

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

09-11 OCTOBER 2025

ASES II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

CONGRESS BOOK

EDITOR: Assoc. Prof. Oğuz Han ÖZTAY

ISBN: 978-625-93762-0-2

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

**October 09-11,2025
KARS ,TURKIYE**

EDITOR
Assoc. Prof. Oğuz Han ÖZTAY

COPYRIGHT © 2025
BY ASES CONGRESS ORGANIZATION
PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ASES PUBLICATIONS – 2025©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

24.10.2025

ISBN :978-625-93762-0-2

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

DATE AND PLACE

October 09-11,2025

KARS ,TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ASES
KONGRE ORGANİZASYON YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Sayı : T-100-145

25.10.2025

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 09-11 EKİM 2025 tarihleri arasında Kars'da düzenlenen ASES II. ULUSLARARASI BİLİM VE SANAT KONGRESİ'nde sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların %49,5'i Türkiyeden ve %50,5'si yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur.Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 200

Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 99

Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 101

Katılımcı ülke sayısı: 11 ülke

Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (80 bildiri), Pakistan (3 Bildiri), Hindistan (3 bildiri), Cezayir (1 Bildiri), Nijerya (4 bidiri),Kazakistan (2 bildiri),Iran(2 bildiri)İtalya(3 bildiri.)Irak(1 bildiri) İrlanda(1 bildiri)Sri Lanka(2 bildiri).

Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. YAĞMUR AKKOYUNLU
Düzenleme Kurulu Başkanı

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-46810852-929-677932
Konu : Prof. Dr. Mustafa TALAS'ın Akademik
Temsilci Tanımlanması Talebi Hk.

10/07/2025

EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜM BAŞKANLIĞINA

İlgi: 10.07.2025 tarih ve 677749 sayılı yazınız.

İlgi sayılı yazınıza ilişkin Bölümünüz öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mustafa TALAS'ın ASES (Academy of Scientific Studies) adlı kuruluş tarafından düzenlenecek olan kongrelerin düzenleme kurullarına akademik temsilci olarak tanımlanması talebi Dekanlığımızca incelenmiş olup adı geçen öğretim üyesinin söz konusu temsilci tanımlanması Dekanlığımızca uygun görülmektedir.

Gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Bekir ÇINAR
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: BSD82STE0H

Adres: Merkez Yerleşke Bor Yolu 51240 Niğde
Telefon: 3882254315 Faks: 3882254316
e-Posta: egitimfak@ohu.edu.tr Web: http://www.ohu.edu.tr/egitimfakultesi
Kep Adresi: nohu@hs01.kep.tr

Bilgi için: Evren TURGUT
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 0 388 225 4328

PRESIDENT OF THE CONGRESS

Prof. Dr. MUSTAFA SAHIN BULBUL

CHAIRMAN OF THE SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

CHAIRMAN OF THE REGULATORY COMMITTEE

ALI KASIM BULUT

MANAGER

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLİM VE SANAT MERKEZİ (TURKIYE)

REGULATORY BOARD

Ismail GURLER

KARS IL MİLLÎ EĞİTİM ŞUBE MÜDÜRÜ

Selma OZKESEMEN NEBİOĞLU

KARS IL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜR YARDIMCISI

Zafer DASDEMİR

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM MÜDÜR YARDIMCISI

Prof. Dr. ELMAN GULİYEV

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJİ UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Erkan DUNDAR

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Assoc. Prof. HAYATİ ÇAVUŞ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AYNURE ELİYEV

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJİ UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Oğuz Han ÖZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Esma GULLU EGIN

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Dr. MAJA VIZJAK

FACULTY OF ECONOMICS AND TOURISM MIJO MIRKOVIC (CROATIA)

Dr. Osman YAGBASANLAR

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Dr. Serdar ÖZMEN

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ UNIVERSITY (AZERBAYCAN)

Lect. Fatih TURANLI

KAFKAS UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Burcu DUZENLI

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Cumali Güney SABUR

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Erdinç OKULMUŞ

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Evren Özgür ABBASOĞLU

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Fahrettin Yasar TURAN

GENÇLİK VE SAPOR HİZMETLERİ İL MÜDÜRLÜĞÜ

Nida OZSERIN

KARS İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Ozan Ali CAGRASAN

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Oznur BULUT

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Sevinc OZDEMIR

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Umit DUZENLI

Prof. Dr. FAHRETTIN KIRZIOGLU BILSEM

Rahsan ONAT

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

COORDINATOR

ELIF NISA AVCI

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. AHMET NIYAZI OZKER

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. AHMET YATKIN

İNÖNÜ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALAATTIN ESEN

İNÖNÜ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI SELCUK

ERCİYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ATAKAN TUGKAN YAKUT

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ATILLA DOL

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BEKİR KOCADAS

ADİYAMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BIRSA MIHAIL LUCIAN

ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY OF IASI (ROMANIA)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BÜLENT KARA

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERVISH ALIMİ

UNIVERSITY OF TETOVA (MAKEDONYA)

Prof. Dr. ERGÜN ÖZTÜRK

ERCİYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. GÖKMEN DAĞLI

GİRNE UNIVERSITY (KKTC)

Prof. Dr. HABA HAMADA

UNIVERSITÉ BATNA 1. (CEZAYİR)

Prof. Dr. HAKKI ÇİFTÇİ

ÇUKUROVA UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HALİS ADNAN ARSLANTAŞ

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY

(TÜRKİYE)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR

İSTANBUL UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARİOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (FAS)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCİYES UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. LEVENT GÖKDEMİR

İNÖNÜ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet Ali KIRPIK

KAFKAS UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. M. HANİFİ ASLAN

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mitat DURMUŞ

KAFKAS UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKİSTAN)

Prof. Dr. MUSTAFA GÜÇLÜ

ERCİYES UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUSTAFA METE

GAZİANTEP UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. OSMAN SEYYAR

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Prof. Dr. RECAİ KUŞ

SELÇUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTİN SARI

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SELAHATTİN AVŞAROĞLU

NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BAŞARAN

ERCİYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. UĞUR BÜYÜK

ERCİYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ÜNAL ŞENTÜRK

İNÖNÜ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYLİN ALAN

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (ENDONEZYA)

Assoc. Prof. BAHADIR KÖKSALAN

İNÖNÜ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DERYA UZUN AYDIN

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ÖNEM

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELİF ÇELEBİ KARAKÖK

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELİF ERTEM AKBAŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMİNE GÜZEL

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMİNE YILMAZ BOLAT

MERSİN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Erkan DÜNDAR

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Assoc. Prof. FUAT ŞANCI

ADİYAMAN UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. FİLİZ YANGILAR

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. GÖKÇE YÜKSELEN PELER

ERCİYES UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Gülnaz SATTAROVA

Özbekistan Edebiyat ve Folklor Bilimler Akademisi (ÖZBEKİSTAN)

Assoc. Prof. HALİM FERİT BAYATA

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. HASAN AYDEMİR

İNÖNÜ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. HİKMET ZEKİ KAPCI

ERCİYES UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. İBRAHİM GÖRÜCÜ

İNÖNÜ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA

SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. MEHMET BULUT

HAKKARİ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ÖZCAN DEMİR

GAZİANTEP UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ÖZGÜR EKEN

İNÖNÜ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ÖZHAN ŞENOL

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. SARBU LAURA GABRIELA

ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY OF IASI (ROMANIA)

Assoc. Prof. TUBA YAĞCI

BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSÜ

GAZİANTEP UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ALDEMİR MALVERIA DE OLIVERIA

UNIVERSITY CENTER FOR HIGHER EDUCATION OF AMAZONAS (BREZİLYA)

Assist. Prof. AMİN GHAREHBAGHI

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist Prof. ELIF SELCAN OZTAY

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist Prof. FAHRÜNNİSA KAZAN

DİCLE UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. FULYA HARP ÇELİK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. MAHBUBOR RAHMAN

BANGLADESH UNIVERSITY OF TEXTILES (BANGLADEŞ)

Assist. Prof. MELİHA UZUN

ŞIRNAK UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. MÜSLİM ALANOĞLU

FIRAT UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. RAJA MOHAMMAD LATİF

PRINCE MOHAMMAD BIN FAHD UNIVERSITY (SUUDİ ARABİSTAN)

Assist. Prof. REMZİ KILIÇ

AKSARAY UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ŞÜKRÜ AYDIN

İNÖNÜ UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist Prof. ŞÜKRÜ BİLİCİ

MUS ALPARSLAN UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. TOHİD MALEKZADEH

İSLAMIC AZAD UNIVERSITY (İRAN)

Assist. Prof. TUBA DEMİREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ZÜLEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Asil Derin KILIÇ

KAFKAS UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. CHAIMA MOUFFOUK

UNIVERSITÉ BATNA 2. (CEZAYİR)

Dr. Engin YALMANCI

Prof. Dr. FAHRETTİN KIRZIOĞLU BİLSEM

Dr. Mehmet OKUR

KAFKAS UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Esmâ GÜLLÜ EGİN

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Dr. Osman YAĞBASANLAR

GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

Dr. Serap AKTEMUR GÜRLER

KAFKAS UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. Serdar ÖZMEN

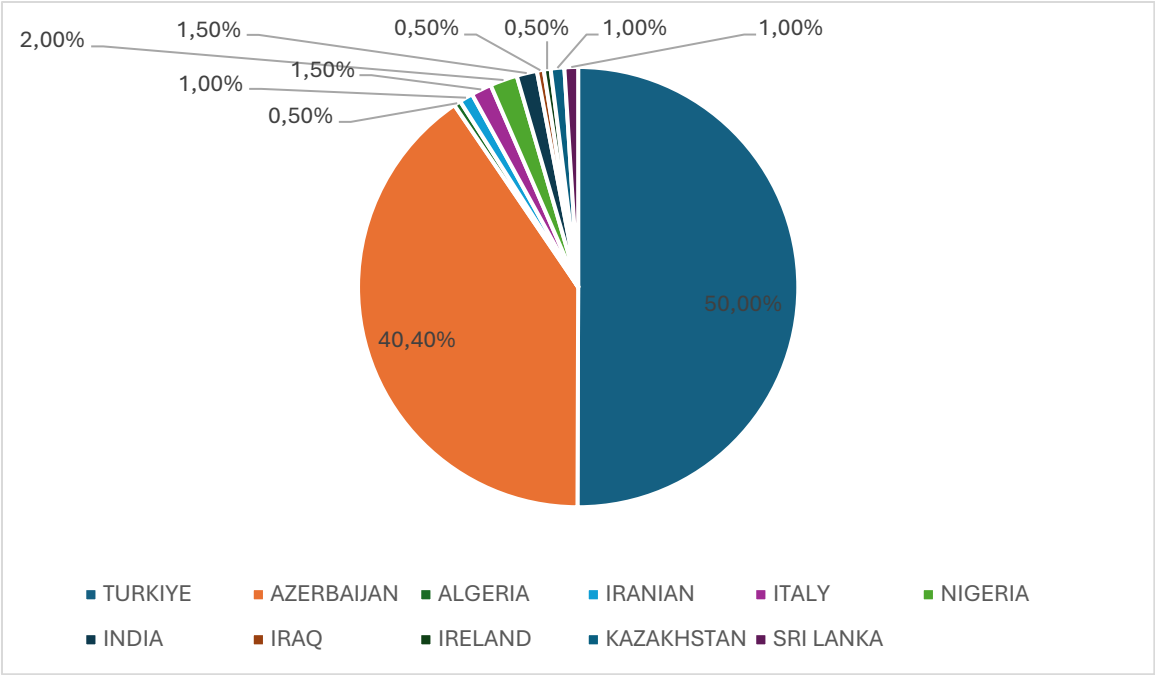
GENERAL DIRECTORATE OF SPECIAL EDUCATION AND GUIDANCE SERVICES

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	99	49,5%
AZERBAIJAN	80	40,4%
ALGERIA	1	0,5%
IRANIAN	2	1,0%
ITALY	3	1,5%
NIGERIA	4	2,0%
INDIA	3	1,5%
IRAQ	1	0,5%
IRELAND	1	0,5%
KAZAKHSTAN	2	1,0%
SRI LANKA	2	1,0%
TOTAL	198	100%

CONFERENCE STATISTICS

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October, 09-11,2025
KARS, TURKIYE

FACE TOFACE CONFERENCE PROGRAM

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

II. ULUSLARARASI BİLİM VE SANAT KONGRESİ PROGRAMI		
9-11 EKİM - KARS		
09 Ekim 2025 Perşembe		
Zaman Aralığı	Faaliyet Adı	Faaliyet Yeri
09.00 - 09.30	Kayıt - Kokteyl	Kars Halk Eğitimi Merkezi
09.00 - 12.30	Halk Eğitimi Merkezi Kültür Sergisi	Kars Halk Eğitimi Merkezi
09.30 - 10.30	Açılış Konuşmaları - Kongre Komiyon Başkanları - Protokol	Kars Halk Eğitimi Merkezi
10.30 - 11.00	Müzik Dinletisi ve Kafkas Gösterisi	Kars Halk Eğitimi Merkezi
11.00 - 11.15	Ara	Kars Halk Eğitimi Merkezi
11.15 - 12.15	Panel - 1 (Sanat Paneli) - Prof. Dr. Mitat DURMUŞ (Kafkas Üniv. Edebiyat) - Prof. Dr. Ayça Alper AKÇAY (Atatürk Üniv. Resim) - Doç Dr. Şevki Özer AKÇAY (Atatürk Üniv. Müzik)	Kars Halk Eğitimi Merkezi
12.15 - 13.30	ÖĞLE YEMEĞİ ARASI	Serbest Mekan
13.00 - 16.30	Güzel Sanatlar Fakültesi Sergileri	Kars Gençlik Merkezi
13.30 - 14.30	2 Salonda 4'er bildirinin sunumu. (8 Bildiri)	Kars Gençlik Merkezi
14.30 - 15.30	Güzel Sanatlar Fakültesi Workshop Etkinliği Müzik Dinletileri ve İkramlar	Kars Gençlik Merkezi
15.30 - 16.30	2 Salonda 4'er bildirinin sunumu. (8 Bildiri)	Kars Gençlik Merkezi
16.30	Gün Sonu	Kars Gençlik Merkezi
20.00	Gala Yemeği	Petersburg Cafe

10 Ekim 2025 Cuma		
Zaman Aralığı	Faaliyet Adı	Faaliyet Yeri
09.30 - 10.30	Çağrılı Konuşma Uzay Mühendisi Turgay KARAKAŞ	Kars Halk Eğitimi Merkezi
10.30 - 11.00	Ara	Kars Halk Eğitimi Merkezi
11.00 - 12.00	Panel -2 (Bilim Paneli) - Prof. Dr. Mehmet Ali KIRPIK (Kafkas Üniv. Biyoloji) - Prof. Dr. Mithat KAYA (Marmara Üniv. - Fizik) - Prof. Dr. Soner YILDIRIM (ODTÜ Üniv. - BÖTE)	Kars Halk Eğitimi Merkezi
12.00 - 13.15	ÖĞLE YEMEĞİ ARASI	Serbest Mekan
13.00 - 17.00	Gül Ahmet Aytemiz G.S.L. ve Kars BİLSEM Sergisi	Kars Gençlik Merkezi
13.15 - 14.15	2 Salonda 4'er bildirinin sunumu. (8 Bildiri)	Kars Gençlik Merkezi
14.15 - 14.45	Ara	Kars Gençlik Merkezi
14.45 - 15.45	2 Salonda 4'er bildirinin sunumu. (8 Bildiri)	Kars Gençlik Merkezi
15.45 - 16.00	Ara	Kars Gençlik Merkezi
16.00 - 17.00	2 Salonda 4'er bildirinin sunumu. (8 Bildiri)	Kars Gençlik Merkezi
17.00	Gün Sonu	Kars Gençlik Merkezi

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11 Ekim 2025 Cumartesi		
Zaman Aralığı	Faaliyet Adı	Faaliyet Yeri
09.00 - 12.00	Online Bildiri Sunumları	ASES Online Oturumları
09.30 - 10.30	Panel - 3 (Özel Yetenek Paneli) - Ceyhun SARI - Dr. Serdar ÖZMEN - Dr. Osman YAĞBASANLAR - Dr. Esmâ GÜLLÜ	Kars Gençlik Merkezi
10.30 - 11.00	Ara	Kars Gençlik Merkezi
11.00 - 12.00	Kapanış - Kapanış Konuşmaları - Belge Takdimleri - Kongre Bildirisinin Okunması	Kars Gençlik Merkezi
12.00 - 13.00	ÖĞLE YEMEĞİ ARASI	Serbest Mekan
13.00 - 18.00	Anı Ören Yeri ve Kars Müzeleri Gezisi	Serbest Mekan

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****09.10.2025****THURSDAY / 13:30-14:30****SESSION: 1 HALL:1 / MODERATOR****Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Özge NİZAMOĞLU	MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA FARKLILAŞTIRMA: ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL	Kafkas University	GIFTED STUDENTS' APPROACHES TO SOLVING REAL-LIFE PROBLEMS THROUGH THE KOZA MODEL
Zafer DAŞDEMİR Filiz DAŞDEMİR Çağan DAŞDEMİR Irmak DAŞDEMİR	Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi Özel Nefes Anaokulu Gülahmet Aytemiz Güzel Sanatlar Lisesi	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN EĞİTİMİNDE BİLİM VE SANATIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ
Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK Tuğba KAYA Kayra Enes ÇAM Nilüfer Fatma TAŞDEMİR Nisa Nur SÖNMEZ Ayşe Sena GELİBOLU Selin KUMAŞ Mehmet Tuna ÖZKAYA	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	AFGAN SİĞİNCI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL UYUMLARININ KARS İLİ ÖRNEKLEMİNDE İNCELENMESİ

09.10.2025**THURSDAY / 13:30-14:30****SESSION:1 HALL:3 / MODERATOR****Doç. Dr Fatih PALA**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç. Dr Fatih PALA	Oltu Bilim ve Sanat Merkezi	DİJİTAL OYUNLARLA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENMEK: ÜSTÜN YETENEKLİLER İÇİN YENİLİKÇİ BİR YAKLAŞIM
Yeşim ÖZGENOL	Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi	KARŞILAŞTIRMALI EĞİTİM BAĞLAMINDA TEKNOLOJİ EĞİTİMİ: BİLSEM MODELİ VE ULUSLARARASI UYGULAMALAR
Dr.Cem BİLGİLİ Sema BİLGİLİ Dr.Büşra İŞERİ KOBAL	Canik BİLSEM OMÜ	NASRETTİN HOCA FIKRALARINDA YER ALAN DEĞERLER EĞİTİMİ ÖĞELERİ VE BU DEĞERLERİN TASAVVUF ALANINDAKİ KARŞILIKLARININ İNCELENMESİ
Mehmet DOĞAN Dr.Fatih DAŞDEMİR	Millî Eğitim Bakanlığı	“DİJİTAL ÇAĞDA KÜLTÜREL MİRAS” ETWINNING PROJESİ ÖRNEĞİ
Hicran DENİZLİ-GÜLBOY Zehra AKTAŞ Metin KILIÇ Hakan GÜNEY Samet ODABAŞ Veli Can GÜZEL	Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, Fen Bilimleri	TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİKLERİNDE KAPSAYICI ÖĞRENME: ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN BİREYLER VE AİLELERİNİN DENEYİMLERİNDEN YANSIMALAR

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

09.10.2025

THURSDAY / 15:30-16:30

SESSION:2 HALL:1 / MODERATOR

Dr. Fatih DAŞDEMİR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Fatih DAŞDEMİR Buse ERDAĞI	Millî Eğitim Bakanlığı	SANATTA SUBLİMİNAL GÖSTERGELERİN TEMSİLİ: SALVADOR DALÍ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Emine BÜYÜKKOL KÖSE Prof. Dr. Gülcan ÇETİN	Balıkesir Üniversitesi	ÇEVRE EĞİTİMİ DESTEKLİ TÜRKİYE 100 YILI MAARİF MODELİNDE EKOLOJİ TEMASI
Ali Kasım BULUT Öznur BULUT Kemal AKBAYRAK Hüseyin Kadir YÜKSEL	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi Çamlıhemşin Halk Eğitimi Merkezi Yeni Mahalle Bilim ve Sanat Merkezi	KARSTRONOMİ BİLİM ŞENLİĞİNİN KATILIMCI VE UYGULAYICILARININ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
Dr.Engin YALMANCI Yağmur AYIRKAN Fatmanur KIRMIŞ Zeki ILGAR Zeynep Buğlem TANRIVERDİ Yusuf Ali ULU Mustafa OTHAN Cumali Güney SABUR Evren Özür ABBASOĞLU Mustafa Kemal KALKAN	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	KURAKLIK STRESİ İÇİN DOĞA DOSTU BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ

09.10.2025

THURSDAY / 15:30-16:30

SESSION:2 HALL:2 / MODERATOR

Dr. Osman YAĞBASANLAR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr.Engin YALMANCI Cumali Güney SABUR Nigar Gönüllalan ÖZTÜRK Sait Murat CAN Zafer DAŞDEMİR Erdoğan OKULMUŞ Soner ÇİÇEK Mustafa Kemal KALKAN Ali Kasım BULUT Nurdane TEPEBAŞ	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	TUZLU TOPRAKLARLA MÜCADELEDE CUPRESSUS SEMPERVIRENSİN ETKİSİ
Öznur BULUT Ali Kasım BULUT Pelin ÇETİNKAYA Nurdane TEPEBAŞ Gökçe BOZKIRLI Tuğra AŞKIN	Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	ÇAĞRIŞIMSAL CİNSİYET GÖRÜNÜMÜ BAKIMINDAN 'Y KUŞAĞI' İLE 'ALFA KUŞAĞI' BİREYLERİ ARASINDA KELİMELERE BAKIŞ AÇILARINDAKİ FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ
Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL	Kafkas Üniversitesi	STEAM ACTIVITY WITH DYSLEXIA NUMBER CYLINDERS FOR PRESCHOOL CHILDREN
Evren Özgür ABBASOĞLU Dr.Engin YALMANCI Mustafa OTHAN Sait Murat CAN Cumali Güney SABUR	Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	KAZ YAĞININ CİLT KIRIŞIKLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

10.10.2025

FRIDAY / 13:15-14:15

SESSION:3 HALL:1 / MODERATOR

Dr. Serdar ÖZMEN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr.Semra BİLGİN Fatih BİLGİN Sare Ümit BAYRAKTAR	Atakum BİLSEM Canik BİLSEM	FELSEFE SANAT VE EDEBİYAT ÜÇGENİNDE DİŞİPLİNLER ARASI BİR ÖĞRENME DENEYİMİ: MÜZEDE BİR GÜN UYGULAMASI
Nurdane TEPEBAŞ Melih BATMACA Naz BULUT Melike Naz KARADAĞ Süheyla ATMACA BATTAL Esengül İLHAN	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	TARİH ÖĞRETİMİNDE OYUNUN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Alperen Tuğra ABAK Dr. Nimet Sönmez OKULMUŞ Dr. Emine ERDOĞAN Erdoğan OKULMUŞ	Kafkas Üniversitesi Fahrettin Kırzioğlu Bilsem	TARİHİN SAKLI KALMIŞ KADIN KAHRAMANI "MERYEM ATMACA"
Dr.Serdar ÖZMEN	Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü	BİLİM VE SANAT MERKEZLERİ ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ TASARLANMASI SÜRECİ

10.10.2025

FRIDAY / 13:15-14:15

SESSION:3 HALL:2 / MODERATOR

Doç. Dr. Ezgi Pelin YILDIZ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Ezgi Pelin YILDIZ	Kafkas Üniversitesi	AKADEMİSYENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARI
Elif TURAN ASLAN	Kafkas Üniversitesi	TÜRK SANATINDA YER ALAN ÇİFT BAŞLI KARTAL FİGÜRÜNÜN GÜNÜMÜZ GİYSİ TASARIMLARINA UYARLANMASI
Ümit DÜZENLİ Prof.Dr.Mustafa Şahin BÜLBÜL Burcu DÜZENLİ Elfin REŞİTOĞLU Elif UYANIK Mustafa Enes KAYA	Kafkas Üniversitesi Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM	RESİM SANATINDA HAYAL GÜCÜ VE ÖZGÜN TASARIM ÜRETİMİ ÜZERİNE OKUMA VE İZLEME DENEYİMLERİNİN ETKİSİ
Mustafa Mizgin YILMAZ Dr.Nimet Sönmez OKULMUŞ Ali Kasım BULUT Zafer DAŞTAN Esma Nur HALİLOĞLU Muhammed Ali GÖKÇE Erdoğan OKULMUŞ	Fahrettin Kırzioğlu Bilsem	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİSİNİN ROBOTİK ÖĞRENME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

10.10.2025

FRIDAY / 14:45-15:45

SESSION:4 HALL:1 / MODERATOR

Prof. Dr. Mehmet Ali KIRPIK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRPIK Nihal Ceren ALICI İrem Betül AYDIN	Kafkas Üniversitesi	KÜRESEL İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA HALK BİYOLOJİSİ EĞİTİMİ VE ANABİLİM DALI KURULMASI ÖNERİSİ
Deniz KARGIN KÖSE Ela YILDIZ	Milli Eğitim Bakanlığı	SPOR TESİSLERİNDE GÜVENLİK RİSKLERİ VE SPORCU VELİLERİNİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ: RİZE ÖRNEĞİ
Deniz KARGIN KÖSE Hasan Kağan KÖSE	Milli Eğitim Bakanlığı	BUHAR MAKİNELERİNİN KULLANIMI VE ORTAM HAVASINA ETKİSİ: ULTRASONİK NEBÜLİZATÖR ÖRNEĞİ
Prof. Dr.Mehmet Ali KIRPIK Nihal Ceren ALICI İrem Betül AYDIN	Kafkas Üniversitesi	GEZGİN ARICILIĞIN KAFKAS BAL ARISININ (APIS MELLIFERA CAUCASICA) GENETİK SAĞLIĞINA ETKİLERİ VE KORUMA STRATEJİLERİ

10.10.2025

FRIDAY / 14:45-15:45

SESSION:4 HALL:2 / MODERATOR

Dr. Engin YALMANCI

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Esmâ ÇAĞLAYAN Prof.Dr. Şükrü İLGÜN	Millî Eğitim Bakanlığı Kafkasya Üniversitesi	7. SINIF ÇOKGENLER ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ORİGAMİ VE WORDWALL UYGULAMASININ KARŞILAŞTIRILMASI
Mısra YILMAZ Doğan ÇİLOĞLU	Çıldır Belediyesi, Fen İşleri Müdürlüğü Atatürk Üniversitesi	ELEKTROKİMYASAL YOLLA NİKEL KAPLI BAKIR YÜZEYLERDE HAVUZ KAYNAMA KARAKTERİSTİĞİNİN DENEYSEL İNCELENMESİ
Zeynep TEPEBAŞ Mustafa OTHAN Dr. Engin YALMANCI	Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	BEYAZ KIYAFETLİ KURTARICILAR
Mustafa OTHAN Umut OTHAN Mehmet Ulaş OTHAN	Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi Cumhuriyet Anadolu Lisesi	10. SINIF FELSEFE KİTABINDAKİ İNSAN TASVİRLERİNİN SİBER İNSAN VE DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

10.10.2025

FRIDAY / 16:00-17:00

SESSION:5 HALL:1 / MODERATOR

Dr. Esma GÜLLÜ EGİN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Esma GÜLLÜ EGİN	MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA İLKOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARI VE NCTM STANDARTLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI
Sait Murat CAN Dr.Engin YALMANCI Mustafa OTHAN Cumali Güney SABUR Evren Özgür ABBASOĞLU Ozan Ali ÇAĞRAŞAN	Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	ORTİK ÜÇGENİN GEOGEBRA ORTAMINDA İNCELENMESİ
Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK Tuğba KAYA Kayra Enes ÇAM Nilüfer Fatma TAŞDEMİR Nisa Nur SÖNMEZ Ayşe Sena GELİBOLU Selin KUMAŞ Mehmet Tuna ÖZKAYA	Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi	DOĞADAN GELEN MUCİZE: TERMO ÇEKİRDEKTEN YALITIMA
Tuğba ÖZDEMİR Prof.Dr. Şükrü İLGÜN	Milli Eğitim Bakanlığı Kafkasya Üniversitesi	GEOGEBRA ÖĞRETİMİ İLE SANATSAL TASARIM YOLUYLA GEOMETRİ GÖSTERİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Ali SÖYLEMEZ	MEB	Okul Öncesi Dönemde Kum Boyama Sanatı

POSTER PRESENTATIONS

10.10.2025

THURSDAY / 13:00-17:00

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Erkan ÜREY	Murat Kantarcı Bilim Ve Sanat Merkezi	Günebakan (<i>Helianthus annuus</i>) Bitkisinin Gövdesi İle Sulardan Nitrat (NO ₃ -) Adsorpsiyonu
Mahmut ÇATIK	Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi	UÇAKLARIN KARBON SALINIMININ TELAFİSİNDE AĞAÇLANDIRMA YAKLAŞIMI: KAYSERİ HAVALİMANI ÖRNEĞİ
Baysan Banu UZUN	Bulancak Bilim Ve Sanat Merkezi	Bilim Sanat Merkezine Devam Eden Öğrencilerin Pandemi Sürecindeki Aile İlişkilerinin Hayvan Ailesi Çiz Testiyle İncelenmesi
Tarık BAYRAKDAR	Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi	UYGULAMALI TARİH DERSLERİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR: KÜLTEPE ÖRNEĞİ
Derya YEŞİLYURT	Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE VR DESTEKLİ KÜLTÜREL MİRAS DENEYİMİ: GÖBEKLİTEPE

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025
KARS ,TURKIYE

ONLINE CONFERENCE PROGRAM

Meeting ID: 269 738 6033

Password: ases36

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR

Dr.Duygu EROĞLU ÇOPUR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Serya Çetinkaya	Prof. Dr. Aziz Sancar Bilim ve Sanat Merkezi	SANAT KALBİMDE: ÇOK DİSİPLİNLİ eTWINNING DENEYİMİ
Erkan AKDEMİR Demet DEMİREL AKDEMİR	Atakum Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim Canik Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim	DOKUNSAL EVREN: Görme Engelli Öğrencilere Yönelik Ders Materyali Tasarlama Eğitici Eğitimi
Erkan AKDEMİR Demet DEMİREL AKDEMİR	Atakum Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim Canik Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim	Modellerle 3 Boyutlu Evrene Yolculuk: Güneş Sistemi Örneği
Gökhan YAVUZ GÖKAY ORGANCI Pınar KARABABA Fevzi ÇETİN Osman YÜCEL	MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve Sanat Merkezi Kestel Bilim ve Sanat Merkezi	ÇEVRE BİLİNCİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANLAYIŞININ GELİŞTİRİLMESİNDE HAREZMİ EĞİTİM MODELİ'NİN ETKİSİ
Nisa Su EMİN Ayşegül YURTSEVER	BTSO Kamil Tolon Bilim ve Sanat Merkezi	TÜRKİYE'DE DİL ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNDE ÖĞRENCİLERİN VE ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN ARAŞTIRILMASI
Dr.Duygu EROĞLU ÇOPUR	Hadiye Kuradacı Bilim ve Sanat Merkezi	2025 TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİK ANALİZİ: YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİMDE DÖNÜŞÜM
Eşe GÜZEL	Yunusemre Kemal Neşen Dömekeli Bilim ve Sanat Merkezi	SÖZLÜ KÜLTÜRDEN DİJİTAL DÜNYAYA:BİLSEM ÖĞRENCİLERİYLE DEYİM, ATASÖZÜ, MASAL VE HİKAYE PODCASTİ UYGULAMASI
Sercan ÖLMEZ Ada Tuana TAVLI Elif Nida ÇAĞALDOĞAN	Çorum Bilim ve Sanat Merkezi	LİDERLİK YOLUNDA ERGENLERİN PROSOSYAL EĞİLİMLERİ: LİSE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ÇALIŞMA

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR

Dr.Eyüp ALSANCAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Murat IŞIKOĞLU Tuba ÇAÇA KÜL Esra Nur KAPLAN	Cizre İsmail Ebul-iz Bilim ve Sanat Merkezi	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNE DEVAM DURUMLARININ PROJE ÜRETME BAŞARISINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Dr.Semra DEMİRÇALI Dr.Selda DEMİRÇALI	Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi Antalya Bilim ve Sanat Merkezi	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE BİLİMİN DOĞASI ANLAYIŞININ SINIF DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ
Esra Nur ÇELİK Prof. Dr.Berna CANTÜRK GÜNHAN	Milli Eğitim Bakanlığı Dokuz Eylül Üniversitesi	BİLİM VE SANAT MERKEZİNDEKİ ÖĞRETMENİN YEDİNCİ SINIF DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİ MUHAKEMESİNİ DESTEKLEYEN ÖĞRETMEN EYLEMLERİNİN İNCELENMESİ
Hayrettin Alparslan ÇELİK	Ardahan Üniversitesi	TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKİR SİSTEMİNİN ÖNDE GELEN KADIN YAZARLARINDAN EMİNE İŞİNSU VE ONUN “KÜÇÜK DÜNYA”, “TUTSAK”, “NİSAN YAĞMURU” ADLI ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Bahar Çağrı ŞAN Arya Tuana KARPUZ	Ülker Yörükoğlu Bilim ve Sanat Merkezi	SİYASET VE AHLÂK ARASINDA GERİLİM: KINALİZÂDE ALİ İLE MACHİAVELLİ’NİN DEVLET ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Dr.Eyüp ALSANCAK	Sivas Bilim ve Sanat Merkezi	İNSAN, TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR OKUMA
Muhammed Nurbaki KENDİRCİ Seyhan PULLUKÇU	Fatih İslam Seçen Bilsen	İSLAM MEDENİYETİNDE ERKEN DÖNEM VE RÖNESANS ÇAĞINDA KADIN BİLİM İNSANLARI VE ALİMLER
Dr.Ebru ÖNER İrem İnci YILMAZ Elvin Asel ŞENKAYA	Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi	ÇİZGİ ROMAN DÜNYASINDA İNSANİ DEĞERLER VE YAPAY ZEKÂ:ARAÇ MI? ARKADAŞ MI?
Dr.Ebru ÖNER Erva KONDAKÇI	Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi	ANADOLU’DA YAŞAYAN ALTIN ÇAĞ ALİMLERİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

1.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR

Dr.Seda İHTİYAR ŞAHİN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr.Seda İHTİYAR ŞAHİN	Milli Eğitim Bakanlığı	MAARİF MODELİ FEN BİLİMLERİ PROGRAMINDA 5. SINIF “CANLILARIN YAPISINA YOLCULUK” ÜNİTESİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI, DERS KİTABI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ
Hatice YARPUZ	Düziçi Bilim ve Sanat Merkez	TOPLUM TEMELLİ ÖĞRENMEDE GEOMETRİ VE İLERİ DÖNÜŞÜM: BİLSEM'DE 'MATEMATİKLE DÖNÜŞTÜR, GEOMETRİ İLE KORU' PROJESİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME
Gözde DEMİR Muhammet DEMİR	Urla Bilim ve Sanat Merkezi Buca Bilim ve Sanat Merkezi	PLATONİK CİSMİNİ TASARLAYARAK FARK ET: TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİĞİ IŞIĞINDA
Dr.Ömer ŞİHANLIOĞLU	Macaristan Büyükelçiliği /Ankara, Dilbilim	APRAKSİ VE DİZARTRİDE SES BAŞLANGIÇ ZAMANI (SBZ) DEĞİŞİMLERİ VE AKUSTİK SAPMALAR: DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM
Ayşenur Yaşar		Bireylerin Karbon Ayak İzi Farkındalığı: Sosyolojik Bir Analiz
Fidel DEMİRAL Sidelya GÜNKÖRDÜ Emek KOÇAK	Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi	Gıda Atıklarından Doğal Yenilebilir Boya
Hatice Hale BULUT	Ülker Yörükoğlu Bilim ve Sanat Merkezi	FARKINDALIK TEMELLİ GRUP PSİKOEĞİTİMİNİN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLIK VE SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ
Zafer YILDIZ Gonca YILDIZ	Silifke Cumhuriyet Bilim ve Sanat Merkezi Yenikaş Soğuksu İlkokulu	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇİZGİ ROMAN OKUMA DURUMLARI – SİLİFKE ÖRNEĞİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR

Ayşe Nilsu KOCAER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Ayşe Nilsu KOCAER Fusun DÖNMEZ	İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkez	MUSSEL-MİMETİK YAPIŞTIRICILARIN EĞİTİM AMAÇLI DENEYSEL UYGULAMASI: JELATİN- TANNİK- FE^{3+} SİSTEMİ
Eren EKŞİ Fusun DÖNMEZ	İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkez	SAĞLIKTA DİJİTALLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK MEDİPANEL: TABURCULUK SONRASI MEDİKAL EKİPMAN TEMİNİNDE YENİ NESİL MODEL
Ali Şamil COŞKUN Gülistan COŞKUN Esmâ Betül COŞKUN	Yozgat Fatma Temel Turhan Bilim ve Sanat Merkezi Yozgat Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	AZTEKLERİN ALTIN HUBUBATINDAN, DERMATİTİS HERPETİFORMİS (ÇÖLYAK) HASTALARI İÇİN YÜKSEK ENERJİLİ EKMEK.

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 10:00-12:30****SESSION: 1 HALL:5 / MODERATOR****Dr. Sibel TAŞKIN**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Sibel TAŞKIN	Trakya Üniversitesi	KADINA ÖZGÜ HAKTAN EBEVEYN HAKKINA: SÜT İZNİ POLİTİKALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ
Seyhan PULLUKÇU Alperen ŞEMŞEK	Fatih İslam Seçen Bilsem	GÜNEŞİN İZİNDE İKİ ESER: MİMAR SİNAN'IN MİHRİMAH SULTAN CAMİLERİNDE GEOMETRİ, IŞIK VE SEMBOLİZM
Ayşe BARDAKÇI	Düziçi Bilim ve Sanat Merkezi	AİLEM OKUR, BENİ YETİŞTİRİR PROJESİ: DEĞERLER EĞİTİMİ VE TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME
Zihni Alp ÇEVİK	Adıyaman Üniversitesi	EFFECT OF MACHINABILITY-STRUCTURAL INTEGRITY INTERACTION ON DELAMINATION IN FDM-PRINTED POLYMERIC COMPONENTS
Zihni Alp ÇEVİK Metin KÖK	Adıyaman Üniversitesi Kahramanmaraş Sütçü İmam University	EVALUATION OF WEDM PERFORMANCE OF AL2024/SIC COMPOSITES BASED ON SURFACE QUALITY (*)
Nida ÇIRAK Saliha AYDEMİR	Ali Kuşçu Bilim ve Sanat Merkezi	GÖRME ENGELLİLERDE SAĞLIKLI BESLENMEYE ERİŞİLEBİLİRLİK: ENGELSİZ AMBALAJ
Ezgi Su SEZER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	BİLİM İLE KURGUNUN KESİŞİM NOKTASI: FRINGE DİZİSİNDEKİ SÖZDE-BİLİMSEL TERMİNOLOJİNİN ÇEVİRİSİ
Dr.Osman AKARSU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	STRATEJİK BİR PARADİGMA OLARAK GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ: TEORİ, BAĞLAM VE SONUÇLAR
Halil Dündar CANGÜVEN Işıl SÖNMEZ Bayram Onur KURT Burhan YALÇIN Sevilay YALÇIN	Hadiye Kuradacı Bilim Sanat Merkezi Kdz Ereğli Cumhuriyet Ortaokulu	Medya Okuryazarlığı Dedektifleri

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL:6 / MODERATOR

Dr.Halil ŞENTÜRK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr.Halil ŞENTÜRK	Ünye BİLSEM, Bilişim Teknolojileri	BİLSEM ÖĞRENCİLERİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ EĞİTİM SÜREÇLERİNDE SİBER GÜVENLİK FARKINDALIĞININ GELİŞTİRİLMESİ
Aycan ERGİN AKGÜN	Düziçi BİLSEM	BİLSEM ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ FİZİK PROJELERİNE YÖNELİK ETİK ALGILARI: TÜBİTAK 4004 PROJESİ UYGULAMA ÖRNEĞİ
Muhammed Alican PUSAT Doç.Dr.Nur SIRMACI Hakan ARSLANBOĞA Özden Burcu PUSAT	Ağrı Bilim ve Sanat Merkezi Atatürk Üniversitesi	BİLİM VE SANAT MERKEZİ “KRİPTOLOJİ ATÖLYESİ” YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ ŞİFRELEME UYGULAMALARI GELİŞTİRME SÜREÇLERİNDEN YANSIMALAR
Betül ÖZDEMİR Dr.Yeşim YANARDAĞ Doç.Dr.Serkan SAVAŞ	Kilis Bilim ve Sanat Merkezi Kırıkkale Üniversitesi	YAPAY ZEKAYA DAYALI ETNOSTEAM ETKİNLİKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK VE KÜLTÜREL FARKINDALIK BECERİLERİNE ETKİSİ
Dr.Yeşim YANARDAĞ Betül ÖZDEMİR Doç.Dr.Serkan SAVAŞ	Kilis Bilim ve Sanat Merkezi Kırıkkale Üniversitesi	YAPAY ZEKAYA DAYALI ETNOSTEAM ETKİNLİKLERİNİN PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNE ETKİSİ
Yusuf Said DOĞAN Üveys ÖZDEMİR Recep AKGÜL	Elazığ Ali Kuşçu BİLSEM	IOT TABANLI YENİ NESİL TAŞINABİLİR EKG CİHAZI
Yusuf DİLEGELEN Hazal EKİNCİ DİLEGELEN	Şahinbey Kavaklık Bilim ve Sanat Merkezi Mustafa Çakmak İlkokulu	ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ MATEMATİK EĞİTİMİNE ENTEGRASYONU: CHATGPT, GEMİNİ VE ÖĞRETMEN DERS PLANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Sümeyra TOPAL Sinem YALNIZOĞLU ÇAKA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	SANAT TEMELLİ MÜDAHALELERİN ÇOCUKLARIN PSİKOSOSYAL İYİLİK HÂLINE ETKİSİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 10:00-12:30

SESSION: 1 HALL:7 / MODERATOR

Lect. İrem TAY

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
ZELAL OSMANZADE	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	ÖZBEKİSTANDA SAHNE SANATININ VE MİLLİ SAHNE SANATININ OLUŞUMU
Ömer Dinler	Hezarfen Ahmet Çelebi Bilim ve Sanat Merkezi	SÖK, PARÇALA, TASARLA: ATIK MEKANİK MALZEMELERDEN SANATA DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM
Merve BAL MAMUÇAY	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı	BİLSEM MÜZİK ALANI ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK KAVRAMINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI
Mehmet Ali ASLAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	DAVRANIŞSAL MALİYE PERSPEKTİFİNDEN KÜLTÜR VE SANAT HARCAMALARI
Zeyneb Beyza DEMİRYILMAZ Cesarettin KÜRECİ Songül KÜRECİ	Ahmet Uluçay Bilim ve Sanat Merkezi Kütahya Bilim ve Sanat Merkezi	TÜRK TİYATROSU ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ
Lect. İrem TAY Lect. Gül ASLAN	Malatya Turgut Özal Üniversitesi Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	TO TURKISH PEOPLE THE ROLE OF CULTURAL ELEMENTS IN TURKISH LANGUAGE EDUCATION: THE GOLDEN BRIDGE TURKISH TEXTBOOK (A1-A2)
Mesude İlkay AĞAOĞULLARI	Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi	ÇOCUKLARDA DİJİTALLEŞMENİN FAYDALARI VE ZARARLARININ ZAMAN KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ENTROPİ - TOPSIS YAKLAŞIMI
Dr. Özlem YILDIZ	İzmir Aliağa Bilsem	Menemen Çömlekçiliğinden Geleceğe: Genç Usta Oktay İde Örneği

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 10:00-12:30****SESSION:1 HALL:8/ MODERATOR****Prof. Dr. Elman Guliyev**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	BİR-ÜÇ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA TƏSVİRİ FƏƏLİYYƏT MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN ROLU
Gular NURİYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	EMOTIONAL INTELLIGENCE AND SELF-REGULATION: A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE
Dos. Dr. Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi	THE ROLE OF HANS CHRISTIAN ANDERSEN IN THE WORLD OF CHILDREN
Lale MUSAYEVA	Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLERİNDE DOĞAL TELAFFUZ ALIŞKANLIKLARININ FORMATIF VE SUMMATIF DƏĞERLENDİRME ORGANİZASYONUNDA ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI
Prof. Dr. Elman Guliyev	Azerbaijan Dövlət Pedagoji Üniversitesi	ƏBDÜLLƏTİF BƏNDƏROĞLUNUN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI LIFE AND CREATIVITY OF ABDULLATIF BANDAROGLU
Leyla Ziyafat Hasanova	Azerbaijan State Pedagogical University	AZERBAIJANI ASHIG POETRY
ARZU KƏRİMOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN TƏDRİS PROSESİNDƏ QORUNMASI VƏ GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRƏ ÖTÜRÜLMƏSİ
Djellouli Amir Yagoub Mohamed Guesmia Hadjer	Center for Scientific and Technical Research on Arid regions CRSTRA	Adsorption of 2-nitrophenol Using Low-Cost, Activated Carbon in batch and Fixed-Bed Column

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 10:00-12:30****SESSION:1 HALL:9/ MODERATOR****Dr.MUHAMMAD FAISAL**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
SEVINC ƏSƏDOVA	ADPU	ZOONİMLƏR – METAFORİZMLƏRİN YARANMASINDA ƏSAS MƏNBƏLƏRDƏN BİRİ KİMİ
Asst. Prof. Alireza Soltanzadeh Assoc . Prof.Katayoun Taghizade	University of Tehran	Investigating the Role of the Form of Huge Exhibition Buildings in Optimizing the Natural Ventilation and Comfort of Moving People around the Building
Victoria Folakemi Akinjogunla Charity Ebelechukwu Ejikeme	Bayero University Kano Federal College of Education	Plastic Pollution in Aquatic Ecosystems: Emerging Threats and Implications
Şəkər Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN FƏRQLİ TİPOLOJİ DİLLƏRDƏ ƏKS OLUNMASININ LİNGVOMƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Dr.MUHAMMAD FAISAL	Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.	INTENTIONAL LEADERSHIP FOR NATIONAL DIGITAL TRANSFORMATION: A ROLE MODEL AND WORKING PLAN FOR THE CHIEF CLOUD ADOPTION IN PAKISTAN'S CLOUD-FIRST INITIATIVE
Yusifova Fidan Elxan qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ YENİ SÖZ YARADICILIĞI PROSESLƏRİ
Aytac Xaniyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ŞƏXSİYYƏT YÖNÜMLÜ TƏLİMİN PEDAQOJİ PRİNSİPLƏRİ VƏ TƏTBİQİ YOLLARI

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 10:00-12:30****SESSION:1 HALL:10/ MODERATOR****Dr. Bhumika Sharma**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç.Dr.Çobanova Hüsniyyə Mədət qızı	Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitutun	ELM İŞİĞINDA AZƏRBAYCANÇILIĞIN VƏ FƏDAKARLIĞIN ZƏRİF KÖLGƏSİ: MEHRİBAN ƏLİYEV FENOMENİ
Dr. Bhumika Sharma Ms. Sania Perwez	Sharda School of Law, Sharda University	Menstrual Health: Beyond Menstrual Hygiene Management towards a Holistic Approach of Sexual and Reproductive Rights
C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	Sapienza University of Rome University of Milan Lake Como Istitute	Analysing Vertical Skeletal Morphology via 3D Cephalometric Parameters and TFA in a Consecutive Orthognathic Surgery Cohort
C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	Sapienza University of Rome University of Milan Lake Como Istitute	From CBCT to Safer Modalities: Advancing Soft Tissue Imaging Without Radiation Exposure
İbrahimova Xoşqədəm Qonaq qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	TƏLİM PROSESİNƏ MƏSƏLƏLƏRİN TƏTBİQİ TEXNOLOGİYASI
F.Evolo L.Adamo S.Leporale A.Antonelli		Cohort Study on Radiographic, Clinical, and Biochemical Assessment of Cr-Co-Ceramic Single Crowns Supported by Implants: Screw Retention versus Cement Retention

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

N.Carrai G.Ferri L.Testarelli M.Galli G. Miccoli R. Palumbo L. Lucente R. Reda	Sapienza University of Rome	
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	University of Sri Jayewardenepura	STRENGTHENING SRI LANKA'S RESPONSE TO HUMAN TRAFFICKING THROUGH ADOPTING INTERNATIONAL BEST PRACTICES
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	University of Sri Jayewardenepura	TESTING BUSINESS MODELS TO COMBAT ORGANIZED CRIME BUSINESS: A SRI LANKAN PERSPECTIVE

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:1 / MODERATOR****Doç.Dr.Peri Pashayeva**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
İsmayilov Şahismayıl Namaz oğlu	Azərbaycan Dillər Universiteti	Azərbaycan xalq musiqisi: Aşıq sənəti
Hasanova Amalia Murad	Pedagogical University	SYNANTHROPIC BIRDS LIVING IN AZERBAIJAN, THEIR BIO-ECOLOGICAL FEATURES
Doç.Dr.Peri Pashayeva	AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ	MÜASİR DƏRS PROSESİNDƏ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARIN ROLU
Dr.CHUKWUEMEKA GODSON EME	NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA	THE ROLE OF STAFF TRAINING AND MANAGEMENT DEVELOPMENT ON EMPLOYEE ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR - A CASE OF NATIONAL OPEN
Dr.CHUKWUEMEKA GODSON EME	NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA	QUALITY MANAGEMENT PRACTICES AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE, AND CUSTOMER SATISFACTION IN SMALL & MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMEs) IN
Md Asad Khan Farheen F	Department of Biochemistry, Faculty of Dentistry, Jamia Millia Islamia	Role of Fluorine-Doped ZnO Nanoparticles in Dental Science
Azimbayeva Nargiza To'xtamuradovna	Oriental Üniversitesi	NEVÂÎ ESERLERİNDE BENZETMELER: SANATSAL TASVİR VE FELSEFİ DERİNLİK
Nosratollah SHAJAREH POURSALAVATI	Shahid Bahonar University of Kerman	A New Algebraic Structure: e-Groups and Their Fundamental Properties

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:2 / MODERATOR****Prof. Dr. Sabeeha Hamza Dehham**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Padraig Smith Luke Chinaru Nwosu	Atlantic Technological University	Impact of winter housing systems on the performance of weanling heifers
Aynur Bədəlova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi	QƏDİM MİSİR NAĞILLARININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Assist.Prof.MUHAMMAD FAISAL	Allama Iqbal Open University	PAKISTAN'S PATH TO CLOUD ACCREDITATION, ADOPTION WITH HYBRID MODEL TO IMPLEMENTATION ROADMAP AND LEADERSHIP CONTRIBUTIONS
Gunel Shefiyeva Elkhan	ASPU	DESIGNING A SYLLABUS FOR YOUNG LEARNERS
Dr.CHUKWUEMEKA G. EME Prof.NNABUIFE	National Open University	DYNAMIC CAPABILITIES AND FIRM PERFORMANCE OF SELECTED FOOD AND BEVERAGES COMPANIES IN SOUTH-WEST NIGERIA
Prof. Dr. Sabeeha Hamza Dehham	University Babylon	Iraqi EFL College Students Proficiency in using ChatGPT in Developing Speaking Skill
Dr. Gülnar YUNUSOVA	AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu	RYU MURAKAMİNİN "MİSO ŞORBASINDA" ƏSƏRİNDƏ ŞƏRQ VƏ QƏRB MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN ƏDƏBİ İFADƏSİ
Zərbəliyeva Ayşən Mahmud	Bakı Slavyan Universiteti	Azərbaycan dilində ekzotizmlərin üslubi –funksional xüsusiyyətləri

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:3 / MODERATOR****Doç.Aygün İsmayılova**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Karim BAIGUTOV		SANAT EĞİTİMİNDE YENİLİKÇİ PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR: GRAVÜR SANATINDA DESIGN THINKING UYGULAMASI
K.R.Padma	Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University)	EFFECTS OF POLYPROPYLENE AND POLYSTYRENE MICROPLASTICS ON HEPG2 CELL LINE
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,	İpostasa, simmetrik və asimmetrik fasiləli şəkillər
Doç.Aygün İsmayılova	ADPU	Müəllimlik missiyasının zirvəsi: Professor Mahirə Hüseynovanın gənc nəsillərin formalaşmasında və ədəbi yaradıcılığında rolu
Həmidova Xəyalə Vaqif qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahirə xanımın yaradıcılığı və 'Ana' şeirinin təhlili
Doç.Fəridə Səfərəliyeva	Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA“ANA” MÖVZUSU
Məmmədova Nigar Oruc qızı	ADPU	AŞIQ VƏ EL ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞININ DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ: DƏRƏLƏYƏZ MAHALI (MAHİRƏ HÜSEYNOVA YARADICILIĞI NÜMUNƏSİ)
Aygün Qocayeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARA XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:4 / MODERATOR****Dr.Günel Allahverdiyeva**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Qasımzadə Aysel	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZININ LİRİK DÜNYASINDA ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ
Həsənova Aytən İlqar qızı	ADPU	Mahirə Hüseynovanın azərbaycançılıq konsepsiyası
Ədalət Abbasov	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Professor Mahirə Hüseynovanın elmi-nəzəri görüşlər sisteminə yeni baxış
Dr.Əsgərova Bənövşə Allahverdi qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Qəlblərin aynası olan şeiriyyat
Jafarova Nabat Beydulla	Azerbaijan State Pedagogical University	“Anamın kitabı” - müqəddəslik abidəsi
Məmmədova Samirə	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Çətin verəm, ana, sənə borcumu
Tovus Həmidova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ELM VƏ POEZİYANIN İŞİĞİNDƏ — MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN HƏYATI VƏ YARADICILIĞI
Dr.Günel Allahverdiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında bayatı poetikası

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:5 / MODERATOR****Doç.Dr.Rəhilə Hümətova**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç.Dr.Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ANA ABİDƏSİ
Qasımova Pərvanə Mirələm qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN YARADICILIĞI
Prof.Dr.Könül Səmədova	ADPU	MAHİRƏ HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA DİALEKTOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ
Doç.Dr.Könül Həsənova	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZININ YARADICILIĞINDAKI ANA OBRAZI
Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı	ADPU	Görkəmli Azərbaycan alimi Mahirə Nağıqızı
Aytən Baxşəliyeva Əhəd	ADPU	MAHIRA HUSEYNOVA'S LITERARY CREATIVITY
İbrahim Bayramov	ADPU	Professor Mahirə Hüseynovanın elmi yaradıcılığında Dərələyaz
Şəlalə Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ HÜSEYNOVA: HƏYATI VƏ YARADICILIĞI

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 13:30-15:30

SESSION: 2 HALL:6 / MODERATOR

Doç.Dr.Qüdrət Umudlu

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov	ADPU	Mahirə Hüseynova yaradıcılığında durğu işarələri problemləri haqqında
Məmmədova Sevinc Gülməmməd qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ELM VƏ SÖZÜN İŞİĞİNDƏ
Doç.Dr.Vaqif İsrailov	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında məənəvi dəyərlər
Gülnarə MƏMMƏDZADƏ	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA ALLİTERASIYANIN DİL VƏ ÜSLUB ÖZƏLLİKLƏRİ
Ü. Hacıbəyli	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZI HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA ƏDƏBİ TƏLƏFFÜZ MƏSƏLƏLƏRİ
Gülnar Məmmədova	ADPU	Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Qarabağ toponimləri
Dr.Məmmədov Bəhram Cəfər oğlu	ADPU	Mahirə Nağıqızı poeziyasında təyin cümlə üzvünün poetik-linqvistik xüsusiyyətləri
Doç.Dr.Qüdrət Umudlu	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZININ POETİK YARADICILIĞINDA VƏTƏN MÖVZUSU

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 13:30-15:30

SESSION: 2 HALL:7 / MODERATOR

Gülnarə Ramiz qızı Həsənova

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Cəmalə Həsənova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZININ POEZİYASINDA VƏTƏN SEVGİSİ VƏ QƏLƏBƏ RUHU
Dinar Məmmədova Natiq	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahire Nağıkızı'nın Şiirlerinde Vatan Sevgisi
Prof.Dr.Həcər Hüseynova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZININ BƏDİİ ƏSƏRLƏRİNİN LEKSİKASI: DİALEKTİZMLƏR
Nəzrin Tahir qızı İsmayılova	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA ANA MÖVZUSU
Gülnarə Ramiz qızı Həsənova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MİLLİ DƏYƏRLƏRİN QƏLBƏN POEZİYAYA UZANAN SƏDASI MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN POEZİYASI.
Nərmin Mehdiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında Toponimlərin poetik çalarları və bədii-estetik funksiyası
Gülnarə Ramiz kızı Hasanova	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ŞİİRİN BATI AZERBAYCAN EZGİSİ VE MAHİRE HÜSEYNOVA'NIN ŞİİRİNDE VATAN HASRETİ
Yusifova Fidan Elxan qızı	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA YERLİ ŞİVƏLƏRİN ROLU VƏ ÜSLUBİ TƏSİRİ

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:8 / MODERATOR****Doç.Dr.Razim Məmmədov**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
İsmayılova Nüşabə İsmayıl qızı	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	Professor Mahirə Hüseynovanın filologiyanın inkişafında rolu
Şöhrət Nüsrət qızı Məmmədova	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	POETİK FİKRİN LİRİK ƏZƏMƏTİ
Doç.Dr.Musayev Dəyanət Musa oğlu	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	Professor Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın fəaliyyətində Qərbi Azərbaycan və türkçülük məsələləri
Doç.Dr.Razim Məmmədov	Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	“SƏNƏTİN ZAMANLA SƏSLƏŞMƏSİNƏ TƏKAN VERƏN ŞAİR”
Röya Qəhrəmanova	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA DİL VƏ ÜSLUBUN MİLLİ -MƏDƏNİ KODLARI
Sakibə İsmayıl qızı Ələsgərova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞININ VƏTƏNPƏRVƏRLİK VƏ VƏTƏNDAŞILQ KONSEPTİ
Sevinc Əsədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZI – VƏTƏNPƏRVƏR RUHLU ŞAİRƏ
Doç.Dr.Vəliyeva Səkinəxanım Fazil qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Professor Mahirə Nağıqızının bayatılarında əks olunan dünya

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS

October 09-11,2025, KARS, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

11.10.2025

SATURDAY / 13:30-15:30

SESSION: 2 HALL:9 / MODERATOR

Dr.Şəkər Məmmədova

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Sevda Xəlilova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Mahirə Nağıqızının əsərlərində lirik ünsürlərin vəhdəti
SADIXOVA SARIGÜL ORUC QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ZƏKA, LİDERLİK VƏ TƏŞƏBBÜS: PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN TƏHSİL STRATEGİYALARI
Gunel Shefiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	THE RICHNESS OF MS. MAHIRA HUSEYNOVA'S POETIC CREATIVITY
Dr.Şəkər Məmmədova	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FRAZELOGİZMLƏRİN SEMANTİK-ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Dr.Təranə Nağıyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ NAĞIQIZININ NƏSR DİLİNİN SİNTAKTİK ÖZƏLLİKLƏRİ
Tacirə Abdullayeva	ADPU	İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİMİZDƏ TOPONİMLƏR
İbrahimova Aytən Ədahi b qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Professor Mahirə Hüseynovanın söz sənəti
Tamilla Turabova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Qəlbdən gələn sözlər: Mahirə Nağıqızının poeziya dünyası

II. INTERNATIONAL SCIENCE AND ART CONGRESS**October 09-11,2025, KARS, TURKIYE****CONFERENCE PROGRAM****11.10.2025****SATURDAY / 13:30-15:30****SESSION: 2 HALL:10 / MODERATOR****Doç.Dr.Nurlana KAZIMOVA**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof.Dr.Təyyar Salamoğlu	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	HƏSƏN MİRZƏ VƏ MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞI İRS-VARİSLİK ƏLAQƏSİ KONTEKSTİNDƏ
DoçDr.Həmzə Qənbər oğlu Əliyev	ADPU	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FEİLLƏRİN POETİK-LİNQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Dr. Vaqif İsmayıl oğlu İsrəfilov	ADPU	Mahirə Hüseynovanın “Missiya” kitabı haqqında düşüncələrim
Doç.Dr.Nurlana KAZIMOVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	HƏMİŞƏ ZİRVƏDƏ DURAN ALİM-PEDAQOQ
Abdullayeva Mahirə Mölud qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN YARADICILIĞI
Конул Мамедова		ORFOEPİK VƏRDİŞLƏRİN FORMALAŞDIRILMASINDA FONETİK BİLİKLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Özge NİZAMOĞLU	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA FARKLIlaştırma: ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	1
Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL	GIFTED STUDENTS' APPROACHES TO SOLVING REAL-LIFE PROBLEMS THROUGH THE KOZA MODEL	3
Zafer DAŞDEMİR Filiz DAŞDEMİR Çağan DAŞDEMİR Irmak DAŞDEMİR	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN EĞİTİMİNDE BİLİM VE SANATIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ	7
Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK Tuğba KAYA Kayra Enes ÇAM Nilüfer Fatma TAŞDEMİR Nisa Nur SÖNMEZ Ayşe Sena GELİBOLU Selin KUMAŞ Mehmet Tuna ÖZKAYA	AFGAN SİĞINMACI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL UYUMLARININ KARS İLİ ÖRNEKLEMİNDE İNCELENMESİ	12
Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK 1, Tuğba KAYA2 Kayra Enes ÇAM 3, Nilüfer Fatma TAŞDEMİR4 , Nisa Nur SÖNMEZ 5 Ayşe Sena GELİBOLU 6, Selin KUMAŞ 7 , Mehmet Tuna ÖZKAYA8	MİRACLE FROM NATURE: FROM THERMO CORE TO INSULATION	26
Doç. Dr Fatih PALA	DİJİTAL OYUNLARLA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENMEK: ÜSTÜN YETENEKLİLER İÇİN YENİLİKÇİ BİR YAKLAŞIM	36
Yeşim ÖZGENOL	KARŞILAŞTIRMALI EĞİTİM BAĞLAMINDA TEKNOLOJİ EĞİTİMİ: BİLSEM MODELİ VE ULUSLARARASI UYGULAMALAR	49
Dr.Cem BİLGİLİ Sema BİLGİLİ Dr.Büşra İŞERİ KOBAL	NASRETTİN HOCA FIKRALARINDA YER ALAN DEĞERLER EĞİTİMİ ÖĞELERİ VE BU DEĞERLERİN TASAVVUF ALANINDAKİ KARŞILIKLARININ İNCELENMESİ	51
Dr. Fatih DAŞDEMİR Buse ERDAĞI	SANATTA SUBLİMİNAL GÖSTERGELERİN TEMSİLİ: SALVADOR DALÍ'NİN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	52
Mehmet DOĞAN Dr.Fatih DAŞDEMİR	"DİJİTAL ÇAĞDA KÜLTÜREL MİRAS" ETWINNING PROJESİ ÖRNEĞİ	54
Hicran DENİZLİ-GÜLBOY Zehra AKTAŞ Metin KILIÇ Hakan GÜNEY Samet ODABAŞ Veli Can GÜZEL	TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİKLERİNDE KAPSAYICI ÖĞRENME: ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN BİREYLER VE AİLELERİNİN DENEYİMLERİNDEN YANSIMALAR	56
Emine BÜYÜKKOL KÖSE Prof. Dr. Gülcan ÇETİN	ÇEVRE EĞİTİMİ DESTEKLİ TÜRKİYE 100 YILI MAARİF MODELİNDE EKOLOJİ TEMASI	58
Ali Kasım BULUT Öznur BULUT Kemal AKBAYRAK Hüseyin Kadir YÜKSEL	KARSTRONOMİ BİLİM ŞENLİĞİNİN KATILIMCI VE UYGULAYICILARININ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	60
Dr.Engin YALMANCI Yağmur AYIRKAN Fatmanur KIRMIŞ Zeki ILGAR Zeynep Buğlem TANRIVERDİ Yusuf Ali ULU Mustafa OTHAN Cumali Güney SABUR Evren Özür ABBASOĞLU Mustafa Kemal KALKAN	KURAKLIK STRESİ İÇİN DOĞA DOSTU BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ	74
Öznur BULUT Ali Kasım BULUT Pelin ÇETİNKAYA Nurdane TEPEBAŞ Gökçe BOZKIRLI Tuğra AŞKIN	ÇAĞRIŞIMSAL CİNSİYET GÖRÜNÜMÜ BAKIMINDAN 'Y KUŞAĞI' İLE 'ALFA KUŞAĞI' BİREYLERİ ARASINDA KELİMELERE BAKIŞ AÇILARINDAKİ FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ	76

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL	STEAM ACTIVITY WITH DYSLEXIA NUMBER CYLINDERS FOR PRESCHOOL CHILDREN	87
Dr.Semra BİLGİN Fatih BİLGİN Sare Ümit BAYRAKTAR	FELSEFE SANAT VE EDEBİYAT ÜÇGENİNDE DİSİPLİNLER ARASI BİR ÖĞRENME DENEYİMİ: MÜZEDE BİR GÜN UYGULAMASI	93
Nurdane TEPEBAŞ Melih BATMACA Naz BULUT Melike Naz KARADAĞ Süheyla ATMACA BATTAL Esengül İLHAN	TARİH ÖĞRETİMİNDE OYUNUN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	95
Alperen Tuğra ABAK Dr. Nimet Sönmez OKULMUŞ Dr. Emine ERDOĞAN Erdoğan OKULMUŞ	TARİHİN SAKLI KALMIŞ KADIN KAHRAMANI “MERYEM ATMACA”	104
Dr.Serdar ÖZMEN	BİLİM VE SANAT MERKEZLERİ ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ TASARLANMASI SÜRECİ	111
Doç. Dr. Ezgi Pelin YILDIZ	AKADEMİSYENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARI	114
Elif TURAN ASLAN	TÜRK SANATINDA YER ALAN ÇİFT BAŞLI KARTAL FIGÜRÜNÜN GÜNÜMÜZ GİYİSİ TASARIMLARINA UYARLANMASI	137
Ümit DÜZENLİ Prof.Dr.Mustafa Şahin BÜLBÜL Burcu DÜZENLİ Elfin REŞİTOĞLU Elif UYANIK Mustafa Enes KAYA	RESİM SANATINDA HAYAL GÜCÜ VE ÖZGÜN TASARIM ÜRETİMİ ÜZERİNE OKUMA VE İZLEME DENEYİMLERİNİN ETKİSİ	147
Mustafa Mizgin YILMAZ Dr.Nimet Sönmez OKULMUŞ Ali Kasım BULUT Zafer DAŞTAN Esmâ Nur HALILOĞLU Muhammed Ali GÖKÇE Erdoğan OKULMUŞ	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİSİNİN ROBOTİK ÖĞRENME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	165
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRPIK Nihal Ceren ALICI İrem Betül AYDIN	KÜRESEL İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA HALK BİYOLOJİSİ EĞİTİMİ VE ANABİLİM DALI KURULMASI ÖNERİSİ	186
Prof. Dr.Mehmet Ali KIRPIK Nihal Ceren ALICI İrem Betül AYDIN	GEZGİN ARICILIĞIN KAFKAS BAL ARISININ (APIS MELLIFERA CAUCASICA) GENETİK SAFLIĞINA ETKİLERİ VE KORUMA STRATEJİLERİ	194
Deniz KARGIN KÖSE Ela YILDIZ	SPOR TESİSLERİNDE GÜVENLİK RİSKLERİ VE SPORCU VELİLERİNİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ: RİZE ÖRNEĞİ	200
Deniz KARGIN KÖSE Hasan Kağan KÖSE	BUHAR MAKİNELERİNİN KULLANIMI VE ORTAM HAVASINA ETKİSİ: ULTRASONİK NEBÜLİZATÖR ÖRNEĞİ	198
Esmâ ÇAĞLAYAN Prof.Dr. Şükrü İLGÜN	7. SINIF ÇOKGENLER ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ORİGAMİ VE WORDWALL UYGULAMASININ KARŞILAŞTIRILMASI	202
Mısra YILMAZ Doğan ÇİLOĞLU	ELEKTROKİMYASAL YOLLA NİKEL KAPLI BAKIR YÜZEYLERDE HAVUZ KAYNAMA KARAKTERİSTİĞİNİN DENEYSEL İNCELENMESİ	219
Zeynep TEPEBAŞ Mustafa OTHAN Dr. Engin YALMANCI	BEYAZ KIYAFETLİ KURTARICILAR	228
Mustafa OTHAN Umut OTHAN Mehmet Ulaş OTHAN	10. SINIF FELSEFE KİTABINDAKİ İNSAN TASVİRLERİNİN SİBER İNSAN VE DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	230
Dr. Esmâ GÜLLÜ EGİN	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA İLKOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARI VE NCTM STANDARTLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	232
Sait Murat CAN Dr.Engin YALMANCI Mustafa OTHAN Cumali Güney SABUR Evren Özgür ABBASOĞLU Ozan Ali ÇAĞRAŞAN	ORTİK ÜÇGENİN GEOGEBRA ORTAMINDA İNCELENMESİ	234
Tuğba ÖZDEMİR Prof.Dr. Şükrü İLGÜN	GEOGEBRA ÖĞRETİMİ İLE SANATSAL TASARIM YOLUYLA GEOMETRİ GÖSTERİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	237
Serya Çetinkaya	SANAT KALBİMDE: ÇOK DİSİPLİNLİ eTWINNING DENEYİMİ	260

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Erkan AKDEMİR Demet DEMİREL AKDEMİR	DOKUNSALEVREN: Görme Engelli Öğrencilere Yönelik Ders Materyali Tasarlama Eğitici Eğitimi	261
Erkan AKDEMİR Demet DEMİREL AKDEMİR	Modellerle 3 Boyutlu Evrene Yolculuk: Güneş Sistemi Örneği	263
Gökhan YAVUZ GÖKAY ORGANCİ Pınar KARABABA Fevzi ÇETİN Osman YÜCEL	ÇEVRE BİLİNCİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANLAYIŞININ GELİŞTİRİLMESİNDE HAREZMİ EĞİTİM MODELİ'NİN ETKİSİ	265
Nisa Su EMİN Ayşegül YURTSEVER	TÜRKİYE'DE DİL ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNDE ÖĞRENCİLERİN VE ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN ARAŞTIRILMASI	267
Dr.Duygu EROĞLU ÇOPUR	2025 TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİK ANALİZİ: YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİMDE DÖNÜŞÜM	269
Eşe GÜZEL	SÖZLÜ KÜLTÜRDEN DİJİTAL DÜNYAYA:BİLSEM ÖĞRENCİLERİYLE DEYİM, ATASÖZÜ, MASAL VE HİKAYE PODCASTİ UYGULAMASI	271
Sercan ÖLMEZ Ada Tuana TAVLI Elif Nida ÇAĞALDOĞAN	LİDERLİK YOLUNDA ERGENLERİN PROSOSYAL EĞİLİMLERİ: LİSE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ÇALIŞMA	272
Murat İŞİKOĞLU Tuba ÇAÇA KÜL Esra Nur KAPLAN	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNE DEVAM DURUMLARININ PROJE ÜRETME BAŞARISINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	274
Dr.Semra DEMİRÇALI Dr.Selda DEMİRÇALI	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE BİLİMİN DOĞASI ANLAYIŞININ SINIF DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ	276
Esra Nur ÇELİK Prof. Dr.Berna CANTÜRK GÜNHAN	BİLİM VE SANAT MERKEZİNDEKİ ÖĞRETMENİN YEDİNCİ SINIF DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİ MUHAKEMESİNİ DESTEKLEYEN ÖĞRETMEN EYLEMLERİNİN İNCELENMESİ	289
Hayrettin Alparslan ÇELİK	TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKİR SİSTEMİNİN ÖNDE GELEN KADIN YAZARLARINDAN EMİNE İŞİNSU VE ONUN "KÜÇÜK DÜNYA", "TUTSAK", "NİSAN YAĞMURU" ADLI ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	292
Bahar Çağrı ŞAN Arya Tuana KARPUZ	SİYASET VE AHLÂK ARASINDA GERİLİM: KINALIZÂDE ALİ İLE MACHİAVELLİ'NİN DEVLET ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	313
Dr.Eyüp ALSANCAK	İNSAN, TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR OKUMA	315
Muhammed Nurbaki KENDİRCİ Seyhan PULLUKÇU	İSLAM MEDENİYETİNDE ERKEN DÖNEM VE RÖNESANS ÇAĞINDA KADIN BİLİM İNSANLARI VE ALİMLER	324
Dr.Ebru ÖNER İrem İnci YILMAZ Elvin Asel ŞENKAYA	ÇİZGİ ROMAN DÜNYASINDA İNSANİ DEĞERLER VE YAPAY ZEKA:ARAÇ MI? ARKADAŞ MI?	326
Dr.Ebru ÖNER Erva KONDAKÇI	ANADOLU'DA YAŞAYAN ALTIN ÇAĞ ALİMLERİ	349
Dr.Seda İHTİYAR ŞAHİN	MAARİF MODELİ FEN BİLİMLERİ PROGRAMINDA 5. SINIF "CANLILARIN YAPISINA YOLCULUK" ÜNİTESİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI, DERS KİTABI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	367
Hatice YARPUZ	TOPLUM TEMELLİ ÖĞRENMEDE GEOMETRİ VE İLERİ DÖNÜŞÜM: BİLSEM'DE 'MATEMATİKLE DÖNÜŞTÜR, GEOMETRİ İLE KORU' PROJESİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME	368
Gözde DEMİR Muhammet DEMİR	PLATONİK CİSMİNİ TASARLAYARAK FARK ET: TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİĞİ İŞİĞİNDA	369

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Dr.Ömer ŞIHANLIOĞLU	APRAKSİ VE DİZARTRİDE SES BAŞLANGIÇ ZAMANI (SBZ) DEĞİŞİMLERİ VE AKUSTİK SAPMALAR: DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM	371
Ayşenur Yaşar	Bireylerin Karbon Ayak İzi Farkındalığı: Sosyolojik Bir Analiz	373
Fidel DEMİRAL Sidelya GÜNKÖRDÜ Emek KOÇAK	Gıda Atıklarından Doğal Yenilebilir Boya	374
Hatice Hale BULUT	FARKINDALIK TEMELLİ GRUP PSİKOEĞİTİMİNİN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLIK VE SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ	376
Zafer YILDIZ Gonca YILDIZ	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇİZGİ ROMAN OKUMA DURUMLARI – SİLİFKE ÖRNEĞİ	378
Ayşe Nilso KOCAER Fusun DÖNMEZ	MUSSEL-MİMETİK YAPIŞTIRICILARIN EĞİTİM AMAÇLI DENEYSEL UYGULAMASI: JELATİN-TANNİK-FE ³⁺ SİSTEMİ	380
Eren EKŞİ Fusun DÖNMEZ	SAĞLIKTA DİJİTALLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK MEDİPANEL: TABURCULUK SONRASI MEDİKAL EKİPMAN TEMİNİNDE YENİ NESİL MODEL	381
Ali Şamil COŞKUN Gülistan COŞKUN Esmâ Betül COŞKUN	AZTEKLERİN ALTIN HUBUBATINDAN, DERMATİTİS HERPETİFORMİS (ÇÖLYAK) HASTALARI İÇİN YÜKSEK ENERJİLİ EKMEK.	383
Dr. Sibel TAŞKIN	KADINA ÖZGÜ HAKTAN EBEVEYN HAKKINA: SÜT İZNİ POLİTİKALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	396
Seyhan PULLUKÇU Alperen ŞEMŞEK	GÜNEŞİN İZİNDE İKİ ESER: MİMAR SİNAN'IN MİHRİMAH SULTAN CAMİLERİNDE GEOMETRİ, IŞIK VE SEMBOLİZM	398
Ayşe BARDAKÇI	AİLEM OKUR, BENİ YETİŞTİRİR PROJESİ: DEĞERLER EĞİTİMİ VE TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME	400
Zihni Alp ÇEVİK	EFFECT OF MACHINABILITY-STRUCTURAL INTEGRITY INTERACTION ON DELAMINATION IN FDM-PRINTED POLYMERIC COMPONENTS	401
Zihni Alp ÇEVİK Metin KÖK Nida ÇIRAK	EVALUATION OF WEDM PERFORMANCE OF AL2024/SiC COMPOSITES BASED ON SURFACE QUALITY (*)	407
Saliha AYDEMİR	GÖRME ENGELLİLERDE SAĞLIKLI BESLENMEYE ERİŞİLEBİLİRLİK: ENGELSİZ AMBALAJ	408
Ezgi Su SEZER	BİLİM İLE KURGUNUN KESİŞİM NOKTASI: FRINGE DİZİNDEKİ SÖZDE-BİLİMSEL TERMİNOLOJİNİN ÇEVİRİSİ	410
Dr.Osman AKARSU	STRATEJİK BİR PARADİGMA OLARAK GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ: TEORİ, BAĞLAM VE SONUÇLAR	412
Halil Dündar CANGÜVEN Işıl SÖNMEZ Bayram Onur KURT Burhan YALÇIN Sevilay YALÇIN	Medya Okuryazarlığı Dedektifleri	415
Dr.Halil ŞENTÜRK	BİLSEM ÖĞRENCİLERİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ EĞİTİM SÜREÇLERİNDE SİBER GÜVENLİK FARKINDALIĞININ GELİŞTİRİLMESİ	417
Aycan ERGİN AKGÜN	BİLSEM ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ FİZİK PROJELERİNE YÖNELİK ETİK ALGILARI: TÜBİTAK 4004 PROJESİ UYGULAMA ÖRNEĞİ	418
Muhammed Alican PUSAT Doç.Dr.Nur SIRMACI Hakan ARSLANBOĞA	SCIENCE AND ART CENTER “CRYPTOGRAPHY WORKSHOP” REFLECTIONS ON THE PROCESSES OF DEVELOPING ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED ENCRYPTION APPLICATIONS; PRELIMINARY STUDY	420

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Özden Burcu PUSAT Yusuf Said DOĞAN		
Üveys ÖZDEMİR Recep AKGÜL	IOT TABANLI YENİ NESİL TAŞINABİLİR EKG CİHAZI	422
Yusuf DİLEGELEN Hazal EKİNCİ DİLEGELEN	INTEGRATION OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS INTO MATHEMATICS EDUCATION WITHIN THE 5E MODEL: A COMPARATIVE STUDY OF LESSON PLANS BY CHATGPT, GEMİNİ, AND A TEACHER	424
Betül ÖZDEMİR Dr.Yeşim YANARDAĞ Doç.Dr.Serkan SAVAŞ Dr.Yeşim YANARDAĞ	THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ETHNOSTEAM ACTIVITIES ON ENTREPRENEURSHIP AND CULTURAL AWARENESS SKILLS	426
Betül ÖZDEMİR Doç.Dr.Serkan SAVAŞ	THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ETHNOSTEAM ACTIVITIES ON PROBLEM SOLVING SKILLS	428
ZELAL OSMANZADE	ÖZBEKİSTANDA SAHNE SANATININ VE MİLLİ SAHNE SANATININ OLUŞUMU	430
Ömer Dinler	SÖK, PARÇALA, TASARLA: ATIK MEKANİK MALZEMELERDEN SANATA DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM	432
Merve BAL MAMUÇAY	BİLSEM MÜZİK ALANI ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK KAVRAMINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI	435
Mehmet Ali ASLAN	DAVRANIŞSAL MALİYE PERSPEKTİFİNDEN KÜLTÜR VE SANAT HARCAMALARI	444
Zeyneb Beyza DEMİRYILMAZ Cesarettin KÜRECİ Songül KÜRECİ	TÜRK TİYATROSU ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	454
Lect. İrem TAY Lect. Gül ASLAN	TO TURKISH PEOPLE THE ROLE OF CULTURAL ELEMENTS IN TURKISH LANGUAGE EDUCATION: THE GOLDEN BRIDGE TURKISH TEXTBOOK (A1-A2)	456
Mesude İlkay AĞAOĞULLARI	ÇOCUKLARDA DİJİTALLEŞMENİN FAYDALARI VE ZARARLARININ ZAMAN KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ENTROPİ - TOPSIS YAKLAŞIMI	458
Dr. Özlem YILDIZ	Menemen Çömlekçiliğinden Geleceğe: Genç Usta Oktay İde Örneği	469
Emil Raul oğlu Ağayev	BİR-ÜÇ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA TƏSVİRİ FAƏLİYYƏT MƏŞĞƏLƏRİNİN ROLU	471
Gular NURİYEVA	EMOTIONAL INTELLIGENCE AND SELF-REGULATION: A PEDAGOGICAL PERSPECTIVE	474
Dos. Dr. Aygun Ahmadova Shukur kızı	THE ROLE OF HANS CHRISTIAN ANDERSEN IN THE WORLD OF CHILDREN	476
Lale MUSAYEVA	AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLERİNDE DOĞAL TELAFFUZ ALIŞKANLIKLARININ FORMATIF VE SUMMATIF DEĞERLENDİRME ORGANİZASYONUNDA ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI	482
Prof. Dr. Elman Guliyev Leyla Ziyafat Hasanova	ƏBDÜLLƏTİF BƏNDƏROĞLUNUN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI LIFE AND CREATIVITY OF ABDULLATIF BANDAROGLU	484
	AZERBAIJANI ASHIG POETRY	493
ARZU KƏRİMOVA	MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN TƏDRİS PROSESİNDƏ QORUNMASI VƏ GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRƏ ÖTÜRÜLMƏSİ	496
Djellouli Amir Yagoub Mohamed Guesmia Hadjer	Adsorption of 2-nitrophenol Using Low-Cost, Activated Carbon in batch and Fixed-Bed Column	501
SEVINC ƏSƏDOVA	ZOONİMLƏR – METAFORİZMLƏRİN YARANMASINDA ƏSAS MƏNBƏLƏRDƏN BİRİ KİMİ	503

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Asst. Prof. Alireza Soltanzadeh Assoc . Prof.Katayoun Taghizade	Investigating the Role of the Form of Huge Exhibition Buildings in Optimizing the Natural Ventilation and Comfort of Moving People around the Building	505
Victoria Folakemi Akinjogunla Charity Ebelechukwu Ejikeme	Plastic Pollution in Aquatic Ecosystems: Emerging Threats and Implications	506
Şəkar Məmmədova	FRAZEOLOJİ VAHİDLƏRİN FƏRQLİ TİPOLOJİ DİLLƏRDƏ ƏKS OLUNMASININ LİNGVOMƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	517
Dr.MUHAMMAD FAISAL	INTENTIONAL LEADERSHIP FOR NATIONAL DIGITAL TRANSFORMATION: A ROLE MODEL AND WORKING PLAN FOR THE CHIEF CLOUD ADOPTION IN PAKISTAN'S CLOUD-FIRST INITIATIVE	523
Yusifova Fidan Elxan qızı	MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ YENİ SÖZ YARADICILIĞI PROSESLƏRİ	529
Aytac Xaniyeva	ŞƏXSİYYƏT YÖNÜMLÜ TƏLİMİN PEDAQOJİ PRİNSİPLƏRİ VƏ TƏTBİQİ YOLLARI	533
Doç.Dr.Çobanova Hüsniyyə Mədət qızı Dr. Bhumika Sharma	Doç.Dr.Çobanova Hüsniyyə Mədət qızı	538
Ms. Sania Perwez	MENSTRUAL HEALTH: BEYOND MENSTRUAL HYGIENE MANAGEMENT TOWARDS A HOLISTIC APPROACH OF SEXUAL AND REPRODUCTIVE RIGHTS	544
C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	559
C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	C. Marrocco R. Moramarco M. Cianfriglia S. Leporale V. Martini C. Bramucci F. Sestito R. Reda L. Testarelli T. Testori G. Perrotti	560
İbrahimova Xoşqədəm Qonaq qızı	TECHNOLOGY OF APPLICATION OF PROBLEMS TO THE EDUCATIONAL PROCESS	562
F.Evolo L.Adamo	F.Evolo L.Adamo	567

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

S.Leporale	S.Leporale	
A.Antonelli	A.Antonelli	
N.Carrai	N.Carrai	
G.Ferri	G.Ferri	
L.Testarelli	L.Testarelli	
M.Galli	M.Galli	
G. Miccoli	G. Miccoli	
R. Palumbo	R. Palumbo	
L. Lucente	L. Lucente	
R. Reda	R. Reda	
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	STRENGTHENING SRI LANKA'S RESPONSE TO HUMAN TRAFFICKING THROUGH ADOPTING INTERNATIONAL BEST PRACTICES	568
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	TESTING BUSINESS MODELS TO COMBAT ORGANIZED CRIME BUSINESS: A SRI LANKAN PERSPECTIVE	569
İsmayıl Şahismayıl Namaz oğlu	Azərbaycan xalq musiqisi: Aşıq sənəti	570
Hasanova Amalia Murad	SYNANTHROPIC BIRDS LIVING IN AZERBAIJAN, THEIR BIO-ECOLOGICAL FEATURES	585
Doç.Dr.Peri Pashayeva	MÜASİR DƏRS PROSESİNDƏ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARIN ROLU	588
Dr.CHUKWUEMEKA GODSON EME	THE ROLE OF STAFF TRAINING AND MANAGEMENT DEVELOPMENT ON EMPLOYEE ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR - A CASE OF NATIONAL OPEN	593
Dr.CHUKWUEMEKA GODSON EME	QUALITY MANAGEMENT PRACTICES AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE, AND CUSTOMER SATISFACTION IN SMALL & MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMEs) IN	599
Md Asad Khan Farheen F	Role of Fluorine-Doped ZnO Nanoparticles in Dental Science	616
Azimbayeva Nargiza To'xtamuradovna	NEVÂÎ ESERLERİNDE BENZETMELER: SANATSAL TASVİR VE FELSEFİ DERİNLİK	617
Nosratollah SHAJAREH POURSALAVATI	A New Algebraic Structure: e-Groups and Their Fundamental Properties	620
Padraig Smith Luke Chinaru Nwosu	Impact of winter housing systems on the performance of weanling heifers	627
Aynur Bədəlova Assist.Prof.MUHAMMAD FAISAL	QƏDİM MİSİR NAĞILLARININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	628
	PAKISTAN'S PATH TO CLOUD ACCREDITATION, ADOPTION WITH HYBRID MODEL TO IMPLEMENTATION ROADMAP AND LEADERSHIP CONTRIBUTIONS	630
Gunel Shefiyeva Elkan Dr.CHUKWUEMEKA G. EME	DESIGNING A SYLLABUS FOR YOUNG LEARNERS	637
Prof.NNABUIFE	DYNAMIC CAPABILITIES AND FIRM PERFORMANCE OF SELECTED FOOD AND BEVERAGES COMPANIES IN SOUTH-WEST NIGERIA	640
Prof. Dr. Sabeeha Hamza Dehham	Iraqi EFL College Students Proficiency in using ChatGPT in Developing Speaking Skill	663
Dr. Gülnar YUNUSOVA	RYU MURAKAMİNİN "MİSO ŞÖRBASINDA" ƏSƏRİNDƏ ŞƏRQ VƏ QƏRB MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN ƏDƏBİ İFADƏSİ	664

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Zərbəliyeva Ayşən Mahmud Karim BAIGUTOV	Azərbaycan dilində ekzotizmlərin üslubi –funksional xüsusiyyətləri SANAT EĞİTİMİNDE YENİLİKÇİ PEDAGOGİK YAKLAŞIMLAR: GRAVÜR SANATINDA DESIGN THINKING UYGULAMASI	666 673
K.R.Padma	EFFECTS OF POLYPROPYLENE AND POLYSTYRENE MICROPLASTICS ON HEPG2 CELL LINE	685
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	İpostasa, simmetrik və asimmetrik fasiləli şəkillər	686
Doç.Aygün İsmayılova	Müəllimlik missiyasının zirvəsi: Professor Mahirə Hüseynovanın gənc nəsilərin formalaşmasında və ədəbi yaradıcılığında rolu	689
Həmidova Xəyalə Vaqif qızı	Mahirə xanımın yaradıcılığı və 'Ana' şeirinin təhlili	692
Doç.Fəridə Səfəraliyeva	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA“ANA” MÖVZUSU	694
Məmmədova Nigar Oruc qızı	AŞIQ VƏ EL ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞININ DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ: DƏRƏLƏYƏZ MAHALI (MAHİRƏ HÜSEYNOVA YARADICILIĞI NÜMUNƏSİ)	696
Aygün Qocayeva	MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARA XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ	699
Qasımzadə Aysel	MAHİRƏ NAĞIQIZININ LİRİK DÜNYASINDA ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ	714
Həsənova Aytən İlqar qızı	Mahirə Hüseynovanın azərbaycanlıq konsepsiyası	710
Ədalət Abbasov	Professor Mahirə Hüseynovanın elmi-nəzəri görüşlər sisteminə yeni baxış	715
Dr.Əsgərova Bənövşə Allahverdi qızı	Qəlblərin aynası olan şeiriyyat	716
Jafarova Nabat Beydulla	“Anamın kitabı”- müqəddəslik abidəsi	723
Məmmədova Samirə	Çətin verəm, ana, sənə borcumu	728
Tovus Həmidova	ELM VƏ POEZİYANIN İŞİĞİNDƏ — MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN HƏYATI VƏ YARADICILIĞI	732
Dr.Günəl Allahverdiyeva	Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında bayatı poetikası	736
Doç.Dr.Rəhilə Hümətova	Doç.Dr.Rəhilə Hümətova	738
Qasımova Pərvanə Mirələm qızı	Qasımova Pərvanə Mirələm qızı	743
Prof.Dr.Könül Səmədova	Prof.Dr.Könül Səmədova	749
Doç.Dr.Könül Həsənova	Doç.Dr.Könül Həsənova	754
Mehdiyeva Mətanət Bahadır qızı	Mehdiyeva Mətanət Bahadır qızı	764
Aytən Baxşəliyeva Əhəd	Aytən Baxşəliyeva Əhəd	768
İbrahim Bayramov	İbrahim Bayramov	774
Şəlalə Məmmədova	Şəlalə Məmmədova	776
Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov	Mahirə Hüseynova yaradıcılığında durğu işarələri problemləri haqqında	779
Məmmədova Sevinc Gülməmməd qızı	ELM VƏ SÖZÜN İŞİĞİNDƏ	783
Doç.Dr.Vaqif İsrailov	Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında mənəvi dəyərlər	787
Gülnarə MƏMMƏDZADƏ	MAHİRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA ALLİTERASIYANIN DİL VƏ ÜSLUB ÖZƏLLİKLƏRİ	790
Ü. Hacıbəyli	MAHİRƏ NAĞIQIZI HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA ƏDƏBİ TƏLƏFFÜZ MƏSƏLƏLƏRİ	792
Gülnar Məmmədova	Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Qarabağ toponimləri	800
Dr.Məmmədov Bəhram Cəfər oğlu	Mahirə Nağıqızı poeziyasında təyin cümlə üzvünün poetik-lingvistik xüsusiyyətləri	806
Doç.Dr.Qüdrət Umudlu	MAHİRƏ NAĞIQIZININ POETİK YARADICILIĞINDA VƏTƏN MÖVZUSU	814
Cəmalə Həsənova	MAHİRƏ NAĞIQIZININ POEZİYASINDA VƏTƏN SEVGİSİ VƏ QƏLƏBƏ RUHU	821
Dinar Məmmədova Natiq	Mahire Nağıqızı'nın Şiirlerinde Vatan Sevgisi	826
Prof.Dr.Həcər Hüseynova	MAHİRƏ NAĞIQIZININ BƏDİİ ƏSƏRLƏRİNİN LEKSİKASI: DİALEKTİZMLƏR	829
Nəzrin Tahir qızı İsmayılova	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA ANA MÖVZUSU	834
Gülnarə Ramiz qızı Həsənova	MİLLİ DƏYƏRLƏRİN QƏLBDƏN POEZİYAYA UZANAN SƏDASI MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN POEZİYASI.	839
Nərmin Mehdiyeva	Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında Toponimlərin poetik çaraları və bədii-estetik funksiyası	855
Gülnarə Ramiz qızı Hasanova	ŞİİRİN BATI AZERBAIJAN EZGİSİ VE MAHİRƏ HÜSEYNOVA'NIN ŞİİRİNDE VATAN HASRETİ	851
Yusifova Fidan Elxan qızı	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA YERLİ ŞİVƏLƏRİN ROLU VƏ ÜSLUBİ TƏSİRİ	857
İsmayılova Nüşabə İsmayıl qızı	Professor Mahirə Hüseynovanın filologiyanın inkişafında rolu	862
Şöhrət Nüsrət qızı Məmmədova	POETİK FİKRİN LİRİK ƏZƏMƏTİ	864

II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SCIENCE AND ART

Doç.Dr.Musayev Dəyanət Musa oğlu	Professor Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın fəaliyyətində Qərbi Azərbaycan və türkçülük məsələləri	870
Doç.Dr.Razim Məmmədov	"SƏNƏTİN ZAMANLA SƏSLƏŞMƏSİNƏ TƏKAN VERƏN ŞAİR"	873
Röya Qəhrəmanova	MAHİRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA DİL VƏ ÜSLUBUN MİLLİ -MƏDƏNİ KODLARI	876
Sakibə İsmayıl qızı Ələsgərova	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞININ VƏTƏNPƏRVƏRLİK VƏ VƏTƏNDAŞILQ KONSEPTİ	881
Sevinc Əsədova	MAHİRƏ NAĞIQIZI – VƏTƏNPƏRVƏR RUHLU ŞAİRƏ	888
Doç.Dr.Vəliyeva Səkinəxanım Fazil qızı	Professor Mahirə Nağıqızının bayatılarında əks olunan dünya	890
Sevda Xəlilova	Mahirə Nağıqızının əsərlərində lirik ünsürlərin vəhdəti	896
SADIXOVA SARIGÜL ORUC QIZI	ZƏKA, LİDERLİK VƏ TƏŞƏBBÜS: PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN TƏHSİL STRATEGİYALARI	899
Gunel Shefiyeva	THE RICHNESS OF MS. MAHIRA HUSEYNOVA'S POETIC CREATIVITY	903
Dr.Şəkar Məmmədova	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FRAZELOGİZMLƏRİN SEMANTİK-ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	908
Dr.Təranə Nağıyeva	MAHİRƏ NAĞIQIZININ NƏSR DİLİNİN SİNTAKTİK ÖZƏLLİKLƏRİ	913
Tacirə Abdullayeva	İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİMİZDƏ TOPONİMLƏR	914
İbrahimova Aytən Ədahiyyə qızı	Professor Mahirə Hüseynovanın söz sənəti	918
Tamilla Turabova	Qəlbədən gələn sözlər: Mahirə Nağıqızının poeziya dünyası	923
Prof.Dr.Təyyar Salamoğlu	HƏSƏN MİRZƏ VƏ MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞI İRS-VARISLIK ƏLAQƏSİ KONTEKSTİNDƏ	925
DoçDr.Həmzə Qənbər oğlu Əliyev	MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FƏİLLƏRİN POETİK-LİNGVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	930
Dr. Vaqif İsmayıl oğlu İsrəfilov	Mahirə Hüseynovanın "Missiya" kitabı haqqında düşüncələrim	935
Doç.Dr.Nurlana KAZIMOVA	HƏMİŞƏ ZİRVƏDƏ DURAN ALİM-PEDAQOQ	939
Abdullayeva Mahirə Mövlud qızı	MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN YARADICILIĞI	942
Конул Мамедова	ORFOEPİK VƏRDİŞLƏRİN FORMALAŞDIRILMASINDA FONETİK BİLİKLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ	945
Dr.Engin YALMANCI Cumali Güney SABUR Nigar Gönülalan ÖZTÜRK Sait Murat CAN Zafer DAŞDEMİR Erdoğan OKULMUŞ Soner ÇİÇEK Mustafa Kemal KALKAN Ali Kasım BULUT Nurdane TEPEBAŞ	TUZLU TOPRAKLARLA MÜCADELEDE CUPRESSUS SEMPERVIRENSİN ETKİSİ	965
Erkan ÜREY	Günebakan (Helianthus annuus) Bitkisinin Gövdesi İle Suların Nitrat (NO ₃ -) Adsorpsiyonu	968
Mahmut ÇATIK	UÇAKLARIN KARBON SALINIMININ TELAFİSİNDE AĞAÇLANDIRMA YAKLAŞIMI: KAYSERİ HAVALİMANI ÖRNEĞİ	971
Baysan Banu UZUN	Bilim Sanat Merkezine Devam Eden Öğrencilerin Pandemi Sürecindeki Aile İlişkilerinin Hayvan Ailesi Çiz Testiyle İncelenmesi	973
Tarık BAYRAKDAR	UYGULAMALI TARİH DERSLERİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR: KÜLTEPE ÖRNEĞİ	974
Derya YEŞİLYURT	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE VR DESTEKLİ KÜLTÜREL MİRAS DENEYİMİ: GÖBEKLİTEPE	977
Evren Özgür ABBASOĞLU Dr.Engin YALMANCI Mustafa OTHAN Sait Murat CAN Cumali Güney SABUR	KAZ YAĞININ CİLT KIRIŞIKLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	978
Sümeyra TOPAL Sinem YALNIZOĞLU ÇAKA	SANAT TEMELLİ MÜDAHALELERİN ÇOCUKLARIN PSİKOSOSYAL İYİLİK HƏLİNƏ ETKİSİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME	990

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ORTAÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA FARKLILAŞTIRMA: ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Özge NİZAMOĞLU

¹Öğretmen, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Özel Yeteneklilerin Geliştirilmesi, 0009-0008-9381-8018

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında ortaöğretim müzik dersi öğretim programlarında yer alan zenginleştirme uygulamalarını incelemek ve bunların sanat eğitimi açısından sunduğu katkıları değerlendirmektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırmacının mevcut yazılı materyalleri sistematik biçimde analiz ederek çalışmaya veri sağlaması sürecidir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında yayımlanan Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programı temel veri kaynağı olarak ele alınmış; hazırlık sınıfından 12. sınıfa kadar tüm kademeleri kapsayan tema ve kazanımlar, özellikle “farklılaştırma” başlığı altında sunulan zenginleştirme etkinlikleri yönüyle analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, programlarda zenginleştirmenin öğrencilerin bireysel farklılıklarını gözetken, müziksel yetkinliklerini öne çıkaran ve yaratıcılıklarını geliştiren bir boyut olarak ele alındığını göstermektedir. Çalgı çalabilen öğrencilerin topluluk önünde eser seslendirmeleri, İstiklal Marşı gibi ortak repertuvar parçalarını farklı tekniklerle söylemeleri, drama ve sahne etkinliklerine enstrümanlarıyla eşlik etmeleri, kendi şarkılarını bestelemeleri, polifonik eserlerde ses ya da çalgı partilerini üstlenmeleri ya da yılsonu konserlerinde aktif rol üstlenmeleri bu uygulamalara örnektir. Müzik alanı doğası gereği, öğrencilerin bireysel farklılıklarının görülebildiği ve her öğrencinin kendi hızında ilerleyebildiği bir öğrenme ortamı sunma özelliğiyle zenginleştirme stratejilerinin uygulanması için çok uygundur. Gardner’ın çoklu zekâ kuramında “müziksel zekâ”nın ayrı bir kategori olarak tanımlanması da bu özelliği destekler. Çalgı eğitimi, besteleme, çok sesli icra ve seslendirme gibi etkinlikler hem bireysel hem topluluk çalışmalarına fırsat verirken, sahne performansları ve dinletiler yoluyla disiplinler arası etkileşimi de güçlendirir. TYMM Müzik Dersi Programı’nın amaçları arasında yer alan “yaparak yaşayarak öğrenme”, “müzikal performans ve doğaçlama” ile “birlikte icra” yaklaşımı da bu zenginleştirme potansiyelini pekiştirir. Bu anlayış, farklılaştırılmış öğretim ve zenginleştirme uygulamalarının öğrencilerin bireysel ilgi ve yeteneklerine göre planlanması gerektiğini vurgulayan çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla da örtüşür. Renzulli’nin geliştirdiği Üç Halka Kuramı da üstün yetenekli öğrencilerin potansiyellerini açığa çıkarabilmesi için öğrenme ortamlarının çeşitlendirilip, zenginleştirilmesi gerektiğini vurgular. Sonuç olarak, TYMM ortaöğretim müzik dersi öğretim programlarındaki zenginleştirme uygulamaları, farklılaştırmanın güçlü bir yönünü oluşturmaktadır. Bu uygulamalar, öğrencilerin sanatsal ifade becerilerini ve yaratıcılıklarını geliştirerek gelecekteki akademik ve sanatsal başarılarına katkı sağlamaktadır. Ancak zenginleştirmenin, yalnızca program metinlerinde kavramsal düzeyde kalmaması önemlidir. Öğrenci ders kitaplarında ve öğretmen kılavuzlarında erişilebilir ve çeşitlendirilmiş etkinliklerle desteklenmesi; farklı müzik kültürlerinden örnekler sunulması gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi, besteleme, doğaçlama ve disiplinler arası yöntem ve tekniklerin derslere yansıtılması, öğrencilerin konser, dinleti ve proje tabanlı çalışmalara yönlendirilmesi ve araştırmacıların programın uygulanma sürecini saha çalışmalarıyla izlemesi önerilmektedir. Bu öneriler, programın yalnızca teorik değil, pratik düzeyde de işlevselliğini artıracak ve farklılaştırılmış eğitim yaklaşımının güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, müzik eğitimi, farklılaştırma, zenginleştirme

GIFTED STUDENTS' APPROACHES TO SOLVING REAL-LIFE PROBLEMS THROUGH THE KOZA MODEL

Mustafa Şahin BÜLBÜL¹

¹Prof. Dr., Kafkas University, Dede Korkut Faculty of Education, Department of Special Education, Gifted Education, ORCID: 0000-0003-1524-6575

Abstract

This study investigates how gifted students approach real-life problems within the framework of the COZE model—an original learning and project-development environment structured around four stages: Catch, Occurrence, Zeal, and Engage. Conducted at Science and Art Centers (BİLSEM) in Turkey, the research involved pairs of gifted learners who collaboratively identified six major problems and generated corresponding solutions through guided inquiry, brainstorming, critical evaluation, and consensus building. The issues explored by the students included picking flowers in nature, being denied a voice due to age, fear of elevator safety, the loss of cultural values, classroom noise, and the decline of creativity with age. Through the COZE process, these everyday challenges were transformed into structured project ideas that led to innovative and applicable solutions. Findings revealed that participation in the model not only enhanced students' creative and critical thinking but also promoted empathy, ethical reasoning, and social awareness. Moreover, allowing students to work on self-selected issues increased their intrinsic motivation and sense of ownership over learning. Overall, the study identifies the COZE model as a dynamic and effective pedagogical tool that supports both the cognitive and socio-emotional development of gifted learners by engaging them in authentic, value-oriented problem-solving experiences.

Keywords: Gifted students, KOZA model, problem solving, creative thinking, project-based learning

2

1. INTRODUCTION

Educating gifted students requires more than simply accelerating them through academic content; it demands the intentional design of learning environments that foster autonomy, creativity, and engagement with authentic, real-world challenges. Prior research has shown that gifted learners demonstrate higher levels of motivation and cognitive engagement when they participate in problem-solving tasks that are both meaningful and personally relevant (Maker, Zimmerman, Alhusaini, & Pease, 2015). The COZE model provides a structured yet flexible framework for such experiences, guiding students through four interrelated stages—Catch, Occurrence, Zeal, and Engage—that transform everyday observations into innovative project ideas (Bülbül, 2025). This model achieves a balance between structure and autonomy, enabling learners to explore freely while making deliberate and reflective decisions, both of which are fundamental to gifted education. Allowing students to select the problems they wish to investigate enhances their ownership, engagement, and depth of inquiry, particularly for high-ability learners who thrive in self-directed learning contexts (Khatler, Thalaachawr, & Blyth, 2024). The design of COZE parallels the central principles of design thinking and creative innovation processes, situating it within a broader paradigm of student-centered, inquiry-based education (Bülbül, 2024).

Gifted learners engaged in the COZE process frequently identify complex social and cultural issues that are often underrepresented in traditional curricula—such as environmental sustainability, the preservation of cultural heritage, or age-related inequalities (Callahan, 2005). These themes invite learners to synthesize prior knowledge with original perspectives, resulting in solutions that are both inventive and socially meaningful (Coştu, 2025). Moreover, the COZE structure promotes both divergent and convergent modes of thinking: the Occurrence stage encourages creative ideation through open-ended brainstorming, while the Zeal and Engage stages cultivate analytical evaluation

and collaborative consensus, reflecting the cognitive flexibility that characterizes gifted thinking (Bülbül, 2025). Through this open-ended inquiry process, students also engage in ethical reasoning and value-based decision-making, especially when their chosen issues align with personal convictions and societal concerns. The collaborative nature of COZE—requiring dialogue, critical listening, and mutual agreement—further nurtures empathy, perspective-taking, and interpersonal communication, all of which are integral to the holistic development of gifted individuals (Bülbül, 2024). In sum, the COZE model represents a dynamic pedagogical approach that aligns with the cognitive, emotional, and social dimensions of gifted education, offering a learning experience that is intellectually rigorous, personally meaningful, and ethically grounded (Bülbül, 2025).

2. METHOD

This study adopted a qualitative, ethnographically oriented case study design to explore how gifted students approach and solve real-life problems through the COZE model (Catch, Occurrence, Zeal, Engage). The research was conducted in Turkey's Science and Art Centers (BİLSEM), where gifted learners participate in extracurricular project-based programs designed to enhance creative and critical thinking. The COZE framework served both as the instructional structure and as the analytical lens, guiding each phase of data collection and interpretation. Participants were pairs of gifted students who voluntarily engaged in COZE sessions facilitated by a mentor researcher. Data were collected through participant observations, semi-structured interviews, reflective discussions, and analysis of student-produced artefacts such as project sketches, brainstorming notes, and observation forms. Observations and interactions were documented through detailed field notes and audio recordings to capture verbal and non-verbal dynamics throughout each COZE phase.

An inductive thematic content analysis was employed to examine how students identified problems (Catch), generated ideas (Occurrence), critically discussed alternatives (Zeal), and reached consensus on solutions (Engage). Codes emerging from the data were grouped into broader categories and themes to reveal recurring cognitive and social patterns. Triangulation across multiple data sources ensured credibility and consistency of findings, while reflexivity was maintained through continuous researcher journaling to minimize interpretive bias. Ethical principles were strictly followed, including informed consent from participants and parents, voluntary participation, confidentiality of personal data, and adherence to institutional ethical standards. Through this methodological approach, the study provided a comprehensive understanding of how the COZE model nurtures creativity, collaboration, and socio-emotional development among gifted learners by engaging them in authentic, real-world problem-solving processes.

3. FINDINGS

Within the COZE learning environment, gifted students move dynamically through four interconnected stages—Catch, Occurrence, Zeal, and Engage—each of which is supported by deliberate spatial and visual design. The photos illustrate how learners first explore visual and tactile stimuli (*Catch*), then generate and organize ideas through guided inquiry (*Occurrence*). As they begin to question and refine their hypotheses (*Zeal*), they collaborate at the whiteboard to synthesize their thoughts and reach a shared understanding (*Engage*). The classroom's symbolic cues (triangular prompts, colorful structures, thematic boards) function as “thinking catalysts,” stimulating both creativity and cognitive discipline. Overall, these scenes exemplify how the COZE model transforms a simple classroom into an experiential laboratory for imagination, critical reasoning, and socio-emotional growth (Fig. 1).

Figure 1. Students collaborating in pairs during the first stage of COZE. They examine books and symbolic materials to generate possible explanations and project ideas from everyday phenomena. The environment supports inquiry, imagination, and knowledge integration.

During the COZE sessions, gifted students articulated a series of original and socially conscious project ideas that reflected both their cognitive sophistication and their growing sense of agency. Many participants questioned why adults often perceive them merely as “children” and exclude them from decision-making processes. They argued that young people, too, should have a voice in shaping their learning environments and community policies. This reflection became a catalyst for designing participatory systems in which children’s perspectives are valued in collective decisions—an idea aligned with democratic education and youth empowerment principles.

Another recurrent theme was the problem of excessive classroom noise. Students noted that constant auditory distractions hinder both group collaboration and personal reflection, emphasizing the dual need for “**shared learning and individual space.**” Their proposed solution involved redesigning classroom acoustics and spatial arrangements to balance communication with concentration—mirroring the pedagogical logic of the COZE model, which oscillates between collaboration and introspection.

Environmental sensitivity also emerged strongly through the suggestion of preventing the picking of flowers in nature. Rather than relying solely on punishment or signage, students imagined a creative ecological mechanism: when a flower is plucked, a small, harmless creature such as an insect or a mechanical “forest guard” could appear suddenly, startling the person and deterring further harm. This playful yet symbolic design idea demonstrates how gifted learners can combine empathy for nature with inventive problem-solving rooted in behavioral insight.

A particularly striking proposal came from a discussion about **public safety and honesty.** Students envisioned a smart alert system for emergency communication: when an individual sends a distress message to the police claiming urgency, a central unit could activate a temporary siren light on the person’s vehicle—allowing them to reach safety quickly. However, once verified, the system would require proof of the emergency situation; if the claim were false, the penalty would automatically double. This design balances humanitarian responsiveness with accountability, reflecting the students’ emerging ethical reasoning and systems thinking.

Across these examples, learners demonstrated remarkable capacity to identify social, environmental, and technological challenges and to design imaginative yet practical interventions. Their ideas reveal not only creativity but also a strong moral and civic awareness, showing how the COZE environment can channel youthful curiosity into socially responsible innovation. In doing so, the model transforms

abstract classroom discussions into lived experiences of ethical reflection, empathy, and design-based problem solving—skills essential for the gifted learners of the twenty-first century.

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

The findings of this study contribute to the expanding discourse on the development of holistic, inquiry-driven, and student-centered approaches in gifted education. Consistent with earlier research emphasizing that gifted learners flourish when their learning environments balance autonomy, structure, and authentic problem solving (Maker et al., 2015; Treffinger, 1982), the COZE model illustrates how a carefully designed pedagogical framework can simultaneously nurture creativity, ethical reasoning, and social awareness. Within this learning ecology, students move beyond passive learning to become active constructors of knowledge, transforming everyday problems into meaningful and socially responsible project ideas. Their engagement demonstrates how educational design can serve as a cultural practice that enables self-expression, empathy, and civic participation.

The dynamic progression through the four stages of Catch, Occurrence, Zeal, and Engage provides a rhythm that mirrors the cognitive process of creative thought. The Catch and Occurrence phases stimulate curiosity and divergent thinking through sensory engagement, while the Zeal and Engage phases lead learners toward reflective evaluation and collaborative synthesis. This movement between exploration and consolidation is essential for fostering the type of cognitive flexibility that characterizes gifted thinking (Sternberg, 2003; Renzulli, 2005). Moreover, the spatial and visual elements of the COZE environment function as thinking catalysts—inviting learners to interact with symbols, colors, and textures that evoke association and imaginative reasoning. Such multimodal interaction aligns with research on inquiry-based and experiential learning, which suggests that sensory-rich environments heighten engagement and support deep learning (Eysink, Gijlers, & de Jong, 2015).

The results also highlight the increasing importance of student agency in gifted education. Through their reflections and project ideas, learners questioned adult-centered decision-making structures and asserted their right to be included in shaping their educational and social environments. This emerging sense of agency reflects a shift from education for gifted students to education with gifted students. In this context, the COZE model can be viewed as an operational form of dialogic pedagogy (Freire, 1970), where knowledge is co-constructed through dialogue, negotiation, and mutual respect. The students' proposals concerning noise reduction, ecological protection, and ethical emergency systems show that young learners are capable of moral imagination and systemic reasoning when they are given a voice and a context for responsible creativity.

In parallel, the COZE framework advances the understanding of design thinking within educational research. While traditional design-based learning often emphasizes tangible products, COZE situates design within moral, emotional, and social dimensions of learning. Its iterative phases parallel the empathize–define–ideate–prototype–test cycle of human-centered design (Brown, 2008), yet its focus on reflection and collective dialogue distinguishes it from more utilitarian models. This approach resonates with contemporary educational movements such as rightful presence (Calabrese Barton & Tan, 2020), which aim to position learners as legitimate contributors to knowledge and community development regardless of age or status.

The pedagogical implications of these findings are multifaceted. The COZE model provides evidence that creativity in gifted education should not be treated as an isolated cognitive ability but as an integrated process that includes emotional engagement, ethical reflection, and social awareness. The environment itself becomes a mediator between thought and action, allowing students to connect abstract reasoning with lived experience. Through participation in COZE, students learned not only to innovate but also to empathize, critique, and justify their decisions within a moral framework. This

synthesis of intellect and empathy addresses one of the longstanding critiques of gifted education—that it often privileges acceleration over transformation (Pfeiffer, 2013; Robinson, 2011).

The study also demonstrates the potential for scaling the COZE model beyond specialized programs such as Science and Art Centers (BİLSEM). Its principles can be adapted to mainstream classrooms, interdisciplinary maker spaces, and online collaborative environments. The inclusion of sensory design elements, reflective discussion, and democratic participation aligns COZE with broader frameworks such as project-based learning (Thomas, 2000) and inquiry-based instruction (Hattie, 2012). Educators and policymakers may find that the model offers a practical pathway for embedding creativity and ethics into everyday teaching practices. Future research could explore the longitudinal impact of COZE on creativity, empathy, and problem-solving abilities through both qualitative and quantitative approaches, thereby offering a more comprehensive understanding of its educational potential.

In conclusion, the COZE model represents a transformative approach to gifted education that merges cognitive depth with emotional and ethical awareness. By guiding students through iterative cycles of curiosity, ideation, critique, and consensus, it encourages them to view learning as a living process that extends beyond the classroom and into society. The model redefines creativity as a socially embedded act of responsibility and reflection, empowering gifted learners to see themselves not only as problem solvers but as contributors to a more thoughtful and humane world. Through its emphasis on participation, imagination, and collaboration, COZE stands as a reminder that the ultimate goal of education for the gifted is not simply to accelerate learning but to humanize it—to transform curiosity into understanding, and understanding into compassion and innovation.

5. REFERENCES

- Aktaş, F. N., & Dede, Y. (2022). Gifted students' mathematics educational and socio-cultural values in the decision-making process through STEM tasks. In *Educating gifted, talented, creative and dissimilar learners* (pp. 36–63).
- Bülbül, M. Ş. (2024). *BİLSEM'lerin sessiz proje üretim odası: KOZA*. Ertem Yayıncılık. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14736135>
- Bülbül, M. Ş. (2025). Gifted students' views on homework and screen addiction problems with COZE/KOZA model. *J-EDUCAT: Journal of Educational Studies*, 3(1), 369–382.
- Callahan, C. M. (2005). Identifying gifted students from underrepresented populations. *Theory into Practice*, 44(2), 98–104. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4402_4
- Coştu, F. (2025). Promoting gifted students' understanding of everyday life problems. *The Journal of Educational Research*, 118(2), 169–184.
- Khatter, A., Thalaachawr, K., & Blyth, M. (2024). Student engagement and fostering ownership of learning. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 7(1), 291–302. <https://doi.org/10.37074/jalt.2024.7.1.24>
- Maker, J. C., Zimmerman, R. A., Alhusaini, A., & Pease, R. (2015). Real Engagement in Active Problem Solving (REAPS): An evidence-based model that meets content, process, product, and learning environment principles recommended for gifted students. *APEX: The New Zealand Journal of Gifted Education*, 19(1), 1–24.

EXAMINING THE ROLE OF SCIENCE AND ART IN THE EDUCATION OF GIFTED INDIVIDUALS

ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN EĞİTİMİNDE BİLİM VE SANATIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Zafer DAŞDEMİR¹, Filiz DAŞDEMİR², Çağan DAŞDEMİR³, Irmak DAŞDEMİR⁴

¹Bilim Uzmanı/Öğretmen, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, eğitim yönetimi, üstün yetenekli bireylerin eğitimi, sınıf öğretmenliği, 0000-0002-7156-0123

²Öğretmen, Özel Nefes Anaokulu, üstün yetenekli bireylerin eğitimi, okul öncesi eğitim, tarih eğitimi, 0009-0005-6168-026X

³ Öğreci, Gülahmet Aytemiz Güzel Sanatlar Lisesi, müzik eğitimi, 0009-0006-3016-2141

⁴ Öğrenci, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, resim eğitimi, üstün yetenekli bireylerin eğitimi, irmakdasdemir140@gmail.com, 0009-0002-1052-007X

Özet

Özel yetenekli bireyler, akranlarına kıyasla daha yüksek zihinsel kapasiteye, yaratıcılığa ve öğrenme hızına sahip kişilerdir. Bu bireylerin eğitiminde karşılaşılan en temel sorunlardan biri, onların potansiyellerini ortaya çıkarabilecek uygun yöntem ve programların yetersizliğidir. Dünya genelinde yapılan çalışmalar, özel yetenekli bireylerin eğitiminde hem bilimsel hem de sanatsal yaklaşımların ayrı ayrı değil, bir arada ele alınması gerektiğini göstermektedir. Çünkü bilim, aklın ve mantığın rehberliğini sağlarken; sanat, duygu, sezgi ve yaratıcılıkla bireyin bütüncül gelişimini desteklemektedir. Bu bağlamda, bilim ve sanatın birlikte ele alınması özel yetenekli bireylerin hem akademik hem de sosyal-duygusal gelişimlerini daha ileri düzeye taşıyacaktır. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı da özel yetenekli bireylerin eğitiminde bilim ve sanatın bir arada kullanılmasının önemini tartışmaktır. Eğitimde bilimsel yaklaşım bireylere sistematik düşünme, problem çözme ve araştırma becerisi kazandırırken; sanat ise yaratıcılığı, estetik duyguyu ve ifade özgürlüğünü geliştirmektedir.

Bu bildiri, düşünce yazısı formatında, özel yetenekli bireylerin potansiyellerini en üst düzeyde ortaya çıkarabilmeleri için bilim ve sanatın eğitim süreçlerinde bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışma boyunca bilimsel eğitimin katkıları, sanat eğitiminin önemi ve bu iki alanın bütünleşmesinin özel yetenekli bireyler üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Çalışmayı şekillendirirken yapılan detaylı literatür taraması ışığında özellikle, bilimsel eğitimin katkıları, sanatın katkıları, bilim ve sanatın bütünleşmesi ile Türkiye’de ve dünyada uygulama örnekleri başlıkları üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, özel yetenekli bireylerin eğitiminde bilim ve sanatın birlikte ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bilimsel düşünme, araştırma ve analiz becerileri ile sanatın kazandırdığı yaratıcılık, estetik duyarlılık ve ifade özgürlüğü, bireylerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarını sağlar. Bu bağlamda, müfredat, öğretmen eğitimi, kurum alt yapıları, işbirliği çalışmaları gibi konularda öneriler geliştirilmiştir.

Araştırma, literatür taraması ve güncel istatistiksel verilerle desteklenmiş bir derleme niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: Özel Yetenek, Bilim, Sanat, Eğitim

Abstract

Gifted individuals are people who possess higher mental capacity, creativity, and learning speed compared to their peers. One of the most fundamental problems encountered in the education of these individuals is the lack of appropriate methods and programs that can bring out their potential. Studies conducted worldwide show that scientific and artistic approaches should be considered together, rather than separately, in the education of gifted individuals. This is because science provides guidance for the mind and logic, while art supports the holistic development of the individual through emotion, intuition, and creativity. In this context, addressing science and art together will advance the academic and socio-emotional development of gifted individuals. Accordingly, the aim of this study is to discuss the importance of using science and art together in the education of gifted individuals. While the scientific approach in education equips individuals with systematic thinking, problem-solving, and research skills, art develops creativity, aesthetic sense, and freedom of expression.

This paper, written in an essay format, emphasizes the need for science and art to be addressed holistically in educational processes in order to maximize the potential of gifted individuals. Throughout the study, the contributions of scientific education, the importance of arts education, and the effects of the integration of these two fields on gifted individuals are discussed. In shaping the study, based on a detailed literature review, particular emphasis was placed on the contributions of scientific education, the contributions of the arts, the integration of science and the arts, and examples of their application in Turkey and around the world. In conclusion, addressing science and art together in the education of gifted individuals is of great importance. Scientific thinking, research, and analytical skills, along with the creativity, aesthetic sensitivity, and freedom of expression that art provides, enable individuals to maximize their potential. In this context, recommendations have been developed on topics such as curriculum, teacher training, institutional infrastructure, and collaborative efforts.

The research is a compilation supported by literature review and updated data.

Keywords: Special Talent, Science, Art, Education

1. GİRİŞ

Özel yetenekli bireylerin eğitimi, yalnızca bilişsel üstünlüklerinin değil aynı zamanda yaratıcılık, liderlik ve sanatsal potansiyellerinin de desteklenmesini gerektirir. Renzulli'nin (2011) Üç Halkalı Modeli, üstün yeteneğin; yüksek yetenek, yaratıcılık ve motivasyonun bir araya gelmesiyle oluştuğunu vurgular. Bu nedenle eğitim programlarının sadece akademik başarıya değil, aynı zamanda sanatsal ve duygusal gelişime de odaklanması gerekiyor.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB, 2024) verilerine göre ülkemizde 186 Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) aktif olarak hizmet vermekte ve yaklaşık 85.000 özel yetenekli öğrenci bu merkezlerde eğitim görmektedir. Bu rakamlar, bilim ve sanatın birlikte ele alındığı eğitim modellerinin yaygınlaştığını göstermektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma, literatür taraması ve güncel istatistiksel verilerle desteklenmiş bir derleme niteliğindedir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

- Bilimsel eğitim; **eleştirel düşünme, problem çözme ve araştırma becerilerini** güçlendirir.
- Öğrenciler **sistemantik düşünme ve veriye dayalı karar verme** alışkanlığı kazanır.
- Bilimsel süreç, özel yetenekli bireylerin **zihinsel potansiyelini etkin kullanmasını** sağlar.
- Bilim, yaratıcılığın **mantık ve analizle desteklenmesini** mümkün kılar.
- Sanat; **yaratıcılığı, duygusal zekâyı ve ifade özgürlüğünü** geliştirir.
- Öğrencilerin **empati, öz farkındalık ve estetik duyarlılığı** artar.
- Sanat, bireylere **özgün düşünme ve kendini ifade etme** olanağı sunar.
- Bilimle birleştğinde **duygusal ve bilişsel gelişim** dengelenir.
- **STEAM yaklaşımı** (Science, Technology, Engineering, Art, Math) disiplinlerarası öğrenmeyi destekler.
- Bilim ve sanatın birlikte kullanımı, **yaratıcı ve yenilikçi düşünmeyi** teşvik eder.
- Türkiye’de BİLSEM projelerinde bu model **giderek yaygınlaşmaktadır**.
- **TÜBİTAK yarışmalarındaki başarı oranları**, bütünleşik eğitimin etkisini göstermektedir.
- **Finlandiya, Güney Kore, Kanada** gibi ülkelerde bütünleşik programlar yaygın.
- Türkiye’de **BİLSEM ve TÜBİTAK projeleri** bu yönde güçlü adımlar sunuyor.
- Ancak **altyapı, öğretmen eğitimi ve müfredat** konularında gelişmeye ihtiyaç var
- Bilim ve sanatın birleşimi, **özel yetenekli bireylerin potansiyelini en üst düzeye çıkarır**.
- Yalnızca akademik başarı değil, **yaratıcılık, empati ve problem çözme becerileri** de gelişir.
- **STEAM tabanlı eğitim ve sürekli öğretmen eğitimi** desteklenmelidir.
- **Bireysel rehberlik ve disiplinlerarası müfredat** yaygınlaştırılmalıdır.

Bilimsel Eğitimin Katkıları

Bilimsel eğitimin, özel yetenekli bireylerin eleştirel düşünme, araştırma yapma ve problem çözme becerilerine katkısı büyüktür. Özellikle matematik, fen ve teknoloji alanlarında sağlanan bilimsel eğitim, bireylerin analitik düşünme yeteneklerini güçlendirir.

Bilimsel düşünme sürecinde hipotez kurma, deney yapma, veri toplama ve sonuç çıkarma gibi adımlar, özel yetenekli bireylerin zihinsel potansiyellerini daha verimli kullanmalarına olanak sağlar.

Bilimsel eğitim, akademik başarıyı artırmanın yanında aynı zamanda günlük hayatta karşılaşılan problemlere yaratıcı çözümler üretme becerisini de geliştirir. Böylece bireyler, karşılaştıkları durumlar karşısında daha sistemantik ve bilinçli kararlar alabilmektedir. Sternberg (2003), yaratıcı düşünmenin eğitimin odağında olması gerektiğini savunur. Çalışmalarında bireylerin yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesinin, bilimsel süreçlerle desteklendiğinde daha kalıcı öğrenmeler oluşturduğunu belirtmiştir.

Gagné (2004) Farklılaştırılmış Yetenek ve Yetenek Dönüşüm Modelinde özel yeteneklerin destekleyici çevre faktörleri ve eğitimle kalıcı yeteneklere dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Sanatın Katkıları

Sanat, özel yetenekli bireylerin yaratıcılıklarını ortaya çıkaran diğer bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Resim, müzik, edebiyat, drama gibi sanat dalları, bireylerin kendilerini farklı şekillerde ifade etmelerine olanak tanır. Bireyin yetenekleri doğrultusunda aldığı sanat eğitimi, duygusal zekasının gelişimini destekleyerek bireylerin empati, öz farkındalık ve iletişim becerilerini de artırır.

Sanat, bireylerin estetik duygularını beslerken eleştirel bakış açılarındada zenginlik katar. Özel yetenekli bireyler sanat sayesinde hem bireysel hem de toplumsal kimliklerini güçlendirme fırsatı bulur. Örneğin, bir müzik aleti çalmak ya da bir resim çalışması yapmak, bireyin iç dünyasını keşfetmesini sağlarken aynı zamanda yaratıcılığını somut bir ürüne dönüştürmesine imkân tanır.

Sanat, öğrencilerin özgün ifade biçimlerini güçlendirirken; bilimsel yaklaşım, sistematik ve analitik düşünme becerilerini geliştirir. Bu iki alanın birleşimi, öğrencilerin hem duygusal hem de bilişsel gelişimlerine katkı sağlar.

Bilim ve Sanatın Bütünleşmesi ve STEAM Yaklaşımı

Bilim ve sanatın birlikte kullanımı, eğitimde disiplinlerarası bir yaklaşımın temelini oluşturur. Özellikle son yıllarda yaygınlaşan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yaklaşımı bu konuda önemli bir örnektir. Yakman & Lee (2012) STEM alanlarına entegre edilen bilim ve sanatın yaratıcılığı, estetik duyarlılığı ve yenilikçi düşünmeyi teşvik ettiğini savunmaktadır.

Türkiye’de bilim ve sanat merkezleri programlarında da STEAM temelli projelerönemli bir yere sahiptir. MEB, 2024 istatistiklerine göre 2023 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri öğrencilerinin %42’si bilim projeleriyle, %35’i sanat odaklı tasarımlarla ulusal yarışmalara katılmıştır . Bu veriler, bilim ve sanatın birlikte ele alındığı eğitim modellerinde öğrencilerin proje üretkenliğinin arttığını göstermektedir. Örneğin, bir mühendislik projesinde estetik tasarım unsurlarının kullanılması ya da bir sanat projesinde bilimsel tekniklerden yararlanılması, bireylere farklı bakış açıları kazandırmaktadır. Bu durum da özel yetenekli bireylerin çok yönlü gelişimini destekleyen güçlü bir öğrenme modeli sunmaktadır.

Türkiye’de ve Dünyada Uygulama Örnekleri

Finlandiya, Güney Kore ve Kanada gibi ülkelere bakıldığında bilim ve sanatın bütünleşik programlar olarak özel yetenekli öğrenciler için uygulanmakta olduğu görülmektedir (OECD, 2023). Bu ülkelerde öğrenciler, ilköğretim çağından itibaren disiplinler arası projelerle desteklenmektedir. Bu program içerikleri ile sunulan eğitimler sayesinde öğrenciler hem bireysel hem de toplumsal gelişime katkıda bulunacak şekilde yetiştirilmektedir.

Türkiye’de ise BİLSEM’ler ve TÜBİTAK destekli projeler bu alandaki önemli uygulamalardır. Örneğin, 2024 yılında gerçekleştirilen TÜBİTAK 2204-A proje yarışmalarında, BİLSEM öğrencileri toplam ödüllerin %28’ini kazanmıştır (TÜBİTAK, 2024). Bu sonuç, özel yetenekli bireylerin bilim-sanat bütünleşmesinden yüksek oranda fayda sağladığını ortaya koymaktadır.

Ancak BİLSEM’lerde de zaman zaman kaynak eksikliği, öğretmen yetiştirme sorunları ve müfredatın güncellenmesi gibi sorunlar gündeme gelmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilim ve sanatın bütünleştiği eğitim modelleri, özel yetenekli bireylerin çok yönlü gelişimini destekleyen en etkili yaklaşımlardan biridir. Bu model, yalnızca akademik başarıyı değil, aynı zamanda yaratıcılığı, problem çözme becerilerini ve empati gelişimini de teşvik eder. MEB’in (2024) raporları, bu yaklaşımın Türkiye’deki BİLSEM programlarında giderek yaygınlaştığını göstermektedir. Gelecekte, öğretmenlerin STEAM tabanlı eğitim konusunda sürekli hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi, bilim-sanat entegrasyonunun daha etkili uygulanmasını sağlayacaktır.

Ayrıca, özel yetenekli bireylerin uluslararası düzeyde rekabet edebilmeleri için multidisipliner projelere yönlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca şu öneriler öne çıkmaktadır.

1. Müfredatta disiplinler arası, proje temelli çalışmalara daha fazla yer verilmesi uygun olur.
2. Öğretmenlerin hem bilimsel hem de sanatsal bakış açısıyla yetiştirilmesi sağlanmalıdır.
3. BİLSEM gibi kurumların altyapı ve içerik bakımından güçlendirilmesi önemlidir.
4. Uluslararası iyi uygulama örnekleri incelenmeli ve ülke koşullarına uyarlanmalıdır.
5. Özel yetenekli bireylere bireysel danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunularak hem akademik hem de psikososyal gelişimleri desteklenmelidir.

5. KAYNAKLAR

Gagné, F. (2004). Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. *High Ability Studies*, 15(2), 119–147. <https://doi.org/10.1080/1359813042000314682>

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi ve İstatistik Raporu. Erişim adresi: <https://orgm.meb.gov.tr>

OECD. (2023). Education Policy Outlook 2023: Learning from Success. OECD Publishing.

Renzulli, J. S. (2011). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 92(8), 81–88.

Sternberg, R. J. (2003). Creative thinking in the classroom. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47(3), 325–338.

TÜBİTAK. (2024). 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Sonuç Raporu. Erişim adresi: <https://tubitak.gov.tr>

Yakman, G., & Lee, H. (2012). Exploring the exemplary STEAM education in the U.S. *Journal of the Korean Association for Science Education*, 32(6), 1072–1086.

Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. Basic Books.

INVESTIGATION OF THE SOCIAL ADAPTATION OF AFGAN REFUGEE STUDENTS IN
THE CASE OF KARS PROVINCE

AFGAN SİĞINMACI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL UYUMLARININ KARS İLİ
ÖRNEKLEMİNDE İNCELENMESİ

Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK¹, Tuğba KAYA² Kayra Enes ÇAM³,
Nilüfer Fatma TAŞDEMİR⁴ · Nisa Nur SÖNMEZ⁵ Ayşe Sena GELİBOLU⁶,
Selin KUMAŞ⁷ , Mehmet Tuna ÖZKAYA⁸

¹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0005-0104-2784

² Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0003-8885-1933

³ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0007-5409-2712

⁴ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0006-9090-3781

⁵ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0004-8475-5378

⁶ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0002-6265-9209

⁷ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0003-6947-700X

⁸ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
0009-0001-8684-8445

Özet

İlimiz ülkemiz doğusunda yer alan sınır illerinden biridir. İran ve Afganistan ‘da yaşanan etnik ve dini çatışmalar nedeniyle bu iki ülkeden ilimize yoğun bir sığınmacı geçişi olmaktadır. 2010-2012 yılları arasında da bu ülkelerden ilimize sığınmacı geçişi yaşanmıştır. Bazı Afgan sığınmacılar için ülkemiz transit ülke olarak görülmektedir. Bu sığınmacılar Türkiye üzerinden yasal /yasal olmayan yollarla başka bir ülkeye geçiş yapmak istemektedirler. Ancak ilimizde 10 yılı aşkın süredir yaşayan ve hayat mücadelelerine ülkemizde devam eden sığınmacılarda bulunmaktadır. Zorunlu göç söz konusu olduğunda, başvurulmuş ülkeye uyum süreci de önem arz etmektedir. Özellikle eğitim çağındaki çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri için sosyal olarak ülkeye uyum sağlamaları beklenmektedir. Araştırmada il merkezinde eğitim gören Afgan sığınmacı öğrencilerin sosyal uyumları eğitim ekseninde incelenmiştir. Toplam 17 ortaokul öğrencisi,6 lise olmak üzere 23 öğrenci ile çalışılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Formda demografik sorular yanında sosyal uyumlarını analiz edebilecek sorular da sorulmuştur. Hazırlanan bu form,

öğrencilerle birebir görüşülerek yapılmıştır. Alınan bilgiler betimsel analiz ve yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı ile analiz edilmiştir.

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin en büyük sorunlarının dil konusundaki yetersizlikleri olduğu görülmüştür. Dil konusunda yetersizlikleri hayatlarının birçok alanını olumsuz etkilemektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmının eğitim dışında herhangi bir sosyal aktiviteye katılımları yoktur. Ancak dil konusundaki yetersizlikleri akademik başarılarını olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda öneriler kısmında belirtilen üzere dil öğrenimi ile ilgili kurslar açmak, bu öğrencilerimizin gireceği sınav olan Yabancı Öğrenci Sınavına yönelik kurslar açmak, ebeveynleremesleki kurslar düzenlemek, öğrencilerimize kişisel gelişim seminerleri vermek, Gençlik Spor İl Müdürlüğü

Anahtar kelimeler: Afgan, Kars, Göç, Uyum, Sığınmacı

Abstract

Afghanistan, we experience a high influx of refugees from these two countries. Between 2010 and 2012, we also experienced refugee influx from these countries. Our country is considered a transit country for some Afghan refugees. These refugees attempt to cross into another country through legal or illegal means, including through Turkey. However, there are also refugees who have lived in our province for over 10 years and continue their struggle for survival in our country. When it comes to forced migration, the process of adapting to the country of origin is also crucial. Children, especially those of school age, are expected to socially integrate into the country in order to continue their education. The study examined the social adaptation of Afghan refugee students studying in the city center from an educational perspective. A total of 23 students, 17 middle school students and 6 high school students, were recruited. A semi-structured interview form was developed for the study. In addition to demographic questions, the form also included questions that could analyze their social adaptation. This form was administered through one-on-one interviews with the students. The information obtained was analyzed using descriptive analysis and an interpretive social science approach.

Interviews revealed that students' biggest problem is their lack of language skills. This lack of language skills negatively impacts many aspects of their lives. A large portion of students do not participate in any social activities outside of their education. However, their lack of language skills negatively impacts their academic success. In this context, as outlined in the recommendations section, solutions have been developed, including offering language learning courses, courses for the Foreign Student Exam (the exam these students will take), organizing vocational courses for parents, providing personal development seminars for our students, and organizing hobby courses through the Provincial Directorate of Youth and Sports and Public Education Centers.

Keywords: Afghan, Kars, Migration, Integration, Refugee

1. GİRİŞ

Bugün dünyada çeşitli sebeplerle yaşadığı yerleri terk ederek başka ülkelere sığınan milyonlarca insan bulunmaktadır. Ekonomik yetersizlikler, iç savaş, dini ve etnik çatışmalar insanları yurtlarından başka ülkelere göçe zorlamaktadır. Ülkemiz coğrafi konumu sebebiyle sığınma ve mülteci hareketleri açısından zengin tecrübeye ve göç örneklerine sahiptir. Sığınmacı ve mülteci kelimeleri birbirleri yerlerine kullanılmakta olup genel anlamda sığınmacı için Türk Dil Kurumu sözlüğünde ikinci bir tanım yer almaktadır. Bu tanımda sığınmacı 'Yabancı bir ülkede irtica etmeden önce belirli bir süre kalan kimse' olarak tanımlanmaktadır. Kars ilinde Afgan uyruklu öğrencilerimizde sığınmacı konumundadırlar.

Ancak göçlerin düzensiz olması ve bazı illerde yoğun bazı illerde az olması yapılan çalışmalarında her ilde aynı olmamasına neden olmaktadır. Örneğin ülkemizde Suriyeli mültecilerin çocukları açısından ilk olarak Türkiye Diyanet Vakfı öncülüde Geçici Eğitim Merkezleri ile eğitimler desteklenmiştir. Kısa süre Libya müfredatı kullanılmış ve ardından Suriye Geçiş Hükümeti ve MEB işbirliğinde Suriye müfredatı işlenmiştir. Bir kısım mülteci çocuklar bu okullara devam ederken bir kısım mülteci çocuklar devlet okullarına devam etmişlerdir. İlerleyen yıllarda geçici eğitim merkezleri Milli eğitim Bakanlığı kapsamına alınmış ve işlevine devam etmiştir. (İ.Çoşkun,M.Emin 2018,5).Yapılan araştırmada geniş bir okuma listesi hazırlanmıştır. Araştırmada sunulmayan ancak Afgan sığınmacılarını anlamımıza destek veren tezler ve yayınlar okunmuştur. Bu kapsamda Afganistan'ın etnik yapısı, 1990 yıllarından bu yana Türkiye'nin göç durumları, Türkiye Göçmen politikaları üzerine online yazılar ve dergiler okunmuş tur. Böylelikle çalışma yapılacak grubun etnik, dini değerleri, sosyal yaşam alışkanlıkları hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

Afgan uyruklu sığınmacılar için neler yapılmıştır? Sorusu araştırılmıştır. Bu kapsamda il merkezinde göç idaresi ve Valilik ile görüşülmüştür. İlk göçün üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmesi nedeni ile yapılan faaliyetlere ilişkin raporlara ulaşılamamıştır. Ancak yapılan görüşmelerde ilk sığınmacı ailelerin Öğretmenevi, polisevi vb. yerlerde bir süre konaklaması sağlanmıştır. Ardından yurtdışı sığınma hakkı kabul edilenler gönderilmiş, ülkemizde kalanlara destek olunmuştur. Boş durumda olan eski bir süt fabrikasının lojmanlarına yerleşmelerine olanak sağlanmıştır. İlk yerleştirmeler il merkezi ve ilçelere mülki idare tarafından yapılmıştır. Özellikle ailelerin kendi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ilk etapta babaların işe yerleşmelerine destek olunmuştur. Yaşam mücadelelerine İl Valiliği ve sosyal yardımlaşma kurumları, sivil örgütlenmeler ve yerel halk destek vermektedir. İlk sığınma taleplerinin üzerinden geçen 11 yıllık sürenin ardından Afgan sığınmacıların bir bölümü kendi geçimlerini sağlayabilmektedir. Ancak büyük bir kısmı maddi yetersizlikler ile mücadele etmektedir. Hane halkı sayıları 7-8 kişi aralığındadırlar. Anneler Türkçe dilini bilmediklerinden ev işlerini yapmakta ve ailenin bakım ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Babalar dli az da bilseler geçici işlerde ücret karşılığı çalışmaktadırlar. Bu anlamda görüşme yapılan 20 öğrencinin maddi olanaklarının az olduğu beyan edilmiştir.Zorunlu göçler sadece hukuki ve sosyo -ekonomik sonuçları bir olgu değildir. Aynı zamanda bireylerin beden ve ruh sağlığını da etkiler. (Aker,2006:61). Bu bilgidten hareketle araştırmada Afgan öğrencilerin sosyal uyumları, kendi bakış açılarından çözüm önerileri, okul, öğretmen, akran ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır. Verilen öneriler öğrencilerin kendileri için ürettikleri çözüm önerilerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda çalışmamız özgün ve daha önce çalışılmamıştır.

1.1. AMAÇ

Araştırma da ilimizde sığınmacı olarak bulunan Afgan uyruklu öğrencilerin sosyal uyum süreçleri incelenmiştir. Bu kapsamda ilimizde yaklaşık 8-10 yıl öncesinde ülkemize sığınan Afgan uyruklu ortaokul ve lise öğrencilerinin eğitim durumları ekseninde sosyal uyum süreçleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Bu araştırmada amaç bu öğrencilerin eğitim sistemimize uyum sağlayıp sağlayamadıklarının tespiti ve yaşanan sorun varsa bu sorunların çözümüne yönelik öneriler çalışılmıştır. Afgan öğrencilerle ilgili ilimizde buna benzer bir çalışma bulunmamıştır. Ülke genelinde yapılan bazı çalışmalar mevcut olup ağırlıklı Suriyeli mülteciler üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Eğitim durumundan bakıldığında bazı çalışmalarda öğretmenlerin görüş ve önerileri alınmıştır. Ancak ilimiz ve genel anlamda Afgan uyruklu öğrencilerin sosyal uyumları nasıldır, hangi alanlarda sorun yaşamaktadırlar ve kendileri açısından sundukları çözüm önerileri nelerdir başlıklarını içeren bir çalışma bulunmamaktadır. Sığınmacı olarak bulunan ve ülkemizde yaşayan bu çocukların iç dünyalarına bir ışık tutmak ve bu öğrencileri gözlem yapabilmek araştırmanın ana amacıdır. 2012 yılında Ağustos ayında Kars iline geçiş yapan Afgan sığınmacıların ilk planlamada altı ay kalmaları ve transit olarak üçüncü ülkelere Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği başvuruları ile geçileceği öngörülmüştür. Ancak süreç 11 yıllık bir dönemi kapsamıştır.

Gelen mülteciler ülkeye, eğitim sistemine, sosyal ortama uyum göstermek durumunda kalmışlardır. Büyük bir kısmının maddi yetersizlikler ve parçalanmış aile sorunları ile hayatlarına devam ettikleri görülmektedir. Tüm bu olumsuzluklar içinde çocuklar eğitim hayatlarına devam etmeye çalışmaktadırlar. Bu araştırmada aşağıdaki soruların cevapları öğrenilmeye çalışılmıştır.

- 1.Kars ilinde Afgan sığınmacı çocukların sosyal uyumları nasıldır?
- 2.Eğitim hayatlarında ve yaşadıkları sosyal çevrelerinde sorunlar nelerdir? Onların bakış açısı ile neler yapılabilir?
3. Kaldıkları süre zarfından ülkemizi benimsemişler mi ?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, yorumlayıcı yaklaşıma dayanır. Nitel araştırma, yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek 2005, 39).Araştırmadanitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılarak yürütülmüştür. Durum çalışmalarının en temel özelliği bir ya da daha fazla olayın derinlemesine incelenmesidir. Bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri üzerine çalışılır. (MCmillan,2000;Yıldırım ve Şimsek,2016). Bu çalışmada da il merkezinde eğitim gören Afgan uyruklu sığınmacı öğrencilerin sosyal uyumları araştırılmıştır. Yapılan görüşme formu ile ailevi durumları, aidiyetlikleri ve eğitimleri üzerine çalışılmıştır. Çalışmada öğrencilerin sosyal uyumları, dil becerileri, akademik başarı durumları, okul idareleri ve öğrenciler açısından derinlemesine incelenmiştir.

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı yakın ve ulaşılması kolay olan bir durumu seçer.(Yıldırım ve Şimsek,2016). Bu çalışmada lise öğrencilerin çalışmayı yapması, iklim, sağlık koşulları dikkate alınarak il merkezinde Afgan uyruklu en fazla öğrencinin eğitim aldığı lise ve ortaokullarda çalışma yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu il merkezinde Afgan uyruklu öğrencilerimize eğitim veren üç ortaokul ve üç liseden toplam 23 öğrenciden oluşmaktadır. Aynı zamanda toplamda altı okulun idareci ve rehberlik servisleri ile görüşmeler yapılmıştır. İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan veriler tablo haline getirilmiştir. .

Tablo 1: Lise Öğrencileri sınıf, cinsiyet ve okul dağılımı

Sıra No	Okul Adı	Sınıf Düzeyi	Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
1	1.Okul	9.sınıf	1	1	0
		12.Sınıf	1	1	0
2	2.Okul	9.sınıf	1	1	0
		12.sınıf	1	0	1
3	3.Okul	10.sınıf	1	1	0
		11.sınıf	1	1	0
		12.sınıf	1	1	0
4	4.Okul	10.sınıf	2	1	1
5	5.Okul	12.sınıf	1	1	0

Tablo 2: Ortaokul Öğrencileri sınıf, cinsiyet ve okul dağılımı

Sıra No	Okul Adı	Sınıf Düzeyi	Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
1	1.Okul	5.SINIF	2	1	1
		6.SINIF	3	2	1
		7.SINIF	2	0	2
		8.SINIF	3	2	1
2	2.Okul	5.Sınıf	1	0	1
3	3.Okul	5.SINIF	3	3	0
		6.SINIF	4	1	3
		7.SINIF	1	0	1
		8.SINIF	1	0	1
4	4.Okul	6.SINIF	1	1	0
		7.SINIF	2	1	1
		8.SINIF	1	1	0

2.3 Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formu yaklaşımı görüşme sırasında tespit edilecek sorular ve konular listesini kapsar. Araştırmacı daha önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak önceden hazırladığı sorular ve görüşme seyrine göre sorulabilecek soruları hazırlar ve bu sorularla görüşmeyi yönlendirebilir.

Bu çalışmada ilk olarak resmi yazışmalar ile İl Milli Eğitim Müdürlüğünden yabancı uyruklu ve devamlı öğrenci sayısı istenmiştir. Alınan veriler ile ortaokul ve lise düzeyinde araştırmanın genişletilmesine karar verilmiştir. Elde edilen verilerde liselerde erkek öğrenci sayısının bir kişi olması çalışmaya ortaokulların alınmasına neden olmuştur. Toplamda liselerde 11 öğrenci tespit edilmiş olup 10 kız,1 erkek öğrenci devamlı öğrenci grubundadır. Çalışmanın başlangıcında da Afgan uyruklu öğrenciler ile çalışılmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Bunun nedeni Afgan uyruklu öğrencilerin evren ve örnekleminin olması ve ilimizde daha önce bu alanda herhangi bir çalışma yapılmamış olmasıdır.

Bu araştırma da araştırmayı yapan öğrenciler ve danışman öğretmen tarafından geliştirilen ve 24 soruyu kapsayan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak çalışma konusu okulumuz psikolojik danışman ve felsefe öğretmenine anlatılmıştır. Araştırma grubu ve öğretmenlerimiz ile görüşme formu değerlendirilmiştir. Ardından alanında doktora unvanına sahip bir sosyolog ile son form paylaşılmış ve görüşme formunu değerlendirmesi, yönlendirmesi sağlanmıştır. Alınan geri dönüşler ile form son halini almıştır. Çalışma grubu ve görüşme formu belirlendikten sonra resmi yazışmalar ile görüşmelerin yapılabilmesi için valilik onayı alınmıştır. Alınan valilik onayı ile okullar bazında görüşülmüş, görüşme saatleri ve öğrenciler listelenmiş ve yaklaşık iki aylık süreçte öğrenciler le görüşmeler yapılmıştır. Her öğrenciye yaklaşık 20 dakikalık bir görüşme zamanı ayrılmıştır. Her

öğrenciye araştırmanın konusu ve çalışma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Çalışmaya katılıp katılmayacakları tespit edilmiştir. Çalışmaya katılmak isteyen 23 öğrenci ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden görüşme formlarına notlar alınmıştır.

2.4 Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini yansıtmak amacıyla alıntılara yer verebilir. (Yıldırım ve Şimşek,2016) Araştırmada elde edilen veriler araştırma grubu ve okulumuz psikolojik danışmanı ile paylaşılmış ve bulgular yorumlanmıştır.

çalışma kapsamında il merkezinde 4 ortaokuldan 24 Afgan uyruklu öğrencinin devamlı olduğu tespit edilmiştir. Okullar ve öğrenci dağılımı Ek:3'te sunulmuştur. 24 öğrencinin 17 tanesi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan öğrencilerden 2 tanesinin yurtdışı çıkışı olduğu beyan edilmiştir. Liselerde 11 öğrenci devamlı olarak tespit edilmiştir. Bu öğrencilerden 1 tanesinin yurtdışında olduğu beyan edilmiştir. 6 öğrenci ile görüşme yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Ortaokul Öğrencileri Bulguları

3.1.1 Demografik Açıdan Elde Edilen Bulgular

Çalışmada evrenimiz 24 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. 17 kişi ortaokul öğrencisi ile görüşmeler yapılmıştır. 10 kız öğrenci ve 7 erkek öğrenci ile görüşülmüştür. Üç okul ziyaret edilmiş ve idarecileri ile görüşülmüştür. Öğrencilerden 2 tanesi Tacik kökenli, 6 tanesi Hazara kökenli olduğunu beyan etmiştir. 9 öğrenci ise uyruğunu beyan edememiş olup ailelerin bildiğini ama kendilerinin tam olarak bilmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük kısmı Afganistan Bamyan, Kabil ve Kunduz bölgelerinden gelmişlerdir. Ebeveynlerin Afganistan'da ki meslekleri sorusuna çoğunluk annelerinin ev hanımı olduğunu beyan etmiştir. Anacak az da olsa iki öğrenci velisi öğretme, iki öğrenci annesi tezi, iki öğrenci annesi aşçı ve bir öğrenci velisin terzi olduğu tespit edilmiştir. Annelerden sadece aşçılık mesleğine sahip olanlar ülkemizde geçici işlerde çalışmakta olup diğer anneler işsizdir. Babalar açısından bakıldığında iki öğrencinin babasının otoyıkama işi yaptığı, iki öğrenci velisinin ise terzi olarak çalıştığı beyan edilmiştir. Geriye kalan ebeveynler ise geçici işlerde ücret karşılığı çalışmaktadırlar. Bu işler arasında bulaşıkçılık, işçilik, hamallık, garson olarak çalıştıkları beyan edilmiştir. Ailelerin gelir durumu soruna 9 öğrenci orta halli olarak, 8 öğrenci zayıf olarak beyan etmiştir. Öğrenim gören öğrencilerinin hepsi Türkçeyi bildiğini beyan etmiştir. Ancak bazı derslerde hala zorlandıklarını ifade ettiler. Ailelerin dil bilgisi sorgulandığında babaların az da olsa bildiği, annelerin bilmediği, kardeşlerine ise öğretmeye çalıştıkları cevapları alındı. Türkiye de bulunma sürelerinin öğrenilmesi için sorulan soruya, sadece bir öğrencinin 4 ay önce geldiği, 2 öğrencinin 11 yıl önce geldiği, 14 öğrencinin ise 0-8 yıl arasında Türkiye 'de bulunduğu tespit edilmiştir. Hane halkı sayısı sorusuna 6 öğrencinin 0-5 kişi arasında yaşadığı, 11 öğrencinin 6-9 kişi arasında yaşadığı belirlenmiştir.

Konaklama durumları sorulduğunda, 1 öğrenci haricinde (tahsis edilen atıl bir lojmanda konaklamakta) 16 öğrencinin kiralık doğalgazlı evlerde, paylaşımlı odalarda kaldığı tespit edilmiştir.

3.1.2 Sosyal Uyuma Yönelik Elde Edilen Bulgular;

1. Sizce genel olarak Türkiye nasıl bir yer?Sorusu yöneltilmiştir.

Öğrencilerin tamamı Türkiye'nin güzel bir yer olduğunu, huzurlu olduklarını ve eğitim olanaklarının çok güzel olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle kız öğrenciler liseyi okuyabilecekleri için mutlu

olduklarını belirtmişlerdir. Bir öğrenci bu soruya ‘ *Afganistansavaş hala korkutuyor, Türkiye ‘yi seviyorum* ’ cevabını vermiştir. Aynı soru altında Kars ili sorulmuştur. Çoğu öğrencinin ili sevdiklerini, ama iklim şartlarından dolayı zorlandıklarını belirtmişlerdir.

2. Türkiye ‘de olmanın en çok neyi güzel / güzel değil?

Bu soruya çoğunluk öğrencimiz ülkenin güvenli olduğunu, eğitim şartlarının iyi olduğunu belirtmiştir. Olumsuzluklar genel olarak yorumlandığında Afgan ailelerin yaşadığı maddi olanaksızlıklar karşımıza çıkar. Çoğu aile de özellikle babalar günlük ve ücret karşılığı işlerle ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Öğrencilerden bazılarının gelecek kaygısı yaşadığı da gözlenmiştir. Bir öğrenci ‘ *Gelecek kaygısı hiss ediyorum, dışlanmaktan korkuyorum* ’ ifadesini kullanmıştır.

3.Okulda olmadığınız zamanlarda neler yapıyorsunuz?

İki öğrenci haricinde diğer öğrencilerin herhangi bir sosyal aktiviteye katılmadığı tespit edildi. Büyük çoğunluk öğrenci okul dışında zamanını evde geçirmektedir. İki öğrenci Gençlik Merkezinin kurslarından faydalandığını belirtmiştir.

4. Eğitim hayatınızda en çok hangi konuda zorluk yaşıyorsunuz?

Matematik, Fen Bilimleri ve özellikle Türkçe dersinde zorluklar yaşamaktadırlar.

5. Okul kuralları ve öğretmenler ile ilişkilerini içeren sorularda ;

Öğretmenlerle hiçbir problemleri olmadığı, okul kurallarına uydukları belirtilmiştir.

6.Okul rehberlik servisi sizin için ne ifade ediyor? Sorusuna yanıtları bütün öğrencilerimiz okul rehberlik servisini bildiklerini, ama rehberlik servisine hiç gitmediklerini belirtmişlerdir.

7.Ortaokulu/liseyi bitirdikten sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Bütün öğrencilerimiz eğitimlerine devam etmek istemektedirler. Ancak iki erkek öğrencimiz lise öğrenimlerini açıktan bitirmek istediklerini maddi olarak zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

8. Okul içinde ve dışında Türkiyeli arkadaşlarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Ve Okul dışında, aileniz ve Türkiyeli olmayan diğer arkadaş/yakınlarınızla Türkçe konuşuyor musunuz, ?

Sorularına cevapları şu şekilde özetlenebilir; Türk arkadaşları ile bir sorun yaşamamaktadırlar. Türk arkadaşları tarafından dışlanma vb. problemlerden de söz etmemişlerdir. Ancak arkadaşlarının ailelerinin tarafından pek sevilmediklerini düşünen çocuklar mevcuttur. Bir öğrencinin yaşadığı bir olayı anlatırken ‘ *Ailesi arkadaş olmamızı istemiyor, bunu bende onlara bakınca anlayabiliyorum* ’ cevabını vermiştir.

9.Türk yemekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sorusuna bütün öğrencilerimiz Türk yemeklerini sevdiklerini belirtmişlerdir. Hangi yemeği en çok seviyorsunuz alt sorusuna sarma, tavuk döner cevabı sıklıkla alınmıştır.

- Afgan yemekleri ile kıyaslanınca ne gibi farklılıklar / benzerlikler var?

Bu soruda evlerinde Afgan yemekleri pişirdiklerini, Afgan yemeklerinde sebzenin ağırlıkta olduğunu, pilavların soslu olduğunu ve baharatın daha fazla kullanıldığını belirtmişlerdir.

10.Türkiye’deki milli bayramları ve anlamlarını biliyor musunuz? Anlatınız?

Ülkemizde milli bayramların bir kısmını bildikleri gözlemlenmiştir. Özellikle 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan’ı çocuk bayramı ve 10 Kasım’ı Atatürk’ün ölümü olarak bilmektedir.

3.2. Lise Öğrencileri Bulguları

3.2.1.Demografik Açıdan Elde Edilen Bulgular

Çalışmada evrenimiz 10 öğrenciden oluşmaktadır. 6 lise öğrencisi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan tüm öğrenciler kızdır. Üç okul ziyaret edilmiş ve idarecileri ile görüşülmüştür. Öğrencilerden 2 tanesi Tacik kökenli, 3 tanesi Hazara kökenli olduğunu beyan etmiştir. 1 öğrenci ise uyruğunu beyan edememiş olup ailelerin bildiğini ama kendilerinin tam olarak bilmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük kısmı Afganistan Bamyan, Kabil ve Kunduz bölgelerinden gelmişlerdir. Ebeveynlerin Afganistan’da ki meslekleri sorusuna tamamı annelerinin ev hanımı olduğunu beyan etmiştir. Babalar açısından iki öğrencinin oto yıkama ve söför olarak çalıştığı beyan edilmiştir. Geriye kalan ebeveynler bakıldığında günlük ve ücret karşılığı işlerde çalıştıkları gözlenmiştir. Bu işler arasında bulaşıkçılık, işçilik, hamallık, garson olarak çalıştıkları beyan edilmiştir.

Ailelerin gelir durumu soruna 1 öğrenci orta halli olarak, 5 öğrenci zayıf olarak beyan etmiştir. Öğrenim gören öğrencilerinin hepsi Türkçeyi bildiğini beyan etmişlerdir. Ailelerin dil bilgisi sorgulandığında babaların bildiği, annelerin bilmediği, kardeşlerine ise öğretmeye çalıştıkları cevapları alındı. Türkiye de bulunma sürelerinin öğrenilmesi için sorulan soruya, bir öğrencinin 7 yıl önce geldiği, 1 öğrencinin 11 yıl önce geldiği, 4 öğrencinin ise 8 yıl önce Türkiye’ye geldiği tespit edilmiştir. Hane halkı sayısı sorusuna 1 öğrencinin 9 kişi arasında yaşadığı, 2 öğrencinin 6 kişi, 3 öğrencinin ise 7 kişi olarak yaşadıkları belirlenmiştir.

Konaklama durumları sorulduğunda, 1 öğrenci haricinde (tahsis edilen atıl bir lojmanda konaklamakta) 5 öğrencinin kiralık doğalgazlı evlerde, paylaşımlı odalarda kaldığı tespit edilmiştir.

3.2.2 Sosyal Uyuma Yönelik Elde Edilen Bulgular ;

1. Sizce genel olarak Türkiye nasıl bir yer? Sorusu yöneltmiştir.

Öğrencilerin tamamı Türkiye’nin güzel bir yer olduğunu, huzurlu olduklarını ve eğitim olanaklarının çok güzel olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle kız öğrenciler liseyi okudukları ve eğitim hayatlarına devam edecekleri için mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Bir öğrenci bu soruya ‘ *Güzel, rahatız, savaş yok* ’ cevabını vermiştir. Aynı soru altında Kars ili sorulmuştur. Çoğu öğrencinin ili sevdiklerini, ama iklim şartlarından dolayı zorlandıklarını belirtmişlerdir. Maddi olanaksızlıkların ilde yaşamı zorlaştırdığı belirtilmiştir.

2. Türkiye ‘de olmanın en çok neyi güzel / güzel değil?

Bu soruya çoğunluk öğrencimiz ülkenin güvenli olduğunu, eğitim şartlarının iyi olduğunu belirtmiştir. Olumsuzluklar genel olarak yorumlandığında Afgan ailelerin yaşadığı maddi olanaksızlıklar karşımıza çıkar. Çoğu aile de özellikle babalar günlük ve ücret karşılığı işlerle ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Öğrenciler liseden sonra ne yapacaklarını tam olarak bilememektedirler. Yabancı öğrenci sınavı ile ilgili bilgi sahibi olmadıkları gözlenmiştir. Bir öğrenci ‘*Huzurluyum, kendimi Türkler gibi hissediyorum, güvende hissediyorum* ’ ifadesini kullanmıştır.

3.Okulda olmadığınız zamanlarda neler yapıyorsunuz?

Okulda olmadıkları zamanlarda genelde evde olduklarını, ders çalışıp, kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda Yabancı Öğrenci Sınavına hazırlanıp hazırlanmadıkları sorulduğunda, özel ders ve dersane gitme olanaklarının olmadığını, sınav hakkında bilgileri olmadığını söylemişlerdir.

4. Eğitim hayatınızda en çok hangi konuda zorluk yaşıyorsunuz?

Matematik, Fen Bilimleri ve özellikle Türkçe dersinde zorluklar yaşamaktadırlar. Dili tam olarak anlayamadıkları ve kavrayamadıkları için derslerde zorlanmalar yaşanmaktadır.

5. Okul kuralları ve öğretmenler ile ilişkilerini içeren sorularda;

Öğretmenlerle hiçbir problemleri olmadığı, okul kurallarına uydukları belirtilmiştir. Özellikle lise kademesinde öğretmenlerin kendilerini anladığını ve kendilerine iyi davrandıklarını belirtmişlerdir.

6.Okul rehberlik servisi sizin için ne ifade ediyor?

Sorusuna yanıtları bütün öğrencilerimiz okul rehberlik servisini bildiklerini, ama rehberlik servisine hiç gitmediklerini belirtmişlerdir. Rehberlik servisinden alacakları eğitimler hakkında bilgi sahibi değillerdir.

7.Ortaokulu/liseyi bitirdikten sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Bütün öğrencilerimiz eğitimlerine devam etmek istemektedirler. Ancak maddi olanakları elvermediğinden üniversiteye giriş sınavına hazırlanmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir.

8. Okul içinde ve dışında Türkiyeli arkadaşlarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Ve Okul dışında, aileniz ve Türkiyeli olmayan diğer arkadaş/yakınlarınızla Türkçe konuşuyor musunuz, ?

Sorularına cevapları şu şekilde özetlenebilir; Türk arkadaşları ile bir sorun yaşamamaktadırlar. Türk arkadaşları tarafından dışlanma vb. problemlerden de söz etmemişlerdir. Ancak aile içinde sıklıkla Farsça konuştuklarını söylemişlerdir.

9.Türk yemekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sorusuna bütün öğrencilerimiz Türk yemeklerini sevdiklerini belirtmişlerdir. Hangi yemeği en çok seviyorsunuz alt sorusuna sarma, tavuk döner, lahmacun cevabı sıklıkla alınmıştır.

- Afgan yemekleri ile kıyaslanınca ne gibi farklılıklar / benzerlikler var?

Bu soruda evlerinde Afgan yemekleri pişirdiklerini, Afgan yemeklerinde sebzenin ağırlıkta olduğunu, pilavların soslu olduğunu ve baharatın daha fazla kullanıldığını ve Afgan yemeklerinin biraz daha lezzetli olduğunu belirtmişlerdir.

10.Türkiye'deki milli bayramları ve anlamlarını biliyor musunuz? Anlatınız?

Ülkemizde milli bayramları ve anlamlarını bildikleri gözlemlenmiştir. Okullarda bu bayramları ve özel günleri kutladıklarını anlatmışlardır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1 Sonuç ve Tartışma

Araştırmada Afgan uyruklu öğrencilerin Kars iline sosyal uyum süreçleri eğitim eksenli çalışılmıştır. Görüşme yapılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun maddi olanaksızlıklar içinde yaşadığı gözlenmiştir. Ülkemizin sağladığı olanaklar, ulusal yardım kuruluşları ve uluslararası yardım kuruluşlarından alınan bağış ve yardımlarla yaşam mücadelesi vermektedirler. Hane halkı sayıları büyük çoğunlukta 6-7 kişi arasında değişmektedir. Babalar geçici ve ücret karşılığı işlerde çalışmakta ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Özellikle hamallık, garsonluk, bulaşıkçılık vb. gibi işlerde günlük ücret karşılığı çalıştıkları belirtilmiştir. Görüşme yapılan üç öğrencinin babasının işletme sahibi (terzi,oto yıkama) olduğu belirlenmiştir. Diğer öğrencilerde durum aynıdır. Anneler ise dil problemleri yaşadıklarından genelde evlerde ailelerin bakım ihtiyaçlarını üstlenmişlerdir. Sadece iki öğrenci annesinin aşçılık yaptıkları belirtilmiştir. İşgücü açısından bakıldığında annelerin tamamına yakını işsizdir. Görüşme yapılan çoğunluk 8 (sekiz yıldır) Türkiye'de yaşamaktadırlar. İlk yılları sorulduğunda sosyal uyum olarak çok zorlandıkları ancak dil öğrenmeye başlamaları ile

hayatlarının kolaylaştığı belirtilmiştir. Savaş ve zor psikolojik durumlar yaşayan aileler ilk zamanlarda ilde resmi kurum misafirhaneleri vb. mekânlarda kalmalarına olanak sağlanmıştır. Ancak sürecin uzaması ile ilde kullanılmayan bir fabrikanın lojmanına geçiş yapmaları sağlanmıştır. Halen bu zor koşullarda yaşamlarına devam eden aileler bulunmaktadır. Bunların yanında biraz dil öğrenmeleri ve geçici işlerde çalışmaya başlamaları ile kiralık evlere geçiş yapanlar bulunmaktadır. Evlerin büyük çoğunluğu doğalgazlıdır. Öğrencilerin hepsi kardeşleri ile odalarını paylaşmaktadırlar. Lojmanda kalan öğrenciler ise sobalı ve oldukça küçük bir yaşam alanında bulunmaktadırlar. Özellikle şehrin çıkışına doğru olması bir anlamda ıssız olması öğrencileri olumsuz etkilemektedir.

Aile fertleri açısından bakıldığında annelerin ev içinde bulunması nedeniyle dil bilme oranlarının çok düşük olduğu belirtilmiştir. Anneler temel yaşamlarını sürdürecekt kadar dili anlama yetisine sahiptirler. Genellikle Türkçe konuşma yeteneklerinin çok az olduğu belirtilmiştir. Babaların ise annelere oranla daha fazla dil bildiği belirtilmiştir. Babanın çalışmak durumunda olması toplumla iletişimini artırmış ve dil becerilerinin gelişmesine olanak sağlamıştır.

Öğrencilerin ülke ve ili sevmeye anlamında sorulan sorulara yanıtları tamamen olumludur. Ülkemizi ve şehrimizi sevmektedirler. Ancak ilimizin ağır kış koşulları, öğrencilerin maddi yetersizlikleri ile birleşince kış aylarında zorlanmaktadırlar. Ülkede güvenli ve huzurlu olduklarını belirtmişlerdir. Eğitim hayatları dışında dil becerilerinin zayıf olması ve diksiyon da yaşadıkları zorluklar belirtilmiştir. Bu açıdan hiçbir öğrencimizin okul dışında bir eğitim almadığı tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin eğitim sistemine ülkemizde başlaması bir nebze kolaylık sağlasa da lise öğrencileri için eğitim hayatlarına devam etmenin ilk yıllarda oldukça zor olduğu belirtilmiştir. Çoğu zaman sosyal veya beşeri bilimlerde hocanın söylediği şeyi algılamakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle sınavlarda yetersiz cevaplar verdikleri ve düşük puanlar aldıkları belirtilmiştir.

Öğretmen ve okullar ile sorun yaşayan öğrencilerle örneklem içinde karşılaşılmamıştır. Bu kapsamda okul ve kurallar ile sorun yaşayan öğrenciye rastlanmamıştır. Öğretmen ve idareciler açısından sorun yaşayan öğrenci gözlenmiştir. Öğretmen ve idarecilerin iyi olduğu ve kendilerini dinlediklerini belirtmişlerdir. Bir rehber öğretmenin ***‘Bazen kendi öğrencilerimizden daha uyumlu ve başarılılar. Zorluklara rağmen hayata tutunmaya çalışıyorlar*** görüşü söylenmiştir. Eğitim hayatlarında en fazla maddi olanaklarının kısıtlı olmasının sorun yarattığı belirtilmiştir. Özellikle ulusal sınavlara hazırlık kapsamında okul dışında bir eğitim ve ders materyali imkânlarının bulunmadığı belirtilmiştir. Her koşulda kız öğrenciler eğitimlerine devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak erkek öğrenciler meslek lisesi okumak istemediklerini böyle olması halinde açık liseye kayıt olarak iş bulacaklarını ve ailelerine destek olacaklarını söylemişlerdir. Bu kapsamda lisede erkek öğreninceye rastlanmamasının nedeninin de bu durum olduğu düşünülmektedir. İl merkezinde 10 lise öğrencisinin eğitimine devam ettiği resmi verilerden anlaşılmıştır. Bu öğrencilerden sadece bir tanesi erkek öğrencidir. Erkek öğrenciler ülkemizde çalışmakta ya da kaçak yollarla yurtdışına çıkarak aileleri ve akrabaları yanında Avrupa ‘da kaçak işçi olarak çalışmaktadırlar. Öğrencilerden alınan cevaplar ve yapılan gözlemler le bu sonuca ulaşılmıştır. Yaşadıkları zorluklara çözüm önerileri sorulduğunda en genel anlamda dil kursu almalarının faydalı olacağı söylenmiştir. Aynı zamanda okullarındaki derslerde çok zorlandıklarından kurs ve ders materyalleri alabilmelerinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Birçok öğrencinin evinde internet olanağı bulunmadığından Bakanlığımızın yayınladığı ücretsiz kaynaklara da erişimleri bulunmamaktadır. En temel konuları anlatan kurslar Halk Eğitim Merkezleri aracılığı ile verilebilir. Öğrencilerin bu kapsamda eksiklikleri giderilerek sosyal uyumları güçlendirilebilir.

Ülkeye aidiyetlik durumları açısından ülkeyi sevmeye, yemekleri sevmeye, milli bayramları bilme vb. sorular sorulmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin ülkeyi sevdikleri, benimsedikleri, kültürüne uyum sağladıkları gözlenmiştir.

4.2 Öneriler

Yapılan çalışmada görüşme yapılan Afgan uyruklu öğrenciler, okul idarecileri ve rehber öğretmenlerden alınan veriler çalışma öğrencileri ile tartışılarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Görüşme yapılan ortaokul ve lise öğrencilerinin özellikle dil konusunda eksiği bulunduğu gözlenmiştir. Dil konusundaki yetersizlikleri akademik hayatları ve sosyal yaşantılarını oldukça etkilemektedir. Bu nedenle Halk Eğitim Merkezleri ve okullar kapsamında Türkçe öğretimi kapsamında kurslar açılması faydalı olacaktır.

2.Yapılan görüşmelerde anaokulu çağında kardeşlerin olduğu ve evde sadece kardeşler aracılığı ile Türkçe öğrenme olanakları olduğu tespit edilmiştir. Görüşmelerde anaokulu ana çalışma eksenini alınılmasına rağmen yabancı uyruklu öğrencilerin anaokulu çağında eğitim almaları ve dillerini geliştirmeleri tüm eğitim hayatlarını olumlu olarak etkileyecektir.

Özellikle anaokullarında Bakanlığımızın Destek Yetiştirme Kursları ile yayınladığı kurslar kapsamında bu öğrencilere dil öğretimi ve pratiği yapılması faydalı olacaktır.

3. Okul idareleri ile yapılan görüşmelerde Afgan uyruklu öğrencilerin yaş esasına göre sınıflara kaydının yapıldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı üst düzeyde Afganistan Eğitim Bakanlığı ile irtibatlı çalışarak eğitim müfredatlarını karşılaştırması faydalı olacaktır. Bir seviye sınavı ile öğrencinin sınıfı belirlenmeli, öğrenciye sınıf ve düzey olarak denklik verilmeli ve kaydı tamamlanmalıdır. Böylelikle öğrencinin eğitim sürecinde eksiklikler çok daha kolay giderilecektir. Bu işlemler İl Milli Eğitim Müdürlükleri için oldukça zorlu olabilir. Ancak bakanlıklar düzeyinde yapılacak standart uygulamalar ile süreç tamamlanabilir.

4. Öğrencilerin bir kısmının sekiz yılın üzerinde ülkemizde sığınmacı olarak bulundukları tespit edilmiştir. Özellikle ilköğretim çağında ülkemize gelen çocuklar ilk aşamada zorluklar yaşasa da dil öğrenmişlerdir. Bundan dolayı ortaokul ve lise ye daha kolay uyum sağlamışlardır. Ancak yaşı biraz daha ilerleyen çocuklar dil problemi nedeniyle eğitimlerine daha zorlu devam etmektedirler. Bu öğrencilerimiz için de dil ve diksiyon kursları açılması oldukça faydalı olacaktır.

5. Öğrencilerin büyük bir kısmının maddi olanaksızlıklar nedeniyle okul dışında hiçbir aktiviteleri bulunmamaktadır. Görüşülen öğrencilerden sadece birkaçının sosyal kurslara devam ettiği gözlenmiştir. Bu kapsamda devletimizin kurumlar vasıtası ile ücretsiz sunduğu kurs ve etniklikleri de bilmemektedirler. Özellikle Gençlik ve spor Bakanlığı kapsamında bu öğrencilerimize yönelik kurslar ve aktiviteler açılarak öğrencilerin okul dışı zamanlarının bir kısmını kaliteli olarak geçirmeleri sağlanmalıdır.

6. Lise kademesindeki öğrencilerle yapılan görüşmelerde özgüvenlerinin oldukça düşük olduğu, lise sonrası eğitim hayatları için bir fikir sahibi olmadıkları gözlenmiştir. Üniversite sınavında girecekleri ve Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) hakkında bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Bu kapsamda yabancı uyruklu öğrencilere yönelik yapılacak bu sınav hakkında lise eğitiminin başında bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Çünkü konu ve ünite farklılıkları bulunmaktadır. Öğrenciler lise kademesinin son senesinde sınav hakkında bilgi edinmekte bu çalışmalarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Rehberlik Araştırma Merkezleri aracılığı ile lise kademesinde öğrencilerin YÖS sınavı hakkında eğitim almaları faydalı olacaktır. Bakanlığımız / Milli Eğitim Müdürlüğümüz bu kapsamda online broşürler hazırlayabilir.

7. Ortaokul ve lise kademesinde yapılan görüşmelerde öğrencilerin özgüvenlerinin düşük, iletişim becerilerinin zayıf ve kariyer planlarının yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Bu nedenlerle bu öğrencilerimiz için okul rehberlik servisleri aracılığı ile sosyal girişimcilik, girişimcilik, etkili iletişim becerileri ve kariyer planlama eğitimleri verilmesi kişisel gelişimlerine destek olacaktır. Bu temel becerilerinin iyileştirilmesi ise sosyal uyumlarını olumlu yönde etkileyecektir.

8. Yapılan görüşmelerde okullarda herhangi bir problem yaşamadıkları ancak akademik olarak zorlandıklarını belirtmişlerdir. Son yıllarda yapılan eğitim araştırmalarında akranlar arası öğrenmenin oldukça etkili olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle okullarda az olan Afgan uyruklu öğrencilerimizin bir koçluk sistemi içinde bulunması faydalı olacaktır. Örneğin akademik başarısı iyi olan bir öğrenciye, akademik olarak daha zayıf olan bir öğrenci bir koçluk sistemi ile eşleştirilmeli ve birbirlerine destek olmaları sağlanmalıdır. Rehberlik servislerimiz aracılığı ile yapılacak bu çalışma ile sığınmacı öğrencilerimizin akademik başarıları yanında sosyal uyumları da güçlenecektir.

9. Bazı öğrencilerimizin ana dillerini okuma, yazma ve konuşmada sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda olanaklar dâhilinde Halk Eğitim Merkezleri aracılığı ile ana dillerini öğrenebilecekleri kurslar açılması faydalı olacaktır.

8.Yapılan görüşmelerde öğrencilerimizin annelerinin az yada hiç Türkçe bilmedikleri tespit edilmiştir. Çoğunlukla anneler evde ve ailenin bakımı ve ihtiyaçları ile ilgilenmektedirler. Afganistan veya İran da meslek sahibi olan anneler dahi dil problemi nedeniyle Türkiye de niteliksiz olarak kalmakta ve çalışmamaktadırlar. Aktif iş gücüne katılmamaları ayrı bir önemli problemdir. Ancak bundan da önemlisi özellikle 0-4 yaş arası anaokulu çocuklarının dil bilmeyen anneler nedeniyle Fars'ça öğrenmeleri ve okul yaşamına Türkçe bilmeden geçmelerine neden olmaktadır. Ana dillerini öğrenmeleri çocuklar için bir şans olurken yaşadıkları ülkenin dilini öğrenememeleri sosyal ve eğitim hayatları açısından uzun yıllar sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle özellikle annelere Türkçe dil eğitimi verilmesi oldukça önemlidir. Böylelikle 0-4 yaş arası çocukların anadilleri ile Türkçe öğrenmeleri kolaylaşacaktır. Aynı zamanda dil öğrenmeleri ile kadın sığınmacı annelerinde aktif iş gücü piyasasına geçmelerine olanak sağlanacaktır.

9. Çalışmada göçün çocuklar ve eğitim hayatları üzerine çalışılmıştır. Anacak yapılan görüşmelerde alınan veriler oldukça farklı konularda fikir sahibi olmamıza olanak sağlamıştır. Örneğin bazı ebeveynlerin ülkelerinde hemşire, terzi, öğretmen vb. meslekleri oldukları beyan edilmiştir. Ancak ülkemizde özellikle anneler dil problemi nedeniyle çalışma hayatına katılamamışlardır. Babalar zorunlu ihtiyaçları karşılayabilmek adına günlük ve ücret karşılığı niteliksiz işlerde çalışmaktadırlar. Annelerin ise % 90'lık bir kısmı çalışmamaktadır. Bu kapsamda ebeveynlerin dil öğrenmeleri sağlandıktan sonra mesleki eğitime yönlendirme yapılması faydalı olacaktır. Geçmiş meslekleri ile bağlantılı olan veya yeni bir meslek alanında kalfalık vb. belgeleri almaları sosyal yaşamları açısından oldukça faydalı olacaktır. Maddi olanaksızlıklar yaşayan ailelerin hayat tutunmalarına destek olacaktır.

10. Yapılan gözlemlerde Kars ilinde Afgan kökenli sığınmacıların hayvancılık ve özellikle çobanlık yaptıkları gözlenmiştir. Bu nedenle Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı destekleri ile bu ailelerimizin küçük çaplı hayvancılık faaliyetleri desteklenebilir.

11.Ortaokul ve lise öğrencilerimiz özellikle dil anlamında eksiklikler yaşamaktadırlar. Bu kapsamda üniversitelerde eğitim fakültelerinde staj yapan Türk Dili ve Edebiyatı öğretmen adayları ile çalışmalar planlanabilir. Afgan uyruklu öğrencilerin yoğun olduğu okullarda bu aday öğretmenlerimiz ile okumalar ve ders içerikleri tekrar edilebilir.

5. KAYNAKLAR

- 1.Aker, A. T. (2006). Ruhsal Süreçler Açısından Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme. Zorunlu Göç ile Yüzleşmek.
2. EMİN, İ. C. M. N. Türkiye’de Göçmenlerin Eğitimi: Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri.
- 3.ÇINARLI, Ö. (2012). Afganistan’ın Etnik Yapısı . *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 73-84.

- 4.Demiral, S. (2015). AfganlıSığınmacıların Kimlik Sorunu: Erzurum Örneği. *Folklor/Edebiyat*, 21(81), 75-86.
5. Gazeller, P. (2014). Göçe bağlı olarak ilk ve ortaokullarda yaşanan sorunlara ilişkin yönetici görüşleri (Karabağlar örneği)(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- 6.Kara, K.,& Bilge, S. (2017). Sığınmacı öğrencilerin eğitimi sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi/ASOS Journal*.
- 7.McMillan, J. H. (1996). Educationalresearch: Fundamentals fortheconsumer. HarperCollinsCollegePublishers, 10 East 53rd Street, New York, NY 10022; World Wide Web: <http://www.harpercollins.com/college>.
- 8.Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri: Bir bütünleştirme önerisi. *Göç Dergisi (GD)*, 3(1), 65-81.
- 9.Öngören, S., Özkan, A., Yüksel, B., & Sever, D. (2017). Göçmen çocukların yaşadıkları uyum problemlerinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(59), 147-159.
- 10.Uzun, E. M.,& Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- 11.Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- 12.Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

MİRACLE FROM NATURE: FROM THERMO CORE TO INSULATION
DOĞADAN GELEN MUCİZE: TERMO ÇEKİRDEKTEN YALITIMA

Nigar GÖNÜLALAN ÖZTÜRK 1, Tuğba KAYA2 Kayra Enes ÇAM 3,
Nilüfer Fatma TAŞDEMİR4 , Nisa Nur SÖNMEZ 5 Ayşe Sena GELİBOLU 6,
Selin KUMAŞ 7 , Mehmet Tuna ÖZKAYA8

1Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0005-0104-2784

2 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0003-8885-1933

3 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0007-5409-2712

4 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0006-9090-3781

5 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0004-8475-5378

6 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0002-6265-9209

7 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0003-6947-700X

8 Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

0009-0001-8684-8445

Özet

Dünyada ve ülkemizde nüfus artışı oldukça enerjiye olan ihtiyaçta her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde enerjinin büyük kısmı bina yalıtımında ve sanayide kullanılmaktadır. Bu veriler göz önüne alındığında bina yalıtımında yapılabilecek her türlü enerji tasarrufunun ülkemiz ekonomisine büyük katkısı olacaktır. Projemizde gıda atığı olan ve ekonomik bir değeri bulunmayan kiraz çekirdeklerinin doğal halinin ve öğütülmüş halinin ısı yalıtım malzemesi olarak kullanılması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik deneysel çalışmalar yapılmıştır.

Araştırmada kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitesi deneysel çalışmalarla gözlenmiştir. Kiraz çekirdekleri temizlenip ısıtılmış ve saat aralıkları ile sıcaklıkları ölçülmüştür. Çalışmada kiraz çekirdeklerinin 2 saatlik süre sonunda sıcaklığının %25'ini koruyabildiği tespit edilmiştir. Bu

gözleminden yola çıkılarak kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitelerinin yalıtım alanında kullanılması üzerinde çalışılmıştır. Araştırma için dört eşit koşulda maket ev hazırlanmıştır. Kiraz çekirdekleri öğütülerek un haline getirilmiş ve yumurta akı yardımı ile bir harç malzemesi oluşturulmuştur. Oluşturulan malzeme bir düz zeminde kurutulmuş ve bir yalıtım malzemesi tasarlanmıştır. Maket evlerin birine tasarlanan yapı malzemesi, birine direk kiraz çekirdekleri, birine piyasadan temin edilen ısı yalıtım köpüğü yapıştırılmıştır. Bir maket ev boş olarak kontrol grubu olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan ölçümlerde kiraz çekirdeğinden elde edilen yapı malzemesinin monte edildiği evin sıcaklığının, diğer malzemelere göre yaklaşık 1°C ve üzerinde sıcak tuttuğu verilerle tespit edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar bina yalıtımında dış duvar ve çatı yalıtımında kullanılabilir. Özellikle çevresel boyutu ele alındığında Antarktika gibi özel alanlarda barınma amacı ile kullanılan yapıların yalıtımında kullanılabilir. Projemiz bu kapsamda doğal bir atık malzeme olması nedeniyle 'Madrid Protokolü'nde destek vermektedir. Araştırma bu yönüyle doğaya, ekonomiye, topluma katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Kiraz Çekirdeği, Yalıtım, Sürdürülebilirlik

Abstract

As the population increases in the world and in our country, the need for energy increases day by day. In our country, the majority of energy is used in building insulation and industry. Considering this data, any energy savings that can be made in building insulation will contribute greatly to our country's economy. Our project aims to use the natural and ground form of cherry pits, which are food waste and have no economic value, as heat insulation material. Experimental studies have been conducted for this purpose.

In the study, the heat retention capacity of cherry pits was observed through experimental studies. Cherry pits were cleaned and heated, and their temperatures were measured at hourly intervals. In the study, it was determined that cherry pits could maintain 25% of their temperature at the end of a 2-hour period. Based on this observation, a study was conducted on the use of the heat retention capacity of cherry pits in the insulation field. Four equal-condition model houses were prepared for the study. Cherry pits were ground into flour and a mortar material was formed with the help of egg white. The formed material was dried on a flat surface and an insulation material was designed. Designed building material was glued to one of the model houses, cherry pits were glued directly to another, and thermal insulation foam obtained from the market was glued to another. One model house was evaluated as an empty control group.

In the measurements made, it was determined that the temperature of the house where the building material obtained from cherry pits was installed was approximately 1°C and above warmer than other materials. The results obtained in this context can be used in external wall and roof insulation in building insulation. Especially when the environmental aspect is considered, it can be used in the insulation of structures used for shelter in special areas such as Antarctica. In this context, our project also supports the 'Madrid Protocol' since it is a natural waste material. In this respect, the research can contribute to nature, economy and society

Keywords: Cherry Stone, Insulation, Sustainability

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak 7 milyar 924 milyona ulaştığı,2023 yılı sonunda 8 milyarı aşacağı öngörülmektedir(Çolak, 2018).Artan nüfus artışı ile enerjiye duyulan ihtiyaçta her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de enerji kullanımının %31'lik kısmı binalarda ve konutlarda kullanılmaktadır. Bu anlamda enerji tasarrufu anlamında yapılabilecek her çalışma önem arz etmektedir(Kocagül, 2018).

Ülkemizde enerji giderlerinin büyük bir kısmı bina ve yalıtım sektöründe gerçekleşmektedir. Bu nedenle enerji verimliliği çözüm geliştirilmesi gereken en önemli konulardan biridir. Teknolojik ve sosyo ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerin çevre ve yapı standartlarına ulaşmak için ülkemizde büyük çabalar sarf etmektedir. Ancak nüfus arştı ve sanayinin hızla ilerlemesi vb. konular nedeniyle enerji tüketimi önceki yıllara göre hızla artmaktadır. Ancak ülkemizde verimlilik kavramı yeterince önemsenmediğinden, enerji verimli kullanılmamakta ve enerji israfı olmakta bu da çevre kirliliğine neden olmaktadır. (Yalçın,2012)

Dünya genelinde enerji tüketimi son 25 yılda kişi başına sadece % 5 kadar artmış olmakla beraber, Türkiye’de son 25 yıldaki artış oranı %100 rakamının üzerindedir. Türkiye’nin enerji üretimi resmi rakamlara göre 1990 yılında toplam ihtiyacının % 50 kadarını karşılarken; günümüzde sadece % 30’unu karşılayabilmektedir. Ülkemizde enerji tüketiminin ortalama % 41’i konutlarda, % 33’ü sanayide, % 20’si ulaşımda, % 5’i tarımda ve % 1’i diğer alanlarda kullanılmaktadır. Tüketilen tüm bu enerjinin yaklaşık % 85’i ısıtma amaçlı kullanılmaktadır. Görülmektedir ki, enerji kullanımının en yoğun olduğu binalar konutlardır. Bu nedenle ısıtmanın istendiği dönemde ısı kayıplarının minimize edilmesi; konutlarda ısı yalıtımı kullanarak enerji tasarrufunu gerçekleştirmek ile mümkündür(Sezer,2005) Binalarımızda ısı kayıpları her yönden gerçekleşmektedir. Çok katlı bir binayı incelediğimizde ısı kayıplarının yaklaşık % 25’i çatıdan, % 60’ı duvarlardan, % 15’i de döşemeden kaybedildiği görülmektedir. Binalarda kat artıka alan artacağından duvarlardan oluşan kayıp enerji miktarı da artmaktadır. Bu veriler ile yalıtıma olan talep her geçen gün artmaktadır (Rubacı, 2006). Sıcaklık farkları bulunan iki ortam arasında ısı alışverişini azaltmak için uygulanan işlem ısı yalıtımı olarak adlandırılır. Kış mevsiminde soğuktan yaz mevsiminde ise sıcaktan korunmak adına sarf edilen enerjiyi azaltmak için binaların dış cephe duvarlarında çatı ve döşemelerde ısı transferini azaltmayı sağlayan önlemler olarak tanımlanır. Isı transferini azaltmaya yardımcı olan malzemelere ısı yalıtım malzemesi denir(Al-Homoud, MS (2005). Camyünü, taş yünü, genişletilmiş polistren (EPS), ekstrudepolistren (XPS), fenol köpüğü, poliüretan (PUR), ahşap yünü levhalar, cam köpüğü, genişletilmiş mantar (ICB), genişletilmiş perlit (EPB), ahşap lifli levhalar yalıtım malzemeleri arasında sıralanabilir. Binalarda ısı yalıtımı yapmanın birçok faydası bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

1. Isı yalıtımı sayesinde ısı kayıpları azalır ve enerji korunur. Dolayısı ile doğal kaynaklarda korunur.
2. Sıcaklık değişimindeki yüksek geçişler binalara zarar verir bu nedenle geçişi azaltmak yapıyı korur.
3. Binaların ısınma veya soğuma maliyeti azalır. Bu işlemler ile atmosfere salınan zehirli gaz miktarı azalır.
4. Ses yalıtımı da dolaylı olarak sağlanmış olur.
5. Doğru bir malzeme seçimi ile yangınlara karşı da önlem alınmış olur (Gençer, 2015).

Bir maddenin ortalama hareket enerjisinin göstergesi sıcaklık olarak belirtilmektedir. Ölçümünde termometre kullanılır. Ölçü birimi olarak Celcius (°C) ve santigrattır. Sıcaklık kavramı hareketlenme ile ilgilidir. Bu nedenle sıcak madde soğuk olana göre daha hızlıdır. Soğuk madde ve sıcak madde bir arada olduğu zaman sıcak maddenin enerjisinin bir kısmı soğuk olana doğru aktarılır. Isı kavramı ise bir maddenin sahip olduğu toplam enerjisidir. Ölçü birimi Joule ve Kaloridir. Isı aktarılabilen bir enerji türüdür(Gençer, 2015). Isı tutma özelliği bulunan kiraz çekirdeği ile üretilen, piyasada birçok örneği olan torba çeşitleri bu proje fikrinin ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Meyve kısmı yiyecek olarak kullanılan kiraz çekirdekleri basınçlı su altında yıkanmakta ve sıcak su torbası yerine kullanılmaktadır. Bu bilgiye akademik kayaklarda ulaşamamış üreticilerle yapılan telefon görüşmeleri ile ulaşılmıştır. Bu kapsamda çekirdekler ısıdan kolayca etkilenmeyen bir bez kumaş içerisinde dikilmekte ve torba şeklini almaktadır. Bu ürün kiraz çekirdeği torbası olarak

isimlendirilmektedir. Bu torba mikrodalga veya uygun ısı kaynağında ısıtılınca alınan ısı yaklaşık olarak 3-4 saat boyunca sıcaklığını belirli oranlarda korumaktadır. Özellikle yeni doğan ve küçük yaş çocuklarda gaz sancılarının önlenmesinde kullanılmaktadır. Yapılan literatür çalışmasında kiraz çekirdeğinin (*prunusaviumcore*) ısı tutma özelliği üzerinde yapılan çalışmalara rastlanılamamıştır. Araştırmada temin edilen kiraz çekirdekleri ısıya maruz tutularak ısınmaları sağlanmış ve oda sıcaklığında soğuma evreleri incelenmiştir. Isı tutma özelliğinden faydalanarak öğütülmüş kiraz çekirdeklerinden bir yapı malzemesi oluşturulmuştur. Bu yapı malzemesinin binalarda ısı yalıtım malzemesi olarak kullanılması deneysel olarak gözlenmiştir. Yapılan çalışmanın Antarktika vb. soğuk ve çevresel açıdan önemli alanlarda yalıtım kapsamında kullanılması öngörülmektedir. Antarktika,yapılan çeşitli anlaşmalarla farklı alanlarda koruma altına alınmıştır.1991 yılında imzalanan Antarktika Anlaşması Çevre koruma Protokolü diğer adıyla Madrid'te imzalandığı için Madrid Protokolü olarak adlandırılmaktadır. Bu protokol Antarktika'nın bağımsız ve el değmemiş ekosistemini korumak ve kıtanın bilimsel araştırmaların yürütüldüğü bir bölge olarak kullanılırken çevreye zararı en aza indirmek için yapılmıştır(URL1).Bu veriler ışığında projemizde tasarlanan ısı yalıtım malzemesinin doğal bir atık olması ve doğada bozunabilmesinden dolayı çevre kirliliğine neden olmamaktadır. Antarktika'da çalışan bilim adamlarımızın konteynırlarında kullanılabilir. Aynı zamanda atık olması nedeni ile yalıtım malzemesinin yapımı için daha az kaynak kullanılmakta her açıdan enerji tasarrufu ve sürdürülebilir yaşamı desteklemektedir. Yeşil kimya, kimyasalların üretimi ve bütün uygulamalarında çevreye, doğaya ve bütün canlılara verilen zararın en aza indirilmesinin ya da tamamen ortadan kaldırılmasının hedeflendiği çalışmaların yürütüldüğü bir kimya bilimi dalıdır. Alanının kurucusu olarak adlandırılan Paul Anastas'a göre yeşil kimyanın tanımı şöyledir: 'Yeşil kimya, kimyasal ürünlerin tasarımı, üretimi ve uygulamalarında tehlikeli maddelerin kullanımı veya oluşumunu azaltan ya da ortadan kaldıran bir dizi ilkenin kullanımıdır.'(Anastas, P. T. 1998). Bu alanda 12 ilke tanımlanmaktadır. İlke 1: Atıkların önlemsidir. Projemiz bu kapsamda atık olan kiraz çekirdekleri yalıtımda kullanarak enerji tasarrufuna destek vermekte ve Yeşil Kimya hedeflerini de kapsamaktadır. Çalışma aşağıdaki soru başlıkları üzerine şekillendirilmiştir.

1. Doğaya gıda atığı olarak bırakılan kiraz çekirdeklerinin ısı tutma özellikleri ile yalıtım alanında neler yapılabilir?

2. Enerji verimliliği açısından kiraz çekirdeği bina yalıtımında nasıl kullanılır?

2. YÖNTEM

Araştırmada, nicel araştırma yöntemleri arasında yer alan deneysel desen tercih edilmiştir. Deneysel yöntemde, belirli değişkenlerin neden olduğu etkileşim ve farklılaşma aşamaları incelenmektedir. Bu yöntem, iki veya daha fazla grup üzerinde uygulanabilir ve istatistiksel verilerle desteklenir. Gruplar arasında koşullar incelenerek karşılaştırmalar yapılmakta ve değerlendirmeler ortaya konulmaktadır (Özdemir, Hamzaoglu, 2015). Bu projede, deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen çalışmada dört ayrı deneysel gözlem yapılmış ve elde edilen sonuçlar bulgular kısmında tablolar halinde sunulmuştur.

Yapılan çalışma altı aşamada tamamlanmıştır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir.

- 1.Kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitelerinin tespiti,
2. Ölçüm yapılacak olan maket evlerin alımı ve monte edilmesi,
3. Kiraz çekirdeklerinin öğütülmesi ve yalıtım malzemesi haline getirilmesi,
4. Kiraz çekirdeklerinden oluşacak yalıtım malzemesinin kuruması,
- 5.Köpük, kiraz çekirdeği ve hazırlanan ısı yalıtım malzemelerinin maket evlere yerleştirilmesi,

6.Maket evlerde ölçümlerin yapılması.

1.Deney 1:Kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitelerinin tespiti: Araştırmanın başlangıcında, 100 gram kiraz çekirdeği su ile temizlenip kurutulmuştur. Daha sonra kiraz çekirdekleri bir tava aracılığıyla ocakta ısıtılmış ve soğuma süreçleri saat tutularak gözlemlenmiştir. Saatlik aralıklarla yapılan ölçümler, kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitesini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler bulgular bölümünde Tablo 1'de sunulmuştur. (Şekil 1).

Şekil 1 : Deney 1 ısı ölçümü yapımı

2. Ölçüm yapılacak olan maket evlerin alımı ve monte edilmesi: Proje kapsamında hazırlanacak olan yalıtım malzemelerinin ölçüm yapıp kullanılması amacıyla maket ev modelleri alınmıştır. Alınan ev modelleri monte edilmiştir. Ölçüm yapılırken tüm koşulların aynı olması istendiği için aynı boyuttaki ev maketinden temin edilmiştir(Şekil 2).

Şekil 2: Maket evlerin hazırlanması

3. Kiraz çekirdeklerinin öğütülmesi ve yalıtım malzemesi haline getirilmesi: Çalışılan projede 200 gram kiraz çekirdeği tartılmıştır. Kullanılan tartı Weightlab WSA 124 modeldir. Tartılan kiraz çekirdekleri Musullu MSR 1003 marka öğütücü ile öğütülerek toz haline getirilmiştir. Ardından su kullanılarak bir hamur oluşturulmuştur. Kurumaya bırakılan hamur incelenmiş ve kırılgan olduğu gözlenmiştir. Ardından Horasan harcı olarak adlandırılan harç tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte yumurta akı kullanarak öğütülen kiraz çekirdekleri hamur haline getirilip kurumaya alınmıştır. Daha sağlam bir yapı malzemesi elde edilmiştir. 200 gram öğütülmüş kiraz çekirdeği ununa 2 yumurta akı eklenmiş ve yapı malzemesi olarak kullanılacak harç oluşturulmuştur (Şekil 3).

Şekil 3: Kiraz çekirdeklerinin Öğütülerek yapı malzemesi haline getirilmesi

4. Kiraz çekirdeklerinden oluşacak yalıtım malzemesinin kuruması: Hazırlanan harç kurumaya bırakılmıştır. 24 saatlik süre sonunda harç kurumuştur. Kuruyan harç üzerine maket ev modeli bırakılarak evin kalıbı çıkarılmıştır. Kalıplardan ev açıklıkları olan pencere ve kapı kısımları kesilmiştir. Oluşturulan yalıtım malzemesi eve yapıştırılmıştır(Şekil 4).

Şekil 4: Kiraz çekirdeklerinden hazırlanan yapı malzemesinin kuruması

5.Köpük, kiraz çekirdeği ve hazırlanan ısı yalıtım malzemelerinin maket evlere yerleştirilmesi: Bu aşamada üç farklı yalıtım malzemesi kullanılmıştır. Birinci malzeme görüldüğü üzere hazırlanan öğütülmüş ve un haline getirilmiş kiraz çekirdekli yalıtım malzemesidir. İkinci malzeme kiraz çekirdeğinin kendisidir. Üçüncü malzeme ise ısı yalıtım köpüğüdür. Dördüncü ev için bir yalıtım malzemesi kullanılmamıştır. Kontrol grubu olarak deneyde yer almaktadır. Dört tane ev maketinden birine öğütülmüş kiraz çekirdeğinden elde edilen harç monte edilmiştir. Numune 1 olarak adlandırılmıştır. İkinci eve kiraz çekirdekleri doğrudan yapıştırılmıştır. Numune 2 olarak adlandırılmıştır. Üçüncü eve piyasadan temin edilen ısı yalıtım malzemesi yapıştırılmıştır. Numune 3 olarak adlandırılmıştır. Dördüncü eve herhangi bir yalıtım malzemesi monte edilmemiştir. Numune 4 olarak adlandırılmıştır (Şekil 7).

Şekil 5: Hazırlanan yalıtım malzemelerinin evlere yerleştirilmesi 1

Şekil 7: Tüm maket evlerin görünümü

6.Maket evlerde ölçümlerin yapılması: Oluşturulan dört maket evde ölçümler anlık sıcaklık ölçer ile yapılmıştır. Ortam sıcaklığı 21,1 olarak ölçülmüştür. Hazırlanan deney düzeneğinde su 65 (°C) ye kadar ısıtılmıştır. Isıtılan su dört tane türdeş ve hacmi 50 ml olan küçük deney kavanozlarına konulmuştur. Hepsinin ilk sıcaklığı aynıdır. Ve aynı anda evlerin içine yerleştirilmişlerdir. Suların ilk konulmasından itibaren beş dakika ara ile ölçümler yapılmıştır. Tüm ölçümlerde ilk sıcaklık, zaman

aralığı ve ölçüm sayısı aynı yapılmıştır. İlk sıcaklık 65 (°C), her karşılaştırmalı deneyde 10 ölçüm alınmıştır. Her ölçüm arasında beş dakika beklenmiştir. Yapılan bu çalışma ile maket evlerinin iç sıcaklığı ölçülmüştür. Bu çalışma ile geliştirilen yalıtım malzemelerinin bir saatlik sıcaklık değerleri karşılaştırılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8: Ölçüm Hazırlıklarının Yapılması

Çalışmanın bu aşamasında üç deney yapılmış ve ölçüm alınmıştır. İlk yapılan ısı tespiti deneyi ile toplamda çalışmada dört deney yapılmıştır.

2.Deney: Birinci deneyde üç ev sıcaklığı kıyaslanmıştır. Bunlar numune 1(öğütülmüş kiraz çekirdekli) , numune 2 (kiraz çekirdekli) ve numune 3 (yalıtım malzemesi olan)(Şekil 8).Evlerin içerisine 60 (°C), su konulmuş ve beş dakika ara ile on ölçüm alınmıştır. Alınan veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Şekil 9 : Deney 2 örnek ölçüm verileri

3.Deney: Üçüncü deneyde iki ev sıcaklığı kıyaslanmıştır. Numune1 (öğütülmüş kiraz çekirdekli) ve Numune 2 (kiraz çekirdekli)’dir. Evlerin içerisine 60 (°C), su konulmuş ve beş dakika ara ile on ölçüm alınmıştır. Alınan veriler Tablo 3’de sunulmuştur (Şekil 10).

Şekil 10: Deney 3 örnek ölçüm verileri

4.Deney: Dördüncü deneyde iki ev sıcaklığı kıyaslanmıştır. Numune1 (öğütülmüş kiraz çekirdekli), Numune 4 (kontrol grubu)’dur. Evlerin içerisine 60 (°C), su konulmuş ve 5 dakika ara ile 10 ölçüm alınmıştır. Alınan veriler Tablo ’4 de sunulmuştur (Şekil 11).

Şekil 11: Deney 4 örnek ölçüm verileri

3. BULGULAR

Yapılan dört deneye ait bulgular tablolar şeklinde aşağıda sunulmuştur. Projede yapılan ilk deney kiraz çekirdeklerinin ısı tutup tutmadıklarının tespiti için yapılmıştır. Alınan sonuçlar Tablo 1.de verilmiştir.

Tablo 1: Deney 1 Isı ölçüm değerleri

1.Ölçüm 13.00

2.Ölçüm 13.30

3.Ölçüm 14.00

4.Ölçüm 15.00

109,7 39,2 25,2 25

Yapılan deneyde kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasiteleri ölçülmüştür. Yapılan deneyde iki saatlik süre sonunda ısısının % 25’lik kısmını tuttuğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Deney 2 : Numune 1,Numune 2 ve Numune 3 sıcaklık ölçümleri

Saat / Ölçüm Sayısı	Numune1 (öğütülmüş kiraz çekirdekli)	Numune 2 (kiraz çekirdekli)	Numune 3 (Yalıtım Malzemeli)

1.Ölçüm 18:45	55,1 °C	53,9 °C	53,8 °C

2.Ölçüm 18:50	48,2 °C	47,8 °C	47,1 °C

3.Ölçüm 18:55	44,5 °C	44,1 °C	43,4 °C
4.Ölçüm 19:00	41,4 °C	41,4 °C	40,3 °C
5.Ölçüm 19:05	39,3 °C	39,1 °C	38,0 °C
6.Ölçüm 19:10	36,8 °C	36,8 °C	35,6 °C
7.Ölçüm 19:15	34,8 °C	34,7 °C	33,7 °C
8.Ölçüm 19:20	33,3 °C	33,3 °C	32,3 °C
9.Ölçüm 19:25	31,8 °C	31,8 °C	30,7 °C
10.Ölçüm 19:30	30,8 °C	30,8 °C	29,7 °C
Ortalama Sıcaklık	39,6 °C	39,3 °C	38,4 °C

Yapılan deneyde üç farklı ev modeli ile ölçümler yapılmıştır. Yapılan 10 ölçümün ortalaması alınarak bir saat içerisindeki ortalama sıcaklık bulunmuştur. Bu verilere göre Numune 1 ortalama 39,6 °C ile en sıcak, ardından Numune 2 39,3 °C ile ikinci, Numune 3 ise 38,4 ile üçüncü sırada yer almıştır. Ölçüm yapılırken genel olarak Numune 1 ve Numune 3 arasında yaklaşık 1 °C fark vardır. Bu veriler doğal atıktan üretilen yalıtım malzemesinin piyasada satılan yalıtım malzemesinden daha iyi enerji tasarrufu sağladığını göstermektedir.

Tablo 3: Deney 3 : Numune 1 ve Numune 2 sıcaklık ölçümleri

Saat / Ölçüm Sayısı	Numune 1 (öğütülmüş kiraz çekirdekli)	Numune 2
(kiraz çekirdekli)		
1.Ölçüm 17:37	47,4 °C	46,6 °C
2.Ölçüm 17:42	43,7 °C	42,9 °C
3.Ölçüm 17:47	40,6 °C	39,9 °C
4.Ölçüm 17:52	38,5 °C	37,7 °C
5.Ölçüm 17:57	36,2 °C	35,4 °C
6.Ölçüm 18:02	34,5 °C	33,8 °C
7.Ölçüm 18:07	33,1 °C	32,4 °C
8.Ölçüm 18:12	30,6 °C	30,0 °C
9.Ölçüm 18:17	29,6 °C	28,9 °C
10.Ölçüm 18:22	28,5 °C	27,8 °C
Ortalama Sıcaklık	36,2 °C	35,5 °C

Yapılan deney 3’de iki farklı ev modeli ile ilgili ölçümler yapılmıştır. Öğütülmüş kiraz çekirdekli ev modeli olan Numune 1 ve kiraz çekirdekli olan Numune 2 arasında ise 0, 7 °C fark tespit edilmiştir. Bu anlamda öğütülmüş kiraz çekirdekli ev modelinin sıcaklığı daha yüksektir.

Tablo 4: Deney 4 : Numune 1 ve Numune 4 sıcaklık ölçümleri

Saat / Ölçüm Sayısı	Numune 1 (öğütülmüş kiraz çekirdekli)	Numune 4 (Kontrol Grubu)
1.Ölçüm 17:20	64,1 °C	63,0 °C
2.Ölçüm 17:25	55,0 °C	53,5 °C
3.Ölçüm 17:30	49,7 °C	48,9 °C

4.Ölçüm 17:35	45,5 °C	44,6 °C
5.Ölçüm 17:40	42,3 °C	41,5 °C
6.Ölçüm 17.45	39,4 °C	38,3 °C
7.Ölçüm 17:50	37,5 °C	36,4 °C
8.Ölçüm 17:55	35,7 °C	34,6 °C
9.Ölçüm 18:00	33,5 °C	32,3 °C
10.Ölçüm 18.05	32,8 °C	31,7 °C
Ortalama Sıcaklık	43,55 °C	42,48 °C

Yapılan son deneyde ise diğer ev modellerine göre daha yüksek sıcaklığı olan Numune 1 ve kontrol grubu olan Numune 4 arasında sıcaklıklar karşılaştırılmıştır. Aralarında 1.07 °C fark bulunmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1 Sonuç ve Tartışma

Projede kiraz çekirdeklerinin ısı tutma kapasitesi ve doğal bir tarım atığı olmasından dolayı bina yalıtımında değerlendirilmesi üzerine çalışılmıştır. Çalışmada yapılan deneylerde kiraz çekirdeklerinin öğütülerek yalıtım malzemesi yapılan ev modelinin iç sıcaklığının piyasadan temin edilenden 1,2 °C daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Doğal ve atık bir malzeme olan kiraz çekirdeğinin yalıtım malzemesi olarak kullanılabilecek olması sürdürülebilir yaşam ve enerji verimliliği açısından oldukça önemli bir sonuçtur.

Yapılan Deneysel Gözlemler de elde edilen verilen şu şekilde sıralanabilir;

1. Öğütülmüş kiraz çekirdeklerinden yapılan yalıtım malzemesi en yüksek ısı muhafazasını sağlamaktadır.
2. Kiraz çekirdeklerinin direk olarak yalıtım malzemesi olarak kullanılması da oldukça verimlidir. Bu numune ile piyasadan temin emin edilen yalıtım malzemesi ile kaplanan ev arasında 0,9 °C fark vardır.
3. Son yapılan deneyde yalıtımsız ev ile öğütülmüş kiraz çekirdekli ev arasında 1,07 °C fark gözlenmiştir.
4. Yapılan çalışmada atık olarak değerlendirilen kiraz çekirdeklerinin bir ürün olarak işlenip ekonomiye kazandırılması öngörülmüştür.
5. Aynı zamanda proje kaynağında atığın geri dönüşümünü sağladığı için Sıfır Atık Projesi ve Yeşil Kimyaya da destek olmaktadır.
6. Proje sonuçları özellikle binalarda dış yalıtımda enerji tasarrufu sağlama açısından oldukça önemlidir.
7. Özellikle kutuplar gibi özel çalışma alanlarında konteynırların yalıtımında doğaya hiçbir zarar vermeden ısı yalıtımı sağlanabilir.

4.2 Öneriler

- 1.Projemizde kiraz çekirdeğinden harç hazırlama kısmında oldukça zorlanılmıştır. Son aşamada bir öğütücü kullanılmıştır. Ancak basit öğütücüler ile oldukça uzun sürede harç olarak kullanılabilecek kıvam elde edilmiştir. İlerleyen çalışmalarda zeytin kırma vb. gibi güçlü öğütücüler kullanılabilir.
2. Projede küçük ev maketi kullanılmıştır. Kullanılan ev maketi ahşap sıkıştırılmış levha şeklindedir. Bir üst çalışmada beton ev maketi kullanılarak ölçüm yapılabilir.

3. Kiraz çekirdeğini kırma işlemi oldukça zor olduğundan kiraz çekirdeği bir deney maketinde tüm olarak kullanılmıştır. Diğer çalışmalarda kiraz çekirdeği kırılıp, tohum kısmı çıkartılarak dış kabuk parçacıkları kısımları kullanılarak deney yapılabilir.
4. Termometre yapısı nedeniyle bu deneyde kullanılamamıştır. Çünkü ev sıcaklığının ölçümü küçük bir deney kavanozundaki sıcaklık ile yapılmıştır. Okulumuzda bulunan ve maket ev içlerinde kolay ölçüm yapılabilmesi adına basit sıcaklık ölçer kullanılmıştır. Sıcaklık ölçer ucu deney kavanozuna bırakılarak ölçümler alınmıştır. Daha hassas ölçüm yapılan sıcaklık ölçerler kullanılabilir.
5. Deneylerde ev içi sıcaklığı ölçülmüştür. Kurduğumuz deney düzeneğinde okulumuzda olan imkânlar ile nem ölçümü yapılamamıştır. Bir üst çalışmada nem ölçümü de yapılabilir.
6. Kiraz çekirdeğinden elde edilen un yumurta akı kullanılarak kıvam elde edilmiştir. Bunun yerine kimyasal malzemeler ile harç elde edilebilir.
7. Kiraz çekirdeğinden elde edilen un ilk olarak su ile yoğrulmuş ve kurutulmuştur. Ancak malzemenin kırılgan olduğu gözlenmiştir. Projede zaman kısıtlılığından dolayı farklı un ve su miktarları ile deneyler yapılamamıştır. İlerleyen çalışmalarda su ve un konsantrasyonu değiştirilerek harç oluşturulup deneyler yapılabilir.
8. Projemizde oluşturulan harç ve köpük yalıtım malzemesi elle şekillendirilmiştir. Örneğin köpük yalıtım inceltip bıçakla kesilmiştir. Bölgemizin sınırlıklarından dolayı istenilen kalınlıkta köpük elde edilememiş ve elle belli inceliğe getirilmiştir. Aynı incelikte öğütülmüş kiraz çekirdekli harç yine elle hazırlanmış ve kurutulmuştur. İlerleyen çalışmalarda oluşturulacak standart kalıplarda malzemeler hazırlanıp kullanılabilir.
9. Projede maket ev kullanılmıştır. Evin küçük olmasından dolayı taban kısmına kiraz çekirdekli yalıtım malzemesi konulamamıştır. İlerleyen çalışmalarda daha büyük maket ev kullanılarak taban kısmına kiraz çekirdekli yalıtım malzemesi konularak ölçüm yapılabilir.
10. Öğütülmüş kiraz çekirdeğinden oluşturulan harç malzemesi yaklaşık 1 cm kadar kullanılmış ve ölçümler buna göre ayarlanmıştır. Farklı kalınlıklarda da ölçümler tekrarlanabilir.
11. Projede zaman kısıtlılığından dolayı yalıtım malzemesinin yanıcılık özelliği ile çalışılamamıştır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda malzemenin yanıcılık özelliği de araştırılabilir.

5. KAYNAKLAR

- Anastas, P. T. (1998). Green Chemistry: Theory and Practice.
- Al-Homoud, MS (2005). Yaygın bina ısı yalıtım malzemelerinin performans özellikleri ve pratik uygulamaları. Bina ve çevre , 40 (3), 353-366.
- Çolak, H. E. (2018). Trabzon İlinde tarımsal arazi kullanımındaki zamansal değişimin cbs ile belirlenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 18(3), 946-958.
- Gençer,M.(2015). Yalıtımlı ve yalıtımsız binaların enerji analizinin karşılaştırılması (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne).
- Kocagul, M. (2013). Isı yalıtımında ideal yalıtım malzemesi kullanılmasının deneysel araştırılması. Master's Thesis, Fırat University, Institute of Science and Technology, Elazığ.
- Özdemir, E. B., & Hamzaoğlu, E. (2015). Fen öğretiminde ortak bilgi yapılandırma modelinin kavramsal değişim üzerine etkisi. In EJER Congress Bildiri Özetleri Kitabı (pp. 28-29).
- Rubacı, E. (2006). Konutlarda Enerji Tasarrufu. İzolasyon Dünyası, 58, 54-55.54-55.
- Sezer, F.(2005) Türkiye’de Isı Yalıtımının Gelişimi ve Konutlarda Uygulanan Dış duvar Isı Yalıtım Sistemleri.

Yalçın, A.H. Elazığ ilinde kullanılan Farklı duvar tipleri için optimum yalıtım kalınlığının belirlenmesi ve ekonomi analizi. Fırat Üniversitesi , Yüksek Lisans Tezi, (2012) Elazığ.

URL 1: <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/kutup/ansiklopedi/>

Erişim Saati ve Tarihi : 10.12.2024 Saat : 19.00

LEARNING SOCIAL STUDIES THROUGH DIGITAL GAMES: AN INNOVATIVE
APPROACH FOR GIFTED STUDENTS

DİJİTAL OYUNLARLA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENMEK: ÜSTÜN YETENEKLİLER
İÇİN YENİLİKÇİ BİR YAKLAŞIM

Fatih PALA¹

¹Assoc. Prof. Dr., Oltu Science and Art Center, Social Studies Education,

ORCID: 0000-0003-1828-0461

Özet Bu çalışma, üstün yetenekli öğrencilerin eğitim gördüğü Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) Sosyal Bilgiler dersine dijital oyunların entegrasyonunu incelemektedir. 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması bağlamında oyun tabanlı öğrenme yaklaşımları, öğrencilerin motivasyonunu, iş birliği becerilerini ve problem çözme yeteneklerini destekleyen önemli bir araç olarak görülmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin doğası gereği eleştirel düşünme, vatandaşlık bilinci, tarihsel kavrayış ve demokratik değerlerin geliştirilmesi gibi hedefleri bulunmakta; dijital oyunlar bu hedefleri somutlaştırarak öğrencilerin derse aktif katılımını artıran yenilikçi pedagojik fırsatlar sunmaktadır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüş olup, katılımcı grubunu 2024–2025 eğitim-öğretim yılında BİLSEM’de öğrenim gören üstün yetenekli öğrenciler oluşturmaktadır. Veriler, öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler ve ders içi gözlemler yoluyla elde edilmiştir. Toplanan veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiş, öğrencilerin dijital oyunlarla sosyal bilgiler öğrenimine ilişkin deneyimlerine dair temalar ortaya konmuştur. Bulgular, dijital oyunların öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine yönelik ilgisini ve motivasyonunu belirgin biçimde artırdığını, soyut kavramların daha somut bir şekilde anlaşılmasını sağladığını ve öğrenmenin kalıcılığını desteklediğini göstermektedir. Ayrıca öğrenciler, oyun sürecinde grup çalışması yaparak iş birliği ve iletişim becerilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Bununla birlikte, teknoloji altyapısındaki eksiklikler, öğretmenlerin oyun entegrasyonu konusundaki sınırlı deneyimleri ve uygun eğitsel oyun seçimi gibi faktörler uygulamada bazı güçlükler doğurmuştur. Sonuç olarak, dijital oyunlar BİLSEM öğrencileri için Sosyal Bilgiler öğretiminde yenilikçi ve etkili bir yaklaşım sunmaktadır. Çalışma, hem öğretim programlarının farklılaştırılması hem de öğretmenlerin teknoloji entegrasyonu konusunda mesleki gelişimlerinin desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı içerik alanları ve daha geniş örneklemle oyun tabanlı öğrenmenin etkilerinin incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital oyunlar, sosyal bilgiler eğitimi, üstün yetenekli öğrenciler, oyun tabanlı öğrenme, BİLSEM

Abstract

This study examines the integration of digital games into Social Studies courses at Science and Art Centers (SAC), where gifted students receive education. In the context of developing 21st-century skills, game-based learning approaches are regarded as important tools that enhance students’ motivation, cooperation, and problem-solving abilities. Due to its nature, Social Studies aims to foster critical thinking, citizenship awareness, historical understanding, and democratic values; digital games offer innovative pedagogical opportunities that concretize these goals and increase students’ active participation in the course. The research was conducted using a qualitative approach, and the participants consisted of gifted students enrolled in SAC during the 2024–2025 academic year. Data were collected through semi-structured interviews with students and in-class observations. The data

were analyzed using content analysis, and themes regarding students' experiences of learning Social Studies through digital games were identified. Findings revealed that digital games significantly increased students' interest and motivation toward Social Studies, facilitated a more concrete understanding of abstract concepts, and supported the retention of learning. Moreover, students had the opportunity to develop collaboration and communication skills by working in groups during the gaming process. However, challenges such as limitations in technological infrastructure, teachers' limited experience in game integration, and the selection of appropriate educational games were also identified. In conclusion, digital games provide an innovative and effective approach to teaching Social Studies to gifted students in SAC. The study highlights the need for differentiated curricula and professional development opportunities for teachers in technology integration. Future research is recommended to investigate the effects of game-based learning in different subject areas with larger participant groups.

Keywords: Digital games, Social Studies education, gifted students, game-based learning, SAC

1. GİRİŞ

21. yüzyılın değişen eğitim paradigmaları, öğrencilerin yalnızca akademik bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim ve iş birliği gibi üst düzey beceriler kazanmalarını da gerekli kılmaktadır (Trilling & Fadel, 2009). Bu bağlamda eğitim ortamlarında kullanılan yöntem ve materyallerin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini destekleyecek şekilde yeniden tasarlanması önem arz etmektedir. Dijital teknolojilerin öğrenme süreçlerine entegrasyonu, özellikle oyun tabanlı öğrenme yaklaşımları aracılığıyla öğrencilerin motivasyonlarını ve öğrenmeye katılımlarını artırma potansiyeline sahiptir (Gee, 2003; Prensky, 2005).

Sosyal Bilgiler dersi, bireylerin toplumsal yaşamda etkin vatandaşlar olarak yer almalarını sağlayacak bilgi, beceri ve değerleri kazandırmayı amaçlayan disiplinler arası bir alandır (Öztürk, 2006). Dersin temel hedefleri arasında eleştirel düşünme, demokratik değerler, tarihsel ve kültürel bilinç ile problem çözme becerilerinin geliştirilmesi bulunmaktadır (Aygün, 2017). Ancak geleneksel öğretim yöntemleri, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde öğrencilerin ilgisini ve motivasyonunu her zaman yeterli düzeyde karşılayamamaktadır (Altun & Durmaz, 2024). Bu noktada, oyun tabanlı öğrenme yaklaşımları öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlayarak Sosyal Bilgiler öğretiminin hedefleriyle örtüşen yenilikçi pedagojik fırsatlar sunmaktadır.

Oyunlar, doğası gereği problem çözme, strateji geliştirme ve iş birliği gibi becerileri destekleyen etkileşimli öğrenme ortamları sunar (Squire, 2013). Özellikle dijital oyunlar, öğrencilerin soyut kavramları somutlaştırmasına, tarihsel olayları deneyimlemesine ve demokratik süreçleri simülasyonlar aracılığıyla keşfetmesine imkân tanımaktadır (McGonigal, 2011). Bu özellikler, Sosyal Bilgiler öğretiminin değer, kavram ve beceri boyutlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Üstün yetenekli öğrenciler, yüksek öğrenme hızları, yaratıcılıkları ve eleştirel düşünme eğilimleri nedeniyle farklılaştırılmış öğretim yöntemlerine ihtiyaç duymaktadırlar (Tomlinson, 2014). Standart öğretim yaklaşımları bu öğrencilerin potansiyellerini tam anlamıyla açığa çıkarmada yetersiz kalabilmektedir. Bu bağlamda dijital oyunların, üstün yetenekli öğrenciler için hem bilişsel gelişimi destekleyen hem de öğrenmeyi daha ilgi çekici kılan bir araç olduğu söylenebilir (Ke, 2011). Nitekim alanyazında, oyun tabanlı öğrenmenin üstün yetenekli öğrencilerin motivasyonunu artırdığı, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini desteklediği vurgulanmaktadır (Ülküdür, 2016).

Türkiye’de Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), üstün yetenekli öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun eğitim fırsatları sunmayı amaçlayan özel kurumlar olarak yapılandırılmıştır (MEB, 2016). Bu kurumlarda yürütülen eğitim uygulamaları, öğrencilerin bireysel farklılıklarına uygun yöntem ve materyallerle desteklenmelidir. Dolayısıyla, dijital oyunların BİLSEM’de Sosyal Bilgiler öğretimine entegrasyonu, hem dersin amaçlarına ulaşmada hem de üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermede önemli bir yenilikçi yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırma, BİLSEM’de öğrenim gören üstün yetenekli öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde dijital oyunlarla öğrenme deneyimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, oyun tabanlı öğrenmenin üstün yetenekli öğrencilerin motivasyonları, iş birliği becerileri ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerine dair bulgular sunarak alanyazına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Eğitimde oyunların kullanımı, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını destekleyen, bilişsel ve duyuşsal gelişimlerini teşvik eden bir yaklaşım olarak görülmektedir. Oyun tabanlı öğrenme, öğrencilerin problem çözme, strateji geliştirme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlar (Gee, 2003). Dijital oyunlar, etkileşimli yapıları sayesinde öğrenmeyi daha eğlenceli ve motive edici hale getirerek öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkileyebilmektedir (Prensky, 2005). Ayrıca oyunlar, hatadan öğrenmeye imkân tanıyan güvenli bir ortam sunmakta; öğrencilerin keşif, deneme ve sorgulama süreçlerini desteklemektedir (Squire, 2013).

Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin demokratik değerleri içselleştirmelerini, toplumsal olayları analiz etmelerini ve tarihsel empati geliştirmelerini amaçlayan disiplinler arası bir yapıya sahiptir (Aygün, 2017; Öztürk, 2006). Bu hedeflerin gerçekleşmesi için öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayan pedagojik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dijital oyunlar, sosyal bilgilerin soyut kavramlarını somutlaştırma ve tarihsel olayları simülasyonlar aracılığıyla deneyimleme açısından önemli bir potansiyele sahiptir (McGonigal, 2011). Literatürde, oyun tabanlı öğrenmenin öğrencilerin vatandaşlık bilinci kazanmalarında, problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirmelerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Altun & Durmaz, 2024).

Üstün yetenekli öğrenciler, yüksek düzeyde öğrenme kapasitesine, yaratıcılığa ve eleştirel düşünme becerisine sahip olmalarıyla dikkat çekerler (Renzulli, 2021). Bu özellikleri, onların standart öğretim yöntemlerinden daha fazlasına ihtiyaç duymalarını beraberinde getirir. Tomlinson (2014), üstün yetenekli öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına uygun olarak farklılaştırılmış öğretim ortamlarının hazırlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Dijital oyunlar, bireyselleştirilmiş öğrenme fırsatları sunarak öğrencilerin kendi hızlarında ilerlemelerine ve ilgi alanlarına uygun içeriklerle etkileşim kurmalarına imkân tanır (Ke, 2011). Nitekim Türkiye’de yapılan araştırmalarda, oyun tabanlı öğrenmenin üstün yetenekli öğrencilerin motivasyonlarını artırdığı ve problem çözme becerilerini geliştirdiği ortaya konmuştur (Ülküdür, 2016).

Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerin eğitim aldığı Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), öğrencilerin bireysel farklılıklarına ve yetenek alanlarına uygun öğrenme ortamları sunmayı amaçlamaktadır (MEB, 2016). Bu merkezlerde yürütülen eğitim programlarının esnek ve yenilikçi pedagojilerle desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Teknoloji entegrasyonu, BİLSEM öğrencilerinin öğrenme süreçlerinde hem motivasyonu artırmakta hem de 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına katkı sağlamaktadır (Özyurt & Acun, 2023). Bu bağlamda dijital oyunların Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanımı, hem dersin hedefleriyle hem de üstün yetenekli öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarıyla uyumlu bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, üstün yetenekli öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde dijital oyunlarla öğrenme deneyimlerini anlamayı amaçladığından nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini, algılarını ve yaşantılarını derinlemesine anlamak için uygun bir yöntemdir (Creswell & Poth 2016). Araştırmada fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenoloji, bireylerin yaşadıkları deneyimlerin özünü anlamaya odaklanır ve bu çalışma bağlamında öğrencilerin dijital oyunlarla öğrenme süreçlerindeki algı ve deneyimlerini açıklamayı hedeflemektedir (Tisdell ve arkadaşları, 2025).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Erzurum'daki bir Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrenim gören üstün yetenekli öğrenciler oluşturmuştur. Çalışmada amaçlı örnekleme (purposeful sampling) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırma sorununa en uygun ve bilgi sağlayabilecek katılımcıların seçilmesini sağlar (Patton, 2015).

- Toplam katılımcı sayısı: 20 öğrenci
- Yaş aralığı: 10–14 yaş
- Cinsiyet dağılımı: 12 kız, 8 erkek
- Seçim kriterleri: Sosyal Bilgiler dersine katılım, dijital oyun deneyimi ve BİLSEM'de kayıtlı olmak

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla iki temel araç kullanılmıştır: yarı yapılandırılmış görüşmeler ve ders içi gözlemler. Her iki araç da öğrencilerin dijital oyunlarla öğrenme deneyimlerini kapsamlı ve derinlemesine anlamayı amaçlamaktadır.

2.3.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların deneyimlerini kendi bakış açılarıyla ifade etmelerine olanak tanıyan esnek bir veri toplama yöntemidir (Creswell & Poth 2016). Bu çalışmada görüşme formu, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilmiştir. Form, öğrencilerin dijital oyun deneyimlerine odaklanan ana temalar ve alt sorular içermektedir:

- Dijital oyunları Sosyal Bilgiler dersinde kullanma deneyimleri
- Oyunların öğrenmeye katkısı ve motivasyon üzerindeki etkisi
- Grup çalışması ve iş birliği süreçlerine etkisi
- Oyunun zorlukları ve sınıf ortamındaki sınırlılıkları

Görüşmeler, her öğrencinin rahat ve doğal bir şekilde konuşabilmesi için bireysel olarak yapılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 20–30 dakika sürmüş, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve daha sonra yazılı hâle (transkripsiyon) getirilmiştir. Görüşme sürecinde öğrencilerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve etik kurallar çerçevesinde onay alınmıştır (Yin, 2018). Görüşmeler sırasında araştırmacı, öğrencilerin söylediklerini derinleştirmek için açık uçlu takip soruları kullanmıştır. Örneğin, “Bu oyunda hangi bölüm sizi daha çok düşündürdü?” veya “Oyun sırasında arkadaşlarınızla nasıl iş birliği yaptınız?” gibi sorularla öğrencilerin deneyimleri daha ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Bu yöntem,

öğrencilerin yalnızca gözle görülür davranışlarını değil, aynı zamanda algılarını, duygularını ve öğrenme sürecine ilişkin değerlendirmelerini de toplamayı sağlamıştır.

2.3.2. Ders İçi Gözlemler

Ders içi gözlemler, öğrencilerin dijital oyunlarla öğrenme sürecindeki etkileşimlerini, davranışlarını ve grup dinamiklerini sistematik olarak incelemek amacıyla yapılmıştır (Patton, 2015). Gözlem formu, gözlem yapılacak davranış kategorilerini içerecek şekilde tasarlanmıştır:

- İş birliği ve takım çalışması davranışları
- Oyunun yönlendirdiği problem çözme süreçleri
- Öğrenci katılımı ve motivasyon göstergeleri
- Öğrenme sırasında karşılaşılan güçlükler veya dikkat dağınıklıkları

Gözlemler, araştırmacı tarafından ders boyunca sessiz gözlem tekniği ile gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin doğal davranışlarını etkilemeyecek şekilde yürütülmüştür. Her ders gözlemi yaklaşık 40–50 dakika sürmüştür. Gözlem notları, sistematik bir gözlem formuna detaylı olarak kaydedilmiş ve sonrasında tematik analize uygun hâle getirilmiştir.

2.3.3. Etik Önlemler ve Veri Güvenliği

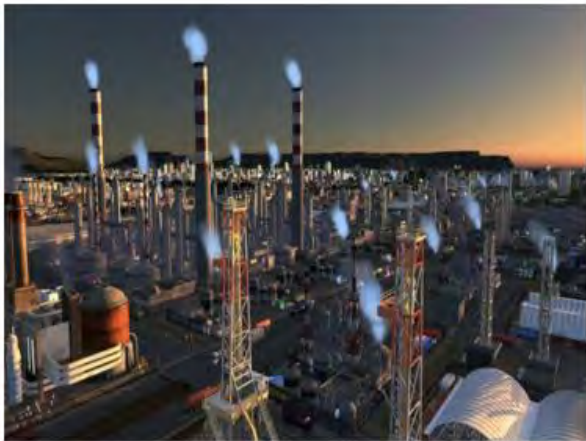
Öğrencilere araştırmanın amacı ve süreci açıklanmış, sözlü ve yazılı onayları alınmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve kodlanmıştır. Ses kayıtları ve gözlem notları yalnızca araştırmacının erişimine açık tutulmuş, araştırma sonunda güvenli bir şekilde saklanmıştır. Öğrencilerin gözlemler sırasında rahatsızlık yaşamamaları için gözlem süreci doğal sınıf ortamında gerçekleştirilmiştir. Bu veri toplama araçları, öğrencilerin dijital oyunlarla Sosyal Bilgiler öğrenme süreçlerini hem davranışsal hem de bilişsel-düşünsel açıdan bütüncül biçimde anlamayı sağlamıştır. Görüşmeler ve gözlemlerden elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile temalara ayrılarak analiz edilmiştir.

2.4. Kullanılan Dijital Oyunlar, İçerikleri ve Uygulama Süreci

Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler dersinde üstün yetenekli öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek amacıyla Unity ile geliştirilmiş hazır eğitim oyunları kullanılmıştır. Oyunlar, BİLSEM'in farklı sınıf düzeylerine ve ders hedeflerine uygun olarak seçilmiş ve uygulanmıştır.

Tarih Stratejisi: Uygarlık Yolu oyununda öğrenciler, belirli bir uygarlığın yönetimini üstlenmiş, kaynakları yönetmiş ve stratejik kararlar alarak tarihsel süreçleri yönlendirmiştir. Oyun süresince öğrenciler, tarihsel olayları kronolojik sırayla öğrenmiş ve kritik kararların sonuçlarını gözlemleme fırsatı bulmuşlardır. Bu süreç, öğrencilerin tarihsel kavrayış, vatandaşlık bilinci ve demokratik değerler gibi hedeflerde anlamlı öğrenme deneyimleri yaşamasına olanak sağlamıştır. Uygulama süreci, öğrencilerin oyun senaryosunu tamamlamasına izin verecek şekilde planlanmış ve ders içi gözlemlerle öğrencilerin stratejik düşünme, problem çözme ve karar alma becerileri sistematik olarak kaydedilmiştir.

Coğrafya ve Toplum Simülasyonu oyununda öğrenciler, şehir planlama, kaynak yönetimi ve toplumsal etkileşimler üzerinden çevresel ve toplumsal sorunları analiz etmişlerdir. Öğrenciler, oyun senaryolarında karşılaştıkları sorunları çözmek için birlikte çalışmış, kaynakları etkin şekilde kullanmış ve toplumsal yapılar ile coğrafi özellikler arasındaki ilişkileri keşfetmişlerdir. Bu süreç, öğrencilerin eleştirel düşünme, iş birliği ve problem çözme becerilerini geliştirmiştir. Uygulama sırasında, öğrencilerin oyun içi kararları ve grup etkileşimleri yarı yapılandırılmış gözlem formları ile kaydedilmiş, öğrencilerle yapılan görüşmelerde oyun deneyimleri ve öğrenme süreçleri üzerine geri bildirimleri alınmıştır. Her iki oyun da Unity platformu kullanılarak geliştirilmiş hazır eğitim oyunları olup, öğrencilerin aktif katılımını destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Öğretmen rehberliğinde yürütülen oyun oturumları, öğrencilerin deneyimlerini sistematik olarak veri toplama araçlarıyla belgeleyerek, dijital oyunların anlamlı öğrenme ve 21. yüzyıl becerilerini geliştirme üzerindeki etkilerini değerlendirmeye olanak sağlamıştır.

Şekil. Dijital oyun görselleri

2.5. Veri Analizi

Toplanan veriler, içerik analizi (content analysis) yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, nitel verilerde temaların, kategorilerin ve örüntülerin sistematik olarak belirlenmesini sağlar (Büyüköztürk ve arkadaşları 215). Analiz süreci aşağıdaki adımları içermiştir:

1. Görüşme ve gözlem verilerinin tam metin hâline getirilmesi (transkripsiyon).
2. Açık kodlama yöntemiyle öğrencilerin ifadelerinin kodlanması.
3. Kodların benzerlik ve farklılıklarına göre temalara ayrılması.
4. Temaların, araştırmanın amaç ve sorularına göre yorumlanması.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmak amacıyla bir dizi önlem alınmıştır. Öncelikle, katılımcı doğrulaması (member checking) yapılmıştır. Bu süreçte, içerik analizi sonucunda elde edilen temalar katılımcı öğrencilere sunulmuş, onların ifadelerin doğruluğu ve temaların kendi deneyimlerini yansıtır yansıtmadığına ilişkin görüşleri alınmıştır. Bu yöntem, araştırma bulgularının katılımcı perspektifine uygunluğunu sağlamış ve yorumlama sürecinde önyargı riskini azaltmıştır (Lincoln & Guba, 1985).

İkinci olarak, araştırmada kullanılan görüşme ve gözlem formları, alanında deneyimli akademisyenler ve öğretmenler tarafından incelenmiş, içerik, anlaşılabilirlik ve kapsam açısından gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uzman görüşlerinin alınması, veri toplama araçlarının içerik geçerliliğini güçlendirmiş ve soruların araştırma amacına uygun olmasını sağlamıştır. Ayrıca, elde edilen veriler ayrıntılı betimleme (thick description) yöntemi ile sunulmuştur. Bu kapsamda, öğrencilerin yaş, cinsiyet ve öğrenim düzeyi gibi özellikleri ile sınıf ortamına dair bağlam bilgileri detaylı olarak verilmiş, bulguların yorumlanmasında okuyucuya veri ile bağlam arasındaki ilişkiyi görebilme imkânı tanınmıştır. Bu yaklaşım, araştırmanın taşınabilirlik (transferability) açısından güvenirliğini desteklemektedir. Tüm bu önlemler, araştırmanın içsel tutarlılığını, doğruluğunu ve güvenirliğini artırarak bulguların akademik geçerliliğini sağlamıştır. Araştırma sürecinde ayrıca verilerin sistematik bir şekilde kaydedilmesi ve kodlanması, araştırmacı önyargısının minimuma indirilmesine katkı sağlamıştır.

3. BULGULAR

Çalışmanıza ilişkin bulguları bu kısma yazınız. Eğer çalışmanızda tablo ve şekil kullanıyorsanız aşağıda verilen örneklere göre düzenleyiniz.

Tablo 1

Oyunların öğrenmeye etkisi ve anlamlı öğrenme deneyimi

Boyut / Alt Tema	Öğrenci Görüşleri / Alıntılar	Ders İçi Gözlem Bulguları
Soyut kavramların somutlaştırılması	“Oyun sayesinde tarihi olayları sadece ezberlemek yerine yaşadım gibi hissettim; olayların neden ve sonuçlarını daha iyi anladım.” (Ö2) “Bazı kavramlar ilk başta zor geliyordu ama oyun sırasında örneklerle anlamak çok kolaylaştı.” (Ö6)	Öğrenciler, oyun senaryolarında tarihsel olayları canlandırırken birbirlerine sorular sorarak kavramları tartıştı ve örneklerle açıklama yaptı.
Olay ve süreçleri deneyimleme	“Farklı toplumsal olayları simülasyonlarla deneyimlemek çok faydalı oldu.” (Ö3) “Rol aldığım karakterin bakış açısını deneyimlemek, olayları anlamamı kolaylaştırdı.” (Ö5)	Öğrenciler, rol aldıkları karakterlerin kararlarını tartıştı ve olayların neden-sonuç ilişkilerini birlikte çözmeye çalıştı.
Bilgi ile deneyim arasında bağ kurma	“Oyun sırasında öğrendiğim bilgileri uygulama fırsatım oldu; öğrendiklerim daha kalıcı hâle geldi.” (Ö1) “Oyun sayesinde öğrendiğim bilgileri	Öğrenciler, oyun görevlerini tamamlamadan önce strateji oluşturup öğrendiklerini uygulayarak birbirlerine rehberlik etti.

Boyut / Alt Tema	Öğrenci Görüşleri / Alıntılar	Ders İçi Gözlem Bulguları
	arkadaşlarımla tartışıp uygulayabildim; böylece aklımda daha iyi kaldı.” (Ö4)	

Tablodaki öğrenci alıntıları ve gözlem bulguları birlikte değerlendirildiğinde, dijital oyunların Sosyal Bilgiler dersinde anlamlı öğrenmeyi destekleyen güçlü bir araç olduğu görülmektedir.

Soyut kavramların somutlaştırılması: Öğrenciler, tarihsel ve toplumsal kavramları oyun senaryoları aracılığıyla deneyimleyerek kavramların anlamını pekiştirmiştir. Gözlemlerde, öğrencilerin kavramları tartışmaları ve örneklerle açıklamaları, oyunların bilişsel katılımı artırdığını göstermektedir.

Olay ve süreçleri deneyimleme: Simülasyon ve rol tabanlı etkinlikler, öğrencilerin olayların neden-sonuç ilişkilerini anlamalarına yardımcı olmuş; grup tartışmaları ile eleştirel düşünme becerileri gözlemlenmiştir. Bu durum, dijital oyunların öğrencilerin tarihsel ve toplumsal olayları aktif olarak deneyimlemelerine olanak sağladığını ortaya koymaktadır.

Bilgi ile deneyim arasında bağ kurma: Öğrenciler, oyun sürecinde öğrendiklerini uygulayarak ve arkadaşlarıyla tartışarak bilgiyi deneyimle bütünleştirmiştir. Gözlemlerde öğrencilerin strateji oluşturması ve birbirlerine rehberlik etmesi, oyun tabanlı öğrenmenin bilginin kalıcılığını artıran bir araç olduğunu desteklemektedir. Sonuç olarak, dijital oyunlar üstün yetenekli öğrenciler için soyut kavramları somutlaştırma, öğrenilen bilgileri deneyimleme ve anlamlı öğrenme süreçlerini pekiştirme açısından etkili bir pedagojik yaklaşımdır. Gözlemler, öğrencilerin bilişsel ve sosyal katılımını güçlendiren oyun tabanlı etkinliklerin sınıf içi öğrenme deneyimini zenginleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 2

Motivasyon ve derse katılım

Boyut / Alt Tema	Öğrenci Görüşleri / Alıntılar	Ders İçi Gözlem Bulguları
İlgi ve dikkat	“Oyun başladığında herkes derse odaklanıyor; sıkılmak mümkün değil.” (Ö1) “Görevler sırasında sürekli merak içindeyim; hangi adımın geleceğini görmek istedim.” (Ö4)	Öğrenciler oyuna başladığında dikkatleri tamamen derse yöneldi; etkinlik boyunca çoğu öğrenci aktif olarak sorular sordu ve görevlere katıldı.
Rekabet ve başarı hissi	“Oyun görevlerini tamamlamak için çaba harcadım; kazanmak motive edici oldu.” (Ö3) “Takım arkadaşlarım ile birlikte bir hedefi başarmak çok tatmin ediciydi.” (Ö6)	Öğrenciler oyun sırasında ilerleme durumlarını kontrol edip strateji geliştirdi; başarı elde ettiklerinde birbirlerini kutladıkları gözlemlendi.
Katılım ve sürekli etkileşim	“Oyun boyunca sürekli rol alıp karar verdim; hiçbir an boş durmadım.” (Ö2) “Arkadaşlarım ile fikir alışverişi yapmak ve oyunu ilerletmek çok keyifliydi.” (Ö5)	Gözlemlerde, öğrencilerin çoğu sürekli aktif rol aldı, görevleri tartıştı ve oyuna katılım sürekliliği sağladı.

Tablo incelendiğinde, dijital oyunların öğrencilerin motivasyon ve derse katılımını artıran güçlü bir araç olduğu görülmektedir:

İlgi ve dikkat: Öğrencilerin oyun sırasında derse odaklanması ve merak duygusunun artması, oyun tabanlı öğrenmenin öğrencilerin dikkatini sürdürmede etkili olduğunu göstermektedir. Gözlemlerde,

öğrencilerin sürekli aktif sorular sorması ve görevleri yerine getirmesi, motivasyonun somut göstergesidir.

Rekabet ve başarı hissi: Öğrenciler, görevleri tamamlama ve kazanma sürecinde içsel motivasyon kazanmış, grup içi başarı duygusu ile etkileşim artmıştır. Gözlemler, strateji geliştirme ve birbirini destekleme davranışlarının motivasyonu güçlendirdiğini doğrulamaktadır.

Katılım ve sürekli etkileşim: Oyun sürecinde öğrenciler aktif rol almış ve sürekli karar vererek oyunun ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Bu durum, dijital oyunların derse sürekli katılım ve etkileşim sağlayan bir ortam yarattığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, dijital oyunlar üstün yetenekli öğrenciler için derse ilgiyi artırma, motivasyonu güçlendirme ve aktif katılımı destekleme açısından önemli bir pedagojik araçtır. Gözlemler, öğrencilerin hem bireysel hem de grup içinde öğrenmeye sürekli dahil olduklarını ve oyun tabanlı öğrenmenin Sosyal Bilgiler dersinde uygulanabilirliğini göstermektedir.

Tablo 3

İş birliği ve sosyal etkileşim

Boyut / Alt Tema	Öğrenci Görüşleri / Alıntılar	Ders İçi Gözlem Bulguları
Grup çalışması ve iletişim	“Takım arkadaşlarımla fikir alışverişi yaparak sorunları çözmek daha kolay oldu.” (İS2) “Birlikte karar almak ve görevleri paylaşmak çok keyifliydi; herkesin katkısı önemliydi.” (İS5)	Öğrenciler oyun sırasında görevleri paylaşmış, stratejilerini birlikte planlamış ve birbirlerinin fikirlerini tartışmıştır.
Problem çözme ve strateji geliştirme	“Arkadaşlarımla strateji belirleyip görevleri tamamlamak çok öğreticiydi.” (İS1) “Oyun sırasında farklı çözüm yollarını tartıştık ve en uygununu seçtik; bu bizi daha iyi organize etti.” (İS4)	Gözlemlerde, öğrenciler karar verme aşamasında fikir alışverişinde bulunmuş, alternatif stratejileri değerlendirip uygulamaya geçmiştir.
Sosyal etkileşim ve yardımlaşma	“Bir arkadaşım takıldı, ona yardım ettim; o da bana yardım etti, bu çok iyi hissettirdi.” (İS3) “Herkesin katkısı oyunun ilerlemesini sağladı; birlikte çalışmak çok etkiliydi.” (İS6)	Öğrenciler birbirlerine rehberlik etmiş, yardım talep edenleri desteklemiş ve grup içi etkileşim sürekli olarak gözlemlenmiştir.

Tablodaki öğrenci ifadeleri ve gözlem bulguları, dijital oyunların öğrenciler arasında iş birliği ve sosyal etkileşimi güçlendirdiğini göstermektedir:

Grup çalışması ve iletişim: Öğrenciler oyun sırasında görevleri paylaşarak ve birlikte karar alarak sosyal becerilerini geliştirmiştir. Bu süreç, öğrencilerin birbirlerinin fikirlerini dikkate almasını ve ortak hedefler doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaktadır.

Problem çözme ve strateji geliştirme: Oyunda alternatif çözüm yollarını tartışmaları ve strateji belirlemeleri, öğrencilerin analitik düşünme ve problem çözme becerilerini desteklemiştir. Gözlemler, bu sürecin öğrencilerde planlama ve organizasyon yetkinliklerini artırdığını göstermektedir.

Sosyal etkileşim ve yardımlaşma: Öğrenciler birbirlerine yardım etmiş, grup içi etkileşim sürekli hale gelmiş ve yardımlaşma kültürü güçlenmiştir. Bu durum, dijital oyunların Sosyal Bilgiler dersinde

hem bilişsel hem de sosyal öğrenme deneyimini desteklediğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, dijital oyunlar üstün yetenekli öğrenciler için iş birliği, sosyal etkileşim ve problem çözme becerilerini geliştiren etkili bir pedagojik araç olarak değerlendirilebilir. Gözlemler, öğrencilerin oyun tabanlı etkinliklerde aktif ve birbirine bağlı bir öğrenme süreci yaşadığını doğrulamaktadır.

Tablo 4

Uygulamadaki Güçlükler ve Sınırlılıklar

Boyut / Alt Tema	Öğrenci Görüşleri / Alıntılar	Ders İçi Gözlem Bulguları
Teknoloji ve altyapı eksiklikleri	“Bazen oyuna girmek zor oluyordu, internet yavaşladığında oyun kesiliyordu.” (UG1) “Bilgisayarlar bazen oyunu açmadı; bazı görevleri yapmak zorlaştı.” (UG4)	Gözlemlerde, bazı öğrencilerin oyun sürecinde internet kesintisi ve cihaz sorunları nedeniyle görevleri tamamlamada zorluk yaşadığı tespit edilmiştir.
Öğretmen deneyimi ve oyun seçimi	“Bazı oyunları anlamakta zorlandım; öğretmenimiz de yardımı sınırlı verdi.” (UG3) “Bazı görevlerde hangi stratejiyi seçeceğimizi tam anlayamadık, rehberlik azdı.” (UG2)	Öğrencilerin bazı oyunlarda rehberlik beklentisi olduğu, öğretmenin oyun yönetimindeki sınırlı deneyimi nedeniyle öğrencilerin bazen kendi başlarına karar vermek zorunda kaldığı gözlemlenmiştir.
Zaman yönetimi ve görev karmaşıklığı	“Oyun bazı bölümlerde çok uzun sürdü; hepsini tamamlamak için zaman yetmedi.” (UG5) “Görevler karmaşıktı ve bazı arkadaşlar yetişemedi, bu biraz stresliydi.” (UG6)	Gözlemlerde, bazı öğrencilerin oyun görevlerini sürede tamamlamakta zorlandığı ve görev karmaşıklığının öğrencilerde stres oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Tablo incelendiğinde, dijital oyunların uygulamasında ortaya çıkan başlıca sınırlılıkların teknoloji altyapısı, öğretmen rehberliği ve görev karmaşıklığı ile ilişkili olduğu görülmektedir:

Teknoloji ve altyapı eksiklikleri: Öğrenciler internet ve cihaz sorunları nedeniyle bazı oyun görevlerini tamamlamakta zorlanmıştır. Gözlemler, oyun tabanlı öğrenmenin etkinliğinin teknoloji altyapısına doğrudan bağlı olduğunu göstermektedir.

Öğretmen deneyimi ve oyun seçimi: Öğrenciler, bazı oyunlarda yeterli rehberlik alamamış; bu durum, öğretmenlerin oyun entegrasyonundaki deneyimsizliğinin öğrencilerin öğrenme sürecini sınırlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Zaman yönetimi ve görev karmaşıklığı: Görevlerin uzunluğu ve karmaşıklığı bazı öğrencilerde zaman yönetimi sorunları ve stres oluşturmuştur. Bu bulgu, dijital oyun tasarımı görev süresinin ve karmaşıklığının öğrenci düzeyine uygun şekilde planlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, dijital oyunlar üstün yetenekli öğrenciler için pedagojik açıdan etkili olsa da, uygulamadaki sınırlılıkların giderilmesi ve öğretmen rehberliği ile teknoloji altyapısının iyileştirilmesi, öğrenme sürecinin etkinliğini artıracaktır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, dijital oyunların üstün yetenekli öğrencilerin öğrenme süreçlerine etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, dijital oyunların öğrencilerin öğrenmeye olan motivasyonlarını artırmada, anlamlı öğrenme deneyimleri sunmada, iş birliği ve sosyal etkileşim becerilerini geliştirmede ve derse katılımı güçlendirmede önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Öğrenciler, dijital oyunlar sayesinde derse olan ilgilerini artırmış ve derse katılımlarını güçlendirmiştir. Bu bulgu, dijital oyunların öğrencilerin öğrenme süreçlerine olan ilgilerini artırmada etkili bir araç olduğunu desteklemektedir. Zeng ve arkadaşları (2024), oyunlaştırma stratejilerinin öğrencilerin motivasyonunu ve akademik performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Dijital oyunlar, öğrencilerin soyut kavramları somutlaştırmalarına ve öğrendikleri bilgileri deneyimlemelerine olanak sağlamıştır. Bu durum, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha anlamlı hâle getirmiştir. Li ve arkadaşları (2024), dijital eğitim oyunlarının öğrencilerin öğrenmeye olan motivasyonlarını artırmada etkili olduğunu ve öğrenme katılımının bu ilişkide aracılık rolü oynadığını bildirmiştir. Öğrenciler, dijital oyunlar aracılığıyla iş birliği yaparak ve sosyal etkileşimde bulunarak öğrenme süreçlerini zenginleştirmiştir. Bu bulgu, dijital oyunların öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmede etkili bir araç olduğunu desteklemektedir. Gkintoni ve arkadaşları (2025), oyun tabanlı öğrenmenin bilişsel, sosyal, duygusal, motivasyonel ve katılım sonuçları üzerinde orta ile büyük etkiler yarattığını belirtmiştir. Dijital oyunların uygulamasında bazı güçlükler ve sınırlılıklar da gözlemlenmiştir. Öğrenciler, teknoloji ve altyapı eksiklikleri, öğretmen deneyimi ve oyun seçimi, zaman yönetimi ve görev karmaşıklığı gibi zorluklarla karşılaşmıştır. Kaimara ve arkadaşları (2021), dijital oyun tabanlı öğrenmenin öğrencilerin öğrenme, motivasyon ve katılım üzerinde olumlu etkiler gösterdiğini; ancak uygulamada karşılaşılan zorlukların bu etkileri sınırlayabileceğini ifade etmiştir. Genel olarak, dijital oyunlar üstün yetenekli öğrenciler için öğrenme süreçlerini destekleyen ve zenginleştiren etkili bir araçtır. Ancak, uygulamanın etkinliğini artırmak için teknoloji altyapısının güçlendirilmesi, öğretmenlerin dijital oyunlar konusunda daha fazla eğitim alması ve oyunların tasarımının öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun hâle getirilmesi önemlidir. Bu bağlamda, dijital oyunların eğitimdeki rolü, sadece bir araç olmanın ötesinde, öğrenme süreçlerini dönüştüren ve zenginleştiren bir pedagojik strateji olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, dijital oyunların üstün yetenekli öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersindeki öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağladığını göstermiştir. Buna bağlı olarak, öncelikle dijital oyun tabanlı öğretimin etkinliğini artırmak için okullarda ve Bilim ve Sanat Merkezlerinde güçlü internet bağlantısı ve yeterli bilgisayar/ tablet altyapısının sağlanması gerekmektedir. Öğretmenlerin dijital oyun entegrasyonu ve oyun tabanlı pedagojik yaklaşımlar konusunda düzenli mesleki eğitim programlarına katılmaları teşvik edilmelidir; bu sayede öğretmenler, uygun oyun seçimi ve etkili oyun yönetimi konusunda yetkin hâle gelecektir. Dijital oyunlar, öğrencilerin bilişsel ve sosyal yeterlilikleri göz önünde bulundurularak tasarlanmalı ve görevlerin süresi ile karmaşıklığı, öğrencilerin zaman yönetimini ve katılımını olumsuz etkilemeyecek şekilde planlanmalıdır. Ayrıca, oyun tabanlı öğrenme etkinliklerinde öğrencilerin aktif rol alması, iş birliği yapması ve problem çözme becerilerini geliştirmesi desteklenmeli, grup çalışmalarında rehberlik sağlanarak sosyal etkileşim ve yardımlaşma deneyimleri teşvik edilmelidir. Gelecek araştırmalarda, sadece Sosyal Bilgiler değil, farklı içerik alanlarında da dijital oyunların etkileri incelenmeli ve farklı yaş grupları ile yetenek düzeylerindeki öğrencilerle çalışmalar yapılmalıdır. Bunun yanında, öğrencilerin oyun deneyimlerini değerlendirecek geri bildirim mekanizmaları oluşturularak oyunların pedagojik etkinliği sürekli olarak iyileştirilmelidir. Bu öneriler, dijital oyunların eğitimde etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını destekleyerek, öğrenme süreçlerini zenginleştirecek stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma, bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Öncelikle çalışma, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) öğrenim gören üstün yetenekli öğrenciler ile sınırlı bir örneklem üzerinde yürütülmüştür; bu durum, bulguların genelleştirilebilirliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca veri toplama araçları yalnızca yarı yapılandırılmış görüşmeler ve ders içi gözlemler ile sınırlı olup, öğrencilerin deneyimlerini farklı açılardan değerlendirebilecek anket veya performans ölçümleri gibi nicel yöntemler kullanılmamıştır. Çalışmada gözlem ve görüşmelerin yoruma dayalı olması nedeniyle araştırmacı önyargısı ve yorum farklılıkları da sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında, dijital oyunların türleri ve uygulama süreleri sabit tutulmuş; farklı oyun türleri veya uzun vadeli uygulamalar ile öğrenme üzerindeki etkileri incelenmemiştir. Son olarak, öğretmenlerin oyun entegrasyonu konusundaki deneyimleri ve sınıf ortamındaki teknoloji altyapısı farklılıkları, öğrencilerin deneyimlerini doğrudan etkileyebilecek faktörler olarak sınırlılık oluşturmuştur. Bu sınırlılıklar, bulguların yorumlanmasında ve gelecekte yapılacak araştırmalarda dikkate alınmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Altun, A., & Durmaz, A. (2024). *Sosyal bilgiler öğretiminde eğitsel oyunların öğrenci başarısına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Aygün, M. (2017). Book Introduction: Editor; Safran, M.(2015). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. *Computers in entertainment (CIE)*, 1(1), 20-20.
- Gkintoni, E., Magriplis, E., Vantaraki, F., Skoulidi, C. M., Anastassopoulos, P., Cornea, A., ... & Vantarakis, A. (2025). Designing for Engagement in Primary Health Education Through Digital Game-Based Learning: Cross-National Behavioral Evidence from the iLearn4Health Platform. *Behavioral Sciences*, 15(7), 847.
- Kaimara, P., Fokides, E., Oikonomou, A., & Deliyannis, I. (2021). Potential barriers to the implementation of digital game-based learning in the classroom: Pre-service teachers' views. *Technology, Knowledge and Learning*, 26(4), 825-844.
- Ke, F. (2011). A qualitative meta-analysis of computer games as learning tools. *Gaming and simulations: Concepts, methodologies, tools and applications*, 1619-1665.
- Li, Y., Chen, D., & Deng, X. (2024). The impact of digital educational games on student's motivation for learning: The mediating effect of learning engagement and the moderating effect of the digital environment. *PloS one*, 19(1), e0294350.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1988). Criteria for Assessing Naturalistic Inquiries as Reports.
- McGonigal, J. (2011). *Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world*. Penguin.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). Bilim ve sanat merkezleri yönergesi. *Tebliğler Dergisi*, 79(2710), 449-473.
- Öztürk, C. (2006). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi. *Ankara: Pegem A Yayıncılık*.

- Özyurt, N., & Acun, İ. (2023, September). Sosyal Bilgiler Kazanımlarının Öğretmenlerce Önemsenme ve Kazandırılma Düzeyleri. In *Conference Abstract Book* (p. 129).
- Patton, M. Q. (2015). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice. (No Title).
- Prensky, M. (2005). Don't bother me, Mom, I'm learning. *How computer and video games are preparing your kids for 21st century success and how you can help*, 15.
- Renzulli, J. S. (2021). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity 4. In *Reflections on gifted education* (pp. 55-90). Routledge.
- Squire, K. (2013). Video games and learning: Teaching and participatory culture in the digital age. *Alberta Journal of Educational Research*, 59(1), 129-132.
- Tisdell, E. J., Merriam, S. B., & Stuckey-Peyrot, H. L. (2025). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. Ascd.
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.
- Ülküdür, M. A. (2016). *Proje tabanlı öğrenme etkinlikleri ile oyun tabanlı öğrenme etkinliklerinin akademik başarı, tutum ve motivasyona etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi).
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications* (Vol. 6). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zeng, J., Sun, D., Looi, C. K., & Fan, A. C. W. (2024). Exploring the impact of gamification on students' academic performance: A comprehensive meta-analysis of studies from the year 2008 to 2023. *British Journal of Educational Technology*, 55(6), 2478-2502.

**TECHNOLOGY EDUCATION IN THE CONTEXT OF COMPARATIVE EDUCATION:
THE BİLSEM MODEL AND INTERNATIONAL PRACTICES**

**KARŞILAŞTIRMALI EĞİTİM BAĞLAMINDA TEKNOLOJİ EĞİTİMİ: BİLSEM
MODELİ VE ULUSLARARASI UYGULAMALAR**

Yeşim ÖZGENOL

**Öğretmen, Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi, Teknoloji ve Tasarım, ORCID: 0009-
0004-6225-8012**

Özet

Karşılaştırmalı eğitim, farklı ülkelerin eğitim sistemlerini inceleyerek güçlü yönlerini ortaya koymayı, zayıf yönlerini belirlemeyi ve iyi uygulamaların transferini sağlamayı amaçlayan disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Günümüzde teknoloji eğitimi, bu bağlamda en kritik alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Dijitalleşme, yapay zekâ, robotik ve kodlama gibi alanlardaki beceriler, tüm öğrencilerde olduğu gibi, özel yetenekli bireylerin gelişiminde de belirleyici rol oynamaktadır. Bu becerilerin erken yaşlarda kazandırılması, öğrencilerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve yenilikçi üretim kapasitelerini geliştirmede belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) teknoloji eğitimi perspektifinden ele alınmış ve ABD'deki Gifted and Talented Education (GATE) programları, İngiltere'deki seçici okullar, Güney Kore ve Singapur'daki yetenek geliştirme merkezleri ile karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında BİLSEM modelinin tarihsel gelişimi, tanılama süreci, uygulama basamakları (uyum, destek, bireysel yetenekleri fark ettirme, proje üretim) ve özellikle proje üretim aşamasında teknoloji eğitiminin rolü ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Bu çalışma nitel bir karşılaştırmalı tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikle uluslararası literatür incelenerek farklı ülkelere özel yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesine yönelik uygulamalar analiz edilmiştir. Özellikle ABD, İngiltere, Güney Kore ve Singapur'da öne çıkan programların teknoloji öğretimine nasıl yaklaştığı, hangi araç ve yöntemleri kullandığı taranmıştır. Bu bağlamda STEM müfredatları, robotik ve kodlama etkinlikleri, laboratuvar uygulamaları ve üniversite-sanayi iş birlikleri temel inceleme ölçütleri olarak belirlenmiştir. Daha sonra Türkiye'deki BİLSEM modeli aynı ölçütler üzerinden değerlendirilmiş ve benzerlikler ile farklılıklar ortaya konmuştur. Çalışmanın verileri ulusal ve uluslararası raporlar, akademik makaleler ve politika belgelerinden elde edilmiştir.

Elde edilen bulgular, BİLSEM'lerde öğrencilerin proje tabanlı öğrenme yaklaşımıyla ulusal ve uluslararası yarışmalara katılımının, yaratıcılık ve girişimcilik becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Uluslararası modellerle karşılaştırıldığında Güney Kore ve Singapur'daki merkezler daha çok laboratuvar temelli araştırmalar ve üniversite-sanayi iş birlikleriyle öne çıkarken, Türkiye'deki BİLSEM modeli öğrencilerin üretkenliğini özellikle proje çalışmaları ve yarışma katılımları üzerinden teşvik etmektedir. Sonuç olarak BİLSEM'ler, Türkiye'de özel yetenekli öğrencilerin teknoloji eğitiminde özgün ve kapsamlı bir model sunmaktadır. Ancak öğretmen eğitimi, müfredatın uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi ve sanayi iş birliklerinin güçlendirilmesi, modelin geliştirilmesi gereken başlıca alanlar olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, teknoloji eğitiminin karşılaştırmalı eğitim bağlamında nasıl ele alınabileceğine dair örnek bir analiz sunmakta ve BİLSEM modelinin küresel deneyimlerden beslenerek daha güçlü bir yapıya ulaşabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: karşılaştırmalı eğitim, teknoloji eğitimi, BİLSEM,

Abstract

Comparative education is an interdisciplinary field that aims to examine different countries' education systems in order to highlight their strengths, identify their weaknesses, and facilitate the transfer of best practices. Today, technology education has emerged as one of the most critical areas within this framework. Skills in areas such as digitalization, artificial intelligence, robotics, and coding play a decisive role in the development of gifted individuals, as they do for all students.. The acquisition of these skills at an early age plays a decisive role in fostering creative thinking, problem-solving, and innovative production capacities.

In this study, the Science and Art Centers (BILSEM) in Türkiye are examined from the perspective of technology education and compared with the Gifted and Talented Education (GATE) programs in the United States, selective schools in the United Kingdom, and the talent development centers in South Korea and Singapore. The research addresses the historical development of the BILSEM model, the identification process, its implementation stages (adaptation, support, talent recognition, and project production), and particularly the role of technology education during the project production phase.

This study was conducted using a qualitative comparative review model. First, international literature was examined to analyze practices for educating gifted students in different countries. Special attention was given to how the prominent programs in the United States, the United Kingdom, South Korea, and Singapore approach technology teaching and which tools and methods they employ. Within this context, STEM curricula, robotics and coding activities, laboratory practices, and university–industry collaborations were identified as the main evaluation criteria. Subsequently, the BILSEM model in Türkiye was assessed using the same criteria, and similarities and differences were identified. Data were obtained from national and international reports, academic articles, and policy documents.

The findings indicate that BILSEM students' participation in project-based learning processes and national and international competitions enhances their creativity and entrepreneurial skills. When compared with international models, centers in South Korea and Singapore stand out with laboratory-based research and university–industry partnerships, while the BILSEM model in Türkiye promotes student productivity particularly through project work and competition participation. In conclusion, BILSEM provides a unique and comprehensive model for technology education of gifted students in Türkiye. However, teacher training, alignment of curricula with international standards, and the strengthening of industry partnerships are highlighted as priority areas for development. This study offers an example of how technology education can be analyzed within the context of comparative education and demonstrates that the BILSEM model can be further strengthened by drawing on global experiences.

Keywords: comparative education, technology education, BILSEM

**NASRETTİN HOCA FIKRALARINDA YER ALAN DEĞERLER EĞİTİMİ ÖĞELERİ VE
BU DEĞERLERİN TASAVVUF ALANINDAKİ KARŞILIKLARININ İNCELENMESİ**

Cem BİLGİLİ1, Sema BİLGİLİ2, Büşra İŞERİ KOBAL3

1Dr., Canik BİLSEM, Sınıf Öğretmeni, 0000-0002-8679-706X

2 OMÜ, Öğretim Görevlisi, 0000-0003-1330-6722

3Dr.. Canik BİLSEM, Fen ve Teknoloji, 0000-0002-4821-8805

Özet:

Nasrettin Hoca, mizahı akli bir unsur olarak görmüş ve kullanmıştır. Fıkralarının temelinde güldürmeden ziyade ciddi bir zekâ kuvveti görülmekte ve bu kuvveti vermek istediği mesajla birleştirmektedir. Nesiller boyunca aktarılan fıkraların kalıcı olmasının temel sebebi de budur. Nasrettin Hoca'nın yaşadığı dönemde Anadolu'da ciddi tahribatların olması, bununla birlikte toplumsal psikolojinin yaşanan istilalar sebebiyle bozulması Nasrettin Hoca fıkralarını daha önemli hale getirmiştir. İnsanları bir yandan güldürürken diğer yandan da moral-motivasyonlarını artıran fıkralar, kültürel öğeleri gelecek kuşaklara taşımıştır. Fıkralar özellikle çocukların ahlaki gelişimlerinde derin izler bırakmış ve onları sonraki sosyal yaşantılarına hazırlamıştır. Nasrettin Hoca aynı zamanda bir tasavvuf büyüğüdür ve fıkralarında açık anlamların yanı sıra zahiri anlamlar da bulunmaktadır. Bu zahiri anlamlar ise okuyanları tasavvufi ahlaki motiflere götürmekte ve okuyarlarda derin izler bırakmaktadır. Tasavvufun mizaha bakışı üç temel dinamik üzerine şekillenmiştir. Bu dinamikler Kuran-ı Kerim, sünnet ve mutasavvıfın konuya yaklaşımıdır. Çalışmada Nasrettin Hoca'nın fıkralarında tasavvufi öğelerin değerler eğitime katkısı incelenmiş ve bu fıkraların sosyal yaşantılar yoluyla bireyleri değiştirmedeki rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma özellikle son yıllarda programlarda temel bir bileşen olarak bulunan değerler eğitimi dinamiklerini Nasrettin Hoca fıkraları özelinde belirlemek, ortaya çıkan bulguları tasavvufi öğeler çerçevesinde irdelemektir. Fıkraların açık anlamlarının yanı sıra tasavvufi öğeler içeren zahiri anlamları da dikkate alınmış, Hoca'nın tasavvuf büyüklerinden biri olması göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada temel değerler olan adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik kullanılmıştır. Fıkraların bu değerler çerçevesinde seçimi yapılmıştır. Fıkralardaki zahiri tasavvufi öğeler ile temel değerler arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Çalışma ile ortaya çıkan bulguların derslerinde değerler eğitimi temelli konular işleyen öğretmenlere yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu amacın yanında öğretmenlerin fıkraları tasavvufi dinamikleri dikkate alarak okumaları sağlanmak istenmiştir. Çalışma ile hem literatüre özel bir katkı sağlanacak hem de öğretmenlerin fıkraları farklı bir gözle okumaları gerçekleşmiş olacaktır. Bu bakımdan çalışma önemli görülmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ve betimsel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Seçilen Nasrettin Hoca fıkra metinleri analiz edilmiş ve bu fıkralarda hangi değerlerin vurgulandığı ortaya konulmuştur. Daha sonra içerik analizleri yapılarak hangi değerlerin daha fazla ön plana çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, kamil insan, Nasrettin Hoca, tasavvuf

THE REPRESENTATION OF SUBLIMINAL SYMBOLS IN ART: AN ANALYSIS OF
THE WORKS OF SALVADOR DALÍ

SANATTA SUBLİMİNAL GÖSTERGELERİN TEMSİLİ: SALVADOR DALÍ'NİN
ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fatih DAŞDEMİR¹, Buse ERDAĞI²

¹Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Görsel Sanatlar, ORCID:0000-0002-2012-4102.

²Yüksek Lisans, Görsel Sanatlar, ORCID: 0009-0004-6566-6839.

Özet

Bu çalışma, sanatta subliminal göstergelerin kavramsal boyutunu ve estetik süreçlerdeki işlevini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Salvador Dali'nin belli başlı eserlerinde yer alan subliminal göstergeleri inceleyerek değerlendirme yapmaktır. Sanatta gösterge, bir yapıtın sadece görsel ya da biçimsel yönünü değil aynı zamanda anlam katmanlarını ifade eden temel bir kavramdır. Subliminal göstergeler ise ilk bakışta anlaşılmayan ancak bilinçaltı düzeyde algısal, duygusal ve düşünsel boyutta etkiler yaratan unsurlardır. Bu etkiler işaretler, semboller veya imgeler olarak tanımlanmaktadır. Göstergebilimsel açıdan her sanat yapıtı, gösteren ile gösterilenin etkileşiminden oluşan bir anlam sistemidir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde sanat, sadece görünen tarafıyla değil aynı zamanda gizli ve sezgisel tarafıyla da bir iletişim alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda subliminal göstergeler; sanat yapıtının çok katmanlı yapısını destekleyen, izleyiciyle üstü kapalı bir iletişim kuran ve anlamı doğrudan değil dolaylı bir biçimde inşa eden unsurlardır. Sanatın çok yönlü özelliği konseptinde sanat türleri ve bu türlerin alt alanları olan (resim, heykel, mimarlık, seramik, müzik, edebiyat, opera, bale vb.) farklı disiplinlerde subliminal göstergeler, izleyiciyle örtük bir iletişim kuran bir araç olarak işlev görmektedir. Böylece subliminal göstergeler, sanatın sadece estetik bir ifade biçimi olmasının ötesinde kalmayıp izleyicinin bilinçaltına seslenen iletişim yöntemi olarak da rol üstlenmektedir.

Sanattaki üslup özelliğinin yanı sıra yaşam tarzıyla dikkat çeken Salvador Dali (1904-1989), çok yönlü özelliği ile çağdaşlarından ayrı olarak sanatını farklı bir boyuta taşımıştır. Sanatçının eserlerindeki anlatım dokusu, sanatsal yaratım gücünün bir göstergesi olmuştur. Bu yönüyle eserlerindeki anlam arayışı gösterge bağlamında konumuzun esas noktasını teşkil etmiştir. Bu araştırmada Salvador Dali'nin belli başlı eserleri subliminal göstergeler üzerinden örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum deseni üzerinden yürütülmüştür. Sanatçının bazı eserleri sanatta subliminal göstergeler bağlamında ele alınarak sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede doküman incelemesi yapılarak yorumlanmıştır. Böylece sanatçının eserlerinde yer alan imgeler, semiyotik göndermelerle irdelenerek çözümlenmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak sanatçının yaşantılar yoluyla belleğinde yer edinen ve eylemlerini, duygularını etkileyerek farklı durumlarda ortaya çıkan bilinçaltı etkilerin ne tür göstergelerle simgeleştirildiği somutlaştırılmıştır. Bu bağlamda sanatta subliminal göstergelerin Salvador Dali özelinde görsel bir dil oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilinçaltı etkilerin göstergebilim ilgisinde ele alınması, açıklanması, yorumlanması ve inceleme bağlamında yeni araştırmalara konu olması diğer araştırmalara çıkış noktası sağlaması hususunda önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Subliminal, Sanat, Bilinçaltı, Gösterge.

Summary

This study examines the conceptual dimension of subliminal signs in art and their function in

aesthetic processes. The aim of the study is to evaluate the subliminal signs found in selected works by Salvador Dali. In art, a sign is a fundamental concept that expresses not only the visual or formal aspects of a work but also its layers of meaning. Subliminal signs, on the other hand, are elements that are not immediately apparent but create effects at the subconscious level in terms of perception, emotion, and thought. These effects are defined as signs, symbols, or images. From a semiotic perspective, every work of art is a system of meaning formed by the interaction between the signifier and the signified. Throughout its historical development, art has created a space for communication not only through its visible aspects but also through its hidden and intuitive aspects. In this context, subliminal signs are elements that support the multi-layered structure of the work of art, establish an implicit communication with the viewer, and construct meaning indirectly rather than directly. Within the concept of the multifaceted nature of art, subliminal signs function as a tool that establishes implicit communication with the viewer in different disciplines, such as art types and their subfields (painting, sculpture, architecture, ceramics, music, literature, opera, ballet, etc.). Thus, subliminal cues go beyond being merely an aesthetic form of expression in art; they also serve as a method of communication that speaks to the viewer's subconscious.

Salvador Dali (1904-1989), who attracted attention not only for his artistic style but also for his lifestyle, took his art to a different dimension with his multifaceted nature, setting him apart from his contemporaries. The narrative texture in the artist's works has been an indicator of his artistic creative power. In this respect, the search for meaning in his works has formed the main point of our subject in the context of indicators. In this study, some of Salvador Dali's major works were selected as examples through subliminal signs. The research was conducted using a case study design from qualitative research designs. Some of the artist's works were examined in the context of subliminal signs in art and were limited. Within this framework, document analysis was performed and interpreted. Thus, the images in the artist's works were examined and analyzed through semiotic references.

As a result, the types of signs used to symbolize the subconscious influences that took root in the artist's memory through his experiences and emerged in different situations by affecting his actions and emotions were concretized. In this context, it has been concluded that subliminal signs in art create a visual language, particularly in the case of Salvador Dali. The examination, explanation, interpretation, and analysis of subconscious influences in the context of semiotics' is important in that it provides a starting point for further research.

Keywords: Subliminal, Art, Subconscious, Indicator.

“CULTURAL HERİTAGE İN THE DİGİTAL AGE” ETWINNING PROJECT EXAMPLE
“DİJİTAL ÇAĞDA KÜLTÜREL MİRAS” ETWINNING PROJESİ ÖRNEĞİ

Mehmet DOĞAN¹, Fatih DAŞDEMİR²

1Yüksek Lisans, Millî Eğitim Bakanlığı, Görsel Sanatlar, ORCID: 0000-0002-2441-5687

2 Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Görsel Sanatlar, ORCID:0000-0002-2012-4102

Özet

Anadolu, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve farklı kültürlerin kesişim noktası olarak zengin bir kültürel miras oluşturmıştır. Bu mirasın önemli bir parçası, geleneksel Türk el sanatları içinde özel bir yere sahip kilim dokuma sanatıdır. Kilim dokuma, yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumların yaşam tarzını, inançlarını ve Kültürel değerlerini yansıtan bir araçtır. Bu sanatın yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla “Dokumalarda Buluşmak” isimli eTwinning projesi hayata geçirilmiştir. Projenin temel amacı, unutulmaya yüz tutmuş kilim dokuma sanatını farklı kültür ve özelliklere sahip genç öğrencilerle yeniden canlandırmak ve somut dokuma ürünleri ortaya çıkarmaktır. Proje ortakları, sürecin başından itibaren aktif iletişim halinde olmuş ve öğrencilerini proje çalışmalarına etkin biçimde dahil etmişlerdir. Yaygınlaştırma faaliyetleri, projenin görünürlüğünü artırmak açısından büyük önem taşımıştır. Çeşitli tanıtım etkinlikleri ve çevrim içi paylaşımlar sayesinde çalışmalar geniş kitlelere ulaştırılmış hem sanatın bilinirliği artırılmış hem de öğrencilerin emekleri görünür hâle gelmiştir. Uygulama aşamasında öğrenciler, temel malzeme olarak ahşap çerçeve ve iplik kullanmış; çözgülerin atılmasıyla dokuma sürecine başlamış ve zincir örme işlemiyle çalışmayı tamamlamışlardır. Her öğrenci, dokuma sürecinde kendi özgün yorumunu yansıtarak kişisel yaratıcılığını ortaya koymuştur. Nihai ürün, proje kurucusuna gönderildikten sonra parçalar birleştirilerek bütüncül bir eser oluşturulmuştur. Proje kapsamında öğrenciler, ortak ürün çalışmalarında web 2.0 araçlarını kullanarak sanatsal ve bilişim teknolojileri alanında yetkinlik kazanmışlardır. Çevrim içi platformlar aracılığıyla farklı ülkelerden öğrencilerle iletişim kuran katılımcılar, kültürler arası etkileşim deneyimi yaşamış ve gelecekteki akademik çalışmalarına katkı sağlayacak bilgi birikimi edinmişlerdir. “Dokumalarda Buluşmak” projesi, hem kilim dokuma sanatının genç kuşaklar eliyle yeniden hayat bulmasını sağlamış hem de öğrencilerin özgünlük, estetik anlayış, sabır, yardımlaşma, dostluk ve kültürel farkındalık gibi değerlerini geliştirmiştir. Buna ek olarak proje, disiplinler arası öğrenme becerilerini destekleyen bir eğitim modeli işlevi görmüştür. Dokuma süreci, matematiksel düşünme, renk uyumu, desen tasarımı ve estetik düzenleme gibi alanları bir araya getirerek öğrencilere çok yönlü bir öğrenme deneyimi sunmuştur. Öğrenciler, el-göz koordinasyonlarını geliştirmiş, problem çözme ve planlama becerilerini pekiştirmiştir. Kültürel mirasın korunması kadar, bireysel yaratıcılığın teşvik edilmesi ve ortak bir hedef doğrultusunda ekip çalışması yapılması, projenin eğitimsel değerini artırmıştır. Sonuç olarak “Dokumalarda Buluşmak” projesi, sanatsal üretim ve kültürel bilinç kazandırma hedeflerini birleştirerek hem ulusal hem de uluslararası düzeyde örnek teşkil edecek nitelikte bir çalışma hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etwinning, Dokuma, Kilim, Sanat, Proje.

Abstract

Anatolia has hosted many civilizations throughout history and, as a crossroads of diverse cultures, has created a rich cultural heritage. An important part of this heritage is the art of kilim weaving, which holds a special place among traditional Turkish handicrafts. Rug weaving is not only a form of aesthetic expression but also a tool that reflects the lifestyle, beliefs, and cultural values of societies. With the aim of preserving this art form and passing it on to future generations, the eTwinning project “Meeting in Weavings” was launched. The main objective of the project is to revive the almost forgotten art of kilim weaving with young students of different cultures and backgrounds, and to create tangible woven products. The project partners maintained active communication from the very beginning and actively involved their students in the project work. Dissemination activities were crucial in increasing the visibility of the project. Through various promotional events and online sharing, the work was conveyed to a wider audience, raising awareness of the art and making the students' efforts visible. During the implementation phase, the students used a wooden frame and thread as the main materials; They began the weaving process by laying the warp and completed the work with the chain knitting process. Each student demonstrated their personal creativity by reflecting their own unique interpretation during the weaving process. After the final product was sent to the project founder, the pieces were combined to create a holistic work. As part of the project, students gained competence in artistic and information technology fields by using Web 2.0 tools in their collaborative product projects. By connecting with students from different countries through online platforms, participants experienced intercultural interaction and acquired knowledge that will contribute to their future academic studies. The “Meeting in Weavings” project not only revitalized the art of rug weaving through the hands of younger generations but also developed students' values such as originality, aesthetic understanding, patience, cooperation, friendship, and cultural awareness. In addition, the project functioned as an educational model that supports interdisciplinary learning skills. The weaving process combined areas such as mathematical thinking, color harmony, pattern design, and aesthetic arrangement, providing students with a multifaceted learning experience. Students improved their hand-eye coordination and strengthened their problem-solving and planning skills. Encouraging individual creativity and teamwork toward a common goal, along with preserving cultural heritage, enhanced the project's educational value. Ultimately, the “Meeting in Weavings” project, combining the goals of artistic production and raising cultural awareness, has become an exemplary project at both national and international levels.

Key Words: Etwinning, Weaving, Rug, Art, Project.

**INCLUSIVE LEARNING IN TÜBİTAK 4007 SCIENCE FESTIVALS: REFLECTIONS
FROM THE EXPERIENCES OF INDIVIDUALS WITH SPECIAL NEEDS AND THEIR
FAMILIES**

**TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİKLERİNDE KAPSAYICI ÖĞRENME: ÖZEL
GEREKSİNİMİ OLAN BİREYLER VE AİLELERİNİN DENEYİMLERİNDEN
YANSIMALAR**

**Hicran DENİZLİ-GÜLBOY¹, Zehra AKTAŞ², Metin KILIÇ³, Hakan GÜNEY⁴, Samet
ODABAŞ⁵, Veli Can GÜZEL⁶**

¹ Hicran Denizli-Gülboy, Bilim Uzmanı, Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, Fen Bilimleri,
0000-0001-6732-1536.

² Zehra AKTAŞ, Bilim Uzmanı, Gedikkaya Ortaokulu, Fen Bilimleri

³ Metin KILIÇ, Bilim Uzmanı, Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, İngilizce, 0009-0003-0784-
2745

⁴ Hakan GÜNEY, Bilim Uzmanı, Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, Sınıf öğretmenliği, 0009-
0009-1623-4948

⁵ Samet ODABAŞ, Bilim Uzmanı, Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, Coğrafya, 0009-0003-
3378-5318

⁶ Veli Can GÜZEL, Çarşamba Bilim ve Sanat Merkezi, İngilizce, 0009-0003-1922-2762

Özet

Bilim şenlikleri, bireylerin bilimsel farkındalıklarını artırmanın yanı sıra, kapsayıcı öğrenme ortamları oluşturma açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle özel gereksinimi olan bireylerin akranlarıyla ve aileleriyle birlikte katıldıkları etkinlikler hem sosyal katılım hem de aile-çocuk etkileşimini destekleyici yönleriyle dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda araştırmada, “Bilimi Keşfediyoruz: Çarşamba Yeşilirmak Bilim Şenliği”nde gerçekleştirilen atölye etkinliklerine katılan özel gereksinimi olan bireylerin ailelerinin deneyimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kapsamında yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu belirli temalar doğrultusunda yöneltilen 5 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Formlardan elde edilen veriler, içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, atölyelerin hem çocuklar hem de ebeveynler açısından çok yönlü kazanımlar sağladığını ortaya koymaktadır. Ebeveynler, çocuklarının uzun süre dikkatlerini etkinliklere yönelttiğini, etkinlikleri yaparken heyecanlandıklarını ve akranlarıyla aynı ortamda çalışarak sosyal etkileşimlerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ortak etkinliklerin, aile içi iletişimi artırdığını, evde de sürdürülebilecek uygulamalara örnek olduğunu ve çocuklarının ilgi alanlarını fark etmelerine katkı sağladığını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte çocuklarının akranlarıyla birlikte bir arada olduğu kapsayıcı ortamların, çocuklarının kendilerini yalnız hissetmelerinin önüne geçtiğini ve akranlarını izleyerek öğrenmelerine fırsat sunduğunu belirtmişlerdir. Aileler, yeni yöntemler öğrenme, farklı deneyimler yaşama gibi olumlu katkıların yanı sıra özellikle çocuklarının akranlarıyla bir arada olduğu kapsayıcı ortamları teşvik eden bilimsel etkinliklerin daha fazla planlanması ve bu planlamalarda kendilerine şenlik alanına ulaşım, bilgilendirme gibi desteklerin de sunulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bulgular, bilim şenliklerinin sadece bilimsel farkındalığı değil, aynı zamanda aile-çocuk ilişkisini güçlendiren ve kapsayıcı

öğrenme fırsatları sunan bir yapı sağladığını göstermektedir. Özel gereksinimi olan bireylerin akranlarıyla birlikte etkinliklere katılımı, sosyal beceri gelişimini ve aidiyet duygusunu desteklemiştir. Ailelerin, çocuklarını desteklemeye yönelik farkındalıklarının artması ve ev ortamına yansıyan uygulamalar, şenliğin kalıcı etkilerini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, bilim şenliklerinin kapsayıcı eğitim ortamları yaratmada güçlü bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda bilim şenliklerinde, özellikle özel gereksinimi olan bireylerin akranlarıyla birlikte daha fazla etkinliklerde yer alması, ailelerin şenlik alanlarına katılımını kolaylaştırmak için ulaşım desteği sunulması ve gerekli bilgilendirmelerin yapılması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Bilim şenlikleri, Özel gereksinimi olan bireyler, Kapsayıcı öğrenme ortamları, Akran etkileşimi

Abstract

Science festivals not only enhance individuals' scientific awareness but also provide significant opportunities for creating inclusive learning environments. In particular, activities attended by individuals with special needs together with their peers and families stand out for their supportive role in both social participation and parent-child interaction. Accordingly, the aim of this study is to reveal the experiences of families of individuals with special needs who participated in the workshops held within the "Discovering Science: Çarşamba Yeşilirmak Science Festival." The study was conducted within the framework of a case study design, one of the qualitative research methods. A semi-structured interview form was used during the data collection process. The form consisted of five open-ended questions prepared according to specific themes. The data obtained from the forms were analyzed through content analysis. The findings indicated that the workshops provided multidimensional benefits for both children and parents. Parents reported that their children were able to sustain their attention on the activities for longer periods, experienced excitement while engaging in the activities, and improved their social interactions by working together with peers in the same environment. Furthermore, joint activities were found to increase family communication, provide examples of practices that could be continued at home, and help parents recognize their children's interests. Parents also highlighted that inclusive environments, where children participated together with their peers, prevented feelings of loneliness and created opportunities to learn by observing peers. In addition to these positive contributions, such as learning new methods and sharing different experiences, parents emphasized the necessity of planning more scientific activities that promote inclusive environments, as well as the importance of providing them with support in areas such as transportation to the festival venue and information sharing. The findings demonstrate that science festivals not only enhance scientific awareness but also strengthen parent-child relationships and provide inclusive learning opportunities. The participation of individuals with special needs in activities together with their peers supported the development of social skills and fostered a sense of belonging. Parents' increased awareness of how to support their children and the transfer of practices into the home environment revealed the lasting impacts of the festival. Moreover, the study suggests that science festivals have strong potential in creating inclusive educational environments. In this context, it is recommended that science festivals provide more opportunities for individuals with special needs to participate alongside their peers, offer transportation support to facilitate family participation, and ensure that parents receive adequate information throughout the process.

Keywords: Science festivals, Individuals with special needs, Inclusive learning environments, Peer interaction

ENVIRONMENTAL EDUCATION SUPPORTED ECOLOGY THEME IN THE
CENTURY OF TÜRKİYE MAARİF MODEL
ÇEVRE EĞİTİMİ DESTEKLİ TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİNDE
EKOLOJİ TEMASI

Emine BÜYÜKKOLKÖSE¹, Gülcan ÇETİN²

¹Doktorant, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji
Eğitimi, ORCID 0000-0001-6970-790X

²Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Biyoloji Eğitimi,
ORCID0000- 0002-1185-5907

Özet

Bu araştırma, bir doktora tezinin parçasıdır. Bu doktora tezinin amacı; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline göre hazırlanacak çevre eğitimi destekli öğretim yönteminin 10. sınıf öğrencilerinin çevre başarıları, tutumları ve motivasyonları üzerine etkilerini incelemektir. Tez araştırmasının uygulaması; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 10. sınıf biyoloji öğretim programının ekoloji teması üzerine yapılması planlanmaktadır. Tez araştırmasının modeli, karma yöntemlerden nicel araştırmayı nitel araştırmanın takip ettiği açıklayıcı ardışık desen oluşturacaktır. Tez araştırması, deneysel bir çalışma olup ABA deseni (A: Başlama düzeyini belirleme aşaması, B: Deneysel işlem aşaması) uygulanacaktır. Tez araştırmasındaki katılımcılar; 2025-2026 eğitim ve öğretim yılında Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ilde öğrenim gören 10. sınıf 60 öğrenciden (deney grubu 20 öğrenci, kontrol 1 grubu 20 öğrenci ve kontrol 2 grubu 20 öğrenci olacak şekilde) oluşacaktır. Deney ve kontrol gruplarına ayrılarak yapılacak bu tez araştırmasının uygulaması, 3 ay sürecek şekilde planlanmıştır. Deney grubu katılımcılarına çevre eğitimi destekli öğretim uygulanırken, kontrol grubu katılımcılara Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline göre dersler yürütülecektir. Bu tez araştırmasında veri toplama araçları olarak; öntest ve sontest için başarı testi, çevre tutum ölçeği ve motivasyon ölçeği kullanılacaktır. Ayrıca, deney grubu katılımcılarına görüşme formu da uygulanacaktır. Nicel veri analizinde SPSS25 programında ANOVA kullanılacaktır. Nitel veri analizi içerik analizine göre yapılacaktır. Bu tez araştırmasının, Türkiye Yüzyılı Maarif Modelini destekler nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çevre Eğitimi, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Ekoloji, Başarı Testi, Çevre Tutum Ölçeği, Motivasyon Ölçeği

Abstract

This research is part of a doctoral dissertation. The purpose of this dissertation is to examine the effects of an environmental education-supported teaching method, prepared according to the Türkiye Century Maarif Model, on the environmental achievement, attitudes, and motivation of 10th-grade students. The thesis research is planned to be conducted on the ecology theme of the 10th-grade biology curriculum of the Türkiye Century Maarif Model. The thesis research design will be a descriptive sequential design in which quantitative research is followed by qualitative research from mixed methods. The thesis research is an experimental study and will employ an ABA design (A: Determining the Baseline Stage, B: Experimental Procedure Stage). The participants in the thesis research will consist of 60 10th-grade students (experimental group: 20 students, control group 1: 20 students and control group 2: 20 students) studying in a province in the Eastern Anatolia Region during the 2025-2026 academic year. The implementation of this thesis research, which will be conducted by dividing into experimental and control groups, is planned to last 3 months. Participants in the experimental group will receive instruction supported by environmental education, while participants in the control group will be taught according to the Türkiye Century Maarif Model. Data collection tools for this thesis will be an achievement test, an environmental attitude scale, and a motivation scale for pretests and posttests. Additionally, an interview form will be administered to participants in the experimental group. Quantitative data analysis will be conducted using ANOVA in SPSS25. Qualitative data analysis will be conducted using content analysis. This thesis is believed to support the Türkiye Century Maarif Model.

Keywords: Environmental Education, The Türkiye Century Maarif Model, Ecology, Achievement Test, Environmental Attitude Scale, Motivation Scale

**AN ANALYSIS OF THE OPINIONS OF PARTICIPANTS AND ORGANIZERS OF THE
KARSTRONOMY SCIENCE FAIR**

**KARSTRONOMİ BİLİM ŞENLİĞİNİN KATILIMCI VE UYGULAYICILARININ
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

Ali Kasım BULUT¹, Öznur BULUT², Kemal AKBAYRAK³, Hüseyin Kadir YÜKSEL⁴

¹ Science Expert/Teacher, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Science and Art Center, educational programs and teaching, education of gifted individuals, classroom teaching, 0009-0005-1387-2275

²Teacher, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Science and Art Center, education of gifted individuals, classroom teaching, 0009-0002-6692-492X

³ Teacher, Hemşin Community Education Center, educational programs and teaching, education of gifted individuals, classroom teaching, , 0000-0003-2390-9703

⁴Teacher, Yeni Mahalle Science and Art Center, educational programs and teaching, education of gifted individuals, classroom teaching, 0000-0003-3552-4181

Özet

Karstronomi Bilim Şenliği, katılımcılara gastronomi ve bilimin birleşiminden meydana gelen, bilimin eğlenceli yönünü deneyimleme fırsatı sunmayı hedefleyen bir bilim şenliği etkinliğidir. Bu şenlik, öğrencilere beslenme, mutfak bilimi, kimya, biyoloji ve fen bilimleri konularında bilgi, beceri ve farkındalık kazanma fırsatı sunarak onları gastronomi bilimiyle eğlenceli bir şekilde buluşturmayı amaçlamıştır. Projenin hedef kitleleri okul öncesi, ilkököl, ortaoköl, lise öğrencileri ve genel bireyler olarak belirlenmiştir. Projede gerçekleştirilen faaliyetlerde kullanılan aktif öğrenme yöntem ve teknikleri ile katılımcıların yaparak yaşayarak öğrenme kazanımlarına ulaşmalarına, bilimsel bilgileri test etmelerine, deney yapmalarına, eleştirel bakış açısı kazanmalarına ve üretken olmalarına rehberlik edilmiştir. Katılımcıların yaparak-yaşayarak öğrenme sayesinde unutamayacakları tecrübeler elde etmeleri sağlanmıştır. Böylece katılımcılar bilgiye yerinde ulaşmış ve deney-gözlem yolu ile elde ettikleri bilginin işlevselliği ile kalıcılığı artırılmıştır. Karstronomi Bilim Şenliği'nde; 23 atölye çalışması, 2 panel, bilim tiyatrosu ve zengin içerikli açılış ve kapanış etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Kars ilinde düzenlenen bu Bilim Şenliği toplamda üç gün sürmüştür. 28 farklı etkinlikte 7 konuşmacı, 27 atölye lideri, 22 rehber, 2 sağlık çalışanı ve bunların yedek görevlileri ile gönüllü görevliler yer almıştır. Bu yapıyla Karstronomi Bilim Şenliği'ne 5300 kişi katılım sağlamıştır. Şenliğin ölçme değerlendirme çalışmaları, atölye çalışmaları öncesinde random olarak seçilen 268 katılımcıya uygulanan bilim şenliği ve atölyeler hakkında ön bilgilerin ölçülmesi için hazırlanmış ön bilgi anketi ve atölyeler sonrası katılımcılara uygulanan memnuniyet anketi ile iki aşamalı olarak yapılmıştır. İlk uygulama olan ön bilgi belirleme anketi şenliğe katılan katılımcıların bilime ve bilimsel çalışmalara olan eğilimlerini ölçmek amacıyla şenlik ölçme değerlendirme komisyonu tarafından hazırlanmıştır. Anket 3'lü likert olarak hazırlanmıştır. Ayrıca ölçekte, katılımcıların çalışma ile ilgili ön bilgilere sahip olup olmadıklarını, bilimin hangi alanına daha yakın olduklarını, gastronomi kavramı ile ilgili ön bilgiye sahip olup olmadıklarını ve daha önce böyle bir çalışmaya katılıp katılmadıklarını belirlemeye ilişkin sorular yer almıştır. Katılımcılara uygulanan ölçme araçları ile elde edilen verilerin analizi sonucunda Fen Bilimleri alanında yapılan atölye çalışmalarına daha fazla katılım sağlandığı ve ilgi düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bilim şenliğine katılan öğrencilerin atölyelerde gösterdikleri performansın değerlendirilmesi için öğretmen gözlem formu oluşturulmuştur. Bu gözlem formundan elde edilen verilere göre atölyelere

katılan öğrencilerin yönerge takibi, malzemelerin doğru kullanımı ve çalışmanın özgün olmasına dikkat etme konusunda yetkin oldukları, şenlik ile ilgili bilgi sahibi oldukları kaynaklara ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde ise en etkin bilgi edinme kaynağının okullar ve öğretmenler olduğu, bu kaynağı sırasıyla sosyal medya, el broşürü/afiş ve diğer kaynakların takip ettiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Gastronomi, bilim, şenlik, deney.

Abstract

The Karstronomy Science Festival is a science festival event that aims to offer participants the opportunity to experience the fun side of science through the combination of gastronomy and science. This festival aims to bring students together with gastronomic science in a fun way by offering them the opportunity to gain knowledge, skills, and awareness in nutrition, culinary science, chemistry, biology, and science. The target audience of the project is preschool, elementary school, middle school, high school students, and the general public. The active learning methods and techniques used in the activities carried out in the project guided participants to achieve learning gains through hands-on experience, test scientific knowledge, conduct experiments, gain a critical perspective, and be productive. Participants gained unforgettable experiences through hands-on learning. Thus, participants accessed information on-site, and the functionality and permanence of the information they obtained through experimentation and observation were increased. The Karstronomy Science Festival featured 23 workshops, 2 panels, a science theater, and opening and closing events with rich content. This Science Festival, held in the province of Kars, lasted a total of three days. It featured 28 different events with 7 speakers, 27 workshop leaders, 22 guides, 2 healthcare workers, their backup staff, and volunteer staff. With this structure, 5,300 people participated in the Karstronomy Science Festival. The festival's measurement and evaluation studies were conducted in two stages: a pre-knowledge survey prepared to measure participants' prior knowledge about the science festival and workshops, administered to 268 randomly selected participants before the workshops, and a satisfaction survey administered to participants after the workshops. The first application, the pre-knowledge assessment survey, was prepared by the festival measurement and evaluation committee to measure the participants' inclination towards science and scientific studies. The survey was prepared using a 3-point Likert scale. The scale also included questions to determine whether participants had prior knowledge about the study, which field of science they were more inclined towards, whether they had prior knowledge about the concept of gastronomy, and whether they had participated in such a study before. Analysis of the data obtained from the measurement tools applied to the participants revealed that there was greater participation in the workshops conducted in the field of Science and that the level of interest was higher. A teacher observation form was created to evaluate the performance of students participating in the science fair in the workshops. According to the data obtained from this observation form, students participating in the workshops were competent in following instructions, using materials correctly, and paying attention to the originality of their work. When their answers regarding their knowledge of the festival were examined, it was found that the most effective source of information was schools and teachers, followed by social media, brochures/posters, and other sources.

Keywords: Gastronomy, science, festival, experiment.

1. GİRİŞ

Bilim şenlikleri, toplumun farklı kesimlerini bilimsel düşünce süreçleriyle buluşturmayı amaçlayan, özellikle genç kuşakların bilimle etkileşimini artırmayı hedefleyen etkinliklerdir (Michael, 2006). Eğitsel bağlamda bu tür etkinlikler, katılımcılara laboratuvar dışındaki ortamlarda interaktif

deneyimler sunarak, bilimsel kavramların gündelik yaşamdaki izdüşümlerini görme olanağı sağlar. Bu yaklaşım, klasik sınıf merkezli öğretim modellerini tamamlayıcı bir konumda yer alır ve özellikle etkin öğrenme, yaparak-yaşayarak öğrenme ve interdisipliner yaklaşımlar açısından önem taşır.

Gastronomi ve bilim arasındaki ilişki, mutfak ortamını doğal bir laboratuvar gibi kullanarak kimya, biyoloji, fizik ve beslenme bilimlerinin iç içe geçmesini sağlar. Örneğin “kitchen chemistry” yaklaşımı, öğrencilerin mutfaktaki kimyasal dönüşümleri gözlemleyerek STEM kimliği geliştirmelerine yardım edebileceğini ortaya koymuştur (Chen vd., 2024). Böylece, gastronomi bilimi etkinlikleri hem bilimsel kavramları somutlaştırır hem de katılımcıların bilimsel merakını tetikler. Bu bağlamda Karstronomi Bilim Şenliği, gastronomi ile bilimsel düşünce arasında bir köprü kurmayı amaçlayarak, katılımcılara unutulmaz öğrenme deneyimleri sunmayı hedeflemiştir.

Ülkemizde ve dünyada farklı bilim şenliği modelleri incelendiğinde, özellikle kırsal ya da metropol olmayan bölgelerdeki etkinliklerin STEM’e erişimde önemli rol oynadığı görülmektedir (Roiuser & Nasir, 2025). Bu yaklaşım, şehir dışı il ve ilçelerde düzenlenen bilim festivallerinin, bilimsel etkinliklere erişimi artırması bağlamında da önemlidir. Ayrıca, Türkiye’de düzenlenen bilim festivallerinde öğrencilerin hangi yetkinlik alanlarını seçtiğine yönelik araştırmalar, katılımcıların fen bilimlerine daha fazla yöneldiğini göstermektedir (Şahin ve Bozkurt, 2024).

Bunun yanı sıra, bilim etkinliklerinin değerlendirilmesi amacıyla ön bilgi ve son bilgi ölçümleri, katılımcı eğilimlerini, bilgi seviyelerini ve etkinliklerin etkisini anlamak açısından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda, etkinlik öncesi anketler aracılığıyla katılımcıların bilimsel tutumları ve ön bilgileri belirlenmiş, etkinlik sonrası memnuniyet / öğrenme kazançlarıyla karşılaştırılmıştır (Turan ve Özdemir, 2025).

Bu çalışmanın temel amacı, Kars ilinde düzenlenen Karstronomi Bilim Şenliği’nin giriş-imkânlarını ve uygulamalarını bilimsel kuramsal çerçeve ile ilişkilendirerek paylaşmak; özellikle gastronomi ile bilim entegrasyonuna dayalı atölye, panel ve performatif etkinliklerin katılımcı öğrenme süreçlerine katkısını değerlendirmektir. Ayrıca çalışmada, ölçme-değerlendirme sonuçları ile katılımcı profili, ilgi alanları ve etkinlik süreçleri arasındaki ilişkiler analiz edilerek, benzer etkinlikler için öneriler sunulacaktır.

1.1. Literatür

Aşağıda, Karstronomi Bilim Şenliği’nin kavramsal altyapısını destekleyen ve benzer uygulamaları ele alan bilimsel literatür üzerinden önemli başlıklar ele alınmıştır:

1.1.1. Bilim Şenlikleri / Festival Yaklaşımı ve Bilimle Toplumsal Buluşma

Bilim festivalleri ya da bilim şenlikleri, genellikle şehir merkezlerinin dışına çıkılarak halkın bilimle etkileşimini artırmayı hedefleyen büyük ölçekli etkinliklerdir. Bu ortamlar genellikle “fuar” benzeri düzenlerle, interaktif stantlar, gösteriler, deney istasyonları, sahne sunumları gibi bileşenleri içerir. Bu model, bilim iletişimi ve STEM tanıtımı açısından yaygın kullanılan bir uygulamadır.

Örneğin, Mind Trekkers programı, gezici bilim etkinlikleri kapsamında lise çağındaki öğrencilere kısa etkileşimli deneyler sunarak bilimsel merakını uyandırmayı amaçlayan bir modeldir. Vikipedi Let’s Talk Science gibi organizasyonlar da benzer şekilde öğrencilere gönüllü bilim elçileri aracılığıyla etkileşimli STEM etkinlikleri sunar (Let’s Talk Science, 2025).

Bu tür modeller, özellikle kırsal ya da ulaşımı zor bölgelerde bilimsel etkinliklere erişimi kolaylaştırma potansiyeli taşır. Bu bağlamda, Kars ilinde düzenlenen Karstronomi şenliği, bu literatürün yerel bir örneği niteliğindedir.

1.1.2. Aktif Öğrenme, Yaparak-Yaşayarak Öğrenme ve Öğrenme Kuramları

Bilimsel öğrenme süreçlerinde aktif öğrenme stratejileri, öğrenciyi pasif bir bilgi alıcısı olmaktan çıkarıp sürecin öznesi hâline getirir. Michael (2006) “Where’s the evidence that active learning works?” adlı makalesinde, öğrenci merkezli aktif öğrenme tekniklerinin eğitimdeki başarıya katkısını vurgulamaktadır.

Aktif öğrenme; tartışma, problem çözme, keşfetme, laboratuvar uygulamaları, işbirlikçi öğrenme gibi tekniklerle gerçekleştirilebilir. Bu teknikler, özellikle bilimsel süreç becerilerinin (sorgulama, hipotez üretme, deney tasarımı, veri analiz etme) geliştirilmesinde etkilidir. (Lederman vd., 2014).

Yaparak-yaşayarak öğrenme (experiential learning) yaklaşımı da bu bağlamda önemlidir; katılımcıların fiili deneyim yoluyla öğrenmesi, bilgiyi zihinsel düzeyden eylemsel düzeye taşımalarını sağlar. Bu yaklaşım, bilim şenliklerinde özellikle fen, kimya, biyoloji gibi laboratuvar bileşeni olan disiplinlerde avantaj sağlar.

1.1.3. Gastronomi Bilimi ve STEM Entegrasyonu

Gastronomi, doğal olarak kimya, biyoloji, fizik ve beslenme bilimlerini içeren disiplinlerarası bir alandır. Mutfaktaki pişirme reaksiyonları, çözünen gazlar, emülsiyonlar, protein denatürasyonu, enzim reaksiyonları gibi süreçler, doğrudan bilimsel kavramlarla örtüşür. Bu bağlamda mutfak kimyası (kitchen chemistry) öğrencilere hem teorik kavramları somutlaştırma hem de STEM kimliğini geliştirme olanağı sunar. Örneğin, “Kitchen Chemistry Boosts STEM Identity and Increases STEM Career Interests” çalışması, lise öğrencilerinin mutfaktaki deneyimler aracılığıyla STEM kimliği geliştirdiğini göstermektedir (Wieman & Gilbert, 2024).

Bu yaklaşım, gastronomi ve yemekhane ortamlarını bilimsel laboratuvara dönüştürerek, öğrencilerin bilimsel keşif süreçlerine katılmalarını teşvik eder. Bu bağlamda, Karstronomi projesi, gastronomi çerçevesi içinde fen bilimlerine erişimi teşvik eden yenilikçi bir modeldir.

1.1.4. Bilim Şenliklerinde Katılımcı Profili, İlgi Alanları ve Yetkinlik Tercihleri

Bilim festivallerinde katılımcıların ilgi alanları, seçtikleri atölye türleri ve yetkinlik tercihlerine dair çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Türkiye’de gerçekleşen bilim festivallerinde öğrencilerin fen bilimlerine yönelme oranı görece yüksek çıkmıştır (özellikle fen içerikli atölyelere olan talep) (Key Competence Choices of Students at a Science Festival). Bu tür bulgular, festivallerin atölye portföyünü tasarlarırken disiplin dağılımını planlamada yol gösterici olabilir.

Ek olarak, bilim şenlikleri kapsamında katılımcıların bilimsel tutumları, bilimsel okuryazarlık ve bilimsel kimlik algıları da ölçülmektedir. Örneğin, “The Effect of the Science Festival Organized

Within the Scope of Lifelong Learning” çalışmasında, erken çocukluk çağındaki katılımcıların bilim insanlarına yönelik algıları ve bilimsel tutumları, festivalin etkisiyle incelenmiştir.

1.1.5. Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımları

Bilim etkinliklerinin etkisini anlamak için ön ve son ölçümler yaygın bir yöntemdir. Bu ölçümler sıklıkla anket (Likert tipi tutum/öğrenme anketleri), gözlem formları, öğrenci çalışmalarının değerlendirmesi gibi yöntemleri içerir. Bu değerlendirme araçları, katılımcıların değişimlerini (tutum, bilgi, beceri) izlemede önemli rol oynar.

Ayrıca, öğretmen gözlemleri, rubrikler ve performans değerlendirmeleri, öğrencinin süreç içindeki yetkinliklerini (yönerge takibi, malzeme kullanımı, özgünlük vb.) yorumlama açısından zengin veri sağlar. Türkiye’de STEM / fen eğitimi projelerinde rubrik temelli değerlendirme yaklaşımlarının kullanımı önerilmektedir (örneğin STEM eğitim raporlarında).

1.1.6. Bölgesel / Kırsal Bilim Etkinliklerinin Yeri ve Önemi

Metropol dışı bölgelerde düzenlenen bilim etkinlikleri, şehir merkezlerindeki benzer etkinliklerle karşılaştırıldığında erişim engellerini azaltabilir ve yerel öğrenci potansiyelini harekete geçirebilir. “Understanding STEM beyond the cities” başlıklı çalışma, şehir dışı STEM etkinliklerinin metodoloji, katılımcı demografisi ve tematik çeşitlilik açısından önemli bir boşluğu doldurduğunu vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, Kars gibi coğrafi ve sosyoekonomik özellikleri farklı illerde gerçekleştirilen Karstronomi Şenliği, hem yerel katılımcılar için bir bilimsel erişim aracı hem de bölgesel bilim kültürünü geliştiren bir model olarak değerlendirilebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, Karstronomi TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin katılımcıların bilimsel farkındalık, gastronomi kavramına yönelik bilgi düzeyi ve etkinlik memnuniyetine etkisini inceleyen karma yöntemli (mixed-method) bir çalışmadır.

Çalışma, nicel boyutta betimsel tarama ve ön test–son test karşılaştırmalı desenle yürütülmüş; nitel boyutta ise gözlem ve açık uçlu görüş analizi kullanılmıştır (Creswell & Plano Clark, 2018).

Bu tasarım, TÜBİTAK 4007 programlarının doğasına uygun olarak, hem ölçme-değerlendirme verilerini hem de katılımcı deneyimlerini bütüncül biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 26–28 Eylül 2024 tarihlerinde Kars ilinde düzenlenen Karstronomi Bilim Şenliği’ne katılan bireyler oluşturmaktadır.

Toplam 5.300 kişinin ziyaret ettiği şenlikte, ölçme çalışmalarında random (rastgele) örnekleme yöntemiyle seçilen 268 katılımcı yer almıştır.

Tablo 1

Katılımcı dağılımı

Eğitim Kademesi	N	%
İlkokul	58	21,6
Ortaokul	122	45,5
Lise	88	32,8

Bu dağılım, farklı yaş ve öğrenim düzeylerinden dengeli bir örneklem sunmakta; şenlik etkinliklerinin tüm hedef gruplarını temsil etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört tür veri toplama aracı kullanılmıştır:

2.3.1. Ön Bilgi Anketi

Katılımcıların bilimsel ilgi, gastronomi farkındalığı ve önceki deneyimlerine ilişkin düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. 12 maddelik anket 3'lü Likert tipi ("Evet", "Kısmen", "Hayır") olarak düzenlenmiştir.

Örnek maddeler:

"Daha önce bilim şenliğine katıldım."

"Gastronomi kavramının anlamını biliyorum."

"Bilimsel etkinliklere ilgi duyarım."

65

2.3.2. Son Test / Memnuniyet Anketi

Etkinlik sonunda uygulanmıştır. Katılımcıların atölye verimliliği, eğlencelilik, organizasyon kalitesi ve tekrar katılım isteğini ölçmüştür. 15 maddelik ölçek 5'li Likert tipi ("Kesinlikle katılıyorum" – "Kesinlikle katılmıyorum") olarak hazırlanmıştır.

Örnek maddeler:

"Atölyelerden verim aldım."

"Şenlik bilime olan ilgimi artırdı."

"Benzer etkinliklerin yeniden düzenlenmesini isterim."

2.3.3. Öğretmen Gözlem Formu

Her atölyede görevli öğretmenler tarafından doldurulmuştur. Üç maddelik formda yönerge takibi, malzeme kullanımı ve özgünlük boyutları değerlendirilmiştir. Form toplam 536 gözlem içermektedir (bazı öğrenciler birden fazla oturumda gözlemlenmiştir).

2.3.4. Açık Uçlu Görüş Sorusu

Katılımcılardan şenliği “bir cümleyle tanımlamaları” istenmiştir. Bu veriler nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veriler üç aşamada toplanmıştır:

Tablo 2

Veri toplama süreci

Aşama	Zaman	Uygulama
1. Ön Test	Şenlik başlamadan önce (1. gün sabah)	268 katılımcıya ön bilgi anketi uygulanmıştır.
2. Gözlem	Atölye süresince	27 atölye lideri ve 22 öğretmen tarafından gözlem formları doldurulmuştur.
3. Son Test	Atölye bitiminde (3. gün)	Aynı 268 kişiden 249 geçerli son test formu alınmıştır. Ayrıca kısa görüş sorusu doldurulmuştur.

2.5. Veri Analizi

Veri analizi iki boyutta yürütülmüştür:

2.5.1. Nicel Analiz

SPSS 25.0 yazılımı kullanılmıştır.

Tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde, ortalama) hesaplanmıştır.

Ön test–son test farkları yüzde farkı analizi ile yorumlanmıştır.

Öğretmen gözlem formlarındaki veriler de frekans-yüzde olarak değerlendirilmiştir.

Bu yöntem, TÜBİTAK 4007 gibi saha temelli etkinliklerde kullanılan kısa dönem etki analizine uygundur (Şahin & Bozkurt, 2024).

2.5.2. Nitel Analiz

Açık uçlu yanıtlar betimsel analiz tekniğiyle kodlanmış; dört ana tema altında toplanmıştır:

“Eğlenceli – Öğretici – Tavsiye – Merak giderici.”

Kodlamalar iki araştırmacı tarafından ayrı yapılmış, görüş birliği oranı %90 olarak belirlenmiştir (Miles & Huberman, 1994).

2.6.Etik İlkeler

Katılımcılara gönüllülük esasına göre bilgilendirilmiş onam formu verilmiştir.

Veriler anonimleştirilmiş, kişisel bilgiler gizlenmiştir. Araştırma süreci TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri Destekleme Programı etik ilkeleriyle uyumlu olarak yürütülmüştür.

3. BULGULAR

3.1. Örneklem ve Demografik Dağılım

Tablo 3

Eğitim kademelerine göre örneklem (N = 268)

Eğitim kademesi	N	%
İlkokul	58	21,6%
Ortaokul	122	45,5%
Lise	88	32,8%
Toplam	268	100,0%

Ankete katılanların en büyük grubu ortaokul öğrencileridir (45,5%). Bu dağılım, analizlerde ortaokul verilerinin ağırlıklı olması anlamına gelir; yaş/öğrenim düzeyi dağılımı bulguları yorumlarken buna dikkat edilmelidir.

3.2. İlgili duyulan bilim dalları (ön test)

Tablo 4

Katılımcıların ilgi duydukları bilim dalları (N = 268)

Bilim dalı	N	%
Fen Bilimleri	128	47,8%
Matematik	96	35,8%
Sosyal Bilimler	44	16,4%
Toplam	268	100,0%

67

En yüksek ilgi fen bilimlerinde toplanmış (47,8%). Bu, şenlik atölye tercihleri ve tasarımında fen-bilim temalı atölyelere ağırlık verilmesinin yerinde olduğuna işaret eder. Eğitim kademelerine göre alt dağılımlarda da (ör. ortaokul = fen bilimine en yüksek eğilim) tutarlılık gözlenmiştir.

3.3. Önceki deneyim (atölye / bilim şenliği)

Tablo 5.

Daha önce atölye ve bilim şenliğine katılma (N = 268)

Deneyim türü	Evet N	Evet %	Hayır N	Hayır %
Daha önce atölye katılımı	118	44,0%	150	56,0%
Daha önce bilim şenliği	112	41,8%	156	58,2%

Yorum: Katılımcıların ~%44'ü daha önce atölye deneyimi yaşamış; ~%42'si daha önce bilim şenliğine katılmış. Yani örneklemin yaklaşık yarısı bu tür etkinliklerle önceden etkileşime girmiş; bu, hem beklenti yönetimini hem de atölye düzeyini planlarken göz önünde bulundurulmalıdır. Eğitim kademelerine göre önceki deneyimler daha çok ortaokul grubunda yoğunlaşmıştır.

3.4. Ön bilgiye sahip olma durumu (atölyeler hakkında)

Tablo 6.

Atölyeler hakkında ön bilgi düzeyi (N = 268)

Ön bilgi düzeyi	N	%
Evet (yeterli)	76	28,4%
Kısmen	130	48,5%
Hayır (yetersiz)	62	23,1%
Toplam	268	100,0%

Katılımcıların sadece ~%28'i atölyeler hakkında yeterli ön bilgiye sahip olduğunu belirtmiş; %48,5'i kısmen bilgi sahibi. Bu, duyuru / yönlendirme çalışmalarının kısmi etki yarattığını ancak geliştirme alanı bulunduğunu gösterir (ör. hedef kitleye yönelik daha fazla ön bilgilendirme, okul bazlı bilgilendirme paketleri). Eğitim kademesine göre en yüksek etkinlik ortaokulda gözlenmiştir.

3.5. Şenliğe yönelik beklentiler ve bilime ilgili tutum (ön test)

Katılımcıların %74,6'sı **bilime ilgi duyduğunu** belirtmiştir. %73,9'u **şenliğin meraklarını giderebileceğini**, %67,2'si **atölyelerin eğitici olacağını** düşünmektedir. Ancak katılımcıların %44'ü *bilimin tanımını yapma* konusunda kararsızdır (anahtar kavram bilgisinde eksiklik). **Yorum:** Yüksek ilgi (%74,6) şenliğin hedef kitlesi açısından olumlu; fakat temel kavram bilgisi/öğrenme ihtiyacı da mevcut. Bu durum, atölyelerin hem merak giderici hem de temel kavram öğreten yapılandırılmasını gerektirir.

3.6. En çok merak edilen atölyeler (ön test tercihleri)

Tablo 7.

Katılımcıların en çok merak ettiği atölye başlıkları (ilk 12, yüzdeler)

Sıra	Atölye adı	% (örnek)
1	Maya Mucizeleri – Ekmek Haritasıyla Mayalanma Serüveni	9,7%
2	Aroma Şöleni – Baharat ve Malzemelerin Kimyasal Analizi	7,5%
3	Renk Tatmamızı Nasıl Etkiler?	7,5%
4	Moleküler Gastronomi ile Yoğurt Küreleri Yapalım	7,5%
5	DNA ve Gıda İzolasyonu Deneyleri	6,7%
6	Mikrobiyolojik Ziyafet	6,0%
7	Süt ve Ürünlerinde Yoğunluk, Asitlik, Tuz... (Lise)	6,0%
8	Süt ve Ürünlerinde ... (Ortaokul)	(aynı kategorinin alt varyantı)
9	Yemeğini Tasarla (Okulöncesi)	5,2%
10	Patlayan Boba Boncuklu İçecek Yapımı	5,2%
...	(diğer atölyeler)	...

Hem deneysel (mayalanma, DNA, mikrobiyoloji) hem de duyuşsal/yaratıcı (aroma, renk, moleküler lezzet) atölyelere yüksek merak var. Bu, gastronomi-temalı etkinliklerde *hem temel bilim hem de duyuşsal deneyim* öğelerinin bir arada sunulmasının isabetli olduğunu gösterir.

3.7. Memnuniyet ve organizasyon göstergeleri (son test / memnuniyet anketi)

Aşağıdaki tablo, memnuniyetle ilgili ana göstergeleri ve katılımcı yanıt yüzdelerini özetler.

Tablo 8.

Seçili memnuniyet ve organizasyon maddeleri (yüzdelere)

Madde	Katılımcı olumlu yanıt (%)
Bilim şenliğinden memnuniyet	68,7%
Atölyelerin verimli olması	64,9%
Atölyelerin eğlendirici & bilgilendirici olması	62,7%
Atölye sonrası bilime ilginin artması	61,2%
Kullanılan malzemelerin yeterliliği	64,9%
Atölye liderinin yeterli bilgiye sahip olduğu algısı	65,7%
Atölyelerin düzeye uygunluğu	57,5%
Tekrar katılma isteği	64,9%
Afiş/elbrosür açıklayıcılığı	53,7%
Atölye yerlerine ilişkin yönlendirmelerin yeterliliği	53,7%
Şenlik tarihinin uygunluğu	51,5%
Başlangıç/bitiş saatlerinin uygunluğu	56,7%
Bilgilendirmenin yeterliliği (kurum)	38,8%
Memnuniyeti paylaşma isteği	63,4%
Benzer etkinliklerin düzenlenmesi gerekliliği	59,7%

Genel memnuniyet (68,7%): Yüksek; organizasyon ve içerik genel anlamda başarılı bulunmuş. **Verimlilik ve eğlencelilik (≈63–65%):** Atölyelerin hem öğretici hem eğlendirici bulunduğu, öğrenme ile eğlence unsurlarının dengelendiği görülüyor. Bu, “edutainment” hedefiyle uyumlu. **Atölye sonrası bilime ilginin artması (61,2%):** Kısa vadede ilgi artışı; orta–uzun vadede tutarlılığı araştırmak için takip gereklidir. **Malzeme ve lider yeterliliği (≈65%):** Fiziksel/insan kaynakları açısından güçlü yön. **Bilgilendirme/duyuru (38,8%):** Kurum bazlı ön bilgilendirme yeterli bulunmamış; iletişim stratejisinde iyileştirme alanı. (Afiş/elbrosür daha olumlu algılanmış olsa da kurumsal bilgilendirme tercih edilmemiştir.)

3.8. Gastronomi kavramı — Ön test vs Son test (detaylı tablo)

Ön test ve son test verileri **sayı** ve **yüzde (N=268)** olarak yan yana koyulup değişimi (yüzde puan) hesaplanmıştır.

Tablo 9.

Gastronomi kavramına ilişkin madde bazlı karşılaştırma

Madde	Ön test “Evet” N	Ön %	Son test “Evet” N	Son %	Değişim (yüzde puan)
Gastronominin ne demek olduğunu bilirim.	84	31,3%	128	47,8%	+16,5 puan
Gastronomi ile ilişkili meslekleri bilirim.	76	28,4%	122	45,5%	+17,1 puan
Gastronominin önemini bilirim.	88	32,8%	130	48,5%	+15,7 puan

(Hesap yöntemi örneği: $\text{Ön \%} = 84/268 = 0.313 \approx 31,3\%$; $\text{değişim} = \text{Son\%} - \text{Ön\%}$.)

Tüm üç madde için “Evet” yanıtlarında ~+15 — +17 yüzde puanlık artış gözlenmiştir — bu, şenliğin gastronomi kavramı ve meslek farkındalığı konusunda **kısa dönemde anlamlı bir etki** yarattığını gösterir.

Belirtilen artışların en yüksek olduğu madde “Gastronomi ile ilişkili meslekleri bilirim” (%+17,1) — şenlik meslek farkındalığı açısından etkili olmuş.

Belgede ayrıca *etkinin en fazla ilkokul öğrencilerinde* görüldüğü notu var; dolayısıyla **temel kavram öğretiminin okulöncesi/ilkokul seviyesinde daha çarpıcı etkiler** yarattığı söylenebilir.

3.9. Öğretmen Gözlem Formu

Öğretmen gözlem formunda üç madde için toplam gözlem sayıları ve dağılımlar raporlanmış. (Not: burada toplam gözlem 536 olarak raporlanmış; bu, aynı öğrencinin birden fazla oturum/atölyede gözlemlenmiş olabileceğini / toplam gözlem kaydının 268’den büyük olabileceğini gösterir — yani öğretmen gözlemleri *seans bazlı* toplanmış.)

Tablo 10.

Öğretmen gözlem sonuçları (toplam gözlem = 536)

Madde	Evet (N)	Hayır (N)	Kısmen (N)	Toplam (N)	Evet %
Yönergeleri takip etti.	480	20	36	536	89,6%
Malzemeleri doğru kullandı.	468	20	48	536	87,3%
Çalışmasının özgün olmasına dikkat etti.	432	16	88	536	80,6%

(Hesap: Evet% = Evet / Toplam × 100; örn. 480/536 = 0.896 → 89,6%)

Öğretmen gözlemleri *çok yüksek* oranlarda olumlu (yönerge takibi ~89,6%; malzeme kullanımı ~87,3%). Bu, atölye oturumlarının **disiplinli, güvenli ve amaca uygun** yürütüldüğünü destekler. Özgünlük (%80,6 Evet) iyi olmakla birlikte diğer iki kritere kıyasla biraz daha düşük — bu, bazı öğrencilerin özgün ürün/çıktı üretiminde daha fazla rehberliğe ihtiyaç duyabileceği anlamına gelir. Gözlemlerin toplam sayısının 268’den büyük olmasının nedeni: öğretmenlerin birden fazla seans/öğrenci kümesini gözlemlemiş olmalarıdır. Bu bilgi raporda metodolojik not olarak açıklanmalıdır.

3.10. Nitel ifadeler

Katılımcıların “bir cümleyle” yanıtlarından öne çıkan temalar (% örnek dağılımı):

Olumlu genel değerlendirme / tavsiye — örn. “Harikaydı, herkese tavsiye ediyorum.” — $f = 47$; %31,0.

Eğlenceli / keyifli — $f = 29$; %19,1.

Çok beğendim, gitmek istemedim — $f = 17$; %11,2.

Merak giderici / yeni bilgiler — $f = 12$; %7,9.

Eleştirel küçük notlar (görevlilerin yetersiz bilgisi vb.) — $f = 3$; %2,0.

Nitel yanıtlar, nicel memnuniyet bulgularıyla tutarlı: katılımcıların çoğunluğu etkinliği hem eğlenceli hem de öğretici bulmuş; küçük oranda eleştirel geri bildirim mevcut.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Karstronomi TÜBİTAK 4007 Bilim Şenliği kapsamında yürütülen ölçme-değerlendirme çalışmaları, etkinliğin katılımcıların bilimsel farkındalıklarını ve gastronomi kavramına ilişkin bilgi düzeylerini anlamlı biçimde artırdığını göstermektedir. Toplam 268 katılımcıdan oluşan örnekleme, eğitim kademesi dağılımı ilkököl %21,6, ortaoköl %45,5 ve lise %32,8 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %74,6'sı bilime ilgi duyduğunu ifade ederken, daha önce atölye deneyimine sahip olanların oranı %44, bilim şenliği deneyimi olanların oranı ise %41,8'dir. Bu veriler, katılımcıların yaklaşık yarısının benzer etkinliklerde daha önce yer aldığını ve bilim temalı ortamlara aşinalık taşıdığını göstermektedir.

Gastronomi kavramına yönelik bilgi düzeylerinde anlamlı artışlar gözlenmiştir. "Gastronominin ne demek olduğunu bilirim" ifadesine katılım oranı ön testte %31,3 iken son testte %47,8'e yükselmiştir. Benzer şekilde "gastronomi ile ilişkili meslekleri bilirim" maddesi %28,4'ten %45,5'e, "gastronominin önemini bilirim" maddesi ise %32,8'den %48,5'e çıkmıştır. Ortalama yaklaşık 16 puanlık bu artış, özellikle ilkököl düzeyinde daha belirgin olup, literatürdeki mutfak temelli STEM etkinliklerinin kavram öğrenimini hızlandırdığına dair bulgularla uyumludur (Wieman & Gilbert, 2024; Michael, 2006). Katılımcı memnuniyeti de yüksek düzeydedir: genel memnuniyet %68,7, atölye verimliliği %64,9, bilim ilgisinde artış %61,2 ve tekrar katılma isteği %64,9 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler, etkinliğin kısa vadeli öğrenme ve motivasyon açısından güçlü bir etki yarattığını göstermektedir.

Öğretmen gözlem formlarından elde edilen 536 seans bazlı veri, atölye uygulamalarının pedagojik ve operasyonel açıdan başarılı yürütüldüğünü desteklemektedir. Katılımcıların %89,6'sı yönergeleri doğru takip etmiş, %87,3'ü malzemeleri uygun şekilde kullanmış, %80,6'sı ise özgün çalışma sergilemiştir. Bu yüksek oranlar, uygulama kalitesinin hem güvenlik hem de öğrenme süreçleri açısından güçlü olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, etkin öğrenme ve yaparak-yaşayarak öğrenme yaklaşımının etkili biçimde uygulandığını ortaya koymaktadır (Lederman et al., 2014; Michael, 2006).

Bununla birlikte, kurumsal iletişim ve bilgilendirme süreçlerinde iyileştirme alanları dikkat çekmektedir. Afiş ve el broşürlerinin açıklayıcı bulunduğu oran %53,7 iken, kurumsal bilgilendirmenin yeterli olduğunu düşünenlerin oranı yalnızca %38,8'dir. Bu durum, katılımcılara ulaşmada resmi kanalların daha etkili kullanılmasına, çok kanallı iletişim stratejilerinin geliştirilmesine ve öğretmen/okul aracılığıyla yönlendirmelerin güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Organizasyonel düzeyde yapılan bu tür iyileştirmelerin, katılımcı deneyimini ve erişimi artıracığı literatürde de vurgulanmaktadır (Sahin & Bozkurt, 2024).

Sonuçlar, etkinin özellikle ilkököl düzeyinde daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, erken yaşlarda gerçekleştirilen deneyimsel STEM müdahalelerinin kavramsal öğrenmeye daha yüksek katkı sunduğuna dair araştırmalarla örtüşmektedir (Turan & Özdemir, 2025). İlkoköl düzeyinde bilgi artışının daha belirgin olmasının temel nedenleri arasında öğrencilerin yeni bilgiye açık oluşu ve atölyelerin basitleştirilmiş, görsel ve duyuşal unsurları öne çıkaran bir yapıda tasarlanmış olması yer almaktadır. Bu bağlamda yaş grubuna uygun modüler atölye tasarımları, etkinin artırılması için stratejik bir fırsat sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, Karstronomi Bilim Şenliği'nin kısa vadede önemli öğrenme kazanımları sağladığını göstermektedir. Ancak literatür, tek seferlik etkinliklerin kalıcı öğrenme ve davranış değişikliği yaratma açısından sınırlı olduğunu vurgulamaktadır (Creswell & Plano Clark, 2018). Bu nedenle, takip ölçümleriyle öğrenmenin kalıcılığının değerlendirilmesi, okul içi entegrasyon programlarının oluşturulması ve tekrar eden etkinliklerle öğrenme süreçlerinin desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, daha güçlü istatistiksel analizlerin yapılabilmesi için bireysel bazlı anonim veri setlerinin saklanması, gözlem protokollerinin standartlaştırılması ve uzun dönemli izleme çalışmaları yapılması, gelecekteki araştırmalar açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Sonuç olarak, Karstronomi Bilim Şenliği, gastronomi teması üzerinden yürütülen bilimsel atölyelerin, özellikle genç katılımcılar arasında bilimsel farkındalığı ve kavramsal öğrenmeyi güçlendirme potansiyelini açık biçimde ortaya koymuştur. Katılımcı memnuniyetinin yüksek olması ve öğretmen gözlemlerinin güçlü uygulama kalitesine işaret etmesi, bu modelin ölçeklenebilir bir yaygın eğitim aracı olabileceğini göstermektedir. Kurumsal iletişim stratejilerinin güçlendirilmesi, yaş gruplarına uygun içerik farklılaştırması ve sürdürülebilirlik planlarıyla desteklendiğinde, Karstronomi modeli uzun vadeli öğrenme çıktıları yaratma ve bölgesel STEM farkındalığını artırma açısından güçlü bir örnek olma potansiyeline sahiptir.

5. KAYNAKLAR

- Chen, C., Chen, J., Ju, L., Sonnert, G., Sunbury, S., & Sadler, P. (2024). Kitchen chemistry boosts STEM identity and increases STEM career interests. *Journal of Chemical Education*, 101(7), 2618–2629.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Deehan, J., Redshaw, S., Danaia, L., Postlethwaite, F., Donnelly, A., & Morris, C. (2025). Understanding STEM beyond the cities: A comprehensive review of non-metropolitan STEM education research. *International Journal of Educational Research Open*, 9, 100496. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2025.100496>
- Kahraman, P. B., Derman, M. T., Sezer, G. O., Sadioğlu, Ö., & Özkaynak, H. (2025, April). The effect of the science festival organized within the scope of lifelong learning on the perceptions of economically disadvantaged preschool children towards scientists. In *Proceedings of the 10th International Conference on Lifelong Education and Leadership for ALL (ICLEL 2024)* (Vol. 34, p. 46). Springer Nature.
- Kocagül, M. (2024). Key competence choices of students at a science festival in Turkey: A preliminary study. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (60), 1422–1441.
- Lederman, N. G., Lederman, J. S., & Abell, S. K. (Eds.). (2014). *Handbook of research on science education* (Vol. 3). Routledge.
- Michael, J. (2006). Where's the evidence that active learning works? *Advances in Physiology Education*, 30(4), 159–167. <https://doi.org/10.1152/advan.00053.2006>
- Ministry of National Education. (2016). *STEM education report* (M. H. BÜCÜK, Ed.; T. E. AKDUR et al., Authors). SESAM Grup A.Ş.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). SAGE Publications.

- Roeser, R. W., & Nasir, N. S. (2025). Understanding STEM beyond the cities: Rural science education and equitable access. *Contemporary Educational Research*, 12(1), 45–62. [https://doi.org/10.1016/S2666-3740\(25\)00061-5](https://doi.org/10.1016/S2666-3740(25)00061-5)
- Şahin, A., & Bozkurt, A. (2024). Key competence choices of students at a science festival in Turkey: A preliminary study. *International Journal of Science Education*, 46(5), 789–807. https://www.researchgate.net/publication/381810446_Key_Competence_Choices_of_Students_at_a_Science_Festival_in_Turkey_A_Preliminary_Study
- Turan, Z., & Özdemir, G. (2025). The effect of the science festival organized within the scope of lifelong learning on the perceptions of economically disadvantaged preschool children towards scientists. *Journal of Educational Research and Practice*, 9(2), 32–45. https://www.researchgate.net/publication/391225955_The_Effect_of_the_Science_Festival_Organized_Within_the_Scope_of_Lifelong_Learning_on_The_Perceptions_of_Economically_Disadvantaged_Preschool_Children_Towards_Scientists
- Wieman, C., & Gilbert, T. (2024). Kitchen chemistry boosts STEM identity and increases STEM career interests. *Journal of Chemical Education*, 101(3), 654–662. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.3c01141>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2022). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (13. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Let's Talk Science. (n.d.). Organization overview. Retrieved October 15, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Let%27s_Talk_Science
- Mind Trekkers. (n.d.). Mind Trekkers program overview. Retrieved October 15, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Mind_Trekkers
- Academia.edu. (2016). *A research report about STEM education in Turkey*. Ministry of National Education, General Directorate of Innovation and Educational Technologies. Retrieved October 15, 2025, from https://www.academia.edu/28944581/A_RESEARCH_REPORT_ABOUT_STEM_EDUCATION_IN_TURKEY_Ministry_of_National_Education_General_Directorate_of_Innovation_and_Educational_Technologies

AN NATURE-FRIENDLY SOLUTION FOR DROUGHT
KURAKLIK STRESİ İÇİN DOĞA DOSTU BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ

Engin YALMANCI¹, Yağmur AYIRKAN², Fatmanur KIRMIŞ³, Zeki ILGAR⁴, Zeynep Buğlem TANRIVERDİ⁵, YUSUF Ali ULU⁶, Mustafa OTHAN⁷, Cumali Güney SABUR⁸ Evren Özür ABBASOĞLU⁹, Mustafa Kemal KALKAN¹⁰

¹Dr. Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0000-0001-9416-3158

²Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0009-0004-3326-7120

³Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0009-0009-5447-8724

⁴Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0009-0002-1394-8442

⁵Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0009-0006-1392-5514

⁶Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, , 0009-0008-3908-5036

⁷Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Psikoloji, 0009-0003-5542-7386

⁸Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar Bilimleri , 0009-0001-7121-9179

⁹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı, 0009-0005-4089-3338

¹⁰Öğretmen, Hatay Doğa Koleji, Ar-Ge ve Proje Yönetimi, 0009-0008-0143-0981

Özet

İklim değişikliği ve küresel ısınma dünyamızın geleceğini değiştirecek en önemli tehdit olarak gösterilmektedir. Temel besin kaynağımız olan buğdayın üretiminin önündeki en büyük engel ise iklim değişikliği sonucu oluşan kuraklıktır. Kuraklığa dayanıklı bitkileri incelemek gıda güvenliği için çok önemlidir. Bu nedenle kuraklık problemi ile başa çıkabilen doğal ürünlerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Palmiye (*Chamaerops excelsa*) ağaçları tamamen kuru toprakta uzun süre sulanmadan nasıl hayatta kalabilir? Palmiye tohumları kurak toprağa düştükten sonra nasıl çimlenerek yeni bitkiyi oluşturabilir? Bu sorular projemizin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın amacı, palmiyelerin atık niteliğinde oluşturduğu meyve kabuklarının yapısında bulunan etken maddenin kuraklık ile mücadele edebileceğinden yola çıkarak bir özüt (ekstrakt) elde etmek ve bu özüt sayesinde kuraklık probleminin çözümüne bir öneri sunmaktır. Böylece en önemli gıdamız olan buğdayın verimine katkı sunarak, toplumsal bir fayda sağlamak istemekteyiz.

Çalışmamızda nicel araştırma yöntemlerinden deneysel yöntem kullanılmıştır. İlk olarak palmiye ekstraktının eldesi yapılmış daha sonra da deneyler gerçekleştirilmiştir. Deney gruplarında PEG 6000 ile kuraklık stresi oluşturulduktan sonra petri kaplarına belirli oranlarda palmiye ekstraktı ve buğday eklenmiştir. Çimlenen buğdayların kök ve gövde boyları ölçülmüştür. Yaş ve kuru ağırlık tayini yapılmıştır. Sonuçlar excel programı kullanılarak tablo halinde sunulmuştur. Elde ettiğimiz özütün içindeki etken maddenin ne olduğunu araştırmak için ilimizde bulunan üniversiteden yardım alınarak GC-MS analizi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler : *Küresel Isınma, Palmiye, Kuraklık, Buğday.*

Abstract

Climate change and global warming are considered the most significant threats that will change the future of our world. The biggest obstacle to the production of wheat, our primary food source, is drought resulting from climate change. Studying drought-resistant plants is crucial for food security. Therefore, developing natural products that can cope with drought is crucial.

How can palm trees (*Chamaerops excelsa*) survive in completely dry soil for extended periods without watering? How can palm seeds germinate and develop new plants after falling into dry soil? These questions form the basis of our project. The aim of our study is to obtain an extract based on the idea that the active ingredient found in the fruit peels of palm trees, which are waste products, can combat drought, and to offer a solution to the drought problem through this extract. Thus, we aim to contribute to the yield of wheat, our most important food source, and thus provide a social benefit.

Our study employed experimental methods, a quantitative research method. First, palm extract was obtained, and then experiments were conducted. After drought stress was induced in the experimental groups with PEG 6000, palm extract and wheat were added to petri dishes at specific ratios. Root and stem lengths of the sprouted wheat were measured. Fresh and dry weights were determined. The results were presented in a tabular form using Excel. To investigate the active ingredient in the extract, GC-MS analysis was conducted with assistance from a university in our province.

Keywords: *Global Warming, Palm, Drought, Wheat.*

**AN ANALYSIS OF DIFFERENCES IN PERSPECTIVES ON WORDS BETWEEN
'GENERATION Y' AND 'GENERATION ALPHA' INDIVIDUALS IN TERMS OF
ASSOCIATIVE GENDER APPEARANCE
ÇAĞRIŞIMSAL CİNSİYET GÖRÜNÜMÜ BAKIMINDAN 'Y KUŞAĞI' İLE 'ALFA
KUŞAĞI' BİREYLERİ ARASINDA KELİMELERE BAKIŞ AÇILARINDAKİ
FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ**

**Öznur BULUT (Birinci yazar)¹, Ali Kasım BULUT (İkinci yazar)², Pelin ÇETİNKAYA
(Üçüncü yazar)³, Nurdane TEPEBAŞ (Dördüncü yazar)⁴, Gökçe BOZKIRLI (Beşinci yazar)
⁵, Tuğra AŞKIN (Altıncı yazar)⁶**

¹Öğretmen, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, üstün yeteneklilerin eğitimi, sınıf öğretmenliği, , 0009-0002-6692-492X

²Bilim Uzmanı/Öğretmen, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, eğitim programları ve öğretimi, üstün yeteneklilerin eğitimi, sınıf öğretmenliği, 0009-0005-1387-2275

³Öğretmen, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, üstün yeteneklilerin eğitimi, müzik eğitimi, , 0009-0006-6792-5480

⁴Öğretmen, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, üstün yeteneklilerin eğitimi, sosyal bilimler, 0009-0006-3611-7704

⁵Öğrenci, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, temel eğitim, 0009-0005-9465-6928

⁶Öğrenci, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, temel eğitim, 0009-0009-4730-9324

Özet

Bu araştırmanın amacı; seçili Türkçe kelimelerdeki çağrışımsal cinsiyet görünümü açısından Y Kuşağı ile Alfa Kuşağı bireyleri arasında bir fark ya da farkların olup olmadığını incelemektir. Çalışmamız nitel araştırma olup fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Çalışmamıza ilk olarak alanyazın taraması ile başlanmıştır. Alan taramasında ilgili literatür detaylı olarak incelenmiş, incelenen literatür taraması neticesinde daha önce bu alanda çalışılmış 317 kelimelik bir havuzu yararlanılmıştır. Oluşturulan kelime havuzu içerisinden uzman desteği alınarak belirlenen 38 kelimenin cinsiyet çağrışımları incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak sahibinden izin alınan hazır bir anket kullanılmıştır. Ankete alfa kuşağını temsilen 2010 yılından sonra doğan 30 öğrenci (15 kız, 15 erkek) ile Y kuşağını temsilen 1980-1999 yılları arasında doğan, bu öğrencilerin 30 velisi (15 kadın 15 erkek) katılmıştır. Ankette katılımcılara, farklı kategorilerde (tabiat, hayvan, renk, meslek, müzik, spor dalları, element) yer alan 38 kelimenin “eril, dişi, nötr” seçeneklerinden hangisini çağrıştırdığı sorulmuştur. Y kuşağı ve Alfa kuşağının ankete verdikleri cevaplardan edinilen bulgulara göre; Y kuşağında seçili kelimeler birbirine yakın değerler olmak üzere “dişi” seçeneğini, Alfa kuşağında seçili kelimeler çoğunlukla “eril” cevabını çağrıştırmaktadır. Her iki kuşakta da “nötr”ü çağrıştıran kelime sayısı eşittir. Ancak kelimeler birbirinden farklıdır. Bu verilere bakarak Y kuşağı ile Alfa kuşağı arasında kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünümleri arasında farkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünümü konusunda literatürde birçok çalışmaya rastlanmıştır. Bu alanda kuşaklar arası farklılıkların incelendiği çalışmalara rastlanmaması araştırmamızı özgün kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dil, Çağrışımsal Cinsiyet, Alfa Kuşağı, Y Kuşağı

Abstract

The purpose of this study is to examine whether there is a difference or differences between Generation Y and Generation Alpha individuals in terms of the connotative gender appearance of selected Turkish words. Our study is qualitative research using a phenomenological design. Our study began with a literature review. The relevant literature was examined in detail, and a pool of 317 words previously studied in this field was utilized as a result of the literature review. The gender connotations of 38 words selected from the word pool with expert support were examined. A ready-made questionnaire, for which permission was obtained from the owner, was used as the data collection tool. The survey included 30 students (15 girls, 15 boys) born after 2010, representing Generation Alpha, and 30 parents (15 women, 15 men) of these students, born between 1980 and 1999, representing Generation Y. In the survey, participants were asked which of the options “masculine, feminine, neutral” the 38 words in different categories (nature, animals, colors, professions, music, sports, elements) reminded them of. According to findings from the responses given by Generation Y and Generation Alpha in the survey, selected words in Generation Y tend to evoke the “feminine” option with similar values, while selected words in Generation Alpha mostly evoke the ‘masculine’ response. The number of words evoking “neutral” is equal in both generations. However, the words themselves are different. Based on these data, it was concluded that there are differences between Generation Y and Generation Alpha in terms of the gender connotations of words. Many studies have been found in the literature on the gender connotations of words. The fact that no studies examining intergenerational differences in this area have been found makes our research unique.

Keywords: Language, Associative Gender, Generation Alpha, Generation Y

1. GİRİŞ

Dil çeşitli şekillerde tanımlanabilir. En basit tanımlarda, bir iletişim aracı olduğu vurgulanır. Ancak, dil sadece bir iletişim aracı değildir; bundan çok daha fazlasını ifade eder. İnsanlık tarihine bakıldığında, "Dilden daha büyük bir buluş var mıdır?" sorusuna kolayca evet yanıtı vermek zordur. Günümüzdeki insan ilerlemelerinin temelinde dilin büyük bir rolü vardır. İlerleme, bilgiyle mümkündür ve bilgiyi üretmek ve paylaşmak dil olmadan imkânsızdır (Kerimoğlu, 2014).

Dil, insanın dünyadaki konumunu ve değerini belirleyen temel niteliklerden biridir ve insanı insan yapan özelliklerin başında gelir. İnsanların duygularını, düşüncelerini ve arzularını tam anlamıyla ifade etmelerine, hayatlarını sürdürebilmelerine olanak tanır. Bir an bile düşünürsek, dil olmadan ince bir duyguyu, bir şiiri, önemli bir olayı, bir buluş, hatta bir fizik veya kimya olayını nasıl anlatabilir ve yazıya dökerek kaydedebilirdik? Tarihsel bir olaydan, olgudan bahsedebilir miydik? Yüzyıllardır bilim ve teknikte elde edilen ilerlemeleri günümüzde başkalarına ve gelecekte bizden sonraki nesillere aktarmamız mümkün olur muydu? İşte bu ve benzeri birçok sorunun cevaplarını bulmak ancak dil sayesinde mümkündür (Gül ve Soysal, 2009).

Dilsel eylem gerçekleştiremeyen varlıklarda bilinçten, niyetten ve inançtan yoksun olduğu düşüncesi kabul görür; fakat düşüncenin varlığıyla dili ilişkilendirmek ve düşüncenin varlığını dilin garantisine bağlamak da oldukça iddialı bir ifadedir. Sözle ifade edilmeyen, kendini güncelleyemeyen ve sosyal hale gelemeyen, düşüncenin tezahürü konusunda sıkıntılar ortaya çıkabilir. Bu açıdan bakıldığında, düşüncenin varlığının belirtisi dil olabilir. Düşünce, ancak dil aracılığıyla kendi varlığını gösterebilir. Düşünsel işlemler ne kadar soyut ve özel olursa olsun, ifade buldukları yer dildir. Düşünce, dilden geçmeli ve dilin çerçevesini kullanmalıdır (Gül ve Soysal, 2009).

Dil ve kültür yakın bir ilişki içindedir. Öyle ki onlar birbirinden ayrı düşünülemez. Diller, kullanıldıkları toplumu ve kültürü yansıtır. Bir toplumun dilini inceleyerek, o toplumun tarihi, gelenekleri, alışkanlıkları, inançları ve yaşam tarzı hakkında pek çok bilgi edinebiliriz. Diller, bir bireyin cinsiyeti, cinsiyetlere dair bakış açısı ve toplumun cinsiyetlere yönelik tutumu gibi konularda ipuçları barındırabilir (Kaptan ve Kurtoglu, 2023).

Gökmen ve Peçenek (t.y.) dillerde cinsiyet olgusunu, dilbilgisel, sözlüksel/anlamsal, toplumsal, örtük ve çağrışımsal düzlemlerde incelemişlerdir. Türkçede dilbilgisel cinsiyet bulunmaz. Ancak, biyolojik cinsiyet doğrultusunda sözlüksel veya anlamsal cinsiyetin var olduğu ve bu cinsiyetin adlara yansıdığı söylenebilir. Anne, baba, kadın ve erkek gibi sözcükler bu duruma örnektir. Biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak, bazı sözcüklerin eril veya dişil olarak işaretlenmesine yol açan örtük ve çağrışımsal cinsiyetin varlığından da bahsedilebilir. Mesela, çocuk kelimesinin dilsel bağlamda erkeği işaret etmesi örtük cinsiyetin bir göstergesidir. Benzer şekilde, bazı sözcükler (otobüs şoförü, sekreter) toplumsal-psikolojik deneyimlere dayanarak kadını veya erkeği işaret edebilir ki bu da çağrışımsal cinsiyeti ifade eder (Braun, 2000, 2001, aktaran, Gökmen ve Peçenek).

Kerimoğlu ve Doğan (2015), Türkçede cinsiyet ifade etmenin yollarını dilbilgisel cinsiyet, sözlüksel cinsiyet ve çağrışımsal cinsiyet olmak üzere üç başlık altında incelemişlerdir:

Dilbilgisel cinsiyet terimi, belirli dilbilgisi öğeleriyle karşılanan cinsiyet için kullanılır. Tanımlıklar (Örneğin Almancada *der, das, die* vb.) ve ekler (Örn. Portekizcede -o, -a vb.) dilbilgisel cinsiyetin tipik işaretleyicileridir. Türkçede dilbilgisel cinsiyet daha çok yabancı dilden alınmış öğelerde görülür. Örneğin Arapçadan alınan müdire, muallime; Batı dillerinden gelen host-hostes, prens-prenses, kraliçe... Türkçede özellikle *tanrı-tanrıça* sözcükleri arasındaki cinsiyet farkını yaratan +ça ekinin Slav kökenli +içe ekinin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülebilir.

Sözlüksel cinsiyet, biyolojik cinsiyetle uyumlu cinsiyet türüdür. Sözcüklerin anlamlarıyla sınırlıdır. Sözcüğün gerçek dünyada karşıladığı canlının cinsiyetiyle belirlenir. Sözlüksel cinsiyet hayvan adlarından meslek adlarına pek çok alanda yaygın bir cinsiyet bildirme yöntemidir. Meslekler içinde *tellak-natır; hayvan isimlerinde tavuk-horoz*; erkekler için *erkek, adam, oğlan, herif, bey, bay*; kadınlar için *kadın, bayan, kız, karı, hanım, madam, matmazel* sözcükleri sözdizimsel yapılarda (sıfat tamlaması, isim tamlaması, unvan öbeği) cinsiyet bildirme aracı olarak kullanılır.

Çağrışımsal cinsiyet ise bir sözcüğün neden erkek veya kadını çağrıştırdığı sadece konuşurlarca açıklanabilmektedir. Fakat bu, biyolojik cinsiyetle uyumdan doğan bir açıklama değil, daha çok çağrışıma dayalı bir açıklamadır. *Tavuk* sözcüğünün dişil olması biyolojik cinsiyetle ilişkiliyken, *Rusya* sözcüğünün dişil olarak değerlendirilmesi çağrışımla ilgilidir.

21. yüzyılın hayatımıza getirdiği en önemli kavramlardan biri değişimdir. Toplumlarda ve yaşamın her alanında bu değişimi gözlemlemek mümkündür. Bu yüzyıl, değişimin her yerde kendini hissettirdiği bir dönem olmuştur (Yılmaz ve Alkış, 2019). Günümüz Türkçesinde "oğul" kelimesi başlangıçta "çocuk" anlamını taşıyordu. Ancak zamanla, bu sözcüğün kullanımı değişerek "erkek evlat" anlamı baskın hale geldi ve diğer anlamını geçersiz kıldı. (Yüce, 2021). **Şüphesiz dil ile ilgili çok şey söylemek mümkündür. Ancak oğul kelimesindeki değişim gibi kuşaklar arasında da**

değişimlerin olduğunu söylemek günümüzü incelemekle mümkündür. Çalışmamız da bu doğrultuda yürütülmüştür.

Toplumların gereksinimleri, teknoloji, bilim, kültür ve ekonomi alanlarında sürekli değişim göstermektedir. Farklı zaman dilimlerinde yaşamış bireyler arasında çeşitli algı ve davranış farklılıkları gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar, "kuşak" kavramı ile ifade edilebilmektedir (Demirel, 2021). Türk Dil Kurumu (t.y.), kuşak kavramını “aynı yıllarda doğmuş, aynı yaşta aynı şartları paylaşan ve bu nedenle benzer kaderi, sorunları paylaşan ve benzer görevlerden sorumlu insan toplulukları” olarak tanımlamaktadır.

Çokol (2020) ‘a göre günümüzde, belirlenmiş ve şu anda birlikte yaşadığımız beş farklı kuşağın varlığı kabul edilmekteydi:

Sessiz Kuşak (The Silent Generation): 1924 - 1945 yılları arasında doğanlar.

Bebek Bombardımanı (The Baby Boomer): 1945-1964 yılları arasında doğanlar.

X kuşağı: 1965-1979 arası doğanlar.

Y kuşağı: 1980-1999 yılları arasında doğanlar.

Z kuşağı: 2000 yılından sonra doğanlar.

1980 ve 1999 yılları arasında doğanlar, Y kuşağını oluşturmakta ve Y Kuşağı ülkemizin en kalabalık grubunu temsil etmektedir. Özgürlüğüne düşkün bireylerin oluşturduğu bu kuşakla bireysellik, daha yaygın hale gelmiştir. Y kuşağının doğum yıllarında, bilgisayar ve internet kullanımı da artış göstermiştir. Genç yaşlarda bu teknolojilere sahip olan Y kuşağı, değişime en kolay uyum sağlayan kuşak olarak kabul edilir. Y kuşağı, dünyaya global bir perspektiften bakabilmekte ve hoşgörüyü ön planda tutmaktadır (Çokol, 2020).

Alfa kuşağı, tamamı 21. yüzyılda doğmuş bireyleri kapsayan ilk nesildir. Pazarlama segmentasyonlarında ise 2010 ve sonrasında doğmuş olan bireyler bu kategoriye dâhil edilmektedir (Kaynak, 2017, aktaran, Kayıkçı, 2018). Dijital iletişim çağında dünyaya geldikleri için "dijital nesil" olarak adlandırılan Alfa kuşağı, sahip oldukları benzersiz özellikler ve tutumlarla diğer nesillerden ayrılmaktadır. Bu ayrımın temelinde, 2010 ile 2024 yılları arasında doğan çocukların teknolojiye olan aşinalıkları ve teknolojiyi kullanarak başkalarıyla iletişim kurabilme yetenekleri bulunmaktadır (Evans ve Robertson, 2020, aktaran, Yılmaz, 2024). Alfa kuşağının bu becerileri ve doğdukları dünya dikkate alındığında, kendilerinin “dijital yerliler” olarak nitelendirildikleri görülmektedir (Yılmaz ve Aktürk, 2024). Alfa kuşağı, kendini sürekli yenileyebilen ve 21. yüzyılın gereksinimlerini karşılayabilen, güçlü iletişim becerilerine sahip ve karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen bireyler olarak iş gücü piyasasında yer bulacaktır (Yılmaz ve Alkış, 2019).

Yukarıda da bahsedildiği gibi kuşakların birbirinden farklılık gösteren özellikleri aynı zaman diliminde yaşasalar bile kuşak çatışması denilen durumu ortaya çıkarmıştır (Çokol, 2020). Diller de, çağdaş nesiller arasında değişiklikler göstererek farklılaşmıştır. Bunun nedenleri arasında, dilin konuşanlarının siyasi, sosyal ve kültürel anlamda yaşadıkları değişimlerdir. Bu değişimler, konuşanların düşünce yapısını değiştirdiği için, dil üzerinde de bir etki yaratmaktadır. Dil

değişikliklerine yol açan bir başka faktör, konuşurların dilsel dünyalarındaki çeşitliliktir. Her birey, kelimeleri kendi yorumu ile kullanır ve bazen küçük değişiklikler yapar. Ancak, her nesilde bu değişiklikler gerçekleşse de yaygınlıkları sınırlıdır. Çünkü aynı dönemde bile dili konuşan kişiler arasında yaş, kültür ve eğitim gibi farklılıklar bulunur (Çokol, 2020).

Bu bilgiler ışığında Y Kuşağı ile Y Kuşağının çocukları olan Alfa Kuşağının arasında sözcüklerin çağrışımsal cinsiyet algılarında farklılıkların olup olmadığı bizlerce merak konusu olmuştur. Bu çalışmada ile Y Kuşağı ile Alfa kuşağı arasında kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünüşleri arasında fark ya da farkların olup olmadığı incelenecektir.

2. YÖNTEM

Çalışmamız nitel araştırma olup fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. İlk olarak alanyazın incelemesi yapılmış, yapılan incelemede kelimelerin çağrışımsal cinsiyetleri üzerine bir çalışmanın olduğu (Kerimoğlu ve Doğan, 2015); ancak bu alanda kuşaklar arası farkları inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun üzerine projede yer alan öğrencilerin kendilerini temsil eden Alfa Kuşağı ile ebeveynlerini temsil eden Y Kuşağı arasında kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünüşleri açısından bir farkın olup olmadığını inceleyen bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir.

Bu projede Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinden Prof. Dr. Caner Kerimoğlu'nun izniyle "Türkçede Cinsiyet Görünüşleri ve Çağrışımsal Zihniyet" isimli makalesinde kullandığı anket uygulanmıştır (Kerimoğlu ve Doğan, 2015). Anketteki 317 kelime içinden seçilen 38 kelimenin cinsiyet çağrışımları incelenmiştir.

Veri toplama aracı olarak uzman görüşüyle hazırladığımız anket kolay ulaşılabilir örnekleme göre toplam 60 kişiye, gerekli yasal izinler) alındıktan sonra uygulanmıştır. Ankete Alfa Kuşağını temsil eden 2010 yılı sonrasında doğan 15 kız öğrenci ve 15 erkek öğrenci; Y Kuşağını temsil eden 1980 – 1999 arasında doğan 15'i kadın, 15'i erkek olmak üzere 30 öğrenci velisi katılmıştır.

Anket uygulamasından elde edilen veriler Excel formuna aktarılmıştır. Proje danışmanı ve görüşme yapılan uzmanların desteği alınarak verilerin analizi Excel programı ile yapılmış ve tablo halinde bulgular kısmında sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu çalışmada kullanılan ankete Alfa kuşağını temsil eden, kurumumuzda öğrenim gören 30 öğrenci (15 kız, 15 erkek) ile Y kuşağını temsil eden, kurumumuzda eğitimlerine devam eden öğrencilerin 30 velisi (15 kadın 15 erkek) katılmıştır. Ankette farklı kategorilerde (tabiat, hayvan, renk, meslek, müzik, spor dalları, element) 38 kelime yer almaktadır. Bu ankette katılımcılara kelimelerin "eril, dişil, nötr" seçeneklerinden hangisini çağrıştırdığı sorulmuştur(Kerimoğlu ve Doğan, 2015). Anket uygulaması neticesinde elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur:

1. Y ve Alfa Kuşaklarının verdiği cevaplara göre kelimelerin "Eril, Dişil ve Nötr"dağılımları

Y kuşağının ankete verdiği cevaplara göre 38 sözcükten 17'si eril, 18'i dişil, 3'ü nötr olarak işaretlenmiştir. Alfa kuşağının ankete verdiği cevaplara göre ise 38 sözcükten 21'i eril, 14'ü dişil ve 3'ü nötr olarak işaretlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Y ve Alfa Kuşağının Eril, Dişil ve Nötr Kelime Sayıları

	Eril	Dişil	Nötr
Y Kuşağı	17	18	3
Alfa Kuşağı	21	14	3

2. Y ve Alfa Kuşağının verdikleri cevaplara göre“Nötr”çıkan kelimeler

Her iki kuşakta da nötr çıkan kelime sayısı eşittir (38 kelimedenden 3’ü). Ancak nötr çıkan kelimeler birbirinden farklılık göstermektedir. Y kuşağında çoğunlukla ağaç (30 katılımcıdan 16’sı), sarı (30 katılımcıdan 15’i) ve yeşil (30 katılımcıdan 15’i) kelimeleri nötr olarak işaretlenmiştir. Alfa kuşağında ise çoğunlukla öğretmen (30 katılımcıdan 12’si), pop (30 katılımcıdan 12’si) ve klasik (30 katılımcıdan 11’i) kelimeleri nötr olarak işaretlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2

Y ve Alfa Kuşağında Nötr Olarak İşaretlenen Kelimeler

Y Kuşağı	Alfa Kuşağı
Ağaç	Öğretmen
Sarı	Pop
Yeşil	Rock

3. Y Kuşağının kelimelerin kategorilerine göre“Eril, Dişil ve Nötr” dağılımları

Y kuşağında eril seçeneği çoğunlukla hayvanlar (6 sorudan 4’ü) ve müzik (6 sorudan 4’ü) kategorilerinde işaretlenmiştir. Dişil seçeneği ise çoğunlukla meslekler (6 sorudan 4’ü) ve spor dalları (3 sorudan 2’si) ve elementler (3 sorudan 2’si) seçeneğinde işaretlenmiştir. (Tablo 3).

Tablo 3

Y Kuşağının Kategorilerine Göre Sorulara Verdiği Cevapların Kelime Sayıları

	Y Kuşağı		
Kategori	Eril	Dişil	Nötr
Tabiat	4	4	1
Hayvanlar	4	2	0
Renkler	1	2	2
Meslekler	2	4	0

Müzik	4	2	0
Spor Dalları	1	2	0
Elementler	1	2	0

4. Alfa Kuşağının kelimelerin kategorilerine göre“Eril, Dişil ve Nötr” dağılımları

Alfa kuşağında eril seçeneği çoğunlukla tabiat (9 sorudan 5'i), hayvanlar (6 sorudan 4'ü), renkler (5 sorudan 3'ü), müzik (6 sorudan 3'ü) ve elementler (3 sorudan 3'ü) kategorilerinde işaretlenmiştir. Dişil seçeneği ise çoğunlukla meslekler (6 sorudan 3'ü) ve spor dalları (3 sorudan 2'si) seçeneğinde işaretlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4

Alfa Kuşağının Kategorilerine Göre Sorulara Verdiği Cevapların Kelime Sayıları

Alfa Kuşağı			
Kategori	Eril	Dişil	Nötr
Tabiat	5	4	0
Hayvanlar	4	2	0
Renkler	3	2	0
Meslekler	2	3	1
Müzik	3	1	2
Spor Dalları	1	2	0
Elementler	3	0	0

5. Y Kuşağının cinsiyet değişkenine göre kelimelerin geneline yönelik verdikleri cevapların“Eril, Dişil ve Nötr”dağılımları

Ankete katılım sağlayan 15 kadın katılımcı ve 15 erkek katılımcı tüm kelimeler için toplamda 570'er cevap vermişlerdir. Bu cevaplara göre:

Kelimelerin “eril” işaretlenme oranı kadınlarda: %37,37 (213), erkeklerde: %41,23 (235)'tür. Kelimelerin “dişil” işaretlenme oranı kadınlarda: %37,19 (212), erkeklerde: %37,72 (255)'dir. Kelimelerin “nötr” işaretlenme oranı kadınlarda: %25,43 (145), erkeklerde: %21,05 (120)'tir (Tablo 5).

Tablo 5

Y Kuşığı Cinsiyet Değişkenine Göre Verilen Cevapların Oranı

Y Kuşığı Katılımcı Cevapları				
Seçenek	Eril	Dişil	Nötr	Toplam
Cinsiyet	Kadın/Erkek	Kadın/Erkek	Kadın/Erkek	Kadın/Erkek
Cevap Sayısı	213 / 235	212 / 215	145 / 120	570/570
Cevap %	37,37 / 41,23	37,19 / 37,72	25,44 / 21,05	100%/100

6. Alfa Kuşağının cinsiyet değişkenine göre kelimelerin geneline yönelik verdikleri cevapların“Eril, Dişil ve Nötr”dağılımları

Ankete katılım sağlayan 15 kız öğrenci ve 15 erkek öğrenci tüm kelimeler için toplamda 570’er cevap vermiştir. Bu cevaplara göre;

Kelimelerin “eril” işaretlenme oranı kız öğrencilerde: %34,91 (199), erkek öğrencilerde: %52,46 (299)’dır. Kelimelerin “dişil” işaretlenme oranı kız öğrencilerde: %43,68 (249), erkek öğrencilerde: %30,53 (174)’tür.Kelimelerin “nötr” işaretlenme oranı kız öğrencilerde: %21,40 (122), erkek öğrencilerde: %17,02 (91)’dir (Tablo 6).

83

Tablo 6

Alfa Kuşığı Cinsiyet Değişkenine Göre Verilen Cevapların Oranı

Alfa Kuşığı Katılımcı Cevapları				
Seçenek	Eril	Dişil	Nötr	Toplam
Cinsiyet	Kız/Erkek	Kız/Erkek	Kız/Erkek	Kız/Erkek
Cevap Sayısı	119 / 299	249 / 174	122 / 97	570/570
Cevap %	34,91 / 52,46	43,68 / 30,53	21,40 / 17,02	100%/100

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın bulguları ışığında aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1. Y ve Alfa kuşaklarının ankete verdikleri cevaplara göre; Y kuşağında seçili kelimeler birbirine yakın değerler olmak üzere “dişil” seçeneğini (38 kelimedenden 18’i), Alfa kuşağında seçili kelimeler çoğunlukla “eril” cevabını (38 kelimedenden 21’i) çağrıştırmaktadır. Bu sonuç seçili kelimeler açısından, Alfa Kuşağının Y Kuşağından daha eril çağrışımlara sahip olduğunu göstermektedir.
2. Y kuşağında çoğunlukla hayvan (6 kelimedenden 4’ü) ve müzik (6 kelimedenden 4’ü) kategorisindeki kelimeler “eril”i çağrıştırırken Alfa kuşağında tabiat (9 kelimedenden 5’i), hayvanlar (6 kelimedenden 4’ü), renkler (5 kelimedenden 3’ü), müzik (6 kelimedenden 3’ü) ve elementler (3 kelimedenden 3’ü) kategorisi “eril”i çağrıştırmaktadır. Bu sonuç kategoriler açısından, Alfa Kuşağının Y Kuşağından daha eril çağrışımlara sahip olduğunu göstermektedir.
3. Y kuşağında meslekler (6 kelimedenden 4’ü), spor dalları (3 kelimedenden 2’si) ve elementler (3 kelimedenden 2’si) kategorisindeki kelimeler dişildir. Tabiat kategorisinde eril (4 kelime) ve dişil (4 kelime) cevapların eşit olduğu görülmektedir. Renkler kategorisinde ise nötr (2 kelime) ve dişil (2 kelime) cevapların da eşit olduğu görülmektedir. Alfa kuşağında ise çoğunlukla meslekler (6 kelimedenden 3’ü) ve spor dalları (3 kelimedenden 2’si) kategorisi “dişil”i çağrıştırmaktadır. Bu sonuç kategoriler açısından, Y Kuşağının Alfa Kuşağından daha dişil çağrışımlara sahip olduğunu göstermektedir.
4. Her iki kuşakta da “nötr” kelime sayısı 3’tür. Ancak kuşakların verdikleri cevaplara göre “nötr” olarak çağrışan kelimeler birbirinden farklıdır. Y kuşağı tabiat kategorisinden “ağaç” renkler kategorisinden “sarı ve yeşil” kelimelerine “nötr” cevabını vermiştir. Alfa kuşağı meslekler kategorisinden “öğretmen”, müzik kategorisinden “pop ve rock” kelimelerine “nötr” cevabını vermiştir. Bu sonuç seçili kelimeler açısından, kuşaklar arasında nötr çağrışımlar bakımından sayısal olarak fark olmadığını ancak nötr çağrışım yapan kelimeler bakımından farklı olduğunu göstermektedir. Bu durum Alfa ve Y kuşaklarının çağrışımsal olarak farklı görüşlere sahip olduklarını göstermektedir.

Cinsiyet değişkenine göre;

5. Y kuşağı kadın katılımcılar ve Alfa kuşağı kız öğrenciler 570’er cevap vermişlerdir. Y kuşağında kadın katılımcıların “eril” işaretleme oranı %37,37 (213); Alfa kuşağı kız öğrencilerinin ise %34,91 (199)’dir. Y kuşağı kadın katılımcıların “dişil” seçeneğini işaretleme oranı %37,19 (212); Alfa kuşağı kız öğrencilerin “dişil” seçeneğini işaretleme oranı %43,68 (249)’dir. Bu verilere göre seçili kelimeler Y kuşağı kadın katılımcılara çoğunlukla “eril”i, Alfa kuşağı kız öğrencilere ise “dişil”i çağrıştırmaktadır. Bu durum Alfa ve Y kuşaklarının kadın/kız cinsiyeti değişkenine göre çağrışımsal olarak farklı görüşlere sahip olduklarını göstermektedir.
6. Y kuşağı erkek katılımcılar ve Alfa kuşağı erkek öğrenciler 570’er cevap vermişlerdir. Y kuşağında erkek katılımcıların “eril” işaretleme oranı %41,23 (235); Alfa kuşağı erkek öğrencilerinin ise %52,46 (299)’dir. Y kuşağında erkek katılımcıların “dişil” işaretleme oranı %37,72 (255); Alfa kuşağı erkek öğrencilerinin ise %30,53 (174). Bu verilere göre her iki kuşakta da seçili kelimeler çoğunlukla “eril”i çağrıştırmaktadır. Alfa ve Y kuşaklarının erkek cinsiyeti değişkenine göre çağrışımsal olarak yakın görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Bu verilerin ışığında Y kuşağı ile Alfa kuşağı arasında kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünümüleri arasında farkların olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Öneriler

1. Bu çalışmada ekonomik olması açısından kolay örnekleme göre 60 katılımcı ile çalışma

yürütülmüştür. Örneklem grubu genişletilebilir.

2. Y ve Alfa kuşakları arasında yaptığımız bu çalışma, bugünün öğrencileri yarının yetişkinleri olan Alfa kuşaklarını biraz olsun anlayabilmek adına veriler sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde veri toplama aracına farklı sorular da eklenebilir.
3. Y ve Alfa kuşakları karşılaştırması yapılan bu çalışma, farklı kuşaklar (Z kuşağı-Alfa kuşağı, X kuşağı- Alfa kuşağı, Y kuşağı – Z Kuşağı vb.) arasında da yapılabilir.
4. Dil bilimciler bu çalışmayı daha geniş kitlelere ve daha geniş anket içerikleriyle uygulayabilir.
5. Elde edilen sonuçlar, öğrencilerin dil gelişimlerine yönelik etkinlikler oluşturulurken dikkate alınabilir.
6. Araştırmanın zenginleştirilmesi açısından seçili kelimelerin cümle içinde kullanılmış halleri anket içeriğine entegre edilerek çağrışımsal cinsiyet görünümleri incelenebilir.
7. Araştırmanın zenginleştirilmesi açısından seçili kelimelerin çağrışımsal cinsiyet görünümleri dışında farklı çağrışımsal görünümleri (renk, rakam-sayı, değer, zaman vb.) incelenebilir.
8. Araştırmacılar öğrencilerin derslere karşı önyargılarını belirlemek amacıyla çağrışımsal görünümleri inceleme çalışması yürütebilir.

5. KAYNAKLAR

Çokol, E. (2020). Kuşak çatışmaları ekseninde z kuşağının dili. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8(2), 404-419.

Dalkılıç, L. Ç. (2017). Rusçanın Yabancı Dil Olarak Edinimindeki Zorluklar: Dilbilgisel Cinsiyet Kategorisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 279-298.

Demirel, Z. H. (2021). Çalışma hayatında geleceğin insan kaynağı: Alfa kuşağı. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1796-1827.

Gökmen, S., & Peçenek, D. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Çağrışımsal Cinsiyet Algıları.

Gül, F., & Soysal, B. (2009). Dil ve düşünce ilişkisi üzerine. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13, 65-76.

KAPTAN, S. B., & KURTOĞLU ZORLU, Ö. (2023). TÜRKÇE-İNGİLİZCE ÇEVİRİLERDE ÜÇÜNCÜ TEKİL KİŞİ ADILI, DİLBİLGİSEL CİNSİYET VE CİNSİYET ÇAĞRIŞIMLARI. *Mersin University Journal of Linguistics & Literature/Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 19(2).

Kayıkçı, M. Y., & Bozkurt, A. K. (2018). DİJİTAL ÇAĞDA Z VE ALPHA KUŞAĞI, ROBOTLAR VE TURİZMDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARI. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018(1), 54-64.

Kerimoğlu, C. (2014). Genel dilbilime giriş. *Pegem Akademi Yay. Ankara.*

Kerimoğlu, C., & Doğan, G. (2015). TÜRKÇEDE CİNSİYET GÖRÜNÜMLERİ VE ÇAĞRIŞIMSAL ZİHNİYET. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (38), 143-178.

Mistik, A. (2019). *Okul öncesi eğitim yapılarında öğrenme mekânları ve kullanıcı olarak Alfa Kuşağı* (Master's thesis, Güzel Sanatlar Enstitüsü).

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Kuşak. *Sozluk.gov.tr Güncel Türkçe Sözlük* içinde. 8 Ocak, 2025, tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?ara=kuşak> adresinden erişilmiştir.

Yılmaz, E., & Aktürk, A. (2024). Alfa Kuşağının Eğitim Süreçlerine İlişkin Görüşleri. *SEBED*, 2(1), 16-32.

Yılmaz, E., & Alkış, M. (2019). 21. yüzyıl yeterlilikleri ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 125-154.

Yüce, B. (2021). Türk dil yapısında cinsiyet. *Dil Araştırmaları*, 15(28), 199-215.

STEAM ACTIVITY WITH DYSLLEXIA NUMBER CYLINDERS FOR PRESCHOOL CHILDREN

Mustafa Şahin BÜLBÜL¹

¹Prof. Dr., Kafkas University, Dede Korkut Faculty of Education, Department of Special
Education, Gifted Education, ORCID: 0000-0003-1524-6575

Abstract

This study explores the use of dyscalculia number cylinders in a STEAM-based activity designed to enhance early mathematical awareness in preschool children. The cylinders are proportional in height to the numerical values they represent, providing a concrete and spatially guided learning experience. During the activity, children stacked the cylinders without toppling, arranged them sequentially, and created reverse imprints on playdough, thereby engaging in visual and tactile exploration. Rolling and toppling the cylinders emerged as particularly enjoyable aspects, adding a playful and game-like dimension to the process. Findings indicate that children not only grasped the sequential nature of numbers but also developed spatial reasoning skills by observing relationships among objects. Moreover, the imprints in playdough allowed children to recognize number symbols from different perspectives, while mistakes became constructive opportunities for learning. The study demonstrates that STEAM activities using concrete manipulatives in early childhood can foster mathematical thinking and transform learning into an enjoyable and meaningful experience.

87

Keywords: Dyscalculia, STEAM education, preschool, number cylinders, early mathematics

1. INTRODUCTION

Early childhood is widely regarded as a foundational period in human development, particularly in terms of cognitive and mathematical growth (Van Oers, 2010). During this stage, children begin to interact more consciously with their environments, encountering early mathematical concepts such as quantity, shape, and spatial arrangement. However, because abstract ideas are often beyond the cognitive reach of very young learners, there is a growing consensus that hands-on, sensory-rich experiences are essential for meaningful learning (McNeil & Uttal, 2009). This has led educators to place increasing value on the use of concrete materials that not only help children grasp mathematical concepts but also make learning more enjoyable. Among contemporary approaches, STEAM-based activities—which integrate Science, Technology, Engineering, the Arts, and Mathematics—have gained prominence for their capacity to support multiple areas of development simultaneously (Harjanty & Muzdalifah, 2022). These activities encourage not only academic learning but also creativity, critical thinking, and real-world problem-solving. Furthermore, the development of educational tools tailored for learners with dyslexia and dyscalculia has broadened the accessibility of early mathematics education, offering inclusive opportunities that benefit all children (Iliska & Gudoniene, 2025). One example is the use of number cylinders designed for dyscalculia, which combine visual and tactile elements to help children connect symbols with quantities in a concrete and engaging way. When embedded within game-like activities—such as stacking or pressing the cylinders into playdough—these materials align with children’s natural tendencies toward exploration and play (Lamrani & Abdelwahed, 2020). Through such playful interactions, children not only enjoy the process but also develop important skills in focus,

sequencing, and spatial reasoning (McGonigle-Chalmers & Kusel, 2019; Goktepe Yildiz & Ozdemir, 2020). Moreover, the flexibility of these activities allows for learning through trial and error, offering children a safe space to experiment, make mistakes, and try again—an essential part of developing a resilient learning mindset (Bertrand & Namukasa, 2020). As they engage visually and physically with number symbols, children begin to internalize abstract ideas through multisensory pathways (Jordan & Baker, 2011), and their early experiences with STEAM-oriented play can help foster a long-term positive attitude toward mathematics (Johnston, Kervin, & Wyeth, 2022). Altogether, these insights underscore the value of integrating concrete, inclusive, and interdisciplinary methods into early childhood education to create more meaningful and lasting learning experiences.

2. METHOD

In this qualitative study, preschool children were engaged in playful interactions with specially designed number cylinders, allowing researchers to observe their natural behaviors and emergent mathematical skills. The activity was structured as an open-ended play session rather than a formal instructional task, enabling children to explore the materials freely and meaningfully. Through this process, various cognitive and motor skills—such as numerical sequencing, spatial reasoning, fine motor coordination, and symbolic recognition—began to surface organically as children stacked, arranged, and imprinted the cylinders. The study relied on systematic observation and unstructured interviews with both children and educators, allowing for rich, in-depth insights into how young learners construct mathematical understanding through play. This approach aligns with interpretivist research paradigms in early childhood education, where learning is viewed as a socially and contextually grounded experience, and data collection methods are designed to capture the nuances of individual meaning-making. By focusing on the children's spontaneous interactions with the material, the study provides valuable evidence on the role of concrete manipulatives in fostering foundational numeracy within informal, yet cognitively rich, environments.

3. FINDINGS

During the activity, children demonstrated a diverse range of emerging mathematical behaviors while engaging with the number cylinders in playful and exploratory ways. They attempted to estimate numerical values by observing the relative height of each cylinder, showcasing an intuitive understanding of quantity and magnitude. As they stacked the cylinders without toppling them, they practiced balance, hand-eye coordination, and spatial judgment. The natural inclination to roll and topple the cylinders introduced elements of experimentation and cause-effect reasoning. Many children also began to create color patterns, indicating early skills in classification and sequencing. In group settings, they engaged in tasks like identifying the cylinder that broke the numerical order, reinforcing their grasp of numerical sequencing and logical thinking. Additionally, when pressing the cylinders into playdough, some children noticed and verbalized that the number symbols appeared in reverse—an observation that reflects an early awareness of symbolic orientation and visual-motor transformation. These spontaneous behaviors, emerging from unstructured play, underscore how open-ended, sensory-rich materials can effectively nurture foundational mathematical and cognitive skills in preschool learners.

The number cylinders shown in the figure were created using a 3D printer and are designed to support early mathematical thinking through concrete and sensory experiences. Each cylinder's

color corresponds to number type—black for odd numbers and white for even numbers—providing a simple yet effective visual cue for distinguishing numerical categories (Fig. 1). Additionally, the height of each cylinder increases proportionally with the numerical value it represents, allowing children to engage in direct physical comparisons of quantity. This proportional design supports the development of concepts such as magnitude, sequencing, and numerical relationships. When used in educational settings, children can arrange the cylinders by size, identify patterns, and even explore mirror-image representations when pressing them into materials like playdough. The integration of visual contrast, physical structure, and tactile interaction makes these cylinders a valuable manipulative for fostering foundational numeracy and pattern recognition skills in preschool-aged learners.

Figure 1. Number cylinders produced with a 3D printer. Odd numbers are printed in black and even numbers in white. The height of each cylinder is directly proportional to the value of the number it represents.

During the play sessions, children engaged with the number cylinders in a variety of spontaneous and exploratory ways. They stacked the cylinders vertically and intentionally toppled them, transforming mathematical play into a physically engaging activity. By pressing the cylinders into playdough, they observed the imprinted numbers and attempted to guess the correct numeral, enhancing both tactile recognition and number-symbol awareness. Children also discovered visual patterns, such as alternating black and white cylinders, reflecting their understanding of odd and even sequences. In another activity, they lined up the cylinders side by side and examined their increasing heights, identifying the one that disrupted the order—a game that encouraged reasoning about numerical sequences and visual consistency. These observed behaviors demonstrate how hands-on materials can naturally support early mathematical exploration through playful learning.

Figure 2. Preschool children interacting with number cylinders through stacking, patterning, and imprinting activities.

These observations collectively highlight the powerful role of tangible, open-ended materials in fostering early mathematical thinking through play. The number cylinders, with their proportional height, distinct color coding, and sensory versatility, provided a meaningful context for children to explore numerical concepts in intuitive and engaging ways. As children manipulated, compared, and organized the cylinders, they demonstrated emerging competencies in estimation, sequencing, pattern recognition, and symbolic understanding. The spontaneous and varied nature of these interactions reinforces the importance of integrating concrete, multisensory tools into early childhood education to support the natural development of foundational mathematical and cognitive skills.

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

The findings of this study provide strong empirical support for the growing body of research advocating for the integration of play-based, multisensory, and concrete learning tools in early childhood mathematics education. As demonstrated through the use of 3D-printed number cylinders, preschool children were able to engage meaningfully with mathematical concepts such as number magnitude, order, parity, and symbolic representation through hands-on exploration and open-ended play. These observations are consistent with constructivist theories of learning, which argue that young children build understanding through active engagement with their environments, particularly when learning is embedded within socially meaningful and physically interactive contexts (Van Oers, 2010). In this respect, the number cylinders served not merely as instructional aids, but as catalysts for cognitive development, providing affordances for discovery, experimentation, and self-directed learning. The materials facilitated not only individual exploration but also social interaction, as children collaborated, compared outcomes, and communicated their thinking, further enriching the learning experience.

A critical implication of this study lies in its contribution to the inclusive education literature, particularly for learners with specific learning difficulties such as dyscalculia. The number cylinders were originally designed with dyscalculia in mind, yet the activities proved engaging and developmentally appropriate for all children, aligning with the principles of Universal Design for Learning (Iliska & Gudoniene, 2025). The visual-tactile integration inherent in the materials allowed children to bridge symbolic and sensory information, supporting multiple cognitive pathways for understanding numerical concepts (Jordan & Baker, 2011). For example, recognizing reversed number imprints in playdough highlights an emerging awareness of symbolic transformation and spatial orientation, both of which are crucial for literacy and numeracy development. Moreover, tasks such as pattern creation, stacking by height, and identifying out-of-sequence cylinders prompted children to engage in early forms of logical reasoning and error detection, echoing the findings of McGonigle-Chalmers and Kusel (2019) on the developmental significance of size sequencing and classification skills.

From a pedagogical standpoint, this study reaffirms the value of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) integration in early learning environments. As Harjanty and Muzdalifah (2022) emphasize, STEAM-based activities cultivate not only cognitive skills but also creativity, collaboration, and problem-solving abilities. The number cylinder activity exemplified this synergy, blending mathematical structure with artistic and kinesthetic expression through stacking, building, and imprinting actions. The playful nature of the activity encouraged children to persist through trial-and-error processes, embracing mistakes as learning opportunities—a critical component of developing a growth mindset (Bertrand & Namukasa, 2020). These findings suggest that early exposure to STEAM-oriented play does not merely prepare children for future academic success in STEM fields, but also fosters broader dispositions such as curiosity, resilience, and cognitive flexibility.

Despite the study's strengths, certain limitations should be acknowledged. The qualitative nature of the data collection, while rich in descriptive detail, does not allow for statistical generalization. The sample was limited in size and context, and findings may not fully represent broader populations or diverse educational settings. Future studies could expand on this work by employing mixed-methods approaches, including pre- and post-assessment of mathematical skills, to measure learning outcomes more systematically. Additionally, longitudinal studies may be valuable in examining how early interactions with concrete materials like number cylinders influence long-term numeracy development. Investigating teacher perspectives and classroom implementation strategies could further inform scalable integration of such tools into formal curricula.

Based on these findings, several recommendations emerge for practitioners, researchers, and curriculum designers. First, early childhood educators should consider incorporating concrete, visually distinct, and proportionally designed materials into their daily routines to support intuitive mathematical learning. Second, the development of inclusive manipulatives should be prioritized, ensuring accessibility for learners with diverse cognitive profiles while maintaining universal appeal. Third, teacher training programs should emphasize the pedagogical value of play-based and STEAM-integrated learning, equipping educators with strategies to facilitate open-ended, exploratory activities that foster deep learning. Finally, policymakers and educational stakeholders should support investments in innovative, research-informed materials that align with developmental science and promote equity in early learning opportunities.

This study contributes to a growing recognition of the importance of tangible, multisensory, and play-driven learning experiences in fostering early mathematical understanding. The 3D-printed

number cylinders functioned not only as educational tools but also as developmental instruments, enabling children to make meaningful connections between abstract numerical concepts and concrete physical experiences. As early childhood education continues to embrace holistic and inclusive approaches, the thoughtful design and implementation of such manipulatives will play a pivotal role in shaping positive, equitable, and effective learning environments for all young learners.

5. REFERENCES

Bertrand, M. G., & Namukasa, I. K. (2020). STEAM education: student learning and transferable skills. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, 13(1), 43-56.

Goktepe Yildiz, S., & Ozdemir, A. S. (2020). The effects of engineering design processes on spatial abilities of middle school students. *International Journal of Technology and Design Education*, 30(1), 127-148.

Harjanty, R., & Muzdalifah, F. (2022). Implementation of STEAM project-based learning in developing early childhood cooperation. *Atfālunā Journal of Islamic Early Childhood Education*, 5(1), 47-56.

Iliska, D., & Gudoniene, D. (2025). Sustainable technology-enhanced learning for learners with dyslexia. *Sustainability*, 17(10), 4513.

Johnston, K., Kervin, L., & Wyeth, P. (2022). STEM, STEAM and makerspaces in early childhood: A scoping review. *Sustainability*, 14(20), 13533.

Jordan, K. E., & Baker, J. (2011). Multisensory information boosts numerical matching abilities in young children. *Developmental science*, 14(2), 205-213.

Lamrani, R., & Abdelwahed, E. H. (2020). Game-based learning and gamification to improve skills in early years education. *Computer Science and Information Systems*, 17(1), 339-356.

McGonigle-Chalmers, M., & Kusel, I. (2019). The development of size sequencing skills: An empirical and computational analysis. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 84(4), 7-202.

McNeil, N. M., & Uttal, D. H. (2009). Rethinking the use of concrete materials in learning: Perspectives from development and education. *Child development perspectives*, 3(3), 137-139.

Van Oers, B. (2010). Emergent mathematical thinking in the context of play. *Educational studies in mathematics*, 74(1), 23-37.

**AN INTERDISCIPLINARY LEARNING EXPERIENCE IN THE TRIANGLE OF
PHILOSOPHY ART AND LITERATURE: A DAY IN THE MUSEUM
FELSEFE SANAT VE EDEBİYAT ÜÇGENİNDE DİSİPLİNLER ARASI BİR ÖĞRENME
DENEYİMİ: MÜZEDE BİR GÜN UYGULAMASI**

Semra BİLGİN¹, Fatih BİLGİN², Sare Ümit BAYRAKTAR³

¹Dr., Atakum BİLSEM, Felsefe, 0000-0001-8048-978X

²Başöğretmen, Canik BİLSEM, Türkçe, 0009-0003-1203-0258

³Başöğretmen, Atakum BİLSEM, Görsel Sanatlar0009-0006-8574-7593

Özet:

Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme deneyimi kazanması için zaman zaman okul ortamının dışına çıkması ve atölye, sanat merkezi, müze gibi farklı öğrenme ortamlarını deneyimlemesi gerekir. Bu çalışma, Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM) öğrencilerinden oluşan sekiz kişilik bir grupla gerçekleştirilen disiplinler arası bir eğitim uygulamasının müze ortamında gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Çalışmanın temel amacı: sanat, felsefe ve edebiyat üçgeninde disiplinler arası bir yaklaşımla, farklı bakış açılarını bir araya getirerek öğrencilerin eleştirel düşünme, estetik algı ve ifade becerilerini geliştirmektir. Öğrenme ortamı olarak müzenin seçilme nedeni ise; müzenin bu üç alanı da içine alan, öğrencilerin çok yönlü öğrenme süreçlerine girmesine olanak tanıyan bir içerik sunmasıdır.

Uygulama Atakum BİLSEM’de öğrenim gören dördü ortaokul, dördü lise öğrencisi olan sekiz öğrencinin bir günü müzede geçireceği şekilde planlanmıştır. Samsun Kent Müzesi özelinde yapılan uygulamada öğrenciler öncelikle müzeyi gezerek, eserleri tek tek incelemiştir. Daha sonra müzede eğitim için hazırlanan salonda, öncelikle sanat felsefesi kapsamında hazırlanan açık uçlu sorular öğrencilere sorulmuş, Sokratik Yöntem esas alınarak, soru cevap şeklinde hem müzedeki eserler özelinde hem de genel olarak estetik üzerine bir tartışma yürütülmüştür. 40 dakikalık uygulama sonrası ara verilmiş ve aranın ardından öğrencilerden müzede gördükleri, en çok dikkatlerini çeken bölümlerden birinin tema olarak seçildiği bir afiş hazırlamaları istenmiştir. Daha sonra hazırlanan afişlerin sunumu ve slogan cümlelerinin anlamları üzerinden bir sorgulama faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Öğleden sonraki programda ise öğrencilerden müze deneyimini yansıtan şiir, deneme veya küçürek öykü şeklinde bir edebi metin oluşturmaları istenmiş, ardından genel değerlendirme yapılarak eğitim tamamlanmıştır. Bu süreçte öğrenciler, müze ortamındaki deneyimlerini yalnızca gözlemle sınırlı tutmayıp düşünce, sanat ve dil boyutlarında yeniden üretme imkânı bulmuşlardır. Müze eğitiminin bu bağlamda en önemli katkısı, öğrencilerin hem bireysel hem de grup içi etkileşimlerle özgün öğrenme yolları geliştirmelerine imkân tanınması olmuştur. Sonuç olarak, disiplinler arası yaklaşımın öğrencilerin müze deneyimini zenginleştirdiği, öğrenmeyi daha kalıcı ve anlamlı hale getirdiği görülmüştür. Ayrıca küçük grup çalışmasının, öğrencilerin bireysel katılımını ve derinlemesine öğrenmesini desteklediği gözlenmiştir. Çalışma, müze eğitime disiplinler arası ve farklılaştırılmış bir perspektif kazandırması açısından örnek bir model sunmuş ve farklı alan öğretmenlerinin iş birliğinin öğrenme ortamlarına sağlayacağı katkıları ortaya koymuştur. Bu çalışmanın disiplinler arası eğitim uygulamalarına örnek teşkil etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müze eğitimi, disiplinler arası yaklaşım, eğitimde farklılaştırma, felsefe, sanat,

Summary:

To gain hands-on learning experiences, students need to occasionally step outside the school environment and explore different learning environments, such as workshops, art centers, and museums. This study is based on an interdisciplinary educational practice implemented in a museum setting with a group of eight students from the Science and Art Center (BİLSEM). The primary objective of the study is to develop students' critical thinking, aesthetic perception, and expression skills by bringing together diverse perspectives within an interdisciplinary approach within the triangle of art, philosophy, and literature. The museum was chosen as a learning environment because it offers content that encompasses all three areas, allowing students to engage in multifaceted learning processes. The program was designed so that eight students at Atakum BİLSEM four middle school and four high school students spent a day at the museum. In the program, specifically for the Samsun City Museum, the students first toured the museum and examined the works one by one. Then, in the hall prepared for the training at the museum, the students were asked open-ended questions on the philosophy of art. A question-and-answer session, based on the Socratic Method, was held, focusing on both the works in the museum and aesthetics in general. After 40 minutes of practice, a break was held, and students were asked to create a poster themed around one of the areas they saw in the museum that most captured their attention. The posters were then presented and a debriefing activity was conducted based on the meanings of the slogans. In the afternoon program, students were asked to create a literary text in the form of a poem, essay, or short story reflecting their museum experience. Following this, the training concluded with a general evaluation. During this process, students were not limited to observation alone but had the opportunity to reproduce their experiences in the museum environment in thought, art, and language. The most significant contribution of museum education in this context was the opportunity it provided for students to develop unique learning styles through both individual and group interactions. In conclusion, an interdisciplinary approach was found to enrich students' museum experiences, making learning more lasting and meaningful. Furthermore, small group work was observed to foster individual student engagement and in-depth learning. The study provided an exemplary model for introducing an interdisciplinary and differentiated perspective to museum education and demonstrated the benefits of collaboration among teachers from different fields to learning environments.

Keywords: Museum education, interdisciplinary approach, differentiation in education, philosophy, art

**A RESEARCH ON THE EFFECT OF GAMES IN HISTORY TEACHING
TARİH ÖĞRETİMİNDE OYUNUN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**Nurdane TEPEBAŞ¹, Melih BATMACA², Naz BULUT³, Melike Naz KARADAĞ⁴,
Süheyla ATMACA BATTAL⁵, Esengül İLHAN⁶**

¹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Sosyal Bilimler,
0009-0006-3611-7704

²Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Tarih,
0009-0000-5443-8022

³ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Tarih,
0009-0000-7422-6342

⁴ Öğrenci, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Tarih,
0009-0003-5054-4946

⁵Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Yabancı Dil,
0009-0005-6285-7311

⁶Öğretmen, Kars Halk Eğitimi Merkezi, Tarih, 0009-0002-37949845

Özet

Oyun, her yaştan insanın severek yaptığı bir etkinliktir. Öyle ki oyunla ilgili bulgulara arkeolojik kazılarda bile rastlanmaktadır. Özellikle çocukluk çağı oyunun çok etkili olduğu bir dönemdir. Bu dönemin iyi değerlendirilebilmesi adına eğitimde de oyunlar kullanılarak eğitim ortamı daha eğlenceli bir hale getirilerek bilginin kalıcılığı artırılabilir.

Çalışmamızın amacı: Oyunun öğrenme üzerindeki etkisine vurgu yapmaktır. Osmanlı Tarihi ile ilgili 7. sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanmış olduğumuz oyunun tarih öğretimine etkisini ölçmek ve oyunun öğrenme üzerindeki katkısını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmamızda nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi olarak kendi hazırladığımız 8 sorudan oluşan eğitsel oyun araştırma ölçeği uygulanmıştır. Oyunun oynanması esnasında gözlem yapılmış öğrencilerin severek oynadıkları gözlemlenmiştir. Araştırmamızın evrenini 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Yasal izinler alınarak evreni temsilen Bilim ve Sanat Merkezine devam eden 24 öğrenci üzerinde uygulama yapılmıştır. Çalışmamızın içeriğini 7. sınıf sosyal bilgiler dersinin müfredatında yer alan “*kültür ve miras*” ünitesindeki Osmanlı Tarihi konuları oluşturmaktadır. Bu konu ile ilgili Adobe Illustrator programı üzerinden oyun zemini ve kartları tasarlanarak baskıları alınmıştır. Oyun kartlarındaki sorular zorluk derecesine göre puanlanmıştır. Tasarlanan oyun dörder kişilik 6 gruba uygulanmış ve ardından değerlendirme ölçeği öğrenciler tarafından doldurulmuştur. Bulgular Google Form üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca oyunumuz bir web2.0 aracı olan Wordwall üzerinden de iki farklı şekilde (20 soru anagram ve 26 soru çoktan seçmeli) hazırlanarak erişime açılmıştır.

Sonuç olarak tarih konularının öğretiminde oyun kullanılması olumlu bir etki göstermiş ve öğrenmeyi pekiştirici bir rol oynamıştır. Ayrıca oyun oynamanın eğlenceli olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tarih, Eğitsel Oyun, Kutu Oyunu.

Abstract

Play is an activity enjoyed by people of all ages. Evidence of play has even been found in archaeological excavations. Childhood is a particularly powerful period for play. To maximize this period, games can be used in education to make the learning environment more enjoyable and enhance the retention of knowledge.

The purpose of our study: To emphasize the impact of games on learning. We aimed to measure the impact of a game we prepared for 7th-grade students about Ottoman history on history teaching and to reveal its contribution to learning.

Our study employed a quantitative research method. We used an educational game research scale consisting of eight questions that we developed ourselves. Observations were made during the game's play, and it was observed that the students enjoyed it. The population of our study consisted of 7th-grade students. After obtaining legal permissions, the study was conducted with 24 students attending the Science and Art Center to represent the population. The study focused on Ottoman History topics within the "Culture and Heritage" unit of the 7th-grade social studies curriculum. For this purpose, the game background and cards were designed and printed using Adobe Illustrator. The questions on the game cards were scored according to difficulty. The designed game was administered to six groups of four students, and the students then completed an evaluation scale. The findings were analyzed using Google Forms. Additionally, our game was prepared and made available in two versions (20 anagram questions and 26 multiple choice questions) on Wordwall, a web2.0 tool.

In conclusion, using games in teaching history subjects had a positive impact and played a role in reinforcing learning. Furthermore, it was observed that playing games was fun.

Keywords: History, Educational Game, Board Game.

1. GİRİŞ

Tarih dersi doğası itibari ile diğer bilimlerden farklı olarak soyut bilgi ve kavramların öğrenciye kazandırılması esasına dayanır. Soyut kavramların öğrenciye kavratılması, siyasi ya da sosyal gelişmeler ile ilgili öğrencilerin değerlendirme ve yorum yapması bir hayli zordur. Bu durum geçmişe ait bu soyut bilgi birikimlerini öğrencilere kazandırmaya çalışılan tarih öğretmenlerinin işini güçleştirmektedir. Birden fazla duyu organına hitap eden oyun yöntemi ise tarihsel olayları somutlaştırarak, öğretim daha nitelikli hale gelmesini sağlayacaktır. Aktekin ve Pata (2013)'ya göre konuları öğrencilere sevdirecek, eğlenceli bir şekilde ele almanın tarih dersine olan ilgiyi artıracığı belirtilmektedir (Karabağ & Aydoğan, 2015).

Toplumların eğitim düzeylerinin yükselmesi ile verimliliklerinin artması arasında bir bağ bulunmaktadır. Eğitim etkinliklerinin niteliği ile bireyin yaşadığı topluma yapacağı ekonomik, siyasi ve kültürel katkı arasında da pozitif yönde bir ilişki vardır. Bilimsel araştırmalar eğitim düzeyi ile kalkınma arasında doğrusal ilişkiler varlığını ortaya çıkarmaktadır. Sosyal bilgiler dersi bireyin kendini tanıması, çevresini tanıması, toplumsal kuralları öğrenmesi, geçmişini öğrenmesi ve geleceğe yönelik planlamalar yaparak, sosyalleşmesi için gerekli olan bir derstir. Bu dersin önemli amaçlarından biri de; milli ve manevi yönden gelişmiş, topluma karşı duyarlı, vatan, millet devlet sevgisini içselleştirmiş, hukuk kurallarına bağlı, haklarını ve sorumluluklarını bilen ve buna uygun yaşayan etkili vatandaş yetiştirmektir (Yeşilkaya 2013).

John Dewey'e göre (2012) tarih, ne sebep veya sonuçların bir yığını ve ne de olmuş olanın sade bir ifadesi olarak değil; güçlü ve devinim halinde bir şey olarak sunulmalıdır. Harekete geçirici

dürtüler, yani motorlar ortaya çıkarılmalıdır. Tarihi sabit bir bilgi karmaşası şeklinde sunmak yerine öğrencilerin kendilerini olayların içinde ve bir parçası olarak görebilecekleri haritalı oyunlarla sunmanın tarih öğretiminin temel hedeflerine katkısı olacaktır (Uygun vd., 2018).

Sosyal bilgiler öğretmenleri, tarih konularını öğretirken tarih dersine karşı öğrencilerin genellikle önyargılı olduklarını ve tarih konularına yeteri kadar ilgi gösteremediklerini bu konuları işlerken sıkıntı yaşamalarına gerekçe olarak göstermişlerdir. Bunun yanı sıra ders saatinin az olması, ders kitabının çok yüzeysel olması, öğrencinin dersi ezber olarak görmesi, öğrencilerin tarih konularından sıkılması ve öğrencinin tarih dersinden sadece yüksek not almak istemesi gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Göksu, 2020).

Sosyal bilgiler dersinde tarih konuları öğretilirken, öğrencinin problem çözme becerisini geliştirmek, empati yapmasını sağlamak ve yaratıcı düşünme yollarını açmak gibi yöntemler kullanılarak tarih konuları ezber olmaktan çıkartılmaya çalışılmaktadır. Tarih öğretiminde amaçlanan hedeflere varabilmek için tarih öğretiminin niteliğinin artırılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye’de verilen tarih eğitiminin hedeflere ulaşma noktasında eksik kalması, tarih eğitimine yönelik yapılan eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır (Avcı vd., 2016). Öğrencilere tarih bilinci aşlamak için öncelikle tarihin nedir ve niçin öğretilmelidir sorularına cevap verilmesi gerekmektedir. Çünkü toplumu oluşturan her birey, geçmişini ne kadar iyi tanırsa, geleceğe o kadar güvenle bakabilir. Bundan dolayı tarih konularının öğretiminde farklı yaklaşımların bir arada kullanılması bu dersi monotonluktan çıkararak konuların daha eğlenceli ve etkin şekilde işlenmesine imkân sağlamaktadır (Öner, 2015). Eğitsel oyunlar; okulun, dersin, ünitenin ve konuların hiyerarşik hedeflerini gerçekleştirmede oldukça başarılı bir yöntemdir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde oyun yöntemini kullanmak; yaparak, yaşayarak öğrenmeyi sağladığı için öğrenme daha kalıcı olmaktadır. Çoğu zaman eğitim ve öğretim esnasında öğrencilerin dikkatlerinin uzun süre devam etmesi zordur, dikkatin devamı için oyun yöntemi işi kolaylaştırmaktadır (Hazar, 1996).

Kiili, öğrenmenin sadece bilişsel değil, aynı zamanda davranışsal da olduğunu belirterek, bilişsel yapıların oyun dünyası içinde yapılan etkinlik ve pratiklerle desteklenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır (Korkusuz & Karamete, 2013).

Eğitim: “bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik yönde meydana gelen davranış değişikli oluşturma sürecidir” (Ertürk, 1986).

1.1. Kuramsal Çerçeve

Amaç

Oyunun her çağda çocuğun bir ihtiyacı olduğu ve gerek zihinsel gerek bedensel üzerinde gelişimi üzerinde etkili bir faktör olduğu bilinmektedir. Birçok alanda oyun kullanılabileceği gibi eğitimde de oyun kullanılabilir.

Amacımız hazırladığımız kutu oyunu ile öğrenilmesi karmaşık olan Osmanlı Tarihi konularının ve Osmanlı Devleti’ne ait kavramların daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamak. Oyunun tarih öğretimine katkısını hazırladığımız oyun ile değerlendirmektir.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1-Eğitsel oyun oynamak Osmanlı Tarihi öğrenmeyi kolaylaştırır mı?
- 2-Öğrenme üzerinde oynan oyunun pekiştirici etkisi var mıdır?
- 3-Osmanlı Tarihi’ne ait kavramlar öğrenilirken yaşanan kavram karmaşıklığı eğitsel oyunla

giderilebilir mi?

4-Sosyal bilgiler dersi konuları ile ilgili okullarda kullanılabilecek yeni eğitsel oyunlar tasarlanabilir mi?

Çalışmanın Hedefleri

- Çalışmamız ile öğrencilerin öğrenmekte zorlandıkları Osmanlı Tarihi konularını daha kolay ve kalıcı bir şekilde öğrenmelerini sağlamak.
- Çalışmamız ile birlikte Osmanlı Tarihi konularını, eğitsel oyun ile bütünleşmiş bir şekilde öğretmek ve öğrencilerin Osmanlı Tarihi kavramlarını pratik bir şekilde öğrenmesini sağlamak.
- Eğitimde oyun kullanımına katkı sunmak, öğrencilerin kendi hazırladıkları oyun içerikleriyle bilgiye ulaşmalarını sağlamak.
- Osmanlı Tarihi ile ilgili çok fazla kavramın karmaşaya neden olmadan öğrenilmesini sağlamak gibi hedeflerimiz bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmamıza başlarken ilk önce konu ile ilgili literatür tarama ve doküman analizi yapılmıştır. Gerekli izinler alınarak proje uygulama aşamasına geçilmiştir. Çalışmamızda nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi olarak hazırladığımız ve 8 sorudan oluşan eğitsel oyun değerlendirme ölçeği uygulanmıştır. Oyun oynanırken gözlem yapılmış öğrencilerin eğlendikleri gözlemlenmiş ve olumlu dönütler alınmıştır. Araştırmamızın evrenini bilim sanat merkezine devam eden 7.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.12 erkek, 12 kız olmak üzere toplam 24 öğrenci bu çalışmaya katılarak örnekleme oluşturmuştur. Çalışmamızın içeriği 7. sınıf sosyal bilgiler dersinin müfredatında yer alan “kültür ve miras” ünitesinde yer alan Osmanlı Tarihi konularından seçilmiştir. Bu konu ile ilgili kalıcılığı zor kavramlar, tarihler ve tarihi şahsiyetler ile ilgili bir oyun hazırlanmıştır. Oyun zemini ve oyuna ait kartlar Adobe Illustrator programı kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1: Oyunumuza ait zemin

Oyunumuza ait bir zemin üzerinde 50 adet soru kartı, 4 adet piyon, bir adet zar ve 10 saniyelik bir kum saati bulunmaktadır. Oyun kartlarındaki sorular zorluk derecesine göre puanlanmıştır. Zemin üzerine Osmanlı Devleti haritası yerleştirilmiş ve etrafına Osmanlı padişahlarının isimleri dönemler halinde yazılmıştır. Oyunda her yarışmacının önünde ilerlemesi gereken 8 adım bulunmaktadır. Bu sayı oyuncuların isteğine göre arttırılıp azaltılabilir. Oyun kuralları zemin üzerinde açıklanmıştır.

Şekil 2: *Oyunumuza ait soru kartı örnekleri*

Ön Yüz

Arka Yüz

Anagram Soru Kartı

*Boşluk Tamamlama
Soru Kartı*

Soru kartlarının bir yüzünde soru yazarken, diğer yüzünde Osmanlı Tuğrası olacak şekilde tasarlanmıştır.

Ayrıca oyunumuz bir web2.0 aracı olan Wordwall üzerinden de iki farklı şekilde (20 soru anagram ve 26 soru çoktan seçmeli) hazırlanarak erişime açılmıştır.

Şekil 3: Wordwall oyunumuza ait ekran görüntüsü

Oyunumuzun masa üstü hali bilim ve sanat merkezine devam eden 7.sınıf öğrencileri dörder kişilik gruplara ayrılarak toplam 6 gruba uygulanmıştır. Oyun oynandıktan sonra öğrencilere eğitsel oyun değerlendirme ölçeği uygulanmıştır. Toplanan sonuçlar Google Form üzerinden hazırlanan forma işlenerek bulgular analiz edilmiştir. Veriler Google Form araçları ile yüzdelik ve sayısal veriler olarak toplanıp, karşılaştırmalar tablo halinde listelenip, proje raporuna bulgular kısmına eklenmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmamızın örneklemini oluşturan Bilim ve Sanat Merkezine devam eden 7. sınıf öğrencileri 24 kişiden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin tamamı projemize gönüllü olarak katılmış ve 10 soruluk değerlendirme sorularını cevaplamışlardır.

Tablo 1. Daha önce hiç Osmanlı Tarihi içerikli bir kutu oyunu oynadınız mı? sorusunun Sonucunu Gösteren Tablo

Daha önce hiç Osmanlı Tarihi içerikli bir kutu oyunu oynadınız mı?	Evet		Hayır	
	N	f	N	f
	7	30,4	16	69,6

Tablo 3'te de görüldüğü gibi "Daha önce hiç Osmanlı Tarihi içerikli bir kutu oyunu oynadınız mı?" sorusuna öğrencilerin %30,4'ü evet cevabını vermiş, %69,6'sı ise hayır cevabını vermiştir.

Tablo 2. Osmanlı Tarihi Eğitsel Oyunu Değerlendirme Sorularına Öğrencilerin Verdiği

Cevapların Dağılımını Gösteren Genel Tablo.

SORULAR	CEVAPLAR					
	HAYIR		KISMEN		EVET	
	N	f	N	f	N	f
1. Osmanlı Tarihi öğrenmenin gerekli olduğuna inanıyorum.	2	8,3	8	33,3	14	58,3
2. Osmanlı Tarihi konularını eğlenceli buluyorum.	7	29,2	10	41,7	7	29,2
3. Osmanlı Tarihi öğrenmeyi karmaşık buluyorum.	4	16,7	13	54,2	7	29,2
4. Osmanlı Tarihi konularını öğrenmeye meraklıyım.	6	25	8	33,3	10	41,7
5. Osmanlı Tarihi öğrenmek için konulara ait kavramların oyunlaştırılması gerektiğini düşünüyorum.	0	0	2	8,3	22	91,7
6. Oynadığımız oyunun eğlence boyutu yanında öğretici de olduğunu düşünüyorum.	0	0	4	13	20	87
7. Osmanlı Devleti'ne ait kavramları oynadığımız oyunla daha iyi öğrenebilirim	1	4,2	4	16,7	19	79,2
8. Oyun oynayarak öğrenmenin test çözmekten daha kalıcı olduğunu düşünüyorum.	2	8,3	6	25	16	66,7

Tablo 4'te de görüldüğü gibi Osmanlı Tarihi eğitsel oyunu değerlendirme sorularına öğrencilerin verdiği cevapların N ve f değerlerinin dağılımı şu şekildedir: “*Osmanlı Tarihi öğrenmenin gerekli olduğuna inanıyorum.*” ifadesine öğrencilerin 14(%58,3)'ü evet, 8(33,3)'ü kısmen, 2(8,3)'ü ise hayır cevabını vermiştir. “*Osmanlı Tarihi konularını eğlenceli buluyorum.*” ifadesine öğrencilerin 7(29,2)'si evet, 10(41,7)'si kısmen, 7(29,2)'si hayır cevabını vermiştir. “*Osmanlı Tarihi öğrenmeyi karmaşık buluyorum.*” sorusuna öğrencilerin 7(29,2)'si evet, 13(54,2)'si kısmen, 4(16,7)'si hayır cevabını vermiştir. “*Osmanlı Tarihi konularını öğrenmeye meraklıyım.*” ifadesine öğrencilerin 10(41,7)'si evet, 8(33,3)'ü kısmen 6(25)'i hayır cevabını vermiştir. “*Osmanlı Tarihi öğrenmek için konulara ait kavramların oyunlaştırılması gerektiğini düşünüyorum.*” ifadesine öğrencilerin 22 0(91,7)'si evet derken 2(8,3) öğrenci ise kısmen cevabını vermiştir. Bu ifadeye hayır cevabını veren öğrenci olmamıştır. “*Oynadığımız oyunun eğlence boyutu yanında öğretici de olduğunu düşünüyorum*” ifadesine öğrencilerin 20 (%87)'si evet, 4 (%13)'ü kısmen cevabını verirken hayır cevabını veren öğrenci olmamıştır. “*Osmanlı Devleti'ne ait kavramları oynadığımız oyunla daha iyi öğrenebilirim.*” ifadesine öğrencilerin 1(%4,2)'i hayır 4 (16,7)'ü kısmen 19 (% 79,2)'ü evet cevabını vermişlerdir. “*Oyun oynayarak öğrenmenin test çözmekten daha kalıcı olduğunu düşünüyorum.*” ifadesine 2 (%8,3) öğrenci kısmen cevabını verirken, 6 (%25) öğrenci hayır cevabını vermiş, 16(%66,7) öğrenci ise evet cevabını vermiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, eğitsel oyunların öğrenme üzerinde olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Uyguladığımız oyun ve gözlemlerimiz bize bunu göstermiştir. O halde sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar kullanılarak öğrencilerin başarı düzeyleri ve derse karşı tutumları olumlu yönde değiştirilebilir. Bu yolla derse olan ilgileri arttırılabilir. Aynı zamanda bu yöntemle öğrenilenler kalıcı hale getirilerek ve öğretim etkinlikleri somutlaştırılarak öğrencilerin öğrenilen bilgileri uzun süre hatırd tutmaları ve dersi sevmeleri sağlanabilir.

Bu kapsamda okulların altyapıları güçlendirilerek öğrencilerin oyun oynayabilecekleri birimler oluşturulmalı ve öğrencilerin oyun yöntemiyle kendi öğrenmelerini gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır. Dersler tek düze olmaktan çıkarılıp öğrencinin bilgiye ulaşan pozisyonunda olması sağlanmalıdır. Bu kapsamda önerilerimiz ise şu şekildedir:

- Eğitici oyunlar farklı derslerde akılda kalması zor olan karmaşık konuların öğretilmesinde kullanılabilir.
- Eğitsel oyunlar eğitimin her kademesinde öğrenci seviyesi gözetilerek, dersin ve konunun içeriğine göre hazırlanabilir.
- Oyunun çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi ve teknolojik boyutu düşünüldüğünde bu tip eğitici oyunların mobil uygulamalara da dönüştürülerek teknolojiyle öğretim müfredatları entegre edilebilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere yönelik eğitici oyun geliştirme ve uygulama seminerleri düzenlenebilir.
- Öğrencilerin oynayacakları kutu oyunu aracılığıyla ekran bağımlılıkları azaltılarak bilgisayar oyunlarından uzaklaştırılması sağlanabilir.

5. KAYNAKLAR

Avcı Akçalı, A. & Aslan, E. (2016). Tarih öğretiminde yerel tarih kullanımının akademik başarıya ve tarihsel düşünme becerilerine etkisi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(2), 375-397

ERTÜRK, S. (1986). Eğitimde Program Geliştirme. (4.Baskı). Ankara: Ankara Hacettepe Üniversitesi Yelkentepe Yayınları.

Göksu, M. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarih Konularının Öğretimine Yönelik Görüşleri. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(5), 1946-1955.

Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/56970/802977>

HAZAR, M. (1996). Oyunla Eğitim. Ankara: Tubitak Yayınları

Karabağ, G. & Aydoğan, O. (2015). Oyun Yöntemiyle Tarih Öğretiminin Öğrenci Erişisine Ve Kalıcılığa Etkisi. Türk Tarih Eğitimi Dergisi, 4(1), 67-88.

Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/164047>

KORKUSUZ, M, E. & KARAMETE, A. Eğitsel oyun geliştirme modelleri. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 2013, 7(2), 78-109. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/39880>

Öner, G. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ‘okul dışı tarih öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Türk Tarih Eğitimi Dergisi (Turkish History Education Journal), 4(1), 89-121.

Uygun, Ö. Ü. K., & Bayram, U. Ö. B., & Arslan, U. Ö. Ö. Sosyal Bilgiler Dersinde Oyunla Öğretimin Etkileri. V. Uluslar Arası Tarih Eğitimi Sempozyumu

ErişimAdresi:https://www.researchgate.net/profile/KamilUygun/publication/368359061_Sosyal_Bilgiler_Dersinde_Oyunla_Ogretimin_Etkileri/links/63e417c7e2e1515b6b7ea594/Sosyal-Bilgiler-Dersinde-Oyunla-Oegretimin-Etkileri.pdf

Yeşilkaya, İ. (2013). 7. sınıf sosyal bilgiler dersi" zaman içinde bilim" ünitesinin eğitsel oyun yöntemi ile öğretimi (Master's thesis, İnönü Üniversitesi). Erişim Adresi: <http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/1205/326663.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

HISTORY'S HIDDEN FEMALE HERO
“MERYEM ATMACA”
TARİHİN SAKLI KALMIŞ KADIN KAHRAMANI
“MERYEM ATMACA”

Alperen Tuğra ABAK¹, Nimet Sönmez OKULMUŞ², Emine ERDOĞAN³, Erdinç OKULMUŞ⁷⁴

¹Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Bilişim Teknolojileri, alperenabak53@gmail.com, 0009-0005-2726-9792

²Dr, Tarih, , : 0000-0001-9882-5809

³Dr Öğretim Üyesi. Kafkas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda Tasarım, 0000-0003-0249-4369

⁴Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Bilişim Teknolojileri, 0000-0003-4631-9650

Özet

Tarihsel dönemler incelendiğinde, birçok savaşa, kahramanlık destanlarına ve daha hiç bilinmeyen birçok hikâyeye rastlamak mümkündür. Milli tarihimizi irdelediğimizde ise, tozlu sayfalarda saklı kalmış ya da daha önce adı hiç duyulmamış bölgesel birçok kahramanımız hakkında önemli bilgilere ulaşabilmekteyiz.

Bu çalışmanın amacı, kahraman ecdadımızın ve milli tarihimizin yakın dönemdeki en önemli destanlarından biri olan Sarıkamış Harekâtı'nın az bilinenlerini ve bilinmeyen kadın kahramanımız Meryem ATMACA ile ilgili önemli bilgiler vererek genç nesilleri araştırma yapmaya teşvik edebilmektir. Ayrıca hazırlanan Meryem ATMACA 3d animasyon filminin öğrencilerin tarih öğrenmeleri üzerindeki etkisini tespit edebilmektir.

Bu çalışma karma araştırma deseni ışığında planlanmıştır. Nicel veriler ile nitel veriler birlikte toplanarak verilerin birbirini desteklemesi sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bilinirlik düzeyi düşük olan kahramanlarımız özelinde yapılmış bir animasyon filmine ve Meryem ATMACA özelinde hazırlanmış akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak sistematik bir araştırma yapılarak Sarıkamış Harekâtı ve Meryem ATMACA hakkında detaylı bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde karakter modellemesi yapılarak 3d animasyon filmi hazırlanmıştır. Hazırlanan animasyon filmi tarih ve sosyal bilgiler derslerinde ders içi materyali olarak kullanılmıştır. Animasyon filmini öğrenciler üzerindeki etkisi incelemek amacıyla film öğrencilere izletilerek veriler toplanmıştır.

Farklı okullarda yapılan gösterimlerle birlikte daha fazla katılımcıya ulaşarak hem Meryem ATMACA hem de milli değerlerimiz hakkında teşvik edici bir etki oluşturarak çalışmanın yaygın etkisi artırılmıştır.

Animasyon film gösteriminden sonra öğrencilerden alınan dönütler, çalışmanın amacına hizmet ettiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Meryem ATMACA, Sarıkamış Harekâtı, 3d animasyon, Kafkas Cephesi

Abstract

When examining historical periods, it is possible to encounter many wars, heroic epics, and countless stories that remain unknown. When we delve into our national history, we can uncover important information about many regional heroes who have remained hidden in dusty pages or whose names have never been heard before.

The aim of this study is to encourage young generations to conduct research by providing important information about the lesser-known aspects of the Sarıkamış Campaign, one of the most important epics of our heroic ancestors and our national history in recent times, and about our unknown female hero, Meryem ATMACA. It also aims to determine the impact of the prepared Meryem ATMACA 3D animated film on students' learning of history.

This study was planned under a mixed research design. Quantitative and qualitative data were collected together to ensure that the data supported each other. As a result of the research, no animated film made specifically about our heroes, who have a low level of recognition, and no academic study prepared specifically about Meryem ATMACA were found. In line with the aim of the study, systematic research was conducted to obtain detailed information about the Sarıkamış Operation and Meryem ATMACA. Based on the data obtained, character modeling was performed and a 3D animated film was prepared. The animated film was used as classroom material in history and social studies lessons. To examine the effect of the animated film on students, the film was shown to students and data was collected.

By reaching more participants through screenings at different schools, an encouraging effect was created regarding both Meryem ATMACA and our national values, thereby increasing the widespread impact of the study.

Feedback received from students after the animated film screening indicates that the study served its purpose.

Keywords: Meryem ATMACA, Sarıkamış Campaign, 3D animation, Caucasus Front.

1. GİRİŞ

1914 yılında başlayan Sarıkamış Harekâtı, Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi'nde Rus kuvvetlerine karşı yürüttüğü askeri bir operasyondur. Yaklaşık 90.000 askerin donarak şehit olduğu bu harekât, Türk tarihinin en dramatik olaylarından biri olarak hafızalarda yer etmiştir. Ancak bu olay sadece cephede yaşanan bir felaket değil, aynı zamanda Anadolu'nun dört bir yanındaki sivillerin de fedakârlık hikâyelerinin bir yansımasıdır.

Bu sivillerden biri olan Meryem Atmaca, Rusların eline esir düşen Türk askerlerine yardım ederek "Esirler Annesi" olarak anılmıştır. Onun hikâyesi, savaşın en acı döneminde bile insanlık değerlerinin korunabileceğini gösterir. Kadın kahramanların savaş dönemlerinde üstlendiği rollerin genellikle göz ardı edilmesi, bu çalışmanın hareket noktalarından biridir.

Bu çalışma, Meryem Atmaca'nın hayatını ve onun temsil ettiği insani değerleri eğitimsel bir model aracılığıyla tanıtmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün yönü, tarih öğretiminde 3D animasyon tabanlı bir öğretim materyalinin geliştirilmesi ve bu materyalin öğrenci üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir.

Araştırmanın odak noktası, dijital hikâye anlatımı yoluyla milli kimlik, empati ve tarihsel farkındalık oluşturabilmektir. Meryem Atmaca'nın hikâyesi, yalnızca bir fedakârlık öyküsü değil, aynı zamanda “kadınların kahramanlık potansiyelinin” tarih sahnesinde görünür kılınmasının bir aracıdır.

Bu bağlamda araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

- 3D animasyonun kullanımı öğrencilerin tarihsel bilgi düzeyini nasıl etkilemektedir?
- Öğrencilerin animasyona ilişkin duygusal ve bilişsel tepkileri nelerdir?
- Bu uygulama, öğrencilerin kadın kahramanlara yönelik farkındalığını artırmakta mıdır?
- Tarih öğretiminde dijital içeriklerin kullanımı, öğrenme motivasyonunu nasıl etkilemektedir?

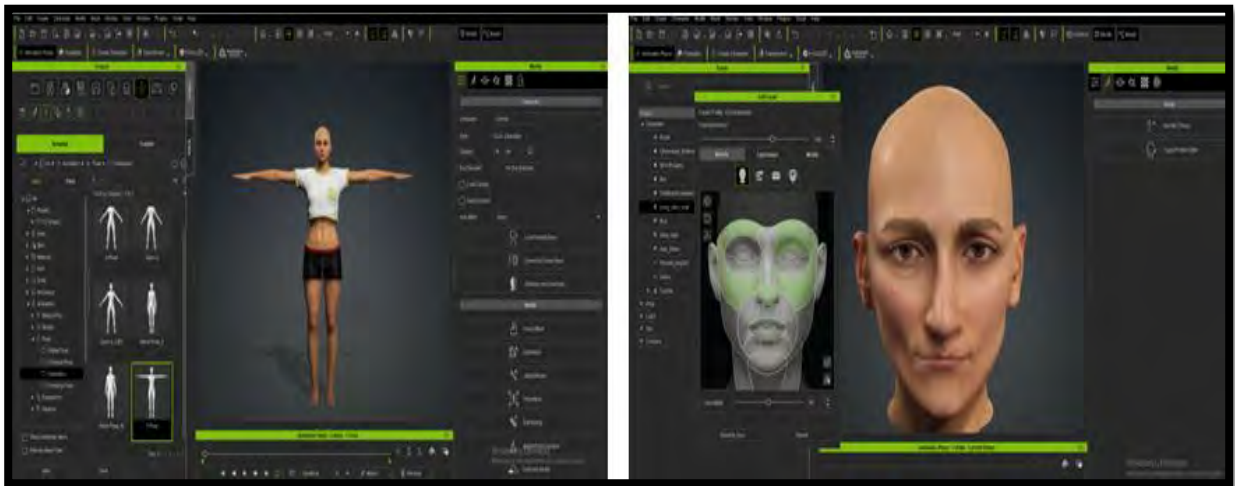
2. YÖNTEM

Araştırma, karma yöntem (mixed method) yaklaşımıyla yürütülmüştür. Nicel kısımda öntest–sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen; nitel kısımda ise öğrenci görüşlerine dayalı betimsel analiz kullanılmıştır. Karma yöntemin seçilme nedeni, öğrencilerin öğrenme çıktılarının hem sayısal hem de duygusal boyutlarının birlikte değerlendirilmesidir.

Katılımcılar, Ardahan ilinde öğrenim gören 90 K12 öğrencisinden oluşmaktadır. Katılım gönüllülük esasına dayalı olarak sağlanmış, öğrencilerin yaş aralığı 10–17 arasında değişmiştir. Cinsiyet dağılımı 48 kız ve 42 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin büyük kısmı Sarıkamış Harekâtı hakkında yalnızca sınırlı düzeyde bilgiye sahip olduklarını belirtmiştir.

Veri toplama araçları olarak üç materyal kullanılmıştır: Sarıkamış Bilgi Testi, Animasyon Değerlendirme Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu. Bilgi testi öğrencilerin tarihsel bilgilerini ölçerken; değerlendirme formu animasyonun öğretici, estetik ve duygusal yönlerini analiz etmiştir. Görüşme formu ise öğrenci deneyimlerini nitel açıdan incelemiştir.

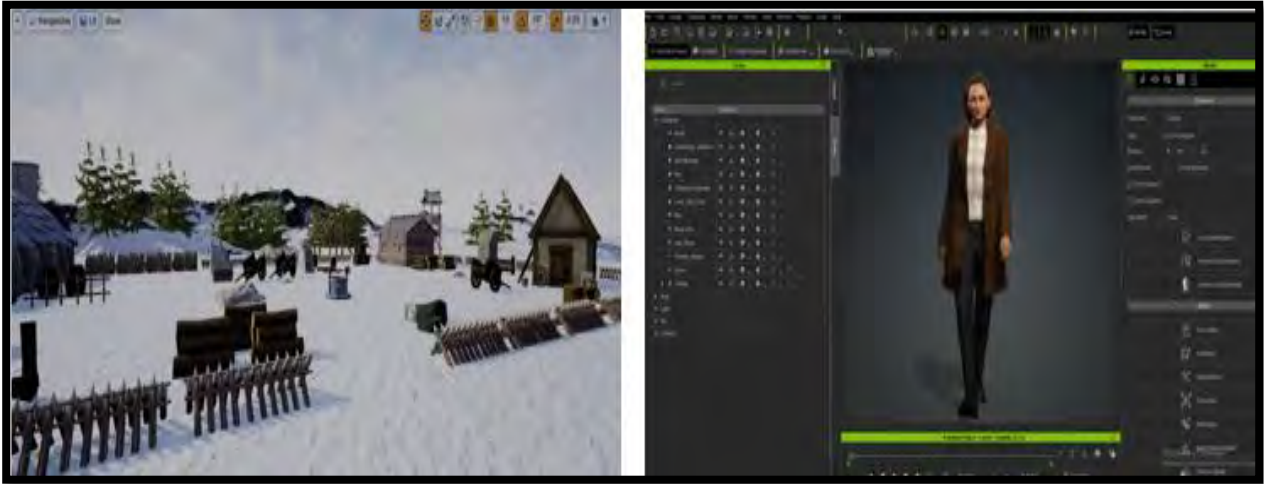
Uygulama süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak öğrencilere öntest uygulanmış; ardından araştırmacı tarafından hazırlanan “Esirler Annesi: Meryem Atmaca” adlı 4 dakika 9 saniyelik 3D animasyon izletilmiştir. Son olarak sontest uygulanmış ve seçilen öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ses kaydı alınarak yazıya dökülmüş ve içerik analiziyle değerlendirilmiştir.

Şekil 1. 3d modelleme aşaması

Şekil 2. Karakter tasarımı

Şekil 3. Animasyon aşaması

Nicel veriler SPSS 25.0 yazılımı ile bağımlı örneklem t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel veriler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve %92 uyum katsayısı elde edilmiştir. Temalar dört kategoride toplanmıştır: duygusal etki, milli bilinç, görsel öğrenme ve kadın kahraman farkındalığı.

3. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular, hem nicel hem de nitel analiz sonuçlarını içermektedir. Nicel bulgular, 3D animasyonun öğrencilerin tarihsel bilgi düzeyinde anlamlı bir artış sağladığını göstermektedir. Deney grubundaki öğrencilerin son test puan ortalamaları öntest puanlarına göre anlamlı biçimde yükselmiştir ($t=5.83$; $p<.05$). Kontrol grubunda ise bu artış anlamlı düzeye ulaşmamıştır.

Bu sonuç, animasyonun tarihsel kavramları öğrencilere daha somut ve duygusal bağlamda aktarabildiğini ortaya koymaktadır. Öğrenciler yalnızca bilgi edinmemiş, aynı zamanda olayların insani yönünü daha güçlü biçimde kavramıştır.

Tablo 1. Deney ve kontrol gruplarına ait öntest ve sontest puan ortalamalarını göstermektedir.

Grup	N	Öntest Ortalaması	Sontest Ortalaması	p
Deney (Animasyon)	45	1.82	3.15	.000
Kontrol (Geleneksel)	45	1.76	1.91	.128

Tablodaki sonuçlara göre, deney grubundaki öğrencilerde gözlemlenen bilgi artışı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, görsel ve duygusal öğrenme araçlarının tarih öğretiminde etkili olduğunu desteklemektedir.

Nitel bulgular, öğrencilerin animasyona ilişkin duygu ve düşüncelerinden elde edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, animasyonun tarihsel olayları “yaşanabilir” hâle getirdiğini belirtmiştir. Öğrenciler, tarih derslerinin çoğunlukla “ezber temelli” olduğunu, ancak animasyonun bu ezberi kırdığını ve duygusal bağ kurmayı kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

Bir öğrenci görüşünde şu ifadeleri kullanmıştır: “Meryem Atmaca’nın hikayesini izlerken ağladım. Onun askerleri kurtarışı, bana hem cesaret hem merhamet öğretti.” Bu tür ifadeler, animasyonun öğrencilerde empati duygusunu güçlü biçimde tetiklediğini göstermektedir.

Verilerin analizi sonucunda dört ana tema ortaya çıkmıştır: duygusal etki, milli kimlik bilinci, görsel öğrenme avantajı ve kadın kahraman farkındalığı. Bu temalar, öğrencilerin yalnızca bilgi değil, değer temelli bir farkındalık geliştirdiklerini göstermektedir.

Ayrıca öğrencilerin %84’ü, animasyonun “kadın kahramanlara bakışlarını değiştirdiğini” belirtmiştir. Meryem Atmaca figürü, geleneksel olarak erkek kahraman merkezli tarih anlatısına alternatif bir örnek sunmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, 3D animasyon tabanlı öğretim materyalinin öğrencilerde tarihsel bilgi kazanımını artırdığı, öğrenmeye karşı tutumu olumlu yönde geliştirdiği ve duygusal katılımı güçlendirdiği belirlenmiştir.

Çalışma, dijital hikâye anlatımının yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal öğrenme üzerinde de güçlü etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Öğrencilerin tarihî olayları anlamlandırma biçimleri, görsel deneyim yoluyla daha derin bir anlam kazanmıştır.

Elde edilen bulgular, tarih öğretiminde teknolojik materyallerin kullanılması gerektiğini desteklemektedir. Öğrenciler, soyut tarihsel olayları somutlaştırabilen animasyon içeriklerle daha etkin öğrenme gerçekleştirmektedir.

Meryem Atmaca'nın hikayesinin eğitsel kullanımı, özellikle milli kimlik bilincinin geliştirilmesi açısından önemli bir araçtır. Bu tür çalışmalar, kadın kahramanların tarih sahnesindeki görünürlüğünü artırarak toplumsal cinsiyet farkındalığına da katkı sunmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

- Tarih derslerinde görsel materyallerin ve animasyonların kullanımı artırılmalıdır.
- Yerel kahramanların hikâyeleri dijital ortama aktarılmalı, eğitim programlarına dahil edilmelidir.
- Kadın kahramanların hikâyeleri, milli tarih anlatısına eşit temsille kazandırılmalıdır.
- Öğrencilerin duygusal öğrenme süreçlerini destekleyen interaktif uygulamalara öncelik verilmelidir.

Bu çalışma, tarih öğretiminde yeni bir pedagojik yaklaşım önermekte ve dijital araçların kültürel aktarımda etkin biçimde kullanılabileceğini göstermektedir. Ayrıca Meryem Atmaca'nın hikayesi, yerel bir kahramanın evrensel bir değer haline gelebileceğini kanıtlamaktadır.

KAYNAKLAR

109

- Arıcı, N., Dalkılıç, E. (2006). Animasyonların Bilgisayar Destekli Öğretime Katkısı: Bir Uygulama Örneği, Kastamonu Eğitim Dergisi, 14 (2), 421-430
- Bozkurt, U. (2023). Rus Basınında Sarıkamış Harekâtı; RuskiyInvalid Gazetesi Örneği. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (Özel Sayı 1 (Cumhuriyetin 100. Yılına)), 1174-1191.
- Demircioğlu, İ. ,Turan, İ. (2015).Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. ISBN 978-605-364-231-2.
- Efe, H. (2015) .Animasyon Destekli Çevre Eğitiminin Akademik Başarıya, Akılda Kalıcılığa ve Çevreye Yönelik Tutuma Etkisi. Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi. Cilt:3, 130-143.
- Göksel, B. (1988). Bir Serencam-ı Harp Harb-i Umumi Safahatına Ait Hatırat. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Güngör, S. (1937). Kumandanların Harp Hatıraları. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Kanal, H. (2014). Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephe Yaşananlar Ve Anadolu'ya Etkileri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54(2), 5-32.
- Küçük, T.,& Korucu, N. (2022). Eğitimde Animasyon Kullanımının İncelenmesi ve Bir

Animasyon Uygulaması1. SED Journal of Art Education, 10(1).

Özata, M. (2009). Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları. Ankara: Genel Kurmay
Başkanlığı Yayınları.

Tonguç, Faik (1999). 1. Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subay'ın Anıları. Türkiye İş Bankası
Yay. İstanbul.

THE DESIGN PROCESS OF FRAMEWORK CURRICULA FOR SCIENCE AND ART CENTERS

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİ ÇERÇEVE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ TASARLANMASI SÜRECİ

Serdar ÖZMEN¹

¹Dr., Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eğitimde Program Geliştirme
<https://orcid.org/0000-0002-0072-8857>

Özet

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), örgün eğitim kurumlarına devam eden özel yetenekli öğrencilerin yeteneklerini geliştirerek kapasitelerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla destek eğitim hizmeti veren özel eğitim kurumlarıdır. BİLSEM’lerde öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla disiplinler arası, proje tabanlı ve farklılaştırma yaklaşımları doğrultusunda zenginleştirilmiş öğretim programları uygulanmaktadır. Öğretim programlarının çağın gerekliliklerine ve öğrencilerin değişen ihtiyaçlarına uyum sağlayacak şekilde güncellenmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde 2024 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında BİLSEM Çerçeve Öğretim Programlarının beceri temelli olarak güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı BİLSEM’lerde 19 farklı branşta hazırlanan çerçeve öğretim programlarının tasarım sürecini ortaya koymaktır. Çalışmada tasarım temelli araştırma yöntemi kullanılmıştır. BİLSEM Çerçeve Öğretim Programlarının tasarlanması sürecinde eğitimde program geliştirmenin temel süreçleri göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Program geliştirme sürecinin ilk aşamasında planlama ve organizasyon grupları oluşturulmuştur. Bu aşamada araştırmacının koordinatörlüğünde MEB temsilcileri, akademisyenler ve öğretmenlerden program karar ve koordinasyon grubu ile birlikte program çalışma grubu ve program danışma grubu oluşturulmuştur. Daha sonrasında program tasarımının en önemli aşamalarından biri olan “ihtiyaç analizi” çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte hedef kitlenin, konu alanının ve toplumun öğretim programına ilişkin gereksinim, sorun ve beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır. İhtiyaç analizi sürecinde farklar yaklaşımı doğrultusunda delphi tekniği ile birlikte anket ve görüşme formu kullanılarak veri toplanmıştır. Bu kapsamda 81 ilde BİLSEM’lerde görev yapan 1584 öğretmenden anket formu yardımı ile nicel veri, doktora mezunu 136 BİLSEM öğretmeninden de odak grup görüşmeleri yoluyla nitel veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analizinde istatistiksel analiz, içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. İhtiyaç analizi çalışmalarından sonra branşlar bazında çerçeve öğretim programlarının genel ve özel amaçları belirlenmiştir. Programların amaçları eğitim felsefesi, eğitim psikolojisi ve eğitim sosyolojisi gibi süzgeçlerden geçirilerek nihai amaçlara ulaşılmıştır. Daha sonra programlarda yer alacak tema ve içerik çerçevelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İçeriğin düzenlenmesinde branşlar bazında doğrusal, sarmal, modüler ve konu ağı-proje merkezli içerik düzenleme yaklaşımları başta olmak üzere farklı yaklaşımlar kullanılmıştır. Daha sonra Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) Öğretim Programları Ortak Metninde yer alan beceriler incelenerek her bir temada kullanılacak beceriler belirlenmiştir. Bu süreçte içerikle uyumlu olacak şekilde disipline özgü hangi alan becerileri ve kavramsal becerilerin kullanılacağı tespit edilmiştir. Branşlar bazında alan becerileri ile birlikte özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bütünlük becerilere ve üst düzey düşünme becerilerine yer verilmesine özen gösterilmiştir. Her temaya ilişkin içerik ile alan becerileri ve kavramsal beceriler eşleştirilerek öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri oluşturulmuştur. BİLSEM Çerçeve Öğretim Programları bütüncül program anlayışına

uygun olarak tasarlanmaya çalışılmış, bu nedenle program kapsamında öğrenme çıktıları ile süreç bileşenlerine, içerik çerçevesine ve öğrenme çıktıları ile ilişkilendirilen eğilimlere ve programlar arası bileşenlerden olan değerlere, sosyal-duygusal öğrenme becerilerine ve okuryazarlık becerilerine de yer verilmiştir. BİLSEM Çerçeve Öğretim Programları özel yetenekli bireylerin özellikleri ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak öğretmenlerin öğrenme-öğretme yaşantıları ile öğrenme kanıtlarını (ölçme ve değerlendirme) düzenleyebilecekleri esnek bir yapıda tasarlanmıştır. Sonuç olarak BİLSEM’lerde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik 19 farklı branşta beceri temelli çerçeve öğretim programları hazırlanmıştır. Bu çalışmada program geliştirme sürecinin tasarımı aşaması ele alınmıştır. İlerleyen çalışmalarda programların denenmesi, farklı program değerlendirme yaklaşımları kullanılarak değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçları doğrultusunda yeniden tasarlanması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Öğretim programı, özel eğitim, özel yetenek, program geliştirme.

Abstract

Science and Art Centers (BİLSEM) are special education institutions that provide supplementary education services to enable gifted students attending formal education institutions to develop their abilities and utilize their capacities at the highest level. Enriched curricula, aligned with interdisciplinary, project-based, and differentiation approaches, are implemented in BİLSEM to ensure students utilize their potential to the fullest. Updating the curricula to adapt to the requirements of the era and the evolving needs of students is an essential necessity. Furthermore, the need for a skill-based update of the BİLSEM Framework Curricula has emerged within the scope of the Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (Century of Türkiye Education Model), which began implementation in 2024 in our country. The aim of this study is to present the design process of the framework curricula prepared in 19 different disciplines/branches in BİLSEM. Design-Based Research (DBR) methodology was employed in the study. The fundamental processes of curriculum development in education were taken into consideration during the design of the BİLSEM Framework Curricula. In the first phase of the curriculum development process, planning and organization groups were established. In this phase, under the coordination of the researcher, a Program Decision and Coordination Group, a Program Working Group, and a Program Advisory Group were formed, consisting of representatives from the Ministry of National Education (MoNE), academics, and teachers. Subsequently, "needs analysis" studies, one of the most critical stages of curriculum design, were conducted. During this process, efforts were made to identify the requirements, issues, and expectations of the target audience, the subject matter area, and society regarding the curriculum. Data were collected during the needs analysis process using the Delphi technique, along with survey and interview forms, in line with the discrepancy/gap analysis approach. Within this scope, quantitative data were collected from 1584 teachers working in BİLSEM across 81 provinces using a survey form, and qualitative data were collected from 136 BİLSEM teachers with doctoral degrees through focus group interviews. Statistical analysis, content analysis, and descriptive analysis methods were utilized for the analysis of the collected data. Following the needs analysis studies, the general and specific objectives of the framework curricula were determined on a discipline-by-discipline basis. The program objectives were filtered through educational philosophy, educational psychology, and educational sociology to reach the final goals. Subsequently, studies were conducted to determine the themes and content frameworks to be included in the curricula. Different approaches were used in organizing the content on a discipline-by-discipline basis, primarily including the linear, spiral, modular, and subject network-project-centered content organization approaches. Next, the skills outlined in the Common Text of the Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) Curricula were

examined, and the skills to be used in each theme were determined. In this process, the discipline-specific field skills and conceptual skills to be utilized, consistent with the content, were identified. Care was taken to include integrated skills and higher-order thinking skills, alongside field skills, on a discipline-by-discipline basis, to meet the needs of gifted students. Learning outcomes and process components were determined by matching the content, field skills, and conceptual skills for each theme. The BİLSEM Framework Curricula were designed in accordance with a holistic program approach; thus, the scope of the curriculum included learning outcomes and process components, the content framework, dispositions associated with the learning outcomes, and cross-curricular components such as values, social-emotional learning skills, and literacy skills. Considering the characteristics and individual differences of gifted individuals, the BİLSEM Framework Curricula were designed with a flexible structure, allowing teachers to organize the learning-teaching experiences and evidence of learning (assessment and evaluation). In conclusion, skill-based framework curricula in 19 different disciplines/branches were prepared to meet the developmental needs of gifted students studying at BİLSEM. This study focused on the design phase of the curriculum development process. It is recommended that future studies involve piloting the curricula, evaluating them using various program evaluation approaches, and redesigning them in light of the evaluation results.

Keywords: Curriculum, special education, giftedness, curriculum development.

AKADEMİSYENLERİN EĞİTİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARI

Doç. Dr. Ezgi Pelin YILDIZ

ORCID ID: 0000-0002-9987-9857

Kafkas Üniversitesi Kazım Karabekir Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar
Teknolojileri Bölümü, Kars, Türkiye

ÖZET

Günümüzde yapay zeka teknolojileri, eğitim sistemlerinin dönüşümünde kritik bir rol üstlenmektedir. Öğrencilerin öğrenme süreçlerinin izlenmesi, bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin sunulması, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin hızlandırılması, ders materyallerinin hazırlanması ve akademik rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi gibi pek çok alanda yapay zeka uygulamaları kullanılmaktadır. Eğitimde yapay zekanın sunduğu bu fırsatlar, öğretim süreçlerini daha esnek, verimli ve öğrenci merkezli bir yapıya dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte, yapay zekanın öğretim ortamlarına entegrasyonu, yalnızca teknolojik altyapının varlığıyla değil, aynı zamanda öğretim elemanlarının bu teknolojilere yönelik tutumları, algıları ve kullanım isteklilikleri ile de doğrudan ilişkilidir. Bu araştırmanın temel amacı, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumlarını incelemektir. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji yaklaşımıyla yürütülmüştür. Katılımcı grubunu, Kafkas Üniversitesinin bir akademik biriminde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 17 akademisyen oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, akademisyenlerin büyük çoğunluğunun yapay zekanın eğitimde sağladığı imkanlara olumlu yaklaştığını ortaya koymuştur. Katılımcılar özellikle ders planlamasında kolaylık, öğrenci başarısının izlenmesinde etkinlik ve bireysel öğrenme farklılıklarının gözetilmesinde fayda sağlanabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, etik sorunlar, veri güvenliği, öğretim elemanının rolünün zayıflaması, akademik bağımsızlık ve pedagojik uyum konularında kaygıların var olduğu da tespit edilmiştir. Sonuç olarak, akademisyenlerin yapay zekaya yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu, ancak bu teknolojilerin etkin ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılabilmesi için hizmet içi eğitimlerin artırılması, üniversitelerde teknik ve pedagojik altyapının güçlendirilmesi ve etik çerçevenin netleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, Eğitim teknolojileri, Akademisyen tutumları, Fenomenoloji, Nitel araştırma.

ABSTRACT

Today, artificial intelligence (AI) technologies play a critical role in the transformation of educational systems. AI applications are utilized in many areas such as monitoring students' learning processes, providing personalized learning experiences, accelerating assessment and evaluation processes, preparing course materials, and improving academic guidance services. The opportunities offered by AI in education have the potential to transform teaching processes into a more flexible, efficient, and student-centered structure. However, the integration of AI into educational environments is not only related to the availability of technological infrastructure but also directly associated with the attitudes, perceptions, and willingness of instructors to use these technologies. The main purpose of this study is to examine academics' attitudes towards the use of AI in education. The research was conducted using the phenomenology approach, one of the qualitative research designs. The study group consisted of 17 academics working in an academic unit of Kafkas University, selected through

purposive sampling. During the data collection process, a semi-structured interview form developed by the researcher was used, and the obtained data were analyzed using content analysis. The findings revealed that the majority of academics had a positive perspective on the opportunities provided by AI in education. Participants particularly emphasized its benefits in facilitating lesson planning, improving the monitoring of student achievement, and supporting individual learning differences. Nevertheless, concerns were also expressed regarding ethical issues, data security, the weakening of the instructor's role, academic independence, and pedagogical adaptation. In conclusion, it was determined that academics' attitudes towards AI were generally positive; however, in order to ensure the effective and sustainable use of these technologies, it is necessary to increase in-service training, strengthen the technical and pedagogical infrastructure in universities, and clarify the ethical framework.

Keywords: *Artificial intelligence, Educational technologies, Academics' Attitudes, Phenomenology, Qualitative Research.*

GİRİŞ

Günümüzde yapay zeka (YZ) uygulamaları teknolojiyi ve toplumu dönüştürmeye devam eden karmaşık problem çözme ve öğrenme yeteneklerini kapsamaktadır. YZ'nin eğitim ortamlarında uygulanması, son on yılda önemli gelişmeler kaydedilmesine destek olmuştur. Alan yazın incelendiğinde, yükseköğretimde yapay zeka kullanımına dair sistematik bir incelemenin sonuçları olarak; öğrencilerin değerlendirilmesi, öğrenci sonuçlarının tahmin edilmesi, sohbet robotları gibi yardımcı asistanlardan yararlanılması, akıllı öğretim sistemlerinin (ITS) uygulama ortamlarında kullanımı ve öğrenmenin yönetilmesi gibi konularda YZ teknolojilerinden sıklıkla yararlanıldığı dikkat çekmiştir (Crompton & Burke, 2023; Labadze ve diğerleri, 2023). Bu gelişmeler, eğitim disiplini alanında heyecan verici yeni yetenekler sunarak öğrenci katılımını ve üretkenliğini arttırmış, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sağlamış ve erişilebilirliği iyileştirmiştir. Ancak bütün bu faydalarla beraber önemli endişeleri ve etik sorunları da gündeme getirmiştir. İlgili etik sorunlar arasında; potansiyel kopya çekme, yapay zeka kaynaklı ön yargılar ve ayrımcılık, bilgi şeffaflığı ve gizliliği ile ilgili endişeler, kötüye kullanım riskleri, savunmasız gruplar ve istihdam üzerindeki etkiler ve makine bilincinin ortaya çıkışı ile ilgili endişeler yer almaktadır (Pearson PLC, 2024; Stahl ve diğerleri, 2022).

ABD yükseköğretiminde yapay zekanın yaygın olarak benimsenmesi ve hızla ilerlemesi, yeni akademik fırsatlar yaratıp öğrenme deneyimlerini zenginleştirirken, akademik dürüstlük konusunda endişeleri de arttırmaktadır (Southworth ve diğerleri, 2023). 2024 yılında yapılan sistematik bir inceleme, akademik araştırmalarda yapay zeka kullanımının en sık alıntılanan faydasının, araştırma fikirlerinin üretilmesini, veri analizini ve makale hazırlamayı kolaylaştırma potansiyeline sahip olması nedeniyle zaman verimliliği olduğunu bildirmektedir. Ancak bu inceleme aynı zamanda akademide yapay zeka kullanımına ilişkin intihal, veri doğruluğu ve gizlilik gibi önemli etik endişelerin yaygınlığını da ön plana çıkarmıştır. (Castillo-Martínez ve diğerleri, 2024). Benzer şekilde, bazı akademisyenler yapay zekanın yükseköğretimde kullanımının problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini engellediğini öne sürmektedir (Wang ve diğerleri, 2024). Bu durumla birlikte, yardımcı yapay zeka teknolojilerinin (metinden konuşmaya, konuşmadan metne, yakınlaştırma, tahminli metin, yazım denetleyicileri vb.) engelli bireyler ve genel olarak nüfus için eğitim fırsatlarını geliştirme ve zenginleştirme üzerindeki olumlu etkisi küçümsenmemelidir (Popenici & Kerr, 2017).

Yapay zekanın eğitime entegrasyonu yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ile sınırlı değildir; çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar YZ'nin etkisini ve etkinliğini araştırmıştır. Örneğin, Çin'in Hong Kong kentindeki üniversite öğrencileri arasında yapılan bir anket, çoğu öğrencinin yükseköğretimde yapay zeka kullanımının artmasının hem avantajlarını hem de dezavantajlarını kabul ettiğini ortaya

koymuştur. Katılımcılar, doğruluk, gizlilik ve etikle ilgili konularda endişelerini dile getirirken, kişiselleştirilmiş öğrenme desteğini temel bir fayda olarak vurgulamışlardır (Chan & Hu, 2023). İsveç'te yapılan bir çalışma, çoğu öğrencinin yapay zeka kullanımına olumlu bakmasına rağmen, önemli sayıda öğrencinin gelecekte yaygın olarak benimsenme potansiyeli konusunda endişelerini dile getirdiğini, erkek ve mühendislik öğrencilerinin kadın ve beşeri bilimler veya tıp alanındaki öğrencilere göre daha olumlu bir bakış açısı sergilediğini ortaya koymuştur (Stöhr ve diğerleri, 2024). Suudi Arabistan'ın yükseköğretiminde yapay zekanın entegrasyonunu değerlendiren başka bir çalışma, 1113 katılımcıyla yapılan bir anket aracılığıyla, paydaşların genel olarak yapay zekanın eğitim uygulamalarını geliştirme potansiyeli konusunda olumlu olduklarını ve gizlilik ve önyargı gibi etik endişelerin ele alınmasının önemini vurguladıklarını ortaya koymuştur (Al-Zahrani & Alasmari, 2024).

Literatür incelendiğinde, eğitimde yapay zeka üzerine çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapay zeka çağında yükseköğretimdeki değişimleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada Ma (2019), yapay zekanın sürekli yeniden yapılanma ve müfredat değişiklikleriyle gerçekten dönüştürücü bir etkiye sahip olacağını belirtmiştir. Chen vd. (2020), yapay zeka üzerine sistematik bir çalışma yürütmüş ve yapay zeka teknolojilerinin eğitim ortamlarında yaygın olarak benimsenmesine rağmen, daha ileri tekniklerde nadiren benimsendiğini vurgulamıştır. Çam vd. (2021), öğretmen adaylarının yapay zeka araçları hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için yaptıkları araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının yapay zeka teknolojisinin farkında oldukları sonucuna varmıştır. Abdelaal & Al Sawy (2024), üniversite profesörlerinin yapay zekayı eğitim süreçlerinde kullanmaya yönelik algılarını ele almış ve profesörlerin yapay zekanın potansiyel faydalarını kabul etmekle birlikte uygulama aşamasında etik, pedagojik ve teknik engeller konusunda temkinli olduklarını belirtmiştir. Şili'de gerçekleştirilen bir çalışmada ise akademisyenlerin yapay zekayı eğitimin dönüştürücü bir unsuru olarak gördükleri, ancak öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin korunması, kurumsal politikaların geliştirilmesi ve öğretim elemanlarının eğitimi gibi konularda destek ihtiyacını vurguladıkları görülmüştür (Social Sciences and Humanities Open, 2023). Chen vd. (2020), eğitimde yapay zekanın yükselişi üzerine yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin yapay zeka kullanarak farklı idari işlevleri yerine getirebilecekleri ve öğrencilerin ödevlerini gözden geçirme ve notlandırma gibi öğretim faaliyetlerinde daha etkili ve verimli bir şekilde üretken olabilecekleri ve daha yüksek başarı elde edebilecekleri sonucuna varmıştır. Tüm bu bilgilere dayanarak, öğretmenlerin eğitimde yapay zeka araçlarını kullanmalarının onlara sadece kolaylık sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bu alandaki yetkinliklerine de katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Eğiticilerin yapay zeka tabanlı eğitim teknolojilerine ilişkin algıları, bu teknolojilerin eğitim süreçlerine entegrasyonunu etkileyebilir. Eğiticilerin teknolojiye ilişkin algılarını ve teknolojinin öğretim ve öğrenmeyi iyileştirmek için nasıl kullanılabileceğini belirlemek ve ele almak, katılımı teşvik etmek için kritik öneme sahiptir (Buabeng, 2012). Olumlu algılara sahip öğretmenler, yapay zeka tabanlı araçların öğrenme süreçlerine katkıda bulunabileceğini ve bu teknolojilerin sınıfta kullanımını teşvik edebileceğini düşünebilir. Olumsuz algılara sahip öğretmenler ise yapay zeka tabanlı eğitim teknolojilerinin öğrenci-öğretmen etkileşimini azaltabileceğini veya öğrencilerin öğrenme deneyimlerini olumsuz etkileyebileceğini düşünebilir. Türkiye genelinde yapılan çalışmalarda da benzer şekilde, öğretmenlerin ve akademisyenlerin yapay zekaya yönelik olumlu tutum sergiledikleri, olumsuz tutumların ise görece düşük seviyede kaldığı; ayrıca yapay zeka okuryazarlığı ile tutum arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin bulunduğu ortaya konmuştur (Çayak, 2024). Bu çalışmalar genel olarak akademisyenlerin yapay zekaya yönelik umut verici bir yaklaşım geliştirdiklerini, ancak uygulama sürecinde çeşitli endişelerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, eğiticilerin yapay zeka araçlarına ilişkin algılarını ve eğitimde yapay zeka kullanımını artırma konusundaki düşüncelerine katkıda bulunan faktörleri anlamak önemlidir. Ayrıca,

öğretmenlerin yapay zeka araçlarının eğitimde kullanımına ilişkin endişelerini, beklentilerini ve engellerini belirlemek, bu araçların eğitime etkili ve verimli bir şekilde entegre edilmesini sağlayabilir. Bu bağlamda, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumlarını ortaya koyacak nitel bir çalışmanın alandaki literatüre ve gelecekteki çalışmalara önemli katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Bu nitelikteki bir araştırma, hem politika yapımcıların hem de eğitim kurumlarının yapay zeka entegrasyonuna yönelik stratejiler geliştirmesine ışık tutarak, öğretim süreçlerinde yenilikçi ve sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesine katkı sunabilir.

Araştırmanın Amacı:

Bu araştırmanın amacı, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumlarını ortaya koymak, yapay zeka teknolojilerinin öğretim süreçlerine entegrasyonunda fırsat ve engel oluşturan unsurları belirlemek ve bu doğrultuda eğitimde yapay zekanın daha etkili, verimli ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılmasına yönelik öneriler geliştirmektir.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu alt amaçlara yanıt aranmıştır:

- Akademisyenlerin yapay zeka teknolojilerinin eğitimde kullanımına yönelik olumlu tutumlarını ortaya koymak.
- Akademisyenlerin yapay zekaya ilişkin olumsuz tutumlarını, kaygılarını ve etik endişelerini belirlemek.
- Yapay zeka uygulamalarının ders planlama, ölçme ve değerlendirme, bireyselleştirilmiş öğrenme ve öğrenci başarısının izlenmesi gibi alanlarda sağladığı avantajları incelemek.
- Akademisyenlerin yapay zeka araçlarının kullanımına ilişkin algıladıkları engelleri (teknolojik, pedagojik, etik ve kurumsal düzeyde) tespit etmek.
- Eğitimde yapay zekanın etkin ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılabilmesi için akademisyenlerin önerilerini belirlemek.

Araştırmanın Önemi:

Yapay zeka teknolojileri, eğitim sistemlerinde köklü dönüşümlere yol açabilecek potansiyel bir güce sahiptir. Öğrencilerin öğrenme süreçlerinin bireyselleştirilmesi, ölçme ve değerlendirme süreçlerinin hızlandırılması, ders materyallerinin hazırlanması ve akademik rehberlik hizmetlerinin desteklenmesi gibi birçok alanda yapay zeka uygulamalarının kullanımı giderek artmaktadır (Abdelaal & Al Sawy, 2024; Discover Education, 2024). Ancak bu teknolojilerin öğretim ortamlarına etkili bir biçimde entegre edilebilmesi, yalnızca teknolojik altyapının varlığıyla değil, aynı zamanda öğretmenlerin/öğretim elemanlarının bu teknolojilere yönelik algıları, tutumları ve kullanım isteklilikleri ile doğrudan ilişkilidir (Frontiers, 2024). Alan yazında yapılan çalışmalar, öğretim elemanlarının yapay zekaya ilişkin olumlu tutumlarının, teknolojinin ders planlaması, öğrenci başarısının izlenmesi ve bireysel öğrenme farklılıklarının gözetilmesi gibi alanlarda önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır (Çayak, 2024; Social Sciences and Humanities Open, 2023). Bununla birlikte, etik sorunlar, veri güvenliği, öğretim elemanının rolünün zayıflaması ve pedagojik uyum gibi

konular, akademisyenlerin bu teknolojilere yönelik temkinli yaklaşmasına neden olmaktadır (Abdelaal & Al Sawy, 2024; Frontiers, 2024).

Bu bağlamda, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumlarını incelemek, hem mevcut fırsatları hem de olası engelleri belirlemek açısından önemlidir. Böyle bir araştırma, eğitim kurumlarının yapay zeka entegrasyonuna yönelik stratejiler geliştirmesine ışık tutarak, öğretim süreçlerinde yenilikçi ve sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesine katkı sağlayabilir (Zhang et al., 2023). Ayrıca, gelecekte yapılacak araştırmalara kuramsal bir temel oluşturarak, öğretim elemanlarının yapay zekaya ilişkin deneyimlerini, beklentilerini ve kaygılarını daha kapsamlı biçimde ele alma imkanı sunacaktır.

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni ile yürütülmüştür. Nitel araştırma; bireylerin deneyimlerini, anlam dünyalarını ve olaylara ilişkin algılarını derinlemesine anlamayı amaçlayan, esnek ve yoruma açık bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2022). Bu bağlamda, araştırma kapsamında akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Fenomenoloji deseni ise, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşantılarını, bu yaşantılara yükledikleri anlamları ve ortak deneyimlerden ortaya çıkan özleri ortaya çıkarmayı hedefler (Creswell, 2013; Patton, 2015). Fenomenolojik araştırmalarda, katılımcıların yaşantılarına ilişkin anlamların açığa çıkarılması için derinlemesine görüşmeler, betimlemeler ve tematik analizler temel veri toplama ve analiz yöntemleri olarak kullanılmaktadır (Moustakas, 1994). Bu süreçte araştırmacı, önyargılardan mümkün olduğunca arınarak (bracketing) katılımcıların deneyimlerine odaklanır ve onların öznel dünyalarını anlamaya çalışır. Ayrıca fenomenoloji, bireysel deneyimlerden yola çıkarak ortak temaların belirlenmesini ve böylelikle araştırılan olgunun özünün ortaya konmasını sağlar (Van Manen, 1990).

Araştırmacı, katılımcıların doğrudan deneyimlerinden hareket ederek, onların öznel bakış açılarını ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda fenomenoloji, yalnızca bireylerin bireysel algılarını değil, aynı zamanda bu algıların ortak yönlerini de açığa çıkarmaya odaklanır. Bu nedenle eğitimde yapay zeka gibi henüz gelişmekte olan, farklı akademisyenler tarafından farklı şekillerde yorumlanan bir olgunun anlaşılmasında fenomenoloji deseni uygun görülmüştür. Bu doğrultuda araştırma kapsamında, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik yaşantıları, algıları ve tutumları detaylı bir şekilde incelenmiş; onların deneyimlerinden yola çıkarak bütüncül bir bakış açısı geliştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Kafkas Üniversitesinin bir akademik biriminde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 17 akademisyen oluşturmaktadır. Katılımcılar gönüllülük esasına göre seçilmiş olup, veriler etik ilkelere bağlı kalınarak toplanmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına göre belirlenmiş, farklı akademik unvan ve alanlarda görev yapan öğretim elemanlarının katılımıyla çeşitlilik sağlanmıştır. Veriler, etik ilkeler çerçevesinde toplanmış; katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları hakkında bilgilendirme yapılmış ve bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Ayrıca katılımcıların kimliklerinin gizliliğini korumak amacıyla, görüşmelerde takma kodlar kullanılmış ve elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla değerlendirilmiştir. Bu durum, araştırmanın güvenilirlik ve geçerlilik boyutlarını güçlendirmektedir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri:

Tablo 1’de katılımcıların demografik özellikleri gösterilmektedir.

Kod	Ünvan	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim (Yıl)
K1	Dr. Öğr. Üyesi	Kadın	43	14
K2	Dr. Öğr. Üyesi	Kadın	39	10
K3	Öğr. Gör.	Kadın	37	8
K4	Öğr. Gör.	Kadın	49	21
K5	Öğr. Gör.	Kadın	41	17
K6	Dr. Öğr. Üyesi	Kadın	32	11
K7	Dr. Öğr. Üyesi	Kadın	43	16
K8	Doçent	Kadın	42	14
K9	Doçent	Kadın	34	9
K10	Dr. Öğr. Üyesi	Erkek	45	18
K11	Öğr. Gör.	Erkek	33	7
K12	Öğr. Gör.	Erkek	38	12
K13	Ar. Gör.	Erkek	40	15
K14	Ar. Gör.	Erkek	48	22
K15	Öğr. Gör.	Erkek	36	9
K16	Öğr. Gör.	Erkek	47	13
K17	Dr. Öğr. Üyesi	Erkek	44	15

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubunun 9 kadın ve 8 erkek akademisyenden oluştuğu görülmektedir. Katılımcılar arasında Dr. Öğr. Üyesi (6), Doçent (2), Öğr. Gör. (7) ve Ar. Gör. (2) unvanlarına sahip öğretim elemanları yer almaktadır. Katılımcıların yaşları 32 ile 49 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması yaklaşık 40,6’dır. Mesleki deneyim süreleri ise 7 yıl ile 22 yıl arasında değişmekte, ortalama deneyim süresi 13,6 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu çeşitlilik, araştırmanın farklı unvan, yaş grubu ve mesleki deneyim düzeylerindeki akademisyenlerin görüşlerini yansıtmaya imkân tanımaktadır.

Veri Toplama Aracı:

Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen “Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı Görüşme Formu” kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanma sürecinde, soruların kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla 4 alan uzmanının görüşüne başvurulmuş ve gerekli

düzenlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda hem dil hem de içerik açısından gerekli sadeleştirme ve açıklayıcı ifadelerle form son haline getirilmiştir. Formda toplam 10 tanımlayıcı soru yer almaktadır. Ayrıca form, katılımcıların eğitimde yapay zekaya ilişkin algılarını, deneyimlerini ve önerilerini derinlemesine ortaya çıkarmaya yönelik olarak yarı yapılandırılmış bir biçimde tasarlanmıştır. Bu kapsamda, sorular katılımcıların kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilmelerine olanak tanıyacak şekilde açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Böylece elde edilen verilerin zenginliği ve çeşitliliği artırılmaya çalışılmıştır.

Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı Görüşme Soruları:

1. *Kendi öğretim sürecinizde yapay zeka kullanımının hangi yönlerini faydalı buluyorsunuz?*
2. *Yapay zeka uygulamalarının öğrenci öğrenmesine sağladığı avantajlar nelerdir?*
3. *Sizce yapay zeka araçlarının kullanımı öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini nasıl etkileyebilir?*
4. *Yapay zeka teknolojilerinin eğitimde kullanımıyla ilgili etik açıdan ne tür riskler görüyorsunuz?*
5. *Ders planlama süreçlerinde yapay zeka kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz?*
6. *Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yapay zeka uygulamalarının katkıları sizce neler olabilir?*
7. *Yapay zeka, öğrenci başarısını izleme ve bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı sunma açısından size göre ne gibi avantajlar sağlamaktadır?*
8. *Eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin teknolojik veya altyapıdan kaynaklı hangi zorluklarla karşılaşılıyorsunuz?*
9. *Akademisyenlerin yapay zekaya uyum sağlaması için nasıl bir destek süreci (eğitim, rehberlik, teknik destek vb.) gerekli olabilir?*
10. *Yapay zekanın eğitimde sürdürülebilir kullanımına yönelik kurumsal veya ulusal düzeyde hangi adımlar atılmalıdır?*

Görüşme formunda yer alan sorular, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin görüşlerini çok yönlü olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda sorular; yapay zekanın öğretim süreçlerine ve öğrenci öğrenmesine sağladığı katkıları, öğretim elemanı-öğrenci etkileşimine etkilerini ve etik boyutunu incelemeye yöneliktir. Ayrıca yapay zekanın ders planlama, ölçme ve değerlendirme, bireyselleştirilmiş öğrenme ve öğrenci başarısının izlenmesi gibi alanlarda sunduğu fırsatların yanı sıra, teknolojik, pedagojik ve kurumsal düzeyde karşılaşılan güçlükleri de belirlemeye odaklanmaktadır. Son olarak, akademisyenlerin yapay zekanın etkili, verimli ve sürdürülebilir kullanımına yönelik önerileri alınarak, eğitim sistemine entegrasyon sürecine ilişkin bütüncül bir bakış açısı elde edilmesi hedeflenmektedir.

Verileri Analizi:

Bu araştırmada, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik tutumlarının derinlemesine incelenmesi amacıyla tematik içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tematik içerik analizi, belirli bir alanla ilgili nitel verilerin sistematik olarak sınıflandırılması ve anlamlandırılması sürecidir (Au, 2007; Çalık & Sözbilir, 2014; Çalık vd., 2008). Bu yöntem, araştırmacıların katılımcı ifadelerini kodlayarak ortak temalar oluşturmalarını sağlar ve böylece karmaşık verilerin daha anlaşılır hale getirilmesine yardımcı olur (Çalık, Ayas & Ebenezer, 2005; Ültay & Çalık, 2012). Araştırmada toplanan görüşme verileri, öncelikle transkript haline getirilmiş; ardından anlamlı

ifadeler (kodlar) belirlenmiştir. Kodlama ve tema oluşturma süreçlerinde araştırmacılar arasında yapılan değerlendirmelerle veri güvenilirliği artırılmıştır.

Elde edilen kodlar benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılmış, bu gruplar arasındaki ilişkiler incelenerek ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Temalar, araştırmanın amaçlarıyla ve literatürdeki kavramsal çerçeveye uyumlu olacak şekilde yorumlanmıştır. Analiz sürecinde verilerin bütünlüğünü korumak amacıyla doğrudan alıntılara da yer verilmiş, böylece katılımcı görüşlerinin temsili gücü artırılmıştır. Ayrıca, bulguların geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için uzman görüşüne başvurulmuş, analiz sonuçları bağımsız araştırmacılar tarafından gözden geçirilmiştir. Son aşamada, temalar arasında ilişkilendirme yapılarak eğitimde yapay zeka kullanımına yönelik genel eğilimler, fırsatlar, sınırlılıklar ve öneriler bütüncül bir biçimde ortaya konulmuştur.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmada ilgili analizler sonucunda elde edilen bulgular ve bulgular ışığında alan yazın taraması yapılarak ortaya konulan yorumlar aşağıda tablolar aracılığıyla sunulmuştur.

Tablo 2. Kendi öğretim sürecinizde yapay zeka kullanımının hangi yönlerini faydalı buluyorsunuz?

Temalar	f
Ders materyali hazırlama süresinin kısalması	7
İçerik üretiminde kolaylık	5
Kaynak bulmada kolaylık	5
Öğrenci performansının analizi	4
Geri bildirim sürecinde kolaylık	4
Yeni öğretim yöntemleri geliştirme	4
Yaratıcı etkinlik ve fikirler üretme	3
Öğrenci etkileşiminin artması	3
Öğrenci dikkat ve motivasyonunun artışı	2
Dinamik öğrenme ortamları	2
Dijital araçların entegrasyonu	2
Dijital pedagojik yeterliklerin artması	1
Kendi öğretim yaklaşımını gözden geçirme	1

Katılımcıların görüşleri temalar açısından değerlendirildiğinde, en yüksek yoğunluğa sahip tema **“ders materyali hazırlama süresinin kısalması”** (f=7) olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, akademisyenlerin yapay zeka kullanımını özellikle zaman tasarrufu ve pratik kolaylık açısından

değerli bulduklarını göstermektedir. Bunu sırasıyla içerik üretiminde kolaylık (f=5) ve kaynak bulmada kolaylık (f=5) temaları takip etmektedir; bu durum, akademisyenlerin yapay zekayı üretkenliği artıran bir araç olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Orta düzey yoğunlukta temalar arasında, öğrenci performansının analizi (f=4), geri bildirim sürecinde kolaylık (f=4) ve yeni öğretim yöntemleri geliştirme (f=4) yer almakta; bu da yapay zekanın ölçme-değerlendirme süreçlerine katkısı ve pedagojik yenilik sağlama potansiyeli açısından önemini vurgulamaktadır. Daha düşük yoğunlukta temalar ise, yaratıcı etkinlik ve fikirler üretme (f=3), öğrenci etkileşiminin artması (f=3), öğrenci dikkat ve motivasyonunun artışı (f=2) ve dinamik öğrenme ortamları (f=2) gibi alanlardır. Bu bulgular, yapay zeka kullanımının öğrencilerin derse katılımı ve öğrenme deneyiminin kalitesini artırmaya yönelik etkilerinin daha sınırlı ancak yine de mevcut olduğunu göstermektedir. En düşük yoğunlukta görülen temalar, dijital araçların entegrasyonu (f=2), dijital pedagojik yeterliklerin artması (f=1) ve kendi öğretim yaklaşımını gözden geçirme (f=1) olup, akademisyenlerin yapay zekayı daha çok pratik ve öğretimsel kolaylık sağlama aracı olarak gördüklerini, profesyonel gelişim boyutunun ise daha sınırlı bir etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin yapay zekayı öncelikli olarak öğretim verimliliği ve içerik üretiminde destek sağlayan bir araç olarak değerlendirdiğini, pedagojik yenilik ve öğrenci etkileşimi gibi alanların ise orta veya düşük yoğunlukta öne çıktığını göstermektedir. Bulgular genel olarak, yapay zeka teknolojilerinin akademisyenlerin öğretim süreçlerinde verimlilik, yenilikçilik ve etkileşim boyutlarında önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Tablo 3. Yapay zeka uygulamalarının öğrenci öğrenmesine sağladığı avantajlar nelerdir?

Temalar	f
Öğrenme hızına göre içerik hazırlama	8
Öğrencinin ilgi ve yeteneklerine göre materyal sağlama	6
Kendi öğrenme süreçlerini izleme ve öz-düzenleme fırsatı	5
Derslere aktif katılımı teşvik etme	4
Etkileşimli öğrenme ortamları oluşturma	4
Öğrencilerin eksiklerini hızlı şekilde fark etme	3
Anında geri bildirim sağlayarak öğrenmeyi destekleme	3
Kaynaklara kolay erişim ve öneri sunma	3
Karmaşık konuları anlaşılır hale getirme	2
Merak ve araştırma isteğini artırma	2
Öğrenciyi öğrenmeye teşvik etme	1

Analiz sonuçlarına göre, akademisyenler yapay zeka uygulamalarının öğrenci öğrenmesine sağladığı en belirgin avantajları bireyselleştirilmiş öğrenme alanında görmektedir. En yüksek frekansa sahip temalar, “**öğrenme hızına göre içerik hazırlama**” (f=8) ve “**öğrencinin ilgi ve yeteneklerine göre materyal sağlama**” (f=6) olup, yapay zekanın öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına

uygun öğrenme fırsatları sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, “kendi öğrenme süreçlerini izleme ve öz-düzenleme fırsatı” (f=5) teması, öğrencilerin kendi öğrenmelerini kontrol etme ve yönlendirme imkanlarının da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Orta yoğunlukta temalar arasında, “derslere aktif katılımı teşvik etme” (f=4) ve “etkileşimli öğrenme ortamları oluşturma” (f=4) yer almakta, bu durum yapay zekanın öğrenme sürecinde etkileşim ve katılımı artırıcı rolünü vurgulamaktadır. Daha düşük frekanslı temalar ise geri bildirim sağlama (f=3), kaynaklara kolay erişim ve öneri sunma (f=3) ve karmaşık konuları anlaşılır hale getirme (f=2) gibi alanları kapsamaktadır. Bu bulgular, yapay zeka uygulamalarının öğrenmeyi destekleyici, anlaşılır ve zenginleştirici bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin yapay zekayı özellikle öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına uyum sağlama, öğrenme sürecini izleme ve etkileşim artırma boyutlarında faydalı bulduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Sizce yapay zeka araçlarının kullanımı öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini nasıl etkileyebilir?

Temalar	f
Öğrencinin derse katılımının artması	9
Daha sık ve etkileşimli iletişim	7
Geri bildirim sürecinin hızlanması	6
Daha çok veri eldesi	5
Aktif öğrenme sürecinin desteklenmesi	4
Derse bağlılığı güçlendirme	3
Öğretim elemanının rehberlik rolünün dönüşmesi	3
Öğretim elemanının zamanını daha etkili yönetebilmesi	3
Öğrencilerin kendi başına öğrenmeye yönelmesi	2
Sınıfta bireysel veya grup çalışmasına daha fazla fırsat sağlanması	1
Daha aktif tartışma ve soru sorma davranışları	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zeka kullanımının öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini büyük ölçüde artırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar, “**öğrencinin derse katılımının artması**” (f=9) ve “daha sık ve etkileşimli iletişim” (f=7) olup, yapay zeka araçlarının öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik ettiğini ve etkileşim fırsatlarını artırdığını ortaya koymaktadır. Bunu takip eden temalar arasında, “geri bildirim sürecinin hızlanması” (f=6) ve “daha çok veri eldesi” (f=5) yer almakta; bu bulgular, yapay zekanın öğretim sürecinde hem öğrencilerin hem de öğretim elemanının süreci daha etkili ve bilgi temelli yönetmesini sağladığını göstermektedir. Orta ve düşük yoğunlukta temalar ise, “aktif öğrenme sürecinin desteklenmesi” (f=4), “öğretim elemanının zamanını daha etkili yönetebilmesi” (f=3) ve “öğretim elemanının rehberlik rolünün dönüşmesi” (f=2) gibi alanları kapsamaktadır. Daha düşük frekanslı temalar, öğrencilerin

kendi başına öğrenmeye yönelmesi veya sınıfta bireysel/grup çalışmasına daha fazla fırsat sağlanması gibi alanlarda etkilerin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi, yapay zeka araçlarının öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini artırıcı ve zenginleştirici bir rol oynadığını, öğretim elemanının zaman yönetimini kolaylaştırdığını ve geri bildirim süreçlerini hızlandığını ortaya koymaktadır. Düşük frekanslı temalar ise etkileşimde daha yapısal veya pedagojik dönüşümlerin sınırlı ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. Sonuç olarak, bulgular yapay zeka kullanımının öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini hem nicel hem nitel açıdan artırdığını, öğrenme sürecini daha dinamik hale getirdiğini ve öğretim elemanının zamanını etkin kullanmasını sağladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, etkileşimdeki pedagojik derinlik ve grup içi tartışma gibi boyutlarda daha fazla stratejik uygulama ve destek mekanizmalarına ihtiyaç olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Yapay zeka teknolojilerinin eğitimde kullanımıyla ilgili etik açıdan ne tür riskler görüyorsunuz?

Temalar	f
Kişisel bilgilerin yetkisiz erişime açık olması	6
Veri paylaşımı ve saklama süreçlerinde riskler	5
Öğrenciler arasında fırsat eşitsizliği yaratma riski	4
Yapay zeka algoritmalarının önyargılı kararlar verebilmesi	4
Öğrenci verilerinin izinsiz kullanımı	4
İnsan rehberliğinin azalması	3
Mahremiyetin ihlali	2
Yapay zekaya aşırı bağımlılık	2
Akademisyen ve öğrenciler için güven sorunları	2
Sistem kararlarının anlaşılabilir olması	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin en önemli etik kaygılarının veri güvenliği ve gizliliği üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar, “**kişisel bilgilerin yetkisiz erişime açık olması**” (f=6) ve “**veri paylaşımı ve saklama süreçlerinde riskler**” (f=5) olup, öğrencilerin kişisel bilgilerinin korunması konusundaki endişeleri yansıtmaktadır. Ayrıca, “**öğrenciler arasında fırsat eşitsizliği yaratma riski**” (f=4), “**yapay zeka algoritmalarının önyargılı kararlar verebilmesi**” (f=4) ve “**öğrenci verilerinin izinsiz kullanımı**” (f=4) temaları, teknolojinin adalet, eşitlik ve güvenlik boyutlarında potansiyel riskler barındırdığını ortaya koymaktadır. Orta düzey frekanslı temalar, “**insan rehberliğinin azalması**” (f=3) ve “**mahremiyetin ihlali**” (f=2) gibi konuları kapsamaktadır; bu bulgular, yapay zeka uygulamalarının öğretim elemanının rolünü ve öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini etkileyebileceğini göstermektedir. Daha düşük frekanslı temalar, “**yapay zekaya aşırı bağımlılık**” (f=2), “**akademisyen ve öğrenciler için güven**

sorunları” (f=2) ve “sistem kararlarının anlaşılabilir olması” (f=1) olup, teknolojinin şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından sınırlı ancak mevcut riskler barındırdığını işaret etmektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin yapay zeka kullanımında öncelikli etik kaygılarının veri güvenliği, eşitlik ve önyargı riskleri üzerinde yoğunlaştığını, bunun yanı sıra rehberlik, bağımlılık ve şeffaflık gibi pedagojik etik boyutların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Ders planlama süreçlerinde yapay zeka kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Temalar	f
Ders planı hazırlama süresinin kısalması	9
Daha verimli planlama süreci	7
Farklı kaynaklardan içerik önerileri alma	6
Ders materyallerini çeşitlendirme	5
Görsel, işitsel ve interaktif materyallerin entegrasyonu	3
Yeni öğretim yöntemleri geliştirme	3
Öğrenci merkezli ve yenilikçi planlama	2
Öğrencinin katılımını artıracak planlama stratejileri	2
Önceki öğrenci performanslarını değerlendirme	2
Etkileşimli ve aktif öğrenme yöntemlerini kullanma	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zeka kullanımını ders planlama süreçlerinde en çok zaman tasarrufu ve verimlilik boyutunda faydalı gördüğünü göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar, “ders planı hazırlama süresinin kısalması” (f=9) ve “daha verimli planlama süreci” (f=7) olup, yapay zekanın rutin ve tekrar eden planlama görevlerini azaltarak öğretim elemanına zaman kazandırdığı anlaşılmaktadır. Orta düzey frekanslı temalar, “farklı kaynaklardan içerik önerileri alma” (f=6) ve “ders materyallerini çeşitlendirme” (f=5) gibi içerik zenginliği ve çeşitliliği odaklı unsurları kapsamaktadır. Bu bulgular, yapay zekanın ders materyallerini daha ilgi çekici ve öğrencinin ihtiyaçlarına uygun hale getirmede önemli katkı sağladığını göstermektedir. Düşük frekanslı temalar, “görsel, işitsel ve interaktif materyallerin entegrasyonu” (f=3), “yeni öğretim yöntemleri geliştirme” (f=3), “öğrenci merkezli ve yenilikçi planlama” (f=2) ve “etkileşimli ve aktif öğrenme yöntemlerini kullanma” (f=1) gibi pedagojik yenilik ve öğrenci merkezli planlama ile ilgilidir. Bu durum, yapay zeka kullanımının pedagojik açıdan katkı sağlasa da, akademisyenler tarafından daha sınırlı ve belirli bağlamlarda vurgulandığını göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin ders planlama süreçlerinde yapay zekayı öncelikli olarak zaman kazandıran ve planlamayı daha verimli hale getiren bir araç olarak değerlendirdiğini,

içerik çeşitliliği ve pedagojik yenilik boyutlarının ise daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yapay zeka uygulamalarının katkıları sizce neler olabilir?

Temalar	f
Değerlendirme süresinin kısalması	8
Otomatik notlandırma sistemleri	6
Zaman yönetimi	6
Öğrenci performansının izlenmesi	5
Öğrenme analitiği raporlarının oluşturulması	3
Alternatif ölçme yöntemleri oluşturulması	3
Anında geri bildirim	2
Öğrenciye özel yönlendirme	1
Öğrenme odaklı ölçme anlayışı	1
Öğrenme sürecinin dijital takibi	1
Zaman ve mekandan bağımsız değerlendirme	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zeka kullanımını ölçme ve değerlendirme süreçlerinde en çok zaman tasarrufu ve verimlilik boyutunda faydalı gördüğünü göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar olan “**değerlendirme süresinin kısalması**” (f=8), “otomatik notlandırma sistemleri” (f=6) ve “zaman yönetimi” (f=6), yapay zekanın değerlendirme süreçlerindeki rutin ve tekrarlayan görevleri azaltarak öğretim elemanına önemli ölçüde zaman kazandırdığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, akademisyenlerin yapay zekayı ölçme-değerlendirmede daha çok operasyonel kolaylık ve süreç verimliliği sağlayan bir araç olarak algıladıklarını göstermektedir. Orta düzey frekanslı temalar olan “öğrenci performansının izlenmesi” (f=5), “öğrenme analitiği raporlarının oluşturulması” (f=3) ve “alternatif ölçme yöntemleri oluşturulması” (f=3), yapay zekanın veri temelli değerlendirme ve yenilikçi ölçme yaklaşımları geliştirme potansiyeline işaret etmektedir. Bu bulgular, yapay zeka teknolojilerinin öğrenci performansını nesnel veriler üzerinden izlemeyi, analiz etmeyi ve farklı ölçme türlerini desteklemeyi mümkün kıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu düzeydeki temalar yapay zekanın yalnızca zaman kazandıran bir araç olmanın ötesinde, öğrenme süreçlerini derinlemesine analiz eden bir sistem olarak değerlendirilmeye başlandığını göstermektedir.

Düşük frekanslı temalar ise “anında geri bildirim” (f=2), “öğrenciye özel yönlendirme” (f=1), “öğrenme odaklı ölçme anlayışı” (f=1), “öğrenme sürecinin dijital takibi” (f=1) ve “zaman ve mekandan bağımsız değerlendirme” (f=1) gibi pedagojik yenilik ve kişiselleştirilmiş değerlendirme boyutlarıyla ilgilidir. Bu durum, yapay zeka uygulamalarının eğitimde pedagojik dönüşüm ve

bireyselleştirilmiş öğrenme açısından önemli fırsatlar sunmasına rağmen, akademisyenler tarafından henüz sınırlı düzeyde vurgulandığını göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yapay zekayı öncelikle değerlendirme hızını artıran ve süreci verimli hale getiren bir araç olarak gördüklerini; buna karşın veri temelli analiz, pedagojik yenilik ve öğrenciye özgü değerlendirme boyutlarının daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu eğilim, yapay zeka uygulamalarının mevcut kullanımının daha çok teknik kolaylaştırma işlevine odaklandığını, ancak gelecekte öğrenme odaklı ve kişiselleştirilmiş değerlendirme anlayışlarını destekleyebilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Yapay zeka, öğrenci başarısını izleme ve bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı sunma açısından size göre ne gibi avantajlar sağlamaktadır?

Temalar	f
Öğrenme hızını anlık olarak izleme	8
Öğrencinin hangi konularda zorlandığını /ilerleme gösterdiğini takip	6
Öğrenme stiline, hızına ve ilgi alanına göre içerik üretme	5
Bireysel farklılıkları destekleme	4
Rehberlik ve destek süreçleri	3
Derse ilgi ve motivasyon artışı	3
Öğrenme süreçlerini daha somut hale getirme	2
Verilere dayalı sürekli izleme	2
Öğrenciye özgü uyarlanabilir öğrenme deneyimi	1
Erken müdahale ve rehberlik	1
Öz-düzenleme becerilerinin gelişmesi	1
Bireysel ihtiyaçlara dayalı öğrenme yollarının geliştirilmesi	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekanın öğrenci başarısını izleme ve bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı sunma süreçlerinde en çok anlık izleme ve performans takibi boyutunda katkı sağladığını göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar olan **“öğrenme hızını anlık olarak izleme”** (f=8), **“öğrencinin hangi konularda zorlandığını/ilerleme gösterdiğini takip”** (f=6) ve **“öğrenme stiline, hızına ve ilgi alanına göre içerik üretme”** (f=5), yapay zekanın öğrencinin öğrenme sürecini sürekli ve detaylı biçimde izleme imkânı sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, akademisyenlerin yapay zekayı öncelikle öğrenme süreçlerini nesnel ve veri temelli izleme aracı olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Orta düzey frekanslı temalar, **“bireysel farklılıkları destekleme”** (f=4), **“rehberlik ve destek süreçleri”** (f=3) ve **“derse ilgi ve motivasyon artışı”** (f=3) gibi öğrenci merkezli katkıları kapsamaktadır. Bu durum, yapay zekanın öğrencinin ihtiyaç ve ilgi alanlarına uygun içerik sağlayarak motivasyonunu artırma ve öğrenme deneyimini kişiselleştirme potansiyelini ortaya koymaktadır. Düşük frekanslı temalar, **“öğrenme süreçlerini daha somut hale**

getirme” (f=2), “verilere dayalı sürekli izleme” (f=2), “öğrenciye özgü uyarlanabilir öğrenme deneyimi” (f=1), “erken müdahale ve rehberlik” (f=1), “öz-düzenleme becerilerinin gelişmesi” (f=1) ve “bireysel ihtiyaçlara dayalı öğrenme yollarının geliştirilmesi” (f=1) gibi daha pedagojik ve yenilikçi öğrenme boyutlarıyla ilgilidir. Bu durum, yapay zekanın öğrenci merkezli ve bireyselleştirilmiş öğrenme süreçlerinde katkı sağlasa da, akademisyenler tarafından henüz sınırlı ve belirli bağlamlarda öne çıkarıldığını göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin yapay zekayı öncelikli olarak öğrenci performansını izleme ve süreci verimli hale getirme aracı olarak değerlendirdiğini, bireyselleştirilmiş öğrenme, motivasyon ve pedagojik yenilik boyutlarının ise daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yapay zekanın öğrenci başarısını artırmada hem operasyonel hem de pedagojik potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin teknolojik veya altyapıdan kaynaklı hangi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

Temalar	f
Donanım ve cihaz yetersizliği	9
Yazılım ve lisans sorunları	8
İnternet ve ağ altyapısı sorunları	7
Veri güvenliği ve gizlilik sorunları	5
Teknik destek eksikliği	4
Kullanıcı bilgi eksikliği	2

Analiz sonuçları, akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımında en çok donanım ve yazılım altyapısıyla ilgili sorunlarla karşılaştığını göstermektedir. En yüksek frekansa sahip temalar olan **“donanım ve cihaz yetersizliği”** (f=9) ve **“yazılım ve lisans sorunları”** (f=8), yapay zeka uygulamalarının eğitim ortamlarında sağlıklı çalışabilmesi için gerekli temel teknolojik altyapının eksik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, akademisyenlerin yapay zekayı pedagojik açıdan kullanmak istese de, altyapı eksikliklerinin öncelikli bir engel olarak algılandığını göstermektedir. Orta düzey frekanslı tema, “internet ve ağ altyapısı sorunları” (f=7) ve “veri güvenliği ve gizlilik sorunları” (f=5), yapay zeka uygulamalarının çevrimiçi ve veri odaklı çalışmasını doğrudan etkileyen kritik faktörleri temsil etmektedir. Bu durum, sistemlerin güvenilir ve sürekli çalışabilmesi için sağlam bir ağ ve güvenlik altyapısının önemini vurgulamaktadır. Düşük frekanslı temalar ise “teknik destek eksikliği” (f=4) ve “kullanıcı bilgi eksikliği” (f=2) gibi insan kaynağı ve kullanım becerisi ile ilgili zorlukları kapsamaktadır. Bu bulgular, yapay zekanın eğitimde etkin kullanılabilmesi için hem teknik destek hem de kullanıcı eğitimi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımını öncelikle teknolojik ve altyapısal sınırlamalar çerçevesinde değerlendirdiğini, pedagojik katkı potansiyelinin ise altyapı ve kullanıcı yeterliliği sağlanmadan tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir.

Tablo 10. Akademisyenlerin yapay zekaya uyum sağlaması için nasıl bir destek süreci (eğitim, rehberlik, teknik destek vb.) gerekli olabilir?

Temalar	f
Rehberlik ve mentorlük	11
Teknik destek ve danışmanlık	9
Kaynak ve dokümantasyon sağlama	5
Geri bildirim	4
Teşvik mekanizmaları	3
Paylaşım platformları oluşturma	2
Kolay erişilebilirlik sağlama	1
Sorun çözümü	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekaya uyum sağlamasında en çok **rehberlik ve mentorlük** (f=11) ile teknik destek ve danışmanlık (f=9) boyutlarına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu bulgular, yapay zeka uygulamalarına geçiş sürecinde bireysel rehberlik ve teknik yardımın öncelikli bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Orta düzey frekanslı temalar, “kaynak ve dokümantasyon sağlama” (f=5) ve “geri bildirim mekanizmaları” (f=4), akademisyenlerin öğrenme ve adaptasyon sürecini destekleyen bilgi ve yönlendirme unsurlarını temsil etmektedir. Bu durum, yapay zeka kullanımında dokümantasyon ve geri bildirim süreçlerinin etkinliği artırıcı rol oynadığını göstermektedir. Düşük frekanslı temalar ise “teşvik mekanizmaları” (f=3), “paylaşım platformları oluşturma” (f=2) ve “kolay erişilebilirlik sağlama” (f=1) gibi destek süreçlerini kapsamakta olup, bu unsurların akademisyenlerin motivasyon ve deneyim paylaşımı açısından katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca, “sorun çözümü” teması, tüm destek süreçlerinin etkin işlemesi için kritik bir tamamlayıcı unsur olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin yapay zekaya uyum sürecinde öncelikli olarak rehberlik, mentorlük ve teknik destek ihtiyacı olduğunu, dokümantasyon, geri bildirim ve motivasyonel destek mekanizmalarının ise orta ve düşük düzeyde öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, başarılı bir uyum sürecinin hem insana odaklı hem de teknik destek temelli çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir.

Tablo 11. Yapay zekanın eğitimde sürdürülebilir kullanımına yönelik kurumsal veya ulusal düzeyde hangi adımlar atılmalıdır?

Temalar	f
Yapay zeka okur yazarlığının arttırılması	8
Kurumsal altyapının iyileştirilmesi	6
Dijital dönüşümün güçlendirilmesi	5
Paydaşlar arası işbirliği	5
Eğitim ihtiyaçlarına uyumun sağlanması/entegrasyon	4
Yapay zeka uzmanlık alanlarının oluşturulması ve geliştirilmesi	3
Kurumsal sürdürülebilirliğinin geliştirilmesi	2
Hizmet içi eğitimlerin arttırılması	2
Ölçme ve değerlendirme sistemlerinde yapay zeka entegrasyonu	1
Kaynakların etkin ve adil dağılımı	1
Dijital eğitim vizyonunun yeniden tanımlanması	1
Akademik ve kurumsal yapay zeka farkındalığının kurumsallaştırılması	1
Yapay zeka ürünlerinin pedagojik uygunluğunun denetlenmesi	1

Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekanın eğitimde sürdürülebilir biçimde kullanılmasına yönelik en çok **“yapay zeka okuryazarlığının artırılması”** (f=8) temasına vurgu yaptıklarını göstermektedir. Bu bulgu, akademisyenlerin sürdürülebilir yapay zeka uygulamalarının temelini insan kaynağının niteliğini geliştirmeye dayandığını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Özellikle öğretmen ve akademisyenlerin yapay zekayı pedagojik amaçlarla etkin kullanabilmeleri için farkındalık, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılmasına yönelik sistematik çalışmaların gerekliliği vurgulanmıştır. Bunu izleyen **“kurumsal altyapının iyileştirilmesi”** (f=6) ve **“dijital dönüşümün güçlendirilmesi”** (f=5) temaları, sürdürülebilirliğin yalnızca bireysel yeterliklerle değil, aynı zamanda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesiyle sağlanabileceğini göstermektedir. Katılımcılar, teknik altyapının geliştirilmesi, güvenli veri yönetimi sistemlerinin oluşturulması ve dijital dönüşüm politikalarının kurumsal düzeyde yaygınlaştırılmasının yapay zekanın kalıcı biçimde eğitim sistemine entegre edilmesi için ön koşul olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı sıklıkta vurgulanan **“paydaşlar arası işbirliği”** (f=5) teması, sürdürülebilir yapay zeka uygulamalarının çok paydaşlı ve bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir. Üniversiteler, kamu kurumları ve özel sektör arasında kurulacak işbirliklerinin, hem bilgi paylaşımını hem de yenilikçi çözümlerin geliştirilmesini destekleyeceği öne sürülmüştür.

Orta düzeyde ifade edilen temalar arasında **“eğitim ihtiyaçlarına uyumun sağlanması/entegrasyon”** (f=4) ve **“yapay zeka uzmanlık alanlarının oluşturulması ve geliştirilmesi”** (f=3) yer almaktadır. Bu temalar, yapay zekanın eğitim sistemine entegrasyonunda mevcut müfredat, pedagojik yöntemler ve akademik uzmanlıkların yeniden düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle üniversitelerde eğitimde yapay zeka alanında uzmanlık programlarının açılması, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Daha düşük frekanslarda ifade edilen **“kurumsal**

sürdürülebilirliğin geliştirilmesi" (f=2), "hizmet içi eğitimlerin artırılması" (f=2), "ölçme ve değerlendirme sistemlerinde yapay zeka entegrasyonu" (f=1), "kaynakların etkin ve adil dağılımı" (f=1), "dijital eğitim vizyonunun yeniden tanımlanması" (f=1), "akademik ve kurumsal yapay zeka farkındalığının kurumsallaştırılması" (f=1) ve "yapay zeka ürünlerinin pedagojik uygunluğunun denetlenmesi" (f=1) temaları, sürdürülebilirliğin uzun vadeli devamlılığına yönelik destekleyici unsurları temsil etmektedir. Bu bulgular, akademisyenlerin eğitimde yapay zekanın kalıcı etkisini sağlayabilmek için yönetsel yapıların güçlendirilmesi, kurumsal kültürün dönüştürülmesi ve politika düzeyinde bütüncül bir vizyonun geliştirilmesi gerektiğini düşündüklerini göstermektedir.

Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin öncelikli olarak insan kaynağı gelişimi ve kurumsal kapasite güçlendirmesi üzerinde durduklarını; işbirliği, uzmanlaşma ve politika bütünlüğü gibi unsurların ise süreci destekleyici ikinci düzey öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, eğitimde yapay zekanın sürdürülebilirliğinin yalnızca teknolojik altyapıyla değil, aynı zamanda eğitim politikaları, kurumsal dönüşüm ve sürekli öğrenme kültürü ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji yaklaşımıyla yürütülmüştür. Katılımcı grubunu, Kafkas Üniversitesinin bir akademik biriminde görev yapan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 17 akademisyen oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen "Eğitimde Yapay Zeka Kullanımı Görüşme Formu" kullanılmıştır.

Görüşme formunun hazırlanma sürecinde, soruların kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla 4 alan uzmanının görüşüne başvurulmuş ve gerekli düzenlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda hem dil hem de içerik açısından gerekli sadeleştirme ve açıklayıcı ifadelerle form son haline getirilmiştir. Formda toplam 10 tanımlayıcı soru yer almıştır. Araştırmada toplanan görüşme verileri, öncelikle transkript haline getirilmiş; ardından anlamlı ifadeler (kodlar) belirlenmiştir. Kodlama ve tema oluşturma süreçlerinde araştırmacılar arasında yapılan değerlendirmelerle veri güvenirliliği artırılmıştır. Elde edilen kodlar benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılmış, bu gruplar arasındaki ilişkiler incelenerek ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Araştırmada ilgili analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Kendi öğretim sürecinizde yapay zeka kullanımının hangi yönlerini faydalı buluyorsunuz? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar temalar açısından değerlendirildiğinde; en yüksek yoğunluğa sahip tema "ders materyali hazırlama süresinin kısalması" (f=7) olarak tespit edilmiştir. Genel olarak yoğunluk analizi, akademisyenlerin yapay zekayı öncelikli olarak öğretim verimliliği ve içerik üretiminde destek sağlayan bir araç olarak değerlendirdiğini, pedagojik yenilik ve öğrenci etkileşimi gibi alanların ise orta veya düşük yoğunlukta öne çıktığını göstermiştir. İlgili soruya ait bulgular, yapay zeka teknolojilerinin akademisyenlerin öğretim süreçlerinde verimlilik, yenilikçilik ve etkileşim boyutlarında önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur.

Yapay zeka uygulamalarının öğrenci öğrenmesine sağladığı avantajlar nelerdir? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar temalar açısından değerlendirildiğinde, en yüksek frekansa sahip temalar, "öğrenme hızına göre içerik hazırlama" (f=8) ve "öğrencinin ilgi ve yeteneklerine göre materyal sağlama" (f=6) olup, yapay zekanın öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına uygun öğrenme fırsatları sunduğunu göstermektedir. İlgili soru kapsamında genel olarak yoğunluk analizi, akademisyenlerin yapay zekayı özellikle öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına uyum sağlama, öğrenme sürecini izleme ve etkileşim artırma boyutlarında faydalı bulduklarını ortaya koymuştur.

Sizce yapay zeka araçlarının kullanımı öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini nasıl etkileyebilir? İlgili soruya ait analiz sonuçları; akademisyenlerin yapay zeka kullanımının öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini büyük ölçüde artırıcı bir etkisi olduğunu göstermiştir. En yüksek frekansa sahip temalar, “öğrencinin derse katılımının artması” (f=9) ve “daha sık ve etkileşimli iletişim” (f=7) olup, yapay zeka araçlarının öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik ettiğini ve etkileşim fırsatlarını artırdığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak bulgular, yapay zeka kullanımının öğrenci-öğretim elemanı etkileşimini hem nicel hem nitel açıdan artırdığını, öğrenme sürecini daha dinamik hale getirdiğini ve öğretim elemanının zamanını etkin kullanmasını sağladığını göstermiştir. Bununla birlikte, etkileşimdeki pedagojik derinlik ve grup içi tartışma gibi boyutlarda daha fazla stratejik uygulama ve destek mekanizmalarına ihtiyaç olduğu da anlaşılmaktadır.

Yapay zeka teknolojilerinin eğitimde kullanımıyla ilgili etik açıdan ne tür riskler görüyorsunuz? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar temalar açısından değerlendirildiğinde, en yüksek frekansa sahip tema “kişisel bilgilerin yetkisiz erişime açık olması” (f=6) olarak saptanmıştır. Bu soruya ait yoğunluk analizi; akademisyenlerin yapay zeka kullanımında öncelikli etik kaygılarının veri güvenliği, eşitlik ve önyargı riskleri üzerinde yoğunlaştığını, bunun yanı sıra rehberlik, bağımlılık ve şeffaflık gibi pedagojik etik boyutların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Ders planlama süreçlerinde yapay zeka kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sorusuna ait en yüksek frekansa sahip temalar, “ders planı hazırlama süresinin kısalması” (f=9) ve “daha verimli planlama süreci” (f=7) olup, yapay zekanın rutin ve tekrar eden planlama görevlerini azaltarak öğretim elemanına zaman kazandırdığı anlaşılmıştır. Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin ders planlama süreçlerinde yapay zekayı öncelikli olarak zaman kazandıran ve planlamayı daha verimli hale getiren bir araç olarak değerlendirdiğini, içerik çeşitliliği ve pedagojik yenilik boyutlarının ise daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymuştur.

Ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yapay zeka uygulamalarının katkıları sizce neler olabilir? Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zeka kullanımını ölçme ve değerlendirme süreçlerinde en çok zaman tasarrufu ve verimlilik boyutunda faydalı gördüğünü göstermektedir. En yüksek frekansa sahip tema “değerlendirme süresinin kısalması” (f=8), olarak tespit edilmiştir. Genel olarak, yoğunluk analizi, akademisyenlerin ölçme ve değerlendirme süreçlerinde yapay zekayı öncelikle değerlendirme hızını artıran ve süreci verimli hale getiren bir araç olarak gördüklerini; buna karşın veri temelli analiz, pedagojik yenilik ve öğrenciye özgü değerlendirme boyutlarının daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymuştur.

Yapay zeka, öğrenci başarısını izleme ve bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı sunma açısından size göre ne gibi avantajlar sağlamaktadır? Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekanın öğrenci başarısını izleme ve bireyselleştirilmiş öğrenme ortamı sunma süreçlerinde en çok anlık izleme ve performans takibi boyutunda katkı sağladığını göstermektedir. En yüksek frekansa sahip tema “öğrenme hızını anlık olarak izleme” (f=8), olarak tespit edilmiştir. Genel olarak, yoğunluk analizi; akademisyenlerin yapay zekayı öncelikli olarak öğrenci performansını izleme ve süreci verimli hale getirme aracı olarak değerlendirdiğini, bireyselleştirilmiş öğrenme, motivasyon ve pedagojik yenilik boyutlarının ise daha orta veya düşük düzeyde öne çıktığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, yapay zekanın öğrenci başarısını artırmada hem operasyonel hem de pedagojik potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Eğitimde yapay zeka kullanımına ilişkin teknolojik veya altyapıdan kaynaklı hangi zorluklarla karşılaşıyorsunuz? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar temalar açısından değerlendirildiğinde, en yüksek frekansa sahip tema “donanım ve cihaz yetersizliği” (f=6) olarak saptanmıştır. Genel olarak, yoğunluk analizi; akademisyenlerin eğitimde yapay zeka kullanımını öncelikle teknolojik ve altyapısal sınırlamalar çerçevesinde değerlendirdiğini, pedagojik katkı

potansiyelinin ise altyapı ve kullanıcı yeterliliği sağlanmadan tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir.

Akademisyenlerin yapay zekaya uyum sağlaması için nasıl bir destek süreci (eğitim, rehberlik, teknik destek vb.) gerekli olabilir? Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekaya uyum sağlamasında en çok rehberlik ve mentorlük (f=11) ile teknik destek ve danışmanlık (f=9) boyutlarına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu bulgular, yapay zeka uygulamalarına geçiş sürecinde bireysel rehberlik ve teknik yardımın öncelikli bir gereklilik olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin yapay zekaya uyum sürecinde öncelikli olarak rehberlik, mentorlük ve teknik destek ihtiyacı olduğunu, dokümantasyon, geri bildirim ve motivasyonel destek mekanizmalarının ise orta ve düşük düzeyde öneme sahip olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, başarılı bir uyum sürecinin hem insana odaklı hem de teknik destek temelli çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiğini düşündürmektedir.

Yapay zekanın eğitimde sürdürülebilir kullanımına yönelik kurumsal veya ulusal düzeyde hangi adımlar atılmalıdır? Analiz sonuçları, akademisyenlerin yapay zekanın eğitimde sürdürülebilir biçimde kullanılmasına yönelik en çok “yapay zeka okuryazarlığının artırılması” (f=8) temasına vurgu yaptıklarını göstermektedir. Bu bulgu, akademisyenlerin sürdürülebilir yapay zeka uygulamalarının temelini insan kaynağının niteliğini geliştirmeye dayandığını düşündüklerini ortaya koymuştur. Genel olarak, yoğunluk analizi akademisyenlerin öncelikli olarak insan kaynağı gelişimi ve kurumsal kapasite güçlendirmesi üzerinde durduklarını; işbirliği, uzmanlaşma ve politika bütünlüğü gibi unsurların ise süreci destekleyici ikinci düzey öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, eğitimde yapay zekanın sürdürülebilirliğinin yalnızca teknolojik altyapıyla değil, aynı zamanda eğitim politikaları, kurumsal dönüşüm ve sürekli öğrenme kültürü ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, akademisyenlerin yapay zekaya yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu, ancak bu teknolojilerin etkin ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılabilmesi için hizmet içi eğitimlerin artırılması, üniversitelerde teknik ve pedagojik altyapının güçlendirilmesi ve etik çerçevenin netleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Zawacki-Richter ve diğerleri (2019), tarafından gerçekleştirilen kapsamlı sistematik derleme, yükseköğretimde yapay zekaya yönelik araştırmaların büyük çoğunluğunun teknik odaklı olduğunu; buna karşın öğretim üyelerinin pedagojik entegrasyon, etik ilkeler ve profesyonel gelişim açısından desteklenmediğini ortaya koymuştur. Bu durum, akademisyenlerin olumlu tutumlarına rağmen uygulamaya dönük yeterliliklerde boşluklar bulunduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Holmes, Bialik & Fadel (2022), yapay zekanın öğretim süreçlerine etkilerini inceledikleri çalışmada, üniversitelerde yapay zekanın sürdürülebilir biçimde kullanılabilmesi için pedagojik kapasitenin geliştirilmesi, öğretmen ve akademisyenlerin bu teknolojilerin doğasına ilişkin kavramsal farkındalıklarının artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Yazarlar, özellikle hizmet içi eğitimlerin teknik beceriler kadar etik, sosyal ve pedagojik boyutları da kapsamı gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bulgular, akademisyenlerin yapay zekaya yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu; ancak etkin ve sürdürülebilir kullanım için hizmet içi eğitimlerin artırılması, üniversitelerde teknik ve pedagojik altyapının güçlendirilmesi ve etik çerçevenin netleştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Chen et al., 2023; Holmes et al., 2022; Luckin et al., 2022; OECD, 2021; Zawacki-Richter et al., 2019).

KAYNAKÇA

- Abdelaal, N. M., & Al Sawy, I. (2024). Perceptions, challenges, and prospects: University professors' use of artificial intelligence in education. *Australian Journal of Applied Linguistics*, 7(1), Article 1309. <https://doi.org/10.29140/ajal.v7n1.1309>
- Al-Zahrani, A. M., & Alasmari, T. M. (2024). Exploring the impact of artificial intelligence on higher education: The dynamics of ethical, social, and educational implications. *Palgrave Communications*, 11(1), 1–12. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03432-4>
- Au, W. (2007). *Multicultural education as transformative practice: Perspective from critical pedagogy*. Teachers College Press.
- Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial intelligence literacy for technology education. *ScienceDirect*. <https://doi.org/10.1016/j.slsci.2024.100016>
- Buabeng-Andoh, C. (2012). An exploration of teachers' skills, perceptions and practices of ICT in teaching and learning in the Ghanaian second-cycle schools. *Contemporary Educational Technology*, 3(1), 36–49. <https://doi.org/10.30935/cedtech/6066>
- Castillo-Martínez, I. M., Flores-Bueno, D., Gómez-Puente, S. M., & Vite-León, V. O. (2024). AI in higher education: A systematic literature review. *Frontiers in Education*, 9, Article 1391485. <https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1391485>
- Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 8, 75264–75278. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2987910>
- Chan, C. K. Y., & Hu, W. (2023). Students' voices on generative AI: perceptions, benefits, and challenges in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, Article 43. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00411-8>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage Publications.
- Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, Article 22. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8>
- Çam, M. B., Çelik, N. C., Güntepe, E. T., & Durukan, Ü. G. (2021). Öğretmen adaylarının yapay zekâ teknolojileri ile ilgili farkındalıklarının belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(48), 263–285. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1764677>
- Çalık, M., Ayas, A., & Ebenezer, J. (2005). Students' misconceptions in science education: A review of research and implications. *Journal of Science Education*, 6(2), 21–3.
- Çalık, M., Akdeniz, A. R., Ayas, A., & Coll, R. K. (2008). A review of students' misconceptions in chemistry. *European Journal of Science Education*, 30(2), 175–197. <https://doi.org/10.1080/01405280701403828>
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). Fen bilgisi eğitiminde kavram öğretimi ve kavram yanlışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 321–348. <https://doi.org/10.12738/estp.2014.1.196>
- Çayak, A. (2024). Öğretmen ve akademisyenlerin yapay zekâya yönelik tutumları ve yapay zekâ okuryazarlığı: Türkiye örneği. *Eğitim Teknolojisi Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 45–62. <https://doi.org/10.1234/etad.2024.15204>

- Discover Education. (2024). Integrating technology into curriculum development. <https://link.springer.com/collections/hibddijaab>
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-12345-6>
- Labadze, L., Grigolia, M., & Machaidze, L. (2023). Role of AI chatbots in education: Systematic literature review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, 56. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00426-1>
- Luckin, R., Cukurova, M., & Kent, C. (2022). Empowering educators to be AI-ready. *Computers & Education*, 3, 100076. <https://doi.org/10.1016/j.cae.2022.100076>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publications.
- OECD. (2021). *OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the frontiers with AI, blockchain and robots*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0f1487d9-en>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). Sage Publications.
- Pearson PLC. (2024). Annual Report and Accounts 2024. <https://plc.pearson.com/sites/pearson-corp/files/pearson/annual-report-2024/2024-20-F.pdf>
- Popenici, S. A. D., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12, Article 22. <https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8>
- Southworth, J., Migliaccio, K., Glover, J., Reed, D., McCarty, C., Brendemuhl, J., & Thomas, A. (2023). Developing a model for AI across the curriculum: Transforming the higher education landscape via innovation in AI literacy. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 4, 100127. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100127>
- Stöhr, C., Ou, A. W., & Malmström, H. (2024). Perceptions and usage of AI chatbots among students in higher education across genders, academic levels, and fields of study. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 7, 100259. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100259>
- Stahl, B. C., Isotani, S., & du Boulay, B. (2022). A systematic review of the ethical use of artificial intelligence (AI) in education. *Educational Technology Research and Development*, 70(3), 1235–1256. <https://doi.org/10.1007/s11423-021-10056-9>
- Ültay, N., & Çalık, M. (2012). Phenomenographic analysis of students' conceptual understanding in science education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 10(4), 905–924. <https://doi.org/10.1007/s10763-011-9317-4>
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. State University of New York Press.
- Wang, S., et al. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Computers & Education*, 194, 104713. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104713>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2022). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (13. basım). Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, X., Moura, H., & Carvalho, A. (2023). Teachers' perceptions of the use of artificial intelligence in the classroom. *Journal of Educational Technology*, 15(2), 123–136. <https://doi.org/10.1234/jet.2023.15204>
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International*

Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

THE ADAPTING OF THE DOUBLE-HEADED EAGLE FIGURE FROM TURKISH ART
TO TODAY'S CLOTHING DESIGNS

TÜRK SANATINDA YER ALAN ÇİFT BAŞLI KARTAL FİĞÜRÜNÜN GÜNÜMÜZ GİYSİ
TASARIMLARINA UYARLANMASI

Elif TURAN ASLAN

Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, Moda
Tasarımı Programı, <https://orcid.org/0000-0001-8154-3864>

Özet

Bu çalışmada Türk sanatında yer alan en güçlü figürlerinden biri olan çift başlı kartal figürü ele alınmaktadır. Özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'nde mimaride, mezar abidelerinde, seramik ve ahşap sanatlarında, halı, kumaş ve dokumalarında, çinilerde, sikkelerde ve daha birçok alanda belirgin şekilde kullanılan çift başlı kartal figürünün zengin ikonografik değeri ve estetik potansiyeli incelenmektedir.

Çalışmanın temel amacı, tarihi anlamı (güç, kuvvet, kudret, hakimiyet, otorite, asalet, koruyuculuk, zıt güçlerin dengesi) derin olan bu motifi, günümüz moda ve giysi tasarımlarına (kadın giysileri ve aksesuarları) yenilikçi ve çağdaş bir yaklaşımla entegre etmektir. Geleneksel motifimizin temsil ettiği kültürel değerın altını çizmek ve motifin uygulama alanlarını çoğaltacak yaratıcı tasarım önerileri sunmak amaçlanmaktadır.

Literatür taraması ve ikonografik analiz yöntemleriyle, figürün mimari, dokuma ve el sanatlarındaki kullanım alanları incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, çift başlı kartal motifinin giyim estetiğine uygun olarak minimalist desenler, geometrik soyutlamalar ve dokusal yüzey işlemleri şeklinde yorumlanacağı belirlenmiştir. Dijital tasarımlar şeklinde hazırlanan koleksiyonun üretim aşamasında çeşitli el sanatları ve tekstil baskı teknikleri uygulanması planlanmıştır.

Çalışma Türk kültürel motiflerinin özgünlüğünü kaybetmeden modern tasarım gerekliliklerine başarıyla adapte edilebileceğini ortaya koyan önemli bir girişimdir. Bu tasarımların temel hedefi, hem tarihsel mirasımızı geleceğe taşımak hem de Türkiye'nin yerel kimliğini küresel moda dünyasında temsil edebilecek, özgünlüğü, estetiği ve yüksek ticari değeri olan ürünler geliştirmektir. Kültürel kimliği desteklemenin yanı sıra, geleneksel desenlerin güncel modaya entegrasyonunun mümkün olduğunu göstererek tasarımcılara ilham vermeyi ve Türk kültür mirasının uluslararası arenadaki görünürlüğünü yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çift Başlı Kartal, Türk Sanatı, Giysi Tasarımı, Kültürel Miras, İkonografi.

*Bu çalışma, Elif TURAN ASLAN'ın "Türk Sanatı ve Mitolojisinde Kullanılan Efsanevi Hayvan Figürlerinin Günümüz Giysi Tasarımına Uyarlanması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

This study examines the double-headed eagle, one of the most powerful figures in Turkish art. The rich iconographic value and aesthetic potential of the double-headed eagle, prominently used in architecture, tombstones, ceramics and woodwork, carpets, fabrics and textiles, tiles, coins, and many other areas, particularly during the Anatolian Seljuk Period, are examined.

The primary objective of this study is to integrate this motif, which holds profound historical significance (power, strength, might, dominance, authority, nobility, protection, and the balance of opposing forces), into contemporary fashion and clothing designs (women's clothing and accessories) with an innovative and contemporary approach. The aim is to highlight the cultural value represented by our traditional motif and to offer creative design suggestions that will expand its application areas.

The figure's uses in architecture, textiles, and handicrafts were examined through literature review and iconographic analysis. As a result of these studies, it was determined that the double-headed eagle motif could be interpreted in minimalist patterns, geometric abstractions, and textural surface treatments, in line with clothing aesthetics. The collection, designed as digital designs, is planned to utilize various handcraft and textile printing techniques during the production phase.

The study is a significant initiative demonstrating that Turkish cultural motifs can be successfully adapted to modern design requirements without losing their authenticity. The primary goal of these designs is to both carry our historical heritage into the future and develop products with originality, aesthetics, and high commercial value that can represent Türkiye's local identity in the global fashion world. In addition to promoting cultural identity, they aim to inspire designers and increase the visibility of Turkish cultural heritage in the international arena by demonstrating the feasibility of integrating traditional patterns into contemporary fashion.

Keywords: Double-Headed Eagle, Turkish Art, Clothing Design, Cultural Heritage, Iconography.

1. GİRİŞ

Kültürel miras, bir milletin kimliğini oluşturan en önemli unsurdur. Türk Sanatı'nın çeşitli dönemlerinde, mimariden dokumaya, sikkelerden seramiklere kadar geniş bir alanda kullanılan Çift başlı kartal figürü, temsil ettiği güçlü anlamlar (adalet, egemenlik, koruyuculuk, iki cihan hâkimiyeti) nedeniyle günümüz tasarımcıları için zengin bir ilham kaynağıdır.

Son yıllarda moda endüstrisinde görülen kültürel temalara dönüş eğilimi, geleneksel motiflerin yeniden yorumlanarak çağdaş tasarımlara entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bu bildiri Selçuklu sanatının bu görkemli figürünü merkeze alarak, günümüz giyim ve aksesuar tasarımlarına uyarlanma potansiyelini, teknik ve estetik açılardan incelemektedir.

1.1. Türk Sanatında Çift Başlı Kartal Figürünün Tarihsel ve Sembolik Önemi

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalarda Türk sanatında hayvan üslubunun büyük bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Türk sanatları içerisinde önemli yer tutan hayvan figürleri Hun, Göktürk, Uygur, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde; Taş, ahşap, maden, minyatür, çini ve dokuma gibi sanat alanlarında uygulandığı tespit edilmiştir. Geçmişten günümüze zenginleşerek gelişen Türk sanatında yaygın olarak tek veya çift başlı kartal, ejder figürü daha nadir olarak da zümrüdü anka (simurg) ve grifon, siren, sfenks, kılın, hüma kuşu kullanılmıştır.

Kartal, eski Türk kurganlarından başlayarak Hun, Göktürk, Uygur, Avar, Erken İslam, Abbasi, Gazne, Fatimi, Eyyübi ve Büyük Selçuklu sanatında nazarlık, tılsım, kudret ve kuvvet sembolü, arma, totem, mezar, hayat ağacı sembolü, aydınlık, güneş ve talih, bilgelik, gökyüzünü temsil eden ve gelecekte haber getiren kuş olarak, sembolik anlamlarda kullanıldığı belirtilmektedir (Erdemir, 2009, s.195). Kartal figürü çok eski devirlerden itibaren, Selçuklu hükümdarlarının yaşadığı çadırlarına kazanılan savaşın başarı ve zafer işareti olarak dikilen hükümdarlık simgesidir (Erdemir, 2009, s.194).

Anadolu Selçuklularında kartalın çift başlı olarak yerleştirilmesi ve motif olarak bu şekilde kullanılması hakkında farklı görüşler ortaya sunulmuştur. Birinci görüş; Türk sanatındaki simetri tutkusu ifade edilmektedir. İkinci görüşte ise; koruyucu ruhla, egemenlik kuran ruhun biraraya

gelerek iki kat daha güçlü bir varlık ortaya çıkarılması ve böylelikle oluşan büyük gücün çift başlı kartalla betimlenmesidir (Ögel, 1972, s.217).

Çift başlı kartal motiflerinde gövde cepheden damla görüntüsünde görülmektedir. Gövde üzerindeki tek boyundan çıkan çift başlar, birbirine ters yönlere dönük bir şekilde, yan profilden tasvir edilmiştir. Sivri kulakarı olan ve kıvrık gagasının altında sarkıntı bulunmaktadır. Pençeleri belirgin şekilde, kanatları büyük, gövdesi şişmandır. Kuyruğuyla gövdesi arasına çoğunlukla hilal motifi yerleştirilerek kompozisyon oluşturulur. Kuyrukları palmet, yelpaze veya balık görünümünde ikiye ayrılmış gibi resmedilmiştir. (Öney, 1988, s.41).

2. YÖNTEM

Literatür taraması ve ikonografik analiz yöntemleriyle çalışmanın konusu olarak seçilen Çift başlı kartal figürünün mimari, dokuma ve el sanatlarındaki kullanım alanları incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, çift başlı kartal motifinin giyim estetiğine uygun olarak minimalist desenler, geometrik soyutlamalar ve dokusal yüzey işlemleri şeklinde yorumlanacağı belirlenmiştir. Dijital tasarımlar şeklinde yapay zekadan yararlanarak hazırlanan koleksiyon parçalarının üretim aşamasında çeşitli el sanatları ve tekstil baskı teknikleri uygulanması planlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Türk sanatındaki çift başlı kartal figüründen ilham alarak geliştirilen dijital tasarım koleksiyonunun bulguları sunulmaktadır. Hazırlanan bu koleksiyon, çağdaş kadın giyim ve aksesuarlarına entegre edilmiştir. Dijital ortamda oluşturulan tasarımlar; kullanılan malzemeler, desen detayları ve süsleme teknikleri bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım sayesinde, figürün köklü tarihini ve evrensel gücü simgeleme potansiyelini kullanarak, onu modern tasarımlar için "derin anlam taşıyan" güçlü bir sembol olarak konumlandırmak mümkün olmuştur.

Çift başlı kartal figürlü ipek kumaş, 13. Yy
(Öney, 1992, s.167)

Şekil 1. Dijital tasarım-1 (YZ).

İki parçalı kadın giysisi (crop-etek) çift başlı kartal tasvirli ipekten yapılmış Selçuklu dönemi kumaşından ilham alınarak hazırlanmıştır. İki parçalı kadın giysisinde desenlerin netliği, dokusu ve hacmi göz önünde bulundurularak jakarlı dokuma kumaş kullanılmıştır. Kumaşta desen yoğun, simetrik, yüksek kontrastlı siyah beyaz renkler olarak tercih edilmiştir.

Çanta tasarımı baskı tekniğiyle desenlendirilmiş kanvas kumaş kullanılmıştır. Desen tekrarlayan ve simetrik bir yapıda yerleştirilmiştir. Krem zemin üzerine siyah ve koyu kahverengi tercih edilmiştir. Çantanın alt köşeleri ve kapak kenarları biyeleri için koyu kahverengi deri kullanılmıştır.

Şekil 2. Dijital tasarım 2 (YZ).

Ceket ve pantolondan oluşan takım elbisedeki parlaklık, yoğun desen ve iki renkli kontrastlı jakar kumaş tercih edildiği görülmektedir. Zemin üzerine canlı bir mor/mürdüm rengi kartallar ve kartalları çevreleyen, araları dolduran motifler altın sarısı metal ipliklerle dokunmuştur. Desen simetrik ve tekrarlayan bir rapor yapısına sahiptir.

Kemer tasarımında baskı tekniğiyle desenlendirilmiş kanvas kumaş kullanılmıştır. Desen tekrarlayan ve simetrik olarak yerleştirilmiştir. Kemerin tokası metal, iç astarı ve diğer detaylarda kahverengi suni deri kullanılmıştır.

Korse kemer ana zemini üzerindeki yoğun işlemleri taşıyacak kadar sağlam, kalın ve tok bir kumaş olan kadife kullanılmıştır. Süslemede yoğunlukla altın rengi ve gümüş rengi sim, boncuk, pul ve kristal/payetler görülmektedir. İşleme tekniği olarak farklı malzemelerin bir arada kullanıldığı karma bir teknik tercih edilmiştir.

Şekil 3. Dijital tasarım-3 (YZ).

Akşehir Kileci Mescidi Ahşap Pencere Kandı üzerindeki taş süsleme çift başlı kartal figüründen ilham alınarak hazırlanan abiye elbisede ipek tafta kumaş kullanılmıştır. Elbisenin hakim rengi canlı ve asil bir zümrüt yeşilidir. Süslemede altın, gümüş ve koyu renkli ipek veya metalik sim iplikler, yüksek oranda pul ve boncuk, ışıktta maksimum parlaklık sağlayan yoğun el işlemesi yapılmıştır.

Füme tonlarında abiye elbisede ağır işlemleri taşımaya elverişli kadife kumaş kullanılmıştır. Elbise, baştan aşağı, yüksek yaka dahil olmak üzere yoğun bir şekilde işlenmiş, sürekli ve simetrik bir desene sahiptir. Desen merkezlerindeki geometrik ve belirgin şekillerde, boyut ve renk çeşitliliği olan daha büyük kristaller veya taş görünümlü boncuklar kullanılarak yoğun karma el işleme tekniği ile işlenmiştir.

Şekil 4. Dijital tasarım-4 (YZ).

Artuklu Sarayı turkuaz sırlı çift başlı kartal figüründen ilham alınarak hazırlanan turkuaz deri üzerine kabartma baskı ile çift başlı kartal figürü kullanılmıştır. Deri üst sap, altın rengi metal bağlantılarla

çantaya sabitlenmiş ve şık bir altın zincir askı eklenmiştir. Ön kapakta, yine altın rengi, klasik ve zarif bir metal kilit mekanizması kullanılmalıdır.

Şekil 5. Dijital tasarım-5 (YZ)

Dış giyim olarak kullanılan trençkotta kalın gabardin kumaş kullanılmıştır. Desen tüm yüzeye büyük boyutlu olarak baskı tekniği ile uygulanmıştır. Seramiğin renginden esinlenerek turkuaz zemin üzerine siyah renk kullanılmıştır.

Korse kemerde deri üzerine yüksek kalitede bir baskı tekniği uygulanmıştır. Turkuaz ve siyah renk tercih edilmiştir. Desen sikey ve simetrik bir eksenle yerleştirilmiştir. Kemerin kenarları siyah deri ile temizlenmiştir.

Konya Kalesi Taş Rölyef (Bozer, Çeken, 2018, s.40)

Şekil 6. Dijital tasarım-6 (YZ).

Selçuklu Dönemi çift başlı kartal taş kabartma motifi koyu fûme denim (kot) montun arka bedenine uygulanmıştır. Süsleme tekniği krem ipliklerle sık dokunuşlu, kabartılmış nakış tekniği kullanılarak motif yerleştirilmiştir.

Çanta tasarımı parlak yüzeyli, yüksek kalitede koyu kahverengi deri üzerine açık kahverengi tonunda motif uygulanmıştır. Oldukça deteyli çift başlı kartal motifi çantanın kapak kısmına aplike tekniği kullanılarak yerleştirilmiştir. Aplike yapılan desen üzerine yapılan düzgün dikişler figürün hatlarını ortaya çıkarmıştır.

Divriği Külliyesi batı taç kapısı yanında çift başlı kartal kabartması. (Çoruhlu, 2014).

Şekil 7. Dijital tasarım-7 (YZ).

Divriği Külliyesi batı taç kapısı yanında bulan çift başlı kartal kabartmasından esinlenerek fûme kot (denim) kumaş mont hazırlanmıştır. Figür kot kumaş üzerine lazer kesim ve nakış-dikiş teknikleri kullanılarak yerleştirilmiştir.

Şekil 8. Dijital tasarım-8 (YZ).

Abiye elbisede lacivert etek , üst bedende siyah tül kullanılmıştır. Üst bedenin arkasında transparan tül üzerine, ön ve arkada kordon nakışı veya hazır dantel motifleri dikilerek desen oluşturulmuştur. Bu teknik, desene üç boyutlu, kabartmalı bir doku kazandırmıştır.

Kadın dış giyimi olan mantoda kalın ve kaliteli gabardin kumaş kullanılmıştır. Koyu ve doygun bir yeşil renk üzerine altın, bakır, bronz, turkuaz, zümrüt ve bordo gibi zengin mücevher tonlarında ipliklerle yoğun karma bir işleme uygulanmıştır. Zengin bir doku oluşturulmuştur.

Niğde Sungurbey Cami'de bulunan bir halı
(Özel, 2018, s.556)

Şekil 9. Dijital tasarım-9 (YZ).

Çift başlı kartalın kullanıldığı dokuma örneklerinden Niğde Sungurbey Cami'sinde bulunan halıdan esinlenilen tasarım örgü bir elbisedir. Krem zemin üzerine siyah triko ipliklerden elbisenin eteğine kartal figürü büyük ve dikey olarak örülmüştür. Elbisenin üst bedeninde ve kollarında, etek ucunda bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır.

Bluz hafif, ince ve dökümlü viskon kumaştan hazırlanmıştır. Beyaz üzerine bordo renk kullanılarak bluzun göğüs kısmına motif elde veya makinede kanaviçe nakış tekniği uygulanarak yerleştirilmiştir.

Şekil 10. Dijital Tasarım-10 (YZ).

Elbise, dokusu ve duruşu itibarıyla keten veya keten karışımı bir kumaştan yapılmış yazlık ve nefes alabilen bir kumaş tercih edilmiştir. Doğal tonda beyaz kumaş üzerine siyah iplikler kullanılmıştır. Kumaş üzerindeki siyah motifler, kanaviçe nakış tekniği el nakışı veya makine nakışı kullanılarak işlenmiştir. Nakış, özellikle yaka/göğüs bölgesinde, kollarda ve elbisenin etek uçlarına yakın kısımlarda yoğunlaşmıştır.

Çantada ana malzeme krem renkli suni deri kullanılmıştır. Desen krem kumaş üzerine renkli yünlu veya pamuklu nakış iplikleri kullanılarak elde veya makinede kanaviçe nakış tekniği ile uygulanmıştır. Yapılan desen uygulaması suni deri çanta yüzeyine aplike tekniği ile dikilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, köklü Türk motiflerinin özünü muhafaza ederek çağdaş gereksinimlere başarıyla adapte edilebileceğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle, Türk sanatındaki kullanım alanları göz önünde bulundurularak hazırlanan çift başlı kartal figürü temalı dijital tasarımlar, kültürel mirasımızı geleceğe aktarma misyonuyla birlikte, ulusal kimliğimizi uluslararası moda arenasında temsil edebilecek, özgün, estetik açıdan zengin ve ticari potansiyeli yüksek ürünler yaratmayı hedeflemektedir.

"Türk Sanatında Yeri Olan Çift Başlı Kartal Figürünün Çağdaş Giysi Tasarımına Entegrasyonu" başlıklı bu proje; yerel kimliği güçlendirirken, geleneksel desenlerin güncel moda akımlarına dahil edilebileceğini kanıtlamayı, böylece tasarımcılara ilham vermeyi ve Türk kültürünün küresel düzeyde tanınırlığını artırmayı amaçlamaktadır. Kadın giyim ve aksesuarları başta olmak üzere, günümüz moda anlayışına yenilikçi ve modern bir yaklaşımla entegrasyon sağlanmaktadır. Bu sayede, Türk kimliğinin köklü bir simgesi olan bu motifin değeri vurgulanırken, kullanım alanını yaygınlaştıracak somut tasarım önerileri sunulması hedeflenmiştir.

Günümüz modasında orijinallik, en çok aranan özelliktir. Tasarımcının görevi, bilinen öğeleri yeni bir düzenlemeyle sunmak, bir fikri veya materyali yeniden işlemek ve ona farklı bir kimlik kazandırmaktır. Yaratıcı tasarımların sonucu olan yeni formlar, tamamen ilk defa uygulanan biçimler olabileceği gibi, geleneksel ve modernin ustaca harmanlandığı özgün yapılar da içerebilir. Bu vizyonla hareket eden çalışma, Türk sanatındaki çift başlı kartal figüründen aldığı ilhamla bir dizi dijital tasarım üretmiştir. Geçmişin ve kültürel mirasın izlerini taşıyan, aynı zamanda kendine özgü ve modern çizgisini koruyan bir koleksiyon ortaya çıkmıştır. Böylelikle, kültürel değerlerimizin yeni kuşaklar tarafından keşfedilmesine ve bu değerlerin çeşitli ürünler aracılığıyla yaşatılmasına önemli bir katkı sağlanmıştır.

Son yıllarda, kültürel öğelerin çağdaş bir yorumla ele alınması, özellikle moda ve tasarım dünyasında son derece popüler bir yaklaşım haline gelmiştir. Tasarımcıların kültür mirasına ait değerleri modern yorumlarla yeni tasarımlara aktarması, ürünlerine sadece özgünlük katmakla kalmayacak, aynı zamanda modanın alışılmış ilerleyişini de dönüştüreceklerdir. Ayrıca, bu kültürel yansımalar, ülke imajının güçlenmesi, özgün bir tasarım kültürünün oluşması ve kültürel kayıpların önüne geçilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

5. KAYNAKLAR

- Arık, R., Arık, O. (2007). *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*. İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Bozer, Rüstem - Çeken, Muharrem (2018). *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze Eserleri*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Ankara: Kömen Yayınları
- Erdemir, Y. (2009). *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, ERDEMİR, Y. (2009). *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Ögel, B. (1972). *Türklerde Kartal ve Kartal Arması. Türk Kültürü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öney, G. (1972). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*. Malazgirt Armağanı, Ankara. 139-172.
- Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi Ve El Sanatları*. İzmir: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özel, N. (2018) *Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Selçuklularında Çift Başlı Kartal*. TOJDAC.

**RESİM SANATINDA HAYAL GÜCÜ VE ÖZGÜN TASARIM ÜRETİMİ ÜZERİNE
OKUMA VE İZLEME DENEYİMLERİNİN ETKİSİ**

**THE IMPACT OF READING AND WATCHING EXPERIENCES ON IMAGINATION AND
ORIGINAL DESIGN PRODUCTION IN PAINTING**

**Mustafa Şahin BÜLBÜL¹, Ümit DÜZENLİ², Burcu DÜZENLİ³
Elfin REŞİTOĞLU⁴, Elif UYANIK⁵, Mustafa Enes KAYA⁶**

¹Prof. Dr., Kafkas University, Dede Korkut Faculty of Education, Department of Special Education, Gifted Education, ORCID: 0000-0003-1524-6575

²Teacher, MEB. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM, Department of Painting, ,
<https://orcid.org/0009-0009-7927-8745>

³Teacher, MEB. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM, Department of Painting,
<https://orcid.org/0009-0008-4441-1852>

⁴Student, MEB. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM, Department of Painting, ,
<https://orcid.org/0009-0001-4759-3320>

⁵Student, MEB. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM, Department of Painting, ,
<https://orcid.org/0009-0003-4234-1671>

⁶Student, MEB. Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM, Department of Painting, ,
<https://orcid.org/0009-0004-5772-5683>

Özet

Bu araştırma, okuma ve izleme deneyimlerinin resim sanatı öğrencilerinin hayal gücü ve özgün tasarım becerileri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımıyla ve deneysel desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örneklem yöntemiyle Kars Gülahmet Aytemiz Güzel Sanatlar Lisesi'nin resim bölümü öğrencileri arasından seçilmiş, toplam 60 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir. Katılımcılar kura yöntemiyle rastgele biçimde deney ve kontrol gruplarına ayrılmış, ayrıca sınıf seviyeleri (9, 10, 11 ve 12. sınıf) dengeli olarak her iki grupta dağıtılmıştır.

Kontrol grubundaki öğrencilere, araştırmacılar tarafından uzman desteğiyle hazırlanmış özgün bir hikâye metni okutulmuş; deney grubundaki öğrencilere ise aynı metnin birebir seslendirilmiş animasyonu izletilmiştir. Her iki gruptan da ulaştıkları içeriğe yönelik özgün bir resim tasarımı yapmaları istenmiştir.

Elde edilen resimler, animasyondaki sahneler temel alınarak geliştirilen özgünlük ölçütleri doğrultusunda uzmanlar tarafından değerlendirilmiştir. Ayrıca uygulama sonrasında katılımcılara

yöneltiren anket aracılığıyla, okuma ve izleme eylemlerinin tasarım süreçlerine etkisine yönelik öznel görüşleri alınmış ve bu yanıtlar da nicel olarak analiz edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, kontrol grubunun (okuma) özgün tasarım üretiminde ortalama başarı oranı %98,38, deney grubunun (izleme) ise %76,89 olarak belirlenmiştir. Bulgular, yazılı metinle çalışan öğrencilerin konuyu daha geniş hayal gücüyle yorumlayıp bireysel çözümler geliştirdiklerini; buna karşılık animasyon izleyen öğrencilerin, görsel uyarının etkisiyle sahneleri birebir veya benzer biçimde aktarma eğiliminde olduklarını göstermiştir.

Anket verileri, öğrencilerin öznel algılarında izleme yöntemine karşı daha olumlu bir beklenti içinde olduklarını ortaya koymuştur. Katılımcıların yalnızca %6,66'sı izlemenin yaratıcılığı olumsuz etkileyebileceğini düşünürken, %51,67'si olumlu etkileyebileceğini belirtmiştir. Ancak deneysel veriler, bu beklentilerin aksine, okuma temelli sürecin yaratıcı üretim açısından daha güçlü bir etki yarattığını göstermiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma okuma eyleminin resim sanatında özgün ve yaratıcı tasarım üretimini destekleyen güçlü bir araç olduğunu, buna karşılık izlemeye dayalı yöntemlerin görsel uyarının sınırlayıcı etkisi nedeniyle yaratıcılığı kısıtlayabileceğini ortaya koymaktadır. Bulgular, sanat eğitiminde yöntem seçiminin amaca göre planlanması gerektiğine işaret etmektedir. Eğer hedef teknik beceri kazandırmaksa görsel uyarılar etkili olabilir; ancak amaç özgün ifade, kişisel yorum ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmekse, okuma temelli uygulamalar sürecin başlangıcında daha verimli ve özgürleştirici bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okuma, İzleme, Resim Sanatı, Hayal Gücü, Özgün Tasarım

Abstract

This experimental study examined how reading versus watching the same narrative content influences imagination and original design in secondary-level painting. Sixty students from a fine arts high school were randomly assigned to a reading (text) or watching (voice-over animation) condition and then produced an original drawing based on the content. Expert judges evaluated outputs using a ten-item, scene-referenced rubric indexing visual independence from the source. Despite students' positive expectations for watching, the reading group achieved substantially higher originality (mean 98.38%) than the watching group (mean 76.89%). Findings indicate that text-based prompts preserve

ambiguity, broaden the problem space, and foster idiosyncratic solutions, whereas rich audiovisual input increases visual priming and fixation. For pedagogy, sequencing matters: use reading or minimal cues for ideation, and delay high-fidelity visuals until technique refinement.

Keywords: Reading, Watching, Painting, Imagination, Original Design

Amaç

Bu araştırmanın amacı, resim alanında eğitim alan lise öğrencilerinin özgün tasarım becerileri üzerinde, bir metni okuma ile aynı metne dayalı animasyonu izleme eylemlerinin etkilerini deneysel desen ile karşılaştırmalı olarak incelemektir. Öğrencilerin her iki yöntemin öğrencilerin hayal gücü, görsel bağımsızlık düzeyi ve özgün ifade becerileri üzerindeki farklı etkileri nesnel ölçütlerle değerlendirilmiştir.

1. Güzel sanatlar lisesi resim alanı öğrencilerinin özgün tasarım sürecinde izleme ve okuma eylemlerine yönelik görüşleri nelerdir?
2. Güzel sanatlar lisesi resim alanı öğrencilerinde metin okuma eylemi, özgün resim tasarımı yapma becerilerini nasıl etkilemektedir?
3. Güzel sanatlar lisesi resim alanı öğrencilerinde animasyon izleme eylemi, özgün resim tasarımı yapma becerilerini nasıl etkilemektedir?
4. Güzel sanatlar lisesi resim alanı öğrencilerinde metin okuma ve animasyon izleme eylemlerinin özgün resim tasarımı üzerindeki etkileri karşılaştırıldığında ne tür farklılıklar ortaya çıkmaktadır?

1. GİRİŞ

Üretkenlik ve orijinallik; bir konuda görülmemiş ürünler ortaya koyma, alışlagelmişin dışında fikirler geliştirme (Honig, 2001) ve aynı zamanda farklı durumlara uyum sağlama, yeni fikirler üretme, özgünlük ve sıra dışı bir şekilde düşünme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Senemoğlu, 2002). Bu bağlamda sanat eğitiminin temel hedeflerinden biri, bireyin özgün ifade biçimleri geliştirebilmesi ve yaratıcı potansiyelini ortaya çıkarabilmesidir. Özgünlük, sanatçının kişisel yorumunu, benzersiz bakış açısını ve alışlagelmişin dışındaki anlatım biçimlerini içerir (Stankiewicz, 2001).

Hayal gücü ise "zihnin hayal yaratma yetisi, imgelem, muhayyile; bir nesneyi, o nesne karşımızda olmaksızın tasarımlama yetisi" şeklinde ifade edilmektedir (TDK, Güncel Türkçe Sözlük). Yaratıcı süreç ise, sanat eğitiminde yalnızca teknik becerinin ötesinde, sezgi, hayal gücü ve kavramsal düşünme becerilerini harekete geçiren karmaşık bir zihinsel faaliyet olarak tanımlanır (Runco & Jaeger, 2012). Eisner'e (2002) göre, sanat eğitimi, bireylere belirsizliği tolere etmeyi, çoklu çözüm yollarını keşfetmeyi ve algısal duyarlılıklarını geliştirmeyi öğretirken onların yaratıcı kapasitelerini besler.

Yaratıcılık üzerine yapılan araştırmalar temelde iki farklı yaklaşım ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalar yaratıcılığın doğuştan gelen bir beceri olduğunu savunurken, diğerleri genetik hastalığı ve zihinsel rahatsızlığı olmayan her bireyde üretken özellikler bulunduğunu ve bu özelliklerin aile, çevre koşulları ve doğru eğitimle geliştirilebileceğini öne sürmektedir (Sönmez, 1993). Üretken düşünen bireyler, keşif sürecinde ve yeni fikirler oluşturma aşamasında özgün eserler ve fikirler ortaya koyabilmektedir (Himmetoğlu, 2021).

Bu bağlamda dil, temelde insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araç olarak tanımlansa da, aynı zamanda bireyin yetişmesine ve zihinsel gelişimine katkıda bulunan önemli bir unsurdur. İnsan dille düşünür ve dil aracılığıyla iletişim kurar (Aktaş vd., 2004; Aksan, 2007). Okuma eylemi ise düşünmeyi ve yorum yapmayı beraberinde getiren temel bir süreçtir. Karatay (2010) okumayı; "görme, dikkat, odaklanma, algılama, hatırlama, anlamlandırma, sentezleme, çözümleme, yorumlama ve seslendirme gibi farklı bileşenlerden oluşan karmaşık, duyuşal ve zihinsel bir etkinlik" olarak tanımlamaktadır.

Sanatsal yaratıcılık, yalnızca içsel bir ilhamdan değil, aynı zamanda dışsal uyaranlarla etkileşimden de beslenir. Getzels ve Csikszentmihalyi (1976), sanat öğrencileri üzerine yaptıkları çığır açıcı çalışmalarında, problemin keşfi ve formülasyonu aşamasında daha fazla zaman harcayan, yani konuyu kendi içsel süreçlerinden geçirerek özümseyen öğrencilerin, daha özgün ve yaratıcı çözümler ürettiklerini ortaya koymuştur. Ancak hayal kurma ve yaratıcılık önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Hayal kurmanın engellenmesi, yaratıcılığın da kısıtlanmasına yol açmakta; bu engellerin başında ise önyargılar ve rutin davranışlara yönelme eğilimi gelmektedir (Ünveren, 2020).

Çocukluk dönemi resim çizimlerinde yeterince gelişmemiş olan kompozisyon ve bütünlük algısı, ergenlik çağında kazanılmaya başlanmaktadır (Yolcu ve Subaşı, 2015). Mace ve Ward (2002),

sanatçıların yaratıcı süreçlerini inceledikleri çalışmalarında, bu sürecin genellikle bir fikir veya temanın zihinsel olarak işlenmesiyle başladığını ve bu aşamanın, sanatsal ürünün özgünlüğünü belirlemede temel bir aşama olduğunu vurgular. Bu nedenle, bir uyarının öğrenciye doğrudan görsel bir temsil sunmadan sunulması, onun zihninde daha kişisel ve dolayısıyla daha özgün bir imgelem dünyasının oluşmasına zemin hazırlayabilir.

Taşkesen vd. (2018) tarafından da belirtildiği üzere, üretken düşünme ve yeni ürünler ortaya koyma sürecinde sürekli örnek gösterimi, yaratıcılığı kısıtlayıcı bir etki yapabilmektedir. Bir imgenin şekli görülmeden tasarlanması aşamasında daha özgün tasarımlar ortaya konabilirken, hazır bir görsel izlendiğinde aynı konu hakkında özgün şekiller hayal etme ve tasarlama becerisi sınırlanabilmektedir.

Bu teorik arka plan, bir sanat öğrencisinin bir hikâyeyi okuması ile aynı hikâyenin hazır bir görsel yorumu olan bir animasyonu izlemesi arasındaki deneyim farkının, onların özgün tasarım çıktıları üzerinde nasıl farklı etkiler doğurabileceğini anlamak için güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Bu yönüyle mevcut çalışma, alana özgün bir katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

2. YÖNTEM

151

Araştırma Deseni

Bu araştırma, okuma ve izleme eylemlerinin resim sanatı öğrencilerinin özgün tasarım becerileri üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak incelemek amacıyla yürütülmüştür. Çalışma, nicel araştırma yaklaşımına dayalı tek faktörlü yarı deneysel desen ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada bağımsız değişken, katılımcılara sunulan okuma veya izleme; bağımlı değişken ise öğrencilerin oluşturdukları özgün resim tasarımı puanlarıdır. Deney grubuna hikâye metninin seslendirilmiş animasyon biçimi izletilmiş, kontrol grubuna aynı metin yazılı olarak okutulmuştur. Uygulama sonrasında her iki gruptan da sunulan içeriğe ilişkin özgün bir resim tasarımları istenmiştir.

Elde edilen veriler, uzmanlar tarafından belirlenen ölçütlere göre puanlanarak nicel olarak analiz edilmiş; ayrıca, bu bulgular örnek görseller üzerinden betimsel biçimde desteklenmiştir. Bu yönüyle araştırma, nicel ağırlıklı karma bir desen özelliği taşımaktadır.

Çalışmada gruplar kura yöntemiyle belirlenmiş, süre, ortam ve materyal koşulları her iki grup için eşit tutulmuştur. Bu düzenlemeler, araştırmanın iç geçerliğini artırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Örnekleme ve Katılımcılar

Bu çalışmada, ulaşılabilirlik ve uygulama kolaylığı göz önünde bulundurularak, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışma grubu, Kars Gülahmet Aytemiz Güzel Sanatlar Lisesi'nin resim bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır.

Araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 60 öğrenci, deney ve kontrol gruplarına rastgele atanmıştır. Rastgele atama işlemi, seçim yanlılığını en aza indirmek ve iç geçerliği güçlendirmek amacıyla kura yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, bir sınıftaki öğrenci sayısı kadar hazırlanan "A" ve "B" harfli kâğıtlar kapalı bir şekilde karıştırılarak öğrencilerin seçim yapması sağlanmış; "A" grubu kontrol, "B" grubu ise deney grubu olarak belirlenmiştir. Bu süreç, tüm sınıf seviyelerinde (9, 10, 11 ve 12. sınıf) benzer şekilde uygulanarak grupların yaş ve sınıf düzeyi açısından dengeli olması sağlanmıştır. Bu sürecin sonucunda, deney ve kontrol grupları 30 öğrenciden oluşmuş ve yaş ile sınıf düzeyi açısından dengeli olacak şekilde belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, çalışmanın amacına uygun olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen üç ana araçla toplanmıştır. İlk olarak, 'Sarıkamış Şehitleri' temalı özgün bir hikâye metni (Ek. 1) ve bu metinle aynı içeriğe sahip, metnin birebir seslendirildiği bir animasyon videosu hazırlanmış; her iki materyalin de katılımcılar tarafından daha önce görülmemiş/okunmamış olmasına dikkat edilerek iç geçerlik güçlendirilmeye çalışılmıştır. Uygulamada, deney grubuna bu animasyon izletilirken, kontrol grubuna aynı içeriğin yazılı metni okutulmuştur.

Katılımcıların demografik bilgileri ile okuma ve izleme eylemlerinin özgün tasarım sürecine etkisine ilişkin görüşlerini almak için bir anket kullanılmıştır. Son araç olarak, öğrenci çalışmalarının animasyondaki hazır görsel temsillere olan benzerlik düzeyini nesnel olarak ölçmek amacıyla, animasyonun ilk bölümündeki sahne (Şekil 1) referans alınarak mekân, nesneler ve renkler gibi somut öğelere dayanan on maddelik bir ölçüt listesi (Tablo 4) oluşturulmuştur. Bu çalışmada özgünlük, hazır görsel uyarandan bağımsızlaşma düzeyi olarak tanımlanmış ve bu kapsamda geliştirilen ölçütler, öğrenci çalışmalarının özgünlük düzeyini nesnel olarak değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Öğrenciler tarafından oluşturulan resim tasarımlarının değerlendirmesi, MEB'de görev yapan iki

resim öğretmeni ve üstün yetenekliler alanında profesör unvanına sahip bir akademisyenden oluşan uzman bir ekip tarafından, görsel içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın uygulama aşaması, gerekli etik izinlerin ve veli onamlarının alınmasının ardından, gönüllü katılım formlarını imzalayan 60 öğrenciyle yürütülmüştür. Rastgele atama yoluyla oluşturulan deney ve kontrol grupları, uygulama sırasında birbirlerini etkilemelerini önlemek ve farklı uyarıcılardan etkilenmemeleri amacıyla farklı sınıflara alınmıştır. Kontrol grubundaki (A Grubu) katılımcılara yazılı hikâye metni verilerek okumaları istenmiş, ardından metnin ilk bölümünü temel alan özgün bir resim tasarımı oluşturmalı talimatı verilmiştir. Deney grubuna (B Grubu) ise aynı içeriğin seslendirilmiş ve görselleştirilmiş versiyonunu içeren animasyon film izletilmiş ve animasyonun birinci bölümüne yönelik özgün bir resim çizimleri istenmiştir.

Araştırmada eşit şartlar sağlamak amacıyla her iki gruba da A4 kâğıt, kalem, silgi ve 12 renk pastel ile kuru boyadan oluşan standart malzeme setleri sağlanmıştır. Katılımcılara kompozisyon, renk seçimi ve teknik uygulama konularında herhangi bir kısıtlama getirilmemiş; ayrıca resim tasarımlarının teknik beceri düzeyi açısından değerlendirilmeyeceği açıkça belirtilerek, özgün ifadelerini sınırlayabilecek faktörler en aza indirgenmiştir.

Uygulama süresi, okulda görevli üç resim öğretmenin görüşleri doğrultusunda bir ders saati (40 dakika) olarak belirlenmiştir. Uzman değerlendirmesi sonucunda, belirlenen kâğıt boyutu ve kullanılan teknikler dikkate alındığında, bu sürenin öğrencilerin araştırma amacına uygun bir resim tasarımını tamamlamaları için yeterli olduğu kanaatine varılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, demografik bilgiler ile okuma ve izleme eylemlerinin özgün resim oluşturma sürecine etkisine ilişkin öğrenci görüşlerine ait veriler betimsel istatistik yöntemiyle yüzde (%) değerleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Öğrenciler tarafından oluşturulan resim tasarımlarının değerlendirilmesinde ise, araştırmacılar tarafından animasyon görüntüsü temel alınarak geliştirilen ölçütler kullanılmıştır. Değerlendirme, alanında uzman üç kişi tarafından görsel içerik analizi yoluyla yapılmıştır. Uzman değerlendirmelerinde, tüm uzmanların ortak görüşü veya üç uzmandan ikisinin aynı yöndeki görüşü çoğunluk kabul edilmiştir.

Ölçütler, animasyon görüntüsü ile benzerlik temel alınarak puanlama yaparak kurgulanmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki öğrenci çalışmalarında, animasyondakine benzer içerikler "0" puan, benzemeyen, farklı içerikler ise "1" puan olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen puanlar 100'lük sisteme dönüştürülmüş ve grupların ölçüt bazlı puan ortalamaları yüzdelik (%) değerler halinde karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında deney ve kontrol gruplarından elde edilen veriler, öğrencilerin demografik özellikleri ve okuma–izleme eylemlerinin özgün resim oluşturma sürecine etkilerine ilişkin bulgular şeklinde sunulmuştur. Bulgular, yüzde (%) değerleriyle tablo hâlinde verilmiş ve uzman değerlendirmeleri doğrultusunda yorumlanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket güzel sanatlar lisesine devam eden 60 öğrenciye uygulanmıştır. Tablo1’de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sınıf dağılımları görülmektedir.

Tablo 1.

Deney ve Kontrol Grubuna Ait Demografik Bilgiler

<i>Değişkenler</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>			<i>Yaş</i>		
Kız	32	51,67	13-15	27	45
Erkek	28	48,33	16-18	32	53,33
			19	1	1,67
<i>Okul Türü</i>			<i>Sınıfı</i>		
Güzel sanatlar lisesi	60	100	9	23	38,34
			10	11	18,33
			11	14	23,33
			12	12	20
Toplam				60	100

Tablo1’de görüldüğü üzere katılımcı grup 32 kız ve 28 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem grubumuzu temsil eden katılımcıların yaş seviyeleri: 27 öğrenci 13-15 yaş (%45), 32 öğrenci 16-18 yaş (%53,33), 1 öğrenci 19 yaş (%1,67) aralığındadır. Katılımcılardan 23 öğrenci 9. sınıf (%38,34), 11 öğrenci 10. sınıf (%18,33), 14 öğrenci 11. sınıf (%23,33), 12 öğrenci 12. sınıf (%20) seviyesindedir. Katılımcı cinsiyet değişkeni birbirine yakın oranlardadır. Sınıf seviyesi en çok 9. Sınıf seviyesinde görülürken diğer sınıf seviyelerindeki öğrenci sayıları birbirine benzer oranlardadır. Bu dağılımın dengeli olması gruplar arası karşılaştırmayı kolaylaştırmaktadır

Araştırmaya katılan 60 öğrenci ‘özgün tasarım üretmeye yönelik görüşler’ bölümündeki sorulara cevap vermiştir. Katılımcıların ‘özgün tasarım oluşturma sürecinde’ tasarlayacakları konu ile ilgili bir görüntü / animasyon / görsel görmelerinin performanslarına etkisine yönelik verdikleri cevaplar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Deney ve Kontrol Grubunun İzleme Eyleminin Özgün Tasarım Sürecindeki Etkisine İlişkin Görüşleri

Özgün Tasarım Sürecinde ‘İzlemeye’ İlişkin Görüşler	n	%
Özgün tasarım üretmemi etkilemez	11	18,33
Özgün tasarım üretmemi olumlu etkiler	31	51,67
Özgün tasarım üretmemi olumsuz etkiler	4	6,67
Fikrim yok	14	23,33
Toplam	60	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere örneklem grubunun özgün tasarım oluşturma sürecinde izlemeye yönelik görüşlerine bakıldığında katılımcıların %18,33’ü süreci etkilemeyeceğini %51,67’si süreci olumlu etkileyeceğini, %6,67’si süreci olumsuz etkileyeceğini, %23,33’ü ise bu hususta fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 3.

Deney ve Kontrol Grubunun Okuma Eyleminin Özgün Tasarım Sürecindeki Etkisine İlişkin Görüşleri

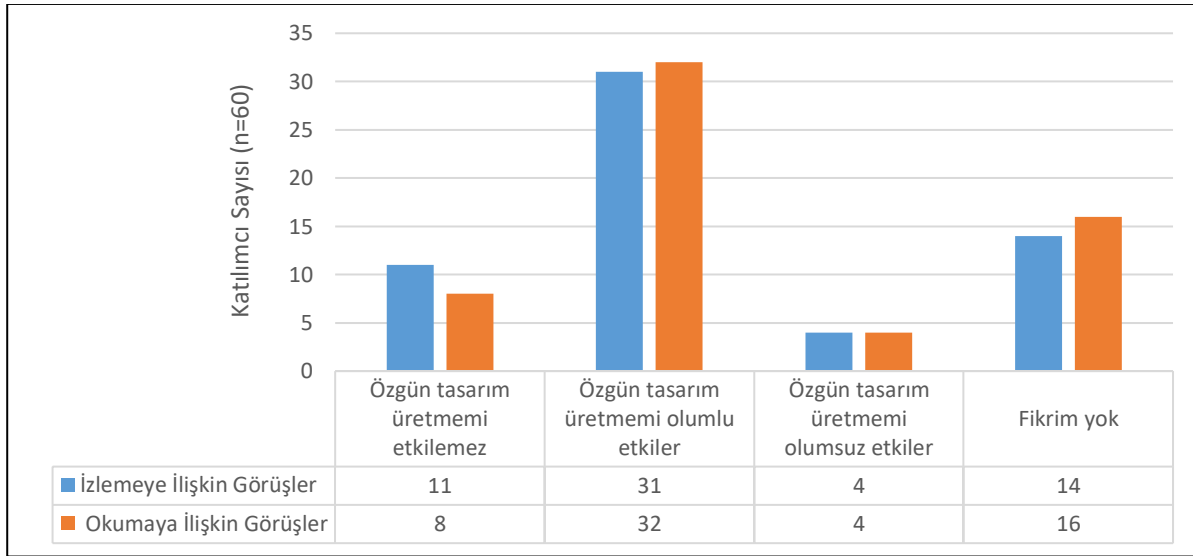
Özgün Tasarım Sürecinde ‘Okumaya’ İlişkin Görüşler	n	%
Özgün tasarım üretmemi etkilemez	8	13,33
Özgün tasarım üretmemi olumlu etkiler	32	53,33
Özgün tasarım üretmemi olumsuz etkiler	4	6,67
Fikrim yok	16	26,67
Toplam	60	100

Tablo 3’te görüldüğü üzere örneklem grubunun özgün tasarım oluşturma sürecinde okumaya yönelik görüşlerine bakıldığında katılımcıların %13,33’ü süreci etkilemeyeceğini %53,33’ü süreci olumlu etkileyeceğini, %6,67’si süreci olumsuz etkileyeceğini, %26,67’si ise bu hususta fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin çoğunluğu izleme (%51,67) ve okuma (%53,33) etkinliklerinin özgün tasarım sürecini olumlu etkilediğini belirtmiştir. Bu durum, öğrencilerin her iki yönetime de benzer düzeyde olumlu yaklaştığını göstermektedir.

Şekil 1.

Deney ve Kontrol Gruplarının Özgün Tasarım Sürecinde Okuma ve İzlemeye Yönelik Görüşlerini Gösteren Grafik

Şekil 1'deki veriler, katılımcıların özgün tasarım sürecindeki algılarında genel bir fikir birliği olduğuna işaret etmektedir. Dağılım incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun sürecin kendi özgün tasarım üretimlerini olumlu yönde etkilediği görüşüne katıldığı; buna karşılık, sürecin olumsuz bir etkisi olduğunu düşünenlerin sayısının oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, 14 katılımcı izleme ve 16 katılımcı ise okuma konusunda kararsız olduklarını belirterek, bu konularda bir fikir beyan etmemiştir.

Tablo 4, deney ve kontrol grubundaki katılımcıların özgün resim tasarımlarının görsel bağımsızlık düzeyine ilişkin uzman değerlendirme sonuçlarını yüzde (%) cinsinden göstermektedir. Değerlendirme, 10 maddelik bir ölçüt listesi üzerinden yapılmış olup, her bir madde için iki grubun başarı yüzdeleri ayrı ayrı verilmiştir.

Uzman değerlendirmesinde, bir animasyon görüntüsü referans alınmıştır. Öğrenci çalışmaları, referanstaki görsel içeriklerle benzerlik gösterdiği durumda "0", referanstan farklılaşma gösterdiği

durumda ise “1” puan almıştır. Bu puanlama, özgünlük ve görsel bağımsızlığın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ham puanlar daha sonra 100 üzerinden yüzdelik değerlere dönüştürülmüştür. Tablo 4 aracılığıyla deney ve kontrol gruplarının özgün tasarım performansları, görsel bağımsızlık düzeyleri temel alınarak karşılaştırmalı bir şekilde sunulmaktadır.

Tablo 4.

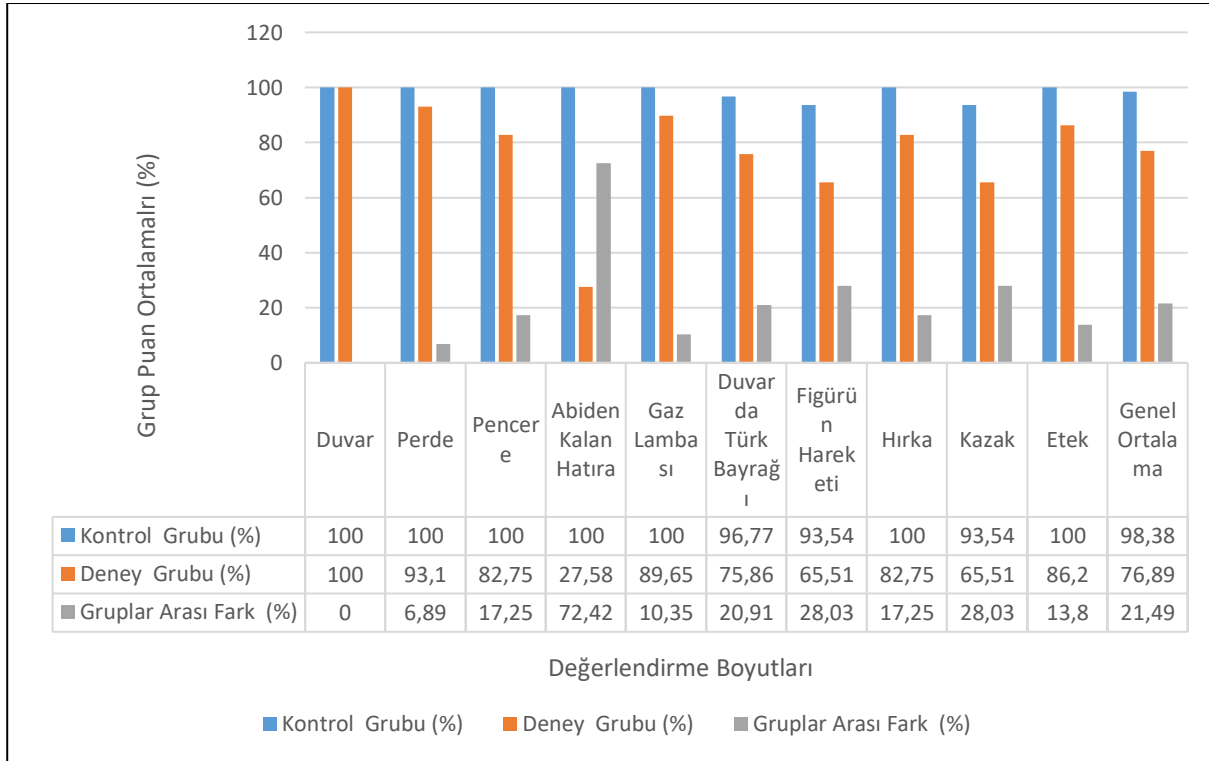
Deney ve Kontrol Grubunun Özgün Tasarım Oluşturmasına İlişkin Uzman Değerlendirmesi

Değerlendirme Boyutları Ölçütler		Kontrol Grubu (n=30) (%)	Deney Grubu (n=30) (%)	Gruplar Arası Fark (%)
Duvar	Düz / Kahverengi Diğer Renk / Dış Mekân	100	100	0
Perde	Desensiz/ Krem Renkli Yok/ Farklı Renk	100	93,11	6,89
Pencere	7 Bölümlü/ Ahşap Çerçevesi 7 Bölümden Farklı/ Farklı Özellikte	100	82,75	17,25
Abiden Kalan Hatıra	Mor Renkli/ Oyuncak Araba Diğer /Farklı Bir Oyuncak	100	27,58	72,42
Gaz Lambası	Var Yok	100	89,65	10,35
Duvarda Türk Bayrağı	Var Yok	96,77	75,86	20,91
Figürün Hareketi	Oturur Vaziyette Diğer/ Farklı Hareket	93,54	65,51	28,03
Hırka	Var/ Sade Turuncu Renkli Diğer/ Yok/ Farklı Renk	100	82,75	17,25
Kazak	Sade Mavi Renkli Diğer/ Yok/ Farklı Renk	93,54	65,51	28,03
Etek	Var/ Sade Mor Renkli Diğer/ Yok/ Farklı Renk	100	86,20	13,80
Puan Ortalamaları		98,38	76,89	
Ortalama Gruplar Arası Oluşan Fark				21,49

Tablo 4’te görüldüğü üzere kontrol grubunun özgün tasarım oluşturma sürecine yönelik değerlendirilmesinde tüm ölçütlerin ortalaması %98,38, deney grubunun ise %76,89 olarak görülmektedir. Kontrol grubu, 7 ölçütte özgünlük ortalaması %100, 3 ölçütte ise en düşük özgünlük ortalaması %93,54 olarak görülmektedir. Deney grubunda özgünlük puanları %27,58 ile %100 arasında değişmiştir. En düşük ortalama “Abiden Kalan Hatıra” ölçütünde (%27,58), en yüksek ortalama ise “Duvar” ölçütünde (%100) görülmüştür. Genel ortalama farkı %21,49 olup, bu durum okuma temelli etkinliğin özgün tasarım üretiminde daha yüksek görsel bağımsızlık düzeyi sağladığını göstermektedir.

Şekil 2

Deney ve Kontrol Grubunun Özgün Tasarım Oluşturmasına İlişkin Uzman Değerlendirmesini Gösteren Grafik

Şekil 2 incelendiğinde, kontrol grubunda, özgün tasarım sürecinde görsel bağımsızlık düzeyine ilişkin ölçütler arasında en düşük puan ortalaması %93,54 ile "figürün hareketi" ve "kazak rengi" ölçütlerinde gözlemlenmiştir. Deney grubunda ise en düşük ortalamalar %27,58 ile "abiden kalan hatıra hediye" ve %65,51 ile "figürün hareketi" ve "kazak rengi" ölçütlerinde kaydedilirken, özgün tasarım süresinde en yüksek görsel bağımsızlık oranı %100 ile "kahverengi duvar" ölçütünde tespit edilmiştir. Gruplar arası genel ortalama %21,49 fark olduğu görülmektedir.

Deney grubuna izletilen animasyonun birinci bölümü ve ölçütlerin belirlenmesinde referans alınan görsel Şekil 3'te verilmiştir. Bu görsel animasyonun birinci bölümü boyunca genel hatlarıyla aynı kalmış, nesneler ve objeler görüntü içinde kalmak kaydıyla hareketli olarak izlenmiştir.

Şekil 3.

Animasyonun Birinci Bölümünde Yer Alan Görsel

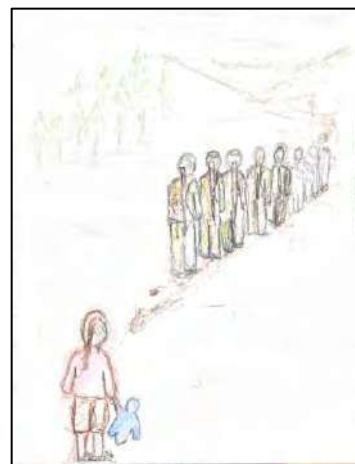

Kontrol grubunun görsel bağımsızlık düzeyine ilişkin performans örnekleri Şekil 4'te görülmektedir.

159

Şekil 4.

Kontrol Grubunda Yer Alan 9. Sınıf Bir Kız ve 12. Sınıf Bir Erkek Öğrenciye Ait Resimler

Şekil 4'teki resim tasarımlarında, okunan hikâyenin içeriğini aktarmak için çeşitli mekanlar, renkler, objeler ve figürler kullanıldığı görülmektedir. Tablo 1'de Deney Grubunun 'Özgünlük' kriterinden aldığı yüksek ortalama puanlar, Şekil 3'teki tasarımlarda gözlemlenen 'farklı mekân, renk,

obje ve figür kullanımı' ile doğrudan örtüşmektedir. Bu durum, yüksek uzman puanlarının arkasında, katılımcıların daha özgün ve farklı anlatım yolları geliştirmesinin yattığını göstermektedir.

Şekil 5.

Deney Grubunda Yer Alan 11. Sınıf Bir Kız ve 9. Sınıf Bir Erkek Öğrenciye Ait Resim

Şekil 5'te görülen ve deney grubundaki 11. sınıf bir kız öğrenci ile 9. sınıf bir erkek öğrenciye ait resim tasarımları incelendiğinde, bu çalışmalarda, animasyonda gösteriler referans resim ile mekân, kıyafetler ve renkleri, mor renkli oyuncak araba gibi birçok benzer yönün olduğu görülmektedir. Bu öğrenci tasarımlarının özgün tasarım sürecinde görsel bağımsızlığının sınırlandığı görülmektedir. Bu resim tasarımları, Tablo 1'de raporlanan deney grubunun değerlendirme kriterlerinden aldığı düşük ortalama puanlarla tutarlılık göstermekte ve nicel verileri somut örneklerle desteklemektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularımız, metin okuma ve animasyon izleme yöntemlerinin, resim alanı öğrencilerinin yaratıcı süreçleri üzerinde belirgin ve farklı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen veriler, yazılı bir metnin öğrencilerin hayal gücünü daha serbest ve bireysel bir şekilde harekete geçirdiğine işaret etmektedir; Şekil 4'teki örnekler, katılımcıların okudukları metinden yola çıkarak özgünlüklerini sınırlamadan kişisel yorumlarını ön plana çıkardıklarını göstermektedir. Buna karşılık, animasyon izlenerek yapılan resimlerde sınırlı bir yaratıcılık süreci gözlemlenmiş, Şekil 5'teki örnekler ise katılımcıların izledikleri görüntüyü neredeyse birebir aktardıklarını ve hazır görsel uyarıların özgün içerik üretme becerilerini sınırladığını açıkça ortaya koymuştur. Bu durum, Getzels ve Csikszentmihalyi'nin (1976) problem bulmanın yaratıcılıktaki merkezi rolü tezini destekler niteliktedir; yazılı metin, öğrenciye yoruma ve zihinsel tamamlamaya dair daha geniş bir alan bırakırken, animasyon gibi kapalı anlatımlar süreci sınırlandırmaktadır.

Nicel bulgular, görseller üzerinden yapılan betimsel gözlemleri doğrular niteliktedir. Deney (izleyen) grubunun, kontrol (okuyan) grubuna kıyasla %21,49 oranında daha sınırlı içerik ürettiği tespit edilmiş ve bu fark, animasyon izlemenin yaratıcı beceriler üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Bu nesnel sonuç, katılımcıların öznel beklentileriyle çelişmektedir; anket verilerine göre öğrencilerin yalnızca %6,66'sı izleme eyleminin yaratıcılıklarını olumsuz etkileyeceğini öngörmüş, büyük çoğunluğu (%51,67) ise bunun olumlu etkisi olacağını düşünmüştür. Bu çelişki, öğrencilerin kendi yaratıcı süreçlerine dair farkındalıklarının sınırlı olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, okuma ve izleme biçimlerinin ortaöğretim düzeyinde resim derslerinde yaratıcılığı nasıl şekillendirdiğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Aynı anlatı içeriği metin (okuma) yoluyla sunulduğunda öğrenciler, kaynak görselden daha bağımsız, özgün kompozisyonlar ve renk kullanımları üretmiş; seslendirilmiş animasyon (izleme) biçiminde sunulduğunda ise ürünler daha sınırlı ve görsel modele bağlı kalmıştır. Uzman değerlendirmeleri, on maddelik sahneye dayalı bir özgünlük ölçeğinde okuma grubunun 21,49 puanlık bir üstünlük sağladığını göstermiştir (98,38% – 76,89%). Öğrencilerin önceden izleme yöntemini daha etkili sanmaları, ancak nesnel olarak daha düşük performans göstermeleri, yaratıcılıkla ilgili önemli bir bilişsel yanılgıyı ortaya koymaktadır: Görsel olarak zengin uyarılar ilham verici görünse de zihinsel arama alanını daraltarak görsel sabitleşme (fixation) ve örnek bağımlılığına yol açmaktadır.

Kuramsal olarak, bulgular problem bulma kuramlarını çağdaş bilişsel mekanizmalarla uzlaştırmaktadır. Metinsel uyarıcılar belirsizliği koruyarak öğrenciyi anlamı tamamlamaya zorlar, soyut düşünme düzeyini yükseltir ve böylece yaratıcı çıkarım, sembolik birleştirme ve özgün çerçeveleme süreçlerini güçlendirir. Buna karşın, zengin görsel anlatımlar erken dönemde algısal özellikleri sabitleyerek araştırma alanının çeşitliliğini azaltır, yenilik yerine varyasyon üretimini teşvik eder. Bu durum, sanat eğitiminde yaratıcı sürecin sıralamasının önemine işaret etmektedir: Belirsizliği koruyan uyarıcılarla başlanmalı (örneğin okuma ya da düşük yoğunluklu görseller), daha sonra yüksek çözünürlüklü örnekler teknik geliştirme aşamasında devreye sokulmalıdır.

Uygulama açısından bu sonuçlar, sanat öğretiminde yaratıcılığı destekleyen bir pedagojik çerçeve önermektedir. Atölye ortamlarında öğretmenler, fikir geliştirme aşamasında yalnızca metin veya kısa açıklamalardan yararlanmalı, öğrencilerin özgün fikirlerini tamamladıktan sonra örnek görsellere erişimine izin vermelidir. Bu yaklaşım hem özgünlük hem de teknik yeterlik arasında denge kurulmasını sağlar.

Politika düzeyinde ise bulgular, görsel materyallerin erken kullanımına dayalı müfredat anlayışlarının gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Okuma temelli, anlatıya dayalı, açık

uçlu görevler; öğrencilerin hayal gücü, düşünsel bağımsızlığı ve sembolik üretkenliğini artırmaktadır. Dolayısıyla, okullarda kütüphane, metin arşivi ve hikâye temelli etkinliklere yatırım yapmak, video kaynaklarını artırmaktan daha yüksek yaratıcı getiriler sağlayabilir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, bu etkinin farklı sanat alanlarına (örneğin heykel, dijital tasarım) ve yaş gruplarına genellenip genellenemeyeceğini incelemeli; göz izleme, düşünme-aloud protokolleri gibi süreç-temelli yöntemlerle yaratıcı sabitleşmenin nasıl ortaya çıktığını modellemelidir. Sonuç olarak, bu çalışma sanat eğitimi “yaratıcılık önce, teknik sonra” ilkesini önermektedir: Fikir üretimi aşamasını erken görsel kapanmadan korumak, öğrencilerin özgün düşünme ve üretme potansiyelini en üst düzeye çıkarır.

Sonuç olarak, bu çalışma sanat eğitiminde yöntem seçimine dair önemli pedagojik çıkarımlar sunmaktadır. Eğitimin hedefi teknik beceri kazandırmak ise görsel uyaranlar etkili olabilir. Ancak asıl amaç özgün ifade, kişisel yorum ve üst düzey yaratıcı düşünmeyi geliştirmekse, yazılı ve anlatımsal uyaranların yaratıcı sürecin başlangıcında daha verimli ve özgürleştirici bir araç olduğu belirgin bir farkla görülmektedir. Animasyon ve benzeri görsel materyaller ise, özgün bir fikir oluşturulduktan sonra, teknik açıdan katkı sağlayabilecek nitelikte kullanılmalıdır.

Öneriler

1. Okuma Temelli Uygulamalara Öncelik Verilmeli: Sanat eğitiminde özgün ve yaratıcı tasarım becerilerini geliştirmek için, öğrencilerin hayal gücünü serbest bırakacak yazılı ve anlatımsal materyallerin başlangıçta kullanılması önerilir.
2. Animasyon ve Görsel Materyaller Dengeli Kullanılmalı: Animasyon ve benzeri görsel uyaranlar, özgün fikir oluşturulduktan sonra teknik veya kompozisyon desteği amacıyla kullanılabilir; yaratıcı sürecin başında aşırı yönlendirici olmaktan kaçınılmalıdır.
3. Farklı Uyaran Türleri ile Karşılaştırmalı Çalışmalar: Gelecek çalışmalarda, farklı yazılı ve görsel materyallerin, öğrencilerin özgün tasarım süreçleri üzerindeki etkilerini karşılaştıran uzun vadeli ve geniş kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

5. KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2007). Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim (3. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktaş ve Gündüz, O. (2004). *Yazılı ve Sözlü Anlatım Kompozisyon Sanatı*. Ankara: Akça Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve Araştırma deseni. 6. Baskı, Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). On Runco's problem finding, problem solving, and creativity. *Creativity Research Journal*, 9(4), 267–268. <https://doi.org/10.1080/10400419.1996.9651177>
- Getzels, J. W., & Csikszentmihalyi, M. (1976). *The creative vision: A longitudinal study of problem finding in art*. Wiley-Interscience.
- Himmetoğlu, E. (2021). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Düşünme Becerisi Üzerine Mesleki Bilgilerinin ve Bu Beceriye Mesleki Açından Kullanma Durumlarının Tespiti, Yüksek Lisans Tezi
- Honig, A. S. (2001) *How to Promote Creative Thinking? Early Childhood Today*, Feb. 2001, Vol. 15, Issue 5 Erişim adresi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1392/16398>
- Karatay, H. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Okuduğunu Kavrama ile ilgili Bilişsel Farkındalıkları. *TÜBAR*, XXVII, Year 2010, Volume, Issue 27, 457- 475, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tubar/issue/16968/177244>
- Karababa, S., & Kaya, D. (2018). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Okuma Stratejileri Üstbilişsel Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(5), 133-147. Erişim: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.researchjournal.com/Makaleler/157854947_9%20Safiye%20KARABABA.pdf
- Senemoğlu, N. (2002). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sönmez, V. (1993). *Yaratıcı Okul, Öğretmen, Öğrenci, Yaratıcılık ve Eğitim*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayını.
- Taşkesen, S. ve Yurt, S. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Çizgisel Gelişimleri ve Yaratıcı Yazma Becerileri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 26, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/befdergi/issue/41616/437297>

TDK, Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Ünveren, D. (2020). Türkçe Öğretiminde Hayal Gücü ve Yaratıcılık Eğitimi. OPUS

International Journal of Society Researches, 15(21), 378-404.

<https://doi.org/10.26466/opus.656984>

Yolcu, E., & Subaşı, S. (t.y.). Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yönteminin 7. Sınıf Öğrencilerinin

Resimsel Yaratıcılığına Katkılarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi. Elektronik

Sosyal Bilimler Dergisi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/article/83058>

Ekler

Ek 1. Hikâye Metni

KAR ALTINDA KALMIŞ HAYALLER; SARIKAMIŞ

Bugün size çocukluğumun çok hüznünlü bir anısını anlatacağım. Her kar yağdığında abimi gördüğüm son gün gelir aklıma. Bana kalan tek hatırasına bakarken vedasız gittiği günün soğuk havası içime işler, yüreğim közler içinde buz tutar. Onun için gözüm gibi bakar korurum abimin hatırasını. Abimin hayalinin gözümün önüne gelip gitmesi gibi hatırası da bir gelir bir gider yanıma.

O zamanlar daha çocuktum. Durumumuz çok iyi olmasa da neşeli, sıcak bir yuvamız vardı. Zamanımın çoğunu abimle eğlenceli oyunlar oynayarak geçiriyordum. Kışın kasvetli ve soğuk günlerinden biri olan o sabah, annemin ağlamaklı sesine uyanmışım. İçimde kötü bir his oluşmuş, kalbim yerinden çıkacak gibi çarpmıştı. Sabahın erken saatin de ne olduğunu anlamak için uykulu gözlerimi sesin geldiği yöne doğru çevirdiğimde abimle annemin sarılıp helalleştiklerini, abimin anneme doğru eğilip elini öptüğünü fark ettiğimde daha çok korkmaya başlamışım. Her şey çok karmaşık gelmişti o an. Anneme ne olduğunu sormak için yatağımdan çıkıp yanına gidinceye kadar abim dışarı çıkıp kapıyı kapatmıştı.

Abimle daha kardan adam yapacaktık, hiçbir şey söylemeden bu dondurucu soğukta nereye gidiyorlardı? Babamla birlikte arkalarına bakmadan yürüyüp gözden kayboldular. Çaresizlik içinde gözümünden akan yaşlarla öylece arkalarından bakakaldım. Anneme sürekli ne olduğunu sorsam da anlayacağım bir cevap alamadım. Ağlama seslerimiz birbirine karıştığı bir anda annemin boğuk sesiyle ağzından zar zor şu kelimeler çıktı: “Vatanı korumak için....”.

THE IMPACT OF AUGMENTED REALITY TECHNOLOGY
ON ROBOTIC LEARNING
ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK TEKNOLOJİSİNİN
ROBOTİK ÖĞRENME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mustafa Mizgin YILMAZ¹, Nimet Sönmez OKULMUŞ², Ali Kasım BULUT³, Zafer DAŞTAN⁴, Esmâ Nur HALİLOĞLU⁵, Muhammed Ali GÖKÇE⁶, Erdinç OKULMUŞ⁷

¹Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Bilişim Teknolojileri, gerekli3636@gmail.com, 0009-0005-1241-3309

²Dr, Tarih, : 0000-0001-9882-5809

³Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Program Geliştirme,

⁴Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Eğitim Teknolojileri 0000-0002-7156-0123

⁵Kars Gençlik Merkezi T3 Vakfı, Kimya, 0000-0001-8188-3105

⁶Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Müzik, , 0009-0004-3050-0994

⁷Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilsem, Bilişim Teknolojileri, , 0000-0003-4631-9650

Özet

Teknolojik gelişmelerle birlikte, görüntüleme teknolojileri alanında yaşanan ilerlemeler günlük hayatımıza farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Son dönemlerde sıklıkla duyduğumuz artırılmış gerçeklik teknolojisi bizlere ilgi çekici deneyimler sunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, artırılmış gerçeklik teknoloji kullanarak geliştirilen uygulama ile öğrencilerin robotik kodlama dersi öğrenmelerini destekleyerek akademik başarılarını gözlemlemektir. Yapılan literatür taraması sonucunda, artırılmış gerçeklik teknolojisi; askeri, turizm, tıp ve eğitim gibi bir çok alanda yapılmış çalışmaların olduğu görülmüştür. Özellikle eğitim alanındaki çalışmalar incelendiğinde, artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanıldığı ve robotik kodlama alanına dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Eğitim ile ilgili yapılan artırılmış gerçeklik çalışmalarında ağırlıklı olarak görsel kartların oluşturulduğu ve içeriklerin benzer orijinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum artırılmış gerçeklik teknolojisi tabanlı robotik kodlama eğitimi alanında yapılacak uygulamaların önemini artırmaktadır.

Bu çalışma karma desende kurgulanarak nicel ve nitel veriler birlikte toplanmıştır. Çalışmaya ortaokul düzeyindeki öğrenciler gönüllülük esaslı olarak dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında geliştirilen uygulama robotik kodlama derslerinde ders içi materyali olarak kullanılmıştır. Ders işlenirken geliştirilen uygulama kullanılarak öğrencilerin birden fazla duyu organını işe koşmaları sağlanarak dersin daha ilgi çekici olması sağlanmıştır. Uygulama aşamasından sonra öğrenciler uygulanan ölçme aracı yardımıyla akademik başarı ve öğrenci görüşlerine ilişkin veriler toplanmıştır.

Elde edilen verilerin analizi sonucunda, çalışma kapsamında hazırlanan uygulamanın kullanılması; öğrencilerin öğrenmelerini desteklemiş, ders içi başarılarını kolaylaştırmış ve ders içi faaliyetlerin daha etkili olmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Artırılmış gerçeklik, mobil artırılmış gerçeklik, robotik öğretimi, mobil uygulama.

Abstract

With technological advancements, developments in imaging technologies have brought a new perspective to our daily lives. Augmented reality technology, which we have been hearing about frequently in recent times, has offered us fascinating experiences.

The aim of this study is to observe the academic success of students by supporting their learning of robotic coding lessons with an application developed using augmented reality technology. As a result of the literature review, it was seen that augmented reality technology has been used in many fields such as military, tourism, medicine, and education. When examining studies in the field of education in particular, no study was found that used augmented reality technology and related to the field of robotic coding. It was determined that in augmented reality studies related to education, visual cards were predominantly created and the content was of similar origin. This situation increases the importance of applications to be made in the field of augmented reality technology-based robotic coding education.

This study was designed as a mixed-methods study, collecting both quantitative and qualitative data. Middle school students participated in the study on a voluntary basis. The application developed within the scope of the study was used as classroom material in robotics coding lessons. During the lessons, the developed application was used to engage multiple senses of the students, making the lessons more engaging. After the application phase, data on academic achievement and student opinions were collected using the measurement tool applied to the students.

The analysis of the data obtained revealed that the use of the application prepared within the scope of the study supported students' learning, facilitated their in-class success, and ensured that in-class activities were more effective.

Keywords: Augmented reality, mobile augmented reality, robotic teaching, mobile application.

1. GİRİŞ

Bilgi; okuma, düşünme, sorgulama, yordama ve deneyle elde edilen veriler bütünü olarak tanımlanır (Doğan, 2022). Bilim ve teknolojideki hızlı gelişim toplumlarda köklü dönüşümler yaratmış, ekonomik, sosyal, eğitim ve teknoloji alanlarında yenilikleri beraberinde getirmiştir (Bilgin, 2021; Doğan, 2022; Meder, 2001). 21. yüzyılda değişen şartlara uyum sağlayan bireylerin yetiştirilmesi için

eğitim kritik önemdedir (Cesur, 2011). Ezbere dayalı öğrenme yerine görsel–işitsel materyallerle zenginleştirilmiş, teknoloji entegre öğrenme ortamları kalıcılığı artırır (Şimşek, 1997; Çelik, 2019; Somyürek, 2014; Ünal Çoban, 2009).

Etkileşimli tahta gibi altyapılar, artırılmış gerçeklik (AG), sanal gerçeklik, animasyon ve benzetim gibi zengin içeriklerin kullanılmasını kolaylaştırmıştır (Cai, Wang ve Chiang, 2014; Chiang, Shang ve Qiao, 2022). AG; bilgisayar ortamında hazırlanmış görüntülerin gerçek ortama eklenmesiyle oluşan, sanal nesnelerin 3B ortama gömülmesine imkân veren, kamera–içerik–tetikleyici–gerçek ortam bileşenlerinden oluşan bir teknolojidir (Walsh, 2011; Demirer ve Erbaş, 2015; Çankaya, 2019). Araştırmalar AG’nin bilişsel yükü azalttığını, kalıcılığı ve bilişsel yetenekleri artırdığını; 3B düşünmeyi ve soyut kavramların öğrenimini kolaylaştırdığını, simülasyonla anlamlı öğrenmeyi desteklediğini göstermektedir (Alfaro vd., 2022; Azı, 2020; Yetişir, 2019; Baabdullah vd., 2022; Kalemkuş, 2022; Morales vd., 2022; Sun vd., 2022; Özeren, 2020; Milgram ve Kishino, 2014). AG, mesleki alanlarda da geniş kullanım bulmaktadır (Chiang, Shang ve Qiao, 2022; Flippo, 1987; Paposa, 2019; Han vd., 2022).

Endüstri 4.0’ın tetiklediği teknolojik ivme ve yapay zekâ (YZ) gelişmeleri eğitime yansımaktadır (Demirkaya ve Sarpel, 2018; Akyürek, 2013; Küçükvardar, 2015; Öztuna, 2017; Noe, 2009; Arslan, 2020; Alkayış, 2020). Z kuşağı öğrenciler mobil cihaz ve internet altyapısına sahip “dijital yerli”lerdir (İçme, Yıldırım ve Büyük, 2022; Prensky, 2001; Altımişik, 2021; Sprenger, 2010; Prensky, 2010; Çakır, 2006). Türkiye’de FATİH projesi ile akıllı sınıflar ve tabletler yaygınlaşmış, bilişim teknolojileri ve robotik kodlama eğitimleri öne çıkmıştır (Topuz ve Göktaş, 2015; Perkmen & Tezci, 2011; Çankaya, 2019; Yetişir, 2019; Küçük ve Şişman, 2017; Canbeldek, 2020; Şişman, 2016; Ekiz, Şahin ve Camadan, 2014; Olgun, 2022; Bilgin, 2021; Zorlu, 2016). Öğretmenlerin yöntem–teknik ve teknolojik içerik kullanımındaki istek ve yeterlikleri belirleyicidir (Kul, 2019; Egaji, 2022; Perez ve Contero, 2013).

Problem durumu: Dijital dönüşümün hızlandığı günümüzde AG, öğretmen–öğrenci etkileşimini ve motivasyonu artıran, sınıf içi uygulamalarda potansiyel sunan bir teknolojidir (Yücebalkan, 2020; Azı, 2020; Arslan, Kızılay ve Hamalosmanoğlu, 2022; Yıldız, 2021; Kırıkkaya ve Şentürk, 2018; Özbay ve Seferoğlu, 2023; Özdemir, 2017). Bu çalışma, robotik eğitiminde mobil AG kullanımının akademik başarı, tutum ve motivasyona etkisini ve öğrenci deneyimlerini incelemektedir.

Amaç: Mobil AG uygulaması geliştirerek K12 öğrencilerinin akademik başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisini araştırmak ve deneyimlerini belirlemek; bir deney ve bir kontrol grubu ile yürütmek (Chiew ve Sung, 2022; Eroğlu, 2018; Çankaya, 2019; Yetişir, 2019; İçme, Yıldırım ve Büyük, 2022; Morales vd., 2022).

Araştırma soruları:

1. Mobil AG’nin akademik başarı, tutum ve motivasyona etkisi ne düzeydedir?
 - 1.a) Akademik başarıya etkisi nedir?
 - 1.b) Tutumlara etkisi nedir?
 - 1.c) Motivasyona etkisi nedir?
2. Tutum ve motivasyon akademik başarıya göre farklılaşmakta mıdır?
3. Akademik başarı ile tutum ve motivasyon arasındaki ilişki düzeyi nedir?
4. Öğrencilerin mobil AG uygulamasına yönelik görüşleri nasıldır?

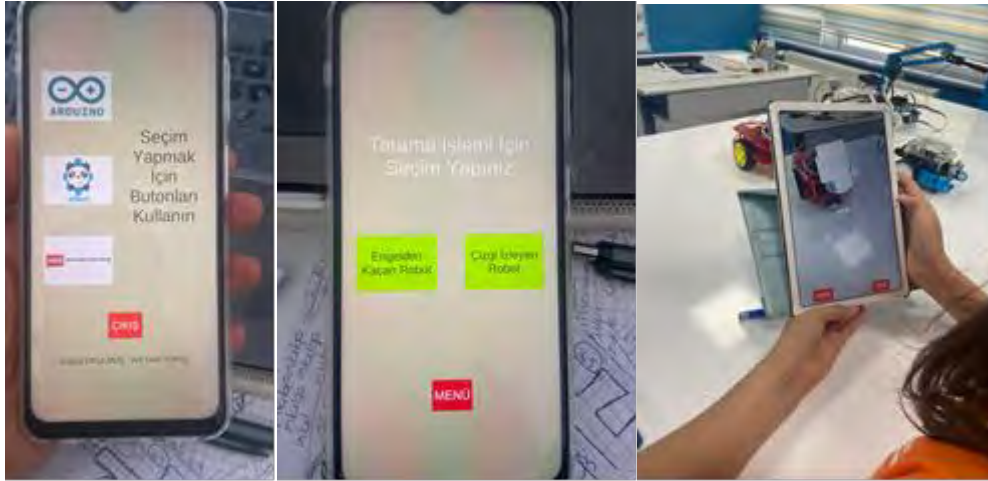
Sınırlılıklar: Örneklem Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu BİLSEM öğrencileri (2023’te 98 öğrenci) ile sınırlıdır; eğitim Robotik Kodlama dersiyle sınırlıdır; materyal 3 robot kiti ve 6 modül içermektedir; pilot 1 haftadır; uygulama yalnızca Android 8.0+ cihazlarda ve çalışır kamera/uygun ışık koşullarında çalışır.

Varsayımlar: BTY dersi hazırbulunuşluğu artırmıştır; deney–kontrol rastgele atanmıştır; çalışma ders saatlerinde yürütülmüştür; ölçeklere içtenlikle yanıt verilmiştir; ses kayıtları yalnızca araştırmada kullanılmıştır; tüm öğrenciler dokunmatik cihazları rahat kullanmıştır.

Önem: AG'nin eğitim, sağlık, turizm, mimari, reklam ve askeri alanlarda kullanımı artmaktadır; öğrenme–öğretmede motivasyonu ve eleştirel düşünmeyi destekler, görsel–uzamsal ve işbirlikçi öğrenmeyi güçlendirir (Taşkıran, Koral ve Bozkurt, 2015; Şimşek, 2014; Özerbaş ve Kaya, 2017; Siribaddana, 2010; Han vd., 2022; Demirezen, 2019; Uğur ve Apaydın, 2014; Ünal, 2013; Kılınç ve Uzun, 2022; Karakuş ve Gönen, 2022). EKAP verileri, ülkemizde AG projelerinin çoğunlukla turizm ve kısmen eğitim alanında toplandığını gösterir. Bilişim/robotik alanındaki çalışma azlığı, bu araştırmanın önemini artırmaktadır (Egaji vd., 2022; Yumbul ve Sulak, 2021). Çalışma; robot kitlerindeki sensörleri öğretme, merak ve farkındalık oluşturma, sınıf yönetimine katkı, öğrenci motivasyonunu artırma, akademik başarı–tutum–motivasyona katkılarını keşfetme ve AG'yi robotik öğrenmeye entegre etmenin kazanımlarını ortaya koyma hedefleri taşır. Bu yönüyle alan yazındaki boşluğu doldurmaya ve sonraki çalışmalara yol göstermeye yöneliktir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, mobil artırılmış gerçeklik (ROBAR) kullanarak robotik öğrenmenin K12 öğrencilerinin akademik başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisinin ve öğrencilerin uygulamaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Bu doğrultuda araştırma modeli ve çalışma grubu belirlenmiş, örneklemin demografik özellikleri dikkate alınarak mobil artırılmış gerçeklik uygulaması geliştirilmiştir. Nicel ve nitel verilerin toplandığı veri toplama araçları ve süreçleri, ayrıca verilerin analiz süreci açıklanmıştır. Araştırma, karma yöntemle (nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanımı) tasarlanmış olup, bu yaklaşım araştırma sorularına çok yönlü ve güvenilir cevaplar sunmayı sağlamıştır. Çalışmada sıralı karma desen benimsenmiş, veriler nicel ve nitel aşamalarda ardışık olarak toplanmıştır.

Şekil 1. Telefon ve tablet için robar uygulama ekranı

Çalışma grubu Kars Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrenim gören 98 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrenciler rastgele atama yöntemiyle deney (n=49) ve kontrol (n=49) gruplarına ayrılmıştır. Katılımcıların 45'i kız, 53'ü erkektir; öğrenim kademeleri 28 ilkokul, 58 ortaokul ve 12 lise öğrencisinden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcı sayıları

		Deney	Kontrol	Toplam
Cinsiyet	Kız	20	25	45
	Erkek	29	24	53
Öğrenim Kademesi	İlkokul	12	16	28
	Ortaokul	32	26	58
	Lise	5	7	12
Toplam		49	49	98

Materyal geliştirme sürecinde Şelale modeli ve ADDIE yaklaşımı izlenmiş, analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme aşamaları sırasıyla yürütülmüştür. Geliştirilen ROBAR uygulaması 3B modelleme, animasyon ve Unity arayüzü kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada üç robot kiti (Arduino, Lego EV3 ve mBot) kullanılmıştır

Tablo 2. Robot setleri

Arduino	Lego EV3	Mbot
		

Tablo 3. Veri toplama araçları

Amaç	Veri Türü	Veri Toplama Aracı
Artırılmış gerçeklik destekli robotik öğrenme uygulamasının öğrenciler üzerindeki etkisinin incelenmesi	Nicel veri	1. Akademik başarı testi (EK-3) 2. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Tutum Ölçeği (EK-4) 3. Öğretim Materyali Motivasyon Ölçeği (EK-5)
	Nitel veri	4. Yarı yapılandırılmış görüşme formu (EK-6)

1. Akademik Başarı Testi (6 soru, 10 puanlık değerlendirme),

2. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Tutum Ölçeği (15 madde),
3. Öğretim Materyali Motivasyon Ölçeği (14 madde),
4. Yarı yapılandırılmış görüşme formu.

Uygulama süreci Tablo 4’de gösterildiği üzere, deney ve kontrol gruplarına ön-test uygulanmış, ardından deney grubuna ROBAR destekli robotik öğretimi, kontrol grubuna klasik öğretim verilmiş, sonrasında son-test ve ilgili ölçekler uygulanmıştır. Ayrıca deney grubundan farklı başarı düzeylerindeki altı öğrenciyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Tablo 4. Uygulama süreci

	Robotik öğretimi öncesi	Robotik öğretimi	Robotik öğretimi sonrası
Deney Grubu	Akademik başarı testi (ön-test)	ROBAR destekli	Akademik başarı testi (son-test) Tutum ölçeği Motivasyon ölçeği Yarı yapılandırılmış görüşme formu
Kontrol Grubu	Akademik başarı testi (ön-test)	Klasik öğretim	Akademik başarı testi (son-test)

170

Veri analizinde nicel veriler için parametrik ve parametrik olmayan testler kullanılmıştır (T-testi, Mann–Whitney U, Kruskal–Wallis, Spearman Korelasyon; bkz. Tablo 5). Nitel veriler, NVivo 12 programı aracılığıyla transkribe edilip kodlanmış, temalara ayrılarak içerik analiziyle yorumlanmıştır. Görüşme yapılan altı öğrenciye ait bilgiler Tablo 6’da sunulmuş olup, toplam görüşme süresi 111,5 dakika, ortalama 18,58 dakikadır.

Tablo 5. Araştırma soruları

Araştırma Sorusu	Veri	Analiz Yöntemi
S1- Uygulamanın akademik başarı, üzerine etkisi ne düzeydedir?	Eğitim öncesi deney ve kontrol gruplarının akademik başarı ön-testleri	T-testi
	Eğitim sonrası deney ve kontrol gruplarının akademik başarı son-testleri	T-testi

S1.b) Uygulamanın öğrenci tutumları üzerine etkisi ne düzeydedir?	Eğitim sonrası deney grubunun tutum verisi	Mann-Whitney U, Kruskal Wallis
S1.c) Uygulamanın öğrenci motivasyonu üzerine etkisi ne düzeydedir?	Eğitim sonrası deney grubunun motivasyon verisi	T-testi
S2- Öğrenci tutum ve motivasyonu akademik başarıya göre farklılaşmakta mıdır?	Eğitim sonrası tutum ve motivasyon verileri	Kruskal Wallis
S3- Akademik başarının tutum ve motivasyon ile arasındaki ilişki düzeyi nedir?	Eğitim sonrası akademik başarı, tutum ve motivasyon verileri	Spearman's Korelasyon
S4- Öğrencilerin uygulamaya yönelik görüşleri nasıldır?	Görüşme verileri	İçerik Analizi

Tablo 6. Görüşme bilgileri

Öğrenci Kodu	Cinsiyeti	Sınıfı	Görüşme Süresi
1	E	6	17.20 dk.
2	K	6	27.32 dk.
3	K	5	17.15 dk
4	E	5	19 dk.
5	K	7	16.35 dk.
6	E	5	14.48 dk.
Toplam			111,5 dk

Bu kapsamlı araştırma, ROBAR uygulamasının öğrencilerin akademik başarı, tutum ve motivasyonları üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı ve öğrencilerin uygulamaya yönelik deneyimlerini derinlemesine açıklamayı amaçlamaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Uygulamanın Akademik Başarı, Tutum ve Motivasyona Etkisine İlişkin Nicel Bulgular

3.1.1. Akademik başarı

- Ön testte deney ve kontrol gruplarının bilgi düzeyi düşüktür; gruplar arasında anlamlı fark yoktur ($p>.05$).
- Son testte deney grubu lehine anlamlı fark vardır ($p<.05$); mobil artırılmış gerçeklik (AR) destekli öğretim akademik başarıyı artırmıştır.

Ölçüm	Grup	n	Ortalama	s
Ön test	Deney	49	0,612	2,422
	Kontrol	49	1,020	5,101
	t-testi sonucu		f=1,201	p=,276
Son test	Deney	49	32,857	17,998
	Kontrol	49	24,898	12,268
	t-testi sonucu		f=14,718	p=,012

Not: Tüm normallik varsayımları $\pm 1,5$ aralığındaki basıklık/çarpıklık katsayılarıyla sağlanmıştır.

172

3.1.2. Tutum

- Deney grubunun genel tutum ortalaması **4,03** (1–5 ölçeğinde) olup “olumlu” düzeydedir.
- Cinsiyete ve eğitim düzeyine göre tutumda anlamlı fark yoktur ($p>.05$).

Demografik	İlkokul	Ortaokul	Lise	Genel	
Kız	4,22	4,04	4,13	4,08	
Erkek	3,90	4,18	3,20	4,00	
Genel	4,01	4,12	3,57	4,03	
Karşılaştırma	Test	n	Ortalama	İstatistik	p
Cinsiyet	Mann-Whitney U	Kız 20 / Erkek 29	4,08 / 4,00	U=254,50	,469
Eğitim düzeyi	Kruskal-Wallis	49		$\chi^2=1,182$	,554

Normallik tutum verilerinde sağlanmadığı için parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

3.1.3. Motivasyon

- Deney grubunun genel motivasyon ortalaması **4,10** olup “yüksek” düzeydedir.
- Cinsiyete göre (t-testi) ve eğitim düzeyine göre (Kruskal-Wallis) anlamlı fark yoktur ($p>.05$).

Demografik	İlkokul	Ortaokul	Lise	Genel	
Kız	4,11	4,08	4,25	4,10	
Erkek	4,06	4,12	4,14	4,10	
Genel	4,08	4,10	4,19	4,10	
Karşılaştırma	Test	n	Ortalama	İstatistik	p
Cinsiyet	t-testi	49	4,10 / 4,10	f=,158	,692
Eğitim düzeyi	Kruskal-Wallis	49		$\chi^2=,005$	,997

Normallik motivasyonda sağlandığından yöntem seçimi örneklem dağılım ve grup büyüklüklerine göre yapılmıştır.

3.2. Tutum ve Motivasyonun Akademik Başarıya Göre Farklılaşması

- Son test akademik başarı puan aralıklarına (0–19 / 20–39 / 40–60) göre **tutum** ve **motivasyon** düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmamaktadır (Kruskal-Wallis, $p>.05$).

Akademik Puan Aralığı	n	Tutum Ort.	χ^2	p	n	Motivasyon Ort.	χ^2	p
0–19	8	3,685	3,964	,639	8	4,234	3,964	,639
20–39	20	4,226			20	4,017		
40–60	21	3,984			21	4,234		

173

3.3. Akademik Başarı ile Tutum ve Motivasyon Arasındaki İlişki

- Spearman korelasyonu** sonuçları anlamlı değildir ($p>.05$). İlişkiler pozitif yönde ancak zayıftır.

Değişkenler	n	ρ (Spearman)	p
Akademik Başarı – Tutum	49	,025	,863
Akademik Başarı – Motivasyon	49	,122	,405

3.4. K12 Öğrencilerinin Görüşlerine İlişkin Nitel Bulgular

- Akademik başarıya etki:** Öğrenmeyi artırma (görerek-izleyerek öğrenme, tekrar imkânı, hızlanma), kalıcılık/hatırlama ve güdülenme/odaklanma temaları öne çıkmıştır.
- Tutuma etki:** Öğrenmeyi kolaylaştırma, derse ilgi ve merak artışı, sensörlerin 3B görülmesi ve öğrencinin teknoloji ilgisi belirleyicidir.
- Motivasyona etki:** Anlamayı ve derse ilgiyi artırma; uygulamanın diğer derslerde de kullanılmasına yönelik olumlu beklenti.
- Geliştirmeye yönelik öneriler:** Kullanım kolaylığı ve tasarım beğenilmekle birlikte; robot görsellerinin eklenmesi, kamerayla algılamanın iyileştirilmesi, farklı renk/hologram

seçenekleri ve içerik zenginleştirme (detay bilgi, yardım kılavuzu, daha fazla robot/sensör) önerilmiştir.

- **Öğretmen–uygulama karşılaştırması:** Uygulamanın hız ve pratiklik açısından bazı öğrencilerce daha etkili bulunduğu belirtilmiştir.
- **Karşılaşılan güçlükler:** Bazı öğrenciler robotları kameraya hizalamanın zorlayıcı olabildiğini ifade etmiştir.

Genel Sonuç

- Mobil AR destekli robotik öğretim, akademik başarıyı anlamlı biçimde artırmıştır.
- Tutum ve motivasyon düzeyleri yüksek/olumlu olup, cinsiyet ve eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır.
- Akademik başarı ile tutum ve motivasyon arasında anlamlı ilişki yoktur; başarı düzeyi, tutum ve motivasyondaki düzeyleri belirgin biçimde değiştirmemektedir.
- Nitel bulgular, nicel sonuçları desteklemekte; özellikle öğrenmeyi kolaylaştırma, kalıcılık ve ilgi/merak artışı vurgulanmaktadır. Uygulamanın kullanım/tasarım ve içerik boyutlarında iyileştirme alanları mevcuttur.

4. SONUÇ, TARTIşMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, mobil artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisi kullanılarak robotik öğrenmenin K12 öğrencilerinin akademik başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisini incelemiş; ayrıca öğrencilerin geliştirilen ROBAR uygulamasına yönelik görüşlerini ortaya koymuştur. Çalışma karma yöntem ile yürütölmüş; nicel veriler, nitel bulgularla desteklenmiştir.

Akademik Başarı

Deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test–son test analizleri sonucunda, AR destekli öğrenme ortamının akademik başarıyı anlamlı biçimde artırdığını belirlenmiştir. Deney grubunun son test puanlarının, kontrol grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görölmüşür. Bu sonuç, artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrenme sürecini zenginleştirdiğini, bilginin kalıcılığını desteklediğini ve öğrencilerin kavramsal anlamalarını güçlendirdiğini vurgulayan Kurtoğlu (2019), Türksoy ve Taşlıdere (2016) ve Tsai (2022) gibi araştırmalarla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla, ROBAR uygulamasının öğrencilerin öğrenme süreçlerini hızlandırdığını, anlamayı kolaylaştırdığını ve başarıyı artırdığını sonucuna ulaşılmıştır.

Tutum

Uygulama sonrasında yapılan tutum testi analizleri, öğrencilerin mobil artırılmış gerçeklik uygulamasına karşı olumlu tutum geliştirdiklerini göstermiştir. Tutumun cinsiyet veya eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını görölmüşür. Bu sonuç, Onbaşılı (2018) ve Azı (2020) gibi çalışmaların bulgularıyla uyumludur. Öğrencilerin artırılmış gerçeklik tabanlı derslere karşı ilgilerinin yüksek olması, bu teknolojilerin derse karşı olumlu duyuşsal tepkiler oluşturduğunu göstermektedir.

Motivasyon

Motivasyon testi sonuçları, öğrencilerin ROBAR uygulamasına yönelik yüksek motivasyona sahip olduklarını ortaya koymuştur. Cinsiyet ve eğitim düzeyi açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Bu durum, Kurtoğlu (2019) ve Estapa & Nadolny (2015) tarafından belirtilen “artırılmış gerçekliğin

dışsal motivasyonu güçlendirdiği” görüşünü desteklemektedir. Uygulama, öğrencilerin derse ilgilerini canlı tutmuş, merak duygusunu artırmış ve öğrenme sürecine aktif katılımı teşvik etmiştir.

Tutum ve Motivasyonun Akademik Başarıya Göre Farklılaşması

Analizler sonucunda, öğrencilerin tutum ve motivasyon düzeylerinin akademik başarılarına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Başarısı yüksek ya da düşük olan öğrencilerin uygulamaya yönelik benzer düzeyde olumlu tutum ve motivasyon sergilemeleri, uygulamanın tüm öğrenciler için kapsayıcı ve ilgi çekici olduğunu göstermektedir. Ancak bu bulgu, Karşlı (2015)’in motivasyonel faktörlerin başarıyı etkilediğini belirttiği çalışmayla çelişmektedir. Bu nedenle, ileride yapılacak araştırmalarda bu farkın nedenleri daha ayrıntılı biçimde incelenebilir.

Akademik Başarı, Tutum ve Motivasyon Arasındaki İlişki

Spearman korelasyon analizleri, akademik başarı ile tutum ve motivasyon arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Ancak ilişkinin yönü pozitif olup zayıf düzeydedir. Bu bulgu, uygulamanın öğrencilerin duyuşsal tepkilerini güçlendirmesine rağmen, başarı puanlarıyla doğrudan bağlantılı olmadığını göstermektedir.

Nitel Bulgular ve Öğrenci Görüşleri

Altı öğrenciyle yapılan görüşmeler, nicel bulguları desteklemiştir. Öğrenciler, uygulamanın:

- öğrenmeyi kolaylaştırdığını,
- dersi ilgi çekici hâle getirdiğini,
- motivasyon ve odaklanmayı artırdığını,
- tekrar etme imkânı sunduğunu,
- öğretmen anlatımına kıyasla daha pratik ve hızlı öğrenme sağladığını belirtmişlerdir.

Ayrıca, uygulamanın tasarımına yönelik **geliştirme önerileri** (robot görsellerinin eklenmesi, kameranın algılama kolaylığının artırılması, içerik zenginleştirilmesi) dile getirilmiştir. Bununla birlikte, bazı öğrenciler robotları kameraya hizalamanın zor olabildiğini belirtmiş, bu durum uygulamanın teknik yönlerinin iyileştirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Genel Değerlendirme

Elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde:

- Mobil artırılmış gerçeklik teknolojisi, robotik öğrenmede başarıyı anlamlı biçimde artırmıştır.
- Öğrenciler, uygulamaya karşı yüksek motivasyon ve olumlu tutum sergilemiştir.
- Cinsiyet, eğitim düzeyi ve akademik başarı, tutum veya motivasyonu anlamlı biçimde etkilememiştir.
- Nitel bulgular, nicel sonuçları desteklemekte; özellikle öğrenmeyi kolaylaştırma, ilgi ve kalıcılığı artırma temaları öne çıkmaktadır.

Öneriler

1. Çalışma farklı örneklem ve değişkenlerle genişletilebilir.
2. Artırılmış gerçeklik uygulamaları, robotik kodlama dışındaki derslerde de kullanılabilir ve MEB müfredatına entegre edilebilir.
3. Robotik öğretime yönelik artırılmış gerçeklik tabanlı uygulama sayısı artırılmalıdır.

4. AR uygulama geliştirme, MEB ve YÖK müfredatına dâhil edilmelidir.
5. Öğretmenler için ÖBA platformunda artırılmış gerçeklik eğitimi verilerek farkındalık oluşturulmalıdır.
6. Öğrencilerin motivasyon ve ilgisini artırdığı göz önünde bulundurularak, AR teknolojilerinin eğitim sistemine entegrasyonu için kamu destekli yatırımlar yapılmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Abdüsselam, M. S. (2014). Teachers' And Students' Views On Using Augmented Reality Environments İn Physics Education: 11th Grade Magnetism Topic Example. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 4(1), 59-74.
- Akça, H. K. (2022). *Bilgi Teknolojilerinde Proje Yönetim Metodolojilerinin Bilişsel Ergonomik Açıdan Değerlendirilmesi* (Yükseklisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Akyürek, H. A. (2013). *Yapay Zekâ Teknikleri Kullanarak Akıllı İş Gücü Yönetimi* (Yükseklisans Tezi). Mevlana Üniversitesi, Konya.
- Aldağ, Ö., ve Sezgin, Ö. (2003). Çok Ortamlı Öğrenmede İkili Kodlama Kuramı Ve Bilişsel Model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 121-133
- Ali, C. A., Acquah, S., and Esia-Donkoh, K. (2021). A Comparative Study of SAM and ADDIE Models in Simulating STEM Instruction. *African Educational Research Journal*, 9(4), 852-859.
- Johnson, R. B., and Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come. *Educational researcher*, 33(7), 14-26.
- Alkan, V., Şimşek, S., ve Erbil, B. A. (2019). Karma Yöntem Deseni: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 559-582.
- Alkayış, A. (2021). Eğitim Felsefesi Perspektifinden Dijitalleşme Ve Eğitim 4.0. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 11(21), 221-237.
- Altınışik, D. (2021). *Canlılarda Enerji Dönüşümleri Ünitesine Yönelik Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Geliştirilmesi, Uygulanması Ve Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Altınpulluk, H., ve Kesim, M. (2015). Geçmişten Günümüze Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarında Gerçekleşen Paradigma Değişimleri. *Akademik Bilişim Kongresi*, 4(6), 546-551.
- Altınışik, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ariano, R., Manca, M., Paternò, F., ve Santoro, C. (2023). Smartphone-Based Augmented Reality For End-User Creation Of Home Automations. *Behaviour & Information Technology*, 42(1), 124-140.
- Arslan, G. B., Kızılay, E., ve Hamalosmanoğlu, M. (2022). Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 6(1), 39-55.
- Arslan, K. (2020). Artificial Intelligence And Applications İn Education. *Western Anatolia Journal of Educational Sciences*, 11(1), 71-80.
- Ayhan, A. (2019). *Reklamcılık ve Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Aytekin, A., Çakır, F. S., Yücel, Y. B., ve Kulaöz, İ. (2018). Geleceğe Yön Veren Kodlama Bilimi ve Kodlama Öğrenmede Kullanılabilecek Bazı Yöntemler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 24-41.
- Azı, F. B. (2020). *Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Sosyal Bilgiler Dersinde Akademik Başarı ve Ders Tutumlarına Etkisi* (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Azuma, R. T. (1997). A Survey Of Augmented Reality. *Presence: teleoperators & virtual environments*, 6(4), 355-385.
- Baabdullah, A. M., Alsulaimani, A. A., Allamnakhrah, A., Alalwan, A. A., Dwivedi, Y. K., ve Rana, N. P. (2022). Usage Of Augmented Reality (AR) And Development Of E-Learning Outcomes: An Empirical Evaluation Of Students'e-Learning Experience. *Computers & Education*, 177, 104383.
- Bağcı, E. (2018). Endüstri 4.0: Yeni Üretim Tarzını Anlamak. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(24), 122-146.
- Baki, A., ve Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Balak, M. V. (2020). Teknik Resim Derslerinde Kullanılmak Üzere Etkileşimli 3 Boyutlu Ders İçeriklerinin Geliştirilmesi ve Öğrenme Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 357-378.
- Barut Tugtekin, E., ve Dursun, O. O. (2021). Effect Of Animated And Interactive Video Variations On Learners' Motivation İn Distance Education. *Education and Information Technologies*, 27(3), 3247-3276.
- Bayburt, B., ve Figen, E. (2021). Teknoloji ve Sanayideki Gelişmelerin Yansıması Olarak Eğitim 4.0. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 16(2), 137-154.
- Bayrak Uluğ, A. (2020). *Müze Sergilerinde Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgin, D. S. (2021). *2D ve 3D Destekli Modellemeye Dayalı Öğretimin Öğrencilerin Akademik Başarıları ve 21. Yüzyıl Becerilerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Bujak, K. R., Radu, I., Catrambone, R., MacIntyre, B., Zheng, R., ve Golubski, G. (2013). A Psychological Perspective On Augmented Reality In The Mathematics Classroom. *Computers & Education*, 68, 536-544.
- Büyükgöze, S., ve Dereli, E. (2019). Toplum 5.0 ve Dijital Sağlık. *VI. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi-Fen ve Sağlık 2019*, 07-10 Kasım 2019, ANKARA
- Cai, S., Wang, X., ve Chiang, F. K. (2014). A Case Study Of Augmented Reality Simulation System Application In A Chemistry Course. *Computers in human behavior*, 37, 31-40.
- Canbeldek, M. (2020). *Erken Çocukluk Eğitiminde Üreten Çocuklar Kodlama Ve Robotik Eğitim Programının Etkilerinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Carmigniani, J., ve Furht, B. (2011). Augmented Reality: An Overview. *Handbook of augmented reality*, 3-46.
- Cesur, D. (2011). *İkölöğretim 4. ve 5. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programının Bilimsel Süreç Becerileri Açısından Öğretmen Düşüncelerine Göre Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Ceylan, V. K., ve Gündoğdu, K. (2018). Bir Olgubilim Çalışması: Kodlama Eğitiminde Neler Yaşanıyor?. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 1-34.

- Ceylan, Z., ve Gürsev, S. (2020). Ahp ve Topsis Yöntemleri ile Bilgi Teknolojileri Projelerinde Scrum-Kanban-Şelale Uygulamaları Karşılaştırması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(3), 329-339.
- Chen, Y. C. (2013). *Learning Protein Structure With Peers In An AR-Enhanced Learning Environment (Doctoral dissertation)*. University of Washington, Washington.
- Cheng, K. H., ve Tsai, C. C. (2013). Affordances Of Augmented Reality İn Science Learning: Suggestions For Future Research. *Journal of science education and technology*, 22, 449-462.
- Chiang, F. K., Shang, X., ve Qiao, L. (2022). Augmented Reality In Vocational Training: A Systematic Review Of Research And Applications. *Computers in Human Behavior*, 129, 107125.
- Chiew, J. H., ve Sung, A. N. (2022). Augmented Reality Application For Laptop Assembly With Assembly Complexity Study. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 120(1-2), 1149-1167.
- Clement, M., Vandeput, L., ve Osaer, T. (2016). Blended Learning Design: A Shared Experience. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 228, 582-586.
- Cohen L, ve Manion L. (1997). *Research Methods İn Education*. London: Routledge Publications.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çakır, H. (2006). Bir İletişim Dili Olarak İnternet. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 71-96.
- Çankaya, B. (2019). The Effect Of The Augmented Reality Applications On The Success, Attitude And Motivation Of Secondary Education Students (Master's thesis). Gazi University, Ankara.
- Çelik, B. (2019). *Animasyon Destekli Değerler Eğitimi Programının Akademik Başarıya, Derse ve Bilişim Değerlerine Yönelik Tutuma Ve Kalıcılığa Etkisi (Doktora Tezi)*. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Üngör, M. K. (2022). *Sinemada Görüntü Estetiği ve Nuri Bilge Ceylan Sineması (Doktora Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Davutoğlu, N. A. (2017). Dördüncü Sanayi Devrimi Unsurlarından Bulut Bilişim Sistemi ve Hizmetlerin İnterneti Kapsamında İşletmelerde Sanal Organizasyonlar Oluşturma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 491-503.
- Demirer, V., ve Erbaş, Ç. (2015). Investigation Of Mobile Augmented Reality Applications And Evaluation Of Educational Perspective. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(3), 802-813.
- Demirezen, B. (2019). Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-26.
- Demirhan, A., Kılıç, Y. A., ve İnan, G. (2010). Tıpta yapay zekâ uygulamaları. *Yoğun Bakım Dergisi*, 9(1), 31-41.
- Demirkaya, H., ve Sarpel, E. (2018). Eğitim ve Geliştirme Uygulamalarında Yeni Nesil Bilişim Teknolojilerinden Sanal Gerçeklik, Bulut Bilişim ve Yapay Zekâ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (40), 231-245.
- Develi, H. (2017). "Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a", *Dünya Gazetesi*, 2 Kasım 2017. <https://www.dunya.com/koseyazisi/>

- Doğan, K. C. (2022). Küresel Bilgi ve Risk Çağında Bürokrasinin Denetlenmesinde Performans Esaslı Yaklaşımlar. *Academic Social Resources*, 7(36), 510-520.
- Dominguez Alfaro, J. L., Gantois, S., Blattgerste, J., De Croon, R., Verbert, K., Pfeiffer, T., ve Van Puyvelde, P. (2022). Mobile Augmented Reality Laboratory For Learning Acid–Base Titration. *Chemical Education*, 99, 531-537.
- Durak, G., ve Ataizi, M. (2016). The ABC's of Online Course Design According to Addie Model. *Universal Journal of Educational Research*, 4(9), 2084-2091.
- Durna, E. C. (2021). *Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin turist tatmini üzerine etkileri: Çanakkale tarihi yarımada örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Egaji, O. A., Asghar, I., Griffiths, M. G., ve Hinton, D. (2022). An Augmented Reality-Based System For Improving Quality Of Services Operations: A Study Of Educational Institutes. *The TQM Journal*, 34(2), 330-354.
- Ekiz, D., Şahin, Z. D., ve Camadan, F. (2014). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Otizmli Çocuklarla İletişim Yollarının İncelenmesi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling*, 3(1), 54-67.
- Erbaş, Ç., ve Demirel, V. (2014). Eğitimde Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları: Google Glass Örneği. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 3(2), 8-16.
- Ergin, A. Z., ve Ercan, Z. G. (2022). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kodlamaya İlişkin Görüşleri. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 3(1), 70-82.
- Eroğlu, B. (2018). *Ortaokul Öğrencilerine Astronomi Kavramlarının Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları İle Öğretiminin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Estapa, A. ve Nadolny, L. (2015). The Effect Of An Augmented Reality Enhanced Mathematics Lesson On Student Achievement And Motivation. *Journal of STEM Education*, 16(3), 40-48.
- Farrell, A. (2008). *Selecting A Software Development Methodology Based On Organizational Characteristics* (Doctoral dissertation). Athabasca University, Canada.
- Ferreira, C. M., ve Serpa, S. (2018). Society 5.0 And Social Development. *Management and Organizational Studies*, 5(4), 26-31.
- Fırat, O. Z., ve Fırat, S. Ü. (2017). Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler Ve Robotlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(2), 211-223.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. Washington:Sage.
- Fleck, S., Hachet, M., and Bastien, J. C. (2015). Marker-Based Augmented Reality: Instructional-Design To Improve Children Interactions With Astronomical Concepts. *In Proceedings of the 14th International Conference on Interaction Design and Children*, 21-28.
- Foresti, R., Rossi, S., Magnani, M., Bianco, C. G. L., ve Delmonte, N. (2020). Smart Society And Artificial Intelligence: Big Data Scheduling And The Global Standard Method Applied To Smart Maintenance. *Engineering*, 6(7), 835-846.
- Gelmez, G. (2021). *Artırılmış Gerçeklik İle Montaj Kiti Bilgilendirme Kılavuzu Üzerine Bir Uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Göçmen, Z. G. (2021). *Turist Deneyimi Yaratmada Mobil Artırılmış Gerçeklik (AR) Uygulamasının Rolü: Efes Ören Yeri Uygulaması* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Gökçe, O. (2022). *Artırılmış Gerçeklik Destekli Tarih Kitaplarının Öğrencilerin Uzamsal Düşünme Yeteneği ve Akademik Başarısına Etkisi* (Yüksek Lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Göksoy, S., ve Yılmaz, İ. (2018). Bilişim Teknolojileri Öğretmenleri Ve Öğrencilerinin Robotik ve Kodlama Dersine İlişkin Görüşleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 178-196.
- Gökten, P. O. (2018). Karanlıkta Üretim: Yeniçağda Maliyetin Kapsamı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 880-897.
- Gül, Z. (2006). *Yazılım Geliştirme Sürecinin İyileştirilmesi ve Türkiye Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Güler, O. (2021). *El Hareketlerinin Derin Öğrenme Tabanlı Tanınması ve Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Geliştirme* (Doktora Tezi), Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Han, X., Chen, Y., Feng, Q., ve Luo, H. (2022). Augmented Reality İn Professional Training: A Review Of The Literature From 2001 To 2020. *Applied Sciences*, 12(3), 1024.
- Harayama, Y. (2017). Society 5.0: Aiming For A New Human-Centered Society. *Hitachi Review*, 66(6), 8-13.
- Howitt, D., ve Cramer, D. (2011). *Introduction to SPSS Statistics In Psychology: For version 19 and earlier*. Edinburgh Gate: Pearson.
- Huang, K., Wang, C., Liu, R., ve Chen, G. (2022). A Fast And Accurate Spatial Target Snapping Method For 3D Scene Modeling And Mapping İn Mobile Augmented Reality. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 11(1), 69.
- Işık, D. (2019). *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Eğitiminde Artırılmış Gerçeklik Teknolojisiyle Zenginleştirilmiş İçeriklerin Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İçme, T., Yıldırım, T., ve Büyük, U. (2022). Z Kuşağı Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algıları. *Erciyes Akademi*, 36(1), 82-102.
- İçten, T., ve Güngör, B. (2017). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların İçerik Analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 401-415.
- İnik, Ö., ve Ülker, E. (2017). Derin Öğrenme ve Görüntü Analizinde Kullanılan Derin Öğrenme Modelleri. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 6(3), 85-104.
- İskender, H., ve Bayram, M. (2018). 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Uygulamalarının Organizasyonel Sonuçları: Ohsas 18001 Belgesi Olan/Olmayan Firmaların Karşılaştırılması, S. *Current Debates in Management & Organization*, İstanbul: Ijopec Publication, 2
- İşler, B., ve Kılıç, M. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 1-11.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J., and Turner, L. A. (2007). Toward A Definition Of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112–133.
- Kagermann, H., Wahlster, W., ve Helbig, J. (2013). Recommendations For Implementing The Strategic Initiative Industrie 4.0. *Final report of the Industrie4.0*, 82.
- Kalemkuş, J., ve Kalemkuş, F. (2022). Effect Of The Use Of Augmented Reality Applications On Academic Achievement Of Student İn Science Education: Meta Analysis Review. *Interactive Learning Environments*, 1-18.

- Kamber, E., ve Bolatan, G. İ. S. (2019). Endüstri 4.0 Türkiye Farkındalığı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 836-847.
- Kara, A. (2018). *Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Eğitimde Kullanılmasına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karadavut, Z., ve Çimen, O. (2021). The Effect Of Augmented Reality Applications On The Academic Success Of 11th Grade Students İn The Circulatory System. *European Journal of Education Studies*, 8(12). 237-253
- Karakaş, M., ve Özerbaş, M. (2020). Fizik Dersinde Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 10(2), 452-468.
- Karakuş, G., ve Gönen, İ. (2022). Askeri Alanda Endüstri 4.0 Uygulamaları. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (43), 104-109.
- Karşlı, G. (2015). *ARCS Motivasyon Yönteminin 8. Sınıf Hücre Bölünmesi Ve Kalıtım Ünitesinde Öğrencilerin Motivasyonu Başarısı Ve Tutumlarına Etkisi*. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ağrı.
- Kazan, İ. (2019). *Turizmde Artırılmış Gerçeklik Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kettunen, P., ve Laanti, M. (2005). How To Steer An Embedded Software Project: Tactics For Selecting The Software Process Model. *Information and software technology*, 47(9), 587-608.
- Kılınç, H. N., ve Yusuf, U. (2022). Beyin Cerrahisi İçin Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Gerçekleştirmek. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 290-296.
- Kıral, B. ve Kıral, E. (2011). Karma araştırma yöntemi. Conference paper presented at 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Siyasal Kitabevi, Ankara, Turkey. ISBN: 978-605-5782-62-7. 294-298 Available Online at: www.iconte.org/FileUpload/ks59689/File/050.pdf.
- Kırıkkaya, E. B., ve Şentürk, M. (2018). Güneş Sistemi ve Ötesi Ünitesinde Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Kullanılmasının Öğrenci Akademik Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 181-189.
- Kırmaz, M., ve Sayın, A. A. (2022). *Endüstri 5.0'ın Lojistik ve Tedarik Zincirindeki Yeri*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Kul, H. H. (2019). *Fen Eğitiminde Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Kurtoğlu, Y. B. (2019). *Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Bilişim Teknolojileri Ve Yazılım Derslerinde Öğrenme Süreçlerine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Küçük, S. (2015). *Mobil Artırılmış Gerçeklikle Anatomi Öğreniminin Tıp Öğrencilerinin Akademik Başarıları İle Bilişsel Yüklerine Etkisi Ve Öğrencilerin Uygulamaya Yönelik Görüşleri* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Küçük, S., Kapakin, S., ve Gökaş, Y. (2015). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Artırılmış Gerçeklikle Anatomi Öğrenimine Yönelik Görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 316-323.
- Küçük, S., Yılmaz, R., Baydaş, Ö., ve Gökaş, Y. (2014). Ortaokullarda Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176).

- Küçük, S., ve Şişman, B. (2017). Birebir Robotik Öğretiminde Öğreticilerin Deneyimleri. *İlköğretim Online*, 16(1), 312-325.
- Küçükvardar, M. (2015). *Bilişim devrimi: Reel Gerçekliğin Sanal Gerçekliğe Dönüşümü* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lai, J. W., ve Cheong, K. H. (2022). Adoption Of Virtual And Augmented Reality For Mathematics Education: A Scoping Review. *IEEE Access*, 10, 13693-13703.
- Lee, S., Lee, J., Lee, A., Park, N., Song, S., Seo, A., ... ve Eom, K. (2013). Augmented Reality Intravenous Injection Simulator Based 3D Medical İmaging For Veterinary Medicine. *The Veterinary Journal*, 196(2), 197-202.
- Liu, D. S. M., ve Wu, S. J. (2022). Light Direction Estimation And Hand Touchable İnteraction For Augmented Reality. *Virtual Reality*, 26(3), 1155-1172.
- Lledó, G. L., Lledó, A., Gilabert-Cerdá, A., ve Lorenzo-Lledó, A. (2022). The Use Of Augmented Reality To İmprove The Development Of Activities Of Daily Living In Students With ASD. *Education and Information Technologies*, 1-21.
- Macit, Y., ve Tüzün, E. (2015). Uygulama Yaşam Döngüsü Yönetimi Karşılaştırmalı Süreç İncelemesi. *In UYMS*, 122-132
- Maddux, C., Johnson, D., and Willis, J. (2001). *Educational Computing: Learning with Tomorrow's Technologies*. Michigan University Press. ISBN: 0205318428
- Mayer, R., and Mayer, R. E. (Eds.). (2005). *The Cambridge handbook Of Multimedia Learning*. London:Cambridge University Press.
- McKillup, S. (2011). *Statistics Explained: An Introductory Guide for Life Scientists*. London:Cambridge University Press.
- Meder, M. (2001). Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9), 72-81.
- Milgram, P., and Kishino, F. (1994). A Taxonomy Of Mixed Reality Visual Displays. *Ieice Transactions on Information and Systems*, 77(12), 1321-1329.
- Morales, S. A. H., Andrade-Arenas, L., Delgado, A., and Huamani, E. L. (2022). Augmented Reality: Prototype For The Teaching-Learning Process İn Peru. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 13(1), 806-815.
- Noe, R. (2009). *İnsan Kaynaklarının Eğitim ve Geliştirilmesi* (Çev. Canan Çetin) İstanbul: Propedia Yayıncılık.
- Olgun, Ş. (2022). *Fetemm Kapsamında Yaygın Eğitimde Robotik Kodlama Dersi Alan Fen Bilgisi Öğretmenliği Öğrencilerinin Görüşlerine İlişkin Durum Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Onbaşılı, Ü. İ. (2018). Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının İlkokul Öğrencilerinin Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarına Yönelik Tutumlarına ve Fen Motivasyonlarına Etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 320-337.
- Özbay, Ö., ve Seferoğlu, S. S. (2023). Artırılmış Gerçeklikle Beraber Özetleme Stratejisi Kullanmanın Öğrencilerin Bilişsel Yük ve Başarısına Etkisi. *TRT Akademi*, 8(17), 144-175.
- Özdemir, M. (2017). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi İle Öğrenmeye Yönelik Deneysel Çalışmalar: Sistematik Bir İnceleme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 609-632.

- Özdemir, E. (2020). *Büyük Ölçekli Firmalarda Proje Yönetiminde Çevik Yaklaşımlar* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Özden, A. T. (2022). 1.0'dan 5.0'a Dünya: Web, Pazarlama, Endüstri ve Toplum. *Journal of Business in The Digital Age*, 5(1), 29-44.
- Özer, G. (2021). *Çevik Yazılım Geliştirme, Çevik Dönüşüm Ve Verimlilik: Bankacılık IT Sektöründe Çevik Dönüşüm Ve Verimlilik* (Yüksek Lisans Tezi). Altınbaş Üniversitesi, İstanbul.
- Özerbaş, M. A., ve Kaya, A. B. (2017). Öğretim Tasarımı Çalışmalarının İçerik Analizi: ADDIE Modeli Örnekleme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 26-42.
- Özeren, S. (2020). *Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Ortaokul Öğrencilerinin Başarı Ve Motivasyonuna Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Özkahveci, E., Civek, F., ve Ulusoy, G. (2022). Endüstri 5.0 Döneminde Metaverse (Kurgusal Evren)'ün Yeri. *Sciences (Joshas Journal)*, 8(50), 398-409.
- Özmen, H., ve Karamustafaoğlu, O. (2019). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2.
- Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 41-64.
- Öztuna, B. (2017). *Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi İle Çalışma Yaşamının Geleceği*. Ankara: Gece Kitaplığı, 106.
- Palmquist, M. S., Lapham, M. A., Miller, S., Chick, T., ve Ozkaya, I. (2013). Parallel Worlds: Agile And Waterfall Differences And Similarities. *Software Engineering Institute*, 1(1), 1-3.
- Pérez-López, D., ve Contero, M. (2013). Delivering Educational Multimedia Contents Through An Augmented Reality Application: A Case Study On Its Impact On Knowledge Acquisition And Retention. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 12(4), 19-28.
- Polyzou, S., Botsoglou, K., Zygouris, N. C., ve Stamoulis, G. (2023). Interactive Books For Preschool Children: From Traditional Interactive Paper Books To Augmented Reality Books: Listening To Children's Voices Through Mosaic Approach. *Education 3-13*, 51(6), 881-892.
- Popenici, S. A., ve Kerr, S. (2017). Exploring The Impact Of Artificial Intelligence On Teaching And Learning İn Higher Education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1), 1-13.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently?. *On the horizon*, 9(6), 1-6.
- Royce, W. W. (1970). Managing The Development Of Large Software Systems. Proceedings Of IEEE WESCON. *Los Angeles*, 328-388.
- Saracel, N., ve Aksoy, I. (2020). Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 26-34.
- Sayın, Z., & Seferoğlu, S. S. (2016). Yeni Bir 21. Yüzyıl Becerisi Olarak Kodlama Eğitimi ve Kodlamanın Eğitim Politikalarına Etkisi. *Akademik Bilişim Konferansı*, 2016, 3-5.
- Schwartz, J. E., ve Beichner, R. J. (1999). Essentials of educational technology. :
- Shneiderman, B. (2020). Human-Centered Artificial Intelligence: Reliable, Safe & Trustworthy. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36(6), 495-504.

- Siribaddana, P. (2010). The Future Of Instructional Designing İn Medical Education: Letting The Computer Do The Work. *Sri Lanka Journal of Bio-Medical Informatics*, 1(1).
- Sommerville, I. (2000). *Software Engineering*, New York: Pearson.
- Somyürek, S. (2014). Öğrenme Sürecinde Z Kuşağının Dikkatini Çekme: Artırılmış Gerçeklik, *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 4(1), 63-80.
- Sprenger, M. (2010). *Brain-Based Teaching İn The Digital Age*. ASCD.
- Sun, Y., Guo, Q., Zhao, S., Chandran, K., ve Fathima, G. (2022). Context-Aware Augmented Reality Using Human–Computer Interaction Models. *Journal of Control and Decision*, 1-14.
- Şimşek, N. (1997). *Derste Eğitim Teknolojisinin Kullanımı*. Ankara: Nobel Akademi.
- Tascier, F. (2021). Krishnamurti'nin Eğitim Anlayışı. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(4), 1177-1204.
- Taşkıran, A., Koral, E., ve Bozkurt, A. (2015). Artırılmış Gerçeklik Uygulamasının Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılması. *Akademik Bilişim*, 462, 467.
- Timms, M. J. (2016). Letting Artificial İntelligence İn Education Out Of The Box: Educational Cobots And Smart Classrooms. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 26, 701-712.
- Topuz, A., ve Gökteş, Y. (2015). Türk Eğitim Sisteminde Teknolojinin Etkin Kullanımı İçin Yapılan Projeler: 1984-2013 Dönemi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8(2), 99.
- Tsai, C. Y., ve Lai, Y. C. (2022). Design And Validation Of An Augmented Reality Teaching System For Primary Logic Programming Education. *Sensors*, 22(1), 389.
- Tunalı, S. B., Ömer, G., ve Göktuğ, Ö. (2016). Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemlerinin Bir Arada Kullanılması “Karma Araştırma Yöntemi”. *Kurgu*, 24(2), 106-112.
- Turan, G. (2019). *Otomobil Montaj Hattında Artırılmış Gerçeklik Gözlüğü Kullanımının Üretimde Verimlilik Üzerine Etkisinin Araştırılması* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Türksoy, E., ve Taşlıdere, E. (2016). Aktif Öğrenme Teknikleri ile Zenginleştirilmiş Öğretim Yönteminin 5. Sınıf Öğrencilerinin Fen Ve Teknoloji Dersi Akademik Başarı Ve Tutumları Üzerine Etkisi. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(1), 57-77.
- Uğur, A., ve Kınacı, A. C. (2006). Yapay Zeka Teknikleri Ve Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Web Sayfalarının Sınıflandırılması. *XI. Türkiye’de İnternet Konferansı (inet-tr’06)*, Ankara, 1(4).
- Uğur, İ., ve Apaydın, Ş. (2014). Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Reklam Beğeni Düzeyindeki Rolü. *Humanities Sciences*, 9(4), 145-156.
- URL-1: Process Modeli. Erişim adresi: <https://www.slideshare.net/preetimishra14661/process-models-40421019>
- URL-2: [Selale](#) Modeli Nedir? Tanımı, Metadolojisi Aşamaları ve Avantajları. (2020, 20 Nisan). Erişim adresi: <https://www.sezginkoyun.com/selale-modeli-nedir/>
- Ünal Çoban, G. (2009). *Modellemeye Dayalı Fen Öğretiminin Öğrencilerin Kavramsal Anlama Düzeylerine, Bilimsel Süreç Becerilerine, Bilimsel Bilgi Ve Varlık Anlayışlarına Etkisi: 7. Sınıf Işık Ünitesi Örneği* (Doktora Tezi). DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ünal, F. C. (2013). *Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanımıyla Mimarlık Rehberi; Eindhoven Kenti Üzerinden Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

- Vohra, P., ve Singh, A. (2013). A Contrast And Comparison Of Modern Software Process Models. *In International Conference on Advances in Management and Technology (iCAMT-2013)*, 23-27.
- Von Tunzelmann, N. (2003). Historical Coevolution Of Governance And Technology In The Industrial Revolutions. *Structural Change and Economic Dynamics*, 14(4), 365-384.
- Walsh, A. (2011). Blurring The Boundaries Between Our Physical And Electronic Libraries: Location-Aware Technologies, QR Codes And RFID Tags. *The Electronic Library*, 29(4), 429-437.
- Wells, C. S., ve Hintze, J. M. (2007). Dealing With Assumptions Underlying Statistical Tests. *Psychology In The Schools*, 44(5), 495-502.
- Yetişir, H. (2019). *Mobil Cihazlarla Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik Başarı, Tutum ve Kalıcılığına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Yetkin, E. G., ve Coşkun, K. (2021). Endüstri 5.0 (Toplum 5.0) ve Mimarlık. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 347-353.
- Yıldırım, A., ve Simsek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, E. P. (2021). Augmented Reality Research And Applications In Education. *In Augmented Reality and Its Application*. IntechOpen. doi: 10.5772/intechopen.99356
- Yılmaz, Z. A., ve Batdı, V. (2016). A Meta-Analytic And Thematic Comparative Analysis Of The Integration Of Augmented Reality Applications Into Education. *Eğitim ve Bilim*, 41(188), 273-289.
- Yumbul, E., ve Sulak, S. E. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Robotik Kodlamaya Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20(3), 888-910.
- Yücebalkan, B. (2020). Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a Geçiş Sürecine Genel Bakış. *Pearson Journal*, 5(9), 241-250.
- Zorlu, Y., ve Zorlu, F. (2020). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Hazırladıkları Modellemeye Dayalı Etkinlik Ürünlerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 51-65.

**A PROPOSAL FOR THE ESTABLISHMENT OF A DEPARTMENT OF PUBLIC BIOLOGY
EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL CLIMATE CRISIS**

**KÜRESEL İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA HALK BİYOLOJİSİ EĞİTİMİ VE ANA BİLİM
DALI KURULMASI ÖNERİSİ**

Mehmet Ali KIRPIK¹, Nihal Ceren ALICI², İrem Betül AYDIN²

¹Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 0000-0003-0156-8127

²Kimya Yüksek Mühendisi, Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim
Dalı, 0000-0002-2147-0760

²Yüksek Mimar, Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, 000-
0001-7662-6841

Özet

Küresel ısınma ve iklim bozulması, günümüzde ekosistemlerin işleyişini, biyolojik çeşitliliği ve toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit eden en kritik çevresel sorunların başında gelmektedir. İklim bozulmasının yol açtığı ekolojik kırılganlıklar, yalnızca doğal sistemleri değil, insan topluluklarının yaşam biçimlerini de derinden etkilemektedir. Bu durum, çevresel sorunlara yönelik stratejilerin yalnızca teknik çözümlerle sınırlı kalamayacağını, aynı zamanda toplumun geniş kesimlerinin bilinçlendirilmesini zorunlu kıldığını göstermektedir.

İklim bozulmasıyla mücadelede iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır: ilki, canlıların ve ekosistemlerin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için adaptasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi; ikincisi ise, insan kaynaklı olumsuz etkilerin azaltılmasına veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik kararlı politikaların uygulanmasıdır. Her iki yaklaşımın da başarısı, ekosistem, ekoloji, çevre ve biyoçeşitlilik konularında güçlü bir bilgi birikiminin ve bu bilginin toplumla paylaşılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de biyoloji lisans programları bu alanlarda öğrencilere önemli kazanımlar sağlamakla birlikte, programların sayısındaki azalma ve iklim bozulmasının çok boyutlu etkileri, mevcut yapının yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle doğrudan doğayla iç içe yaşayan yerel toplulukların ekolojik konularda bilinçlendirilmesi, sürdürülebilir bir gelecek için kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, üniversiteler ile halk arasında köprü kuracak yeni bir akademik yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede “Halk Biyolojisi” Ana Bilim Dalı kurulması önerilmektedir. Halk Biyolojisi, yalnızca lisans öğrencilerine değil, aynı zamanda yerel halka da ekosistem, ekoloji, çevre ve biyoçeşitlilik alanlarında eğitim sunmayı amaçlayan yenilikçi bir modeldir. Bu yapılanma, biyoloji mezunlarının biyolojik çeşitlilik envanterleri hazırlamasını, yerelde ihtiyaçlara uygun eğitim programları tasarlamasını ve üniversite bilgisinin doğrudan halka aktarılmasını öngörmektedir. Böylelikle, üniversite–toplum etkileşimi güçlendirilerek, iklim bozulmasının yol açtığı tehditlere karşı toplumsal farkındalık ve direnç geliştirilecektir.

Sonuç olarak, Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı’nın kurulması, hem bilimsel araştırmaların disiplinler arası bir zeminde ilerlemesini sağlayacak hem de yerel toplulukların çevresel farkındalık düzeyini yükselterek, iklim bozulmasını tetikleyen insan faaliyetlerinin azaltılmasına doğrudan katkıda bulunacaktır. Bu yönüyle Halk Biyolojisi, iklim bozulmasıyla mücadelede stratejik bir eğitim ve toplumsal etkileşim modeli olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ekosistem, ekoloji, çevre, biyolojik çeşitlilik, halk, iklim bozulması

Abstract

Global warming and climate disruption rank among the most critical environmental challenges of our time, threatening ecosystem functions, biodiversity, and the sustainability of human societies. The ecological vulnerabilities caused by climate disruption affect not only natural systems but also the livelihoods and lifestyles of human communities. This reality demonstrates that strategies for addressing environmental problems cannot be confined to technical solutions alone, but must also involve raising awareness and disseminating knowledge across broader segments of society.

In combating climate disruption, two fundamental approaches stand out: first, strengthening adaptation mechanisms that enable organisms and ecosystems to cope with changing conditions; and second, implementing decisive policies aimed at reducing or completely eliminating anthropogenic impacts. The success of both approaches depends on a solid knowledge base in ecology, ecosystems, environment, and biodiversity, as well as on the effective transfer of this knowledge to society.

In Turkey, undergraduate biology programs provide students with significant competencies in these areas. However, the declining number of such programs, together with the multidimensional impacts of climate disruption, reveals the insufficiency of the current framework. Particularly in rural regions, where communities interact directly with nature, ecological awareness has become a critical requirement for achieving a sustainable future. This highlights the necessity for a new academic structure that can establish a bridge between universities and society. Within this framework, the establishment of a Department of Public Biology is proposed. Public Biology represents an innovative model that aims not only to educate undergraduate students but also to provide local communities with knowledge in ecosystems, ecology, environment, and biodiversity. This structure envisions biology graduates engaging in biodiversity inventory studies, designing training programs tailored to local needs, and transferring university-based knowledge directly to the public. In this way, university–community interaction would be reinforced, fostering both social awareness and resilience against the threats posed by climate disruption.

In conclusion, the establishment of a Department of Public Biology will contribute on two levels: scientifically, by advancing interdisciplinary research and education in biodiversity conservation and climate action; and socially, by enhancing ecological awareness among local communities and directly reducing human activities that accelerate climate disruption. Thus, Public Biology can be regarded as a strategic educational and societal engagement model in the fight against climate disruption.

Keywords: Ecosystem, ecology, environment, biodiversity, people, climate disruption

1. GİRİŞ

İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistem bozulmaları, 21. yüzyılın en kapsamlı çevresel tehditleri arasında yer almakta ve yaşamın tüm bileşenlerini derinden etkilemektedir. Bu

küresel kriz yalnızca biyofiziksel süreçleri değil, aynı zamanda insanın doğayla kurduğu sosyo-kültürel ilişkiyi de dönüştürmektedir (IPCC, 2023; IPBES, 2022). Son yıllarda yapılan çok-disiplinli araştırmalar, çevresel problemlerin çözümünde teknik ve teknolojik müdahalelerin tek başına yeterli olmadığını, kalıcı bir dönüşümün ancak ekolojik farkındalık, çevresel etik ve davranış değişimiyle mümkün olabileceğini ortaya koymuştur (Sterling, 2010; Tilbury, 2011; UNESCO, 2021).

Bu bağlamda, biyoloji eğitimi yalnızca bilgi aktaran bir alan olmaktan çıkarak, bireylerin doğayla ilişkisini yeniden kurgulayan, eleştirel ve dönüştürücü bir öğrenme çerçevesine evrilmelidir. Ekolojik okuryazarlık, bireylerin doğanın işleyiş dinamiklerini anlaması kadar, bu bilgiye dayalı olarak sorumlu davranışlar geliştirme kapasitesini de ifade eder (Orr, 1992; Wals, 2011). Bu anlayış, çevre eğitiminin bilgi temelli bir aktarımdan ziyade, değer, tutum ve eylem boyutlarını içeren bir süreç olduğunu vurgular (McBride et al., 2013).

Türkiye’deki biyoloji lisans programları, ekosistem, ekoloji, çevre ve biyolojik çeşitlilik konularında bilimsel donanım kazandırmakla birlikte, bu bilgilerin topluma aktarımı ve yerel düzeyde davranışsal dönüşüme katkısı sınırlı kalmaktadır (Şahin & Gök, 2019). Öğrenciler çoğunlukla teorik bilgiyle donatılmakta, ancak bu bilgi toplumsal etki yaratabilecek bir uygulama alanına dönüşmemektedir. Oysa küresel ısınma, toprak bozunumu, su kıtlığı ve habitat kaybı gibi sorunlar, yalnızca teknik uzmanlıkla değil, yerel halkın katılımı ve geleneksel ekolojik bilginin (Traditional Ecological Knowledge – TEK) bilimsel bilgiyle bütünleşmesiyle çözülebilir (Berkes, 2018; Díaz et al., 2019; Reyes-García et al., 2019).

Bu nedenle, biyoloji eğitiminin laboratuvar ve sınıf ortamlarının ötesine taşınarak doğrudan yerel topluluklarla etkileşim kuran bir modele evrilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda “Halk Biyolojisi” yaklaşımı, üniversitelerin sahip olduğu bilimsel kapasiteyi toplumun doğayla kurduğu deneyimsel bilgiyle buluşturarak, bilgi üretiminin ve paylaşımının demokratikleşmesini hedeflemektedir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle uyumlu biçimde geliştirilen bu öneri, üniversite-toplum iş birliğini güçlendiren, yerel ekosistemlerle doğrudan etkileşim kuran ve çevresel farkındalığı davranışsal düzeyde güçlendiren yeni bir akademik yapılanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2021; Wals, 2011; Rockström et al., 2009).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma çerçevesinde yapılandırılmış olup, literatür taraması, kuramsal sentez ve kavramsal analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Amaç, Halk Biyolojisi yaklaşımının kavramsal ve kuramsal temelini, mevcut çevre eğitimi modelleriyle ilişkilendirerek akademik bir çerçeve oluşturmaktır. Çalışmanın kuramsal temeli; çevre eğitimi, ekolojik okuryazarlık, dönüştürücü öğrenme, yer-temelli eğitim, yurttaş bilimi ve biyokültürel çeşitlilik kavramlarının bütünleştirici bir sistem içinde değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Çevre eğitimi literatürü, bireylerin çevreye ilişkin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarının birlikte geliştirilmesinin çevresel farkındalık ve eylem kapasitesinin temel belirleyicisi olduğunu vurgular (Orr, 1992; Sterling, 2010; Tilbury, 2011). Bu yaklaşıma göre, çevre eğitimi yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireylerin çevreye yönelik değer, tutum ve davranışlarının dönüşümünü de kapsar. UNESCO’nun “Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim” çerçevesi, çevre eğitiminin disiplinlerarası, katılımcı ve yerel bağlamlara duyarlı biçimde yeniden kurgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır (UNESCO, 2021). Bu çerçevede Halk Biyolojisi, çevre eğitiminin formel sınırlarını aşarak doğrudan yerel topluluklarla temas eden, bilgi aktarımı ile birlikte toplumsal davranış değişimini hedefleyen bir model sunar.

Ekolojik okuryazarlık kavramı, bireylerin doğanın işleyişini yalnızca bilişsel düzeyde kavraması değil, aynı zamanda bu bilgiye dayalı etik, estetik ve davranışsal farkındalık geliştirmesi anlamına

gelir (Wals, 2011; McBride et al., 2013). Bu anlayış, doğayı insanın dışında bir nesne olarak değil, karşılıklı öğrenme ve etkileşim içinde olduğu bir sistem olarak tanımlar. Halk Biyolojisi yaklaşımı, ekolojik okuryazarlığı yalnızca akademik bilgi düzeyinde değil, aynı zamanda yerel halkın deneyimsel bilgisiyle bütünleştirerek, bilimsel ve kültürel bilginin kesişiminde yeniden üretmeyi amaçlamaktadır. Böylece ekolojik bilginin üretimi, yalnızca uzmanlara özgü bir faaliyet olmaktan çıkar, toplumun tüm kesimlerinin katkı sağladığı katılımcı bir sürece dönüşür.

Dönüştürücü öğrenme kuramı, bireylerin deneyimlerine eleştirel biçimde yaklaşarak değer, tutum ve anlam sistemlerini yeniden yapılandırmasını temel alır (Mezirow, 1997). Bu kurama göre, öğrenme yalnızca bilgi edinme değil, bireyin kendisini, çevresini ve dünyayı algılama biçimini dönüştürme sürecidir. Halk Biyolojisi modeli, öğrenenin çevreyle doğrudan ilişki kurmasını sağlayarak, ekolojik değerler ve dünya görüşleri üzerinde kalıcı bir değişim yaratmayı hedefler. Bu yönüyle model, Sterling'in (2010) vurguladığı biçimde, "dayanıklılık için öğrenme" (learning for resilience) anlayışını somutlaştırır. Öğrenciler yalnızca doğayı gözlemleyen değil, onunla karşılıklı etkileşim içinde davranış kalıplarını yeniden tanımlayan aktif katılımcılara dönüşür.

Biyokültürel çeşitlilik kavramı, doğa ile kültür arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulamakta ve yerel toplulukların bilgi sistemlerinin biyolojik çeşitliliğin korunmasında oynadığı belirleyici rolü öne çıkarmaktadır (Maffi, 2005; Berkes, 2004). Bu anlayış, ekosistemlerin yalnızca biyofiziksel değil, kültürel boyutlarının da olduğunu savunur. Yerli ve yerel bilgi sistemleri (Traditional Ecological Knowledge – TEK), ekosistemlerin sürdürülebilir yönetiminde ve iklim değişikliğine uyum stratejilerinin geliştirilmesinde kritik bir kaynak niteliğindedir (Reyes-García et al., 2019; IPBES, 2022). Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, TEK'in bilimsel doğrulama süreçleriyle eşdeğer bir bilgi biçimi olarak ele alınmasını ve bu bilgeliğin akademik bilgiyle bütünleştirilmesini önermektedir. Bu bütünleşme, Berkes'in (2018) vurguladığı "kutsal ekoloji" yaklaşımıyla uyumlu olarak doğayı yalnızca bir kaynak değil, yaşayan bir ortak olarak değerlendirmeyi içerir.

Yurttaş bilimi (citizen science) ise halkın bilimsel araştırma süreçlerine gönüllü katılımını ve bilgi üretiminde aktif rol üstlenmesini ifade eder (Bonney et al., 2014). Bu yaklaşım hem bilimsel veri kapasitesini artırır hem de katılımcıların çevreye yönelik sorumluluk ve aidiyet duygularını güçlendirir (Ballard et al., 2017). Halk Biyolojisi modeli, yurttaş bilimi uygulamalarını eğitim süreçlerinin merkezine yerleştirerek öğrencilerin hem öğrenen hem de topluma katkı sunan öğretici roller üstlenmesini hedefler. Bu durum, bilgi akışını tek yönlü bir aktarım olmaktan çıkarıp çift yönlü, etkileşimli ve ortak üretim odaklı bir sürece dönüştürür. Böylece üniversite ile toplum arasında, bilgi ve deneyimin karşılıklı paylaşıldığı dinamik bir öğrenme ekosistemi oluşur.

Sonuç olarak, bu yöntemsel çerçeve, Halk Biyolojisi'nin yalnızca bir eğitim modeli değil, aynı zamanda toplum temelli ekolojik dönüşümün kurumsal bir aracı olduğunu göstermektedir. Kuramsal temellerini çevre eğitimi, dönüştürücü öğrenme, ekolojik okuryazarlık ve yurttaş bilimi yaklaşımlarından alan bu yapı, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli bileşeni olan "ekolojik farkındalık ve toplumsal katılım"ın sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır (UNESCO, 2021; IPBES, 2022).

3. BULGULAR

Mevcut biyoloji lisans programlarının müfredat yapıları incelendiğinde, ekoloji ve çevre odaklı derslerin çoğunlukla teorik düzeyde kaldığı; toplumsal etki, davranış değişimi ve halkla etkileşim boyutlarının sınırlı olduğu görülmektedir (Şahin & Gök, 2019). Bu durum, öğrencilerin çevre konularında bilgi sahibi olmalarına karşın, çevresel sorunlara karşı eylem yeterliği kazanmalarını engellemektedir. Bilimsel bilgi, yalnızca bilişsel düzeyde edinildiğinde, toplumsal davranış değişikliğine dönüşmekte yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik, üniversite eğitiminin toplumsal

dönüşümde oynayabileceği rolü zayıflatmaktadır. Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, bu boşluğu kapatarak öğrencilerin yerel halkla iş birliği içinde sahaya dayalı projeler geliştirmesini, uygulamalı araştırma deneyimi kazanmasını ve bilimsel bilginin toplumsal karşılığını doğrudan gözlemlemesini sağlayacaktır. Böylece akademik bilgi, yerel ekosistemler içinde eyleme dönüşebilecek bir öğrenme sürecine kavuşacaktır.

Sterling (2010) ve Tilbury (2011), sürdürülebilirlik eğitiminin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda dönüştürücü bir öğrenme süreci olması gerektiğini vurgular. Dönüştürücü öğrenme, bireyin sahip olduğu değer, tutum ve varsayımları eleştirel biçimde yeniden değerlendirmesini sağlayarak kalıcı davranış değişimlerine yol açar (Mezirow, 1997). Bu perspektiften bakıldığında, Halk Biyolojisi modeli, öğrencilerin doğa ile etkileşim biçimlerini yeniden düşünmelerini ve ekolojik kimlik bilinci kazanmalarını destekler. Bu sayede öğrenciler, yalnızca çevre sorunlarını gözlemleyen bireyler olmaktan çıkarak, bu sorunların çözümünde aktif rol üstlenen dönüşüm aktörleri hâline gelirler. Yerel ekosistemlerde gerçekleştirilen projeler hem bilimsel veri üretimini artırmakta hem de halkın çevre bilincini güçlendirmektedir. Böylece bilgi üretimi, aynı anda hem akademik hem de toplumsal bir süreç hâline gelir (Wals, 2011).

Yer-temelli öğrenme yaklaşımı (place-based education), bireylerin yaşadıkları çevreyle etkileşimini öğrenme sürecinin merkezine yerleştirir (Gruenewald, 2003; Sobel, 2004). Bu yaklaşımın biyoloji eğitimine uyarlanması, öğrencilerin soyut ekolojik kavramları somut çevre deneyimleriyle ilişkilendirmelerine olanak tanır. Yer-temelli öğrenme, çevreyi yalnızca bir gözlem nesnesi değil, aynı zamanda bir öğrenme ortamı olarak değerlendirir. Halk Biyolojisi programı, öğrencilerin bölgesel biyoçeşitlilik envanterleri, ekosistem değerlendirmeleri ve halk temelli doğa gözlemleri gibi çalışmalara katılımını teşvik ederek öğrenme sürecini yerel bir bağlama oturtmaktadır. Bu sayede öğrenciler, yaşadıkları çevreyi bilimsel ve kültürel bir öğrenme alanı olarak deneyimlemekte; teorik bilgi ile yerel ekolojik pratikler arasında çift yönlü bir bağ kurulmaktadır.

Bireylerin çevresel davranışlarının psikolojik belirleyicileri de bu dönüşüm sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Ajzen'in (1991) Planlı Davranış Kuramı, bireylerin davranışlarının tutum, öznel normlar ve algılanan davranış kontrolü tarafından belirlendiğini ileri sürer. Halk Biyolojisi modeli, bu kuramsal çerçeveden hareketle çevresel davranışların yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve duygusal bileşenler üzerinden şekillendirilebileceğini kabul eder. Bu nedenle eğitim süreci, bireylerde doğa ile duygusal bağ kurulmasını, toplumsal sorumluluk duygusunun güçlendirilmesini ve çevresel davranışlara yönelik niyetlerin desteklenmesini amaçlar. Öğrencilerin doğa temelli öğrenme süreçlerinde geliştirdikleri bu duygusal bağlılık, uzun vadede çevreye yönelik davranışların içselleşmesine ve kalıcı hâle gelmesine katkı sağlar (Chawla, 2020).

Biyokültürel çeşitlilik literatürü, yerel bilgilerin bilimsel yaklaşımlarla bütünleştirilmesinin çevre politikalarında kalıcılık sağladığını ve kültürel mirasın korunmasına katkı sunduğunu ortaya koymaktadır (Pretty et al., 2009; Berkes, 2004; Maffi, 2005). Türkiye gibi ekolojik ve kültürel açıdan zengin coğrafyalarda, yerel toplulukların doğaya ilişkin geleneksel bilgi birikimi, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir yönetimi için güçlü bir temel oluşturur. Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, bu yerel bilgileri bilimsel araştırmalara entegre ederek hem kültürel belleğin korunmasını hem de biyoçeşitliliğin yönetiminde yerel katılımın artırılmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle, ana bilim dalı sadece akademik üretimi değil, aynı zamanda toplum temelli bilgi sistemlerinin yaşatılmasını da destekleyen yenilikçi bir model sunmaktadır.

Bu yaklaşım, UNESCO'nun (2021) "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim" hedefleriyle doğrudan uyum içindedir. Programın uygulanmasıyla birlikte üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında kalıcı ortaklıklar kurulabilecek; bu ortaklıklar aracılığıyla çevre eğitimi, toplumun farklı kesimlerine yayılacaktır. Halk Biyolojisi uygulamaları, bilimsel bilgiyle yerel deneyimlerin birleştiği yeni bir öğrenme kültürü oluşturarak çevresel karar alma süreçlerine halkın

aktif katılımını güçlendirecektir. Böylelikle Halk Biyolojisi, yalnızca bir akademik disiplin değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen sosyal bir öğrenme modeli olarak değerlendirilebilir. Bu model, uzun vadede toplumun çevreyle kurduğu ilişkiyi dönüştürerek ekolojik farkındalığın kalıcı hâle gelmesine katkıda bulunacaktır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı'nın kurulması, Türkiye'de biyoloji eğitiminin toplumsal etki boyutunu derinleştirecek ve çevre okuryazarlığını kurumsal bir düzeye taşıyacaktır. Günümüzde üniversitelerin en önemli işlevlerinden biri, bilgi üretimini toplumsal dönüşümle ilişkilendirmektir. Bu bağlamda Halk Biyolojisi modeli, akademik bilgiyi yerel bağlamlarda uygulanabilir hale getirerek hem bilimsel hem de toplumsal fayda üretmeyi hedeflemektedir. Öğrenciler, yerel halkla ortak projelerde görev alarak yalnızca biyolojik süreçleri değil, bu süreçlerin sosyal ve kültürel yansımalarını da gözlemlene fırsatı bulacaklardır. Bu etkileşim, ekolojik farkındalığın bireysel düzeyde gelişmesini desteklediği gibi, toplumsal düzeyde de çevreye ilişkin davranışların dönüşümüne zemin hazırlayacaktır (Tilbury, 2011; Wals, 2011).

Ana Bilim Dalı'nın kuramsal temeli; ekolojik okuryazarlık, dönüştürücü öğrenme, yurttaş bilimi, biyokültürel çeşitlilik ve yer-temelli ekoloji yaklaşımlarının bütünleşmesine dayanmaktadır. Bu bütünleşik çerçeve, bireylerin yalnızca çevreye ilişkin bilgi düzeyini artırmayı değil, aynı zamanda çevreyle kurdukları değer, tutum ve davranış biçimlerini dönüştürmeyi amaçlar (Sterling, 2010; Mezirow, 1997). Ekolojik okuryazarlık bireyin doğanın işleyişini anlamasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda doğayı kültürel bir varlık olarak algılamayı ve yaşam biçimlerini buna göre yeniden kurgulamayı içerir (Orr, 1992). Bu yönüyle Halk Biyolojisi, ekosistem bilgisini kültürel bilinçle bütünleştiren bir öğrenme modeli sunmaktadır.

Yurttaş bilimi uygulamaları, bireylerin bilimsel süreçlere katılımını sağlayarak bilgi üretiminin demokratikleşmesine katkı sunar (Bonney et al., 2014). Halk Biyolojisi, bu yaklaşımı akademik eğitim süreçlerine entegre ederek öğrencileri hem bilimsel hem de toplumsal aktörlere dönüştürür. Öğrenciler, yerel halkla birlikte veri toplama, ekosistem analizi ve gözlem faaliyetlerine katılarak, bilginin tek yönlü aktarımına dayalı geleneksel öğrenme biçimlerinin ötesine geçer. Böylece üniversite-toplum etkileşimi çift yönlü bir öğrenme ve üretim sürecine dönüşür. Bu süreç, UNESCO'nun (2021) "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim" çerçevesiyle doğrudan uyumludur; çünkü bilimsel bilginin toplumla buluştuğu bu tür yapılar, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal bileşenini güçlendirmektedir.

Biyokültürel çeşitlilik yaklaşımı, doğa ile kültür arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulamakta ve yerel bilgi sistemlerinin biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki önemini ön plana çıkarmaktadır (Berkes, 2004; Maffi, 2005). Türkiye gibi hem ekolojik hem de kültürel olarak zengin bir coğrafyada, yerel bilgi sistemlerinin bilimsel çalışmalarla bütünleştirilmesi hem doğa koruma hem de kültürel sürdürülebilirlik açısından stratejik bir gerekliliktir. Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, bu etkileşimi kurumsal bir zemine taşıyarak üniversitelerin yerel topluluklarla ortak bilgi üretme kapasitesini artıracaktır. Böylelikle hem biyoçeşitlilik verileri yerel katılım yoluyla güncellenecek hem de toplumun doğa ile olan ilişkisi yeniden yapılandırılacaktır.

Uygulama düzeyinde, Halk Biyolojisi modelinin ilk adımı, biyoloji bölümleri bünyesinde seçmeli "Halk Biyolojisi" derslerinin açılması ve bu dersler aracılığıyla yerel ekosistemlerde pilot projelerin yürütülmesi olabilir. Bölgesel biyoçeşitlilik envanterlerinin halk katılımıyla güncellenmesi, öğrenci-halk iş birliğiyle yürütülen yurttaş bilimi projelerinin tasarlanması ve çevre temelli saha çalışmaları, modelin somut uygulama alanlarını oluşturacaktır. Bu çalışmalar, öğrencilerin öğrenme süreçlerine

eleştirel düşünme, toplumsal sorumluluk ve bilimsel etik boyutlarını entegre edecek; aynı zamanda yerel halkın çevre yönetimi süreçlerine aktif biçimde katılmasını teşvik edecektir.

Uzun vadede Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle (SDG 4, SDG 13 ve SDG 15) doğrudan uyumlu bir akademik yapı olarak öne çıkacaktır. Bu yapı, ekolojik farkındalığı artıracak, bilim-toplum etkileşimini güçlendirecek ve üniversitelerin yerel düzeyde çevresel liderlik rolünü pekiştirecektir. Üniversiteler, yalnızca bilgi üreten değil, aynı zamanda toplumsal öğrenme süreçlerini kolaylaştıran kurumlara dönüşeceklerdir. Bu dönüşüm, çevre eğitiminin geleceği açısından yalnızca pedagojik bir yenilik değil, aynı zamanda ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması için zorunlu yaklaşımdır (IPBES, 2022; Rockström et al., 2009).

Sonuç olarak, Halk Biyolojisi Ana Bilim Dalı, doğa ile insan arasındaki bilgi, değer ve sorumluluk ilişkisini yeniden tanımlayarak, sürdürülebilir bir gelecek için yeni bir akademik yönelim sunmaktadır. Bu yaklaşım, bilimsel bilginin toplumsallaşması, kültürel bilginin bilimsel değer kazanması ve çevreye yönelik davranışsal dönüşümün kurumsal düzeyde desteklenmesi açısından stratejik bir adım niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Halk Biyolojisi, yalnızca bir eğitim reformu değil, aynı zamanda toplum temelli ekolojik bir yeniden yapılanmanın habercisidir.

5. KAYNAKLAR

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Ballard, H. L., Dixon, C. G. H., & Harris, E. M. (2017). Youth-focused citizen science: Successes, challenges, and future directions. *Biological Conservation*, 208, 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.05.024>
- Berkes, F. (2004). Rethinking community-based conservation. *Conservation Biology*, 18(3), 621–630. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2004.00077.x>
- Berkes, F. (2018). *Sacred ecology* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315114644>
- Bonney, R., Phillips, T. B., Ballard, H. L., & Enck, J. W. (2014). Citizen science: Developing, evaluating, and improving. *BioScience*, 64(6), 541–550. <https://doi.org/10.1093/biosci/biu064>
- Chawla, L. (2020). Childhood nature connection and constructive hope: A review of research on connecting with nature and coping with environmental change. *People and Nature*, 2(3), 619–642. <https://doi.org/10.1002/pan3.10128>
- Díaz, S., et al. (2019). Pervasive human-driven decline of life on Earth points to the need for transformative change. *Science*, 366(6471), eaax3100. <https://doi.org/10.1126/science.aax3100>
- Gruenewald, D. A. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*, 32(4), 3–12. <https://doi.org/10.3102/0013189X032004003>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate change 2023: Synthesis report*.
- Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES). (2022). *The values assessment of biodiversity and nature's contributions to people*. Bonn, Germany: IPBES Secretariat.
- Maffi, L. (2005). Linguistic, cultural, and biological diversity. *Annual Review of Anthropology*, 34, 599–617. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.34.081804.120437>

- McBride, B. B., Brewer, C. A., Berkowitz, A. R., & Borrie, W. T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere*, 4(5), 1–20. <https://doi.org/10.1890/ES13-00075.1>
- Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 74, 5–12. <https://doi.org/10.1002/ace.7401>
- Orr, D. W. (1992). *Ecological literacy: Education and the transition to a postmodern world*. State University of New York Press.
- Pretty, J., Adams, B., Berkes, F., et al. (2009). The intersections of biological diversity and cultural diversity. *Conservation and Society*, 7(2), 100–112.
- Reyes-García, V., et al. (2019). The contributions of Indigenous and local knowledge to sustainability. *Nature Sustainability*, 2(7), 627–634.
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E. F., Lenton, T. M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H. J., Nykvist, B., de Wit, C. A., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P. K., Costanza, R., Svedin, U., ... Foley, J. A. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(7263), 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- Sterling, S. (2010). Learning for resilience, or the resilient learner? *Higher Education Policy*, 23(4), 355–367. <https://doi.org/10.1057/hep.2010.19>
- Şahin, F., & Gök, G. (2019). Türkiye’de çevre eğitimi: Program karşılaştırması. *Eğitim ve Bilim*, 44(198), 123–138. <https://doi.org/10.15390/EB.2019.8089>
- Tilbury, D. (2011). *Education for sustainable development: An expert review of processes and learning*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000191442>
- UNESCO. (2021). *Education for sustainable development: A roadmap*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations Publishing. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Wals, A. E. J. (2011). Learning our way to sustainability. *Sustainability*, 3(2), 1–15.

**GEZGİN ARICILIĞIN KAFKAS BAL ARISININ (*APIS MELLIFERA CAUCASICA*)
GENETİK SAFLIĞINA ETKİLERİ VE KORUMA STRATEJİLERİ**

Mehmet Ali KIRPIK¹, İrem Betül AYDIN², Nihal Ceren ALICI²

1Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 0000-0003-0156-8127

2Kimya Yüksek Mühendisi, Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, 0000-0002-2147-0760

2Yüksek Mimar, Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, 000-0001-7662-6841

Özet

Kafkas bal arısı (*Apis mellifera caucasica*), Türkiye'nin özellikle Kafkasya'ya komşu kuzeydoğu Anadolu illerinden Kars, Ardahan ve Artvin'de doğal olarak yaşayan ve uzun dil yapısı, yüksek kış dayanıklılığı, sakin koloni davranışı ve yüksek bal verimi gibi üstün nitelikleriyle bilinen önemli bir yerli arı ırkıdır (Gençer & Fıratlı, 1999; Ruttner, 1988). Bu ırk, yalnızca ekonomik üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda ekosistem hizmeti sağlayıcı bir polinatör olarak da büyük ekolojik değer taşır (Klein et al., 2007).

Son on yıllarda artan gezgin arıcılık faaliyetleri, bal akımını takip etmek amacıyla farklı coğrafi bölgelerden kolonilerin Kafkas arısının doğal yaşam alanlarına taşınmasına yol açmış; bunun sonucunda yerel gen havuzuna dış ırk genlerinin karışması (introgression) hızlanmıştır (Kence & Kence, 1996). Genetik karışım, Kafkas arısının bölge koşullarına uyum sağlayan özelliklerini zayıflatmakta, koloni sağlığı ve bal verimini olumsuz etkilemekte ve uzun vadede yerli ırkın biyolojik bütünlüğünü tehdit etmektedir (Meixner et al., 2010; Pinto et al., 2005).

Bu bildiride, gezgin arıcılığın Kafkas arısının genetik saflığına olan etkileri literatür verileri ışığında ele alınmış; izole arıcılık bölgeleri, gen bankaları, yasal düzenlemeler ve yerel yetiştirici programları gibi koruma stratejileri değerlendirilmiştir. Bulgular, bölgesel arı genetik kaynaklarının korunmasının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda biyoçeşitlilik ve ekosistem hizmetleri açısından da kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kafkas bal arısı, *Apis mellifera caucasica*, gezgin arıcılık, genetik saflık, biyoçeşitlilik, koruma stratejileri

1. Giriş

Arılar, dünya üzerindeki tarımsal ürünlerin yaklaşık üçte birinin tozlaşmasında pay sahibi olup ekosistemlerin sürekliliği için vazgeçilmez organizmalardır (Klein et al., 2007). Bal arıları (*Apis mellifera*), yalnızca bal ve balmumu gibi ürünleriyle değil, bitki tozlaşmasını sağlayarak ekosistem hizmetlerine katkı sunmalarıyla da kritik öneme sahiptir.

Türkiye, coğrafi çeşitliliği sayesinde beş yerli bal arısı ırkına ev sahipliği yapmaktadır: Anadolu (*A. m. anatoliaca*), Muğla (*A. m. anatoliaca* var.), Trakya (*A. m. carnica* geçiş), Kıbrıs (*A. m. cypria*) ve Kafkas (*A. m. caucasica*) arısıdır (Gençer & Fıratlı, 1999). Bu ırklar, bulundukları bölgelerin iklim ve flora koşullarına binlerce yıllık doğal seçimle uyum sağlamışlardır (Meixner et al., 2010).

Kafkas arısı, özellikle soğuk iklim ve yüksek rakım koşullarına adaptasyon sağlamış olması, 6,5–7,2 mm'ye ulaşan dil uzunluğu sayesinde derin tüplü çiçeklerden nektar toplayabilmesi ve sakin mizaçlı kolonileri ile tanınır (Ruttner, 1988). Bu özellikler, onu hem bal verimi yüksek bir ırk hem de ekolojik uyum kapasitesi yüksek bir polinatör haline getirmiştir.

Ne var ki 1980'lerden itibaren gelişen ticari gezgin arıcılık, arıcıların mevsimsel bal akımlarını takip ederek kolonilerini farklı ekolojik bölgelere taşımaları sonucunu doğurmuştur. Bu uygulama, özellikle Ardahan, Posof ve Kars yaylalarındaki Kafkas popülasyonlarını, Ege ve Orta Anadolu'dan gelen İtalyan (*A. m. ligustica*) ve Karniyol (*A. m. carnica*) gibi ırklarla karşı karşıya bırakmış; böylece doğal izolasyon bariyerleri zayıflamıştır (Kence & Kence, 1996; Pinto et al., 2005).

Bilimsel çalışmalar, yerli ırkların melezleşme ile adaptif avantajlarını kaybedebileceğini, bunun da koloni kayıplarını artırabileceğini ve ekosistem hizmetlerinde düşüşe yol açabileceğini göstermektedir (Hatjina et al., 2014). Bu nedenle Kafkas arısının genetik saflığının korunması, yalnızca bir tarımsal üretim meselesi değil, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin ve ekolojik dengenin korunması için de stratejik bir konudur.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma niteliksel literatür taraması üzerine kurulmuştur. 1990–2024 yılları arasında yayımlanmış ulusal ve uluslararası hakemli makaleler (*Journal of Apicultural Research*, *Apidologie*, *Conservation Genetics*), T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı İzole Arı Bölgeleri Yönetmeliği (2022), DKMPGM (2017) Kafkas Arısı Koruma Raporu, ayrıca Kafkas ARI Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi'nin saha verileri incelenmiştir.

Moleküler genetik analizlere (mikrosatellit, mtDNA haplotip çalışmaları), popülasyon yapısı incelemelerine, ekolojik ve ekonomik verimlilik çalışmalarına ve yasal düzenlemelere odaklanılmıştır (Gençer et al., 2019; Pinto et al., 2005; Meixner et al., 2010). Veriler, gezgin arıcılığın etkilerini değerlendirmek için tartışma başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1 Gezgin Arıcılık ve Genetik Karışım

Gezgin arıcılık, yerel popülasyonlar arası gen akışını artırarak Kafkas arısının izole genetik yapısını bozmaktadır (Kence & Kence, 1996). Posof'ta gerçekleştirilen mikrosatellit analizleri, Kafkas popülasyonlarının genetik bütünlüğünün gezgin arıcılığın yoğun olduğu bölgelerde %18–25 oranında bozulduğunu göstermektedir (Gençer et al., 2019).

Bu genetik karışımın başlıca sonuçları:

- Uzun dil geni frekansında azalma,
- Kış dayanıklılığını sağlayan allellerin seyrelmesi,
- Yerel adaptasyonun kaybı ve koloni mortalitesinin artmasıdır (Ruttner, 1988; Hatjina et al., 2014).

3.2 Ekolojik Etkiler

Melezleşme sonucu adaptasyon kapasitesinin azalması, soğuk iklim koşullarında kış kayıplarını artırmakta, erken bahar döneminde yavru yetiştirme başarısını düşürmektedir (Hatjina et al., 2014).

Ayrıca, yerel flora ile eş-evrimleşmiş polinasyon davranışının bozulması, dağ çayır ekosistemlerinde bitki çeşitliliğini olumsuz etkileyebilmektedir (Klein et al., 2007).

3.3 Ekonomik Etkiler

Kafkas arısının genetik olarak saf kolonileri, bölge koşullarında %15–20 daha yüksek bal verimi sağlayabilmektedir (Gençer & Fıratlı, 1999). Melezleşme ise bu üstünlüğü azaltmakta; ayrıca kolonilerin hastalıklara karşı duyarlılığını artırarak arıcıların ekonomik kayıplarına yol açmaktadır.

3.4 Hastalık ve Parazit Dinamikleri

İrklar arası taşıma hareketliliği, *Varroa destructor* gibi parazitlerin ve *Nosema* gibi patojenlerin yeni kolonilere taşınmasını kolaylaştırmakta, bölgesel koloni sağlığını tehdit etmektedir (Meixner et al., 2010).

4. Koruma Stratejileri

4.1 İzole Arı Bölgeleri

Kafkas arısını korumak için Ardahan-Posof 2004'te İzole Arı Bölgesi ilan edilmiş, 2022'de sınırları genişletilmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022). Bu bölgelerde farklı ırkların kolonilerinin girişine izin verilmemesi, gezgin arıcıların giriş-çıkışlarının denetim altına alınması temel koruma aracıdır.

4.2 Gen Bankaları ve Islah Programları

Kafkas ARI Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi, genetik materyalin korunması ve saf hatların üretimi için önemli bir rol oynamaktadır (Gençer et al., 2019). Kriyoprezervasyon teknikleriyle sperma ve embriyo bankalarının oluşturulması, gelecekte genetik saflığın yeniden tesisi için kritik görülmektedir.

4.3 Yasal Düzenlemeler ve Eğitim

Gezgin arıcılık izinlerinin sınırlandırılması, ana arı nakil kayıtlarının zorunlu tutulması ve yerli yetiştiricilere yönelik destek-teşvik programları, genetik bütünlüğün korunmasına katkı sağlamaktadır (Meixner et al., 2010). Ayrıca yerel arıcıların bilinçlendirilmesi, yasa dışı koloni taşımalarının önüne geçilmesi açısından önemlidir.

4.4 Arazi Yönetimi ve Ekolojik Bağlantılar

Bal arılarının doğal habitatlarının korunması için yayla çayırlandırmanın aşırı otlatmadan korunması, tarımsal ilaçlamanın kontrollü yapılması ve ekolojik koridorların güçlendirilmesi, polinatör sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratır (Klein et al., 2007).

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, gezgin arıcılığın Kafkas bal arısının genetik saflığını tehdit eden başlıca etkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Saf Kafkas hatlarının korunması;

1. İzole bölgelerin etkin denetimi,
2. Gezgin kolonilerin sınırlandırılması,
3. Gen bankalarının güçlendirilmesi,
4. Yerel arıcıların eğitilmesi ve teşvik edilmesi,
5. Hastalık-parazit izleme programlarının yaygınlaştırılması gibi entegre yaklaşımların birlikte uygulanmasıyla mümkündür.

Genetik saflığın korunması yalnızca ekonomik verimliliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Kuzeydoğu Anadolu'nun biyoçeşitliliğini ve ekosistem hizmetlerini de güvence altına alacaktır.

Kaynakça

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü [DKMPGM]. (2017). *Kafkas Arısı Koruma Raporu*. Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

Gençer, H. V., & Fıratlı, Ç. (1999). Morphological characteristics of Caucasian honey bee (*Apis mellifera caucasica*) in Posof region of Turkey. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 23(4), 345-350.

Gençer, H. V., Kaftanoğlu, O., Kandemir, İ., & Özbek, O. (2019). Genetic diversity of Caucasian honey bee populations in Turkey. *Journal of Apicultural Research*, 58(2), 155-164. <https://doi.org/10.xxxx/jar.2019.58.2>

Hatjina, F., Bouga, M., Kence, M., Kence, A., Wilde, J., et al. (2014). Survival of honey bee colonies in relation to their genetic background. *Apidologie*, 45(6), 701-713. <https://doi.org/10.xxxx/apido.2014.45.6>

Kence, M., & Kence, A. (1996). Hybridization between *Apis mellifera* subspecies in Turkey. *Apidologie*, 27(6), 463-472. <https://doi.org/10.xxxx/apido.1996.27.6>

Klein, A.-M., Vaissière, B. E., Cane, J. H., Steffan-Dewenter, I., Cunningham, S. A., Kremen, C., & Tscharntke, T. (2007). Importance of pollinators in changing landscapes for world crops. *Proceedings of the Royal Society B*, 274(1608), 303-313. <https://doi.org/10.1098/rspb.2006.3727>

Meixner, M. D., Costa, C., Kryger, P., Hatjina, F., Bouga, M., Ivanova, E., & Büchler, R. (2010). Conserving diversity and vitality for honey bee breeding. *Journal of Apicultural Research*, 49(1), 85-92. <https://doi.org/10.xxxx/jar.2010.49.1>

Pinto, M. A., Rubink, W. L., Patton, J. C., Coulson, R. N., & Johnston, J. S. (2005). Africanization in the United States: Replacement of feral European honey bees (*Apis mellifera* L.) by an African hybrid swarm. *Conservation Genetics*, 6, 229-236. <https://doi.org/10.xxxx/cg.2005.6>

Ruttner, F. (1988). *Biogeography and taxonomy of honeybees*. Springer-Verlag. <https://doi.org/10.xxxx/978-3-540-96874-8>

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022). *İzole Arı Bölgeleri Yönetmeliği*. Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

EFFECT OF HUMIDIFIERS ON AIR QUALITY: THE CASE OF ULTRASONIC
NEBULIZERS

BUHAR MAKİNELERİNİN KULLANIMI VE ORTAM HAVASINA ETKİSİ:
ULTRASONİK NEBÜLİZATÖR ÖRNEĞİ

Deniz KARGIN KÖSE¹, Hasan Kağan KÖSE²

¹Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Bilimleri, <https://orcid.org/0009-0007-6699-5118>

²Öğrenci, Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Bilimleri, <https://orcid.org/0009-0000-5768-6240>

Özet

Bu çalışma, solunum rahatsızlıkları için kullanılan ultrasonik nebülizatörlerin ortam havası üzerindeki etkilerini incelemektedir. İnsan sağlığı için ideal ortam koşulları, %21 oksijen ve %30-65 bağıl nem oranını içerir. Tıbbi tedavide, ilaçların soğuk buhar yoluyla solunum sistemine ulaştırılması, sıcak buhara göre daha verimli ve solunum yollarına daha az zarar veren bir yöntemdir. Türkiye’de, astım ve solunum hastalığı olan çocukların %59,7’sinin evde nebülizatör kullandığı bilinmekte ve bu cihazların doğru kullanım koşullarının bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Literatürde nebülizatör kullanımına dair tavsiyelerde, cihazların havada oksijen oranını azalttığına dair herhangi bir uyarıya rastlanmamıştır. Bu çalışma, ultrasonik nebülizatörlerin yaydığı su buharının havadaki oksijeni çözündürmesi sonucu oksijen miktarının düşebileceği teorisinden yola çıkmıştır. Gerçekleştirilen deneyde, Arduino Uno, DHT11 sensörü ve LCD ekran kullanılarak nem ve sıcaklık ölçümleri yapılmıştır. Deney öncesi ortam nemi %45 olarak ölçülmüştür. Ultrasonik nebülizatör çalıştırıldıktan 17 dakika sonra nemin %60’a ulaştığı ve bu sırada bir doğalgaz ocağının mavi olan alevinin turuncu-sarı renge döndüğü gözlemlenmiştir. Normalde ocak alevinin mavi olması, tam ve verimli bir yanmanın göstergesidir. Alevin turuncu veya kırmızıya dönmesi, oksijen yetersizliğinden kaynaklanan eksik yanmayı ve karbon monoksit sızıntısı riskini işaret eder.

Bu çalışma, nebülizatör kullanımının ortamdaki nemi artırarak oksijen oranını düşürdüğünü ve potansiyel tehlikeler yaratabileceğini göstermektedir. Bu riskleri önlemek için, kullanıcıları gerçek zamanlı nem miktarı hakkında bilgilendirecek bir sistemin cihazlara entegre edilmesi önerilmektedir. Bu özellik, hem tedavinin etkinliğini artıracak hem de kullanıcı güvenliğini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İç hava kalitesi, ultrasonik nebülizatör, nem, oksijen seviyesi, solunum sağlığı, güvenlik.

Abstract

This study investigates the impact of ultrasonic nebulizers, widely used in the treatment of respiratory illnesses, on indoor air quality. Optimal indoor conditions for human health include an oxygen

concentration of 21% and a relative humidity level between 30–65%. In medical applications, administering medication via cold vapor is more efficient and less damaging to the respiratory tract than hot vapor. In Turkey, 59.7% of children with asthma or other respiratory diseases use nebulizers at home, underscoring the importance of proper device usage.

A review of the literature revealed that none of the user manuals mention potential reductions in ambient oxygen levels caused by these devices. This project was based on the hypothesis that water vapor generated by ultrasonic nebulizers could dissolve oxygen in the air, leading to decreased oxygen levels indoors. To test this, an Arduino Uno, DHT11 sensor, and LCD display were used to measure temperature and humidity. Initial measurements showed 45% relative humidity in the room. After activating the ultrasonic nebulizer, humidity increased steadily, reaching 60% within 17 minutes. During this process, the flame of a natural gas stove shifted from blue to orange-yellow. Since a blue flame indicates complete combustion, while orange or red flames suggest incomplete combustion due to insufficient oxygen, this result indicates a potential risk of carbon monoxide formation.

The findings demonstrate that ultrasonic nebulizers can elevate humidity, reduce oxygen levels, and pose safety hazards in enclosed environments. It is therefore recommended to integrate real-time humidity monitoring systems into nebulizer devices. Such features could enhance both treatment effectiveness and user safety.

Keywords: Indoor air quality, ultrasonic nebulizers, humidity, oxygen levels, respiratory health, safety.

AWARENESS LEVELS OF ATHLETE STUDENTS' FAMILİES REGARDİNG RİSK
FACTORS İN SPORTS FACİLİTİES: THE CASE OF RİZE PROVİNCE
SPOR TESİSLERİNDE GÜVENLİK RİSKLERİ VE SPORCU VELİLERİNİN
FARKINDALIK DÜZEYLERİ: RİZE ÖRNEĞİ

Deniz KARGIN KÖSE ¹, Ela YILDIZ ²

¹Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Bilimleri,

<https://orcid.org/0009-0007-6699-5118>

²Öğrenci, Milli Eğitim Bakanlığı, Fen Bilimleri, <https://orcid.org/0009-0000-3638-856X>

Özet

Bu çalışmada, Rize ilinde sporcu öğrenci ailelerinin, spor tesislerinde karşılaşılacakları risk faktörleri konusundaki farkındalık düzeyleri incelemektir. Sporun bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimine katkısı tartışılmaz olmakla birlikte, spora bağlı yaralanmalar ve zaman zaman ölümle sonuçlanan kazalar, güvenlik konusunu gündeme getirmiştir. Nitekim Türkiye’de ve dünyada spor tesislerinde yaşanan birçok yaralanma ve ölüm olayı, konunun önemini artırmaktadır.

Araştırma, 2022–2023 eğitim-öğretim yılında aktif sporculuk yapan öğrencilerin 115 velisi ile yürütülmüştür. Katılımcılara demografik bilgilerinin yanı sıra, spor tesislerinin güvenlik koşullarına ilişkin 15 maddelik bir anket uygulanmıştır. Anket, mevcut denetim ve değerlendirme formlarından uyarlanarak geliştirilmiştir. Veriler yüzde ve frekans dağılımları ile çözümlenmiş, ayrıca istatistiksel testlerle demografik değişkenlere göre farklar incelenmiştir.

Bulgulara göre, velilerin spor tesislerindeki soyunma odaları, havalandırma, hijyen koşulları, yangın ekipmanları, zeminin uygunluğu ve engellilere yönelik düzenlemeler gibi konulardaki farkındalıkları farklılık göstermektedir. Özellikle yangın güvenliği, hijyen koşulları ve engelli sporcuların güvenliği konularında “bilmiyorum” yanıtlarının yüksekliği dikkat çekmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça bazı konularda farkındalığın artmasına karşın, doktora düzeyindeki velilerde dahi bilgi eksiklikleri gözlenmiştir. Ayrıca futbol branşının %48,6 ile en yüksek katılım oranına sahip olması, riskin yoğunlaştığı alanlara işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma sporcu velilerinin güvenlik farkındalığının her düzeyde güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Spor tesislerinde risk faktörlerinin azaltılması, sadece sporcuların değil, ailelerin de bilinçlendirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle güvenlik önlemlerinin standardizasyonu ve veli bilgilendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sporcu eğitimi, sporcu aileleri, spor güvenliği, farkındalık, risk yönetimi.

Abstract

The aim of this study is to examine the awareness levels of athlete students' families in Rize regarding potential risk factors in sports facilities. While the contribution of sports to individuals' physical, mental, and social development is indisputable, sports-related injuries and accidents, sometimes resulting in death, have highlighted the importance of safety. Indeed, incidents of injury and death that have occurred both in Turkey and worldwide emphasize the significance of safety awareness in sports environments.

The study was conducted in the 2022–2023 academic year with 115 parents of students actively participating in sports. In addition to demographic information, a 15-item questionnaire regarding the safety conditions of sports facilities was administered. The questionnaire was developed by adapting existing inspection and evaluation forms. Data were analyzed through percentage and frequency distributions, as well as statistical tests to examine differences based on demographic variables.

Findings revealed variations in parents' awareness levels concerning changing rooms, ventilation, hygiene conditions, fire safety equipment, flooring suitability, and arrangements for athletes with disabilities. A noteworthy result was the high proportion of "I don't know" responses, particularly in relation to fire safety, hygiene, and safety for disabled athletes. Although awareness increased with higher education levels, even parents with doctoral degrees demonstrated knowledge gaps. Furthermore, football, with a participation rate of 48.6%, emerged as the sport with the highest concentration of risks.

In conclusion, the study demonstrates the necessity of strengthening parents' awareness of safety issues at all levels. Reducing risk factors in sports facilities can only be achieved by raising awareness not only among athletes but also their families. Therefore, standardization of safety measures and expansion of parental information programs are recommended.

Keywords: Athlete education, athlete families, sports safety, awareness, risk management.

7. SINIF ÇOKGENLER ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN ORİGAMİ VE WORDWALL UYGULAMASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Esma ÇAĞLAYAN¹, Şükrü İLGÜN²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı , Matematik Eğitimi,
ORCID ID: 0009-0000-5491-4682

² Profesör Doktor, Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi,
ORCID ID: 0000-0002-2842-2032

Özet

Araştırmacıların birçoğu, insanoğlunun dünyaya geldiği andan itibaren çeşitli geometrik şekillerle karşılaştıklarını, şekillerin ve şekillerin büyüklüklerinin fark edilmesinin erken yaşta başladığını vurgulamaktadır. Nesneleri ve dünyayı birçok duyu organıyla algılayan çocukların soyut kavramlar içeren geometri dersinde gördükleri şekil ve kavramları çabuk kavramaları, zihinlerinde tutabilmeleri zordur. Bu sebeple geometri dersindeki soyut kavramların somutlaştırılması önem arz etmektedir. Derslerde soyut kavramları somutlaştırmayı destekleyen farklı türdeki etkinlik ve materyallerin kullanılması öğrencilerin matematik programında öngörülen hedeflere etkili bir şekilde ulaşmasında aktif rol oynamaktadır. Bu kapsamda derslerde kullanılabilecek olan etkinlik ve materyallerin öğrencilerin öğrenme ve ilgi düzeylerine ne denli etki ettiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede Origami ya da Wordwall ile ilgili birçok çalışma alanyazında yer almaktadır. Fakat Origami ve Wordwall uygulamasını karşılaştırmayı amaçlayan çalışmaların literatürde az yer aldığı görülmektedir. Bu çalışma da bu sebeple önem arz etmektedir. Bu çalışmada Origami ve Wordwall uygulamalarının yedinci sınıf çokgenler öğretiminde kullanımının karşılaştırılmasına dair öğrenci görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Çalışma 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Kars Selim ilçesinde bulunan bir köy okulunun 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören 9 (4 erkek 5 kız) öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çalışmada her kazanım ve çokgen için sırasıyla ilk olarak origami ile çokgenler oluşturularak özellikler buldurulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise kazanıma uygun Wordwall etkinlikleri ile özellikler üzerinde ders anlatımı yapılmıştır. Ders anlatımları tamamlandıktan sonra öğrencilere üç alan uzmanının görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme formunda Origami etkinlikleri ile ilgili üç soru, Wordwall etkinlikleri ile ilgili üç soru ve bu iki etkinlik türünü karşılaştırmaya yönelik dört soru olmak üzere toplam on soru yer almaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilirken içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada katılımcıların genel olarak Origami ve Wordwall etkinliklerine dair olumlu görüş bildirdikleri görülmektedir. Yapılan iki etkinlik türü katılımcılar tarafından kıyaslandığında origami etkinliklerini daha çok sevdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılara iki etkinlik türünden hangisinde daha fazla zorlandıkları sorulduğunda origami etkinliklerinde zorlandıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca öğrencilere hangi tür etkinlikleri tekrar yapmak istedikleri sorulduğunda origami etkinliklerini tekrar yapmak istedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik Eğitimi, Geometri Eğitimi, İlköğretim Öğrencileri, Ortaokul, Çokgenler, Origami, Wordwall

Abstract

Many researchers emphasize that humans encounter various geometric shapes from the moment they are born, and that the recognition of shapes and their sizes begins at an early age. Children, who perceive objects and the world through multiple senses, find it difficult to quickly grasp and retain the shapes and concepts they encounter in geometry lessons, which involve abstract concepts. For this reason, it is important to make the abstract concepts in geometry lessons concrete. The use of different types of activities and materials that support the concretization of abstract concepts in lessons plays an active role in students effectively achieving the goals set out in the mathematics program. In this context, it is important to determine the extent to which the activities and materials that can be used in lessons affect students' learning and interest levels. In this context, many studies on Origami or Wordwall are found in the literature. However, it is seen that studies aiming to compare the Origami and Wordwall applications are scarce in the literature. This study is therefore important. This study aims to obtain student opinions on the comparison of the use of Origami and Wordwall applications in teaching polygons in seventh grade. A case study model, one of the qualitative research methods, was used in this study. The study was conducted in the 2024-2025 academic year at a village school in the Selim district of Kars with seventh-grade students. Participants were selected using an easily accessible sampling method. In the study, for each learning outcome and polygon, polygons were first created using origami to identify their properties. Subsequently, lessons were taught on these properties using Wordwall activities appropriate for the learning outcome. After the lessons were completed, a semi-structured interview form, prepared based on the opinions of three subject matter experts, was administered to the students. The interview form contained a total of ten questions: three questions about origami activities, three questions about Wordwall activities, and four questions comparing these two types of activities. Content analysis was used to analyze the data obtained in the study. The study found that participants generally reported positive views about origami and Wordwall activities. When comparing the two types of activities, participants indicated that they liked origami activities more. When asked which of the two types of activities they found more challenging, participants reported that they found origami activities more challenging. Furthermore, when students were asked which type of activities they would like to do again, they expressed a desire to repeat origami activities.

Keywords: Mathematics Education, Geometry Education, Elementary School Students, Middle School, Polygons, Origami, Wordwall

1. GİRİŞ

İnsan hayatında büyük bir öneme sahip olan ve pek çok zihinsel yeteneğin gelişmesinde etkili olan matematik, gelişimi süresince birden fazla alana ayrılmıştır. Bu alanlardan biri de geometridir (Erdoğan, 2006:2). Geometri, içinde bulunduğumuz dünyayı tanımlamak ve anlamak için kullanılan, sistematik bir yöntemdir (Cantürk Günhan ve Başer, 2007). Farklı şekillerin özelliklerini araştıran bir alan olan geometri, aslında dünyanın fiziksel özelliklerini matematiksel olarak incelemektir. Diğer bir deyişle, geometriyi öğrenmek, dünyanın yapılarını ve ilişkilerini anlamak gibidir. Geometri, kişilerin eleştirel ve nesnel düşünme becerilerini geliştirmelerine, problem çözme becerileri kazanmalarına, sebep-sonuç bağlantıları kurmalarına ve sayısal düşünme becerilerini geliştirmelerine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Aşık Ünal ve Vezne, 2020).

Araştırmacıların birçoğu, insanoğlunun dünyaya geldiği andan itibaren çeşitli geometrik şekillerle karşılaştıklarını, şekillerin ve şekillerin büyüklüklerinin fark edilmesinin erken yaşta başladığını vurgulamaktadır. Bebeklerin ellerini ve ağızlarını kullanarak şekiller hakkında bilgi edindikleri ve bu nesnelerin şekilleri hakkında deneyim kazandıkları ifade edilmiştir (Spiegel,1998; Van Hiele, 1999; Aktaş, 2002; Avcı ve Dere, 2002; Van de Walle, 2004). Nesneleri ve dünyayı duyu organlarıyla algılayan çocukların soyut kavramlar içeren geometri dersinde gördükleri şekil ve kavramları çabuk

kavramaları, zihinlerinde tutabilmeleri zordur. (Aksan, 2009:54). Bundan dolayı geometri dersindeki soyut kavramların somutlaştırılması önem arz etmektedir. Derslerde soyut kavramları somutlaştırmayı sağlayan materyal kullanılması öğrencilerin matematik programında öngörülen hedeflere etkili bir şekilde ulaşmasında aktif rol oynamaktadır. Ayrıca çocukların geometrik düşüncelerinin gelişiminde; geometrik cisimlere dokunarak cisimleri keşfetmelerinin ve şekillerin çizimleri ile perspektif oluşturmalarının uzamsal becerilerini geliştirdikleri ve cisimlere temas ile zihinsel dönüşüm ve uzamsal görselleştirme üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir. (Clements ve Battista,1992; Werthessen,1999). Bu sebeple alanyazında geometri öğretiminde materyal kullanılarak öğrencinin derse aktif katılımının başarıya etkisini araştıran çalışmalar da mevcuttur. Materyallerle geometri öğretiminin öğrencilerinin geometri başarısını artırdığı tespit edilmiştir (Sarı, 2010; Şahin, 2013). Duyularını aktif bir şekilde kullanarak öğrenim ortamına dahil olan öğrenciler, öğrenme süreçlerini daha kolay gerçekleştirebilmektedir. Öğretim ne kadar fazla duyu organına hitap ederse, öğrenme süreci de o kadar etkili ve kalıcı hale gelmekte, unutma süreci ise o denli gecikmektedir (Demirel, Seferoğlu ve Yağcı, 2002).

Geometrik şekiller ve geometrik cisimlerin nitelikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri geometri dersi kapsamına girmektedir. İlköğretim döneminde, geometrik cisimleri ve şekilleri tanıırken isimlendirme, inşa etme, çizme, karşılaştırma ve belirli özelliklere dayalı gruplama etkinliklerinin yapılması tavsiye edilmektedir. Bu sayede öğrencilerin çevrelerindeki nesnelerle, geometri dersi kapsamında ele alınan soyut kavramlar ve terimler arasında bağlantı kurması daha kolay hale gelmektedir. Geometrik cisim ve şekillerin bileşenleri ile bu bileşenlerin özellikleri fiziksel nesneler ve modeller üzerinden incelenerek, öğrencilerin genellemelere erişimlerinin sağlanması mümkün olacaktır (MEB, 2005).

Öğrencilerin geometrik kavramları çizerek ve keserek oluşturabilecekleri somut etkinliklerden biri de origamidir (Yin, 2009). Origami; Japonca kökenli bir kelimedir ve kağıt katlama sanatı olarak tanımlanabilir. Origami sanatı çiçekler, hayvanlar veya figürleri oluşturmak için kare şeklindeki kağıt parçası ile oluşturulmaktadır (Haga, 2008). Nitekim origami ile geometri dersini ilişkilendirdiğimizde origami; öğrencilerin geometrik şekiller ve özelliklerini (Pearl, 2008) aynı zamanda geometrik şekillerin kendi aralarındaki ilişkilerini anlamlandırmayı sağlamaktadır (Tuğrul ve Kavici, 2002). Ayrıca derste yapılan origami etkinliklerinin öğrencilerin motivasyon ve derse karşı tutumunu, geometrik düşünme becerisi ve geometri başarısını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Dağdelen 2012; Polat, 2013; Arıcı, 2012; Shalev, 2005). Tüm bunlar geometri öğretiminde origami etkinliklerini kullanmanın etkilerini göz önüne sermektedir.

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği bu çağda insanlar daha fazla bilgi sahibi olabilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadır. Bilgiye hızlı bir şekilde ulaşan ülkelerin bilim ve teknoloji alanında gelişmesi, zenginleşmesini ve yüksek refah seviyesine ulaşmasını sağlamaktadır (Amable, B. ve B. Verspagen 1995). Her alanda kullanılan teknoloji eğitim alanında da kullanıldığında ulusların gelişmesine destek olmaktadır (Ertürk, 2008). Benzer şekilde geometri öğretimi için de teknolojinin sağladığı birçok kolaylık vardır (Dibek, Yalçın ve Yavuz, 2016). Teknolojinin matematik ve geometri öğretiminde kullanıldığı pek çok araç mevcuttur ve bu araçlardan birisi de şüphesiz ki eğitsel dijital oyunlardır. Dijital eğitsel oyunun en bilinen özelliği öğrencileri eğlendirirken öğretebilmesidir. Eğlence hem öğrenmenin etkililiğini hem de öğrencinin motivasyonunu olumlu yönde etkiler (Li vd.,2016). Bunun yanı sıra dijital oyunların eğlenceli, öğretici ve kolay ulaşılabilir olması nedeniyle öğrencilerin ve öğretmenlerin okulda ve okulun dışında dijital eğitsel oyunlara yönelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Durak ve Yılmaz, 2019). Kişilerin dijital eğitsel oyunlara ulaşmaları için birçok platform mevcuttur. Bu platformlardan biri de wordwall.net sitesidir. Wordwall, oyunlaştırma öğeleri içeren etkileşimli dijital oyunları öğretmenlere ve öğrencilere ücretsiz bir şekilde sunan bir platformdur. Bu platformda farklı dersler için her öğrenci seviyesine uygun etkinliklere ulaşılması

mümkündür. Platformda yer alan etkinlikler öğrencilerin bireysel ya da öğretmen liderliğinde sınıf ortamında oynamasına uygundur (Çil, 2021; Bueno vd., 2022).

Kapsamlı bir şekilde yapılan literatür incelemesi sonucunda “Origami” ve “Wordwall” etkinliklerinin uygulanmasına dair öğrenci görüşleri çalışmaları mevcuttur. Fakat bu etkinliklerin karşılaştırılmasına dair çok az çalışmanın yapıldığı farkedilmektedir. Bu durum göz önüne alındığında bu araştırmanın önemi görülmekle beraber, Origami ve Wordwall uygulamalarının çokgenler konusunun öğretiminde kullanılmasına dair öğrenci görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır;

- Öğrencilerin çokgenlerin özelliklerinin öğretiminde Origami ve Wordwall kullanımına dair genel görüşleri nelerdir?
- Öğrenciler çokgenler öğretiminde Origami ve Wordwall kullanıldığında çokgenlerin hangi özelliklerini öğrendiler veya pekiştirdiler?
- Öğrenciler Origami ve Wordwall etkinliklerinde sevdikleri yönler nelerdir?
- Öğrenciler Origami ve Wordwall etkinliklerinde zorlandıkları yönler nelerdir?
- Bu iki etkinlikten hangisi öğrencilerin;

- a) Daha çok hoşuna gitti?
- b) Konuyu daha iyi anlamalarını sağladı?
- c)Yaparken daha fazla zorlanmasına neden oldu?
- d)Tekrar yapmak isteyeceği türden bir etkinliktir?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Creswell (2007)’e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya daha fazla durumu birden çok kaynak içeren veri toplama araçlarıyla (gözlemler, raporlar, görüşmeler, görsel-işitsel araçlar) detaylıca incelediği, durum veya durumlara bağlı olarak kategorilerin isimlendirildiği nitel bir araştırma modelidir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Kars Selim ilçesinde bulunan bir köy okulunun 7. sınıf düzeyinde öğrenim gören 9 (4 erkek 5 kız) öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kolay erişim sağlayan örnekleme yöntemi, araştırma kapsamında yer alacak kişilerin veya grupların sürece dahil edilmesinin ya da bu bireylere ulaşımın daha basit olmasına bağlıdır (Yıldırım & Şimşek,2018).

2.3. Veri Toplama Araçları

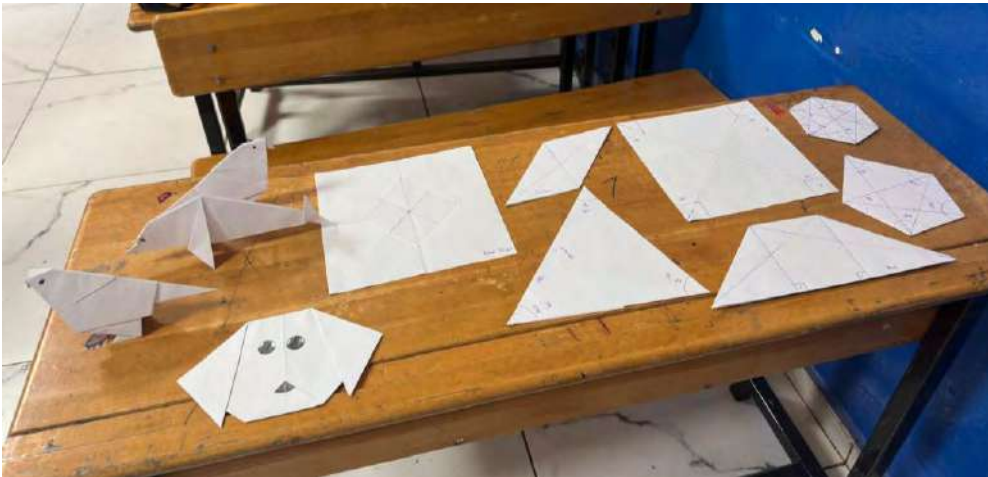
Araştırmada veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Formda yer alan sorular 3 alan uzmanı (2 akademisyen ve 1 öğretmen) görüşü alınarak düzenlenmiş güvenilirlik ve geçerliliği sağlanmıştır. Görüşme formunda Origami etkinlikleri ile ilgili üç soru, Wordwall etkinlikleri ile ilgili üç soru ve bu iki etkinlik türünü karşılaştırmaya yönelik dört soru olmak üzere toplam on soru yer almaktadır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Bu araştırma kapsamında 7. Sınıf çokgenler konusu içinde yer alan “Düzgün çokgenlerin kenar ve açı özelliklerini açıklar.”, “Çokgenlerin köşegenlerini, iç ve dış açılarını belirler; iç açılarının ve dış açılarının ölçüleri toplamını hesaplar.” ve “Dikdörtgen, paralelkenar, yamuk ve eşkenar dörtgeni tanıır; açı özelliklerini belirler.” kazanımlarına uygun olarak Origami ve Wordwall etkinlikleri ile ders anlatımı yapılmıştır. Çalışmada her kazanım ve çokgen için sırasıyla ilk olarak origami ile çokgenler oluşturularak özellikler buldurulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise kazanıma uygun Wordwall etkinlikleri ile özellikler üzerinde ders anlatımı yapılmıştır. Bu uygulama her hafta 5 ders saati olmak üzere toplam 3 hafta yapılmıştır. Ders anlatımları tamamlandıktan sonra öğrencilere üç alan uzmanının görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilirken içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. İçerik analizi yapılırken birbiriyle ilişkili veriler belirli tema ve kategoriler etrafında toplanmıştır. Okuyan kişinin anlayabileceği şekilde kategorize edilerek yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmada görüşleri alınan her bir öğrenci Ö1, Ö2, ..., Ö9 şeklinde kodlanmıştır ve bu öğrencilerden elde edilen veriler değişiklik yapılmadan kaydedilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda alınan cevaplar aralarındaki benzerliklere dikkat edilerek kodlanarak frekans değerleri oluşturulmuştur.

Resim 1. Öğrencilerin Yaptığı Origami Çalışmalarından Görseller

Resim 2. Öğrencilerin Yaptığı Wordwall Çalışmalarından Görseller

3. BULGULAR

3.1 Görüşme Sorularına Verilen Cevaplar

Tablo 1

Öğrencilerin Origami ve Wordwall'a Ait Genel Görüşler

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Eğlenceli	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7	6
	Güzel	Ö1, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8	5
	Kolay	Ö2, Ö5, Ö6, Ö7	4
	Faydalı	Ö1	1
	Zorlayıcı	Ö4	1
	Öğretici	Ö8	1
	İlgi Çekici	Ö9	1
Wordwall	Eğlenceli	Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8	5
	Güzel	Ö1, Ö7	2
	Öğretici	Ö8, Ö4	2
	Zorlayıcı	Ö2	1
	Sıkıcı	Ö3	1
	Pekiştirici	Ö9	1
	Kolay	Ö8	1
	Çeşitli	Ö1	1
Toplam			13

Tablo 1 incelendiğinde örneklem grubunun ‘*Origami etkinliklerini genel olarak nasıl buldun? Neden?*’ ve ‘*Wordwall etkinliklerini genel olarak nasıl buldun? Neden?*’ sorularına verdiği cevaplar 2 kategori ve 15 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliğine dair görüş kodları etkinliklerin eğlenceli olması, güzel olması, kolay olması, faydalı olması, zorlayıcı olması, öğretici olması ve ilgi çekici olması olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliğine dair görüş kodları etkinliklerin eğlenceli olması, güzel olması, öğretici olması, zorlayıcı olması, sıkıcı olması, pekiştirici olması, kolay olması ve çeşitli olması olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö1: “*Origami etkinlikleri kolaydı. Kâğıt katlamak eğlenceliydi.*”

Ö3: “*Worldwall etkinlikleri biraz sıkıcıydı çünkü sadece soru çözdük.*”

Tablo 2

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerinde Öğrendikleri veya Pekiştirdikleri Kavramlar

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Kenar	Ö1, Ö3, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9	6
	Açı	Ö1, Ö3, Ö5, Ö9, Ö8	5
	Köşegen	Ö1, Ö5, Ö3, Ö9, Ö8	5
	Köşe	Ö1, Ö5, Ö7	3
	Dış Açı Ölçüleri Toplamı	Ö6, Ö9	2
	İç Açı Ölçüleri Toplamı		
Wordwall	Bir Köşeden Geçen	Ö4, Ö9	2
	Köşegen Sayısı	Ö4, Ö5	2
	İç Açı Farkları	Ö8	1
	Açı	Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8	5
	Kenar	Ö1, Ö7	2
	Köşegen	Ö8, Ö4	2
	İç açı	Ö4, Ö5	2
	Çokgen şekilleri	Ö4	1
	Dış açı ölçüleri toplamı	Ö6	1
	İç açı ölçüleri toplamı	Ö6	1
	Çokgenleri kıyaslama	Ö8	1
	Bir Köşeden Geçen	Ö1	1
	Köşegen Sayısı		

Tablo 2 incelendiğinde örneklem grubunun *‘Origami etkinliklerini sana çokgenlerle ilgili neler öğretti?’* ve *‘Wordwall etkinlikleri sana çokgenlerle ilgili neler öğretti?’* sorularına verdiği cevaplar 2 kategori ve 19 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliklerinde öğrencilerin öğrendikleri veya pekiştirdikleri kavramlara dair kodlar kenar, açı, köşegen, köşe, dış açı ölçüleri toplamı, iç açı ölçüleri toplamı, çokgenlerin bir köşesinden geçen köşegen sayısı, çokgenlerin iç açı farkları olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerinde öğrencilerin öğrendikleri veya pekiştirdikleri kavramlara dair kodlar açı, kenar, köşegen, iç açı, çokgen şekilleri, çokgenlerin dış açı ölçüleri toplamı, çokgenlerin iç açı ölçüleri toplamı, çokgenleri kıyaslama, çokgenlerin bir köşesinden geçen köşegen sayısı olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö6: *“Origami ile çokgenlerin iç açı ölçüleri toplamını, dış açı ölçüleri toplamını ve kenar sayılarını öğrendim.”*

Ö4: *“Wordwall ile çokgenlerin iç açı ölçülerini ve çokgenlerin görsellerini öğrendim.”*

Tablo 3

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerinde Sevdikleri Yönler

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Kolay öğrenmeyi sağlaması	Ö1, Ö6, Ö7	3
	Yaparak öğrenmek	Ö3	
	İlgi çekici	Ö9	1
	Öğretici	Ö8	1
	Aktiviteleri beğendim	Ö9	1
Wordwall			1
	Dönüt vermesi	Ö1, Ö7, Ö5, Ö9	
	Soru sayısı fazla	Ö1, Ö9	4
	Ders tekrarı sağlaması	Ö7, Ö9	2
	Derse katılım isteğini artırması		2
		Ö5, Ö8	2
	Yaparak öğrenme		
	İzleyerek öğrenme	Ö2	1
	Akılda Kalıcı	Ö8	1
	Oyun Çeşitliliği	Ö2	1
Toplam		Ö1	1
			21

Tablo 3 incelendiğinde örneklem grubunun *‘Origamilerle çokgenler oluşturma ve bu çokgenleri inceleme etkinliklerinin sevdiği yönleri nelerdi? Açıklar mısın?’* ve *‘Wordwall etkinliklerinin sevdiği yönleri nelerdi? Açıklar mısın?’* sorularına verdiği cevaplar 2 kategori ve 13 kod altında toplanmıştır.

Origamilerle çokgenler oluşturma ve bu çokgenleri inceleme etkinliklerinin sevilen yönlerine ait kodlar kolay öğrenmeyi sağlaması, yaparak öğrenmeyi sağlaması, ilgi çekici olması, öğretici olması ve aktivitelerin beğenilmesi olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerinin sevilen yönlerine dair kodlar cevapladıktan sonra dönüt vermesi, derse katılım isteğini artırması, soru sayısının fazla olması, ders tekrarı sağlaması, yaparak öğrenmeyi sağlaması, izleyerek öğrenmeyi sağlaması, akılda kalıcı olması ve oyun çeşidinin fazla olması olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö9: “Origamideki aktiviteleri beğendim ilgi çekiciydi.”

Ö8: “Çokgenleri kıyasladım yaparak öğrendim, arkadaşlarımı izleyerek öğrendim.”

Tablo 4

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerinde Zorlandıkları Yönler

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Kâğıdı katlamak	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8	7
	Köşegenleri belirlemek	Ö5	1
Wordwall	Süre	Ö1, Ö3, Ö8	3
	Açıların toplamı etkinliği	Ö4, Ö8, Ö9	3
	Soruların zorluğu	Ö2	1
Toplam			15

Tablo 4 incelendiğinde örneklem grubunun *‘Origamilerle çokgenler oluştururken zorlandığın bir kısım oldu mu? Açıklayabilir misin?’* ve *‘Wordwall etkinliklerini yaparken zorlandığın bir kısım oldu mu? Açıklayabilir misin?’* sorularına verdiği cevaplar 2 kategori ve 5 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliklerinde zorlanılan kısımlara dair kodlar kâğıdı katlamak ve kâğıt üzerinde köşegenleri belirlemek olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerinde zorlanılan kısımlara dair kodlar etkinlik sürenin yetersizliği, açıların toplamının hesaplandığı etkinlik ve etkinlikteki soruların zorluğu olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö4: “Origamide kâğıt katlarken zorlandım.”

Ö8: “Worldwall açılar oyununda zorlandım çünkü süre yetmedi.”

Tablo 5

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerini Sevme Açısından Kıyaslayarak Tercih Etme Durumu

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Yaparak öğrenmeyi sevdim	Ö4, Ö7, Ö8	3
	Daha eğlenceli	Ö2, Ö6	2
	Çıkan ürünleri sevdim	Ö1	1
	Katlamayı sevdim	Ö1	1
	Ölçmeyi sevdim	Ö3	1
Wordwall	Daha fazla bilgi verdi	Ö5	1
	Daha iyi öğrendim	Ö9	1
	Daha eğlenceli	Ö9	1
Toplam			11

Tablo 5 incelendiğinde örneklem grubunun ‘**Origami etkinliklerini mi yoksa Wordwall etkinliklerini mi daha çok sevdim? Neden?**’ sorusuna verdiği cevaplar 2 kategori ve 8 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliklerini seven öğrencilerin cevaplarına dair kodlar yaparak öğrenmeyi sevme, daha eğlenceli bulma, çıkan ürünleri sevme, katlamayı sevme ve ölçmeyi sevme olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerini seven öğrencilerin cevaplarına dair kodlar daha fazla bilgi verici, daha iyi öğretici ve daha eğlenceli olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö2: “Origamiyi daha çok sevdim çünkü daha eğlenceliydi.”

Ö1: “Origamideki katlamayı sevdim. Çıkan ürünleri sevdim.”

Tablo 6

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerini Öğrenme Açısından Kıyaslayarak Tercih Etme Durumu

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Wordwall	Daha fazla soru çözdüm	Ö1, Ö6	2
	Daha iyi öğretti	Ö6, Ö9	2
	Daha çok bilgi verdi	Ö5	1
	Daha kolay öğretti	Ö3	1
	Etkinlikleri yararlı	Ö1	1
	Daha akılda kalıcı	Ö2	1
	Yanlışları gösterdi	Ö9	1
Origami	Daha iyi öğrendim	Ö5, Ö4	2
	Kendim buldum	Ö7, Ö8	2
	Daha eğlenceli	Ö4	1
	Daha akılda kalıcı	Ö3	1
Toplam			15

Tablo 6 incelendiğinde örneklem grubunun *‘Sence hangi etkinlik çokgenleri daha iyi anlamana yardımcı oldu? Neden böyle düşündün?’* sorusuna verdiği cevaplar 2 kategori ve 11 kod altında toplanmıştır.

Wordwall etkinliklerini tercih eden öğrencilerin cevaplarına dair kodlar daha fazla soru çözdüm, daha iyi öğretti, daha çok bilgi verdi, daha kolay öğretti, daha yararlı etkinlikleri vardı, daha akılda kalıcı, yanlışları gösterdi olarak tespit edilmiştir. Origami etkinliklerini tercih eden öğrencilerin cevaplarına dair kodlar daha iyi öğrendim, kendim buldum, daha eğlenceli, daha akılda kalıcı olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö5: *“Worldwall ile daha iyi öğrendim. Kağıtla yapamayacaklarımı tahtada gördüm.”*

Ö3: *“Origami daha iyi anlamamı sağladı ölçtüklerim aklımda kaldı.”*

Tablo 7

Öğrencilerin Origami ve Wordwall Etkinliklerini Yaşadıkları Zorluklar Açısından Kıyaslayarak Seçmeme Durumu

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Kâğıt katlamak	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9	6
Wordwall	Etkinlik sürelerinin yetersizliği	Ö2, Ö3, Ö8	3
	Açıları bulmak	Ö8	1
Toplam			10

Tablo 7 incelendiğinde örneklem grubunun *‘İki etkinliği karşılaştırdığında hangi etkinlikle öğrenirken daha çok zorlandığını düşünüyorsun? Neden?’* sorusuna verdiği cevaplar 2 kategori ve 3 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliklerini daha zor bulan öğrencilerin cevaplarına dair kod kâğıt katlamak olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerini daha zor bulan öğrencilerin cevaplarına dair kodlar etkinlik sürelerinin yetersizliği, açıları bulmak olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö7: “Origami etkinliğinde daha çok zorlandım. Çünkü kâğıdı katlayarak uçlarını birleştirmek zordu.”

Ö8: “Worldwall etkinliğinde zorlandım açıları bulurken çünkü süre kısıydı.

Tablo 8

Öğrencilerin Tekrar Yapılmasını İsteddiği Etkinlik Türü

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Origami	Kağıtla	Ö1, Ö8, Ö2, Ö3, Ö4 Ö5	8
	Elde	Ö6, Ö7	
	Katlamalı		
		Ö9	
Wordwall	Bilgisayarda		1
Toplam			9

Tablo 8 incelendiğinde örneklem grubunun *‘Matematik derslerinde bu tür etkinlikler tekrar yapılmasını ister misin? Hangi tür etkinlikleri tercih edersin?’* sorusuna verdiği cevaplar 2 kategori ve 4 kod altında toplanmıştır.

Origami etkinliklerine benzer etkinlikler yapmak isteyen öğrencilerin cevaplarına dair kodlar kağıtla, elde ve katlamalı olarak tespit edilmiştir. Wordwall etkinliklerine benzer etkinlikler yapmak isteyen öğrencilerin cevaplarına dair kodlar bilgisayarda olarak tespit edilmiştir.

Bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir:

Ö7: *“Origami gibi kağıtla yapılan etkinlikler yapmak isterim.”*

Ö8: *“Worldwall tarzı bilgisayarda oyun oynama etkinlikleri tercih ederim.”*

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 7. sınıf çokgenler konusunun anlatımında Origami ve Wordwall etkinliklerinin kullanılmasına dair öğrenci görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan araştırmada katılımcıların genel olarak Origami ve Wordwall etkinliklerine dair olumlu görüş bildirdikleri görülmektedir. Öğrenciler Origami etkinliklerini güzel ve eğlenceli bulmuşlardır. Erkin, Aydan ve Balcı (2011) tarafından yapılan benzer çalışma ile bu bulgular paralellik göstermektedir. Bu durumun sebebi öğrencilerin Origami etkinliklerini oyun olarak algılaması kaynaklı olabilir. Araştırmada öğrencilerin yapılan Wordwall etkinliklerini öğretici buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazına bakıldığında Lamas ve Moumoutzis (2015) ‘in oyunlaştırma etkinliklerinin anlamlı öğrenme ve matematik öğrenimini geliştirebileceğine dair görüşü ile uyusmaktadır. Bu durumdan yola çıkarak Wordwall etkinliklerinin ders esnasında kullanımının

geometriye dair anlamlı öğrenmeleri arttırabileceği söylenebilir. Katılımcılara yapılan etkinliklerde öğrendikleri veya pekiştirdikleri kavramlar sorulduğunda çokgenlere dair temel kavramların yanı sıra etkinliklerin çokgenleri aç, kenar ve köşegen sayıları açısından kıyaslayabilmelerini sağladığına dair görüşte bulunmaktadır. Literatüre de bakıldığında origami etkinliklerinin geometri ile ilgili bilgileri arttırarak geometrik düşünme yeteneğini geliştirdiği belirtilmektedir (Çakmak, 2009; Arıcı,2012). Origami etkinliklerinin geometrik düşünme yeteneğini geliştirebileceği söylenebilir. Katılımcılara Origami etkinliğine dair sevdikleri yönler sorulduğunda etkinliklerin öğrenmeyi kolaylaştırdığına dair görüşte bulunmuşlardır. Akman, 2002; Doruk ve Umay, 2011'in yaptıkları benzer çalışmalarda da matematik konularının günlük hayatla ilişkilendirilerek anlatılmasının öğrenmede etkililiği artıracağı vurgulanmaktadır. Öğrencilerin bilmedikleri kavramları günlük hayatla ilişkilendirilerek anlatmanın öğrenmeyi kolaylaştırmış olabileceği söylenebilir. Katılımcılara Wordwall etkinliklerine dair sevdikleri yönler sorulduğunda etkinliklerin derse katılma isteklerini arttırdığına dair görüş bildirmişlerdir. Alanyazında dijital oyunlaştırma araçlarının, öğrencilerin derse katılımını artırma potansiyelinin olduğu vurgulanmaktadır (Manzano-León vd., 2021). Yapılan etkinlikler öğrenciler arası rekabet duygusunun artmasına sebep olarak derse katılımı arttırmış olabilir. Katılımcılara origami etkinliklerinde zorlandıkları durumlar sorulduğunda kâğıt katlamak ve uzun aşamalara sahip olan altıgen şeklinin yapımında zorlandıklarına dair görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar zorlandıkları kısımlarda birbirlerinden yardım almışlardır. Tuğrul ve Kavici (2002) çocukların origami etkinliklerini yaparken gözlemlene, iş birliği yapma ve yardımlaşma duygularını geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılara Wordwall etkinliklerinde zorlandıkları durumlar sorulduğunda her bir soru için verilen sürelerin genel olarak yetersiz olduğuna dair görüş bildirilmiştir. Literatüre bakıldığında eğitsel dijital oyun çalışmalarında benzer süre yetersizliği sorunlarının yaşandığı görülmektedir (Usta,N.,ve Diğerleri (2017); Özdeş,2024; Altunsoy ve Güneş (2024)). Öğrenciler süre yetersizliğinden kaynaklı soruları çözemediklerinde motivasyonları olumsuz bir şekilde etkilenebilir. Katılımcıların yapılan iki etkinlik türünü sevme açısından kıyaslamaları istendiğinde origami etkinliklerini daha çok sevdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Origami etkinliklerinde öğrencilerin sevdikleri durumun yaparak öğrenmek olduğu görülmüştür. Masal ve diğerlerinin (2018) yaptığı çalışmada origami etkinliklerinin öğrenmeyi kalıcı hale getirmede rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu durum yaparak öğrenmede kişilerin öğrenme sürecine aktif katılmasından kaynaklı olabilir. Katılımcıların yapılan iki etkinlik türünü öğrenme açısından kıyaslamaları istendiğinde Wordwall etkinliklerini konuların tekrar edilebilmesini sağladığı için daha öğretici bulduklarını belirtmişlerdir. Altun (2014: 46) yaptığı çalışmada eğitici oyunların tekrarı zevkli hale getirmek amacıyla kullanılabileceği belirterek bulguyu desteklemektedir. Wordwall gibi dijital oyunların konu tekrarında kullanımı geometri öğretiminde kolaylık sağlayabilir. Katılımcıların yapılan iki etkinlik türünü zorlanma açısından kıyaslamaları istendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu origami etkinliklerinde kâğıt katlarken zorlandıklarını belirtmişlerdir. Çakmak (2009) çalışmada, öğrencilerin origami etkinliklerinde kâğıt katlarken zorlandığını belirtmiştir. Bu durumun sebebi öğrencilerin ince motor becerilerinin fazla gelişmemiş olmasından kaynaklanabilir. Katılımcılara yapılan iki etkinlik türünden hangisine benzer etkinlikleri tekrar yapmak istedikleri sorulduğunda genel olarak origami etkinliklerine benzer etkinlikler yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi katılımcıların kendi uğraşları sonucunda bir ürün ortaya koymalarının verdiği başarılı olma düşüncesiyle bağlantılı olabilir.

- Wordwall ve Origami ile ilgili yapılacak etkinliklerin süre düzenlemeleri öğretmenler tarafından ele alınabilir.
- Geometri konularının anlatımında Origamiye benzer şekilde kâğıt kullanılarak yapılan sanatlardan biri olan Krigami etkinlikleri ile öğretim desteklenebilir, yeniden ele alınabilir. Origami benzeri farklı uygulamalar da yapılabilir.

- Ortaokul programlarına öğrencilere Origami gibi ince motor becerileri geliştirecek yeni uygulama dersleri eklenerek bu derslerin etkileri araştırılabilir.
- Matematik dersi kapsamında öğrenci portfolyolarındaki ürünlerde kağıtla çalışılan çalışmalar artırılabilir ve bu çalışmaların öğrenci yetkinliğini artırıp arttırmadığına bakılabilir.
- Öğrencilerin öğretici bulduğu Wordwall tarzı dijital içeriklerin neler olabileceği, öğrencilerin bunlardan nasıl faydalanabileceği ve bu bağlamda ders içeriklerinin neler olabileceği tartışılabilir.

5. KAYNAKÇALAR

- Akman, B. (2002). Okul Öncesi Dönemde Matematik. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 23, 244-248.
- AKSAN, M. E. (2009). Origami ile geometri. 8. Matematik Sempozyumu, 54
- Altınsoy, Y. & Güneş, G. (2024) *Kırsalda Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Web 2.0 Destekli Matematik Etkinliği Uygulama Durumlarının İncelenmesi*, GEFAD / GUJGEF44(3): 1751-1784(2024)
- Altun, M. (2013), *Düzenli Eğitsel Oyun Oynayan 11-12 Yaş Grubu Çocuklarda Problem Çözme Becerisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Amable, B., Verspagen, B. (1995), *The Role Of Technology In Market Shares Dynamics*. Applied Economics, 197-204.
- Arıcı, S. (2012). Origami Temelli Öğretimin 10. Sınıf Öğrencilerinin Uzamsal Görselleştirme, Geometri Başarısı ve Geometrik Akıl Yürütmeleri Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Aşık Ünal, Ü. Ö. & Vezne, R. (2020) Sınıf öğretmenlerinin geometrik düşünme düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 133-150. doi :10.24315/tred.688883
- Bueno, M., Perez, F., Valerio, R., & Areola, E. M. Q. (2022). A usability study on Google Site and Wordwall.Net: Online instructional tools for learning basic integration amid pandemic. *Journal of Global Business and Social Entrepreneurship (GBSE)*, 7(23).
- Cantürk Günhan, B. & Başer, N. (2007). Geometriye yönelik öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 68-76. doi: 10.1501/EFD_070106
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.
- Çakmak, S. (2009). *An Investigation Of The Effect Of Origami-Based Instruction On Elementary Students' Spatial Ability In Mathematics*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara.

- Çil, E. (2021). The effect of using Wordwall. net in increasing vocabulary knowledge of 5th Grade EFL students. *Language Education and Technology*, 1(1), 21-28.
- Dağdelen, İ. (2012). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Değirmenci, F.B. (2009). Fraktal geometri ve üretken sistemlerle mimari tasarım. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Demirel, Ö., Seferoğlu, S. S. ve Yağcı, E. (2002). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (5. bs.). Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Dibek, M., Yalçın, S., & Yavuz, H. Ç. (2016). Matematik Okuryazarlığı İle Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Kullanım Becerileri Arasındaki İlişki: PISA 2012. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(3), 39-58.
- Durak, H. Y., & Yılmaz, F. G. K. (2019). *Öğretmen adaylarının matematik öğretimine yönelik eğitsel dijital oyun tasarımlarının ve tasarım sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Ege Eğitim Dergisi, 20(1), 262-278.
- Doruk, B. K. ve Umay, A. (2011). Matematiği Günlük Yaşama Transfer Etmede

Matematiksel Modellemenin Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 41, 124-135

- ERDOĞAN, T. (2006). Van Hiele Modeline Dayalı Öğretim Sürecinin Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Yeni Geometri Konularına Yönelik Hazırbulunuşluk Düzeylerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Erekmekçi, M., ve Fidan, Ş. (2012). Oyunun tasarım platformları: Oyunun eğitim ve kültüre etkisi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 851-861.
- Erktin, E., Aydan, Ö. ve Balcı, N. (2011). İlköğretim Matematik Sınıflarında “Kâğıt Katlama” Projesi, www.yeditepe.edu.tr (Erişim Tarihi: 14.07.2025)
- Haga, K. (2008). *Origamics Mathematical Explorations Through Paper Folding*: Publisher: Hackensack, NJ (u.a) World Scentific. (Erişim Tarihi: 02.12. 2012)
- Kanade, T. (1980). A Theory Of Origami World. *Artificial Intelligence*. 13 (3), 279-311.
- Krier, J.,L. (2007). *Mathematics And Origami: The Ancient Arts Unite*, <http://math.uttyler.edu/> (Erişim Tarihi: 01.03. 2012)
- Lamas, P., & Moumoutzis, N. (2015, November). Towards the gamification of inquiry-based flipped teaching of mathematics a conceptual analysis and framework. In 2015 International Conference on Interactive Mobile Communication Technologies and Learning (IMCL) (pp. 343-347). IEE <https://doi.org/10.1109/IMCTL.2015.7359616>
- Manzano-León, A., Camacho-Lazarraga, P., Guerrero, M. A., Guerrero-Puerta, L., Aguilar-Parra, J. M., Trigueros, R., & Alias, A. (2021). Between level up and game over: A systematic literature review of gamification in education. *Sustainability*, 13(4), 2247. <https://doi.org/10.3390/su13042247>
- Masal, M., Ergene, Ö., Takunyacı, M., & Masal, E. (2018). Prospective teachers’ views about using origami in mathematics lessons. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 5(2), 56-65.

- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı), (2005). *İlköğretim Matematik Dersi (1-5) Öğretim Programı*. Devlet Kitapları Müd. Bas. Evi. Ankara.
- Pearl, B. (2008). Math in motion: Origami in the classroom (k-8). Langhorne, PA:Math in Motion, Incorporated.
- Polat, S. (2013). Origami ile matematik öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 15-27. doi: 10.15361/sbe.2013.21.15
- Seferoğlu, S. S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı: Pegem A Yayıncılık.
- Shalev, H. (2005). Origami in education and therapy. Retrieved from http://www.theragami.com/origami_ed.html
- Şahin, T. (2013). Somut ve sanal manipülatif destekli geometri öğretiminin 5. Sınıf öğrencilerinin geometrik yapıları inşa etme ve çizmedeki başarılarına etkisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Tuğrul, B. & Kavici, M. (2002). Kağıt Katlama Sanatı Origami ve Öğrenme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl:2002 (1) Sayı:11* 1
- Usta, N., Işık, A., Şahan, G., Genç, S., Taş, F., Gülay, G., Diril, F., Demir, Ö., & Küçük, K. (2016), Öğretmen Adaylarının Matematik Öğretiminde Oyunların Kullanımı İle İlgili Görüşleri International Journal of Social Sciences and Education Research, Volume: 3(1), 2017
- Wille, A. M., & Boquet, M. (2009). Imaginary dialogues written by low-achieving students about origami: A case study. In Tzekaki, M. Kaldrimidou, M. & Sakonidis, H. (Eds.) Proceedings of the 33rd Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, Vol. 5, pp. 337- 344. Thessaloniki, Greece: PME
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yin, S. (2009). The Mathematics of Origami, www.math.washington.edu (Erişim Tarihi: 10.07.2025)

EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF POOL BOILING CHARACTERISTICS ON
NICKEL-COATED COPPER SURFACES BY ELECTROCHEMICAL METHOD
ELEKTROKİMYASAL YOLLA NİKEL KAPLI BAKIR YÜZEYLERDE HAVUZ
KAYNAMA KARAKTERİSTİĞİNİN DENEYSEL İNCELENMESİ

Mısra YILMAZ¹ ve Doğan ÇİLOĞLU²

¹Makine Mühendisi, Çıldır Belediyesi, Fen İşleri Müdürlüğü, Ardahan, Türkiye
misra.yilmaz22@ogr.atauni.ed.tr,

0009-0005-7216-800X

²Atatürk Üniversitesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Erzurum, Türkiye

dciloglu@atauni.edu.tr

ORCID CODE: 0000-0002-7570-9271

Özet

Kaynama, bir ısı kaynağı tarafından ısıtılan sıvının doyma sıcaklığına ulaşmasıyla katı-sıvı ara yüzeyinde buhar kabarcıklarının oluşarak yüzeye çıkmasıyla sıvının buharlaşması olayıdır. Kaynama ısı transferi endüstride, özellikle, güç santrallerinde, proses sanayisinde, ısı değiştiricileri ve elektronik soğutma işlemlerinde ısı transferi açısından en etkili süreçlerden biridir. Bu nedenle, kaynama mekanizmasının detaylı olarak anlaşılması hem teorik hem de uygulamalı mühendislik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, elektrokimyasal yolla üç farklı konsantrasyonda Ni kaplanmış bakır bir test yüzeyi üzerinde havuz kaynama davranışı deneysel olarak incelenmiştir. Deneyler atmosfer basıncı altında ve kaynayan akışkan olarak n-pentan kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Deneysel sonuçlar, saf yüzeyle karşılaştırıldığında Ni kaplı yüzeylerin daha yüksek ısı transfer katsayıları ve kritik ısı akısı değerleri sergilediğini göstermiştir. Kritik ısı akısındaki en yüksek artış en yüksek Ni konsantrasyonu ile kaplı yüzeyde gerçekleşmiş ve %36 olarak belirlenmiştir. Ni kaplanmış yüzeylerde konsantrasyon artışıyla birlikte yüzeyde porozif yapılar meydana gelmiş, bu yapılar kabarcıkların daha kolay oluşmasına ve yüzeyden daha hızlı ayrılmasına olanak tanımıştır. Böylece kaynama sürecinde kabarcık dinamiği iyileşmiş ve ısı transfer performansı belirgin biçimde artmıştır. Elde edilen veriler, artan yüzey pürüzlülüğü ve gelişen ıslanabilirliğin havuz kaynama performansını ve kritik ısı akısını iyileştirdiğini göstermiştir. Bu bulgular, kaplama yöntemleriyle yüzey özelliklerinin değiştirilmesinin kaynama ısı transferini optimize etmede etkili bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Elektrokimyasal kaplama, havuz kaynama, kritik ısı akısı

Abstract

Boiling is the phenomenon in which vapor bubbles are generated at the solid–liquid interface and rise to the surface as a liquid, heated by a heat source, reaches its saturation temperature. Boiling heat transfer is considered one of the most effective mechanisms for thermal management, particularly in power plants, process industries, heat exchangers, and electronic cooling systems. Therefore, understanding the detailed mechanism of boiling is of great importance for both theoretical research and practical engineering applications. In this study, pool boiling behavior was experimentally investigated on a copper test surface electrochemically coated with nickel at three different concentrations. The experiments were conducted under atmospheric pressure using n-pentane as the boiling fluid. The experimental results revealed that, compared to the bare surface, Ni-coated surfaces exhibited significantly higher heat transfer coefficients and critical heat flux (CHF) values. The maximum enhancement in CHF was observed on the surface coated with the highest Ni concentration and was determined to be 36%. With increasing Ni concentration, porous structures were formed on the coated surfaces, which facilitated bubble nucleation and allowed bubbles to depart from the surface more easily. Consequently, the dynamics of bubble generation and departure were improved, resulting in enhanced boiling heat transfer performance. The findings clearly indicate that increased surface roughness and improved wettability positively affect pool boiling. Overall, this study demonstrates that modifying surface characteristics through coating techniques can be an effective approach to optimize boiling heat transfer.

Keywords: Electrochemical deposition, pool boiling, critical heat flux

1. GİRİŞ

Kaynama ısıtılan katı ile temastaki sıvının doyma sıcaklığına ulaştığında buharlaşması işlemidir. Bu süreçte düşük kızma farklarında oldukça yüksek ısı transferi gerçekleşir. Bu nedenle endüstride, özellikle güç santrallerinde, proses sanayisinde, ısı değiştiricileri ve elektronik soğutma işlemlerinde ısı transferi açısından en etkili süreçlerden biridir. Şimdiye kadar araştırmacılar kaynama ısı transferini artırmak için farklı yöntemler kullanmışlardır. Kaynayan sıvı seçimi, ısıtma yüzeyinde mekanik değişiklikler (zımparalama), dağlama ya da yüzey kaplama işlemleri gibi aktif ve pasif yöntemleri kullanmışlardır. Böylece yüzeyde mikro/nano boyutlarda yapılar oluşturarak daha fazla aktif çekirdek noktasına sahip iyileştirilmiş yüzeyler elde edilmektedir (Ho et al., 2016; Çiloğlu, 2017; Nasersharifi et al., 2018; Gupta and Misra, 2019; Shil et al., 2024; Kumar et al., 2024).

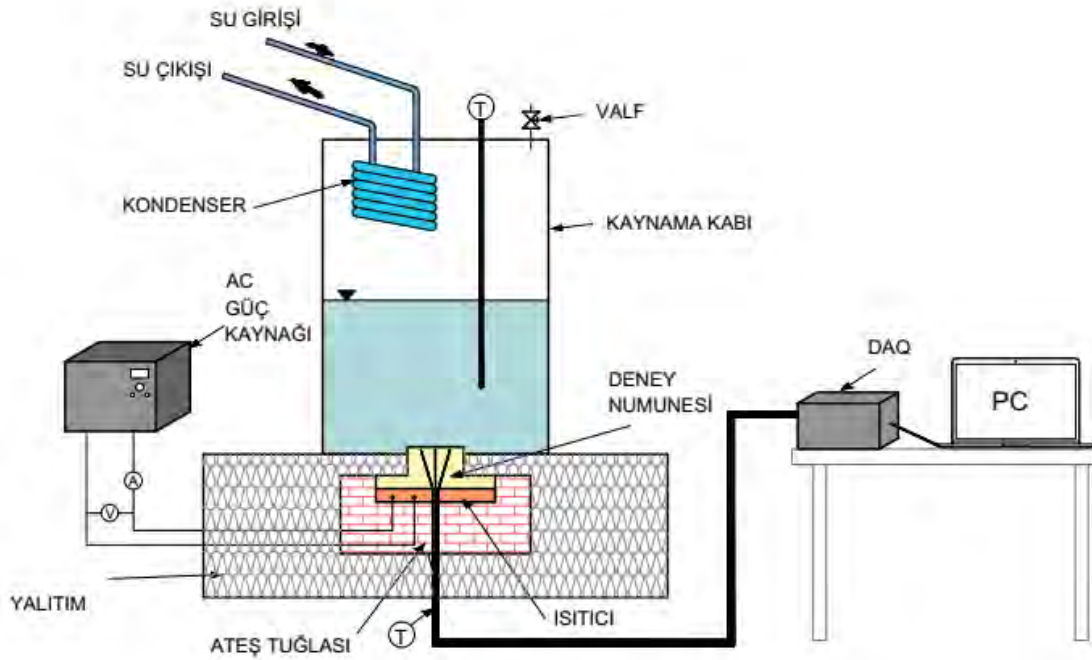
Bu çalışmada, elektrokimyasal yolla üç farklı konsantrasyonda (1,607, 2,716 ve 4,35 molar) Ni kaplanmış 40 mm çapında düzlem yüzeye sahip bir Cu test numunesi üzerinde havuz kaynama ısı transferi deneysel olarak incelenmiştir. Kaynayan akışkan olarak n-pentane kullanılmış ve deneyler atmosfer basıncında yapılmıştır. Isıtma yüzeyi üzerinde yapılan temas açısı ölçümü, yüzey pürüzlüğü, SEM görüntüleri ve XRD verileri gibi birtakım yapısal analizler yardımıyla yüzeyin kaynama ısı transfer performansı değerlendirilmiştir.

2. YÖNTEM

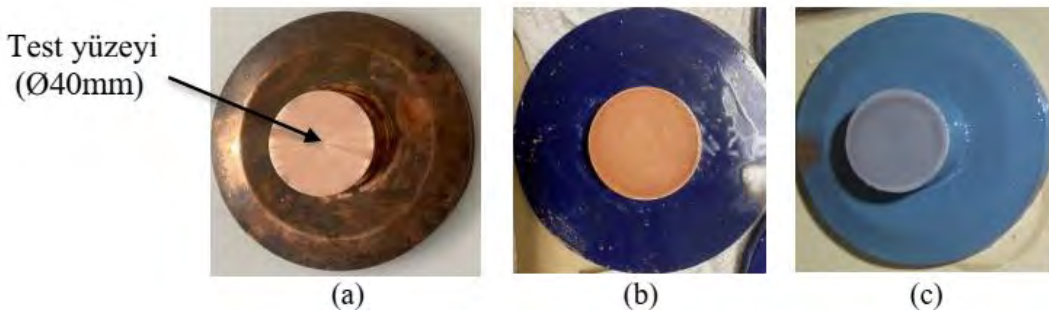
Deneysel çalışmalarda kullanılan deney düzeneği Şekil 1’de görülmektedir. Bu düzenek temelde kaynama kabı, ısıtıcı, yoğunlaştırıcı ve kontrol ünitesinden oluşmaktadır. Şekil 2’de gösterilen Cu test numunesi kaynama kabının tabanına sızdırmaz bir şekilde monte edilmiştir. Test numunesi alt taraftan

2,5 kW'lık bir ısıtıcı ile ısıtılmaktadır. Sisteme güç 5 kW'lık bir AC güç kaynağından sağlanmaktadır. Isıtma yüzeyinin ve sıvı sıcaklığının tespiti için K-tipi ısıl çift kullanılmıştır. Isıtıcının çevresi taş yünüyle iyi bir şekilde yalıtılmış ve sıcaklık verileri bir data kartı aracılığıyla (National Instruments NI cDA-9178) LabVIEW yazılımı kullanılarak kaydedilmiştir.

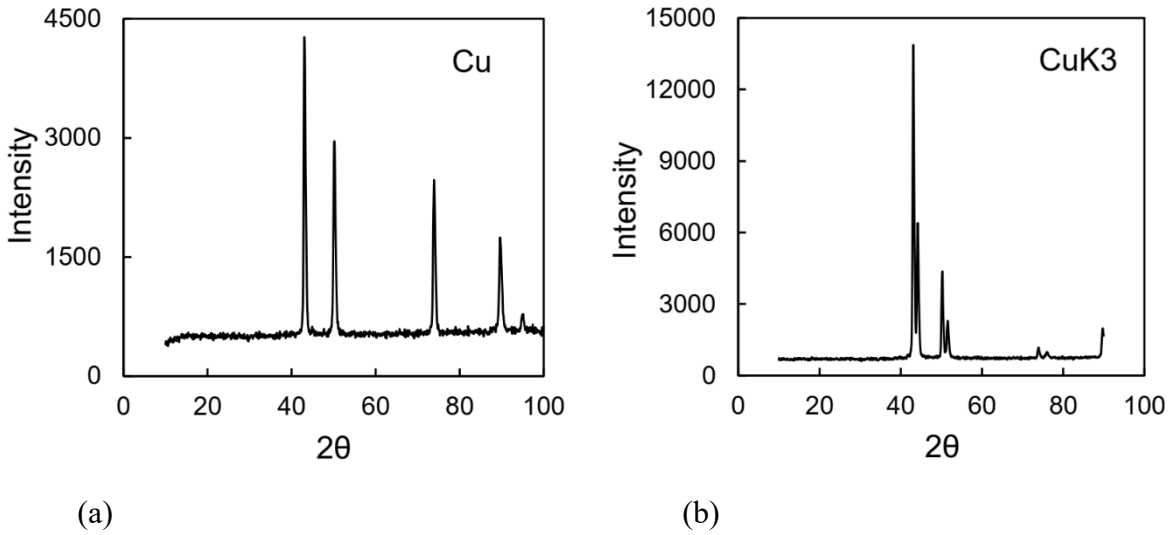
Ni kaplı yüzeyler elektrokimyasal kaplama yöntemi ile üretilmiştir. Yüzey önce zımparalanır (P1200) ve alümina ile parlatılır, sonra saf su ve alkolle temizlenir. Daha sonra kral suyu kullanılarak etching işlemi ile aktif yüzey alanı artırılır. Nikelin yüzeye tutulumunu artırmak için yüzey önce Cu ile kaplanır. Kaplamada çözünen anot bakır elektrottur. Bu işlemin ardından yüzeylere elektro kimyasal yolla Ni kaplama uygulanmıştır. Taban malzemesi Cu ve kaplama materyali Ni kristalinin fazlarını temsil eden pikler Şekil 3'te temsil edilen XRD verilerinde görülmektedir.

Şekil 1. Deney düzeneği.

Şekil 2. Cu test numunesi; (a) Saf yüzey, (b) Cu kaplı yüzey ve (c) Ni kaplı yüzey.

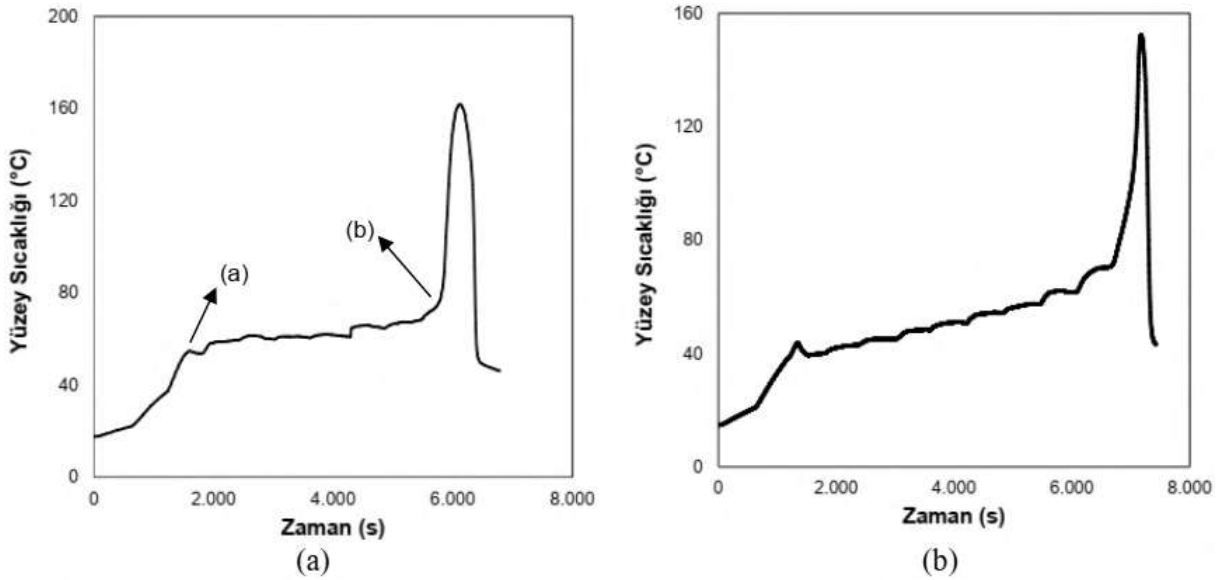

Şekil 3. Bakır numuneye ait XRD verileri; (a) Saf yüzey ve (b) 4,35 M Ni kaplı CuK3 yüzeyi.

Havuz kaynama deneyleri için kaynama kabına yaklaşık 400 mL n-pentan yerleştirilmiştir. Kabın kapağı kapatılıp kondenserden su akışı belirli bir debi ayarlanarak sağlanmıştır. Böylece kaynama sırasında buharlaşan n-pentanin yoğunlaşarak tekrar kaynama kabına dönmesi sağlanmıştır. Test numunesine uygulanan güç kademeli olarak artırılmıştır. Her kademe öncesinde test numunesi sıcaklığı ile akışkan sıcaklığı arasında termal denge sağlanana kadar beklenilmiştir (yaklaşık 10 dk). Kritik ısı akısı noktasına yaklaştıkça daha düşük güç artışı saplanmıştır. Bir kez kritik ısı akısı noktasına ulaştığında artık yüzey sıcaklığı sabit kalmamış ve ani bir şekilde yükselmiştir. Bu esnada uygulanan güç derhal kesilmiştir. Böylece test yüzeyi sıcaklığına karşılık zaman verileri elde edilmiştir. Bu veriler kullanılarak kaynama eğrileri çizilmiştir. Tüm test numuneleri için bu deney prosedürü tekrarlanmıştır. Deneyler sonrasında yapılan belirsizlik analizinde elde edilen ısı akısı ve havuz kaynama ısı transfer katsayısı için hesaplanan bağıl hata miktarı yaklaşık %8 olarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

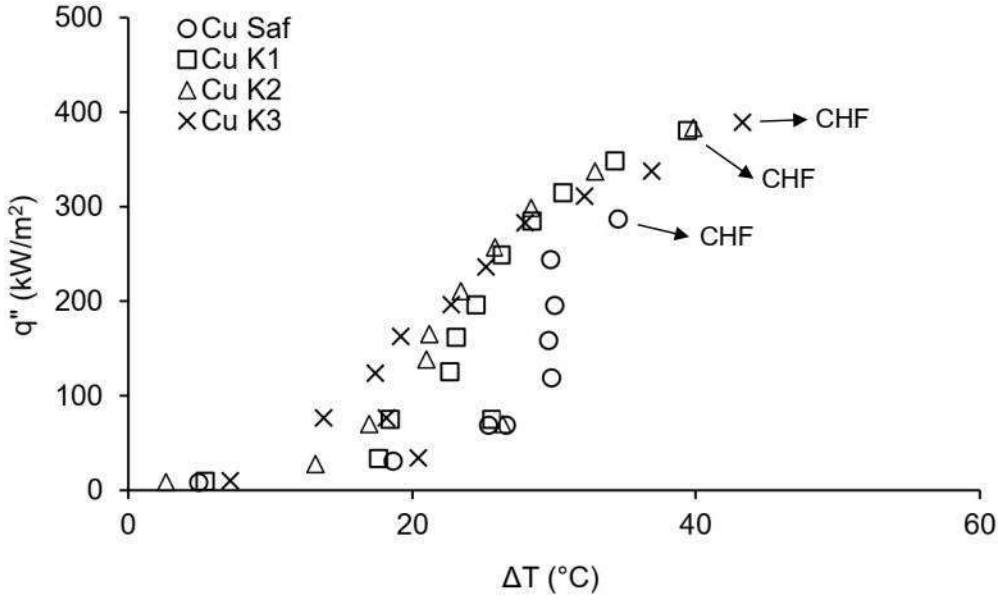
Şekil 4'te saf ve üç farklı konsantrasyonda Ni kaplanan test numunesine ait sıcaklık-zaman (T-t) verileri görülmektedir. Burada “a” noktası çekirdek kaynama başlangıcını ve “b” noktası ise film kaynama noktasını temsil etmektedir. Bu grafiklerden görüleceği gibi, çekirdek kaynama saf yüzeye nazaran Ni kaplı yüzeylerde daha kısa sürede ve daha düşük yüzey sıcaklığında meydana gelmiştir. Sıcaklıktaki bu değer Ni konsantrasyonuyla artmıştır. Film kaynama ise Ni kaplı yüzeylerde daha yüksek yüzey sıcaklıklarında oluşmuş ve bu sıcaklık konsantrasyonla kısmen artmıştır.

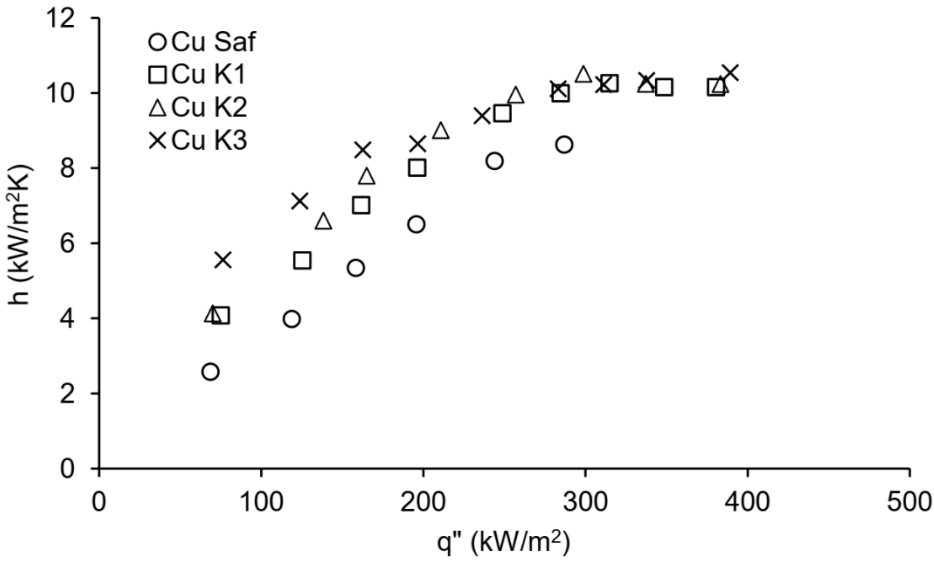
Şekil 4. Test numunelerine ait T-T grafikleri (a) saf yüzey ve (b) 4,35 M Ni kaplı CuK3 yüzeyi.

Test numunelerine ait kaynama eğrileri ($q''-\Delta T$) Şekil 5'te verilmiştir. Bu eğrilerde sağa doğru sırasıyla, doğal konveksiyonlu kaynama ve çekirdek kaynama bölgeleri görülmektedir. Eğrilerin ulaştığı en yüksek nokta kritik ısı akısı noktasıdır. Genel olarak, saf yüzeyle karşılaştırıldığında, Ni kaplı yüzeyler için kaynama eğrileri sola doğru kaymış ve bu Ni konsantrasyonu ile artmıştır. Bu durumda kaynama ısı transfer katsayısının Ni kaplı yüzeyler için arttığı söylenebilir. Benzer şekilde, kritik ısı akısı (CHF) değerleri de kaplanmış yüzeylerde daha yüksektir ve Ni konsantrasyonu ile artmıştır. Saf yüzeye kıyasla CHF'deki artış en yüksek Ni kaplama durumu için %36 olarak tespit edilmiştir.

Deneylerde elde edilen çekirdek kaynama ısı transfer katsayıları Şekil 6'da görülmektedir. Saf yüzeylere kıyasla Ni kaplı yüzeylerde daha yüksek ısı transfer katsayıları elde edilmiştir. Bu artış düşük ısı akılarında ~%116 ve yüksek ısı akılarında ise ~%22,2'dir.

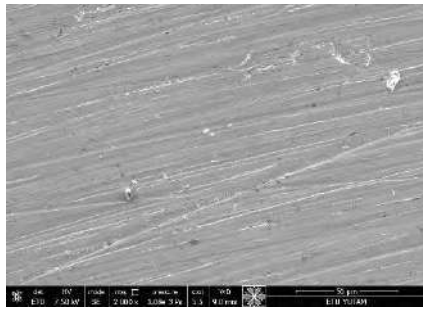

Şekil 5. Bakır test numunesi için q'' - ΔT grafiği

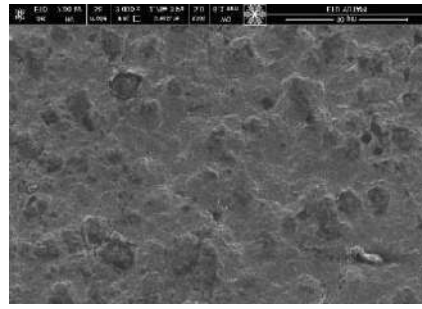

Şekil 6. Bakır test numunesi için h - q'' grafiği

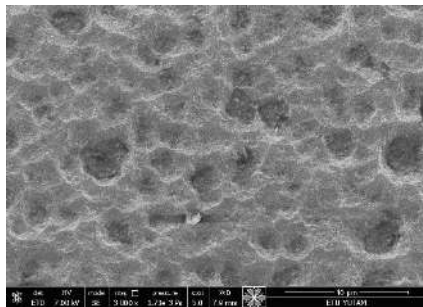
Havuz kaynama ısı transferinde hayati rol alan bazı morfolojik karakteristiklerin belirlenmesi için test yüzeyleri üzerinde birtakım analizler yapılmıştır. Şekil 7'deki SEM görüntülerinde, saf yüzeyin üniform ve homojen yapısının Ni kaplanması ile bozulduğu ve yüzeyde çok sayıda aktif çekirdek sitesinin olduğu görülmektedir. Şekil 8'de 3D alan görüntülerindenki yüzey topoğrafyalarından görüleceği üzere, saf yüzeye kıyasla Ni kaplı yüzeyler daha yüksek pürüzlülüğüne sahiptir. Şekil 9'daki temas açlarına bakıldığında, Ni kaplı yüzeylerin daha iyi süperhidrofilik karakter sergilediği görülmektedir.

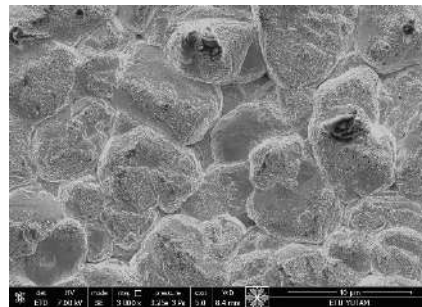
(a)

(b)

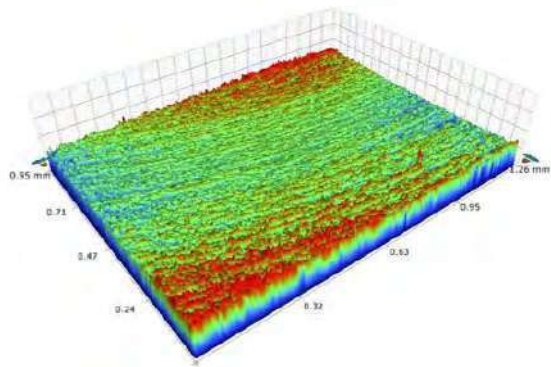

(c)

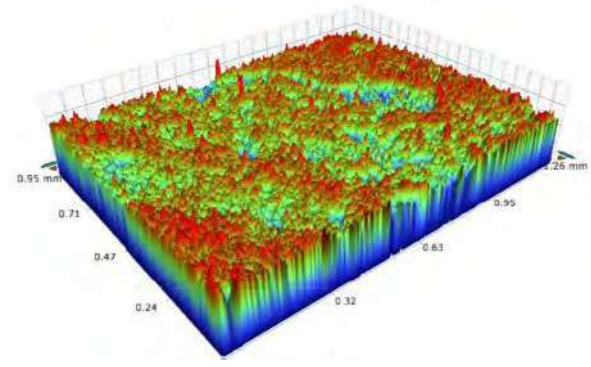

(d)

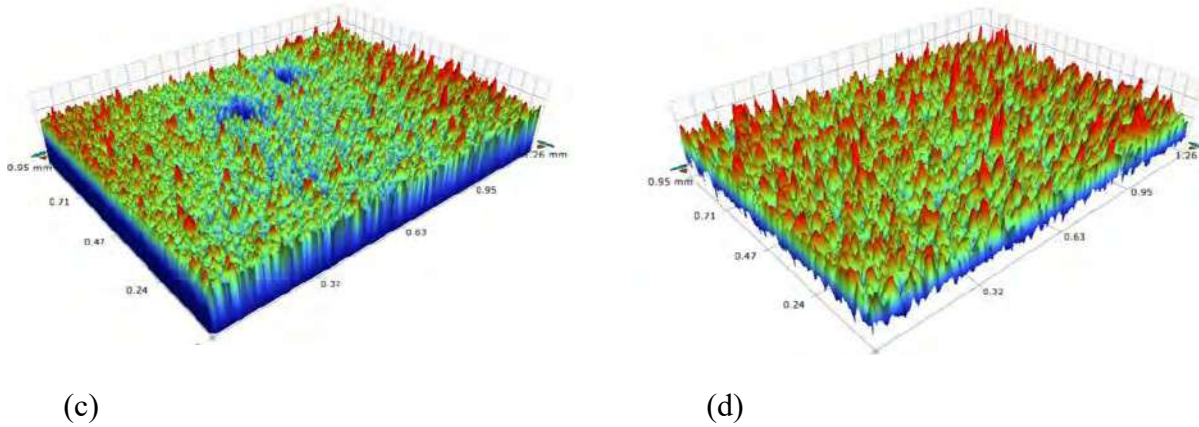
Şekil 7. SEM görüntüleri (3000K); (a) saf Cu, (b) CuK1, (c) CuK2 ve (d) CuK3.

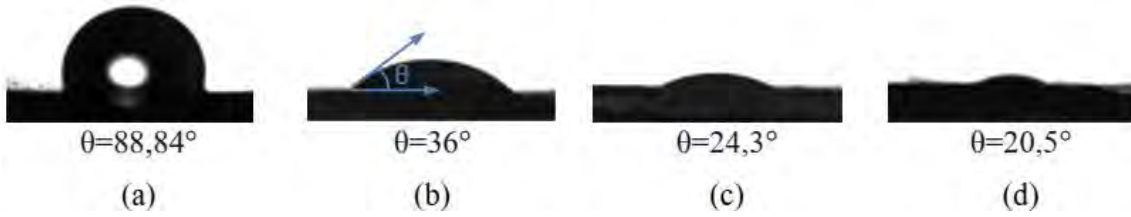
(a)

(b)

Şekil 8. 3D alan görüntüleri; (a) saf Cu, (b) CuK1, (c) CuK2 ve (d) CuK3.

Şekil 9. Temas açısı resimleri; (a) saf Cu, (b) CuK1, (c) CuK2 ve (d) CuK3.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlar, Ni kaplanmış yüzeyler, saf yüzeylere kıyasla daha fazla nano-mikro boyutlarda poroz yapılar ve kaviteler içerdiğini göstermiştir. Bu yapılar, kılcallık etkisiyle sıvının ısıtma yüzeyine emilimini hızlandırarak kuru nokta oluşumunu yavaşlatmış ve CHF değerlerini artırmıştır. Pürüzlü yüzey yapısı sayesinde kılcallık etkisi güçlenmiş ve böylece ıslanabilirlik artmıştır. Ni kaplı yüzeyler süperhidrofilik yani yüksek ıslanabilirlik özellik göstermiştir. Bu da yüzeydeki kuru bölgelerin daha hızlı ıslanmasını sağlamıştır. Ayrıca, yüksek ısı akılarında bu yüzeyler, kaynama sırasında oluşan kuru bölgelerin tekrar ıslatılmasını sağlayarak CHF oluşumunu geciktirmiştir. Sonuç olarak, Ni kaplanmış yüzeyler, saf yüzeylere göre daha düşük kızma farkı değerlerine sahip ve kılcallık ve ıslanabilirlik artışı sayesinde daha yüksek CHF değerleri sağlamıştır (O'Hanley et al. 2013).

Deneysel sonuçlara göre test yüzeyinin pürüzlülüğü ve ıslanabilirliği arttıkça ısı transfer katsayısı da artmıştır. Yüzey kaplama işlemi ile yüzeydeki poroz yapılar ve pürüzlülük artırılarak kaynama performansı iyileştirilmiştir. Ni kaplı yüzeyler, saf yüzeylere kıyasla daha yüksek ısı transfer katsayılarına sahip olup, bu yüzeylerde kılcallık etkisiyle sıvının daha hızlı taşınması sağlanmış ve kuru noktaların oluşumunu gecikmiştir. Yüzey pürüzlülüğü de kaynama ısı transferi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yüksek pürüzlülüğü ile daha fazla aktif çekirdek sitesi ve kabarcık üretimi gerçekleşir, bu da kaynama sırasında ısı transferini iyileştirmektedir. Ayrıca, yüzeyin ıslanabilirliği, kaynama sürecinde kuru bölgelerde sıvı taşınmasını hızlandırarak CHF oluşumunu geciktirmiştir (Phan et al. 2009).

Sonuç olarak, Ni kaplanmış yüzeylerdeki mikro/nano yapılar, artan yüzey pürüzlülüğü ve ıslanabilirlik kritik ısı akısı ve ısı transfer katsayısı değerlerinin artmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu iyileşme, yüzeydeki kavite oluşumu ve kabarcık üretimi ile ilişkilidir.

5. KAYNAKLAR

Çiloğlu, D. (2017). MİKRO BOYUTTA YAPILANDIRILMIŞ BİR YÜZEYDE HAVUZ KAYNAMA ISI TRANSFERİNİN DENEYSEL İNCELENMESİ. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 213-219.

Gupta, S. K., & Misra, R. D. (2019). Enhancement of Flow Boiling Heat Transfer Performance Using Single-Step Electrodeposited Cu–Al₂O₃ Nanocomposite Coating on Copper Substrate.

Ho, J. Y., Wong, K. K., & Leong, K. C. (2016). Saturated pool boiling of FC-72 from enhanced surfaces produced by Selective Laser Melting. *International Journal of Heat and Mass Transfer*, 99, 107-121.

Kumar, R., Sen, D., & Mandal, S. K. (2024). Pool Boiling of CNT+ GO Nanomaterial–Coated Copper Substrate: An Experimental Study. *Journal of Thermal Science and Engineering Applications*, 16(2), 021011.

Nasersharifi, Y., Kaviani, M., & Hwang, G. (2018). Pool-boiling enhancement using multilevel modulated wick. *Applied Thermal Engineering*, 137, 268-276.

O'Hanley, H., Coyle, C., Buongiorno, J., McKrell, T., Hu, L. W., Rubner, M., & Cohen, R. (2013). Separate effects of surface roughness, wettability, and porosity on the boiling critical heat flux. *Applied Physics Letters*, 103(2).

Phan, H. T., Caney, N., Marty, P., Colasson, S., & Gavillet, J. (2009). Surface wettability control by nanocoating: the effects on pool boiling heat transfer and nucleation mechanism. *International Journal of Heat and Mass Transfer*, 52(23-24), 5459-5471.

Shil, B., Sen, D., Das, A. K., Sen, P., & Kalita, S. (2024). Pool boiling performance enhancement of micro/nanoporous coated surfaces fabricated through novel hybrid method. *Heat and Mass Transfer*, 60(1), 47-66.

WHITE-COATED RESCUERS
BEYAZ KIYAFETLİ KURTARICILAR

Zeynep TEPEBAŞI¹, Mustafa OTHAN¹, Engin YALMANCI²

1Student, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Science and Art Center, Psychology,
0009-0003-4913-1722

2Teacher, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Science and Art Center, Psychology,
0009-0003-5542-7386

3Dr. Teacher, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Science and Art Center, Biology,
0000-0001-9416-3158

Özet

Dünyayı etkisi altına alan salgın hastalıklar tarih boyunca insanların ölmelerine neden olmuştur. 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını hem ülkemizde hem de dünyada hızla yayılmakta ve toplum sağlığını tehdit etmektedir. Çalışmayı yapmaktaki amaçlarımız;

- Covid-19 salgınında vakaların bildiriminden sonra hastalık etkenini, kaynağını, bulaşma yolunu saptamak amacıyla oluşturulan filyasyon görevlilerinin umut düzeylerini ölçebilmektir.
- Filyasyon görevlilerinin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni hali, gelir durumu ve meslek değişkeni açısından umutsuzluk düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırmaktır.

228

Çalışmamızda nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Geniş bir literatür taraması yapılmış, Covid-19 ile ilgili dökümanlar elde edilmiştir. Filyasyon görevlilerinin umut düzeylerini ölçebilmek için web tabanlı internet üzerinden (Google Form) anket hazırlanmış, elektronik posta ile anket linki gönderilmiş, *Beck Umutsuzluk Ölçeği* online olarak uygulanmıştır. Araştırma konumuz ile ilgili 2 bölümden oluşan anketin ilk 6 sorusu demografik bilgileri içeren sorular iken, ikinci bölümde yer alan 20 tanesi ise *Beck Umutsuzluk Ölçeğinin* (BUÖ) sorularıdır. Kent genelindeki filyasyon görevlileri araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmamız bu evren içerisinden sadece kent merkezinde çalışan filyasyon görevlileriyle sınırlandırılmış ve rastgele örneklem olarak formu dolduran 37 görevliye anket uygulanmıştır. Uygulanan anketin verilerinin analizi ise SPSS 22 programı kullanılarak yapılmış, betimleyici istatistik verileri, ölçekteki değişkenlerden alınan puan ortalamaları ve yüzde dağılımları t-testi ve anova analizi ile elde edilmiştir.

Sonuç olarak; filyasyon görevlilerinin umutsuzluk düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, gelir seviyesi, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Umutsuzluk ölçeğinden alınan toplam puanların ise orta düzeyde olduğunu saptanmıştır. $p>.0,5$

Anahtar kelimeler: Filyasyon Görevlileri, Umud düzeyi, Covid-19

Abstract

Epidemics that have impacted the world have caused human deaths throughout history. The Covid-19 pandemic, which emerged in Wuhan, China, in December 2019 and has impacted the entire world, is spreading rapidly both in our country and globally, threatening public health. Our aims in conducting this study are as follows:

- To measure the hope levels of contact tracing officers who were established to determine the disease agent, source and transmission route after the notification of cases in the Covid-19 outbreak.
- To investigate whether there is a significant difference in the hopelessness levels of contact tracing officers in terms of gender, age, education level, marital status, income status and occupation variables.

Our study employed a quantitative research method. An extensive literature review was conducted, and documents related to Covid-19 were obtained. To measure the hope levels of contact tracing officers, a web-based survey (Google Form) was prepared, a link to the survey was sent via email, and the Beck Hopelessness Inventory was administered online. The first six questions of the two-part survey related to our research topic were demographic, while the 20 questions in the second part were from the Beck Hopelessness Inventory (BDI). Contact tracing officers across the city constituted the population of our study. Our research was limited to contact tracing officers working in the city center, and a random sample of 37 officers who completed the form was administered. Data analysis from the survey was conducted using SPSS 22. Descriptive statistics, mean scores from the scale variables, and percentage distributions were obtained using t-tests and ANOVA analysis.

As a result, the hopelessness levels of contact tracing officers did not differ significantly based on gender, age, marital status, occupation, income level, or educational background. Total scores from the hopelessness scale were found to be at a moderate level. $p>0.5$

Keywords: Contact tracing officers, hope level, Covid-19

EVALUATION OF HUMAN DETAILS IN THE 10TH GRADE PHILOSOPHY BOOK IN
THE CONTEXT OF CYBERHUMAN AND DIGITALIZATION

10. SINIF FELSEFE KİTABINDAKİ İNSAN TASVİRLERİNİN SİBER İNSAN VE
DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa OTHAN¹, Umut OTHAN², Mehmet Ulaş OTHAN³

¹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Psikoloji,
mustafaathan36@gmail.com , 0009-0003-5542-7386

²Öğrenci, Cumhuriyet Anadolu Lisesi, Psikoloji,
othanumut58@gmail.com , 0009-0001-4962-8806

³Öğrenci, Özel Çelik Başarı Koleji Fen Lisesi, Psikoloji,
othanulas17@gmail.com, 0009-0008-4002-7923

Özet

Felsefe ders kitabındaki insan görselleri yeterince önemsenmediği gibi anlamları ve bağlamları da öğrencilere açıklık kazandırmamaktadır, bu da bazı konuların soyut kalmasına neden olmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, 10. sınıf felsefe ders kitabında yer alan “insan” ile ilgili görsellerdeki ana temaları, görsellerin anlamlarını, felsefi ve psikolojik içeriklerini ve felsefi kavramlarla ilişkisini analiz edip kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve felsefi ve psikolojik kavram haritalaması yapmaktır.

Çalışmamızda, hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerini içeren karma bir desen kullanılmıştır. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan 10. sınıf felsefe ders kitabı doküman analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmada tasarım tabanlı bir çalışma gerçekleştirilmiş, sanal sergi ile desteklenmiştir. Konunun uzmanları ile ilimizdeki üniversitede görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 10. sınıf lise öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak uzman görüşü alınarak 6 soruluk anket hazırlanmıştır. Veri analizleri SPSS 22.0 programı ile yapılmıştır. Betimleyici istatistik verileri, frekans değerleri ve yüzdelik dağılımları hesaplanarak bulgular kısmında tablolar, grafikler şeklinde sunulmuştur.

Sonuç olarak; katılımcılara uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analizi ışığında ön test ile son test arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu sonucun sanal sergiye bağlı olduğu düşünülmekte ve araştırma hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Araştırmada cevap aranan sorular ışığında şu sonuçlar elde edilmiştir: 10. sınıf felsefe dersi kitabındaki insan görsellerinin ana temasının ders kitabındaki felsefi konu başlığıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin görselleri anlama düzeyinde bir gelişim olduğunu gösterir. Öğrenciler, uygulanan son testte, Siber İnsan Sanal Sergisinde yer alan görsellerin kavramları derinleştirme konusunda daha etkili olduğu, duygusal ve entelektüel etki yaratma konusunda da iyileşme sağladığı, eleştirel düşünme ve tartışma becerileri açısından sanal serginin etkili olduğu,

verilen mesajların netliği ve felsefi içerikle uyumu olduğu öğrenciler tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızda Ar-Ge içeriğini oluşturan sanal sergi katılımcılar tarafından tasarım yönünden çok iyi ve kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir.

Siber İnsan Sanal Sergisi, yenilikçi ve interaktif yapısıyla lise öğrencilerinin kavramları daha derinlemesine anlamalarına katkı sunarak eğitim, kültür ve bilim dünyasına değer katan özgün bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Felsefe Ders Kitabı, Sanal Sergi, Psikoloji, Siber İnsan

Abstract

Human images in philosophy textbooks are not sufficiently emphasized, nor are their meanings and contexts clear to students, resulting in some topics remaining abstract. The primary objective of this study is to analyze the main themes, meanings, philosophical and psychological implications, and relationships to philosophical concepts in the "human"-related images in a 10th-grade philosophy textbook. This study aims to enhance understanding of these concepts and to conduct philosophical and psychological concept mapping.

Our study employed a mixed design incorporating both quantitative and qualitative research methods. A 10th-grade philosophy textbook, taught by the Ministry of National Education, was examined using document analysis. A design-based study was conducted in the study, supported by a virtual exhibition. Interviews were conducted with experts at a university in our province. The study group consisted of 10th-grade high school students. A six-question survey was developed using expert opinions as the data collection tool. Data analyses were conducted using SPSS 22.0. Descriptive statistics, frequency values, and percentage distributions were calculated and presented in the findings section as tables and graphs.

In conclusion, analysis of data obtained from the participant surveys revealed a significant difference between the pretest and posttest. This result is believed to be related to the virtual exhibition, confirming the research hypothesis.

In light of the research questions sought to be answered, the following results were obtained: The main theme of the human images in the 10th-grade philosophy textbook was found to be consistent with the philosophical topic in the textbook. This result demonstrates an improvement in students' understanding of the visuals. In the post-test, students evaluated the visuals in the Cyber Human Virtual Exhibition as more effective in deepening concepts, improved emotional and intellectual impact, and were positively evaluated for the effectiveness of the virtual exhibition in terms of critical thinking and discussion skills. The messages conveyed were clear and aligned with the philosophical content. The virtual exhibition, which constituted the R&D content in our study, was evaluated by the participants as very good and acceptable in terms of design.

The Cyber Human Virtual Exhibition is an original work that adds value to the world of education, culture and science by contributing to a deeper understanding of concepts for high school students with its innovative and interactive structure.

Keywords: Philosophy Textbook, Virtual Exhibition, Psychology, Cyber Human

**TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ KAPSAMINDA İLKOKUL MATEMATİK DERSİ
ÖĞRETİM PROGRAMINDA ZENGİNLEŞTİRME UYGULAMALARI VE NCTM
STANDARTLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI**

Esmâ GÜLLÜ EGİN¹

**¹Dr., MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Özel Yeteneklilerin
Geliştirilmesi, egullu38@gmail.com, 0000-0003-4717-7789**

Özet

Bu çalışmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nda 'farklılaştırma' başlığı altındaki zenginleştirme uygulamaları incelenmiş ve bu uygulamaların matematik eğitime katkıları tartışılmış ve NCTM (National Council of Teachers of Mathematics) süreç standartlarıyla karşılaştırılmıştır. Matematik eğitimi, öğrencilerin işlemsel bilgi edinmesini yanı sıra problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme gibi üst düzey beceriler geliştirmesini de hedefler. Bu bağlamda TYMM, bireysel farklılıklara duyarlı bir anlayışla farklılaştırma yaklaşımını programın temel ilkelerinden biri olarak, zenginleştirme ve destekleme olarak iki boyutta ele almıştır. Çalışmanın odak noktası olan zenginleştirme, özellikle hızlı öğrenen ve üst düzey bilişsel beceriler sergileyen öğrencilerin öğrenme süreçlerine odaklanmaktadır. Çalışmada incelenen 2024 İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın zenginleştirme uygulamaları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Uygulamaların matematik eğitimi açısından katkıları, NCTM'in beş süreç standardı (problem çözme, muhakeme ve ispat, iletişim, bağlantılar, temsiller) referans alınarak tartışılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, zenginleştirme uygulamalarının ilkökul matematik eğitime yalnızca bilişsel kazanımlar açısından değil; öğrenmenin derinleştirilmesi, disiplinlerarası ilişkiler, teknoloji kullanımı, yaratıcılık ve günlük yaşamla bağ kurma şeklinde beş boyutta katkı sunduğunu göstermektedir. Öğrenmenin derinleştirilmesinde, aynı sınıf düzeyindeki kazanımlar farklı yöntemlerle ele alınarak öğrencilerin bilgilerini soyutlama ve genelleme düzeyinde geliştirmesi sağlanmaktadır. Disiplinlerarası ilişkilendirmede program, FeTeMM etkinlikleri ve sanat uygulamalarıyla matematiği bütünleştirmektedir. Teknoloji kullanımıyla öğrencilerin dijital içerik üretmeleri teşvik edilmekte, bu şekilde matematiksel beceriler dijital okuryazarlık becerileriyle desteklenmektedir. Yaratıcı ve eleştirel düşünme bağlamında öğrencilerin özgün ürünler, matematiksel hikâyeler, problem senaryoları geliştirmelerini ve yeni çözüm yolları denemelerini sağlayacak etkinlikler kurgulanmıştır. Günlük yaşamla ilişkilendirmede ise harçlık planlaması, alışveriş etkinlikleri veya geometrik yapıların modellenmesi gibi etkinlikler matematiğin hayatın içindeki rolünü aktif şekilde keşfetme imkânı sunmaktadır. NCTM süreç standartları dikkate alındığında iki yaklaşımın da problem çözme merkezine aldığı, TYMM'nin günlük yaşam bağlamları ve disiplinlerarası senaryolara daha fazla vurgu yaptığı; NCTM'de akıl yürütme ve ispat geliştirme süreçlerinin daha sistematik biçimde desteklendiği, TYMM'de ise muhakemenin daha geniş bir düşünme becerileri çerçevesiyle sunulduğu görülmektedir. İletişimin NCTM'de matematiksel düşünceleri sözlü, yazılı, görsel yollarla ifade etme ekseninde ele alındığı, TYMM'de ayrı bir süreç olarak değil, öğrenme ortamının parçası olarak kurgulandığı; her iki yaklaşımın da farklı disiplinlerle bağlantıları desteklediği; NCTM'de matematiksel düşüncelerin çeşitli temsiller aracılığıyla ifade edilmesi yaklaşımının TYMM'de de aynı şekilde ele alındığı görülmektedir. Zenginleştirme uygulamaları, yalnızca özel yetenekli öğrencilerin değil, matematiğe ilgisi olan tüm öğrencilerin öğrenmesini daha kalıcı hâle getirmek için

faydalı bir çerçeve sunmaktadır. TYMM'nin ilkokul matematik programındaki zenginleştirme uygulamaları; öğretmenlerin, öğrencilerin bireysel özelliklerini dikkate almaları ve etkinlikleri çeşitlendirmelerinde büyük önem taşımaktadır. TYMM'nin zenginleştirme uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları ve matematiksel tutumları üzerindeki etkileri incelenmelidir.

Anahtar kelimeler: Matematik eğitimi, farklılaştırma, ilkokul öğretim programı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, NCTM

EXAMINATION OF THE ORTHIC TRIANGLE IN THE GEOGEBRA ENVIRONMENT
ORTİK ÜÇGENİN GEOGEBRA ORTAMINDA İNCELENMESİ

Sait Murat CAN¹, Engin YALMANCI², Mustafa OTHAN³, Cumali Güney SABUR⁴, Evren
Özgür ABBASOĞLU⁵, Ozan Ali ÇAĞRAŞAN⁶

¹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik, 0009-
0004-1856-2033

²Dr. Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0000-
0001-9416-3158

³Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Psikoloji, 0009-0003-
5542-7386

⁴Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar Bilimleri ,
0009-0001-7121-9179

⁵Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve
Edebiyatı, 0009-0005-4089-3338

⁶Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik, 0000-
0002-4040-8495

Özet

Ortik Üçgen ve Ortik Üçgenin içinde bulunduğu üçgenin oluşturduğu farklı geometrik şekillerin bazı özelliklerinin araştırmaya açık olduğunu fark ettik. Bu geometrik şekillerin açı, uzunluk, alan ilişkileri yönünden araştırılarak matematik bilimine katkı sağlayacak yeni ve özgün kural, formül ve tespitlerin bulunması çalışmamızın amacını ortaya koymaktadır.

Çalışmamıza Ortik Üçgenle ilgili literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Ortik Üçgenle ilgili çizimler Dinamik Geometri Yazılım Programı (GeoGebra) kullanılarak yapılmıştır. Çalışmamızda GeoGebra programı ile geometrik şekilleri oluşturabilmek ve bu şekilleri hareket ettirebilmek mümkün hale getirilmiştir.

Dinamik Geometri Yazılımının bir diğer temel aracı olan ölçme ise geometrik şekillerin ölçülebilir özelliklerinin kağıt kalem ortamına göre daha hızlı ve doğru bir şekilde ölçülmesini sağlar

Çalışmamızın Yönteminde ise Elde edilen bulgular “*doğrudan ispat*” yöntemiyle ispatlanmıştır.

Dar açılı bir üçgende oluşturulan Ortik Üçgenin dışında kalan üçgenlerin çevrel çemberlerinin merkezlerinin oluşturduğu üçgenle, dar açılı üçgenin benzer üçgen olduğu tespit edilmiştir. Bir eşkenar üçgen içinde çizilen Ortik Üçgenin alanının, eşkenar üçgenin alanının dörtte biri olduğu tespit edilmiş fakat ikizkenar ve çeşitkenar üçgenlerde ise böyle bir ilişki kurulamamıştır. Dar açılı bir üçgen içinde çizilen Ortik Üçgenin çevrel çemberinin çapının, dar açılı üçgenin çevrel çemberinin çapının

yarısı olduğu tespit edilmiştir. Eşkenar üçgen içindeki Ortik Üçgenin iç teğet çemberinin çapının, eşkenar üçgenin iç teğet çemberinin çapının yarısı olduğu bulunmuş olup, ikizkenar ve çeşitkenar üçgenlerde ise böyle bir ilişki saptanamamıştır.

Dar açılı bir üçgen içinde Ortik Üçgen çizildiğinde diklik merkezi, dar açılı üçgenin yüksekliklerini ve Ortik Üçgenin iç açıortaylarını belli oranlarda bölmüş ve bu oranların toplamının 2 olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında Ortik Üçgen ile ilgili tespit ettiğimiz yeni kural ve formüllere literatür taramasında rastlanmaması çalışmamızın özgün yanını desteklemekle beraber matematik bilimi alanına katkı sunacaktır. Bu katkının araştırmacılar tarafından kullanılabilmesi için bulduğumuz özgün kural ve formüller herkesin kullanımına açık olan GeoGebra'nın internet sitesinde paylaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ortik Üçgen, Yükseklik, Diklik Merkezi, Çevrel Çember

Abstract

We realized that some properties of the Orthic Triangle and the various geometric shapes formed by the triangle within which it is located are open to investigation. The aim of our study is to investigate these geometric shapes in terms of their angle, length, and area relationships and to discover new and original rules, formulas, and determinations that will contribute to the science of mathematics.

Our study began with a literature review of the Orthic Triangle. Drawings of the Orthic Triangle were made using the Dynamic Geometry Software Program (GeoGebra). In our study, GeoGebra made it possible to create and manipulate geometric shapes.

Measurement, another fundamental tool of the Dynamic Geometry Software, allows the measurable properties of geometric shapes to be measured more quickly and accurately than with paper and pencil.

In our study, the findings were proven using the "direct proof" method.

It was determined that the triangle formed by the centers of the circumscribed circles of the triangles outside the Orthic Triangle formed by an acute-angled triangle is similar to the acute-angled triangle. It has been determined that the area of an orthogonal triangle inscribed within an equilateral triangle is one-fourth of the area of the equilateral triangle, but no such relationship has been established for isosceles and scalene triangles. It has been determined that the diameter of the circumscribed circle of an orthogonal triangle inscribed within an acute-angled triangle is half the diameter of the circumscribed circle of the acute-angled triangle. The diameter of the inscribed circle of an orthogonal triangle within an equilateral triangle is found to be half the diameter of the inscribed circle of the equilateral triangle, but no such relationship has been established for isosceles and scalene triangles.

When an orthogonal triangle is inscribed within an acute-angled triangle, the orthocenter divides the altitudes of the acute-angled triangle and the bisectors of the internal angles of the orthogonal triangle in certain ratios, and the sum of these ratios is determined to be 2.

The absence of new rules and formulas related to the orthogonal triangle in the literature review supports the originality of our study and will contribute to the field of mathematics. In order for this contribution to be used by researchers, the original rules and formulas we found were shared on the GeoGebra website, which is open to everyone.

Keywords: Orthic Triangle, *Height*, *Center of Steepness*, *Circumference Circle*.

GEOGEBRA ÖĞRETİMİ İLE SANATSAL TASARIM YOLUYLA GEOMETRİ GÖSTERİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tuğba ÖZDEMİR¹, Şükrü İLGÜN²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Matematik Eğitimi, ORCID ID: 0009-0006-5505-1333

² Profesör Doktor, Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi, ORCID ID: 0000-0002-2842-2032

Özet

Bu çalışma, 7. Sınıf ortaokul öğrencileri ile çokgenlerde açı konusu üzerinde dinamik geometri yazılımlarından biri olan GeoGebra yazılımı ve Sanatsal Tasarım Geometri kullanılarak öğrencilerin derslere olan ilgi ve tutumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda derslerde kullanılabilecek olan etkinlik ve materyallerin öğrencilerin öğrenme ve ilgi düzeylerine ne denli etki ettiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede GeoGebra ya da Sanatsal Tasarım Geometri ile ilgili birçok çalışma alanyazında yer almaktadır. Ancak GeoGebra ve Sanatsal Tasarım Geometri uygulamasını karşılaştırmayı amaçlayan çalışmaların literatürde az yer aldığı görülmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde çalışma önemli görülebilir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Kars Kağızman ilçesinde bulunan bir köy okulunda öğrenim gören 7. Sınıf ortaokul düzeyinde 15 (11 kız, 4 erkek) öğrenci ile yürütülmüştür. Öğrenci örneklem seçimi, araştırmacının görev yaptığı okulda kolay ulaşılabilir örneklem yoluyla seçilmiştir. Çalışmada önce öğrencilere GeoGebra tanıtılmış ve MEB müfredatı kapsamında boyunca çeşitli etkinlikler üzerinden öğrencilere uygulanmıştır. Daha sonra aynı konu, ikinci bir yaklaşımla ele alınarak öğrenciler tarafından düzgün çokgenler kullanarak kıyafet tasarımları istenmiştir. Seçilen tasarımlar ders ile bütünleştirilerek öğrencilerin öğrendiklerini uygulaması ile konu örneklendirilmesi yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak, öğrencilerin yapılan çalışma hakkında görüşlerini belirlemek için; araştırmacı ve uzman görüşü desteği alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sorular sadece konuyu hatırlatmak amaçlı değil yapılan etkinliklere dair düşüncelerini, öğrenme süreçlerini irdelemek ve yöntemler hakkında kararlarda bulunmaları amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede etkinlikleri nasıl değerlendirdikleri, öğrenme sürecini neden-sonuç ilişkisi kurarak açıklamaları ve diğer bölümde ise öğrencilerin GeoGebra ve Sanatsal Tasarım Geometri yöntemlerinden hangisini daha anlamlı ve faydalı bulduklarına dair değerlendirme yapımları sağlanmıştır. Verilerin analizinde nitel yöntemler arasında yer alan içerik analizi çözümleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda GeoGebra yazılımı kullanılarak yapılan eğitimin matematiğe olan ilgiyi arttırdığı, formüllerin ezber mantığından ziyade ortaya çıkış sürecini anlamaya ortam hazırladığı, GeoGebra yazılımı sayesinde hassas çizim yapma özelliği öğrencilerin dikkatini çektiği tespit edilmiştir. Sanatsal Tasarım Geometri yöntemi ile öğrencilerin özgün tasarım yapma becerileri ile matematik becerilerinin paralel olarak gelişim gösterdiği görülmektedir. Yapılan çalışma sonucunda konuyu kavrama, öğrencilerin derse etkin katılımları, dersi eğlenceli ve keyifli bulmalarında her iki yönteminde olumlu bulunduğu sonucuna varılmıştır. Fakat kolaylık, pratiklik açısından daha çok GeoGebra yazılımı öğrenciler tarafından seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinamik Geometri Yazılımı, Geometri Eğitimi, Ortaokul, İlköğretim öğrencileri, Çokgende Aç, GeoGebra, Sanatsal Tasarım

Abstract

This study aims to examine the interest and attitudes of 7th grade middle school students towards lessons on angles in polygons using GeoGebra software, one of the dynamic geometry software programs, and Artistic Design Geometry. In this context, it is important to determine the extent to which the activities and materials that can be used in lessons affect students' learning and interest levels. In this context, there are many studies in the literature related to GeoGebra or Artistic Design Geometry. However, it is seen that there are few studies in the literature that aim to compare the GeoGebra and Artistic Design Geometry applications. From this perspective, the study can be considered important. In this study, a case study, which is among the qualitative research methods, was used. The research was conducted with 15 (11 female, 4 male) 7th grade middle school students attending a village school in the Kağızman district of Kars during the 2024-2025 academic year. The student sample was selected through convenient sampling at the school where the researcher worked. In the study, GeoGebra was first introduced to the students and applied to them through various activities within the scope of the MEB curriculum. Then, the same topic was approached in a second approach, and the students were asked to design clothes using regular polygons. The selected designs were integrated into the course to illustrate the subject matter by having students apply what they had learned. As a data collection tool, a semi-structured interview form was prepared with the support of researchers and experts to determine students' opinions about the work done. The questions in the semi-structured interview form were not only intended to remind them of the topic but also to examine their thoughts on the activities, their learning processes, and to make decisions about the methods. In the semi-structured interview, students were asked to evaluate the activities, explain the learning process by establishing cause-and-effect relationships, and in another section, evaluate which of the GeoGebra and Artistic Design Geometry methods they found more meaningful and useful. Content analysis, a qualitative method, was used in the analysis of the data. The results of the study revealed that the training conducted using the GeoGebra software increased interest in mathematics, created an environment for understanding the process of discovery rather than memorizing formulas, and attracted students' attention with the GeoGebra software's ability to make precise drawings. It was observed that the Artistic Design Geometry method led to the parallel development of students' original design skills and mathematical skills. The study concluded that both methods had a positive effect on students' comprehension of the subject, their active participation in class, and their enjoyment of the lesson. However, GeoGebra software was preferred by students for its ease and practicality.

Keywords: Dynamic Geometry Software, Geometry Education, Middle School, Elementary School Students, Angle in Polygons, GeoGebra, Artistic Design

1. GİRİŞ

Günümüzde eğitimin matematik ve geometri açısından birçok kademeyi kapsayan Geogebra, 2002 yılında yüksek lisans tezi çalışması kapsamında Hohenwarter tarafından geliştirilmiştir (Hohenwarter, 2002). Geogebra bir çok noktanın bir araya gelerek tek bir yazılım üzerinde matematik, cebirsel ve geometrik işlemleri bir arada olan dinamik kapsam yazılımıdır. Bu kapsamın herkes tarafından ulaşımı kolay ve ücretsiz erişim imkanı tanımıştır (Kabaca, Aktümen, Aksoy &

Bulut, 2011; Hohenwarter ve Preiner, 2007b). Dinamik hareketli yazılımı bakımından sabit tek düze uygulamalı araçlara göre yani geleneksel eğitim modeline göre daha fazla soyut işlemler süreci ile farklı konular ile disiplinler arası ilişkilendirme açısından yardımcıdır (Choi-Koh 1999).

Eğitime teknolojinin yansması ve taşınması ile yenilikçi eğitim, eğitimin bulunduğu noktayı ileriye taşımada bir araç, süreç olarak görülmektedir. Matematik ve teknolojinin bir araya gelmesi ile disiplinler arası araştırma, ilişkilendirme gerçekleştirilmiştir (Baki, 1996). Günümüzdeki yer alan teknolojiye baştan aşağı değişim sadece yaşantımızla değil eğitime, öğretim programlarına da yansmıştır. Bu değişim eğitimin çağın gerisinde kalmayarak, gelişimi, süreci eğitime dahil ederek özellikle bilgiye erişim yollarının çeşitlenmesi ve dijital öğrenme ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, öğretim programlarının içeriğine ve öğretim yaklaşımlarına etkilerini göstermiştir. Bu etkiler ve yansımalar, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 yılında bir önceki öğretim programının eksikleri ve günümüzün değişimi ile tekrardan düzenlenerek Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı ile son şeklini almıştır. Programın temel çıkış noktası, öğrencilerin yalnızca matematiksel formüle, bilgiye hâkim olmaları değil, bu bilgiyi anlamlı, kalıcı ve işlevsel biçimde aktarıyor ve kullanabiliyor olması yer almaktadır. Programda yer alan genel amaçları şu şekilde toparlayacak olursak; becerileri pratiğe döken, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, disiplinler arası, günlük hayatla değerler, derslerde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması ve dinamik matematik/geometri yazılımlarının etkin bir şekilde kullanılmasına beceriler ve yetkinlikler çevresinde bütünleşmiş bir öğretim programı toplamı oluşturulmuştur. (MEB, 2018)

İlk çağlardan günümüze doğru gelen süreçte sanat doğanın örnek alınmasıyla hayatımızda yer almaya başlamıştır. İlk ortaya çıkış zamanlarında sanata başlangıçlar yaşamı devam ettirme mücadelesinde avladıkları hayvanları resmetme, doğa olaylarının aktarılması duvarlara, taşlara oyma ile adım atılmıştır. Süreç içerisinde bu çizimler kopya çekip aktarmakta çizmekte zorlanma ve boyut açısından çizimlerdeki çizim orantısızlıkları boy göstererek sanatta estetik açısından göze çarpması ile eserlerde daha dengeli ve ölçülü eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu ilerlemede matematiğin ve geometrinin etkisi göz ardı edilemez. Sanat eserlerinde geometrinin doğadan faydalanarak fraktal yapılar da geometri ile sanatın buluşmasından ortaya çıkan etkileyici örnekler arasında yer almaktadır. (Cengiz, Uluşık, Kara, 2020)

Yapılan kapsamlı literatür incelemesi sonucunda, Geogebra öğretimi ve Geometrinin Sanat üzerindeki gösterimlerine yönelik çeşitli araştırmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalar genel olarak, söz konusu etkinliklerin öğrencilerin tutumlarını ve çalışmalarını ayrı boyutlarda ele alarak incelemiştir. Ancak, mevcut yapılmış çalışmalarda bu iki etkinliğin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Alt Amaçlar

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 düzenlenerek Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı ile son düzenlemede bir kere daha fark edilmektedir ki matematik öğretiminde önemli bir yere sahip alanlardan biri de geometridir, ilkökul kademesinden itibaren matematik dersi kapsamında geometri alt öğrenme alanına geniş yer verilmiştir. (MEB, 2018).

Buradan da anlaşılacağı üzere matematik dersinin daha iyi kavranması, ilişki kurulması bakımından matematik alt öğrenme dalı olan geometri konularının somutlaştırılması, görsel temalarla desteklenmesi, geometrik temsillerle sunulması önem arz etmektedir.

Bu durumdan hareketle, bu araştırmanın amacı; Geogebra öğretimi ve Sanatsal Tasarım Geometri uygulamalarının çokgenler konusunun öğretiminde kullanılması ve uygulanması noktasında öğrenci görüşlerini belirlemek ve iki uygulamanın öğrencilerinin öğrenme kabiliyetlerini çözümleme üzerine bir analiz yapmayı hedeflemektedir. Araştırma, öğrencilerin bu iki farklı öğrenme yaklaşımına yönelik tercih ve tutumlarını ortaya koyarak, teknoloji destekli ve etkin katılıma dayalı öğretim

yöntemlerinin etkililiğine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 7. sınıf matematik dersinde Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometrinin karşılaştırılmasını ortaya koymak için; aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin **Geogebra Öğretimi** etkinlikleriyle çokgenler konusunu öğrenmeye ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğrencilerin Sanatsal Tasarım Geometrisi yoluyla etkinlik tasarımları ile çokgenler konusunu öğrenmeye ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrenciler **Geogebra Öğretimi** ve **Sanatsal Tasarım Geometrisi yoluyla** etkisi, eğlence ve öğrenme açısından nasıl değerlendirmektedirler?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışma modeli kullanılmıştır. Durum çalışmasında nasıl ve niçin sorularını merkeze alarak bu merkezde araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da durumları derinliğine incelemesine olanak veren araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek,2021 s.302).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışma Kars Kağızman ilçesinde bulunan bir köy okulunda öğrenim gören 7. Sınıf ortaokul düzeyinde 15 (11 kız, 4 erkek) öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmacı öğrencileri görev yaptığı okulda kolay ulaşılabilir örneklem yoluyla seçmiştir. Araştırmacının köy okulunda görev alıyor olması zaman ve işgücü kolaylığı sağlamıştır. Kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi; araştırma yapılacak birey ya da grupların araştırma sürecine dahil edilmesinin ya da bunlara erişiminin daha kolay olmasıyla ilişkilidir (Yıldırım & Şimşek,2021 s.109).

2.3. Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada Çokgenler konusu üzerinde Dinamik yazılım uygulamalarından Geogebra'nın öğrenciler için nasıl görüldüğü, bu uygulamanın olumlu ve olumsuz tarafların neler olabileceği, Geogebra'nın öğrenciler için iyi, güzel yanlarının ortaya konulması bağlamı öğrenme ve öğretim için önemlidir. Benzer şekilde sanatsal alanlarda kullanılan ve geometrinin görselliğinin ortaya konulması bağlamında önemli görülen Sanatsal Tasarım Geometrisinin de öğrencilerde ne gibi olumlu, olumsuz, iyi, güzel vb. taraflarını keşfetmek geometri öğretimi için önemli görülmektedir. Bu çerçevede Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometrisinin karşılaştırılmasında ne gibi olumlu, olumsuz, iyi, güzel yönlerin ortaya çıkarılması da öğrenme ortamı için bir gereklilik gibi gözükmemektedir. Bu görüşten hareketle Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometrinin karşılaştırılması için öğrencilere sorulmak üzere bir yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan bu görüşme formu bir akademisyen, bir de halen görev yapan deneyimli bir öğretmen tarafından kontrol edilerek son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun güvenilirliği ve geçerliliği için rastgele seçilen bir öğrenciye pilot uygulama yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanma biçimi öğrencilere anlatılarak uygulama ile ilgili bilgi eksikliği ortadan kaldırılmıştır.

2.4. Uygulama Süreci

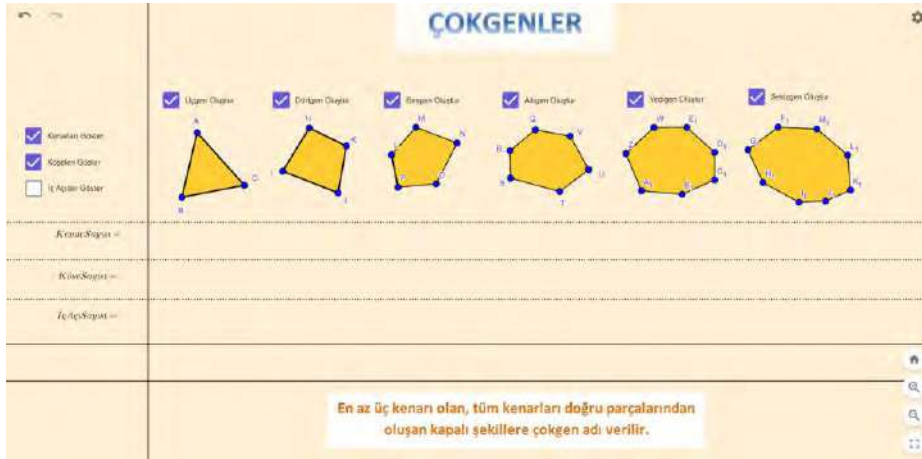
İlk olarak uygun örneklem grubu öğrencilerine Geogebra tanıtımı yapılmıştır. MEB müfredatı dikkate alınarak 3 haftalık çalışma süresince Geogebra etkinlikleri öğrencilere uygulanmıştır. Bir sonraki hafta aynı konu üzerinden farklı bir çalışma yöntemi olan Sanatsal Tasarım Geometri uygulaması yapılarak öğrencilerden ilk olarak düzgün çokgenler kullanılarak kıyafet tasarımı yapılması istenmiştir. Öğrenci tarafından yapılan çalışmalardan uygun olanlar seçilerek dersle ilgili uygulama

yapılmıştır. Öğrencilerin tasarımları üzerinden öğretilen bilgilerin pratiği yapılmıştır. Öğrenciler ile Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometri üzerinden ilişkilendirilmiş dersin sonunda kullanılan iki yöntem hakkında görüşme sağlanarak çalışma sonlandırılmıştır. Görüşleri alınan her bir öğrenci Ö1,Ö2,...,Ö15 şeklinde kodlanmış ve bu öğrencilerden elde edilen veriler değişiklik yapılmadan kaydedilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda alınan cevaplar arasındaki benzerlikler dikkate alınarak kategori, kod, katılımcılar ve frekans değerleri oluşturulmuştur.

Tablo 1 Çalışma Takvimi

Haftalar	
1. Hafta	Geogebra Tanıtımı
2. Hafta	Geogebra destekli öğretim
3. Hafta	Geogebra destekli öğretim
4. Hafta	Sanatsal Tasarım Geometrisi
5. Hafta	Sanatsal Tasarım Geometrisi
6. Hafta	Sanatsal Tasarım Geometrisi

Çokgen konusu Geogebra üzerinden ele alınmış ve alıştırımlar Geogebra uygulaması ile öğrencilerle beraber yapılmıştır. Çokgende ilk olarak açılar konusunda yer alan kurallarla sürece başlanmıştır. Geogebra ile anlatım sürecinde çokgenlerde açı, çokgende köşegenleri veren formül çıkarımı için sürgü kullanarak kenar sayıları değiştirilerek öğrenci tarafından ilişki kurmaları ve çıkarım yapmaları sağlanmıştır. Konu anlatımından sonra Geogebra yazılımı üzerinden sorulardan faydalanılmıştır. Bu uygulamada kullanılan Geogebra etkinliklerine ait görseller Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'te yer verilmiştir.

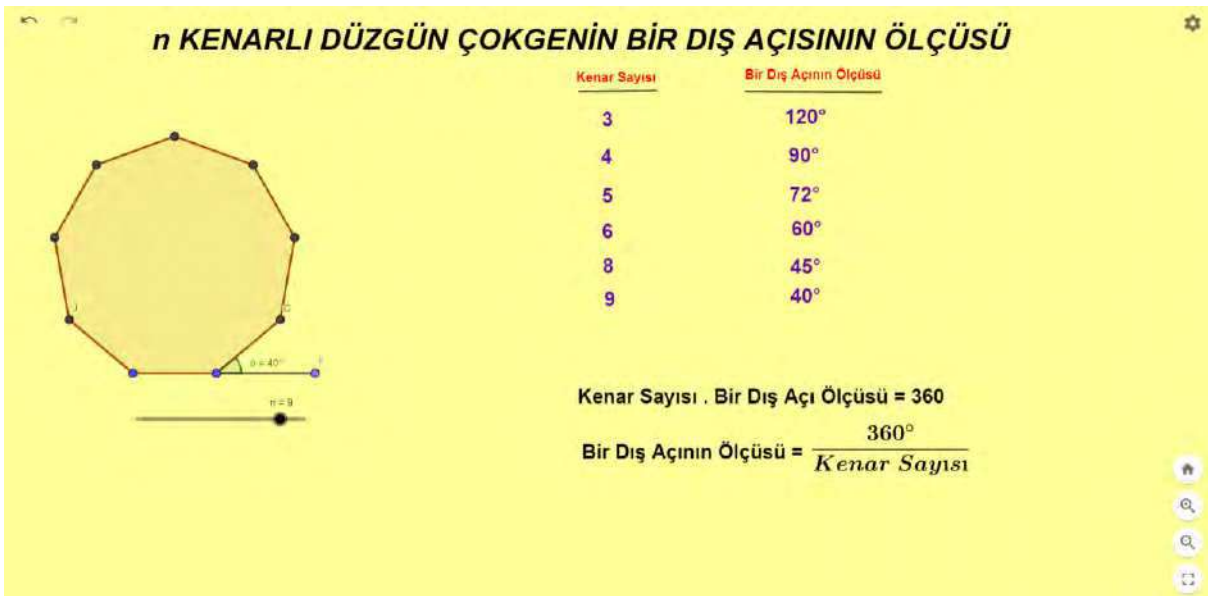

Şekil 1. Geçmiş ön bilgiler ile yeni bilgiler arasında anlamlı öğrenme oluşturmak için ilk olarak geçmiş bilgilerin hatırlatılması için kullanılan çalışmadan örnek görüntü

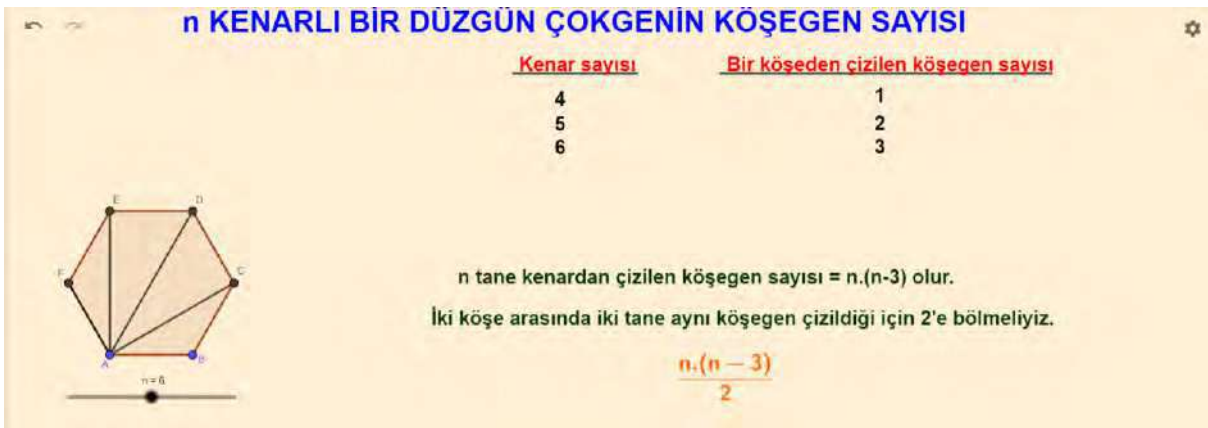

Şekil 2. n kenarlı düzgün çokgenin iç açılar ölçülerinin toplamı çalışmasından örnek görüntü

Şekil 3. n kenarlı düzgün çokgenin bir dış açısının ölçüsü çalışmasından örnek görüntü

Şekil 4. n kenarlı düzgün çokgenin köşegen sayısı çalışmasından örnek görüntü

Geogebra destekli anlatımın devamında öğrencilere ilk olarak Sanat ve Matematik ilişkisinden bahsedilmiş, günlük hayattan örnekler verilmiştir. Sanatın ve Matematiğin ilişkisi matematiksel

ifadelerle gösterilmiştir. Yapılan araştırma kapsamında öğrencilerden istenilen çalışma ders esnasında araştırmacı tarafından nasıl olması gerektiği ifade edilmiştir. Araştırmacı ilk olarak öğrencilerden düzgün çokgenleri baz alarak bireysel kıyafet tasarımlarını isteyerek daha sonrasında öğrencilerin bu tasarımları üzerinden öğrenmiş oldukları bilgileri kullanarak çalışma üzerine notlar almalarını ifade etmiştir. Anlatım sonrasında öğrenciler tarafından hazırlanan çizimler incelenip (EK-1) , dönütler verilmiştir. Uygun olan çizimlerden seçilerek bu çizimler üzerinden araştırmacı tarafından çokgenlerde açılar konusuna uyarlanarak sorular hazırlanmış, derste alıştırmaya sorusu olarak kullanılmıştır (EK-2). Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile süreç tamamlanmıştır (EK-3).

2.5 Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde nitel araştırma içerik analiz deseni kullanılmıştır. İçerik analizi metin veya metnin bir bölümünün belli sözcükler veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik kullanılır. Bu çalışma neticesinde kavramların varlıklarını, anlam ve ilişkilerini belirleme ve analizi ile çıkarımlarda bulunur. (Büyük Öztürk vd. 2024; 258 syf)

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacı göz önünde bulundurularak, 7. Sınıf ortaokul öğrencilerin çokgenlerde açı konusu üzerinde dinamik geometri yazılımlarından biri olan Geogebra yazılımı ve Sanatsal Tasarım Geometri kullanılarak öğrencilerin ders ile ilgili olan görüşleri alınmıştır. Bu amaca yönelik görüşleri, uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilen cevapların analizi neticesinde kategorilere ve kodlara göre belirlenmiştir. Belirlenen kategori ve kodlar ile elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Geogebra yazılımı ile ilgili nitel bulgular;

Tablo 2. Geogebra ile işlediğimiz ders ne anlam ifade etti

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Faydalı	Daha iyi anlama düzeyi	Ö1, Ö5, Ö6, Ö7,Ö9, Ö11	6
	Eksik öğrenmenin giderilmesi	Ö2, Ö14	2
	Basitleştirici	Ö3, Ö4, Ö12, Ö13	4
	Kuralsız öğrenme	Ö8	1
	Kalıcı bilgi	Ö10, Ö15	2

Tablo 2’de görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘‘Geogebra ile işlediğimiz dersin sunumu sizin için ne anlam ifade etti? Lütfen detaylı anlatır mısınız?’’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategorilere ait; bir kategori ve beş kod bulunmuştur. Kodlar incelendiğinde faydalı kategori başlığında daha iyi anlama düzeyi, eksik öğrenmenin giderilmesi, basitleştirici, kuralsız öğrenme, kalıcı bilgi olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

'Formüllerini ezberleyerek direkt sorularda verilen ifadeleri yerine yazarak sonuç bulmadan değil de o formülün ya da diğer şekillerle olan ilişkileri ile yorum çıkartarak formüle varmamız daha faydalı oldu.' (Ö8)

'Kalıcı ve ilişki kurmada faydalı bir uygulama.' (Ö10)

Tablo 3. Geogebra ile işlediğimiz konunun kavrama düzeyi

Kategori	Kod	Katılımcılar	F
Nötr	Fark eden bir değişiklik yok	Ö5, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15	5
	Destekleyici görsel	Ö1, Ö3	2
	Zamandan tasarruf	Ö2, Ö6	2
Olumlu	Hassas çizim	Ö9	1
	Renkli görsel	Ö4, Ö7	2
	Farklı yöntem	Ö8	1
	Açılar belirgin, net	Ö10	1
	Katılım fazla	Ö11	1

Tablo 3'te görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin “Geogebra kullanarak Çokgende açılar konusu işlediğimiz konuyu daha iyi kavradığını söyleyebilir misin, nedenlerini yazar mısın?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategorilere ait; iki kategoriye ait sekiz kod bulunmuştur. Nötr kategori başlığında fark eden bir değişiklik yok, destekleyici görsel olarak, zamandan tasarruf kodları tespit edilmiştir. Olumlu kategori başlığında ise hassas çizim, renkli görsel, farklı yöntem, açılar belirgin ve net, katılım fazla kodları olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

'Matematik dersi anlaşılabilir ve karışık, bu yöntem daha renkli zevkli gelse de anlamamda değişiklik olmadı.' (Ö13)

'Çizimler daha mükemmel şekilde, açılarının aynılığına- kenar uzunluklarının eşitliğini görüyor olmak anlamamı daha iyi hale getirdi.' (Ö9)

Tablo 4. Geogebra kullanarak konu anlatımı anlamlılık ve gereklilik durumu

Kategori	Kod	Katılımcılar	F
Nötr	Değişiklik yok	Ö2, Ö11, Ö12	3
	Anlamlı	Ö4, Ö7, Ö9	3
	Eğlenceli ve renkli	Ö5, Ö14	2
Avantajlar	Detaylı çizim	Ö3, Ö1	2
	Kavramada kolaylık	Ö10, Ö13	2
	Formülleri pekiştirici örnek	Ö8, Ö15	2
	Akılda kalıcı	Ö6	1

Tablo 4’te görüldüğü 7. sınıf ortaokul öğrencilerin “Geogebra kullanarak konu anlatımı sizin için anlamlı- gerekli mi? Detaylandırır mısın?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategorilerine dair; iki kategoriye ait yedi kod bulunmuştur.

Tabloya bakıldığında nötr kategori başlığı için değişiklik yok, avantajlar kategorisi için anlamlı, eğlenceli ve renkli, detaylı çizim, kavramada kolaylık, formülleri pekiştirici örnek, akılda kalıcı olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Benim için fark eden bir şey yok, çok karmaşık şekiller ve konu geldi.’(Ö11)

‘Bu konu ile ilgili yapılan okul yazılı sınavımdan daha yüksek aldım o yüzden benim için gerekli ve anlamlıydı’ (Ö6)

‘Bu konuda formüllerin çıkışını daha iyi anladığım için anlamlı ve gerekliydi benim için.’(Ö1)

3.2. Sanatsal Tasarım Geometrisi ile ilgili nitel bulgular;

Tablo 5. Yaptığınız tasarımları derste kullanmak ne anlam ifade etti

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Olumsuz	Zorlayıcı	Ö3, Ö12, Ö15	3
	Çok iyi	Ö1, Ö13	2
Olumlu	Anlama düzeyi	Ö2, Ö6, Ö14	3
	Eğlenceli	Ö4, Ö5, Ö7, Ö8	4
	Mükemmel	Ö9, Ö10, Ö11	3

Tablo 5’te görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘Dersin öncesinde çokgenler kullanarak tasarım yaptığınız tasarımları derste kullanmak sizin için ne anlam ifade etti? Lütfen detaylı anlatır mısınız.’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında iki kategoriye ait beş kod bulunmuştur.

Olumsuz kategori başlığında Zorlayıcı ve Çok iyi kodları, Olumlu kategori başlığında ise Anlama düzeyi, Eğlenceli ve Mükemmel kodları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Çalışma yaparken istediğimiz şekillerde rastgele çizim yapamadığımız için, aynı kenar uzunlukları ve açılarda çizmemiz gerektiği için zorlandım.’ (Ö12)

‘Matematik konusuyla ilgili resim yapmak mükemmel bir histi.’ (Ö10)

Tablo 6. Tasarım üzerinden konuyu daha iyi kavradığınız mı, neden?

Kategori	Kod	Katılımcı	f
Eksik yönleri	Bilişsel düzeyde eksiklik	Ö1, Ö12, Ö14	3
	Normal	Ö5, Ö13	2
	Keyifli	Ö3, Ö4, Ö15	3
Olumlu yönleri	Akılda kalıcılığı yüksek	Ö6, Ö7, Ö10, Ö11	4
	Zevkli tasarım	Ö2, Ö8, Ö9	3

Tablo 6’da görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin “Tasarım üzerinden Çokgende açılar konusu işlediğimiz konuyu daha iyi kavradığımı söyleyebilir misin, nedenlerini yazar mısın?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında iki kategoriye ait beş kod bulunmuştur.

Tablo incelendiğinde, eksik yönleri kategori başlığında bilişsel düzeyde eksiklik, normal ve keyifli kodları tespit edilmiştir. Olumlu yönleri kategori başlığında ise akılda kalıcılığı yüksek ve zevkli tasarım kodları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Resim yapmayı sevdiğim için tasarım yaparken daha zevk aldığım için konu daha kolay ve yapabildiğimi hissetti.’ (Ö2)

‘Konuyu ne çok iyi ne de çok kötü öğrendim, çok fark eden bir şey olmadı.’ (Ö5)

Tablo 7. Sanat ile dersi ilişkilendirmek anlamlı ve gerekli mi?

Kategori	Kod	Kategoriler	F
Anlamlı	Anlamlı	Ö4, Ö13	2
Anlamlı ama gerekli değil	Zaman alıcı	Ö8	1
	Uğraştırıcı	Ö12, Ö15	2
Anlamlı ve gerekli	Disiplinler arası ilişki	Ö1, Ö5, Ö6	3
	Dikkat çekici	Ö2, Ö10	2

Eğlenceli	Ö3, Ö7, Ö11	3
Pekiştirici	Ö9, Ö14	2

Tablo 7’de görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin “Sanat ile dersi ilişkilendirerek konu anlatımı sizin için anlamlı- gerekli mi? Detaylandırır mısın?” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında üç kategoriye ait yedi kod bulunmuştur.

Tabloya bakıldığında Anlamlı kategori başlığında Anlamlı kod ifadesi, Anlamlı ama gerekli değil kategori başlığında Zaman alıcı ve Uğraştırıcı kod ifadeleri, Anlamlı ve gerekli kategori başlığında ise Disiplinler arası ilişki, Dikkat çekici, Eğlenceli ve Pekiştirici kod başlıkları tespit edilmiştir.

Öğrencilerle yapılan görüşmede etkinliklerin gerekli olduklarını ifade etmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Matematik dersini resim ve tasarım ile birleştirmek dersin daha iyi öğrenmesini sağladı.’ (Ö6)

‘Hem bireysel tasarım yapmak hem kendi yaptıklarımızdan daha sonra seçilen yaptığımız tasarımları derste kullanarak daha fazla pekiştirdi.’ (Ö9)

3.3. Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometri Etkinlikleri Karşılaştırmalı Değerlendirme Soruları ilgili nitel bulgular;

249

Tablo 8. Ders sürecine ilişkin görüşlerinizi ifade ediniz.

Kategori	Kod	Katılımcılar	f
Olumlu	Kolaylaştırıcı	Ö1, Ö2, Ö7, Ö15	4
	İlgi	Ö3, Ö4, Ö5, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13	7
	Başarı	Ö6, Ö11	2
	Bilişsel bilgi	Ö8, Ö14	2

Tablo 8’de görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin “Konu anlatımında Geogebra etkinlikleri ve Sanatsal Tasarım Geometri etkinlikleri ile yürütülmesine ilişkin görüşlerinizi ifade ediniz” sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında tek kategoriye ait dört kod bulunmuştur.

Tablo incelendiğinde olumlu kategori başlığında kolaylaştırıcı, ilgi, başarı ve bilişsel bilgi kodları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Matematiği yapabildiğimi hissettirdi.’ (Ö11)

‘Görsellik ile konuyu anlamamda kolaylık sağladı.’ (Ö7)

Tablo 9. Hangi etkinlik daha etkiliydi, sebebi nedir?

Kategori	Kod	Katılımcılar	F
Geogebra	Net anlaşılır çizim	Ö1, Ö10	2
	Renkli şekiller	Ö8	1
	Zaman faydalığı	Ö11, Ö12	2
Sanatsal Tasarım	Kalıcı	Ö3	1
	Eğlenceli	Ö5, Ö7	2
	İlgi çekici	Ö6	1
	Duyuşsal/Duygusal katılım	Ö13, Ö14	2
Geogebra ve Sanatsal Tasarım	Konu destekleyici	Ö4, Ö9	2
	Öğrenme kolaylığı	Ö2, Ö15	1

Tablo 9’da görüldüğü 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘‘Öğrenme deneyiminiz açısından Geogebra mı yoksa Tasarım Geometri mi daha etkiliydi? Sebebinin açıklar mısınız?’’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında üç kategoriye ait dokuz kod bulunmuştur. Tablodan anlaşıldığı üzere, Geogebra kategorisinde net anlaşılır çizim, renkli şekiller ve zaman faydalığı kodları tespit edilmiştir. Sanatsal Tasarım kategorisinde kalıcı, eğlenceli, ilgi çekici ve duyuşsal/duygusal katılım alt kod başlıkları tespit edilmiştir. Geogebra ve Sanatsal Tasarım kategori başlığında ise konu destekleyici ve öğrenme kolaylığı kodları tespit edilmiştir

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Geogebra etkiliydi bence çizimler derste yaptığımıza göre çok daha iyi, yamuk değildi.’ (Ö1)

‘Tasarım geometri etkiliydi, öğrendiklerimizle kendimiz tasarlayarak daha etkili oldu.’ (Ö3)

‘Bence ikisi de, çünkü aynı konuyu iki farklı şekilde ele almak konuyu daha iyi öğretti.’ (Ö9)

Tablo 10. Kolaylıklar ve zorluklar nelerdir?

Kategori	Kod	Katılımcılar	F
Kolaylıkları	Ekonomiklik	Ö1, Ö2	2
	Tasarım	Ö3, Ö12, Ö13	3
	Soru çözümü	Ö6	1
	Eğlenceli	Ö11, Ö15	2
Zorlukları	Deftere not alma	Ö5	1
	Teknolojik	Ö4, Ö10	2
	Hassas çizim	Ö8, Ö7	2
	Tasarımdaki kararsızlıklar	Ö9, Ö14	2

Tablo 10’da görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘Her iki yöntemi kullanırken karşılaştığınız kolaylıklar ve zorluklar nelerdir?’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında iki kategoriye ait sekiz kod bulunmuştur.

Tablodan anlaşıldığı üzere, kolaylıkları kategori başlığında ekonomiklik, tasarım, soru çözümü ve eğlenceli kodları tespit edilmiştir. Zorlukları kategori başlığında ise deftere not alma, teknolojik, hassas çizim ve tasarımdaki kararsızlıklar kodları tespit edilmiştir,

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Kısa sürede bir sürü çizim, soru çözümü yaşadık.’ (Ö1)

‘Öğretmenimizin bilgisayarını bağlarken yaşadığı zorluğu ifade edebilirim.’ (Ö10)

‘Çizim yaparken nasıl bir şey yapacağımı bilemediğim için çok zorlandım.’ (Ö9)

Tablo 11. Elde ettiğiniz bilgi ve becerileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kod	Katılımcı	F
Faydalı	Ö1, Ö4, Ö5, Ö10, Ö14	5
Beceriler kazandırdı	Ö2, Ö3, Ö9, Ö11, Ö15	5
Kalıcılık arttırdı	Ö6, Ö7, Ö8, Ö12, Ö13	5

Tablo 11’de görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘Geogebra ve Tasarım Geometri kullanımıyla elde ettiğiniz bilgi ve becerileri nasıl değerlendiriyorsunuz?’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kategori ve kod bağlamında üç kod bulunmuştur.

Tablo incelendiğinde faydalı, beceriler kazandırdı ve kalıcılık arttırdı kodları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden aşağıdaki gibidir:

‘İki farklı yöntemle kalıcılığı arttı çizimle de beceriye katkı sağladı.’ (Ö2)

Tablo 12. Duygularınız ve hisleriniz nelerdir?

Kategori	Kod	Katılımcılar	F
Olumlu	Eğlenceli	Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10	7
	Hoşlandım	Ö4, Ö9, Ö11	3
	Mutluluk	Ö12, Ö13	2
	İyi, güzeldi	Ö5, Ö15	2
Olumsuz	Hayal kırıklığı	Ö14	1

Tablo 12’de görüldüğü üzere 7. sınıf ortaokul öğrencilerin ‘Bu iki yönetime yönelik duygularınız ve hisleriniz nelerdir? (Örneğin; hoşlanma, eğlenme, sıkılma, hayal kırıklığı vb.)’ sorusuna verdikleri yanıtlar neticesinde oluşturulan kod ve kategoriler bağlamında iki kategoriye ait beş kod bulunmuştur.

Bu sonuçlarda Olumlu kategori başlığında eğlenceli, hoşlandım, mutluluk ve iyi, güzeldi kodları tespit edilmiştir. Olumsuz kategori başlığında ise hayal kırıklığı kodu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin cevaplarına ilişkin görüşlerinden birkaç tanesi aşağıdaki gibidir:

‘Bu konuyu çok güzel öğrendim o yüzden mutluyum.’ (Ö13)

‘Daha farklı sonuç beklemiştim, hayal kırıklığına uğradım.’ (Ö14)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada dinamik yazılım uygulaması Geogebra ve Sanatsal Tasarım Geometri uygulamaları ile 7. Sınıf ortaokul öğrencilerinin çokgenler konusunda öğrenme süreçlerindeki etkisi öğrencilerin görüşmeleri ile nitel veriler ile sağlanmıştır. Öğrenciler ile yapılan görüşmeler sonucunda, araştırmada incelenen iki yönteminde matematik öğretiminde öğrencilerin kavrama düzeylerinde ve sürece tutumlarında olumlu, anlamlı gelişmeler sağladığı görülmüştür.

Geogebra destekli öğretim süreci için öğrenciler ile yapılan görüşmede; öğrencilerin çoğunda yer alan cevaplar bütününde ortak paydaya varılan cevapta öğrencilerin Geogebra derste kısa sürede birden fazla şekil çizilmesi, çizilen şekillerde açı kenar özelliklerini saniyeler içerisinde yenisini çizabiliyor olması, renkli anlaşılabilirliği kolay çizimler içermesi, kalıcı ve eğlenerek öğrenme açısından öğrencilerin dikkatini çekmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bu bulgular ile Topuz ve Birgin (2020) çalışmasında öğrencilerin dinamik geometri yazılımı olan Geogebra'yı görsel açıdan kolaylıkla çizim yapma, hassas gerçek çizimler ile desteklediğini belirtmiştir. Benzer şekilde Çetin (2018) ve Önel (2021) çizim aşamasında zaman kaybetmeden ekonomiklik vurgusu ve çizimdeki kolaylık ile çalışmayı desteklemektedir. Çalışmanın görsel-uzamsal düşünme becerilerinin arttığının daha önceki yapılan çalışmalar ile örtüşmektedir (İşleyen & Kunt, 2021; Bayram & Arıkan, 2019). Geogebra için alınan cevaplar arasında kullanılan etkinlik sayfaları ile formüllerin ortaya çıkışlarını fark etmeleri ile ezberden uzaklaşarak mantığını kavramalarında yardımcı olmuştur. Daha önce yapılan Delice ve Karaaslan (2015) çalışmada öğrencilerin Geogebra ile anlatım aracı ile teknolojinin anlatımda mantığını kavramada, derinleştirme aşamaları ile destekler niteliktedir.

Sanatsal Tasarım Geometri ile yapılan öğretim sürecinde ise öğrenciler, özellikle disiplinler arası ilişkinin daha yüksek ve fark edilmesi açısından tasarım yaparken hem matematik hem resim yapmaları daha eğlenceli bulunmuştur. Tasarım yaparken özgü çalışma ile birlikte şekillerin düzgün çokgen özelliklerini taşımaları şartı ile üretmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu elde edilen bulgular, zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının öğrencilerin duyuşsal alanlarına yani öğrencinin sadece bilişsel bilgiye değil, bu bilgiye karşı merak duygusunu kamçılıyarak onların öğrenmeye isteğini artırabilir (Sezer & Dönmez, 2020).

Her iki yöntem birlikte ele alınıp incelendiğinde, öğrencilerin bir kısmı Geogebra'yı süre, emek açısından ekonomik bulurken; bazıları sanatsal tasarım geometri sürecini daha anlamlı ve eğlenceli, derse istekli olarak değerlendirmiştir. Bu durum öğretimde her öğrencinin biricik oluşuna, her öğrencinin bireysel farklı öğrenme stillerine sahip öğrenciler için öğrenme imkanını arttırdığını ve fırsat imkanı göstermektedir (Yenilmez & Teke, 2018).

Dikkat çeken bir başka noktada ise öğrencilerden sadece bir yöntemi değil, iki yöntemin birlikte ele alınarak öğrenme sürecinde esnekliği, birden fazla yöntemi harmanlayarak öğretime yönlendirmiştir. Yapılan bu çalışmada bilgi, kavrama Geogebra ile desteklenmiştir. Pratiğe dökme, bilgiyi uygulama Sanatsal Tasarım Geometri ile iletmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıda bazı öneriler sunulmuştur.

- Geogebra anlatımı ile öğrencilerin konu anlaşılabilirliğinin arttığı ifadeleri ile derste dinamik geometri yazılım materyallerini kullanılması adına, öğretmenlerin materyalleri hazırlamaları zaman alıcı olması sebebiyle öğretmenlere hazır dosyalar halinde eğitim- öğretim sürecinde güncel olarak verilmesi önerilmektedir.
- Geogebra ve dinamik yazılımların materyallerini okullarda, sınıflarda kullanımını yaygınlaştırmak için en temel araç akıllı tahta ve projeksiyon eksik okullara temin edilip var olan okullarda ise kullanılabilirlik açısından incelenip arızalı olan cihazların bakımları yapıp kullanıma uygun hale getirilmelidir.

- Geogebra dinamik materyal yazılımına benzer içerikte yer alan uygulamalardan uygulamanın indirilmesine gerek kalmadan polypad gibi siteler kullanılarak derste anlatımı güçlendirmek amaçlı uygulamalara derste yer verilmesi önerilmektedir.
- Matematiği sadece Geogebra gibi matematiksel açıdan spesifik uygulamalarla kullanmak yerine daha ulaşılabilir, hayatın içinden yöntemlere araç olarak kullanılarak öğrencilere hem motivasyon hem de yapılabirliği açısından öğrencilerin öz yeterliliğini de arttırmaktadır.
- Geogebra öğretimi ile sanatsal tasarım yoluyla geometri gösteriminin karşılaştırılmasında araştırmacının bulunduğu ortam dolayısıyla deney grubu yapılamamıştır, bu çalışmanın kontrol- deney gruplu yapıldığında bu çalışmanın öğrenciler üzerindeki faydası daha detaylı görülebilir.
- Bu çalışma 7. Sınıfta çokgenler çizim ile benzerliği yönünden Sanat Tasarımı Geometrisi ve Geogebra ilişkisi açısından yürütülmesinin kolaylığı ve etkisi daha rahat ifade edilmiştir. Bu çalışma farklı sınıf ve konu düzeylerinde, işlem ağırlıklı konularda da etkisi incelenebilir.

5. KAYNAKÇA

Baki, A. (1996). *Matematik öğretiminde bilgisayar her şey midir?* Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 135–143.

Bayram, H., & Arıkan, A. (2019). Geogebra destekli matematik öğretiminin öğrenci başarısına etkisi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 899–921.

Çetin, O. (2018). *Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin dinamik geometri yazılımı GeoGebra ile dönüşüm geometrisi öğrenim süreçlerinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi].

Cengiz, H., Uluişik, Ş., & Kara, Y. (2020). Çağdaş sanat yapıtlarında fraktal geometri etkileri üzerine bir değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 563–576. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2020.031>

Choi-Koh, S. S. (1999). A student's learning of geometry using the computer. *The Journal of Educational Research*, 92(5), 301–311.

Delice, A., & Karaaslan, G. (2015). Dinamik geometri yazılımı etkinliklerinin öğrenci performansları bağlamında incelenmesi: Analitik düzlemde doğru denklemleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41(41), 35–57.

Hohenwarter, M., & Jones, K. (2007). Ways of linking geometry and algebra: The case of GeoGebra. *Proceedings of the British Society for Research into Learning Mathematics*, 27(3), 126–131.

Hohenwarter, M., & Preiner, J. (2007). Dynamic mathematics with GeoGebra. *Journal of Online Mathematics and Its Applications*, 7(1), Article ID 1448, 2–12.

İşleyen, T., & Kunt, H. (2021). Dinamik yazılım destekli matematik öğretiminin öğrenci tutumlarına etkisi. *Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Dergisi*, 17(2), 130–145.

Kabaca, T., Aktümen, M., Aksoy, Y., & Bulut, M. (2011). Introducing the in-service mathematics teachers with the dynamic mathematics software GeoGebra and their views about GeoGebra. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(2), 148–165.

Önel, F. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin geometrik düşünme becerilerinin dinamik geometri ortamında incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi].

Sezer, B., & Dönmez, İ. (2020). Görsel sanat etkinliklerinin matematik başarısına etkisi: Sanat ve matematik entegrasyonu. *Uluslararası Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 22–35.

Topuz, F., & Birgin, O. (2020). Yedinci sınıf “Çember ve Daire” konusunda geliştirilen GeoGebra destekli öğretim materyaline ve öğrenme ortamına ilişkin öğrenci görüşleri. *Journal of Computer and Education Research*, 8(16), 721–748.

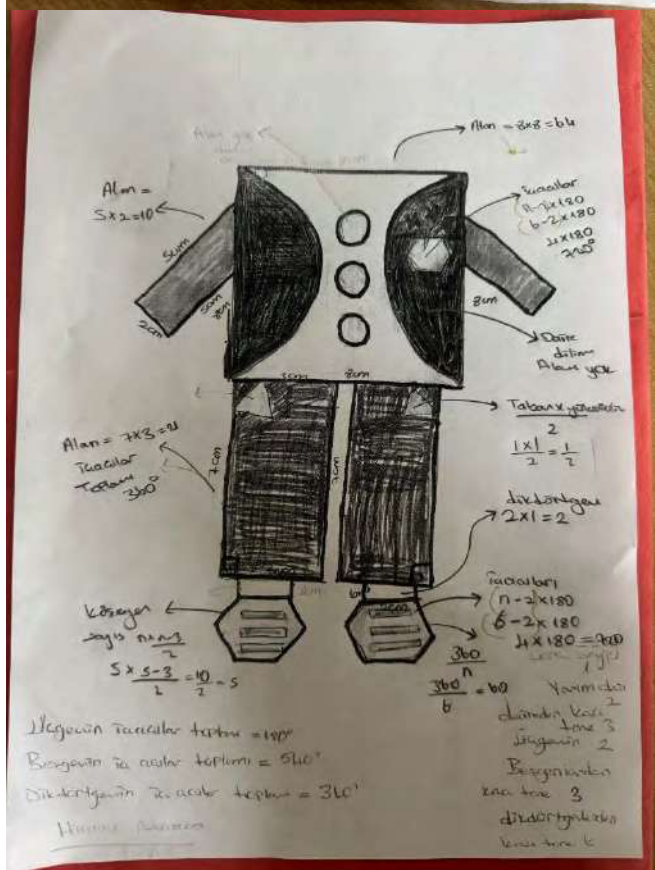
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar)*. MEB.

<https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201813017165445MATEMATİK%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%202018v.pdf>

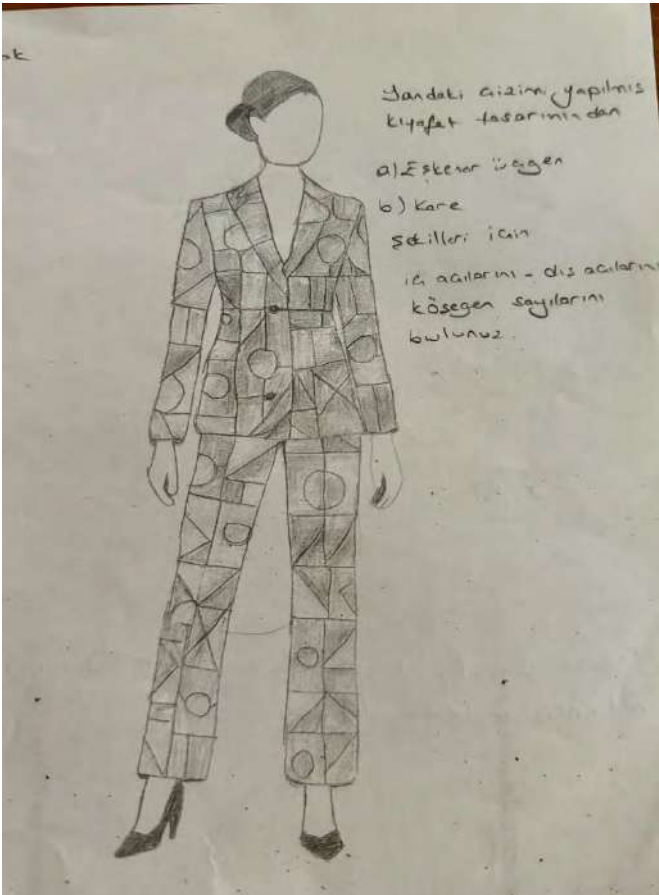
Yenilmez, K., & Teke, H. (2018). Matematik öğretiminde çoklu temsil sistemlerinin kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 18(1), 201–218.

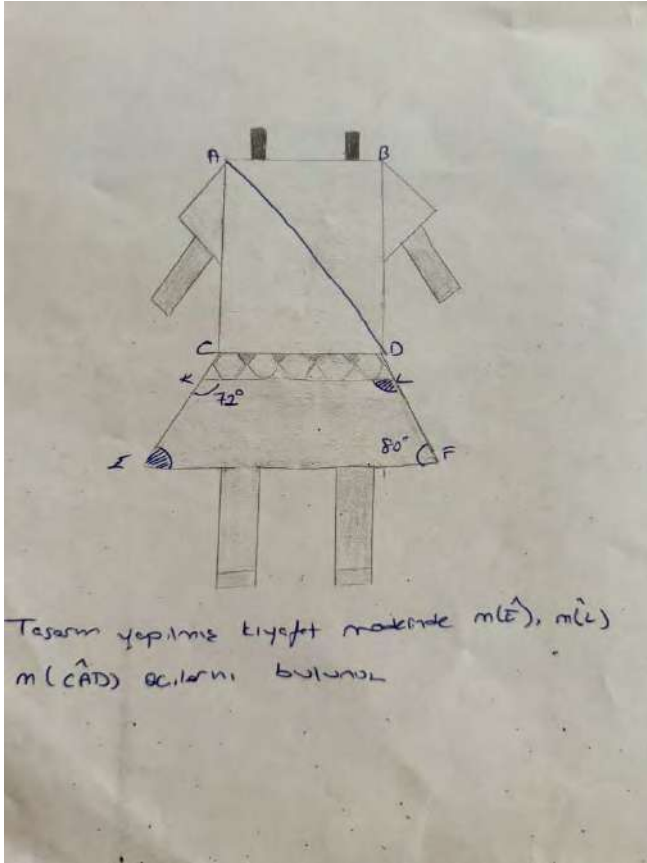
Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

EK-1 SANAT TASARIM ÖRNEKLERİ

EK -2 SANAT TASARIM GEOMETRİ ÖRNEKLERİNİN DERS ÇALIŞMA KAĞIDI

EK -3 GÖRÜŞME SORULARI

1. Geogebra ile ilgili sorular;

1- Geogebra ile işlediğimiz dersin sunumu sizin için ne anlam ifade etti? Lütfen detaylı anlatır mısınız?

2- Geogebra kullanarak Çokgende açılar konusu işlediğimiz konuyu daha iyi kavradığımı söyleyebilir misin, nedenlerini yazar mısın?

3- Geogebra kullanarak konu anlatımı sizin için anlamlı- gerekli mi? Detaylandırır mısın?

2. Tasarım ile ilgili sorular;

1- Dersin öncesinde çokgenler kullanarak tasarım yaptığınız tasarımları derste kullanmak sizin için ne anlam ifade etti? Lütfen detaylı anlatır mısınız?

2- Tasarım üzerinden Çokgende açılar konusu işlediğimiz konuyu daha iyi kavradığımı söyleyebilir misin, nedenlerini yazar mısın?

3- Sanat ile dersi ilişkilendirerek konu anlatımı sizin için anlamlı- gerekli mi? Detaylandırır mısın?

3. Etkinlikleri Karşılaştırmalı Değerlendirme Soruları

1 - Geogebra etkinlikleri mi yoksa Tasarım etkinleri mi daha çok hoşuna gitti? Sebebini açıkla mısınız?

2- Öğrenme deneyiminiz açısından Geogebra mı yoksa Tasarım Geometri mi daha etkiliydi? Sebebini açıkla mısınız?

3- Her iki yöntemi kullanırken karşılaştığınız kolaylıklar ve zorluklar nelerdir? Hangi yöntem size daha kullanışlı geldi?

4- Geogebra ve Tasarım Geometri kullanımıyla elde ettiğiniz bilgi ve becerileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

5- Bu iki yöneme yönelik duygularınız ve hisleriniz nelerdir? (Örneğin; hoşlanma, eğlenme, sıkılma, hayal kırıklığı vb.)

SANAT KALBİMDE: ÇOK DİSİPLİNLİ eTWINNING DENEYİMİ

Serya Çetinkaya

Öğretmen, Prof. Dr. Aziz Sancar Bilim ve Sanat Merkezi / Çankaya, Üstün Yetenekliler

<https://orcid.org/0009-0002-2166-7421>

Özet

Bu bildiri, “Sanat Kalbimde” adlı eTwinning projesinin kapsamını, uygulama süreçlerini ve elde edilen çıktıları akademik çerçevede ele almaktadır. Proje, müzik, resim, drama, dans, heykel, mimarlık ve edebiyat olmak üzere yedi sanat dalını merkeze almış, her ay farklı bir disipline odaklanarak öğrencilere sanatın çok yönlü yapısını deneyimleme fırsatı sunmuştur. Öğrenciler proje süresince hem bireysel hem de grup çalışmalarında yer alarak yaratıcılıklarını geliştirme, duygu ve düşüncelerini ifade etme ve farklı bakış açılarıyla tanışma şansı bulmuştur. Projenin temel amaçlarından biri, öğrencilerin sanat kavramını yalnızca bir estetik uğraş olarak değil, kültürler arası etkileşim ve kişisel gelişim aracı olarak da görmelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda el işi etkinlikleriyle motor beceriler desteklenmiş, drama ve dans çalışmalarıyla bedensel farkındalık artırılmış, edebiyat aracılığıyla anlamlı metinler üretmeleri teşvik edilmiştir. Ayrıca, farklı ülkelerin halk dansları ve sanatsal gelenekleri öğrencilerle buluşturularak kültürel çeşitliliğe dikkat çekilmiş, sanatın evrensel bir dil olduğu vurgulanmıştır. Projenin dikkat çeken bir diğer boyutu teknoloji entegrasyonu olmuştur. Çeşitli Web 2.0 araçları kullanılarak öğrenciler arasında iletişim ve iş birliği güçlendirilmiş, aynı zamanda yabancı dil olarak İngilizce kullanımı doğal bir öğrenme ortamında desteklenmiştir. Bu sayede öğrenciler hem dijital becerilerini geliştirmiş hem de uluslararası bir topluluk içinde kendilerini ifade etme deneyimi kazanmıştır. Elde edilen sonuçlar, projenin hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından önemli kazanımlar sunduğunu göstermektedir. Öğrenciler, sanatın tek bir tanımı olmadığını, bireylerin duygu ve düşüncelerini farklı sanatsal alanlarda özgün biçimlerde yansıtabileceğini öğrenmiştir. Özellikle üstün yetenekli öğrenciler için bu süreç, katı kalıplardan sıyrılarak sanata daha esnek, katılımcı ve yaratıcı bir bakış açısıyla yaklaşmalarına olanak tanımıştır. Öğretmenler ise öğrencilerinin bireysel ilgi alanlarını, güçlü yönlerini ve potansiyellerini daha yakından gözlemleme fırsatı bulmuştur. Sonuç olarak, “Sanat Kalbimde” projesi disiplinlerarası bir öğrenme deneyimi sunarak sanatı öğrencilerin yaşamlarının merkezine taşımış, uluslararası iş birliği yoluyla farklı kültürleri bir araya getirmiştir. Proje, sanat eğitiminin birleştirici gücünü ortaya koyarken, öğrencilerin hem kişisel hem de sosyal gelişimlerine kalıcı katkılar sağlamış ve eTwinning platformunun sunduğu olanakların en verimli şekilde nasıl kullanılabileceğine dair özgün bir örnek oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler:, yaratıcılık, sanat eğitimi, işbirlikçi öğrenme,

TACTILE UNIVERSE: Astronomy, 3D Modelling, Tactile Universe, Visually Impaired Students

DOKUNSALE EVREN: Görme Engelli Öğrencilere Yönelik Ders Materyali Tasarlama Eğitimi

Erkan AKDEMİR¹, Demet DEMİREL AKDEMİR²

¹Uzman Öğretmen, Atakum Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim, ORCID.0000-0003-2677-0727

²¹Uzman Öğretmen, Canik Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim, ORCID.0000-0003-0059-4382

Özet

Görsel içeriklerin ve soyut kavramların yoğun olduğu derslerden biri olan fen bilimlerinde, görme engeli olan öğrencilerin görebilen ekranları kadar derslere katılım sağlayamadığı bilinmektedir. Bu durumun nedenleri arasında, öğretmenlerin görme engeli olan öğrenciler için uygun düzenlemeleri yapacak bilgi ve beceri eksikliği olduğu görülmüştür. Bu proje, görme engelli öğrencisi olan öğretmenlerimizin öğretmekte zorlandıkları astronomi konularının daha iyi öğretimi için basit dokunsal modeller geliştirmek ve bunların astronomi konularının öğretiminde kullanılması üzerine gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara model temelli astronomi eğitimi verilerek, Dünya tabanlı bakış açısından uzay tabanlı bakış açısına geçmeleri sağlanmıştır. Eğitimler sonucunda, öğretmenlerin astronomi konularını öğretebilmeleri, astronomi alanında 3-boyutlu ders materyalleri yapabilmeleri amacıyla çeşitli tasarım teknikleri ve uygulamalarını içeren etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Görme engeli olan bireylerin, öğretilmek isteneni daha iyi algılayabilmeleri amacıyla dokunarak hissedebilmelerini sağlayan rölyef kullanımı öğretilmiştir. Öğretmenler her konuya özgü rölyef tasarımları yapabilme becerisini, alan uzmanlarından edinebilmişlerdir. Programlama etkinliklerinde gerçekleştirilen 3-boyutlu tasarımlara ilişkin teorik bilgiler de katılımcılara aktarılmıştır. Katılımcılar, 3-boyutlu dijital tasarım yaparak edindikleri bilgileri kurgulamış ve oluşturdukları dokunsal modelleri yazıcıdan çıkarabilmişlerdir. Katılımcılar, görme engelli öğrencisi olan fen bilgisi öğretmenlerinden seçilmiştir. Projenin yaygın etkisini artırmak amacıyla Türkiye'nin farklı illerinden 30 fen bilgisi öğretmeni projeye dâhil edilmiştir. Projede; astronomi, drama, rölyef çalışmaları, modelleme ve 3-boyutlu dijital tasarım uygulamalarından oluşan etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel ve nicel verilerin beraber toplandığı ve değerlendirildiği karma araştırma deseni kullanılmıştır. Bu kapsamda, nicel verileri toplama aracı olarak "Astronomi Başarı Testi" ve "Bilişsel Yaratıcılık Testi" uygulanmıştır. Nitel veriler ise mülakat ve video kaydıyla toplanmıştır.

Anahtar kelimeler: Astronomi, Üç Boyutlu Modelleme, Dokunsal Evren, Görme Engelli

Abstract

In science education, which is one of the subjects with intensive visual content and abstract concepts, it is known that students with visual impairments cannot participate in lessons as effectively as their sighted peers. Among the reasons for this situation is the lack of knowledge and skills of teachers in making appropriate adaptations for students with visual impairments. This project was carried out to develop simple tactile models for a better teaching of astronomy topics that teachers with visually impaired students had difficulty teaching, and to use these models in the instruction of astronomy. Through model-based astronomy education, participants were enabled to shift from an Earth-based perspective to a space-based perspective. As a result of the training, various design techniques and practices were implemented to enable teachers to teach astronomy subjects and to develop 3D instructional materials in the field of astronomy. The use of reliefs, which allow visually impaired individuals to perceive content through touch, was taught. Teachers gained the ability to design reliefs specific to each topic with the support of field experts. Theoretical knowledge related to 3D designs developed during programming activities was also provided. Participants were able to structure the knowledge they had acquired by producing 3D digital designs and print their tactile models using 3D printers. The participants were selected from science teachers who had visually impaired students. To enhance the dissemination effect of the project, 30 science teachers from different provinces across Türkiye were included. Within the scope of the project, activities involving astronomy, drama, relief work, modeling, and 3D digital design applications were carried out. A mixed research design, combining both qualitative and quantitative data collection and analysis, was employed. In this context, the “Astronomy Achievement Test” and the “Cognitive Creativity Test” were used as quantitative data collection tools, while qualitative data were gathered through interviews and video recordings.

Keywords: Astronomy, 3D Modelling, Tactile Universe, Visually Impaired Students

JOURNEY TO THE 3D UNIVERSE WITH MODELS: THE SOLAR SYSTEM CASE STUDY

MODELLERLE 3 BOYUTLU EVRENE YOLCULUK: GÜNEŞ SİSTEMİ ÖRNEĞİ

Erkan AKDEMİR¹, Demet DEMİREL AKDEMİR²

¹Uzman Öğretmen, Atakum Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim, ORCID.0000-0003-2677-0727

²¹Uzman Öğretmen, Canik Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim, ORCID.0000-0003-0059-4382

Özet

Hızla gelişen ve değişen çağımızda, ülkeler, eğitimdeki yenilik ve gelişmeleri kavrayan, düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, bilgiyi yaratıcı bir şekilde kullanabilen, bilgi çağı kimliğine uygun, kendini tanımaktan ve açıklamaktan korkmayan, özgüveni yüksek bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı; öğrencilerin, alanında uzman eğitimciler tarafından bilgi düzeylerinin artırılarak astronomiye karşı olumlu tutum geliştirmeleri, evrendeki olay ve olgulara yönelik bilimsel bir bakış açısı kazanmalarınıdır. Ayrıca 3-boyutlu dijital tasarımla etkileşimli uygulamalar gerçekleştirilerek öğrencilerin girişimciliklerinin ve yaratıcılıklarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Katılımcılara, Dünya tabanlı bakış açısından uzay tabanlı bakış açısına geçebilmeleri için 24 etkinlikten oluşan model temelli astronomi eğitimi verilmiştir. Eğitimler sonucunda, öğrencilerin astronomi alanında 3-boyutlu dijital tasarım yapabilmeleri amacıyla çeşitli tasarım teknikleri ve uygulamalarını içeren etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, 3-boyutlu dijital tasarım geliştirmenin temel unsurları olan “Fikir”, “Hikâye”, “Storyboard” ve “Araçlar” adımlarını kapsayan etkinlikler uygulanmıştır. Bu kapsamda temel ve ileri seviye C# programlama dili etkinlikleriyle öğrencilere 3-boyutlu tasarımlarını oluşturabilecekleri Unity (C# tabanlı) uygulaması öğretilmiş, Güneş Sistemi ve Ay tasarlanarak modeller sanal gerçeklik ortamında kullanılmıştır. Programlama etkinliklerinde gerçekleştirilen 3-boyutlu tasarımlara ilişkin teorik bilgiler de öğrencilere aktarılmıştır. Katılımcılar, Bilim ve Sanat Merkezindeki 9 ve 10. sınıftan genel yetenek, resim ve müzik alanındaki üstün yetenekli öğrencilerden seçilmiştir. Çalışmanın yaygın etkisini artırmak amacıyla Samsun ve çevre illerden toplam 32 BİLSEM öğrencisi çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında; astronomi, drama, sanal gerçeklik, modelleme ve 3-boyutlu dijital tasarım uygulamalarından oluşan etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel ve nicel verilerin beraber toplandığı ve değerlendirildiği karma araştırma deseni kullanılmıştır. Bu kapsamda, nicel verileri toplama aracı olarak “Astronomi Başarı Testi” ve “Bilişsel Yaratıcılık Testi” uygulanmıştır. Nitel veriler ise klinik mülakat ve video kaydıyla toplanmıştır. Sonuç olarak öğrenciler, dijital tasarım dünyası, 2/3-boyutu kavrama, C# programlama dili, Unity uygulaması, animasyon oluşturma ve grafik tasarımı etkinliklerle teorik ve pratik bilgilerini birleştirerek Güneş Sistemini 3-boyutlu olarak modellemişlerdir. Yapılan nitel ve nicel analizler sonucunda, öğrencilerin astronomi ve 3-boyutlu dijital tasarım konularında olumlu bakış geliştirdikleri görülmüştür. Elde edilen sonuçlar literatürle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Astronomi, Üç Boyutlu Modelleme, Sanal Gerçeklik, C#, Unity, Güneş Sistemi, Ay

Abstract

In our rapidly developing and changing age, countries aim to raise self-confident individuals who comprehend innovations and developments in education, have developed thinking, perception and problem-solving skills, and can use information creatively. The main purpose of the project is to increase the level of knowledge of the students by expert educators, to develop a positive attitude towards astronomy, and to gain a scientific perspective on events and phenomena in the universe. In addition, it is aimed to develop students' entrepreneurship and creativity by performing interactive applications with 3D digital design. A total of 24 model-based astronomy education activities were implemented to help participants shift from an Earth-based to a space-based perspective. As a result of the training, various design techniques and practices enabling students to engage in 3D digital design in astronomy were conducted. The project included activities covering the fundamental components of 3D digital design development: "Idea," "Story," "Storyboard," and "Tools." Within this scope, basic and advanced C# programming activities were introduced to students, through which they created 3D designs using Unity (a C#-based application). The Solar System and the Moon were modeled and used in a virtual reality environment. Theoretical knowledge related to the 3D designs developed during programming activities was also provided. Participants were selected from 9th and 10th-grade gifted students in general ability, visual arts, and music domains at the Science and Art Center (BİLSEM). To increase the broader impact of the project, 32 students from BİLSEM's in Samsun and surrounding provinces were included. Within the project, activities incorporating astronomy, drama, virtual reality, modeling, and 3D digital design applications were carried out. A mixed research design, combining both qualitative and quantitative methods, was employed. In this context, the "Astronomy Achievement Test" and the "Cognitive Creativity Test" were used as quantitative data collection tools. Qualitative data were gathered through clinical interviews and video recordings. As a result, students integrated theoretical and practical knowledge in digital design, spatial perception (2D/3D), C# programming, Unity applications, animation creation, and graphic design, and successfully modeled the Solar System in 3D. Findings from both qualitative and quantitative analyses revealed that students developed positive attitudes toward astronomy and 3D digital design. The results were discussed in comparison with the relevant literature.

Keywords: Astronomy, 3D Modelling, Virtual Reality, C#, Unity, Solar System, Moon

THE IMPACT OF THE KHARAZMI EDUCATION MODEL ON DEVELOPING
ENVIRONMENTAL AWARENESS AND SUSTAINABILITY CONCEPTION
ÇEVRE BİLİNCİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANLAYIŞININ GELİŞTİRİLMESİNDE
HAREZMÎ EĞİTİM MODELİ'NİN ETKİSİ

Gökhan YAVUZ ¹, GÖKAY ORGANCI ², Pınar KARABABA³, Fevzi ÇETİN⁴, Osman
YÜCEL ⁵

Merkez Müdürü ¹, Gökhan YAVUZ, MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve Sanat Merkezi, İnegöl-
BURSA, ORCID: 0009-0009-3881-8899

Uçak Bakım Gövde Motor Öğretmen², Gökay ORGANCI, MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve
Sanat Merkezi, İnegöl-BURSA, ORCID: 0009-0003-1905-3081

Fen Bilimleri Öğretmen³, Pınar KARABABA, MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve Sanat
Merkezi, İnegöl-BURSA, ORCID: 0009-0006-0161-5690

Matematik Öğretmeni⁴, Fevzi ÇETİN, MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve Sanat Merkezi,
İnegöl-BURSA, ORCID: 0009-0005-6933-1400

Sınıf Öğretmeni ⁵: Osman YÜCEL, Kestel Bilim ve Sanat Merkezi, Kestel-BURSA,
ORCID:0000-0003-1920-4284

Özet

Günümüzde çevresel sorunların küresel bir kriz boyutuna ulaşması, eğitim sistemlerinin çevre bilinci ve sürdürülebilirlik anlayışını temel alan yaklaşımlar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, disiplinler arası düşünmeyi destekleyen **Harezmi Eğitim Modeli**, öğrencilerin gerçek yaşam problemleriyle karşılaşarak çevresel konuları çok boyutlu biçimde kavramalarına olanak sağlamaktadır. Bu araştırma, **İnegöl MÜSİAD Saime Sultan Bilim ve Sanat Merkezi Destek-2 Grubu (4. Sınıf) öğrencileri** ile yürütülmüş olup, orman ekosistemleri üzerinden çevre bilincini, sürdürülebilirlik anlayışını ve disiplinler arası düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. **Karma yöntem** yaklaşımı benimsenmiş; biyoloji, ekoloji, fen bilimleri, matematik, bilgisayar bilimleri ve sosyal bilimlerden elde edilen veriler ilişkilendirilerek öğrencilere sunulmuştur. Öğrenme süreci; doğa gezileri, grup çalışmaları, gözlem, yerinde öğrenme etkinlikleri ve teknoloji destekli araçlarla zenginleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde **ön test-son test, başarı testi ve yapılandırılmış görüşmeler** kullanılmıştır. Bulgular, öğrencilerin çevre bilinci, sürdürülebilirlik ve disiplinler arası düşünme becerilerinde anlamlı gelişmeler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Nicel analizler, ön test-son test sonuçları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu doğrulamaktadır. Başarı testleri, öğrencilerin bilgileri uzun süreli belleğe aktardığını ve uygulamalı bağlamlarda kullanabildiğini göstermektedir. Nitel veriler ise öğrencilerin ekosistemlerin doğal dengesi, insan faaliyetlerinin bu denge üzerindeki etkileri ve çevreyi korumaya yönelik kişisel sorumlulukları konusunda farkındalık kazandığını ortaya koymuştur. Öğrenciler, özellikle geri dönüşüm, su tasarrufu ve yeşil alanların korunmasına yönelik bilinç geliştirmiştir. Sonuç olarak, **Harezmi Eğitim Modeli**, çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik açısından etkili bir öğretim modeli olarak öne çıkmaktadır. Modelin farklı yaş gruplarında uygulanması, öğretmenlerin çevre eğitimi konusunda desteklenmesi ve çevresel konuların disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir. Bu çalışma, çevre eğitimine yönelik yenilikçi stratejiler geliştirilmesi açısından önemli bir referans niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Eğitim Modeli, Çevre Bilinci, Sürdürülebilirlik, Disiplinler Arası Düşünme, Orman Ekosistemleri

Abstract

The escalation of environmental challenges into a global crisis necessitates that education systems adopt approaches grounded in environmental awareness and sustainability. Within this framework, the **Harezmi Education Model**, which fosters interdisciplinary thinking, offers students opportunities to engage with real-life problems and to develop a multidimensional perspective on environmental issues. This study was conducted with **4th-grade Support-2 Group students at İnegöl MÜSİAD Saime Sultan Science and Art Center**. Its primary aim was to enhance students' environmental awareness, understanding of sustainability, and interdisciplinary thinking skills through the theme of forest ecosystems. A **mixed-methods research design** was employed, integrating knowledge from biology, ecology, natural sciences, mathematics, computer science, and social sciences. The instructional process was enriched through field trips, group projects, observations, experiential learning activities, and technology-assisted tools. Data collection instruments included **pre- and post-tests, achievement tests, and structured interview forms**. Findings revealed statistically significant improvements in students' environmental awareness, sustainability perspectives, and interdisciplinary thinking skills. The achievement tests demonstrated students' ability to transfer knowledge into long-term memory and apply it in real-world contexts. Qualitative analyses indicated that students gained a deeper understanding of ecosystem balance, the impact of human activities on this balance, and their personal responsibilities for environmental protection. Moreover, students reported increased awareness of practices such as recycling, water conservation, and the preservation of green spaces. In conclusion, the **Harezmi Education Model** has been shown to be an effective pedagogical approach for promoting environmental education and sustainability. It is recommended that the model be implemented across different grade levels, supported by teacher training in environmental education, and designed to integrate interdisciplinary perspectives. This study contributes to the literature as a valuable reference for developing innovative strategies in environmental education.

Keywords: Harezmi Education Model, Environmental Awareness), Sustainability, Interdisciplinary Thinking, Forest Ecosystems

**RESEARCHING THE CHALLENGES FACED BY STUDENTS AND TEACHERS IN THE
PROCESS OF LANGUAGE LEARNING AND TEACHING IN TÜRKİYE
TÜRKİYE’DE DİL ÖĞRENME VE ÖĞRETME SÜRECİNDE ÖĞRENCİLERİN VE
ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN ARAŞTIRILMASI**

Nisa Su EMİN¹, Ayşegül YURTSEVER²

¹Öğrenci, BTO Kamil Tolon Bilim ve Sanat Merkezi, İngilizce, <https://orcid.org/0009-0002-1046-0142>

²İngilizce Öğretmeni, BTO Kamil Tolon Bilim ve Sanat Merkezi, Yabancı Dil Eğitimi, <https://orcid.org/0000-0003-1861-9066>

Özet

Günümüzde yabancı dil öğrenmek, yalnızca dile duyulan ilginin bir sonucu olmaktan öte, küreselleşen dünyada kültürlerarası iletişimi sağlayarak bir ihtiyaç haline gelmiştir. Dil bilmek; iş bulma olanaklarını, akademik ortamlarda yer edinmeyi ve günlük yaşamdaki etkileşimleri önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. 21. yüzyılda İngilizce, dünya genelinde ortak iletişim dili (lingua franca) konumundadır (Özer & Akay, 2022). Bu sebeple Türkiye’de ilkokul 2. sınıftan lise 12. sınıfa kadar tüm okullarda İngilizce eğitimi verilmektedir. Ancak İngilizce, Türk öğrenciler tarafından öğrenilmesi zor ve karışık olarak nitelendirilmektedir. Education First (EF) tarafından yayımlanan İngilizce Yeterlilik Endeksi’ne (English Proficiency Index, EPI) göre Türkiye, yabancı dil yeterliliği açısından yapılan sıralamada 116 ülke arasından “düşük seviye yeterlilik” olarak belirlenen 65. sırada yer almaktadır. Avrupa’da ise 35 ülkeden 34. sıradadır (EF, 2024). Öğrencilerin dil becerilerinin edinimi sürecinde engellerle karşılaşmaları gibi öğretmenlerin de benzer güçlükler yaşamaları beklenebilir. Bu araştırmanın amacı, öğrencilerin yabancı dil öğrenimi sürecinde zorlandıkları durumları ve bunun nedenlerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözümler de değerlendirilmiştir. Araştırmada, nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılmıştır. 65 öğrenciye Dil Öğrenmeyi Zorlaştıran Faktörler Ölçeği uygulanmış (Özmat, 2017) ve 4 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür. Bulgulara göre; lise öğrencileri en çok öğrenme kaynaklarıyla ilgili sorunlar yaşarken, ortaokul öğrencilerinde kişisel faktörler öne çıkmaktadır. Öz güven eksikliği, motivasyon düşüklüğü, etkili öğrenme stratejilerinden yoksunluk ve dili günlük yaşamda yeterince kullanamama, öğrencilerin belirgin engelleri arasında yer almaktadır. Öğretmenler ise öğrencilerinin özellikle konuşma ve yazma becerilerinde başarısız olduklarını, müfredatın beceri temelli olmaktan uzak olduğunu ve ders kitaplarının öğrencilerin ilgisini çekmediğini vurgulamıştır. Çalışmada yer alan öğrenci ve öğretmenlerin büyük bir kısmının mevcut müfredat hakkında olumsuz görüş bildirmeleri dikkate alınarak güncellenmiş, öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekecek şekilde geliştirilmiş yeni bir müfredatın yürürlüğe konması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Yabancı dil, lingua franca, İngilizce, dil becerileri

Abstract

In today's globalized world, learning a foreign language is a necessity that enables intercultural communication rather than being merely a personal interest. It improves opportunities for finding a job, taking places in academic settings and engaging in daily events. In the 21st century, English has become the global language of communication (lingua franca) (Özer & Akay, 2022). For this reason, English education is provided in Türkiye from the 2nd grade of primary school through the 12th grade of high school. However, English is often considered complicated and challenging by Turkish students. According to the English Proficiency Index (EPI) published by Education First (EF), Türkiye ranks 65th out of 116 countries and is categorized under "low proficiency." Within Europe, it ranks 34th out of 35 countries (EF, 2024). While students face challenges in acquiring language skills, teachers are also expected to struggle in overcoming these challenges. The purpose of this study is to identify the circumstances which students struggle in the process of learning foreign languages and find out the reasons behind them. At the same time, the challenges teachers face while they are teaching and the solutions they propose are examined. Both quantitative and qualitative methods were used in the study. The Scale of Factors Blocking Language Learning (Özmat, 2017) was applied to 65 students, and semi-structured interviews were conducted with four teachers. Findings indicate that while high school students mostly experience problems related to learning resources, personal factors stand out more among middle school students. Lack of self-confidence, low motivation, insufficient learning strategies, and limited opportunities to use the language in daily life are among the most significant barriers identified. Teachers, on the other hand, emphasized that their students particularly struggle with speaking and writing skills, that the curriculum lacks a skills-based orientation, and that textbooks fail to capture students' interest. Considering most students and teachers expressed negative views about the current curriculum, an updated curriculum improved for capturing students' attention better can be suggested.

Keywords: Foreign language, lingua franca, English, language skills

**2025 TURKEY CENTURY MAARIF MODEL TURKISH LANGUAGE CURRICULUM
CONTENT ANALYSIS: INNOVATIVE APPROACHES AND TRANSFORMATION IN
EDUCATION**

**2025 TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMININ
İÇERİK ANALİZİ: YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR VE EĞİTİMDE DÖNÜŞÜM**

Duygu EROĞLU ÇOPUR¹¹

¹Doktor, Hadiye Kuradacı Bilim ve Sanat Merkezi, Türkçe Eğitimi, ORCID 0000-0001-8934-7382

Özet

Bu araştırmanın amacı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen **Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) Türkçe Dersi Öğretim Programı**nı inceleyerek programın kuramsal temellerini, beceri çerçevelerini ve öğretimsel yeniliklerini içerik analizi tekniği ile değerlendirmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemleri kapsamında yürütülmüş ve doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler sistematik olarak çözümlenmiştir. Verilerin analizi, Miles ve Huberman (2014) ile Krippendorff'un (2019) içerik analizi yaklaşımından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular, programın temel amacının **yetkin ve erdemli birey yetiştirme** vizyonu üzerine inşa edildiğini ortaya koymuştur. Özellikle okuryazarlık, sosyal-duygusal öğrenme, erdem-değer-eylem ve kavramsal beceriler çerçevelerinin bütüncül bir şekilde yapılandırıldığı görülmüştür. Programda, Vygotsky'nin (1978) sosyokültürel öğrenme kuramı ve Bloom'un (1956) bilişsel alan sınıflamasıyla uyumlu hedeflerin ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, öğrenci profili tanımlamalarında XXI. yüzyıl becerileri ile kültürel değerlerin birlikte ele alındığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, uygulamaya dönük öğretim süreçlerinde öğretmenlerin program okuryazarlığına yönelik desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, TYMM Türkçe Dersi Öğretim Programı, dil öğretiminde hem akademik başarıyı hem de kültürel ve ahlaki gelişimi merkeze alan yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Ancak programın etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için öğretmen eğitimlerinin güçlendirilmesi, öğrenci merkezli uygulamaların çeşitlendirilmesi ve ölçme-değerlendirme süreçlerinin daha esnek bir yapıya kavuşturulması önerilmektedir. Bu bağlamda araştırma, Türkçe eğitimi alanında hem teorik hem de uygulamalı katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Türkçe Öğretim Programı, İçerik Analizi

¹ Dr., Hadiye Kuradacı Bilim ve Sanat Merkezi, Türkçe Eğitimi, dygerglu@gmail.com, ORCID 0000-0001-8934-7382

Abstract

The aim of this study is to examine the Turkey Century Maarif Model (TYMM) Turkish Language Curriculum developed by the Ministry of National Education, and to evaluate its theoretical foundations, skill frameworks, and instructional innovations through the technique of content analysis. The study was conducted within the scope of qualitative research methods, and the data obtained through document analysis were systematically analyzed. The analysis of the data was carried out by employing the content analysis approaches of Miles and Huberman (2014) and Krippendorff (2019).

Findings revealed that the main goal of the program is built upon the vision of raising competent and virtuous individuals. In particular, it was observed that the frameworks of literacy, socio-emotional learning, virtue-value-action, and conceptual skills were structured in an integrated manner. The program emphasizes objectives compatible with Vygotsky's (1978) sociocultural learning theory and Bloom's (1956) taxonomy of the cognitive domain. Furthermore, it was determined that in defining the student profile, 21st-century skills were addressed together with cultural values. However, it was also emphasized that teachers need to be supported in terms of program literacy for the effective implementation of instructional processes.

In conclusion, the TYMM Turkish Language Curriculum presents an innovative approach in language teaching that places both academic achievement and cultural-moral development at the center. Nevertheless, in order for the program to be effectively implemented, it is recommended to strengthen teacher training, diversify student-centered practices, and provide more flexibility in assessment and evaluation processes. In this regard, the study aims to contribute to the field of Turkish language education both theoretically and practically.

Keywords: Turkey Century Maarif Model, Turkish Language Curriculum, Content Analysis

SÖZLÜ KÜLTÜRDEN DİJİTAL DÜNYAYA:BİLSEM ÖĞRENCİLERİYLE DEYİM, ATASÖZÜ, MASAL VE HİKAYE PODCASTİ UYGULAMASI

Eşe GÜZEL

Uzman Türkçe Öğretmeni, Yunusemre Kemal Neşen Dömekeli Bilim ve Sanat Merkezi,
Türkçe Öğretimi, ORCID:0009-0006-1687-9437

Özet

Bu çalışma, Yunusemre Kemal Neşen Dömekeli Bilim ve Sanat Merkezinde öğrenim gören 5. Sınıf BYF1 grubundaki 12 öğrenciyle 3 hafta 6 ders saati süresince yürütülmesi planlanan bir podcast projesinin tasarımı ve uygulamasını konu almaktadır.Amaç, öğrencilerin deyimler ve atasözlerini bilinçli kullanma becerilerini geliştirmek; masallar ve hikayeler gibi sözlü kültür ürünleri hakkındaki bilgi ve farkındalıklarını artırmak, dinleme-anlama becerilerini güçlendirmek ve bu öğeleri podcast formatında yeniden üreterek dijital okuryazarlıklarını desteklemektir.Atasözleri, yüzyıllar boyunca birikmiş deneyim ve geleneksel bilgiyi geleceğe aktaran özlü sözlerdir.Deyimler, duygu ve durumlarımızı ifade eden kısa ve etkileyici sözlerdir.Masal ve hikayeler ilk çocukluk döneminden itibaren sözel, dilsel ve bilişsel becerilerin gelişmesinde büyük rol oynayan kültürel öğelerdir.Bu nedenle, bu sözlü kültür ürünlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla ilköğretimden başlayarak çeşitli ve zengin etkinliklerle desteklenen bir eğitim süreci önem kazanmaktadır.Literatürde, metin temelli podcast uygulamalarının deyim, atasözü, masal, hikayelerin bağlam içinde öğrenilmesi için fırsat sağladığı, ayrıca öğrencilerin kendi podcast yayınları yapmalarının sözlü anlatım becerilerini güçlendirdiği belirtilmiştir.Araştırma planı şu şekildedir:1. Hafta; atasözü, deyim, masal, hikaye üzerine atölyeler yapılacak, örnekler tartışılacak, öğrencilerin ön bilgi düzeyleri 10 maddelik kısa bilgi testi(ön test) ile ölçülecektir.2. Hafta; öğrenciler grup çalışmalarıyla seçtikleri bir kültürel öğeyi senaryolaştırarak podcast metinleri hazırlayacaklardır.Süreçte öğrenci gözlem formu ile işbirliği, yaratıcılık ve katılım düzeyleri kayıt altına alınacaktır.3.Hafta; öğrenciler ses kayıtlarını alacak, basit dijital düzenlemelerle podcastlerini tamamlayacaktır.Sürecin sonunda son test uygulanacak; ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile öğrencilerin kazanımları, sürece yönelik tutumları ve deneyimleri incelenecektir.Elde edilen veriler istatistiksel olarak analiz edilip yorumlanacaktır.Beklenen sonuçlar; öğrencilerin Türkçe sözlü anlatım yeterliklerinde, kültürel unsurlara yönelik farkındalıklarında ve dijital üretim becerilerinde artış olacağı yönündedir.Ayrıca bu tür uygulamaların üstün yetenekli öğrenciler için hem kültürel aktarımı hem de yenilikçi öğrenme yöntemlerini bütünleştiren özgün bir model sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Podcast, Deyim, Atasözü, Masal, Hikaye, Sözlü Kültür, Dijital Okuryazarlık, Dinleme-Anlama

**PROSOCIAL TENDENCIES OF ADOLESCENTS ON THE PATH TO LEADERSHIP: A
DESCRIPTIVE STUDY ON HIGH SCHOOL STUDENTS**

**LİDERLİK YOLUNDA ERGENLERİN PROSOSYAL EĞİLİMLERİ: LİSE
ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ÇALIŞMA**

Sercan ÖLMEZ¹, Ada Tuana TAVLI², Elif Nida ÇAĞALDOĞAN³

1Uzman Öğretmen, Çorum Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik, 0009-0002-6161-1924

2 Çorum Bilim ve Sanat Merkezi, 0009-0001-5896-5177

3 Çorum Bilim ve Sanat Merkezi, 0009-0003-5810-5227

Özet

Ergenlik dönemi, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçiş yaptığı, hem biyolojik hem de psikososyal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı, sosyal bağların temellerinin oluşturulduğu bir dönemdir. Bu süreçte toplumsal sorumluluk bilinci, başkalarına yardım etme motivasyonu ve empatinin gelişimi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür becerilere ek olarak başkalarının duygusal ihtiyaçlarını anlamaya yönelik toplumsal sorumluluk taşıma, işbirliği yapma, paylaşma, özgecilik gibi yararlı eylemler, prososyal davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Temelde, karşılık beklemezsizin başkalarına tamamen yarar sağlamayı amaçlayan bu tür davranışlar, ergenlik döneminde son derece önem taşıyan akran ilişkilerini şekillendirmektedir. Ergenlik dönemindeki bir birey için akranları arasındaki konumu ne kadar önemliyse, bu konumu ne şekilde ya da ne tür davranışlarla edindiği de bir o kadar önemlidir. Liderlik potansiyelinin gelişmeye başladığı bir evre olarak kabul edilen bu dönemde, akranları arasında lider konumunda olmak çoğu ergen için farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Liderlik becerileri, kimileri için başkalarına yardım etme ve toplumsal bağları güçlendirme amacını taşıırken kimileri için ise baskıcı bir tutumu ifade etmektedir. Günümüzde özellikle 13-18 yaş grubundaki öğrencilerin liderlik kavramını; gücün olumsuz yönde kanalize edilmesi, baskıcı ve zorbalığa varan davranışlarla ilişkilendirmesi, akranlar arasında gruplaşma ve diğer grupları kontrol altında tutması olarak algıladığı gözlenmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı 13-18 yaş grubundaki lise öğrencilerinin prososyal ve liderlik davranışları arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda alınan Milli Eğitim Bakanlığı araştırma izninin ve öğrenciler ile velilerinin bilgilendirilmiş gönüllü katılım onayının ardından seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yoluyla, 191 erkek 201 kız olmak üzere toplam 392 öğrenciye ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak “Gençlik Liderlik Özellikleri Ölçeği” ve “Ergen Prososyallik Ölçeği” kullanılmıştır. Her iki ölçek öğrencilere okullarında uygulanmıştır. Veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre prososyal davranışlar ile liderlik özellikleri arasında orta düzeyde, pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. “Gençlik Liderlik Özellikleri Ölçeğinin” tüm alt faktörlerinde kız öğrencilerin toplam puanları erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde “Ergen Prososyallik Ölçeğinin” her iki alt faktöründe kız öğrencilerin toplam puanları erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin liderlik özellikleri ile prososyal davranışları arasındaki ilişkinin orta düzeyde olması, liderliği olumlu sosyal davranışlarla daha az eşleştirdikleri sonucunun çıkarılmasına neden olabilir. Araştırmanın sonuçları, literatürdeki benzer çalışmalarla uyumlu olup, özellikle ergenlik dönemindeki gençlerin liderlik ve prososyal davranışlarının birbirini

etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca sonuçlar, bu iki kavramın birbirini tamamlayan ve destekleyen özellikler taşıdığına işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: liderlik, prososyal davranış, ergenlik

Abstract

Adolescence is a period during which individuals transition from childhood to adulthood, experiencing intense biological and psychosocial changes and establishing the foundations of social bonds. During this process, the development of social responsibility, motivation to help others, and empathy plays a very important role. In addition to these skills, beneficial actions such as social responsibility, cooperation, sharing, and altruism aimed at understanding the emotional needs of others are defined as prosocial behaviors. Fundamentally, these types of behaviors, which aim to benefit others completely without expecting anything in return, shape peer relationships, which are extremely important during adolescence. For an adolescent, their position among their peers is as important as how they achieve this position and what types of behaviors they use to do so. In this period, which is considered a stage where leadership potential begins to develop, being in a leadership position among peers can have different meanings for most adolescents. For some, leadership skills mean helping others and strengthening social bonds, while for others, it means being bossy. Today, it is observed that students, especially those aged 13-18, perceive the concept of leadership as the channeling of power in a negative direction, associating it with oppressive and bullying behaviors, forming cliques among peers, and controlling other groups. In light of this information, the aim of this study is to determine whether there is a relationship between prosocial and leadership behaviors among high school students aged 13-18. The study was designed using the correlational survey model, one of the quantitative research methods. Following the Ministry of National Education's research permit and the informed voluntary participation consent of the students and their parents, in line with the purpose of the study, a total of 392 students, including 191 boys and 201 girls, were reached through appropriate sampling from non-random sampling methods. The "Youth Leadership Characteristics Scale" and the "Adolescent Prosociality Scale" were used as data collection tools. Both scales were administered to students at their schools. The data were analyzed using the SPSS program. According to the findings obtained as a result of the study, a moderate, positive relationship was found between prosocial behaviors and leadership traits. The total scores of female students were found to be higher than those of male students in all sub-factors of the "Youth Leadership Traits Scale." Similarly, female students' total scores were higher than male students' scores in both sub-factors of the "Adolescent Prosociality Scale." According to the research findings, the moderate correlation between students' leadership traits and prosocial behaviors may lead to the conclusion that they associate leadership less with positive social behaviors. The results of the study are consistent with similar studies in the literature and reveal that leadership and prosocial behavior may influence each other, especially among adolescents. Furthermore, the results indicate that these two concepts have complementary and supportive characteristics.

Keywords: leadership, prosocial behavior, adolescence

EXAMINING THE IMPACT OF ATTENDANCE AT SCIENCE AND ART CENTERS ON
GIFTED INDIVIDUALS' SUCCESS IN PROJECT PRODUCTION

ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNE DEVAM
DURUMLARININ PROJE ÜRETME BAŞARISINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Murat İŞİKOĞLU¹, Tuba ÇAÇA KÜL², Esra Nur KAPLAN³

¹Uzman Öğretmen, Cizre İsmail Ebul-iz Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar ve Öğretim
Teknolojileri, 0000-0002-5435-474X

²Öğretmen, Cizre İsmail Ebul-iz Bilim ve Sanat Merkezi, Sınıf Öğretmeni,
0009-0006-9370-3056

³Öğretmen, Cizre İsmail Ebul-iz Bilim ve Sanat Merkezi, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık, 0009-0005-9239-1401

Özet

Bilim ve Sanat Merkezlerinde uygulanan eğitim programlarının tamamında özel yetenekli öğrencilerin proje ve özgün ürün üretimi için proje temelli, disiplinler arası, zenginleştirilmiş, farklılaştırılmış eğitim öğretim programı uygulanmakta ve eğitim etkinlikleri yapılmaktadır. Özel yetenekli bireylerin akademik, sosyal ve duyuşsal gelişimlerini desteklemek amacıyla proje temelli öğrenme yaklaşımı benimsenmektedir. Bu çalışma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim alan öğrencilerin devam durumlarının proje üretme başarısına etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu araştırma nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli bireyler oluşturmaktadır. Örneklem olarak Şırnak ilinde bulunan dört Bilim ve Sanat Merkezinin öğrencileri seçilmiştir. Araştırma için örneklem grubundaki Bilim ve Sanat Merkezindeki öğrencilerin 2025-2026 eğitim öğretim yılı itibarıyla son 3 yıldaki verileri toplanmıştır. Özel yetenekli bireylerin devamsızlık bilgileri, proje çalışmaları ve bu projelerdeki başarı durumları ile ilgili veriler toplanmış, elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Proje üretme başarı kriteri olarak özel yetenekli bireylerden Bilim ve Sanat Merkezlerinde yer alan proje değerlendirme jüri üyelerince projesi kabul görenler, ulusal ve uluslararası yarışmalara katılanlar, bilim fuarlarında ve bilimsel çalışmalarda (konferans, panel vb.) sunum yapanlar kabul edilmiştir. Özel yetenekli öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezlerine devam durumları için bir eğitim öğretim yılında aldıkları toplam ders saatlerinin %0-5, %5-10, %10-15, %15-20, %20-25 ve %25-30 aralıklarındaki devamsızlıkları göz önünde bulundurulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi kapsamında %30 devamsızlık sınırını aşan öğrencilerin kaydı silindiğinden, bu sınırı aşan öğrenciler araştırma örneklemine dahil edilmemiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde %0-5 aralığında devamsızlığı olan öğrencilerin proje üretme başarısının diğer devamsızlık aralığında olan öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Devamsızlık oranlarına bakıldığında devamsızlık üst sınırı olan %30'a yaklaştıkça proje üretme başarısında anlamlı bir düşüş olduğu anlaşılmıştır. Proje üretme başarısı üzerinde Bilim ve Sanat Merkezine devam etmenin belirleyici bir etken olduğu fark edilmiştir. Özel yetenekli bireylerin proje üretme başarısının artması için, öğrencilerin devamlılığının sağlanmasına yönelik Bilim ve Sanat Merkezlerinin tüm paydaşlarının iş birliği içerisinde çalışmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Yetenekli Öğrenci, Devamsızlık, Proje Üretimi, Bilim ve Sanat Merkezi, Başarı, Özel Yeteneklilerin Eğitimi, Özel Yetenekli Birey

Abstract

Across all programs offered at Science and Art Centers, a project-based, interdisciplinary, enriched, and differentiated curriculum is employed, accompanied by educational activities held to foster gifted students' engagement in project production and the creation of original products. The project-based learning approach is adopted to support the academic, social, and emotional production of gifted individuals. This study aims to examine the effect of students' attendance at Science and Art Centers on their success in project production. The research was conducted within the framework of a quantitative research approach, using the relational survey model. The population of the study consists of gifted individuals enrolled in Science and Art Centers. The research population comprises gifted students enrolled in Science and Art Centers, and the sample was selected from four centers operating in the Şırnak province. Within the scope of the research, data covering the past three years, up to the 2025-2026 academic year, were collected from the students in the sample group at the Science and Art Centers. The dataset included information on gifted students' absenteeism, Project activities and achievement in these projects, which were subsequently analyzed through comparative methods. As the criterion for project production success, gifted students whose projects were approved by the Project evaluation jury members at Science and Art Centers, those who participated in national and international competitions, and those who presented at science fairs or scientific events (such as conferences and panels) were considered. In determining the attendance levels of gifted students at Science and Art Centers, absenteeism was categorized into intervals of 0-5%, 5-10%, 10-15%, 15-20%, 20-25% and 25-30% of the total instructional hours per academic year. In line with the Ministry of National Education's Directive for Science and Art Centers, students whose absenteeism exceeded 30% -which results in dismissal- are excluded from the sample. The results of the study have revealed that students with an absenteeism rate of 0-5% demonstrated higher project production success compared to those in other absenteeism ranges. It has been further observed that as the absenteeism rate approached the upper limit of 30%, there was a significant decline in project production success. Attendance at Science and Art Centers has been found to be a determining factor in project achievement. To improve the project performance of gifted students, it is suggested that all stakeholders of the Science and Art Centers cooperate to promote and sustain students' regular participation.

Keywords: Gifted Students, Absenteeism, Project Production, Science and Art Centers, Achievement, Gifted Education, Gifted Individuals

EXAMINATION OF NATURE OF SCIENCE UNDERSTANDING IN GIFTED STUDENTS
ACCORDING TO GRADE LEVEL

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE BİLİMİN DOĞASI ANLAYIŞININ SINIF
DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ

Semra DEMİRÇALI¹, Selda DEMİRÇALI²

¹ Dr, Öğretmen, Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi, Fen Eğitimi, Orcid: 0000-0002-0321-4333

² Dr, Öğretmen, Antalya Bilim ve Sanat Merkezi, Fen Eğitimi, Orcid: 0000-0003-2595-2211

Özet

Bu araştırmanın amacı, üstün yetenekli öğrencilerin bilimin doğasına (Nature of Science, NOS) ilişkin görüşlerini sınıf düzeyine göre incelemektir. Çalışma, bilimin doğası kavramının üstün yetenekli öğrencilerin bilişsel gelişimi ve epistemolojik farkındalığı üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Araştırma nicel yöntemlerle, betimsel ve karşılaştırmalı tarama modelinde yürütülmüştür. Katılımcıları, Bilim ve Sanat Merkezine (BİLSEM) devam eden 5. sınıf (BYF1) ve 6. sınıf (BYF2) düzeyindeki üstün yetenekli öğrenciler oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak bilimin doğasına ilişkin 14 maddelik Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirliği yüksek bulunmuştur (Cronbach's Alpha=0.84). Alt gruplar için bu değer BYF1'de 0.82, BYF2'de 0.86 olarak hesaplanmıştır. Grup ortalamaları karşılaştırıldığında, 5. sınıf öğrencilerinin bilimin doğası puan ortalaması ($\bar{X}$ =3.88) 6. sınıf öğrencilerinin ortalamasından ($\bar{X}$ =3.58) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($t=2.54$; $p<.05$; Cohen's $d=0.48$). Farkın orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlenmiştir. Maddeler düzeyinde ise "Bilim, sınıfta veya laboratuvarında çeşitli nesne ve materyallerle çalışmak anlamına gelir." ifadesinde anlamlı fark bulunmuştur ($p=.013$). Bulgular, 5. sınıf öğrencilerinin bilimi daha somut, deneysel ve süreç odaklı bir etkinlik olarak gördüklerini, 6. sınıf öğrencilerinin ise bilimi daha soyut, bilgi ve kavram temelli bir yapı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu sonuçlar, üstün yetenekli öğrencilerde bilimin doğası anlayışının yaşla birlikte bilişsel olarak olgunlaştığını, ancak somut deneyim desteği azaldığında bilime yönelik ilgide azalma yaşanabileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Bilimin doğası, üstün yetenekli öğrenciler, epistemolojik farkındalık, sorgulama temelli öğrenme

Abstract

The purpose of this research was to examine the perceptions of gifted students regarding the Nature of Science (NOS) according to grade level. The study aimed to evaluate the effects of the NOS concept on the cognitive development and epistemological awareness of gifted students. The research employed quantitative methods, utilizing a descriptive and comparative survey model. Participants consisted of a total of 80 gifted students attending the Science and Art Center (BİLSEM) at the 5th grade (BYF1) and 6th grade (BYF2) levels. The data collection tool was a 14-item Likert-type scale related to the Nature of Science. The reliability of the scale was found to be high (Cronbach's Alpha = 0.84). For the subgroups, this value was calculated as 0.82 for BYF1 and 0.86 for BYF2. When comparing group means, the mean NOS score for 5th grade students ($\bar{X}$ =3.88) was significantly higher than the mean for 6th grade students ($\bar{X}$ 3.58) ($t=2.54$; $p<.05$; Cohen's $d=0.48$). This difference was determined to have a medium effect size. At the item level, a significant difference was found for the statement: "Science means working with various objects and materials in the classroom or

laboratory” ($p=.013$). The findings indicate that 5th grade students view science as a more concrete, experimental, and process-oriented activity, while 6th grade students evaluate science as a more abstract, knowledge, and concept-based structure. These results suggest that while the Nature of Science understanding in gifted students matures cognitively with age, interest in science may decrease when concrete experience support diminishes.

Keywords: Nature of science, gifted students, epistemological awareness, inquiry-based learning

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojiadaki hızlı değişim ve gelişmeler, eğitim sistemlerini doğrudan etkilemekte ve toplumların refahı için fen eğitime verilen önemi artırmaktadır. Küreselleşen dünyada ekonomik rekabet avantajı sağlamak amacıyla, ülkeler fen, teknoloji, matematik ve mühendislik (STEM) alanlarında yetkin ve donanımlı insan kaynağı yetiştirmeye büyük yatırım yapmaktadır (Çorlu ve diğerleri, 2014). Bu doğrultuda, çağdaş fen eğitiminin temel amaçlarından biri, bilimsel okuryazarlık seviyesi yüksek bireyler yetiştirmektir (MEB, 2024).

Bilimsel okuryazarlık, genel olarak fenle ilgili temel kavramları, ilkeleri, teorileri ve süreçleri anlamayı gerektirir (Abd-El-Khalick, Bell ve Lederman, 1998). Bilimsel okuryazarlık; temel düzeyde kavram, yasa, kuram ve modellere hakim olmanın yanı sıra, bilimin özellikleri, işleyişi ve Bilimin Doğası gibi konulara hakim olmayı da zorunlu kılar (McComas ve Olson, 1998). Bilimin Doğası hakkındaki anlayış, bilimsel okuryazarlığın temel ve kritik bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Lederman, 1992). Eğer bilim, insanoğlunun doğayı ve evreni sistematik bir şekilde anlama ve açıklama çabası olarak tanımlanırsa (Türkmen, 2006), Bilimin Doğası kavramı da bu sistematik anlama çabasının kendine özgü süreçlerini ve bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan bilginin karakteristik özelliklerini ifade eder. Fen eğitimi araştırmacıları, öğrencilerin bilimsel bilginin kendine has özelliklerini öğrenmeleri gerektiğini uzun yıllardır savunmaktadırlar (Duschl ve Grandy, 2013; NRC, 1996).

Bilimin Doğası kavramı, Türkiye’de fen eğitimi müfredatına ilk kez 2005 yılında açıklanan programla girmiş (MEB, 2005) ve güncel programlarda da önemini korumuştur (MEB, 2024).

Fen eğitiminde, gelecekte bilimsel bilginin yoğun olarak kullanıldığı meslek dallarını seçme ihtimali yüksek olan üstün yetenekli öğrencilerin bilim algıları kritik öneme sahiptir (Turgut, Öztürk ve Eş, 2017). Bu öğrencilerin ilgi alanlarını takip edebilecekleri, üst bilişsel becerilerini uygulayabilecekleri ve zorlayıcı etkinlikler sunulmalıdır. Öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinin farkında olmaları anlamına gelen üst bilişsel farkındalık, bilimi anlama süreçlerinde etkili olabilmektedir (Gören ve Kaya, 2023).

Türkiye literatüründeki sınırlı çalışmalar, üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası unsurlarına yönelik geleneksel ve naif eğilimler taşıdığını göstermektedir (Turgut, Öztürk ve Eş, 2017). Bu öğrenciler bilimi tanımlarken süreçten ziyade ürüne odaklanmakta ve bilimsel bilginin mutlak, kesin ve deneyle doğrulanabilir yapılar olduğu algısını taşımaktadırlar (Turgut, Öztürk ve Eş, 2017, MEB, 2007).

Mevcut çalışmaların bulguları ortaokul döneminde yaşanan ve öğrencilerin temel bilim algılarında kırılma olan "epistemolojik geçiş dönemi" ile tutarlı olduğu ve somut deneyim desteği azaldığında bilime yönelik ilgide azalma yaşanabileceği riskine işaret ettiği belirtilmiştir (Görgülü ve Ünlü, 2024).

Bu doğrultuda, araştırmanın temel amacı, üstün yetenekli öğrencilerin bilişsel gelişim ve epistemolojik geçiş dönemleri bağlamında, 5. ve 6. sınıf üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası anlayışları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek ve bu öğrencilerin Bilimin Doğası unsurlarına yönelik mevcut görüşlerini detaylı olarak belirlemektir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bilimin Doğası, bilimsel bilginin epistemolojisi ile bilim sosyolojisi alanlarına giren çok yönlü bir kavramdır. Bilimin çok yönlü ve kompleks yapısından dolayı (Soslu, 2021), filozoflar, tarihçiler ve fen eğitimcileri arasında kesin bir tanım üzerinde mutabakat sağlanamamıştır (Abd-El-Khalick ve Lederman, 2000; Lederman, 2007). Ancak genel olarak Bilimin Doğası; bilimin ne olduğu, nasıl işlediği, neyi amaçladığı, hangi yöntemleri kullandığı ve bilimsel bilginin diğer bilgi türlerinden farklı olarak ne tür özelliklere sahip olduğu gibi sorularla ilgilenir (Turgut, Öztürk ve Eş, 2017).

1.1.1. Bilim Anlayışındaki Paradigmalar ve Çağdaş Unsurlar

Bilim ve Bilimin Doğası ile ilgili paradigmalar, yirminci yüzyılın başlarından bu yana değişim göstermiştir. Geleneksel (Mantıkçı Pozitivist) Anlayışın Eleştirisi Yirminci yüzyılın ortalarına kadar yaygın olan Mantıkçı Pozitivist bilim anlayışı, bilimsel bilginin mutlak, kesin, nesnel gözleme dayalı ve kültürel/toplumsal etkenlerden izole bir şekilde ortaya konulan birikimsel bir süreç olduğunu savunmuştur. Bu anlayışta bilimin belirli ve tek bir evrensel yöntemi olduğu varsayılmıştır. Ancak bu bilim tasarımı, bilimin gerçek doğasını yansıtamadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Yardımcı, 2022).

Thomas Kuhn'un Etkisi ve Çağdaş Konsensüs Özellikle Thomas Kuhn'un bilim felsefesine katkılarıyla (Duschl ve Grandy, 2013), Bilimin Doğası anlayışı bir dönüşüm yaşamıştır. Kuhn, bilimin yapısının içselci ve yalnızca epistemolojik girişimlerden oluşmadığını, bilişsel olmayan ve dışsal faktörlerden etkilendiğini (sosyoloji ve tarih) vurgulamıştır (Yardımcı, 2022). Kuhn'a göre bilimsel ilerleme doğrusal değil, kırılmalar, kopmalar ve bilimsel devrimler şeklinde gerçekleşir (Yardımcı, 2022).

Fen eğitimi bağlamında öğrencilerin geliştirmesi gereken anlayışlar konusunda genel bir fikir birliği olduğu kabul edilmektedir (Abd-El-Khalick, 2005; Lederman ve Lederman, 2012). Bu çağdaş bakış açısına göre Bilimin Doğası şu temel unsurları içerir:

1. Bilimsel Bilginin Değişebilirliği: Bilimsel bilgi, yeni kanıtlar ve bakış açıları ışığında değişebilir, kesin ve mutlak değildir (Mueller ve Reiners, 2023). Bilim, doğası gereği dogma içermez ve yanlışlanabilirlik ilkesi (Popper, 1963) gereği sürekli sorgulanabilir ve yenilenebilir bir yapıya sahiptir.
2. Yöntem Çeşitliliği: Bilimde evrensel tek bir metot yoktur. Bilim insanları, araştırma alanlarının doğasına göre çeşitli yöntem ve metotları kullanırlar. Örneğin, bazı bilimsel çalışmalar deney yapmayı gerektirirken (fiziksel olaylar), bazıları uzun süreli gözlemlere ve çıkarımlara dayanır (astronomi, paleontoloji) (Yardımcı, 2022).
3. Yaratıcılık ve Hayal Gücü: Bilimsel bilgi üretimi tamamen gözlem ve deneye dayalı değildir. Bilim insanları deneysel araştırma tasarlamada ve verileri organize etmede yaratıcılığa ve hayal gücüne ihtiyaç duyarlar (Çakıcı, 2009; Demir ve Akarsu, 2012). Örneğin, Albert Einstein'ın özel görelilik teorisi, yaratıcı düşüncenin bilimsel bilgi üretiminde oynadığı kritik rolün bir örneğidir.

4. Kuram Yüklü Gözlem ve Öznellik: Gözlemler kuram yüklüdür ve bilim insanlarının önceki yaşantıları, inançları ve değer yargıları verileri yorumlamalarına etki eder (Çakıcı, 2009). Bu durum, bilimsel bilginin kısmen öznel (sübjektif) olduğunu, hiçbir zaman tamamen objektif olmadığını gösterir (Lederman, 2006).

5. Teori ve Yasaların Farklı Doğası: Bilimsel yasalar ve kuramlar farklı bilgi türleridir ve aralarında hiyerarşik bir ilişki yoktur (Çil, 2010).

1.1.2. Bütüncül Yaklaşım: Yeniden Kavramsallaştırılmış Aile Benzerliği Yaklaşımına Dayalı Bilimin Doğası (RFN)

Ortak Görüş yaklaşımının bilimin tüm yönlerini kapsayamadığı ve disiplinler arasındaki farklılıkları göstermekte yetersiz kaldığı eleştirileri üzerine (Irzik ve Nola, 2011), Yeniden Kavramsallaştırılmış Aile Benzerliği Yaklaşımına Dayalı Bilimin Doğası (RFN) öne çıkmıştır.

RFN, Erduran ve Dagher (2014) tarafından önerilmiş ve Kaya ve Erduran (2016) tarafından isimlendirilmiş olup, bilimi epistemik-bilişsel ve sosyal-kurumsal yönleriyle bütüncül, dinamik ve etkileşimli bir sistem olarak tanımlar (Erduran ve Dagher, 2014).

RFN'in Kategorileri:

RFN, bilimi derinlemesine anlamak için bilimsel bilgiyi ve süreçleri anlamının yeterli olmadığını, bu iki ana boyutun etkileşimli olarak ele alınması gerektiğini savunur (Erduran ve Dagher, 2014):

1. Epistemik ve Bilişsel Yönler: Bilimsel bilginin doğası ve bilim insanlarının entelektüel pratikleriyle ilgilidir.

◦ *Kategoriler:* Amaç ve değerler (nesnellik, doğruluk/kesinlik, merak), bilimsel pratikler (gözlem, test etme), yöntem ve yöntemsel kurallar (yöntem çeşitliliği) ve bilimsel bilgi (teori, yasa, model).

2. Sosyal ve Kurumsal Yönler: Bilimin içinde var olduğu geniş sosyal ve kültürel bağlamı kapsar.

◦ *Kategoriler:* Profesyonel etkinlikler (konferanslara katılma, makale yazma), sosyal kabul ve dağılım, bilimsel değerler sistemi, sosyal değerler (kültür, inançlar), sosyal kurumlar ve etkileşimler (üniversite, araştırma merkezleri), finansal sistemler (bütçe, piyasaya ürün sürme) ve politik güç yapıları.

RFN, bu Bilimin Doğası fikirlerinin okul yılları boyunca her sınıf seviyesinde derinleştirilerek ve üzerine eklenerek ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır (Erduran ve Dagher, 2014).

1.1.3. Bilimin Doğası Öğretim Yaklaşımları ve Program Geliştirme

Bilimin Doğası anlayışının kendiliğinden gelişmeyeceği kabul edildiğinden, öğretim yaklaşımları büyük önem taşır.

• **Doğrudan-Yansıtıcı Yaklaşım:** Alanyazında en etkili yöntem olarak kabul edilen bu yaklaşım, Bilimin Doğası unsurlarının açıkça (explicit) ve yansıtıcı (reflective) bir şekilde, planlı etkinliklerle öğretilmesi gerektiğini savunur (Abd-El-Khalick ve Lederman, 2000). Bu yaklaşım, Bilimin Doğası kazanımlarını pedagojik bir yan ürün olarak değil, programlanmış eğitimsel hedefler olarak ele alır

(Abd-El-Khalick ve Lederman, 2000). Türkiye'deki tez çalışmalarında da Doğrudan-Yansıtıcı yaklaşımın kullanıldığı çalışmaların çoğunda olumlu etkiler elde edildiği belirlenmiştir (Caymaz, 2022; Erdemir ve Dinçol, 2023; Kurt ve Kaya, 2023).

- Dolaylı Yaklaşım: Öğrencilerin bilimsel süreç becerileri (gözlem, deney) yoluyla Bilimin Doğası'nı kendiliğinden öğreneceğini varsayar (Lawson, 1982). Ancak bu yaklaşımın kavram yanılgılarına yol açtığı ve istenen başarıyı sağlamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir (Köksal ve Ertekin, 2015).
- Tarihsel Yaklaşım: Bilim tarihinden ve bilim insanlarının çalışmalarından örnekler kullanarak Bilimin Doğası konularını öğretmeyi amaçlar (Erdin Dağdeviren, 2023).

1.1.4. Bilişsel Faktörler ve Ders Kitaplarının Rolü

Üst Bilişsel Farkındalık: Bilimin Doğası anlayışı, öğrencilerin öğrenme süreçlerini yönetmeleri anlamına gelen üst bilişsel farkındalık düzeyleriyle pozitif yönde ilişkilidir (Gören ve Kaya, 2023). RFN yaklaşımının epistemik-bilişsel yönleri, öğrencilerin yansıtıcı düşünme, fikirleri organize etme gibi üst bilişsel becerilerini pekiştirmeyi içerir (Gören ve Kaya, 2023). Bu durum, öğrencilerin bilişsel süreçlerini (izleme, değerlendirme, planlama) kullanarak Bilimin Doğası kategorilerini daha iyi anladığını göstermektedir.

Ders Kitaplarındaki Temsil Sorunu: Ders kitapları, ulusal öğretim programı standartları ile dersler arasında bir köprü görevi görmesine rağmen (Chiappetta ve Koballa, 2002), yapılan araştırmalar genel olarak Bilimin Doğası'nın ders kitaplarında açık ve yeterli düzeyde temsil edilmediğini göstermiştir (Kampourakis, 2017). Türkiye'deki ortaokul ders kitapları incelendiğinde, Bilimin Doğası bileşenlerinin temsiline konu alanlarına göre farklılaştığı (Duruk ve Akgün, 2020) ve doğrudan temsil etme konusunda yetersiz kaldığı görülmüştür.

280

RFN çerçevesi kullanılarak yapılan analizler, 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında Bilimin Doğası kategorilerinin bütünsel ve dengeli bir şekilde ilerlemediğini ortaya koymuştur (Okan ve Kaya, 2023). Özellikle RFN'in sosyal-kurumsal yönlerine (finansal sistemler, politik güç yapıları) yapılan vurgu oldukça kısıtlıdır. Bu durum, öğrencilerin Bilimin Doğası anlayışındaki sınırlılıkların, müfredat ve öğretim materyallerindeki eksik temsilden de kaynaklandığını göstermektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, üstün yetenekli öğrencilerin epistemolojik geçiş dönemleri bağlamında, 5. ve 6. sınıf üstün yetenekli öğrencilerin bilimin doğası anlayışları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek ve bu öğrencilerin Bilimin doğası unsurlarına yönelik mevcut görüşlerini detaylı olarak belirlemektir. Bu ana amaç çerçevesinde, araştırma aşağıdaki temel soruya yanıt aramaktadır:

Üstün yetenekli 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin bilimin doğası anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası (BD) anlayışlarının sınıf düzeyine göre incelenmesi amacıyla planlanmıştır. Bilimsel sonuçların tekrarlanabilirliğini sağlamak için kullanılan yöntemler ve süreçler aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan nicel araştırma yaklaşımı temel alınarak tasarlanmıştır. Çalışmada kullanılan desen, bir popülasyonun belirli özelliklerini tanımlamak ve karşılaştırmak için uygun olan betimsel tarama modelidir (Johnson ve Christensen, 2014; Gravetter ve Forzano, 2012).

Bu araştırma, üstün yetenekli 5. ve 6. sınıf öğrencileri arasındaki Bilimin Doğası anlayış düzeylerini karşılaştırmayı hedeflediği için, nicel tarama modelinin bu karşılaştırmalı yapısı benimsenmiştir. Türkiye’deki Bilimin Doğası alanındaki tez çalışmalarının çoğunda nicel araştırma yöntemlerinin ve tarama desenlerinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Caymaz, 2022; Şenocak ve Tosun, 2024; İnce ve Özgelen, 2015).

2.2. Çalışma Grubu ve Örneklem

Çalışma grubunun belirlenmesinde, araştırmacının kolaylıkla erişebildiği ve katılmaya istekli bireylerden seçim yapmaya dayanan amaçlı örneklem seçimi kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini, Bilim ve Sanat Merkezi’nde (BİLSEM) öğrenim görmekte olan üstün yetenekli öğrenciler oluşturmuştur.

- Toplam Katılımcı Sayısı: Çalışmaya toplam 80 üstün yetenekli öğrenci katılmıştır.
- Sınıf Düzeyleri: Çalışma grubu, 5. sınıf (BYF1) ve 6. sınıf (BYF2) öğrencilerinden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin Bilimin Doğasına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla 14 maddelik Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Bu araç, Iowa Assessment Handbook içeriğinden açık erişim izniyle eğitimsel kullanım için Türkçe’ye çevrilmiştir (Enger ve Yager, 2001).

Ölçek, öğrencilerin bilimsel bilginin değişebilir doğası, deneysellik unsuru, öznellik unsuru, hayal gücü ve yaratıcılık unsuru, sosyo-kültürel yapısı, gözlem ve çıkarım unsurları ile kuram ve yasaların doğası gibi Bilimin Doğası unsurlarına yönelik anlayışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır (Soslu, 2021).

Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı yüksek bulunmuştur (0.84). Alt gruplar bazında bu değer, 5. sınıf öğrencileri için 0.82, 6. sınıf öğrencileri için ise 0.86 olarak hesaplanmıştır.

Faktör Yapısı: Temel Bileşenler Analizi (PCA) sonucunda ölçeğin üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu üç bileşen, toplam varyansın yaklaşık %52.7’sini açıklamaktadır. Bu boyutlar şunlardır:

1. PC1 – Süreç/Sorgulama Boyutu
2. PC2 – Bilgi/Teori Boyutu
3. PC3 – Toplumsal/İnsanî Boyut

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan nicel verilerin analizi için SPSS 22 istatistiksel paket programı kullanılmıştır.

- Betimsel İstatistikler: Çalışma grubunun Bilimin Doğası puan ortalaması ($\bar{X}$) ve standart sapma (SS) betimleyici istatistikler kullanılmıştır (Caymaz, 2022).
- Kestirimsel Analiz: Farklı sınıf düzeylerinin (5. sınıf ve 6. sınıf) Bilimin Doğası anlayışları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için t-testi kullanılmıştır.
- Anlamlılık Düzeyi: Tüm analizler, ($p=0.05$) anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

- Etki Büyüklüğü: İki grup arasındaki farkın pratik önemini belirtmek amacıyla Cohen's d etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Elde edilen sonuç ($d=0.48$), istatistiksel olarak anlamlı bulunan farkın orta düzeyde bir pratik etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988).

3. BULGULAR

Bu bölümde, üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası anlayış düzeylerini incelemek amacıyla toplanan nicel verilere ilişkin analiz sonuçları, betimsel ve kestirimsel istatistikler kullanılarak sunulmuştur.

3.1. Sınıf Düzeylerine Göre Bilimin Doğası Puanlarının Karşılaştırılması

Araştırmanın temel problemi doğrultusunda, Bilim ve Sanat Merkezi'ne (BİLSEM) devam eden 5. sınıf (BYF1) ve 6. sınıf (BYF2) üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası anlayış puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Nicel araştırma için t-testi sonuçları ve betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Üstün yetenekli öğrencilerin bilimin doğasına ilişkin görüşlerinin sınıf düzeyine göre t-testi sonuçları

Katılımcılar	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	Cohen's d
BYF1 (5. sınıf)	38	3.88	0.64	66	2.54	.013*	0.48
BYF2 (6. sınıf)	42	3.58	0.71				
Toplam	80	3.72	0.68				

(* =, $p < .05$)

Tablo 1'de sunulan sonuçlar incelendiğinde, yapılan t-testi sonucunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ve üstün yetenekli 5. sınıf öğrencilerinin Bilimin Doğası anlayış puan ortalamasının ($\bar{X} = 3.88$), 6. sınıf öğrencilerinin ortalama puanından ($\bar{X} = 3.58$) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir. İki grup arasındaki bu anlamlı farkın pratik önemini gösteren Cohen's etki büyüklüğü değeri $d=0.48$ olarak raporlanmıştır; bu değer, gruplar arasındaki farkın orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988). Bu bulgu, 5. sınıf öğrencilerinde Bilimin Doğası anlayışının yaşla birlikte bilişsel olarak olgunlaştığını, ancak somut deneyim desteği azaldığında bilime yönelik ilgide azalma yaşanabileceğini göstermektedir.

3.2. Öğrenci Algılarındaki Farklılaşmaya ve Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğin yapısal geçerliğini ve boyutlarını incelemek amacıyla yapılan Temel Bileşenler Analizi (PCA) sonuçlarına göre, ilk üç bileşen, toplam varyansın yaklaşık %52.7'sini (sırasıyla %34.1 + %9.9 + %8.7) açıklamaktadır. Bu sonuç, 14 maddelik ölçeğin teorik olarak üç boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir:

- pc1 – süreç/sorgulama boyutu: Deneysel, sorgulayıcı ve keşif temelli maddeler bu boyutta yoğunlaşır. Madde yükleri incelendiğinde M1, M3, M10, M11 ve M12 maddeleri bu boyutta baskındır.
- pc2 – bilgi/teori boyutu: Bilimsel bilginin yapılandırılması, teorilerin, yasaların ve kavramların doğası ile bilgi temelli tanımlar bu boyutta yoğunlaşır. M2, M6, M7, M9 ve M14 maddeleri bu boyutta baskındır.
- pc3 – toplumsal/İnsanî boyutu: Bilimin insan etkinliği olması, sosyo-kültürel etki ve toplumsal fayda gibi unsurları içerir. M4, M5, M8 ve M13 maddeleri bu boyutta baskındır.

Sınıf düzeyleri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farkın kaynağını ve Bilimin Doğası'nın süreç/sorgulama veya bilgi/teori gibi hangi unsurlarına yönelik öğrenci algılarında farklılaşmanın belirginleştiğini detaylandırmak amacıyla, 5. sınıf (BYF1) ve 6. sınıf (BYF2) üstün yetenekli öğrencilerinin 14 maddelik Bilimin Doğası ölçeğindeki her bir maddeye verdikleri ortalama puanlar Tablo 2'de karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 2

BYF1 ve BYF2 Gruplarının Maddelere Göre Ortalama Puanları

Madde	Kısaltılmış İçerik	BYF1 (5. Sınıf)	BYF2 (6. Sınıf)	Fark Yönü	Yorum
M1	Bilim sorgulama, açıklama ve test etmedir	4.68	4.45	BYF1 > BYF2	Süreç/Sorgulama farkı
M2	Bilim insanların geliştirdiği kavramların çalışılması	4.20	4.47	BYF2 > BYF1	Bilgi/Teori vurgusu
M3	Sınıfta/lab'da materyalle çalışma	4.80	4.22	Anlamlı fark ($p < .05$)	Somut süreç farkı
M4	Bilim, yaşamı/toplumu etkiler	4.38	4.40		Toplumsal farkındalık
M5	Bilim, evren sorularına yönelik etkinliktir	4.62	4.35	BYF1 > BYF2	Merak temelli
M6	Bilim, yıllarca geliştirilen bilgi bütünüdür	4.15	4.60	BYF2 > BYF1	Kavramsal derinlik
M7	Bilim, bilim insanların bildikleriyle tanımlanır	4.23	4.51	BYF2 > BYF1	Bilgi otoritesi
M8	Bilim, insanın kendini doğrulama çabasıdır	4.55	4.36	BYF1 > BYF2	İçsel motivasyon
M9	Bilimin teori ve kavramları çatışabilir	4.17	4.52	BYF2 > BYF1	Epistemolojik farkındalık
M10	Bilim meraka dayanır	4.72	4.43	BYF1 > BYF2	Duyuşsal fark
M11	Bilim, girişimlere (eyleme) dayanır	4.65	4.38	BYF1 > BYF2	Deney temelli süreç
M12	Bilim, açıklamaları doğada test etmektir	4.69	4.41	BYF1 > BYF2	Doğrulama/sorgulama
M13	Bilim, insan etkinliğidir	4.44	4.47	≈ 0	Toplumsal/İnsanî fark
M14	Bilimin teori ve kavramları çatışabilir	4.26	4.57	BYF2 > BYF1	Bilgi/Teori vurgusu
Genel Ortalama	14 madde ortalaması	4.55	4.42	BYF1 > BYF2 ($p \approx .013$; $d \approx 0.48$)	5. sınıfta süreç, 6. sınıfta teori yönelimi

◆ Renk kodları:

- **Turuncu:** BYF1 (5. Sınıf) daha yüksek
- **Mavi:** BYF2 (6. Sınıf) daha yüksek
- **Sarı:** Fark önemsiz

Tablo 2'de gösterildiği gibi, 5. sınıf (BYF1) ve 6. sınıf (BYF2) öğrencilerinin Bilimin Doğası anlayış maddelerine verdikleri yanıtlara ait ortalama puanlar karşılaştırılmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan tek madde (M3) olmuştur: "Sınıfta veya laboratuvarında çeşitli nesne ve materyallerle çalışma". Bu maddeye BYF1 (5. sınıf) öğrencileri ($\bar{X} = 4.80$) daha yüksek katılım göstermiştir; bu durum, 5. sınıf öğrencilerinin bilimi daha somut, deneysel ve süreç odaklı bir etkinlik

olarak algıladıklarını göstermektedir. Faktörlere Göre Eğilimde genel anlamlı farkı oluşturan temel eğilimler şunlardır: BYF1 (5. Sınıf) öğrencileri; "Bilim sorgulama, açıklama ve test etmedir" (M1), "Bilim merakla dayanır" (M10) ve "Bilim, girişimlere (eyleme) dayanır" (M11) gibi Süreç/Sorgulama boyutunda baskın olan maddelerde daha yüksek ortalamalara sahiptir. BYF2 (6. Sınıf) öğrencileri; "Bilim, yıllarca geliştirilen bilgi bütünüdür" (M6) ve "Bilimin teori ve kavramları çatışabilir" (M9) gibi Bilgi/Teori boyutunda baskın olan maddelerde daha yüksek ortalamalara sahiptir. Toplumsal/İnsanî Boyut (M4 ve M13): Bu maddelerde ortalama puanlar arasındaki fark ihmal edilebilir düzeydedir (≈ 0), bu da Bilimin Doğası'nın sosyal yönlerine yönelik algıların yaşa veya sınıf düzeyine göre büyük ölçüde değişmediğini göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, Bilim ve Sanat Merkezi'ne (BİLSEM) devam eden üstün yetenekli 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin Bilimin Doğası (BD) anlayışları arasında sınıf düzeyine bağlı olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemektir.

4.1. Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın temel bulgusu, 5. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X} = 3.88$) Bilimin Doğası ölçeğinden aldıkları toplam puanın, 6. sınıf öğrencilerinin puanından ($\bar{X} = 3.58$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olmasıdır ($t=2.54$; $p=.013$; $d=0.48$). Bu farkın etki büyüklüğü ($d=0.48$), literatürdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında orta düzeyde bir pratik etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Cohen, 1988). Elde edilen bu anlamlı fark, uluslararası literatürde ortaokul dönemi için tanımlanan "epistemolojik geçiş dönemi" ile tutarlıdır (Görgülü ve Ünlü, 2024; Eyceyurt Türk ve Abacı, 2025). Bu düşünüş eğilimi, öğrencilerin bilime yönelik temel algılarında sınıf düzeyine bağlı olarak yaşanan bir kırılmayı temsil etmektedir.

5. sınıf öğrencilerinin puanlarının yüksek olması, bilimi daha somut, deneysel ve süreç odaklı bir etkinlik olarak algılamalarıyla ilişkilidir. Bu somut algı, özellikle M3: "Sınıfta veya laboratuvarında çeşitli nesne ve materyallerle çalışma" maddesindeki anlamlı farkla desteklenmektedir. 5. sınıf öğrencileri (BYF1), bilimsel faaliyetleri daha çok girişimlere (eyleme) dayalı (M11) ve merak temelli (M10) bir süreç olarak tanımlarken, bu sonuç aynı zamanda onların üst bilişsel stratejileri kullanarak Bilimin Doğası'nı anlama eğilimleriyle de ilişkilendirilebilir (Gören ve Kaya, 2023; Peters ve Kitsantas, 2010). 6. sınıfta puanların düşmesi ve öğrencilerin bilimi daha soyut, bilgi ve kavram temelli bir yapı olarak değerlendirmeleri, bilişsel soyutlaşmanın bir sonucu olabilir. 6. sınıf öğrencileri (BYF2), "Bilim, yıllarca geliştirilen bilgi bütünüdür" (M6) ve "Bilimin teori ve kavramları çatışabilir" (M9, M14) gibi Bilgi/Teori faktöründe baskın olan maddelerde daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bu durum, 6. sınıfta artan formal bilimsel içerik ve teorik yük ile birlikte, somut deneyim desteği azaldığında bilime yönelik duyuşsal bağların ve ilginin zayıflayabileceği riskine işaret etmektedir.

Çalışmanın bulguları, üstün yetenekli öğrenciler de dahil olmak üzere, öğrencilerin bilim algılarının hala geleneksel eğilimler taşıdığını gösteren önceki araştırmalarla paralellik taşımaktadır (Turgut, Öztürk ve Eş, 2017; Parker ve diğerleri, 2008). Geleneksel algı, öğrencilerin bilimi tanımlarken süreçten ziyade ürüne odaklandıkları ve bilimsel bilginin kesin ve kanıtlanmış olduğu inancını sürdürdüklerini gösterir.

Ayrıca, Toplumsal/İnsanî Boyut faktöründeki maddelerde iki grup arasında farkın ihmal edilebilir düzeyde olması (M4 ve M13), öğrencilerin bilimin sosyal yönlerine yönelik algılarının sınıf düzeyine göre derinleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Bilimin Doğası'nın sosyal ve kurumsal kategorilerinin, Yeniden Kavramsallaştırılmış Aile Benzerliği Yaklaşımı (RFN) çerçevesi

kullanılarak yapılan analizlerde de görüldüğü gibi, ders kitaplarında oldukça sınırlı temsil edildiği yönündeki bulguları desteklemektedir (Okan ve Kaya, 2023).

4.2. Öneriler

Elde edilen bulgular ve literatürdeki eksiklikler göz önüne alındığında, üstün yetenekli öğrencilerin Bilimin Doğası (BD) anlayışını güçlendirmek amacıyla hem pedagojik uygulamalara hem de gelecekteki araştırmalara yönelik bir dizi adım atılabilir. Öncelikle, öğrencilerin BD anlayışının gelişiminde en etkili yöntem olduğu bilinen doğrudan-yanıtsıcı (explicit-reflective) öğretim yaklaşımının (Abd-El-Khalick ve Lederman, 2000), özellikle BD puanlarının düştüğü 6. sınıf dâhil olmak üzere tüm ortaokul kademelerinde planlı ve programlı bir şekilde sürdürülmesi önerilmektedir (Caymaz, 2022;). Bu yaklaşımın kullanılmasıyla, öğrencilerin bilimin yaratıcılık, öznellik ve sosyo-kültürel yapı gibi çağdaş unsurlarını açıkça tartışmaları ve bu unsurlara yönelik anlayışlarını geliştirmeleri sağlanabilir. Ayrıca, 6. sınıfta gözlenen süreç algısındaki azalmayı önlemek amacıyla, üstün yetenekli öğrenciler için sorgulama temelli, deneysel ve yaratıcı öğrenme ortamlarının sürekliliği vurgulanmalıdır. Öğrencilerin öğrenme süreçlerini yönetmelerini sağlayan üst bilişsel stratejilerin (izleme, değerlendirme, planlama) öğretimi, BD anlayışıyla pozitif yönde ilişkili olduğu için (Gören ve Kaya, 2023; Peters ve Kitsantas, 2010) derslere dahil edilebilir. Gelecekteki araştırmalar açısından bakıldığında, 5. ve 6. sınıflar arasındaki anlamlı farkın nitel nedenlerini (özellikle öğrencilerin motivasyon, tutum ve epistemolojik inançlarındaki gelişimsel değişimler) araştırmak için açıklayıcı ardışık desen gibi karma yöntemlerin kullanılması önerilir (Caymaz, 2022; Gören ve Kaya, 2023; Hanson ve diğerleri, 2005). Yalnızca BD görüşlerinin belirlendiği araştırmaların yerine, farklı yaklaşım/model/yöntem/teknik/etkinliklerin uygulandığı ve etkisinin detaylıca incelendiği çalışmaların yapılması, alana önemli katkılar sağlayabilir (Caymaz, 2022).

5. KAYNAKLAR

Abd-El-Khalick, F. (2005). Developing deeper understandings of nature of science: The impact of a philosophy of science course on preservice science teachers' views and instructional planning. *International Journal of Science Education*, 27(1), 15–42.

Abd-El-Khalick, F., Bell, R. L., & Lederman, N. G. (1998). The nature of science and instructional practice: Making the unnatural natural. *Science Education*, 82(4), 417–436.

Abd-El-Khalick, F., & Lederman, N. G. (2000). Improving science teachers' conceptions of nature of science: a critical review of the literature. *International Journal of Science Education*, 22(7), 665–701.

Caymaz, B. (2022). Türkiye’de bilimin doğası öğretimini konu alan ve 2005-2020 yılları arasında yayınlanan tezlerin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 755–786. <https://doi.org/10.17679/inuefd.988205>.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Çakıcı, Y. (2009). Fen eğitiminde bir önkoşul: Bilimin doğasını anlama. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 57–74.

- Çil, E. (2010). Bilimin doğasının kavramsal değişim pedagojisi ve doğrudan yansıtıcı yaklaşım ile öğretilmesi: Işık ünitesi örneği [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Çorlu, M. S., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers for the age of innovation. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 74-85.
- Duruk, Ü., & Akgün, A. (2020). Bilimin doğası bileşenlerinin fen bilimleri ders kitaplarında temsil edilme durumu. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 196–229..
- Duschl, R. A., & Grandy, R. E. (2013). Two views about explicitly teaching nature of science. *Science & Education*, 22(9), 2119–2139.
- Demir, N., & Akarsu, B. (2012). [Ortaokul Öğrencilerinin Bilimin Doğası Hakkındaki Algıları]. *Journal of European Education*, 2(2), 54-63.
- Erdemir, A., & Dinçol, S. (2023). Türkiye’de bilimin doğası konusunda yapılan tezlere yönelik bir betimsel içerik analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*
- Erdin Dağdeviren, E. (2023). *Ortaokul öğrencilerine oyunlarla bilimin doğası unsurlarının öğretimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Erduran, S., & Dagher, Z. R. (2014). *Reconceptualizing the nature of science for science education*. Springer.
- Enger, S. K., & Yager, R. E. (2001). *The Iowa assessment handbook*. Science Education Center, University of Iowa.
- Eyceyurt Türk, G., Sevgen Abacı, H., & Tüzün, Ü. N. (2025). Üstün Zekalı Öğrencilerin Bilimin Doğası İmgelerinin, Yaratıcılıklarının, Bilimin Doğası Metaforlarının ve Bilimin Doğası Mitlerinin Resim Sanatı Yoluyla Belirlenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 19(1), 65–83.
- Gören, D., & Kaya, E. (2023). Öğrencilerin bilimin doğası anlayışları ile üst bilişsel farkındalıkları arasındaki ilişki. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 40(2), 315–336. <https://doi.org/10.52597/buje.1123164>.
- Görgülü, B., & Ünlü, D. (2024). Investigation of Gifted Secondary School Students’ Assessment of the Nature of Science in Turkey. *ESI Preprints (European Scientific Journal, ESJ)*, 30, 129. Retrieved from <https://esipreprints.org/index.php/esipreprints/article/view/1118>.
- Gravetter, F. J., & Forzano, L. A. B. (2012). *Research methods for the behavioral sciences*. Wadsworth Cengage Learning.
- Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., & Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 224–235. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.224>.

Irzik, G., & Nola, R. (2011). A family resemblance approach to the nature of science. *Science & Education*, 20(7), 591–607.

İnce, K., & Özgelen, S. (2015). Bilimin doğası alanında son 10 yılda yapılan çalışmaların farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2). <https://doi.org/10.17860/efd.77894>.

Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Educational research: quantitative, qualitative and mixed approaches*. Sage Publications.

Kampourakis, K. (2017). Nature of science representations in Greek secondary school biology textbooks. In C. V. McDonald & F. Abd-El-Khalick (Eds.), *Representations of nature of science in school science textbooks* (pp. 118–134). New York: Routledge

Kaya, E., & Erduran, S. (2016a). Yeniden kavramsallaştırılmış “Aile benzerliği yaklaşımı”: Fen eğitiminde bilimin doğasına bütünsel bir bakış açısı. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 13(2), 77–90.

Köksal, S., & Ertekin, P. (2015). Bilimin doğası öğretiminde kuramdan uygulamaya yönelik yaklaşımlar. N. Yenice (Edt.), *Bilimin Doğası Gelişimi ve Öğretimi* içinde (s. 189–215). Anı Yayıncılık.

Kurt, G., & Kaya, E. (2023). Toward a holistic vision on the nature of science in science curricula: an investigation of primary and middle school curricula in Turkey. *Research in Science & Technological Education*.

Lederman, N. G. (1992). Students’ and teachers’ conceptions of the nature of science: A review of the research. *Journal of Research in Science Teaching*, 29(4), 331–359.

Lederman, N. G., & Lederman, J. S. (2012). Nature of scientific knowledge and scientific inquiry: Instructional capacity through professional development. B. J. Fraser, K. Tobin, & C. J. McRobbie (Eds.), *Second international handbook of science education* içinde (ss. 335–359). Springer.

MEB. (2005). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

MEB. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2593_0.html.

MEB. (2024). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Mueller, S., & Reiners, C. S. (2023). Pre-service chemistry teachers’ views about the tentative and durable nature of scientific knowledge. *Science & Education*, 32(6), 1813–1845.

NRC. (1996). *National science education standards*. National Academy Press.

Okan, B., & Kaya, E. (2023). 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında bilimin doğası: Bütünsel bir yaklaşıma dayalı içerik analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(3), 1521–1560.

- Parker, L. C., Krockover, G. H., Lasher-Trapp, S., & Eichinger, D. C. (2008). Ideas about the nature of science held by undergraduate atmospheric science students. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 89(11), 1681–1688. <https://doi.org/10.1175/2008BAMS2349.1>
- Peters, E. E., & Kitsantas, A. (2010). The effect of nature of science metacognitive prompts on science students' content and nature of science knowledge, metacognition, and self-regulatory efficacy. *School Science and Mathematics*, 110(8), 382–396. <https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2010.00050.x>.
- Popper, K. R. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. Routledge.
- Soslu, Ö. (2021). Fen bilimleri öğretiminde bilimin doğası. İçinde M. Dalkılıç (Ed.), *INSAC Advances in Social and Education Sciences* (s. 217–236). Duvar Kitabevi.
- Şenocak, E., & Tosun, C. (2024). Bilimin doğasının bir bileşeni olarak bilim insanı algısı. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 19–40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauefd>.
- Turgut, H., Öztürk, F. Ö., & Eş, H. (2017). Üstün zekâlı öğrencilerin bilim ve bilim insanı algısı. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 423–440.
- Türkmen, L. (2006). Bilimsel bilginin özellikleri ve fen-teknoloji okuryazarlığı. İçinde M. Bahar (Ed.), *Fen ve teknoloji öğretimi* (s. 34–56). Pegem Akademi Yayınları.
- Yardımcı, A. B. (2022). Thomas Kuhn ve Bilimin Doğası: Fen Eğitimi ve Bilim Felsefesi Açısından Bir İnceleme. *Tabula Rasa Felsefe & Teoloji dergisi*, (39).

AN INVESTIGATION OF TEACHER MOVES IN SUPPORTING STUDENT REASONING
AT SEVENTH GRADE LEVEL BY A TEACHER AT THE SCIENCE AND ARTS
CENTER

BİLİM VE SANAT MERKEZİNDEKİ ÖĞRETMENİN YEDİNCİ SINIF DÜZEYİNDEKİ
ÖĞRENCİ MUHAKEMESİNİ DESTEKLEYEN ÖĞRETMEN EYLEMLERİNİN
İNCELENMESİ

Esra Nur ÇELİK¹, Berna CANTÜRK GÜNHAN²

¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Matematik Eğitimi,
0009-0003-8794-1355

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Matematik Eğitimi,
0000-0002-9585-0811

Özet

Bu araştırmanın amacı, Bilim ve Sanat Merkezinde görev yapan bir matematik öğretmenin yedinci sınıf düzeyinde sergilediği öğretmen eylemlerini, Öğrenci Muhakemesini Destekleyen Öğretmen Eylemleri çerçevesi bağlamında incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden, tekli durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları kadın bir matematik öğretmeni ve 7. sınıf öğrencileridir. Araştırmanın verileri, 3 hafta süresince 6 ders saati boyunca gözlem ve video kayıt yöntemleri kullanılarak toplanmıştır. Katılımcı öğretmenin ders anlatım süreci ders gözlem formunda yansıtılmış, sergilediği eylemler, Öğrenci Muhakemesini Destekleyen Öğretmen Eylemleri çerçevesi bağlamında betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, katılımcı öğretmenin gözlemlenen yedinci sınıf derslerinde analiz edilen öğretmen eylemleri potansiyeline göre incelendiğinde düşük potansiyelli eylemlere, yüksek potansiyelli eylemlere kıyasla daha sık yer verdiği görülmüştür. Katılımcı öğretmenin, gözlemlenen yedinci sınıf derslerinde sergilediği eylemler dört temel kategori altında incelendiğinde tercih edilme oranları olarak çoktan aza doğru, öğrenci muhakemesini destekleme, öğrenci muhakemesini açığa çıkarma, öğrenci katkısına karşılık verme, öğrenci muhakemesini genişletme/ geliştirme şeklindedir. Gözlemlenen eylemlerin yarısına yakınının öğrenci muhakemesini destekleme kategorisine ait eylemlerden tercih edildiği, bu kategoriye ait açıklama yapma, işlemsel bilgi verme/ açıklama yapma, rehberlik etme, yönlendirme gibi eylemlerin derslerde sık sık kullanıldığı belirlenmiştir. Gözlemlenen eylemlerin en az öğrenci muhakemesini genişletme/ geliştirme kategorisine ait eylemlerden tercih edildiği, bu kategoriye ait akıl yürütmeyi teşvik etmek, derinlemesine düşünme isteme, genelleme isteme gibi eylemlerin bu kategoride en çok kullanılan eylemler olduğu belirlenmiştir.

Katılımcı öğretmenin yedinci sınıf derslerine iki farklı giriş yaptığı belirlenmiştir. Problemler üzerinden ilerleyeceği durumlarda konuya doğrudan giriş yapmakta, yeni bir konuyu işleyeceği durumlarda ise öğrencilerin önceki bilgilerini harekete geçirerek sohbet ortamı oluşturmakta ve bilgiyi öğrencilerin zihninde yapılandırmaktadır. Öğretmen, ders sürecinde öğrencilerin grup çalışmalarıyla birbirleriyle tartışabilecekleri etkileşimli ortamlar sağlamakta; gözlem yaparak gerektiğinde yönlendirmelerde bulunmakta ve ipuçları vererek rehberlik etmektedir. Dersin sonunda ise genel bir özet yaparak öğrencilerin anlamadığı noktaları açıklığa kavuşturmaktadır.

Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin akıl yürütme becerilerinin desteklenmesinde öğretmen eylemlerinin yanı sıra tercih edilen etkinliğin türünün, öğrencilerin anlatılacak konuya ön bilgilerinin

yeterli seviyede olmasının, öğrencilerin derse ve konuya karşı ilgili ve meraklı olmasının sergilenen eylemlerin potansiyelinin türünü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen tarafından konunun doğasına uygun olacak şekilde öğrencilerin genellemeler ve gerekçelendirmeler yapabileceği etkinliklerin seçilmesi, öğretmenin bu süreçte daha fazla yüksek potansiyelli eylemler sergilemesine neden olmuştur. Bu bağlamda öğretmenler, öğrencilerin akıl yürütme süreçlerini desteklemek amacıyla konunun doğasına uygun olacak şekilde öğrencilerin genellemeler ve gerekçelendirmeler yapabileceği, öğrencilerin derinlemesine düşünebileceği ve akıl yürütmeler gerçekleştirebileceği etkinlikler seçerek derslerini yürütebilirler. Millî Eğitim Bakanlığı ve matematik eğitimcileri koordine olarak öğrencilerin akıl yürütme süreçlerini destekleyecek ders planları ve etkinlikleri tasarlayabilirler.

Anahtar kelimeler: Akıl yürütme, Bilim ve Sanat Merkezi, matematik öğretmeni, öğretmen eylemi.

Abstract

The purpose of this study is to examine the seventh-grade teacher moves of a mathematics teacher working at a Science and Arts Center within the context of The Teacher Moves for Supporting Student Reasoning (TMSSR) Framework. A single-case study design, a qualitative research method, was used in the study. The participants were a female mathematics teacher and her seventh-grade students. Data were collected over six class periods over three weeks using observation and video recording. The participant teacher's teaching process was reflected in the lesson observation form, and the moves she exhibited were analyzed using descriptive analysis within the context of The Teacher Moves for Supporting Student Reasoning (TMSSR) Framework. The findings revealed that the participant teacher's moves in the seventh-grade lessons analyzed were more frequently used in low-potential moves than high-potential moves. When the moves performed by the participating teacher in the observed seventh-grade classes were examined under four main categories, the following were preferred, from most to least: facilitating student reasoning, eliciting student reasoning, responding to student reasoning, and extending student reasoning. It was determined that nearly half of the observed moves were chosen from the facilitating student reasoning category, and moves such as providing explanation, providing procedural information/explanation, providing guidance, and funneling, which fall under this category, were frequently used in the lessons. The least preferred moves were from the extending student reasoning category, and moves such as encouraging reasoning, encouraging reflection, and pressing for generalization were the most frequently used moves in this category.

It was determined that the participating teacher used two different introductions to her seventh-grade classes. When she would be working through problems, she would directly introduce the topic; when she would be covering a new topic, she would activate students' prior knowledge, create a conversational environment, and structure the information in the students' minds. The teacher provided interactive environments for students to discuss with each other through group work; she gave directions through observation as needed and provided guidance by giving hints. At the end of the lesson, a general summary is provided to clarify points students may not have understood. The study concluded that, in addition to teacher moves, the type of activity chosen, students' sufficient prior knowledge of the topic, and students' interest and curiosity in the lesson and the subject matter all influence the potential type of moves exhibited. Choosing activities that are appropriate to the nature of the topic and allow students to generalize and justify, led to more high-potential moves being displayed during this process. In this context, teachers can conduct their lessons by selecting activities that are appropriate to the nature of the topic, allowing students to generalize and justify, to think deeply, and to reason, in order to support students' reasoning processes. The Ministry of

National Education and mathematics educators can coordinate to design lesson plans and activities that support students' reasoning processes.

Keywords: Mathematics teacher, reasoning, Science and Art Center, teacher moves.

**A STUDY ON EMİNE İŞINSU, ONE OF THE LEADING WOMEN WRITERS OF THE
TURKISH NATIONALISM IDEOLOGY SYSTEM AND HER NOVEL NAMED “KÜÇÜK
DÜNYA”, “TUTSAK”, “NİSAN YAĞMURU”**

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ FİKİR SİSTEMİNİN ÖNDE GELEN KADIN
YAZARLARINDAN EMİNE İŞINSU VE ONUN “KÜÇÜK DÜNYA”, “TUTSAK”, “NİSAN
YAĞMURU” ADLI ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Hayrettin Alparslan ÇELİK¹

**¹ Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi / Çıldır MYO / Hukuk Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler
ABD, ORCID ID: [0000-0002-2225-1949](https://orcid.org/0000-0002-2225-1949).**

Özet

Türk edebiyatı, teknik açıdan farklı devrelere ayrılarak incelenmekte olup, hemen her döneminde kadın sanatçılara da bünyesinde yer vermiştir. Bu dönemlerden biri olan “Millî Edebiyat Zevk ve Anlayışını Sürdüren Akım” içerisinde dikkate değer eserler veren Emine İşinsu Öksüz, özellikle romancılığıyla tanınan bir yazardır. Edebiyatçı bir aile ortamında yetişen İşinsu, bu kültürel çevreye uyum sağlayarak edebiyata yönelmiş ve zamanla özgün üslûbunu geliştirmiştir. Tasvire sınırlı ölçüde yer veren, Türkçeyi yetkin bir biçimde kullanan, kısa ve anlaşılır cümleleriyle dikkat çeken İşinsu, eserlerindeki akıcılık ve üslûp berraklığı sayesinde edebî çevrelerin takdirini kazanmıştır.

On sekiz romanı ve farklı türlerdeki eserlerinin kurgusunda kendi hayatından, ideolojik duruşundan ve kadın kimliğinden izler barındıran yazar, yalnızca bir romancı değil; aynı zamanda Türkiye’de süreli yayıncılığın önde gelen kadın isimlerinden biridir. Kadın-erkek eşitsizliklerini gündeme getirmesi, dış Türklerin sorunlarını Türk kamuoyuna duyurması ve çeşitli toplumsal meselelere eserlerinde yer vermesiyle ön plana çıkan İşinsu, mensubu olduğu siyasî hareket içinde de “Emine Ablâ” kimliğiyle anılmıştır. Hayatı boyunca yalnızca romanlarıyla değil, çıkardığı süreli yayınlar aracılığıyla Türk düşünce hayatının gelişimine katkı sunmasıyla da dikkat çekmiş; siyasî kimliği nedeniyle zaman zaman güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu yönleriyle, Türk milliyetçiliğinin önde gelen kadın aydınlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Romanlarında sıklıkla gerçek hayattaki karakterlere yer veren İşinsu, edebî eserlerini, öncesinde araştırmalar yaparak ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda İşinsu’nun romanlarının ekseriyetle, romanın konusuyla alakalı olarak toplamış olduğu belgelere dayandığı bilinmektedir. Bu romanlarının önemli bir kısmı, Türk milliyetçiliğine dayalı düşüncelerinin yoğun bir biçimde hissedildiği ve yansıtıldığı romanlar olmuşlardır. Bu çalışmada, İşinsu’nun “Küçük Dünya”, “Tutsak” ve “Nisan Yağmuru” adlı romanlarını, gerek ideolojik açıdan, gerekse olay örgüsü ve karakterler açısından analiz etmek amaçlanmıştır. Mezkûr romanların seçilme nedeni; “Küçük Dünya”nın ideolojiden bağımsız kurgusal bir yapıya sahip olması, “Tutsak”ın belirgin bir ideolojik çerçeveye oluşturulmuş bulunması ve “Nisan Yağmuru”nun ise yazarın tasavvufi görüşlerini yansıtmasıdır.

Anahtar kelimeler: Emine İşinsu, Türk Milliyetçiliği, Tasavvuf, Küçük Dünya, Tutsak, Nisan Yağmuru.

Abstract

Turkish literature, when examined through its various historical periods, reveals the presence of female authors in almost every stage. Within the framework of the “Movement Sustaining the Taste

and Understanding of National Literature,” Emine Işınsu Öksüz emerges as a distinguished figure, primarily recognized for her novels. Having grown up in a literary family environment, she internalized this cultural atmosphere, which guided her toward literature, and gradually developed a distinctive style of her own. Işınsu, who draws attention with her limited use of description, her competent use of Turkish, and her short and understandable sentences, has earned the appreciation of literary circles thanks to the fluency and clarity of style in her works.

The author, who includes traces of her own life, ideological stance and female identity in the fiction of her eighteen novels and works in different genres, is not only a novelist but also one of the leading female names in periodical publishing in Türkiye. Işınsu, who came to the fore with her bringing up the inequalities between men and women, announcing the problems of outer Turks to the Turkish public and including various social issues in her works, was also known as “Emine Abla” in the political movement to which she was a member. Throughout her life, she attracted attention not only with her novels but also with her contribution to the development of Turkish intellectual life through the periodicals she published; she occasionally encountered difficulties due to her political identity. In this regard, she is considered among the prominent female intellectuals of Turkish nationalism.

Işınsu, who frequently features real-life characters in her novels, has crafted her literary works through prior research. In this sense, Işınsu’s novels are largely based on documents she has collected related to the novel’s subject matter. A significant part of these novels are novels in which her ideas based on Turkish nationalism are intensely felt and reflected. This study examines three of her novels— “Küçük Dünya”, “Tutsak”, and “Nisan Yağmuru”—with a particular focus on their ideological dimensions, narrative structures, and character portrayals. These novels have been selected because Küçük Dünya represents a fictional narrative largely independent of ideology, Tutsak exemplifies a text structured within a distinctly ideological framework, and Nisan Yağmuru reflects the author’s Sufi thought.

Keywords: Emine Işınsu, Turkish Nationalism, Sufism, Küçük Dünya, Tutsak, Nisan Yağmuru.

1. GİRİŞ

Türk edebiyatı teknik açıdan devrelere ayrılarak incelenir ve bu devreler içerisinde ele alınan yazarlar verdikleri eserlerin türleri ile tanınırlar. Mesela Ömer Seyfeddin, Millî Edebiyat devrinin sanatçılarından biridir ve temsil ettiği akım içerisinde hikâyeciliği ile bilinmektedir. Emine Işınsu da Türk edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından biridir ve kendisi, “Millî Edebiyat Zevk ve Anlayışını Sürdüren Akım” içerisinde eserler vermiştir. Türk edebiyatında romancılığıyla ön plana çıkmaktadır. Onun romancı kimliği ile tanınması, diğer edebî türlerde eserleri olmadığı anlamına gelmez. Eserleri arasında romanlarından başka şiirleri, hikâyeleri, oyunları ve deneme kitabı olan Işınsu, yazarlık kariyerinde daha çok roman yazmaya odaklanmıştır. İlk romanı olan “Küçük Dünya”da annesinin üslûbunun etkisi altında kaldığını düşünen Işınsu, ancak “Azap Toprakları” ile kendi üslûbunu yakalayabildiğini düşünmüştür (Akbaş, 2012: 42). Nevi şahsına münhasır bir yazar olan Işınsu, üslûbunu “kırık dökük” olarak tanımlamıştır (Tunalı, 1982: 52; Yıldırım, 2012: 32). Işınsu’nun bu düşüncesi için Ercilasun (2012: 77), Işınsu’nun, sanatkârane uzun cümleler yerine kısa cümleler kullanmasının tenkit almış olabileceğini ama kendisinin dile olan hâkimiyeti ve eserlerinin kurgusunun mükemmelliği ile romanlarındaki eksikliği okuyucuya hissettirmediğini, söyler. Türk milliyetçisi olan Işınsu’nun dünya görüşü, eserlerinde kullandığı dile de yansımıştır. Türkçeyi pek düzgün kullanan Işınsu, eserlerini akıcı bir üslûpla yazmıştır. Işınsu’nun roman tekniği açısından en önemli özelliği, romanlarında tasvire pek yer vermemesidir. Zaten kendisi de tasvirden hoşlanmadığını belirtmiştir (Tunalı, 1982: 52; Yıldırım, 2012: 32). Yine de romanlarının önemli bir kısmında bazı karakterler açıkça tasvir edilmiştir. Bazıları için ise tasvire yer verilmemiştir.

Türkçü bir dünya görüşüyle yetişen Işinsu için literatürde “sanatını ağırlıklı olarak ideolojisi için kullandığı” yönünde bir algı vardır (Koçakoğlu, 2021: 105, 108) ve çalışmada, bu bakış açısına tamamen karşı çıkılmamakla birlikte, bu bakış açısının keskin olduğu düşünülmektedir. Işinsu’nun ideolojisini yansıtan pek çok eseri vardır muhakkak. Ama Işinsu bir sanatçıdır ve ideolojik gaye ile yazmadığı eserlerinin sayısı da fazladır. Çalışmada ele alınan “Küçük Dünya” bu eserlerden birisidir. Işinsu’nun romancılığındaki en önemli özelliklerden biri, romanlarında yer verilen karakterlerin önemli bir kısmının gerçek hayattan alınmasıdır. Karakterin ya sadece adını, çevresindeki kişilerden veya sevdiği adlardan esinlenerek vermekte ya da adıyla birlikte, o kişinin gerçek hayattaki özelliklerini de romanlarında yansıtmaktadır. Yine Işinsu’nun yaşam öyküsünü bilenler, romanlarında kendisinden pek çok ize rastlandığını hemen fark ederler. Bu durumu Işinsu da romanlarında bir görünüp bir anda kaybolduğunu belirterek ortaya koymuştur (Işinsu, 2020: 48). Bu çalışmada, Işinsu’nun “Küçük Dünya”, “Tutsak” ve “Nisan Yağmuru” adlı eserleri ele alınmıştır. Roman seçiminde birinin “ideoloji dışı”, birinin “ideolojik”, diğerininse “tasavvufi” görüşlerle yazılan roman olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmada, mezkûr romanlardaki karakterlerin kurguda nasıl bir rol üstlendiklerini, romanların olay örgüsünün ve romanda yer verilen karakterlerin yazarın dünya görüşü ile kadın kimliğinden nasıl etkilendiğini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda şu araştırma sorularına cevap verilmeye çalışılmıştır: Romandaki karakterler nasıl bir rol üstlenmiştir? Yazarın dünya görüşü mezkûr romanlardaki karakterlere etki etmiş midir? Yazarın kadın kimliği, mezkûr romanlarına etki etmiş midir? Çalışmanın temel iddiaları şunlardır: Işinsu’nun “Küçük Dünya” adlı romanı, tamamen kurguya dayalı bir romandır. Bu romanda Işinsu’nun hayatından kesitlere de rastlanmaktadır ve Işinsu’nun kadın kimliği, karakterlerin şekillenmesine etki etmiştir. “Tutsak” adlı romanda kurgu ve gerçeklik bir aradadır. Romanın kadın baş karakterinin ilişkileri - Işinsu’nun gerçek yaşamından kesitler içermekle birlikte- kurguya dayalıdır. Ama Kerkük Türkleri ile ilgili bölüm tamamen belgelere dayalı, gerçek hayattan aktararak verilmiştir. Işinsu, bu romanına hem kadın kimliğini hem de ideolojisini yansıtmıştır. “Nisan Yağmuru” adlı roman ise gerçeklikle kurgunun birleşimi bir romandır. Romanda ele alınan karakterler gerçek yaşamdan aktararak işlenmiştir. Bu romanda, Işinsu’nun tasavvufi görüşleri dışında, Türk milliyetçisi görüşleri yok denilecek kadar azdır. Kadın kimliği de bu romana yer yer yansımıştır, denilebilir.

Bu çalışma; Giriş, Sonuç ve Kaynaklar dâhil yedi bölümden oluşmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı çalışmanın ikinci bölümünde; Işinsu’nun anılarından ve Işinsu’yu ele alan eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmada mezkûr romanların ele alındığı üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde ise doğrudan ilgili romanlar incelenerek, çalışmanın yazarının özgün görüşlerine yer verilmiştir.

2. İŞINSU’NUN ROMANLARINA YANSIYAN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE EDEBİYATÇILIĞI

Türk edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından biri olan Emine Işinsu Öksüz², 17 Mayıs 1938’de Kars’ta dünyaya gelmiştir. Annesi, “şairlerin anası” olarak bilinen Halide Nusret Zorlutuna; babası, tümgenerallikten emekli Aziz Vecihi Zorlutuna’dır. Işinsu’nun annesi Halide Nusret Hanım, Erzurum’lu Zorluoğulları ailesine mensuptur. Babası Aziz Vecihi Bey ise Balkan Türklerindendir. Anne ve babanın aile kökleri, Soyad-ı Kanunu ile aldıkları soyadlarına da yansımıştır. Anne ve babasının meslekleri dolayısıyla memleketin çeşitli yerlerinde bulunan Işinsu’nun, Şanlıurfa’da başlayan ilköğrenimi, Sarıkamış’ta devam etmiş ve Ankara’da tamamlanmıştır. İlköğrenimin ardından Ankara Cebeci Ortaokulu’nu bitiren Işinsu, liseyi TED Ankara Koleji’nde tamamlamıştır (Çelebi, 2021). Birçok insan gibi Işinsu’nun da yetiştiği ortam, onun hayatına yön vermiştir. Öyle ki annesi Halide Nusret Hanım ve teyzesi İsmet Kür başta olmak üzere, evlerinde Türk edebiyatının tanınmış pek çok önemli ismi ile vakit geçirmiştir. Bununla birlikte, kapı çalınışının bile aruz vezniyle

²Emine adı, babasının çok sevdiği kız kardeşinden mülhem göbek adı olarak konulmuştur. Işinsu adı ise, Sarıkamış’ta duştan akan suyun elektrik ışığında beliren parlıtısından etkilenen annesi ve teyzesi tarafından konulmuştur (Işinsu, 2020, 17-18).

yapıldığı Zorlutuna ailesinde yetişen bir çocuğun, sanata ve kitaplara meylenmemesi beklenemez. Ki öyle de olmuş ve Işınsu, daha ilkököl yıllarında teyzesinin kızı ve Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından olan Pınar Kür’le birlikte bir şeyler karalamaya başlamıştır. Bir köpeğin ağzından anlatılan hatıraları içeren “Minko’nun Hatıraları”, bir çocuk için değerlendirildiğinde, onu edebiyat dünyasına sokan ilk eser olarak tanımlanabilir. Işınsu lise yıllarında da edebiyat ile yakından ilgilenmiş, pek çok şiir ve hikâye kaleme almıştır. Bu şiirleri, ağabey olarak hitap ettiği Orhan Bey’in arzusu ile Kolej’in dergisinde³ yayımlanmış ve yine Orhan Bey’in telkinleri neticesinde, 1956 yılında “İki Nokta” adı ile kitap olarak basılmıştır. Işınsu’nun şiire dair verdiği ilk ve son eser bu kitaptır (Işınsu, 2020: 10-29).

Yükseköğrenim görmek ve kariyerine oradan devam etmek, Işınsu için önem arz etmiştir. Ancak üzerinde durulması gereken ve Işınsu’nun hayatını şekillendiren bir olgu vardır: aile baskısı. Işınsu, ağabeyi ve annesi başta olmak üzere, aile bireylerinin kendisinin hayatına yön vermek istediği bir ortamda yetişmiştir. Ne giyineceği, ne okuyacağı bile aile bireyleri tarafından belirlenen Işınsu, yükseköğrenim göreceği bölümü de ailesinin (özellikle babasının) tercihleri doğrultusunda seçmek zorunda kalmış ve DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydolmuştur (Işınsu, 2020: 7-42). Ancak bu yıllarda Fullbright bursuyla “social worker” olarak gittiği ABD’de edindiği özgüven, Türkiye’ye döndüğünde yükseköğrenimine de yansımış, mezkûr bölümü bırakarak arkadaşının da teşvikiyle ODTÜ İşletme bölümüne kaydını yaptırmıştır. Aile baskısı, Işınsu’nun, kurtuluş için çareyi evlilikte görmesine de yol açmıştır. Üniversite yıllarında tanıştığı Namık Bey ile izdivaçları için aracı olan Üçok ailesi, baba Aziz Vecihi Bey’in “ben talebeye kız vermem” şeklindeki reddi ile karşılaşmıştır. Ancak aynı yıllarda karşısına çıkan Mimar Erdoğan Cemil Okçu’nun izdivaç talebi ise baba tarafından reddedilmemiş, Işınsu’nun eğitim hayatına devam etmesi şartı ile onaylanmıştır. Erdoğan Bey ile evlendikten sonra ODTÜ İşletme bölümünü bırakan Işınsu, kısa süreli Hukuk Fakültesi deneyiminden sonra, Sarıkamış yıllarından beri meylettiği DTCF Felsefe bölümüne kaydını yaptırmıştır. Ama bir süre sonra yükseköğrenimi evlilikle birlikte yürütemeyeceğini anlayan Işınsu, yükseköğrenimi bırakarak eğitim hayatını noktalamıştır. Işınsu, yükseköğrenime devam etmese de yoğun ve aktif bir yaşam sürmüştür. Kendisi, bahsi geçen bölümlere kayıt yaptırarak muhtelif alanlardan öğrendikleriyle meselelere çok yönlü bakabilmiştir (Çelebi, 2021). Bu çok yönlülük edebî eserlerine yansımıştır. 1960’larda Işınsu, birtakım milliyetçi örgütlenmeler içerisinde faaliyetler yürütmüş; “Kadın” ve “Hisar” gibi dergilerde fıkralar ve hikâyeler yayımlamış; “Yeni İstanbul”, “Sabah” gibi gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. Işınsu, edebiyat alanında romanlarıyla tanınan bir yazardır ve onun ilköğrenimi sırasında yazdığı çocukluk eseri bir kenara bırakıldığında, ilk romanı 1962 yılında “Yeni İstanbul” gazetesinde tefrika edilen ve 1966 yılında Emine Işınsu Okçu imzasıyla kitaplaştırılan “Küçük Dünya”dır. Bu roman, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın radyoda yaptığı bir duyuru üzerine yazılmıştır ve Bakanlığın açtığı yarışmada birinci olmuştur. Ne var ki, bakanın değişmesi, vaatlerin göz ardı edilmesine yol açmış, cüzî miktarda para verilerek romanın birinciliği geçirilmiştir. Ancak Işınsu oldukça üretken bir yazardır ve “Küçük Dünya” adlı romanından sonra da edebî eserler üretmeye devam etmiştir (Erol, 2006: 16 ; Özkan, 1982: 44). Tamamlayamadığı yükseköğrenimi sırasında tiyatro derslerine özenle devam eden Işınsu, bu ilgisini yazdığı eserlere de yansıtmıştır. 1966 yılında TRT’nin yarışma duyurusu üzerine radyofonik bir oyun olan “Bir Yürek Satıldı” adlı eserini yazmış ve bu eseriyle birincilik elde etmiştir. Bu eserin ardından Işınsu’nun, 1967 yılında “Bir Milyon İğne”, “Ne Mutlu Türküm Diyene” ve 1975’te “Adsız Kahramanlar” adlı oyunları yayımlanmıştır. 1969 yılında belgelere dayanarak yazmış olduğu “Azap Toprakları” adlı ikinci romanı ile okuyucunun dikkatini Türkiye dışında yaşayan Türklere çekmiş ve bu romanında Balkan Türklerinin ıstıraplarını⁴ işlemiştir (Kökdemir, 1995: 4-5). Işınsu, eserlerini yazarken bir

³ Bu dergiyi düzenleme görevi kendisine verilmiştir (Kökdemir, 1995: 2). Daha lise yıllarında edindiği bu tecrübe, ilerleyen yıllarda çıkaracağı Ayşe ve Töre dergilerindeki başarısına yansımıştır.

⁴ Baba Aziz Vecihi Bey’in Bulgaristan’dan gelen Türk ailelerinden birine mensup oluşu da bu romanın ve ilerleyen yıllarda yayımladığı “Çiçekler Büyür” adlı romanın ortaya çıkmasına etki etmiştir.

yandan ev işleriyle, diğer yandan Elif ve Yağmur isimli çocukları ile alâkadar olmuştur. Bununla birlikte, Işınsu'ya pek çok anlamda zarar veren bir evlilik de on yıl gibi kısa sayılmayacak bir süre boyunca, Işınsu tarafından yürütülmeye çalışılmıştır. Ancak Işınsu, eşinin “evlilik kurumuna aykırı davranışları” karşısında daha fazla dayanamayarak, 1969 yılında Erdoğan Bey'den ayrılmıştır. Erdoğan Bey ile kurmuş olduğu mutsuz evlilik birlikteliği, Işınsu'nun hayatında derin izler bırakmış, bu izler hem romanlarına hem de anılarını yazdığı “Kendimden Kendime” adlı esere yansımıştır (Işınsu, 2020: 7-95). Eşinden ayrıldıktan sonra da edebî eserler vermeye devam eden Işınsu, 1969 yılında annesiyle birlikte “Ayşe” isimli aylık kadın dergisini çıkarmaya başlamıştır. Dergi, 1971’de “Töre” adını alacak, yeni yetişen Türk milliyetçileri için önemli bir okul hâline gelecek, 1981 yılına kadar siyasî hayatta etkili olacaktır. Işınsu, siyasal kutuplaşmaların had safhaya vardığı yıllarda, 70’lerde tarafını en başından seçmiş; ülkücü camianın “Emine Ablâ”sı olarak “Devlet” başta olmak üzere pek çok yayın organında fikrî ve edebî yazılarını kaleme almıştır (Kökdemir, 1995: 5-6). 1971 yılında yayımlanan romanı “Ak Topraklar”, Malazgirt Zaferi’nin 900. yıldönümüne yönelik Türk Edebiyatı Vakfı’nca açılmış olan yarışma için yazılmıştır. Roman, mezkûr yarışmada ödüle layık görülmüştür (Erol, 2006: 21). Dış Türkler meselesini insanlara aktarmayı kendisi için bir vazife sayan Işınsu, 1973’te Kerkük Türklerinin tutsaklığını, bir kadının ve insanların tutsaklığını da konu edindiği “Tutsak” adlı romanında ele almıştır. Beğenilen bu romanının ardından, ülkücü camianın ilk kayıplarından biri olan Ertuğrul Dursun Önkuzu’nun ailesi ve yakın çevresinden topladığı belgelere dayanarak 1974 yılında “Sancı” adlı romanını yayımlamıştır. Türkiye Millî Kültür Vakfı ödülüne layık görülen bu roman, âdeta Işınsu’nun adı ile özdeşleşmiştir. 1979 yılında kendisinin de beğendiği romanlarından biri olan “Çiçekler Büyür” yayımlanmıştır. Belgelere dayalı bir şekilde yazılan bu roman, Bulgaristan’daki Türklerin ıstıraplarını konu edinmiştir. 1980 yılında gerçekleşen askerî müdahaleye kadar Işınsu, hem romanlarında hem de diğer eserlerinde millî hislerini yansıtmıştır (Atay, 2021). Kendisi, 1972 yılında Prof. Dr. İskender Öksüz ile ikinci evliliğini yapmış ve bu evlilikten Murathan isimli bir erkek çocuk dünyaya gelmiştir. 1981 yılında eşinin işi dolayısıyla Suudi Arabistan’a giden Işınsu’nun, sendikal bir roman olan ve Türkiye Yazarlar Birliği ödülüne layık görülen “Canbaz” adlı eseri 1982 yılında yayımlanmıştır. Arabistan’da kaldığı yıllarda hem iklim şartlarından hem de ülkenin sosyal yaşamından olumsuz mânâda etkilenen Işınsu, “Kaf Dağının Ardında” romanını da bu psikoloji içerisinde yazmış ve 1985 yılında yayımlamıştır. Türkiye’ye döndüğünde yayıncılık faaliyetlerine hız kesmeden devam eden Işınsu, 1990 yılında aynı zamanda bir senaryo olan “Atlıkarınca” adlı roman ile “Alpaslan” adını taşıyan romanını, 1993 yılında da Prof. Dr. Umay Günay Türkeş’in teşvikiyle millî mücadele dönemini konu edinen “Cumhuriyet Türküsü” adlı romanını yayımlamıştır (Kökdemir, 1995: 6-7; Atay, 2021). 1991 yılında yayımlanan ve “Bir Gece Yıldızlarla” adını taşıyan eser, onun tek hikâye kitabıdır. 1995 yılında kaleme aldığı “Dost Diye Diye” adlı eser de deneme kitabı olarak ortaya çıkmıştır. Küçük yaşlardan itibaren annesi, anneannesi ve sonradan tarikatına intisap ettiği Hasan Burkay’ın da etkileri sonucu tasavvuf ile de alâkadar olmuş, bu alâkasını birçok eserine yansıtmıştır (Bice, 2012: 124-140). 1997’de “Nisan Yağmuru”, 1998’de “Havva”, 2002’de “Bir Ben Vardır Benden İçeri”, 2004’te “Bukağı” ve 2005’te “Bayram” ile “Hacı Bektaş” romanlarını yayımlayarak, tasavvufa olan alâkasını mezkûr romanlarda işlemiştir. Günden güne sağlık sorunları yaşamaya başlayan Işınsu’ya 2008’de Alzheimer teşhisi konulmuş ve hayatında en korktuğu şey başına gelmiştir: yazamayacak olmak. Son romanı olan ve 2013’te yayımlanan “Bir Aile” adlı romanı bu devrenin eseridir. Kendisine Ahî Evran’ın romanlaştırılması için gelen talepleri olumlu karşılayan Işınsu, içine düştüğü hastalık dolayısıyla bu eserini tamamlayamamıştır (Öksüz, 2020: Önsöz). Sağlık durumu her geçen gün kötüye giden Işınsu, 5 Mayıs 2021’de hayata gözlerini yummuştur.

Işınsu, Türk edebiyatının üretken ve donanımlı kadın yazarlarından biridir. Eserlerinde kullandığı dil ve üslûp göz önüne alındığında, oldukça akıcı ve anlaşılır eserler kaleme aldığı söylenebilir. Eserlerinde işlenen konuların önemli bir kısmı kendisiyle alâkalıdır. Eserlerinin bazılarında kendi yaşamındaki travmatik olayları yansıtan Işınsu, diğer birçok eserinde dünya görüşünü yansıtmıştır.

Türk milliyetçisi olmakla hep iftihar eden Işınso, bu yönünü her mecrada olduğu gibi eserlerinde de ön plana çıkarmıştır. Yine dinî ve tasavvufî konulara olan ilgisi de eserlerinin birçoğunda gözle görülür bir şekilde belirgin olan Işınso, Türkçeyi iyi kullanan, tasvire pek az yer veren, eserlerindeki diyaloglarla okurlarına yansıtmak istediği hislerini geçirebilen bir yazar olarak Türk edebiyatındaki yerini almıştır.

3. “KÜÇÜK DÜNYA” ROMANI⁵

Işınso’nun ilk romanı, ona, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ödülünü kazandıran, kendi yaşamından izlere rastlanılan “Küçük Dünya”dır. Hâlihazırdaki baskılarında “İskender’e” şeklinde bir ithaf yazısı bulunan kitap, Işınso’nun “çoktan beri” yazmayı istediği “dile dökülemeyecek” bir aşkın romanıdır. Işınso bu romanı, ev işleri yapmaktan ve yemek pişirmekten arta kalan zamanlarda, hattâ pek çok kez kızı Elif’i dizinde uyuturken deftere yazmıştır. O yıllarda daktilo kullanmayı bilmeyen Işınso’nun imdadına, ülkücülerin “ağabey” olarak görüp her zaman saygı ile andıkları Galip Erdem yetişmiştir. Erdem, Işınso’nun bu romanını daktilo ederken, Işınso’ya daktilo kullanmayı da öğretmiştir. Bu sayede Işınso, sonraki eserlerini bizzat kendisi daktilo edebilmiştir. Işınso’nun “Küçük Dünya” adlı romanı, bakanlık ödülüne layık görülmenin yanı sıra okurlarınca da çok beğenilen bir roman olmuştur (Işınso, 2020: 53-55, 57-58).

3.1. Romanın Konusu ve Özeti

Roman, Urfa’ya yeni gelmiş, eskiyi sürekli hatırlayan ama yeniye de uyum sağlamaya çalışan, sonradan romanın baş kahramanı Nur olduğu anlaşılan bir kadının iç monoloğuyla başlamaktadır. Eşi Ferit’ten, ev işlerinin üzerine yıkılmasından sürekli dert yanan Nur’un tek bıkınlığı bu değildir. Urfa’da ileri gelenlerin⁶ eşleri ile bir araya geldikçe onların bakımlı olmaya, takı takmaya ve bezenmeye önem verme hususundaki dayatmaları da Nur’un ruhî mânâda daha da rahatsız olmasına sebep olmaktadır. Evlerine gelen temizlikçi Zemzem Bacı’nın laf taşıması, kendisine garipeler adı verilen Urfa yerlilerine mensubiyeti, sürekli yaptığı hırsızlıkların örtbas edilmesi gibi meselelere eşi Ferit’in çok katı bir tutum sergilemesi ve “ilişkini kes” şeklindeki telkinleri de Nur’un ruhî bunalımını tetikleyen sebeplerden biri olarak romanda yerini almaktadır. Nur, böyle bunalımlı bir şekilde yaşamına devam ederken, Ferit’le tartıştığı ve ağladığı bir gün bir zât evlerine gelir. Adı Murat olan bu zât, Ferit’in arkadaşı olup, arkeoloji asistanıdır. Urfa’ya doktora çalışmaları için gelen Murat, ilk zamanlar Nur’a pek laubali gelir ve Nur, bu kişiye karşı pek iyi hisler beslemez. Yine de Nur, Murat’ın alaycı tavırlarının ve kahkahalarının altında bir ıstırap yatmakta olduğunu düşünmeğe başlar. Bu düşüncesi, Murat ile arkeolojik bir tarihî eser alanına gittiklerinde ve orayı uzun uzadıya gezdiklerinde daha da belirginleşecektir. Hattâ birlikte gerçekleştirdikleri bu gezi sırasında Murat’a, Ferit’i kötüler. Ama Murat, arkadaşı Ferit’i hemen korumaya geçer ve ikisinin ne kadar iyi bir çift olduklarından bahseder. Bu geziden sonra Murat, Nur’un yemek davetine de icabet etmeyecektir. Nur ise gebedir ve duygusallığı artmış bir şekilde geçmişi düşünmektedir. Babasını ne kadar sevdiğini ve kendisine hediye ettiği oyuncak köpeği anımsamaktadır. Yine Nur, babasının vefatının ardından annesinin, kendisi üzerinde kurduğu tahakkümü anımsamaktadır. Bir dönem annesinin de yapıp bıraktığı makyajın yasaklandığı Nur, daha ilkokul çağına gelmeden muhtelif baskı ve dayatmalarla karşılaşır. Küçük yaşta babasını kaybeden Nur’un annesinin dayatmalarına istemeyerek de olsa boyun eğmekten başka çaresi yoktur. Köpeği dışında oyuncakla oynaması ve arkadaşlarıyla vakit geçirmesi (hattâ arkadaş edinmesi) yasaklanan Nur’a, annesi, daha okula başlamadan Antik Yunan mitolojisi gibi bir çocuğun algılama kapasitesini aşan alanlardan eserler okutur. Amaç, Nur’un biran önce kendini bilimin her alanında yetiştirmesi, iyi yerlere gelmesi ve kimseye ihtiyaç duymadan bir yaşantı kurabilmesini sağlamaktır. Annenin bu tutumuna Nur’un dayısı Cevdet ile eşi ve çocukları başta olmak üzere pek çok kimse karşı çıksa da anne, bu tutumundan vazgeçmez. Ressam olmak isteyen

⁵ Bu romana dair yapılan değerlendirmeler için Işınso’nun “Küçük Dünya” adlı kitabından yararlanılmıştır.

⁶ İleri gelenlerden şehrin yerlileri değil, devlet kurumlarının amirleri kastedilmektedir. Zaten Ferit’in mesleği de emniyet müdür muavinliğidir.

Nur'u, kendi isteği doğrultusunda Kimya bölümüne yazdırır. Nur, ilkokul da dâhil olmak üzere, tahsil gördüğü her dönemde akranlarının donanımını sorgulayan, aldığı dersleri oldukça basit gören bir ruh hâli içerisinde olmuştur. Bu durum akranlarınca, kendini üstün görme ve diğerlerini küçümseme olarak görülmüştür. Bu nedenle Nur'un istese de istemese de okul hayatında da pek arkadaşı olmamıştır. Yalnız bir kişi hâriç: Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi Ferit. Ona göre Nur haklıdır ve davranışları tabiidir. Ferit'in bu düşüncesi ve Haliç'te yürüdükleri esnadaki tutum ve davranışları, Nur'un onu, evleneceği adam olarak düşünmesine yol açar. Hele de Ferit'in, Nur'un annesinin kimse tarafından onaylanmayan davranışlarına hak veriş, Nur'un Ferit'e daha çok ilgi duymasını sağlayacaktır. Annesi ise Nur'un Almanca bilgisinin İngilizce bilgisinden daha iyi olduğunu düşünerek Almanya'da lisansüstü öğrenim görmesini arzulamaktadır. Nur, bu arzuyu yerine getirmeyi reddedecek, mezuniyetin vermiş olduğu özgüvenle annesine evleneceğini söyleyecektir. Annesini, fikri ile âdeta şok geçiren Nur, duygularını Ferit'e de açacak ve gecikmeli de olsa sade bir nikâh töreniyle evlilik birlikteliğine adım atacaktırlar. Evlilik sonrasında eşi Ferit'in tayininin çıktığı Urfa'ya gelen Nur, burada yeni yaşamına başlamıştır. Ferit'le evliliği sırasında evliliğin kendine yüklediği sorumluluklar, Ferit'le eskisi gibi muhabbet edememe ve Ferit'in alınganlığını hep alttan alır vaziyette bir tutum sergileme, çevredeki insanların cinsiyet algılarına göre Nur'un yaşamına müdahale etme girişimleri gibi etkenler Nur'un ruhî bunalımına kaynaklık edecektir. Ama Murat gelince, Nur'un da ruh hâlinde yeni gelişmeler yaşanır ve Murat'ın olduğu ortamlarda Nur, kendini huzurlu hissetmeye başlar. Ferit, Murat ve kendini bir bütünün parçaları olarak görür. Nur'a bu yaşına kadar arkadaşlık ve sırdaşlık yapan dayısının kızı Zeynep'ten başka, Urfa'da da kafa dengi bulduğu emniyet müdürünün kızı Canan vardır. Canan ile birlikte, valinin herkesçe sevilen ve saygı duyulan eşi başta olmak üzere, şehrin ileri gelenlerinin hanımları ile toplandıkları bir sırada 17-18 yaşlarında, yeni nişanlandığını öğrendiği Hatice isimli bir kız gözüne çarpar. Kızın Tarık isimli bir subayı sevdiğini ama gelenekler dolayısıyla amcasının zengin oğluna verildiğini duyunca, Hatice'ye yönelik içten bir sevgi ve üzüntü hissi uyanır Nur'da. Geri dönerken Canan'ın mantık evliliği deyip bu durumu onaylaması, Murat ile tanışma ve Aynzeliha'ya gitme arzusu da Nur'un canını sıkır. Yine de Nur, Murat'a bir şey söylemez ve birlikte Aynzeliha'ya giderler. Burada Murat'a, gülüşünün ve her şeyi alaya alışının altında bir ıstırap olduğundan bahseden Nur, bir anda Murat'ın bir iç dökmesi ile karşılaşır. Öğretmen annesi Mehlika ile Sarıkamış'ta geçirdiği güzel günlerden bahseden Murat, bu güzel günlerin Fikret isimli bir akraba gelene kadar devam ettiğini söyler. Ressam olan Fikret'in, annesini kandırarak evlenmeleri ve dolayısıyla Ankara'ya yerleşmeleri ile birlikte, Murat da etrafına sahte tebessümler saçmaya başlar. Annesi ölüm döşeğinde iken oğluna karşı pişmanlığını dile getirir ve o gün bugündür Murat, ağlamaz. Eve dönünce Nur, Ferit'in tepkisi ile karşılaşır ve daha sonra yatakta düşüncelere dalar. Gebe olan Nur'un arzusu, sonradan Canan'a söylediği Aybala isimli bir kız evlât dünyaya getirmektir. Bu çocuğun geleceğini yönlendirme üzerine hayaller kuran Nur, annesi aklına gelince bu hayallerinden vazgeçip, doğacak çocuğunun masallar âleminden sıyrılarak hakikî âlemi görmesi ve tanınması gerektiğini düşünür. Ertesi günlerde Nur, Hatice'nin kınası için kendisine gelen davete icabet eder ve kınada geleneklere aykırı bir biçimde Hatice'nin ağlamadığını görür. Hatice'ye hak verir vaziyette Canan'a düğüne katılmak istemediğini, karnındaki bebeği bahane edeceğini söyler. Hamileliği günden güne ilerleyen Nur, Murat ve öğrenci arkadaşlarıyla dağa çıkma konusunda Ferit'le şiddetli bir tartışmaya girer. Ağladığı bu tartışma sonunda galip gelir ve Ferit, istemeyerek de olsa Nur'un isteğini kabul etmek zorunda kalır. Üç erkek, üç kız öğrenci, Murat ve Nur yola çıkarlar. İki araba ile gidilen yolda Murat ile Nur, Semra ile aynı arabadadır ve Nur, Semra gibi güzelliğe pek önem veren ve Murat'a özel ilgi gösteren bir kızı kıskanmaktadır. Önce bir köye giderler ve orada bir gece konaklarlar. Ardından sabaha karşı yola koyulurlar ve birkaç saat sonra dağa çıkarlar. Orada Murat'a yaklaştıkça, Murat'ın kendisine yönelik soğuk tavırları ile karşılaşan Nur, eve dönünce Ferit'in kendisine sarılması ve yorgunluğuna aldırmandan “bir çay koy içelim” demesi ile karşılaşır. Aklının bir köşesinde hep Murat olan Nur, Hatice'nin geleneksel Cuma hamamı davetine beraber gitmek isteyen Canan'a, önce çarşıya uğrama şartını koşar. Çarşıda eski toprak

yapılar arasında yürürken bir çocuğun davetine karşı koyamaz ve kendilerini bir dükkânın içinde bulurlar. Dükkândaki ürünleri incelerken Nur'un gözü, öküz dişi olduğu söylenen kolyeye takılır. İçeride bir kâğıda bir şeyler çizmekle meşgul olan zayıf, saçsız, sarı benizli bir adam bu durumu fark edip kendisini çağırır. Adam Nur'a baktıkça, Nur'un gözleri kapanır ve Nur, kendini eflâtun bulutların olduğu mavi bir ormanda bulur. Boynunda az evvel baktığı öküz dişli kolye vardır ve boğazını her an daha da sıkılmaktadır. O sırada karşıdan sarışın bir erkek çocuğu "anneciğim" diye haykırp koşarak kendisine gelir ve sarılır. Çocuk sarıldıkça, Nur'un boynundaki kolye gevşemeye başlar ve bir rahatlama hisseder. O anda kendine gelen Nur, Canan'ın telkiniyle dükkândan çıkar ve o anda kendisine dükkândayken söylenen sözü anımsar: "kaderine boyun eğ!" Hamamda da Hatice'yi gören Nur, Hatice'nin mutlu ve rahat tavırlarına bir anlam veremez. Yanına yaklaşarak Hatice'ye neden böyle davrandığını sorar. Hatice ise "kadere boyun eğmek" gerektiğini söyler. Nur, bu davranışı budalalık şeklinde tanımlar ama o sözü de ikinci defa duyduğu için farklı hislere kapılır. Canan'a önceleri sevmediği, samimiyetsiz bulduğu valinin eşi Emel Hanım'ın aslında gerçekten iyi biri olduğundan bahsedince, Canan "sen onu bir de müzik hakkında konuşurken gör" minvalinde bir söz söyler. Nur bu sözden sonra Emel Hanım ile konuşur ve Şeyh Ziyaeddin Efendi'yi dinlemek için davet edilir. Davete icabet eden Nur, Şeyh Ziyaeddin Efendi'nin kafasındaki şeyhler gibi olmadığını ve sanatını icra ederken istemsizce ağladığını fark eder. Bu esnada kendisini babasının mezarında görür ve içindeki kavgaların bittiğini, ruhî anlamda bir rahatlama yaşadığını hisseder. Nur, bu geceyi unutamaz. Canan ve Emel Hanım'la birlikte Ferit ve Murat'tan gizli, sapa yollardan ve mağaralardan geçilerek ulaşılan bir yerde mezkûr şeyhin kalabalık bir dinî ayinine katılır. Bir kimsenin bölünüp tekrar birleştirilmesi olarak ortaya çıkan "demleme hadisesi"nin de gerçekleştiği bu tören, Nur'u derinden etkiler ve hayatı boyunca aradığının Allah yolu ve iman duygusu olduğunun farkına varır. Ferit'e karşı tutumu ve Murat'a yönelik hislerinden içten içe pişmanlık duymaya başlayan Nur, o gece sıcaklığına uyurken evin kapısı sert bir şekilde çalınır. Gelen kişi, eşi Ferit'in kaza yaptığını, Ferit'in yanındaki kişinin öldüğünü, Ferit'inse ameliyata alınacağını söyleyince, Nur üzüntüden kendini kaybeder ve ağlamaklı bir şekilde kendini hastaneye atar. Ameliyat sırasında Murat'ın teskin girişimlerine aldırmayan ve onu tersleyen Nur, kendisiyle bir iç hesaplaşma da yapar. Ameliyattan sağ çıkan ve kendisini bırakmaması için Nur'a yalvaran Ferit, bir süre sonra hastaneden taburcu olur. Ferit'e karşı artık daha sevecen ve anlayışlı yaklaşan Nur, evlerine gelen Murat'a karşı da bir o kadar soğuk davranmaya başlar. Murat başta anlam veremese de gördüğü mutlu aile tablosu karşısında çalışmalarına son verip gitme kararı alır. Bu kararını Nur ile Ferit'e de bildirir ve roman Ferit'in kahkahalı şakası ile sona erer.

3.2. Romandaki Mekânlar

Roman, ekseriyetle Urfa'da geçmektedir. Ancak Nur'un geçmişinin ele alındığı bölümlerde İstanbul ve Yalova illerinde gerçekleşen olaylar anlatılmakta; Murat'ın geçmişinin ele alındığı bölümlerde ise Kars'ın Sarıkamış ilçesinde ve Ankara'da yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

3.3. Romanda Yer Alan Karakterler

- Nur: Güzel bir kız olarak tasvir edilen, annesinin yetiştirme tarzından dolayı hayata herkesten farklı bakan, kurtuluşu evlilikte gören ama aradığını bulamayan bir tiptir. Hayatına sonradan giren Murat'ın yanında huzura erdiğini düşünerek ona bağlanan Nur, başından geçen birtakım olayların manevî etkileri neticesinde aradığı şeyin Allah'a iman olduğunun farkına varır ve eşi Ferit'le kurmuş oldukları birlikteliğe yeniden bağlanır.
- Ferit: İstanbul'da SBF'de okurken Nur'un dikkatini çeken Ferit, esmer ve yakışıklıdır. Nur'a herkesten farklı olarak hak verir bir şekilde yaklaşan Ferit, çevresine yansıttığı imaj dolayısıyla Nur'u da kendine bağlar. Nur, Ferit'in derin bir insan olduğunu düşünür ama evlendikten sonra öyle olmadığını bilakis basit ve etrafından hizmet bekleyen bir tip olduğunu düşünmeye başlar. Yine de Ferit, Nur'u çok sevmektedir ve bunu pek çok kez dile getirir.

- Murat: Nur'un Urfa'da bunalım yaşadığı bir dönemde aniden hayatına giren Murat, iri yarı, sarışın bir erkektir. Arkeoloji asistanı olarak doktora çalışmaları için Urfa'ya gelen Murat, bir süre sonra Nur için âdeta dert ortağı olmaya başlar. Geçmişteki ıstıraplarını sahte kahkahaları altına gizleyen Murat her geçen gün Nur'u kendine bağlar. Ama Nur'un başından geçecek olan ve onu yuvasına bağlayacak olan olaylardan sonra, aralarında bir soğukluk başlar ve Murat çalışmalarını tamamlayarak geri dönme kararı alır.
- Nur'un Annesi: Düz saçları bağlı, iri gözlü, makyajsız bir kadın olarak tasvir edilen anne, eşinin vefatından sonra hayatı hem kendisi için hem de Nur için çekilmez bir hâle getirir. Kendisinin geçmişte yapmak isteyip de yapamadığı şeyleri kızına dayatan anne, en son kızı tarafından, kızının mezuniyeti sonrasında onun adına aldığı kararına karşı gelen itirazla sarsılır. Kızının kendisinden kurtulmak için evlendiğini ve kızının evlenmek için yetiştirilmediğini düşünür. Nur'un hayattaki bunalımlarının en önemli kaynaklarından birinin annesi olduğu söylenebilir.
- Nur'un Babası (Ahmet Bey): Romanda, makyajı hiç sevmeyen, kızı tarafından çok sevilen, erken vefatından evvel kızına Beyaz Fino'yu hediye eden bir adam olarak işlenmiştir.
- Zeynep: Nur'un Cevdet dayısının kızıdır ve kendisinden birkaç yaş küçük olmasına rağmen Nur'un en büyük sırdaşıdır. Nur, roman boyunca Zeynep'in fikirlerini pek önemser.
- Emel Hanım: Valinin eşi olan Emel Hanım herkese karşı iyi olan, herkesçe sevilen ve saygı duyulan, alçakgönüllü bir kadındır. Nur'un başlarda samimiyetsiz bulunduğu Emel Hanım, zaman geçtikçe Nur'a samimi ve güçlü gelmeye başlar.
- Canan: Müdürün kızıdır ve Nur'un Urfa'daki en yakın arkadaşısıdır. Nur'un manevî arayış macerasında ona eşlik eder.
- Nur'un Yengesi: Evlâtlarına karşı anlayışla yaklaşan, Nur ile birlikte olduğu dönemlerde Nur'un sempatisini kazanan ve Nur için endişelenen bir karakterdir.
- Kaya: Nur'un dayısının çocuklarından biri, Zeynep'in kardeşidir. Nur'dan küçüktür ve küçükken Yalova'da bir araya geldiklerinde iyi vakit geçirmişlerdir.
- Semra: Murat ile Urfa'daki son geziye katılan üç öğrenci kızdan biridir. Kendisi Murat'la eskiden tanış olan Semra, Murat'a karşı gösterdiği samimiyet ve süslenmeye düşkünlüğü nedeniyle, Nur'da kendisine karşı antipati oluşmasına yol açmıştır.
- Hatice: 17-18 yaşlarında güzel bir kız olarak tasvir edilen Hatice, evlenmeyi istediği kişi yerine gelenekler dolayısıyla amcasının oğluyla evlendirilen, kaderine boyun eğen ve bunu Nur'a da öğütleyen bir karakterdir.
- Zemzem Bacı: Urfa'da ileri gelenlerin evine temizliğe giden Zemzem Bacı, kendine garipler adını verdikleri yerlilerdendir ve laf taşımayı sever. Hırsızlıkları örtbas edilir.
- Mehlika: Murat'ın Sarıkamış'ta öğretmenlik yapan annesidir. Fikret'e kamp onunla evlenerek Ankara'ya göçerler. Ölüm döşegindeyken Murat'a pişmanlık itirafında bulunup ondan helâllik ister.
- Şeyh Ziyaeddin Efendi: Nur'un Emel Hanım vasıtasıyla tanıştığı, "demleme" hadisesinin yapıldığı dinî ayini yöneten ve Nur'un arayışında yolunu belirginleştiren karakterdir.
- Fikret: Murat'ın annesini kandırarak onunla evlenen ve Murat'ın hiç hazzetmediği bir karakterdir.

- Sarı Benizli, Saçsız, Zayıf Adam: Eski çarşıda dolaşırken Canan’la birlikte kendini bir dükkânda bulan Nur’u karşısına oturtarak zamanda yolculuk yaptıran, Nur’un erkek çocuğu olacağını öğrenmesini sağlayan ve ona, kaderine boyun eğmesini salık veren karakterdir.
- Dükkâna Davet Eden Çocuk: Eski çarşıda dolaşırken Canan’la birlikte Nur’un kendilerini bir dükkânda bulmalarına sebep olan çocuktur.
- İnci Hanım: Generalin karısıdır. Patlak gözlü, esmer şeklinde tasvir edilen kadın, takı düşkünüdür ve garipler adı verilen Urfa’nın yerlilerinin takılarını dilinden düşürmez.
- Mektupçunun Karısı: Berbere, makyaja ve iltifata önem veren bir kadın olarak resmedilmiştir.
- Tülin: Nur’un çocukluk arkadaşıdır.
- Fatma Hanım: Nur’un çocukluğunda evlerinde bulunan yardımcı kadındır.
- Lale: Murat’ın geçmişte sevdiğini sandığı kızıdır.
- Hatice’nin Annesi: Geleneklere bağlı bir kadın.
- Mrs. Teresa Goll: Yöre halkınca sevilen ve anlatılan Amerikalı arkeolog.
- Şeyh Ziyaeddin Efendinin Eşi: Nur, Canan ve Emel Hanım’ı son dinî ritüele katılmadan önce gittikleri evde ağırlayan ve onlara ikramda bulunan kadın.
- Dr. Saadettin Bey: Nur’un babasının doktorudur.
- Beyaz Fino: Babasının ölmeden evvel Nur’a hediye ettiği ve sonradan annesi almasın diye Nur tarafından gömülen oyuncak köpek.

4. “TUTSAK” ROMANI⁷

Işınsoy’un romanlarından biri olan “Tutsak”, onun hem kendi hayat hikâyesinden kesitlere yer verdiği hem de Türk milliyetçisi görüşlerini yansıttığı bir kitap olarak 1973’te yayımlanmıştır. İthaf yazısında “kızım Elif, yeğenim Banu ve bütün Kerkük’lü kardeşlerime hür ve mutlu gelecekler duasıyla” şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Romanın esas meselesi, bir kadının tutsaklığını ve Kerkük Türklerinin tutsaklığını okura yansıtmak ve tutsaklığa sebep olan sınırlardan kurtulmak için çaba harcamayı salık vermektir. Romanda kullanılan karakterlerin bir kısmı gerçek yaşamdan aktarılmıştır. Özellikle 14 Temmuz 1959’da yaşanan Kerkük Katliamının anlatıldığı bölümde yer verilen isimler gerçekte vardır ve ele alınan olaylar gerçekte yaşanmıştır. Işınsoy, “Tutsak” ve “Sancı” gibi doğrudan siyasî bir ideolojinin hâkim olduğu eserler yazmaya biraz mesafelidir. Ama özellikle sol camiada bu tür eserlerin sayısının günden güne artması dolayısıyla, bunlara karşı eser üretmeyi ister istemez kendisi için bir vazife addetmiştir. Işınsoy’un “Tutsak” romanı, çevresindeki Kerkük Türklerinin bir kısmınca eleştirilmiştir. Onlara göre roman, ya tamamen Kerkük Türklerini ele almalıdır ya da Kerkük Türklerine hiç yer verilememelidir. Işınsoy ise elindeki verilerle bu kadar yapabildiğini söyleyerek bir tevazu göstermiştir (Işınsoy, 2020: 60-61). Roman, genel anlamda okuyucu kitlesi tarafından beğenilmiştir. Hattâ üzerinden onca sene geçtiği hâlde, hâlen daha baskıları yapılmaktadır.⁸

4.1. Romanın Konusu ve Özeti

Roman, bir evde arkadaşlar arasında yapılan alkollü bir eğlencenin anlatımıyla başlar. Bu eğlence sırasında romanın ilerleyen bölümlerinde baş karakter olduğu anlaşılacak olan Ceren’in eşi Orhan, o kadar içip kendini kaybetmiştir ki, insanların içinde üstündekileri soyarak dans etmekte, özellikle de Selma’nın ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Orhan’ın sızması ve birtakım bol kahkahalı şakaların

⁷ Bu romana dair yapılan değerlendirmeler için Işınsoy’un “Tutsak” adlı kitabından yararlanılmıştır.

⁸ Tıpkı diğer romanları gibi.

sonunda herkesin dağıldığı gecede -Orhan'ın tavırlarından da fazlasıyla rahatsız olan- Ceren, uyumak yerine sabah saatlerinde evi toplamaya başlar ki, ev işlerine yardım eden Altın Hanım'a ayıp olmasın. Sabah saatlerinde gelen Altın Hanım'ın ihtilâl çığırtkanlığına maruz kalır. Ardından Selma arar ve evli bir erkeğin kendisine karşı hisler beslediğini söyler. Tarif ettiği kişi, Ceren'in eşi Orhan'la birebir uyuşmaktadır. Midesi bulan Ceren, bir yandan bu duruma içlerlenirken, diğer yandan sürekli Tarık isimli birini ve onun acı ölümünü hatırlamaktadır. Ceren, âdeta ruhî bir buhran yaşamaktadır. Ne uyuyabilmekte ne de çocukları Alev ve Selim ile ilgilenebilmektedir. Hattâ çok sevdiği ve mesleği olan ressamlığı dahi yapamamaktadır. Orhan ise yuvasına karşı ilgisiz bir kimsedir. Aile kökleri Erbil'e dayanan ve müteahhit olan Orhan Erbilli için para kazanmak önem arz etmektedir. Ama her ortamda dert yanmayı da ihmâl etmeyen biridir. Eşinin yanında arkadaşlarını, arkadaşlarının yanında eşini kötülemektedir. Ceren ise on yıldır kocasını mutlu edebilmek için çaba harcayan bir kadındır. Aslında Ceren'in bu tutumu kocasına mahsus değildir. Ceren çocukluğundan beri annesi başta olmak üzere, çevresindekiler üzülmeyin diye kendisi üzülen ve başkalarını düşünen bir kadındır. Ama artık Ceren de yorulmuştur ve omuzlarına binen yükü taşıyamamaktadır. Hemen her an Tarık'ı anımsamaktadır. Tarık, kocası Orhan Erbilli'nin amcasının oğludur. 5 Haziran 1926'da Ankara Andlaşması ile Musul'un bırakıldığı gün dünyaya gelmiştir. Kendisine babası Suphi Erbilli tarafından Muhammed Tarık adı konulmuş ve Kerkük Türklerinin geleceği açısından kendisine umut bağlanmıştır. Türklük bilinciyle yetişen Tarık, Türkiye'ye ilk kez gelme kararı aldığı anda büyük bir umutla anavatana adımını atmıştır. Amacı buradaki yetkililerle görüşmek, basın aracılığıyla Kerkük Türklerinin ıstırabını Türk kamuoyuna anlatmaktır. Anavatana bu hayallerle gelen Tarık, anavatandaki devlet yetkililerinin Kerkük Türklerine kayıtsızlığını, amcasının oğlu Orhan'ın özüne ne kadar yabancılaşan biri olduğunu gördükçe sükut-ı hayale uğramıştır. Ceren'in ilk başlardaki soğuk tavırlarına da anlam veremeyen Tarık, bir süre sonra Orhan'ın arzusuyla Ceren ve çocuklarla yakından alâkadar olmaya başlar. Tarık'ın bu alâkası neticesinde Ceren de kendisini tanıma fırsatını bulur. Çoğu zaman eğlendikleri sohbetlerde Tarık'ın Kerkük Türklerinin ıstırabından bahsedışı, Ceren'de o güne kadar olmayan "Kerkük'ün de bir vatan olduğu" düşüncesini uyandırır. Tarık, Türkiye'de pek çok kimse ile temasa geçmiştir. Özellikle Türk Ocakları bünyesinde bulunan isimlere dair yorumları dikkat çeken Tarık, Ocak'ın tepesindeki isimlerin Türkiye devleti gibi sırt sıvazlayan ve teskin eden tavırlarından rahatsızlığını dile getirir. Yalnız Ocaklı gençlerin samimi gayretlerini takdir eder. Ocak'ta bazen konuşmalar yaptığını bildiği ve namını Kerkük'ten duyduğu bir albay vardır. Tarık, albayın konuşmasına katılır ve yapılan konuşmadan çok etkilenir. Bu konuşmayı, albayın tok sesini de taklit ederek Ceren'e anlatmaya başlar. Tarık, albayın hem Türklük hem de Kerkük Türklerinin kaderi açısından önemli biri olduğunu düşünür ve zaman içerisinde Ceren'in de böyle düşünmesine sebep olur. Tarık'ın düşüncesi Türkiye'de bir dernek kurmaktır ve bu düşüncesini hayata geçirebilmek için desteğe ihtiyacı vardır. Orhan'ın da desteğini isteyen Tarık, "ben müteahhitim, benim siyasetle işim olmaz, adım zaten Turancıya çıkmış" gibi bir cevapla karşılaşınca çok üzülür. Ceren'le birlikte Orhan'a kökünü hatırlatan ve Kerkük Türklerinin ıstırabını anlatan bir karşı konuşma yapınca bir anda Orhan'ın daha büyük bir milliyetçi kesildiği (!) görülür. Destek vereceğini söyler. Türkiye'deki siyaset ortamında İnönü karşısında Menderes'i tutan Ceren, ihtilal çığırtkanlıklarından bahseder. Bu bahse Tarık, başınızda kim olursa olsun en azından kendi topraklarınızda hürsünüz, şeklinde cevap verir. Orhan ise âdeta büyük bir milliyetçi edasıyla, İnönü'nün de Menderes'in de milliyetçilere baskı uyguladığını, albayın ihtilâlde yer alabileceği söylentileri olduğunu, öyle olursa ihtilâlin milliyetçiler lehine çevrilebileceğini söyler. Ertesi günlerde Ceren, Türk Kadınlar Birliği'nin bir resim yarışması düzenlediğini, yarışmanın temasının "ana" olduğunu, cepheye mermi taşıyan bir ana çizmeyi düşündüğünü Tarık'a söyler ve onun fikrini sorar. Tarık, çocukluğunda ana kucağı olarak bildiği "Turan"dan bahseder. Tarık bahsettikçe, Ceren farklı duygular yaşayarak önündeki kâğıda birtakım eskizler yapar ve bir resim ortaya çıkarır. Gün geçtikçe Tarık'a daha da bağlanan Ceren, Tarık'ın Kerkük'e döneceğini söylemesiyle birlikte sarsılır. Türk dostu General Tabakçalı'nın idamı, yerine Türk düşmanlarının geçirilmesi, Barzani'nin Kerkük

Türklerine aleni düşmanlığı ve kendi destekçilerini kışkırtarak el altından silahlandırması Kerkük Türkleri için huzursuzluklara sebep olmaktadır. Tarık da oradakilerin kendisine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir ve bu yüzden geri dönme kararı alır. Bu karardan sonra, romanda daha ileri bir zamana, Ceren'in ruhî bunalım yaşadığı zamana gelinir. Selma, Ceren'in kendisinden şüphelendiğinin farkındadır ve önce şaka yollu bu durumun üstüne gider. Ardından kendisiyle buluşmak isteyen kişinin Orhan olmadığını söyler. Selma ile arasındaki buzları eritmeye başlayan Ceren, hep Tarık'ı hatırlamakta, konyak içerek uyumak istemekte ama uyuyamamaktadır. Eşi ruh ve sinir hastalıkları doktoru olan arkadaşı Meliha'nın ısrarları ile Şaban Bey'in muayenehanesine giden Ceren, orada da kendisine bir çare bulamamıştır. Çünkü Şaban Bey, Ceren derdini anlattıkça, konuyla alâkasız Demokrat Parti iktidarını eleştirip durmuştur. Ceren de kalktığı gibi çıkmıştır. Buhranını çoğu zaman kendi içerisinde yaşayan Ceren bir aralık Orhan'a da yansıtmış, aralarında bir tartışma meydana gelmiştir. Kahvaltı sofrasına birlikte oturduklarında Nedim Bey isimli Ceren'in tablolarını beğenen ve kendi eşini çok seven bir adamın mektubuyla karşılaşır. Ceren, mektubu okurken kendi yaptığı "ana" tablosuna övgüleri gördükçe çıldırır ve mektubu atar. Çünkü onun beklediği eleştirilmiştir. Nedim Bey'in bir arzusu da resim tahsili yapmakta olan iki kız öğrenciyi Ceren'le tanıştırmaktır. Ceren bu isteği geri çevirmez ve adları Sevim ile Fatma olan bu iki genç kızı misafir eder. Malatyalı olduğunu öğrendiği ve kendisine çirkin gelen Sevim'e, Batı eserlerine hayranlığı ve kendi kültürünü küçümsemesi dolayısıyla pek kanı kaynamaz. Ama Fatma başkadır. Tıpkı kendisinin gençliğine benzemektedir ve çok cana yakındır. Kimsenin anlam veremediği bir samimiyetle Ceren'i ideal olarak aldığını söyler. Ceren'in teknik anlamda birtakım öğütlerinden ve kimseyi ideal almamaları gerektiğini söylemesinden sonra kızlar, birkaç kez daha Ceren'i ziyarete gelirler. Kızları gören Selma ise Ceren'i en başından Fatma konusunda uyarır. Uyarısının sebebi Orhan'dır ve Fatma ile ilişkilerine dikkat etmesini söyler. Tarık ile anıları bir gün bile aklından çıkmayan Ceren, Orhan'ı kıskandığından değil, kendi onuru için aldatılıp aldatılmadığını merak etmektedir. Orhan'sa bir süre sonra buluşma davetine icabet etmeyen Selma'ya gider. Orada Selma'ya ahlâksız bir yaklaşım sergileyen Orhan, Selma'nın soyunarak hissî cümleler kurmasına ve onu tahkir edici konuşmalarına dayanamayıp çekip gider. Zaten o günden sonra eşi Ceren'e, Selma'yı kötüleyip durur. Doktor Şaban Bey'in de akli Ceren'dedir ve Orhan'a söyler bu durumu. Ceren ısrarlar neticesinde yeniden Şaban Bey'in muayenehanesine gider ve ilaçlarını yazdırır. Ama en önemlisi, orada Şaban Bey tarafından, evlerine gelen Fatma'ya karşı uyarılmasıdır. Şaban Bey, Ceren'in ısrarları neticesinde, boşanma yönünde adımlar atıldığında şahitlik yapacağını belirtir. Ceren'in Allah'tan en çok istediği, Orhan tarafından aldatılıyorsa, bunun ispatıdır. Önce Selma'ya giden Ceren, âdeta ruh gibidir ve orada Selma'nın muallimliğe başvurduğunu öğrenir. Selma, toplumun güçlü kadınlara cephe aldığını, toplumun çizdiği sınırlara hapsolmanın tutsaklık getireceğini ve bundan kurtulmanın insanın elinde olduğunu söyler. Selma'nın evinde uzun bir süre kaldıktan sonra evde çocuklarının beklediğini söyleyerek oradan ayrılan Ceren, kendisini zor bela eve atar. Altın Hanım yine DP'ye saydırmaktadır. Ceren ise Altın Hanım'ı gönderir ve pijamaları giyinik bir şekilde annesince uyutulmayı bekleyen Alev'le alâkadar olmaya başlar. Alev'in yatakta annesine söyledikleri, Ceren'de çok farklı hisler uyandırır. Sayıların ve evrenin sonsuz olduğuna bir türlü anlam veremeyen Alev, bir sınırı olması gerektiğini düşünerek ağlamaya başlar. Ceren ise onu mantıklı cümleler kurarak sakinleştirir ve uyutur. Odadan çıkınca Alev'in söyledikleri aklında canlanan Ceren, insanın kendini güvende hissetmesi için birtakım sınırların içerisine girmek arzusunda olduğunu düşünmeğe başlar. Mutsuz evliliğini yürütmek için çabalaması da Ceren'e göre kendisini bu sınır içerisinde güvende görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sınır zamanla kişinin tutsaklığına yol açmaktadır ve kişilerin tutsaklıktan kurtulması kendi ellerindedir. Ceren zihninde canlanan bu düşüncelerle Tarık'ın vefatından beri girmediği atölyesine girer. Her şey o gün bıraktığı gibidir; Tarık'ın yarım kalmış resmi, yere düşen tabure. Atölyeye girip resmi tamamlamaya başlar ve tabureye oturur. Resim bittikten sonra o gün aklına gelir: Tarık'ın vefat haberini aldığı gün. Irak'ta Cumhuriyet Bayramı'nın 1. yıldönümü kutlamalarına katılan Kerkük Türklerine yönelik Barzanici Kürtler tarafından yapılan

saldırıları; sokağa çıkma yasağında Tarık dâhil Türkmen ileri gelenlerinin türlü işkencelerle katledilmeleri; hattâ cesetlerin bile yeniden öldürölmek istenmesi. Bütün bu olaylar tek tek Ceren'in zihninde canlanır. Tarık ölmemiştir aslında. O ve arkadaşları sonsuzluğa ermiştir. Bu düşüncelerle uykuya dalar. Sabah olduğunda çocukların sesine uyanan Ceren, saatin geç olduğunu ve Altın Hanım'ın hâlâ gelmediğini fark eder. Çocuklar, Altın Hanım için dışarıdaki silahlı askerden korkmuştur deyince, darbe yapıldığının farkına varır. Önce bir endişeye kapılır ama sonradan radyoda darbe bildirisini okuyan subayın sesi kendisine tanıdık gelmeye başlar. Önce Tarık sandığı subay, önceden namını duyduğu, Tarık'ın taklit ettiği o meşhur albaydır. Endişesi ortadan kalkan Ceren, marş eşliğinde çocuklarıyla evin içerisinde yürümeye başlar ve onlara sarılır. Selim, "keşke babam da burada olsaydı" şeklindeki arzusunu dile getirir. Alev ise kardeşine, onun hiç yanlarında olmadığını söyleyerek çok özlerse fotoğrafına bakmasını salık verir. Selim de Alev'e hak verince, Ceren daha da mutlu olur. "Oğlundan da izin çıktığına göre artık seni rahatlıkla boşayabilirim" der, kendi kendine. Uzun süreden beridir ilk defa böyle mutlu hisseden Ceren, radyoda duyduğu albaya ve onun yanındakilere muvaffakiyetler diler ve roman sona erer.

4.2. Romandaki Mekânlar

Romandaki olaylar İstanbul'da ve daha sonradan Orhan'ın işi dolayısıyla taşındıkları Ankara'da geçmektedir. Tarık'ın ve Kerkük Türklerinin ele alındığı kısımların önemli bir bölümünde Kerkük'te yaşanan olaylar anlatılmıştır.

4.3. Romanda Yer Alan Karakterler

- Ceren Erbilli: Romanın baş karakteridir. Yeşil gözlü, güzel bir kadın olarak tasvir edilir. Küçüklüğünden beri kendi mutsuzluğu pahasına herkesi mutlu etmeye çalışan, bunun yanında güvende hissedebilmek için kendisini sınırlar içerisinde hapsederek kendi tutsaklığını yaratan bir karakterdir. Tarık'la tanışması, onun kaybindan sonra hayatında meydana gelen gelişmeler ve en son kızıyla kurduğu diyalog kendisinin ruhen silkinmesini sağlar ve tutsaklıktan kurtulma yolunu seçer.
- Muhammed Tarık Erbilli: Orhan Erbilli'nin amcasının oğludur. Yakışıklı, çocuksu yüzlü, koca cüsseli, kaba şiveli olarak tasvir edilir. Kerkük'te büyüyen, Kerkük Türklerinin çektiği ıstırapları derinden hisseden ve bunları dindirmek için anavatandaki girişimleri başta olmak üzere, muhtelif yollar deneyen bir karakterdir. Ceren'in de hayatında bir dönüm noktası olan ve onun kendisine bağlanmasını sağlayan Tarık, uğruna baş koyduğu yolda, Kerkük Türklerinin hürriyet mücadelesinde başını vermekten geri durmamıştır.
- Orhan Erbilli: Ceren'in on senelik eşidir. Burnu çirkin, koca kirpikli, kumral olarak tasvir edilir. Müteahhitlik işiyle uğraşan Orhan, para kazanmaktan ve çapkınlık yapmaktan daha çok değer verdiği bir şey olmayan karakter olarak romanda işlenir. Kimi zaman milliyetçi kesilen, kimi zaman eşini düşünen, kimi zaman da arkadaş canlısı olan Orhan aslında bunlardan hiçbirisi değildir. "Kabına göre şekil alan bir karakterdir" denilse yeridir. Eşini sürekli aldatan Orhan'ın sonuncu aldatışında Ceren, kendisinden ayrılma kararı alır.
- Selma: Ceren'in okul yıllarından beridir en samimi arkadaşıdır. Yuvarlak, esmer yüzlü, ela gözlü ve süslü biri olarak tasvir edilir. Kadınlar, eşlerini Selma'dan uzak tutmak isterler. Selma bunun farkındadır ve Kenan'dan boşandığından beri kendisine kötü kadın muamelesi yapılmaktadır. O, farkında olduğu bu gerçeikle sinmek yerine, bu gerçeğin daha da üstüne gitmeyi tercih eder. En sonunda öğretmen olmaya karar vererek, kendisinin hapsedilmek istendiği bütün tutsaklıklara meydan okur.
- Albay (Alparslan Türkeş): Namı Kerkük'e kadar gelmiş olan; esmer, çatık kaşlı, kendinden emin ve tok bir sesi olan kişi olarak tasvir edilir. Romanın pek çok yerinde kendisinden söz edilir ve söylediklerine değer verilir. Hem Türkiye hem de dünya Türklüğü için fayda

sağlayacak bir öncü olduğuna inanılır. Darbeyi yapan ekibin içerisinde ve darbe bildirisini okuyan kişidir.

- Altın Hanım: Ceren'in evine gelen yardımcı kadındır. Kendisi ilk yıllarda DP'yi alkışlayan, şimdiyse sürekli söven bir tip olarak işlenir. Romanda sürekli ihtilâl çıkırtkanlığı yapar.
- Alev: Ceren ve Orhan'ın çocuklarından biridir. Söz dinleyen ve akıllı olarak tasvir edilen bir çocuktur. Annesinin ruhî bunalımdan kurtulmasında payı büyüktür.
- Selim: Ceren ve Orhan'ın çocuklarından biridir. Kız kardeşinin aksine söz dinlemeyen bir tiptir ve haşarı bir çocuktur. Yine de annesi, son olarak Selim'in kararına binaen Orhan'dan boşanma kararı alır.
- Dr. Şaban Bey: Meliha'nın eşidir. Ruh ve sinir hastalıkları doktoru olarak görev yapar. Eskiden DP'yi alkışlayıp, şimdi acımasızca eleştiren karakterlerden biri olarak işlenir.
- Meliha: Ceren'in arkadaşıdır. Kocasını Selma'dan kıskanır.
- Fatma: Resim hakkında Ceren'den bir şeyler öğrenmek için sık sık Ceren'in evine giden, Ceren'in gençlikteki hâline benzeyen ve Orhan ile ilişkisi olduğu düşünülen kişidir.
- Sevim: Resim hakkında Ceren'den bir şeyler öğrenmek için sık sık Ceren'in evine giden kızlardan biridir. Malatyalıdır ve çirkin olarak tasvir edilir. Ceren kendisinden pek hazzetmemiştir.
- Nedim Bey: Ceren'in resimlerini çokça beğenen, eşine âşık biri olarak tasvir edilir. Fatma'yı ve Sevim'i tanışmak için Ceren'e öneren kişidir.
- Suphi Amca: Tarık'ın babasıdır ve Kerkük Türklerinin ıstıraplarının dinmesi için oğlu Tarık'a umut bağlayan kişidir.
- Neslihan Hanım: Ceren'in annesidir. Çocukluk çağında Ceren'e kaldıramayacağı sorumluluklar yükler.
- Fatma Hala: Orhan'ın uzun zamandır haber almadığı halasıdır. Tarık'ın da halasıdır.
- Zeynep: Fatma halanın kızıdır.
- Atâ Hayrullah: Kerkük Türklerinin ileri gelenlerindendir. İşkencelere ve baskılara maruz kalan Kerkük Türklerini teskin edişyle bilinir.
- Necmi: Barzanici Kürtler tarafından Tarık'la birlikte kovalanırken, kendisini Tarık olarak tanıtarak feda eden kişi olarak işlenir.
- Osman Hıdır: Kerkük'te Türkmenlere yönelik saldırılarda kahvesine baskın verilen ve türlü işkencelerle öldürülen kişidir.
- Tarık'ın Annesi: Kerkük'teki katliam sırasında Tarık'ın ayaklarına kapanarak sokağa çıkmasını engeller.
- Tarık'ın Eniştesi: Kerkük'teki katliam sırasında Tarık'ın annesiyle birlikte, onun sokağa çıkmasını engeller.
- Kenan: Selma'nın boşandığı kişi olarak romanda yer verilir.
- Orhan'ın Kız Kardeşi: Düğünleri sırasında Orhan'la Ceren arasında havadan sudan sebeplerle çıkan tartışmada yer verilen karakterdir.

- Galip (Erdem) Bey: Zayıf, kısa boylu, her şeyi üzerine döken, üzerindeki kıyafetlerin eski olduğu ama Türk Ocakları'ndaki herkesçe saygı duyulan bir karakter olarak tasvir edilir. Kerkük'te birçok tanıdığı olan ve bunları yeni dostluk kurduğu Tarık'a soran kişidir.
- Türk Ocaklı Gençler: Sadi, İbrahim, Nuri olarak isimleri verilen gençler, gerçekten de Kerkük Türkleri için çırpınan kimseler olarak işlenir.
- Ali Bey: Aslen Kerküklüdür ve Türk Ocakları içerisindedir. Tarık'a "şimdi zamanı değil" diyerek geçiştirici cümleler kurar. Ama Tarık, onun derdinin mebusluk olduğunu öğrenir.
- General Tabakçalı: Türk dostu komutan olarak işlenir.
- Davud El-Cenabi: Türk düşmanı komutan olarak işlenir.
- Barzani: Kralın devrilmesinden sonra yurda girişine izin verilir. Kürtleri, Kerkük Türklerine karşı kışkırtır ve onları silahlandırır.
- İsmet İnönü: Ceren'in muhalefet ettiği ve Menderes'e yapılan haksızlıkların kaynağı olan lider olarak işlenir.
- Adnan Menderes: Türlü haksızlıklara maruz kalan, günden güne yanlışlar yapan ama vatanperver bir kimse olarak işlenir.
- Turhan Feyzioğlu: Üniversite gençliğini Menderes'e karşı kışkırtan bir kimse olarak işlenir.
- Hasan Âli Yücel: 1944 tutuklamalarına atfen kendisinden bahsedilir.
- Şükrü Saraçoğlu: 1944 tutuklamalarına atfen kendisinden bahsedilir.
- Haldun: Akademiden kovulmuş bir mimardır. Müziği beceremeyen, erkekliği başka kadınlarla birlikte olmakta gören bir kimse olarak işlenir.
- Asım: Gergin ve huzursuz bir kimsedir. Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan kişilerdendir.
- Erol: Tanrısız bir kimse olarak işlenir. Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan kişilerdendir.
- İrfan: Orhan'la Ceren'in arkadaşıdır. Orhan için süslendiği zamanlarda Ceren'e, "kocan, onun için süslendiğinin farkında mı" şeklinde soru yönelten kişidir.
- Ercan: Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan kişilerdendir.
- Gül: Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan kişilerdendir.
- Suna: Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan topal ayaklı kişidir.
- Osman: Romanın başlangıcındaki eğlencede yer alan kişilerdendir.
- Mehmet: Orhan ile Ceren'in ortak arkadaşıdır.
- Mehmet'in Karısı: Eşini Selma'dan kıskanır.
- Mücdeba Bey: Orhan ile Ceren'in nikâhını kıyan memurdur.

5. “NİSAN YAĞMURU” ROMANI⁹

İlk olarak 1997’de yayımlanan “Nisan Yağmuru” adlı roman, Işınsu’nun küçük yaştan itibaren meylettiği tasavvufî anlayışın hâkim olduğu bir eserdir. İthaf yazısında “Benim gerçek dost kızlarım; Melda, Meral ve Fersun’a, sevgi ile... E.I.” şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Roman, Işınsu’nun “Sevgi Derneği”nce Ankara’da açılan kursa gittiği dönemin eseridir. Bu dernek, Dr. Refet Kayserilioğlu ile kardeşi Ahmet Bey’in kurmuş olduğu bir dernektir ve dernekte, üç peygamberden birinin ruhundan alındığı söylenen tebliğler aktarılmaya çalışılmıştır. Bu tebliğlerde insanlara beş yasaktan uzak durmak, beş hayrı işlemek şeklinde öğütler verilmiştir. Bu roman yayımlandıktan sonra, kimilerince çok beğenilmiş, takdir edilmiştir. Ama kimilerince de beğenilmemiş, hattâ kınanmıştır. Işınsu’nun bu roman için kendine getirdiği özeleştirici, derneğe gelen herkesin adını geçirmek arzusu ile yanlış bir tutum sergilemiş olduğudur (Işınsu, 2020: 67-68).

5.1. Romanın Konusu ve Özeti

Eşi Cahit’i kaybeden Meryem, bir akşam üstü yaşadığı bunalımlı ruh hâliyle kendini sokağa atmış, bilinçsizce Ankara Kalesi’ne yürümektedir. Yürümeye devam ettiği sırada eski yapı bir dükkân gözüne çarpar. Rahlelerle, sedef işlemeli kolyelerle dolu olan bu dükkâna girdiğinde 9. Senfoninin çaldığını duyar ve bilinçsizce “Neşeye Övgü” şiirini okumaya başlar. Sonradan Usta olduğunu öğrendiği bir kişi hâric, herkes ona bakıyordur. Utançtan şiiri yarıda keser. Ama sonradan adının Mehtap ve İbrahim olduğunu öğrendiği kişiler şiiri devam ettirir. Meryem’in gözüne mavi bir kolye ilişir. Usta, o kolyeyi almasını söyler. Meryem reddetmeye kalksa da Usta’nın iradesine karşı gelemey ve kendisine hediye edilen kolyeyi alır. Şiiri kendilerine hatırlattıkları için Meryem’e teşekkür ederler ve tekrar tezgâha gelebileceğini söyleyerek kendisini uğurlarlar. Meryem, kaybettiği eşi Cahit’i öylesine sevmektedir ki, Cahit’in vefatından beri hayata küsmüş gibidir. Ama bu akşam dükkândaki sohbet ona iyi gelmiştir. Muhakkak onlara bir hediye götürmelidir. Ne de olsa seramik ile uğraşmaktadır. Ama Zeynep bu işi daha da iyi yapmaktadır, hediye de o yapar. Mutlaka Zeynep’i de götürmek ister tezgâha. Ama Zeynep’in maneviyat âlemiyle arası hiç yoktur ve Meryem’in onca ısrarını hep reddeder. Meryem ise tezgâha sık sık gitmeye başlar ve artık orada bir sedef talebesi de olur. Tezgâhta gönlüne hep bir ferahlama hissi çöker. Ama eve geldiğinde tekrar Cahit aklına gelmekte ve üzüntü duymaktadır. Acaba evi değiştirsem mi, diye geçirir içinden. Ama değiştiremez. Çünkü evin her köşesinde Cahit’in hatıraları vardır. Tezgâhta bazen sohbetler gerçekleşir ve bir kısmına Usta da iştirak eder. Bu sohbetlerde sevginin, tekâmülün vb. kelimelerin anlamı sorulur ve her katılımcının fikirleri alınır. Ardından Usta veya derneğin kıdemlileri (mesela Ahmet Ağabey) ilgili kelimelere dair açıklamalar yapar. Bundan ayrı, katılımcılara muhtelif öğütler verilir. Belli yasaklardan uzak durmaları ve belli hayırları işlemeleri istenir. Özellikle insanlara karşı sevgi ve yardım öğütlenir. Başkasına karşı almadan vermenin değeri anlatılır. Bu sohbetler Meryem’i başta Usta’ya, sonra da tezgâha her geçen gün daha da bağlar. Zaten sedef işleme konusunda da günden güne kendini yetiştirmektedir. Orada anlatılanlarla Meryem kendini ve bu zamana kadar geçen yaşamını da sorgulamaya başlar. Cahit’in kendisine her şeyi verdiğini, sözünü tamamlamasına bile fırsat vermeden her istediğini yaptığını düşünen Meryem, hep alan taraf olduğunu idrak eder. Bu idrak, kendisini mutsuz etse de en azından bir özeleştirici yapmasını sağlar. Bütün bunların farkına varmak için Cahit’i kaybetmek mi gerekirdi, şeklinde kendisine bir soru sorar. Kendisini üzse de bu sorgulamalar ve kendisiyle iç dünyasında yaptığı hesaplaşmalar, Meryem’in tekâmülüne basamak olmaktadır. Meryem, Zeynep’i tezgâha getirememiştir. Ama diğer arkadaşı Gülgün’ü getirme düşüncesindedir. Nihayetinde Gülgün gelmeyi kabul eder ve bezenerek Meryem’le birlikte tezgâha gider. Tezgâhın Meryem’i derinden etkileyen ortamı, Usta’nın tavırları ve öğütleri Gülgün’ü de etkiler. Artık Gülgün de tezgâha bağlanmıştır. Usta, çok konuşmayan bir tiptir. Sohbetlerde de herkesi dinledikten sonra sözü alır, kısa bir konuşma sonrasında oradan kalkar. Ama onun sözleri herkesi

⁹ Bu romana dair yapılan değerlendirmeler için Işınsu’nun “Nisan Yağmuru” adlı kitabından yararlanılmıştır.

mest eder. Başta da Meryem'i... Tezgâhın bulunduğu yerde kütüphane tarzında bilgisayarlı bir oda vardır. Ustanın söylediği bütün her şey kelimesi kelimesine bu bilgisayara kaydedilir. Dileyen, bir kopyasını alabilir. Kütüphaneden de dileyen faydalanabilir. Bir oda ibadet için ayrılmıştır. Ama ibadet şart değildir. Hüseyin oraya girip uzun süreler öylece orada oturur. Sohbetler zaman zaman bahçede yapılır. Tezgâha birçok kimse gelmektedir. Şehir içi, şehir dışı pek çok kimsenin çoğu zaman eşleri ile birlikte ziyaret ettikleri tezgâhta, ziyaretçiler Usta'nın hoş sohbetinden feyz alırlar. Usta'nın sohbet ederken saati unuttuğu tek bir kimse vardır: Dr. Refet Kayserilioğlu. Ahmet Ağabey'in abisi olan bu zât ile Usta'nın dostluğu, Mevlana-Şems dostluğuna benzetilir. Usta'nın talebeleri olan tezgâhtakiler, Meryem'le iyi bir dostluk kurmuşlardır ve onun evine gelmek isterler. Meryem evinin şâşaalı görüntüsünü görmelerinden çekinmektedir ama en sonunda kabul eder. Evine gelen dostlar, Meryem'in beklediğinin aksine çok iyi yorumlarda bulunurlar ve Meryem'in içi biraz daha ferahlar. Gün geçtikçe Cahit'i unutmak yerine, Cahit'in yokluğunu kabullenmeye başlayan Meryem, Usta'ya her geçen gün biraz daha bağlanmaktadır. Zeynep, kendisinin birlikte olmak istediği ama Meryem'in peşinde gezen Erdal'ı, Meryem'e hatırlatarak fırsatı teptiğini söylemektedir. Usta'dan bahseden Meryem'e ise "hani sen Cahit'e âşıktın, başka kimseyle olamazdın" şeklinde sorular yöneltir. Meryem ise, bu eğer aşksa senin kastettiğin gibi bir aşk değil, der. Zeynep daha da ileri giderek Meryem'in Usta ile ilişkisi için gayri ahlâkî ithamlarda bulunur. Yine de Meryem alttan alır. Meryem'in gittiği tezgâh yalnızca sedef sanatı ile uğraşanların ve belirli sohbetlere katılanların uğrak mekânı değildir. Tezgâh aynı zamanda bir yardım derneği gibi de faaliyet göstermektedir. Yardım işleriyle İclâl alâkadar olmaktadır. Yardım sadece maddî yardım değildir. Mesela bazı ihtiyacı olan çocuklara özel dersler verilmektedir. Meryem de bunlara dâhil olur. Hattâ tezgâhın iktisadî mânâda sıkıntı yaşaması Meryem'i evdeki eşyaları dağıtmak açısından da harekete geçirir. Önce evdeki yardımcılara ihtiyaç duyduklarını almalarını söyleyen Meryem, kalanı ihtiyacı olan diğer insanlara dağıtılması için verir. Aslında birkaç ay öncesinde bunu yapmak Meryem için çok zordur. Ama artık Meryem için evdeki eşyaların bir değeri yoktur. Eşyaları verdiği için Cahit'in sevgisini unutmayacaktır. Tezgâha gelen ziyaretçilerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Tezgâha gelen kadınları evine davet eden Meryem, yeni bir öneri ortaya atılmasına vesile olur. Öneri, Usta'nın sohbetlerini sınırlı bir kesimden herkesin faydalanabileceği bir mecraya taşımak için girişimlerde bulunmaktır. Bunun için bazıları dernek kurma önerisi yapacaktır. Heyecanla tezgâhın faaliyetlerine devam eden Meryem, bir haber ile sarsılır. Ustanın başka bir yere gideceği söylenmektedir. Meryem, kendisinin de gitmek istediğini söyleyince, etrafındakiler bu düşüncesini Usta'nın üzülmemesi için dile getirmemesini isterler. Nasılsa daha buradadır düşüncesinde olan Meryem, diğerleri gibi, Konya'ya gideceği yönünde bir tahminde bulunur. Ağlamak isteyen ama bu yetisi olmayan ve bunun için Usta'dan bile zamanında yardım istemiş olan Meryem, tezgâhın işlerine odaklanır. Bir gün evine Erdal gelir ve Meryem'e, Zeynep'i kötülemeye başlar. Kendisine yüz vermeyip, "komünist", "ateist" gibi ithamlarda bulunduğu Zeynep'in kollarına Meryem tarafından itildiğini iddia eden Erdal'a, Meryem sert bir tepki gösterir. Erdal bu tepki karşısında Meryem'in gittiği tezgâhta sedefkârlık, oymacılık adı altında başka şeylerin yapıldığını ima eder ve Meryem tarafından kovulur. Erdal'ın geleceğini bilen Zeynep'in meraklı soruları karşısında gerçekleri söyleyen Meryem, birkaç gün boyunca Zeynep'in kendisine karşı küskün bir tavır takınmasına maruz kalır. Araya Gülgün'ün girmesiyle aralarındaki buzlar erimeye başlar. O sıralarda Meryem'i, sosyetenin uzun süreler görüşmediği, meraklı ama en dürüstleri olarak tanımladığı arkadaşı Nadide arar. Telefonda Meryem'in "huhulara" karıştığını söyleyen Nadide, "sedef adı altında farklı işler yapıyormuş", "kapanmışsın" gibi sözler söyler. Kendisine kimin söylediğini sorunca Erdal cevabını alan Meryem, doğruları bir bir anlatır. Erdal sadece bununla yetinmez. Zeynep'e de Meryem hakkında iftiralar sıralar ama Zeynep tarafından kovulur. Meryem tezgâha geldiği bir gün Usta herkesi toplar. Önce genel bir konuşma yapan Usta, ardından tek tek herkesin elini sıkar ve herkese mahsus sözler söyler. Sıra Meryem'e gelince "hayır yoldan ayrılmadıkça hayır sizi bırakmayacak" şeklinde öğüt veren Usta oradan çekilir. Orada bulunanlar bunun Bursa'ya gitmeden evvel yapılan bir vedâ konuşması

olduğunun farkındadırlar. Meryem o gün eve gelir ve eşinin ölümünden sonra uyuyamadığı için aldığı ilaçlardan iki tane alır. Geç uyuyan Meryem sabah kalkıp tezgâhın yolunu tutar. Bir yandan da nasılsa daha gitmedi, der. Tezgâha vardığında, Usta'nın eşyalarının toplandığını görür ve oradakilerin üzgün bakışlarından Usta'nın gittiğini anlar. Bu durum karşısında fazlasıyla sarsılan Meryem, dükkânın merdivenlerine oturur ve Usta'nın “bir gün ağlayacaksınız” sözünü anımsayarak ağlamaya başlar. Bu sırada bir yandan yağmur yağmaktadır. Diğer yandan da 9. Senfoni çalmaktadır. Roman burada sona erer.

5.2. Romandaki Mekânlar

Roman, başından sonuna Ankara'da geçmektedir. Sadece satır aralarında Meryem'in yurtdışı ziyaretlerinden ayrıntıya girilmeden bahsedilmektedir.

5.3. Romanda Yer Alan Karakterler

- Meryem: Eşi Cahit'in ölümü ile birlikte ciddî bir buhran içerisine düşen otuz altı yaşındaki Meryem, bir anda tesadüfen karşısına çıkan tezgâh ile hayata tutunmaya başlar. Bu tezgâhta hem sedefkârlığı öğrenir hem de aşk derecesinde bağlı olduğu Usta'dan aldığı öğütlerle manevî anlamda tekâmül gösterir. Bu sayede dünyaya farklı bakmaya başlar ve insanlara sevgiyle yaklaşır.
- Usta: Erken yaşta annesini kaybeder. Babasının kurduğu “Hayır Vakfı”nda marangozluk öğrenir. Fizik, Tarih, Edebiyat, İslâm alanlarında kendini geliştirir. Günde iki üç bardak çay içer ve az yemek yer. Kumral saçları omuzlarına dökülen, beyaz suratlı, kara gözlü bir kişi olarak tasvir edilir.
- Cahit: Meryem'in kocasıdır. Evliliği süresince hep veren ve eşini mutlu etmek için her şeyi yapan bir koca olarak bahsedilir.
- Zeynep: Meryem'in yakın arkadaşıdır. Meryem yaptığı seramikleri Zeynep'in evinde fırınlar. Meryem'in mânâ âlemine doğru giden yaşantısını ve Erdal'ın ona meylini kıskanmaktadır. Bu kıskançlık kısa bir müddet aralarına soğukluk girmesine sebep olmuşsa da arkadaşlıkları tekrar eski hâline dönmüştür.
- Gülgün: Herkesin derdine koşan bir tiptir. Hattâ Meryem, onun kendine nasıl vakit bulabildiğine akıl erdiremez. Kahverengi gözlü, bezenmeyi seven bir kadındır. Kızı Yasemin, köpeği ve arabası Hayrullah hayatında sahip olduklarıdır. John ile de bir ilişkisi vardır. Meryem'in tavsiyesiyle tezgâha gelir ve o da diğerleri gibi tezgâha bağlanır.
- Ahmet Ağabey: Tezgâhın kıdemli elemanlarından. Sözü dinlenen, iyi bir bahçıvan olan, Meryem'e sedefkârlığı öğreten kimsedir.
- Erdal: Meryem'in peşinde gezen, Zeynep tarafından ilgi duyulan ama gerçek yüzünü ortaya çıkardığında ikisi tarafından da kovulan iftiracı bir kimsedir.
- Mehtap: Tezgâhın elemanlarından. Esmerin incesidir ve ay ışığı gibi çirkinlikleri örtmektedir.
- İbrahim: Tezgâhın elemanlarından. Yıldız'la nişanlıdır ve bu yüzden kimse kolay kolay kendisine laf söyleyemez. Romanda Yıldız'la evlenirler. Usta'nın söylediklerini bilgisayara geçirirler.
- Yıldız: Tezgâhın elemanlarından. İbrahim'in nişanlısıdır ve romanda evlenirler. Usta'nın söylediklerini bilgisayara geçirirler.
- Dr. Refet Kayserilioğlu: Usta'nın saatlerce sohbet ettiği, sırdaşı niteliğindeki dostudur. Aralarındaki ilişki Mevlana-Şems ilişkisine benzetilir. Ahmet Ağabey'in abisidir.

- Günfer: Tezgâhın elemanlarındandır. Sevimli, erkek çocuk gibi şeklinde tasvir edilir.
- İclâl: Tezgâhın elemanlarındandır. Tezgâhın yardım işleri ile uğraşır.
- Tülay: Tezgâhın elemanlarındandır. İclâl'in kardeşidir.
- Gülten: Tezgâhın elemanlarındandır.
- Belma: Tezgâhın elemanlarındandır.
- Canan: Tezgâhın elemanlarındandır.
- Merih: Tezgâhın elemanlarındandır. Mehtap'ın ablasıdır ve kumralın incesidir.
- Hüseyin: Tezgâhın elemanlarındandır. Vaktinin çoğunu ibadet ve düşünme odası olarak kullanılan yerde geçirir.
- Güngör Bey: Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir. Kendisi psikologdur.
- Tülin Hanım: Güngör Bey'in eşidir. Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir.
- Yücel Bey: Usta vasıtasıyla kurduğu İstanbul tezgâhından gelen ve Ankara'da muayenehane açma düşüncesinde olan doktor.
- Tülin Hanım: Yücel Bey'in eşidir ve iki kızları vardır.
- Tunç Bey: Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir.
- Süheyla Hanım: Tunç Bey'in eşidir. Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir.
- Neyzen Yavuz Yekta Bey: Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir.
- Nurhan Hanım: Yavuz Yekta Bey'in eşidir. Tezgâha Ankara dışından gelen isimlerden biridir.
- Özenç Hanım: Dr. Refet Kayseriliolu'nun eşidir ve mükemmel kahverengi gözleri olan bir kadın şeklinde tasvir edilir.
- Ferit Bey: Kendisinden tasavvuf ehli olarak bahsedilir.
- Mehmed Efendi: Usta'nın babasıdır. "Hayır Vakfı"nı kuran ve Usta'ya marangozluğu öğreten kişidir.
- Nadide: Meryem'in sosyetenin arkadaşısıdır. En meraklıları ama en dürüstleri olarak işlenir.
- Mustafa: Mehtap'ın askere giden ve romanın ilerleyen bölümlerinde askerden dönen eşidir.
- Şule: Ahmet Ağabey'in eşi ve tezgâhın müdavimlerindendir.
- Ufuk: Ahmet Ağabey ile Şule'nin çocuğudur.
- Sabiha: Meryem'in evindeki yardımcı kadındır. Ayfer ile birlikte yemekleri çok beğenilir.
- Ayfer: Meryem'in evindeki diğer yardımcı kadındır. Sabiha ile birlikte yemekleri çok beğenilir.
- Engin Bey: Tezgâha gelen kişilerdendir.
- Sabiha Hanım (Sabiş): Engin Bey'in eşidir ve tezgâha gelen kişilerdendir.
- Rikkat Kunt: Tezhip sanatının önemli temsilcilerinden biri olarak desenlerine atıflar yapılan kişi.
- Cemal Bey: Tezgâha gelen kırklıklardandır.
- Ekrem Bey: Tezgâha gelen kırklıklardandır.

- Ömür Hanım: Tezgâha gelen kırklıklardandır. Hep elinde paketle gelir.
- İrfan Hanım: İş yapmayıp tezgâha uğrayanlardandır.
- Şerife: Sohbetleri yayma fikrini ortaya atan kişidir.
- İskender Bey: Bilgisayar kullanımı konusunda Meryem’e tavsiyede bulunan kişidir.
- Kenan Rifâî Hz.leri: Sözlerine atıflar yapılan dinî bir âlimdir.
- Yaşar Nuri Öztürk: Kur’an mealine atıflar yapılan kişidir.
- John: 1,85 boyunda, 100 kilo olarak tasvir edilen Gülgün’ün ilişki yaşadığı kişidir.
- Yasemin: Gülgün’ün kızıdır.
- Gülgün’ün Köpeği

6. SONUÇ YERİNE

Cumhuriyet döneminin önde gelen kadın yazarlarından biri olan Işınsu, ilkokul yıllarında edebiyata merak sarmış, lise yıllarında eserler vermeye başlamış bir yazardır. Türk milliyetçisi bir ailede yetişen ve aileden tasavvufa meyleden Işınsu, hem şahsî ilişkileri hem de ideolojik tercihi nedeniyle zorlu bir yaşam geçirmiştir. Yine de güçlü bir kadın olduğunu ürettiği eserleriyle ve mensubu olduğu camiada gördüğü saygı ile ortaya koymuştur. 1960’lardan itibaren diğer edebî türlerde de eserler vermekle birlikte, daha çok roman türünde eserler üreten Işınsu, zaman içerisinde Türk edebiyatındaki önemli romancılardan biri hâline gelmiştir. 2008’de Alzheimer teşhisi konulan Işınsu, 83 yıllık ömrüne on sekiz roman ve birçok edebî eser sığdırmıştır.

Çalışmada ele alınan ve Işınsu’nun ilk romanı olan “Küçük Dünya”, dillere dökülemeyecek bir aşkın ifadesi olarak ortaya çıkar. Bu romanda, mutsuz bir çocukluk geçiren, umutlarla kurulan mutsuz bir evlilik birlikteliğinin öznesi konumundaki kadının hayattaki arayışı ele alınır. Bu arayışın ne olduğunu kendisi bile bilmemektedir. Önceleri aradığının kocasının arkadaşı konumundaki kişi olduğunu düşünen kadın, hayatın olağan akışı içerisinde yaşadıkları ve tesadüf ettikleriyle birlikte, aradığı şeyin Allah’a iman ve kadere iman olduğunu anlar. Işınsu bu romanında, çocukluğunda kendisine uygulanan baskı neticesinde oluşan mutsuzluğunu ve tasavvufa olan ilgisini yansıtmıştır. Işınsu’nun kadın kimliği de romanın baş karakterinin kadın olması dolayısıyla maruz kaldığı dayatmaların eleştirisinde açığa çıkmaktadır.

Çalışmada ele alınan diğer roman “Tutsak”, romanın baş karakterinin, insanlığın ve Kerkük Türklerinin tutsaklığını işlemiştir. Mutsuz bir evlilik geçiren ve kocası tarafından sürekli aldatılan baş karakter, yaşadığı olaylar neticesinde tutsaklığın yaratıcısının da bu tutsaklıktan kurtulmanın reçetesinin de kendisi olduğunu görür ve eşinden ayrılmaya karar verir. İnsanların da tutsaklıklarından ancak kendilerinin girişimleriyle kurtulabilecekleri mesajını veren Işınsu, Kerkük Türklerinin tutsaklıktan kurtulmasını, anavatanın girişimleriyle ulaşılabilecek bir sonuç olarak değerlendirir. Işınsu’nun bu romanına hem şahsî ilişkileri ve hayatı hem kadın kimliği hem de Türk milliyetçisi görüşleri etki etmiştir.

Çalışmada ele alınan son roman olan “Nisan Yağmuru”nda ise, mutlu bir evlilik birlikteliği yaşayan Meryem’in, eşinin vefatı ile birlikte geçirdiği ruhî bunalım ve bu bunalımı sona erdirmeye arayışı ele alınmaktadır. Baş karakter olan Meryem, hayata küsmüş gibidir. Ama küskünlükle çıktığı yolda

karşılaştığı kimseler, onun arayışında âdeta kutup yıldızı olmuşlar, mânâ âlemini idrak etmesini salık vererek hayata yeniden tutunabilmesini sağlamışlardır. Işinsu bu romanında gerçek yaşamındaki bir devreyi yansıtmıştır. Karakterlerin hemen hemen hepsi gerçek yaşamdan aktarılmıştır. Yer yer kadın kimliğinin yansıtıldığı bu romanda Işinsu, tasavvufî görüşlerini de romana yansıtmıştır. Ama ideolojik görüşlerine bu romanda hemen hemen hiç yer verilmemiştir.

Emine Işinsu'nun roman dünyası tematik olarak birbirini tamamlayan üçlü bir yapı göstermiştir. İlk romanı “Küçük Dünya” bireyin içsel arayışını ve ruhsal çatışmalarını merkeze alırken, “Tutsak” bu bireysel süreci millî bir bilinçle ilişkilendirmiş ve ideolojik bir uyanışın romanı hâline gelmiştir. Buna karşılık “Nisan Yağmuru” insanın iç dünyasındaki huzura ve tasavvufî olgunluğa yönelişini anlatmaktadır. Bu üç roman bir arada düşünüldüğünde, Işinsu'nun bireysel kimlikten toplumsal sorumluluğa, oradan da manevî tekâmüle uzanan bir düşünsel gelişim çizgisi kurduğu görülmektedir. Dolayısıyla yazar, kadın kimliği, milliyetçilik ve tasavvuf kavramlarını yalnızca tematik olarak değil, roman estetiği bakımından da bir bütünlük içinde ele almıştır.

7. KAYNAKLAR

- Akbaş, N. (2012). “Emine Işinsu İle Röportaj”. *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, 1 (1), 39.
- Atay, D. (2021). “Emine Işinsu”. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/isinsu-emine> E.T.: 12.01.2023.
- Bice, H. (2012). “Hiç Kapanmayan Amel Defteri -Işinsu'nun Tasavvufi Romanları”. *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, 1 (1), 124-140.
- Çelebi, B. (2021). “Türk Aşığı Bir Kadın Yazar: Emine Işinsu'nun Hayatı ve Bilinmeyen Yönleri”. <https://www.siyasetcafe.com/turk-asigi-bir-kadin-yazar-emine-isinsunun-hayati-ve-bilinmeyen-yonleri-82337h.htm> E.T.: 12.01.2023.
- Ercilasun, A. B. (2012). “Türk Romanı ve Işinsu”. *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, 1 (1), 76-77.
- Erol, G. (2006). *Emine Işinsu'nun Tarihî Romanları Üzerinde Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Manisa.
- Işinsu, E. (1978). *Tutsak*. Ankara: Töre-Devlet Yayınevi.
- Işinsu, E. (2005). *Küçük Dünya*. Ankara: Elips Kitap.
- Işinsu, E. (2005). *Nisan Yağmuru*. Ankara: Elips Kitap.
- Işinsu, E. (2020). *Kendimden Kendime*. İstanbul: İhlamur Kitap.
- Koçakoğlu, B. (2021). “Emine Işinsu'nun Ankara'sı Yahut Ankara'nın Dar Zamanları”. *Selçuk Türkiyat*, (53), 105-120.
- Kökdemir, A. (1995). *Emine Işinsu: Hayatı-Şahsiyeti-Sanatı-Fikirleri-Eserleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- Öksüz, İ. (2020). “Önsöz”. Yusuf Koşar (Ed.). *Kendimden Kendime* (ss. 5-6). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Özkan, İ. (1982). “Emine Işinsu'nun Biyografisi”. *Töre*, 12 (139), 43-47.
- Tunalı, Y. (1982). “E. Işinsu ile Mülâkat”. *Töre*, 12 (139), 48-55.
- Yıldırım, İ. E. (2012). “Kavaklar Ne Güzeldi”. *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, 1 (1), 32-35.

**TENSION BETWEEN POLITICS AND MORALITY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF
KINALIZÂDE ALİ AND MACHİAVELLİ'S CONCEPTIONS OF THE STATE
SİYASET VE AHLÂK ARASINDA GERİLİM: KINALIZÂDE ALİ İLE
MACHİAVELLİ'NİN DEVLET ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Bahar Çağrı ŞAN¹, Arya Tuana KARPUZ²

**¹Müdür Yardımcısı, Ülker Yörükoğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Yabancı Dil-Felsefe, 0000-
0002-7591-681X**

**²Öğrenci, Ülker Yörükoğlu Bilim ve Sanat Merkezi , Fizik-Tarih,
0009-0002-2018-1331**

Özet

16. yüzyıl, hem Osmanlı dünyasında hem de Batı Avrupa'da siyasal düşüncenin önemli dönüşümler yaşadığı bir dönemdir. Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri, feodalitenin çöküşü ve merkezi krallıkların güç kazanması gibi gelişmeler siyaset anlayışını yeniden yapılandırırken; Osmanlı askeri, idari, ekonomik ve kültürel bakımdan altın çağına ulaşmış, olgun bir devlettir. Bu çalışmada, Osmanlı düşünce geleneğinin önde gelen isimlerinden Kınalızâde Ali Çelebi ile Batı siyaset felsefesinin en etkili temsilcilerinden Niccolò Machiavelli'nin devlet anlayışları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Araştırmamızın amacı, evrensel bir ikilemi tarihsel, kültürel ve entelektüel bağlamları inceleyerek düşünürlerin ideal devlet anlayışı farklılıklarını belirtmektir. Araştırma yöntemimiz metin merkezli bir karşılaştırmalı analize dayanmaktadır. Kınalızâde'nin Ahlak-ı Alâî ile Machiavelli'nin Prens(Hükümdar) adlı eserleri ve konu hakkındaki makaleler incelenmiştir. İnceleme iki ana alt başlık üzerine yapılmıştır: 1-Adalet ve Güç kavramlarının tanımlanması, 2-Devlet yönetiminde Ahlakî ve Pragmatik yaklaşımlar. Araştırmamız sonucunda her iki düşünürün temelde ortak hedefinin istikrarlı ve düzenli bir devlet oluşturma isteği olduğu görülmüştür. Kınalızâde Ali, "Ahlâk-ı Alâî" adlı eseriyle Osmanlı düşünce tarihinde ahlâk, siyaset ve toplum düzeni arasındaki ilişkiyi sistematik biçimde açıklayan nadir düşünürlerden biridir. Ona göre devlet, adalet ve erdem temelinde varlığını sürdürebilir; hükümdarın görevi, bireylerin ahlâkî gelişimini desteklemek, toplumsal düzeni korumak ve ilahî adaleti sağlamaktır. Machiavelli ise "Prens" adlı eserinde siyaset alanını ahlâkî kaygılardan büyük ölçüde soyutlamış, devletin bekası ve iktidarın sürekliliği için pragmatik bir yönetim anlayışını savunmuştur. Machiavelli'ye göre hükümdar, gerekirse hileye, zor kullanmaya ve ahlâk dışı kabul edilebilecek yöntemlere başvurabilir; önemli olan devletin istikrarı ve gücüdür. Bu bakış açısı, modern siyaset biliminin temellerini oluşturan "gerçekçi" (realist) yaklaşımın çıkış ifadesi olarak kabul edilmektedir.

Anahtar kelimeler: siyaset, ahlak, ideal devlet

Abstract

The 16th century was a period of significant transformation in political thought, both in the Ottoman world and in Western Europe. In Europe, developments such as the Renaissance, the Reformation, the decline of feudalism, and the rise of centralized monarchies restructured the understanding of politics, while the Ottoman Empire, in military, administrative, economic, and cultural terms, had reached its golden age as a mature and powerful state. This study offers a comparative analysis of the conceptions of the state presented by Kınalızâde Ali Çelebi, one of the foremost representatives of the Ottoman intellectual tradition, and Niccolò Machiavelli, one of the most influential figures of Western political philosophy. The aim of this research is to examine a universal dilemma through its historical, cultural, and intellectual contexts and to highlight the differences between these thinkers' conceptions of the ideal state. The methodology is based on a text-centered comparative analysis. Primary sources include Kınalızâde's *Ahlâk-ı Alâî* and Machiavelli's *The Prince*, along with relevant scholarly articles. The analysis is structured under two main subheadings: (1) the conceptualization of justice and power, and (2) moral and pragmatic approaches to governance. The findings suggest that both thinkers ultimately share a common goal: the establishment of a stable and well-ordered state. Through *Ahlâk-ı Alâî*, Kınalızâde stands out as one of the few Ottoman thinkers who systematically explores the relationship between ethics, politics, and social order. For him, the state can only endure on the foundations of justice and virtue; the ruler's duty is to support the moral development of individuals, maintain social order, and uphold divine justice. Machiavelli, on the other hand, in *The Prince*, largely detaches politics from moral concerns and advocates a pragmatic approach to governance in order to ensure the survival of the state and the continuity of power. According to Machiavelli, the ruler may resort to deceit, coercion, and even methods considered immoral if necessary—what matters most is the stability and strength of the state. This perspective is widely regarded as the starting point of the “realist” approach that laid the foundations of modern political science

Keywords: Politics, Ethics, and the Ideal State

A PHILOSOPHICAL READING ON THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN,
SOCIETY AND SPACE^[1]_{SEP}

İNSAN, TOPLUM VE MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR OKUMA

Eyüp ALSANCAK

Dr, Sivas Bilim ve Sanat Merkezi, Felsefe Tarihi, ORCID: 0000-0002-4200-948X

Özet

Bu çalışma, şehir olgusunu felsefe tarihi bağlamında inceleyerek insan, toplum ve mekân arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi, antik dönemden günümüze şehirlerin nasıl bir “felsefi ayna” işlevi gördüğünü ve birey-toplum ilişkisini nasıl biçimlendirdiğini göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yöntem olarak, felsefe tarihinde şehir kavramına dair klasik yaklaşımlar karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Şehir, felsefe tarihinde yalnızca bir yerleşim alanı olmasının ötesinde insanın düşünsel, kültürel ve toplumsal uyumunun merkezi olarak görülmüştür. Antik Yunan’da “polis”, siyasi düzeni sağlamanın yanında bireysel erdemle toplumla uzlaştığı bir mekân olarak anlam kazanmıştır. Örneğin Platon için ideal şehir, bireyin içsel dengesi ve toplumsal sınıfların uyumuyla örtüştüğü adalete dayalı bir düzen olarak tasvir eder. Aristoteles ise insanı “siyasal hayvan” olarak nitelendirerek, şehri erdemli bir yaşam tarzının olmazsa olmaz zemini sayar. Ona göre şehir, bireyi şekillendiren doğal bir yapıdır ve insanın sosyal doğasının bir yansımasıdır. İslam düşüncesinde ise şehir, çok daha derinlikle ele alınır. Fârâbî’nin Erdemli Şehir kavramı, adalet, erdem ve bilginin birleştiği bir toplumsal düzen önerir. Onun filozof hükümdar ideali, birey ve toplumun mutluluğunun iyi tasarlanmış bir şehir düzeninde mümkün olduğunu vurgular. İbn Haldun’un “asabiyyet” kavramı ise şehirleri medeniyetlerin yükseliş ve çöküş döngülerinin merkezi olarak ele alır; bu da toplumsal dayanışma, şehirlerin gücünü ve devamlılığını belirler. Modern çağda ise şehirler, sanayileşme ve teknolojik ilerlemelerle köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Öte yandan Georg Simmel, metropol yaşamının bireyselliği özgürleştirirken aynı zamanda yalnızlığı ve yabancılaşmayı artırdığını öne sürer; ona göre şehirlerin hızlı ritmi, insanlar arasında duygusal bir uzaklık da yaratır. Henri Lefebvre ise mekânın toplumsal ilişkiler ve iktidar dinamikleri tarafından üretildiğini belirtir. Ona göre şehir, güç, kimlik ve aidiyetin yeniden inşa edildiği bir sahnedir; toplumsal yapının bir yansımasıdır. Günümüzde şehirler artık yalnızca tarihsel mirasın taşıyıcıları değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik, kültürel çeşitlilik, bilim ve sanat gibi çok boyutlu dinamiklerin kesişim noktalarıdır. Dijitalleşme ve küreselleşme, bireylerin estetik deneyimlerini, toplumsal bağlarını ve kimliklerini yeniden şekillendirmektedir. Şehirler, eşitsizlik, yabancılaşma ve çevre krizleri gibi çağdaş sorunlara felsefi çözümler aranması gereken alanlar olarak öne çıkar. Şehrin antik kökenlerinden bugüne uzanan tarihsel serüvenini inceleyen bu analiz, insan, toplum ve mekân arasındaki ilişkiyi felsefi bir mercekten değerlendirir. Böylece şehir hem geçmişin birikimi hem de günümüzün karmaşık meselelerine yanıt arayan bütüncül bir düşünce çerçevesi olarak yeniden tanımlanır. Şehir, yalnızca bir yaşam alanı değil, insanlığın ortak geleceğini inşa eden bir düşünce ve eylem ortamıdır.

Anahtar kelimeler: Şehir, felsefe tarihi, insan, toplum, mekân, sürdürülebilirlik

Abstract

This study aims to examine the phenomenon of the city within the context of the history of philosophy, revealing the relationship between humans, society and space. The significance of the study lies in demonstrating how cities have functioned as a ‘philosophical mirror’ from antiquity to the present day and how they have shaped the relationship between the individual and society. The method employed involves a comparative analysis of classical approaches to the concept of the city in the history of philosophy. In the history of philosophy, the city has been seen as more than just a settlement area; it has been regarded as the centre of human intellectual, cultural and social harmony. In ancient Greece, the ‘polis’ gained meaning not only as a means of ensuring political order but also as a space where individual virtue was reconciled with society. For example, Plato depicts the ideal city as an order based on justice, where the individual’s inner balance and the harmony of social classes coincide. Aristotle, on the other hand, describes humans as ‘political animals’ and considers the city to be the indispensable foundation of a virtuous lifestyle. According to him, the city is a natural structure that shapes the individual and is a reflection of human social nature. In Islamic thought, the city is addressed with much greater depth. Al-Farabi’s concept of The Virtuous City proposes a social order where justice, virtue, and knowledge converge. His ideal of the philosopher-king emphasises that the happiness of the individual and society is possible within a well-designed urban order. Ibn Khaldun’s concept of ‘asabiyyah’ views cities as the centre of the rise and fall cycles of civilisations; this determines social solidarity, the power and continuity of cities. In the modern era, cities have undergone a radical transformation through industrialisation and technological advances. On the other hand, Georg Simmel argues that metropolitan life liberates individuality while simultaneously increasing loneliness and alienation; according to him, the fast pace of cities also creates an emotional distance between people. Henri Lefebvre, on the other hand, states that space is produced by social relations and power dynamics. According to him, the city is a stage where power, identity and belonging are reconstructed; it is a reflection of the social structure. Today, cities are no longer merely carriers of historical heritage, but also intersections of multidimensional dynamics such as sustainability, cultural diversity, science and art. Digitalisation and globalisation are reshaping individuals’ aesthetic experiences, social bonds and identities. Cities are emerging as areas where philosophical solutions to contemporary problems such as inequality, alienation and environmental crises must be sought. This analysis, which examines the historical journey of the city from its ancient origins to the present day, evaluates the relationship between humans, society and space through a philosophical lens. Thus, the city is redefined as both an accumulation of the past and a holistic framework of thought that seeks answers to today’s complex issues. The city is not merely a living space, but an environment of thought and action that builds humanity’s shared future.

Keywords: City, history of philosophy, human, society, space, sustainability

1. GİRİŞ

Şehirler, insanlık tarihinin en köklü düşünce ve eylem alanları olarak, felsefenin her döneminde derin sorgulamalara konu olmuştur. Nitekim bir şehri anlamak için, sadece toplumsal süreçleri ya da sadece mekânsal yapıyı ele almak yeterli değildir. Şehir hem toplumsal hem de mekânsal unsurların birbirini etkilediği bir bütün olarak kavranmalıdır (Harvey, 2013, s. 32). Şehir, insan düşüncesinin pek çok alanının kesişim noktası olarak, çok katmanlı bir anlam taşır. Bir yandan çevresel ve mimari bakımdan mekânın biçimlenmesine, yapının estetiğine ve işlevine yön verirken; diğer yandan hukuksal ve politik düzlemde toplumsal düzenin, adaletin ve kamusal yaşamın kurallarını belirler. Aynı zamanda sanatsal üretimin, estetik duyarlılığın ve kültürel yaratıcılığın da sahnesi olan şehir, bu yönleriyle yalnızca bir yerleşim alanı değil, farklı düşünme biçimlerinin bir arada var olabildiği dinamik bir düşünsel ve kültürel zemin olarak ortaya çıkar (Becermen, 2015) Toplumun davranış biçimleri, kentin fiziksel biçimini şekillendirir; aynı şekilde, kentin mekânsal düzeni de toplumsal süreçleri etkiler ve yönlendirir.

Platon'un ideal şehirde adaletin ruhsal uyumla toplumu birleştirdiği (Platon, 2007, s. 154) vizyonundan Aristoteles'in insanı "siyasal hayvan" olarak şehirle özdeşleştirdiği doğa felsefesine, Fârâbî'nin erdemli şehirde bilgelikle mutluluğu bulduğu idealine ve Lefebvre'in mekânı iktidar ilişkileriyle ürettiği modern teziyle (Lefebvre, 2014, s. 167) şehirlerin dinamik doğasına kadar, bu kavram felsefi bir merceklerle sürekli yeniden şekillenmiştir. Bu çalışma, bu zengin mirası ele alarak, şehirlerin insan-toplum-mekân üçgenindeki rolünü tarihsel bir perspektiften incelemeyi ve günümüzün karmaşık meselelerine felsefi çözümler sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, şehirleri, Simmel'in metropollerdeki yalnızlık ve özgürlük çelişkisini (Simmel, 2005, s. 15) ya da İbn Haldun'un asabiyet ve medeniyet döngülerini anlattığı topluluklar (İbn Haldun, 2025, s. 45) üzerinden, insan varoluşunun bir yansıması olarak ele almaktadır. Klasik metinlerin karşılaştırmalı analiziyle ilerleyen bu araştırma, şehirlerin sadece beton yapılar değil, insan ruhunun ve toplumsal dinamiklerin bir aynası olduğunu göstermeyi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın değeri, şehirlerin geleceğini felsefi bir bakış açısıyla yeniden düşünmenin hem teoride hem pratikte dönüştürücü bir adım olabileceği fikrinden gelmektedir.

2. ANTİK DÖNEM: PLATON VE ARİSTOTELES'TE ŞEHİR

Antik Yunan'da şehir (polis), yalnızca bir yerleşim birimi değil, insanın düşünsel, ahlaki ve politik varoluşunun mekânı olarak görülmüştür. Felsefe tarihinde şehir, bireyin toplumsal bir varlık olarak kendini bulduğu en üst seviye olarak görülür. Antik Yunan düşüncesi, şehri hem varoluşsal hem de amaçsal bir bağlamda ele alır: İnsan, erdemli bir yaşam sürmeyi hedefler ve bunun en uygun zemini şehir hayatıdır. Platon'a göre ideal şehir adaletin somutlaşmış biçimi olarak tasvir edilir. Ona göre adalet, bireyin ruhunda ve toplumun yapısında aynı ilkedен doğar: Uyum (harmonia). Bireyin ruhu üç parçadan oluşur -iştah, irade ve akıl- ve toplum da benzer şekilde üç sınıfa ayrılır: üreticiler, koruyucular ve filozof-krallar. Platon, bireysel ruhun dengesiyle toplumsal düzen arasında doğrudan bir paralellik kurar; adalet, her parçanın kendi görevini uyum içinde yerine getirmesiyle mümkündür (Platon, 2007, s. 222). Bu anlayış, şehri ahlaki bir eğitim alanı olarak yüceltir. Platon'a göre şehir planlaması yalnızca mimari bir faaliyet değil, insanın ruhsal biçimlenmesinin bir aracıdır. Kallipolis, yani "güzel şehir", bu bağlamda bir ütopya değil, bir ahlaki ortamdır. Eğitim sistemi, bireyleri duyuşal tutkularından arındırıp aklın rehberliğinde erdemli yurttaşlara dönüştürür. Ancak bu ideal model, bireysel özgürlüğü sınırladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir: Platon'un katı sınıf yapısı, toplumsal düzeni koruma adına bireysel özerklikten feragat eder. Yine de bu model, şehirlerin etik temeller üzerine kurulabileceği düşüncesini felsefi olarak başlatmıştır.

Aristoteles, hocası Platon'dan farklı olarak, şehir fikrini soyut bir ideadan ziyade doğal bir toplumsal gerçeklik olarak ele alır. *Politika*'da insanı "zoon politikon" (siyasal hayvan) olarak

tanımlar ve şehri, bu doğanın gerçekleştiği en yüksek biçim olarak yorumlar (Aristoteles, 2019, s. 91). Ona göre insan, yalnız yaşadığında eksik bir varlıktır; çünkü erdem, ancak topluluk içinde pratikle gelişir. Şehir, bireyin kendini hem rasyonel hem de etik bir varlık olarak tamamladığı doğal bir ortamdır. Aristoteles için erdem, polis içinde “ortak iyi”yi hedefleyen eylemlerde somutlaşır. Bu bağlamda şehir, yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda ahlaki eğitim alanıdır. Yurttaşlık, Aristoteles’te bir hak değil, bir sorumluluk biçimidir. Birey, ortak iyiliğe katkıda bulunduğu ölçüde gerçek anlamda özgürdür. Bu yaklaşım, bireysel haklar ile toplumsal sorumluluklar arasında bir denge kurar; modern demokratik şehirlerin temellerinden biri olarak da okunabilir. Antik Yunan’da şehir hem etik bir topluluk hem de bir bütünlük olarak anlam kazanır. Şehir, insanın toplumsal doğasının bir yansımasıdır; birey, topluluk içinde kendi potansiyelini keşfeder ve gerçekleştirir. Bu yönüyle Platon’un adalet ideali ile Aristoteles’in erdem anlayışı, iki farklı felsefi yönelim sunmakla birlikte insanın kendini şehir içinde gerçekleştirdiği fikrinde birleşir. Pandemi gibi çağdaş krizler, bu Antik Yunan perspektifini yeniden düşündürmüştür. Kriz dönemlerinde ortaya çıkan toplumsal dayanışma biçimleri, Aristoteles’in doğal topluluk fikrini desteklerken; aynı dönemde artan bireysel yalnızlık eğilimleri, Platon’un düzen-özgürlük ikilemini yeniden görünür kılar. Böylece şehir, bireycilik ile topluluk arasındaki gerilimin modern bir sahnesi haline gelir. Platon’un katı sınıf sistemi, bireysel özgürlüğü sınırlarken toplumsal düzeni önceler. Aristoteles ise şehirlerin bireyi özgürleştiren doğal yapılar olduğunu savunur. Bu ikilem, günümüz şehirlerinde bireysel haklar ile kolektif sorumluluklar arasında bir **denge arayışını** zorunlu kılar. Çözüm, demokratik katılımı teşvik eden şehir modellerinde yatabilir; örneğin yerel halkın karar süreçlerine dahil olduğu **katılımcı meclisler**, bu antik ideallerin çağdaş yansımalarıdır.

Aristoteles’in erdem zeminine dayalı şehir anlayışı, kriz zamanlarında **dayanışma** ve **ortak iyilik** bilincini teşvik eder. Platon’un adalet ideali (2007, s. 31) ise kaynakların adil dağılımı ve kamusal düzenin korunması bakımından hâlâ günceldir. Çevresel ve toplumsal krizler, şehirlerin bu iki geleneği birleştirmesini gerekli kılar: adaletin düzeni ile erdemin dayanışması. Modern şehirlerin sürdürülebilirlik odaklı yeniden tasarlanması -örneğin yeşil alanların artırılması, eğitimle ekolojik bilinçlendirme ve etik kent planlaması- bu antik vizyonun güncel karşılıkları olarak görülebilir. Antik Yunan’ın “polis” kavramı, birleştirici ama aynı zamanda tartışmalı yapısıyla, bugünün şehir planlamasına ilham vermeye devam ediyor.

3. İSLAM MEDENİYETİ: FARABİ VE İBN HALDUN’DA ŞEHİR

İslam felsefesinde ise şehir, sadece bir yerleşim yeri değil, adalet, erdem ve bilgelik gibi değerlerin hayat bulduğu bir alan olarak görülür. Bu bakış açısı, insanın hem akli hem de ahlaki yönlerinin gelişimini şehir yaşamıyla ilişkilendirir. Şehir, insanın bireysel yetkinliğini toplumsal düzen içinde gerçekleştirdiği bir ortam olarak görülür; dolayısıyla İslam filozofları için şehir, ontolojik olduğu kadar teleolojik (amaç odaklı) bir yapıya da sahiptir.

Fârâbî’nin *El-Medinetü’l-Fazıla* adlı eseri, bu anlayışın en sistematik örneğini sunar. Fârâbî’ye göre şehir, bilginin ve ahlakın rehberliğinde şekillenen bir toplumsal düzendir (Farabi, 2021, s. 56). O, insanın mutluluğa (sa’âde) ulaşmasının bireysel bir süreç değil, toplumsal bir iş birliğiyle mümkün olduğunu savunur. Bu nedenle şehir, tıpkı bir organizma gibi işler, her bir üyesi farklı işlev üstlenir, ancak tüm parçalar “ortak iyi”yi gerçekleştirme amacıyla bütünleşir. Düşünürler ve bilge yöneticiler topluma rehberlik eder, üreticiler maddi ihtiyaçları karşılar, koruyucular güvenliği sağlar. Bu yapının en üstünde yer alan filozof hükümdar hem bilginin taşıyıcısı hem de erdemin uygulayıcısıdır. Fârâbî için bilgi, yalnızca teorik bir birikim değil, toplumsal düzeni yönlendiren pratik aklın rehberidir. Bu yönüyle *El-Medinetü’l-Fazıla*, yalnızca bir siyaset felsefesi değil, aynı zamanda bir epistemolojik şehir modeli sunar. Bilgiye dayalı yönetim anlayışı, günümüzün veri odaklı şehir planlamalarıyla karşılaştırıldığında ahlaki bir örnek sunar: Modern şehirlerde yapay zekâ algoritmaları karar süreçlerini yönetirken,

Fârâbî'nin modelinde kararlar erdem ve bilgelik temeline dayanır. Bu yüzden, gerçekten “akıllı” bir şehir, sadece teknolojik değil, aynı zamanda ahlaki olarak da ileri olmalıdır (Farabi, 2021, s. 56). Trafik, çevre kirliliği, gelir adaletsizliği gibi modern sorunlara etik çözümler ancak bilgi, adalet ve bilgelik dengesiyle üretilebilir. Fârâbî'nin sisteminde bu denge, yönetenin ahlaki yeterliliğiyle toplumun eğitim düzeyi arasında kurulur. Erdemli şehirde eğitim, bireyi yalnızca meslek sahibi değil, erdemli yurttaş haline getiren bir araçtır.

İbn Haldun ise şehir felsefesine tarihsel ve sosyolojik bir boyut kazandırır. *Mukaddime*'de geliştirdiği asabiyet (toplumsal dayanışma) kavramı, medeniyetlerin doğuşu ve çöküşünü açıklayan dinamik bir ilkedir (İbn Haldun, 2025, s. 45). Asabiyet, bireyleri ortak bir amaç ve kimlik etrafında birleştiren kolektif bağdır. İbn Haldun'a göre bu bağ, göçebe (bedevî) yaşamda güçlüdür; çünkü hayatta kalmak, iş birliğini zorunlu kılar. Fakat toplumlar yerleşik hayata geçip refah seviyeleri arttıkça, dayanışma yerini lükse, bireyciliğe ve ahlaki çözülmeye bırakır. Bu da medeniyetlerin doğal bir döngü içinde yükselip çökmesine yol açar. Dolayısıyla şehir, medeniyetin hem zirvesi hem de çöküşün başlangıcıdır; tıpkı Fârâbî'nin idealizminin tersine çevrilmiş bir diyalektiği gibidir.

Asabiyet kavramı, modern kent sosyolojisine de ışık tutar. Bugünün şehirlerinde toplumsal bağların zayıflaması, kent yoksulluğu, yabancılaşıma ve toplumsal ayrışma gibi olgulara yol açmaktadır. İbn Haldun'un uyarısı, günümüz metropollerinde hâlâ geçerlidir: topluluk bilinci kayboldukça, şehir hem etik hem de estetik anlamda çözülür. Bu doğrultuda, modern şehirlerde dayanışmayı artıran uygulamalar —mesela mahalle meclisleri, yerel dayanışma ağları ya da topluluk bahçeleri— asabiyyetin günümüzdeki yansımaları olarak görülebilir. Bu tür yapılar, şehirleri sadece ekonomik değil, sosyal ve manevi açıdan da yaşanabilir ve sürdürülebilir hale getirir. Bu noktada şu sorular ortaya çıkar: Erdemli bir şehir, modern dünyada nasıl inşa edilebilir? Fârâbî'nin modeli, adalet, bilgelik ve mutluluk arasında bir denge kurar (Farabi, 2021, s. 56). Bu ilke günümüzde, şehir yönetiminde veri bilimi, etik algoritmalar ve katılımcı karar süreçleri yoluyla yeniden yorumlanabilir. Ancak bunun gerçekleşmesi için kapsayıcı politikalar gereklidir. Göçmenlerin, dezavantajlı grupların ve farklı kültürlerin katılımını teşvik eden “çoğulcu şehir” modelleri, Fârâbî'nin erdemli şehir idealini çağdaş bir biçimde yeniden hayata geçirebilir.

Asabiyet, günümüz şehirlerindeki eşitsizlikleri nasıl açıklar? İbn Haldun'un teorisi, toplumsal bağın zayıflamasının eşitsizliği derinleştirdiğini ortaya koyar. Metropollerde artan bireycilik, dayanışma kültürünü zayıflatmakta; bu da sosyal adaletin tesisini güçleştirmektedir. Çözüm, ortak iyiye dayalı kent politikaları üretmekte yatar. Dayanışmayı güçlendiren mahalle projeleri, kent kültürünün sürekliliğini sağlayabilir. Bu perspektiften bakıldığında, İslam düşüncesinin şehir kavramı -tıpkı Fârâbî'nin erdemi ve İbn Haldun'un dayanışması gibi- modern şehirlerin karşı karşıya olduğu kimlik, ahlak ve toplumsal adalet sorunlarına zaman üstü bir rehberlik sunmaktadır.

4. MODERN DÖNEM: FOUCAULT, SİMMEL VE LEFEBVRE'DE ŞEHİR

Günümüzde şehirler, yalnızca yaşam alanları olmaktan çıkıp iktidarın, bilginin ve toplumsal dinamiklerin kesiştiği bir sahne haline geldi. Şehirler, bireyin hem özgürleştiği hem de gözetim altında tutulduğu mekanlara dönüştü. Michel Foucault'nun iktidar analizine göre modern toplumlarda iktidar, baskıcı bir merkezde değil, gündelik hayatın mikro düzeyinde işler. Gözetim, kameralardan telefon verilerine, kredi kartı harcamalarından dijital kimlik sistemlerine kadar her alanda görünmez biçimde varlık gösterir. Bu gözetim ağı, bireylerin davranışlarını doğrudan cezalandırmadan yönlendirir; böylece özgürlük, fark edilmeden biçimlendirilen bir itaat biçimine dönüşür. Foucault'nun panoptikon metaforu, bu süreci sembolik olarak açıklar: Akıllı şehirlerdeki veri toplama sistemleri, bireyleri

gözetleyen dijital bir panoptikon gibi işler (Foucault, 2019, s. 200). Vatandaşlar, sürekli görünür olduklarını bilerek davranışlarını “normlara” göre ayarlamaya başlarlar. Böylece şehir, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir denetim mekânı haline gelir. Özgürlüğün biçimsel olarak var olduğu, fakat davranışların algoritmik standartlarla sınırlandığı bu yapı, modern bireyin özneleşme biçimini derinden etkiler.

Georg Simmel’in *Metropol ve Zihinsel Yaşam* adlı çalışması, şehirdeki bireyin psikolojik durumunu analiz eder. Simmel’e göre metropol, bireye özgürlük ve anonimlik kazandırırken aynı zamanda duygusal mesafeyi ve yalnızlığı da beraberinde getirir (Simmel, 2005, s. 15). Şehirlerin hızlı temposu, bireyleri sürekli uyaranlarla karşı karşıya bırakır; bu da bir tür “duyusal aşırı yüklenme”ye yol açar. İnsan, bu karmaşa içinde kendini koruyabilmek için duygusal olarak mesafe koyar, rasyonel ve hesapçı bir tutum geliştirir. Böylece metropol insanı hem özgürleşmiş hem de yabancılaşmış bir figür haline gelir. Bu analiz, günümüzde dijital iletişim çağında daha da görünür hâle gelmiştir: çevrimiçi bağlar artarken, gerçek toplumsal bağlar zayıflamaktadır.

Henri Lefebvre’in *Mekânın Üretimi* (2014) adlı eseri, bu tartışmayı felsefi ve sosyolojik bir düzlemde tamamlar. Lefebvre’e göre mekân, pasif bir sahne değil, iktidar ilişkilerinin üretildiği bir süreçtir (Lefebvre, 2014, s. 167). Şehirler, belirli ideolojilerin, ekonomik çıkarların ve kültürel değerlerin mekânsal biçim kazanmış hâlidir. Lefebvre’in teorisi üç temel kavram etrafında şekillenir: Algılanan mekân: Günlük yaşamın ritimleriyle oluşan pratik mekânlardır. Tasarlanan mekân Planlamacılar, mimarlar ve siyasetçiler tarafından üretilen soyut mekânlardır. Yaşanan mekânlar, insanların duygusal, kültürel ve sembolik deneyimleriyle şekilleniyor. Bu yapı, şehirlerin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik bir üretim alanı olduğunu gösteriyor. Lefebvre’in analizine göre modern şehirlerde bu boyutlar arasındaki denge bozulmuştur: planlanan mekân, yaşayanların deneyimlerini bastırır. Kentsel dönüşüm projeleri, bu çatışmayı somut biçimde yansıtır; çünkü ekonomik öncelikler, toplumsal adaletin önüne geçer. Bu bakımdan şu sorular ortaya çıkar: Şehirler, yalnızca fiziksel alanlar mı, yoksa ruhsal ve toplumsal bir düzen midir? Simmel’in yalnızlık analizi, şehirlerin birey üzerindeki duygusal etkisini (Simmel, 2005, s. 87); Foucault’nun panoptikonu ise iktidarın ruhsal denetimini vurgular. Lefebvre’in mekân üretimi kuramı ise bu iki uç arasında bir sentez sunar: şehir hem özgürlük hem de gözetim üretir hem bireysellik hem de toplumsal kontrol sahnesidir (Lefebvre, 2014, s. 167). Çözüm, şehirlerin yalnızca verimlilik odaklı değil, insan merkezli olarak yeniden tasarlanmasında yatmaktadır. Ruhsal refahı destekleyen yeşil alanlar, kültürel etkinlikler, kamusal sanat projeleri ve açık veri platformları şehir yaşamını demokratikleştirebilir.

O halde modern şehirlerde yönetim, bireysel özgürlüğü nasıl etkiler? Foucault’un disiplin teorisi, modern şehirlerde veri gözetiminin özgürlüğü tehdit ettiğini ortaya koyar (Foucault, 2019, s. 27). Disiplin toplumu, bireyleri cezalandırmadan yöneten, davranışlarını içselleştirilmiş denetimle biçimlendiren bir yapıdır. Lefebvre’in mekân üretimi anlayışı ise bu iktidar ağını dönüştürme imkânı sunar: mekânın demokratikleşmesi, vatandaşların kendi kent yaşamları üzerinde söz sahibi olmasıyla mümkündür. Açık veri girişimleri, katılımcı şehir planlaması ve topluluk temelli platformlar bu süreci güçlendirebilir. Ancak Shoshana Zuboff’un *Gözetleme Kapitalizmi Çağı* uyarısına göre, verinin ticarileşmesi bireylerin yalnız mahremiyetini değil, ruhsal bütünlüğünü de tehdit eder (Zuboff, 2021, s. 85). Kent yaşamı, bir “dijital ekonomi laboratuvarı”na dönüştükçe, bireyin kimliği de bir veri nesnesi haline gelir. Bu nedenle şehirlerin geleceği, teknolojik verimlilikle etik bilincin dengelenmesinde yatmaktadır. Modern felsefe, şehirleri yalnızca mekânsal yapılar olarak değil, iktidar, bireysellik ve özgürlük arasındaki gerilimin dinamik sahneleri olarak görür. Foucault’nun gözetimi, Simmel’in

yabancılaşması ve Lefebvre'in mekân üretimi birlikte okunduğunda, şehir modern insanın varoluşsal aynası hâline gelir.

5. GÜNÜMÜZDE ŞEHİR VE FELSEFİ SORULAR^[1]

Dijitalleşme ve küreselleşme, şehirleri fiziksel olduğu kadar bilişsel, kültürel ve etik düzeyde de dönüştürüyor. Akıllı şehirler, yapay zekâ ve büyük veriyle enerji, ulaşım, güvenlik ve kamu hizmetlerinde verimliliği artırıyor. Ancak bu, veri gizliliği, mahremiyet, bireysel özgürlük ve dijital eşitsizlik gibi yeni etik ve felsefi sorunları da beraberinde getiriyor (Wang, 2024). Şehirler, artık sadece bir mekânsal düzen değil, bilgi akışlarının ve gözetim ağlarının kesiştiği bir “veri coğrafyası” haline geldi. Dijital sistemler, kent yönetimini hızlandırırken, bireyin kamusal alandaki görünürlüğünü artırarak Foucault'nun panoptikon kavramını modern bir şekilde yeniden üretiyor. Bu, şehirlerin “disiplin toplumundan veri toplumuna” geçişteki rolünü anlamak için önemli bir nokta. Göç hareketleri ise küreselleşmenin bir diğer önemli dinamiği olarak öne çıkıyor.

Şehirler, kültürel farklılıkların bir arada yaşandığı çok dilli ve çok katmanlı yapılar haline gelirken, bu çeşitlilik aynı zamanda entegrasyon sorunlarını, kimlik gerilimlerini ve mekânsal ayrışmaları da gündeme getirmektedir (Meissner, 2017). Felsefi açıdan bakıldığında, göç olgusu yalnızca ekonomik veya politik bir olgu değil, aynı zamanda “aidiyetin ontolojisi” üzerine bir sorudur: Birey bir mekâna ait olmayı nasıl deneyimler ve bu aidiyet dijital çağda nasıl yeniden tanımlanır? Kültürel çeşitliliği kucaklayan ve toplumsal uyumu destekleyen bir şehir modeli, Fârâbî'nin erdemli şehir vizyonuna modern bir yorum getirebilir. Bu modelde bilgi, diyalog ve adalet, bir arada yaşamın temel taşları olarak öne çıkar. Şehirler, eşitsizlik, çevre krizleri ve toplumsal yalnızlaşma gibi sorunlara felsefi çözümler aranan yaşam alanlarıdır. Bu nedenle modern şehir hem etik hem de ontolojik bir çalışma alanı olarak değerlendirilebilir. Bu noktada ortaya çıkan temel sorulara daha derin analizlerle yanıt aranabilir:

i) Demokratik mekân üretimi mümkün müdür? Henri Lefebvre'in (2014, s. 167) mekân kuramına göre, mekân toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür ve bu üretim süreci, iktidar ve direniş arasındaki gerilimle biçimlenir. Demokratik bir mekân, sadece fiziksel olarak erişilebilir değil, aynı zamanda anlam ve kapsayıcılık açısından da herkesi kucaklamalıdır. Toplumsal hareketler ve protestolar, halkın mekâna sahip çıkma yollarından biridir; bu eylemler, şehirlerin felsefi ve politik özünü yeniden tartışmaya açar. Ancak Zuboff'un “gözetim kapitalizmi” uyarısı, dijital araçların bu katılım biçimlerini kontrol altına alma riskine dikkat çeker (Zuboff, 2021, s. 85). Bu nedenle şeffaf veri politikaları, açık kaynaklı algoritmalar ve dijital yurttaşlık eğitimleri demokratik mekân üretiminin ön koşulu olarak görülmelidir.

ii) Dijital çağda şehir hafızası nasıl korunur? Pierre Nora'nın (2006, s. 12) “hafıza yerleri” kavramı, şehirlerin yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda kolektif kimliklerin taşıyıcısı olduğunu belirtir. Dijitalleşme, bu hafızayı sanal müzeler, artırılmış gerçeklik turları ve kültürel veri arşivleri aracılığıyla koruma imkânı sunmaktadır. Ancak bu süreçte Graham ve Marvin'in işaret ettiği “dijital eşitsizlik” sorunu, bazı toplulukların kültürel bellekte temsil edilmemesi riskini doğurur (Graham & Marvin, 2001, s. 102). Bu bağlamda, çokkültürlü şehir hafızasını korumak için demokratik erişime açık dijital arşivler oluşturmak, etik bir sorumluluk olarak karşımıza çıkar.

iii) Sürdürülebilir şehirler için çevresel krizlere karşı hangi adımlar atılabilir? Akıllı şehirler fikri, sürdürülebilir kalkınmayı merkezine alan, veriye dayalı şehir yönetimi kavramı etrafında şekillenmektedir (Yüksekdağ, 2024). Sürdürülebilir bir şehir, yalnızca çevresel teknolojilerle değil, aynı zamanda felsefi bir bilinç değişimiyle inşa edilebilir. Aristoteles'in “doğal ölçülülük” anlayışı, modern kent ekolojisine ilham verebilir: Kaynakların dengeli kullanımı, adil paylaşımı ve ölçülü bir yaşam, sürdürülebilir şehirlerin etik temelini oluşturur (Aristoteles, 2019, s. 91). Yeşil altyapılar,

toplu taşımaya odaklanan şehir planlaması, yenilenebilir enerji kaynakları ve ekolojik yurttaşlık eğitimi, şehirlerin hem çevre hem de kültür açısından sürdürülebilirliğini güçlendirir.

iv) Akıllı şehirlerde veri toplama, bireysel özgürlükleri nasıl etkiler? Panoptikon kavramı modern şehirlerde nasıl yeniden ortaya çıkar? Michel Foucault'nun panoptikon modeli, günümüz şehirlerinde gözetim teknolojileriyle yeniden hayat buluyor. Trafik kameraları, akıllı telefon sensörleri, sosyal medya konum bilgileri ve yüz tanıma sistemleri, bireyin özel alanını belirsizleştiriyor. Bu durum, bireylerin konfor, güvenlik ve hız için mahremiyetlerinden feragat ettiği bir “gönüllü panoptikon” yaratıyor. Zuboff'un işaret ettiği gibi, gözetim kapitalizmi çağında veri, sadece ekonomik bir meta değil, aynı zamanda bireyleri şekillendiren bir güç aracıdır (Zuboff, 2021, s. 85). Bu nedenle, akıllı şehirlerin geleceği, yalnızca teknolojik yeniliklere değil, etik farkındalığa, veri şeffaflığına ve mahremiyetin yeniden tanımlanmasına bağlıdır.

v) Şehir Planlamasında toplumsal adalet nasıl sağlanır? Özellikle kapitalist yaklaşımla mekânın ticarileşmesinin dezavantajlı bireyleri dışlamaması ve toplumsal gerilime yol açmaması için, bu bireylerin haklarını koruma altına alacak şekilde sağlanmalıdır (Harvey, 2013, s. 32).

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, şehirlerin insan, toplum ve mekân arasındaki ilişkiyi felsefi bir perspektiften ele alarak, tarihsel ve çağdaş bağlamda çok katmanlı bir analiz sunmaktadır. Şehirler, antik dönemde adalet ve ortak iyilik ilkeleriyle tanımlanmış, İslam düşüncesinde bilgelik ve toplumsal dayanışma ekseninde anlam kazanmış, modern çağda ise bireysellik, gözetim ve mekânsal üretim süreçlerinin kesişim noktası haline gelmiştir. Bu bağlamda, şehirler yalnızca fiziksel yerleşim alanları değil, insan varoluşunun etik, ontolojik ve toplumsal dinamiklerini yansıtan birer düşünsel sahnedir. Çalışma, şehirlerin birey-toplum ilişkisini biçimlendiren bir “felsefi ayna” işlevi gördüğünü ortaya koymakta; bu, bireyin özgürlük, aidiyet ve ahlaki gelişim arayışını şehir yaşamının yapısal ve kültürel unsurlarıyla ilişkilendirmektedir. Günümüz kentleşme süreçleri, dijitalleşme, küreselleşme ve çevresel krizler gibi zorluklarla şekillenmektedir. Akıllı şehir teknolojileri, yönetimde verimliliği artırırken, gözetim ve mahremiyet sorunlarını gündeme getirmektedir. Toplumsal bağların zayıflaması, eşitsizlik ve yabancılaşmayı derinleştirirken, dayanışmayı güçlendiren yerel girişimler ve katılımcı yönetim modelleri, şehirlerin sosyal dokusunu yeniden inşa etme potansiyeline sahiptir. Sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir hedef olarak, şehir planlamasında adalet ve kapsayıcılık ilkelerini merkeze almayı gerektirmektedir. Örneğin, yeşil altyapılar ve topluluk temelli projeler, şehirlerin hem ekolojik hem de etik açıdan yaşanabilirliğini güçlendirebilir.

Bu çalışma, şehirlerin felsefi birikimle modern sorunlara yanıt arayan disiplinler arası bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Gelecek araştırmalar, bu teorik çerçeveyi somut verilerle birleştirerek, adil, sürdürülebilir ve insan odaklı şehir modelleri geliştirmeye odaklanabilir. Şehirler, insanlığın ortak geleceğini şekillendiren birer düşünce ve eylem platformu olarak, felsefi sorgulamanın rehberliğinde yeniden tasarlanmalıdır.

7. KAYNAKLAR

- Allam, Z., & Dhunny, Z. A. (2019). On big data, artificial intelligence and smart cities. *Cities*, 89, 80–91. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.032>
- Aristoteles. (2019). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Becermen, M. (2015). Kent ve felsefe ilişkisi üzerine. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (25), 9-18.
- Farabi. (2021). *El-Medinetü'l-Fazıla* (Y. Aydın, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

- Foucault, M. (2019). Hapishanenin doğuşu (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Graham, S., & Marvin, S. (2001). Splintering urbanism. London: Routledge.
- Harvey, D. (2013). Sosyal adalet ve şehir (M. Morali, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İbn Haldun. (2025). Mukaddime (Z. K. Ugan, Çev.). İstanbul: Yüksel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın üretimi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Meissner, F. (2017). Legal status diversity: regulating to control and everyday contingencies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 287–306. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341718>
- Nora P (2006). Hafıza mekânları (M. E. Özcan Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Platon. (2007). Yasalar (C. Şentuna, S. Babür, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2019). Devlet (S. Eyüboğlu, M. A. Cımcöz, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Simmel, G. (2005). Metropol ve zihinsel yaşam (A. Aydoğan, Çev.). Şehir ve cemiyet içinde, (Haz. A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Wang, B. (2024). Ethical reflections on the application of artificial intelligence in the construction of smart cities. *Journal of Engineering*, 2024(1), 8207822.
- Yüksekdağ, Y. (2024). Commodification, datafication and smart cities: An ethical exploration, *Journal of Urban Affairs*, DOI: 10.1080/07352166.2024.2309290
- Zuboff, S. (2021). Gözetleme kapitalizmi çağı (T. Uzunçelebi, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayın.

**FEMALE SCHOLARS AND SCIENTISTS IN EARLY ISLAMIC CIVILIZATION AND
THE RENAISSANCE ERAİSLAM MEDENİYETİNDE ERKEN DÖNEM VE RÖNESANS
ÇAĞINDA KADIN BİLİM İNSANLARI VE ALİMLER**

Muhammed Nurbaki KENDİRCİ (Birinci yazar)1, Seyhan PULLUKÇU (İkinci yazar)

1Proje öğrencisi,Fatih İslam Seçen Bilsem, Tarih

2Öğretmen, Fatih İslam Seçen Bilsem, Tarih,

<https://orcid.org/0000-0001-6149-5906>

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, İslam medeniyetinin erken dönemlerinde ve İslam'ın Altın Çağı olarak bilinen İslam Rönesansı sürecinde kadınların bilimsel ve entelektüel alandaki katkılarını incelemektir. Literatür taraması yöntemiyle mevcut kaynaklar analiz edilerek kadınların bu dönemdeki rolü ve başarıları ortaya konulmuştur. İslam'ın ilk yıllarından itibaren kadınların toplumsal statüleri önemli ölçüde yükselmiş, kamusal hayatta ve ilmi faaliyetlerde daha fazla yer almaları teşvik edilmiştir.

İslam devletinin genişlemesiyle birlikte kadınlar, savaş ve sağlık gibi alanlarda aktif rol üstlenmişlerdir. Hadis kaynakları, kadınların savaşlarda yaralı askerlere tıbbi destek sağladığına dair kanıtlar sunmaktadır. Erken İslam döneminde kadın ve erkekler, Hz. Muhammed'in hadislerini öğrenme ve öğretme konusunda büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Bu alandaki çalışmalar genellikle erkek alimler üzerinden aktarılsa da, Hz. Aişe ve Fatıma Bint Sa'd El-Hayr gibi önde gelen kadın hadis alimleri, bu geleneğin önemli temsilcilerindendir.

Emevi ve Abbasi halifelikleri döneminde başlayan ve devam eden İslam Rönesansı'nda ise dini ilimlerin yanı sıra, medreselerde pozitif bilimler de yaygınlaşmıştır. Bu süreçte kadınlar, çeşitli bilim dallarında önemli çalışmalara imza atmışlardır.Astronomi: Meryem El-İcliyye, usturlabın geliştirilmesi ve imalatı alanında uzmanlaşmıştır. Fatıma El-Mecritiyye, gezegen ve yıldız hareketlerini gösteren tablolar oluşturmıştır. Bibi Müneccime ise astrolojik tahminler yapmıştır.Matematik: Kurtubalı Lübna, matematik alanında yazılmış Öklid ve Arşimet'in eserlerini Arapçaya çevirmiştir. Suteyta El-Mehamali ise aritmetik ve cebir gibi alanlarda derinlemesine çalışmalar yürütmüştür.Edebiyat ve Sanat: Ayşe Kurtubiyye ve Vellade Bint El-Mustekfi gibi isimler, şiir, resim ve hat gibi sanat dallarında yetkinlik kazanmışlardır.Ayrıca, bu dönemdeki birçok hayırsever kadın, eğitim sistemine katkı sağlamak amacıyla medreseler kurmuştur. Eyyubi döneminde Bâbu'n-Nasr'da Azraviyye Medresesi'ni kuran Azra Hatun ve dünyanın ilk üniversitesi olarak kabul edilen Karaviyyin Üniversitesi'ni kuran Fatıma El-Fihri bu isimlerdendir.Sonuç olarak,İslamiyet öncesi dönemde toplumsal hayatta sınırlı bir rolü olan kadınlar, İslam'ın yayılışıyla birlikte ilim meclislerinde eğitim almaya, ders vermeye ve bilimsel çalışmalara katılmaya başlamış, İslam medeniyetinin entelektüel gelişimine önemli katkılar sunmuşlardır. Bu durum, İslam medeniyetinin kapsayıcı ve ilme teşvik edici yapısının bir göstergesidir.

Abstract

The main objective of this study is to examine the contributions of women to the scientific and intellectual fields during the early period of Islamic civilization and the Islamic Renaissance, also known as the Golden Age of Islam. Using a literature review, existing sources were analyzed to reveal the roles and achievements of women in this era. From the earliest years of Islam, the social status of women significantly improved, and they were encouraged to take a greater part in public life and scholarly activities. With the expansion of the Islamic state, women took on active roles in areas such as warfare and health. Hadith sources provide evidence that women offered medical support to wounded soldiers during battles. In the early Islamic period, both men and women made great efforts to learn and teach the hadiths of Prophet Muhammad. While this work is often transmitted through male scholars, leading female hadith scholars like Hz. Aisha and Fatima Bint Sa'd El-Khayr were important representatives of this tradition. During the Islamic Renaissance, which began and continued under the Umayyad and Abbasid caliphates, positive sciences were also widely taught in madrasas alongside religious studies. In this period, women made significant contributions in various scientific fields: Astronomy: Maryam El-Icliyya specialized in the development and manufacturing of astrolabes. Fatima El-Mecritiyye created tables showing the movements of planets and stars. Bibi Müneccime, on the other hand, made astrological predictions. Mathematics: Lubna of Córdoba translated the works of Euclid and Archimedes into Arabic. Suteyta El-Mehamali conducted in-depth studies in areas like arithmetic and algebra. Literature and Art: Figures such as Ayşe Kurtubiyye and Vellade Bint El-Mustekfi became proficient in arts including poetry, painting, and calligraphy. Additionally, many philanthropic women of the era established madrasas to contribute to the education system. These include Azra Hatun, who founded the Azrawiyya Madrasa in Bab El-Nasr during the Ayyubid period, and Fatima El-Fihri, who established the University of Al-Qarawin, considered the world's first university. In conclusion, women who had a limited role in society before Islam began to receive education, teach, and participate in scientific work in scholarly assemblies with the spread of Islam, making significant contributions to the intellectual development of Islamic civilization. This demonstrates the inclusive and knowledge-promoting nature of Islamic civilization.

Keywords: Islamic Civilization, History of Science, Female Scientists

**HUMAN VALUES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE WORLD OF COMICS:
TOOL OR FRIEND?
ÇİZGİ ROMAN DÜNYASINDA İNSANİ DEĞERLER VE YAPAY ZEKÂ:
ARAÇ MI? ARKADAŞ MI?**

Ebru ÖNER¹, İrem İnci YILMAZ², Elvin Asel ŞENKAYA³

**¹Dr, Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Felsefe,
ORCID numarası: 0000-0002-3681-9443**

**²Öğrenci, Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Görsel Sanatlar ve Yapay Zeka,
ORCID numarası: 0009-0001-4680-582X**

**³Öğrenci, Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Görsel Sanatlar ve Yapay Zeka,
ORCID numarası: 0009-0000-6694-7983**

326

Özet

Bu çalışmada, tarafımızdan özgün olarak tasarlanan “Yarının İlk Günü” adlı çizgi roman aracılığıyla bireylerin temel insani değerler üzerine derin düşünceleri, kendi değer davranışlarını sorgulamaları ve bu değerlere uygun yaşayıp yaşamadıkları konusunda farkındalık kazanmaları amaçlanmıştır. İnsanlarla robotlar arasındaki ilişkileri merkeze alan hikâye yapısı sayesinde sevgi, saygı, empati, arkadaşlık, aile bağları, sorumluluk, dürüstlük, şefkat, yardımseverlik ve iş birliği gibi değerler çizgi roman karakterleri üzerinden somutlaştırılarak okuyuculara sunulmuştur. Aynı zamanda yapay zekâ ve robot teknolojisinin gelişimiyle insani değerler arasındaki etkileşimler analiz edilerek bu ilişkinin toplumsal sonuçları değerlendirilmiş; gençlerin teknolojiye eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaları ve geleceğin teknolojik trendlerine bilinçli şekilde hazırlanmaları hedeflenmiştir. Bu doğrultuda hem insani değerlerin teknolojiyle olan ilişkisini sorgulayan hem de genç bireylerde değer farkındalığını artırmayı amaçlayan yaratıcı ve etkileşimli bir içerik geliştirilmiştir.

Çizgi roman, Articulate Storyline 360 platformu kullanılarak etkileşimli bir okuma deneyimi sunacak şekilde yapılandırılmış; içerisine Google Form üzerinden hazırlanan 15 soruluk yönlendirmeler entegre edilmiştir. Hazırlanan etkileşimli çizgi roman <https://360.articulate.com/review/content/9a563f97-f40e-49a3-9f20-d629c7caa895/review> linki üzerinden erişime açılmış ve Rize ilindeki Bilsem bünyesindeki ortaokul ve lise öğrencileriyle paylaşılmıştır. Gönüllü katılımcıların çizgi romanı okuması sağlanmış, okuma sürecinde yöneltilen soruları yanıtlamaları istenmiş ve romanın sonunda yer alan öz değerlendirme formunu doldurarak

sürece katkı sunmaları beklenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, katılımcıların büyük çoğunluğunun çizgi roman karakterleri aracılığıyla insani değerleri daha iyi kavradıkları, kendi değer davranışlarını sorguladıkları ve teknolojiye daha eleştirel bir bakış geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgular, çalışmanın amaçlarına büyük ölçüde ulaşıldığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: İnsani değerler, yapay zekâ, çizgi roman, etkileşimli içerik.

Abstract

In this study, it was aimed to encourage individuals to deeply reflect on fundamental human values, to question their own value-related behaviors, and to gain awareness of whether they live in accordance with these values through an original comic book titled “The First Day of Tomorrow”, which was uniquely designed by our team. Through a storyline centered on relationships between humans and robots, values such as love, respect, empathy, friendship, family bonds, responsibility, honesty, compassion, helpfulness, and cooperation were concretized and presented to readers through the comic’s characters. At the same time, the interactions between the development of artificial intelligence and robotics technologies and human values were analyzed, and the social consequences of this relationship were evaluated. The project aimed to help young people approach technology with a critical mindset and prepare consciously for the technological trends of the future. Accordingly, a creative and interactive content was developed that both questions the relationship between human values and technology and aims to enhance value awareness among young individuals.

327

The comic book was designed using the Articulate Storyline 360 platform to offer an interactive reading experience, with 15 guiding questions integrated via Google Forms. The completed interactive comic was made accessible through the following link: <https://360.articulate.com/review/content/9a563f97-f40e-49a3-9f20-d629c7caa895/review> and shared with middle and high school students within the Bilsem institution in Rize province. Voluntary participants were asked to read the comic, answer the embedded questions during the reading process, and fill out a self-assessment form at the end to contribute to the process. The analysis of the collected data revealed that the majority of participants gained a better understanding of human values through the comic’s characters, questioned their own value-based behaviors, and developed a more critical perspective on technology. These findings indicate that the study has largely achieved its objectives.

Keywords: Human values, artificial intelligence, comics, interactive content.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknoloji hızla ilerlemekte ve hayatımızın her alanına entegre olmaktadır. Özellikle yapay zekâ ve robot teknolojilerinin gelişimi, bireyler arası ilişkilerin yanı sıra toplumun değerler sistemini de etkileyen dinamik bir dönüşüm sürecine yol açmaktadır. Bu bağlamda, insani değerlerin korunması, geliştirilmesi ve gelecekteki nesillere aktarılması büyük bir önem taşımaktadır. Çalışmamızda gençlerin teknolojiye karşı daha bilinçli bir tutum sergilemelerini sağlarken aynı zamanda insani değerlere sahip çıkmalarını teşvik eden bir etkileşimli çizgi romandan oluşan dijital bir platform oluşturulmuş ve geleceğin dünyasında insanlık onurunu korumak için gerekli olan etik anlayışı güçlendirerek insani değerlere olumlu katkıda bulunmaya teşvik etmek amaçlanmıştır.

“İnsanların robotlaşmaya ve robotların da insanlaştırmaya çalışıldığı” bir zaman diliminde insan haysiyeti ve insani değerler üzerinde yeniden düşünmenin gerekliliğini savunan Türk kadın filozof Kuçuradi’ye göre değer eğitimi belirli bir durumda neyin yapılmasını gerektirdiğini bulabilmeye yardımcı olan eğitimidir. İnsan onurunu korumak için çocuk ve gençlerin etik yeteneklerini geliştirecek dersler “acil bir ihtiyaç” olarak üniversite öncesi tüm okullarda verilmelidir (Kuçuradi, 2021).

İnsan, değer ve anlam üreten bir varlık olarak çevresindeki dünyayı ve kendi varlığını bu değerler süzgecinden geçirerek algılar. Bu süreçte bireylerin oluşturduğu değer ve anlamlar yalnızca kendilerini değil, aynı zamanda toplumsal dinamikleri de şekillendirir. (Sarı & Önkol, 2007) İnsani değerler, bireylerin yaşamına derin bir anlam katarak hayatın olumlu yönlerini güçlendirir (Kulaksızoğlu& Dilmaç, 2013).

Değerler yani “aksiyoloji” kendi içinde etik ve estetik olmak üzere ikiye ayrılır. Etik, iyi-kötü gibi insanların ahlaki değerlerini sorgularken estetik ise neyin güzel olduğuyla ilgilenir. Ahlak iyi ve doğru hareketlere temel olacak değerlerle ilgilenirken, estetik, hayal gücü ve yaratıcılığa dayanan doğal ve sanatsal güzelliklerle ilgilenir. Dürüstlük, hoşgörü, iyilik ve merhamet gibi değerler, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde sevgi, bağlılık ve adalet gibi niteliklerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu kişisel değerler, bireylerin sosyal etkileşimlerinde önemli rol oynar ve uyumlu bir yaşam sürmelerine yardımcı olur (Kulaksızoğlu& Dilmaç, 2013). Etik insanların toplumsal yaşamı ahlak kurallarına uygun düzenlemek için ve istenen değerlere uygun davranışları benimsetmeyi ve uygulama becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Toplumun bir parçası olan sanat eserleri de buna kayıtsız kalmaz ve insan değerleri ile anlamları hakkında farkındalık oluşturur (Yıldırım, 2023).

Sanat eserleri estetik duyguya hitap etmesi yönüyle verilmek istenen mesajların etkisini arttırmakta, insanların bakış açısını geliştirmekte, insanlığı düşünsel ve ruhsal açılardan zenginleştirmektedir. (Büyükdüvenci, 2006). Çalışmamızda görsel sanatların bir türü olan çizimlerimiz ile edebi sanatın önemli bir unsuru olan hikâyelerimiz aracılığıyla gençlerimize insani değerler ve yapay zekâ sorgulaması estetik bir biçimde sunulmuştur. Edebi eserler, geçmiş günümüze, bugünü ise geleceğe taşıırken okuyucuya yeni dünyaların kapılarını aralar. Kurmaca edebiyat yoluyla yaşanan olaylar insanlar üzerine geniş bir bakış açısı kazandırır. Estetik duygusu gelişmiş bireyler topluma zarar vermek yerine sağlıklı bir toplum yapısının oluşmasına katkıda bulunurlar. Sanat, estetik yönüyle insan ruhuna hitap ederken aynı zamanda duygusal ve ruhsal sağlığı destekleyerek duygusal zekânın gelişimini olumlu yönde etkiler (Özbek, 2018). Duygusal zekâyâ sahip bireyler özdenetim ve empati gibi duyarlı davranışlarda bilişsel yeteneklerin ötesine geçer

(Goleman, 2022). Bu bireyler ahlaki değerlere uygun hareket etme, kendilerini kontrol etme, etkili iletişim kurma gibi önemli yaşam becerileri kazanarak hayatlarına anlam katabilirler (Yavuz, 2010).

Eğitimde dijital teknolojilerin kullanılması 21. yüzyıl becerilerini geliştirmekle kalmaz; bilgiyi ilgi çekici hale getirir (Atan, 2022). E-öğrenme kullanıcılara kendi hızlarında ve interaktif (Aslan, 2021) olarak yer alabileceği bir öğrenme ve deneyim imkânı sunar. Hızla değişen dijital dünya içerisinde ayakta kalmak için değişim süreçlerini anlamak şarttır; bu durum hem bireylerden hem de toplumlardan uyum sağlamalarını gerektirir (Bozkurt vd., 2021). Bu bağlamda günümüzün gereksinimlerine uyum sağlamakla birlikte gelecekteki dönüşümlere daha iyi hazırlanabilmek için nesillerin eğitimlerinin dijital teknoloji araçlarıyla desteklenmesi zorunlu hale gelmiştir (Park & Ocak, 2022). Çalışmamız bu farkındalıkla teknoloji odaklı olarak tasarlanmış olup internet erişimi bulunan her yerden ulaşılabilir etkileşimli bir eğitim materyali olarak geliştirilmiştir.

Bu çalışmada etik değerler, hem estetik değerler ve yapay zekâ tabanlı dijital araçlar aracılığıyla ele alınmış hem de yapay zekâya yönelik eleştirilerde bulunulmuştur. Günümüzde yapay zekâ, doğru bir şekilde kullanıldığında insanların hayatında vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelmektedir. Ancak insani değerlerimizi yitirmeden ve insanlığımızı kaybetmeden bu teknolojiyi bir araç olarak benimsemek, daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaklaşım olacaktır.

2. YÖNTEM

Yöntemimiz Etkileşimli Çizgi Roman Hazırlama ve Veri Toplama olmak üzere iki basamaktan oluşmaktadır.

2.1. Etkileşimli Çizgi Roman Hazırlama Basamakları

- ✓ İnsani değerler ve yapay zekâ ile ilgili kaynak taraması yapılmış ve çizgi romanın hikayesinde kullanılacak temalar belirlenmiştir.
- ✓ Belirlenen temalara ilişkin değerleri içeren “Yarının İlk Günü” adlı hikâye yazılmıştır.
- ✓ Hikâyede yer alan karakterler Procreate programı üzerinden tablet bilgisayarda tablet kalem ile çizilmiş ve renklendirilmiştir.
- ✓ Hikayedeki arka plan görsellerini Adobe Fresco programı üzerinden tablet bilgisayarda tablet kalem ile çizilmiş ve renklendirilmiştir.
- ✓ Hazırlanan görseller Articulate – Storyline 360 Programına aktarılarak karakter, arka plan ve hikâyenin okuma baloncukları düzenlenmiştir. (Bkz. Şekil 1)

Şekil-1

- ✓ Hikâye içerisinde sorulacak sorular Google Formlar ile hazırlanarak Articulate – Storyline 360 Programında aktarılmış ve etkileşimli içerik haline getirilmiştir. (Bkz. Şekil 2)

Şekil-2

- ✓ Etkileşimli çizgi roman yayınlanarak internete bağlanabilen her bilgisayar, tablet ve telefonda açılabilen <https://360.articulate.com/review/content/9a563f97-f40e-49a3-9f20-d629c7caa895/review> linki elde edilmiş ve 170 sayfadan oluşan çizgi romanımız okuyucu ile buluşturulmuştur.
- ✓ Çalışmamızı yaygınlaştırmak amacıyla linkimizle karekod oluşturularak karekodun içerildiği afiş ve kitap ayrıacı hazırlanarak görünür hale getirildi. (Bkz. Şekil 3-4)

Şekil- 3

Şekil -4

2.2. Veri Toplama Yöntemi

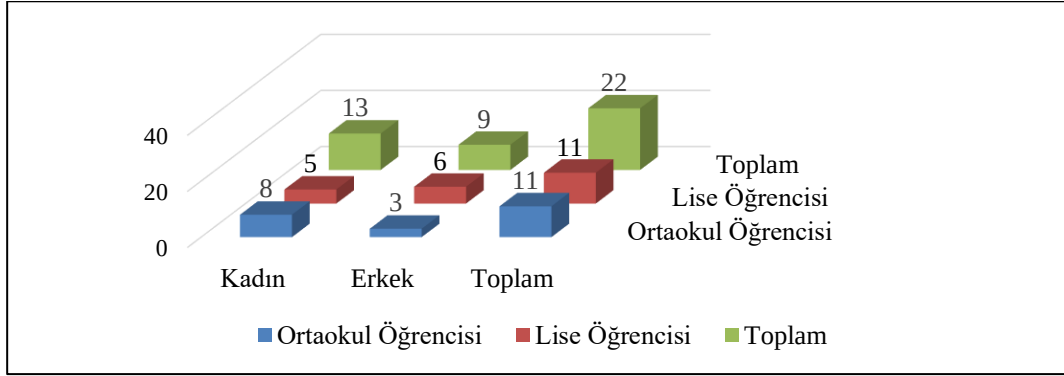
Çalışmamızda kaynak taraması ile birlikte nitel ve nicel verilerin bir arada olduğu karma yöntem kullanılmıştır. Etkileşimli okuma içerisinde nitel olarak analiz edilecek “açık uçlu” 15 soru ve etkileşimli okuma sonrasında okuyucunun kazanımlarını ölçmek üzere hazırlanmış nicel olarak analiz edilecek Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şıklarından oluşan 5’li Likert tipli 15 soruluk “öz değerlendirme formu” uygulanmıştır. Öz Değerlendirme Formu tarafımızdan hazırlanarak uzman görüşü alınmıştır. Bulgular Microsoft Excel programında analiz edilmiştir.

Araştırma grubumuz İlimizde bulunan gönüllü 11 BİLSEM ortaokul ve 11 BİLSEM lise öğrencileri olmak üzere toplamda 22 katılımcıdan oluşmaktadır.

3. BULGULAR

Proje bulgularımız iki bölümde sunulmuştur. Birinci bölümde katılımcıların etkileşimli okuma içerisindeki sorulara verdikleri açık uçlu cevapların nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak, tema alt tema, kişi ve görüşlere yer vererek hazırladığımız tablolar halindeki sunumu mevcuttur. İkinci bölümde katılımcıların etkileşimli okuma sonucundaki kazanımlarını değerlendirdikleri öz değerlendirme formunun nicel olarak analiz edilerek grafikler halindeki sunumudur.

Grafik 1- Öğrenim durumu ve Cinsiyet Dağılımı

Grafik 1’de görüldüğü gibi araştırmamıza ortaokulda öğrenim gören 8 kız, 3 erkek, lisede öğrenim gören 5 kız 6 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 22 kişi katılmıştır.

3.1. Etkileşimli Okuma Bulguları

Soru 1. İnsan mı Yapay Zekâ mı Daha Değerlidir?

Tablo 1. Soru 1’e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
İnsanların Değeri	İnsanların duyguları ve düşünceleri vardır	7K1: İnsanların duyguları ve düşünceleri olduğu için daha değerlidir. 7K3: Duygular insanı değerli kılar. 9K1: İnsanların duyguları yapay zekâdan üstündür. 8K3: İnsanların duyguları ve düşünceleri vardır.
	İnsanların yaratıcılığı ve karakteri vardır	7K2: İnsanların düşünme ve yaratıcı olma yeteneği vardır. 8K4: İnsanlar yapay zekâyı yaratabilir, ancak yapay zekâ insanları yaratamaz. 9K3: İnsanların yaratıcılığı robotların eksikliğidir. 9K4: İnsanların özgünlüğü robotlara göre daha değerlidir. 8K1: Robotların oluşmasını sağlayan inşalar olduğu için insanların daha değerlidir.
	İnsanların manevi bağları vardır	10K1: Manevi değerler ve bağlar robotlarda yoktur. 10E2: İnsanlar empati kurabilir. 9E2: İnsanlar içtendir ve duygularını yaşayabilir.
Robotların Sınırlamaları	Robotların düşünme yeteneği yoktur	7K4: Robotlar insanlar tarafından yapıldığı için insandan üstün olamaz. 9K2: Robotlar düşünemez. 9K3: Robotların amacı sadece insanlara hizmet etmektir. 10K2: Robotların akli yoktur. 9E1: Robotlar, insanların hedeflerini gerçekleştirmek için vardır.
	Robotların duyguları yoktur	8E1: Robotların kalbi ve duyguları yoktur. 8E2: Robotlar, insanlar gibi bir yaşam döngüsüne sahip değildir. 7E1: Robotlar insan değerlerini kopyalayamaz.
Robotların Değeri (istisnai görüşler)	Robotlar insanlardan üstündür	10E1: Robotlar, insanları incitmez veya zarar vermez. 9K4: Robotların, bazı kötü insanların bile önüne geçtiği durumlar vardır.

Soru 2. Hayatınızda Hangi Sorumlulukları Almakta Zorlanıyorsunuz?

Tablo 2. Soru 2’ye Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Ev ve Günlük Sorumluluklar	Ev işleri yapmak	7E1: Yemek hazırlama ve ev işleri zorlanırım. 10K1: Ev işleri, kıyafet ütüleme ve çanta hazırlama gibi görevlerde zorlanıyorum. 9K4: Ev içindeki sorumlulukları yoğunluk nedeniyle bazen aksatıyorum. 8K5: Odamı toplamayı zor buluyorum. 7K3: Yatağımı toplamak, toz almak vb. işlerde zorlanıyorum.
Eğitim ve Akademik Sorumluluklar	Ders çalışmak	7K1: Ders çalışmakta ve seçmeli derslere girmekte zorlanıyorum. 8E2: Ödev yapmak ve erken kalkmak zorlanıyorum. 9E1: Çalışma düzeni oluşturmakta güçlük çekiyorum. 9E2: Ödevleri zamanında teslim etmek ve erken kalkmak zor geliyor. 10E2: Ödev yapmak konusunda zorlanıyorum. 7K4: Seçmeli matematik sınavına girmekte zorlanıyorum. 7K2: Ödev yapmak, ders çalışmak, denemeye çalışmak, müzik sınavı olmak zorlanıyorum. 8E1: Okula gitmeyi sevmiyorum ve bu yüzden okula gitmekte zorlanıyorum. 9K2: Pazartesi okula gitmekte zorlanıyorum. 8K3: Kitap okumakta zorlanıyorum.
Zorlayıcı Kişisel Sorumluluklar	Uzun vadeli sonuçları olan işler yapmak	8K1: Sonucu hızlı görünmeyen sorumluluklarda zorlanıyorum (örneğin ders çalışmak). 8K4: Hoşlanmadığım işleri yapmakta zorlanıyorum ve bu durum hoşnutsuzluk yaratıyor. 10K2: Okul sorumluluklarını bazen yapmak istemiyorum. 9K3: Sıkıcı olan işlerimi yapmakta zorlanıyorum.
Zorlanmayanlar	Sorumlulukları nı zor bulmamak	9K1: Sorumluluklarını yerine getirirken zorlanmıyorum. 7K5: Hiçbir sorumluluğu zor bulmuyorum.

Soru 3. Ailenizle Kaliteli Zaman Geçirmek için Çaba Gösteriyor Musunuz?

Tablo 3. Soru 3'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Çaba Gösterenler	Aileyle düzenli zaman geçirme	10K1: Hafta sonları film izliyor ve oyun oynuyorum. 8K4: Ailemle düzenli vakit geçirmeye çalışıyorum.
	Çaba gösterme	7K3, 8E2, 9K2, 9K1, 8K3, 9E2, 10E1, 10E2, 8K1, 7K5: Evet çaba gösteriyorum.
	Günü paylaşma	9E1: Günümü ve duygularımı kısa sohbetlerle paylaşmaya özen gösteriyorum.
Çaba Göstermeyenler veya Sınırlı Gösterenler	Yoğunluk ve rutinden dolayı sınırlı çaba gösterme	9K4: Rutin işlerimden dolayı ailemle kaliteli vakit geçirmek için özel bir çaba göstermiyorum.
	Tamamen çaba göstermeme	9K3, 7K2, 7E1: Hayır çaba göstermiyorum.

Soru 4. İnsanlara Ne Şekilde Saygı Gösteriyorsunuz?

Tablo 4. Soru 4'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Saygıyı Dinlemekle Göstermek	İnsanların fikirlerini dinlemek ve önemsemek	7K1: İnsanların fikirlerini önemseyerek saygı gösteriyorum. 9K2: İnsanları dinlemenin onlara olan saygımın bir parçası olduğunu düşünüyorum. 8E1: İnsanların konuşmalarını bölmemeye ve nezaket kurallarına uymaya çalışıyorum. 8K3: İnsanların çizdiği sınırları geçmemeye dikkat ediyorum. 10E2: Emeğe saygı göstermeye ve hak yememeye dikkat ederim. 7K5: Düşüncelerine saygı gösteririm. 10K2: İnsanların haklarına önem verip saygı duyuyorum. 8K5: İnsanların anlattığı şeyleri saygılı bir şekilde dinlerim.
Saygıyı Davranışlarla Göstermek	Nezaket kurallarına uymak	9E1: İnsanların kusurlarını küçük bir mesele gibi görüp saygı gösteriyorum. 9E2: Toplumda din, dil, ırk ayrımı yapmadan saygı gösteriyorum. 7K4: İnsanların sözlerini bölmeden dinleyerek saygı gösteriyorum. 9K1: Büyüklerime karşı üslubuma dikkat ederim. 10E1: Nazik olurum.
Saygıyı Hak Edenlere Göstermek	Hak edenlere özel saygı göstermek	8E2: Kendini beğenmiş kişilere veya saygısız insanlara saygı göstermiyorum. 10K1: Hak eden kişilere saygı duyuyorum.
Kategorilere Göre Saygı	Duruma ve kişilere göre saygı göstermek	8K4: İnsanlara "arkadaş", "önemli kişiler" gibi kategorilere göre farklı derecelerde saygı gösteriyorum. 9K3: İnsanların tercihlerini yargılamadan ve onları zorlamadan saygı gösteriyorum. 7E1: Tanımıyorsam özen gösteririm ancak samimiysem bazen şakalaşırım. 9K4: Kişiliklerine, davranışlarına ve samimiyet derecesine göre saygılı davranırım.

Soru 5. Sevdiklerinize Hangi Konularda Destek Oluyorsunuz?

Tablo 5. Soru 5'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Duygusal Destek	Zor zamanlarında yanında olmak	9E2: Zor günlerinde sevdiklerinin yanında oluyorum. 10K2: Kendini kötü hissedenlere teselli ediyorum. 10K1: İnsanların duygularını gözlemleyip, onları dinliyorum. 8K3: Sorun yaşadıklarında yanlarında olup destek veriyorum. 8E1: Güç durumlarda elimden geldiğince destek olurum.
	Tavsiye vererek yol göstermek	8K4: Seçenekler sunarak rehberlik ediyorum. 9K3: Zorlandıkları konuları aşmalarına ve çözümler bulmalarına yardım ediyorum. 10E2: Psikolojik olarak destek sağlayarak sorunları anlamalarına ve çözüm bulmalarına yardımcı oluyorum. 7E2: Bilgimi paylaşıyorum.
Günlük Yardımlar	Ev işlerinde destek olmak	7E1: Minik işlerde aileme yardım ediyorum. 10E1: Kardeşimle küçük işlerde (ör. legodan uçak yapmak) ilgileniyorum ve anneme sunum hazırlamada yardım ediyorum. 9E1: Aileme ev işlerinde destek veriyorum.

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
	Küçük görevlerde yardım etmek	8K1: Günlük yapılacak işlerde yardım edebileceğim kadar yardım ediyorum. 7K3: Temizlik gibi işlerde destek veriyorum. 7K4: Ders çalışmaya yardımcı oluyorum. 10K1: Basit işlerde (ör. bir şeyi taşımak) yardımcı oluyorum.
Eğitim ve Bilgi Desteği	Ders ve eğitim konusunda yardım etmek	9E1: Arkadaşlarıma derslerinde yardım ediyorum. 9K3: Dersleri anlamakta zorlananlara destek veriyorum.
Her Konuda Destek	İhtiyaç duyulan her konuda yardım etmek	7K2: Sevdiklerime her konuda destek olmaya çalışıyorum. 9K1: Yardım edebileceğim her alanda destek oluyorum. 8K1: İhtiyaçlarına göre her konuda destek sağlıyorum. 7K5: Elinden geldiği kadar her konuda yardımcı oluyorum. 9K4: elimden geldiği kadar her zaman yardım ederim.

Soru 6- Çevrenizdeki insanlara karşı güvenilir davranışlar sergilediğinizi düşünüyor musunuz?

Tablo 6- Soru 6'ya Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Çevrede Güvenilir Algılanmak	İnsanların sırlarını paylaşması	7K2: Sınıftaki çok samimi olmadığım kişiler bile sırlarını bana anlatıyor.
	Güven veren bir yapıya sahip olma	10K1: İnsanlara güven veren bir yapım olduğunu düşünüyorum, davranışlarımda ahlaki ve insani konulara dikkat ediyorum. 8K4: Güvenilir davranışlar sergilerim ve bunu karşımdakine yansıtırım. 8E1: İnsanlara karşı sıcakkanlıyım.
	Güvenilir davranış sergileme	7K3, 8E2, 8K1, 9K1, 9K2, 9E2, 8K3, 7K4, 7K5, 8K5, 10K2, 10E2, 9E1: Evet güvenilir davranışlar sergilerim. 7E1: Çoğunlukla sözlerimi tutar, şaka dışında yalan söylemem.
	Çevresindeki insanlar tarafından güven duyulma	8K1: İnsanlara güven veriyorum. 9K2: İnsanlar genelde bana güveniyor. 8K3, 9K1: İnsanların bana güvendiğini düşünüyorum. 9K4: Samimi ve ciddi davranışlarıyla güven kazandığımı düşünüyorum. 8K5: İnsanlara güven verdiğimi düşünüyorum.

Soru 7- Ailene ve arkadaşlarına sevgini yeterince gösterdiğini düşünüyor musunuz?

Tablo 7- Soru 7'ye Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Aile ve Arkadaşlara Sevgi Göstermek	Sevgi göstermeye çalışmak	7K1: Elimden geldiğince sevgimi göstermeye çalışıyorum. 7K3: Sevgi göstermeye özen gösteriyorum. 9E1: Sevgi göstermek için çabalıyorum. 10K2: Ailemle ve arkadaşlarımla vakit geçirerek sevgimi gösteriyorum. 7K5: Sevgisini ifade etmeye çalışıyorum. 9K2: Fazlasıyla sevgisini gösteriyorum.
	Sevginin yeterli olmadığını düşünmek	8K1: Sevgi yeteri kadar gösterdiğimden emin değilim.
	Yeterince sevgi göstermek	9K2, 9K1, 9E1, 9E2, 8K3, 10E2, 7K4, 7K5, 8K5: Evet yeterince sevgimi gösteriyorum.
Sevgi Gösterim Şekilleri	Sevgiyi jestlerle veya hediyelerle ifade etmek	9K4: Sevgimi jestlerle ve duygusal bağlarla ifade ediyorum. 8K4: Sevgimi insanlarla ilgilenererek, onları dinleyerek gösterdiğini ifade ediyorum. 10K1: Hediyeler ve jestlerle sevgimi belli ediyorum. 10E1: Sevgimi fiziksel temas ve küçük davranışlarla gösteriyorum.
	Farklı sevgi gösterim biçimlerini benimsemek	9K3: Sevdiği kişilere sevgisini hissettirebildiğim kadar farklı yollarla ifade ediyorum.

336

Soru 8- Günlük yaşamınızdaki şefkat davranışlarınız nelerdir?

Tablo 8- Soru 8'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Günlük Yaşamda Şefkat	İnsanlara zor durumlarında yardım etme	8K1: İnsanlara zor durumlarında yardım etmeye çalışıyorum. 9K3: İnsanlara yardım etmenin önemli olduğunu düşünüp bunu davranışlarımla da belirtiyorum. 10E2: Zor durumda olanlara destek olmak için çaba gösteriyorum. 8K4: İnsanlarla konuşarak ve dinleyerek onlara şefkat göstermeye çalışıyorum. 7E1: İnsanların sorunlarına anlayışla yaklaşıyorum. 9E1: İnsanlara karşı anlayışlı davranıyorum.
	Hayvanlara yönelik şefkat gösterme	8E2: Evcil hayvanımla oynuyorum onunla ilgileniyorum. 9E2: Sokak hayvanlarına mama ve su veriyorum. 9K4: Hayvanlarla vakit geçirmeyi seviyorum. 8K3: Hayvanlara zarar verildiğinde tepki gösterip onları korumaya çalışıyorum. 9K2: Hayvanlara yardım etmeye özen gösteriyorum.
	Duygusal destek sağlama	8E1: İnsanlara duygusal destek sağlamayı, onları teselli etmeyi önemsiyorum. 9E1: Yakın çevreme duygusal olarak destek olmaya çalışıyorum. 10K1: Şefkatimi genellikle bakışlarımla ifade ederim. 10E1: Sevgi ve şefkat gösteriminde fiziksel temas kullanırım. 8K4: İnsanlar ihtiyaç duyunca onlara duygusal olarak destek olurum.

Soru 9 - Sizce hayatınızda açık konuşmak ve dürüst olmak ne kadar önemli?

Tablo 9- Soru 9'a Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Dürüstlük ve İlişkiler	İnsanlar arasında güven bağı oluşturmak	7K1: Her zaman dürüst olunması gerektiğini düşünüyorum. 8E1: Bence dürüstlük güveni oluşturur. 9E1: Dürüstlüğün insan olmanın bir parçasıdır. 10E2: Karşıdaki kişinin güvenini kazanmak için dürüstlüğün önemlidir. 7K2: İnsanları yalanlarla avutmanın yanlış olup, doğruları söylemenin gerekli olduğunu düşünüyorum. 9E2: Dürüstlüğün temel bir değer olduğunu düşünüyorum.
	Açık sözlülük ve hassasiyet göstermek	9K4: Hassas konularda dürüstlükten vazgeçmeden açık konuşmanın nasıl yapılması gerektiği bilinmeli ve öyle konuşulmalıdır. 10K1: Doğru zamanlama ile dürüstlüğün daha etkili olacağını düşünüyorum. 8K4: Dürüstlüğün açık sözlülükle karıştırılmaması gerektiğini, bazen susmanın daha iyi olduğunu düşünüyorum. 9K3: İnsanların açık sözlü olması gerektiğini düşünüyorum. Aksi takdirde kendini kandırılmış olur.
Dürüstlüğün Önemi	Hayattaki Önemi	7K3, 7K5, 7K4, 9E1, 9E2, 10E1: Dürüstlüğün çok önemli olduğunu belirtiyor.
	İletişimdeki Önemi	9K1: İyi bir iletişim için dürüstlük ve güven bağının şart olduğunu düşünüyorum. 8K3: Yanlış anlaşılmalara önlemek için iletişimimize dikkat etmeliyiz.
Yalan	Olumsuz Etkileri	8K1: Yalanlar sorun yaratır.
Özel Durumlar	Yalan ve Açık sözlülüğün dengesi	9K4: Hassas konuların yalan söylemeden dikkatle ifade edilmesi gerekir. 7E2: Bazen yalanın birini korumak için gerekli olabileceğini düşünüyorum.

Soru 10 - İnsanlarla empati kurmaya çalışır mısınız? Neden?

Tablo 10- Soru 10'a Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Empati Yapmanın Önemi	Empatinin insan olmanın bir parçası olması	9E1: Empatinin, insanlar arasında bir bağ kurarak iş birliğini ve anlayışı artırdığını düşünüyorum. 8K1: İnsanları anlamanın tek yolu empati kurmaktır. 10K2: Empati kurmanın iletişimde temel bir değerdir. 7K1: İnsanların birbirini anlaması için empati gereklidir. 9K4: Empatiyle anlaşılmaya ihtiyacı olan bireylere destek olurum. 10K1: İnsan olmanın temelinde empati kurmak vardır. 8E1: Empatinin acıyı anlamının en iyi yoludur.
	Empati kurmaya çalışma	7K2, 7K3, 7E1, 8E1, 7K4, 10E1, 7K5, 8K5: Evet empati kurmaya çalışıyorum çünkü onları anlamak isterim. 8K3: Empati kurarım çünkü empati iletişim becerilimi geliştirir. 10E2: İnsanları anlamak için empati kurmaya çalışırım.
Empati Kurmanın Zorlukları	Duruma göre empatinin değişmesi	9K1: Empati bazen duruma göre gerekli olmaz. 9K2: Kişiye ve duruma göre empati yaparım. 8K4: İnsanlara düşünceli davranmak bana göre bir empati çeşididir. 9K3: Empati kurdukça hem kendime hem de etrafımdakilere fayda sağlarım.

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
	Empati kurmayı önemsememek	9E2: Empati yapmayı bir gelişim aracı olarak görüyorum ama bazen bunu yapmak zor olabiliyor.

Soru 11- Aile bağlarınızı güçlendirmek için neler yapıyorsunuz?

Tablo 11- Soru 11'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Aile İçi İletişim ve Zaman Geçirme	Ailece film izleme, aktiviteler yapma	7K1: Ailemle oyun oynar, gezilere katılıp çeşitli aktiviteler yaparız. 7K3Ailemle dışarı çıkarım. 9K4: Ailemle vakit geçirir beraber birbirimize günümüzü anlatır keyifli vakit geçirmeye çalışırız. 10K2, 9K1, 10E1, 8K5: Ailemle huzurlu ve mutlu vakit geçirmeye özen gösteririm. 9E2: Aile yemekleri ve çay saatleri düzenleriz. 8E2: Ailem ile beraber yemek yeriz. 8E1: Beraber yeni yerlere gider, sohbet eder ve birbirimize sevgi gösteririz. 9K2: Beraber sohbet ederiz. 8K1: Beraber sahile gider, piknik yaparız ve film izleriz. 10E2: Sohbet ederiz ve oyun oynarız.
	Ev işlerinde ve sorumluluklarda yardımlaşma	8K1: Aile içerisinde iş bölümü yaparız ve birbirimize yardımcı oluruz. 10E2: Annem yorgun olduğunda ev işlerini üstlerim.
	Aile bireylerine sevgi ve destek sağlama	9E1: Aile bireylerinin duygusal anlarında onlara yardımcı olurum. 9K3: Aileme işlerinde yardım ederek bağlarımı güçlendiririm. 7K4: Kardeşime karşı sevgi gösteririm.
	Beraber etkinlik yaparak ilişkileri güçlendirme	10K1: Ailemin duygularını ve karakterlerini anlamaya çalışırım. 7K5: Ailemle sohbet ederek bağlarımı güçlendiririm. 8K4: Aile üyeleri arasında sohbet ederiz ve hediyeleşiriz.
	Herhangi bir çaba göstermeme	7K2, 7E1: Bu konuda özel bir çaba göstermem.

338

Soru 12- Toplum içinde yardımlaşmayı artırmak için neler yapmalıyız?

Tablo 12- Soru 12'ye Verilen Cevaplar

Tema	Alt Tema	Kişi ve Görüşler
Farkındalık	Bilinçlendirmek	7K1: Toplum filmi, afişler ile bilinçlendirebiliriz. 7K3: Poster hazırlayabiliriz. 9E2: Farkındalık oluşturmak için seminer, söyleşi vb. düzenlenebilir.
Kurumsal Destek	Dernek ve yardım kuruluşları oluşturmak	7K2: Dernekler ve yardım kuruluşları açılabilir.
Empati ve Hoşgörü	Empati ve anlayışı artırmak	7E1: Empati, anlayış ve hoşgörülüğü artırmalıyız. 7K5, 8E1, 8E2: Yardım etmeliyiz, iyilik yapan iyilik görür, iyilik gören iyilik yapar. 8K3: İnsanların sorunlarına göz yummamalıyız, olumsuz etkileyecek davranışlardan kaçınmalıyız.

Tema	Alt Tema	Kişi ve Görüşler
Eğitim ve Aile	Sorumluluk bilinci ve erken eğitim	8K1: Herkese duyarlılık ve sorumluluk bilinci kazandırmalıyız. Çocuklara küçük yaşta evde ufak görevler verilerek bu alışkanlık kazandırılabilir.
Ekonomik Refah	Refah seviyesinin artırılması	9K3, 9K2: Refah seviyesi düşükse etik dışı davranışlar artar ve yardımlaşma eğilimi azalır. Refah artırılmalıdır.
Sosyal Adalet	Sınıf farklarının azaltılması	8K4: Sınıf farkını ortadan kaldırmalı, eşitsizliği kapatmanın insanlık görevi olduğunu anlatmalıyız.
Örnek Olma	Kendi davranışlarıyla insanları teşvik etmek	10K1: Kendim yardımlaşmaya dikkat eder ve insanlara örnek olurum. 10K2: Biz yardımlaşmaya önem verirsek çevremizdekilere örnek oluruz.
Toplumsal Bağlar	İnsanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek	9E1: İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmalı, samimi olmalı ve birbirine anlayışlı davranmalı. 9K4: Toplumsal bağları güçlendirmeliyiz.
Toplum İçinde Yardımlaşmayı Artırmak	Toplumu bilinçlendirme	7K1: Farkındalık yaratmak için poster ve filmler kullanırım. 7K3: İnsanlara yardım için organizasyonlar yaparım. 9E2: Farkındalık artırıcı seminerler ve söyleşiler düzenlerim. 10K2: Örnek davranışlarla yardımlaşmaya teşvik ederim. 9K1: İnsanlara yardım edilmesi gerektiğini anlatırım.

Soru 13- Arkadaşlarınızla hangi alanlarda iş birliği yaparsınız?

Tablo 13- Soru 13'e Verilen Cevaplar

Ana Tema	Alt Tema	Kişiler ve Görüşler
Akademik ve Proje Çalışmaları	Derslerde ve projelerde iş birliği yapmak	7K5, 7K1, 8E1, 7E1, 8K1: Derslerde ve projelerde iş birliği yaparız. 9K1: Akademik çalışmalarda arkadaşlarımla birlikte hareket ederiz. 10K1: Derslerde birbirlerine konuları anlatırız ve projelerde iş bölümü yaparız. 9E2: Projelerde birlikte çalışırız. 7K4: Derslerde arkadaşlarıma destek olurum. 8K4: Bir arkadaşım zorlandığı durumlarda iş birliği yaparım. 10E2, 9K4, 10E1: Sınavlara çalışmama yardım ederler.
Sosyal Etkinliklerde İş Birliği	Doğum günü organizasyonları, sürprizler yapmak	7K3: Doğum günü etkinliklerinde arkadaşlarımla iş birliği yaparım. 9K3: Arkadaşlarıma sürpriz yaparım. 9K4: Sosyal etkinliklerde bir araya geliriz. 10K2: Bir arkadaş zor durumda kaldığında ona iş birliği yaparak yardım ederiz.
Destek ve Yardımlaşma	Arkadaşlara zor durumlarda yardım etmek	10K2: Arkadaşlarıyla birbirlerine destek oluruz. 9E1: Birbirimize duygusal ihtiyaçlarımızı karşılamak için yardım ederiz. 9K3: Arkadaşlarımızla zorluklarımızı beraber aşmak için yardımlaşırız.
	İşbirliği yapmamak	8E2: İşbirliği yapacak bir şey yok.

Soru 14- Yapay zekâ aile ve arkadaşlarınızın yerini tutabilir mi? Neden?

Tablo 14- Soru 14'e Verilen Cevaplar

Tema	Alt Tema	Kişi ve Görüşler
Duygusal Bağ Eksikliği	Duygu ve empati eksikliği	7K1: Tutamaz, çünkü gerçekçi değildir. 9K2, 7K3: Hayır, duyguları yoktur. 7E1: Empati yetenekleri yoktur. 9E2: Tutamaz çünkü ailem ve arkadaşlarım içten duygularla tepkiler verirken robotlar is kodlarla tepkiler verir bu da samimi hissettirmez. 8E2: Metal bir parça aile ve arkadaşlarımla samimiyetini anlamaz. 9K1, 10K2, 8K1: Yapay zekânın duyguları yoktur, gerçek bir bağ kurulamaz. 8K3: Hayır, tutamaz çünkü bizi anlayamaz. 7K5: Tutamaz çünkü arkadaşlarımız ile yaptığımız şeyleri robotlarla yapamayız.
İnsanlık ve Değerler	İnsan olmanın benzersizliği	8K4: İnsanları insan yapan şey insanlık dediğimiz değerdir. 9K4: Aile ve arkadaş sıcaklığının yerini hiçbir şey tutamaz. 8E1: Robotlar, duygularımızı anlayamaz. 9K3: Sevdığımız kişilerle yaşadığımız duygular ve bağlar robotlarda olmayan şeylerdir. 7K4, 10E1: Hayır, insanlar insandır, yapay zekâ insan değildir
Sosyal İlişkiler	İnsanlarla olan iletişimin yerini tutamaması	9E1: Robotlar insanlarla samimi bir bağ kuramaz. 10K1: Robotların iletişimi insanlar kadar içten değildir.
Pratik Faydalar	Yapay zekânın işlevsel fakat eksik olması	10E2: Yapay zekâ zaman tasarrufu sağlar ama duygu içermez.

Soru15- “İnsan mı, yapay zekâ mı daha değerlidir?” sorusuna dair düşünceleriniz değişti mi?

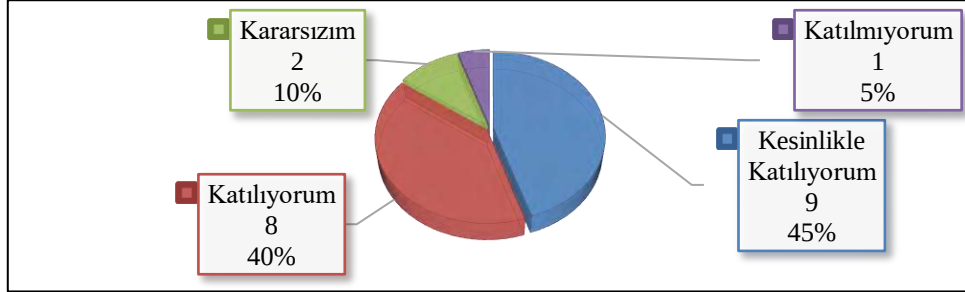
Tablo 15- Soru 15'e Verilen Cevaplar

Tema	Alt Tema	Kişi ve Görüşler
Sabit Görüş	Düşüncelerin değişmemesi	7E1, 9E1: Hayır, çizgi roman düşüncelerimi savundu. 9E2: Değişmedi, robotlar bir kopyadır ve orijinalinden değerli olamaz. 9K3: Değişiklik olmadı, robotlar insanlardan daha değersizdir. 10E2, 8E2, 9K2, 7K4, 7K5, 7K1, 9K1,7K3, 8K1: Düşüncem değişmedi. Hala insanın daha değerli olduğunu düşünüyorum. Çünkü metin tamamen benim düşüncelerim ile paralel ilerledi. 10E1: Fikrimin arkasındayım ve hikâyede mükemmel anlatmış.
İnsanlığın Benzersizliği	İnsanların değerinin tartışılmaz olması	7K2: İnsan düşünme yetisine sahip olduğu için robottan daha değerlidir. 8K4: İnsanlık değerini yorumlamak zordur, ancak yapay zekâ insanı tembelliğe alıştıırır ve güvenilir değildir. 9K4: İnsanlar sosyal ilişkiler ve duygular olmadan hayattan soyutlanır, bu yüzden insanlar daha değerlidir.
Yeni Perspektifler	Görüşlerin detaylanması	10K1: Robotların bize hangi yönlerden iyi, hangi yönlerden zarar verdiğini daha iyi analiz ettim. Yapay zekânın etkisi ölçülü olmalıdır. 10K2: Düşüncelerimde değişiklik olmadı. Ancak hikâyeyi okuduktan sonra fark ettim ki yapay zekâ hayatımızın içerisinde olması gerektiğinden fazla yer edinince sevdiklerimizi ihmal etmemize sebep olabilir.
İnsan-Robot Ayrımı	Robotların insanlar kadar değerli olmaması	8K3: Robotların duyguları yoktur ve insanları anlayamazlar. 10E2: Robotlar kaliteli zamanı sağlayamaz, insanlar kadar anlamlı bir bağ kuramaz. 8E1: Hayır olmadı her şeyden sonra ALLİN yine pervasızca harcanmış metal parçasından başka bir şey değildir.

3.2. Öz Değerlendirme Formu Bulguları

Madde 1- Etkileşimli çizgi roman, kendi değer davranışlarım üzerinde derin düşünmemi sağladı ve değer farkındalığımı geliştirdi.

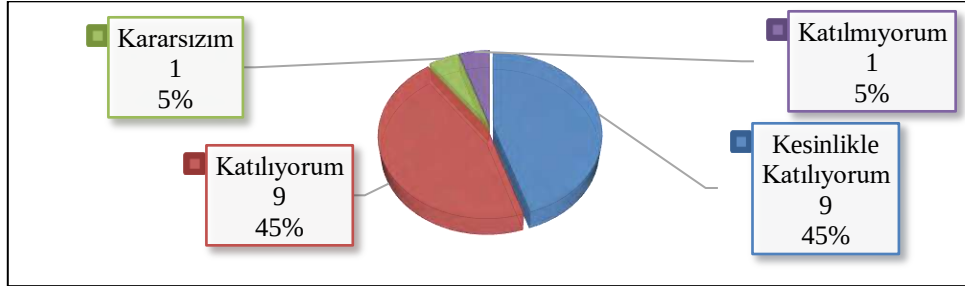
Grafik 2- Madde 1'e Verilen Cevaplar

Grafik 2'de görüldüğü gibi Madde 1'e araştırma gurubumuzun %45'ini oluşturan 16 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %40'ını oluşturan 8 katılımcı katılıyorum, %10'unu oluşturan 2 katılımcı kararsızım, %5'ini oluşturan 1 katılımcı katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.

Madde 2- Etkileşimli çizgi roman aracılığıyla yapay zekâ ile insan etkileşimleri hakkında farkındalığım arttı.

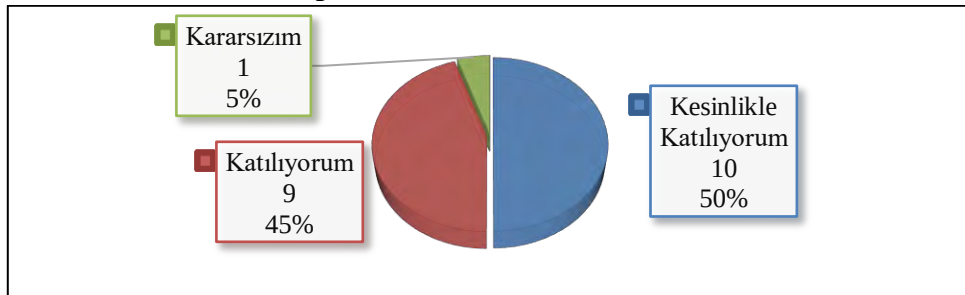
Grafik 3- Madde 2'ye Verilen Cevaplar

Grafik 3'de görüldüğü gibi Madde 2'e araştırma gurubumuzun %45'ini oluşturan 9 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %45'ini oluşturan 9 katılımcı katılıyorum, %5'ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım, %5'ini oluşturan 1 katılımcı katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.

Madde 3- Etkileşimli çizgi roman teknolojiye eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmamı ve yapay zekânın olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmemi sağladı.

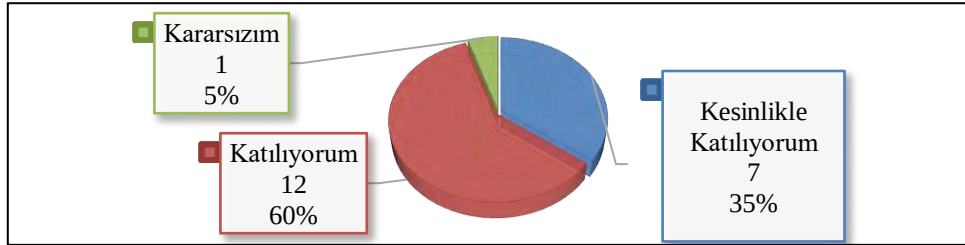
Grafik 4- Madde 3'e Verilen Cevaplar

Grafik 4’de görüldüğü gibi Madde 3’e araştırma gurubumuzun %50’sini oluşturan 10 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %45’ini oluşturan 9 katılımcı katılıyorum, %5’ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 4- Etkileşimli çizgi roman aracı lığıyla yapay zekânın toplumsal etkilerini analiz edebilme yeteneğimin geliştiğini düşünüyorum.

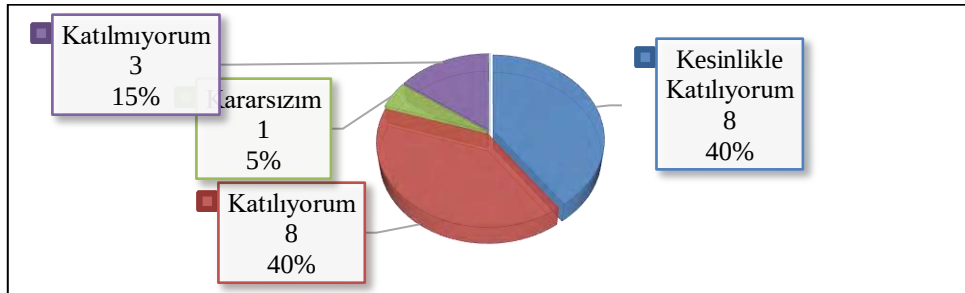
Grafik 5- Madde 4’e Verilen Cevaplar

Grafik 5’de görüldüğü gibi Madde 4’e araştırma gurubumuzun %35’ini oluşturan 7 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %60’ını oluşturan 12 katılımcı katılıyorum, %5’ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 5- Etkileşimli çizgi roman, olaylara farklı bakış açılarından bakabilme becerilerimi geliştirdi.

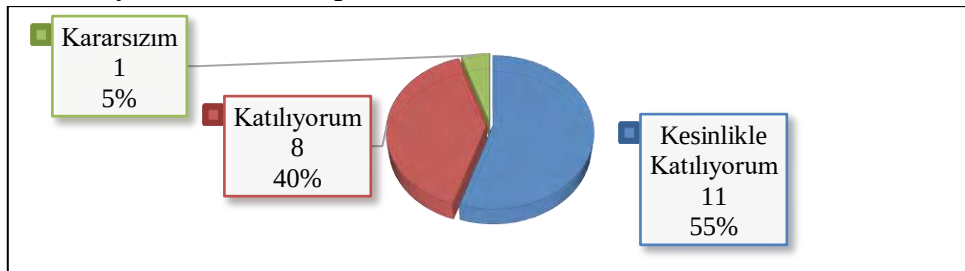
Grafik 6- Madde 5’e Verilen Cevaplar

Grafik 6’da görüldüğü gibi Madde 5’e araştırma gurubumuzun %40’ını oluşturan 8 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %40’ını oluşturan 8 katılımcı katılıyorum, %5’ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım, %15’ini oluşturan 3 katılımcı katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.

Madde 6- Etkileşimli çizgi roman aracılığıyla aile içindeki iletişimin önemi konusunda farkındalığım arttı.

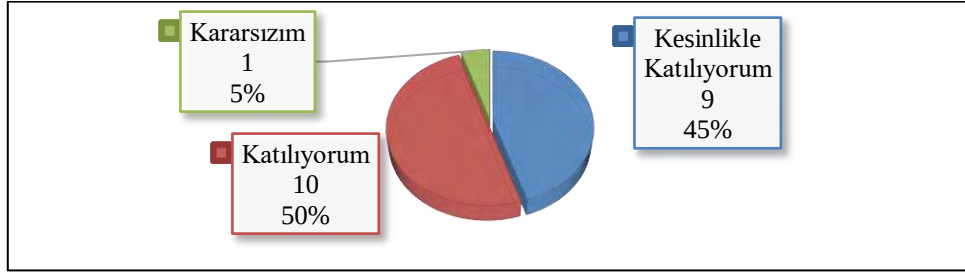
Grafik 7- Madde 6’ya Verilen Cevaplar

Grafik 7’de görüldüğü gibi Madde 6’ya araştırma gurubumuzun %55’ini oluşturan 11 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %40’ını oluşturan 8 katılımcı katılıyorum, %5’ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 7- Etkileşimli çizgi roman insani değerlerin toplumsal önemi konusunda farkındalığımı arttırdı.

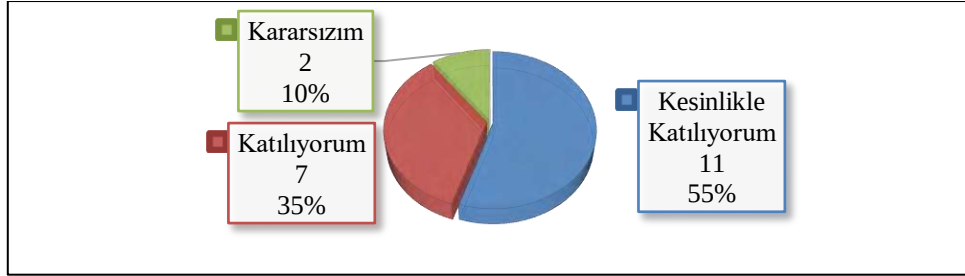
Grafik 8- Madde 7'ye Verilen Cevaplar

Grafik 8'de görüldüğü gibi Madde 7'ye araştırma gurubumuzun %45'ini oluşturan 9 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %50'ini oluşturan 10 katılımcı katılıyorum, %5'ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 8- Etkileşimli çizgi roman, yapay zekâya dair etik konular hakkında bilinçlenmeme katkı sağladı.

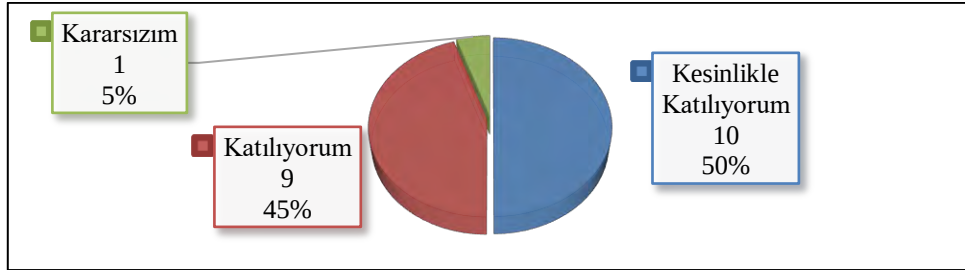
Grafik 9- Madde 8'e Verilen Cevaplar

Grafik 9'da görüldüğü gibi Madde 8'e araştırma gurubumuzun %55'ini oluşturan 11 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %35'ini oluşturan 7 katılımcı katılıyorum, %10'ini oluşturan 2 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 9- Etkileşimli çizgi roman aracılığıyla robot teknolojisinin insan yaşamındaki rolü konusunda farkındalığım arttı.

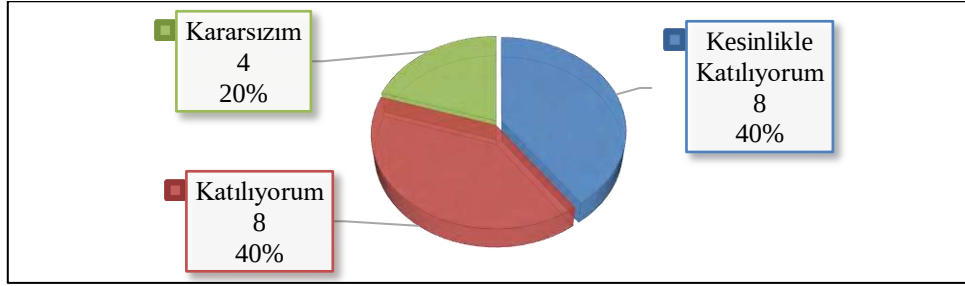
Grafik 10- Madde 9'a Verilen Cevaplar

Grafik 10'da görüldüğü gibi Madde 9'a araştırma gurubumuzun %50'sini oluşturan 10 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %45'ini oluşturan 9 katılımcı katılıyorum, %5'ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 10- Etkileşimli çizgi roman, geleceğin teknolojik trendlerini anlamama yardımcı oldu.

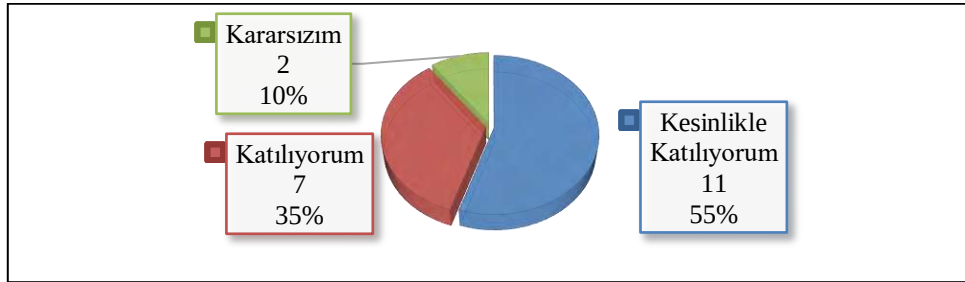
Grafik 11- Madde 10'a Verilen Cevaplar

Grafik 11’de görüldüğü gibi Madde 10’a araştırma gurubumuzun %40’ını oluşturan 8 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %40’ını oluşturan 8 katılımcı katılıyorum, %20’sini oluşturan 4 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 11- Etkileşimli çizgi roman formatı, insani değerler ve yapay zekâ üzerine öğrenme sürecimi daha eğlenceli ve erişilebilir hale getirdi.

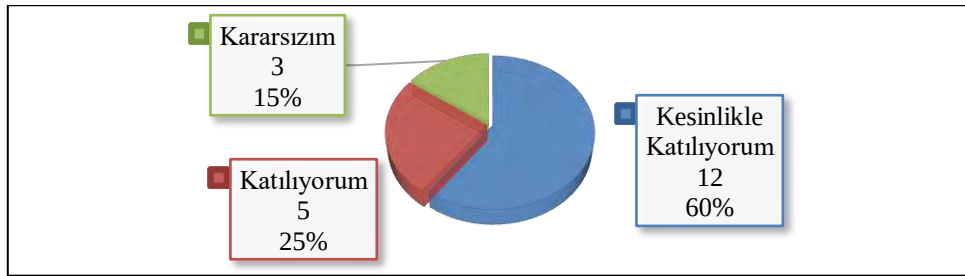
Grafik 12- Madde 11’e Verilen Cevaplar

Grafik 12’de görüldüğü gibi Madde 11’e araştırma gurubumuzun %55’ini oluşturan 11 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %35’ini oluşturan 7 katılımcı katılıyorum, %10’unu oluşturan 2 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 12- Etkileşimli okumadan sonra sevdiklerime duygularımı daha açık bir şekilde ifade etmeyi düşünüyorum.

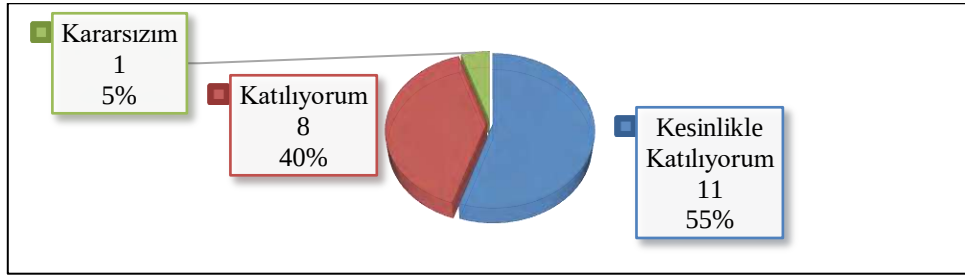
Grafik 13- Madde 12’ye Verilen Cevaplar

Grafik 13’de görüldüğü gibi Madde 12’ye araştırma gurubumuzun %60’ını oluşturan 12 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %25’ini oluşturan 5 katılımcı katılıyorum, %15’ini oluşturan 3 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 13- Etkileşimli okumadan sonra yapay zekânın yaşamımızda arkadaş değil araç olarak kalması gerektiğini daha fazla düşünüyorum.

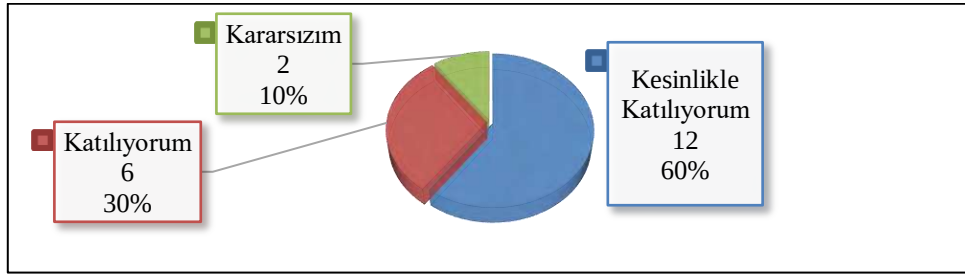
Grafik 14- Madde 13’e Verilen Cevaplar

Grafik 14’de görüldüğü gibi Madde 13’e araştırma gurubumuzun %55’ini oluşturan 11 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %40’ını oluşturan 8 katılımcı katılıyorum, %5’ini oluşturan 1 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 14- Etkileşimli çizgi roman ile etkileşimim sonucunda yapay zekâ ve robotlara güven konusunda daha temkinli davranmam gerektiğini fark ettim.

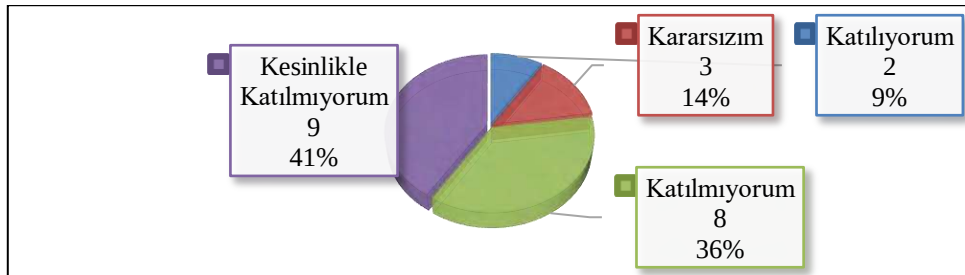
Grafik 15- Madde 14’e Verilen Cevaplar

Grafik 15’de görüldüğü gibi Madde 14’e araştırma gurubumuzun %60’ını oluşturan 12 katılımcı kesinlikle katılıyorum, %30’unu oluşturan 6 katılımcı katılıyorum, %10’ini oluşturan 2 katılımcı kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

Madde 15- Etkileşimden sonra yapay zekânın yaşamımızda araç olarak kalmasını değil arkadaşımız olması gerektiğini daha fazla düşünüyorum.

Grafik 16- Madde 15’e Verilen Cevaplar

Grafik 16’da görüldüğü gibi Madde 15’e araştırma gurubumuzun % 9’unu oluşturan 2 katılımcı katılıyorum %14’ünü oluşturan 3 katılımcı kararsızım, %36’sını oluşturan 8 katılımcı katılmıyorum ve %41’ini oluşturan 9 katılımcı kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, "Yarının İlk Günü" adlı etkileşimli çizgi roman aracılığıyla insani değerleri incelemeyi amaçlamaktadır. Görsel ve edebi sanatları kullanarak teknoloji ile insan ilişkilerini irdelemek ve gençlerin bu konudaki farkındalıklarını arttırmak hedeflenmiştir. Çizgi roman formatı, okuyucuların karakterlerle empati kurmalarına yardımcı olurken aynı zamanda öğretici bir deneyim sunmuştur. Etkileşimli içerikler sayesinde katılımcılar yalnızca pasif izleyiciler değil, aktif düşünce

süreçlerine dahil olan bireyler haline gelmişlerdir. Proje süreci ve sonucunda elde edilen bulgular projenin amacına ulaşıldığını göstermektedir.

Projenin bulguları, "Yarının İlk Günü" adlı etkileşimli çizgi romanın, insani değerlerin kavramsal ve deneyimsel anlamda derinlemesine ele alınmasında önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların etkileşimli okuma sırasında verdikleri yanıtlar, insanlarla robotlar arasındaki ilişkilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl şekillendiğine dair önemli bakış açıları sunmaktadır.

Etkileşimli okuma sırasındaki açık uçlu sorulara verilen yanıtların nitel analizi, katılımcıların insanların duygusal kapasitesi ve manevi bağları ile robotların sınırlı bilişsel yetenekleri arasında belirgin bir ayrım yaptığını göstermektedir. Çoğu katılımcı, insanların empati kurma yeteneğinin yanı sıra sosyal bağlarının derinliğini vurgulayarak; bu durumun insanları daha değerli kıldığını belirtmişlerdir. Bu bulgu, Kuçuradi'nin insan onuru ve etik eğitimin önemi konusundaki görüşlerini desteklemektedir (Kuçuradi, 2021). Öte yandan katılımcılar; robotların yalnızca programlandıkları görevleri yerine getirme kapasitesine sahip olduklarını ifade ederek insani değerlerin korunduğu bir toplum için bu teknolojinin sınırlarına dikkat çekmişlerdir.

Öz değerlendirme formu bulgularının nicel analiz sonuçlarına göre katılımcıların insani değerlere yönelik farkındalıklarının belirgin şekilde arttığını göstermektedir. Özellikle sevgi, saygı ve empatinin önemine dair yapılan değerlendirmelerde yüksek oranda "katılıyorum" veya "kesinlikle katılıyorum" ifadeleri kullanılmıştır. Bu durum, etik değerlerin güçlendirilmesinin yanı sıra genç bireylerde teknolojik unsurlara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirilmesine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu proje ile elde edilen veriler doğrultusunda; gençlerin yapay zekânın gelişimi ile ilişkili etik sorunlar üzerinde düşünmeleri teşvik edilmiş ve insani değerlere yönelik bilinçliliklerinin artırıldığı tespit edilmiştir. Proje hedeflerine büyük ölçüde ulaşıldığı görülmekte olup; bireylerde insani değer anlayışı güçlendirilmiş ve toplumsal dinamiklere katkıda bulunacak nitelikte farkındalık oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmamız genç nesillere yapay zekânın etik boyutları ve insan yaşamı üzerindeki etkileri hakkında bilgi vererek farkındalık yaratmış, insanların yapay zekâ ile olan ilişkilerini dolayısıyla yapay zekânın Araç mı? Arkadaş mı? olduğunu sorgulamalarına ve karar verme sürecine yardımcı olmuş; etkileşimli çizgi roman formatı ile insani değerleri eğlenceli ve erişilebilir bir şekilde sunmuş; sevgi, saygı, aile bağları, sorumluluk, arkadaşlık, empati, dürüstlük, şefkat, yardımseverlik, iş birliği, gibi kavramlar, karakterler aracılığıyla somutlaştırılarak okuyucuların bu değerlere sahip çıkmalarını teşvik etmiş; okuyucuları yapay zekânın olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmeye yönlendiren hikaye kurgusu ve etkileşimli soruları ile önemli bir değer olan eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmuş; çizgi roman gibi hem görsel sanatlar hem de edebi sanatlar aracılığıyla estetik değer kazandırmıştır.

- ✓ Hazırladığımız etkileşimli çizgi romana benzer insani değerler içeren çocuk kitapları ve gençlere yönelik romanlar hazırlanabilir.
- ✓ Çalışmamızda olduğu gibi çizgi romana karekodlar ile sorular eklenerek kitaplar basılı hale getirilebilir.
- ✓ Çizgi roman sorularını da içerecek şekilde seslendirilerek ve videoya aktararak çizgi film haline getirilebilir. Youtube kanalında yayınlanarak yaygınlaştırılabilir.
- ✓ Millî Eğitim Bakanlığı EBA Eğitim Portalı Articulate Storyline 360 Programı ile uyumlu çalışmaktadır. Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü ile görüşülerek etkileşimli çizgi romanımızın EBA portalına yüklenmesi ve tüm öğrencilere ulaşması sağlanabilir.

5. KAYNAKLAR

- Aslan, M.H, (2021), Articulate 360 İle Dijital İçerik Geliştirme, Kodlab Yayın Dağıtım ve Eğitim Hizmetleri.
- Atan, F., & Kocasaraç, H. (2022). Dijital Öğrenme-Öğretme Araçları. Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6(2), 1-17. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mead/issue/74801/1118888>
- Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Liman Kaban, A., Taşçı, G., vd. (2021). Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim Ve Dijital Yeterlilikler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 7(2), 35-63. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/62130/911584>
- Büyükdüvenci, S. (2006). Sanat Ve Değer, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 47-50 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48601/617464>
- Goleman, (2022), Duygusal Zekâ EQ neden IQ'dan daha önemlidir, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2021). Dijitalleşme, İnsan Haysiyeti, Bilgi ve Etik. TRT Akademi, 6(12), 564-569. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/62598/945246>
- Kulaksızoğlu, A., & Dilmaç, B. (2013). İnsani Değerler Eğitimi Programı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(12), 199-208 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/381/2389>
- Özbek, Y. (2018). Sanat, Edebiyat ve Eğitim. Doğu Esintileri(9) 73-84. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dogu/issue/39213/462107>
- Park, F., & Ocak, G. (2022). Ortaokul Öğretmenleri Dijital İçerik Hazırlama Özyeterlilik Ölçeği Geliştirme Çalışması. Turkish Journal of Primary Education, 7(1), 1-24. Erişim Tarihi: 29.12.2022, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tujped/issue/71004/1068712>
- Sarı, Ö., & Önköl, G. (2007). Eleştirel düşüncede entegrasyon süreci olarak eğitim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 45-52. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Guencel-Oenköl/publication/326464222_Eleştirel_Düşüncede_Entegrasyon_Sureci_Olarak_Eğitim_Education_as_an_Integration_Process_in_Critical_Thought/links/5b4f557045851507a7ad456a/Ellestirel-Duesuencede-Entegrasyon-Suereci-Olarak-Egitim-Education-as-an-Integration-Process-in-Critical-Thought.pdf
- Yavuz, K. E. (2010). Çocuğunuzun Duygusal Zekâ Gelişimi İçin Küçük Sağlam Adımlar, Ankara: Timaş Yayınları.
- Yıldırım, A. (2023). Âşık Veysel'in "Kara Toprak" Şiirini Aksiyolojik Yönden İnceleme. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (36), 533-540. Erişim Tarihi: 12.01.2024, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3445266>
- Yılmaz, M. T. (2015). Albert Bandura ve Değerler Eğitimi. *Temmuz-Ağustos 2015*, 83. Erişim Adr: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/65887887/Degerler_Egitimi_ve_egitim_programlar%C4%B1-libre.pdf?1614863651=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DElestirel_Pedagoji_critical_pedagogy.pdf&Expires=1736882177&Signature=gXR9-yC0agIqwX8CuW6zLEmz83fzpnVHpnhEG6Ow1evcLVlwmZV5Y36gkHSPonaYZC6k1aly4baAVOP3n4lhQO5MtlNFK0FMb2LzNH7ffK8DeeQo-urWnmX4yoYNwSSWdPqWJZ7yCRpUI6csuPZ7l5T4FgE345OnjqW9MzroJ6gjajNgC8HQWUtVv9Io7tLI7eIaV1yY3QjtNjKXWKCeFRpOkCFK-ottIQ-

UVkh9kVKTXopKdPF1uVX6cq0coVPsyNnCJnMdvx7T2FFvDcGr3VevNLzvZ8kW1c-
m6914BddP1VURRmn3RhAFHouksxS5iJUhXmokIzcQiPJwTkyQA__&Key-Pair-
Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=85

**GOLDEN AGE SCHOLARS LIVING IN ANATOLIA
ANADOLU'DA YAŞAYAN ALTIN ÇAĞ ALİMLERİ**

Ebru ÖNER¹, Erva KONDAKÇI²

**¹Dr, Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Felsefe,
ORCID numarası: 0000-0002-3681-9443**

**²Öğrenci, Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Bilim Tarihi-Bilişim Teknolojileri,
ORCID numarası: 0009-000-94416055**

Özet

Bir zamanlar felsefe ve bilimin beşiği olan bugün üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları ve Türk-İslam dünyası, felsefe, bilim ve kültür dünyası açısından çok önemli bir yere sahiptir. Projemizde amacımız, insanlarımıza yaşadığımız coğrafyanın önemi ve tarihsel süreçte edindiği felsefi, bilimsel ve kültürel birikim konusunda farkındalık kazandırmak ve bilgi düzeylerini arttırmaktır. Bunu yaparken çağımız insanına en kolay ulaşılabilecek araç olan teknolojiden faydalanılmıştır.

Çalışmamızda Anadolu'da ve Altın Çağ'da yaşamış olan alimlere ve çalışmalarına ulaşmak için literatür taraması yapılmıştır. Ulaşılan bilgiler değerlendirilerek alimlerimizin yaşamları ve bilim dünyasına katkıları tespit edilmiştir. Türk-İslam bilim tarihinde çok etkili olan on beş alim seçilerek projemizde yer verilmiştir. Alimlerin yaşadıkları yerler dikkate alınarak fotoğrafları Türkiye haritasına yerleştirilmiştir. Fotoğrafa dokununca bilim insanımız hakkındaki bilgiler müzik eşliğinde gelecek şekilde Mitt App Inventor yazılım programı ile kodlanmıştır. Böylece. https://play.google.com/store/apps/details?id=appinventor.ai_kondakcierva5353.proje1 linki ile ulaşılabilen android bir uygulamaya geliştirilmiştir. Ayrıca android programa ulaşamayanların da bu bilgilere ulaşabilmesi ve okullarda rahatça gözler önünde sergilenebilmesi amacıyla alimlere ait bilgiler resimli kare kodlara dönüştürülerek Türkiye haritasına yerleştirilmiştir. Bu haritaya <https://drive.google.com/file/d/1c3SSca1PvbYltpS8POF0zJ0j3Asa4LyN/view?usp=sharing> linki üzerinden ulaşılabilir. Böylece katılımcılar anroid programda harita üzerindeki alimlerin resimlerinin üstüne tıkladıkça ve kare kodlu haritada kare kodları okuttukça da projemizin uygulamasını deneyimlemişlerdir.

Uygulama öncesinde ve sonrasında gönüllü katılımcılara test yapılmış, ön ve son test arasındaki başarı düzeyleri nicel araştırma yöntemiyle Microsoft Excell programında analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Genel olarak katılımcıların bilgi düzeylerinde %33,5 artış sağlanFdığı tespit edilmiştir. Ayrıca nitel araştırma yöntemiyle katılımcıların program hakkındaki görüşleri alınarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar eğlenerek Anadolu'da yaşayan Altın Çağ Alimleri hakkında bilgi edindiklerini, geçmişten ilham aldıklarını ve bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Altın Çağ, Mit App Inventor, Android

Abstract

The lands of Anatolia, where we live today and which once served as the cradle of philosophy and science, and the broader Turkish-Islamic world hold a highly significant place in the realms of philosophy, science, and culture. The aim of our project is to raise awareness among people about the

importance of the geography we inhabit, as well as its accumulated philosophical, scientific, and cultural heritage throughout history, and to enhance their knowledge levels. In doing so, we have made use of technology, which is the most accessible tool for reaching people in our era.

In our project, a literature review was conducted to explore scholars who lived in Anatolia and during the Islamic Golden Age, along with their works. The information obtained was evaluated to identify the lives and contributions of these scholars to the scientific world. Fifteen scholars who had a major impact on the history of Turkish-Islamic science were selected and included in the project. Taking into account the regions where they lived, their photographs were placed on a map of Turkey. When a photograph is tapped, information about the respective scientist is presented along with music, coded using the MIT App Inventor software program. Thus, an Android application was developed, accessible via the following link:

https://play.google.com/store/apps/details?id=appinventor.ai_kondakcierva5353.proje1

Additionally, to ensure that those who cannot access the Android application can still reach this information—and to enable easy display in schools—the information about the scholars was converted into illustrated QR codes and placed on a map of Turkey. This map can be accessed via the following link:

<https://drive.google.com/file/d/1c3SSca1PvbYltpS8POF0zJ0j3Asa4LyN/view?usp=sharing>

In this way, participants experienced the project by clicking on the images of the scholars on the interactive Android map and by scanning the QR codes on the printed map. Before and after using the application, volunteer participants were given tests. The success levels between the pre-test and post-test were analyzed and compared using quantitative research methods in *Microsoft Excel. It was determined that participants' knowledge levels increased by 33.5% on average. Additionally, through qualitative research methods, participants' opinions about the program were collected and evaluated. Participants reported that they enjoyed learning about the Golden Age scholars who lived in Anatolia, that they were inspired by the past, and that such applications should be more widely implemented.

Keywords: Golden Age, Mit App Inventor, Android

1.GİRİŞ

Anadolu toprakları geçmişten günümüze kadar Göbeklitepe'de yaşayanlara, Hititlere, Frigyalılara, Urartulara, Lidyalılara, Asurlulara, Truvalılara, İyonyalılara ve daha birçok medeniyetlere, son olarak da Türklere ev sahipliği yapmıştır. Altın Çağ'da İslam Bilim ve Kültür dünyası geçmiş veya komşu kültürlerin bilim mirasları, kararlı ve yoğun bir biçimde, devlet tarafından desteklenen ve din tarafından rahatsız edilmeden, aksine teşvik edilmiş bir tarzda çok hızlı bir şekilde kendi yaratıcılık eşiğine ulaşmıştır. (Sezgin, F. 2010) Bu projede amacımız, Türk İslam düşünce ve bilim dünyasının en büyük bilginlerinden olan el-Biruni'nin söylediği gibi, her Türk ve Müslümanın yapması gerekeni yapmak, öncellerimizin başarılarını minnettarlıkla karşılamak, gerçek olarak görüneni gelecek kuşağa ve sonrakilere emanet etmek (Sezgin F. 2016) için günümüz teknolojisinden yararlanarak geçmişten getirdiğimiz bilim ve kültür mirasını gelecek nesillere aktarmaktır.

Projemizde Anadolu'da yaşayan Altın Çağ Alimleri olarak yaşadıkları yıllara göre sırasıyla Sabit İbn Kurre, Bettani, Cezeri, Şeyh Edebali, Kadızade Rumi, Hacı Paşa, Şerafettin Sabuncuoğlu, Ali Kuşçu, Mirim Çelebi, Piri Reis, Mimar Sinan, Molla Lütü, Seydi Ali Reis, Nidai, Takıyüddin ele alınmıştır. Mit App Inventor android uygulamasında ve oluşturulacak kare kod haritasında kullanılmak üzere araştırma yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda alimlerimiz hakkında ulaşılan bilgiler aşağıdaki şekilde sentezlenmiş ve uygulamalarımızda yer verilmiştir.

Sâbit Bin Kurre (836- 901 / Urfa)

İslâm matematiğinin oluşumuna katkıda bulunan Harranlı matematikçilerin başında gelmektedir. Sâbit b. Kurre, felsefî ilimlerle uğraşma imkânı buldu. Sâbit b. Kurre felsefe, matematik, astronomi, tıp ve tabii bilimler alanında tercüme ve telif eserleriyle felsefe ve bilime katkıda bulunmuştur (Fazlıoğlu, 2008). Yaptığı tercümelerle Pitagorcu ve Eflatuncu sayı teorilerinin İslâm Dünyasında tanınmasını sağlamıştır (Bayrakdar, 2017).

İslâm matematiğine katkılarını üç aşamada özetlemek mümkündür. Birinci aşama, Yunan matematiğinin önemli eserlerini Arapça'ya çevirmesi veya daha önce yapılan tercümeleri tashih etmesidir. İkinci aşama, Sâbit'in tercüme ve tashihleri vasıtasıyla Arapça bir matematik dilinin oluşması konusundaki katkılarıdır. Üçüncü aşamadaki katkıları ise matematiğin aritmetik (sayılar teorisi), cebir, geometri, koni kesitleri ve trigonometri gibi alanlarındaki özgün eserlerdir (Fazlıoğlu, 2008).

Sâbit b. Kurre Astronomi tarihinde Batlamyus sisteminde düzeltme yapmaya kalkışan ilk reformistlerden biri olarak, Mekanik biliminde statığın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Tıp sahasında da hastalıklar, embriyoloji, kan dolaşımı, kuşların anatomisi, veteriner hekimlik konularında (Fazlıoğlu, 2008) çalışmalar yapmıştır.

Bettânî (858- 929/ Urfa)

Bettânî tahminen 858 yılında Harran veya yakınlarında doğdu (Bayrakdar 2017). Onun geometri, teorik ve pratik astronomi ile astrolojide önde gelen bilginlerden ve meşhur gözlemcilerden biri olduğu; güneş ve ay gözlemlerine ait tablolar verip Batlamyus'un el-Mecisî'sindeki bilgileri tashih ederek geliştirdiği ve yeni buluşlarını açıkladığı bir eser yazdığı bilinmektedir. (Müftüoğlu, 1992) Batı'da Albategnius Olarak Tanınan Bettânî kendisinden sonraki yüzyıllara önemli ölçüde etki eden bu eseri Ez-Zic-i Sabi olarak da bilinen Sabi Çizelgeleri (Al-Hassani, 2010) olarak tanınmaktadır.

Bettânî'nin Gökbilimine yaptığı katkılar nedeniyle batılilar tarafından Arapların Batlamyus'u şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca Ay kraterlerinden birine onun adı verilmiştir. Ayrıca sinüs ve kosinüs teoremlerini icat ettiği için trigonometri'nin kurucusu olarak da görülmektedir (Bayrakdar 2017).

Cezeri (1136-1206/Diyarbakır)

Doğum tarihi ve yeri tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık olarak 1136-1206 arasında yaşamıştır. 1174-1200 yılları arasında Diyarbakır'da Artuklu Hükümdarına hizmet ettiği bilinmektedir. Mekanik ve Mühendislik alanda eserler vermiştir. Cezeri sibernetik denge sistemini kullanarak otomatik hareket edebilen 50 adet alet yapmıştır. Bu nedenle "Robotun ve Otomat"ın Babası olarak anılmaktadır (Bayrakdar, 2017).

Kitâb fî ma 'rifeti'l-hiyeli'l-hendesiyye adlı ünlü eserini Emîr Nâsırüddin Mahmud'un isteği üzerine kaleme almıştır. Kitap altı kısma ayrılmış olup ilk dört kısım onar, son iki kısım da beşer bölümden meydana gelmektedir. Bu kısımlar su saatleri ve kandil saatleri, ziyafetlerde kullanılan kaplar ve sürahiler, el yıkama ve kan alma için kullanılan kaplar, çeşmeler ve mekanik yollarla hareket eden (otomatik) müzik aletleri, su pompalayan makineler, muhtelif aletler üzerinedir (Ökten 1993).

Şeyh Edebali (Öl.1326 / Karaman)

Şeyh Edebali Karaman'da Doğdu. İlk öğrenimini Karaman'da yaptıktan sonra Dımaşk'a giderek Din ilimleri tahsili yaptı. Dımaşk'tan ülkesine dönünce Bilecik'te bir zaviye kurarak halka doğru yolu göstermeye çalıştı. Osman Gazi ile Bilecik'te tanıştı. Osmanlı Devleti'nin kurulmasında manevi önderlik etmiştir.

Edebâli mutasavvıf olması yanında ilk Osmanlı kadısı ve müftüsüdür. Döneminin birçok fakihî ile görüşmüş ve onlardan ders almış, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Tefsir, Hadis ve İslam Hukuku alanlarında uzmanlaşmış bir din alimidir.

Şeyh Edebali Damadı Osman Gazi'nin Bey Olması Üzerine Verdiği Nasihat

"Ey oğul! Bundan sonra öfke bize, uysallık sana
Güceniklik bize, gönül almak sana
Suçlama bize, katlanmak sana
Acizlik bize, yanılğı bize, hoş görmek sana
Geçimsizlikler, çatışmalar, anlaşmazlıklar bize, adalet sana
Kötü göz, şom ağız haksız yorum bize, bağışlamak sana
Ey Oğul! Bundan sonra bölmek bize, bütünlenmek sana
Üşengeçlik bize, uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana
Ey Oğul! Sabretmesini bil, vaktinden önce çiçek açmaz
İnsanı yaşat ki, Devlet yaşasın
Ey Oğul! Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı
Allah (C.C) yardımcın olsun (Şahin, 2015)

Kadıẓâde-i Rûmî (1337-1440/ Bursa)

Din alimleri sınıfından gelen babasının ölümü üzerine dedesi Kadı Mahmud Çelebi tarafından yetiştirildiği için Kadıẓâde lakabıyla anılmaktadır. Dinî ve aklî ilimleri dedesinden ve I. Murad döneminin meşhur âlimi Molla Fenârî'den okudu. Ardından Konya'ya giderek astronomi dersleri aldı. (Fazlıoğlu, 2001). Daha sonra Semerkant'ı İslam Uygarlığının Bilim merkezi haline getirmeyi amaçlayan Uluğ Bey (Sezgin, 2016) tarafından Semerkant rasathanesinin başına getirildi. Uluğ Bey ondan dersler aldı. Rûmî talebelerine Osmanlı ülkesine gitmeleri için telkinde bulunmuştur. Ali Kuşçu ve Şirvani onun yönlendirmesiyle Anadolu'ya gelirken Semerkant matematik-astronomi okulunun zengin birikimini de birlikte getirmiştir. Dolayısıyla kendisi Semerkant'ta olsa da öğrencileri vasıtasıyla asıl vatanına hizmet etmiştir (Fazlıoğlu, 2001). Matematik, trigonometri, geometri ve astronomi ile ilgili eserler verdi. Kadıẓade gökbilimine matematiğin yanında fizik kurallarını uygulamıştır. Bu astronomiye yaptığı en büyük katkıdır (Bayrakdar, 2017).

Rumi güçlü ve doğru bir bilim zihniyetine sahipti. Bunun en güzel işaretini Gözlemevi müdürü olduğu sırada kendisinden habersiz bir bilgini işten çıkaran Dönemin Sultanı Uluğ Bey'e karşı göstermiştir. Uluğ Bey'e "ya o bilgini işe alacaksın ya da ben işi bırakıyorum" diyebilmiş, Uluğ Bey de bilgini yeniden işe almıştır (Bayrakdar, 2017).

Hacı Paşa (1339-1424/ Konya)

Aslen Konyalı VE asıl adı Celâleddin Hızır olan Hacı Paşa, tahsil için Mısır'a giderek dinî ve aklî ilimleri okumuş, keskin zekâsı ve çalışkanlığı ile hocasının takdirini kazanmıştır. Kahire'de öğrenciliği sırasında tutulduğu ağır bir hastalık nedeniyle Hacı Paşa'yı tıpla meşgul olmaya başladı. Daha çok tıp sahasındaki eserleriyle tanınan Hacı Paşa tefsir, kelâm ve mantık konularında da değerli çalışmalar yapmıştır. İki Türkçe tıp kitabı dışında kalan eserlerinin tamamını Arapça yazmıştır.

Hacı Paşa tıpta büyük bir otorite olduğu için Anadolu'da "İkinci İbn Sina" olarak anılır. Tıp ve eczacılık alanlarında ilk Türkçe eseri yazmıştır. Böylece Türkçe'nin de bilim dili olduğunu göstermiştir. Anadolu'da tıp ve eczacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Çalışmalarında Müslüman ve Yunanlı bilginlerin eserlerinden yararlanmıştır (Bayrakdar, 2017).

Sabuncuoğlu Şerafettin (1386-1468 /Amasya)

Amasya Dârüşşifâsı'nda eğitim görmüş, orada on dört yıl hekimlik yaptıktan sonra Candaroğlu İsfendiyar Bey zamanında (1385-1440) bir süre Kastamonu'da bulunmuş, Cerrâhiyye-i İlhâniyye'yi yazdığında İstanbul'a giderek kitabını Fâtih Sultan Mehmed'e sunmuştur. (Yıldırım, 2008) Osmanlı bilim dünyasında yeterince tanınmayan Sabuncuoğlu, Amasya'da yaşamış olması ve eserlerini o günün bilim dili olan Arapça yerine Türkçe yazması nedenleriyle yeteri kadar tanınmamıştır.

Eserleri.

1. *Akrâbâzîn Tercümesi*: Şehzade Bayezid'in ikinci Amasya valiliği sırasında onun isteği üzerine İsmâil b. Hasan el-Cürcânî'nin Farsça *Zahîre-i Hârizmşâhî* adlı kitabının “Akrâbâzîn” başlıklı son bölümünden 1444 yılında yaptığı tercümedir. Sabuncuoğlu otuz bir bab olan bu bölümü ilâveler yaparak otuz üç baba çıkarmıştır. İlâçların hazırlanma usulleriyle başlayan kitap daha sonra macun, merhem gibi ilâçların formüllerini verir.

2. *Cerrâhiyye-i İlhâniyye* : Kitabın en önemli özelliği, tıp tarihinde ilk defa cerrahî müdahaleleri gösteren minyatür tekniğinde yapılmış çeşitli resimler içermesi ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olmasıdır.

3. *Mücerrebname*: Sabuncuoğlu 1468'de yazdığı eserin önsözünde kitabını Amasya'daki hekim çevresinin isteği üzerine kaleme aldığını söyler. Kitapta çeşitli hayvanlar, insanlar ve müellifin kendi üzerinde denemiş olduğu ilâçların hazırlanışı ve kullanılışı anlatılmaktadır. Eser Türk tıp tarihinde bir hekimin kendi buluşu ilâç ve tedavi metotlarını anlattığı ilk monografi olması bakımından önemlidir.

Ali Kuşçu (Öl.1474/İstanbul)

Asıl adı AlâaddînAlî b.Muhammed el-Kûşcî'dir. Kadızade-i Rumi ve Uluğ Bey'den astronomi ve matematik dersleri alır. 1421'de kurulan Semerkant gözlemevinde hocalık yapar. İlmîne hayran olan Fâtih Sultan Mehmet Ali Kuşçu'yu Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etti. Bu tayin sayesinde İstanbul'da astronomi ve matematik alanındaki çalışmaları yaptı. İstanbul'un boylamını, eskiden belirlenmiş olan 60 derecelik değeri düzelterek 59 derece, enlemini de 41 derece 14 dakika olarak tesbit etti. Fâtih Camii'nde de bir basîtesi (güneş saati) vardır (Aydın, 1989). Ali Kuşçu Semerkant rasathanesinin kuruluşuna ve geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Sezgin, 2016). Ali Kuşçu 15 Aralık 1474 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Matematik, Astronomi, Uzay Geometrisi(Trigonometri) alanlarında Farsça ve Arapça olarak yazılmış yaklaşık 35 eseri vardır. Ondalık kesirler üzerine çalışmış, bu çalışmalar İstanbul'dan Battıya geçmiştir. O zamanlar Batı'da bilinmeyen ondalık sayılar “Türk Matematiği” olarak anılmıştır. Ayrıca Kelam gibi dini, Arapça gibi dil bilimleriyle de ilgilenmiştir (Bayrakdar, 2017).

Pîrî Reis (Öl.1554/ Çanakkale)

Piri Reis 1465 veya 1470 yılları arasında Gelibolu'da doğdu. Ünlü Türk amirali olan amcası Kemal Reis tarafından yetiştirilmiştir (Bayrakdar, 2017) Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde filoda bir gemi reisi olarak hazır bulunan Pîrî Reis, Nil nehri üzerinden ulaştığı Kahire'de 1513 tarihli ilk dünya haritasını 1517 yılında padişaha takdim etti. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1521 yılındaki Belgrad seferi sırasında Tuna donanmasında bulundu, ertesi yıl gerçekleştirilen Rodos Seferi'ne de katıldı.

Pîrî Reis çizdiği iki dünya haritası ve Akdeniz portolanı olan *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eseriyle büyük ün kazanmıştır. Gelibolu'da çizdiği 1513 tarihli dünya haritası parçası İspanya, Portekiz ve Batı Afrika kıyıları ile Amerika kıtasının doğu kıyılarını göstermektedir. Günümüzde mevcut en eski dünya

haritası olması bakımından önemi tartışılmaz olan haritanın kaynakları Doğu ve Batı dünyasından kendisine ulaşan eski haritalarla Kristof Kolomb'un haritasıdır.

Mimar Sinan (1490 - 1588 / Kayseri)

Koca Sinan olarak da tanınan dünyanın en önemli mimarı olan Sinan Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuştur. Yavuz Sultan Selim zamanında bir devşirme olarak İstanbul'a getirilir. Mimar Sinan bir devşirme olmasına rağmen özbeöz Türk olan Karaman Hristiyan Türklerindendir. Mimarlıkta yenenekli olduğu anlaşılınca Mimarlık dersleri alır. Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü dönemi olan 16. yüzyılda 1538'den 1588'e kadar, kesintisiz elli yıl devletin yapı işlerini yürüterek Osmanlı şehirlerini alımlı binalarla Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleymanla birlikte ordunun geçeceği yol, köprü ve kaleler inşa etmek üzere seferlere katılır (Bayrakdar, 2017).

Mimar Sinan yazılı ve mimari eserler vermiştir. Adsız Risale, Risale-i Mimariye ve Tuhfetü'l-mimarın (Mimarlara Hediye) adlı kitapları vardır. Mimari yapılarının toplam sayısı 364'tür. Bunlar, 84 cami, 52 mescid 57 medrese, 22 türbe, 7 Kur'an Öğrenme evi, 17 aşevi, 3 hastane, 8 köprü, 35 saray, 6 mahsen, 20 kervansaray, 7 su kemeri, 46 hamamdan ibarettir (Bayrakdar, 2017). Mimarı olan Mimar Sinan'ın yaptığı en büyük camilerin ilki Şehzade Cami, ikincisi Süleymaniye Cami ve üçüncüsü Selimiye Cami'dir. (Sezgin, 2016)

Molla Lutfi (1446-1495/ Tokat)

Tokat'ta doğduğunu bizzat kendisi söyleyen Molla Lutfi ilk öğrenimini çağının âlimlerinden olan babası Kutbüddin Hasan'ın yanında gördü. Daha sonra İstanbul'a giderek Sinan Paşa'dan mantık, felsefe, kelâm ve onun yönlendirmesiyle Ali Kuşçu'dan matematik dersleri aldı. Fâtih Sultan Mehmed tarafından saray kütüphanesine hâfiz-ı kütüb olarak tayin edildi. Böylece buradaki nâdir eserleri inceleme imkânı elde edip birçok ilim dalında görüş bildirecek bir düzeye ulaşmıştır (Özen & Gökay, 2005).

Molla Lutfi zındıklık suçlamasıyla yargılandıktan sonra idam cezasına çarptırıldı. Taşköprizâde'nin "eşi bulunmaz, üstün kişiliğe sahip rakipsiz bir âlim" dediği Molla Lutfi'nin idamının açıklanan sebebi her ne kadar dinden çıkma ise de bu hükmün gerçek sebebinin hemen bütün kaynaklar tarafından hasımlarının kıskançlık ve düşmanlığına bağlandığı görülmektedir. Dinsizlik ile suçlamasına gösterilen bir sebep; derslerinden birinde Hz. Ali'nin ayağına saplanan bir okun kendisi huşû içinde namaz kılarken çıkarıldığını ve onun hiç acı hissetmediğini söyledikten sonra dediği, "Asıl namaz budur; yoksa bizim kıldığımız namaz kuru kalkıp eğilmekten ibarettir; onda da fayda yoktur" ifadesidir. Bu ifade saptırılarak sadece "namaz kuru kalkıp eğilmekten ibarettir; onda da fayda yoktur" şekline çevrilmiş ve haksız yere suçlanarak idam edilmiştir. (Özen & Gökay, 2005)

Molla Lutfi, kelam felsefe ve matematik ile ilgilenmiş 15. yüzyılın önemli bir bilginidir. Eserlerinin çoğunu Arapça yazmış olmakla birlikte Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır (Bayrakdar, 2017).

Seydi Ali Reis (1498-1562/ Sinop)

Seydi Ali Reis Sinop'tan İstanbul'a göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak Galata'da dünyaya geldi. Babası Denizcilik Okulunda idareciydi (Bayrakdar, 2017). Kâtib-i Rûmî adıyla da bilinen Seydi Ali Reis erken yaşlarda denizcilikle tanıştı. Genç yaşta Kanûnî Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi'ne katıldı. Barbaros Hayreddin Paşa'nın maiyetinde çalışırken Akdeniz'i iyice öğrendi. Preveze Deniz Muharebesi'nde görev yaptı. Trablusgarp seferine çıktı (Ak, 2009).

Seydi Ali Reis bir denizci olarak Coğrafya ve buna bağlı olarak astronomi bilimleri ile uğraşmış bu sahalarda eserler vermiş, bunun yanında Kâtibî mahlası ile şiirler yazmıştır. Seydi Ali Reis astronomi sahasında Ali Kuşçu'nun el-Fethiyye adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Seydi Ali Reis'in diğer

bir eseri, yine Türkçe kaleme aldığı Mir'ât-i Kâinât (Evrenin Anayasası)'dır. Eser denizciliğe ait olmasına rağmen ihtiva ettiği konular dolayısı ile astronomi (Fazlıoğlu) bilgisi de içermektedir. Eserlerinde usturlabın yapımı ve nasıl kullanılacağı, güneşin ve yıldızların uzaklığı, kıblenin ve öğle vaktinin belirlenmesi, daire çemberlerinin sinüs, kiriş ve tanjantlarının bulunması ve karşı tarafına geçilemeyen bir nehrin genişliğini ölçme usulleri gibi konular hakkında bilgiler vermiştir (Ak, 2009).

Nidâî (1509-1570 / Ankara)

Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî “Hekim Nidâî” olarak Meşhurdur. Tıp tahsilinden sonra Konya’da Mevlevî tarikatına girer. Şehzade II. Selim Konya Valiliği sırasında kendisine mürid olur. II. Selimin padişahlığı döneminde saray tabipliğine atanır ve sonra başhekim olur. Eserlerinden bazıları şunlardır.

1. Menâfiu’n-nâs (İnsanların Menfaatleri)
2. Dürr-i Manzûm: Menâfiu’n-nâs (Nazmun İncisi)
3. Rebîu’s-selâme: Veba ve kolera hastalıklarını konu alır.
4. Tenbîhnâme. Ahlâk ve tasavvufa dair hikâyelerden oluşur.
5. Esrâr-ı Genc-i Ma’nâ. (Anlam Hazinesinin Sınırları)
6. Vasiyetnâme (Pendnâme, Nasihatnâme). Tıp ahlâkına dair eser. (Özçelik, 2007)

Tıp, tasavvuf ve ahlak konularında eserler vermiştir. Nidâî özellikle firengi, o, kolera, veba ve benzeri hastalıkların tedavisi için hazırladığı ilaçlarla öne çıkmıştır. Ayrıca hastaların tedavisinde psikolojilerinin ve morallerinin yüksek tutulmasına yönelik telkinlerin gerekli olduğunu savunmuştur (Bayrakdar, 2017).

Takiyyüddin Er-Râsîd (1526-1585/ Öl. İstanbul)

1526 tarihinde Dımaşk’ta Türk kökenli bir aile içinde doğdu. Matematik ve astronomi araştırmalarını en ileri düzeye ulaştırdığı 1570 yılında İstanbul’a gelen ve bir yıl sonra II. Selim tarafından müneccimbaşılığa tayin edildi. Galata Kulesi’nde gözlem çalışmalarına başladı. Birkaç yıl süren bu çalışmalarını 1577 yılından itibaren III. Murad’ın izniyle Tophane sirtlarında kurduğu İstanbul Rasathâne’sinde sürdürdü. Birçok uzay gözlem aracı geliştirdi. Burada ayrıca bir kütüphane oluşturdu (Topdemir, 2010).

Birçok değişik bilim alanıyla da uğraşan astronom Takiyyüddin eski çizelgeleri büyük ve yeni aletler yardımıyla yapılacak gözlemler sonucu yenilemeyi hedefliyordu. Arap -İslam bilimlerinin duraklama başlangıcı olan bu dönemde muhaliflerinin kıskançlıkları ve cahillikleri nedeniyle hedefine ulaşamamıştır (Sezgin, 2007). Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi’nin, “Rasathâneler bulundukları ülkeleri felâkete sürükler” şeklindeki fetvası yüzünden Osmanlı Devleti tarihindeki TEK gözlemevi olan ve Türk bilim tarihinde büyük önem taşıyan İstanbul Rasathânesi, 1580 yılında içindeki aletlerle birlikte tahrip edildi. Bu olaydan derin üzüntü duyarak köşesine çekilen Takiyyüddin İstanbul’da vefat etti (Topdemir, 2010).

Projemiz Altın Çağ’da hem Türk hem de İslam kültür dünyasının Anadolu’daki yükselişi ve bilime olan katkıları kısmen de olsa gözler önüne serilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Teknolojinin ilerlemesi ve mobil uygulamaların gelişmesiyle birlikte artan Android yazılımlara olan talebe bağlı olarak her geçen gün yeni Android uygulamalar ortaya çıkmaktadır. (Demirer ve Sak, 2016) Android yazılımlardan biri olan MIT App Inventor, herkesin akıllı telefonlar ve tabletler için tamamen işlevsel uygulamalar oluşturmaya olanak tanıyan sezgisel, görsel bir programlama ortamıdır. (MIT App Inventor, 2017). Günümüzde eğitimde teknolojinin ve dijitalleşmenin önemi düşünüldüğünde yaptığımız Android uygulama ve kare kod uygulaması büyük önem arz etmektedir.

2.YÖNTEM

Yöntemimiz Materyal Hazırlama ve Veri Toplama olmak üzere iki basamaktan oluşmaktadır.

2.1.Materyal Hazırlama

Projemizin başlangıcında literatür taraması yöntemiyle Anadolu'da ve Altın Çağ'da yaşamış olan alimler araştırılmıştır. Bilim tarihine en çok katkı sağlayan on beş alim seçilmiş ve onlar hakkında daha derin bir araştırma yapılmıştır.

On beş bilim insanı hakkında elde edilen bilgiler görselleriyle birlikte Mitt App Inventor programında kodlanmıştır. Programda Ana sayfada bir Türkiye haritası ve harita üzerinde bilim insanlarımızın yaşadıkları illere göre yerleştirilmiş görselleri bulunmaktadır. Görsele dokunulduğu zaman bilim insanımız hakkında bilgilere erişilmektedir. Uygulamayı kullanıcılarının sıkılmadan okuyabilmesi amacıyla her bilim insanına Altın Çağ makamlarına göre müzikler eklenmiştir. Daha sonra bilgiler sisteme yüklenerek onay alınmış ve geliştirilen android uygulama kullanıcıların hizmetine açılmıştır.

Bunun yanında her bilim insanı için önce word dosyaları oluşturulmuş, ardından pdf doyası haline çevrilerek google drive'a yüklenmiştir. Daha sonra drive bağlantıları kullanılarak ayrı ayrı resimli kare kodlar oluşturulmuştur. Kare kodlar bilim insanların yaşadıkları illere yerleştirilmiştir. Android uygulamaya ulaşamayan bilim meraklılarının hizmetine sunulmuştur.

2.2.Veri Toplama

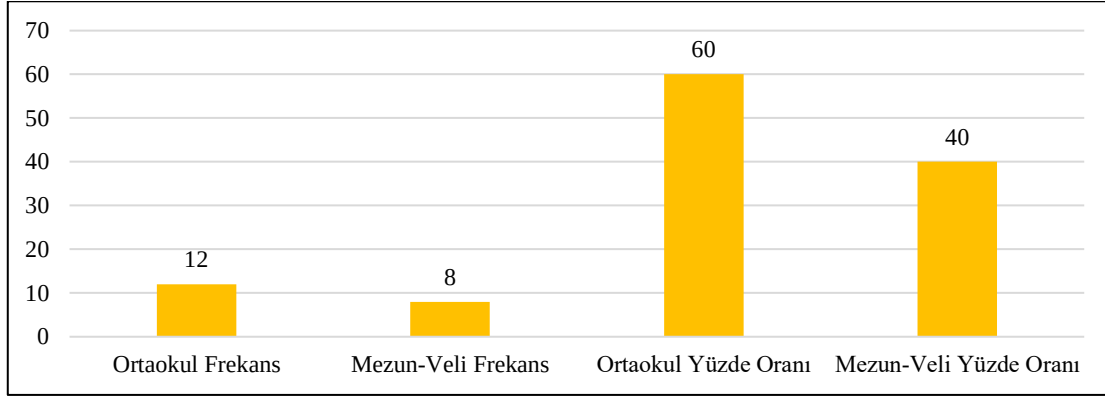
Mıt App Inventor android uygulamasının ve Kare kod uygulamasının verimliliğini ölçmek amacıyla öğrenci ve velilere uygulama gönderilmeden ön test yapılmıştır. Daha sonra uygulamalar mail aracılığıyla gönderilmiştir. Uygulamaların incelenmesi için iki gün süre verilmiştir. Son olarak son testler gönderilmiş ve uygulamalar hakkında değerlendirme yapmaları istenmiştir. Test soruları nicel ve nitel araştırma yöntemine uygun şekilde hazırlanmıştır. Testler katılımcılara google formlar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Ön ve son testin nicel analizinde elde edilen veriler Microsoft Excell programı kullanılmış, sonuçlar grafikler halinde sunulmuştur. Ayrıca son teste katılımcılara proje ürünü olan android ve kare kod uygulamalar hakkında fikirleri sorulmuş alınan cevaplar nitel olarak analiz edilmiştir.

Araştırma grubumuz ilimizdeki Bilim Sanat Merkezi ortaokul öğrencileri ve velileri arasından araştırmamıza gönüllü katılmayı kabul eden 12 ortaokul öğrencisi ve 8 veli oluşturmaktadır.

3. BULGULAR:

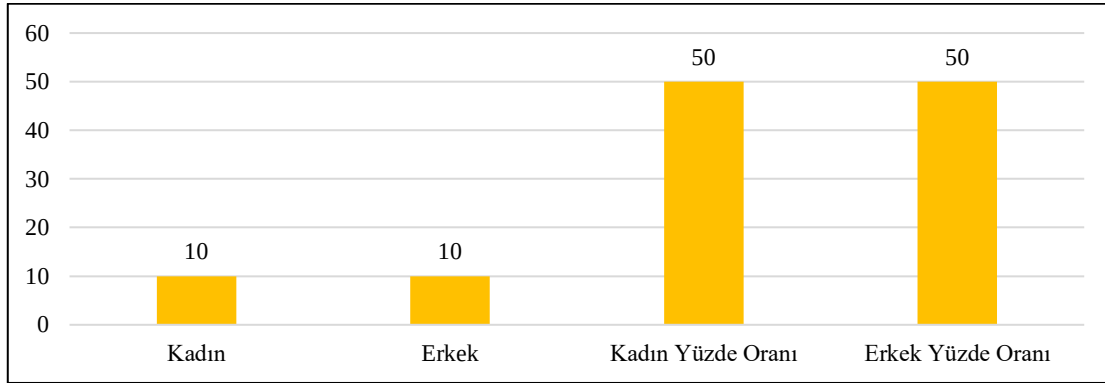
Altın Çağ'da Anadolu coğrafyasında yaşayan alimlerimizin çalışmaları hem Türk-İslam dünyasına hem de tüm dünya medeniyetlerinde çığır açıcı etkilerde bulunmuştur. Bu etkiler konusunda insanlarımızı bilinçlendirmek amacıyla geliştirdiğimiz Mıt App Inventor Android Uygulaması ve Kare kod uygulamasının Anadolu'daki Altın Çağ Alimleri hakkındaki bilgi düzeyi artışını ölçmek için 10 soruluk ön test ve son test yapılmıştır. Bu testler google formlar aracılığıyla gönüllülük esasına göre katılımcılara ulaştırılmış, test başarısının değerlendirilebilmesi amacıyla katılımcıların isimleri alınmıştır. Ön teste 24, son teste ise 20 cevap gelmiştir. Formlarda isimler belirli olduğu için ön teste katılan 3 kişinin son teste katılmadığı, 1 kişinin de iki kere ön testi cevaplandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bu isimler tespit edilerek ön test sonuçlarının hesaplanmasına dahil edilmemiştir. Bulguların değerlendirilmesinde hem ön teste hem de son teste katılan 20 kişinin cevapları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve grafikler halinde sunulmuştur.

Grafik 1- Öğrenim Durumu

Araştırmamızın sonuçlarının değerlendirilmesinde 12 ortaokul öğrencisi ve 8 veli cevaplarının analizine yer verilmiştir. Katılımcılarımızın %60'ı öğrenci, %40'ı velidir.

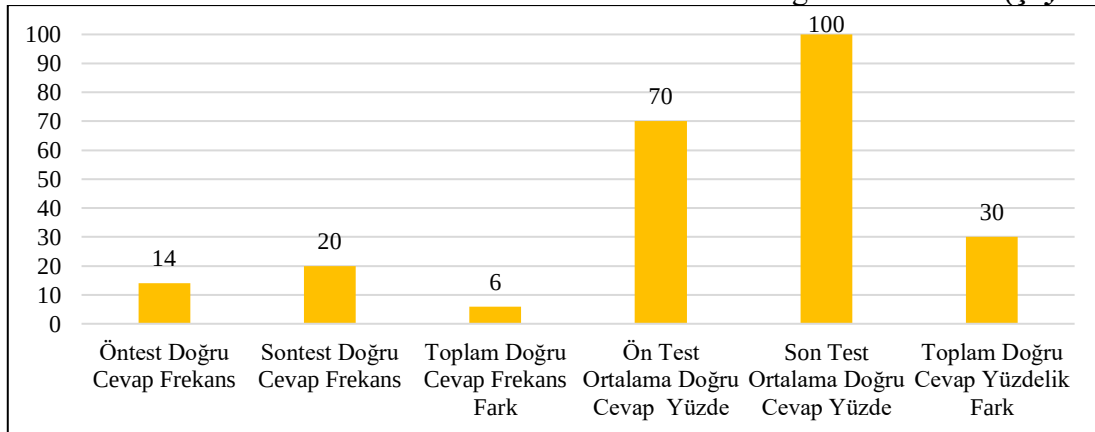
Grafik 2- Cinsiyet Dağılımı

Katılımcılarımızın %50'si kadın, %50'si erkektir.

Grafik 3- Ön/Son Test Soru 1'e Verilen Cevaplar

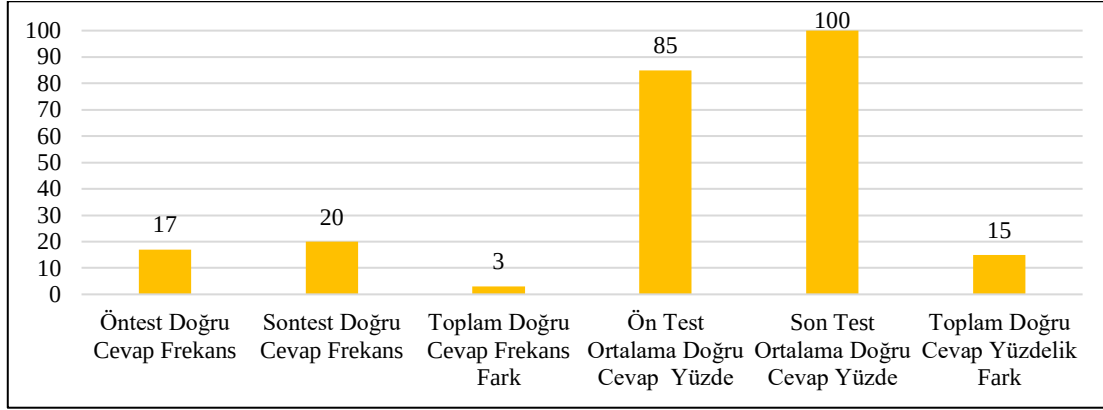
Soru 1: Osmanlı devletinin kurulmasına manevi önderlik eden din bilginimiz kimdir? (*Şeyh Edebali*)

Grafik 3'e göre birinci soruya ön testte 14 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 20 olmuş, arada 6 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %70 iken son testte %100'e çıkmış ve %30'luk bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 4- Ön/Son Test Soru 2'ye Verilen Cevaplar

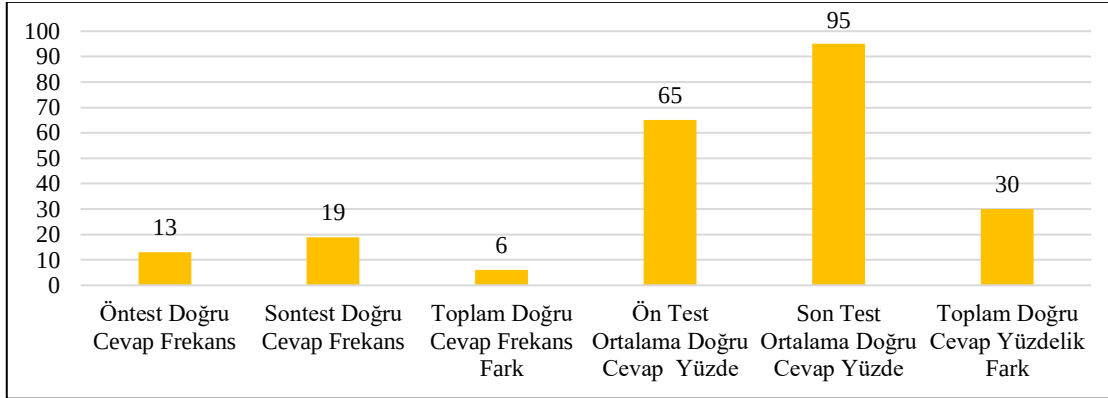
Soru 2: Tarihte ilk robotu yapan, otomatik sistemlerle uğraşan ve sibernetiğin kurucusu olan Müslüman bilim insanımız kimdir? (*El-Cezeri*)

Grafik 4'e göre ikinci soruya ön testte 17 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 20 olmuş, arada 3 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %85 iken son testte %100'e çıkmış ve %15'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 5- Ön/Son Test Soru 3'e Verilen Cevaplar

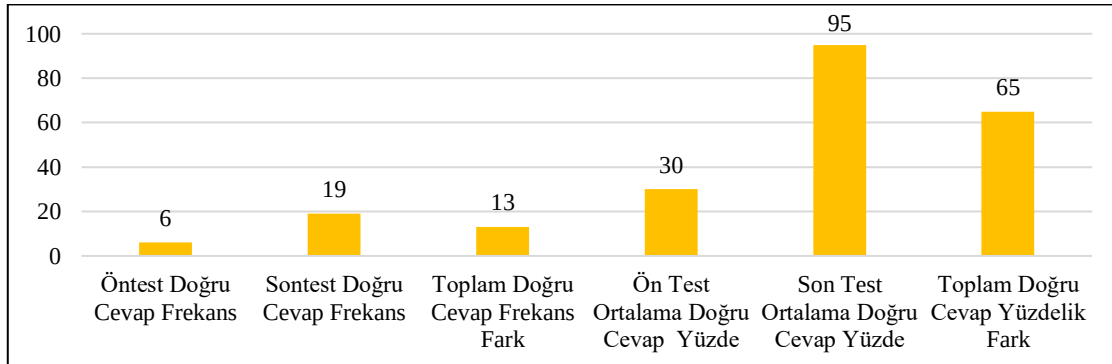
Soru 3: 1421'de kurulan Semerkant gözlemevinde hocalık yapar. İlmine hayran olan Fâtih Sultan Mehmet tarafından Ayasofya Medresesi'ne atanmıştır. Matematik, Astronomi, Trigonometri alanlarında Farsça ve Arapça olarak yazılmış eserleri vardır. (Ali Kuşçu)

Grafik 5'e göre üçüncü soruya ön testte 13 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 19 olmuş, arada 6 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %65 iken son testte %95'e çıkmış ve %30'luk bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 6- Ön/Son Test Soru 4'e Verilen Cevaplar

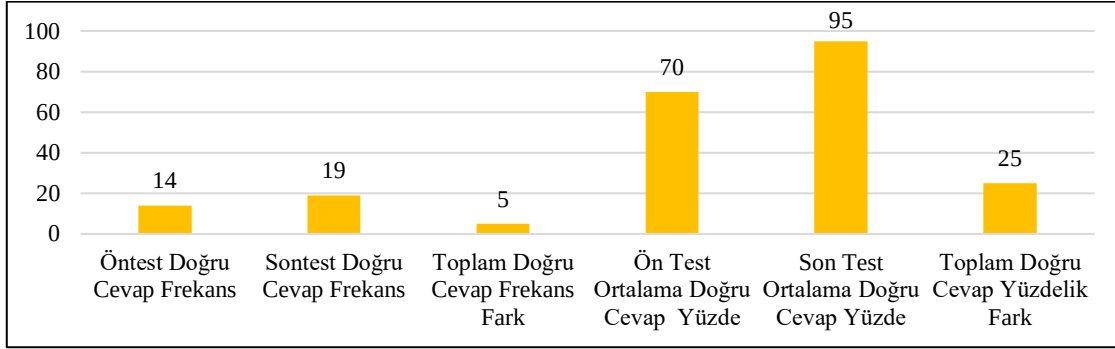
Soru 4: Gökbilimine yaptığı katkılar nedeniyle batılılar tarafından Arapların Batlamyus'u şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca Ay kraterlerinden birine onun adı verilmiştir. Ayrıca sinüs ve kosinüs teoremlerini icat ettiği için trigonometri'nin kurucusu olarak da görülmektedir. (Bettani)

Grafik 6'ya göre dördüncü soruya ön testte 6 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 19 olmuş, arada 13 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %30 iken son testte %95'e çıkmış ve %65'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 7- Ön/Son Test Soru 5'e Verilen Cevaplar

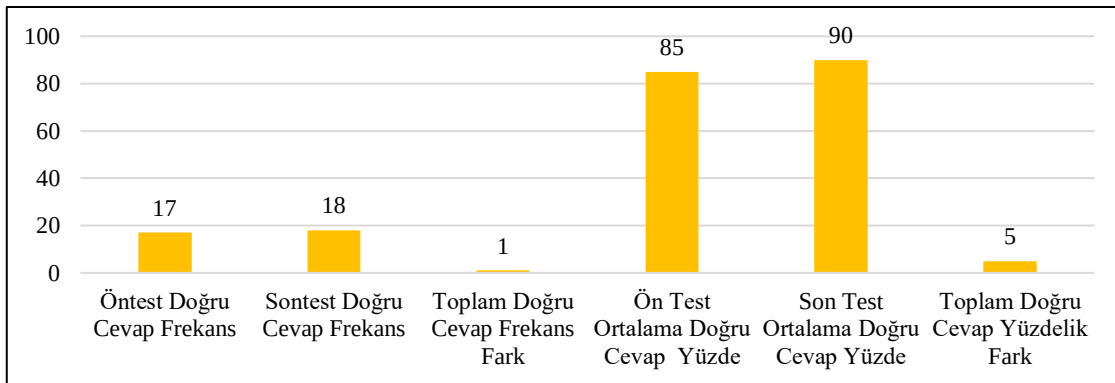
Soru 5: Amasya Dârüşşifâsı'nda tıp eğitimi görmüştür. Tıp tarihinde ilk defa cerrahî müdahaleleri gösteren minyatür tekniğinde yapılmış çeşitli resimler içermesi ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olan Cerrâhiyye-i İlhâniyye'yi yazmış ve bu eserini İstanbul'a giderek Fâtih Sultan Mehmed'e sunmuştur. (*Sabuncuoğlu Şerafettin*)

Grafik 7'ye göre beşinci soruya ön testte 14 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 19 olmuş, arada 5 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %70 iken son testte %95'e çıkmış ve %25'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 8- Ön/Son Test Soru 6'ya Verilen Cevaplar

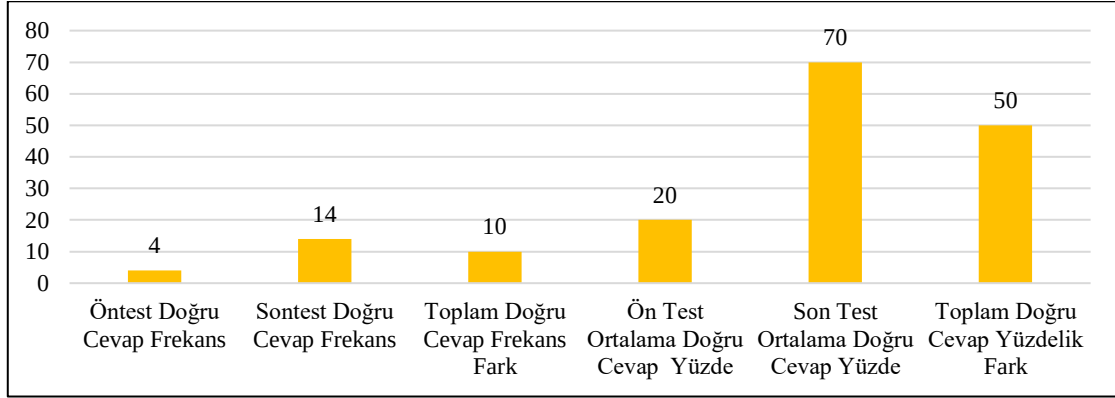
Soru 6: Osmanlı şehirlerini alımlı binalarla donatmış, gelmiş geçmiş en ünlü yapı sanatçılarıyla birlikte adını dünya mimarlık tarihinin şeref listesine yazdırtmış üstün yetenekli bir mimardır. Yaptığı en büyük camilerin ilki Şehzade Cami, ikincisi Süleymaniye Cami ve üçüncüsü Selimiye Cami'dir. (*Mimar Sinan*)

Grafik 8'e göre altıncı soruya ön testte 17 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 18 olmuş, arada 1 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %85 iken son testte %90'a çıkmış ve %5'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 9- Ön/Son Test Soru 7'ye Verilen Cevaplar

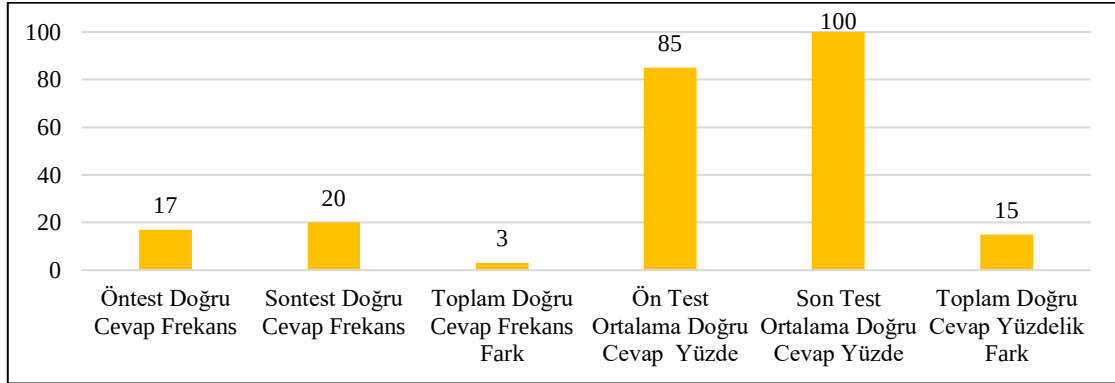
Soru 7: Semerkant'ı İslam Uygarlığının Bilim merkezi haline getirmeyi amaçlayan Uluğ Bey tarafından Semerkant rasathanesinin başına getirildi. Uluğ Bey ondan dersler aldı. Matematik, trigonometri, geometri ve astronomi ile ilgili eserler verdi. Gökbilimine matematiğin yanında fizik kurallarını uygulamıştır. Bu astronomiye yaptığı en büyük katkıdır. (*Kadızade-i Rumi*)

Grafik 9'a göre yedinci soruya ön testte 4 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 14 olmuş, arada 10 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %20 iken son testte %70'e çıkmış ve %50'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 10- Ön/Son Test Soru 8'e Verilen Cevaplar

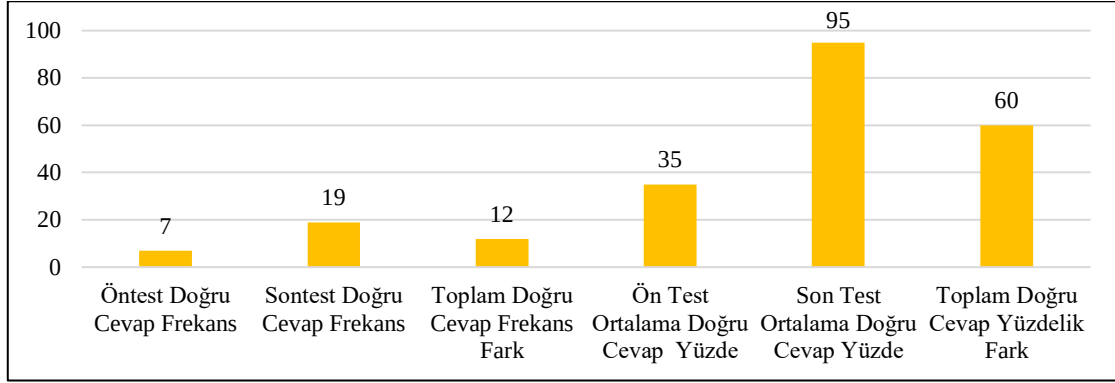
Soru 8: Çizdiği iki dünya haritası ve Akdeniz portolanı olan Kitâb-ı Bahriyye adlı eseriyle büyük ün kazanmıştır. Gelibolu'da çizdiği 1513 tarihli dünya haritası parçası İspanya, Portekiz ve Batı Afrika kıyıları ile Amerika kıtasının doğu kıyılarını göstermektedir. Günümüzde mevcut en eski dünya haritası olması bakımından önemi tartışılmazdır. (*Piri Reis*)

Grafik 10'a göre sekizinci soruya ön testte 17 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 20 olmuş, arada 3 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %85 iken son testte %100'e çıkmış ve %15'lik bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 11- Ön/Son Test Soru 9'a Verilen Cevaplar

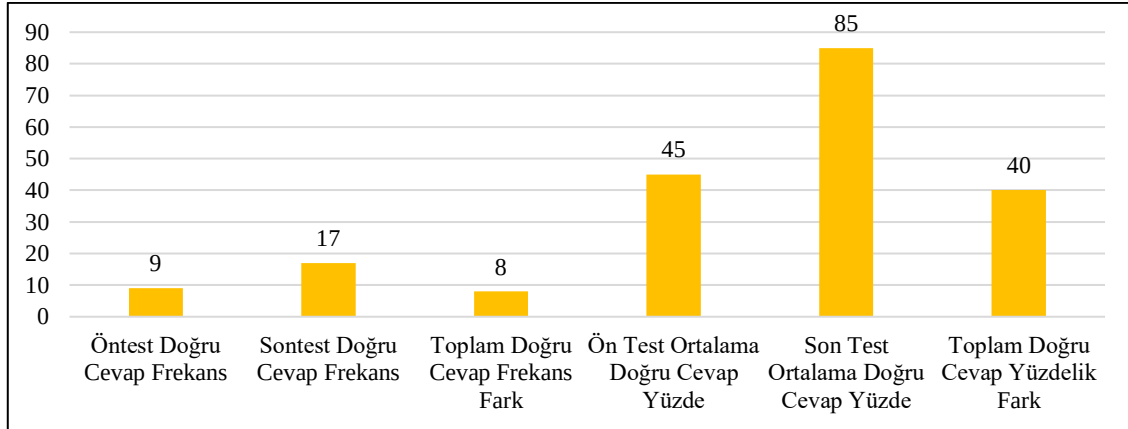
Soru 9: Galata Kulesi'nde gözlem çalışmalarına başladı. Birkaç yıl süren bu çalışmalarını 1577 yılından itibaren III. Murad'ın izniyle Tophane sırtlarında kurduğu İstanbul Rasathâne'sinde sürdürdü. Birçok uzay gözlem aracı geliştirdi. Ancak muhaliflerinin kıskançlıkları ve cahillikleri nedeniyle Şeyhülislâm'ın verdiği "Rasathâneler bulundukları ülkeleri felâkete sürükler" şeklindeki fetvası yüzünden Osmanlı Devleti tarihindeki tek gözlemevi olan ve Türk bilim tarihinde büyük önem taşıyan İstanbul Rasathânesi, 1580 yılında içindeki aletlerle birlikte tahrip edildi. (*Takıyuddin*)

Grafik 11'a göre dokuzuncu soruya ön testte 7 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 19 olmuş, arada 12 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %35 iken son testte %95'e çıkmış ve %60'lık bir artış oranı sağlanmıştır.

Grafik 12- Ön/Son Test Soru 10'a Verilen Cevaplar

Soru 10: Kelam felsefe ve matematik ile ilgilenmiş 15. yüzyılın önemli bir bilginidir. Eserlerinin çoğunu Arapça yazmış olmakla birlikte Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır. Dinsizlikle suçlanarak haksız yere idam edilmiştir. (*Molla Lütü*)

Grafik 12'ye göre onuncu soruya ön testte 9 kişi doğru cevap verirken son testte bu sayı 17 olmuş, arada 8 soruluk bir artış görülmüştür. Başarı oranı ön testte %45 iken son testte %85'e çıkmış ve %40'lık bir artış oranı sağlanmıştır.

Anadolu'daki Altın Çağ Alimleri hakkında hazırlanan Mıt App Inventor Android Uygulamasının ve Kare kod uygulamasının verimliliğini değerlendirmek amacıyla son teste aşağıdaki iki soru eklenmiştir.

Ek Soru 1: "*Anadolu'da Yaşayan Altın Çağ Alimleri*" adlı Mıt App Inventor Programı ile Mobil Uygulamanın (Mobil uygulamayı açamayanlar ya da android cihazları olmayanlar için Kare Kod Uygulamasının) size neler kazandırdığını düşünüyorsunuz?" sorusuna katılımcılar tarafından verilen cevaplardan benzer olanlar bir maddede toplanmış, genel olarak aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- İslam bilim insanlarının ne büyük işler başardığını öğrendim.
- İslam bilim tarihinin büyüklüğü konusunda bilgilerim arttı.
- Pratik anlaşılır bilgiler. Pek fazla ilgilim olmadığı halde bile merak uyandırdı.
- Karanlık bildiğim çağın aydınlık olduğunu öğrendim. Yaşadığım topraklarla ve kültürel mirasımızla gurur duydum.
- Bilmediğim bir sürü bilim insanını öğrendim ve tarihi bilgiler kazandım.

- Altın Çağ ve Anadolu bilim insanları ve filozoflar hakkında bilgimi arttırdı.
- Bir Fen Bilimleri öğretmeni olarak Türk İslam Bilginleriyle ilgili neredeyse hiç bilgi sahibi olmadığımı fark ettim. Sadece popüler bilgilerle yetindiğimi anladım. Bu uygulama bana tarihimizden ilham almam gerektiğini bir daha ve güçlü bir şekilde hatırlattı.
- Anadolu iyi alimler olduğunu ve neler üzerinde geliştiklerini daha kolay öğrenmemi sağladı.
- Yaşadığımız toprakların bilim açısından ne kadar önemli olduğunu fark ettim. Türk İslam kültürü ile gurur duydum.

Ek Soru 2: *"Anadolu'da Yaşayan Altın Çağ Alimleri" adlı Mtt App Inventor Programı ile Mobil Uygulama (Mobil uygulamayı açamayanlar ya da android cihazları olmayanlar için Kare Kod Uygulamasının) hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?* sorusuna katılımcılar tarafından verilen cevaplardan benzer olanlar bir maddede toplanmış, Katılımcı Görüşleri ve Katılımcı Önerileri olarak aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Katılımcı Görüşleri:

- Çok öğretici ve okurken zevk aldığım bir uygulama.
- Kültürümüzü öğrenmede çok etkili, verimli ve eğlenceli bir uygulama.
- Çok faydalı, yenilikçi, dijital bir program olmuş.
- Kare kod uygulaması merak uyandırıcı ve ilgi çekici.
- Harika bir uygulama olmuş. Bilgilerin müzik eşliğinde gelmesi sıkılmadan öğrenmemi sağladı. Yenilikçi bir yöntem. Eğitim için böyle uygulamalar şart.
- Uygulamayı açamayanlar için Kare kod uygulaması güzel bir fikirdi.
- Bu önemli bilgilere teknoloji ile kolayca ulaşmak ve müzik eşliğinde okumak çok keyifliydi.
- Program çok kullanışlı ve eğlenceli. Müzik olması da konuya daha fazla odaklanmamı sağladı.
- Güzel, eğlenceli ve bilgi verici bir uygulama olmuş. Herkese katkı sağlayacağını düşünüyorum.

Katılımcı Önerileri:

- Kare kodla bilgilere gayet kolay ulaştım. Telefonumda drive yüklüydü. Ancak teknolojiyi henüz kullanmaya başlayanlar ya da kullanmakta gecikmiş olanlar için kare kodun nasıl taranacağıyla ilgili bir ön bilgi olsa daha iyi olur.
- Sorularda aklıma gelmesi için ipuçları olsaydı daha çok severdim. Mesela Bettani'yi Batlamyus ile eşleştirip öyle cevapladım. Çünkü isimlerin bazıları çok karışık olduğu için böyle ipuçları olmalıdır.
- Belgeler animasyon gibi daha renkli ve dikkat çekici yapılabilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Anadolu'nun ve Altın Çağ'ın önemi hakkında farkındalık ve bilgi düzeyini artırmak amacıyla yaptığımız bu çalışmamızda ön test ve son test sonuçlarına baktığımızda amacımıza büyük ölçüde ulaştığımız görülmektedir. Gerek tek tek soru bazında gerekse genel analizde önemli farklılıklar görülmüştür. Analiz sonuçlarını ön testteki az, ortalama ve çok bilinirlik olarak üç grupta toplamak mümkündür.

Az bilinirlik açısından test sonuçlarını değerlendirdiğimizde:

- ✓ Grafik 3'te görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin manevi önderinin Şeyh Edebali olduğunun bilinirlik oranının %70 den %100'e çıkarak %30 artış sağlandığı,

- ✓ Grafik 5'te görüldüğü gibi F.S. Mehmet'inde ilmine hayran olduğu Ali Kuşçu'nun bilinirlik oranının % 65 den % 95'e yükseldiği ve %30 artış sağladığı,
- ✓ Grafik 7'de görüldüğü gibi Tıp tarihinde ilk defa cerrahî müdahaleleri gösteren minyatür tekniğinde yapılmış çeşitli resimler içeren ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olan Cerrâhiyye-i İlhâniyye'nin yazarı Sabuncuoğlu Şerafettin'in bilinirlik oranının %70 den %95'e çıkarak %25 artış sağlandığı belirlenmiştir.

Ortalama bilinirlik açısından test sonuçlarını değerlendirdiğimizde:

- ✓ Grafik 6'da görüldüğü gibi ön testte Arapların Batlamyus'u olarak tanınan Bettani'nin bilinirlik oranı %30'dan %95'e çıkarak %65 artış sağlandığı,
- ✓ Grafik 9'da görüldüğü gibi Uluğ Bey'in hocası olup gökbilimine matematiğin yanında fizik kurallarını uygulayan Kadızade-i Rumi'nin bilinirlik oranının %20'den %70'e çıkarak %50 artış sağlandığı,
- ✓ Grafik 11'de görüldüğü gibi, Türk bilim tarihinde büyük önem taşıyan İstanbul Rasathânesi'nin kurucusu olan Takiyudin'in bilinirlik oranının %35'den %95'e çıkarak %60 artış sağlandığı,
- ✓ Grafik 12'de görüldüğü gibi, kelim, felsefe ve matematik ile ilgilenmiş 15. yüzyılın önemli bir bilgini olup dinsizlikle suçlanarak haksız yere idam edilen Molla Lütü'nin bilinirlik oranı %45'den %85'e çıkarak %40 artış sağlandığı belirlenmiştir.

Çok bilinirlik açısından test sonuçlarını değerlendirdiğimizde:

- ✓ Grafik 4'te görüldüğü gibi, tarihte ilk robotu yapan, otomatik sistemlerle uğraşan ve sibernetiğin kurucusu olan alimimizin *El-Cezeri* olduğunun bilinirlik oranı %85'den %100'e çıkarak yüzde on beş artış sağlandığı,
- ✓ Grafik 8'de görüldüğü gibi Şehzade Cami, Süleymaniye Cami ve Selimiye Cami'nin mimarı *Sinan'ın* bilinirlik oranının %85'den %90'a çıkarak %5 artış sağlandığı,
- ✓ Grafik 10'da görüldüğü gibi, günümüzde mevcut en eski dünya haritasını hazırlayan *Piri Reis'in* bilinirlik oranının %85'den %100'e çıkarak %15 artış sağlandığı belirlenmiştir. Cezeri'nin, Mimar Sinan'ın ve Piri Reis'in başlangıçtaki tanınırlık oranının yüksekliği sevindirici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son testte uygulamaların değerlendirilmesi için ön testtekinden farklı olarak iki soru sorulmuştur. "Uygulamanın size katkıları nelerdir?" sorusuna genel olarak; Türk İslam alimlerini ve Anadolu kültürünü tanımamı sağladı, geçmişimle gurur duydum, tarihimden ilham aldım gibi yanıtlar verilmiştir.

"Uygulamamız hakkındaki fikirleriniz nelerdir?" Sorusuna da bilgilendirici, güzel, kullanışlı, eğlenceli, kolay ulaşılabilir, teknolojinin kullanılması çok iyi, zevkli ve keyifli bir uygulama olduğu yanıtları verilmiştir.

Sonuç olarak projemiz ile karanlık olarak bilinen çağın Türk-İslam bilim, felsefe ve kültür dünyası için aydınlık olduğu, dünyaya öncülük ettiği konusunda farkındalık sağlamıştır. Ayrıca insanlarımızın kendi geçmişiyle gurur duymasını ve oradan aldığı ilham ve güç ile hem düşünce dünyasına hem de bilim ve teknoloji dünyasına katkı sağlamaya motive oldukları görülmüştür.

- Mobil uygulama olarak Android ve IOS cihazlarda kullanılabilecek şekilde bir program seçilerek hazırlanabilir.
- Masaüstü Uygulama geliştirilebilir.
- Türk-İslam Alimlerinin sayısı arttırılabilir.
- Sadece Anadolu'da yaşayanlar değil dünya coğrafyasındaki tüm Türk-İslam alimleri araştırılabilir.
- Alimle verilirken animasyon, video gibi eklentilere de yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Al-Hassani Salim T S, S. (2010). 1001 İcat Dünyamızda İslam Mirası, Çev. Salih Tahir, Manchester: Foundation for Science, Technology and Civilisation.
- Aydın, C. (1989). *Ali Kuşçu*, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-kuscu>, Erişim Tarihi:29.01.2021
- Bayrakdar M. (2017). İslam Bilim Tarihi, İstanbul, İnkılab Yayınları
- Bostan, İdris, 2007, *Pîrî Reis*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/piri-reis>, Erişim Tarihi: 30.01.2021
- Demirer, V. & Sak, N. (2016). Dünyada ve Türkiye’de Programlama Eğitimi ve Yeni Yaklaşımlar, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi.
- Fazlıoğlu, İ. "Seydi Ali Reis", İslam Düşünce Atlası, <https://www.islamdusunceatlası.org>, Erişim Tarihi:31.01.2021
- Fazlıoğlu, İ. (2005). Mîrim Çelebi, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirim-celebi>, Erişim Tarihi: 29.01.2021
- Fazlıoğlu, İ. (2008). *Sâbit b. Kurre*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabit-b-kurre> Erişim Tarihi: 30.01.2021
- <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/piri-reis-haritasi-hakkinda-izahname/>, Erişim Tarihi: 30.01.2021
- MIT App Inventor. (2016). About Us. <http://appinventor.mit.edu/explore/about-us.html> (Erişim Tarihi: 2017, 9 Aralık).
- Ökten. S. (1993). *Cezerî İsmâil b. Rezzâz*, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezeri-ismail-b-rezzaz>, Erişim Tarihi:12.01.2021
- Özçelik, S. (1993). Nidâî, Mehmed Çelebi Ankaravî , TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nidai>, Erişim Tarihi:10.01.2021
- Özen, Ş. & Gökay, O. Ş. (2005). *Molla Lutfi*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/molla-lutfi>, Erişim Tarihi: 30.01.2021
- Sezgin F. (2016). *Tanınmayan Büyük Çağ*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Sezgin, F. (2007). *İslam’da Bilim ve Teknik, Astronomi*, cilt.2, Türkiye Bilimler Akademisi ve T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Ortak Yayını.
- Sezgin, F. (2007). *İslam’da Bilim ve Teknik, Tıp*, cilt.4, Türkiye Bilimler Akademisi ve T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Ortak Yayını.
- Şahin, K. (1994). *Edebâli*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/edebali>, Erişim Tarihi:28.01.2021
- Şahin, V. (2015). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğunda ‘Osmancık’ın Simgesel Halleri*, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157426>, Erişim Tarihi:28.01.2021
- Topdemir, H. G. (2010). *Takiyyüddin er-Râsîd*, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyyuddin-er-rasid>, Erişim Tarihi: 30.01.2021

Yıldırım, N. (2008). *Sabuncuoğlu Şerefeddin*, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabuncuoglu-serefeddin>, Erişim Tarihi: 14.01.2021

AN ANALYSIS OF THE MAARIF MODEL SCIENCE CURRICULUM IN TERMS
OF TEXTBOOKS AND TEACHERS' VIEWS: THE CASE OF THE “STRUCTURE
OF LIVING THINGS” UNIT

MAARİF MODELİ FEN BİLİMLERİ PROGRAMINDA 5. SINIF “CANLILARIN
YAPISINA YOLCULUK” ÜNİTESİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI, DERS KİTABI VE
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Seda İHTİYAR ŞAHİN¹

¹Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, <https://orcid.org/0009-0008-1563-1952>

Özet ;Bu çalışmanın temel amacı, **Maarif Modeli Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı**’nın, 5. sınıf “Canlılar Dünyası” öğrenme alanı özelinde ders kitabı ve öğretmen görüşleri bağlamında derinlemesine analiz edilmesidir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden **doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri** kullanılarak karma bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Çalışmanın ilk boyutunda, 5. sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı’nda yer alan “Canlılar Dünyası” ünitesine ait kazanımlar (özellikle FB.5.3.1.1. ve FB.5.3.1.2.) içerik analiziyle incelenmiş; kazanımların sıralaması, gelişimsel uygunluğu ve Maarif Modeli’nin temel aldığı yetkinlik ve değer odaklı yaklaşımla ilişkisi değerlendirilmiştir. İkinci boyutta, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan güncel 5. sınıf Fen Bilimleri ders kitabının “Canlılar Dünyası” ünitesine ait içerik sunumu, görselleri ve etkinlikleri, program kazanımlarıyla uyum ve pedagojik yeterlik açısından detaylı olarak analiz edilmiştir. Üçüncü ve son boyutta ise 10 fen bilimleri öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilerek, programın ve ders kitabının sınıf içi uygulanabilirliği, öğrencilerin bu konudaki kavramsal güçlükleri ve ders kitabının öğrenme sürecine katkısı hakkında öğretmen görüşleri alınmıştır. Bulgular, Maarif Modeli Fen Bilimleri Öğretim Programı ile ders kitabı arasında genel bir uyum olduğunu, ancak özellikle hücre-doku-organ-sistem hiyerarşisi gibi soyut kavramların öğretiminde öğrencilerin kavramsal zorluklar yaşadığını göstermektedir. Öğretmenler, ders kitabındaki görsellerin çoğunlukla destekleyici olduğunu, ancak bazı karmaşık yapıların basitleştirilmesi veya ek etkileşimli materyallerle desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışma, Maarif Modeli Fen Bilimleri Öğretim Programı’nın “Canlılar Dünyası” ünitesi özelinde program–kitap–uygulama üçgenindeki güçlü ve geliştirilmesi gereken yönleri ortaya koyarak, program geliştirme ve materyal tasarım süreçlerine önemli katkılar sunmaktadır. Araştırma devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Fen Bilimleri Eğitimi, Maarif Modeli, Öğretim Programı, Ders Kitabı, Öğretmen Görüşleri, Canlılar Dünyası

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the Maarif Model Science Curriculum within the context of textbooks and teachers' views, focusing specifically on the 5th grade "*Structure of Living Things*" unit. The study was designed with a qualitative research approach, employing document analysis and semi-structured interviews. In the first phase, the curriculum outcomes related to the unit (particularly FB.5.3.1.1. and FB.5.3.1.2.) were examined through content analysis to evaluate their sequence, developmental appropriateness, and consistency with the competence- and value-based framework emphasized in the Maarif Model. In the second phase, the 5th grade science textbook published by the Ministry of National Education was analyzed in terms of content presentation, visuals, and activities, focusing on its alignment with program outcomes and its pedagogical adequacy. In the third phase, semi-structured interviews were conducted with 10 science teachers in order to reveal their perspectives regarding the applicability of the outcomes, students' conceptual difficulties, and the supportive role of the textbook in learning. The findings indicated a general alignment between the curriculum and the textbook; however, abstract concepts such as the hierarchy of cell–tissue–organ–system posed difficulties for students' conceptual understanding. Teachers emphasized that while the visuals in the textbook are mostly supportive, oversimplified or misleading illustrations may hinder learning, and recommended the inclusion of more simplified and interactive materials. In conclusion, this study presents an in-depth micro-level analysis of the "*Structure of Living Things*" unit, highlighting the strengths and areas for improvement in the program–textbook–practice triangle within the framework of the Maarif Model. These results are expected to provide valuable contributions to curriculum development and instructional material design processes.

Keywords: Science Education, Maarif Model, Curriculum, Textbook, Teachers' Views, Structure of Living Things

**TOPLUM TEMELLİ ÖĞRENMEDE GEOMETRİ VE İLERİ DÖNÜŞÜM:
BİLSEM'DE 'MATEMATİKLE DÖNÜŞTÜR, GEOMETRİ İLE KORU' PROJESİ
ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME**

Hatice YARPUZ

Öğretmen , Düziçi Bilim ve Sanat Merkezi, Çevre ve Disiplinlerarası Eğitimi ,

Özet

Çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal sorumluluk günümüzde eğitimden bağımsız düşünülememektedir. Plastik atıkların doğaya verdiği zarar, bireylerin yalnızca bilgi tüketen değil; üreten, dönüştüren ve toplumsal faydaya katkı sunan roller üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada disiplinlerarası yaklaşımlar, bireylerin matematiksel düşünme, tasarım odaklı üretim ve çevresel duyarlılığı aynı süreçte deneyimlemesine imkân tanımaktadır. Özellikle yetişkinlerin bu tür süreçlere aktif katılımı, bilimin yalnızca çocuk ve gençlere değil, toplumun tüm kesimlerine ulaşabileceğini göstermektedir. BİLSEM'lerin bilim-toplum etkileşimini güçlendiren yönü burada öne çıkmakta; farklı yaş gruplarını ve gönüllüleri kapsayan projeler, kurumların yalnızca yetenekli öğrenciler için değil, toplumsal fayda için de üretim yapabilen merkezler olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece BİLSEM'ler, disiplinlerarası öğrenmeyi toplumla buluşturan özgün bir rol üstlenmektedir. Araştırmanın amacı, toplum temelli bir uygulama süreci aracılığıyla katılımcıların geometri temelli düşünme becerilerinde, ileri dönüşüm ve çevresel farkındalık düzeylerinde, sosyal sorumluluk bilincinde, bilim-toplum ilişkisine dair algılarında ve bireysel öğrenme farkındalıklarında meydana gelen değişimleri bütüncül bir şekilde ortaya çıkarmaktır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı temelinde katılımcıların atıkların toplanmasından üretim aşamasına, deneyimlerinin gözlemlenmesinden veri analizine kadar ardışık biçimde uygulama süreçlerinin tamamını ele alacak şekilde durum deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleme, kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve tamamı gönüllü katılımcılardan oluşan 15 kişiyi kapsamaktadır. Bu katılımcılar, hayvansever derneklerine üye bireyler olup aynı zamanda “Matematikle Dönüştür, Geometri ile Koru: Pet Şişelerden Hayvan Kulüpleri” projesinin aktif uygulayıcılarıdır. Sürecin her aşamasında yer alan bu katılımcılar, atık toplama, tasarım ve üretim basamaklarını deneyimleyerek hem çevresel farkındalıklarını hem de bilim-toplum ilişkisine dair algılarını ortaya koymuşlardır. **Araştırmada veri toplama aracı olarak açık uçlu sorulardan oluşan bir form kullanılmış ve veriler yazılı olarak elde edilmiştir. Sorular alanında uzman üç kişi tarafından kontrol edilmiş ve geçerliliği güçlendirilmiştir. Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle kodlanmış; daha sonra kategoriler ve temalar etrafında düzenlenerek sistematik biçimde değerlendirilmiştir.** Araştırma, katılımcıların geometriyi günlük yaşama taşıyarak şekil tanıma-ölçme-oran-orantı gibi kavramları barınak tasarımına uyguladıklarını ve bu sayede matematiğe yönelik olumlu tutum geliştirdiklerini göstermektedir. Atıkların toplanıp pet şişelerin işlevsel yapılara dönüştürülmesi, ileri dönüşüm bilincini somutlaştırmış ve çevresel farkındalığı güçlendirmiştir. Sokak hayvanlarına barınak üretme eylemi, empati ve toplumsal aidiyeti pekiştirerek sosyal sorumluluk bilincini artırmıştır. Süreç boyunca deney, gözlem ve deneme-yanılma basamaklarının doğal biçimde kullanılması, bilimin toplumun içinde yaşandığına dair algıyı kuvvetlendirmiştir. Son olarak, katılımcılar bu deneyimi başarıma, üretkenlik, karar alma ve süreci yönetme yönlerinden zenginleştirici bulmuş; öz-yeterlik ve özgüvenlerinde belirgin bir artış bildirmiştir.

Anahtar kelimeler: Disiplinlerarası Eğitim, İleri Dönüşüm, Bilim-Toplum Etkileşimi

PLATONİK CİSMİNİ TASARLAYARAK FARK ET: TÜBİTAK 4007 BİLİM ŞENLİĞİ İŞİĞİNDA

Gözde DEMİR¹, Muhammet DEMİR²

¹Öğretmen, Urla Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik,
0000-0002-2394-5598

²Öğretmen, Buca Bilim ve Sanat Merkezi, Türkçe,
0009-0005-5448-1334

Özet

Platonik cisimler, tüm yüzleri aynı düzgün çokgendenden oluşan ve her köşesinde eş sayıda yüzün birleştiği beş özel çokyüzlüden meydana gelmektedir. Düzgün dört yüzlü (tetrahedron), düzgün altı yüzlü (hexahedron), düzgün sekiz yüzlü (octahedron), düzgün on iki yüzlü (dodecahedron) ve düzgün yirmi yüzlüden (icosahedron) oluşan bu yapılar, matematiksel simetri açısından ayrıcalıklı konumda olmakla birlikte ve yalnızca beş adet olmaları sebebiyle tarih boyunca fazlaca ilgi görmüştür. Antik Yunan'da Platon, bu cisimleri evrenin temel yapı taşlarıyla ilişkilendirerek dört yüzlüyü ateş, altı yüzlüyü toprak, sekiz yüzlüyü hava, yirmi yüzlüyü su ve on iki yüzlüyü evren/kozmos bütünü ile özdeşleştirmiştir. Platon *Timaios* adlı eserinde bu cisimlerden bahsetmiştir. Bu çalışmada, öğrencilerin Platonik cisimlerin temel özelliklerini deneyimleyerek öğrenmelerini amaçlayan uygulamalı bir Tübitak 4007 Bilim Şenliği atölye süreci sunulmaktadır. Etkinlik kapsamında öğrencilere söz konusu cisimlerin açınımları dağıtılmış, katlama ve birleştirme yoluyla üç boyutlu modellerin inşa edilmesi sağlanmıştır. Öğrencilerin yaptıkları platonik cisimleri özgünleştirerek (boyama ve stickerler ile süsleme) eğlenerek öğrenmeleri sağlanmıştır. Öğrenciler her cismin yüz, kenar ve köşe sayısını doğrudan gözlemlene ve keşfetme fırsatı bulmuştur. Ayrıca öğrenciler, oluşturdukları modeller üzerinde Euler bağıntısını ($V-E+F=2$; V: köşe sayısı, E:kenar sayısı, F: yüz sayısı) doğrulamış; böylelikle soyut bir topolojik ilişki somut materyaller aracılığıyla görünür hâle getirilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda öğrenciler geometrik kavramları yalnızca teorik düzeyde değil, yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine olanak sağladığını göstermektedir. Ayrıca platonik cisimlerin ne olduğunu fark etmişlerdir, etkinlik aynı zamanda problem çözme, iş birliği ve uzamsal düşünme becerilerinin gelişimine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, matematik eğitiminde somut materyallerin kullanılmasının önemine işaret etmekte ve Platonik cisimlerin öğretim süreçlerinde etkili bir araç olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: platonik cisim, euler bağıntısı, somut materyal

Abstract

It is obligatory for your abstracts to be in the range of 200-400 words, and to have the name and surname, place of work, field of study, e-mail addresses and mandatory ORCID numbers of all authors in the paper. All letters in the title should be capitalized and centered. Margins should be 2 cm. Font should be set as Times New Roman, 12 pt and single line spacing (6 pt first, then 6 pt). At least three keywords should be written. You must send your abstracts in word/doc format to the relevant congress e-mail address. It is obligatory for your abstracts to be in the range of 200-400 words, and to have the name and surname, place of work, field of study, e-mail addresses and mandatory ORCID numbers of all authors in the paper. All letters in the title should be capitalized and centered. Margins should be 2 cm. Font should be set as Times New Roman, 12 pt and single line spacing (6 pt first, then 6 pt). At least three keywords should be written. You must send your abstracts in word/doc format to the relevant congress e-mail address. It is obligatory for your abstracts to be in the range of 200-400 words, and to have the name and surname, place of work, field of study, e-mail addresses and mandatory ORCID numbers of all authors in the paper. All letters in the title should be capitalized and centered. Margins should be 2 cm. Font should be set as Times New Roman, 12 pt and single line spacing (6 pt first, then 6 pt). At least three keywords should be written. You must send your abstracts in word/doc format to the relevant congress e-mail address. It is obligatory for your abstracts to be in the range of 200-400 words, and to have the name and surname, place of work, field of study, e-mail addresses and mandatory ORCID numbers of all authors in the paper. All letters in the title should be capitalized and centered. Margins should be 2 cm. Font should be set as Times New Roman, 12 pt and single line spacing (6 pt first, then 6 pt). At least three keywords should be written. You must send your abstracts in word/doc format to the relevant congress e-mail address.

Keywords: Keyword, keyword, keyword

VOICE ONSET TIME (VOT) CHANGES AND ACOUSTIC DEVIATIONS IN
APRAXIA AND DYSARTHRIA: A LINGUISTIC PERSPECTIVE
APRAKSİ VE DİZARTRİDE SES BAŞLANGIÇ ZAMANI (SBZ) DEĞİŞİMLERİ VE
AKUSTİK SAPMALAR: DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

Ömer ŞİHANLIOĞLU¹

¹Dr., Macaristan Büyükelçiliği /Ankara, Dilbilim, <https://orcid.org/0000-0002-0368-2153>

Özet

Ses Başlangıç Zamanı (SBZ), uzun süredir diller arasında ötümlü ve ötümsüz ünsüzleri ayırt etmede başlıca akustik parametre olarak kabul görmektedir. Sesbilimsel rolünün ötesinde, SBZ, eklemleme eylemlerinin zamanlaması ve koordinasyonunun bozulduğu çeşitli konuşma bozukluklarında tanısallık bir ölçüt olarak yaygın bir biçimde incelenmektedir. Bu bozukluklar arasında, konuşma apraksisi ve dizartri, konuşma motor kontrolü üzerinde belirgin ancak örtüşen etkileri nedeniyle literatürde önemli ölçüde yer tutmaktadır. Bu derlemede, apraksi ve dizartride SBZ örüntüleri üzerine gerçekleştirilen mevcut araştırmalar bir araya getirilerek, akustik zamanlama sapmalarının hem klinik tanı hem de sesbilimsel ulamın kuramsal tartışmalarına nasıl yansıdığına dilbilimsel bir bakış açısı sağlanması amaçlanmıştır. Apraksiye ilişkin araştırmalar, düzensiz ve kararsız SBZ dağılımları, ötümlü ve ötsüz ünsüzler arasındaki ulamsal sınırların belirsizleşmesi ve motor planlamadaki bozuklukları ortaya koyan değişkenlikler olduğunu tutarlı bir biçimde göstermektedir. Dizartri çalışmaları ise daha sistematik SBZ kaymaları, azalmış aralıklar ve uzamış eklemleme süreleri ortaya koymaktadır; bu bulgular motor planlamadan çok motor yürütmedeki bozukluklarla uyumludur. Ayrıca, karşılaştırmalı araştırmalar dizartrinin farklı alt tiplerinin (spastik, ataksik, hipokinetik) nasıl birbirinden ayrı SBZ profilleri ortaya çıkardığını vurgulamakta ve motor konuşma bozukluklarının heterojenliğini ortaya koymaktadır. Dilbilimsel açıdan bu sapmalar, sesbilimsel ulamların tutarlılığını tartışmaya açmakta ve konuşma sürelerinin sesbilimsel gösterimle nasıl bir etkileşim içinde olduğu konusunda yeni soruları gündeme getirmektedir. Klinik açıdan SBZ analizi, ALS veya MS gibi nörojenik bozukluklarda ayırıcı tanı ve hastalığın progresyonu takibi için erişilebilir bir akustik yöntem sunmaktadır. Ancak, bu derleme, diller arası çalışmalar, boylamsal çalışmalar ve algısal verilerin akustik ölçümlerle bütünleştirilmesi açısından boşluklar olduğunu göstermektedir. Bu derleme, SBZ'un gerek sesbilimsel ulamların dilbilimsel yapısına gerekse konuşma bozukluklarının altında yatan motor bozukluklara bir bakış açısı sağladığını göstermektedir. Apraksi ve dizartri ile ilgili sesbilimsel kuram, klinik uygulama ve diller arası değişkenlik arasındaki ilişkiyi kurmak için disiplinler arası daha fazla araştırma gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ses başlangıç zamanı (SBZ), konuşma bozuklukları, apraksi, dizartri, akustik analiz

Abstract

Voice Onset Time (VOT) has been regarded as the principal acoustic criterion for differentiating voiced from voiceless consonants across languages. In addition to its phonetic function, the VOT is extensively examined as a diagnostic tool for numerous speech disorders characterized by impaired timing and coordination of articulatory movements. In the literature, speech apraxia and dysarthria are two of the most important disorders since they have different but related consequences on speech motor function. This compilation seeks to offer a linguistic perspective on the manifestation of acoustic timing irregularities in both clinical diagnosis and theoretical considerations of phonological categories, by consolidating contemporary research on VOT patterns in apraxia and dysarthria. Studies on apraxia regularly reveal variability, characterized by uneven and unstable voice onset time (VOT) distributions, indistinct phonemic boundaries between voiced and voiceless consonants, and deficits in motor planning. Conversely, dysarthria studies indicate more systematic VOT changes, diminished intervals, and extended articulation lengths; these results align more closely with deficits in motor execution than in motor planning. Furthermore, comparative studies elucidate how various subtypes of dysarthria (spastic, ataxic, hypokinetic) provide unique VOT patterns, illustrating the variability of motor speech disorders. From a linguistic standpoint, these anomalies undermine the uniformity of phonological categories and introduce novel inquiries regarding the interplay between speech durations and phonological representation. In clinical settings, VOT analysis provides a viable acoustic technique for differential diagnosis and tracking disease progression in neurogenic illnesses like ALS or MS. Nonetheless, this analysis reveals deficiencies in cross-linguistic investigations, longitudinal studies, and the amalgamation of perceptual data with acoustic measures. This compilation shows that it sheds light on both the linguistic structure of VOT's phonological categories and the motor disorders that cause speech difficulties. There is a need for additional interdisciplinary study to elucidate the connections among phonological theory, clinical practice, and cross-linguistic heterogeneity concerning apraxia and dysarthria.

Keywords: Voice onset time (VOT), speech disorders, apraxia, dysarthria, acoustic analysis

BİREYLERİN KARBON AYAK İZİ FARKINDALIĞI: SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Ayşenur Yaşar

Son yıllarda küresel iklim değişikliği, toplumların en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorunların başında da bireylerin günlük yaşamda bıraktıkları karbon ayak izi gelmektedir. Karbon ayak izi, ulaşım tercihleri, enerji tüketimi, alışveriş alışkanlıkları ve beslenme biçimleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Dolayısıyla bu konu sadece teknik ya da çevresel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları olan bir olgudur.

Bu çalışmada, bireylerin karbon ayak izi farkındalığı sosyolojik açıdan ele alınmaktadır. Özellikle tüketim kültürü, çevre bilinci ve bireysel davranış kalıpları arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar (Keleş, 2017; Yıldız, 2019; Şahin, 2021) karbon ayak izinin bireylerin toplumsal statü, tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Örneğin, şehirleşmenin artması, özel araç kullanımının yaygınlaşması ve hızlı tüketim kültürü karbon salınımını artırmaktadır. Buna karşılık çevre odaklı eğitimler, medya kampanyaları ve sosyal hareketler bireylerin farkındalığını artırarak daha sürdürülebilir yaşam biçimlerine yönelmelerine katkı sağlamaktadır. Özellikle genç kuşakların, sosyal medya aracılığıyla çevreye duyarlı davranışlara yöneldiği dikkat çekmektedir. Tek kullanımlık ürünlerden uzak durma, bisiklet kullanımı ya da geri dönüşüme katılım gibi günlük pratikler küçük gibi görünse de toplamda karbon ayak izini azaltmada önemli rol oynamaktadır. Bu noktada, bireylerin farkındalık düzeyinin artırılması yalnızca çevreyi korumak için değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilincini geliştirmek için de kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, karbon ayak izi farkındalığı bireylerin tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları ve çevre bilinciyle yakından ilişkilidir. Toplumsal düzeyde daha bilinçli ve sorumlu davranışların geliştirilmesi, yalnızca çevre sorunlarının çözümüne değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir gelecek inşasına da katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karbon ayak izi, çevre bilinci, tüketim kültürü, sürdürülebilirlik, sosyoloji

NATURAL EDİBLE DYE FROM FOOD WASTE
GIDA ATIKLARINDAN DOĞAL YENİLEBİLİR BOYA

FİDEL DEMİRAL¹ , SİDELYA GÜNKÖRDÜ², EMEK KOÇAK³

**¹ÖĞRENCİ, YENİŞEHİR BELEDİYESİ BİLİM VE SANAT MERKEZİ,BİYOLOJİ,
0009-0002-4686-7673**

**²ÖĞRENCİ, YENİŞEHİR BELEDİYESİ BİLİM VE SANAT MERKEZİ,BİYOLOJİ,
0009-0006-6354-367X**

**³ÖĞRETMEN, YENİŞEHİR BİLİM VE SANAT MERKEZİ, BİYOLOJİ, 0000-0002-
6957-7778**

Özet:

Çocukların sanat yoluyla yaratıcılıklarını keşfetmesi ve geliştirmesi önemli bir süreçtir. Sanat malzemelerinin büyük bir kısmı kimyasal içerikli olması, özellikle erken yaş gruplarındaki çocuklar için sağlık açısından risk oluşturmaktadır. Bu nedenle, çevre dostu, güvenilir, yenilebilir ve hem sulu boya hem de akrilik boya olarak kullanılabilen bir ürün geliştirilmesi önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada gıda atıklarının geri dönüşümünü teşvik ederek hem çevresel sürdürülebilirlik sağlamak hem de erken çocukluk dönemi için güvenilir, zararsız ve yenilebilir bir sanat malzemesi üretmek amaçlanmıştır. Yaş ceviz kabuğu, avokado çekirdeği, ada çayı, ıspanak, zerdeçal, kahve gıda atıklarına aloevera jeli, ayva çekirdeği, arap zambakı gibi bağlayıcı ve kıvam artırıcı malzemeler kullanılmıştır. Kurutma, öğütme, karıştırma işlemlerinden geçirilerek pigment elde edilmiştir. Elde edilen pigmentler sulu çözeltide renk numunelerine bakılmıştır. Boyanın kıvamını ve dayanıklılığını artırmak için doğal bir bağlayıcılar kullanılmış homojenizasyonuna bakılmıştır. Boyalarla çeşitli baskılar yapılmış, baskı resimler nemlilik, soldurma işlemlerinden geçirilerek renk kalitesinin dayanıklı olduğu görülmüştür. Ayrıca boyanın akrilik boya olarak yoğun bir formda ve sulu boya olarak inceltilmiş bir formda kullanılabilir olmasını sağlamak için kıvam ayarları yapılmıştır. Boyalar kâğıt, karton ve tuval gibi farklı yüzeylere uygulanarak kapaticılık, kuruma süresi ve renk dayanıklılığı açısından değerlendirilmiştir. 3 ay bekletilen boyalarda herhangi bir fungal ve bakteriyel gelişim gözlenmemiştir.

Gıda atık maddelerinin çeşitli kıvam arttırıcılar ve bağlayıcılar kullanılarak yapılan çalışma erken çocukluk dönemi bilişsel, duygusal ve motor becerilerin gelişiminde önemli rol oynayan sanat etkinliklerinde güvenle kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Boya, pigment, yenilenebilir boya, sanat malzemesi, gıda atıkları

Abstract:

Discovering and developing creativity through art is an important process for children. Since most art supplies contain chemicals, they can pose health risks, especially for young children. Therefore, it is important to develop an environmentally friendly, reliable, renewable product that can be used as both watercolor and acrylic paint. This study aims to promote the recycling of food waste, ensuring environmental sustainability while producing a reliable, harmless, and edible art material for early childhood. Binder and thickening agents such as aloe vera gel, quince seeds, and gum arabic were used with food waste such as walnut shells, avocado pits, sage, spinach, turmeric, and coffee. Pigments were obtained through drying, grinding, and mixing processes. The obtained pigments were examined in aqueous solution for color samples. Natural binders were used to increase the viscosity and durability of the paint, and homogenization was examined. Various prints were made with the paints, and the printed images were subjected to moisture and fading processes, revealing that the color quality was durable. In addition, consistency adjustments were made to ensure that the paint could be used in a concentrated form as acrylic paint and in a diluted form as watercolor paint. The paints were applied to different surfaces such as paper, cardboard, and canvas to test their opacity, drying time, and color durability. No fungal or bacterial growth was observed in paints stored for 3 months.

The study, which used various thickeners and binders made from food waste materials, can be safely used in art activities that play an important role in the development of cognitive, emotional, and motor skills in early childhood.

Keywords: Paint, pigment, renewable paint, art material, food waste

**THE EFFECT OF MINDFULNESS-BASED GROUP PSYCHOEDUCATION ON
SHYNESS AND SOCIAL SKILLS LEVELS OF GIFTED STUDENTS**

**FARKINDALIK TEMELLİ GRUP PSİKOEĞİTİMİNİN ÖZEL YETENEKLİ
ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLIK VE SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

Hatice Hale BULUT¹

**¹Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen, Ülker Yörükoğlu Bilim ve Sanat Merkezi,
ORCID: 0009-0009-9748-3806**

Özet

Bu araştırmanın amacı, farkındalık temelli grup psikoeğitim programının özel yetenekli ortaokul öğrencilerinin utangaçlık düzeyleri ve sosyal becerileri üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, bir bilim ve sanat merkezinde öğrenim gören 5. ve 6. sınıf öğrencilerinden oluşan 24 katılımcı ile yürütülmüştür. Yarı deneysel desenin kullanıldığı araştırmada öğrenciler rastgele olarak deney (n=12) ve kontrol (n=12) gruplarına atanmıştır. Veri toplama araçları olarak Çocuklar için Utangaçlık Ölçeği ve Özel Yetenekli Ergenler İçin Sosyal Beceri Ölçeği kullanılmıştır.

Deney grubuna 6 hafta süresince haftada bir oturumdan oluşan, farkındalık temelli iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik bir program uygulanmıştır. Program kapsamında; farkındalık egzersizleri (nefes ve beden farkındalığı), rol oynama teknikleri, sözsüz iletişim becerilerini geliştirme çalışmaları, göz teması ve ses tonu üzerine uygulamalar, grup önünde konuşma etkinlikleri ve empatiyi güçlendirmeye yönelik tartışma-sanat etkinlikleri yer almıştır. Bu etkinlikler, öğrencilerin güvenli bir grup ortamında kendilerini ifade etmelerini, sosyal ortamlarda daha rahat davranmalarını ve utangaçlıkla baş etmelerini desteklemiştir.

Veriler SPSS 27 programı aracılığıyla Mann-Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar testleri ile analiz edilmiştir. Bulgular, programın utangaçlık düzeylerinde deney grubu lehine anlamlı bir azalma sağladığını göstermiştir ($p<.05$). Sosyal beceri düzeylerinde ise anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Araştırma, farkındalık temelli grup psikoeğitim yaklaşımlarının özel yetenekli öğrencilerin sosyal-duygusal ihtiyaçlarını desteklemede önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Bulgular, programın utangaçlığı azaltmada etkili olabileceğini, sosyal beceri gelişimi için ise daha uzun süreli ve çok boyutlu müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel yetenekli, farkındalık, grup psikoeğitimi, utangaçlık, sosyal beceri

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of a mindfulness-based group psychoeducation program on the shyness levels and social skills of gifted middle school students. The study was conducted with 24 participants, consisting of 5th and 6th grade students enrolled in a science and art center. The research employed a quasi-experimental design, with students randomly assigned to experimental (n=12) and control (n=12) groups. Data were collected using the Children's Shyness Scale and the Social Skills Scale for Gifted Adolescents.

The experimental group participated in a six-week program, with one session per week, designed to enhance communication skills through mindfulness-based practices. The program included mindfulness exercises (breath and body awareness), role-playing techniques, nonverbal communication training, eye contact and voice modulation activities, public speaking exercises, and art-discussion activities aimed at strengthening empathy. These activities were intended to provide a safe group environment that encouraged students to express themselves, feel more comfortable in social situations, and cope with shyness.

Data were analyzed using Mann-Whitney U and Wilcoxon Signed-Rank tests via SPSS 27. Findings indicated that the program led to a significant decrease in shyness levels in favor of the experimental group ($p < .05$), while no significant difference was observed in social skills levels.

This study highlights the potential of mindfulness-based group psychoeducation in addressing the socio-emotional needs of gifted students. The results suggest that such programs can effectively reduce shyness, while further development of social skills may require longer-term and multidimensional interventions.

Keywords: gifted, mindfulness, group psychoeducation, shyness, social skills

COMİC BOOK READING PRACTİCES OF MİDDLE SCHOOL STUDENTS - THE
CASE OF SİLİFKE
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇİZGİ ROMAN OKUMA DURUMLARI –
SİLİFKE ÖRNEĞİ

Zafer YILDIZ¹, Gonca YILDIZ²

¹Uzman Öğretmen, Silifke Cumhuriyet Bilim ve Sanat Merkezi, Türkçe Öğretmeni,
0000-0001-6883-6881

²Uzman Öğretmen, Yenikaş Soğuksu İlkokulu, Sınıf Öğretmeni,
0009-0008-9075-1057

Özet

Okuma becerisi özellikle Türkçe öğretiminde dört temel beceri arasında yer almaktadır. Bu becerinin bir alışkanlığa dönüşmesi ise çocukların gerek hayal gücünü geliştirmede gerekse akademik alandaki başarısını artırmada önemli bir yere sahiptir. Çocuklarda okuma alışkanlığı kazandıran türlerden birisi çizgi romanlardır. Çizgi romanları okuyan çocuklar bir zaman sonra kitap dünyasında pek çok değerli eser olduğunun farkına varacak ve giderek daha çok kitap okuma arzusu besleyecektir. Çocuklar için okumanın kapısı olarak görülen çizgi romanların günümüzde ortaokul öğrencileri tarafından ne derece tercih edildiği akıllarda soru işareti bırakmaktadır. “Ortaokul öğrencilerinin çizgi roman okuma durumları” çalışmanın problem durumunu oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan betimsel araştırma modelinden yararlanılmıştır. Çalışmanın evrenini Mersin ili Silifke ilçesinde okuyan ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme ise basit seçkisiz örnekleme yoluyla seçilen 30 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak 8 sorudan oluşan yapılandırılmış form kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Görüşme formlarından elde edilen bulgulara göre çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatının belli bir döneminde çizgi roman okumuş, bu çizgi romanları daha çok çizgi roman dergilerinde okumuştur. Düzenli olarak bir çizgi roman dergisi okuyan sayısı okumayanların sayısının yarısından azdır. Öğrencilerin üçte ikilik kısmı çizgi romanların okuma alışkanlığı kazandırdığını düşünmektedir. Bu bulgulardan hareketle öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için onları daha çok çizgi romanlarla buluşturmak gerektiği sonucuna varılabilir. Ailelerin ve öğretmenlerin kitaplıklarında çizgi roman dergilerine yer vermesi gerektiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çizgi roman, okuma alışkanlığı, ortaokul

Abstract

Reading skill is one of the four fundamental skills in Turkish language education. Turning this skill into a habit plays an important role both in developing children's imagination and in increasing their academic success. One of the literary genres that help children gain reading habits is comic books. Children who read comics eventually realize that there are many valuable works in the world of books and gradually develop a stronger desire to read more. Comics, which are seen as a gateway to reading for children, raise a question about the extent to which middle school students prefer them today. The problem statement of this study is "Middle school students' comic book reading habits." The study employed the descriptive research model, which is one of the qualitative research methods. The population of the study consists of middle school students studying in Silifke, a district of Mersin. The sample includes 30 middle school students selected through simple random sampling. A structured form consisting of 8 questions was used as the data collection tool. Content analysis was applied in the analysis of the data. According to the findings obtained from the interview forms, the majority of the students participating in the study had read comics at some point in their lives, mostly in comic magazines. The number of students who regularly read a comic magazine is less than half of those who do not. Two-thirds of the students think that comics help to develop reading habits. Based on these findings, it can be concluded that in order to foster reading habits among students, they should be introduced to comics more frequently. It can also be suggested that families and teachers include comic magazines in their libraries.

Keywords: Comic books, reading habits, middle school

MUSSEL-MİMETİK YAPIŞTIRICILARIN EĞİTİM AMAÇLI DENEYSEL UYGULAMASI: JELATİN-TANNİK- Fe^{3+} SİSTEMİ

Ayşe Nilsu KOCAER¹, Füsün DÖNMEZ²

1.İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,
ORCID: 0009-0007-1410-6227

2.İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya, ORCID:0000-0001-7159-
8968

Özet

Kemik kırıklarının tedavisinde kullanılan alçı, plak ve vida gibi yöntemler her zaman yeterli olmayabilmekte, ikinci operasyonlara yol açabilmekte ve iyileşme süresini uzatabilmektedir. Bu nedenle biyoyumlu yapıştırıcılar, özellikle ıslak ve kanlı cerrahi alanlarda alternatif çözümler olarak öne çıkmaktadır. Doğa bu noktada güçlü bir ilham kaynağıdır. Midyeler, deniz altında kayalara son derece kuvvetli biçimde yapışabilir. Bunun temelinde “mussel foot proteins” adı verilen özel proteinler bulunur. Bu proteinlerde yoğun olarak bulunan catechol grupları, demir(III) iyonları ile koordinasyon bağları kurarak suyun bozucu etkisine rağmen yüksek yapışma sağlar. Bu çalışmada midyelerin yapışma mekanizması, BİLSEM laboratuvarlarında uygulanabilecek basit bir deneyle modellenmiştir. Jelatin, tannik asit ve demir(III) iyonlarının kombinasyonu ile doğadan esinlenen “mussel-mimetik” bir yapıştırıcı hazırlanmıştır. Jelatin biyolojik kökenli bir polimerdir. Tannik asit polifenolik yapısı sayesinde catechol benzeri davranış sergiler. Demir(III) iyonları ise bu yapının içinde çoklu köprüler oluşturarak çapraz bağ yoğunluğunu artırır. Model kemik olarak yumurta kabuğu ve tebeşir yüzeyleri seçilmiştir, çünkü bu malzemeler kalsiyum karbonat yapılarıyla kemiğe benzer özellikler taşır. Deney hem kuru ortamda hem de ıslak ortamda uygulanmış, karşılaştırma amacıyla klasik PVA (beyaz okul tutkalı) kullanılmıştır.

Sonuçlara göre kuru ortamda PVA ve Jelatin-Tannik- Fe^{3+} benzer dayanıklılık göstermiştir (yaklaşık 4–5 N). Islak ortamda ise büyük fark ortaya çıkmıştır. PVA suyun etkisiyle çözünerek yapışma gücünü kaybetmiştir (yaklaşık 1–1.5 N). Jelatin-Tannik- Fe^{3+} sistemi ise tam tersine, ıslakta daha yüksek bağ kuvveti sergilemiştir (yaklaşık 5 N). Bunun nedeni, Fe^{3+} iyonlarının sulu ortamda daha serbest hareket ederek tannik asidin polifenol bölgeleri arasında daha fazla koordinasyon köprüsü kurmasıdır. Böylece suyun bozucu etkisi avantaja dönüşmüş ve “ıslak ortamda daha iyi çalışan” bir yapıştırıcı modeli ortaya çıkmıştır. Fe^{3+} eklenmediğinde ise bağ kuvveti hızla azalmış, iyonların kritik rolü açıkça görülmüştür. Bu deney BİLSEM öğrencilerine biyofizik ve kimya arasındaki ilişkiyi doğrudan gözlemleme imkânı sunmaktadır. Kimya, catechol benzeri fonksiyonları ve Fe^{3+} ile bağlanmayı açıklarken; biyofizik, yapışma kuvvetinin ölçümünü ve ortam farklarının mekanik etkilerini ortaya koyar. Çalışma, basit malzemelerle doğadan esinlenen gelişmiş biyomalzemelerin anlaşılabilirliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyomimetik Yapıştırıcı, Catechol, Tannik Asit, Demir(III), Biyofizik, Kimya

SAĞLIKTA DİJİTALLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK MEDİPANEL: TABURCULUK SONRASI MEDİKAL EKİPMAN TEMİNİNDE YENİ NESİL MODEL

Eren EKŞİ¹, Füsun DÖNMEZ²

1.İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

ORCID: 0009-0004-7795-2904

2.İstanbul Maltepe Kadir Has Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya,

ORCID:0000-0001-7159-8968

Özet

Tıbbi ekipman kullanan hastaların ihtiyaçlarına hızlı ve güvenli biçimde erişimini kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen MediPanel, taburculuk sonrası evde oksijen konsantratörü, solunum cihazı, sonda ve hasta yatağı gibi ekipmanlara gereksinim duyan bireyleri en yakın ve güvenilir medikal sağlayıcılarla eşleştiren bütünleşik bir dijital platformdur. Sistem, hastane paneli, hasta mobil uygulaması ve medikal firma panelinden oluşan modüler bir mimariyi benimser. Hastanın T.C. kimlik doğrulaması yoluyla MHRS entegrasyonu ile önerilen cihaz bilgilerini otomatik olarak alır ve konum, stok durumu, servis kapsamı, SGK uygunluğu ve geçmiş hizmet puanları gibi çok boyutlu kriterlere dayalı bir eşleştirme algoritması ile uygun firmaları sıralar. Firmalar platform üzerinden model, fiyat ve teslimat seçenekleri sunar. Hhastalar bu teklifleri uygulama içinde karşılaştırıp tercih ederek teslimat ve kurulum randevusu oluşturur. Ağır ve taşınması güç cihazlar için kapıya teslim ve profesyonel kurulum akışı entegre edilmiştir, böylece lojistik ve idari yük hasta ve bakım verenlerden uzaklaştırılır. Geliştirme sürecinde veri güvenliği önceliklendirilerek Google Cloud Platform üzerinde izole sunucu altyapısı kurulmuştur. Arka uç Python ile, web arayüzü HTML ile ve mobil uygulama Kotlin ile kodlandı; KVKK uyumlu rol tabanlı erişim kontrolleri ve şifreleme yöntemleriyle hasta verilerinin gizliliği sağlanmaktadır. Kullanılabilirlik çalışmalarının ön bulguları, tek ekranda teklif karşılaştırma ve randevu planlamanın idari yükü azalttığını, hizmet sağlayıcıların doğru hastaya daha kısa sürede ulaştığını ve klinik ekipler arasındaki iletişimin standartlaşarak gecikmelerin azaldığını göstermektedir. Bu platformun geniş ölçekli uygulamasıyla erişim süresi, maliyet şeffaflığı ve kullanıcı memnuniyetinde ölçülebilir iyileşmelerin elde edilmesi ve hasta güçlendirmesinin desteklenmesi beklenmektedir. Pilot çalışmalarda elde edilen nicel veriler, yaygınlaştırma için kriterlerin optimize edilmesine olanak verecektir ve sağlık sistemine katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Medikal Ekipmanlar, Sağlık, Python, Google Cloud, Kotlin, Hasta Hakları

Abstract

MediPanel is a platform that enables patients discharged from the hospital who require medical equipment such as oxygen concentrators, catheters, and hospital beds at home to quickly and easily connect with the nearest medical suppliers. Requests added to the system by the hospital are directed to the most suitable medical companies for the patient, aiming to deliver devices covered by social security or provided for a fee to patients as quickly as possible. This allows patients to easily access the medical equipment they need after discharge, while medical companies can quickly connect with the right patients and provide their services efficiently. After the individual is discharged, MediPanel connects to the MHRS using the 11-digit Turkish ID number provided by the individual when logging into the application and obtains the devices they need to use. After that, the medical supplies and machines needed by the individual are sent to the medical companies participating in the MediPanel program and located near the individual. The individual can view the price and model offers from medical companies on their own application and then request the medical product they need. Patients who do not need to stay in the hospital but require medical equipment such as an oxygen concentrator, ventilator, or hospital bed at home may have difficulty finding reliable and affordable medical companies to obtain these devices. In current systems, patients are forced to individually research companies that provide the equipment they need and compare prices and suitability information. This process is time-consuming, laborious, and often creates an additional burden depending on the patient's health condition. In addition, many medical supplies are heavy and difficult to transport. Thanks to Medipanel, patients' relatives will be relieved of this burden, and the products they request will be delivered to them by the companies. According to research, the effectiveness of using respiratory support devices at home and their contribution to patient care processes is an important issue (Zorlu, D., 2021). Home care processes for patients, especially after geriatric surgery, are a process that must be carefully managed for both patients and caregivers (Totur, B. and Demir Korkmaz, F., 2011). The consumerization of patients and the concept of patient empowerment in healthcare services occupy an important place in modern healthcare management policies (Dalkılıç, S. and Kurtoğlu, R., 2012). MediPanel digitizes this process, strengthening the connection between patients and medical companies, accelerating the device procurement process, and making patient care services more accessible.

Keywords: Keyword, keyword, keyword

**HIGH-ENERGY BREAD FROM THE GOLDEN GRAINS OF THE AZTECS FOR
DERMATITIS HERPETIFORMIS (CELIAC) PATIENTS**

**AZTEKLERİN ALTIN HUBUBATINDAN, DERMATİTİS HERPETİFORMİS
(ÇÖLYAK) HASTALARI İÇİN YÜKSEK ENERJİLİ EKMEK**

Ali Şamil COŞKUN¹ Gülistan COŞKUN² Esmâ Betül COŞKUN³

¹Ünvanı: Biyoloji Öğretmeni, Çalıştığı Kurum: Yozgat Fatma Temel Turhan Bilim ve Sanat Merkezi, Çalışma Alanı: Beslenme ve Diyet, ORCID No: 0009-0008-2053-6976

²Ünvanı: Sağlık Bilgisi Öğretmeni, Çalıştığı Kurum: Yozgat Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Çalışma Alanı: İş Sağlığı ve Güvenliği, Beslenme ve Diyet, ORCID No: 0009-0005-7702-5665

³Ünvanı: Bilsem Öğrenci, Yozgat Fatma Temel Turhan Bilim ve Sanat Merkezi, Çalışma Alanı: Aromatik Bitkiler, ORCID No: 0009-0003-4471-1672

Özet

Glüten alerjisi, vücudun buğday, arpa ve çavdar gibi tahıllarda bulunan bir protein olan glütene tolere edemeyip bu besinler tüketildiğinde meydana gelen, Glüten intoleransı olarak da bilinen kronik, immün aracılı bir ince bağırsak hastalığıdır. Yaygın görülen hastalık formu Dermatitisi herpetiformis, Çölyak Hastalığıdır. Çölyak hastalarının vücudunda glütenli besinler tüketildiğinde alerjik reaksiyonlar meydana gelir. Glüten alerjisini tedavi etmenin en temel yolu sıkı bir glütensiz besin diyetini uygulamaktır. Türkiye’de ise Sağlık Bakanlığı 2022 verilerine göre tanımlanmış 154.027 Çölyak hastası vardır. Ülkemizde tespit edilmemiş tahmini 800 Bin Çölyak hastası bulunmaktadır. Ülkemizde genel beslenme alışkanlığına bakıldığında tahıllı besinler ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı da glütenli besinler çok yaygın olmakla birlikte, Glüten intoleransı olan kişilerin tüketebileceği besinler oldukça sınırlıdır. Bu konuda yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla projemizi tasarladık. Tarihte yaşamış Aztek toplumu bol lifli ve yüksek proteinli *Amaranthus retroflexus* (Tilki Kuyruğu = Yerel adlandırma ile: SİRKEN) tohumlarını birçok alanda kullanmıştır. Buradan yola çıkarak yaptığımız araştırmalarda *Amaranthus retroflexus* tohumlarının glüten içermediğini tespit ettik. Bu nedenle çölyak ve glüten hassasiyeti olan insanlar güvenle kullanabilirler. Ayrıca *Amaranthus retroflexus* tohumları esansiyel aminoasit açısından oldukça zengindir. Tüm bu özellikleri kullanarak; Mısır unu ve *Amaranthus retroflexus* tohumlarını kullanarak yüksek enerjili ve çölyak hastalarının kullanabileceği bir ekmek hazırladık. İçerik olarak; çalışmada farklı olarak ekmek üretiminde kullanılan buğday unu yerine mısır unu ve *Amaranthus retroflexus* tohumları, ekşi maya olarak mısır unundan elde edilen maya kullanıldı. Ayrıca damak tadı olarak glüten içermeyen; bal, tahin, biber, domates ve sarımsak gibi besinleri ekledik. Karşılaştırmalı duyu ve kimyasal analizleri yaptık. Panelistlere Yüzsöl Hedonik Skala uyguladık ve sonuçları kaydettik. *Amaranthus retroflexus* tohumlarının sağlığa olan faydalarından en üst düzeyde yararlanılmış ve çölyak hastalarının rahatça tüketebileceği yeni bir yüksek enerjili glütensiz ekmek tasarlanarak geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çölyak, Glüten, Amaranthus retroflexus, Mısır Ekmeği.

Abstract

Gluten allergy is a small intestine disease that occurs when the body cannot tolerate gluten, a protein found in grains such as wheat, barley and rye, and these foods are consumed. The most common form of the disease is Dermatitis herpetiformis Celiac Disease. Allergic reactions occur in the bodies of celiac patients when gluten-containing foods are consumed. The primary treatment for gluten allergy is a gluten-free diet. According to 2022 data from the Ministry of Health, there are 154,027 identified cases of celiac disease in Turkey. The estimated number of undetected cases is 800,000. When looking at general nutritional habits in our country, grain-based foods stand out. Therefore, although gluten-containing foods are very common, the foods that people with gluten intolerance can consume are quite limited. We designed our project to contribute to the work being done on this subject. The Aztec society used the fibrous and high-protein Amaranthus retroflexus (Foxtail= Locally named: SIRKEN) seeds in many areas. Based on this, we conducted research and determined that Amaranthus retroflexus seeds do not contain gluten. Therefore, people with celiac disease and gluten sensitivity can use it safely. Amaranthus retroflexus seeds are also rich in essential amino acids. Using all these features, we prepared a high-energy bread suitable for celiac patients using corn flour and Amaranthus retroflexus seeds. In terms of ingredients, the study used corn flour and Amaranthus retroflexus seeds instead of wheat flour, and yeast derived from corn flour was used as sourdough. We also added gluten-free flavors such as honey, tahini, pepper, tomato, and garlic. We performed comparative sensory and chemical analyses. We administered the Facial Hedonic Scale to the panelists and recorded the results. The health benefits of Amaranthus retroflexus seeds have been utilized to the fullest extent, and a new high-energy gluten-free bread that can be easily consumed by celiac patients has been designed and developed.

Keywords: Celiac, Gluten, Amaranthus retroflexus, Corn Bread.

1. Giriş

Dünyada ortalama %1 - %2 civarında Çölyak Hastası bulunmaktadır. Buna göre dünyada yaklaşık 8 milyon insan, ülkemizde ise Sağlık Bakanlığı 2022 verilerine göre tanımlanmış 154.027 çölyak hastası vardır. Tanımlanmamışlarla birlikte 800 bin olduğu tahmin edilmektedir. Kalmış olduğumuz okul yurdumuzda da iki arkadaşımız çölyak hastası ve bu durumda yurttan çıkan yemekleri bizle birlikte rahat yiyememektedirler. Bu da bizi çok üzmektedir. Çölyak hastaları ve glüten intoleransı olan kişilerin, normal bireyler gibi glüten içerikli gıdaları tüketmemeleri, kendilerine uygun yiyecek ve içecekleri tüketmeleri gerekmektedir. Ancak üretilen besinlerin çok büyük bir bölümü normal insanlar içindir. Çölyak hastaları; ürün sayısının oldukça sınırlı olmasından dolayı yeterince besleyici ve çeşitli zengin içeriklere sahip yiyecek ve içeceklerden mahrum kalmaktadırlar. Piyasada kullanılan ekmek türlerinin içerisinde glütenli buğday ve çavdar unu vb. başta gelmektedir. Bu hastalar için sakıncalı olduğundan dolayı bunlardan yapılmış ekmekleri tüketmemeleri önerilmektedir. Glüten proteini içeren tahılların tüketilmesiyle sindirim sisteminde bu proteinden kaynaklanan reaksiyonlar meydana gelmekte ve glüten kaynaklı bağırsakta emilimin zorlaşmasına bağlı olarak gıda intoleransları oluşmaktadır (1). Tüketebileceği ürün sayısı oldukça sınırlı olan çölyak hastaları bilinen besinlerle birlikte yeterince protein alamamaktadır. Bu durum birtakım olumsuzluklar ve sağlık problemleri yaşamaları için yeterlidir. Çölyak hastaları için yeni ürünlerin geliştirilmesi ve AR-GE çalışmalarının yapılması çok önemlidir. Piyasalarda kullanılan hamur mayaları da içeriğinde glüten ihtiva ettiğinden bunlarla mayalanan hamurların

da çölyak hastaları için tüketilmesi sakıncalıdır. Çölyak hastalarının daha besleyici ve maliyeti düşük; Glüten içermeyen, zengin içerikli *Amaranthus retroflexus* tohum ve yeşil kısımlarını, mısır unundan üretilen hamur mayasını kullanarak yapmış olduğumuz uzun ömürlü mısır unu ekmeğinin Çölyak hastaları için besleyici bir ekmek olabileceği amacı ile projemizi geliştirdik.

Çölyak hastalığı; genetik ve çevresel faktörlerin tetiklemesiyle genellikle 1 yaşından sonra kişinin glüten içeren gıdaları tüketmeye başlaması ortaya çıkar. Çölyak hastalarının vücudunda glütenli besinler tüketildiğinde alerjik reaksiyon meydana gelir.

Çölyak hastalığının tanısı fiziksel muayenenin ardından kişiye kan testi yapılmasıyla tespit edilir. Ardından kandaki glüten alerjisi varlığını tespit etmek adına glüten alerjisi testi yaptırılabilir. Test sonucunun pozitif çıktığı durumlarda alerjinin varlığını kesinleştirmek için endoskopik yöntemler veya doku biyopsisi yaptırılması da önerilir. Seroloji testi ile glutene karşı immün sistemin reaksiyonu ölçülür. HLA genetik testi ile, HLA-DQ2 ve HLA-DQ8 genleri araştırılır. Kişide bu genlerin pozitif olması, kişinin çölyak hastası olma ihtimalini artırır. Bu durumda tanının netleştirilmesi için gastroenteroloji uzmanı, endoskopi ile biyopsi yapar. Ucunda optik görüntüleme cihazı olan ince ve esnek bir tüpten oluşan endoskop, kişinin ağzından ince bağırsaklarına kadar sokulur. Gerekli görüldüğünde endoskop ile ince bağırsakların iç yüzeyinde bulunan villus hasarının gözlemlenebilmesi için doku örneği alınır. Çölyak hastalığı tedavi edilmediğinde vücut için gerekli olan vitamin, mineral, protein, karbonhidrat gibi besinlerin emiliminde yetersizlik oluşur. Tüm bunlara bağlı olarak pek çok farklı sağlık problemi ortaya çıkabilir. Glüten nedir? Arpa, buğday, çavdar gibi tahıllarda bulunan glüten, sıklıkla tüketilen ekmek ve simit gibi unlu mamullerde kullanılan hamurun ağ benzeri yapısını oluşturan ve hamura elastikiyet kazandıran bir protein grubudur. Glütene oluşturan proteinler, prolamin ve glüteninler olmak üzere iki ana grupta sınıflandırılır. Gliadin, prolamin grubunda yer alan proteindir. Glüten, suyla bir araya geldiğinde sert fakat esneyebilen bir maddeye dönüşür. Yapışkan özelliği hamuru, elastik bir hâle getirirken, hamurun mayalanmasını ve pişme sırasında kabarmasını sağlar. Aynı zamanda ürüne çiğnenebilir bir özellik kazandıran glüten, çiğneme sırasında kişiyi tatmin eden yumuşak ve gevrek dokudan da sorumludur. Özellikle buğdayda son derece etkili olan glüten, ekmek üretiminde sıklıkla kullanılır. Suda çözünmeyen bu protein grubunun içinde bulunan gliadin ise sindirilmesi zor bir maddedir. Bu yüzden bazı kişilerde sindirim problemlerine yol açabilir. Pek çok insan glütene tolere edebilirken çölyak hastaları, glüten duyarlılığı, buğday alerjisi gibi bazı rahatsızlıklara sahip kişiler tarafından tüketilmemesi gerekir. Glüten, çölyak hastaları tarafından tüketildiğinde bağışıklık sistemi reaksiyon göstererek ince bağırsak dokusuna zarar verir. İnce bağırsaklarda bulunan villus ya da farklı bir deyişle besinlerin emilimini sağlayan parmak benzeri yapılarda atrofi yani körelme oluşur. Villus olmaksızın vücut için gerekli olan vitamin ve minerallerin emilimi bozulur. Buna bağlı olarak farklı sağlık problemleri ortaya çıkabilir.

Glüten alerjisi belirtileri nelerdir? İshal: Glüten alerjisi ve buna bağlı çölyak hastalığı olan kişilerin ince bağırsağında iltihaplanma meydana gelir. Bu durum da bağırsak zarına zarar verir ve besin emiliminin zayıf olmasına sebebiyet vererek ishal belirtisi oluşturur. Mide bulantısı: Hem glüten intoleransında hem de çölyak hastalığında vücudun glutene karşı bir bağışıklık tepkisi geliştirmesi sonucu mide bulantısı yaşanabilir. Mide şişkinliği ve gaz: Glüten alerjisinde meydana gelen mide şişkinliği ve gaz, buğdayda ve diğer birçok gıdada bulunan, zayıf şekilde emilen karbonhidratların fazlalığına tepki gösterilmesi sonucu oluştuğu kabul edilir. Karın ağrısı: Glüten intoleransı olan kişilerde, mide astarı olması gerektiği gibi çalışmayabilir ve

bakterilerin kana veya karaciğere girmesiyle iltihap oluşumuna neden olarak karın ağrısı yaratabilir. İştah ve kilo kaybı: Glüten içeren besinler tüketildiğinde ince bağırsak iltihaplanır ve vücudun temel besin maddelerini emmesi zorlaşır. Bu durum sonucundan iştah kaybı ile birlikte kişi kilo kaybı yaşayabilir. Yorgunluk-halsizlik: Glüten alerjisi ve çölyak hastalığının kırmızı kan hücrelerinin üretiminin yeteneğini etkileyen yüksek demir eksikliği anemisiyle bağlantılı olduğu düşünülür. Demir eksikliği anemisi ise kişide yorgunluk ve halsizlik meydana getirebilir. Anemi: Glüten alerjisi olan kişiler, yedikleri yiyeceklerden yeterince demir emilimi yapamadıkları için demir eksikliği anemisi yaşayabilir. Bu durumun nedeni, çölyak hastalığında glüten besinler tüketmenin vücudunuzun ince bağırsağınızın iç kısmına saldırmasına neden olarak besinleri (demir dahil) emme yeteneğinizi bozması olarak görülür. Sonuçta; gelişim geriliği, kilo alamama, infertilite ve kemik erimesi gibi semptomlar ortaya çıkabilir. Glüten Alerjisi (Glüten İntoleransı) Nasıl Tedavi Edilir? Glüten alerjisini tedavi etmenin bilinen tek seçeneği glütensiz beslenmedir. Glüten diyeti, glüten içeren besinlerin tüketilmemesine dayanır. Glüten içeren besinler tüketmeyerek bağırsak sisteminin tamir edilmesi sağlanır. Glüten Alerjisi Olanlar Hangi Besinleri Tüketmemelidir? Glüten alerjisi olan kişilerin; Buğday, çavdar, arpa gibi tahıllar ve simit, pide ve lavaş gibi hamur ürünleri, Graham unu, fosfat unu, işlenmiş, marine edilmiş et ürünlerini, pizza, makarna gibi yiyecekleri, kurabiye, kek gibi hamur işlerini, irmik ve şekerlemeler, malt, malt tatlandırıcısı ve malt ürünleri bulunan yiyecek ve içecekler, soya sosu, lesitin ve modifiye edilmiş gıda nişastası bulunan ürünler, salata sosları ve soslu kuru yemişler, patates cipsi, meyan kökü gibi atıştırılabilirlikleri, alkol gibi içecekleri tüketmemesi gerekiyor. Bu tür besinleri çok az miktarlarda tüketmek dahi çölyak hastalığında, glüten hassasiyeti gibi durumlarda ince bağırsağa zarar verebilir ve besinlerin kan dolaşımına emilmesini önleyebilir. Glüten Alerjisi Olanlar Hangi Besinleri Tüketmelidir? Kahverengi, beyaz ve yabani pirinç, karabuğday, glütensiz badem unu, hindistan cevizi unu, mısır, bezelye unu, darı, patates unu, mısır nişastası, kinoa... Glütene karşı duyarlılığı olan kişilerin, bu tür ürünleri tüketmeden önce ambalajın arkasındaki uyarılara mutlaka dikkat etmesi gerekir.

Ekmek yapımında kullandığımız *Amaranthus retroflexus* bitkisi 500-700 yıl önce önemli bir tahıl ürünü olarak yetiştirilmekteydi. İspanyol savaşçıların Güney Amerika Medeniyeti'ni yıkmasına kadar geçen sürede " Tanrıların Altın Hububatı" , " Aztekler'in muhteşem Hububatı" gibi cümlelerle tanımlanmıştır. Kristof Kolomb gelene kadar bu tahıl, Meksikalıların temel gıdalarından biriydi. Bu zaman zarfında Aztek ve İnka yerlileri için hemen hemen buğday, mısır veya fasülye kadar önemliydi. Onbinlerce dönüm arazi bu bitki ile ekili durumda idi. Hatta o kadar ki Kralları 2. Montezuma vergi karşılığı *Amaranthus* verirdi. 1520 'li yıllarda "Aztek kültürünü yok etme" amacıyla Amarant ziraati bu bölgede yasaklanmış idi. Hemen hemen bir gece içinde Amerika'nın en önemli gıda maddesi bu bölgeden neredeyse tamamen kaldırılmıştı. Fakat sınırlıda olsa bu bitki varlığını devam ettirmiştir. Bölgede bulunan dağ eteklerinde yaşayan insanlar, bugün bile hâlâ amarantın patlatılmış tohumlarını balla karıştırıp hamur yoğurmakta kullanmaktadırlar. (Resim1)

Resim 1: Amaranthus retroflexus tohum görünümü.

Şu anda ise bazı Afrika ülkeleri ve Çin gibi ülkelerde Amaranthus yetiştiriciliği yapılmakla birlikte sadece sebze kısmının kullanıldığı bilinmektedir. Çok azı da bu bitkinin tohumlarının gıda deposundan haberdardır. Sonraları bu altın hububat öylesine unutulmuştur ki 70'li yıllarda birkaç tarihçinin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda dünyanın tekrar ilgi alanına girmiştir. Ve kısa sürede ekonomik ve ticari önemi önemli noktalara taşınmıştır. 1970'li yıllarda Amaranthus tohumlarının fazla miktarda protein içerdiği keşfedildi. Ayrıca ihtiva ettiği lizin(amino asit türü) oranına göre buğday, mısır, pirinç ve diğer bütün taneli tohumlulardakine oranla yüksek olduğu tespit edilmiştir. Amarant proteininin buğdaydan iki, mısırdan üç kat fazla ve süttekine eşit miktarda lizin ihtiva ettiği bulunmuştur. Lizin harici diğer a.a ler dikkate alındığında soya fasulyesi: % 68 inek sütü: % 72 olan protein yüzdeleri amaranthus - buğday karışımında % 100'ü bulmuştur. Amaranthus tohumu; protein, karbonhidrat ve lipit içeren yegâne bileşim olarak kabul ediliyor. Ayrıca tohum yağ oranı; % 5 - % 9 arasındadır. Sebzesinde ise kalsiyum, demir ve fosfor oranı yüksektir. Amaranthus retroflexus tohumları içerik bakımından, Yüksek düzeyde doymamış yağ asitleri, tokoferol, squalen ve diğer tahıllara göre daha yüksek protein içeriğiyle aynı zamanda alanin, valin, arjinin, triptofan, metionin, izölösün ve serin gibi elzem aminoasit içeriğiyle ve glutensiz olmasıyla iyi bir besin kaynağıdır. Tohumları ve yeşil kısımları; Manganez, Fosfor, Demir, Selenyum, Bakır, Magnezyum elementlerine sahiptir. Ayrıca antioksidan, diyet lifi, mineral ve vitamince zengin yapraklarıyla sağlıklı bir üründür. Bu özelliklerinden dolayı Amaranthus retroflexus Aztekler döneminde savaşa giden askerlere besin maddesi olarak kullanılan bir bitkidir. Ayrıca dini ayinlerde kullandıkları bir kültürel mirastır. Yapılan araştırmalarda Amaranthus hayvanlara verildiğinde hayvanların sütlerinin, yumurta veriminin, kütesinin, tüy kalitesi ve parlaklığının arttığı gözlenmiştir. Hemoroid, Anemi Diabet, ve bazı sinir sistemi hastalıklarının tedavisinde ecza deposu gibi görev görmektedir. Amaranthus tohumları; tatlı, çörek, pasta, ekmek imalinde kullanılabildiği gibi, ısıtıldığında mısır gibi patlayan ceviz lezzetindeki tohumları, tuzlu çerez olarak veya süt-bal karışımı halinde yenilebilir. Amarant yaprakları ise; vitamin ve mineral bakımından zenginliğinden dolayı gerek insanlar gerekse hayvanlar tarafından yenilebilir. (Resim 2)

Resim 2: Amaranthus retroflexus genel görünümü.

Amaranthus C-4 tipi fotosentez yaptığından su sarfıyatı yarı yarıya azdır. Bundan dolayı kurak ve zayıf topraklarda rahatlıkla yetişir. Bu, kıtlık bölgelerinde açlık tehdidi altında yaşayan insanlar için harika bir müjdedir. Amaranthus'un 60'a yakın çeşidi olmakla birlikte biz bunlardan sadece Amaranthus retroflexus türleri üzerinden araştırmamızı yaptık. Yabani Amaranthus, Amaranthus retroflexus'tan gelmekte olup dünyanın en kötü yabani otlarından biri olarak kabul edilmektedir. Amaranthus tohumları oldukça küçük (0.9-1.7 mm çapında) ve ağırlığı 1000-3000 tohum/gr arasındadır. Tohum renkleri ise krem renginden altın rengine, pembeye ve siyaha kadar değişebilir (Resim 1).

Belki de ileride yapılacak yeni araştırmalarla buğdayın yerini alabilecek bir bitkidir. Bundan dolayı; Amaranthus retroflexus glüten içermediği için de özellikle çölyak hastaları için iyi bir besin kaynağı olabilir. Yaptığımız literatür araştırmalarında, glütensiz mısır ekmeği yapımında; Amaranthus retroflexus tohumunun kullanılması, ekşi maya olarak mısır unu kullanımı ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mısır unundan glütensiz ekşi maya fikri ve elde edilmesi beklenenin dışında ortaya çıkan yenilikçi yaklaşımdır. Farklı türde zengin besleyici içerikli yiyeceklerin üretilmesi sağlıklı ve doğal beslenme alışkanlıklarının elde edilmesi önemlidir.

2. YÖNTEM

Daha önceleri birçok amaç için kullandığımız ve hakkında bilgi topladığımız, Amaranthus tohumlarını Haziran-Temmuz aylarında okulumuz bahçesinden ve tarım arazilerinden toplandı. Özellikle yol kenarı, fabrika olmayan temiz havalı bölgelerden toplanmıştır. Okulumuz laboratuvarında porselen krezeller içerisinde un haline getirilmiştir (Resim 3)

Resim 3 Amaranthus retroflexus tohumlarının hazırlanması.

Mısır unu hamuru için; Ekşi mısır unu mayasını hazırlarken, öncelikli olarak Steril Kavanoza 30 gr mısır unu, 45 gr su ile karıştırıp, tahta kaşıkla iyice karıştırdık. 1 gün boyunca bekledik. 2. Gün aynı işlemi tekrarladık, bunu 5 gün boyunca sürdürdük. 6. Gün 60 gr mısır unu ile 90 gr suyu yine tahta kaşıkla karıştırarak işlemleri 3 gün daha devam ettirdik. 5. Gün sonunda mısır unundan elde ettiğimiz ekşi maya kullanılabilir duruma geldi. 9. Gün sonunda yaklaşık 825 gr ekşi mayamız oluştu (Tablo 1) (Resim 4)

1	Steril Kavanoza 30 Gr Mısır Unu Eklenir.
2	Mısır Unu Üzerine 45 Gr Su Eklenir, Üzeri Peçete ile Kapatılır.
3	Karanlık Ortamda Oda Sıcaklığında 24 Saat Beklenir.
4	2. Gün Aynı Miktarda 30' Ar Gr Mısır Unu ve Su Eklenir.
5	Karıştırıp Aynı İşlemleri 5 Gün Tekrarlanır.
6	5. Gün Sonunda Ekşi Mayamız Hazır Hale Geldi.
7	5. Gün Sonrası Yarısı Alınıp Tekrar Besleme Yapılır.
8	5. Gün Sonrası İşlemlerimizi Mayamızı Çoğaltma Amaçlı Yaptık.

Tablo 1 Mısır unu ile ekşi maya üretimi

Resim 4 Mısır unundan ekşi maya yapımı

Mısır unu ekmeğinin hazırlanması: Geniş ve derin bir kapta; 1 kg mısır unu, oda sıcaklığında 150 gr tereyağı, 1 yemek kaşığı tuz, 250 ml süt, 100 gr *Amaranthus retroflexus* tohumu ezmesi, 750 gr bardak kaynar suyu hamur haline gelene kadar tahta bir kaşıkla yavaş yavaş karıştırılır. Kıvam alana kadar yavaşça kaynar su eklemeye ve karıştırmaya devam ettik. (Resim 5)

Resim 5 Mısır ekmeği malzemeleri

Damak tadını tespit için; 5 farklı katkı maddesi ekledik.

1.Gruba 20 gr bal ve 100 gr *Amaranthus retroflexus* tohum ezmesi

2.Gruba 20 gr domates ve 100 gr *Amaranthus retroflexus* tohum ezmesi

3.Gruba 20 gr biber ve 100 gr Amaranthus retroflexus tohum ezmesi

4.Gruba 20 gr tahin ve 100 gr Amaranthus retroflexus tohum ezmesi

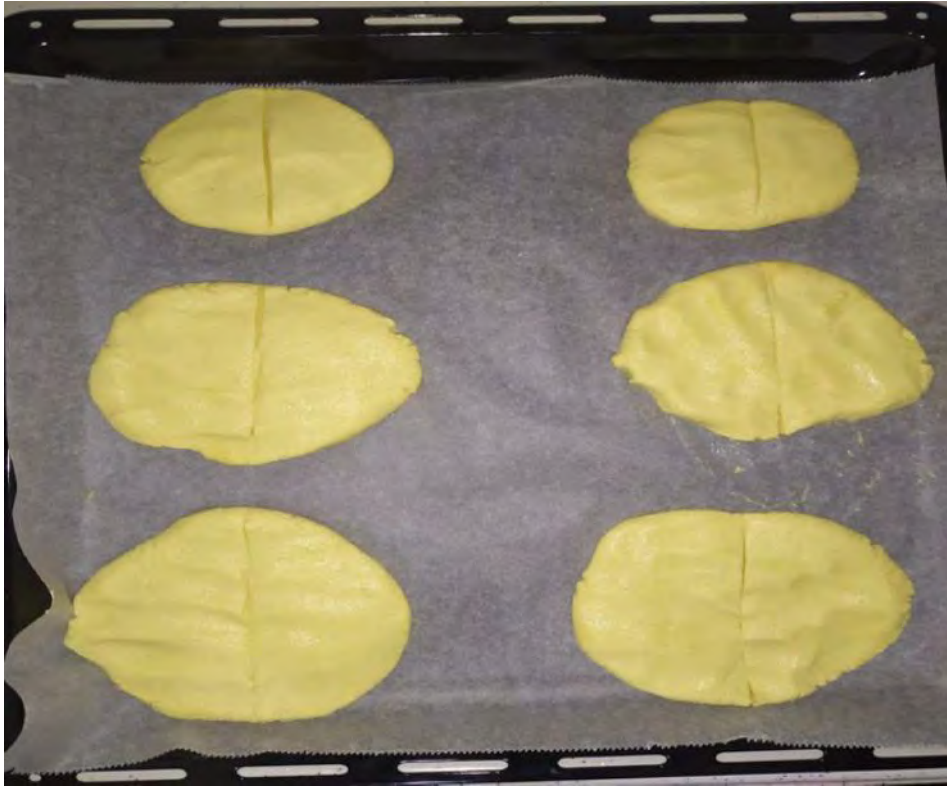
5.Grup sade100 gr Amaranthus retroflexus tohum ezmesi katkısız kontrol grubu.

Tüm malzemeleri 15 dk. boyunca güzelce karıştırdıktan sonra geniş bir fırın tepsisine harcı eşit olacak şekilde yaydık (Resim 6).

Harcın üzerini elimizle hafif ıslatarak pürüzsüzleştirdik. Son şeklini vermek için bir bıçak yardımı ile istediğimiz büyüklükte dilimledik.

Önceden ısıtılmış fansız 250°C fırında 5 dk., ardından fırın derecesini 200'e düşürüp toplamda 45-60 dakika arası kontrollü pişirdik.

Ekmeğin üzeri kızarınca fırını kapattık ve 5 dk. daha fırında beklettik. Ekmeğimiz ortaya çıkmış oldu. Böylece glütensiz Amaranthus retroflexusun sağlığa olan faydalarından en üst düzeyde yararlanılmak istedik (Tablo 2).

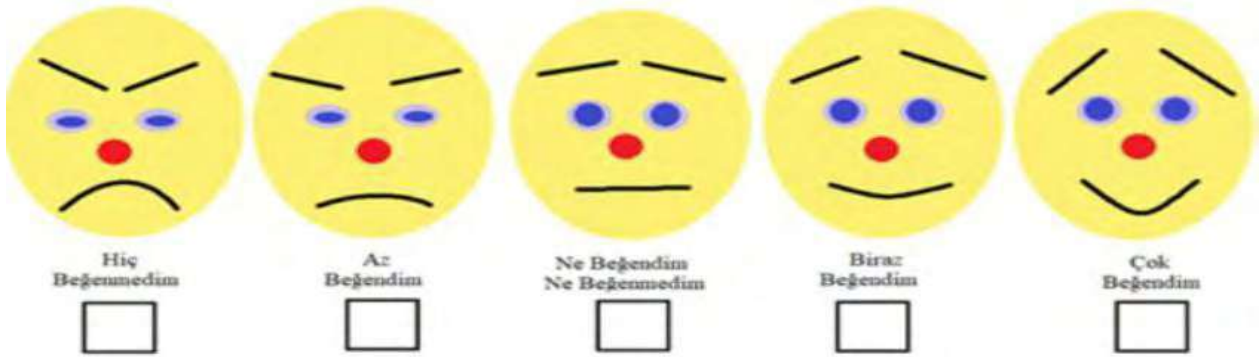

Resim 7 Mısır Unu ekmeği hamuru.

1	1 Kg Mısır Unu Leğene Konur.
2	Mısır Unu Üzerine 600 gr Su Eklenir.
3	Hazırlamış Olduğumuz Ekşi Mayadan 100-200 gr Eklenir.
4	100 gr Önceden Un Haline Getirilmiş Amaranthus retroflexus Eklenir.
5	Damak Tadına Göre 10 gr, Bal, Domates, Sarımsak, Biber den Birisi Eklenir.
6	Normal Hamur Yoğurması Şeklinde Yoğurulur.
7	Gerekli Kıvama Gelene Kadar Su ve Tuz Eklenir.
8	Hazır Hamur Haline Gelen Un Fırında Tepsiler İle Pişme Durumuna Getirilir.
9	250 0C de Yaklaşık 5 Dakika Pişirilir.
10	Derece 200'e Düşürölüp 45-60 Dakika Daha Pişirilir.
11	Farklı Damak Tadına Göre Çölyak Hastaları İçin Hazır Ekmek Haline Getirilir

Tablo 2 Mısır unu ekmeği yapımı

Hazırlamış olduğumuz mısır ekmeğinin; farklı 5 çeşidini gönüllü olarak ailelerimizden 20 kişi üzerinde uyguladık. Skalamıza işaretleme yapmalarını istedik. (Resim 8) Buradaki amacımız farklı tatlarda ürettiğimiz ekmeğin damak tadına uygunluğunu bulmaktır.

392

Resim 8 Yüzsöl Hedonik Skala

Duyusal analizler için panelistler için uygulanan yüzsöl ifade hedonik skala testi yöntemi ve beşli test seçilmiştir. Hedonik skalalar ile panelistlerin ürün hakkında tercih veya beğenme/beğenmeme durumları değerlendirilmiştir.

Tadımcılara beş örnek verilmiştir. Örneklerden birincisi bilinen standart mısır ekmeği ve 100 gr Amaranthus retroflexus tohum ezmesi örneği, diğerleri ise ballı, domatesli, biberli ve tahinli ekmek olarak sunduk. (Resim 9)

Resim 9 Amaranthus retroflexus Katkılı mısır unu ekmeği

Test sonunda beş örneğin aynı ya da farklı olup olmadığı ile tat ve koku özellikleri değerdendirilerek bilgiler edinilmiştir.

3. BULGULAR

20 panelist ile yapılan hedonik skala testinde;

15 panelistin Amaranthus retroflexus tohumu ile Üretilen ekmeklerden; Kontrol grubu sade mısır ekmeğini çok beğendiği, 5 panelistin ise az beğendiği tespit ettik.

Ballı ekmek ile yapılan testlerde; 10 panelist çok beğenirken, 5 panelist kararsız, 5 panelist ise hiç beğenmemiştir.

Domatesli ekmek ile yapılan testlerde; 5 panelist çok beğenirken, 3 panelist biraz, 12 panelist ise hiç beğenmemiştir.

Tahinli ekmek ile yapılan testlerde; 3 panelist kararsız kalırken, 17 panelist çok beğenmiştir.

Biberli ekmek ile yapılan testlerde; 2 panelist az beğenirken, 18 panelist hiç beğenmemiştir.

Skala sonuçları değerdendirildiğinde; sade, ballı ve tahinli ekmeğin beğenildiği, Panelistlerimizin gün içinde enerjilerinin arttığı ve daha enerjik hareket ettiği gözlenmiştir. Çölyak hastaları içinde besleyici ve yenilebilir olduğu sonucuna varılmıştır. Tat ve koku özellikleri arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bal, domates, tahin ve biber seçmemizde amacımız farklı tatlar olması ve aynı zamanda bu besin maddelerinin de glüten içermemesinden kaynaklıdır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Dünya nüfusunun hızla artması beraberinde birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Nüfus artışıyla birlikte gıda ihtiyacı artmıştır. Daha fazla gıda için daha fazla alternatif tarım ürünlerine yönelim olmuştur. Toplumların nüfusunun %1-%2 gibi yüksek bir oranını oluşturan Çölyak Hastalarının gıdaya ulaşma sorunu ise çok daha fazladır ve yüksek maliyetlidir. Çölyak hastaları için özellikle farklı türde zengin vitamin içerikli yiyecekler ve içeceklerin üretilmesi sağlıklı ve doğal beslenme alışkanlıklarının elde edilmesi açısından önemlidir.

Yaptığımız literatür araştırmalarında, mısır unundan ekşi mayanın elde edilmesi ve *Amaranthus retroflexus* tohum ve yeşil kısımları ile katkılı bir ekmek yapımı ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Mısır unu kullanılarak glütensiz ekşi maya fikri ve elde edilmesi yenilikçi bir yaklaşımdır. 100 gram çiğ *Amaranthus retroflexus* 371 kcal enerji ihtiva etmektedir buda bir insanın günlük kullanımının yaklaşık 1/5'ine karşılık gelmektedir. İçerik olarak baktığımızda; 13.6 gram protein, 65 gram karbonhidrat (57 gram nişasta, 1.7 gram şeker, 6.7 gram lif), 7 gram yağ (1,5 gram doymuş, 1.7 gram tekli doymamış, 2.8 gram çoklu doymamış yağ), 159 mg kalsiyum, 248 mg magnezyum, 7.6 mg demir, 557 mg fosfor, 508 mg potasyum, 3.3 mg mangan, 4 mg sodyum, 2,9 mg çinko, 82 mikrogram folat, 4.2 mg C vitamini, 1.2 mg E vitamini içermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca ihtiva ettiği lizin(amino asit türü) oranına göre buğday, mısır, pirinç ve diğer bütün taneli tohumlulardakine oranla yüksek olduğu tespit edilen *Amaranthus* proteininin buğdaydan iki, mısırdan üç kat fazla ve süttekine eşit miktarda lizin ihtiva ettiği bulunmuştur. Lizin harici diğer a.a ler dikkate alındığında soya fasulyesi: % 68 inek sütü: % 72 olan protein yüzdeleri *amaranthus* - buğday karışımında % 100'ü bulmuştur. *Amaranthus* tohumu; protein, karbonhidrat ve lipid içeren yegane bileşim olarak kabul ediliyor. Ayrıca tohum yağ oranı; % 5 - % 9 arasındadır. Sebzesinde ise kalsiyum, demir ve fosfor oranı yüksektir. *Amaranthus* da biraz fazla miktarda nitrat toplanmaktadır bundan dolayı çok fazla yenildiği zaman zehir etkisi yapmaktadır. Aşırı nitratin sebebi kurakta yetişmesindendir. Bundan dolayı oranlarını 100 gr ile sınırlandırdık. *Amaranthus* yaprakları ise; vitamin ve mineral bakımından zenginliğinden dolayı gerek insanlar gerekse hayvanlar tarafından yenilebilir. İçeriği bakımından *Amaranthus* ilerde buğdayın yerine geçecek kadar biyoteknoloji açısından üstünlüklere sahiptir. Sağlıklı ve doğal beslenme açısından da önemlidir. Çölyak hastaları ve glüten intoleransı olan kişiler için beslenmelerinde rahatlıkla tüketebileceklerdir. Ülkemizde ve tüketici toplumlarda ekmek tüketimi çok fazladır. Dünyada tüketicilerin beslenme konusunda bilinçlenmesi için yoğun çabalar harcanmaktadır. Doğal ve sağlığa faydalı ürünlere doğru olan eğilimlerinin artması ile yüksek enerjili gıda ve içeceklere giderek artan bir pazar ilgisi söz konusudur. Farklı tür yiyecek ve içecekler üzerine gerçekleştirilen yenilikçi biyoteknolojik çalışmalar arttıkça ülkemizin bu pazarda gücü de önemli ölçüde artmaktadır. Sınır aşan yiyecekler ülkelere kazandırdığı yenilikler ve zenginliklerdir. Hazırlamış olduğumuz ekmek katkısız uzun süre dayanma özelliği bulunan, *Amaranthus*'un içeriğinden dolayı doğal bir yiyecek olduğundan dolayı sindirim sistemine de önemli faydalı etkileri bulunmaktadır. Mısır unundan glütensiz ekşi maya, glütensiz ekşi mayalı ekmek üretiminde de rahatlıkla kullanılabilir. Aynı zamanda içerisine katacağımız doğal *Amaranthus* tohum ve yeşil kısımları ile yüksek enerji katkısı sağlanabilir. Pirinç ununun kullanıldığı yerlerde de *Amaranthus* tohumu ve mısır unu kullanılarak benzer özelliklerde besinler üretilebilir, yeni çalışmalar yapılabilir. Uzun istasyonda astronotların vitamin ve mineral zengini olarak genelde kinoa tüketmesi buna ek olarak *Amaranthus retroflexus*' unda uzun çalışmalarında kullanılabileceğini ortaya çıkarmıştır.

Projenin hedef kitlesi, Çölyak hastalarıdır. Çölyak hastaları için beslenme yiyeceği olarak glütensiz Amaranth tohumları ve yeşil kısmının mısır unundan ekmek üretilmesi ve bu sayede sağlıklı beslenmeleri temel hedeftir. Üretilen ekmek, öğrenci yurtları, lokantalar, toplu yaşam merkezlerinde, bireysel kullanımlarda tüketim pazarına sahiptir.

Maliyet olarak bakıldığında Amaranthus tohumu kg fiyatı yaklaşık 50 TL, 1 kg Mısır unu fiyatı: 40 TL'dir. 1 kg mısır ununa, 100 gr tohum unu eklendiği için 1kg'lık mısır unu ekmeğinin tahmini fiyatı, 45-50 TL'dir. Katkı maddesinin özelliğine göre bu fiyat artabilir. Piyasada satılan 1 kg'lık glütensiz mısır unu ekmeği 190-200 TL arasındadır. Bu yönden de mali olarak çok daha uygundur. Normal bir buğday unu ekmeğinin gramajı 200 gr ve fiyatı ise 8-10 TL'dir. 1kg'lık normal ekmeğin fiyatı ise 50 TL'ye karşılık gelmektedir. Sonuçta bizim çalıştığımız ekmek ile buğdaydan üretilen ekmek fiyatı hemen hemen aynı olmaktadır. Kullanmış olduğumuz Amaranthus tohumları Çölyak hastaları için başka pasta, börek vb. gıda ve içeceklerde katkı maddesi olarak kullanılabilir.

Amarant C4 bitkisi olduğu için iklim değişikliklerine ve kuraklığa karşı adaptasyon yeteneği yüksek bir türdür. Ayrıca Amaranthus retroflexus bitkisinin yetiştirilmesinin kolay olması, dayanıklı olması, girdi maliyetlerinin düşük olması, geniş yayılımı ve suya olan ihtiyacının az olması sebebiyle uzay ve uzay araştırmalarında kullanılabilir. Kullanım alanlarının geniş olması, bu türlerin potansiyelini artırmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- 1.) Tuncel N.B., Özer M. (2016). Pirinç ve Pirinç yan ürünlerinin glütensiz tahıl ürünlerin de kullanımı. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, pp. 29-4
- 2.) <https://www.sadeorganik.com.tr/blog/icerik/gluten-nedir>
- 3.) <https://www.2n14.com/eksi-mayali-ekmekler/m%C4%B1s%C4%B1r-ekme%C4%9Fi.html>
- 4.) https://www.karadenizdogal.com/urun/misirunu/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw7-SvBhB6EiwAwYdCAYVWc6SiVIOG2drDCSHY8UA7gebU8AeMEDG9qPEAjtuUD-TAlBTcJBoCj6cQAvD_BwE
- 5.) <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21636394/>
- 6.) <https://www.haberler.com/haberler/amarant-amaranthus-nedir-amarant-ne-icin-14396091-haberi/>
- 7.) <https://gulhankoca.com/amaranth-gercek-bir-mucize/>
- 8.) <https://www.medicalpark.com.tr/gluten/hg-2278>
- 9.) <https://www.eskitadinda.com/protein-ve-lif-deposu-tahil-amarant-257c#:~:text=Ge%C3%A7mi%C5%9Fte%20Meksika%2C%20Peru%20ve%20Guatemala,nedeniyle%20%C3%A7e%C5%9Fitli%20b%C3%B6lgelerde%20de%20yeti%C5%9Fitirilebilmekte dir.>
- 10.) <https://www.kosuyolurezonans.com/mucizevi-tohum-amaranth-amarant/>
- 11.) <chromeextension://efaidnbmninnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/35393>
- 12.) <https://www.birbes.com/amarant-nedir-faydalari-ve-zararlari-nelerdir-7797/>

FROM A MOTHER-CENTERED RIGHT TO A PARENTAL RIGHT: GENDER
EQUALITY IN BREASTFEEDING LEAVE POLICIES
KADINA ÖZGÜ HAKTAN EBEVEYN HAKKINA: SÜT İZİNİ POLİTİKALARINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Sibel TAŞKIN¹,

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı,
ORCID ID: 0000- 0003-3308-0417.

Özet

Bu çalışma, süt izni politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden incelemektedir. Süt izni, doğum sonrası dönemde hem anne ve çocuk sağlığını destekleyen hem de kadınların iş gücüne katılımını şekillendiren önemli bir sosyal politika aracıdır. Ancak bu hakkın yalnızca annelere tanımlanması, bakım sorumluluklarını kadınlara yükleyerek iş-yaşam dengesini olumsuz etkileyebilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretebilmektedir. Buna karşılık, ebeveyn temelli süt izni düzenlemeleri, erkeklerin de bakım süreçlerine katılımını teşvik ederek hem toplumsal cinsiyet eşitliğini hem de kadınların iş yaşamındaki sürekliliğini desteklemektedir.

Çalışmada, Güney Avrupa refah rejimi ülkeleri (İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan) ile Türkiye'nin süt izni politikaları karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Esping-Andersen'in refah devleti tipolojisinden hareketle yapılan analizde, Güney Avrupa'da geleneksel olarak aileye dayalı refah modelinin, ebeveyn temelli bakım izinleri yoluyla dönüşmekte olduğu; Türkiye'de ise süt izninin hâlen kadın merkezli bir hak olarak tanımlandığı bulgulanmıştır. Bu farklılık, kadınların iş gücüne katılım oranları ile doğrudan ilişkili olup, Türkiye'de bakım yükünün büyük ölçüde kadınların üzerinde kalmasına yol açmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye'deki süt izni uygulamalarının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi ve Güney Avrupa deneyiminden hareketle politika önerilerinde bulunmaktır. Bu bağlamda çalışma, süt izni politikalarının yalnızca sağlık ve çalışma hakkı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da ele alınması gerektiğini vurgulayarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: süt izni, ebeveyn izni, toplumsal cinsiyet eşitliği, Güney Avrupa refah rejimi, Türkiye

Abstract

This study examines parental leave policies, specifically breastfeeding leave, from a gender equality perspective. Breastfeeding leave is a critical social policy tool that supports both maternal and child health while shaping women's participation in the labor force. However, when this right is granted exclusively to mothers, it places the burden of care primarily on women, negatively affecting work-life balance and potentially reproducing gender inequality. In contrast, parent-oriented leave arrangements encourage fathers' participation in caregiving, promoting both gender equality and women's continued engagement in professional life.

The study conducts a comparative analysis of breastfeeding leave policies in Southern European welfare regime countries (Spain, Portugal, Italy, and Greece) and Turkey. Drawing on Esping-Andersen's welfare state typology, the analysis shows that Southern Europe's traditionally family-centered welfare model is evolving through parent-oriented leave policies. Meanwhile, in Turkey, breastfeeding leave is still defined as a mother-centered right. This disparity directly influences women's labor force participation, as the majority of caregiving responsibilities remain concentrated on women in Turkey.

The study aims to evaluate Turkey's breastfeeding leave policies in the context of gender equality and to provide policy recommendations based on Southern European experiences. It emphasizes that breastfeeding leave policies should be considered not only from the perspectives of health and labor rights but also as a critical instrument for promoting gender equality. By highlighting these dimensions, the study contributes to the literature on social policies and work-life balance.

Keywords: breastfeeding leave, parental leave, gender equality, Southern European welfare regime, Turkey

SUNRISE AND SUNSET: GEOMETRY, LIGHT, AND SYMBOLISM IN MIMAR
SINAN'S MIHRIMAH SULTAN MOSQUES
GÜNEŞİN İZİNDE İKİ ESER: MİMAR SİNAN'IN MİHRİMAH SULTAN
CAMİLERİNDE GEOMETRİ, IŞIK VE SEMBOLİZM

Seyhan PULLUKÇU (Birinci yazar)¹, Alperen ŞEMŞEK (İkinci yazar)

¹Öğretmen, Fatih İslam Seçen Bilem, Tarih,
<https://orcid.org/0000-0001-6149-5906>

²Proje öğrencisi,Fatih İslam Seçen Bilem, Tarih

Özet

Bu proje, Osmanlı mimarisinin başyapıtlarından olan Mihrimah Sultan Camilerinin mimarı Mimar Sinan'ın çağının ötesindeki sanatsal ve matematiksel dehası üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, camilerin tarihsel ve kültürel bağlamını ele alarak, yapıların geometrik ve estetik unsurlarını derinlemesine analiz etmeyi hedeflemektedir. Araştırma, Mimar Sinan'ın eserlerinde sadece birer ibadet mekânı değil, aynı zamanda ileri mühendislik ve sanatsal vizyonun birleştiği simgeler yarattığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, camilerin ışık kullanımı, akustik düzenlemeler ve Üsküdar-Edirnekapi arasındaki sembolik ilişki gibi yenilikçi özellikleri incelendi. Çalışma, kapsamlı bir literatür taraması ve yerinde saha gözlemleriyle desteklenen bir yöntemle yürütüldü. Ardından, camilere yapılan ziyaretler sayesinde yapının iç ve dış mekânlarındaki mimari detaylar, süslemeler ve yapısal özellikler yerinde incelendi. Elde edilen bulgulara göre Mimar Sinan'ın yalnızca kendi döneminde değil, mimarlık tarihinin genelinde de ayrıcalıklı bir konumda yer aldığı tespit edilmiştir. Sinan'ın kullandığı ileri düzey matematiksel ve geometrik hesaplamalar, onun sadece bir mimar değil, aynı zamanda dönemin ötesinde bir deha olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle Mihrimah Sultan Camilerinin, klasik cami anlayışından belirgin bir biçimde ayrıldığı, mimari estetikle mühendislik bilgisini ustaca harmanlayan özgün eserler olduğu görülmüştür. Gözlemler, Üsküdar'daki caminin gün doğumu, Edirnekapi'daki caminin ise gün batımı ile bir bağ kurduğunu ve bu durumun, Sinan'ın sanatsal vizyonunu yansıtan sembolik bir detay olduğunu kanıtlamıştır. Sonuç olarak, bu proje, Mimar Sinan'ın dünya mimarlık tarihindeki ayrıcalıklı konumunu bir kez daha vurgulamıştır. Mihrimah Sultan Camileri, Sinan'ın estetik anlayışını matematiksel zekâ ve mühendislik bilgisiyle birleştirdiğinin somut bir kanıtıdır. Yapılardaki ışık kullanımı, sembolik yerleşim ve geometrik hassasiyet, onun sıradan bir mimar değil, çağını aşan bir düşünür ve sanatçı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Osmanlı mimarisinin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda derin bir anlam dünyası taşıyan bir sanat dalı olduğunu göstermiş ve modern mimarlık ve mühendislik alanlarına ilham verecek bir bakış açısı sunmuştur.

Anahtar kelimeler: Mimar Sinan, Mihrimah Sultan Camii, mimari

Abstract

This project aims to analyze the artistic and mathematical genius of Mimar Sinan, the architect of the Mihrimah Sultan Mosques, which are among the masterpieces of Ottoman architecture. The study examines the historical and cultural context of the mosques, aiming to deeply analyze the geometric and aesthetic elements of the structures. The research sought to demonstrate that in his works, Mimar Sinan did not just create places of worship but also symbols that blended advanced engineering and artistic vision. In this context, innovative features such as the use of light, acoustic arrangements, and the symbolic relationship between the Üsküdar and Edirnekapı mosques were examined. The study was conducted with a methodology supported by a comprehensive literature review and on-site field observations. Subsequent visits to the mosques allowed for an on-site examination of the architectural details, decorations, and structural features of both the interior and exterior spaces. According to the findings, Mimar Sinan holds a privileged position not only in his own era but also in the general history of architecture. The advanced mathematical and geometric calculations he used show that he was not just an architect but a genius ahead of his time. It was observed that the Mihrimah Sultan Mosques, in particular, distinctly deviate from the classical mosque concept, appearing as unique works that masterfully blend architectural aesthetics with engineering knowledge. Observations proved that the mosque in Üsküdar establishes a connection with the sunrise, while the one in Edirnekapı connects with the sunset, a symbolic detail that reflects Sinan's artistic vision. In conclusion, this project once again emphasizes Mimar Sinan's unique position in the history of world architecture. The Mihrimah Sultan Mosques are concrete proof that Sinan combined his aesthetic understanding with mathematical brilliance and engineering knowledge.

Keywords: Mimar Sinan , Mihrimah Sultan Mosque's, architecture

**AİLEM OKUR, BENİ YETİŞTİRİR PROJESİ: DEĞERLER EĞİTİMİ VE TÜRKİYE
YÜZYILI MAARİF MODELİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**

Ayşe BARDAKÇI

**Rehber Öğretmen, Düziçi Bilim ve Sanat Merkezi, Değerler Eğitimi,0000-0003-3141-
8875**

Ailem Okur, Beni Yetiştirir” projesi, özel yetenekli öğrencilerin ebeveynlerinin değerler eğitimi sürecine etkin katılımını sağlamayı hedefleyen bir eğitim girişimidir. Millî Eğitim Bakanlığı’na göre özel yetenekli bireyler, yaşıtlarına oranla daha hızlı öğrenen, yaratıcı, liderlik kapasitesi yüksek ve soyut düşünce becerileri gelişmiş bireylerdir. Bu çocukların toplumsal ve bireysel gelişimlerinde değerler eğitimi kritik bir rol oynamaktadır. Ancak modern çağda aile yapısının zayıflaması, değerlerin aktarımında boşluk yaratmaktadır. Bu bağlamda, ailelerin çocukların eğitiminde aktif rol alması gerektiği vurgulanmakta, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin de temel hedeflerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Araştırma, fenomenolojik desenle yürütölmüş ve uygun örneklemeyle projeye gönüllü katılan 21 kadın ebeveyn ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Proje kapsamında ebeveynler belirli kitapları okuyarak paylaşımda bulunmuş, toplantılar aracılığıyla deneyimlerini aktarmışlardır. Bu süreç, ebeveynlerin değerler konusunda bilinç kazanmalarını, çocuklarla daha sağlıklı iletişim kurmalarını ve değer aktarımını günlük yaşama uyarlamalarını sağlamıştır. Sonuçlar, projenin ebeveynlerin sabır, anlayış ve hoşgörü gibi değerleri daha etkin benimsemelerine katkı sunduğunu, çocukların ise bu değerleri yalnızca teorik değil, pratik düzeyde de içselleştirmelerine aracılık ettiğini göstermektedir. Ayrıca proje, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin “erdem-değer-eylem” çerçevesiyle uyumlu olarak çocukların karakter gelişimini desteklemektedir. Çalışma, ebeveyn katılımının değerler eğitimi sürecinde önemli çıktılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak projenin yalnızca annelerle sınırlı kalması bir eksiklik olarak değerlendirilmiş, babaların da sürece dahil edilmesi önerilmiştir. Ayrıca farklı okul türlerinde benzer projelerin uygulanması, kitap okuma alışkanlığının aile içinde teşvik edilmesi ve uygulamalı eğitim programlarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, ebeveyn katılımını güçlendiren politikaların hayata geçirilmesi ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında değer aktarımının aile-okul iş birliğiyle süreklilik kazanması gerektiği vurgulanmaktadır.

**EFFECT OF MACHINABILITY-STRUCTURAL INTEGRITY INTERACTION ON
DELAMINATION IN FDM-PRINTED POLYMERIC COMPONENTS**

**FDM BASKILI POLİMERİK BİLEŞENLERDE İŞLENEBİLİRLİK-YAPISAL
BÜTÜNLÜK ETKİLEŞİMİNİN DELAMİNASYON ÜZERİNE ETKİSİ**

Zihni Alp ÇEVİK

**Adıyaman University, Besni Ali Erdemoğlu Vocational School Adıyaman, Türkiye,
Materials Engineering, ORCID: 0000-0003-3141-0160**

Özet

Erimiş Biriktirme Modellemesi (FDM), karmaşık polimerik parçaların hızlı üretimini sağlar; ancak basılı bileşenlerin anizotropik, katmanlı mimarisi, genellikle son işlem sırasında yapısal zayıflıklara yol açar. Bu çalışma, FDM üretimi sırasında belirlenen yapısal bütünlük ile sonraki işlenebilirlik arasındaki ilişkiyi, delaminasyona odaklanarak incelemektedir. Bir Taguchi deney tasarımı kullanılarak, iki üretim parametresinin (dolgu yüzdesi ve katman kalınlığı) ve iki işleme parametresinin (iş mili hızı ve ilerleme hızı) delaminasyon üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Delaminasyon, bir kesici takımla frezelemeden kaynaklanan delaminasyon faktörü ile ölçülmüştür. Sonuçlar, dolgu oranının en güçlü etkiye sahip olduğunu göstermektedir: artan katman kalınlığı, iyileştirilmiş katmanlar arası kohezyon ve daha az zayıf arayüz nedeniyle delaminasyonu daha da baskılamıştır. Tersine, yüksek iş mili hızları, artan termal ve mekanik gerilimler nedeniyle delaminasyonu önemli ölçüde artırmıştır. İlerleme hızının ise ihmal edilebilir bir etkisi olmuştur. FDM üretimi sırasında oluşturulan yapısal bütünlüğün, işlenebilirliği doğrudan etkilediği görülmektedir. Yoğun, kalın katmanlı bir mikro yapı, işleme yükleri altında delaminasyona direnen sağlam bir altlık sağlar. Tersine, seyrek iç mimariler kırılabilirliği artırır. Katman kalınlığı delaminasyonu en aza indirir ve termal hasarı önlemek için yüksek mil hızlarından kaçınılmalıdır. Bu çalışma, esas olarak dolgu malzemesi ve katman kalınlığı tarafından yönetilen yapısal bütünlüğün, işlenebilirlikte (özellikle mil hızı) belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: FDM, işlenebilirlik, yapısal bütünlük, delaminasyon, Taguchi yöntemi

Abstract

Fused Deposition Modeling (FDM) enables the rapid production of complex polymeric parts; however, the anisotropic, layered architecture of printed components often leads to structural weaknesses during post-processing. This study examines the relationship between structural integrity determined during FDM production and subsequent machinability, focusing on delamination. Using a Taguchi experimental design, the effects of two manufacturing parameters (infill percentage and layer thickness) and two processing parameters (spindle speed and feed rate) on delamination were evaluated. Delamination was measured by the delamination factor resulting from milling with a cutting tool. The results show that the infill ratio had the strongest effect: increasing layer thickness further suppressed delamination due to improved interlayer cohesion and fewer weak interfaces. Conversely, high spindle speeds significantly increased delamination due to increased thermal and mechanical stresses. Feed rate had a

negligible effect. The structural integrity established during FDM manufacturing appears to directly impact machinability. A dense, thick-layered microstructure provides a robust substrate that resists delamination under machining loads. Conversely, sparse internal architectures increase brittleness. Layer thickness minimizes delamination, and high spindle speeds should be avoided to prevent thermal damage. This study demonstrates that structural integrity, primarily governed by infill and layer thickness, is a determining factor in machinability (especially spindle speed).

Keywords: FDM, machinability, structural integrity, delamination, Taguchi method

1. GİRİŞ

Yaygın olarak 3B baskı olarak bilinen Katmanlı Üretim (EK), savunma, otomotiv ve tıp sektörleri gibi çeşitli endüstriyel alanlarda tercih edilen bir teknoloji haline gelmiştir. Maliyet etkinliği, hızlı prototipleme kabiliyetleri ve minimum malzeme israfı nedeniyle geleneksel üretim yöntemlerine göre giderek daha fazla tercih edilmektedir. Plastik malzemenin eritilip istenilen şeklin verilmesi esasına dayanan klasik üretim yöntemi, Erimiş Biriktirme Modellemesi (FDM) olarak bilinir. Günümüze ciddi boyutta entegre olmuş olan bu 3B yazıcılar, ev aletleri ve oyuncaklar gibi yaygın olarak kullanılan ürünlerin yanı sıra savunma sanayi, otomotiv, uzay teknolojisi ve ev aletleri gibi sektörlerde kullanılan bileşenlerin hızlı bir şekilde üretilmesini sağlar. [1–4].

Bu üretimde Ciddi sıcaklık farklarından dolayı işlemde eğilme ve büzülme gibi kusurlar oluşmaktadır. Burada belirli bir geometrinin üretim platformunun altında malzeme olmadığında, AM için destek malzemesi gereklidir. Baskı tamamlandıktan sonra desteklerin çıkarılması gerekir. Ancak bazı durumlarda, AM ürünleri üretmek için en iyi çözüm değildir ve bu nedenle uygun koşullarda bilgisayar sayısal kontrol (CNC) makineleri kullanılarak çatlaklar olmadan kolayca frezelenebilir veya tornalanabilirler Katman kalınlığı, dolgu yoğunluğu, nozul sıcaklığı, nozul açısı vb. gibi bazı parametreler, FDM'de son şekli etkileyen parametrelerdir [5,6,7].

3D baskı işlemleri ile üretilen ürünün kalitesi, üretim sürecindeki baskı parametrelerinin özenle seçilmesine bağlıdır. FDM tekniğiyle üretilen saf termoplastik polimer yapıları, daha az mukavemetleri ve sertlikleri nedeniyle zayıf mekanik özelliklere ulaşır ve işlevsel bileşenler olarak kullanılamazlar [8,9].

Bu ve buna benzer bir çok sebeplerden dolayı çok karışık tasarımlar üretiliyor olmasına rağmen FDM ile üretilen malzemelerde yüzeylerde bozulma ve boyutlarında kötüleşme oluşmaktadır. Buda endüstride kullanımını kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamaları gidermek için sıcak olarak kesme işlemi ve CNC ile frezeleme gibi bir çok işleme teknikleri baskı sonrası çözüm olarak sunulmaktadır. Bu üretim sonrası işleme arasında CNC dikey işleme merkezi ile işleme çok eski ve ciddi boyutta ölçü tamlığı sağlayan bir işleme yöntemidir [10,11,12].

CNC ile işleme 3D ile üretilen oldukça karışık şekillerde malzeme üretme durumunu, CNC ile işleme yapılarak iyileştirme yapıldığından boyutlarda bir tamlık ve yüzey kalitesinde iyileştirmeyi birleştiren yeni stratejik üretimler yapılmasını sağlar [13].

FDM ile üretim net olarak ölçülü üretim yapmakla birlikte vida açma, ek yerlerinin biraraya gelmesi, geometrik olarak tanımlana toleranslar v.s. gibi durumlar üretim sonrası işleme gerektirmektedir. Üretim sonrası işleme esnasında bsim esnasında oluşan mikro yapıdaki iç kısım mukavemetsizliği, delaminasyona yol açmaktadır. Dolayısıyla da yıkıcı etki oluşturmaktadır. Bir araya gelmiş olan katmanlar arasındaki ayrılma olarak tanımlanan

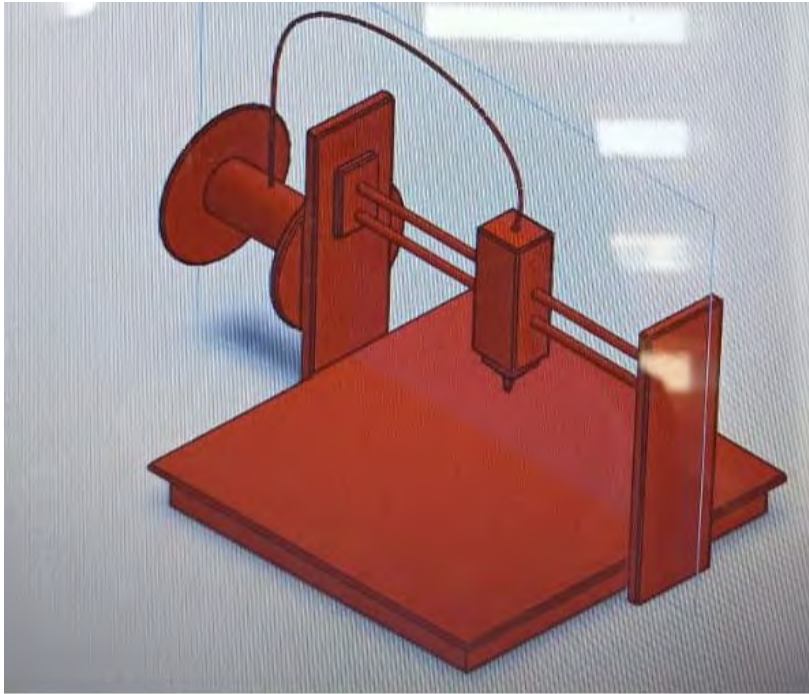
delaminasyondan dolayı yüzey kalitesinde bozulma meydana gelmekte, boyutlarda da tamlık azalmakta olup bu durumlar malzemeden istenilen performansı sunmamaktadır.

FDM ile üretilen malzemeler çoğalmasına rağmen, FDM ile üretildikten sonra delaminasyonla alakalı parametrelerin işlenebilirlik üzerindeki etkilerini sistematik olarak inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada işlenebilirlik sonrası oluşan malzeme ile kesici uç arasındaki delaminasyon incelenmiştir. Ayrıca dolu yüzdesi, katmanlar arası kalınlık, mil hızları ve ilerleme hızları için uygulamacıya temel bir anlayı sunmak amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Malzeme üretimi ve Deneysel Tasarım

FDM ile baskı işlemi günümüzde çok yaygın olarak kullanılmakta özellikle kişisel kullanım olarak öne çıkmaktadır. Burada FDM baskı işlemleri filamentler ile gerçekleştirilmekte olup modelleme ise değişik tasarım programlarında çizilip Stl olarak kaydedildikten sonra baskı makinesine Şekil 1’de kabaca şekli gösterilen baskı makinesine gönderilip malzeme üretimi gerçekleştirilmektedir.

Şekil 1. Kabaca çizilmiş 3D baskı makinesinin simgesel gösterimi

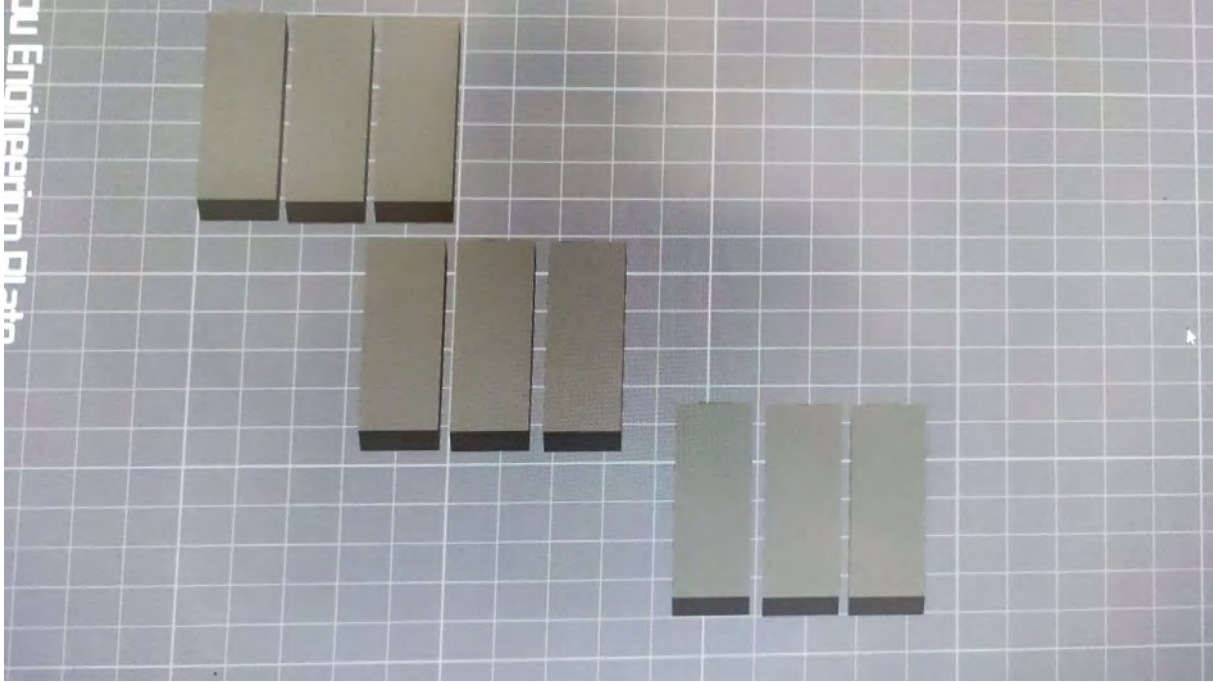
FDM’de yaygın kullanımı ve iyi belgelenmiş termal ve mekanik özellikleri nedeniyle tüm basılı numunelerde polilaktik asit (PLA) filamenti kullanılmıştır. FDM’de baskı filamentleri nozulda eritilerek platform üzerine malzeme üretimi yapılmaktadır. Bu malzeme üretimi esnasında belli parametreler kullanılmaktadır. Burada kullanılan parametreler olarak Şekil 2’de gösterilen üretimi gerçekleştirilen 3 farklı dolgu yüzdesindeki dört parametrenin ana etkilerini incelemek için seçilen parametreler şunlardır:

A: Dolgu yüzdesi

B: Katman kalınlığı

C: Mil hızı

D: İlerleme hızı

Şekil 2. 3 farklı dolgu yüzdesinde üretilen malzeme için simgesel gösterimi

Frezeleme işlemleri, CNC dikey işleme merkezi makinesinde gerçekleştirildi.

2.3. Delaminasyon Değerlendirmesi

Delaminasyon, maksimum hasar genişliğinin (W_{max}) nominal yuva genişliğine (W_0) oranı olarak tanımlanan delaminasyon faktörü (F_d) kullanılarak ölçülmüştür.

$$F_d = W_0 / W_{max}$$

Daha yüksek F_d değerleri, daha şiddetli delaminasyonu gösterir.

3. BULGULAR

3.1. Seçilen parametrelerin delaminasyona etkisi

Bu çalışmada bulunan parametrelerden dolgu yüzdesinin delaminasyona en çok etki eden parametre olduğu anlaşılmıştır. Çünkü dolgu yüzdesi azaldıkça katmanlar arasında daha çok delaminasyon ve ayrılma meydana gelmekte buda iç yapıdaki sürekliliğin azalması ve işleme esnasındaki gerilmeler daha da artmakta tabakalar ve arayüzlerindeki gerilmeler çoğalmaktadır. Mli hızı ise 2. olarak etki eden önemli parametredir.

Mil hızı arttıkça delaminasyonda artış gözlemlenmektedir. Düşük dolgu miktarı olan malzemeler için yüksek mil hızlarında işleme katmanlar arasındaki bağların mukavemetlerinde, sürtünmeden dolayı meydana gelen ısı ve işleme esnasındaki dinamik olarak meydana gelen darbeler kuvvetli bir şekilde delaminasyon oluşumuna sebep olur. Bu durum ise termal olarak meydana gelen yumuşamalar ve katmanlar arasında ayrışma oluşmasına sebep olmaktadır.

Duvar kalınlığı olarak etkiye baktığımızda ise , ince duvar kalınlığına göre duvar kalınlığı arttıkça delaminasyon değerlerinde azalma meydana gelmektedir. Geleneksel olarak ince duvar

kalınlıklarında delaminasyon daha az olurken burada ise tam tersi bir durum gözlemlenmektedir. Bunun sebebi ise baskı esnasında kalın olan katmanlar arasında çok daha kaliteli bir polimer zinciri difüzyonu oluşması gösterilebilir.

İlerleme hızına baktığımızda, kayda değer bir istatistiki anlam görülmemiştir.

3.2. Malzeme ve işlenebilirlik

Malzeme üretimi esnasında oluşan yapı ile işlenebilirlik arasında çok önemli bir ilişki olduğu açıktır. Dolgu yüzdesi ve malzeme kalınlığı fazla olan numunelerde işleme esnasında çatlakların ilerlemesini zayıflatan bir içyapı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte az dolgu miktarı mukavemeti ve dayanımı zayıflatacak arı peteği gibi bir yapı oluşması ile çok fazla kırılğan hale geldiği görülmektedir. Bu da biraz fazla yük olması ile birlikte katmanlar arasında kırılğanlık oluşturmakta, yapının da kırılğanlığı meyilli hale gelmesini sağlamaktadır.

Bu ve benzeri durumlar ise FDM ile üretimi gerçekleştirilen malzemeler için işlenebilirlik durumunun kesme parametreleri ile yeterli bir şekilde açıklanamayacağı, aynı zamanda malzeme üretiminin tasarımı sırasında yapısal bütünlüğe dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Üretim sonrası malzeme sağlamlığı için baskı esnasındaki optimize edilmiş parametreler bizi daha da kaliteli malzeme üretmeye götürecektir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada FDM ile üretilen malzeme için malzeme üretim sonrası işlenebilirlik parametrelerinin delaminasyona etkilerini araştırmaktır, aynı zamanda üretim esnasında bu parametrelerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bulunan bazı sonuçlar ise şöyledir.

- Dolgu yüzdesi en fazla delaminasyona etki eden faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Mil hızlarını değerlendirdiğimizde ise, fazla yüksek olan mil hızları katmanlar arasındaki mukavemeti azaltmasından dolayı tercih edilmemektedir.
- Duvar kalınlığı arttıkça delaminasyon azalmakta olup katmanlar arasındaki kohezyon durumunu güçlendirecektir.
- İlerleme hızının delaminasyon üzerinde ihmel edilebilir bir durum olduğu ortaya konmaktadır.

Gelecekte bu ve buna benzer çalışmalar bir çok farklı FDM ile üretilen malzmelere uygulanması ile geliştirilebilir.

5. KAYNAKLAR

1. T. D. Ngo et al., “Additive manufacturing (3D printing): A review of materials, applications, and challenges,” *Composites Part B: Engineering*, vol. 143, pp. 172–196, 2018.
2. Demircali, A. A., Yilmaz, D., Yilmaz, A., Keskin, O., Keshavarz, M., & Uvet, H. (2024). Enhancing mechanical properties and surface quality of FDM-printed ABS: A comprehensive study on cold acetone vapor treatment. The International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 130(7), 4027-4039.
3. Wang, X., Jiang, M., Zhou, Z., Gou, J., & Hui, D. (2017). 3D printing of polymer matrix composites: A review and prospective. Composites Part B: Engineering, 110, 442-458.
4. Levy, G. N., Schindel, R., & Kruth, J. P. (2003). Rapid manufacturing and rapid tooling with layer manufacturing (LM) technologies, state of the art and future perspectives. CIRP annals, 52(2), 589-609.

5. Kuo, C. C., Wu, Y. R., Li, M. H., & Wu, H. W. (2019). Minimizing warpage of ABS prototypes built with low-cost fused deposition modeling machine using developed closed-chamber and optimal process parameters. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 101(1), 593-602.
6. Alsoufi, M. S., & Elsayed, A. E. (2017). Warping deformation of desktop 3D printed parts manufactured by open source fused deposition modeling (FDM) system. *Int. J. Mech. Mechatron. Eng*, 17(11), 7-16.
7. Gibson, I., Rosen, D., Stucker, B., Khorasani, M., Rosen, D., Stucker, B., & Khorasani, M. (2021). *Additive manufacturing technologies* (Vol. 17, pp. 160-186). Cham, Switzerland: Springer.
8. Dickson, A. N., Barry, J. N., McDonnell, K. A., & Dowling, D. P. (2017). Fabrication of continuous carbon, glass and Kevlar fibre reinforced polymer composites using additive manufacturing. *Additive Manufacturing*, 16, 146-152.
9. Nakagawa, Y., Mori, K. I., & Maeno, T. (2017). 3D printing of carbon fibre-reinforced plastic parts. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 91(5), 2811-2817.
10. Knight, W. A., & Boothroyd, G. (2019). *Fundamentals of metal machining and machine tools*. CRC Press.
11. Jayanth, N., Jaswanthraj, K., Sandeep, S., Mallaya, N. H., & Siddharth, S. R. (2021). Effect of heat treatment on mechanical properties of 3D printed PLA. *Journal of the Mechanical Behavior of Biomedical Materials*, 123, 104764.
12. Bhandari, S., Lopez-Anido, R. A., & Gardner, D. J. (2019). Enhancing the interlayer tensile strength of 3D printed short carbon fiber reinforced PETG and PLA composites via annealing. *Additive Manufacturing*, 30, 100922.
13. Cortina, M., Arrizubieta, J. I., Ruiz, J. E., Ukar, E., & Lamikiz, A. (2018). Latest developments in industrial hybrid machine tools that combine additive and subtractive operations. *Materials*, 11(12), 2583.

**EVALUATION OF WEDM PERFORMANCE OF AL2024/SiC COMPOSITES
BASED ON SURFACE QUALITY (*)**

Zihni Alp ÇEVİK¹, Metin KÖK²

¹ **Adıyaman University, Besni Ali Erdemoğlu Vocational School Adıyaman, Türkiye,
Materials Engineering, , ORCID: 00000003-3141-0160**

² **Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Technical Sciences Vocational School,
Department of Machinery and Metal Technologies, 46100, Kahramanmaraş, Türkiye
(ORCID:0000-0003-0411-5115)**

Abstract

In this study, the surface quality of Al2024/SiC metal matrix nanocomposites processed by Wire Electrical Discharge Machining (WEDM) was investigated. The composites reinforced with 1-4 wt% nano-sized SiC particles were produced using the powder metallurgy method followed by hot pressing. WEDM experiments were carried out under constant electrical parameters (current: 9 A, voltage: 22 V, pulse duration: 20 µs, pulse duration: 37 µs) to evaluate the effect of SiC content on surface roughness (Ra, Rz, Rmax) and surface morphology. Surface roughness measurements showed that Ra values increased from 2.47 µm (1 wt% SiC) to 3.19 µm (4 wt% SiC), and this value was directly related to the reinforcement content and surface degradation. Scanning Electron Microscopy (SEM) analysis confirmed the presence of microcraters, recast layers, and irregular topography, which are attributed to the irregular melting behavior of SiC particles and the aluminum matrix during electrical discharges. Energy Dispersive X-Ray Spectroscopy (EDS) also detected the deposition of electrode material (brass wire) on the machined surfaces, particularly at higher SiC concentrations. The results indicate that while WEDM enables thermal damage-free machining of these difficult-to-cut composites, increasing SiC content negatively impacts surface integrity due to particle-matrix thermal mismatch and incomplete washout of molten inclusions. This study provides critical information for optimizing WEDM parameters in the finishing of SiC-reinforced aluminum composites used in aerospace and automotive applications, where surface quality directly impacts fatigue life and wear resistance.

Keywords: Al2024/SiC, WEDM, surface roughness, machinability,

*** B₄C-SiC takviyeli alüminyum matrisli hibrit nanokompozit üretimi ve işlenebilirliğinin incelenmesi adlı tezden türetilmiştir.**

**ACCESSIBILITY TO HEALTHY NUTRITION FOR THE VISUALLY IMPAIRED:
BARRIER-FREE PACKAGING
GÖRME ENGELLİLERDE SAĞLIKLI BESLENMEYE ERİŞİLEBİLİRLİK:
ENGELSİZ AMBALAJ**

Nida ÇIRAK¹, Saliha AYDEMİR²

¹Uzman Öğretmen, Ali Kuşçu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, ORCID:0009-0004-7869-7407

²Uzman Öğretmen, Ali Kuşçu Bilim ve Sanat Merkezi, Görsel Sanatlar, , ORCID:0009-0003-3462-5367

Özet

Sağlıklı beslenme büyüme, gelişme ve vücudun günlük işlevlerinin sağlanması için gerekli olan besin öğelerini (karbonhidrat, yağ, protein, vitamin, mineral ve su) yeterli ve dengeli miktarda, güvenli ve doğru kaynaklardan temin edilmesidir. Bireylerin günlük alması gereken besin miktarları farklılık gösterir. Bu öğelerin yetersiz veya gereğinden fazla alımı, vücudu birçok hastalığa yatkın hale getirebilir. Yaşamı sağlıklı sürdürmek, hastalıklardan korunmak ve hastalanıldığında kısa sürede iyileşmek için yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenme temel gereksinimdir. Ancak bu durum görme engelliler için erişilebilirlik yönünden zorluklar içermektedir. Bu çalışmada, görme engelli ve görme sorunu yaşayan bireyler için ambalajlı gıda ürünlerini alırken karşılaştıkları zorluklardan aynı zamanda birer tüketici olmasından yola çıkarak amaç oluşturulmuştur. Çalışmamızda; Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinde bahsedilen ancak yaygın olarak kullanılamayan erişilebilirlik hükmü dikkate alınarak, görme engelli ve görme sorunu yaşayan bireylerin, satın almak istedikleri ambalajlı gıda ürünlerinin; markasını, gramajını, menşesini, tavsiye edilen tüketim tarihini, üretim tarihini, içerisindekileri, enerji ve besin öğelerini, saklama koşullarını, alerjen uyarı gibi tüm özelliklerinin Braille alfabesiyle ve kabartmayla belirtilen yerde oluşturulan karekod ile sesli sisteme dönüştürülerek bilgi edinilmesi sağlanmıştır. Tasarım ve geliştirme araştırması yöntemi kullanılarak ürün oluşturulmuştur. Ürün hakkında görüş almak için görüşmecilere yönelik anlaşılır, açık uçlu ve yönlendirici olmayan yarı-yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan görüşme formu hazırlanmıştır. Altı Nokta Körler Derneği'ne gidilerek ürün deneyimi gerçekleştirilmiş ve oluşan veriler betimsel analiz yapılmıştır. Elde edilen bulgular, geliştirilen ürünün görme engelli bireylerin hayatını kolaylaştıracağını ve sağlıklı beslenme konusunda erişilebilir bir adım daha atılabileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sağlıklı Beslenme, Görme engelliler, Erişilebilirlik

Abstract

Healthy nutrition is the adequate and balanced intake of essential nutrients (carbohydrates, fats, proteins, vitamins, minerals, and water) from safe and reliable sources to support growth, development, and the body's daily functions. The amount of nutrients individuals need to consume daily varies. Insufficient or excessive intake of these nutrients can make the body more susceptible to various diseases. To maintain a healthy life, prevent illnesses, and recover quickly when sick, adequate, balanced, and healthy nutrition is a fundamental requirement. However, this poses accessibility challenges for individuals who are blind or visually impaired. This study aims to address the difficulties faced by blind and visually impaired individuals when purchasing packaged food products, recognizing that they are also consumers. In our research, we considered the accessibility provision mentioned in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which is not widely implemented. We developed a system that enables blind and visually impaired individuals to access information about packaged food products they wish to purchase—including brand, weight, origin, recommended consumption date, production date, ingredients, energy and nutritional values, storage conditions, and allergen warnings—through a QR code placed on a tactile and Braille-marked area, which converts the information into audio format.

Using a design and development research method, the product was created. To gather feedback on the product, a semi-structured interview form was prepared with clear, open-ended, and non-leading questions. The product experience was conducted at the Six Dots Association of the Blind, and the resulting data were analyzed descriptively. The findings indicate that the developed product will facilitate the lives of visually impaired individuals and represent another accessible step toward healthy nutrition.

Keywords: Healthy Nutrition, Visually Impaired Individuals, Accessibility

WHEN SCIENCE MEETS FICTION: TRANSLATING PSEUDO-SCIENTIFIC
TERMINOLOGY IN *FRINGE*
BİLİM İLE KURGUNUN KESİŞİM NOKTASI: *FRINGE* DİZİSİNDEKİ SÖZDE-
BİLİMSEL TERMINOLOJİNİN ÇEVİRİSİ

Ezgi Su SEZER¹

¹Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, çeviribilim, 0000-0003-4113-0816

Özet

Bu çalışma, “Fringe” adlı televizyon dizisindeki bilimsel ve sözde-bilimsel terminolojiyi altyazı çevirileri üzerinden incelemektedir. Dizi, gerçek bilimsel kavramları spekülâtif ve sözde-bilimsel unsurlarla birleştirerek hibrit bir tür ortaya koymaktadır. Bu birleşim, çevirmenler için benzersiz zorluklar yaratmaktadır. Altyazı çevirisi, çevirmenlerin süre ve ekrandaki alan sınırlılıklarının neden olduğu zorlukları aşmalarını, bu esnada doğruluk, açıklık ve anlatısal inandırıcılık arasında denge kurmalarını gerektirmektedir. Bu çalışmada, sözde-bilimsel terminoloji örnekleri ve bunların Türkçe çevirileri kullanılarak, çevirmenlerin İngilizce’den Türkçe’ye terim aktarımında kelimesi kelimesine çeviri, doğrudan alıntılama, uyarlama, açıklama ve/veya fonetik aktarım gibi farklı çeviri stratejilerini nasıl kullandıkları incelenmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analiz, Peter Newmark’ın uzmanlık metinleri kuramı çerçevesinde ele alınmakta; Katharina Reiss’in metin türleri kuramı da kuramsal çerçeveyi tamamlayarak bilimsel jargona ait bilgilendirici işlevi ve altyazı çevirisinde işlevsel eşdeğerliğin önemini vurgulamaktadır. Bulgular, yarı-gerçekçi bir bağlamda geçen bilimsel terminolojinin çevirisinde ortaya çıkan zorlukları, dizinin görsel-işitsel içeriğinin getirdiği işlevsel dil gereklilikleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında bazı çeviri strateji ve yaklaşımlarının sınırlılıkları da öne çıkmaktadır: Açıklama yöntemi, bilimsel terminolojinin kısıtlı zaman içerisinde ekranda kalan görsel unsurlarla bütünleşmesi nedeniyle çoğu zaman uygulanabilir değildir. Telafi edici stratejiler ise sözde-bilimsel içeriğin inandırıcılığını azaltabilmektedir. Altyazı çevirmen(ler)i sadakat, açıklık ve anlatısal uyum arasında denge kurarak izleyicilerin karmaşık sözde-bilimsel fikirleri anlamasını, aynı zamanda dizinin orijinal dilindeki bilimsel tonun korunmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu araştırma sadakat, açıklık ve izleyici alımlaması arasındaki etkileşimi öne çıkararak, çeviri stratejilerinin görsel bağlamla sunulan uzmanlık metinlerini nasıl ele aldığını göstermekte; bilimkurgu metinlerinde veya bilimsel içeriğe sahip hibrit yazılı/görsel-işitsel metinlerle çalışan çeviri araştırmacıları ve çevirmenler için önemli bulgu ve çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: sözde-bilimsel terminoloji, altyazı çevirisi, terminoloji çevirisi, çeviri zorlukları, bilimkurgu çevirisi

Abstract

This study examines the translation of scientific and pseudo-scientific terminology in the television series “Fringe” based on its subtitle translations. The series combines real scientific concepts with speculative and pseudo-scientific elements, presenting a hybrid genre. This combination creates unique challenges for translators, who are supposed to balance accuracy, clarity, and narrative credibility while working within the time and space constraints of subtitle translation. Using the pseudo-science terminology examples and their translations as the corpus, the study examines how translators employ different translation strategies such as literal translation, direct borrowing, adaptation, explanation and/or phonetic translation to transfer the terms from English into Turkish. The analysis is framed by Peter Newmark’s theory of specialized texts. Katharina Reiss’ text-type theory complements the theoretical framework, emphasizing the informative function of scientific jargon and the importance of functional equivalence in subtitle translation. Findings reveal the challenges inherent in translating scientific terminology in a semi-realistic context, further burdened by the functional language necessities brought by the audiovisual content of the series. The study highlights the limitations of certain translation strategies and approaches: Explanation is often impractical due to the visual integration of scientific elements, and some compensatory strategies may reduce the credibility of pseudo-scientific content. The translator(s) of the subtitles strives to navigate the tension between fidelity, clarity, and narrative cohesion, ensuring that viewers understand complex pseudo-scientific ideas while preserving the scientific tone of the original series. This research highlights the interplay between fidelity, clarity, and viewer perception, demonstrating how translation strategies can be adapted to handle complex discourse that is presented with visual context. The study provides insights for both translation scholars and translators working with science fiction or hybrid scientific content in various types of written and audiovisual media.

Keywords: pseudo-science terminology, subtitle translation, terminology translation, translation challenges, science fiction translation

**ENTREPRENEURIAL ORIENTATION AS A STRATEGIC PARADIGM: THEORY,
CONTEXT, AND CONSEQUENCES
STRATEJİK BİR PARADİGMA OLARAK GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ: TEORİ,
BAĞLAM VE SONUÇLAR**

Osman AKARSU¹

**¹Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü,
<https://orcid.org/0000-0002-0595-6795>**

Özet

Kısa bir literatür özeti olarak sunulan bu çalışmanın amacı, girişimcilik yönelimi literatürünü kuramsal temeller, örgütsel ve çevresel bağlamlar, operasyonel modeller ve ölçüm yaklaşımları ile performans ve eğitim boyutları üzerinden bütüncül olarak incelemektir. Çalışma, girişimcilik yöneliminin yalnızca yenilikçilik, proaktiflik ve risk alma gibi davranışsal boyutlarıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda dinamik yetenekler, kaynak temelli görüş ve stratejik esneklik çerçevesinde sürdürülebilir rekabet avantajı yaratan çok boyutlu bir stratejik paradigma olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Literatürde kuramsal temeller bağlamında ele alınan girişimcilik yönelimi çalışmaları, örgütlerin yenilikleri özümseme kapasitesi ve stratejik esneklikleriyle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Özellikle dışsal değişimlere uyum sağlama becerisi, kaynak temelli bakış açısıyla rekabet avantajının sürdürülebilirliği, dinamik yetenekler yaklaşımıyla pazara duyarlılık ve proaktif adaptasyon girişimcilik yöneliminin stratejik bir araç olduğunu göstermektedir. Girişimcilik yönelimi literatürde, örgütsel uyum ve kaynakların etkin kullanımı çerçevesinde de anlamlı bir zemin sunmaktadır. Örgütsel ve çevresel bağlamlara bakıldığında girişimcilik yöneliminin aile işletmeleri, akademik kurumlar ve diğer girişimler gibi farklı yapılarda özgün biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Aile işletmelerinde kuşaklar arası değerler ve risk toleransı, üniversitelerde spin-off girişimler ve araştırma temelli ticarileşme süreçleri, kültürel bağlamda ise ulusal ve örgütsel kültürlerin girişimci pratikler üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır. Bununla bağlantılı olarak sosyal sermaye, girişimcilik yöneliminin ağ ilişkileri ve yapısal bağlardan beslendiğini vurgulamaktadır. Operasyonel düzeyde girişimcilik yönelimi, örgütsel davranışlar (risk alma, proaktivite, yenilikçilik) ve bireysel tutumlar (psikolojik motivasyonlar, girişimcilik özellikleri) üzerinden kavramsallaştırılmakta ayrıca çok boyutlu ölçüm modelleri aracılığıyla güvenilir ve geçerli şekilde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Sonuç odaklı araştırmalarda girişimcilik yöneliminin firma performansı, finansmana erişim, sermaye yönetimi ve fırsat keşfi üzerindeki etkileri özellikle vurgulanmaktadır. Girişimcilik yöneliminin büyüme, kârlılık ve sürdürülebilirlik göstergeleriyle olan ilişkisi, finansal stratejilerle etkileşimi ve pazarda ortaya çıkan fırsatlara yönelik çevik karar alma süreçlerine katkısı bu alandaki temel bulgular arasında yer almaktadır. Öte yandan eğitim ve meta-analitik yaklaşımlar, girişimcilik yöneliminin öğretime yönelik deneyimsel öğrenme temelli müfredat tasarımlarını ve girişimcilik yönelimi araştırmalarındaki eğilimleri sistematik inceleyen meta-analiz çalışmalarını kapsamaktadır. Böylelikle girişimcilik yönelimi literatürü, kuramsal çerçeveden pratik uygulamalara, ölçüm yöntemlerinden sonuç ilişkilerine kadar kapsamlı bir gelişim çizgisi sergilediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle girişimcilik yöneliminin tek başına bir kavram olmadığı, çok boyutlu bir stratejik paradigmayı da içerisinde barındırdığı, literatürde hem teorik düzeyde (kaynak tabanlı yaklaşım, dinamik yetenekler, kurumsal teori vb.), hem örgütsel bağlamda (aile işletmeleri, üniversiteler ve diğer girişimsel ortamlar), hem de operasyonel düzeyde (davranışsal modeller, bireysel tutumlar, ölçüm araçları) çerçevesinde

incelendiği bulgulanmıştır. Literatürde girişimcilik yönelimi olgusunun örgütlerin çevresel değişimlere uyum sağlayarak sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmalarını mümkün kılan, teorik, örgütsel, operasyonel ve sonuç odaklı boyutlarda gelişen çok yönlü bir stratejik yetkinlik haline geldiği ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik yönelimi, teorik temeller, ölçüm modelleri, kısa literatür özeti

Abstract

The purpose of this study, presented as a brief literature review, is to comprehensively examine the entrepreneurial orientation literature, encompassing its theoretical foundations, organizational and environmental contexts, operational models, measurement approaches, and performance and education dimensions. The study aims to reveal that entrepreneurial orientation is not limited to behavioral dimensions such as innovativeness, proactivity, and risk-taking, but is also a multidimensional strategic paradigm that creates sustainable competitive advantage within the framework of dynamic capabilities, resource-based view, and strategic flexibility. Entrepreneurial orientation studies addressed in the literature in the context of theoretical foundations are explained in relation to organizations' capacity to assimilate innovations and their strategic flexibility. In particular, the ability to adapt to external changes, the sustainability of competitive advantage through a resource-based perspective, market sensitivity through a dynamic capabilities approach, and proactive adaptation demonstrate that entrepreneurial orientation is a strategic tool. Entrepreneurial orientation also provides a meaningful basis in the literature within the framework of organizational adaptation and effective use of resources. Considering organizational and environmental contexts, entrepreneurial orientation emerges in unique forms in different structures such as family businesses, academic institutions, and other ventures. In family businesses, intergenerational values and risk tolerance, spin-off ventures and research-based commercialization processes in universities, and the impact of national and organizational cultures on entrepreneurial practices in a cultural context are at the forefront. In this regard, social capital emphasizes that entrepreneurial orientation is fueled by network relationships and structural ties. At the operational level, entrepreneurial orientation is conceptualized through organizational behaviors (risk-taking, proactivity, innovativeness) and individual attitudes (psychological motivations, entrepreneurial traits) and is also attempted to be assessed reliably and validly through multidimensional measurement models. Outcome-focused research particularly highlights the effects of entrepreneurial orientation on firm performance, access to finance, capital management, and opportunity discovery. Key findings in this area include the relationship between entrepreneurial orientation and growth, profitability, and sustainability indicators; its interaction with financial strategies; and its contribution to agile decision-making processes regarding emerging market opportunities. On the other hand, educational and meta-analytic approaches encompass curriculum designs based on experiential learning for teaching entrepreneurial orientation and meta-analysis studies that systematically examine trends in entrepreneurial orientation research. Thus, the entrepreneurship orientation literature demonstrates a comprehensive development trajectory, from theoretical frameworks to practical applications, and from measurement methods to outcome relationships. Based on this point, it has been found that entrepreneurial orientation is not a single concept, but also encompasses a multidimensional strategic paradigm, examined in the literature both at the theoretical level (resource-based approach, dynamic capabilities, institutional theory, etc.) and in an organizational context (family businesses, universities, and other entrepreneurial environments), and at the operational level (behavioral models, individual attitudes, measurement tools). The literature suggests that the phenomenon of entrepreneurial orientation

has evolved into a multifaceted strategic competency that enables organizations to create sustainable competitive advantage by adapting to environmental changes, developing across theoretical, organizational, operational, and outcome-oriented dimensions.

Keywords: Entrepreneurial orientation, theoretical foundations, measurement models, short literature review

MEDIA LİTERACY DETECTİVES
MEDYA OKURYAZARLIĞI DEDEKTİFLERİ

Halil Dündar CANGÜVEN
Hadiye Kuradacı Bilim Sanat Merkezi, Öğretmen
<https://orcid.org/0000-0002-7931-9449>

Işıl SÖNMEZ
Hadiye Kuradacı Bilim Sanat Merkezi, Öğretmen,
<https://orcid.org/0000-0001-8524-7878>

Bayram Onur KURT
Hadiye Kuradacı Bilim Sanat Merkezi, Öğretmen,
<https://orcid.org/0009-0002-3697-8484>

Burhan YALÇIN
Şahinde Hayrettin Yavuz Bilim Sanat Merkezi, Öğretmen,
<https://orcid.org/0009-0007-0598-0692>

Sevilay YALÇIN
Kdz Ereğli Cumhuriyet Ortaokulu, Öğretmen,
, <https://orcid.org/0000-0002-1832-114X>

Özet

Medya, bireylerin veya toplulukların birbiriyle iletişim halinde olmasını sağlayan ortam ve araçlar bütünü olarak tanımlanabilir. İçinde bulunduğumuz teknoloji çağında medya haberleşmenin ötesinde insanların ve toplumların pek çok tercihini etkiler hale gelmiştir. Medyanın zaman içerisinde geçirdiği değişim insanların da bu doğrultuda değişmesini zorunlu kılmıştır. İnsanların ve toplumların yaşantısını bu denli etkileyen medyanın ve medya unsurlarının bireyler tarafından daha iyi tanınması, bilinçli bir medya kullanıcı olmak bu yüzyılın en önemli unsurları arasındadır. Bu bağlamda çalışmanın amacını “Media Literacy Detectives” eTwinning projesine gönüllü olarak katılan öğrencilere uygulanan web 2.0 araçları ile medya okuryazarlığı terimleri ve medya okuryazarlığı içerikli uygulamaların katılımcılar üzerindeki etkilerinin belirlenmeye çalışılması oluşturmaktadır. Araştırmada ön test-son test kontrol grupsuz yarı deneysel desen kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi benimsenmiş ve araştırmanın örneklemini, “Media Literacy Detectives” eTwinning projesine gönüllü olarak katılan ve aile rızaları alınan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmaya 5 farklı ülkeden 40 gönüllü öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan “Media Literacy Detectives” eTwinning projesi envanteri araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formda demografik özelliklerin yanında 24 tane 5’li Likert soru, 1 onay kutulu soru ve 1 tane de açık uçlu soru bulunmaktadır. Form ortak dil olan İngilizceye çevrilmiş ve dijital ortamda Google Form’a aktarılmıştır. Projedeki paydaş öğretmenlerle form linki paylaşılmış ve kendi eğitim sistemlerine ve öğrenci seviyelerine uygunluğu kontrol edilmiştir. Tüm paydaşlardan alınan dönütler neticesinde Google form katılımcı öğrencilerle paylaşılmıştır. Araştırma sonucunda

elde edilen veriler spss 22.0 programıyla analiz edilmiştir. Bulgular tablolarda frekans ve yüzdeler halinde verilmiştir. Cyberbullying, Agnotology, Trolling, Echo chamber effect, Digital footprint, Information literacy, Search engine, Database, Target group, Child-friendly medya terimleri ile ilgili katılımcıların son test değerleri çalışmanın olumlu etkilerini yansıtacak şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca proje kapsamında eTwinning projelerinin yaygınlaştırılması, her yaş seviyesine uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, medya okuryazarlığı, Eğitim, Web 2.0, E-Twinning

Abstract

Media can be defined as the totality of environments and tools that enable individuals or communities to communicate with each other. The purpose of this study is to determine the effects of Web 2.0, media literacy concepts, and media literacy-related practices on students who volunteered as part of the "Media Literacy Detectives" eTwinning project. A pretest-posttest, quasi-experimental design without a control group was employed in the study. Purposive sampling method was adopted, and the study sample consisted of students who volunteered for the "Media Literacy Detectives" eTwinning project and provided parental consent. Forty volunteer students from five different countries participated in the study. The "Media Literacy Detectives" eTwinning project inventory, used as the data collection tool in the study, was developed by the researchers. In addition to demographic characteristics, the form includes 24 5-point Likert-type questions, one checkbox question, and one open-ended question. The form was translated into English, the lingua franca, and transferred to a digital Google Form. The form link was shared with advisor teachers, and its suitability for their educational systems and student levels was verified. Following feedback from all stakeholders, the Google Form was shared with participating students. The data obtained from the study was analyzed using SPSS 22.0 software. Findings are presented in the tables as frequencies and percentages. Participants' post-test scores for the terms "Cyberbullying," "Agnotology," "Trolling," "Echo Chamber Effect," "Digital Footprint," "Information Literacy," "Search Engine," "Database," "Target Group," and "Child-Friendly Media" were determined to reflect the positive impact of the study. It is recommended that eTwinning projects be disseminated and implemented in a way that is suitable for all

Keywords: Media, media literacy, Education, Web 2.0, eTwinning

BİLSEM ÖĞRENCİLERİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ EĞİTİM SÜREÇLERİNDE SİBER GÜVENLİK FARKINDALIĞININ GELİŞTİRİLMESİ

Halil ŞENTÜRK¹

¹ Dr., Ünye BİLSEM, Bilişim Teknolojileri, ORCID: 0000-0002-8672-8048

Özet

Dijital çağın sunduğu fırsatlar, özellikle üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde yeni öğrenme deneyimlerinin önünü açmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ (YZ) destekli eğitim süreçleri, öğrencilere bireyselleştirilmiş öğrenme imkânı sunmakta; aynı zamanda bilgiye erişim, problem çözme ve yaratıcılık alanlarında önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak YZ tabanlı öğrenme ortamlarının beraberinde getirdiği güvenlik riskleri, öğrencilerin dijital güvenlik davranışlarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, BİLSEM öğrencilerinin yapay zekâ destekli eğitim süreçlerinde karşılaştıkları siber güvenlik tehditlerine yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi ve bu farkındalığın geliştirilmesine yönelik önerilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada karma yöntem tercih edilmiş; nicel boyutta “Siber Güvenlik Farkındalık Anketi” uygulanmış, nitel boyutta ise senaryo temelli YZ destekli etkinlikler geliştirilerek öğrencilere uygulanmıştır. Bulgular, öğrencilerin parola güvenliği, veri gizliliği, sosyal mühendislik ve oltalama saldırıları konularında başlangıçta düşük farkındalığa sahip olduklarını; ancak YZ destekli uygulamaların sonrasında bu farkındalık düzeyinde anlamlı bir artış olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ tabanlı eğitim ortamlarının sadece akademik başarıya katkı sağlamadığı, aynı zamanda öğrencilerin dijital güvenlik alışkanlıklarını olumlu yönde geliştirdiği görülmüştür. Bu bağlamda, BİLSEM programlarında siber güvenlik farkındalığını artırmaya yönelik müfredat çalışmalarının yapılması, öğretmenlerin bu konuda hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi ve öğrencilerin dijital dünyada bilinçli bireyler olarak yetiştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: BİLSEM, yapay zekâ, eğitim teknolojileri, siber güvenlik farkındalığı

Abstract

The opportunities offered by the digital age have paved the way for new learning experiences, particularly in the education of gifted students. In this context, artificial intelligence (AI)-supported learning processes provide individualized learning opportunities and make significant contributions in terms of information access, problem-solving, and creativity. However, the security risks that accompany AI-based learning environments necessitate the development of students' digital security behaviors. This study aims to examine the cybersecurity awareness levels of BILSEM students during AI-supported learning processes and to propose strategies for enhancing this awareness. A mixed-methods approach was adopted: quantitatively, a “Cybersecurity Awareness Questionnaire” was administered, while qualitatively, scenario-based AI-supported activities were designed and implemented with the students. The findings indicate that students initially exhibited low levels of awareness regarding password security, data privacy, social engineering, and phishing attacks; however, there was a significant improvement in their awareness levels after participating in the AI-supported activities. In conclusion, AI-based learning environments not only contribute to academic achievement but also play a crucial role in fostering positive digital security habits among students. Accordingly, it is recommended that cybersecurity awareness modules be integrated into BILSEM curricula, teachers be supported with professional development in this field, and students be trained as conscious individuals in the digital age.

Keywords: BILSEM, artificial intelligence, educational technology, cybersecurity awareness

BİLSEM ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ FİZİK PROJELERİNE YÖNELİK ETİK ALGILARI: TÜBİTAK 4004 PROJESİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Aycan ERGİN AKGÜN

Fizik Öğretmeni, Düziçi BİLSEM, Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları,

Özet

Günümüzde yapay zekâ teknolojileri, eğitim ortamlarında giderek daha yaygın bir şekilde kullanılmakta ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm yalnızca akademik başarıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda öğrencilerin etik değerlerini, bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını da şekillendirmektedir. Yapay zekânın üretim süreçlerinde aktif bir araç haline gelmesi, özgünlük, sorumluluk ve şeffaflık gibi etik ilkelerin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada UNESCO'nun 2021'de kabul ettiği Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi, eğitimde sorumlu ve bilinçli yapay zekâ kullanımına yönelik uluslararası bir çerçeve sunmaktadır. Araştırmanın amacı, BİLSEM öğrencilerinin yapay zekâ destekli fizik projelerine ilişkin etik algılarını UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi temel alınarak belirlenen değerler, bilgi seviyesi ve farkındalık-üretim seviyesi kategorileri aracılığıyla incelemektir. Araştırma nitel yöntemle yürütülmüş, öğrencilerin aynı olguyu farklı biçimlerde deneyimleyip anlamlandırmalarına odaklanıldığı için fenomenografik desen kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, TÜBİTAK tarafından desteklenen 224B329 numaralı proje kapsamında yer alan öğrenciler oluşturmaktadır. Proje hedefleri doğrultusunda belirlenen örneklem, uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve amaçlı örnekleme yoluyla araştırmaya atanmıştır. Çalışmaya toplamda 26 BİLSEM öğrencisi katılmıştır. Katılımcılar farklı sınıf düzeylerinde öğrenim görmekte olup, araştırmaya gönüllülük esasına göre dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, senaryoya dayalı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form, yapay zekâ destekli fizik projelerinde karşılaşılabilecek etik durumları tartışmaya açmak amacıyla hazırlanmış ve alanında uzman iki farklı araştırmacı tarafından kapsam geçerliği açısından değerlendirilmiştir. Katılımcılar, proje kapsamında yapay zekâ ve etik konusunda 4 ders saati süren bilgilendirme ve uygulama etkinliklerine katılmıştır. Bu süreçte öğrenciler, UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiyesi çerçevesinde bilgilendirilmiş ve uygulamalı etkinlikler aracılığıyla etik farkındalıkları desteklenmiştir. Etkinlikleri tamamlanmasının ardından, öğrencilere senaryo formundaki açık uçlu sorular yöneltilmiş ve yanıtlar Google Forms aracılığıyla toplanmıştır. Veri toplama süreci esnek bir biçimde planlanmış, öğrencilerin ders bitiminde gün içinde uygun oldukları saatlerde formu doldurmalarına imkan tanınmıştır. Veriler, öğrencilerin aynı etik senaryoya ilişkin farklı algılarını ortaya koymak amacıyla fenomenografik analiz ile çözümlenerek amaç doğrultusundaki kategorilere göre analiz edilmiştir. Öğrenci yanıtları bu kategoriler altında kodlanmış, temalar oluşturulmuş ve bulgular nitel betimlemeler ile sayısal dağılımlarla desteklenmiştir. Değerler kategorisinde öğrencilerin önemli bir bölümünün özgünlük ve dürüstlüğü temel değer olarak benimsediğini, ancak bir kısmının etik açıdan net bir değerlendirme yapamadığı görülmüştür. Bilgi kategorisinde öğrencilerin bilgi düzeyinde çeşitlilik bulunduğu ve önemli bir kısmının etik açıdan yeterince derinleşemediği görülmüştür. Farkındalık-üretim kategorisinde öğrencilerin bir kısmının somut etik kurallar üretebilirken önemli bir kısmının da farkındalık ve üretim sürecinde net bir katkı sunamadığını görülmüştür. Bu verilerin ışığında değerler boyutunda güçlü, bilgi boyutunda orta, farkındalık ve üretim boyutunda ise sınırlı ve belirsiz yanıtların yoğun olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Fizik eğitimi, yapay zekâ, yapay zekâ etiği

**SCIENCE AND ART CENTER “CRYPTOGRAPHY WORKSHOP” REFLECTIONS
ON THE PROCESSES OF DEVELOPING ARTIFICIAL INTELLIGENCE-
SUPPORTED ENCRYPTION APPLICATIONS; PRELIMINARY STUDY**

**BİLİM VE SANAT MERKEZİ “KRİPTOLOJİ ATÖLYESİ” YAPAY ZEKÂ
DESTEKLİ ŞİFRELEME UYGULAMALARI GELİŞTİRME SÜREÇLERİNDEN
YANSIMALAR; TASLAK ÇALIŞMA**

Muhammed Alican PUSAT¹, ²Nur SIRMACI, ³Hakan ARSLANBOĞA, ⁴Özden Burcu PUSAT

¹Öğretmen, Ağrı Bilim ve Sanat Merkezi, İlköğretim Matematik Öğretmeni, 0000-0001-5581-6670

²Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Matematik Eğitimi, 0000-0003-2859-3349

³Öğretmen, Ağrı Bilim ve Sanat Merkezi, Psikolojik Danışman, 0009-0003-2831-6891

⁴Öğretmen, Ağrı Bilim ve Sanat Merkezi, Bilişim Teknolojileri, 0000-0002-2176-9703

Özet

Bu taslak çalışma, Bilim ve Sanat Merkezi Kriptoloji Atölyesi'nde yürütülecek yapay zekâ destekli şifreleme uygulamalarının geliştirilme süreçlerinden yansımaları betimleyecek. Çalışmada Proje Üretimi ve Yönetimi Programı kapsamındaki 9., 10. ve 11. sınıf düzeyinde, özel yetenekli altı erkek ve iki kız olmak üzere toplam sekiz öğrenci ile atölye etkinlikleri gerçekleştirilecek. Öğrenciler yıl boyunca kriptoloji kuramı, temel şifreleme algoritmaları ve güvenlik ilkeleri hakkında bilgi edinecekler ve geliştirdikleri yöntemleri uygun promptlara dönüştürecekler. Canva.ai.code platformu aracılığıyla Python tabanlı arayüzler ve hem şifreleyen hem de şifreyi çözen (dekript eden) canvas uygulamaları tasarlanacak ve uygulanacak. Örnek uygulama senaryoları arasında girilen bir sayıyı Collatz dizisinin uzunluğu ve yüksekliği ikilisine çevirerek şifreleyen ve ters işlemle çözebilen bir arayüz tasarlanması yer alacak. Atölye süreçleri tasarım-temelli araştırma ve durum çalışması yaklaşımlarıyla yapılandırılacak; gözlem notları, öğrenci ürünleri, kod örnekleri ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veri toplanacak. Toplanan veriler nitel analiz yöntemleriyle içerik analizi ve tematik çözümleme çerçevesinde değerlendirilecek ve öğrenci yaklaşımları ile algoritmik düşünme örüntüleri ortaya konacak. Elde edilecek bulgular matematik eğitimi uzmanları ile bilişim alanı araştırmacıları tarafından öğretimsel değer, kavramsal derinlik, algoritmik doğruluk ve kullanılabilirlik boyutlarında nitel olarak incelenecek. Araştırma sırasında öğrencilerin problem tanımlama, modelleme, kodlama ve kullanıcı arayüzü tasarımı süreçlerinde gözlenen öğrenme kazanımları ayrıntılı olarak raporlanacak. Çalışmanın yeniliği, kriptoloji eğitimi ile yapay zekâ destekli prompt mühendisliğini birleştiren uygulamalı bir atölye modelinin tasarlanması ve özel yetenekli öğrencilerin üretim süreçlerinin öğretimsel çıktılara dönüştürülmesi olacak. Ayrıca öğretim materyali tasarımı, yapay zekâ ile birlikte prompt mühendisliği uygulamaları ve öğrenci üretim süreçlerinin değerlendirilmesine ilişkin öneriler geliştirilecek. Sınırlılıklar bölümünde küçük örneklem ve tek merkezli uygulama nedeniyle bulguların genelleştirilebilme koşulları tartışılacak ve gelecekteki ölçeklendirme

çalışmalarına ilişkin yönergeler önerilecek. Sonuç olarak bu taslak çalışma, kriptoloji eğitiminin STEM/STEAM bağlamında yeniden kurgulanmasına ve eğitim kurumlarında yapay zekâ destekli uygulamaların entegrasyonuna katkı sunacak. Etik onay, veli onamı ve veri gizliliği önlemleri çerçevesinde uygulama ve değerlendirme süreçleri yürütülecek. Bulgular aynı zamanda eğitim politikası ve öğretmen eğitimi uygulamaları için somut öneriler sunacak.

Anahtar kelimeler: Bilim ve Sanat Merkezi, Yapay Zekâ, Şifreleme, Matematik Öğretimi

Abstract

This preliminary study will describe reflections from the development processes of artificial intelligence-supported encryption applications to be carried out at the Science and Art Center Cryptology Workshop. The study will involve workshop activities with a total of eight students, including six boys and two girls with special talents, at the 9th, 10th, and 11th grade levels under the Project Production and Management Program. Throughout the year, students will learn about cryptology theory, basic encryption algorithms, and security principles and convert the methods they develop into appropriate prompts. Python-based interfaces and canvas applications that both encrypt and decrypt will be designed and implemented using the Canva.ai.code platform. Sample application scenarios will include designing an interface that encrypts an entered number by converting it into the Collatz sequence's length and height pair and can be decrypted using the inverse operation. Workshop processes will be structured using design-based research and case study approaches; data will be collected through observation notes, student products, code samples, and semi-structured interviews. The collected data will be evaluated using qualitative analysis methods within the framework of content analysis and thematic analysis, revealing student approaches and patterns of algorithmic thinking. The findings will be qualitatively examined by mathematics education experts and computer science researchers in terms of pedagogical value, conceptual depth, algorithmic accuracy, and usability. Learning gains observed in students' problem definition, modeling, coding, and user interface design processes during the research will be reported in detail. The novelty of the study will be the design of an applied workshop model that combines cryptology education with AI-supported prompt engineering and the conversion of the production processes of gifted students into educational outputs. In addition, recommendations will be developed regarding instructional material design, prompt engineering applications with AI, and the evaluation of student production processes. The limitations section will discuss the conditions under which the findings can be generalized due to the small sample size and single-center application, and guidelines for future scaling studies will be proposed. Ultimately, this draft study will contribute to the reconceptualization of cryptology education in the STEM/STEAM context and the integration of AI-supported applications in educational institutions. The implementation and evaluation processes will be carried out within the framework of ethical approval, parental consent, and data privacy measures. The findings will also provide concrete recommendations for educational policy and teacher training practices.

Keywords: Science and Art Center, Artificial Intelligence, Cryptography, Mathematics Education

IoT-BASED NEW GENERATION PORTABLE ECG DEVICE
IOT TABANLI YENİ NESİL TAŞINABİLİR EKG CİHAZI

Yusuf Said DOĞAN¹, Üveys ÖZDEMİR², Recep AKGÜL³

¹Öğrenci, Elazığ Ali Kuşçu BİLSEM, Sağlık Hizmetleri, ORCID numarası

² Öğrenci, Elazığ Ali Kuşçu BİLSEM, Sağlık Hizmetleri, ORCID numarası

³ Öğretmen, Elazığ Ali Kuşçu BİLSEM, Sağlık Hizmetleri, 0009-0008-3706-4354

Özet

Günümüzde kalp hastalıkları, dünya genelinde ölümlerin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmekte ve erken teşhis metotları kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda elektrokardiyogram (EKG) sinyalleri, kalbin elektriksel fonksiyonlarını kayıt altına alarak ritim bozuklukları ve benzeri rahatsızlıkların önceden tespit edilmesine imkân tanımaktadır. Çalışmada, kalp hastalıklarının erken teşhisine, izlenmesine ve tedavisine katkıda bulunmak amacıyla Nesnelerin İnterneti (IoT) tabanlı taşınabilir bir EKG cihazı geliştirilmiştir. Sistem, EKG sinyallerinin algılanması, anlık olarak analiz edilmesi ve FIREBASE bulut veritabanına aktarılması prensibi ile çalışmaktadır. Cihazın donanım kısmında ESP8266 mikrodenetleyici, AD8232 EKG modülü, 0.96 inch OLED ekran, lityum iyon pil ve şarj devresi kullanılmıştır. Çalışmanın yazılım aşamasında ise Arduino IDE, C++ ve APPINVENTOR programlama dili tercih edilmiştir. Ayrıca FIREBASE gerçek zamanlı veritabanı ile akıllı cihazın entegrasyonu sağlanarak ölçüm verilerinin anlık olarak buluta aktarılmasına olanak sağlanmıştır. Bu sayede kullanıcıların ölçüm sonuçları hem cihaz ekranında hem de mobil ortamda erişilebilir hale gelmiştir. Böylelikle sağlık çalışanları, mekândan bağımsız bir şekilde hastaların EKG verilerini görüntüleyebilme olanağına sahip olmaktadır

Araştırmada “tasarım tabanlı araştırma modeli” benimsenmiş; analiz, tasarım, geliştirme ve uygulama döngüsel olarak yürütülmüştür. Çalışma kapsamında geliştirilen prototip, testlerde başarılı sonuçlar vermiş ve hem donanım hem de yazılım bileşenlerinin uyum içinde çalıştığı görülmüştür. Özellikle internet kesintisi gibi durumlarda OLED ekran üzerinden ölçüm değerlerinin görüntülenebilmesi, sistemin kullanım güvenilirliğini artıran önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü; özgün bir algoritmaya, prototipe ve mevcut EKG cihazlarından farklı olarak verilerin gerçek zamanlı bulut sistemine entegre edilmesinde yatmaktadır. Ayrıca çalışma, düşük maliyetli bileşenler ve açık kaynak yazılımlar kullanılarak geliştirilmiş olup hem uygulanabilirlik hem de sürdürülebilirlik açısından çeşitli avantajlara sahiptir. Sonuç olarak geliştirilen IoT tabanlı taşınabilir EKG cihazı, kalp hastalıklarının erken teşhisine yönelik pratik, erişilebilir ve yenilikçi bir yaklaşım sunması açısından sağlık alanına katkı sağlayacağı ve prototipin daha ileri testlerle desteklenmesi halinde, sağlık alanında yaygın olarak kullanılabilecek bir medikal teknolojiye dönüşme potansiyeline sahip olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sağlık teknolojileri, IoT, EKG, bulut sistemleri

Abstract

Today, heart disease is recognized as one of the leading causes of death worldwide, and early diagnosis methods are critically important. In this context, electrocardiogram (ECG) signals enable the early detection of arrhythmias and similar disorders by recording the heart's electrical functions. In this study, an Internet of Things (IoT)-based portable ECG device was developed to contribute to the early diagnosis, monitoring, and treatment of heart disease. The system works on the principle of detecting ECG signals, analyzing them instantly, and transferring them to the FIREBASE cloud database. The hardware of the device consists of an ESP8266 microcontroller, an AD8232 ECG module, a 0.96-inch OLED screen, a lithium-ion battery, and a charging circuit. The software phase of the study utilized Arduino IDE, C++, and the APPINVENTOR programming language. Furthermore, integration with the FIREBASE real-time database enables the instant transfer of measurement data to the cloud. This allows users to access measurement results both on the device screen and via mobile devices. Consequently, healthcare professionals can view patients' ECG data regardless of location.

The study adopted a “Design-based Research Model”; analysis, design, development, and implementation were carried out cyclically. The prototype developed within the scope of the study yielded successful results in tests, and it was observed that both hardware and software components worked in harmony. The ability to display measurement values on the OLED screen, especially in situations such as internet outages, is an important factor that increases the reliability of the system. The originality of the study lies in its unique algorithm, prototype, and the integration of data into a real-time cloud system, which differs from existing ECG devices. Furthermore, the study was developed using low-cost components and open-source software, offering various advantages in terms of both applicability and sustainability. In conclusion, the developed IoT-based portable ECG device is expected to contribute to the field of health by offering a practical, accessible, and innovative approach to the early diagnosis of heart diseases. Furthermore, if the prototype is supported by further testing, it has the potential to become a medical technology that can be widely used in the healthcare field.

Keywords: Health technologies, IoT, EKG, cloud systems

INTEGRATION OF GENERATIVE ARTİFİCİAL INTELLİGENCE TOOLS İNTO
MATHEMATİCS EDUCATİON WITHİN THE 5E MODEL: A COMPARATİVE
STUDY OF LESSON PLANS BY CHATGPT, GEMİNİ, AND A TEACHER
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ MATEMATİK EĞİTİMİNE
ENTEGRASYONU: CHATGPT, GEMİNİ VE ÖĞRETMEN DERS PLANLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Yusuf DİLEGELEN¹, Hazal EKİNCİ DİLEGELEN²

¹Şahinbey Kavaklık Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik Öğretmeni,
ORCID no: 0000-0001-6235-7361

²Mustafa Çakmak İlkokulu, Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmeni,
ORCID no: 0009-0001-8641-2676

Özet

Günümüzde eğitim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, özellikle üretken yapay zekâ araçlarının ortaya çıkışı, ders materyali geliştirme süreçlerinde köklü dönüşümler meydana getirmiştir. Bu araştırmanın amacı, 5. sınıf matematik dersi kesirler konusu “gerçek yaşam durumlarına karşılık gelen kesirleri farklı biçimlerde temsil etme” kazanımına yönelik ders planlarını karşılaştırmaktır. ChatGPT 5 (ücretsiz), Gemini 2.5 (ücretsiz) ve deneyimli bir öğretmen tarafından 5E öğrenme modeli (Giriş, Keşfetme, Açıklama, Derinleştirme, Değerlendirme) çerçevesinde toplamda 3 adet ders planı hazırlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden karşılaştırmalı durum deseni benimsenmiş; dokümanlar pedagojik uygunluk, içerik kalitesi, planlama ve zaman yönetimi, açıklık ve kullanılabilirlik ile değerlendirme araçları olmak üzere beş ana tema çerçevesinde içerik analizi ile incelenmiştir. Kodlama süreci iki bağımsız araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bulgular, uzman öğretmen tarafından hazırlanan planın pedagojik açıdan daha yetkin olduğunu; öğrenci merkezli etkinlikler sunması, olası kavram yanılgılarını önceden öngörmesi, içeriği gerçek yaşam bağlamıyla ilişkilendirmesi ve sürece yayılan otantik değerlendirme araçları kullanması gibi özelliklerle öne çıktığını göstermektedir. Öte yandan, ChatGPT ve Gemini tarafından üretilen planlar, 5E modelinin basamaklarını biçimsel olarak eksiksiz sıralaması, zaman yönetimini netleştirmesi ve öğretmen için anlaşılır ve uygulanabilir bir format sunması bakımından daha başarılı bulunmuştur. Bu sonuçlar, üretken yapay zekâ araçlarının eğitimde destekleyici bir rol üstlenebileceğini; ancak pedagojik kararlar ve içerik bütünlüğünün hâlen öğretmen uzmanlığı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Üretken yapay zekâ, 5E modeli, matematik eğitimi, ders planlaması, eğitim teknolojisi

Abstract

Recent rapid developments in educational technologies, particularly the emergence of generative artificial intelligence (AI) tools, have led to significant transformations in instructional material development processes. This study aims to compare lesson plans designed for the 5th-grade mathematics topic of fractions, specifically addressing the learning outcome “representing fractions corresponding to real-life situations in different forms.” Three lesson plans were developed using ChatGPT 5 (free), Gemini 2.5 (free), and an experienced teacher, all structured within the 5E instructional model (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate). A qualitative comparative case study design was adopted, and the documents were analyzed using content analysis across five main themes: pedagogical appropriateness, content quality, planning and time management, clarity and usability, and assessment tools. The coding process was conducted independently by two researchers. Findings indicate that the lesson plan prepared by the expert teacher was pedagogically more competent, as it included student-centered activities, anticipated potential misconceptions, connected content to real-life contexts, and employed authentic assessment tools throughout the learning process. In contrast, lesson plans generated by ChatGPT and Gemini were found to be more effective in formally structuring the 5E model stages, clarifying time management, and providing a format that is easily understandable and applicable for teachers. These results suggest that generative AI tools can play a supportive role in education; however, pedagogical decision-making and content coherence still require teacher expertise. Generative AI can thus serve as a time-saving and structural support tool in lesson planning.

Keywords: Generative artificial intelligence, 5E model, mathematics education, lesson planning, educational technology

**THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ETHNOSTEAM
ACTIVITIES ON ENTREPRENEURSHIP AND CULTURAL AWARENESS SKILLS**

**YAPAY ZEKAYA DAYALI ETNOSTEAM ETKİNLİKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK VE
KÜLTÜREL FARKINDALIK BECERİLERİNE ETKİSİ
Betül ÖZDEMİR¹, Yeşim YANARDAĞ², Serkan SAVAŞ³**

¹Uzm. Öğr., Kilis Science and Art Center, Science education,
<https://orcid.org/0009-0008-4906-6322>

²Dr., Kilis Kilis Science and Art Center, Mathematics education,
<https://orcid.org/0000-0002-5333-8270>

³Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Computer engineering,
<https://orcid.org/0000-0003-3440-6271>

Özet

Kültürel farkındalığa sahip olmak, yanında getirdiği kültürel zenginliklerle beraber eğitime birçok yönden olumlu katkı sağlamaktadır. Son dönemlerde yaşamımıza giren yapay zekanın ve girişimciliğin de desteklenmesiyle birlikte bu katkının giderek artacağı düşünülmektedir. Bunlara dayalı olarak gerçek yaşam problemlerine yapay zeka aracılığıyla çözüm bulmanın kültürel farkındalık ve girişimcilik üzerindeki etkisini daha derinden araştırmaya olan ihtiyaç ön plana çıkmıştır.

Bu çalışmada yapay zekaya dayalı EtnoSTEAM etkinliklerinin girişimcilik ve kültürel farkındalık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada yer alan tüm veriler TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Destekleme Programı'nın 18. yılı kapsamındaki "ETNOSTEAM Tanıyalım Taşıyalım: Madenler" adlı projeden elde edilmiştir.

Araştırmada yöntem olarak karma yönteme ait yakınsak paralel karma deseni kullanılmıştır.

Katılımcı seçimleri amaçlı örneklem ile belirlenmiş ve toplamda 28 ortaokul öğrencisi seçilmiştir. Katılımcılara etkinlik öncesinde kültürel farkındalık ölçeği ve girişimcilik becerileri ölçeği ön test olarak uygulanmıştır. Ön test sonrası araştırmacılar tarafından hazırlanan yapay zekaya dayalı ETNOSTEAM etkinlikleri alan uzmanları eşliğinde katılımcılarla birlikte aktif bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Her bir etkinlikte alanında uzman yapay zeka ve STEM eğitmeni ile görevli rehberler katılımcılara eşlik etmiştir. Etkinlik sürecinde katılımcılara ait etkinlik çözümleri ve ürünler ayrı ayrı toplanmıştır. Etkinlik bitiminde her bir katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşme gerçekleştirilip ardından kültürel farkındalık ve girişimcilik ölçekleri son test olarak tekrar katılımcılara uygulanmıştır.

Proje sonunda elde edilen tüm veriler nitel ve nicel veri şeklinde ayrı ayrı analiz edildikten sonra bulgular yeniden birleştirilmiştir. Bütün bulgular analiz edildikten sonra her iki nicel verinin de son test lehine farklılaştığı yani katılımcıların hem kültürel farkındalıklarının arttığı hem de girişimcilik becerilerinin geliştiği elde edilmiştir. Ayrıca nitel verilerin analiz edilmesi ile de yapay zekaya dayalı EtnoSTEAM etkinliklerinin kültürel farkındalık ve girişimcilik üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Yapay zekanın katılımcıların kendi kültürlerinin yanı sıra farklı kültürleri tanıyabilmelerine olanak sağlamasının yanı sıra ürünleri kültürle harmanlayıp işlerliği ön plana çıkararak yeni iş fikirlerini ortaya atabildikleri anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: EthnoSTEAM, yapay zeka, kültürel farkındalık, girişimcilik, STEM

Abstract

Cultural awareness, along with the cultural richness it brings, contributes positively to education in many ways. With the recent rise of artificial intelligence and entrepreneurship, this contribution is expected to gradually increase. Based on these findings, the need to further explore the impact of finding solutions to real-life problems through artificial intelligence on cultural awareness and entrepreneurship has become prominent.

This study examined the impact of artificial intelligence-based EthnoSTEAM activities on entrepreneurship and cultural awareness. All data in the study were obtained from the project "Let's Get to Know and Carry ETHNOSTEAM: Mines" as part of the 18th anniversary of the TÜBİTAK 4004 Nature Education and Science Schools Support Program

Participants were selected through a purposive sampling method, and a total of 28 middle school students were selected. Before the activity, the participants were administered a cultural awareness scale and an entrepreneurship skills scale as a pre-test. After the pre-test, participants actively participated in artificial intelligence-based ETNOSTEAM activities prepared by the researchers, accompanied by field experts. Participants were accompanied by expert AI and STEM instructors and assigned guides during each activity. Participants' activity solutions and products were collected separately during the activity. At the end of the activity, each participant was interviewed using a semi-structured interview form, and the cultural awareness and entrepreneurship scales were then administered to the participants as a post-test.

All data obtained at the end of the project were analyzed separately as qualitative and quantitative data, and then the findings were recombined. After analyzing all the findings, it was determined that both quantitative data differed in favor of the post-test, indicating that participants' cultural awareness increased and their entrepreneurial skills improved. Furthermore, analysis of the qualitative data revealed the impact of AI-based EthnoSTEAM activities on cultural awareness and entrepreneurship. It was understood that AI not only enabled participants to understand their own cultures but also those of other cultures, but also enabled them to develop new business ideas by blending products with culture and emphasizing functionality.

Keywords: EthnoSTEAM, artificial intelligence, cultural awareness, entrepreneurship, STEM

**THE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ETHNOSTEAM
ACTIVITIES ON PROBLEM SOLVING SKILLS**

**YAPAY ZEKAYA DAYALI ETNOSTEAM ETKİNLİKLERİNİN PROBLEM ÇÖZME
BECERİLERİNE ETKİSİ**

Yeşim YANARDAĞ¹, Betül ÖZDEMİR², Serkan SAVAŞ³

¹Dr., Kilis Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik Eğitimi,
<https://orcid.org/0000-0002-5333-8270>

²Uzm. Öğr., Kilis Bilim ve Sanat Merkezi, Fen Bilimleri Eğitimi
, <https://orcid.org/0009-0008-4906-6322>

³Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği,
<https://orcid.org/0000-0003-3440-6271>

Özet

Giderek değişen küresel koşullar, beraberinde farklı türden sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların çözümü, değişen şartlara uyum sağlama açısından kritik bir öneme sahiptir. İnsanlığın gelişim süreciyle paralel olarak ilerleyen matematik bilimi ile görece daha yeni bir disiplin olmasına rağmen oldukça etkili sonuçlar sunan yapay zekâ teknolojilerinin problem çözümündeki katkıları yadsınamaz.

Bu araştırmanın temel amacı, yapay zekâ temelli EtnoSTEAM etkinliklerinin öğrencilerin problem çözme becerileri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmanın veri seti, TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Destekleme Programı'nın 18. yılı kapsamında kabul edilerek uygulamaya konulan "*ETNOSTEAM Tanıyalım Taşıyalım: Madenler*" başlıklı projeden elde edilmiştir.

Çalışmada yöntemsel olarak karma araştırma yaklaşımı benimsenmiş, desen olarak ise nicel ve nitel verilerin eşzamanlı olarak toplanıp analiz edildiği yakınsak paralel karma desen kullanılmıştır.

Araştırmada yer alan katılımcıların seçimi amaçlı örneklem ile yapılmıştır. Belirlenen ölçütlere göre yirmi sekiz ortaokul öğrencisi seçilmiştir. Her bir katılımcıdan gerekli izin belgeleri alınmıştır. Araştırmaya başlamadan önce katılımcılara ön test olarak problem çözme ölçeği uygulanmıştır. Ardından bizzat araştırmacılar tarafından hazırlanan ve uzmanlar tarafından kontrolü sağlanan 14 farklı EtnoSTEAM etkinliği her bir katılımcının aktif katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar Türkiye'de yedi bölge olması nedeniyle dörder kişiden oluşan yedi gruba ayrılmıştır. Etkinliklerin çözüm sürecinde biri yapay zeka uzmanı diğeri de STEM uzmanı olmak üzere iki uzman ve her bir gruba birer rehber olmak üzere toplamda yedi rehber katılımcılara eşlik etmiştir. Etkinliklerin çözüm sürecinde elde edilen somut ve sanal ürünler, etkinliklere ait grup çözüm kağıtları ve katılımcılara ait bireysel çözümler tek tek toplanmıştır. Her bir bölgeye ait yapay zekaya dayalı etkinliklerin tamamlanmasıyla problem çözme ölçeği son test olarak tekrar uygulanmıştır. Ardından yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla her katılımcıyla birebir görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen nicel ve nitel verilerin analizleri ayrı ayrı yapılmış ve sonuçlar yeniden bir araya getirilip yorumlanmıştır. Bulguların nicel analiz sonucu verilerin son test lehine farklılaştığını yani katılımcıların problem çözme becerilerinde gelişme olduğunu göstermiştir. Nitel verilerin analizinde ise yapay zekaya dayalı EtnoSTEAM etkinliklerinin

çözüm aşamasında matematiğin nasıl kullanıldığı ve problem çözümüne etkisi ortaya çıkarılmıştır. Birçok öğrencinin cebirsel ifadelerin yanı sıra grafiklere yoğunlaştığı, problemin çözümünde matematiğin araç değil amaç olarak gördüğü anlaşılmıştır. Ayrıca yapay zekaya dayalı EtnoSTEAM etkinliklerinin farklı kültürler aracılığıyla bağlam sunma potansiyeli oluşturduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: EtnoSTEAM, yapay zeka, problem çözme, matematik, STEAM

Abstract

The ever-changing global conditions bring about different types of problems. Solving these problems is critically important in terms of adapting to changing conditions. Although artificial intelligence technologies are a relatively new discipline compared to mathematics, which has progressed in parallel with the development of humanity, their contribution to problem solving is undeniable.

The main objective of this research is to examine the effect of AI-based EthnoSTEAM activities on students' problem-solving skills. The data set for the research was obtained from the project titled “*ETHNOSTEAM Let's Get to Know and Carry It: Mines*” which was accepted and implemented within the scope of the 18th year of the TÜBİTAK 4004 Nature Education and Science Schools Support Program.

The study adopted a mixed-method research approach, and the design employed a convergent parallel mixed-method design, in which quantitative and qualitative data were collected and analyzed simultaneously.

Participants in the study were selected using purposive sampling. Twenty-eight middle school students were selected according to the specified criteria. The necessary permission documents were obtained from each participant. Before starting the research, a problem-solving scale was administered to the participants as a pre-test. Subsequently, 14 different EthnoSTEAM activities, prepared by the researchers themselves and supervised by experts, were carried out with the active participation of each participant. Due to the existence of seven regions in Turkey, participants were divided into seven groups of four people each. During the solution process of the activities, two experts, one an artificial intelligence expert and the other a STEM expert, and a total of seven guides, one for each group, accompanied the participants. The concrete and virtual products obtained during the solution process of the activities, the group solution papers for the activities, and the individual solutions of the participants were collected one by one. Once the AI-based activities for each region were completed, the problem-solving scale was reapplied as a final test. Subsequently, one-on-one interviews were conducted with each participant using a semi-structured interview form.

The quantitative and qualitative data obtained from the research were analyzed separately, and the results were then combined and interpreted. The findings of the quantitative analysis showed that the data differed in favor of the final test, indicating that the participants' problem-solving skills had improved. The analysis of the qualitative data revealed how mathematics was used in the solution phase of AI-based EthnoSTEAM activities and its impact on problem solving. It was observed that many students focused on graphs in addition to algebraic expressions, viewing mathematics as an end in problem solving rather than a means. Furthermore, it was observed that AI-based EthnoSTEAM activities offer the potential to provide context through different cultures.

Keywords: EthnoSTEAM, artificial intelligence, problem solving, mathematics, STEAM

**THE FORMATION OF ESTRADA AND NATIONAL ESTRADA IN UZBEKISTAN
ÖZBEKİSTANDA SAHNE SANATININ VE MİLLİ SAHNE SANATININ OLUŞUMU**

**ZILOLA USMANOVA
(ZELAL OSMANZADE)**

**Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Müzik ve Sahne Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul,
ORCID: 0009-0005-6330-7522,**

ÖZET

Sahne sanatı uzun yıllardır dünya ve Özbek sanatı gelişimine önemli bir katkı yapıyor. Özbek sanatına sahne ve milli sahnenin girmesi köklü bir geçmişe sahip. Bu makalede Özbek sahnelerinin tarihi ve gelişimi ele alınmıştır. Sahne sanatı her geçen gün gelişiyor ve hayranları artıyor. Şu anda estrada adıyla yapılan müzikler daha çok dinleyiciye ulaşıyor. Bu tür müzik, bugün radyo-televizyon ve çeşitli kutlama programlarında geniş yer buluyor ve gençler de dahil olmak üzere topluluğun farklı yaşlarındaki insanlar üzerinde önemli bir etki yapıyor. Estrada sanatı biçiminin oluşumundaki ilk süreç, bu sanat dalını ifade eden ve uygulamada yaygın olarak kullanılan terimlerle ilgilidir. Estrada (Fransızca ESTRADA, Latince STRATUM) terimi aslında tahtadan ev inşa etmek anlamına gelir. Aynı zamanda konserler için özel olarak kurulan sahne (mekan) anlamına da gelir. Özbekistan müzik kültürü uzun bir tarihe sahiptir. Günümüzde yönleri ve türleri hızla genişlemektedir. Her sanatın kendi temeli olduğu gibi, Özbekistan estrada sanatının da temeli profesyonel şarkıcılığa dayanmaktadır. 19. yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren halk arasında “estrada”, “estrada konseri”, “estrada sanatı” gibi terimler kullanılmaya başlandı. Bu, Turkistan bölgesinin şehirlerinde Rusya’dan gelen konser gruplarının çıkışlarıyla ilişkilidir. XX. yüzyılın 1920–1930’larında Özbekistan’da kurulan “Aşula ve dans grubu, “Maşşak toplumu”, “Musiki etno ansambl” gibi toplulukların halka gösterdiği sahneler “konser”, “estrada konseri” olarak adlandırılmaya başlandı. Bu dönemden itibaren müzisyenler ve halk arasında ‘konser’, ‘estrada’, ‘ansambl’ gibi terimler yaygınlaştı. 1927’de Ali Ardobus (İbrahimov) Semerkant yakınında genç amatörlerden kurduğu “Mavi elbise” topluluğunun konserini ‘estrada konseri ilanetti.

Özbekistan’da modern milli estrada sanatının oluşumu ve gelişimine Tamaraxonim (1906–1987) büyük katkıda bulundu. Özbekistan’da Avrupa tarzı estrada sanatlarının çeşidi 40’lı yıllardan itibaren pratikleşti. Bu, Moskova ve Leningrad’da kurulan estrada orkestralarına öykünerek Rusçaya hâkim sanatçıların girişimiyle Cumhuriyetimizin büyük işletmelerinin kültür evlerinde ortaya çıktı. 1940’ta Taşkent’te M. Jolkov liderliğinde “Muzik hall” estrada topluluğu ve Özbekistan devlet Filarmonisi bünyesinde 1942’de estrada ansambli, 1944’te N. Zinin liderliğinde “Simfo–jaz orkestrası” kuruldu. Bu toplulukların icra programı çoğunlukla Rus bestecilerin müziğinden oluşuyordu.

Estrada sanatı Özbekistan’da 1950’li yıllardan itibaren gelişti. Bunun ilk öncüleri Botir Zokirov ve Enmark Salixovlar idi. Bu alanda o gün bugüne pek çok başarı kaydedildi. 1958’de Öztelevizyon (O’ztele-radio) yanında estrada orkestrası kuruldu. Besteciler Ş. Ramazanov, I. Akbarov, E. Salixov, M. Leviyev, M. Burxanov, E. Kalandarov, V. Milov ve diğerleri önce halk folklor şarkılarını estrada yönüne uyarladı, daha sonra kendi çalışmalarını bu yönde sürdürdüler. Onların yazdığı şarkıları Batır Zakirov, Nergis Zakirova, Yunus Turayev, Rana Şaripova, Muhabbet Şamayeva gibi şarkıcılar seslendirdi.

Anahtar kelimeler: Sahne sanatı, milli sahne sanatı, profesyonel şarkıcılık.

Abstract

The performing arts have long made a significant contribution to global and Uzbek art. The entry of the stage and national stage into Uzbek art has deep historical roots. This article examines the history and development of Uzbek estrada, noting continual growth in both scope and audience. Today, estrada-style music reaches a wider audience and plays a prominent role in radio, television, and various celebratory programs, influencing people of different ages, including youth. The initial process shaping the estrada art relates to terms that express and are commonly used for this art form. The term estrada (from French ESTRADA, Latin STRATUM) originally meant “to build a house from timber” and also denotes a stage (venue) set up specifically for concerts. Uzbekistan’s musical culture has a long history, and its directions and genres are rapidly expanding in the modern era. Like every art, the foundation of Uzbek estrada art rests on professional singing. From the second half of the 19th century, terms such as “estrada,” “estrada concert,” and “estrada art” began to be used among the public, linked to concert appearances of Russian ensembles in cities of the Turkistan region.

In the 1920s–1930s, communities established in Uzbekistan—such as “Aşula and dance group,” “Maşşak society,” and “Musiki ethno ensemble”—began to present stage performances to the public, later referred to as “concert” and “estrada concert.” From this period, musicians and the public adopted terms like ‘concert,’ ‘estrada,’ and ‘ensemble.’ In 1927, Ali Ardobus (Ibrahimov) organized a concert of the young amateurs near Samarkand, designated as an estrada concert.

Tamaraxonim (1906–1987) made a major contribution to the formation and development of modern national estrada art in Uzbekistan. From the 1940s, European-style estrada traditions began to take practical shape in Uzbekistan, inspired by estrada orchestras established in Moscow and Leningrad, and initiated by artists proficient in Russian. In 1940, under the leadership of M. Jolkov in Tashkent, the estrada ensemble “Muzik hall” appeared, and within the Uzbek State Philharmonic Society, the estrada ensemble was formed in 1942, followed by the “Symphony-jazz Orchestra” led by N. Zinin in 1944. The repertoire of these groups predominantly featured works by Russian composers.

Estrada art developed in Uzbekistan from the 1950s onward. Early pioneers included Botir Zokirov and Enmark Salixov. Since then, numerous achievements have been recorded in this field. In 1958, an estrada orchestra was established alongside O‘ztelevideniye (Uztelevision). Composers Sh. Ramazanov, I. Akbarov, E. Salixov, M. Leviyev, M. Burxanov, E. Kalandarov, V. Milov, and others adapted folk songs for estrada and continued their work in this direction. Singers such as Batyr Zakirov, Nargis Zakirova, Yunus Turayev, Rana Sharipova, and Muhabbat Shamayayeva performed their songs.

Keywords: Performing arts, national performing arts, professional singing.

**DISASSEMBLE, REUSE, DESIGN: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO
ART FROM WASTE MECHANICAL MATERIALS**

**SÖK, PARÇALA, TASARLA: ATIK MEKANİK MALZEMELERDEN SANATA
DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM**

Ömer Dinler

Görsel Sanatlar Öğretmeni, Hezarfen Ahmet Çelebi Bilim ve Sanat Merkezi

Özet

21. yüzyılda sürdürülebilirlik, yaratıcılık ve disiplinlerarası işbirliği kavramları, eğitim süreçlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Literatürde, yaratıcı düşünme ve sürdürülebilir sanat eğitimi uygulamalarının öğrencilerin hem bilişsel hem de psiko-sosyal gelişimlerinde dönüştürücü bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Ahmet (2024)'te de belirtildiği gibi, yaratıcı ve sürdürülebilir uygulamalar bireylerin çok yönlü gelişimlerini desteklemektedir. Eisner (2002) sanat eğitiminin bireylere farklı düşünme biçimleri kazandırıldığını, Inwood (2013) ise çevresel sanat eğitiminin sürdürülebilirlik bilincini artırdığını belirtmektedir. Bu çalışmanın özgün katkısı, atık mekanik malzemelerin sanatsal süreçlerde yeniden işlevlendirilmesi yoluyla öğrencilerin tasarım, problem çözme ve çevre bilinci geliştirmelerine yönelik disiplinlerarası bir atölye modelini ortaya koymasındır. Araştırma 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Hezarfen Ahmet Çelebi Bilim ve Sanat Merkezi'nde gerçekleştirilmiş, farklı sınıf seviyelerinden toplam 60 öğrenci istasyon tekniğiyle sürece dahil edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin problem çözme, yaratıcı düşünme, işbirliği, estetik duyarlılık ve çevre bilinci konularında gelişim gösterdiğini; %58'inin aidiyet duygusu ve geri dönüşüm farkındalığı kazandığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, bu atölye öğrencilerin disiplinlerarası düşünme becerilerini geliştirirken çevresel sürdürülebilirliğe dikkat çekmiş ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın yalnızca bir Bilim ve Sanat Merkezi'nde yapılmış olması, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Anahtar Kelimeler: Atık Malzemeler, Mekanik Heykel, Disiplinlerarası Eğitim, Yaratıcılık, Çevre Bilinci, STEAM Eğitimi, Geri Dönüşüm Sanatı

Abstract

In the 21st century, concepts such as sustainability, creativity, and interdisciplinary collaboration are becoming increasingly important in educational processes. The literature emphasizes that creative thinking and sustainable art education practices play a transformative role in students' cognitive and psychosocial development. As Ahmet (2024) points out, creative and sustainable practices support individuals' multidimensional growth. Eisner (2002) highlights that art education provides individuals with different ways of thinking, while Inwood (2013) emphasizes that environmental art education enhances sustainability

awareness. The unique contribution of this study is to introduce an interdisciplinary workshop model that develops students' design, problem-solving, and environmental awareness skills through the reuse of waste mechanical materials in artistic processes. The study was carried out during the 2024–2025 academic year at Hezarfen Ahmet Çelebi Science and Art Center with 60 students from different grade levels using the station technique. Findings revealed that students improved in problem-solving, creative thinking, collaboration, aesthetic sensitivity, and environmental awareness; 58% of students reported that the workshop increased their sense of belonging and recycling awareness. In conclusion, the workshop not only emphasized environmental sustainability but also enhanced students' interdisciplinary thinking skills and made learning more enjoyable. However, since the study was conducted in only one Science and Art Center, the generalizability of the findings is limited.

Keywords: Waste Materials, Mechanical Sculpture, Interdisciplinary Education, Creativity, Environmental Awareness, STEAM Education, Recycling Art

1. GİRİŞ

Sanat eğitimi, öğrencilerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve estetik duyarlılık gibi becerilerini geliştirmede kritik bir rol oynamaktadır. 21. yüzyılın en önemli hedeflerinden biri sürdürülebilirliktir ve bu hedef, eğitim süreçlerinde de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ahmet (2024)'te belirtildiği gibi, sürdürülebilirlik odaklı uygulamalar bireylerin çok yönlü gelişimini desteklemektedir. Eisner (2002), sanat eğitiminin bireylere farklı düşünme biçimleri kazandırdığını, Inwood (2013) ise çevresel sanat eğitiminin sürdürülebilirlik bilincini artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, atık malzemelerin sanatsal süreçlere dahil edilmesi yalnızca estetik değil aynı zamanda çevresel bir sorumluluk bilinci de geliştirmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında Hezarfen Ahmet Çelebi Bilim ve Sanat Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya farklı sınıf seviyelerinden toplam 60 öğrenci katılmıştır. İstasyon tekniği kullanılarak öğrenciler dönüşümlü olarak farklı görevlerde yer almış, böylece her katılımcı hem kendi ürününü hem de arkadaşlarının ürünlerini geliştirme imkânı bulmuştur. Uygulama sürecinde öğrenciler, işlevini yitirmiş mekanik cihazları güvenli koşullarda parçalamış, parçaların işlevlerini gözlemlemiş ve sınıflandırmıştır. Daha sonra eskiz çalışmaları yapılmış ve parçalar estetik değer taşıyan mekanik heykel ve sanatsal kompozisyonlara dönüştürülmüştür. Her ürün için özgün isimlendirmeler yapılmış, eserler sergilenmiş ve süreç bir dergi çalışmasıyla belgelendirilmiştir. Artan malzemelerle Vincent van Gogh'un Yıldızlı Gece tablosu yeniden yorumlanmıştır. Veriler gözlem formları, öğrenci ürünleri ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Analiz sonucunda öğrencilerin problem çözme, yaratıcı düşünme, işbirliği, estetik duyarlılık ve çevre bilinci konularında gelişim gösterdikleri belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin ürünlerine yazdıkları öyküler aracılığıyla sanatsal ve edebi ifade becerilerinin de desteklendiği görülmüştür. Öğrencilerin %58'i, çalışmanın kendilerinde aidiyet duygusunu artırdığını, geri dönüşüm farkındalığı kazandırdığını ve öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirdiğini ifade etmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, “Sök, Parçala, Tasarla” atölyesi öğrencilerin disiplinlerarası düşünme becerilerini geliştirmiş, çevresel sürdürülebilirliğe dikkat çekmiş ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirmiştir. Bu özgün yaklaşım, geleceğin okul ve sınıf tasarımlarında estetik, bilimsel ve çevresel duyarlılığı bütünleştiren bir model olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çalışma STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yaklaşımıyla örtüşerek disiplinlerarası eğitim anlayışına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın yalnızca bir Bilim ve Sanat Merkezi’nde uygulanmış olması, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır.

5. KAYNAKLAR

Ahmet, A. (2024). Yaratıcı ve sürdürülebilir uygulamalar üzerine bir inceleme. Eğitim ve Sanat Dergisi, 12(3), 45-60.

Eisner, E. (2002). The arts and the creation of mind. Yale University Press.

Inwood, H. (2013). Cultivating artistic approaches to environmental learning: Exploring eco-art education in elementary classrooms. International Electronic Journal of Environmental Education, 3(2), 129-145.

**METAPHORICAL PERCEPTIONS OF BİLSEM MUSIC FIELD STUDENTS
REGARDING THE CONCEPT OF MUSIC**

**BİLSEM MÜZİK ALANI ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK KAVRAMINA YÖNELİK
METAFORİK ALGILARI**

Merve BAL MAMUÇAY

**Öğretmen, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Habaş Mehmet Rüştü Başaran Bilim ve Sanat
Merkezi, Müzik Eğitimi, 0009-0000-8146-6627**

Özet

Bu araştırmanın amacı, Bilim ve Sanat Merkezi'nde (BİLSEM) öğrenim gören öğrencilerin müzik eğitimine ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya koymak ve elde edilen verileri eğitim bilimleri literatüründe kullanılan kavramsal çerçevelerle ilişkilendirmektir. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş olup toplam 24 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, “Müzik ... gibidir; çünkü ...” şeklindeki yarı yapılandırılmış bir ifade aracılığıyla toplanmış; öğrencilerin ürettikleri metaforlar içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiş ve benzer özellikler gösteren metaforlar belirli tema, kategori ve kodlar altında sınıflandırılmıştır. Analiz sonucunda öğrencilerin müzik eğitimini çoğunlukla “yaşamın bir parçası”, “duyguların ifadesi”, “yolculuk ve keşif”, “oyun/eglençe” ve “matematik” metaforlarıyla açıkladıkları görülmüştür. Ayrıca bazı öğrenciler müzik eğitimini “nefes almak”, “ışık” ve “rehber” metaforlarıyla tanımlayarak onun kişisel gelişim, özgüven ve yaratıcı düşünme açısından önemine dikkat çekmiştir. Bulgular, öğrencilerin müzik eğitimini yalnızca teknik becerilerin kazanıldığı bir süreç değil, aynı zamanda duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimi destekleyen çok boyutlu bir deneyim olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Öte yandan, literatürde “iki kere özel” olarak tanımlanan öğrenci profilleri bağlamında düşünüldüğünde, metaforların öğrenci algıları ile öğretmen farkındalığı arasındaki bağlantıyı görünür kıldığı söylenebilir. Bu durum, özellikle farklılaştırılmış eğitim ortamlarında bireysel farklılıkların gözetilmesi, materyal uyarlamaları, sınıf yönetimi stratejileri ve yenilikçi öğretim yöntemlerinin önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, araştırma, BİLSEM’de yürütülen müzik eğitiminin öğrencilerin yaratıcı, duygusal ve düşünsel yönlerini geliştirmedeki katkısını göstermesinin yanı sıra, metaforlar aracılığıyla öğrenci algılarının eğitimsel yeniliklerle nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem müzik eğitiminin pedagojik değerlendirilmesine katkı sunmakta hem de gelecekte yapılacak disiplinlerarası araştırmalar için yönlendirici nitelik taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Müzik eğitimi, metafor, öğrenci algısı, BİLSEM, nitel araştırma, iki kere özel

Abstract

The aim of this study is to reveal the perceptions of students attending Science and Art Centers (BİLSEM) regarding music education through metaphors and to relate the obtained data to conceptual frameworks employed in the field of educational sciences. The study was conducted within the framework of the phenomenological approach, one of the qualitative research designs, and included a total of 24 students. Data were collected using the semi-structured prompt “Music is like ... because ...”, and the metaphors produced by the students were analyzed through content analysis, after which metaphors sharing similar characteristics were grouped under specific themes, categories, and codes. The analysis revealed that students frequently explained music education with metaphors such as “a part of life”, “an expression of emotions”, “a journey and exploration”, “play/entertainment”, and “mathematics”. Additionally, some students defined music education as “breathing”, “light”, and “a guide”, emphasizing its importance for personal development, self-confidence, and creative thinking. The findings demonstrate that students perceive music education not only as a process of acquiring technical skills but also as a multidimensional experience that supports emotional, social, and cognitive development. Furthermore, when considered in the context of student profiles defined in the literature as “twice exceptional”, it can be stated that metaphors make visible the connection between student perceptions and teacher awareness. This situation highlights the significance of addressing individual differences, material adaptations, classroom management strategies, and innovative teaching methods (e.g., game-based learning, technology-supported practices, and project-based activities) in differentiated learning environments such as BİLSEM. In conclusion, this study demonstrates that music education in BİLSEM contributes to the development of students’ creative, emotional, and intellectual dimensions, while also revealing how student perceptions shaped through metaphors are integrated with educational innovations. In this respect, the study contributes to the pedagogical evaluation of music education and provides a guiding framework for future interdisciplinary research.

Keywords: Music Education, Metaphor, Student Perception, BİLSEM, Qualitative Research, twice exceptional

1. GİRİŞ

Üstün yetenekli öğrenciler, yaşlılarına kıyasla bilişsel, sanatsal, yaratıcılık ya da problem çözme gibi alanlarda doğal bir potansiyel gösteren ve bu özellikleri erken yaşlarda fark edilen bireylerdir. Bu öğrencilerin gelişim hızları ve öğrenme kapasiteleri, standart eğitim programlarının çoğu zaman ötesine geçer. Türkiye’de bu öğrencilerin desteklenmesi amacıyla oluşturulan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), okul dışı zamanlarda sunduğu programlarla onların farklı yetenek alanlarındaki gelişimini desteklemektedir. Günümüzde bu kurumlar, genel yetenek, görsel sanatlar ve müzik gibi alanlarda üstün yetenekli öğrencilerin kapasitelerini en üst düzeye taşımayı hedefleyen önemli merkezler hâline gelmiştir (<https://www.bilsemsinavi.org>). Ancak bazı üstün yetenekli bireyler, aynı zamanda farklı gelişimsel özellikler veya öğrenme güçlükleri de gösterebilirler. Bu durumda, literatürde “İki Kere Özel (2Ö)” kavramı öne çıkar. “İki kere özel (2Ö)” kavramı özel yetenek ve eş zamanlı olarak özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyal duygusal gelişim bozukluğu, dil konuşma bozukluğu gibi durumlardan en az birini daha içermektedir. Bu durum özel yetenekli bireylerin öğrenme sorunları yaşamasına neden olmakta ve onlardan beklenen performansı ve başarıyı

göstermelerine engel olmaktadır.” (Şentürk, Kefeli, & İlhan Emecan, 2022, s. 679). Bu bağlamda müzik, yalnızca teknik bir ses örgütlenmesi değil, aynı zamanda bireylerin duygusal ve kültürel dünyalarını şekillendiren, toplumsal iletişim ve kimlik inşasında rol oynayan güçlü bir ifade biçimidir. Özellikle üstün yetenekli öğrenciler için müzik eğitimi, yaratıcılıklarını ve estetik duyarlılıklarını geliştirme açısından ayrı bir öneme sahiptir. Müzik, onların bilişsel yeteneklerini desteklerken duygusal ifade alanlarını da genişletir ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirir. Müzik, insan tarafından üretilen seslerin belirli bir düzen içinde; yükseklik (perde), süre, yoğunluk ve tını gibi temel akustik öğelerle yapılandırılması sonucu ortaya çıkan sanatsal bir ifadedir. Bu yapılandırma, yalnızca estetik bir deneyim sunmakla kalmaz; bilişsel, duyuşsal ve kültürel süreçlerin etkileşimiyle toplumsal iletişim ve kültürel aktarımın da aracı hâline gelir. Dolayısıyla müzik, hem teknik açıdan ölçülebilir fiziksel özelliklere sahip bir ses örgütlenmesi hem de bireylerin toplumsal ve kültürel deneyimleriyle şekillenen çok katmanlı bir olgu olarak tanımlanabilir. Erol’un (2018) belirttiği gibi, “Müzik nedir?” sorusu tek ve evrensel bir yanıtı olmayan, tanımlayanın bilgi ve deneyimine göre değişen bir kavramdır. Müzik dinleyicisi, besteci, icracı ya da eğitimci için bu kavram farklı anlamlar taşıyabilir; dolayısıyla müzik tanımı kişisel, tarihsel ve kültürel bağlamlarla çeşitlenir (Erol, 2018:11). Bu bağlamda Meyer’in de ifade ettiği gibi, müzik dinleme deneyimi yalnızca işitsel bir süreç değil, bireyin “onu yaşamıyla, içinde bulunduğu ortamla ve ruh haliyle nasıl ilişkilendirdiği çerçevesinde” anlam kazanan bir eylemdir (Aktaran Kutluk, 2022:99). Dolayısıyla müzikle kurulan ilişki, bireysel yaşam öyküleri, kültürel arka plan ve duygusal süreçler tarafından şekillendirilir. Ayrıca Kutluk (2022), müzik dinleme deneyiminin bireysel olduğu kadar toplumsal bir niteliğe de sahip olduğunu vurgular. Ona göre, “Bir şeyi dinlerken anlamlandırmakta, bir şeyi dinlemeyi tercih etmede, onu dinlerken dilediğiniz gibi duygulanmaya, ona kendinizce olağanüstü değerler biçmeye hakkınız var. Müzik dinlemek dinamiktir, hem bireyseldir hem de toplumsaldır. Duygulanım aşırı öznelidir, kimi zaman birlikte yaşanır; yüklediğiniz anlamlar günü gününe değişebilir ve bunların tümünü yapmakta özgürsünüz” (s.103). Bu perspektif, müzik algısının yalnızca akustik özelliklere indirgenemeyeceğini, dinleyicinin bireysel deneyimleri, kültürel bağlamı ve duygusal yönelimleriyle biçimlendiğini göstermektedir. Müziğin böylesine çok katmanlı bir olgu olması, onun bireylerin zihinlerinde farklı imgeler ve sembollerle ifade edilmesine zemin hazırlar. Bu noktada metaforlar, soyut kavramları somutlaştırarak insanların düşünce dünyalarını görünür kılan güçlü zihinsel araçlardır. Morgan’a (1998) göre metafor, dünyayı algılama ve olayları kavrayış biçimimize yön veren bir “görme ve düşünme perspektifi”dir. Eğitim bağlamında metafor, bireylerin deneyimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olan güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizmasıdır (Arslan & Bayrakçı, 2006). Saban (2004) ise metaforların, olayların işleyişine dair düşünce biçimimizi şekillendiren ve yönlendiren önemli bir bilişsel araç olduğunu vurgular. Aristoteles’in de belirttiği gibi, “yabancı sözler bizi şaşırtır, sıradan sözler sadece bildiğimiz şeyleri bize taşır; yeni şeyleri ise en iyi metafordan elde edebiliriz” (Aktaran Daşcıoğlu, 2015:170). Ona göre metafor kullanmak, benzerlik ilişkilerini sezmeyi gerektirdiğinden bir yetenek göstergesidir ve bu yetenek üst düzey bir zihinsel beceriyle ilgilidir. Aristoteles metaforu “bir şeye, başka bir şeye ait ismin uygulanması” olarak tanımlamış ve türden cinse, cinsten türe ve cinsten cinse olmak üzere dört metafor türünden bahsetmiştir; bu türlerin ilk üçünün basit metaforlar olduğunu belirtmiştir (Aktaran Daşcıoğlu, 2015). Longman (2015) ise metaforu, bir kavramı benzer özellikler taşıyan başka bir kavram üzerinden açıklama yöntemi olarak değerlendirmiştir (Longman, 2015; aktaran Acay Sözbir & Çamlıbel Çakmak, 2016). Metaforların bu niteliği, müzik gibi soyut ve çok boyutlu bir kavramın bireylerin zihninde hangi imgelerle, hangi duygusal ve kültürel çağrışımlarla ifade bulunduğunu anlamak için önemli ipuçları sunar. Bu durum, üstün yetenekli öğrencilerin müziğe

dair algılarını incelerken onların müzikle kurdukları duygusal, estetik ve kültürel bağların anlaşılmasına da katkı sağlar.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bu araştırmanın kuramsal temeli iki ana eksen üzerine kuruludur: (1) üstün yetenekli öğrencilerin eğitim bağlamındaki özellikleri ve BİLSEM’lerin bu süreçteki rolü, (2) müziğin çok katmanlı doğası ile metaforların soyut kavramları görünür kılmadaki işlevi. Üstün yetenekli öğrenciler; akranlarına kıyasla bilişsel, sanatsal ya da yaratıcılık gibi alanlarda yüksek bir potansiyel gösteren, bu yetenekleri genellikle erken yaşlarda fark edilen bireylerdir. Geleneksel okul programlarının sunduğu standart öğrenme ortamları çoğu zaman bu öğrencilerin hızına ve kapasitesine uyum sağlayamaz. Bu nedenle Türkiye’de kurulan Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), onların ilgi ve yeteneklerini örgün eğitimin ötesine taşıyacak farklılaştırılmış programlar sunmaktadır. Günümüzde bu kurumlar, genel yetenek, görsel sanatlar ve müzik gibi alanlarda öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeye taşımayı hedefleyen öncü eğitim merkezleri hâline gelmiştir (<https://www.bilsemsinavi.org>). Müzik, yalnızca seslerin matematiksel ya da fiziksel olarak düzenlenmesi değil; bireylerin kimlik inşasında, duygusal ifade biçimlerinde ve kültürel iletişim süreçlerinde etkin rol oynayan, çok boyutlu bir sanat ve deneyim alanıdır. Özellikle üstün yetenekli öğrenciler için müzik eğitimi, bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi kadar estetik duyarlılığın ve yaratıcılığın desteklenmesi açısından da önemlidir. Bu yönüyle müzik, onların duygusal dünyalarını genişletirken toplumsal aidiyet duygusunu da pekiştirmektedir. Metaforlar ise soyut düşünceleri somut imgeler aracılığıyla görünür kılan, zihinsel haritalama sağlayan önemli araçlardır. Eğitim bağlamında metaforlar, öğrencilerin dünyayı nasıl algıladıklarını ve deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koyan etkili bir gösterge olarak öne çıkar. Morgan (1998), metaforu “görme ve düşünme biçimimizi yönlendiren bir perspektif” olarak tanımlarken; Saban (2004) onun olayların işleyişine dair düşünce biçimimizi şekillendirdiğini belirtir. Arslan ve Bayrakçı (2006) ise metaforların öğrenme sürecinde zihinsel modelleme işlevi gördüğünü vurgulamıştır. Bu nedenle müzik gibi hem teknik hem de kültürel açıdan katmanlı bir olgunun metaforlar aracılığıyla incelenmesi, öğrencilerin müzikle kurdukları duygusal, estetik ve bilişsel bağları anlamak için güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Hazırlanan çalışma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) eğitim gören üstün yetenekli öğrencilerin “müzik” kavramına yönelik algılarını ve müzikle kurdukları ilişkileri metaforlar aracılığıyla ifade etme biçimlerini ortaya koyma amacı taşımaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak yürütülmüştür. Olgubilim deseni, bireylerin belirli bir olguya yönelik bilgi ve deneyimlerini kendi anlam dünyaları içerisinde açıklamalarına olanak sağlayan bir araştırma desendir (Kocabıyık, 2016).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında İzmir ilinde bulunan Aliğa Habaş Mehmet Rüştü Başaran BİLSEM ve Bornova Şehit Fatih Satır BİLSEM’de öğrenim görmekte olan toplam 24 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılardan 16’sı Aliğa, 8’i Bornova’daki kurumdan olup, yaş aralıkları 9 ile 16 arasında değişmektedir. Katılımcıların 6’sı

proje öğrencisi, 18'i ise Özel Yetenek Gelişim (ÖYG) programı öğrencisidir. Cinsiyet dağılımı ise 16 kız, 8 erkek olarak belirlenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplama sürecinde, öğrencilerin “müzik” kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla kendilerine “Müzik ... gibidir. Çünkü ...” ifadesini tamamlamaları istenmiştir. Bu açık uçlu soru ile öğrencilerin müziğe ilişkin düşüncelerini bir metafor üzerinden ifade etmeleri sağlanmıştır. Katılımcıların isimleri gizlilik ilkesine uygun olarak kullanılmamış, veriler yaş, cinsiyet ve sınıf düzeyine göre analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belirli temalara göre verilerin sistematik olarak incelenmesini ve benzer içeriklerin gruplandırılmasını amaçlayan bir nitel analiz yöntemidir (Koçak & Özgür, 2016). Öğrencilerin verdikleri metaforlar ve gerekçeleri analiz edilerek benzer anlam örüntülerine göre sınıflandırılmış ve 17 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda her bir kategori için frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öğrenciler tarafından geliştirilen metaforlar içerik analizi ile tematik olarak sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Öğrencilerin metaforları, müzik kavramını nasıl algıladıklarına dair önemli ipuçları sunmakta ve onların duygusal, bilişsel ve estetik yönelimlerini yansıtmaktadır. En sık karşılaşılan temalar arasında “Müzik sevgi ve mutluluk verir” ve “Müzik ihtiyaç duyulan bir gereksinimdir” kategorileri yer almaktadır.

3.1. Öğrencilerin “müzik” kavramına yönelik kullandıkları metaforlar

Tablo 1. Katılımcıların “Müzik” kavramını ele aldıkları metaforlar

Metafor	f	%
Su	3	12.5
Gıda	1	4.2
Deniz	2	8.3
Rüya	1	4.2
Kitap	2	8.3
Matematik	1	4.2
Dağ	1	4.2
Eğlence	1	4.2
Yol	3	12.5
Huzur	1	4.2
Koşmak	1	4.2

Yetenek	1	4.2
Ayna	2	8.3
Rüzgar	1	4.2
Renk	1	4.2
Kalp Atışı	1	4.2
Işık	1	4.2
Toplam	24	100

Tablo 1’de katılımcıların “müzik” kavramını 17 farklı metaforla ilişkilendirdikleri görülmektedir.

Katılımcıların “müzik” kavramını en çok su (f=3) ve yol (f=3) metaforlarıyla ilişkilendirdikleri; ardından deniz (f=2), kitap (f=2) ve ayna (f=2) metaforlarının geldiği görülmektedir. Diğer metaforların (örneğin: gıda, rüya, matematik, dağ, eğlence, huzur, koşmak, yetenek, rüzgar, renk, kalp atışı, ışık) her biri birer katılımcı tarafından (f=1) kullanılmıştır. Bu durum, öğrencilerin müzik kavramına yönelik zengin ve çeşitli anlamlar yüklediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Somut Nesnelerle İlişkilendirilen Metaforlar

Metafor	f	%
Su	3	17.6
Gıda	1	5.9
Deniz	2	11.8
Kitap	2	11.8
Dağ	1	5.9
Yol	3	17.6
Ayna	2	11.8
Renk	1	5.9
Kalp Atışı	1	5.9
Işık	1	5.9
Toplam	17	100

Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, müzik kavramını somut nesnelerle ilişkili kavramlar üzerinden ele aldıkları görülmektedir. Bu somut metaforlar sırasıyla; su (f=3), yol (f=3), deniz (f=2), kitap (f=2), ayna (f=2), gıda (f=1), dağ (f=1), renk (f=1), kalp atışı (f=1) ve ışık (f=1) şeklindedir. Bu durum, öğrencilerin müzik olgusunu daha çok günlük yaşamda deneyimlenebilen, duyularla algılanabilir nesne ve kavramlarla ifade etme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Katılımcı yanıtlarından örnekler:

“Müzik, su gibidir. Çünkü müziği seviyorsan beyninde notalar su gibi akar.” (ÖE1)

“Müzik, su gibidir. Çünkü içildiğinde bana neşe veriyor.” (ÖK2)

“Müzik, su gibidir. Çünkü akıp gider ve herkese hayat verir.” (ÖE10)

“Müzik, kitap gibidir. Çünkü bir kitabı her zaman açıp okursam kalbimdeki duyguları kavradığımı hissederim, aynı müzik gibi.” (ÖK6)

“Müzik, yol gibidir. Çünkü her dinleyişte bizi farklı bir yere götürür.” (ÖK24)

- “Müzik, ışık gibidir. Çünkü karanlık düşünceleri aydınlatır.” (ÖK23)
“Müzik, renk gibidir. Çünkü her nota başka bir duygunun tonudur.” (ÖK19)
“Müzik, kalp atışı gibidir. Çünkü yaşamın ritmini içinde taşır.” (ÖE20)
“Müzik, deniz gibidir. Çünkü bazen sessiz bazen dalgalıdır.” (ÖE21)
“Müzik, ayna gibidir. Çünkü duygularımızı ve kim olduğumuzu yansıtır.” (ÖK17)
“Müzik, gıda gibidir. Çünkü her içildiğinde bana neşe veriyor.” (ÖK2)

Tablo 3. Yaşamla İlişkili Kavramlarla İlişkilendirilen Metaforlar

Metafor	f	%
Su	3	37.5
Gıda	1	12.5
Eğlence	1	12.5
Huzur	1	12.5
Rüya	1	12.5
Kalp Atışı	1	12.5
Toplam	8	100

Tablo incelendiğinde, katılımcıların “müzik” kavramını yaşamla ilişkili kavramlarla ele aldıkları görülmektedir. Bu metaforlar sırasıyla; su (f=3), kalp atışı (f=1), gıda (f=1), eğlence (f=1), huzur (f=1) ve rüya (f=1) şeklinde dağılmaktadır.

441

- “Müzik su gibidir. Çünkü: Müziği seviyorsan beyninde notalar su gibi akar.” (ÖE1)
“Müzik gıda gibidir. Çünkü: Her içildiğinde bana neşe veriyor.” (ÖK2)
“Müzik eğlence gibidir. Çünkü: Sıkıldığında eğlendirir, mutlu eder.” (ÖK10)
“Müzik huzur gibidir. Çünkü: Dinlerken kendimi huzurlu ve özgür hissediyorum.” (ÖK13)
“Müzik rüya gibidir. Çünkü: Müziğin sesi bana bülbül sesi veya rüyadaymışım gibi hissettiriyor.” (ÖK6)
“Müzik kalp atışı gibidir. Çünkü: Yaşamın ritmini içinde taşır.” (ÖE20)

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda, katılımcıların “müzik” kavramını 17 farklı metaforla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu metaforlar sırasıyla; su (f=3), yol (f=3), deniz (f=2), kitap (f=2), ayna (f=2), gıda (f=1), dağ (f=1), renk (f=1), kalp atışı (f=1), ışık (f=1), rüya (f=1), matematik (f=1), eğlence (f=1), huzur (f=1), koşmak (f=1), yetenek (f=1) ve rüzgar (f=1) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların müzik kavramını en çok somut nesnelerle ilişkilendirdikleri (örneğin: su, yol, kitap, deniz vb.) görülmektedir. Bu durum öğrencilerin müzik kavramını duyularla algılanabilir ve gündelik yaşantıda deneyimlenebilir nesnelerle tanımlama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Katılımcıların "Müzik, su gibidir. Çünkü müziği seviyorsan beyninde notalar su gibi akar." (Katılımcı E1) ve "Müzik, kitap gibidir. Çünkü bir kitabı her zaman açıp okursam kalbimdeki duyguları kavradığımı hissederim, aynı müzik gibi." (Katılımcı K6) ifadeleri, bu somutlaştırma örneklerine işaret etmektedir. Araştırma sonucunda

ayrıca, katılımcıların müzik kavramını yaşamla ilişkili metaforlarla da ifade ettikleri görülmektedir. Bu metaforlar su (f=3), kalp atışı (f=1), gıda (f=1), eğlence (f=1), huzur (f=1), rüya (f=1) şeklindedir. "Müzik, kalp atışı gibidir. Çünkü yaşamın ritmini içinde taşır." (Katılımcı E20) gibi ifadeler, müziğin katılımcılar tarafından bir yaşam unsuru olarak görüldüğünü göstermektedir. Metaforların öğrenci algılarını öğretmen farkındalığıyla buluşturan işlevi, özellikle "iki kere özel" (twice exceptional) olarak tanımlanan öğrenci profilleri açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu gruptaki öğrenciler, hem üstün yetenekli hem de öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği veya sosyal-duygusal farklılıklar gibi ek destek gereksinimlerine sahip bireylerdir. Bu nedenle, yalnızca güçlü yönlerinin değil, aynı zamanda potansiyel zorluklarının da öğretmenler tarafından fark edilerek uygun stratejilerle desteklenmesi kritik öneme sahiptir. Metaforlar, öğrencilerin iç dünyalarını, öğrenme stillerini ve müziğe ilişkin kişisel anlamlandırmalarını yansıtarak öğretmenlere önemli veriler sunar. Bu bağlamda metafor analizi, öğretmenlerin öğrencilerini yalnızca akademik performanslarına göre değil, duygusal ve bilişsel yönleriyle de tanımlarını sağlayan etkili bir araçtır. Özellikle farklılaştırılmış eğitim ortamlarında bireysel farklılıkların dikkate alınması, öğretim materyallerinin uyarlanması, sınıf yönetimi stratejilerinin çeşitlendirilmesi ve yaratıcı öğretim yöntemlerinin (örneğin oyun temelli öğrenme, teknoloji destekli uygulamalar, proje tabanlı etkinlikler vb.) kullanılması, "iki kere özel" öğrencilere yönelik etkili öğrenme ortamlarının oluşturulmasına katkı sağlar. Çalışma kapsamında katılımcıların müzik kavramına yönelik ifadelerinin büyük oranda olumlu olduğu görülmüştür. Öğrenciler, müziği hem duygusal hem de yaşamsal bir değer olarak değerlendirmiş; içsel (estetik, duygusal) ve dışsal (somut, işlevsel) yönleriyle ele almışlardır. Benzer şekilde, önceki araştırmalarda da öğrencilerin ve öğretmenlerin soyut kavramlara ilişkin geliştirdiği metaforların olumlu çağrışımlar içerdiği görülmektedir. Örneğin, Cavaş vd. (2019) çalışmasında öğretmen adaylarının bilim ve teknolojiyi "ağaç", "ışık" ve "hayat" gibi metaforlarla ilişkilendirdikleri; Şenel ve Aslan (2014) çalışmasında ise "bilim" kavramının "ışık", "hayat" ve "su" gibi kavramlarla ifade edildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, mevcut çalışmada elde edilen bulguların literatürle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Öneriler

- Farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin müzik kavramına yönelik algılarını ortaya koymak için benzer metafor çalışmaları yapılabilir.
- Öğrencilerin müzik dışındaki sanat dallarına (örneğin resim, dans, tiyatro) yönelik metaforları da incelenerek disiplinlerarası karşılaştırmalar yapılabilir.
- Müzik eğitimi verilen farklı türdeki okullarda (güzel sanatlar liseleri, konservatuvarlar, BİLSEM vb.) yapılan çalışmalarla öğrencilerin müzik kavramına ilişkin görüşleri karşılaştırılabilir.
- Bu çalışmanın örnekleme sınırlı sayıda öğrenciyle sınırlı olduğundan, daha geniş örneklem gruplarıyla yapılacak çalışmaların genelleme yapılabilirliği artıracığı düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Acay Sözbir, S., & Çamlıbel Çakmak, Ö. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının “müzik” kavramına ilişkin metaforik algıları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42(Winter III), 270. <https://doi.org/10.9761/JASSS3248>
- Arslan, M. M., & Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, (171), 100-108.
- Cavas, P., Çetin, G., Palabıyık, E., & Cavas, B. (2019). Öğretmen adaylarının bilim ve teknolojiye yönelik algılarının metaforlar yardımıyla ortaya konulması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(2), 1239-1272.
- Daşcıoğlu, Y. (2015). Dilin içinde dil, doğanın içinde perde: Şiirde metafor ve imge. *Türk Dil Kurumu*. <https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/12/20151221Y%C4%B1lmaz%20Da%C5%9F%C3%A7%C4%B0o%C4%9Flu%20-%20Metonim.pdf>
- Erol, A. (2018). Müzik üzerine düşünmek (3. bs.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Kutluk, F. (2022). Neden müzik dinleriz? (1. bs.). İstanbul: h2o Yayıncılık.
- Longman Dictionary of Contemporary English. (2015). Metaphor. <https://www.ldoceonline.com/dictionary/metaphor>
- Morgan, G. (1998). Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor (Çev. A. Gündüz). İstanbul: BZD Yayıncılık.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının 'öğretmen' kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 189-203.
- Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & İlhan Emecan, B. (2022). *Türkiye’de iki kere özel (2Ö) öğrencilere yönelik eğitim politikası önerisi [Policy recommendation for twice exceptional (2E) students in Turkey]*. *Ondokuz Mayıs University Journal of Faculty of Education*, 41(2), 677–696. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2763069>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf

**CULTURE AND ARTS EXPENDITURES FROM A BEHAVIORAL FINANCE
PERSPECTIVE**

**DAVRANIŞSAL MALİYE PERSPEKTİFİNDEN KÜLTÜR VE SANAT
HARCAMALARI**

Mehmet Ali ASLAN¹

**¹Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bor Meslek Yüksekokulu
Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mali İktisat, Davranışsal Maliye, ORCID
numarası: 0000-0002-7235-0507**

Özet

Kültür ve sanat harcamaları, bireylerin ve dolayısıyla bireylerin oluşturduğu toplumların yaşam kalitesini artıran, toplumsal refaha katkıda bulunan ve ekonomik hacim olarak çok güçlü, özel bir alanı temsil etmektedir. Geleneksel maliye anlayışı bu harcamaları ekseriyetle rasyonel fayda-maliyet analizi ile açıklamaya çalışırken, davranışsal maliye yaklaşımı; harcama kararlarının duygular ve sosyal etkilerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kültür-sanat tüketimi yalnızca ekonomik değil, psikolojik ve sosyolojik dinamiklerin belirlediği bir çok yönlü bir davranış biçimidir. Yine bu harcamalarda sınırlı rasyonelite, sürü psikolojisi, kayıptan kaçınma, statü arayışı ve kısa vadeli haz vb. gibi davranışsal faktörler kendini göstermektedir. Örnek verecek olursak bir konser veya sergiye katılım, çoğu zaman ekonomik getiriden ziyade sosyal prestij ya da duygusal tatmin arzusuyla meydana gelmektedir. “Kaçırma korkusu” olarak adlandırabileceğimiz bir durum, bireyleri gereğinden fazla harcamaya yöneltebilirken, sosyal çevre baskısı da kültür ve sanat tüketimini artırabilmektedir.

Devletin burada rolüne değinecek olursak; yalnızca bütçeden doğrudan kültür ve sanat harcaması yapan bir aktör olmamakla birlikte; bireylerin kararlarını yönlendiren ve yönlendirmeye çalışan davranışsal politikalarla da etkinlik göstermektedir. Merkezi bütçe marifetiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı, belediyeler ve kamu kurumları aracılığıyla tiyatro, müze, kütüphane, kültür merkezi gibi yatırımlar yapılmakta; sanatçılara fonlar ve çeşitli hibeler sağlanmaktadır. Yine devlet, bireyleri kültür ve sanata yönlendirmek için dolaylı araçları da sıklıkla kullanmaktadır. Mesela, kültür ve sanat faaliyetleri çerçevesinde öğrenci ve gençlere indirimli bilet uygulamaları, müze ve ören yerlerine ücretsiz giriş günleri, vergi teşvikleriyle özel sektör sponsorluklarının desteklenmesi gibi uygulamalar; davranışsal maliye politikalarının somut örnekleridir. Türkiye’de halihazırda kültür ve sanat harcamalarının hane halkı bütçelerinde düşük bir paya sahip olması, devletin bu konudaki yönlendirici rolünü daha da önemli bir hale getirmektedir. Davranışsal maliye perspektifinden bakıldığında, küçük ve farklı şekillerdeki “dürtmeler” ile bireylerin sanat tüketimine katılımı doğrudan ve dolaylı olarak artırılabilir. Buna ek olarak devletin kültür-sanat politikaları, yalnızca finansal desteklerle sınırlı kalmamalı; insanların psikolojik ve sosyal eğilimlerini dikkate alan davranışsal maliye kapsamı tasarımlarla güçlendirilmelidir.

Sonuç olarak bakıldığında, kültür ve sanat harcamalarının davranışsal maliye perspektifiyle incelenmesi, geleneksel yaklaşımların aksine bu olguya yeni bir boyut kazandırmaktadır. Devlet, hem doğrudan harcamalarla hem de davranışsal politikaları aracılığıyla kültür-sanat tercihlerinde ve harcamalarında belirleyici olmaktadır. Türkiye’de kültür ve sanat alanında geliştirilecek davranışsal maliye politikalarının, sadece ekonomik değil, aynı zamanda davranışsal dinamikleri de gözetmesi toplumsal ve sosyal refahın artırılması açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Maliye, Sanat Harcamaları, Kültür Ekonomisi, Kamu Harcamaları, Kamu Politikası

Abstract

Cultural and artistic expenditures represent a special area of significant economic volume, improving the quality of life of individuals and, consequently, the societies they comprise, contributing to social well-being. While traditional fiscal approaches often attempt to explain these expenditures through rational cost-benefit analysis, the behavioral fiscal approach reveals that spending decisions are shaped by emotions and social influences. Therefore, cultural and artistic consumption is a multifaceted behavior determined not only by economic but also by psychological and sociological dynamics. Behavioral factors such as bounded rationality, herd mentality, loss aversion, status seeking, and short-term gratification, among others, are also evident in these expenditures. For example, attending a concert or exhibition is often motivated by a desire for social prestige or emotional satisfaction rather than economic return. A condition we might call "fear of missing out" can lead individuals to overspend, while social pressure can also increase cultural and artistic consumption.

Regarding the role of the state here, it is not only an actor directly spending on culture and arts from the budget; It is also effective through behavioral policies that guide and attempt to guide individuals' decisions. Investments such as theaters, museums, libraries, and cultural centers are made through the central budget through the Ministry of Culture and Tourism, municipalities, and public institutions, and funds and various grants are provided to artists. The state also frequently uses indirect tools to direct individuals to culture and the arts. For example, discounted ticket programs for students and young people within the framework of cultural and artistic activities, free admission days to museums and archaeological sites, and supporting private sector sponsorships with tax incentives are concrete examples of behavioral fiscal policies. The fact that cultural and arts expenditures currently constitute a low share of household budgets in Turkey makes the state's guiding role in this regard even more important. From a behavioral fiscal perspective, individuals' participation in art consumption can be directly and indirectly increased through small and diverse "nudges." In addition, the state's culture and arts policies should not be limited to financial support alone; they should be strengthened with behavioral fiscal designs that take into account people's psychological and social tendencies.

In conclusion, examining cultural and arts spending from a behavioral fiscal perspective, unlike traditional approaches, adds a new dimension to this phenomenon. The state determines cultural and arts preferences and spending through both direct spending and behavioral policies. It is crucial for behavioral fiscal policies developed in Turkey for cultural and arts to consider not only economic but also behavioral dynamics to enhance societal and social welfare.

Keywords: Behavioral Finance, Arts Expenditures, Cultural Economics, Public Expenditures, Public Policy

Giriş

Kültür ve sanat, toplumların kimliğini, değerlerini ve ortak hafızasını yansıtan temel faktörler arasında öncelikli olarak yer almaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde uzun yıllar boyunca pek çok hesaplamada ikincil bir alan olarak değerlendirilen kültür ve sanat faaliyetleri, günümüzde hem ekonomik hem de sosyal refahın artırılmasında çok stratejik bir unsur hâline gelmiştir. Bu alanlara yönelik harcamaların yalnızca bireylerin estetik tatminini ya da boş zaman değerlendirmesini sağlamadığı; aynı zamanda üretim, istihdam, gelir dağılımı, eğitim ve toplumsal dayanışma gibi birçok makroekonomik değişkeni de etkilediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla kültür ve sanat harcamalarının analizi, klasik maliye anlayışının ötesine geçen, birey ve onun oluşturduğu toplum davranışlarını da dikkate alan davranışsal maliye yaklaşımıyla birlikte daha kapsamlı bir anlam kazanmaktadır..

Davranışsal maliye, bireylerin ve devletin mali kararlarını açıklarken psikolojik, bilişsel ve duygusal faktörleri dikkate alan bir yenilikçi yaklaşımdır. Geleneksel maliye teorilerinde bireylerin tam rasyonel oldukları varsayılırken, davranışsal maliye sınırlı rasyonalite çerçevesinde, ilk varsayımın gerçek yaşamla her zaman örtüşmediğini ortaya koymaktadır. İnsanlar, bilhassa kültür ve sanat gibi duygusal tatmin sağlayan alanlarda karar verirken sadece ekonomik faydayı değil, bunun yanı sıra estetik haz, aidiyet, kimlik, sosyal statü ve psikolojik tatmin gibi pek çok faktörü de göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla kültür ve sanat harcamalarının incelenmesinde bireylerin sınırlı rasyonaliteye sahip olduklarını ve karar süreçlerinde duygusal önyargıların etkili oldukları bir gerçektir

Yine günümüzde kamu maliyesi disiplini, toplumsal refahı artırmak için yalnızca ekonomik araçlara değil, aynı zamanda yenilikçi bağlamda davranışsal yaklaşımlara başvurmaktadır. Davranışsal maliye çerçevesinde geliştirilen kamu politikaları, bireylerin gönüllü olarak kültür ve sanat faaliyetlerine katılımını artırmayı, bu alanlara yönelik kamu harcamalarının etkinliğini yükseltmeyi hedeflemektedir. Kültür ve sanatın salt ekonomik değil, bunun yanı sıra sosyal sermayenin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, bu alana yapılan her türlü harcamanın da davranışsal dinamiklerle birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada öncelikle davranışsal maliye kavramı, ontolojik olarak eşdeğer saydığımız davranışsal iktisat çerçevesinde açıklanarak, ayrıca davranışsal maliyenin yeri kısaca gösterilmiştir. Sonrasında davranışsal politikalara göz atılmasına müteakip kültür ve sanat harcamaları kökeninden itibaren sınıflandırılarak davranışsal maliyeyle kesişimi üzerinde durulmuş, neticede tüm çalışma çerçevesinde çıkarımlarda bulunulmuştur.

1.Davranışsal Maliye

1.1. Davranışsal İktisatın Kavramsal Çerçevesi

Davranışsal iktisat; iktisat ve psikoloji disiplinlerini bir araya getirerek, bireylerin yatırım yaparken, harcama veya tasarruf kararlarını verirken neden çoğu zaman mantıksız ya da rasyonel olmayan tercihlerde bulunduklarını anlamaya çalışan önemli bir alandır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım ekonomik karar alma süreçlerinin bilişsel, duygusal ve sosyal önyargılar tarafından nasıl şekillendiğini incelemektedir (Kurtoglu, 2016:30–32).

Bu yenilikçi perspektif, sosyal bilimlerde disiplinlerarası (interdisipliner) ve çok disiplinli (multidisipliner) çalışmaların önemine dikkat çekmekte; bireylerin her durumda tam anlamıyla rasyonel davranmadıklarını, fayda maksimizasyonunu sürekli bir hedef olarak

göremeyebileceklerini ve karar alma süreçlerinde psikolojik ile sosyolojik faktörlerin de belirleyici rol oynadığını iddia etmektedir. Bilhassa 2002 yılında bilişsel psikolog Daniel Kahneman'ın Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmasıyla birlikte, davranışsal iktisat alanına yönelik ilgi ve araştırmalar önemli ölçüde artmıştır (Lewis, Haviland-Jones & Barrett, 2009:432).

Yine davranışsal iktisadın öncü isimlerinden ve Nobel ödülü sahibi Daniel Kahneman'a göre bireylerin ekonomik davranışları her zaman en uygun (optimal) sonucu vermemektedir. Özellikle belirsizlik ve risk içeren durumlarda insanların karar alma süreçleri çoğu zaman irrasyonel nitelik taşır ve bu da beklenenden farklı, optimal olmayan sonuçların doğmasına yol açar. Oysa neoklasik iktisat yaklaşımı, bireylerin davranışlarının önceden öngörülebilir ve tutarlı bir biçimde sistematik olduğunu varsaymaktadır (Altınöz, 2014:51).

Kahneman ve çalışma arkadaşlarının yürüttüğü deneysel araştırmalar, iktisadın temel dayanaklarından biri olan rasyonalite varsayımının gerçek dünyada her zaman geçerli olmadığını göstermiştir. Gerçek yaşamda bireylerin çoğu zaman olasılık teorisine uygun biçimde karar vermedikleri, duygusal davrandıkları; hatta kimi durumlarda beklenen fayda maksimizasyonu ilkesini dahi göz ardı ettikleri belirlenmiştir (Savaş, 2007).

İşte davranışsal iktisat, bireylerin mali ve ekonomik karar alma süreçlerini açıklarken duygusal zekânın etkisini ön plana çıkararak insanların her durumda tam anlamıyla rasyonel davranmadığını anlatır. Bu yenilikçi yaklaşım, bireylerin farklı çevresel koşullar, psikolojik durumlar ve duygusal etkiler altında değişken tepkiler gösterebileceğini ifade ederek iktisat disiplinine yepyeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Davranışsal iktisadın sürekli gelişmesiyle birlikte iktisatta uzun süre egemen olan tam rasyonalite anlayışının yerini sınırlı rasyonellik ve daha gerçekçi davranış modelleri almıştır. Tam olarak bu noktada iktisat bilimi açısından temel bir tartışma gündeme gelmektedir: İktisat yalnızca ekonomik davranışların sonuçlarına mı odaklanmalı yoksa karar alma süreçlerini de mi dikkate almalıdır? Klasik yaklaşımlar işte uzun yıllar boyunca yalnızca sonuçlara odaklanmış, ancak bu durumun ne kadar “rasyonel” olduğu sürekli tartışılmıştır. Davranışsal iktisat ise rasyonaliteyi bütünüyle reddetmeden, ekonomik davranışların nedenlerini sınırlı rasyonalite, bilişsel önyargılar ve duygusal faktörler gibi faktörleri bir arada değerlendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Kitapçı, 2017:100)

1.1.Davranışsal Maliyenin Yerine Dair

Davranışsal maliye, davranışsal iktisattan farklı olarak ekonomik kararların bireysel boyutundan ziyade kamu ekonomisi ve kamu politikaları çerçevesinde derinlemesine incelenmesine odaklanmaktadır. Bu alandaki en önemli katkılardan biri, Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein'in 2008 yılında yayımladıkları *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness* adlı eser olmuştur. Bahse konu kitapta bireylerin karar alma davranışlarını küçük yönlendirmeler (dürtmeler) aracılığıyla değiştirmek suretiyle kamu politikalarının daha etkili hale getirilebileceği öne sürülmüştür. Vergi uyumunun artırılması, enerji tasarrufu sağlanması, organ bağışı oranlarının yükseltilmesi, obeziteyle mücadele edilmesi, finansal karar verme süreçlerinin geliştirilmesi, geri dönüşümün teşvik edilmesi ve bireylerin tasarruf eğilimlerinin artırılması gibi pek çok davranışsal ve yenilikçi uygulama, davranışsal maliyenin en temel çalışma konuları arasında yer almaktadır. Bu tür araçlar sayesinde insan davranışları yönlendirilerek karmaşık toplumsal sorunlara çözüm bulunabilmekte ve sosyal refah düzeyi belirli bir seviyenin üstüne yükseltilebilmektedir (Thaler & Sunstein, 2018 ve Ergün, 2021).

1.2.Davranışsal Kamu Politikaları ve Uygulamalarına Bakış

Bir bilim dalı olarak kamu maliyesi; devletin ve diğer kamu tüzel kişiliklerinin toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yürüttüğü faaliyetleri, bu faaliyetlerin kapsamını ve sonuçlarını iktisadi, mali, hukuki ve siyasal yönleriyle incelemektedir. Bu mali disiplin, kamu kesiminin topluma sunacağı mal ve hizmetleri finanse etmek için yaptığı harcamalar ile bu harcamaları karşılamak üzere topladığı gelirleri, gelir-harcama dengesi bağlamında değerlendirmektedir(Susam, 2019).

Devlet, toplumda yasaları uygulayan, kamu politikalarını şekillendiren ve kaynak tahsisinde karar verici ve merkezi bir konumda bulunmaktadır. Kültür ve Sanat Politikası da dahil olmak üzere bütün politikaların içinde bulunduğu kamu politikası ise toplumsal bir ihtiyaç veya sorunun çözümüne yönelik olarak kamu otoritelerinin belirlediği karar ve eylemler bütünü şeklinde tanımlanabilir (Gül, 2015). Kamu politikası analizi adı verilen alt disiplinde ise, kamu politikalarının oluşum süreçlerini, uygulanma biçimlerini, gerekçelerini ve sonuçlarını inceleyerek politika yapıcılarının daha etkin, veriye dayalı ve toplumsal ihtiyaçlara uygun kararlar almasını sağlaması beklenmektedir (Gül, 2015:10).

Çalışmamız konusu kültür ve sanattan başka eğitim, sağlık, güvenlik, enerji, çevre, sosyal güvenlik ve vergi gibi birçok alanda geliştirilen kamu politikalarının oluşturulma sürecinde yasama, yürütme ve yargı organları resmî aktörler; siyasi partiler, baskı grupları ve kamuoyu sivil aktörler; uluslararası kuruluşlar ve diğer devletler ise dış aktörler olarak rol almaktadır (Sevük & Akın, 2019, ss. 171–180) Son dönemlerde ise davranışsal yöntemlerin ekonomi alanına entegre edilmesiyle birlikte, kamu politikalarının geliştirilmesi süreçlerinde de davranışsal yaklaşımlardan yararlanılmaya ve bu politikalar davranışsal bağlamda analiz edilmeye başlanmıştır(Ergün, 2021:95)

Davranışsal maliye uygulamaları, bireylerin ekonomik ve sosyal kararlarını yasal zorlamaya başvurmadan, küçük ve yönlendirici müdahalelerle şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Dünya genelinde yapılan çalışmalar ise, bu yaklaşımların birçok farklı kamu politikası alanında başarıyla uygulandığını göstermektedir. Bu bölümün sonunda Türkiye’de ve dünyada davranışsal maliye yöntemlerinin kullanıldığı temel alanlara aşağıdaki örnekler vermek istenmektedir (Yılmaz & Canbazer, 2020):

- Vergi uyumunun artırılması ve vergi politikalarının etkinleştirilmesi,
- Finansal okuryazarlık düzeyinin geliştirilmesi,
- Bireysel emeklilik sistemine katılımın artırılması,
- Hanehalkı tasarruf oranlarının yükseltilmesi,
- Ticari teşvik ve destek programlarından yararlanma oranının artırılması,
- Yolsuzlukla mücadeleyle yönelik davranışsal araçların geliştirilmesi,
- İşsizlik oranlarının azaltılması ve istihdamın teşviki,
- Eğitime katılımın ve devamlılığın sağlanması,
- İşgücü piyasasında verimliliğin artırılması,
- Enerji tasarrufunun teşvik edilmesi,
- Çevre koruma bilincinin artırılması,
- Organ ve kan bağışının yaygınlaştırılması,

- Obeziteyle mücadelede davranışsal araçların kullanılması,
- Kredi kartı kullanımının daha bilinçli hale getirilmesi,
- Trafik kurallarına uyumun artırılması,
- Doğal afet sigortalarına katılımın teşvik edilmesi,
- Sağlık kurumlarında randevu sisteminin etkin kullanımının sağlanması,
- Telekomünikasyon hizmetlerinde uygun tarife seçiminin kolaylaştırılması,
- Tütün ürünlerinin kullanımının azaltılması.

2.Kültür ve Sanat Harcamaları

2.1. Kültür ve Sanat Harcaması Kavramına Giden Yol

Sanat ve kültür kavramlarına baktığımız zaman, günümüzdeki modern anlamlarını ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru kazandığını ve bu dönemden itibaren önceki anlamlarından farklılaşarak ortak kullanım alanı bulduğunu görmekteyiz (Goodwin, 2006). 18. yüzyılın ortalarına kadar süregelen dönemde, ekonomilerin temel sorunu olan kıt kaynakların etkin biçimde kullanılması gerekliliği, sanat ve kültürün toplumsal ve ekonomik gündemde çok ciddi anlamda geri planda kalmasına neden olmuştur. Yine bazı dönemlerde sanat üretiminin yerel ekonomiye katkı sağladığı ya da kültürel harcamaların istihdamı desteklediği görüldüğünde, özellikle bir iktisadi düşünce olarak merkantilist düşünce çerçevesinde sanat ve kültür faaliyetlerine daha fazla önem verilmiştir (Goodwin, 2006).

Sanat ve kültür ekonomisinin literatürde bir sistem olarak yer bulması ve iktisat biliminin alt bir çalışma alanı hâline gelmesi, tarihsel süreçte William J. Baumol ve William G. Bowen'ın 1966 yılında yayımladıkları *Performing Arts: The Economic Dilemma* adlı eserle ilişkilendirilmektedir. Baumol ve Bowen, bu çalışmalarıyla sanatın finansal, mali ve parasal yönlerini ilk kez sistematik ve ampirik bir biçimde incelemek suretiyle sanat ekonomisinin kuramsal temelini oluşturmuşlardır (Büyükyazıcı, 2016).

Kültür ve sanat ekonomisinin temel ilgi alanı ise; yaratıcılığın, endüstrinin, hizmet sektörünün, entelektüel birikimin ve kültürel sermayenin temel girdiler olarak yer aldığı faaliyetleri kapsar (Coşkun Satırcı, 2014). Günümüzde dünyanın hemen her bölgesinde sanatın ve kültürün önemi giderek artmakta; bu spesifik alanlar hem bireylerin hem de toplumların çok yoğun biçimde ilgi gösterdiği konular hâline gelmektedir. Bu nitelikli gelişme, sadece sanatın kamu ve özel finansman kaynaklarını çekebilmek için değerini tanımlama ihtiyacından değil, aynı zamanda sanat ve kültürün toplum içindeki rolünün köklü bir biçimde değişmesine doğrudan bağlıdır (Holden, 2009).

Bununla beraber sanatın ekonomik bir değer kazanmaya başlamasıyla birlikte sanatsal faaliyetler toplumsal ve iktisadi açıdan çok daha fazla önem taşır hâle gelmiştir. İnsanların eğitim düzeyindeki artış, kültür ve sanat piyasalarının aşırı gelişimini hızlandırmış; bu durum, sanatın üretim ve tüketim süreçlerine yeni ve farklı bir dinamizm kazandırmıştır. Kültür, temelinde bir milletin toplumsal değerlerini ve ortak yaşam bilincini içselleştiren işlevsel bir yaşam biçimi olarak değerlendirilirken; sanat ise evrensel değerlere sahip, estetik kaygı taşıyan ve yaratıcılıkla beslenen özgün ifade biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Fransız Devrimi sonrasında sanatçılar, dönemin toplumsal ve düşünsel akımlarını yansıtan eserleri hızla üretmeye başlamış; Sanayi Devrimi'yle birlikte sanatın ekonomik boyutu ön plana çıkmış ve kültürel üretimin piyasa temelli bir yapıya dönüşmüştür (Yurgiden ve Çelik, 2024:75)

2.2. Bu Harcamalar Nelerdir?

Kültür ve sanat harcamaları, hem kamu kurumları hem de özel sektör tarafından gerçekleştirilen; kültürel üretim, koruma, tanıtım ve erişim faaliyetlerini kapsayan spesifik mali harcamalardır. Bu harcamalar, UNESCO, OECD ve TÜİK gibi kurumların kendi yaptığı sınıflandırmalarında, kültürel üretim süreçlerinin tamamını içine alan çok boyutlu ve geniş bir yapıya sahiptir. Kültür ekonomisinin büyümesiyle birlikte, kültürel faaliyetlere yapılan yatırımlar sadece toplumsal refahın önemli bir aracı olarak değil, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın en temel bileşeni olarak da görülmeye başlanmıştır (Throsby, 2001).

Kültür harcamalarının birinci alanı, kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasıdır. Bu kapsamda müzeler, ören yerleri, tarihi yapılar, arkeolojik alanlar ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunmasına yönelik projeler vardır. UNESCO (2009), bu tür harcamaları “kültürel sürdürülebilirliğin ve tarihsel belleğin korunması için yapılan zorunlu yatırımlar” olarak tanımlamaktadır. Restorasyon, bakım, dijital arşivleme ve mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, kültür ekonomisinin temel harcamalarıdır

İkinci harcama alanı görsel ve sahne sanatlarıdır. Tiyatro, opera, bale, sinema, konser, sergi ve dans gibi etkinliklerin üretimi, tanıtımı ve halka sunulması için yapılan kamu ve özel sektör destekleri, kültürel harcamaların çok dinamik bir kısmını oluşturur. TÜİK (2024) verileri, Türkiye’de kültür harcamalarının önemli bir bölümünün sahne sanatlarına ayrıldığını göstermektedir

Kültürel altyapı harcamaları da kültür ekonomisinin gelişmesinde önemli rol oynar. Kütüphaneler, arşivler, kültür merkezleri, sinema salonları ve sanat galerilerinin inşası, bakım ve işletme giderleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. OECD (2019), kültürel altyapı yatırımlarının bilhassa yerel kalkınma politikalarıyla entegre edildiğinde, kültürel katılım oranlarını artırdığını göstermektedir. Aynı zamanda dijital dönüşümle birlikte dijital kültür harcamaları da öne çıkmıştır. Sanal müzeler, dijital sanat platformları, NFT tabanlı sanat üretimleri ve metaverse sergileri, modern kültür ekonomisinin en yeni yatırım alanlarını oluşturmaktadır (OECD, 2023).

Yine kültürel harcamaların bir diğer boyutu ise kültürel eğitim ve farkındalık projeleridir. Sanat eğitimi kurumlarına yapılan kamu destekleri, konservatuvarların, güzel sanatlar fakültelerinin ve halk eğitim merkezlerinin finansmanı bu kapsamdadır. Ayrıca verilen sanat bursları, genç sanatçılara yönelik fon programları ve çocuklara yönelik kültürel farkındalık etkinlikleri, uzun vadeli kültürel sermaye birikimine katkı sağlamaktadır.

Yazacağımız son harcama olarak, kültür ve sanat harcamalarının önemli bir bölümü uluslararası kültürel iş birliğine ayrılmaktadır. Kültürel diplomasi, yurtdışı sergiler, sanatçı değişim programları, uluslararası festivaller ve kültür tanıtım kampanyaları, hem ekonomik hem de siyasal değerler taşır. Throsby (2001), bu tür harcamaların “ülkelerin yumuşak gücünü artıran kültürel yatırım biçimleri” olduğunu belirtmektedir.

Sonuç ve Davranışsal Maliye ile Kesişim

Kültür ve sanat, salt estetik bir ifade biçimi ya da bireysel yaratıcılığın doğal bir ürünü değil; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve politik süreçleri etkileyen önemli birer kalkınma unsurudur. Kültürel faaliyetlerin finansmanı ise, gerek devlet gerekse özel sektör açısından ekonomik kaynak tahsisine doğrudan bağlantılıdır. Kültür ve sanat harcamalarına baktığımız zaman, kamusal mallar kategorisinde değerlendirilebilecek nitelikte olduğu için, bu alana yapılan yatırımların ekonomik geri dönüşü sadece bireysel fayda ile sınırlı değildir; toplumsal refahın artması da söz konusudur(Throsby, 2001). Dolayısıyla günümüzde birçok ülke, kültür

ve sanat faaliyetlerine yönelik harcamaları kalkınma politikalarının ayrılmaz bir unsuru olarak ele almaktadır.

Kültür ve sanat faaliyetlerine yönelik kamusal desteklerin temel gerekçesi, genellikle pozitif dışsallıklar kavramına dayanmaktadır. Throsby (1994), kültürel malların tüketiminin toplumun genel refahına mutlak katkı sağladığını, bu nedenle piyasa mekanizmasının bu noktada tek başına yeterli olamayacağını vurgulamıştır. Bilhassa kültürel mirasın korunması, müzelerin sürdürülebilirliği, tiyatro, sinema ve müzik gibi sanat dallarının finansmanı genellikle kamu bütçesiyle destek görmektedir. Bunun temel nedeni, kültürel üretimin piyasa içerisinde tam rekabet koşullarında yeterince finanse edilememesi ve piyasa başarısızlığının ortaya çıkmasıdır. Sanatın ekonomik değeri ölçülürken sadece maddi getiriler değil, bireylerin yaşam kalitesine yaptığı katkılar önemlidir (Towse, 2010).

Türkiye’de kültür ve sanat harcamaları çok uzun yıllar boyunca kamu maliyesi içinde sınırlı bir yer bulmuştur; ancak 2000’li yıllardan sonra bu alanda çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesinin giderek artması, yerel yönetimlerin kültürel projelere kaynak ayırması ve özel sektörün sponsorluk faaliyetleri çok önemlidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, kültür harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı 2023 yılında %1’in üzerine çıkmıştır. Bu oran, kültür ekonomisinin artık ülke kalkınma stratejileriyle bütünleştiğini göstermektedir (TÜİK, 2024).

Kültür ve sanat harcamalarının çalışmamızda anlattığımız boyutu ise davranışsal maliye perspektifidir. Bu bakış açısına göre bireyler kültürel tüketim kararlarını verirken yalnızca ekonomik fayda-maliyet analizi yapmaz; duygusal, bilişsel ve sosyal unsurlardan da etkilenerek karar verirler. Kahneman (2011) bireylerin karar alma süreçlerinde “sınırlı rasyonalite”ye sahip olduklarını ve çoğu zaman duygusal eğilimlerle hareket ettiklerini özellikle belirtmiştir. Dolayısıyla sanat ve kültüre yönelik harcamalar, insanların estetik tatmini, sosyal statü arayışı, aidiyet duygusu veya toplumsal kimlik inşası gibi faktörlerle de doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan kültürel harcamaların artması, hem bireysel psikolojik doyumu hem de sosyal refahı fazlasıyla güçlendirmektedir.

Buna ek olarak kültür ve sanat harcamalarının, yalnızca mali bir harcama kalemi değil; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı destekleyen çok yönlü bir yatırım olduğunu söyleyebiliriz. Devletin bu alandaki temel rolü, piyasa mekanizmasının eksik kaldığı alanlarda dengeleyici bir güç olarak müdahale etmek, kültürel üretimi desteklemek ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sosyal refah devleti perspektifinden sağlamaktır. Kültür ekonomisinin büyümesi, yaratıcı sektörlerin gelişimiyle birlikte hem ekonomik çeşitliliği artırmaktadır. Yine bu çerçevede davranışsal maliye yaklaşımı, kültürel harcamaların yalnızca sayısal değil, aynı zamanda insan merkezli bir değer taşıdığını ortaya koymakta ve yenilikçi bir vizyon sunmaktadır.

Davranışsal maliye perspektifinden bakıldığında, kültür ve sanat harcamaları yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, toplumsal refahı, sosyal sermayeyi ve bireysel mutluluğu etkileyen çok boyutlu bir yatırım alanıdır. Geleneksel maliye anlayışının rasyonel birey varsayımına karşılık, davranışsal maliye, bireylerin karar alma süreçlerinde duygusal, bilişsel ve sosyal faktörlerin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı, kültürel tüketim davranışlarının yalnızca gelir veya maliyet düzeyine göre şekillenmediğini, bireylerin kimlik, aidiyet, estetik tatmin ve sosyal statü arayışı gibi unsurlardan da derinden etkilendiğini göstermektedir. Davranışsal maliye kapsamında bakıldığında kültürel faaliyetlere katılımda “kaçırma korkusu”, “sürü psikolojisi” ve “statü kazanma” gibi eğilimler, insanların sanat ve kültüre yönelik tercihlerinde etkin belirleyicisi olmaktadır.

Çalışmada davranışsal maliyenin kavramsal çerçevesinde; kültür ve sanat harcamaları, sınıflandırılarak açıklanmak ve bu harcamaların kökenine inilmek istenmiştir. Kültür ve sanat harcamalarının davranışsal maliye perspektifiyle değerlendirilmesi, geleneksel mali yaklaşımların daha da ötesinde insan odaklı yeni bir vizyon sunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğinin yalnızca üretim ve finansal büyüklüklere değil, kültürel ve sanatsal değerlerin güçlendirilmesine de bağlı olduğunu düşündüğümüzde kültür ve sanat harcamaları artırılmalıdır. Yine bu alandaki niteliksel ve niceliksel araştırmaların artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Altınöz, Utku (2014), Neoklasik İktisadın Eleştirisi, Post Otistik İktisat, Efil Yayınevi, Genel Yayın No: 208, Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Büyükyazıcı, D. (2016). Kültür ve Sanat Ekonomisinde Piyasa Mekanizmasının Etkisizliği: Gösteri Sanatları Perspektifinden Türkiye Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı, İstanbul.

Coşkun Satırcı, D. (2014). Kültür ekonomisi ve Türkiye’de kültür endüstrilerinin gelişimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Ergün Gürcan, M. (2021). Davranışsal maliye yaklaşımları ile vergi uyumunun artırılması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Goodwin, C. (2006). Art and Culture in The History of Economic Thought. Handbook of the Economics of Art and Culture, 1, 25-68.

Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri. *Yasama Dergisi*, (29), 5–31.

Holden, J. (2009). How We Value Arts and Culture. Asia Pacific Journal of Arts & Cultural Management, 6(2), 447-456.

Kahneman, D. (2011). Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Kitapçı, İsmail. (2017). Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişsel Önyargılar. Maliye Araştırmaları Dergisi, 3(1), 85-102.

Kurtoğlu, Ramazan (2016), Nörofinans, Küresel Para Savaşları ve Davranış Ekonomisi, Asi kitap: 26, Araştırma: 18, Baskı ve Cilt: Tor Ofset, İstanbul.

Lewis, Alan, Sonia Carrera, John Cullis, Philip Jones (2009), ‘Individual, Cognitive and Cultural Differences in Tax Compliance: UK and Italy Compared’, Journal of Economic Psychology 30, pp. 431-445.

OECD. (2019). Culture and Local Development: Maximising the Impact. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2023). Creative Economy Outlook 2023. Paris: OECD Publishing.

Savaş, Vural Fuat (2007), Varsayalım ki İktisat, Nobel Yayın No: 1123, İktisadi ve İdari Bilimler Dizisi: 180, Nobel Basımevi, 2. Basım, Ankara.

Sevük, M. Y., & Akın, P. (2019). Kamu politikalarını etkileyen resmi, sivil ve uluslararası aktörler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 167–183.

Susam, N. (2019). *Kamu maliyesi* (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş.

Throsby, D. (1994). The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics. *Journal of Economic Literature*, 32(1), 1–29.

Throsby, D. (2001). *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Towse, R. (2010). *A Textbook of Cultural Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Kültür harcamaları istatistikleri 2023*. Ankara: TÜİK Yayınları.

UNESCO. (2009). *2009 Framework for Cultural Statistics (FCS)*. Paris: UNESCO Institute for Statistics.

UNESCO. (2015). *Cultural Times: The First Global Map of Cultural and Creative Industries*. Paris: UNESCO Publishing.

Yurgiden, H., & Çelik, N. (2024). Sanat ve Kültür Piyasalarında Sanatsal ve Kültürel Faaliyetlerin İncelenmesi: Dicle Üniversitesi Örneği. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 58-75.

Yılmaz, V., & Canbazer, C. (2020). Kamu politikalara davranışsal yaklaşım ve Türkiye'ye yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1827–1854.

**A BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON TURKISH THEATRE
TÜRK TİYATROSU ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ**

Zeyneb Beyza DEMİRYILMAZ¹, Cesarettin KÜRECİ², Songül KÜRECİ³

¹Öğrenci, Ahmet Uluçay Bilim ve Sanat Merkezi, ORCID no: 0009-0000-6214-3961

²Öğretmen, Ahmet Uluçay Bilim ve Sanat Merkezi, ORCID no: 0009-0009-9070-5648

³Öğretmen, Kütahya Bilim ve Sanat Merkezi, ORCID no: 0000-0001-6382-6297

Özet

Bu araştırmada Web of Science (WoS) veri tabanında “Türk tiyatrosu” üzerine yayımlanmış makalelerin incelenerek alanın mevcut görünümünün ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bibliyometrik analiz yöntemi uygulanarak betimsel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. WoS veri tabanının tüm indekslerinde 28.09.2025 tarihinde çevrimiçi bir tarama yapılmıştır. Çevrimiçi taramada WoS veri tabanında Turkish theater, theatre in Turkey, Turkish drama, Ottoman theatre kavramı anahtar kelime olarak girilmiştir. Yapılan birinci taramada WoS çekirdek koleksiyonunda topic (başlık) bölümünde Turkish theater, theatre in Turkey, Turkish drama, Ottoman theatre, traditional Turkish theater anahtar kelimeleri ile yapılan taramada 648 yayına erişilmiştir. Bu yayınlarından 556’sının makale türünde olduğu belirlenmiştir. Yapılan ikinci tarama sorgusunda “tüm zaman aralığında, topic, makale (article)” kısıtlamaları yapılarak “Turkish theater” OR “theatre in Turkey” OR “Turkish drama” OR “Ottoman theatre” OR “traditional Turkish theater” anahtar kelimesi ile taranan 50 makaleye ulaşılmıştır. Elde edilen makaleler araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Veriler bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bibliyometrik analiz sonuçları VOSviewer paket programı aracılığıyla görselleştirilmiştir. Araştırma bulguları tablo, grafik ve şekillerle sunulmuştur. Araştırma bulgularında makalelerin 1975-2025 tarihleri arasında yayımlandığı tespit edilmiştir. En fazla yayım yapılan yılın 2023 (n=8) olduğu belirlenmiştir. WoS kategorilerine göre; Folklore’nin (f=12) ilk sırada yer aldığı görülmektedir. WoS indekslerine göre; Emerging Sources Citation Index’inde (ESCI) (f=20) daha fazla yayım yapıldığı tespit edilmiştir. Makalelerin üç farklı dilde yayımlandığı ve en fazla tercih edilen dilin İngilizce (f=34) olduğu görülmüştür. En çok yayım yapan kurum dörder makale ile Northwestern University in Qatar ve Qatar Foundation Qf’dır. En fazla yayım yapan ülke Türkiye’dir (f=26). En fazla yayım yapan yazarların üç makale ile Berg, M. ve Basat, E. M. olduğu görülmektedir. En fazla yayım yapan dergi Taylor & Francis’dir (f=9). En çok tercih edilen anahtar kelimelerin Turkey, theater, traditional Turkish theater olduğu görülmüştür. Bu araştırma Türk tiyatrosu konusuna genel bir bakış açısı sunmakta ve ileride alanda yapılacak olan derinlemesine çalışmalara ön bilgi oluşturmaktadır. Ayrıca yeni araştırmacılara alanın mevcut görünümünü sunarak yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Bibliyometrik analiz, Türk tiyatrosu, Türkiye’de tiyatro, Osmanlı tiyatrosu.

Abstract

In this study, the aim is to reveal the current state of the field by examining articles published on “Turkish theatre” in the Web of Science (WoS) database. For this purpose, a descriptive study was conducted using the bibliometric analysis method. An online search was carried out across all indices of the WoS database on September 28, 2025. In the online search, the keywords Turkish theater, theatre in Turkey, Turkish drama, and Ottoman theatre were used. In the first search conducted in the WoS Core Collection, a total of 648 publications were found using the keywords Turkish theater, theatre in Turkey, Turkish drama, Ottoman theatre, and traditional Turkish theater in the topic field. Among these, 556 were identified as articles. In the second search query, 50 articles were accessed by applying the filters "all years," "topic," and "article" with the combined keyword search: “Turkish theater” OR “theatre in Turkey” OR “Turkish drama” OR “Ottoman theatre” OR “traditional Turkish theater”. These articles constitute the dataset of the study. The data were analyzed using the bibliometric analysis method. The results of the bibliometric analysis were visualized using the VOSviewer software package. The research findings are presented with tables, charts, and figures. The findings revealed that the articles were published between 1975 and 2025. The year with the highest number of publications was 2023 (n=8). According to WoS categories, Folklore ranked first (f=12). According to WoS indexes, the most publications were found in the Emerging Sources Citation Index (ESCI) (f=20). The articles were published in three different languages, with English (f=34) being the most preferred. The institutions with the highest number of publications were Northwestern University in Qatar and Qatar Foundation Qf, each with four articles. The country with the highest number of publications was Turkey (f=26). The most productive authors were Berg, M. and Basat, E. M., each with three articles. The journal with the highest number of publications was Taylor & Francis (f=9). The most frequently used keywords were Turkey, theater, and traditional Turkish theater. This study provides a general overview of the subject of Turkish theatre and serves as a preliminary resource for future in-depth studies in the field. Additionally, it is expected to guide new researchers by presenting the current landscape of the field.

Keywords: Bibliometric analysis, Turkish theatre, theatre in Turkey, Ottoman theatre.

**TO TURKISH PEOPLE THE ROLE OF CULTURAL ELEMENTS IN TURKISH
LANGUAGE EDUCATION: THE GOLDEN BRIDGE TURKISH TEXTBOOK (A1-
A2)**

**TÜRK SOYLULARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KÜLTÜREL ÖĞELERİN ROLÜ:
ALTIN KÖPRÜ TÜRKÇE DERS KİTABI (A1-A2)**

İrem TAY¹, Gül ASLAN

¹Ögr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, <https://orcid.org/0000-0002-7220-5326>

²Ögr. Gör., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancılar Türkçe Öğretimi,

Özet

Dil; bir toplumun kültürünü yansıtan en güçlü araçlardan biri olup bireylerin düşünce yapısını, değerlerini ve dünya görüşünü şekillendiren temel bir unsurdur. Dil öğrenimin salt dil bilgisinden ibaret olmadığı, kültürel farkındalık ile birlikte kazanıldığı düşünüldüğünde kültürel içeriklerin öğretim materyallerinde dağılımının belirlenmesinin önemli olabileceği düşünülmektedir. Yabancılar Türkçe öğretiminden ayrı olarak Türk soylu bireylere Türkiye Türkçesinin öğretiminde de bu farkındalığın önemli olduğu, dil öğretim sürecini kolaylaştıracağı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Türk soylular için hazırlanmış Altın Köprü Türkçe Öğretimi Ders Kitabı'nın temel seviyesinde (A1-A2) yer alan okuma ve dinleme metinlerindeki kültürel öğeleri tespit etmektir. Bu kapsamda kültürel öğelerin derinlemesine incelenmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise Avrupa Ortak Başvuru Metninde yer alan kültürel öge sınıflaması dikkate alındığı için betimsel analiz yapılmıştır. Araştırma kapsamında “Günlük Yaşam”, “Yaşam Şartları”, “Kişilerarası İlişkiler”, “Değerler, İnanışlar ve Tutumlar”, “Beden Dili”, “Sosyal Toplumsal Adetler” ve “Törenselle Davranışlar” kültürel öğelerinin A1 ve A2 ders kitapları için hazırlanan dinleme/izleme ve okuma metinlerinde yer aldığı görülmüştür. Türk soylulara Türkçe öğretiminin temel seviyesinde kültürel öğeler ile öğrencileri buluşturmanın, ders içerisinde Türkiye Türkçesine vurgu yapılırken bu öğeleri içeren sınıf içi etkinlik çalışmaları yapmanın, atasözü ve deyim öğretiminin de kültürel öğelerle birlikte temel seviyeden itibaren Türk soylu öğrencilere öğretmenin etkili olabileceği önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk soylular, kültürel öge, temel seviye.

Abstract

Language is one of the most powerful tools reflecting a society's culture and is a fundamental element that shapes individuals' thought processes, values, and worldview. Considering that language learning is not limited to language knowledge alone, but is acquired together with cultural awareness, it is thought that determining the distribution of cultural content in teaching materials may be important. In addition to teaching Turkish to foreigners, it has been observed that this awareness is also important in teaching Turkish to individuals of Turkish descent, as it facilitates the language teaching process. The aim of this study is to identify the cultural elements in the reading and listening texts at the basic level (A1-A2) of the Altın Köprü Turkish Teaching Textbook prepared for individuals of Turkish descent. Within this scope, a case study model from qualitative research methods was used, as the aim was to examine cultural elements in depth. Descriptive analysis was performed in the analysis of the data, as the classification of cultural elements in the Common European Framework of Reference was taken into account. Within the scope of the research, "Daily Life," "Living Conditions," "Interpersonal Relationships," "Values, Beliefs, and Attitudes," "Body Language," "Social Customs," and "Ceremonial Behaviors" were found in the listening/viewing and reading texts prepared for the A1 and A2 textbooks. It has been suggested that introducing Turkish students to cultural elements at the basic level of Turkish language instruction, conducting classroom activities that incorporate these elements while emphasizing Turkish in Turkey during lessons, and teaching proverbs and idioms alongside cultural elements from the basic level onwards could be effective.

Keywords: Turkish nobility, cultural element, basic level

**EVALUATION OF THE BENEFITS AND HARMS OF DIGITALIZATION IN
CHILDREN IN TERMS OF TIME USE: ENTROPY - TOPSIS APPROACH**

**ÇOCUKLARDA DİJİTALLEŞMENİN FAYDALARI VE ZARARLARININ
ZAMAN KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ENTROPİ - TOPSIS
YAKLAŞIMI**

Mesude İlkey AĞAOĞULLARI

Öğretmen, Elazığ,Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi, , 0009-0008-3317-7482

Özet

Bu çalışma, teknolojinin çocuklar üzerindeki çok boyutlu etkilerini ekran süresi, dijital ayak izi ve bireysel mahremiyet bağlamında ele almakta; Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2024 yılına ait verilerine dayanarak Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden Entropi ve TOPSIS aracılığıyla kapsamlı bir analiz gerçekleştirmektedir. Araştırmada, çocukların dijital ortamda geçirdikleri süre, sosyal medya kullanımı ve dijital cihaz sahipliği gibi kriterler dikkate alınarak, dijital risk düzeyleri sistematik biçimde ölçülmüş ve çok kriterli karar verme yaklaşımıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, çocukların dijital ayak izlerinin giderek arttığını, bu artışın bireysel mahremiyet, çevrim içi güvenlik ve kişisel verilerin korunması açısından yeni risk alanları oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal medya platformları üzerinden paylaşılan kişisel verilerin denetimsiz biçimde yaygınlaşması, çocukların gelecekte karşı karşıya kalabileceği kimlik güvenliği sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede çalışma, dijital risklerin yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte araştırmanın temel amacı, teknolojinin yalnızca zararlarını değil, aynı zamanda çocukların eğitsel, bilişsel ve sosyal gelişimlerine sunduğu katkıları da bilimsel bir temelde değerlendirmektir. Özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların dijital eğitim materyallerine erişimlerinin kolaylaşması, teknolojinin eğitimde fırsat eşitliği yaratma potansiyelini göstermektedir. Bu durum, dijitalleşmenin doğru yönlendirilmesi halinde toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Eğitim, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edildiğinden, çocukların dijital araçlar aracılığıyla bilgiye erişiminin kolaylaşması, ülke genelinde nitelikli insan kaynağının yetişmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, çalışma teknolojinin çocuklar üzerindeki etkilerini dengeli bir perspektifle ele almakta; bir yandan denetimsiz kullanımın doğurabileceği dijital risklere dikkat çekerken, diğer yandan eğitim ve bilişsel gelişim açısından sunduğu fırsatların altını çizmektedir. Böylece, çocukların dijital dünyada güvenli, verimli ve bilinçli biçimde yer alabilmelerine yönelik politika ve stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacak bilimsel bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijital riskler,çocuk ve teknoloji,Entropi-TOPSIS,mahremiyet

Abstract

This study examines the multidimensional effects of technology on children in the context of screen time, digital footprints, and individual privacy. Based on 2024 data from the Turkish Statistical Institute (TÜİK), a comprehensive analysis was conducted using Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methods, specifically Entropy and TOPSIS. The research considers criteria such as time spent in digital environments, social media usage, and digital device ownership to systematically measure digital risk levels, which were then comparatively evaluated through a multi-criteria framework. The findings reveal that children's digital footprints are steadily increasing, creating new areas of risk regarding individual privacy, online safety, and personal data protection. In particular, the uncontrolled spread of personal data through social media platforms highlights potential future challenges related to identity security. Within this scope, the study emphasizes that digital risks should not only be addressed at the individual level but also considered as a societal concern. Nevertheless, the primary aim of this research is not only to identify the potential harms of technology but also to evaluate its contributions to children's educational, cognitive, and social development on a scientific basis. The increased accessibility of digital learning materials, especially for children living in disadvantaged regions, demonstrates the potential of technology to foster educational equity. This finding indicates that when properly guided, digitalization can contribute to broader social and economic development. Since education is widely recognized as one of the main indicators of a country's level of development, improving children's access to knowledge through digital tools supports the cultivation of a more qualified human capital base nationwide. In conclusion, this study addresses the effects of technology on children from a balanced perspective, drawing attention both to the digital risks arising from unregulated use and to the opportunities it provides for education and cognitive growth. Accordingly, it offers a scientific framework that can contribute to the development of policies and strategies aimed at ensuring that children engage with the digital world in a safe, efficient, and conscious manner.

Keywords: Digital risks, children and technology, Entropy-TOPSIS, privacy

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, çocukların dijital cihaz kullanım süreleri ve dijital ayak izi oluşturma süreçlerinin bireysel mahremiyet üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve teknolojinin doğru ve bilinçli kullanımı durumunda çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini çok kriterli karar verme teknikleri çerçevesinde sistematik bir biçimde değerlendirmektir.

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, çocukların günlük yaşamlarını derinden dönüştürmüş ve dijital araçlar ile platformları onların bilişsel, sosyal ve eğitimsel deneyimlerinin ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. Erken yaşlardan itibaren çocuklar, akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar ve diğer dijital cihazlarla etkileşime girerek sosyal medya kullanımı, çevrimiçi oyunlar, eğitim uygulamaları ve internet taraması gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu etkileşimler, çocukların davranışlarını, tercihlerini ve kişisel özelliklerini yansıtan dijital ayak izleri oluşturmaktadır (Bodhani, 2012; Lambiotte & Kosinski, 2014). Bu veriler, yapay zekâ ve diğer ileri algoritmalar aracılığıyla analiz edilerek çocukların davranış kalıplarını belirleme, tercihlerini öngörme ve kişilik özelliklerini çıkarma imkânı sağlamaktadır; bu durum, bireysel mahremiyetin sınırlarını yeniden tanımlamakta ve veri koruma ile etik kaygıları gündeme getirmektedir (Bauman, 2011).

Dijitalleşme çocuklara eşsiz öğrenme, yaratıcılık ve sosyal etkileşim fırsatları sunarken, aynı zamanda ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir. Aşırı ekran süresi, dikkat eksikliği, uyku bozuklukları ve fiziksel hareketsizlik gibi sorunlarla ilişkilendirilmiştir (American Academy of Pediatrics, 2016); sosyal medya ve çevrimiçi etkileşimler ise çocukları siber zorbalık, mahremiyet ihlali ve kimlik hırsızlığı gibi risklere maruz bırakabilmektedir (Shillair ve ark., 2015; Beilmann, 2022). Türkiye bağlamında TÜİK (2023) verileri, çocukların dijital cihazlarla günde ortalama üç saatten fazla zaman geçirdiğini göstermekte olup, bu durum dijitalleşmenin faydaları ve olası zararlarının sistematik olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, aynı zamanda aile içi iletişim biçimlerinde de önemli değişiklikler yaratmıştır. Dijital araçlar sürekli bağlantı imkânı sağlasa da, yüz yüze iletişim kalitesini azaltmakta, aile üyelerinin birlikte geçirdiği zamanı biçimlendirmekte ve duygusal ya da psikolojik mesafelerin artmasına neden olmaktadır (Filiz, 2025). Dolayısıyla dijitalleşme, erişilebilirliği artırırken çocukların sosyal ve duygusal gelişim süreçlerini de etkilemektedir.

Buna karşın, erken yaşta dijital teknolojilerle tanışan çocuklar, dijital okuryazarlık becerilerini geliştirerek bilgiye erişim ve değerlendirme yetkinliklerini artırmakta; bilişsel, eğitimsel ve sosyal gelişim açısından önemli kazanımlar elde etmektedir (Machackova, 2025; UNICEF, 2020; Georgiou, 2024). Kodlama, robotik ve sanal gerçeklik (VR) destekli eğitim programları, çocukların problem çözme ve işbirliği becerilerini geliştirmekte, karmaşık kavramları güvenli bir ortamda öğrenmelerine imkân tanımaktadır (Koç & Sevlı, 2024; Cino ve ark., 2023).

Bu çerçevede, dijitalleşmenin hem çocuklar üzerindeki fırsatları hem de potansiyel riskleri anlaşılmalı ve dengelenmelidir. Çocukların dijital etkinliklerde geçirdikleri zaman, dijital ayak izi oluşturma süreçleri ve bu davranışların mahremiyet üzerindeki etkileri, çok kriterli karar verme (MCDM) yöntemleri kullanılarak sistematik biçimde analiz edilmelidir. Bu yaklaşım, hem teknolojinin sunduğu fırsatları değerlendirmeye hem de çocukların dijital risklerle karşılaşmasını önlemeye olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma dijitalleşmenin çocuklar üzerindeki etkilerini bütüncül bir perspektifle ele almayı, hem potansiyel riskleri ortaya koymayı hem de eğitim ve bilişsel gelişim açısından sağladığı fırsatları bilimsel bir temelde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, dijitalleşmenin çocuklar üzerindeki etkilerini hem risk hem de fayda bağlamında inceleyen multidisipliner yaklaşımlara dayanmaktadır. Çocukların ekran süresi, dijital ayak izi ve mahremiyet algıları temel kriterler olarak belirlenmiş; teknolojinin eğitimsel ve bilişsel gelişime katkıları ile potansiyel zararları, çok kriterli karar verme (MCDM) yöntemleri olan Entropi ve TOPSIS kullanılarak sistematik bir şekilde analiz edilmektedir. Bu yaklaşım, çocukların dijital dünyada karşılaştığı riskleri minimize ederken, teknolojinin sunduğu fırsatları etkin biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada iki farklı yöntem birlikte uygulanmıştır: Entropi yöntemi ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi. Entropi yöntemi, çok kriterli veri setlerinde kriterlerin göreceli ağırlıklarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntem, veri içindeki çeşitliliği ve belirsizliği ölçerek her kriterin bilgi içerik değeri üzerinden ağırlıklandırılmasını sağlar. Böylece kriterlerin karar sürecindeki önemi objektif biçimde ortaya konmaktadır. TOPSIS yöntemi ise, ağırlıkları belirlenmiş kriterler ışığında alternatiflerin ideal çözüm ve negatif ideal çözüme olan göreceli yakınlıklarına göre sıralanmasını sağlar. Bu yöntem, farklı kriterler arasında dengeli ve tutarlı bir değerlendirme yapmayı mümkün kılar. Araştırmanın veri kaynağı olarak, TÜİK'in çocukların günlük dijital cihaz kullanımı, sosyal medya etkileşimleri ve demografik özelliklere ilişkin verileri kullanılmıştır. Bu veriler üzerinden, çocukların dijital ortamda bıraktıkları ayak izlerinin mahremiyet ve güvenlik boyutları analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmada teknolojinin bireyler, özellikle çocuklar ve gençler üzerindeki pozitif etkileri de ele alınmıştır. Dijital teknolojinin eğitim, iletişim ve bilgiye erişim gibi alanlardaki faydaları araştırılmış ve dijital medya kullanımının hem riskleri hem de fırsatları dengeli şekilde değerlendirilmiştir.

2.1.Entropi ağırlıklandırma yöntemi: Entropi, Shannon tarafından sistem içindeki düzensizliği analitik olarak ölçmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir (Shannon, 1948). Sistemdeki düzensizlik ile Entropi arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmaktadır. Sistemin Bilgi Entropisi teorisine göre, çok kriterli sistemlerin optimum çözümünün doğruluğu ve güvenilirliği kaliteli ve doğru bilgiye dayalıdır. Karar verme sürecinde bilginin yeterliliği ve kalitesi, karar verme probleminin güvenilirliğini ve doğruluğunu belirleyen faktörlerden biridir (Wu et al, 2011).

2.2.TOPSIS yöntemi:

TÜİK veri setinden elde edilen verilerin optimize edilmesinde çok değişkenli kriter belirleme metodu olan TOPSIS kullanılmıştır (Hwang and Yoon, 1981; Chang, 2015). TOPSIS kriterlerarasından en iyi alternatifin belirlenerek ideale en yakın negatif ideale ise en uzak çözümün belirlenmesinde kullanılmaktadır (Tzeng and Huang, 2011).Çok değişkenli veriden ideal çözüm elde etmek için TOPSIS yöntemi için geliştirilen algoritmanın altı basamağı aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

1. Karar matrisi: Veri setinden elde edilen $m \times n$ boyutlu, n adet belirleme ve m adet alternatif kriterden meydana gelen karar matrisi

$x_{11} \quad \dots \quad x_{1n}$

$D = []$ şeklinde oluşturulmaktadır. $D = [x_{ij}]$

2.Normalize karar matrisi: D karar matrisinin elemanlarından $rij = x_{ij}/\sqrt{\sum m_{2ij}}$

göre elde edilen her bir rij elemanlarının oluşturduğu Normalize karar matris $N = [rij]$ şeklinde gösterilir.

$m \times n$

3.Ağırlıklandırılmış Normalize matris: Normalize matrisin her bir rij elemanı $\sum n$ 1 olacak şekilde w_j olasılık ağırlığı ile çarpılarak teki her bir eleman belirlenen bir yöntem ile

hesaplanan $\sum n$ $w_j = 1$ olacak şekilde w_j bileşen karma olasılık ağırlığı ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matrisin $v_{ij} = w_j r_{ij}$ elemanları elde edilir. $V = [v_{ij}]_{m \times n}$ ağırlıklandırılmış normalize matrisinde olasılık ağırlıkları Entropi yöntemi ile elde edilir.

4.İdeal ve negatif ideal çözümler: Ağırlıklandırılmış normalize matrisin (V) sütunlarındaki belirleme kriterlerinden elde edilen değerler optimizasyon (minimizasyon) için kullanılır.

Matrisin sütunlardaki minimum değerli elemanlar $A^+ = \{v^+, v^+, \dots, v^+\}$ ideal çözümleri, maksimum değerli elemanlar ise $A^- = \{v^-, v^-, \dots, v^-\}$ negatif ideal çözümleri oluşturacak şekilde belirlenir. Eğer problemin çözümünde maksimizasyon yaklaşımı kullanılacak ise ideal ve negatif ideal elemanları tam tersi olarak belirlenir.

5.İdeal ve negatif ideal ayırım ölçüleri: İdeal ve negatif ideal noktalara olan uzaklıklar Öklid uzaklığı ile elde edilir. S^+ ve S^- ölçülerinin sayısı alternatif elemanların sayısına eşit olacak şekilde hesaplanır.

6.İdeal çözüme görelî yakınlığın hesaplanması: İdeal ve negatif ideal ayırım ölçüleri kullanılarak alternatifler için ideal çözüme görelî yakınlık değeri $C^+ = S^-/(S^- + S^+)$ olacak şekilde hesaplanır.

3. BULGULAR

Yapılan araştırma sonucu TÜİK verilerini kullanarak elde edilmiş veriler tablolar şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. Normalize karar matrisi

Kriter	6-10 Yaş	11-15 Yaş	6-15 Yaş
Ödev	0,028353823	0,023871273	0,02786881
Sosyal	0,000213067	0,010494277	0,006035223
E-Posta	0,103687555	0,257730227	0,319400246
Mesajlaşma	0,171070612	0,000413628	0,018859684
Oyun	0,182187737	0,543042649	0,41641458
Müzik	0,25623202	0,059139482	0,121787959
Video	0,001935124	4,93819E-05	0,000595889
Ürün	0,80427E-05	0,022028371	0,011354402
Alışveriş	0,25623202	0,083230711	0,077683208

Tablo 2. Ağırlıklandırılmış karar matrisi 6-10 yaş aralığı

	Ödev	Sosyal	E-Posta	Mesaj	Oyun	Müzik	Video	Ürün	Alışveriş
Erkek	0,019469	0,00015	0,069216	0,112216	0,137779	0,165048	0,001378	6,23545E-05	0,195995
Kadın	0,020613	0,000151	0,077203	0,129122	0,119202	0,195995	0,001358	6,21566E-05	0,165048

Tablo 3. Ağırlıklandırılmış karar matrisi 11-15 yaş aralığı

	Ödev	Sosyal	E-Posta	Mesaj	Oyun	Müzik	Video	Ürün	Alışveriş
Erkek	0,016229	0,007604	0,203313	0,000291	0,44594	0,03926	3E-05	0,02	0,05456
Kadın	0,017506	0,007232	0,158395	0,000294	0,30989	0,04423	3E-05	0,02	0,06285

Tablo 4. Ağırlıklandırılmış karar matrisi 6-15 yaş aralığı

	Ödev	Sosyal	E-Posta	Mesaj	Oyun	Müzik	Video	Ürün	Alışveriş
Erkek	0,019054	0,004332	0,24924	0,012973	0,32892	0,080064	0,00042	0,00786	0,052
Kadın	0,020338	0,004202	0,19974	0,013689	0,25537	0,091772	0,00042	0,00819	0,058

Tablo 5. Her alternatif için uzaklıkları hesaplamaları (D + Değeri)

Kriter	6-15 Yaş
Ödev	0,02786881
Sosyal	0,006035223
E-Posta	0,319400246
Mesajlaşma	0,018859684
Oyun	0,41641458
Müzik	0,121787959
Video	0,000595889
Ürün	0,011354402
Alışveriş	0,077683208

Tablo 6. TOPSIS pozitif ve negatif uzaklıklar hesaplamaları

Kriter	A+ (Pozitif)	A- (Negatif)
Ödev	0.0625	0.0391
Sosyal	0.0172	0.00047
E-Posta	0.5857	0.2287
Mesajlaşma	0.3775	0.00068
Oyun	0.8905	0.4016
Müzik	0.5650	0.0969
Video	0.00427	0.00008
Ürün	0.0361	0.00019
Alışveriş	0.5650	0.1365

Tablo 6'da verilen pozitif ve negatif ideal uzaklık değerleri, her bir kriterin karar alternatifleri açısından en iyi ve en kötü performans gösterdiği değerleri ortaya koymaktadır. Pozitif ideal çözümden daha uzak olan kriterler, karar sürecinde daha az tercih edilir konumda yer almaktadır.

Tablo 7. Uzaklık sonuçları ve TOPSIS puanı:

464

Yaş Grubu D+ (Pozitif Uzaklık) D- (Negatif Uzaklık) TOPSIS Skoru

6-10 Yaş	0.751	0.414	0.355
11-15 Yaş	0.823	0.551	0.401
6-15 Yaş	0.494	0.858	0.635

3.1.Sıralama (TOPSIS skoruna göre, yüksek olan daha iyi):

1. **6-15 Yaş** (0.635) — En iyi alternatif
2. **11-15 Yaş** (0.401)
3. **6-10 Yaş** (0.355) — En düşük sıralama

Bu çalışmada çocukların teknoloji kullanım profillerinin değerlendirilmesinde hem TOPSIS hem de Entropi yöntemi kullanılmıştır. Entropi analizi, kriterlerin ağırlıklarını belirleyerek hangi kriterlerin karar sürecinde daha etkili olduğunu göstermiştir.

Entropi değerlerine göre en yüksek ağırlık verilen kriterler **E-Posta (0,319)**, **Oyun (0,416)**, **Müzik (0,121)** ve **Alışveriş (0,078)** olarak belirlenmiştir. Bu durum, çocukların teknoloji kullanımında özellikle bu alanların daha belirleyici ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer kriterlerin ağırlıkları (Ödev, Sosyal, Mesajlaşma, Video, Ürün) görece düşük kalmıştır, bu da karar verme sürecinde bu alanların daha az etkili olduğunu göstermektedir.

TOPSIS sonuçları ise, çocukların farklı yaş gruplarının teknoloji kullanım profillerini kıyaslamıştır:

6-15 yaş grubu, 0.635 ile en yüksek pozitif ideal çözüme yakınlık skorunu almış ve teknoloji kullanımında en dengeli ve tercih edilir grup olarak belirlenmiştir.

11-15 yaş grubu, 0.401 skoru ile orta düzeyde teknoloji kullanımını göstermiştir. Bu grup, özellikle oyun ve e-posta kullanımında yoğunluk sergilemiştir.

6-10 yaş grubu ise 0.355 ile en düşük skorla değerlendirilmiş, kullanım alanları daha sınırlı ve yoğunluk daha düşük bulunmuştur.

Entropi analizi ile belirlenen ağırlıklar, TOPSIS sonuçlarındaki teknoloji kullanım yoğunluğunun yorumlanmasında önemli bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, oyun ve e-posta gibi yüksek ağırlıklı kriterlerin 11-15 ve 6-15 yaş gruplarında daha yoğun kullanılması, bu yaş gruplarının skorlarını artıran faktörlerden biri olmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, farklı yaş gruplarındaki çocukların teknoloji kullanımına ilişkin kriterler üzerinden Entropi ve TOPSIS yöntemi uygulanarak yaş gruplarının teknoloji kullanım profilleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, 6-15 yaş grubunun diğer yaş gruplarına kıyasla daha dengeli ve tercih edilebilir bir teknoloji kullanımına sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaş grubunun pozitif ideal çözüme yakınlığı (TOPSIS skoru 0.635), teknoloji kullanımındaki çeşitlilik ve dengeyi yansıtmaktadır. Teknoloji, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinde önemli faydalar sağlamaktadır. Eğitim materyallerine kolay erişim, interaktif öğrenme ortamları, iletişim ve işbirliği imkânları, yaratıcılık ve problem çözme becerilerinin gelişimi teknoloji sayesinde desteklenmektedir. Özellikle 6-15 yaş grubundaki çocukların teknoloji kullanımının dengeli ve çeşitli olması, bu faydaların daha etkin kazanılmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan, 6-10 yaş grubunun daha sınırlı ve 11-15 yaş grubunun ise daha yoğun ancak belirli alanlara odaklı teknoloji kullanımı, çocukların gelişim ihtiyaçları ve sosyal çevreleriyle uyumlu farklılaşmalar olarak yorumlanabilir. Çalışma, yaş gruplarına özgü dijital davranışların gelişimsel gereksinimlerle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, eğitimciler, ebeveynler ve politika yapıcılar, çocukların teknoloji kullanımını yaşa ve gelişim düzeyine uygun şekilde yönlendirmelidir. Dengeli teknoloji kullanımı, çocukların bilişsel gelişimlerine katkı sağlarken, aşırı ve kontrolsüz kullanımı ise dikkat dağınıklığı, sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Sonuçlar doğrultusunda, 6-15 yaş aralığında teknoloji kullanımını destekleyen programların geliştirilmesi ve bu yaş grubunun ihtiyaçlarına uygun içeriklerin teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, teknoloji kullanımının olumsuz etkilerinin minimize edilmesi için aile içi rehberlik ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilmelidir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, yalnızca nicel verilere dayanılması ve sosyal-kültürel faktörlerin kapsam dışında bırakılması yer almaktadır. Gelecek araştırmalarda psikososyal etkiler, aile yapısı ve eğitim düzeyi gibi değişkenlerin modele dahil edilmesi, sonuçların daha bütüncül değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda çocukların, daha güzel bir gelecek sahibi olabilmeleri ve eğitimden eşit şekilde faydalanabilmelerinde teknolojinin önemi ve eğitim sistemine

entegrasyonunun gerekliliği vurgulanmaktaydı. Teknolojinin eğitim süreçlerine entegrasyonu ile; öğrenme ortamlarının zenginleşmesini, öğrencilerin motivasyonunun artmasını ve bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Özellikle dijital araçlar, öğrenci merkezli öğretim yaklaşımlarının etkinliğini artırmakta ve öğretmenlerin pedagojik pratiklerini çeşitlendirmelerine olanak sunmaktadır. Temur (2024), YZ'nin eğitim sistemine entegrasyonunun farkındalık yaratmayı ve gelecekte yapılacak araştırmalara yön vermeyi amaçladığını ifade etmektedir. Günümüzde yapay zekâ temelli uygulamalar sayesinde öğrencilerin öğrenme hızlarına ve seviyelerine uygun içerikler sunulabilmekte, böylece öğrenme süreçleri daha verimli ve kapsayıcı hâle gelmektedir. Bu durum, bireysel başarıyı artırmakla kalmayıp eğitimde fırsat eşitliğini destekleyen önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Eğitimde teknolojik araçların kullanımı, sadece pedagojik değil aynı zamanda sosyo-ekonomik engelleri aşma açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Uzak bölgelerdeki öğrencilerin kaliteli eğitime erişimi kolaylaşmakta, farklı öğrenme stillerine sahip bireyler için alternatif öğrenme yolları oluşmaktadır. Teknoloji destekli eğitim ortamları, öğrencilerin hem akademik başarılarını artırmakta hem de dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmektedir. Bu durum, öğrencileri geleceğin dijital toplumuna daha hazırlıklı bireyler hâline getirecektir.

Eğitimde teknolojinin sağladığı kazanımların sürdürülebilir olması için, bu araçların pedagojik amaçlara uygun şekilde planlı, etik ve kapsayıcı bir yaklaşımla kullanılması gerekmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, dijital dönüşümün öğrenciler üzerindeki uzun vadeli etkilerini ve öğretmenlerin bu dönüşüme adaptasyon süreçlerini daha detaylı şekilde incelemelidir.

5. KAYNAKLAR

Alho, K., Moisala, M., & Salmela-Aro, K. (2022). Effects of media multitasking and video gaming on cognitive functions and their neural bases in adolescents and young adults. *European Psychologist*, 27(2),131–140. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000477>

Beilmann, M., Opermann, S., Kalmus, V., Vissenberg, J., & Pedaste, M. (2022). The Role of School-Home Communication in Supporting the Development of Children's and Adolescents' Digital Skills, and the Changes Brought by Covid-19. *Journal of Media Literacy Education*. <https://digitalcommons.uri.edu/jmle-preprints/40/>

Cino, D., Brandsen, S., Bressa, N., Eriksson, E., Mascheroni, G., & Zaman, B. (2023). Children's digital skills acquisition in non-formal educational contexts: pedagogical practices, learning, and inclusion opportunities in coding and robotics workshops. *Italian Journal of Educational Research*, 30, 54-72. <https://doi.org/10.7346/sird-012023-p54>

Cino, D., Lacko, D., Mascheroni, G., & Šmahel, D. (2022) Predictors of children's and young people's digital engagement in informational, communication, and entertainment activities: findings from ten European countries. *Journal of Children and Media*, DOI: 10.1080/17482798.2022.2123013

De Coninck, D., & d'Haenens, L. (2023). Gendered perspectives on digital skills and digital activities: Comparing non-binary and binary youth. *Comunicar*, 75. <https://doi.org/10.3916/C75-2023-03>

De Coninck, D., Vissenberg, J., Joris, W., & d'Haenens, L. (2023) Perceived discrimination and digital inequalities among children and young people: studying the multidimensional concepts of digital skills and digital knowledge. *Information, Communication & Society*, 10.1080/1369118X.2023.2205508

De Coninck, D., Waechter, N., & d'Haenens, L. (2023). Predicting self-reported depression and health among adolescents: Time spent online mediated by digital skills and digital activities. *Cyberpsychology Behavior And Social Networking*, 26 (10), 747-754. doi: 10.1089/cyber.2023.0079

Georgiou, M., d'Haenens, L., Zaki, A., Donoso, V., & Bossens, E. (2024). Digital skills of and for lives marked by vulnerability: Being young, refugee, and connected in Europe. *European Journal of Communication*, 39(3), 277-285. <https://doi.org/10.1177/02673231241245321>

Haddon, L., Cino, D., & Doyle, M.-A. (2023). The challenges of conducting systematic evidence reviews: A case study of factors shaping children's digital skills. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*. <https://doi.org/10.1177/07591063221141730>

Koçyiğit, İ., & Özkul, A. S. (2023). Bireylerin Dijital Ayakizi Farkındalık ve Yönetim Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(40), 1290-1310. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1219704>

Toksoy Çağal, M., & Keskin, Y. (2023). Yapay Zekâ ve Robot Teknolojisine Yönelik Risk Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2), 577-598. <https://doi.org/10.32600/huefd.1176896>

Jaron, B., M., Tercova, N., De Coninck, D., Pyżalski, J., Waechter, N., & Machackova, H. (2025). Adolescents' intentional and unintentional cyberhate exposure in Estonia, Finland, Germany, Italy, Poland, and Portugal: The role of perceived discrimination and digital literacy. *Journal of Children and Media*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/17482798.2025.2480091>

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education - where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 16-39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

Zeide, E. (2019). Artificial intelligence in higher education: Applications, promise and perils, and ethical questions. *Educause Review*, 54(3), 1-11

Temur, S. (2024). Yapay zekânın eğitim sistemine entegrasyonunun potansiyel faydaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(3), 2621–2656.

Dilmaç, E. M., Karademir, A., Bilgütay, P., Ay, B., Dikici, A., & Bat Tonkuş, M. (t.y.). 18-49 yaş arasındaki bireylerin dijital bağımlılık düzeylerinin benlik saygısı üzerine etkisinin incelenmesi: İstanbul örneği. *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi & İstanbul Arel Üniversitesi*.

Yılmaz, A. (2023). Dijital ayak izi farkındalığı ve dijital ayak izi yaşantıları arasındaki ilişki: Kuşaklar arası bir karşılaştırma *Necmettin Erbakan Üniversitesi*

Dikici, A., Korkmaz, M., Tüfekçi, G., Yenilmez, Ç., & Cantay, Ş. (t.y.). 18-49 yaş arasındaki bireylerin internet bağımlılığı düzeyleri ile uyku kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul örneği.

Bozkurt, R., Yaman, Y., & Doğu, Ö. (t.y.). Bağımlılıktan korunmada ve sanal zorbalığa maruz kalmada bir aracı faktör olarak duygu düzenleme güçlüğü'nün rolü.

Koç, S., & Seveli, O. (2024, Haziran). Sanal gerçeklik teknolojisinin eğitim alanında kullanımı (Sanal gerçeklik teknolojisinin eğitimde kullanımı) [Sunulmamış konferans bildirisi]. HOCA AKHMED YESEVİ 8. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Konya, Türkiye.

- Filiz, H. (2025). Aile iletişimde teknolojik dönüşüm: Teknolojinin aile bağlarını zayıflatması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 131–145. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.1640257>
- Öngen, O. (2025). Tiyatro ve sinema sanatlarının kamusalılığı: İdeal bir kamusal alanın tanımlanmasına yönelik bir öneri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 15(1), 670–691. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1533303>
- Yüce, E. (2024). Samsun ilçe belediyelerinin web siteleri üzerinden çocuklara yönelik uygulamalarının değerlendirilmesi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 5(1). <https://doi.org/10.58658/kaypod.1377874>
- Kaplan, E., & Arslan, A. (2023, Kasım). İlkokul çocuklarında teknolojinin doğru kullanımı. 8. Uluslararası Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Temur, S. (2024). Yapay zekânın eğitim sistemine entegrasyonunun potansiyel faydaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi / Western Anatolia Journal of Educational Sciences*, 15(3), 2621–2656. <https://doi.org/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması
- Bozkurt, R., Yaman, Y., & Doğu, Ö. (2023.). Bağımlılıktan korunmada ve sanal zorbalığa maruz kalmada bir aracı faktör olarak duygu düzenleme güçlüğü'nün rolü.
- Martí, L., Martín, J. C., & Puertas, R. (2017). A Dea-Logistics Performance Index. *Journal of Applied Economics*, XX(1), 169-192.
- UNICEF, “Çocuklar İçin Teknolojinin ve Dijital Yeniliğin Gücünden Yararlanma

FROM MENEMEN POTTERY TO THE FUTURE: THE CASE OF YOUNG
MASTER OKTAY İDE

MENEMEN ÇÖMLEKÇİLİĞİNDEN GELECEĞE: GENÇ USTA OKTAY İDE
ÖRNEĞİ

Dr. Özlem YILDIZ¹

¹ Dr. İzmir Aliğa Bilsem, İnkılap Tarihi,
ORCID: 0000-0002-7064-4114

Özet: Menemen, Anadolu'nun en önemli çömlekçilik merkezlerinden biri olarak yüzyıllardır kültürel mirasını yaşatmaktadır. Toprağın suyla birleşerek çarkta şekillenmesiyle ortaya çıkan bu zanaat, ustadan çırağa aktarılan tekniklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde bu geleneği sürdüren genç ustalar arasında öne çıkan isimlerden biri Oktay İde'dir. İde, Menemen Çömlek Festivali'nde ödül kazanarak yerel düzeydeki başarısını taçlandırmış, aynı zamanda uluslararası seramik yarışmaları ve sergilerinde de dikkat çekerek Türk çömlekçiliğini dünya çapında temsil etmiştir. Bu yönüyle yalnızca Menemen için değil, Türkiye'nin kültürel zanaat geleneği için de önemli bir figür haline gelmiştir.

469

Oktay İde'nin başarısı, alttan yetişen genç ustalara ilham vermekte ve çömlekçiliğin sürekliliği açısından güçlü bir örnek oluşturmaktadır. Onun atölyesinde geleneksel tekniklerin çağdaş tasarımlarla buluşturulması, hem kültürel mirasın korunmasına hem de yeni pazarların kazanılmasına katkı sağlamaktadır. Menemen'in yakın çevresinde yer alan Larissa ve diğer Aiolis antik kentlerinde seramik üretim merkezlerinin bulunması ise, bu geleneğin binlerce yıllık köklü bir geçmişe dayandığını göstermektedir.

Bu çalışmada yöntem olarak literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili gazete haberleri incelenmiş ve usta-çırak ilişkisini anlamaya yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece, hem yazılı hem sözlü kaynaklardan elde edilen veriler ışığında Menemen çömlekçiliğinin bugünü ve geleceği değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Oktay İde örneği üzerinden yapılan bu çalışma, Menemen çömlekçiliğinin geleceğe taşınmasında genç ustaların belirleyici rolünü ve bu geleneğin kültürel sürdürülebilirlik açısından stratejik önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Menemen çömlekçiliği, Oktay İde, sürdürülebilirlik

Abstract

Menemen has long been recognized as one of the most important pottery centers of Anatolia, where the union of clay and water shaped on the wheel has been transmitted from master to apprentice for centuries. Today, among the young craftsmen who sustain this

heritage, Oktay İde stands out as a leading figure. İde crowned his local success by receiving an award at the Menemen Pottery Festival and further strengthened his reputation through remarkable achievements in international ceramic competitions and exhibitions, representing Turkish pottery on a global scale. In this regard, he has become not only a symbol of Menemen but also a representative of Turkey's cultural craft traditions worldwide.

Oktay İde's success inspires younger generations of apprentices, serving as a model for the continuity of the craft. In his workshop, traditional techniques are merged with contemporary designs, contributing both to the preservation of cultural heritage and the expansion into new markets. The existence of ceramic production centers in nearby ancient settlements such as Larissa and other cities of the Aiolis region demonstrates that this tradition has roots stretching back thousands of years. Thus, Menemen pottery should be considered not only a local handicraft but also a powerful cultural heritage that reflects the archaeological and historical continuity of the region.

Methodologically, this study is based on literature review, the analysis of relevant newspaper articles, and interviews conducted to understand the dynamics of the master-apprentice relationship. Through these written and oral sources, the present and future of Menemen pottery are critically evaluated.

In conclusion, this study, focusing on the case of Oktay İde, reveals the decisive role of young masters in carrying Menemen pottery into the future and highlights its strategic importance in terms of cultural sustainability.

Keywords: Menemen pottery, Oktay İde, sustainability

THE ROLE OF DESCRIPTIVE ACTIVITY ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT
OF ONE-THREE PRESCHOOL-AGED CHILDREN

BİR-ÜÇ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA TƏSVİRİ
FƏƏLİYYƏT MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN ROLU

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical
University, ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Məktəbəqədər yaş mərhələsi uşaqların inkişafı üçün sosial, psixoloji, formalaşması kimi mühüm bacarıq və vərdisləri özündə birləşdirir. Bir-üç məktəbəqədər yaş mərhələsində uşaqlar üçün təsviri fəaliyyət məşğələlərinin də rolunu vurğulamalıyıq. Bu yaş kateqoriyasında uşaqlar əsasən rənglərlə oynamağı sevir. 1-3 yaşlı məktəbəqədər yaşlı uşaqlara sadə əsərlər təqdim edilməli, körpələr gördüyü əşyaları rəngləriylə deməlidirlər. Bu məqalədə bir-üç məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafında təsviri fəaliyyət məşğələlərinin rolu təhlil edilmişdi.

Açar sözlər: Məktəbəqədər, təhsil, 1-3 yaş, təsviri fəaliyyət, məşğələ

Abstract. The preschool age stage plays a crucial role in children's social, psychological, and developmental formation, combining essential skills and habits. In the early preschool stage (ages 1–3), the role of visual arts activities should be particularly emphasized. At this age, children mainly enjoy experimenting and playing with colors. For children aged 1–3, simple artworks should be introduced, and they should be encouraged to identify objects they see through colors. This article analyzes the role of visual arts activities in the development of children aged 1–3 during the preschool stage.

Keywords: Preschool, education, 1–3 years, visual activity, class

Məktəbəqədər yaş uşağın həyatında onun gələcək inkişafı üçün möhkəm əsas yaradan mühüm bir dövrdür. Bu mərhələdə həm fiziki bacarıqlar, həm də duyma və qavrama imkanları sürətlə inkişaf edir. Uşağın nitqə yiyələnməsi isə böyüklərlə gündəlik qarşılıqlı ünsiyyət prosesində tədricən formalaşır. Körpəlik illərində ana və digər böyüklərlə qurulan emosional münasibət aparıcı fəaliyyət növü kimi çıxış edir. Bu cür ünsiyyət uşağın emosional ehtiyaclarını ödəməklə yanaşı, onun sağlam fiziki və psixi inkişafına da güclü təsir göstərir. Məhz bu dövrdə təşkil olunan təsviri fəaliyyət məşğələləri uşağın yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Rəsm, yapışdırma işləri, plastilinlə modelləşdirmə və rənglərlə təcrübələr uşağın

təsəvvürünü genişləndirir və düşüncə çevikliyini artırır. Həmyaşıdlarla birlikdə bu məşğələlərdə iştirak edən uşaq əməkdaşlıq bacarıqları qazanır və sosial mühitə daha asan uyğunlaşır. Beləliklə, təsviri fəaliyyət məşğələləri məktəbəqədər yaşlı uşağın hərtərəfli inkişafını dəstəkləyən ən vacib vasitələrdən birinə çevrilir.

Uşağın həyatının ikinci ili onun inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcı hesab olunur. Bu dövrdə uşaq sadə hərəkətlərdən daha məqsədli və sistemli fəaliyyətlərə keçir, əşyalarla manipulyasiya əsas məşğuliyyətinə çevrilir. Əşyevi-manipulyativ fəaliyyət həm ətraf mühitin öyrənilməsinə, həm də uşağın şəxsiyyətinin ilkin formalaşmasına mühüm təsir göstərir. Eyni zamanda, bu mərhələdə nitq inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki gələcək uşaqlıq illəri üçün zəruri baza məhz bu dövrdə yaranır. Uşağın söz ehtiyatı qısa müddətdə genişlənir: bir yaşında 10–20 söz bilən uşaq iki yaşına yaxın artıq yüzlərlə sözdən istifadə edə bilir. İki yaşlı uşaqlar musiqiyə, nağıllara və bədii sözə həssaslıqla yanaşır, sadə mahnıları dinləməkdən və təkrar etməkdən zövq alır, ritmə uyğun hərəkətlər etməyə çalışır. Bu cür yaradıcılıq fəaliyyətləri uşağın emosional dünyasını zənginləşdirir və onu yeni inkişaf mərhələsinə hazırladır. İki-üç yaş arasında uşaq daha müstəqil olur, hərəkətlərini əlaqələndirməyi və müşahidələr aparmağı öyrənir. Əşya və hadisələri müqayisə edir, sadə nəticələr çıxarır, “Bu kimdir?”, “Nədir?”, “Niyə?” kimi suallar verməklə ətraf aləmi dərk etməyə çalışır. Bu dövrdə lüğət ehtiyatı sürətlə artır, uşaq tədricən hal şəkilçilərindən, feilin zaman formalarından, sifətin dərəcələrindən və sadə bağlayıcılardan düzgün istifadə etməyi öyrənir. Beləliklə, uşaq nitqin qrammatik quruluşuna yiyələnməyə başlayır, rabitəli danışq bacarıqları formalaşır. Artıq kiçik həcmli nağılların məzmununu başa düşür, şeirlər əzbərləyir və gördükləri haqqında ardıcıl danışa bilir.

Bu yaşda təsviri fəaliyyət məşğələləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Rəsm çəkmək, boyalarla təcrübələr aparmaq, plastilindən sadə fiqurlar hazırlamaq və aplikasiyalar qurmaq uşağın müşahidə qabiliyyətini möhkəmləndirir. Bu fəaliyyətlər həm də uşağın suallara cavab tapmaq marağını artırır, yeni sözlərin mənimsənilməsinə və rabitəli nitqin inkişafına şərait yaradır. Musiqiyə və rənglərə qarşı həssaslıq isə təsviri fəaliyyətlə birləşərək uşağın yaradıcılıq potensialını üzə çıxarır.

Uşağın həyatının üçüncü ili onun şəxsiyyətinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyan mərhələdir. Bu yaşda uşaq artıq öz bacarıqlarına diqqət yetirir, böyüklərin tapşırıqlarını yerinə yetirməkdən, oyuncaqlarla səliqəli davranmaqdan, müstəqil geyinməkdən və sadə şeirlər

söyləməkdən qürur duyur. O, həmçinin əvvəl çətin görünən səsləri düzgün tələffüz etməyə çalışır və bunu bacardıqda özünü daha inamlı hiss edir. Üç yaş dövrü uşağın psixoloji inkişafında böhran mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Bu zaman maraqlı oyunlar uşağın diqqətini yayındırır, onu emosional gərginlikdən uzaqlaşdırır və böhranın daha asan keçməsinə kömək edir. Uşağın həyatında insanlar, oyuncaqlar və təbiət hadisələri müxtəlif hisslər oyadır, ona yeni emosional təcrübələr qazandırır. İki-üç yaş arasında uşaqlar əşyaların forması, ölçüsü və rəngi ilə yaxından tanış olur, onları müqayisə etməyi və ümumi xüsusiyyətlərini göstərməyi öyrənirlər. Onlar getdikcə əşyaların əlamətlərini və keyfiyyətlərini sözlə ifadə etməyə başlayır, bu isə nitqin zənginləşməsinə şərait yaradır.

Bu dövrdə təsviri fəaliyyət məşğələləri – rəsm çəkmək, boyalarla işləmək, fiqurlar düzəltmək – uşağın müşahidə qabiliyyətini gücləndirir və əşyaların xüsusiyyətlərini daha yaxşı dərk etməsinə şərait yaradır. Üç yaşına çatan uşaq artıq özünü fərqli bir varlıq kimi dərk etməyə başlayır. O, əvvəlki kimi yalnız adı ilə deyil, “mən” və “mənim” sözlərindən istifadə edərək özünü ifadə edir. Bu isə onun müstəqilliyə can atdığını və “üç yaş böhranı” adlanan psixoloji mərhələnin başladığını göstərir. “Mən özüm” ifadəsini işlədən uşaq böyüklərdən asılı olsa da, artıq müəyyən işləri sərbəst görmək istəyir. Bu cür müstəqillik meyli təsviri fəaliyyət məşğələlərində də özünü büruzə verir: uşaq rəngləri seçmək, xətlər çəkmək, sadə əl işlərini təkbəşinə hazırlamaqla özünü təsdiq etməyə çalışır. Beləliklə, üç yaş dövrü həm mənlilik şüurunun yaranması, həm də yaradıcılıq fəaliyyətləri vasitəsilə uşağın şəxsiyyətinin möhkəmlənməsi üçün mühüm mərhələdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1.Cədərova L. Məktəbəqədər təhsil proqramının (kurikulumun) tətbiqinə dair metodiki tövsiyələr. S 5
2. Əzimzadə A., Nurullayeva Ü., Həsənova T., Cəfərova L., Salayev K. Məktəbə hazırlaşırıq: Dərslik, 1-ci hissə. Bakı: Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, 2019.
3. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum). Bakı: Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, 2023.

**EMOTIONAL INTELLIGENCE AND SELF-REGULATION: A PEDAGOGICAL
PERSPECTIVE
EMOSIONAL İNTELLEKT VƏ ÖZÜNÜTƏNZİMLƏMƏ: PEDAQOJİ BAXIŞ**

Güler NURİYEVA

**Akademik Həsən Əliyev küçəsi 104, Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Ümumi
pedagoji bölümü, öğretmen
Afiyeddin Celilov 86, Azərbaycan Respublikası Tehsil İnstitutu, Korreksiya pedagojisi
doktorantı,
ORCID: 0009-0001-3926-480X**

Özet

Müasir təhsil məkanında təkcə koqnitiv deyil, həm də fərdin emosional inkişafına daha çox diqqət yetirilir. Pedagogika və psixologiyada geniş yayılmış əsas anlayışlardan biri də emosional intellektədir ki, bu da öz emosiyalarını tanımaq, anlamaq və tənzimləmək, eləcə də digər insanların emosiyaları ilə effektiv qarşılıqlı əlaqə qurmaq bacarığı kimi qəbul edilir. Bununla yanaşı, özünütənzimləmə mühüm yer tutur, bu, şəxsi və təhsil məqsədlərinə çatmaq üçün davranış, diqqət və emosional reaksiyalara nəzarət etmək bacarığıdır.

Emosional zəka və özünü tənzimləmə bir-biri ilə sıx bağlıdır. Yüksək səviyyədə emosional intellekt daxili vəziyyətlərin daha uğurlu idarə olunmasına kömək edir ki, bu da öz növbəsində özünü idarə etmə və özünü tənzimləmə proseslərini asanlaşdırır. Pedagoji kontekstdə bu, uşaqların stresli vəziyyətlərin öhdəsindən gəlmək, motivasiya səviyyəsini tənzimləmək, təhsil mühitində konstruktiv münasibətlər qurmaq bacarığında özünü göstərir. Bu keyfiyyətlərin inkişafı ahəngdar şəxsiyyətin formalaşmasında və tədris prosesinin səmərəliliyinin artırılmasında mühüm amil hesab edilir.

Pedagoji nöqteyi-nəzərdən emosional intellektin inkişafı və özünütənzimləmə məqsədyönlü yanaşmalar tələb edir. Ən əhəmiyyətli üsullar arasında interaktiv öyrənmə formalarından, layihə və oyun fəaliyyətlərindən istifadə, həmçinin emosional cəhətdən təhlükəsiz təhsil mühitinin yaradılması daxildir. Bu prosesdə müəllim təkcə bilik daşıyıcısı kimi deyil, həm də uşaqların emosional şüur və özünü idarə etmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyə qadir olan mentor kimi çıxış edir.

Bundan əlavə, emosional intellekt və özünü tənzimləmə meta-mövzu kompetensiyalarının formalaşması ilə birbaşa bağlıdır. Öz emosiyalarını və davranışlarını idarə etmək bacarığı uşaqların müstəqil öyrənmək, tənqidi düşünmək və başqaları ilə konstruktiv qarşılıqlı əlaqədə olmaq qabiliyyətini artırır. Bu, emosional yüklənmə və konsentrasiyanın azalması risklərinin artdığı zaman təhsilin rəqəmsallaşması kontekstində xüsusilə vacibdir.

Beləliklə, emosional intellekt və özünütənzimləmə arasındakı əlaqəyə pedagoji baxış təhsil təcrübəsinin müasirləşdirilməsi üçün yeni perspektivlər açır. Bu aspektlərin təlim və

təhsilin məzmununa daxil edilməsi təkcə akademik uğura deyil, həm də müasir cəmiyyətdə səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətə hazır sosial yetkin şəxsiyyətin formalaşmasına kömək edir.

Anahtar kelimələr: emosional intellekt, özünütənzimləmə, pedaqoji proses, emosional dərkətmə, inkişaf

Summary

In the modern educational context, increasing attention is given not only to cognitive but also to emotional development of the individual. One of the key concepts that has become widespread in pedagogy and psychology is emotional intelligence, which is considered as the ability to recognize, understand and regulate one's own emotions, as well as to effectively interact with the emotions of other people. Alongside this, self-regulation plays an important role, defined as the ability to control behavior, attention, and emotional reactions in order to achieve personal and educational goals..

Emotional intelligence and self-regulation are closely interconnected. A high level of emotional intelligence contributes to more successful management of internal states, which, in turn, facilitates the processes of self-control and self-regulation. In the pedagogical context, this is reflected in students' ability to cope with stressful situations, regulate motivation, and build constructive relationships within the educational environment. The development of these qualities is considered an important factor in the formation of a harmonious personality and increasing the effectiveness of the educational process.

From a pedagogical point of view, the development of emotional intelligence and self-regulation requires targeted approaches. Among the most significant methods are the use of interactive forms of learning, project and game activities, as well as the creation of an emotionally safe educational environment. In this process, the teacher acts not only as a knowledge carrier, but also as a mentor capable of developing students' skills of emotional awareness and self-control.

In addition, emotional intelligence and self-regulation are directly related to the formation of meta-subject competencies. The ability to manage one's emotions and behavior increases students' ability to learn independently, think critically, and interact constructively with others. This is especially important in the context of digitalization of education, when the risks of emotional overload and decreased concentration increase.

Thus, a pedagogical view of the relationship between emotional intelligence and self-regulation opens up new prospects for the modernization of educational practices. The inclusion of these aspects in the content of training and education contributes not only to academic success, but also to the formation of a socially mature personality ready for effective interaction in modern society.

Keywords: emotional intelligence, self-regulation, pedagogical process, emotional awareness, development

THE ROLE OF HANS CHRISTIAN ANDERSEN IN THE WORLD OF CHILDREN
ÇOCUK DÜNYASINDA HANS CHRISTIAN ANDERSEN'İN ROLÜ
HANS KRİSTİAN ANDERSENİN UŞAQ DÜNYASINDA ROLÜ

AYGUN AHMADOVA SHUKUR KIZI

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Anahtar kelimeler: peri masalı, aile, mizah, insanlar, çocuklar, yıllar, bulmak

Keywords: fairy tale, family, humor, people, children, years, find

Hans Andersen nağıllarının içində nağılcı Andersenin öz səsi həmişə eşidilir. Bu səslər Andersenin öz oxucusu ilə sanki üz bəsurət dayanıb onu düşündürmək üçün arayıb-axtardığı jestlər, priyomlardır. Öz balaca oxucusunu-dinləyicisini əyləndirmək, şən, bəzən də acı gülüş, yaxud təbəssümlə, incə yumorla kiçik həcmli nağılları ilə onlara çox şeyləri demək bacarığı, məharəti H.K.Andersenin yazıçı kimi yaradıcılıq motivləridir.

Hans Kristian Andersen 1805-ci ilin, aprelin 2-sində, Danimarkanın Odens şəhərində dünyaya göz açmışdır. Andersen ailənin tək uşağı idi. Atası ayaqqabı ustası, anası isə paltaryuyan işləyirdi. Atasının savadı olmasa da o, oğlunu qədim Danimarka nağılları və Yaxın Şərq xalqlarının “Min bir gecə” nağılları ilə tanış edə bilmiş, oğlunda nağıllara qarşı həvəs oyadaraq, təxəyyülünü inkişaf etdirə bilmişdi. Lakin Hansın 11 yaşı olanda atası xəstələnir və vəfat edir. Anası Andersenin kasıb uşaqlar üçün əsas biliklər verən orta məktəbə yollayır. Artıq 14 yaşında ikən anasına daha Odensdə qala bilmədiyini və mütləq iş tapmaq üçün Kopenhagenə getmək istədiyini bildirir. Anası onun bu sözlərinə inanmır və poçtalyona əlavə pul ödəyir ki, uşağın 3 gündən sonra geri qayıtmasına kömək etsin. Lakin anası uşağın iradəsinə inanmasa da, Andersen bir də heç vaxt bu şəhərə yaşammaq üçün geri dönmür.

Kopenhagenə aktyorluq üçün iş axtarır, lakin çirkin xarici görünüşünə görə heç kim onu aktyorluğa qəbul etmir. Ümumiyyətlə, uşaqlıqdan çirkinliyinə görə təhqirlər eşitməsi sonralar yazıçının “Çirkin Ördək Balası” nağılını yazmasına səbəb olmuşdur. O inanırdı ki, ona xarici görünüşünə görə qiymət verən insanlar bir gün onun daxilinə də qiymət verəcəklər. Ona inanmayıb lağ edən insanlar onu ticarətlə məşğul olmağa çağırırdılar, o, isə heç kimə məhəl qoymadan teatrlara üz tuturdu. Ancaq bir gün onu Danimarka Kral Teatrına işə götürürlər, aktyor kimi yox, sadəcə gözəl soprano (zil səsi) səsi olduğu üçün işə qəbul olunur. lakin tezliklə o səsini itirir. Bu zaman teatr yoldaşlarından biri ona yazmağı məsləhət bilir. O, bu məsləhəti ciddi qəbul edir və yazmağa başlayır. Teatrın direktoru Conas Kollin də ona rəğbət bəsləyirdi və təhsil alması üçün Hansı qrammatika məktəbinə göndərir.

Andersen 1827-ci ildə Elsinor məktəbində də təhsil alır. Andersen 1822-ci ildə artıq “Palnatokun məzarındakı ruh” adlı ilk hekayəsini nəşr etdirir. Bir qədər sonra Andersen Kopenhagen Universitetinə qəbul olur. Yazıçı təhsilini bitirdikdən sonra çox illərini səyahətlər, şeirlər, dram əsərləri yazmaqla məşğul olur. O, ilk sehirli nağıllar kitabının nəşrinə nail olur. Onun maraqlı nağılları Danimarka sərhədlərini aşıb, ölkələr gəzməyə başlayır. Əslində bu nağıllar onun özü, öz başına gələn əhvalatlar idi.

Anasının hələ qız uşağı ikən dilənçilik etməyə məcbur qalması onu “Kibritli Qızcığaz” nağılı yazmasına səbəb oldu, nağılda dünyada bəxti gətirməyən insanların yazıqlığından söhbət açılırdı. Çirkin ördək balası isə əlbəttə ki, özü idi. Bir oğlan uşağı ona köhnə qalay əsgərcik hədiyyə edir, Andersen onu nağıla çevirməyi bacarır. Andersen uşaqların ona verdikləri hədiyyələri atmır, qoruyaraq mücrudə saxlayırdı.

Yazıçı bütün sehirli nağıllarını 1835-1850-ci illər arasında yazmışdı. Andersen ümumilikdə isə 170 nağılın, 5 roman, bir neçə pyes, şeir və oçerk müəllifidir. Onun əsərlərinə cizgi filmləri, filmlər çəkilib, 150-dən çox dilə tərcümə olunub.

Andersen 1867-ci ildə Odens şəhərinə qayıdır, minlərlə insan onu alqışlayır, yazıçıya fəxri ad təltif olunur, ona Danimarkanın milli sərvəti adı verilir. 1872-ci ildə çarpayısından yıxılır və ağır zədələr alır, tezliklə isə qaraciyərində xərçəng xəstəliyi aşkarlanır və yazıcının ölümünə səbəb olur.

Ölümündən əvvəl onu necə dəfn edəcəkləri haqda dostları ilə danışır və dəfn mərasimini planlaşdırır. Andersen avqustun 4-ü 1875-ci ildə Kopenhagen yaxınlığında vəfat edir. Andersen nağıllarının mövzu dairəsi həqiqətən də çox geniş, rəngarəng və əhatəlidir. Andersen yaradıcılığında incəsənət, sənət və sənətkar mövzusu əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Bu mövzuya həsr olunmuş maraqlı əsərlərdən biri də “Bülbül” nağılıdır. Andersen də dünyanın bütün mütərəqqi ziyalıları və yazıçıları kimi, qəti şəkildə əmin olmuşdur ki, yalnız əsl incəsənət, xalqla sıx bağlı olan mədəniyyəti yaşamaqdır.

Andersenin satirik səciyyəli nağılları içərisində “Kralın yeni paltarı” əsəri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Müəllif qədim milli mənbələrdən götürdüyü bu nağıl süjetində öz dövrünün burjuva cəmiyyətinin ikiüzlülüynü və yalanı kəskin satira atəsinə tutmuşdur. Bu nağılda təsvir olunan məzəli və qeyri-adi hadisə vasitəsilə Andersen dövlətçilik həyatını yalan və riyakarlıq üzərində qurulduğunu göstərə bilmişdir. İki kələkbazın guya kral üçün misli-bərabəri görünməmiş paltar tikmək adı ilə ondan böyük həcmdə mukafat qopartmaq istəməsi nağılın əsas 12 hissəsini təşkil edir. Onlar özlərini qeyri-adi dərzi kimi göstərərək, əslində heç bir parça olmadan krala paltar tikirlər və deyirlər ki, bu xüsusi paltardır və axmaqların gözüne görünmür. Təbiidir ki, kral özü, onun əyanları, bu olmayan paltarın varlığına inanır. Ətrafındakı yaltaqlar isə bunun gerçəkliyini bildikləri halda belə, paltarsız kralı tərifləyərək, başqalarına da bunu təlqin etməyə çalışırlar. Kral bu olmayan paltarı guya əyninə geyinir və onu şəhər camaatına göstərməyə çıxır. Bütün camaat da bu tələyə düşür, ancaq bu təsirə qapılmayan bir uşaq deyir ki, “Axı kralın əynində paltar yoxdur!”

Andersenin yaradıcılığında saf məhəbbət mövzusu da əsas yerlərdən birini tutur. Bu mövzu, xüsusilə “Qar kraliçası” nağılında daha qabarıq şəkildə ifadə olunmuşdur. Yazıçı, demək olar ki, özünün bütün ülvı hisslərini, saf duyğularını məhz dostluq, məhəbbət, qarşılıqlı anlama motivlərini bu nağılda ifadə etmişdir. “Qar kraliçası” nağılında Andersen məhz ali insani hissləri ifadə edərək, iki uşağın maraqlı sevgisini yarada bilmişdir. Andersenin fikrincə, şər qüvvələr dünyada nə qədər güclü olsalar da saf məhəbbət və dostluq sayəsində onlara qalib gəlmək mümkündür. Kayı axtara-axtara Qar kraliçasının sarayının astanasına çatdığı zaman Gerdanı arxasında gətirən maral müdrik fin qadınına deyir ki, bu qıza o, xüsusi güc versin, yoxsa bu qızcığaz Kayı xilas edə bilməz. Qadın isə marala belə cavab verir: “Bu qız elə güclüdür ki, mən bundan artıq heç nə edə bilmərəm. Bəyəm sən onun hansı gücə malik olduğunu görmürsən? Fikir ver, axı həm insanlar, həm də heyvanlar ona xidmət edir. O, ayaqyalın dünyanın yarısını keçib gəlib! Bu güc isə onun ürəyində məskən salıb”.

Kiçik nağıllarla yanaşı Hans Kristian Andersen, nisbətən irihəcmli nağıl-povestlər də yazmışdır. Yazıcının kiçik nağıllarında insan obrazları epizodik səciyyə daşıyır, Lakin onun nağıl-povestlərinin baş qəhrəmanları insanlardır və əksinə, əşyalar, heyvanlar və quşlar burada epizodik rolda çıxış edirlər. Andersenin belə nağıl-povestlərindən, xüsusilə “Su pərisi”, “Qar

kraliçası”, “İb və balaca Kristin”, “Buz qız” kimi əsərlərini göstərə bilərik. “Su pərisi” nağıl-povestində əfsanəvi bir canlının-su pərisinin insana saf, təmənnəsiz, fədakar məhəbbətindən bəhs olunur. Burada da real insan həyatı və fantastika bir-birilə qaynayıb-qarışır və tam inandırıcı səciyyə daşıyır. Bu nağılda deyilir ki, dəniz hökmdarının qızı, bir su pərisi çox erkən yaşlarında anasını itirmişdir və dənizin dibindəki təsərrüfatla indi onun “Çox ağıllı və eyni zamanda da çox məğrur nənəsi” məşğul olur. Adi insana aşiq olan bu pəri, bədii ədəbiyyatda təsvir olunan digər pərilərdən fərqli olaraq, məkrli, təhlükəli deyil, o, adi insanı bütün varlığı ilə sevir və onu xilas etmək üçün həyatını qurban verir. Bu nağıl romantik lirik üslubda yazılsa da, tam mənasında real səciyyə daşıyır. “İb və balaca Kristin”, “Qar kraliçası”, “Buz qız” nağıl-povestlərində də belə bir faciəvi hadisələr təsvir olunmuşdur.

Dərin psixoloji səpkidə yazılmış bu nağıllarda dərin ictimai, mənəvi və əxlaqi prinsiplər ifadə olunmuş, maraqlı obrazlar sistemi yaradılmışdır. Andersenin də nağılları digər Avropa yazıçılarının nağılları kimi, yüksək bədii məziyyətlərə malikdir və dünya bədii ədəbiyyatının inkişafında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Doğma Odens şəhərinin insanları, Andersen kitablar aləminə baş vurduqca qarşısında açılan yazıçı dünyasına vurulurdu. Bu kitablarda həqiqətdə var, əfsanədə, nağılda, nəhayət ki, böyük yazıçı təcrübəsi. Yazdı, amma necə yazdı?! Əsl sənət adamı kimi yazdı. Bu nağıllar ideya zənginliyinə, bədii-estetik məziyyətlərinə, zəngin obrazlar sisteminə, forma və məzmun xüsusiyyətlərinə görə bu gün də dünya ədəbiyyatının nadir inciləri sırasına daxildir və bəşəriyyət durduqca onlar da yaşayacaqdır.

Andersenin nağıllarının obraz və personajları çoxçeşidli və rəngarəngdir. Burada baş qəhrəman kimi uşaq da ola bilər eyni zamanda bu nağıllarda adi ev əşyaları, mətbəx avadanlıqları, uşaq oyuncaqları, paltar hissəcikləri, çəmənlidə, həyətyanı sahədə, bostanda bitən bitkilər və gül-çiçəklər, ən adi, hər gün rast gəldiyimiz ev heyvanları və ev quşları-itlər, pişiklər, toyuqlar, hind quşları, bağçada yaşayan nəgməkar quşlar və s. bu nağılların əsas iştirakçıları kimi çıxış edirlər. Bu obrazların hərəsinin öz siması, portreti, fərdi daxili, psixoloji aləmi, həyat tarixçəsi, başına gələn macəralar var və onların hər biri öz dilində, bir qədər kinayəli, bir qədər yumorla danışır.

Andersen yaradıcılığına xüsusi maraq göstərən və onun yaradıcılığından tərcümələr edən hörmətli yazıçımız Mikayıl Rzaquluzadə, XIX əsrin tanınmış Danimarka yazıçısı Hans Kristian Andersenin nağıllarını toplanmışdır və tərcümə edərək uşaq ədəbiyyatı oxucularına maraqlı və onlar üçün yeni olan dünyanın qapılarını açmışdır. Yazıçının Dinamik sujet, danışiq dilinin sadəliyi və canlılığı, dərin emosionallıq, incə yumor onun nağıllarının xarakterik xüsusiyyətləridir.

Folklordan maraqla istifadə etmiş yazıçının nağılları böyüklər üçün də maraqlı və örnək xarakterlidir. Öz uşaq dünyasını düşünə-düşünə özü bu sehrli aləmin sehr-cazibəsindən bir an belə ayrı yaşamadı. Nağıllarının bütün dünyanı gəzib-dolaşacağını düşünən yazıçı hər kəlməni dilinə gətirəndə kağızın üstündə məsuliyyətini itirmirdi. Xəyalında qanadlanan fikrin, ideyanın tilsimini, sehrini-sirrini uşaqların nağıl dünyasının gözlə görünməz biçimində, seçimində qoruyub saxlayırdı. Yazdıqlarını bütün dünya ürəkdən sevdi, onu nağıllar səltənətinin kralı kimi yazdı. Canlı danışiq dili, yürək nağılçı koloriti, yığcam sujet xətti, fantaziya ilə real həyatın poetik vəhdəti, qeyri-adi yazıçı-nağılçı təhkiyəsi H.K. Andersen nağıllarının gözəl tərcümələrinə yeni-yeni cığırar açdı. Və bu cığırarla öz milli folkloruna zənginlik gətirən dünya xalqlarından biri də Azərbaycan türkləri oldu. Andersenin nağılları heç də xalq nağıllarının əkiz tayları deyillər. Andersen nağıllarının içində nağılçı Andersenin öz səsi həmişə eşidilir. Bu səs Andersenin öz oxucusu ilə sanki üzbəsurət dayanıb onu düşündürmək üçün arayıb-axtardığı jestlər, priyomlardır. Öz balaca oxucusunu, dinləyicisini əyləndirmək, şən, bəzən də acı gülüş, yaxud təbəssümlə, incə yumorla, kiçik həcmli nağılları

ilə onlara çox şeyləri demək bacarığı, məharəti H.K.Andersenin yazıçı bəxtinə, qismətinə düşdü.

Buz kraliça və Kay Şahzadə və donuz otaran Andersenin heykəli hələ sağlığında ucaldılıb. Maraqlıdır ki, müəllifi tanınmış heykəltaraş Oqyüst Sabye olan abidənin memarlıq layihəsini yazıçının özü təsdiqləyib. Əvvəlcə, layihədə Andersenin kresloda oturuqlu halda, yanında uşaqlarla birgə təsviri yer almışdı. O bundan narazı qalmış və demişdi: “Bu əhatədə mən nəikni nağıl yazı, heç söz də deyə bilməzdim”. Hazırda paytaxt Kopenhagendəki əsas meydanda Andersenin kresloda əyləşərək əlində kitab tutmuş tənha heykəli var. Tanıdığımız yerlərdən Rusiyanın paytaxtı Moskvada da tanınmış yazıçıya heykəl qoyulub. Bu dəfə səhnədə Andersenin “Kiçik dəniz qızı” nağılının qəhrəmanı Su pərisi görünür. Bu Kopenhagenin simvolu olan “kiçik dəniz qızı” heykəlidir. Heykəl Andersenin “Dəniz qızı” əsərindən ilhamlanaraq yaradılıb.

Yazıçının həyatı uğursuz olmuşdur, bəlkə də, buna görədir ki, uşaqlar üçün yazdığı sehirli nağıllarında iki gənci qovuşdururdu, öz həyatındakı uğursuzluğu qələmi vasitəsilə inkar etməyə, uşaqlara sevginin sonda qələbə çalmasına inandırmağa çalışırdı. “Çirkin ördək balası” o, bu dünyadan tənha uçub getdi.

Maraqlı, yadda qalan dünyanın bir sıra ölkələrini gəzən, öz dövrünün dünya şöhrətli sənət adamlarından H.Heyne, V.Hüqo, A.Düma, C.Dikkens, H.V.Lonqfello kimi yazıçı və şairlərlə görüşən, məktublaşan H.K.Andersen “ölümündən sonra” daha bir uzun ömür yaşayır. Andersenin təsvir etdiyi qəhrəmanlar sevilməyə və təqlid edilməyə bütünlüklə layiqdirlər. Uşaqlar bu qəhrəmanlardan çox şey öyrənə bilər. O, bütün əsərlərində qoçaqlığı, cəsarətliliyi, igidliyi təlqin edir, insana bədbəxtlik gətirən bütün şər qüvvələrə qarşı isə dərin nifrət hissi oyadır. Andersen üçün nağıl hamının başa düşdüyü sadə xalq hekayəsi, əyləncə, fantastik aləmin təsviri deyildi. O, digər nağılçı müəlliflərdən fərqli olaraq, nağılı ciddi bir ədəbi janra çevirə bildi. Andersen qədim nağılların arxaik (mövzusu keçmiş dövrlərlə bağlı olan əsərlər) üslubunu dəyişərək onları müasirləşdirdi, onlara əsl həyatı və fəlsəfi məna verə bildi.

ƏDƏBİYYAT

1.Andersen qızıl medalının bir addımlığında: Azərbaycan uşaq yazıçısı Qəşəm İsabəylinin

yaradıcılıq uğuru Kəsp. 2014. 11 oktyabr. № 166.-s. 16.

2.Qismət A. Kədərli Hans Andersen. Ədəbiyyat qəzeti.-2017.-3 iyun.-№ 20.-s. 6.

3.Yusifovlu R. Hans Kristian Andersen. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Təhsil, 2002.-s. 253.

4.Padşahın təzə libası; Köhnə küçə fənəri: Dünya yazıçılarının nağılları antologiyası
Bakı : Şərq-Qərb, 2014.-s. 34-44.

ÖZET

Andersen'in eserlerine özel ilgi duyan ve eserlerini çeviren saygıdeğer yazarımız Mikayil Rzaguluzade, 19. yüzyılın ünlü Danimarkalı yazarı Hans Christian Andersen'in masallarını derleyip çevirerek, çocuk edebiyatı okuyucularına ilgi çekici ve yeni bir dünyanın kapılarını açmıştır. Yazarın dinamik konusu, günlük konuşma dilinin sadeliği ve canlılığı, derin duygusallığı ve incelikli mizahı, masallarının karakteristik özellikleridir.

Halkbilimi ilgiyle kullanan yazarın masalları, yetişkinler için de ilgi çekici ve örnek niteliğindedir. Çocukluk dünyasını düşünürken, bu büyüdü dünyanın büyüünden ve cazibesinden bir an bile ayrı yaşamamıştır. Masallarının tüm dünyayı dolaşacağını düşünen yazar, her kelimesini diline dökerken kâğıt üzerindeki sorumluluğunu kaybetmemiştir. Hayal gücünde kanatlanmış düşüncenin büyüünü, gizemini, düşünceyi, çocuk masal dünyasının görünmez biçimi ve seçimiyle korumuştur. Yazdıklarını tüm dünya tüm kalbiyle sevdi, onu masal krallığının kralı olarak yazdı.

Canlı konuşma dili, canlı hikaye anlatımı rengi, özlü olay örgüsü, hayal ile gerçek hayatın şiirsel birliği, sıra dışı yazar-hikaye anlatıcısı anlatımı, H.K. Andersen'in masallarının güzel çevirileri için yeni yollar açtı. Ve bu yollarla ulusal folklorlarına zenginlik katan dünya halklarından biri de Azerbaycan Türkleriydi. Andersen'in masalları hiçbir şekilde halk masallarının ikizleri değildir. Andersen'in masallarında, hikaye anlatıcısı Andersen'in sesi her zaman duyulur. Bu ses, Andersen'in okuyucusuyla yüz yüze duruyormuş gibi, onu düşündürmek için aradığı jestler ve tekniklerdir. Küçük okuyucusunu, dinleyicisini eğlendirebilme, onlara neşeli, bazen acı bir kahkaha veya gülümsemeyle, ince bir mizahla birçok şey anlatabilme yeteneği ve becerisi, küçük masallarıyla H.K. Andersen'in Yazarının Talihi ve Kaderi.

Buz Kraliçesi ve Prens Kay ile Domuz Çobanı Andersen heykeli, yazar hayattayken dikilmiştir. İlginç bir şekilde, ünlü heykeltıraş Auguste Sabie tarafından tasarlanan anıtın mimari projesi, yazarın kendisi tarafından onaylanmıştır. Başlangıçta projede, Andersen'in yanında çocuklarla bir koltukta otururken çekilmiş bir resmi vardı. Andersen bundan memnun kalmamış ve "Bu ortamda ne bir masal yazabilir ne de tek kelime edebilirim" demiştir.

Günümüzde, başkent Kopenhag'ın ana meydanında, Andersen'in bir koltukta oturmuş ve elinde bir kitap tutan yalnız bir heykeli bulunmaktadır. Bildiğimiz yerler arasında, ünlü yazarın bir heykeli de Rusya'nın başkenti Moskova'da dikilmiştir. Bu sefer sahnede, Andersen'in "Küçük Deniz Kızı" masalının kahramanı yer almaktadır. Bu, Kopenhag'ın simgesi olan "Küçük Deniz Kızı" heykelidir. Heykel, Andersen'in "Küçük Deniz Kızı" eserinden esinlenerek yaratılmıştır.

ABSTRACT

Our respected writer Mikayil Rzaguluzade, who shows special interest in Andersen's work and translates his works, has collected and translated the fairy tales of Hans Christian Andersen, a famous Danish writer of the 19th century, and opened the doors to a world that is interesting and new to them for readers of children's literature. The writer's dynamic subject, simplicity and liveliness of colloquial language, deep emotionality, and subtle humor are the characteristic features of his fairy tales.

The fairy tales of the writer, who used folklore with interest, are also interesting and exemplary for adults. Thinking about his childhood world, he never lived a moment apart from the magic and charm of this magical world. Thinking that his fairy tales would travel the whole world, the writer did not lose his responsibility on paper when he put every word to his tongue. He preserved the magic, the mystery of the thought, the idea that took wing in his imagination in the invisible form and choice of the children's fairy tale world. The whole world loved what he wrote with all his heart, he wrote him as the king of the fairy tale kingdom. Lively colloquial language, lively story-telling color, concise plot line, poetic unity of fantasy and real life, unusual writer-storyteller narration opened new paths for the beautiful translations of H.K. Andersen's fairy tales. And one of the peoples of the world who brought richness to their national folklore with these paths was the Azerbaijani Turks. Andersen's fairy tales are not at all twins of folk tales. In Andersen's fairy tales, the voice of the storyteller Andersen is always heard.

This voice is the gestures and techniques that Andersen, as if standing face to face with his reader, seeks and searches for to make him think. The ability and skill to entertain his little reader, listener, to tell them many things with cheerful, sometimes bitter laughter or a smile, with subtle humor, with his small fairy tales fell to H.K. Andersen's writer's luck and destiny.

The Ice Queen and Prince Kay and the Pig Herder Andersen statue were erected during his lifetime. Interestingly, the architectural project of the monument, whose author was the

famous sculptor Auguste Sabie, was approved by the writer himself. Initially, the project featured an image of Andersen sitting in an armchair with children next to him.

He was dissatisfied with this and said: “In this environment, I could not write a fairy tale or say a word.” Currently, there is a lonely statue of Andersen sitting in an armchair and holding a book in his hand in the main square of the capital Copenhagen. Among the places we know, a statue of the famous writer was also erected in the Russian capital Moscow. This time, the heroine of Andersen's fairy tale “The Little Mermaid” appears on the stage. This is the statue of “The Little Mermaid”, which is a symbol of Copenhagen. The statue was created inspired by Andersen's work “The Little Mermaid”.

**CHALLENGES AND SOLUTIONS IN ORGANIZING FORMATIVE AND
SUMMATIVE ASSESSMENT OF NATURAL PRONUNCIATION SKILLS IN
AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS**

**AZƏRBAYCAN DİLİ DERSLERİNDE DOĞAL TELAFFUZ ALIŞKANLIKLARININ
FORMATİF VE SUMMATİF DEĞERLENDİRME ORGANİZASYONUNDA
ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

Lale MUSAYEVA

**Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan dili ve öğretim teknolojisi bölümü,
ORCID: 0000-0002-7701-5716**

Özet

Makalede, Azerbaycan dili derslerinde öğrencilerde edebi telaffuz alışkanlıklarının geliştirilmesi ve bu sürecin değerlendirilmesinde karşılaşılan zorluklar incelenmektedir. Edebi telaffuz, dil kültürünün temel göstergelerinden biri olarak öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Ancak formatif ve summatif değerlendirme mekanizmalarının uygulanması sırasında nesnellik, ölçütlerin doğruluğu, bireysel özelliklerin dikkate alınması ve kaynak yetersizliği gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Makalede pedagojik, psikolojik ve teknolojik yaklaşımlar temelinde bu problemlerin çözüm yolları sunulmakta; formatif değerlendirmenin sürekli izleme ve geri bildirim imkânları, summatif değerlendirmenin ise sonuçların ölçülmesi bakımından önemi vurgulanmaktadır.

Azerbaycan dili derslerinin temel amaçlarından biri, öğrencilerde dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi dilin işlevsel yönlerini geliştirmektir. Bu beceriler içinde edebi telaffuz özel bir öneme sahiptir. Edebiyata, konuşma kültürüne ve doğru iletişim becerilerine sahip olmanın başlangıcı doğru seslendirme, tonlama ve ses kültürüdür. Öğrencilerin telaffuzunda sıklıkla lehçe etkileri, fonetik hatalar, hızlı ya da anlaşılabilir konuşma görülmekte, bu da dil kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Modern eğitim sisteminde değerlendirme yalnızca sonuçların ölçülmesi değil, aynı zamanda öğrenmeyi yönlendiren bir araçtır. Bu açıdan formatif (sürekli gözlem, sözlü ve yazılı geri bildirim) ve summatif (final sınavı, test, sunum vb.) değerlendirme yöntemlerinin doğru şekilde uygulanması, edebi telaffuz becerilerinin gelişimi için önemlidir.

Araştırma, temel sorunların değerlendirme ölçütlerinin belirsizliği, kaynakların sınırlılığı ve öğretmenlerin öznel yaklaşımıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Önerilen çözüm yolları arasında nesnel rubrikaların hazırlanması, teknoloji destekli yöntemler (ses kaydı, video analiz, konuşma tanıma programları), bireysel geri bildirim, alternatif değerlendirme yöntemleri (sunumlar, dramatizasyon, münazaralar) ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin güçlendirilmesi yer almaktadır.

Sonuç olarak, formatif ve summatif değerlendirmenin dengeli biçimde uygulanması öğrencilerin dil kültürünü zenginleştirmekte, konuşma becerilerini pekiştirmekte ve Azerbaycan dili öğretiminin kalitesini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan dili, edebi telaffuz, formatif değerlendirme, summatif değerlendirme, dil becerileri, pedagojik yaklaşımlar

Abstract

This article examines the development of literary pronunciation skills in Azerbaijani language classes and the challenges encountered in assessing this process. Literary pronunciation, as one of the key indicators of linguistic culture, plays a vital role in the development of students' speaking abilities. However, when applying formative and summative assessment mechanisms, problems such as lack of objectivity, unclear criteria, limited consideration of individual differences, and resource constraints often arise. Based on pedagogical, psychological, and technological approaches, this article presents potential solutions, highlighting the importance of formative assessment for continuous monitoring and feedback, and summative assessment for measuring final outcomes.

One of the main objectives of Azerbaijani language instruction is to develop the functional aspects of language—listening, speaking, reading, and writing skills—in students. Among these skills, literary pronunciation holds a special significance. Correct articulation, intonation, and voice culture form the foundation for acquiring literature, speech culture, and effective communication skills. Yet, students' pronunciation is often influenced by dialects, phonetic errors, and unclear or overly rapid speech, which negatively affects their linguistic competence.

In modern education, assessment is not limited to evaluating outcomes but serves as a tool for guiding learning. Therefore, the correct application of formative (continuous observation, oral and written feedback) and summative (final exams, tests, presentations, etc.) assessment methods is essential for fostering literary pronunciation skills.

The study indicates that the main challenges are related to unclear assessment criteria, limited resources, and subjective judgments by teachers. Suggested solutions include developing objective rubrics (focusing on phonetic accuracy, intonation, speed, and expressiveness), using technology (voice recordings, video analysis, speech recognition tools), providing individual feedback, applying alternative assessment methods (presentations, role plays, debates), and enhancing teacher professional development.

In conclusion, the balanced implementation of formative and summative assessments enriches students' language culture, strengthens their speaking abilities, and contributes to improving the overall quality of Azerbaijani language instruction.

Keywords: Azerbaijani language, literary pronunciation, formative assessment, summative assessment, language skills, pedagogical approaches

ƏDƏBİYYAT

ƏBDÜLLƏTİF BƏNDƏROĞLUNUN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI
LIFE AND CREATIVITY OF ABDULLATIF BANDAROGLU

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azərbaycan, Bakü

Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti

Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı

Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Əbdüllətif Bəndəroğlu bədii yaradıcılığı ilə müasir İraq-türkman ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamış, ərəb dünyasında dilimizin bədii imkanlarının genişlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Bildiyimiz kimi, türkmanların İraqda məskunlaşmasının tarixi təxminən VII əsrə gedib çıxır. Tarixdə türkmanların Türküstandan Azərbaycana, Azərbaycandan isə İraqa gəlmələri haqqında xeyli məlumatlar mövcud-dur. İraq türkmanları oğuz qrupuna daxil olan tayfa hesab edilir. Ə.Bən-dəroğlu bir sıra araşdırmalarında türkmanların tarixindən bəhs açmış, onların dili ("İraq-türkman dili, Bağdad, 1977"), ədəbiyyatı ("İraq-türkman ədəbiyyatı yolunda bir addım", Bağdad, 1962; "Ata sözlərimiz", Bağdad, 1988; "İraq-türkman ədəbiyyatına bir baxış", Bağdad, 1988) ilə bağlı tədqiqlər aparmış və dəyərli fikirlər söyləmişdir.

Anahtar kelimələr: Ə.Bəndəroğlu, İraq-türkman, yaradıcılıq, ədəbiyyat

Summary

Abdullatif Bandaroglu played an important role in the development of modern Iraqi-Turkmen literature with his artistic creativity, and had a significant impact on the expansion of the artistic possibilities of our language in the Arab world. As we know, the history of Turkmen settlement in Iraq dates back to the VII century. In history, there is a lot of information about the arrival of Turkmens from Turkestan to Azerbaijan, and from Azerbaijan to Iraq. Iraqi Turkmen are considered a tribe included in the Oghuz group. A. Banderoglu has discussed the history of the Turkmens in a number of studies, their language ("Iraq-Turkman language, Baghdad, 1977"), literature ("A step on the path of Iraqi-Turkman literature", Baghdad, 1962; "Our words" , Baghdad, 1988; "An overview of Iraqi-Turkman literature", Baghdad, 1988) conducted research and expressed valuable opinions.

Key words: A. Bandaroglu, Iraqi-Turkmen, creativity, literature

GİRİŞ

İraq-türkman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Əbdüllətif Bəndəroğlu 1937-ci ildə Kərkük elinin Tuzxurmatı qəsəbəsində anadan olmuşdur. Əbdüllətif Bən-dəroğlu "Hekayə" adlı şeirində doğulduğu məkan haqqında məlumat vermişdir. O, orta təhsilini Kərkükdə tamamlamışdır. Bədii yaradıcılığa 13 yaşında – 1950-ci ildə sərbəst vəznə yazdığı "Yavaş" adlı şeiri ilə başlamışdır. O, 1952-ci ildə "Nazim Hikmətə bir məktub" şeirini qələmə alır. Bu şeir 1958-ci ildə Bağdadda nəşr olunan "Əl-insaniyyə" qəzetində çap olunur.

Həmin şeir Əbdüllətif Bəndəroğlunun mətbuatda çap olunan ilk şeiri hesab edilir.

O, siyasi fəaliyyətinə görə 1956-cı ildə neft şirkətləri üçün kadr ha-zırlayan məktəbdən xaric edilmişdir. Bundan sonra memarlıq peşəsinə yiyələnmişdir. Keçən əsrin 50-ci illəri İraqda ictimai-siyasi və ədə- bi-bədii proseslərinin dirçəliş dövrü kimi xarakterizə olunur. 1958-ci ildə İraq Respublikasının elan edilməsindən sonra İraq-türkmanlarına mədəni haqların verilməsi onların mədəni dirşəlişi üçün geniş imkanlaryaratdı. Bir neçə qəzetin dərc olunması, Bağdad radiosunda türkman- lara 30 dəqiqəlik yayım vaxtının verilməsi, müəyyən mədəniyyət də- nəklərinin yaradılması mədəni qurumların fəaliyyəti üçün imkanları genişləndirdi, ilk növbədə isə İraq-türkman ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərməyə başladı. Əbdüllətif Bəndəroğlu bu illərdə ana dilində yazdığı xoyrat, qəzəl, qəsidələri ilə yanaşı, ərəb dilində “Mü- haribənin səsi”, “Sonuncu görüş”, “Aşıqlərin həyatı” və s. hekayələrində yazmışdır. Bu dövrdə o, siyasi fəaliyyətdən də kənarda qalmamış, bu səbəbdən daim siyasi rejimin təzyiqləri ilə üzləşmişdir. Əbdüllətif Bəndəroğlu siyasi təqiblərə məruz qaldığı üçün 1964-cü ildən sonra Yunanıstan və Bolqarıstanda mühacirət həyatı yaşamışdır. Sofiya şəhə- rində türkcə çıxan qəzet və jurnallarda əsərləri çap olunmuş və əldə etdiyi qonorar hesabına yaşamışdır. Bu dövrdə şairin “Yeni işıq”, “Xalq gəncliyi” qəzetlərində və “Yeni həyat” dərgisində milli-azadlıq ideya- ları əks etdirən şeirləri dərc olunmuşdur. Bundan başqa onun “Arzu və Qəmbər, yaxud eşq uğrunda ölənlər” pyesi aktyorların ifasında Bolqa- rıstanda Sofiya radiosu vasitəsilə dinləyicilərə təqdim edilmişdir.

O, 1965-ci ildə İraqa qayıtmış və ictimai-siyasi fəaliyyətini ge- nişləndirmişdir. Əbdüllətif Bəndəroğlu 1970-ci ildə “Yurd” qəzetini çıxarmaqla ərəb dünyasında türkün tarixi, ədəbiyyatı və mədəniy- yətinin kütləvi təbliğatı üçün imkanlar yaratmışdır. Bu dövrdə İraq İnformasiya Nazirliyi nəzdində İraq-türkman mədəniyyət müdirli- yinin yaradılması, televiziya və radioda türkmanca efir vaxtlarının uzadılması, ana dilində məktəblərin açılması və s. hallar türkmanla- rın ədəbi-mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır. Əbdüllətif Bən- dəroğlunun keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq Azərbaycanla sıx əlaqələri olmuşdur. O, 1992-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru seçilmiş, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbay- can Yazıçılar Birliyi ilə əlaqələrini genişləndirməyə başlamışdır. 1999-cu ildə bir sıra vəzifələrdə çalışdığına görə “Yurd” qəzetin- dəki

rəhbərlik fəaliyyətini dayandırmışdır. Lakin 2002-ci ildə “Yurd” qəzetinin baş redaktoru vəfat etdiyi üçün Ə. Bəndəroğlu 2003-cü ilə qədər yenidən bu qəzetə rəhbərlik etmişdir. Ə. Bəndəroğlu bədii və elmi əsərlərdən ibarət 36 kitabın müəllifidir. “Günəş şərqisi” (1969), “Yurd torpağı” (1971), “Gurgur baba” (1973), “Şərq insanları” (1975), “Qərənfil” (1977), “Yolun sonunadək” (2002), “Gecənin qanayan yara-sı” (2003) və s. kitabları Bəndəroğlunun zəngin bədii irsə sahib olma- sından xəbər verir. 1972-ci ildə İraq neftinin milliləşdirilməsi münasi- bətilə Ə. Bəndəroğlunun yazmış olduğu “Gurgur baba” poeması dahi Azərbaycan şairi M. Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasına nə- zirə kimi əhəmiyyətlidir.

Ə. Bəndəroğlu eyni zamanda bir tədqiqatçı olaraq Azərbaycan və Kərkük ədəbiyyatı problemlərini (“Türkmən şairi Füzuli Bayatlı”, “İmadəddin Nəsimi əl-Bağdadi”, “İraq- Türkman ədəbiyyatı yolunda bir addım”, “Azərbaycan şeiri”, “Ata sözlərimiz”) araşdırmış, Azərbay- can və İraq-türkman elminə müəyyən faydalar vermişdir. Onu da qeyd edək ki, Ə. Bəndəroğlunun Azərbaycanla sıx əlaqələrinin qurulmasında, möhkəmlənməsində və davamlı olmasında Azərbaycan ədəbiyyatşü- naslıq elminin görkəmli nümayəndəsi prof. Qəzənfər Paşayevin böyükrolu olmuşdur. Ə. Bəndəroğlu

2008-ci il fevralın 2-də Omanda ürək əməliyyatı zamanı vəfat etmişdir.

Əbdüllətif Bəndəroğluyaradıcılığının ilk dövrü XX əsrin 50-60-cı illərini əhatə edir. O, yara- dıcılığının ilk mərhələsində Nazim Hikmətdən daha çox təsirlənmişdir. Əbdüllətif Bəndəroğlu bu mərhələdə Nazim Hikmət kimi xalqının tale-yini daha çox düşünmüş, haqsızlığa qarşı mübarizə və hürriyyətə çağırışruhlı şeirlər yazmışdır. Bununla yanaşı Əbdüllətif Bəndəroğlu Nazim Hikmətin “Kərəm kimi”, “Günəşi içənlərin türküsü”, “Ceviz ağacı” və s. şeirlərinin ruhunu və formasını saxlamaq şərtilə özünün “Qardaşım Əli”, “Günəş türküsü”, “Fərində” və s. şeirlərini qələmə almışdır. Məsələn, Nazim Hikmətin 1957-ci ildə yazdığı “Ceviz ağacı” şeirindəki

*Mən bir ceviz ağacıyam Gülhanə parkında, Yarpaqlarım suda balıq
kimi qıvıl-qıvıl,*

*Yarpaqlarım ipək dəsmal kimi tırl-tırl, Qopararaq, gülüm,
gözlərinin yaşını sil.*

...Mən bir ceviz ağacıyam Gülhanə parkında,

Nə sən bunun fərindəsən, nə də polis fərində -

misralarının təsiri Əbdüllətif Bəndəroğlunun “Fərində” adlı şeirində aşağıdakı kimidir:

*Mən bir xurma ağacıyam Millət parkında Budaqlarım qurumuş, salxımlarım
tökülmüş, Köklərim torpaq altında.*

Nə sən bunun fərindəsən, Nə dostlarım,

Nə də məni arayanlar fərində

486

Ə. Bəndəroğlu istər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığında bir türk- man olaraq millətinə, yurduna və dilinə xüsusi sevgi nümayiş etdirmiş-dir. Bu sevgi onun poeziyasının ana xəttini təşkil edir.

Şair “İnsan və torpaq” şeirində layiqli vətəndaş kimi torpağa bağ- lılıq hissini nümayiş etdirmiş, öz varlığının torpaqdan güc aldığını dilə gətirmişdir:

Dağ-dərələr keçən insan, Dənizləri aşan insan, İldırım tək çaxan insan Yaşar yenə torpağında

“Doğu insanları”, “Unut buludu”, “Müqəddəs vətənim”, “Yıl- dız-yıldız”, “Yalımlı sevdə”, “Evrəni qucaqlayan sevgi” və s. şeirlərin-də şairin vətənpərvərlik duyğuları tərənnüm olunur:

*Ey müqəddəs vətənim, sənsən edən heyran bizi, Canladan, həm parladan,
təqdir edən insan bizi. Xalqımız istər hər dəm hürr yaşasın, baş əyməsin,
Etməsin istismar qurşunları pərişan bizi.*

(“Müqəddəs vətənim”)

Vətəni azad görmək istəyi Əbdüllətif Bəndəroğlu yaradıcılığında aparıcı mövzulardan biridir. Bu səbəbdən yadellilərin təcavüzünə, talan siyasətinə qarşı barışmazlıq və nifrət onun çoxsaylı şeirlərinin qayəsini təşkil edir:

Yırtıcı qurdların gözləriizimdə,

Əkməgim,suyum, petrolum

Yenə də onların ağzında

və yaxud,

Qapımızın önündən keçər dəmir yolları, Qudurmuş itlər də,

Azmış atlar da,

Qapımızın önündən keçər. Qapımız dəmir yollarına bağlı Qapımız dəmirlə döyülür.

(“Dəmir yolları”)

Əbdüllətif Bəndəroğlu yaradıcılığında dil və yurd sevgisi əsas möv- zulardan birinə çevrilmişdir. Şair “Mərhəbə”, “Ağsu”, “Mən iraqılı türk- manam”, “Kərkük”, “Biz”, “Ana dili”, “Öz dilim” və s. şeirlərində öz türkman qürurunu açıq-aydın ifadə etmiş, türkman soyundan olması ilə fəxr etdiyini bəyan etmişdir:

*Millətimin uğrunda hər zaman qaynar qanım, Dilimi yaşatmaqçın
qalxandır ona canım.*

*Tarix boyu yayıldı Türkməndə mənim soyum, Qorxu nədir bilmədik,
dedik, ölüm mərhəbə.*

*Gəzdim Ural, Altayı, sevgiyə türkü yazdım, Parçalanan dilimə
həsrətlə durub baxdım. Oğuzların səsiylə ildırım kimi çaxdım.*

Uzun illər gülmədik, dedik, ölüm mərhəbə.

(“Mərhəbə”)

“Bir iraqılı türkmanam” şeirində şair elinin, dilinin, mənəvi dəyər- lərinin və s. qorunması uğrunda mübarizə aparan, yurd üçün şəhid olan igidlərin ruhu qarşısında baş əyən, türkün şərəfli tarixindən qürur duyan bir vətənpərvər türkman obrazında çıxış edir:

Bir İraq əsgəriyəm, bir oğuz boyundanam,

Mən Kərkükin oğluyam, adım nəysə yaz mənim, Bu adımlı saxlama

Gəncliyin anlamını İyicə bilməliyiz.

*Sökülməyən sel kimi Bu yerdə durmalıyıq. Ya igid, ya da şəhid Yurdumuzun uğrunda Fədakar
olmalıyıq.*

Ə.Bəndəroğlu bir sıra şeirlərində bir vətənpərvər olaraq igidlik məfkurəsini, torpaq sevgisi ilə yaşamaq idealını önə çəkir:

Biz

Yalnız dağların İgidlik məsləkini Əmən insanlarız. Torpağımızın Eşqiylə

Yaşayıb ölənləriz.

Qan damardan axsa da, səndən başqa kimsəni, İnan sevməm, ey yurdum.

(“Mən İraqlı türkmənəm”)

Kərkük” şeirində isə Kərkük bir qədim yurd yeri olaraq milli ruhun, gələcəyə inamın, mübarizliyin və əyilməzliyin daşıyıcısı kimi təqdim olunur:

İçimdəki həsrətim, İçində yaşar Kərkük.

Analar ninnisiylə Oyanır, yatar Kərkük. Gurgur baba ağlasa, Silkinib qaçar Kərkük. İldırımı dünyaya Alovla çaxar Kərkük.

Ə.Bəndəroğlu poeziyasında ana dili sevgisi xüsusi bir yer alır. “Öz dilim”, “Gənclik böyük sərmayədir”, “Oyanmaq”, “Sevə-sevə”, “Ana dili” və s. şeirlərində şair özünün doğma dil sevgisini ifadə edir, ana südüylə ruhuna hakim olan doğma dili varlığının əsası kimi göstərir:

Ana dilini sevmək,

Ana qucağını sevməkdir, Yaşamın ilk günlərində. Ana dilini sevmək Yenidən yaşamaqdır, Yaşamın son günlərində.

Sən bütün şeylərdən Fərqlisən.

Sən analarımızın südündəki Bəyazlıqsan.

Sən varlığımızsan, Biz də səninlə varıq.

“Oyanmaq” şeirində şairin dil ilə bağlı sevgi, çağırış və həyəcanları öz bədii ifadəsini belə tapır:

Ey dilimdə, qanımda, Qardaşım mənim.

Dilini sev, Sevsinlər səni. Dilini unutsan,

Yıxarlar səni. Dil varlığındır

Əgər varlığını satarsan Alçaqlar bazarında Satarlar səni.

*Əbdüllətif Bəndəroğlunun bədii yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu və Azərbaycan sevgisi xüsusi yer tutur. Görkəmli ədəbiyyatşünas alim, professor Qəzənfər Paşayev Əbdüllətif Bəndəroğlunun Azərbaycanla əlaqələrini yüksək dəyərləndirmiş, onu İraqda-Kərkük diyarında mədəniyyətimizin, dilimizin və ədəbiyyatımızın yorulmaq bilməyən fədakar təbliğatçısı və tədqiqatçısı hesab etmişdir *.*

Əbdüllətif Bəndəroğlunun Azərbaycanla bağlı yazdığı ilk poeziya nümunəsi onun Bakını görmək həsrəti ilə 1961-ci ildə qələmə aldığı "Bakıya həsrətlərim" adlı şeiridir:

*İçimdə sönməz, yanar, Şiddətlə şövq Bakıya. Yoldaşlarım da bilir, Məndə var zövq
Bakıya. Bir dostum daim sorar, Səfərin yox Bakıya?*

O, "Bakı", "Mən Bağdadda, yar Bakıda", "Qız qalası", "Qəlbimiz- də, könlümüzdə" və s. şeirlərində Azərbaycana sevgi duyğularını ifa- də etmiş, azərbaycanlılarla türkmənlərin eyni kökdən və bir bütövün parçaları olmalarını xüsusi vurğulamış, böyük məhəbbətlə yurdumuza olan heyranlığını əks etdirmişdir:

Azərilər səsinə

Mənim qəlbim heyrandır. Əslimiz Azər isə

Dilim həm də türkməndir

Bax: Qəzənfər Paşayev, "Heyf sənə, Bəndəroğlu". Borcumuzdur bu ehtiram, Bakı, 2010, səh. 147-154.

Mənim bütün varlığım, Ellərimə qurbandır.

489

Əbdüllətif Bəndəroğlu "Gurgur baba", "Qərənfil", "Acı mənim, ümid sənin, qasırgalar həpimizin" adlı poemalar müəllifi kimi də tanınmışdır. Onun poemaları içərisində "Gurgur baba"nın xüsusi yeri vardır. Müəllif poemanı İraqda neftin milliləşdirilməsi münasibətilə 1972-ci ildə Bağdadda qələmə almışdır. Poemada Gurgur baba müraciət obyekt-i olaraq məkan anlamında işlədilməklə yanaşı, müqəddəsliyin, inamın, ümidin və s. simvoluna çevrilir. Müəllifin poemaya bu adı verməsi təsadüfi deyil. Çünki Gurgur baba Kərkükdə tükənməyən bir neft mənbəyi, həmçinin ədəbiyyatın müqəddəs ocağı və xalqın ziyarət yeridir. 36 bənddən ibarət olan "Gurgur baba" poeması dahi Azərbaycan şairi M. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam"ına nəzirə kimi yazılmışdır. Hər iki poema müxtəlif ölkələrdə yerləşən konkret məkanlarla bağlıdır. Heydərbaba Cənubi Azərbaycanda bir dağdırsa, Gurgur baba Kərkükdə neftin alovlandığı məkandır. Şəhriyar öz fikir və ideyalarını Heydərbabaya müraciət etməklə oxucuya çatdırırsa, Heydərbabadan bir tribuna kimi istifadə edərsə, Əbdüllətif Bəndəroğlu da Gurgur babadan eyniməqsədlə yararlanır:

Gurgur baba, vaxtı gəldi, bir gurla, Atəş saçıb yurdumuzu bir nurla Yax kinləri ürəklərdə o qorla Aydınlat tez qaranlığı, hər yanı,

Sil gözlərdən sisləri, həm dumanı.

Onu da qeyd edək ki, İraq-türkmən ədəbiyyatında M. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasına 40-dan çox nəzirə yazılmışdır. "Gurgur baba" poeması İraqda "Heydərbabaya salam" poemasına nəzirə şəklində yazılmış üçüncü poemadır. Əbdüllətif Bəndəroğludan yeddi il əvvəl, yəni

1965-ci ildə İsmayıl Sərttürkman “Gurgur babaya salam” və Hüseyn Əli Mübarək “Tuzxurmatı” adlı poemaları ilə İraq-türkman ədəbiyyatında Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasına nəzirə yazmağın əsasını qoymuşlar. Əbdüllətif Bəndəroğlu “Gurgur baba” poemasını yazarkən Şəhriyar üslubunu, “Heydərbabaya salam” poemanın forma xüsusiyyətlərini saxlamağa çalışmış, ifadənin ən sadə deyimdə, danışq üslubunda olmasını təmin etmişdir. Hər iki poema beşliklər şəklində heca vəzninin 4-4-3 bölgüsündə yazılmışdır:

Gurgur baba, Heydərbaba ağladı, Şəhriyarın yarasını bağladı,

Daşa dönən ürəkləri dağladı

Sən də bir az Təbriz üçün yan, baba, Qan qardaşı, qan qusuruq, qan, baba.

Gurgur baba, sönməz sənin ocağın, Qaranlıqda pırıl-pırıl çırağın

Ver əlini, tut sözümə qulağın. Alovunu gecə-gündüz saç bizə, Salam göndər Şəhriyara, Təbrizə.

Poema “Heydərbabaya salam” əsərinin üslubuna uyğun yazılsa da, təbii ki, əsərdə Əbdüllətif Bəndəroğlu özünəməxsus orijinal üslubu qo- ruyub saxlamışdır. Əbdüllətif Bəndəroğlu “Gurgur baba” poemasında həyat barədə düşüncə, mülahizə və münasibətlərini bir çox hallarda ic- timai-siyasi səciyyədə ifadə edir:

Gurgur baba, bax dünyaya, gör bu gün, Məzlumların hallarını sor bu gün.

Bizim kimi öz nəfsini yor bu gün Aclıq çəkən kimsələrlə dərdləş gəl, Yorğun-argın insanlarla birləş gəl.

Poema İraq xalqının ictimai-siyasi həyatı ilə birbaşa bağlılığı baxı- mından əhəmiyyətliidir. Qeyd etdiyimiz kimi, əsər 1972-ci ildə İraq ne- tinin milliləşdirilməsi münasibəti ilə qələmə alınmışdır. Lakin poema eyni zamanda İraq, Fələstin, Vyetnam, Laos və Afrika xalqlarının milli azadlıq mübarizəsinə də həsr edilmişdir. Məsələn, müəllif poemanın 12-ci bəndində tarixi proseslərə uyğun olaraq 1946-cı ildə İraqın sərvətini talayan ingilis

müstəmləkəçilərinə qarşı ilk mübarizənin aparıldığı məkan (Gavur bağı) və bu mübarizədə ilk şəhid kimi tarixə düşən şəxs (Şakir) haqqında aydın təsəvvür yarada bilir:

Zülm evini yaxar sənin ocağın, Sevgi verər, sevinc saçar qucağın. Ana evi, ata evi bucağın,

Gurgur baba, “Gavur bağı” bizimdi, Şəhid düşən igid Şakir bizimdi.

O cümlədən, poemanın ayrı-ayrı bəndlərində Fələstin, Laos, Vyet- nam, Kamboca, Afrika və s. məkanlarda cərəyan edən proseslər fonun- da həmin ölkə xalqlarının azadlıq çarpışmaları və müstəmləkəçilərə nifrəti əks etdirilir:

Kambocada qanlı sellər axarkən, Qurtuluşun şimşəkləri çaxarkən
İstismarın köklərini yaxarkən, Gurgur baba, sən də bizdən salam et,
Bizi düşün, hürriyyəti tamam et.

Gurgur baba, Afrikanı bir dolan, Zəncilərin hallarını ol soran.

Əbdüllətif Bəndəroğlu “Gurgur baba” pomasında doğma yurdun bir parçası kimi kəndə olan sevgisini izhar edir, kəndi kökə bağlılığın, tə- mizliyin, vicdanın, şərafət mənbəyi və nümunəsi hesab edir:

*Gurgur baba, kəndlilərin unutma, Kənddən gələn insanları durutma.
Sözü söylə, damağımı qurutma.*

Kənddən əsər varlığımız, şanımız, Kənd içindən doğubdur vicdanımız.

Kəndli oldu, inam verdin sən bizə, Yol aradıq getmək üçün ulduza,

*Qanad açdıq günəş kimi gündüzə. Gurgur baba, verimlidir torpağın,
Qaranlığı aydınladır çırağın.*

Əbdüllətif Bəndəroğlu “Qərənfil” adlı digər poemasını Bakıda yazmışdır. Poema ilk dəfə 1977-ci ildə Bakıda kitab şəklində çap olunmuşdur. Qeyd edək ki, şair bu poemadan əvvəl “Qərənfil” adlı şeir də qələmə almışdır. Poemada qərənfil simvolik mənə kəsb edir. Əbdüllətif Bəndəroğlu bununla bağlı fikir yürüdərkən qeyd etmişdir ki, “mənim qərənfilim çiçək deyil, o, yurd da ola bilər, sevgili də ola bilər, təmiz ürəkli insan da, sən də, mən də...” Şair bu poemada vətənpərvərlik duyğularını, məmləkət sevgilərini, insana xas gözəl keyfiyyətləri və s. dilə gətirmiş, gözəl poetik lövhələr yaratmaqla ideyanı oxuculara çatdırmışdır.

*Dağlar başı sisli duman alanda, Gözlərimiz qan yaşıyla dolanda,
Aclıq, qorxu qanadını salanda, Sən də görün qüvvətinlə, qərənfil, Əl-
ələ ver millətinlə, qərənfil*

Əbdüllətif Bəndəroğlunun “Acı mənim, ümid sənin, qasırgalar hə- pimizin” adlı üçüncü poeması sərbəst vəznə, lakin folklor ənənəsinə uyğun yazılmışdır. Poemada xoyratlardan geniş istifadə əsərdəki xəlqi-lik ruhunu xeyli gücləndirmişdir:

Qanadlanar,

*Quş uçar qanadlanar, Kəsmə, atar qanadım Gözümdən qan atlanar
Körpələr dil açarkən Hecalar qanadlanar*

Ümumiyyətlə, özünəməxsus spesifik bədii xüsusiyyətləri ilə fərqlənən, müxtəlif janrlarda formalaşan, milli və bəşəri dəyərlər qə- zanan Əbdüllətif Bəndəroğlu yaradıcılığı təkcə İraq-

türkman ədəbiy- yatında deyil, eyni zamanda, ümumtürk ədəbiyyatında da möhtəşəm yerlərdən birini tutur.

KAYNAKLAR

1. Bəndəroğlu Ə. Qərənfil, Bakı, 1977
2. Bəndəroğlu Ə. Göylər unutmuşdu yağacağım. (Tərtib edən Q. Paşayev), Bakı, 1992
3. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
4. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2014

AZERBAIJANI ASHIG POETRY.

Leyla Ziyafat Hasanova

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology, teacher. Orcid ID: 0009-0006-9057-9205

Summary: Ashig poetry is the main source of our national poetry. The precious poetry created by the classical masters of this poetry, which gives a unique character to the living folk spoken language with its flowing dynamics, color, heart-warming style of expression, clear, transparent and natural images, examples have been memorized by languages for centuries.

Key words: the art of minstrels, folklore, minstrel, folk creativity

Summary: bard's poem is the main source of our national poetry. The precious poetry created by the classical masters of this poetry, which gives a unique character to the living folk spoken language with its flowing dynamics, color, heart-warming style of expression, clear, transparent and natural images, examples have been memorized by languages for centuries.

Key words: the art of minstrels, folklore, minstrel, folk creativity

The history of the art of the poet-ashug is ancient. It is a testament to the rich culture of the Turkic people. As a bridge between oral and written literature, the art of the poet-ashug has been the backbone of Azerbaijani literature, and when written literature absorbed the politics of the time into its soul, folk literature, the art of the poet-ashug, stood face to face with politics, spoke its word with all its might, and emerged from the trials of history with honor. The people have transferred such magnificent monuments to their memory for millennia, passed them down from generation to generation, polished them, and in due time, a wise man wrote them down and preserved the original and lived them. Of course, time has its own habits, and art is also in its own business. Art absorbs the good and the bad, the true and the false, almost the entire face of the time into its soul. That is why the classics were right in saying that the artistic word art of the people is the companion of history. From this perspective, the art of the ozan-ashyg has filtered various moments of history through its artistic filter and has become its interpreter. As scientific and technical inventions evolve in great historical periods, both artistic and verbal art inevitably contain them, influence them, and direct them to their own fantasy. All progressive evolution, socio-political development, literature and art have always kept pace with each other and complemented each other. The collection and study of the heritage of the ozan-ashyg art began in the 20th century (although more or less research was conducted in the 19th century). For the first time in the 20th century, the monument "Dade Gorgud", followed by "Koroglu", as well as the literary heritage of the creative master ashys known among the people, was collected and published. Along with experienced specialists such as Salman Mumtaz, Hummet Alizadeh, Hamid

Arasli, Mammadhuseyn Tahmasib, Mirali Seyidov, Ahliman Akhundov, who lived with national feelings, new enthusiasts and teachers also took part in such a sacred work. Generations replaced each other, and the initiative for more organized collection and research expanded. Collection and research work began to be carried out both at the Institute of Literature of ANAS (Folklore Department) and in the literature departments of higher schools. Teachers Pasha Efendiyev and Vagif Veliyev wrote the textbook "Folk Literature" for higher schools. The collection, research and study of the art of the ozan-ashyg was carried out in various directions; The mutual study of the Oghuznames and the "Dade Gorgud" tribes in the Turkic world, the comparative study of the "Koroglu" epics in the Middle Ages, as well as the collection, publication and study of ashug creativity, dissertations and scientific works were written about individual ashugs - masters such as Gurbani, Sari Ashug, Abbas Tufarganli, Khasta Gasim, Ashug Ali and Alegar. Back in the 1960s, Professor M.H. Tahmasib, while classifying the epic genre in his monograph "Medieval Azerbaijani Epics", noted that since Azerbaijani folk epics were not collected and studied as a whole, it was impossible to classify them completely. There was great truth in these remarks of M. Tahmasib. Because during the Soviet period, ideological sabotage against culture, ancient heritage, and especially the genealogy of the Azerbaijani people did not allow the study of ancient Turkic-Azerbaijani, as well as common epics of the Turkic peoples. Even the study of the "Kitabi-Dade Gorgud" epic was banned.

Ashiq poetry is the main source of our national poetry. The valuable examples created by classical masters of this rich poetry such as Gurbani, Abbas Tufarganli, Khasta Gasim, Sari Ashiq, Huseyn Shamkirli, Ashiq Alasgar, Ashiq Ali, Huseyn Bozalganli have been memorized by generations of languages.

494

The ashig, who is with the people in good times and bad, is the representative and exponent of the national spirit. The art he creates has a great influence on the rise of the spirit of heroism and patriotism of our people, instilling feelings of love for life, humanism, and admiration for beauty.

The ashig does not end his duty only by singing beauty songs. He creates great artistic wonders that call for heroism, war, struggle, decency, and culture, and that help our national unity. The ashig does not end his duty only by singing beauty songs. He creates great artistic wonders that call for heroism, war, struggle, decency, and culture, and that help our national unity.

Our people, who believe that "the ashig is the mother of the people, the voice of truth," have treated their master artists as a sublime symbol that brings blessings and happiness for hundreds of years. Musicians, poets, actors, and dancers, who uniquely combine syncretic qualities, have become influential and respected figures who preserve and strengthen the national-mental qualities of the epic that guides the spiritual life of society.

The epic "Dede Gorgud", which our great leader and genius Heydar Aliyev called "a magnificent monument of our national existence", and the epic "Koroglu", which is a

continuation of that tradition, are examples of the art of the ozan-ashug, as masterpieces of the spiritual culture of our people. Uzeyir Hajibeyov's opera "Koroglu", one of the rare pearls of our national musical culture, is based on ashug music. Many Azerbaijani and foreign composers have repeatedly benefited from ashug music in their works.

At the same time, the art of ashug combines various historical periods of our culture into a single process, thanks to which people develop a sense of attachment to their cultural past and an inheritance of the ancient roots of national culture.

References:

1. Eldarova A. Azerbaijani ashug art. Baku, 1996, 165p.
2. Gasimli M. Ashug art: sources, historical formation and environments. Baku, 1997, 50p.
3. Gasimli M. Ozan-ashug art. Baku, 2011, 304p.
4. Namazov G. History of Ozan-ashug art. Baku, 2013, 480p.

**PRESERVATION AND TRANSMISSION OF NATIONAL AND SPIRITUAL
VALUES IN THE EDUCATIONAL PROCESS
MİLLİ-MANEVİ DEĞERLERİN EĞİTİM SÜRECİNDE KORUNMASI VE
GELECEK NESİLLERE AKTARILMASI
MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN TƏDRİS PROSESİNDƏ QORUNMASI
VƏ GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRƏ ÖTÜRÜLMƏSİ**

ARZU KƏRİMOVA

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),
ORCID:0000-0002-2662-6015**

ÖZET

Azerbaycan halkı, bin yıllar boyunca milli-manevi değerleriyle tarih sahnesinde tanınmıştır. Bu değerler, halkın kimliğini, aidiyetini, yaşam tarzını ve dünya görüşünü belirleyen önemli unsurlardır. Küreselleşme şartlarında milli-manevi değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, devletin, toplumun ve eğitim sisteminin en önemli görevlerinden birine dönüşmüştür. Özellikle eğitim sürecinde bu değerlerin tanıtılması, öğrencilerin manevi dünyasının şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır.

Makalede milli-manevi değerlerin mahiyeti, onların eğitim sürecinde korunma yolları ve genç nesle aktarılma mekanizmaları geniş biçimde incelenmektedir. Esas dikkat, okullarda milli-manevi terbiyeye, öğretmenlerin sorumluluklarına ve ders programlarında bu konunun yer almasına yöneltilmiştir. Ayrıca modern bilgi-iletişim teknolojilerinin etkisi, küreselleşmenin yarattığı zorluklar ve bu alandaki devlet politikalarının önemi açıklanmaktadır.

Milli-manevi değerlerin eğitim sürecinde korunması sadece geleneklerin öğretilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda onların öğrencilerin günlük yaşamına uygulanmasıyla da ilgilidir. Bu durum, pedagojik yaklaşımların yenilenmesini ve derslerin daha yaratıcı yöntemlerle işlenmesini gerektirir. Eğitim sürecinde milli müzik, edebiyat, folklor örnekleri, tarihi olaylar ve kahramanlık gelenekleri geniş şekilde kullanılmalıdır. Böyle bir yaklaşım, gelecek nesillerde milli kimliğin güçlenmesine, vatanseverlik duygularının artmasına ve sağlıklı bir manevi ortamın oluşmasına hizmet eder.

Sonuç olarak belirtilebilir ki, milli-manevi değerlerin korunması ve aktarılması yalnız pedagojik bir mesele değil, aynı zamanda milli güvenlik meselesidir. Çünkü milli-manevi değerlerine sahip çıkan gençlik, devletin sürekli gelişiminin ve bağımsızlığının teminatçısı olabilir. Eğitim kurumlarının bu bakımdan sorumluluğu oldukça büyüktür ve bu alanda sistemli bir faaliyet zorunlu şarttır.

Anahtar Kelimeler: milli-manevi değerler, eğitim süreci, vatanseverlik, gençlik, gelenek, milli kimlik.

ABSTRACT

For millennia, the Azerbaijani people have been recognized on the stage of history through their national and spiritual values. These values are crucial factors that determine the identity, belonging, lifestyle, and worldview of the nation. In the context of globalization, the preservation and transmission of national-spiritual values to future generations has become one of the most important responsibilities of the state, society, and the educational system. Particularly, the promotion of these values within the educational process plays a vital role in shaping the moral world of students.

This article broadly explores the essence of national-spiritual values, the ways of preserving them within the educational process, and the mechanisms for transmitting them to the younger generation. The main focus is directed toward moral education in schools, the responsibilities of teachers, and the integration of these issues into curricula. Additionally, the impact of modern information and communication technologies, the challenges posed by globalization, and the significance of state policy in this field are discussed.

Preservation of national-spiritual values in the educational process is not limited to teaching traditions alone, but also involves their application in students' daily lives. This requires both the renewal of pedagogical approaches and the use of more creative teaching methods. The educational process should actively employ examples of national music, literature, folklore, historical events, and heroic traditions. Such an approach contributes to strengthening national identity in future generations, enhancing patriotic feelings, and fostering a healthy moral environment.

In conclusion, it can be stated that the preservation and transmission of national-spiritual values is not merely a pedagogical issue but also a matter of national security. A youth that embraces its national and spiritual values can ensure the sustainable development and independence of the state. The responsibility of educational institutions in this regard is immense, and systematic activity in this field is an essential condition.

Keywords: national-spiritual values, educational process, patriotism, youth, tradition, national identity.

XÜLASƏ

Azərbaycan xalqı minilliklər boyu öz milli-mənəvi dəyərləri ilə tarix səhnəsində tanınmışdır. Bu dəyərlər xalqın kimliyini, mənsubiyyətini, həyat tərzini və dünyagörüşünü müəyyənləşdirən mühüm amillərdir. Qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi dövlətin, cəmiyyətin və təhsil sisteminin ən vacib vəzifələrindən birinə çevrilmişdir. Xüsusilə təhsil prosesində bu dəyərlərin təbliği, şagirdlərin mənəvi dünyasının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Məqalədə milli-mənəvi dəyərlərin mahiyyəti, onların tədris prosesində qorunma yolları və gənc nəsə ötürülməsi mexanizmləri geniş şəkildə araşdırılır. Əsas diqqət məktəblərdə milli-mənəvi tərbiyə məsələlərinə, müəllimlərin üzərinə düşən vəzifələrə və dərs proqramlarında bu mövzunun əksinə yönəldilir. Bundan əlavə, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının təsiri, qloballaşmanın yaratdığı çətinliklər və bu sahədə dövlət siyasətinin əhəmiyyəti izah olunur.

Milli-mənəvi dəyərlərin tədris prosesində qorunması yalnız ənənələrin öyrədilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də onların şagirdlərin gündəlik həyatına tətbiq olunması ilə bağlıdır. Bu isə həm pedaqoji yanaşmaların yenilənməsini, həm də dərslərin daha yaradıcı metodlarla keçirilməsini tələb edir. Tədris prosesində milli-musiqi, ədəbiyyat, folklor nümunələri, tarixi hadisələr və qəhrəmanlıq ənənələri geniş istifadə olunmalıdır. Belə yanaşma gələcək nəsillərdə milli kimliyin möhkəmlənməsinə, vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsinə və sağlam mənəvi mühitin formalaşmasına xidmət edir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və ötürülməsi yalnız pedaqoji məsələ deyil, həm də milli təhlükəsizlik məsələsidir. Çünki öz milli-mənəvi dəyərlərinə sahib çıxan gənclik dövlətin davamlı inkişafı və müstəqilliyinin təminatçısı ola bilər. Təhsil müəssisələrinin üzərinə düşən məsuliyyət bu baxımdan olduqca böyükdür və bu sahədə sistemli fəaliyyət vacib şərtidir.

Açar sözlər: milli-mənəvi dəyərlər, təhsil prosesi, vətənpərvərlik, gənclik, ənənə, milli kimlik.

Giriş. Milli-mənəvi dəyərlər xalqın varlığını yaşadan, onun tarixi köklərini və mədəni irsini qoruyub saxlayan əsas mənəvi sərvətlərdir. Azərbaycan xalqı qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə və dərin fəlsəfi düşüncəyə malikdir. Bu dəyərlər əsrlər boyu nəsildən-nəsələ ötürülərək xalqın milli kimliyini formalaşdırmış, milli birliyin əsasını təşkil etmişdir.

Müasir dövrdə cəmiyyətin sürətli inkişafı, informasiya texnologiyalarının geniş yayılması, qloballaşmanın təsirləri milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasını daha da aktuallaşdırır. Bu səbəbdən təhsil sistemi yalnız bilik verməklə kifayətlənməməli, həm də şagirdlərin milli-mənəvi tərbiyəsini, vətənpərvərlik ruhunda böyüməsini, milli kimliyini dərk etməsini təmin etməlidir.

Təhsil prosesi gənclərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır. Ona görə də milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi tədris prosesinin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır.

Əsas hissə. 1. Milli-mənəvi dəyərlərin mahiyyəti və funksiyaları. Milli-mənəvi dəyərlər xalqın tarixi, dini, mədəni, fəlsəfi və etik təcrübəsinin əsasında formalaşmışdır. Onlar yalnız adət-ənənələrin, mərasimlərin və musiqi nümunələrinin cəmi deyil, həm də xalqın

düşüncə tərzini, dünyagörüşünü, mənəvi ideal və məqsədlərini özündə əks etdirən sistemdir. [1, 31]

Bu dəyərlərin əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

–Milli kimliyin qorunması: Xalqın başqa xalqlardan fərqləndirici xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

–Tarixi yaddaşın saxlanması: Ənənələrin ötürülməsi vasitəsilə nəsillər arasında bağ yaradır.

–Mənəvi tərbiyə: İnsanlarda vətənpərvərlik, ailə bağlarına hörmət, böyüyə ehtiram, kiçiyə qayğı kimi keyfiyyətləri formalaşdırır.

–Cəmiyyətin birliyi: Milli-mənəvi dəyərlər cəmiyyətin bütün təbəqələrini birləşdirən ortaq məxrəcə çevrilir.

2. Təhsil prosesində milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və tətbiqi. Təhsil sistemi bu dəyərlərin gələcək nəsillərə ötürülməsində başlıca vasitədir. Müasir tədris prosesində milli-mənəvi dəyərlərin qorunması aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilə bilər:

–**Proqram və dərsliklərdə əks olunma:** Təhsil proqramlarında milli ədəbiyyat, tarix, incəsənət və musiqi nümunələrinə geniş yer verilməlidir. Məsələn, Nizami Gəncəvi, Füzuli, Nəsimi kimi klassiklərin əsərləri yalnız ədəbiyyat dərslərində deyil, həm də fəlsəfə və etika cəhətlərində öyrədilməlidir.

–**Ənənəvi bayram və mərasimlər:** Novruz bayramı, Qurban və Ramazan bayramları, tarixi əlamətdar günlər məktəblərdə şagirdlərin fəal iştirakı ilə keçirilməli, onların mahiyyəti dərindən izah edilməlidir.

–**Təcrübəyə əsaslanan öyrənmə:** Şagirdlərə yalnız nəzəri bilik verməklə kifayətlənməyib, onları xalq oyunlarına, musiqi dərnəklərinə, teatr tamaşalarına, milli mətbəx tədbirlərinə cəlb etmək vacibdir.

–**Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə:** Müasir dövrdə gənclərin maraqlarına uyğun olaraq milli-mənəvi dəyərləri əks etdirən rəqəmsal dərs vəsaitləri, videodərslər, interaktiv oyunlar hazırlanmalıdır. [2, 123]

3. Müəllimlərin rolu və məsuliyyəti. Milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında müəllimlərin üzərinə düşən məsuliyyət böyükdür. Onlar yalnız bilik ötürən deyil, həm də şagirdlərin mənəvi dünyasını formalaşdıran şəxsiyyətlərdir. Müəllimlərin fəaliyyəti bir neçə istiqamətdə vacibdir:

–Şagirdlərə milli-mənəvi dəyərlərin yalnız nəzəri deyil, praktik tərəflərini aşılamaq;

–Öz şəxsi nümunəsi ilə milli dəyərlərə hörmət göstərmək;

–İntegrativ dərs metodlarından istifadə edərək şagirdlərdə milli-mədəni irsə maraq oyatmaq.

4. Qloballaşma dövründə milli-mənəvi dəyərlərin qorunması çətinlikləri. Qloballaşma mədəniyyətlərarası inteqrasiyanı gücləndirsə də, milli kimliyin zəifləməsi

təhlükəsini də artırır. İnternet və sosial şəbəkələr vasitəsilə yayılan yad mədəniyyət nümunələri gənclərdə maraq doğurur, bəzən milli ənənələrə laqeyd münasibət yaradır. Bu halda təhsil sistemi iki əsas məqsədə xidmət etməlidir:

1. Gənclərin milli dəyərlərə olan marağını gücləndirmək;
2. Xarici təsirləri doğru istiqamətə yönləndirərək milli kimliyin zəifləməsinin qarşısını almaq.

5. Dövlət siyasətinin və ictimai təşkilatların rolu. Azərbaycan dövləti milli-mənəvi dəyərlərin qorunması sahəsində mühüm addımlar atır. Təhsil islahatlarında milli-mənəvi tərbiyənin gücləndirilməsi xüsusi yer tutur. Dövlət tərəfindən mədəniyyət festivalları, milli irsin təbliği layihələri, məktəblilər üçün vətənpərvərlik proqramları həyata keçirilir. Eyni zamanda, qeyri-hökumət təşkilatları və valideyn icmaları da bu prosesdə mühüm iştirakçılardır. [3, 44]

Nəticə. Milli-mənəvi dəyərlər hər bir xalqın tarixi varlığını qoruyan və gələcək nəsillərə yol göstərən mənəvi xəzinədir. Onların tədris prosesində qorunması və ötürülməsi təkcə mədəniyyət məsələsi deyil, həm də strateji əhəmiyyət daşıyan milli təhlükəsizlik məsələsidir.

Bu dəyərlərin itirilməsi xalqın öz köklərindən uzaqlaşmasına, milli kimliyin zəifləməsinə gətirib çıxara bilər. Buna görə də təhsil müəssisələrinin əsas missiyası yalnız bilik ötürmək yox, həm də gənclərdə milli-mənəvi dəyərlərə hörmət və bağlılıq hissini formalaşdırmaq olmalıdır.

Milli-mənəvi dəyərlərin qorunması üçün kompleks yanaşma vacibdir. Buraya dərsləklərin məzmununun zənginləşdirilməsi, müəllimlərin peşəkarlığının artırılması, milli bayram və mərasimlərin məktəb mühitində yaşadılması, rəqəmsal texnologiyalardan milli ruhda istifadənin təmin olunması daxildir.

Gələcək nəsillərin sağlam mənəvi mühitdə formalaşması, vətəninə, dövlətinə sadıq vətəndaş kimi yetişməsi üçün milli-mənəvi dəyərlərin öyrədilməsi zəruridir. Təhsil sistemi, ailə və cəmiyyət bu məsələdə vahid mövqedən çıxış etməli, əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərməlidir.

Nəticə etibarilə, milli-mənəvi dəyərlərin tədris prosesində qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi hər bir vətəndaşın mənəvi borcu, dövlətin isə strateji hədəfidir. Bu istiqamətdə görülən işlər Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, xalqımızın milli kimliyinin qorunmasına və davamlı inkişafına xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, H. (2000). Milli-mənəvi dəyərlər və müasirlik. Bakı: Elm.
2. Qasimov, A. (2015). Təhsil və milli-mənəvi dəyərlər. Bakı: Təhsil.
3. Həsənlı, Y. (2018). Azərbaycan pedaqogikasında milli-mənəvi tərbiyə. Bakı: Maarif.
4. Məmmədov, R. (2020). Qloballaşma və milli kimlik problemləri. Bakı: Şərq-Qərb.
5. UNESCO (2019). Education and cultural heritage. Paris: UNESCO Publishing.

ADSORPTION OF 2-NITROPHENOL USING LOW-COST, ACTIVATED CARBON IN BATCH AND FIXED-BED COLUMN

Djellouli Amir¹, Yagoub Mohamed², Guesmia Hadjer¹

¹Center for Scientific and Technical Research on Arid regions CRSTRA, Biskra, 07000,
Algeria

²Department of Civil Engineering and Hydrauliv, Mohamed Khider University, Biskra

ORCID :0000-0001-5092-2212

Abstract

This paper describes the synthesis of environmentally friendly, low-cost adsorbents and examines their adsorption capabilities in the removal of 2-nitrophenol from wastewater. Simple analysis, FTIR, and SEM were used to characterize unmodified date palm fibers biochar.

The maximum adsorbed quantities for date palm fibers biochar were determined to be 71.076 mg/g, after isotherm experiments in the batch system were examined. Strong coefficient correlation (R^2), low RMSE, and χ^2 in the measurements of isotherms were well-suited for the Langmuir equation.

To assess the column's functionality, fixed bed adsorption was investigated under operational settings, including bed height, 2-nitrophenol flow rate, and 2-nitrophenol inlet concentration.

As the rate flow decreases and bed height increases, breaktime and breakthrough curves both increases.

With 4 cm (0.5 g) of bed height, 160 mg/L of intake 2-nitrophenol concentration, and 2 mL/min rate flow, the highest percentage of 2-nitrophenol solution treated (65.46%) and highest bed capacity of 31.42 mg/g were achieved.

Nelson, the breakthrough curves were fitted using the Yoon and Thomas models. The models exhibit strong behavior of the breakthrough and an R^2 that is higher than 0.99, indicating their

good applicability.

Keywords: 2-nitrophenol, Fixed bed adsorption, batch adsorption, biochar.

ZOONİMLƏR – METAFORİZMLƏRİN YARANMASINDA ƏSAS MƏNBƏLƏRDƏN BİRİ KİMİ
ZOONYMS – AS ONE OF THE MAIN SOURCES IN THE CREATION OF
METAPHORISMS

SEVINC ƏSƏDOVA

ADPU, XDM, Bakı, Azərbaycan
www.orcid.org/0009-0007-1223-169X

XÜLASƏ:

Zoonimlər metaforizmlərin yaranması üçün əsas mənbələrdən biridir. Zoometaforizmlər zoonimlərin həqiqi mənalı əsasında yaranır. Onlar insanların xarakterlərini, görünüşünü və digər cəhətlərini səciyyələndirmək məqsədilə işlədilən emosional-ekspressiv xarakterli obrazlı ifadələrdir. Zoometaforizm yaradıcılığında iştirak edən zoonimlər İngilis və Azərbaycan dillərində söz yaradıcılığının fəal atributlarından olub, zəngin struktur xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Semantik cəhətdən fərqlənən bir çox onomovahidlərin yaranmasında da zoonimlərdən geniş istifadə edilir. İngilis dilinə məxsus elmi və bədii mənbələrdə, publisistik nümunələrdə, lüğətlərdə işlənmiş zoonimik ifadələr, sözlərbelə bir fikir söyləməyə imkan verir.

Həm zoonimlər, həm də zoometaforizmlər mənsub olduğu dilin lingvistik və ekstralingvistik cəhətlərini özündə ehtiva edir. Zooloji metaforik vahidlər dilin üslubi sahələrində, jarqon leksikasında, canlı danışq dilində önəmli rola malikdir. Bu vahidlər ekspressiv-üslubi cəhətdən emosionallığına görə digər dil vahidlərindən fərqlənir. Həmin vahidlər toponim, antroponim, hidronim və s. vahidlərin yaranma- sında da fəal iştirak edir.

Tədqiqat işimizdə müqayisə edilən dillərin zoometaforizmlərinin insan xarakterlərini ifadə edən semantikalarının müqayisəsi eyni və fərqli xüsusiyyətlərin aşkar edilməsini isbatlamağa əsas verir.

İngilis və Azərbaycan dili zoometaforizmlərinin insanı səciyyələndirən mənalı- rının tutuşdurulması və müqayisəli tədqiqi bir çox oxşar və fərqli cəhətlərin olduğunu göstərir:

a) *eşşək, tülkü, ilan, inək, keçi, qartal, tutuquşu, meymun, xoruz* və digər heyvan adlarını bildirən sözlər özləri də yüzlərlə məcazi mənalı zoometaforizmin yaranmasında iştirak edərək mənsub olduğu dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində iştirak edir.

Həmin nümunələrin bir çoxu ingilis və Azərbaycan dillərində (hətta fransız və rus dillərində də) eyni semantik mənanı ifadə edir. Bir-birinə tam uyğunluq, ekvivalentlik yaradır.

Məsələn; *eşşək-avam, qanmaz, küt adam; tülkü-bic, hiyləgər, yaltaq adam; ilan- kəmfürsət, tərs, qılıqsız; inək-kök, yəndəmsiz, kobud; meymun-eybəcər, çirkin, iyrənc* adamı səciyyələndirmək üçün hər iki dildə işlədilən zoonimlərdir.

Açar sözlər: zoonim, meymun, tədqiqat, toponim, tülkü

Zoonyms are one of the main sources for the creation of metaphors. Zoometaphorisms are created on the basis of the true meanings of zoonomes. They are figurative expressions of an emotional-expressive nature used to characterize the character, appearance and other aspects of people. Zoonyms involved in the creation of zoometaphorisms are active attributes of word creation in English and Azerbaijani languages, attracting attention with their rich structural features. Zoonyms are also widely used in the creation of many semantically different onomatopoeias. Zoonymic expressions and words used in scientific and artistic sources, journalistic examples, dictionaries of the English language allow us to express such an idea. Both zoonyms and zoometaphorisms contain linguistic and extralinguistic aspects of the language to which they belong. Zoological metaphorical units play an important role in the stylistic fields of the language, in the lexicon of jargon, in lively colloquial speech. These units differ from other language units in terms of expressive-stylistic emotionality. These units include toponyms, anthroponyms, hydronyms, etc. actively participates in the formation of units.

In our research, the comparison of the semantics of the zoometaphorisms of the languages compared, expressing human characters, provides a basis for proving the discovery of similar and different features.

The comparison and comparative study of the meanings of the zoometaphorisms of the English and Azerbaijani languages, characterizing humans, shows that there are many similar and different aspects:

a) words denoting the names of donkeys, foxes, snakes, cows, goats, eagles, parrots, monkeys, roosters and other animals themselves participate in the creation of hundreds of figuratively meaningful zoometaphorisms, thereby enriching the vocabulary of the language to which they belong.

Many of these examples express the same semantic meaning in English and Azerbaijani languages (even in French and Russian). They create complete compatibility and equivalence with each other.

For example; donkey-a simple, bloodthirsty, blunt person; fox-a cunning, cunning, flattering person; snake-unfortunate, perverse, uncouth; cow-fat, clumsy, rude; monkey-ugly, ugly, disgusting are zoonyms used in both languages to characterize a person.

Keywords: zoonym, monkey, research, toponym, fox

**INVESTIGATING THE ROLE OF THE FORM OF HUGE EXHIBITION
BUILDINGS IN OPTIMIZING THE NATURAL VENTILATION AND COMFORT OF
MOVING PEOPLE AROUND THE BUILDING**

Alireza Soltanzadeh¹, Katayoun Taghizade²

**¹Assistant Professor, Architectural Technology Department, College of Fine Arts,
University of Tehran, Tehran, Iran**

**²Associate Professor, Architectural Technology Department, College of Fine Arts,
University of Tehran, Tehran, Iran**

Abstract— Buildings consume a significant amount of energy, making climate-consistent designs through passive solutions increasingly essential. One underexplored aspect is the wind flow's interference with people around buildings, affecting their movement comfort. This research investigates the relationship between the form of large buildings and the comfort of individuals around them. The study explores various geometric and form solutions to minimize these undesirable effects using computational fluid dynamics (CFD) simulations to model and analyze different architectural concepts. The main variables are the building's volume composition (independent) and individuals' comfort outside the building (dependent). Results indicate that forms with reverse convex and concave arcs reduce drag force by 40% compared to convex forms. These findings highlight the importance of considering building geometry in design processes to enhance the comfort of individuals around large structures.

Keywords— Exhibition, geometric form of wide span roof, airflow, Computational Fluid Dynamics (CFD)

PLASTIC POLLUTION IN AQUATIC ECOSYSTEMS: EMERGING THREATS AND IMPLICATIONS

SUDA YAŞAYAN EKOSİSTEMLERDE PLASTİK KİRLİLİĞİ: ORTAYA ÇIKAN TEHDİTLER VE SONUÇLAR

Victoria Folakemi Akinjogunla^{1*} and Charity Ebelechukwu Ejikeme²

¹**Department of Fisheries and Aquaculture, Bayero University Kano, Kano State, Nigeria**

²**Department of Biology, Federal College of Education (Technical), Akoka, Lagos, Nigeria**

Abstract

Plastic pollution has emerged as one of the most pervasive and persistent environmental threats to aquatic ecosystems worldwide. Its longevity, mobility, and toxicity make plastics, especially microplastics a critical challenge for biodiversity conservation, fisheries sustainability, and human health. The resilience of plastics in aquatic environments means they can travel long distances, fragment into smaller particles, and persist for decades, thereby disrupting ecosystem processes. This study provides a review of the sources, pathways, and ecological impacts of plastic pollution, focusing on inland and marine water systems. Land - based activities such as poor waste disposal, urban runoff, and industrial discharge, alongside ocean-based inputs from shipping, aquaculture, and fishing gear losses, are the dominant contributors to plastic accumulation. River networks act as major transport pathways, carrying mismanaged plastics from terrestrial environments into lagoons, estuaries, and the open ocean. The ecological consequences are severe: microplastics are ingested by fish, invertebrates, and plankton, resulting in physical injury, gut blockage, and exposure to harmful additives and adsorbed pollutants. These contaminants bioaccumulate within food webs and bio magnify across trophic levels, ultimately posing risks to human consumers who depend heavily on aquatic protein sources. Furthermore, plastic debris alters habitats by smothering benthic ecosystems, reducing water quality, and facilitating the spread of invasive species. Addressing this growing challenge requires integrated, multi-level solutions. Effective waste management systems, circular economy strategies, and innovative biodegradable materials can reduce plastic inputs at the source. At the same time, public education campaigns and policy enforcement are essential to promote behavioral change and compliance with anti-pollution regulations. Regional and global collaborations are also necessary to harmonize monitoring standards and strengthen transboundary governance of marine litter. In conclusion, mitigating plastic pollution in aquatic environments demands a holistic and collaborative approach that combines technological innovation, strong institutions, and public participation. Without urgent action, plastic pollution will continue to undermine aquatic ecosystem health, fisheries productivity, and human well-being.

Keywords: aquatic ecosystems, environmental health, fisheries, microplastics, sustainability, waste management

Özet

Plastik kirliliği, dünya genelinde sucul ekosistemler için en yaygın ve kalıcı çevresel tehditlerden biri haline gelmiştir. Uzun ömürlülüğü, hareketliliği ve toksisitesi, özellikle mikroplastikler, biyolojik çeşitliliğin korunması, balıkçılığın sürdürülebilirliği ve insan sağlığı açısından kritik bir sorun oluşturmaktadır. Sucul ortamlarda plastiklerin dayanıklılığı, uzun mesafeler katetmelerine, daha küçük parçalara ayrılmasına ve onlarca yıl boyunca kalıcı olmalarına neden olarak ekosistem süreçlerini bozmasına yol açmaktadır. Bu çalışma, kara ve deniz su sistemlerine odaklanarak plastik kirliliğinin kaynaklarını, yollarını ve ekolojik etkilerini incelemektedir. Yetersiz atık yönetimi, kentsel yüzey akışı ve endüstriyel deşarj gibi kara kaynaklı faaliyetler ile deniz taşımacılığı, akuakültür ve balıkçılık ekipmanlarının kaybı gibi deniz kaynaklı girdiler, plastik birikiminin başlıca nedenleridir. Nehir ağları, kara ortamlarından yanlış yönetilen plastikleri lagünlere, haliçlere ve açık denizlere taşıyan önemli ulaşım yollarıdır. Ekolojik sonuçlar oldukça ciddidir: mikroplastikler balıklar, omurgasızlar ve plankton tarafından yutulmakta, fiziksel yaralanmalara, sindirim tıkanıklıklarına ve zararlı katkı maddeleri ile emilen kirleticilere maruz kalmaya yol açmaktadır. Bu kirleticiler besin ağlarında biyobirikim yapmakta ve trofik seviyeler boyunca biyomagnifikasyona uğrayarak sucul protein kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı olan insanlar için risk oluşturmaktadır. Ayrıca plastik atıklar, bentik ekosistemleri örtmek, su kalitesini düşürmek ve istilacı türlerin yayılmasını kolaylaştırmak suretiyle habitatları değiştirmektedir. Bu büyüyen sorunla mücadele, entegre ve çok düzeyli çözümler gerektirir. Etkili atık yönetim sistemleri, döngüsel ekonomi stratejileri ve yenilikçi biyolojik olarak parçalanabilir malzemeler, plastik girişlerini kaynağında azaltabilir. Aynı zamanda kamuoyu bilgilendirme kampanyaları ve politika uygulamaları, davranış değişikliğini teşvik etmek ve kirlilik karşıtı düzenlemelere uyumu sağlamak açısından gereklidir. Bölgesel ve küresel iş birlikleri, izleme standartlarını uyumlaştırmak ve deniz çöplerinin sınır ötesi yönetimini güçlendirmek için önemlidir. Sonuç olarak, sucul ortamlarda plastik kirliliğinin azaltılması; teknolojik yenilik, güçlü kurumlar ve kamu katılımını birleştiren bütüncül ve işbirlikçi bir yaklaşım gerektirmektedir. Acil önlem alınmadığı takdirde plastik kirliliği, sucul ekosistem sağlığını, balıkçılık verimliliğini ve insan refahını tehdit etmeye devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: sucul ekosistemler, çevre sağlığı, balıkçılık, mikroplastikler, sürdürülebilirlik, atık yönetimi

1.0 Introduction

The global production of plastics has increased exponentially over the past decades, with estimates exceeding 350 million metric tons annually (Pilapitiya & Ratnayake, 2024). This unprecedented growth reflects plastics' versatility, affordability, and wide application across industries, but it also underpins a mounting environmental crisis. Due to their durability and resistance to natural degradation, plastics accumulate in terrestrial and aquatic ecosystems, creating ecological, economic, and human health risks (Kumar *et al.*, 2021). Unlike organic

matter, plastics persist for centuries, during which they undergo physical, chemical, and biological transformations that exacerbate their environmental footprint.

Aquatic ecosystems like rivers, lakes, estuaries, and oceans are particularly vulnerable to plastic contamination. Water currents facilitate the wide dispersal of plastic waste, enabling it to travel long distances from its source. Over time, larger plastic debris fragments into microplastics (<5 mm) and even nanoplastics, which are more readily ingested by aquatic organisms and more difficult to remove from the environment. These smaller particles are of growing concern because they not only threaten aquatic biodiversity but also act as vectors for persistent organic pollutants (POPs), heavy metals, and pathogenic microorganisms (Sunny *et al.*, 2025).

In Nigeria, the challenge is amplified by rapid urbanization, weak waste management infrastructure, and high plastic consumption. Studies have reported that a significant proportion of mismanaged plastic waste in urban centers finds its way into nearby rivers and lagoons, where it disrupts ecological balance and undermines fisheries productivity (Ekanem *et al.*, 2024). Plastic debris (Figure 1) affects aquatic organisms through entanglement, ingestion, and habitat alteration, while humans are increasingly exposed to microplastics via seafood consumption and contaminated drinking water (Alberghini *et al.*, 2022). These impacts pose long-term risks to food security, public health, and sustainable development.

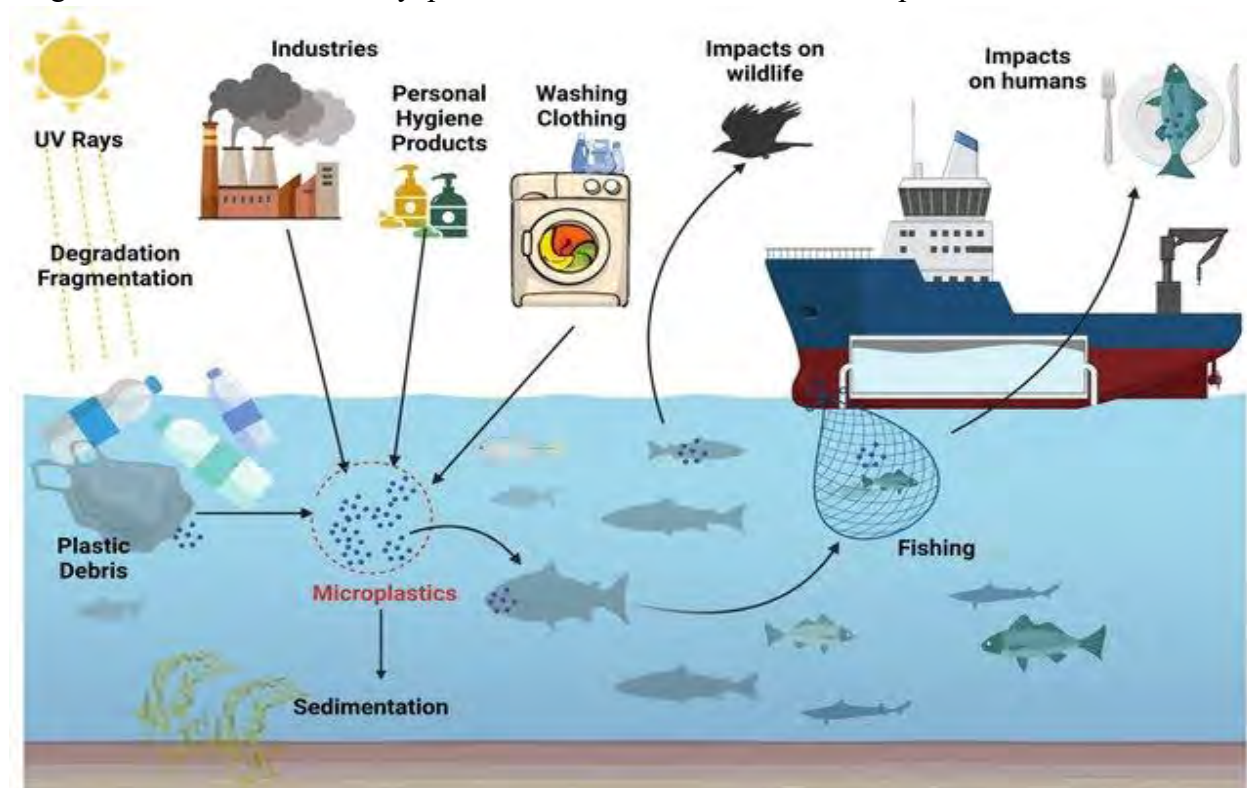

Figure 1: Microplastics in Aquatic environment

Source: Ziani *et al.*, 2023

Understanding the pathways, transformations, and impacts of plastic pollution is therefore critical for designing effective interventions. Such knowledge informs policies on waste reduction, circular economy strategies, and regulatory frameworks aimed at mitigating the ecological footprint of plastics. Furthermore, it provides scientific evidence to strengthen

regional and global collaborations targeting marine litter, while ensuring that solutions are context-specific and inclusive. Addressing plastic pollution in aquatic ecosystems is not only an environmental necessity but also a socio-economic imperative for safeguarding biodiversity, fisheries, and human well-being.

2.0 Methodology

2.1 Data Source

This study employs a narrative review approach to consolidate and critically analyze contemporary knowledge on plastic pollution in aquatic ecosystems, with a particular emphasis on the Nigerian context. The review synthesizes evidence from peer-reviewed journal articles, institutional reports, and global databases published between 2020 and 2025, ensuring that the discussion is grounded in the most recent advances in the field.

2.2 Search Strategy

A systematic search strategy was adopted using academic databases such as Google Scholar, ScienceDirect, and ResearchGate. Search queries combined primary keywords, plastic *pollution*, *microplastics*, *aquatic ecosystems*, *marine debris*, and *Nigeria* with Boolean operators to maximize retrieval of relevant literature. Grey literature, including policy briefs and technical reports from global environmental agencies, was also consulted to capture practice-oriented insights and regional perspectives.

2.3 Eligibility and Selection Criteria

Studies were excluded if they lacked empirical evidence, were not peer-reviewed, or did not explicitly address plastic pollution in aquatic environments.

Following selection, data were analyzed thematically using a four-domain framework; sources of plastic, pathways of plastics into aquatic ecosystems, ecological impacts and mitigation strategies.

2.4 Data Analysis

This methodological approach enables a holistic synthesis of current evidence, highlighting not only the environmental dimensions of plastic pollution but also the socio-economic trade-offs and policy imperatives for sustainable management. The narrative review further emphasizes context - relevant insights for Nigeria, while situating the findings within broader global discourses on marine debris and microplastic contamination.

3.0 Results

3.1 Sources and Pathways of Plastic Pollution in the Aquatic Environment

Plastic pollution originates from multiple sources (Figure 1), with both land-based and ocean-based activities contributing substantially to the problem.

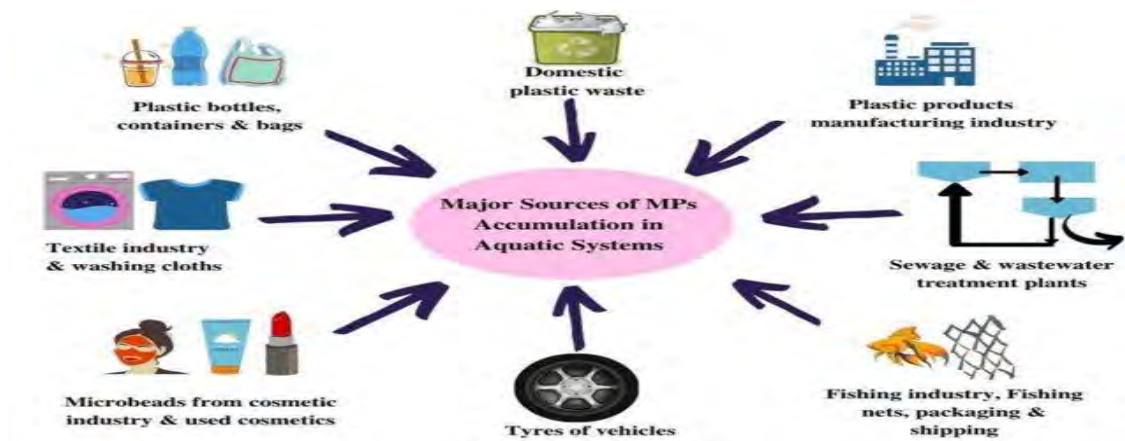

Figure 1: Major Sources of microplastics in Auqatic system.

Source: Katare *et al.*, 2021

Table 1 below summarizes the main sources, examples, pathways into aquatic systems, and relevant references

Table 1. Sources and Pathways of Plastic Pollution in Aquatic Environments

Source	Examples	Pathways
Land-based sources	Household waste, packaging materials, industrial plastics, stormwater runoff	River discharge, wind transport, sewage effluent
Ocean-based sources	Discarded fishing gear, shipping waste, offshore platforms	Direct dumping, gear loss during fishing 510
Degradation products	Microplastics & nanoplastics from breakdown of larger plastics	Photodegradation, mechanical abrasion, chemical weathering
Waste mismanagement	Open dumping, poor recycling, uncontrolled landfills	Direct entry into waterways, leaching from dumpsites
Industrial activities	Plastic pellets (nurdles), microbeads from cosmetics, textile microfibers	Accidental spillage, wastewater discharge, atmospheric fallout
Agricultural sources	Mulch films, greenhouse plastics, irrigation pipes, pesticide containers	Runoff from farms, soil erosion, leaching
Aquaculture inputs	Plastic nets, feed bags, cages, floats	Wear and tear of equipment, accidental loss
Tourism & recreation	Plastic bottles, single-use cutlery, packaging, balloons	Littering along beaches, riverbanks, and boating areas
Atmospheric transport	Microplastics from tire wear, synthetic fibers, industrial dust	Deposition via wind and rainfall into rivers and oceans
Disaster-related inputs	Plastics from floods, hurricanes, tsunamis, and extreme weather events	Sudden discharge of debris into rivers, lakes, oceans

2.1 Ecological Impacts of Plastic Pollution

Table 2 summarizes the range of ecological impacts of plastic pollution across different aquatic organism groups, highlighting both the mechanisms and evidence from recent studies. Fish are highly vulnerable because they ingest microplastics, mistaking them for prey. **Marine mammals** are mostly impacted by entanglement in discarded fishing gear and ingestion of macroplastics. The **seabirds**, such as *Fulmarus glacialis*, ingest floating plastics, which occupy stomach volume, reducing nutrient absorption and contributing to chick mortality and overall poor body condition. **Crustaceans** ingest microplastics that impair their molting cycles and reduce energy reserves while **bivalves** (mussels and oysters) act as filter feeders, making them particularly susceptible to microplastic accumulation. **Zooplankton**, being at the base of the food web, ingest microplastics which are then transferred trophically to higher-level organisms.

Table 2: Effects of Plastic Pollution on Aquatic Organisms

Organism Group	Type of Impact	Mechanism	Examples
Fish	Ingestion of microplastics; reduced growth; reproductive impairment	Plastics mistaken for food cause gut blockage; toxic chemical leaching disrupts endocrine systems	Reduced feeding efficiency in <i>Oreochromis niloticus</i> ; histopathological damage in liver tissues
Marine mammals	Entanglement; ingestion of macroplastics	Plastic debris wraps around fins and neck; ingestion leads to internal injuries and starvation	Entanglement in fishing gear causing drowning in dolphins and seals
Seabirds	Ingestion of floating plastics; chick mortality	Plastics fill stomach cavity, reducing nutrient absorption	Declines in body condition in <i>Fulmarus glacialis</i> populations
Crustaceans	Microplastic ingestion; impaired molting	Ingestion leads to reduced energy reserves and slower molting cycles	Laboratory studies showing delayed growth in crabs exposed to polyethylene particles
Bivalves (mussels, oysters)	Microplastic accumulation; reduced filtration rates	Plastics clog gills and digestive tract; lower feeding efficiency	Accumulation of polypropylene and polystyrene in <i>Mytilus edulis</i>
Zooplankton	Ingestion; trophic transfer to higher levels	Microplastics ingested are passed to fish and other predators	Detection of microplastics in copepods leading to reduced reproduction rates

511

3.3 Mitigation Strategies for Plastic Pollution in Aquatic Ecosystems

Plastic pollution poses multidimensional challenges to aquatic ecosystems, fisheries, and human health. Consequently, mitigating its impacts requires a holistic, multi-level strategy that integrates technological innovations, governance frameworks, and community-based interventions.

- a) **Technological Innovations:** Advancements in technology provide effective tools for preventing, reducing, and monitoring plastic pollution.
 - ❖ **Biodegradable and bio-based plastics:** The development of plastics from renewable sources such as starch, algae, and polylactic acid offers an alternative to petroleum-

based plastics. These materials degrade more quickly and minimize long-term persistence in aquatic systems (Ahsan *et al.*, 2023).

- ❖ Advanced waste management systems: Innovations in waste sorting, recycling, and upcycling technologies improve recovery of plastics before they reach aquatic environments. Mechanical and chemical recycling are being increasingly applied to convert plastic waste into raw materials or fuels (Alaghemandi, 2024).
 - ❖ Plastic capture and cleanup devices: River booms, ocean cleanup systems, and nanofiber filtration membranes are designed to intercept floating debris and microplastics before they disperse into oceans and lakes (Helinski *et al.*, 2021).
 - ❖ Smart monitoring technologies: Remote sensing, drones, and artificial intelligence (AI) are increasingly used for detecting and mapping plastic debris, enabling better decision-making for targeted interventions (Olawade *et al.*, 2024).
- b) **Governance Frameworks:** Effective governance underpins sustainable management of plastic pollution.
- ❖ International agreements and conventions: Global initiatives such as the UNEA resolution on plastic pollution (2022) and the MARPOL Convention regulate plastic waste from land-based and marine sources. These agreements foster transboundary cooperation and accountability.
 - ❖ National legislation and policies: Many countries have enacted bans on single-use plastics (India, Indonesia), introduced extended producer responsibility (EPR) schemes (Japan, South Korea), and promoted circular economy frameworks (France, Belgium) to reduce plastic leakage (UNDP, 2024).
 - ❖ Economic instruments: Plastic taxes, deposit-refund systems, and subsidies for recycling industries incentivize reduction in plastic production and encourage sustainable practices.
 - ❖ Institutional strengthening: Enhancing the capacity of regulatory bodies ensures compliance with anti-pollution regulations and promotes sustainable fisheries management in plastic-impacted ecosystems.
- c) **Community-Based Interventions:** Local participation is crucial for addressing plastic pollution, particularly in low- and middle-income countries where institutional capacity may be limited.
- ❖ Awareness and education campaigns: Public sensitization on the impacts of plastic pollution fosters behavioral change, such as reducing single-use plastics and improving waste segregation at source (Bano *et al.*, 2024).
 - ❖ Community clean-up programs: Initiatives like “beach cleans” and “adopt-a-river” schemes empower communities to take ownership of their aquatic environments. These efforts not only remove plastics but also strengthen stewardship.
 - ❖ Informal waste sector engagement: In many developing regions, informal waste pickers play a significant role in recovering plastic waste. Supporting this sector with training, protective gear, and financial incentives enhances recycling rates while reducing poverty.

- ❖ Local innovations: Grassroots solutions, such as converting plastic waste into construction materials (bricks, tiles, road surfacing), provide livelihood opportunities while reducing environmental burdens (Mihai *et al.*, 2022).

Mitigation of plastic pollution in aquatic ecosystems requires a synergistic approach where technological innovations are supported by strong governance and reinforced by community participation. While emerging technologies offer pathways for waste reduction and monitoring, their success depends on robust policies and active societal engagement. Integrating these strategies within a circular economy framework can reduce plastic inputs, protect aquatic biodiversity, and safeguard fisheries and human health.

4.0 Discussion

The results highlight the multi-source and multi-pathway nature of plastic pollution in aquatic ecosystems. Plastics originate from a wide spectrum of human activities, both land-based and ocean-based, and are further amplified by secondary sources such as degradation products and disaster-related discharges. Plastics cause physical harm through entanglement and ingestion, leading to injury, reduced feeding efficiency, and death in aquatic species (Islam, 2025). Microplastics are particularly concerning because they are mistaken for food by fish, crustaceans, and zooplankton, leading to gut blockage and reduced growth rates (Ghosh *et al.*, 2023). Toxic chemicals including bisphenol A (BPA), phthalates, and persistent organic pollutants (POPs) can leach from plastics, bioaccumulate in tissues, and biomagnify through the food chain (Weis & Alava, 2023). This can impair reproduction, disrupt endocrine function, and increase mortality rates in aquatic species. Microplastics have been detected in seafood, table salt, and even drinking water (Chen *et al.*, 2020). Ingestion by humans may cause inflammatory responses, oxidative stress, and potential toxic effects, although the full health implications are still under investigation (WHO, 2023).

Land-based inputs such as mismanaged household waste, stormwater runoff, and industrial discharge remain the dominant contributors in most regions, including Nigeria, due to inadequate waste collection and open dumping practices (UNEP, 2023, Ekanem *et al.*, 2024). River networks serve as the main transport pathways, delivering mismanaged plastics into estuaries and coastal systems. Ocean-based sources, notably abandoned fishing gear and shipping waste, add to the problem, particularly in regions with intense maritime activity (FAO, 2022).

Emerging pathways, such as atmospheric transport of microplastics from tire wear and synthetic fibers, highlight the global reach of plastic pollution, showing that even remote aquatic systems are not immune (Kumar *et al.*, 2021). Similarly, extreme weather events such as floods, hurricanes, and tsunamis can discharge large quantities of plastic debris in short periods, overwhelming local waste management systems (Kehinde *et al.*, 2020). The results emphasize that plastic pollution is not just a gradual accumulation problem, but also one that can be exacerbated by climate-related disasters.

The ecological consequences spread across multiple trophic levels, showing that no group of aquatic organisms is spared. Fish, crustaceans, and bivalves are particularly vulnerable to microplastic ingestion, leading to gut blockage, reduced feeding efficiency, impaired growth, and tissue damage (Ahmad *et al.*, 2025). These effects compromise fisheries productivity and

aquaculture sustainability, with potential economic repercussions. Higher organisms, including marine mammals and seabirds, suffer entanglement and ingestion of macroplastics, often leading to injury, starvation, and mortality (NOAA, 2023). Zooplankton ingestion of microplastics is particularly concerning, as it facilitates trophic transfer, enabling plastics and associated toxins to move up the food web and ultimately reach human consumers (FAO, 2022). The results therefore underscore the dual ecological and human health risks of plastic pollution. Bioaccumulation of plastics and associated chemicals across trophic levels threatens seafood safety, which is particularly critical for populations in developing countries such as Nigeria where fish remains a primary source of protein (Kehinde *et al.*, 2020; Ekanem *et al.*, 2024).

Addressing these results requires integrated mitigation strategies, as summarized in the review. Technological innovations such as biodegradable plastics, improved recycling technologies, and AI-driven monitoring offer promise for reducing inputs and improving management. However, without strong governance frameworks including enforcement of international conventions, bans on single-use plastics, and economic incentives the benefits of technology may be undermined (Ahsan *et al.*, 2023; Olawade *et al.*, 2024). Importantly, the results also show that community-based interventions remain central. Given that land-based sources dominate, engaging local communities in waste segregation, cleanup campaigns, and grassroots innovations (e.g., plastic-to-bricks initiatives) provides immediate and context-specific benefits, especially in low- and middle-income countries.

Taken together, the results point to plastic pollution as a complex, multi-scalar challenge requiring interventions at global, national, and community levels. Land-based inputs must be urgently reduced through improved waste management, while ocean-based losses, particularly abandoned fishing gear, require better regulation and accountability. Mitigation strategies must also be adaptive to climate variability, recognizing that extreme weather events can accelerate plastic influx into aquatic systems. Ultimately, integrating technology, governance, and community action within a circular economy framework provides the most robust pathway for safeguarding aquatic biodiversity, fisheries productivity, and human health (Bano *et al.*, 2024; UNDP, 2024).

The interplay between these sources and pathways highlights that plastic pollution is not a single-point problem but a multi-source, transboundary issue. For instance, plastics entering rivers in Nigeria can eventually be transported to the Atlantic Ocean, where they accumulate in transoceanic gyres. Moreover, the fragmentation of plastics into micro- and nanoplastics increases their ecological persistence, as smaller particles are less detectable, more mobile, and more bioavailable to aquatic organisms.

Understanding these pathways provides the foundation for targeted interventions such as improving solid waste management systems at the local level, strengthening international regulations for shipping and fisheries, and advancing research into biodegradable alternatives to conventional plastics.

4.1 Conclusion

Plastic pollution in aquatic environments is a complex global challenge that requires coordinated action at local, national, and international levels. Reducing plastic leakage into water systems will require integrated waste management systems, public engagement, strict

enforcement of environmental policies, and innovation in sustainable materials. Addressing this issue is essential to protect aquatic biodiversity, sustain fisheries, and safeguard human health.

References

- Ahmad, O. A., Jamal, M. T., Almalki, H. S., Alzahrani, A. H., Alatawi, A. S. & Haque, M. F. (2025). Microplastic pollution in the marine environment: Sources, impacts, and degradation. *J Adv Vet Anim Res.*, 12(1):260-279. doi: 10.5455/javar.2025.1893.
- Ahsan, W. A., Hussain, A., Lin, C., & Nguyen, M. K. (2023). Biodegradation of Different Types of Bioplastics through Composting—A Recent Trend in Green Recycling. *Catalysts*, 13(2), 294. <https://doi.org/10.3390/catal13020294>
- Alaghemandi, M. (2024). Sustainable Solutions Through Innovative Plastic Waste Recycling Technologies. *Sustainability*, 16(23), 10401. <https://doi.org/10.3390/su162310401>
- Alberghini, L., Truant, A., Santonicola, S., Colavita, G. & Giaccone, V. (2022). Microplastics in Fish and Fishery Products and Risks for Human Health: A Review. *Int J Environ Res Public Health*. 20(1):789. doi: 10.3390/ijerph20010789..
- Bano, S, Zaman, M. R. & Khalid, N. (2024). Assessing Health and Environmental Risks: Educational Awareness on Plastic Usage and Solid Waste Disposal in Bahawalpur. *Journal of Asian Development Studies*, 13(3): 917 – 929. <https://doi.org/10.62345/jads.2024.13.3.75>
- Chen, J. Y.-S., Lee, Y.-C., & Walther, B. A. (2020). Microplastic Contamination of Three Commonly Consumed Seafood Species from Taiwan: A Pilot Study. *Sustainability*, 12(22), 9543. <https://doi.org/10.3390/su12229543>
- Ekanem, I., Ikpe, A. & Ikpe, E. (2024). The Menace of Plastic Waste in Nigeria and its Management Techniques in the 21st Century. 2. 200-217. 10.22105/SA.2021.281500.1061...
- Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. (2022). *Microplastics in fisheries and aquaculture: Impacts and mitigation measures*. FAO. <https://www.fao.org>
- Ghosh, S., Sinha, J. K., Ghosh, S., Vashisth, K., Han, S., & Bhaskar, R. (2023). Microplastics as an Emerging Threat to the Global Environment and Human Health. *Sustainability*, 15(14), 10821. <https://doi.org/10.3390/su151410821>
- Helinski, O., Poor, C. & Wolfand, J. (2021). Ridding our rivers of plastic: A framework for plastic pollution capture device selection. *Marine Pollution Bulletin*. 165. 112095. 10.1016/j.marpolbul.2021.112095.
- Islam, F. A. S (2025). The Effects of Plastic and Microplastic Waste on the Marine Environment and the Ocean. (2025). *European Journal of Environment and Earth Sciences*, 6(3), 1-9. <https://doi.org/10.24018/ejgeo.2025.6.3.508>
- Katare, Y., Singh, P., Singh S. M., Singhal, M., Jadhav, E. Parihar, K. Nikalje, B. & Trpathi, A. & Bhardwaj, L. (2021). Microplastics in Aquatic Environments: Sources, Ecotoxicity, Detection & Remediation. *Biointerface Research in Applied Chemistry*. 12. 3407-3428. 10.33263/BRIAC123.34073428
- Kehinde, O., Ramonu, O. J., Babaremu, K. O. & Justin, L. D. (2020). Plastic wastes: environmental hazard and instrument for wealth creation in Nigeria. *Heliyon*. 2020 Oct 1;6(10):e05131. doi: 10.1016/j.heliyon. 2020.e05131.

- Kumar, R., Verma, A., Shome, A., Sinha, R., Sinha, S., Jha, P. K., Kumar, R., Kumar, P., Shubham, Das, S., Sharma, P., & Vara Prasad, P. V. (2021). Impacts of Plastic Pollution on Ecosystem Services, Sustainable Development Goals, and Need to Focus on Circular Economy and Policy Interventions. *Sustainability*, 13(17), 9963. <https://doi.org/10.3390/su13179963>
- Mihai, F.-C., Gündoğdu, S., Markley, L. A., Olivelli, A., Khan, F. R., Gwinnett, C., Gutberlet, J., Reyna-Bensusan, N., Llanquileo-Melgarejo, P., Meidiana, C., Elagroudy, S., Ishchenko, V., Penney, S., Lenkiewicz, Z., & Molinos-Senante, M. (2022). Plastic Pollution, Waste Management Issues, and Circular Economy Opportunities in Rural Communities. *Sustainability*, 14(1), 20. <https://doi.org/10.3390/su14010020>
- National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) Marine Debris Program (2023). Ingestion. <https://marinedebris.noaa.gov/why-marine-debris-problem/ingestion>.
- Olawade, D. B., Wada, O. Z., Ige, A. O., Egbewole, B. I., Olojo, A. & Oladapo, B. I. (2024). Artificial intelligence in environmental monitoring: Advancements, challenges, and future directions, *Hygiene and Environmental Health Advances*, 12, 100114, <https://doi.org/10.1016/j.heha.2024.100114>.
- Pilapitiya, P. G. C. N. T & Ratnayake, A. S. (2024). The world of plastic waste: A review, *Cleaner Materials*, 11, 100220, <https://doi.org/10.1016/j.clema.2024.100220>.
- Sunny, A. R., Sazzad, S. A., Islam, M. A., Mithun, M. H., Hussain, M., Raposo, A., & Bhuiyan, M. K. A. (2025). Microplastics in Aquatic Ecosystems: A Global Review of Distribution, Ecotoxicological Impacts, and Human Health Risks. *Water*, 17(12), 1741. <https://doi.org/10.3390/w17121741>
- United Nations Environment Programme (UNEP) (2023). *Turning off the tap: How the world can end plastic pollution and create a circular economy*. UNEP. <https://www.unep.org>
- United Nations Development Programme. 2024. Combatting plastic pollution for sustainable development: A snapshot of UNDP's work in 12 countries. New York: UNDP. 74pp
- Weis, J. S. & Alava, J. J. (2023). (Micro)Plastics Are Toxic Pollutants. *Toxics*. 11(11):935. doi: 10.3390/toxics11110935. PMID: 37999586; PMCID: PMC10675727.
- Ziani, K., Corina, B., Ioniță, M., Magdalena, M., Neacșu, S. & Negrei, C., Morosan, E., Drăganescu, D. & Preda, O-T. (2023). Microplastics: A Real Global Threat for Environment and Food Safety: A State-of-the-Art Review. *Nutrients*. Nutrients. 617. 10.3390/nu15030617

**FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN FƏRQLİ TİPOLOJİ DİLLƏRDƏ ƏKS
OLUNMASININ LİNGVOMƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

**LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF THE REPRESENTATION OF
PHRASEOLOGICAL UNITS IN LANGUAGES OF DIFFERENT TYPOLOGICAL
SYSTEMS.**

Şəkər Məmmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Türkoloji mərkəz, Bakı, Azərbaycan

ORCID: 0009-0005-5385-4733

Özet

Müasir dilçilikdə dilləri müqayisəli şəkildə öyrənməklə onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək mühüm elmi vəzifələrdən biri hesab olunur. Xüsusilə, frazeoloji vahidlər hər bir xalqın mədəniyyətini, adət-ənənələrini və dünyagörüşünü əks etdirən özünəməxsus dil vahidləri kimi dilin zəngin və mürəkkəb qatını təşkil edir. Onların tədqiqi vasitəsilə milli mentalitet, obrazlar sistemi, eləcə də tarixi-mənəvi irs ifadə olunur. Bu məqalədə türk dillərində rəng adlarını özündə ehtiva edən frazeoloji vahidlərin lingvomədəni xüsusiyyətləri təhlil edilir. Dillərin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, oxşarlıqların və fərqlərin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmiş tədqiqatlar müasir dilçiliyin aktual məsələlərindən biridir. Bu baxımdan, hər bir xalqın həyatının özünəməxsus cəhətlərini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini və mentalitetini ən dolğun şəkildə əks etdirən frazeologiya sahəsində aparılan araşdırmalar xüsusi maraq doğurur. Frazeoloji vahidlər bütün dil formalarının əsas elementləri olub, müəyyən bir dil daşıyıcılarının dünyagörüşündəki özünəməxsusluğu nümayiş etdirən milli-mədəni xüsusiyyətə malikdir. Buna görə də frazeoloji vahidləri bilmək – dilin dərin semantik məzmununun tərkib hissəsinə çevrilir. Müqayisəli təhlilin obyektini kimi müxtəlif struktur və tipoloji xüsusiyyətlərə malik dillərin frazeoloji materiallarının araşdırılması zəruri hesab olunur. Bütün frazeoloji formalar həm ümumbəşəri, həm də spesifik amillərin – yəni tarixi, mədəni və sosial şəraitlərin təsiri altında formalaşır. Müxtəlif dillərin frazeologiyasının ümumi və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi təkcə nəzəri dilçiliyin inkişafına deyil, həm də öyrənilən dillərin praktik mənimsənilməsinə dair təkliflərin hazırlanmasına fayda verir.

Anahtar kelimələr: Frazeoloji vahidlər, rəng terminləri, lingvomədəni xüsusiyyətlər, müqayisəli təhlil, milli şüur, türk dilləri

Abstract

In modern linguistics, studying languages comparatively to identify their similarities and differences is considered one of the important scientific tasks. In particular, phraseological units constitute a rich and complex layer of language as unique linguistic units that reflect each nation's culture, customs, and worldview. Through their study, national mentality, systems of imagery, as well as historical and spiritual heritage are expressed. These articles identify the linguocultural characteristics of phraseological units that make up color names in Turkic languages. Comparative study of languages, aimed at identifying similarities and differences, is one of the current issues in modern linguistics. In this context, research in the field of phraseology, which most fully reflects the distinctive features of a people's life, culture, customs, and mentality, attracts particular interest. Phraseological units are key elements of all

language forms and carry national and cultural features that demonstrate the uniqueness of the worldview of speakers of a particular language. Therefore, understanding phraseological units becomes an integral part of grasping the deep semantic content of a language. Studying the phraseological material of languages with different structural and typological features is considered necessary as an object of comparative analysis. All phraseological forms are shaped under the influence of both universal and specific factors—i.e., historical, cultural, and social conditions. Identifying the common and distinct features of the phraseology of different languages contributes not only to the development of theoretical linguistics but also to the preparation of recommendations for the practical mastery of the languages being studied.

Keywords: Phraseological units, color terms, linguocultural characteristics, comparative analysis, national consciousness, Turkic languages.

1. GİRİŞ

Müasir dilçilikdə dilləri müqayisəli şəkildə öyrənməklə onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək mühüm elmi vəzifələrdən biri hesab olunur. Xüsusilə, frazeoloji vahidlər hər bir xalqın mədəniyyətini, adət-ənənələrini və dünyagörüşünü əks etdirən özünəməxsus dil vahidləri kimi dilin zəngin və mürəkkəb qatını təşkil edir. Onların tədqiqi vasitəsilə milli mentalitet, obrazlar sistemi, eləcə də tarixi-mənəvi irs ifadə olunur. Bu məqalədə türk dillərindən biri – xüsusən də, qoraqalpaq dili nümunəsində rəng adlarını özündə ehtiva edən frazeoloji vahidlərin linqvomədəni xüsusiyyətləri təhlil edilir.

Dillərin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, oxşarlıqların və fərqlərin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmiş tədqiqatlar müasir dilçiliyin aktual məsələlərindən biridir. Bu baxımdan, hər bir xalqın həyatının özünəməxsus cəhətlərini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini və mentalitetini ən dolğun şəkildə əks etdirən frazeologiya sahəsində aparılan araşdırmalar xüsusi maraq doğurur.

Frazeoloji vahidlər bütün dil formalarının əsas elementləri olub, müəyyən bir dil daşıyıcılarının dünyagörüşündəki özünəməxsusluğu nümayiş etdirən milli-mədəni xüsusiyyətə malikdir. Buna görə də frazeoloji vahidləri bilmək – dilin dərin semantik məzmununun tərkib hissəsinə çevrilir.

Müqayisəli təhlilin obyektini kimi müxtəlif struktur və tipoloji xüsusiyyətlərə malik dillərin frazeoloji materiallarının araşdırılması zəruri hesab olunur. Bütün frazeoloji formalar həm ümumbəşəri, həm də spesifik amillərin – yəni tarixi, mədəni və sosial şəraitlərin təsiri altında formalaşır. Müxtəlif dillərin frazeologiyasının ümumi və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi təkcə nəzəri dilçiliyin inkişafına deyil, həm də öyrənilən dillərin praktik mənimsənilməsinə dair təkliflərin hazırlanmasına fayda verir.

Rəng işarələri – leksik-semantika, etnolingvistika, linqvokulturologiya, tipologiya və digər dilçilik istiqamətlərinin kəsişən mövzularından biridir. Onların əhəmiyyəti insanın dünyanı qavrama xüsusiyyətlərinin dil vasitəsilə ifadəsi ilə bağlıdır. Frazeologiyada rəng adları sabit obrazlar və assosiasiyalar yaradan, ekspressivlik, metafora və emosional qiymətləndirmədə güclü vasitə kimi çıxış edir.

Türk dillərində rəng adları müqayisəli baxımdan yetərinə öyrənilməmişdir. Türk dillərinin genetik oxşarlığı bizə ümumi tarixi köklər sayəsində rəng adlandırma sistemini

sistemli şəkildə müqayisə etməyə, həmçinin türk xalqlarının müstəqil mədəni-tarixi inkişafı prosesində meydana çıxmış fərqləri müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Rəng adlarını əhatə edən frazeoloji vahidlərin müqayisəli təhlilinin ən mühüm cəhətləri onların semantik, pragmatik və stilistik xüsusiyyətləri, eləcə də dil sistemində formalaşma və işləmə mexanizmləridir.

N.A. Baskakov tərəfindən hazırlanmış türk dillərinin təsnifatı etnogenetik prinsiplərə əsaslanır. Bu təsnifata görə, qazax, noqay və qoraqalpaq dilləri türk dillərinin Qərbi Hun qrupuna daxil olan qıpçaq-noqay kiçik qrupuna mənsubdur. [1; 48]. Beləliklə, rəng adlarını və frazeoloji vahidləri müqayisəli şəkildə öyrənmək bizə müxtəlif xalqlara məxsus bütün dil formalarının universal və nadir elementlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Onların semantikasi, tətbiqi və mədəni assosiasiyalarının təhlili lingvistik şəxsiyyət, mədəniyyətlərarası əlaqələr və lingvomədəni konseptlərin formalaşma mexanizmlərini daha dərinləndirən anlamağa kömək edir.

A.M. Şerbakın təsnifatı hələ də dil meyarlarını və türk xalqlarının tarixini nəzərə alan ən nüfuzlu təsnifatlardan biri kimi qəbul olunur. Fonetik və morfoloji xüsusiyyətlərinə görə, Altay dilinin cənub dialektləri qazax və bəzi digər dillərlə birlikdə qıpçaq qrupuna daxildir. [2; 192].

Frazeoloji vahidlər ana dilində danışanların mədəni, tarixi və sosial xüsusiyyətlərini əks etdirən bütün dil formasının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Professor R.A. Yusupovun "Rus və tatar dillərinin leksik-frazeoloji vasitələri" adlı monoqrafiyası rus və tatar dillərinin müqayisəli öyrənilməsinə böyük töhfə verdiyini xüsusilə vurğulamaq lazımdır.

Bu əsərdə müəllif rus və tatar dillərinin leksik və frazeoloji sistemini diqqətlə təhlil edərək, onların ümumi və spesifik xüsusiyyətlərini, sintagmatik və paradigmatik münasibətlərini, eləcə də tərcümə üsullarını nəzərdən keçirir. [3; 370].

Burada frazeoloji birlik, daimi, təkrarlanan və semantik mürəkkəbliyə malik bir birləşmə kimi təsvir edilir. Rəng adlarını ehtiva edən frazeoloji birliklərin mənası yalnız adlandırma funksiyası ilə məhdudlaşmır, həm də milli şüurda rəngi qavrama ilə bağlı müəyyən ideyaları ifadə edən mədəni və simvolik məzmunla müəyyənləşdirilir. Rəng – maddi dünyanın ayrılmaz bir hissəsidir və insanları hər yerdə əhatə edir. İnsanlar rəngləri ayıra bilir, çünki göz torlu qişasında qəbul edilən rənglərə uyğun tezlikləri müəyyən edə bilən bir sıra reseptorlar mövcuddur. Bu səbəbdən rəng insan üçün həm sadə, həm də vacib vizual hisslərdən biri kimi fəaliyyət göstərir.

Görmə qabiliyyətinin rəngləri ayırd etmə imkanı insana ətraf mühitdəki dünyanı daha yaxşı anlamağa, onu daha səmərəli idarə etməyə və obyektlərdə və hadisələrdəki dəyişiklikləri daha düzgün müəyyən etməyə imkan verir. Maddi dünyadakı əşyaları rəng baxımından başa düşmək insanın bilik fəaliyyətindəki əsas tələblərdən biridir. Buna görə rəng sistemi ən incə terminoloji sistemlərdən biri hesab olunur.

Rəngin insanın ümumi psixofizioloji vəziyyətinə və emosional ifadəsinə təsiri psixoloqlar tərəfindən şübhəsiz qəbul edilmiş həqiqətdir. Onlar bu həqiqəti təsdiqləyən çoxsaylı təcrübələr aparmışlar. Rəngin insan şüuruna və duyğularına təsiri uzun müddət öncədən də hiss olunmuşdur.

Bu fəsildə rəng terminlərini tədqiqat obyektı kimi müəyyən etmə meyarları və onları öyrənməyin mümkün üsulları nəzərdən keçirilir: tarixi, müqayisəli, etno-mədəni, kognitiv və digər yanaşmalar. Rəng terminlərini özündə əks etdirən frazeoloji birliklərə xüsusi diqqət yetirilir, çünki onlar yalnız dil konstruksiyası deyil, həm də milli özünəməxsusluğun mühüm göstəricilərini ifadə edir.

Leksik-semantikaya aid əsas terminlər və anlayışlar təqdim olunaraq, bu işin predmeti – funksional-semantik sahə çərçivəsində qaraqalpaq dilindəki rəng adlarının xüsusiyyətləri əvvəlcədən müəyyən edilmişdir.

İnsan mədəniyyətində rəng həmişə böyük əhəmiyyətə malik olmuş və onun dünyanı fəlsəfi və estetik başa düşmə ilə sıx bağlılığı mövcuddur: “insan özünü əhatə edən həqiqətə daha çox yönəlmişdir, bu isə onun varlıqla olan bütün əlaqələrini tənzimləyir və uyğunlaşdırır” [4; 5].

Rəng ilk dəfə fizika hadisəsi kimi, yəni müəyyən dalğa uzunluğuna malik işıq dalğaları vasitəsilə İ. Nyuton tərəfindən təsvir edilmişdir. J.V. Gyotenin rənglər haqqında traktatında “rənglərin emosional-əxlaqi təsiri” tezi formalaşmışdır: rənglərin ayrı-ayrı mənalı və psixoloji məzmunu vardır, buna görə də onları öyrənmək “klassik fizika çərçivəsindəki sərt mexanik səbəb-nəticə əlaqəsindən” çıxmağı tələb edir [5; 51].

Fərqli dillərdəki lüğətlərdə adətən 100-dən 150-yə qədər rəng adı qeyd olunur, lakin insan gözü 100 minə qədər rəngi ayırd edə bilər. Tədqiqatçılar rəng adlarının sayını müxtəlif üsullarla müəyyən edirlər. S.O. Mayzel qeyd edir: “Hər bir dildə mövcud olan bütün rəng və çalarları ifadə etmək üçün kifayət qədər söz yoxdur, buna görə də müəyyən bir rəngi sözlə dəqiq ifadə etməkdə böyük çətinliklər yaranır, buna görə də birbaşa müqayisə üsulu daha geniş imkanlar verir” [6; 128].

N.F. Pelevina fərqli dillərdə hər hansı obrazlı formada ifadə olunan fəaliyyət nəticələri və elmi biliklər arasındakı fərqləri müəyyən edir: “Hər bir xalq üçün həqiqətləri təsnif etmək, xüsusən rənglər sahəsi, bizi əhatə edən dünya obyektləri və hadisələrinə əsaslanan xüsusi psixoloji səbəbə malikdir.” Oxşar mövqeyi G. Auberq də təsdiqləyir: “Biz öz hisslərimizi tənzimləmək və təsnif etmək, bir-birimizi başa düşmək üçün belə bir əməli yerinə yetirməyə məcburuq. Əgər biz bir-birimizi başa düşürüksə, o zaman qara, ağ, qırmızı, sarı, yaşıl, mavi sözləri bizim hisslərimiz üçün əsas terminlər kimi xidmət edir. Bu sözlərin kombinasiyası və dəyişiklikləri bütün rəngli hisslərimizi ifadə etmək və ya ən azı onları başqalarına əsas duyğu vasitəsilə başa düşülən şəkildə ayırmaq üçün kifayətdir” [7; 180].

Təbiətdə rast gəlinən rənglər akromatik və xromatik rənglərə bölünür. Akromatik rənglər adətən ağ, qara və boz rəng kimi adlandırılır, digər bütün rənglər isə xromatik rənglər hesab olunur. Rəng hisslərinin inkişaf mərhələləri ilə bağlı fərziyyəyə görə, ilkin dövrlərdə insanın rəng təcrübəsi yalnız ağ və qara rənglə məhdudlaşır, daha sonra isə qırmızı və sarı rənglər meydana gəlmişdir [8; 21].

16-cı əsrdən etibarən ədəbiyyatda, xüsusən poeziyada parlaq poetik obrazlar yaratmaq üçün yeni rəng terminləri aktiv şəkildə istifadə olunmuşdur: “Rəng terminlərinin lüğəvi zənginliyinin genişlənməsinə ədəbiyyatın estetik ehtiyacları, ilk növbədə poeziya səbəb olmuş, çox istifadə olunan rəng terminlərinin müqayisəli sinonimləri yaradılmışdır...” [9; 37]. Bədii üslubun inkişafı ilə rəng ifadələrinin palitrası genişlənir, obrazları emosional cəhətdən açmağa

xidmət edir və xalqın həyat tərzini əks etdirir. Elmi-texniki inqilab nəticəsində, toxuculuq və boyaq sənayesinin inkişafı ilə rənglərin terminologiyası yeni süni rənglərin yaradılması sayəsində zənginləşmişdir.

Rəng terminləri sisteminin inkişafına 19-cu əsrin sonlarında Fransız modasının Avropaya təsiri və eyni zamanda Şərq ilə ticarət əlaqələrinin genişlənməsi səbəbindən dilçilikdə baş verən öyrənmələr güclü təsir göstərmişdir.

Bütün dillərdə xalqın çiçəklər haqqında möhkəm təsəvvürləri ilə formalaşmış frazeoloji birliklər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rəng terminlərini özündə ehtiva edən frazeologizmlər milli və mədəni xüsusiyyətlərin daşıyıcısı hesab olunur, çünki onlar rəngi qəbullama ənənələri, simvolları və etnik xüsusiyyətləri əks etdirir. Məsələn, qaraqalpaq dilində “aq jol” ifadəsi xeyirli arzu bildirirsə, “qarabet boliv” utanc və namussuzluğu ifadə edir. İngilis dilində buna oxşar nümunələr: “white crow” (digərlərindən fərqlənən insan), “bluebird of happiness” (arzu və xoşbəxtlik simvolu), “green light” (açıq imkanlar, əlverişli şərait).

Diləxas xüsusiyyətlərini anlamaq üçün etnik qrup mədəniyyətini qoruyan mətnləri, ilk növbədə şifahi rəvayətlər və bədii ədəbiyyatı təhlil etmək zəruridir. Hər hansı bir dilin rəng sxeması dilin bütün formalarını əks etdirir, müəyyən anlayışları, hissləri və emosiyaları ifadə edir. Müxtəlif xalqların mədəniyyətində müəyyən rənglərin əhəmiyyəti fərqli olduğundan, bəzi rənglərin dildə çox və ya az əks olunması müxtəlif emosional münasibətlərə səbəb ola bilər. Bu isə etnik qrupların sosial, tarixi və coğrafi xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur.

Bütün assosiativ lingvistik-rəng ifadələri digər mədəniyyətləri anlamağın effektiv vasitəsi olmaqla, cəmiyyətin rəng “kod”undakı [10; 74] hər hansı dəyişikliklərə həssas olur və şifahi birləşmələr vasitəsilə milli və mədəni xüsusiyyətlərlə möhkəm bağlıdır [11; 81]. Rəng terminlərinə tez-tez müəyyən obyektin rəngi ilə bağlı simvolik mənalar verilir. Məsələn, ağ – “süd, qar rəngi”, qara – “kömür, qum rəngi” və s. R.M. Frumkina qeyd edir ki, “rəng xüsusiyyətlərinə ən dəqiq tərif verməyin yolu obyektə birbaşa işarə etməkdir” [12; 147].

Rəng terminlərini formalaşdırmanın ən səmərəli üsullarından biri obyekt rəngini təsvir etməkdir, məsələn, qaraqalpaq dilində *shidey* – “albalı rəngli”, *almaday* – “alma rəngli”.

Dilçilikdə rəng terminlərini bir dildən digərinə düzgün tərcümə etmək mümkünsüzlüyü geniş qəbul edilmişdir. Bu hal bir dildəki rəng simvollarının digər dildə tam ekvivalentinin olmaması ilə izah olunur. Məsələn, qaraqalpaq dilində *jasıl* sözü yaşıl rəngi bildirirsə, *kók* sözü də eyni mənəni ifadə edir. Bu halda *kók* və *jasıl* sözləri oxşar mənaya malik ola bilər. Əsas rəng terminlərinin sayı müxtəlif dillərdə fərqlidir və onların dəqiq tərcüməsi çox vaxt mümkün olmur.

Rənglər dil ifadəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, çünki müxtəlif lingvistik və mədəni qruplar müxtəlif assosiasiyaları və üstünlükləri eyni rənglərlə əlaqələndirir.

Rəng terminlərinin mənşəyi məsələsi bir çox alimlər tərəfindən öyrənilmişdir. Rəng adları təbii obyektlərdən yaranmışdır: qırmızı – alovdan, mavi – sudan, yaşıl – bitkilərdən. Hind-Avropa dillərində ağ, qırmızı və sarı rənglərin adları “parlaq olmaq”, “qığılımaq”, “çıxarmaq”, “yandırmaq” və “qaynatmaq” mənalarını ifadə edən fellərdən yaranmışdır.

Rənglər simvolik mədəniyyətdə mühüm rol oynayır, çünki onlar insan ruh halına təsir göstərir və müxtəlif hadisələrlə əlaqələndirilir. Hər bir xalqın tarixi, dini, adət-ənənələri və siyasi baxışları ilə bağlı xüsusi rəng simvolu mövcuddur.

Rəng komponenti olan frazeoloji birliklər milli mentaliteti əks etdirməyin vacib vasitəsidir, çünki onlar bütün frazeoloji ifadələrin təşkilatını təmin edir. Rəngli leksika xalqın dünya görüşünün özünəməxsus xüsusiyyətlərini, mədəni, mifoloji və tarixi amillərin təsirini ifadə edir.

Nəticə. Tədqiqat nəticələrinə görə, rəng terminlərini özündə ehtiva edən frazeoloji birliklər dilçilikdə yalnız dil sistemi ilə deyil, həm də mədəniyyətin və düşüncənin formalaşması ilə birbaşa bağlıdır. Hər biri etnik qrupun dünyanı qavrama tərz, dəyərləri və simvolik ifadələri ilə əlaqədə formalaşır. Frazeologizmlər vasitəsilə milli şüur və psixoloji stereotiplər ortaya çıxır.

Müqayisəli təhlil, dillər arasında aparılan tədqiqatlar, rəng simvollarının müxtəlif ifadə olunma yollarını göstərir. Burada universal rəng qavrayışı qanunauyğunluqları ilə yanaşı, hər bir mədəniyyətə xas olan emosional və semantik fərqliliklər də mövcuddur.

KAYNAKLAR

1. Баскаков Н. А. Тюркские языки. 4-е изд. М.: Издат. группа URSS, 2010. – С. 48.
2. Щербак А. М. Введение в сравнительное изучение тюркских языков. СПб.: Наука, 1994. 192 с.
3. Юсупов Р.А. Общее и специфическое в лексико-семантической и фразеологической системе русского и татарского языков: Дис. ... д-ра филол. наук. -Казань, 1981.-370 с.
4. Кнодель Л. В. Английская цветная идиоматика. Киев: ФОП Кандиба Т. П., 2019. – С. 5.
5. Гете И. В. Учение о цвете. СПб: Азбука-Аттикус, 2019. – С. 51.
6. Майзель С. О. Основы учения в цветоименованиях. М.; Л.: Гостехиздат, 1946. 128 с.
7. Ауберг Г. Научные сведения о цвете. Волгоград: Перемена, 1980. – С. 180.
8. Онол Э. Цветообозначения в русском языке: с позиции носителя монгольского языка: Дис. ... канд. филол. наук. М., 1996. – С. 21.
9. Бородина М. А., Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований (на материале лексики французского языка). Л.: Наука, 1979. – С. 37.
10. Алымова Е. Н. Ассоциативная лингвоцветовая картина мира // Вестник Санкт Петербургского ун-та. Сер. 9 Филология, востоковедение, журналистика. 2007. Вып. 2, ч. 2. С. 74—77.
11. Дмитриук Н. В. Ассоциативное поведение и национально-культурная специфика // Текст как инструмент общения. М., 1983. С. 81-92.
12. Фрумкина Р. М., Михеев А. В., Терехина А. Ю. Экспериментальное изучение семантических отношений в группе слов-цветообозначений. М.: Наука, 1982. – С.147.

**PAKISTAN'S PATH TO CLOUD ACCREDITATION, ADOPTION WITH HYBRID
MODEL TO IMPLEMENTATION ROADMAP AND LEADERSHIP
CONTRIBUTIONS**

MUHAMMAD FAISAL

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP

Former MIS/IT Specialist, at SIRA World Bank Project at CCAR

**Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.
Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.**

International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.

International Editor in Jurnal Pendidikan Matematika RAFA, Indonesia.

International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.

International Editor and Scientific commette member in ICONTECH International

Journal, Turkey

**Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara
Multidisciplinary Studies**

523

**Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on
Scientific Research Kırşehir Ahi Evran University**

**Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK
CONFERENCE ON EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY
RESEARCH & PRACTICES New York City**

**Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress
Education**

**Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES
Congress Health II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas**

**Nominated as Scientific and Advisory Board Member from 1st BİLSEL
INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS-İSTANBUL
ORCID: 0000-0002-5797-766X**

Abstract:Cloud computing has become a cornerstone of digital transformation worldwide, but its secure adoption in the public sector remains challenging for developing countries. Pakistan's Cloud-First Policy provides an essential foundation, yet its success depends on establishing a robust cloud accreditation and adoption model. This paper proposes a hybrid framework, drawing lessons from the United States' FedRAMP program and Singapore's Government on Commercial Cloud (GCC), adapted to Pakistan's regulatory, institutional, and technological environment. The model emphasizes centralized governance, rigorous accreditation, continuous monitoring, and structured adoption, ensuring both rapid digitalization and national data sovereignty.

Keywords: Cloud Accreditation, Pakistan Cloud-First Policy, FedRAMP, GCC, Public Sector Cloud Adoption, National Cloud Office, Digital Pakistan

Introduction

The acceleration of cloud adoption across governments is transforming the way digital services are delivered to citizens. Countries such as the United States and Singapore have successfully implemented frameworks to regulate and accelerate cloud use, demonstrating that strong accreditation and compliance mechanisms are vital to building trust in cloud services. Pakistan, with its recently introduced Cloud-First Policy, stands at the threshold of this transformation. However, challenges related to governance, security, and adoption readiness demand a structured approach. This study introduces a tailored model for cloud accreditation and adoption in Pakistan, designed to balance efficiency, compliance, and security. The rapid growth of cloud computing has redefined the way governments worldwide deliver digital services, offering scalability, efficiency, and cost-effectiveness that traditional IT infrastructures often lack. Cloud services enable agility, accelerate innovation, and support cross-sector collaboration—attributes that are essential for states navigating the complexities of digital governance in the 21st century. Yet, despite these advantages, governments face significant challenges in ensuring that cloud adoption is secure, compliant, and tailored to national interests. Security breaches, data sovereignty concerns, and regulatory inconsistencies remain pressing barriers that must be addressed through structured accreditation and adoption frameworks.

Several nations have pioneered systematic approaches to cloud accreditation. In the United States, the Federal Risk and Authorization Management Program (FedRAMP) established a repeatable process for evaluating and monitoring Cloud Service Providers (CSPs). By introducing standardized security controls, third-party assessments, and continuous monitoring, FedRAMP has created a trusted ecosystem for federal cloud adoption. Similarly, Singapore launched the Government on Commercial Cloud (GCC) initiative, which provides public agencies with access to commercial CSPs under government-defined guardrails. The GCC model combines speed with accountability, offering agencies pre-approved tools, shared services, and a curated marketplace of vetted cloud providers. Both models highlight the importance of balancing innovation with oversight a balance that is especially critical for developing nations embarking on digital transformation.

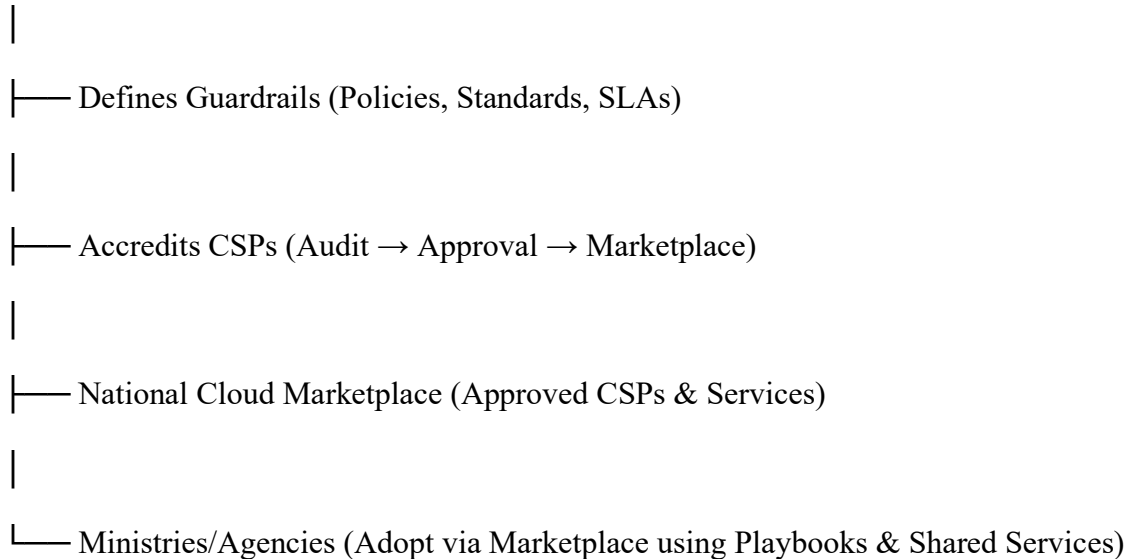
Pakistan has recently articulated its ambitions through the **Cloud-First Policy**, which seeks to accelerate the adoption of cloud solutions across federal and provincial government entities. The policy envisions cloud computing as a driver of efficiency, transparency, and citizen-centric service delivery. However, the successful implementation of this vision requires more than a policy declaration; it necessitates the creation of a practical framework for accrediting CSPs, guiding agencies in their adoption journeys, and ensuring compliance with both national and international standards. Without such a framework, government entities may adopt cloud solutions inconsistently, potentially exposing critical data to vulnerabilities and undermining public trust.

Equally significant is the role of national leadership and individual expertise in driving this transformation. The contributions of professionals such as **Muhammad Faisal**, who has led digital transformation projects in ministries, developed refugee information systems, and implemented secure e-governance solutions, demonstrate how policy frameworks gain

credibility when coupled with practical, field-level innovation. His experience underscores the need for bridging top-level policy direction with operational realities, thereby ensuring that cloud adoption not only enhances efficiency but also addresses the needs of marginalized populations, such as refugees, through inclusive digital platforms.

Visual Flow of Model: COMMERCIAL CLOUD ACCREDITATION & ADOPTION PIPELINE

MoITT (NCO)

525

Literature Review

- **FedRAMP (USA):** Focuses on standardized security controls, third-party assessments, and continuous monitoring of Cloud Service Providers (CSPs). It provides a repeatable process that ensures secure cloud adoption by federal agencies.
- **GCC (Singapore):** Provides government agencies with access to commercial cloud platforms under pre-defined guardrails, shared services, and centrally managed compliance tools, enabling rapid adoption with strong oversight.
- **Pakistan's Cloud-First Policy:** Aims to accelerate cloud adoption in government while ensuring affordability, reliability, and security. However, policy implementation requires practical mechanisms that integrate both international best practices and local realities.

Proposed Model for Pakistan

The proposed model integrates key features from FedRAMP and GCC, adapted to Pakistan's context:

1. **Central Governance:** Establishment of a National Cloud Office (NCO) within the Ministry of IT and Telecommunication to regulate and oversee cloud adoption.
2. **Accreditation Lifecycle:** CSPs must undergo an accreditation process including application, readiness assessment, third-party audit, authorization, and continuous monitoring.

3. **National Cloud Marketplace:** A curated list of accredited CSPs accessible to all Public Sector Entities (PSEs), ensuring faster procurement and reduced duplication of audits.
4. **Data Classification Framework:** Clear rules on which data may reside in public, hybrid, or private clouds, aligned with national security priorities.
5. **Shared Services:** Provision of common security monitoring tools, cost dashboards, and DevOps pipelines to reduce redundancy across agencies.
6. **Procurement and Contracts:** Standardized SLAs, data residency clauses, and exit strategies embedded in all cloud contracts to protect national interests.
7. **Capacity Building:** Training programs for IT staff, accreditation of third-party assessors, and pilot migrations for low-sensitivity systems.

Accreditation Lifecycle for CSPs

1. **Application** → CSP applies to MoITT/NCO.
2. **Pre-assessment** → Readiness review & gap analysis.
3. **3rd-party audit** → Technical + security compliance check.
4. **Authorization** → MoITT grants accreditation & lists CSP in Marketplace.
5. **Continuous monitoring** → Regular security reports, annual reassessment.

Implementation Roadmap

Phase 1 (0–6 months):

- Establish the NCO, publish baseline controls, and design accreditation criteria.
- Recruit Expert Cloud Accreditation specialists and identify candidate CSPs.

526

Phase 2 (6–18 months):

- Pilot accreditation of CSPs.
- Migrate selected non-critical government systems such as HR/payroll and citizen-facing e-services.
- Train initial government IT staff in compliance and cloud operations.

Phase 3 (18–36 months):

- Launch the National Cloud Marketplace.
- Mandate the use of accredited CSPs for all cloud-eligible government systems.
- Expand continuous monitoring with automated dashboards.

Phase 4 (36–60 months):

- Scale cloud adoption across federal and provincial levels.
- Support integration of AI-enabled services, data analytics, and e-governance systems.
- Promote local CSPs for community and hybrid cloud deployments.

Contributions of Muhammad Faisal

A significant part of Pakistan's digital transformation has been driven by the efforts of **Muhammad Faisal**, a seasoned IT System Development and MIS Specialist with over 17 years of experience in government service. His contributions provide a practical foundation for cloud adoption and accreditation in Pakistan:

- **Ministry of Human Rights (MoHR):** Implemented e-Office automation, making MoHR the fourth highest user of e-Office across all ministries.
- **Ministry of SAFRON & Afghan Refugee Information System (ARIS):** Designed and initiated a secure data bank for refugee welfare, complaint handling mechanisms, and mobile application frameworks—initiatives that align with cloud-based service delivery and data governance principles.
- **Refugee Education & Rights Projects:** Facilitated integration of refugee student data into national educational systems through digital registries.
- **Digital Transformation Leadership:** Proposed AI-driven MIS solutions, GreenAI, and precision agriculture systems, demonstrating how cloud infrastructure supports innovation in governance.

These contributions demonstrate how individual leadership and innovation can complement national policy initiatives. Integrating the proposed model with Faisal's ground-level experience ensures practical feasibility, institutional buy-in, and citizen-focused outcomes.

Discussion

The hybrid model balances FedRAMP's rigor with GCC's practicality. While FedRAMP ensures high-assurance accreditation for sensitive systems, GCC's approach enables faster migration of lower-risk workloads through centrally managed guardrails. For Pakistan, this dual approach provides flexibility: high-security systems remain within tightly controlled environments, while general government services migrate to commercial cloud platforms with standardized oversight. The hybrid model balances FedRAMP's rigor with GCC's practicality.

527

Conclusion

Pakistan's Cloud-First Policy can only achieve its full potential if supported by an actionable accreditation and adoption framework. By adopting a hybrid model informed by international best practices, Pakistan can safeguard national interests, accelerate digital transformation, and foster a thriving cloud ecosystem. Centralized governance, accreditation lifecycle management, continuous monitoring, and structured adoption are the pillars of this strategy. The leadership of professionals like Muhammad Faisal further strengthens implementation by bridging high-level policy with on-the-ground expertise. Pakistan with a structured roadmap for cloud accreditation and adoption that is firmly rooted in international best practices yet responsive to the country's unique governance, security, and social contexts. By combining policy, technology, and leadership, Pakistan can build a resilient cloud ecosystem that supports its journey towards a truly digital state.

References:

1. Younus, M., Purnomo, E. P., Nurmandi, A., et al. (2025). *Analyzing the trend of government support for cloud computing usage in e-government architecture*. *Journal of Cloud Computing*, 14:14. <https://doi.org/10.1186/s13677-025-00735-y>.
2. Venkata Jagadeesh Reddy Kopparthi. (2024). "Federal Cloud Security: A Strategic Approach to FedRAMP Compliance and Governance." *International Journal of Research in Computer Applications and Information Technology (IJRCAIT)*, 7(2), pp. 2288-2296. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14500455>.
3. Abdal Hafeth Alaraj. (2025). "Advancing Cloud Adoption in the Saudi Public Sector: Challenges, Global Insights, and Strategic Policy Recommendations." *European Scientific Journal, ESJ*, Vol. 21, No. 16.
4. (For comparative insight from Singapore) *The road to cloud: How Singapore government achieved its ambitious goals*. GovInsider. Published 2024.
5. *Cloud Computing in Singapore: Key Drivers and Recommendations for a Smart Nation*. Singapore's policy commentary. *Politics and Governance*. Published 21 November 2018 useful for background.

MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ YENİ SÖZ YARADICILIĞI PROSESLƏRİ

Yusifova Fidan Elxan qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

“Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasının müəllimi

Özet

Makalede modern Azərbaycan Türkçesinde yeni sözcük yaratma yolları incelenmiştir. Sözcük türetme, birleşik sözcüklerin oluşumu, anlamsal genişleme, alıntılar ve terminolojik yenilikler özel olarak ele alınmıştır. Yeni sözcüklerin ortaya çıkmasına etki eden toplumsal, teknolojik ve kültürel faktörler açıklanmıştır. Sonuç olarak, dilin sürekli gelişim içinde olduğu ve bu sürecin milli kimliğin korunmasıyla yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yeni kavramların ifadesi için milli sözcük yaratma olanaklarının genişletilmesi, normatif dil politikasının güçlendirilmesi ve toplumun dil bilincinin artırılması gerekli koşullar olarak belirtilmektedir. Sonuç olarak, dilin saflığının korunması yalnız dilbilim açısından değil, aynı zamanda milli kimliğin güçlendirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından da büyük önem taşımaktadır.

529

Anahtar Kelimeler: Azərbaycan Türkçesi, yeni sözcükler, dilbilim, alıntılar, terminoloji, sözcük dağarcığı gelişimi.

Abstract

The article examines the main processes of neologism in Modern Azerbaijani. Particular attention is given to word formation, the creation of compound words, semantic expansion, borrowings, and terminological innovations. The social, technological, and cultural factors influencing the emergence of new words are analyzed. The study concludes that language is in constant development, and this process is closely linked to the preservation of national identity. Expanding the opportunities for creating native words to express new concepts, strengthening normative language policies, and raising societal language awareness are identified as essential conditions. Consequently, preserving the purity of the language is of great importance not only from a linguistic perspective but also for reinforcing national identity and transmitting it to future generations.

Keywords: Azerbaijani language, neologisms, linguistics, borrowings, terminology, lexical development.

Dil canlı orqanizm kimi daim inkişaf edir və dəyişir. Cəmiyyətin sosial, siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni həyatı dəyişdikcə, bu dəyişikliklər dilə də öz təsirini göstərir. Yeni ictimai münasibətlərin, texnoloji nailiyyətlərin, elm və təhsildə baş verən yeniliklərin nəticəsində Azərbaycan dilində də yeni sözlər yaranır, mövcud sözlər isə semantik baxımdan genişlənir. Yeni söz yaradıcılığı prosesi dilin həm daxili imkanlarına əsaslanır, həm də xarici dillərlə təmas nəticəsində formalaşır.

Müasir Azərbaycan dilində yeni sözlərin yaranması bir neçə əsas mexanizm əsasında həyata keçirilir:

1. Söz düzəltmə üsulu ilə yeni sözlər:

- Əlavələr (prefiks və suffikslər) vasitəsilə: kompüterçi, kitabxanaçı, idarəçilik və s.
- Söz birləşmələri əsasında: internet mağaza, elektron kitab, süni intellekt.

2. Mürəkkəb sözlərin yaranması:

İki və ya daha çox sözün birləşməsi ilə yeni anlayışlar ifadə olunur: ağciyər, günəş batareyası, sosial şəbəkə.

3. Semantik genişlənmə:

Mövcud sözlər yeni məna qazanır. Məsələn, siçan sözü həm heyvan, həm də kompüter avadanlığı mənasında işlədilir.

4. Alınma sözlər:

Qloballaşma dövründə ingilis, rus və digər dillərdən yeni terminlər qəbul edilir: onlayn, oflayn, menecer, brend, startap. Bu sözlərin bəziləri Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılaraq işlədilir.

5. Konkret sahələrdə terminoloji yaradıcılıq:

Elmi-texniki tərəqqi nəticəsində informatika, tibb, iqtisadiyyat və hüquq sahələrində yeni terminlər meydana gəlir: gen mühəndisliyi, biotexnologiya, kriptovalyuta.

Yeni sözlərin formalaşmasına təsir edən amillər:

- Texnoloji inkişaf: kompüter, telefon, internet texnologiyaları ilə bağlı anlayışların artması.
- Sosial şəbəkələr və media: gündəlik dilə qısa müddətdə yeni söz və ifadələrin daxil olması.
- Qloballaşma: dünya dilləri ilə təmas nəticəsində yeni termin və ifadələrin mənimsənilməsi.
- Mədəni dəyişikliklər: gündəlik həyat tərzində baş verən dəyişikliklərin dilə təsiri.

Dil hər bir xalqın milli kimliyini, mədəni irsini və dünyagörüşünü ifadə edən əsas vasitədir. Zaman keçdikcə cəmiyyətin inkişafı ilə yanaşı, dilin də leksik tərkibində dəyişikliklər baş verir.

Bu dəyişikliklər yeni anlayışların ifadəsi üçün yeni sözlərin yaranması ilə müşahidə olunur. Müasir dövrdə elm, texnika, informasiya texnologiyaları, sosial həyat və beynəlxalq münasibətlər Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinə bir çox yeni söz və ifadələr gətirmişdir. Əvvəl mövcud olan sözlər yeni anlayışların ifadəsində işlədilir. Məsələn, pəncərə həm evdə açılan yer, həm də kompüter proqramında “window” mənasında işlənir. Qloballaşma nəticəsində dilimizə ingilis və digər dillərdən bir sıra terminlər daxil olur: marketinq, biznes, server, şou, onlayn. Onların bəziləri Azərbaycan dilinin fonetik qaydalarına uyğunlaşdırılır: brend → brend, menecer → menecer. Elm və texnikanın sürətli inkişafı müxtəlif sahələrdə yeni terminlərin yaranmasını şərtləndirir. İnformatikada alqoritm, kriptografiya, süni intellekt, biologiyada gen terapiyası, nanohissəciklər kimi terminlər buna misaldır.

Milli kimlik və dilin saflığı məsələsi:

- Yeni sözlərin yaranması dilin inkişafı üçün zəruri olsa da, alınmaların çoxluğu milli dilin saflığına təhlükə yarada bilər.
- Bu səbəbdən yeni söz yaradıcılığında milli leksik imkanlardan daha çox istifadə edilməli, uyğunlaşdırma prinsiplərinə əməl olunmalıdır.
- Dövlətin dil siyasəti də bu prosesdə mühüm rol oynayır.

Yeni sözlərin yaranması dilin inkişafı üçün zəruri olsa da, alınmaların normadan artıq işlədilməsi milli dilin saflığına təsir göstərir. Bu baxımdan yeni söz yaradıcılığında milli leksik imkanlardan istifadə əsas prioritet olmalıdır. Dövlətin dil siyasəti də dilin qorunması və inkişaf etdirilməsində xüsusi rol oynayır.

Elmi-texniki tərəqqi yeni terminlərin yaranmasına şərait yaradır: süni intellekt, kriptovalyuta, nanohissəciklər, gen mühəndisliyi. Terminoloji yaradıcılıq milli dilin elm dili kimi inkişafı baxımından vacibdir. Dil hər bir xalqın milli kimliyinin əsas göstəricilərindən biridir. Xalqın tarixi yaddaşı, mədəni irsi, dünyagörüşü və mənəvi dəyərləri ilk növbədə dil vasitəsilə nəsilənənəslə ötürülür. Ona görə də dilin qorunması, onun saflığının saxlanılması yalnız dilçilik baxımından deyil, həm də milli kimliyin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Dilin saflığının qorunması üçün üç əsas istiqamət vacibdir:

1. Milli söz yaradıcılığı imkanlarının artırılması – yeni anlayışların ifadəsi üçün xarici sözlərdən asılı olmadan milli leksik qaynaqların işə salınması.
2. Normativ dil siyasətinin gücləndirilməsi – qanunvericilik, təhsil və KİV vasitəsilə ədəbi dil normalarının qorunması.

3. Cəmiyyətin dil şüurunun yüksəldilməsi – vətəndaşlarda ana dilinə sevgi və hörmət hissinin möhkəmləndirilməsi.

Müasir dövrdə qloballaşma, beynəlxalq ünsiyyət və texnoloji tərəqqi nəticəsində dillərarası təmaslar intensivləşmişdir. Bu proses Azərbaycan dilinə də təsir göstərmiş, lüğət tərkibinə çoxlu alınma sözlərin daxil olmasına səbəb olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, alınma sözlər müəyyən qədər dilin inkişafını zənginləşdirsə də, onların həddindən artıq istifadəsi dilin milli ruhunu zəiflədə, üslub təmizliyinə mənfi təsir göstərə bilər. Milli kimlik məsələsi dilin sadəcə ünsiyyət vasitəsi yox, həm də xalqın mənəvi sərvəti olmasını ön plana çəkir. Dil saflığı yalnız dilçilərin və ya dövlətin məsuliyyəti deyil, bütün cəmiyyətin borcudur. Çünki ana dilinə laqeyd yanaşma milli kimlikdən uzaqlaşmaya gətirib çıxara bilər. Əksinə, dilin saflığının qorunması milli həmrəyliyi gücləndirir, xalqın özünəməxsusluğunu gələcək nəsillərə ötürür.

Nəticə

Beləliklə, müasir Azərbaycan dilində yeni söz yaradıcılığı prosesi həm daxili, həm də xarici amillərlə bağlıdır. Bu proses dilin zənginləşməsini, onun dövrün tələblərinə cavab verməsini təmin edir. Əsas məsələ yeni sözlərin dil qaydalarına uyğunlaşdırılması və milli dilin saflığının qorunmasıdır. Azərbaycan dilində yeni söz yaradıcılığı həm dilin inkişafı baxımından mühüm hadisədir, həm də gələcək nəsillər üçün milli-mədəni irsin qorunmasına xidmət edir.

Müasir Azərbaycan dilində yeni söz yaradıcılığı prosesi dinamik xarakter daşıyır. Bu proses dilin canlılığını, onun cəmiyyətlə sıx əlaqədə olduğunu göstərir. Eyni zamanda, dilçilikdə normativ yanaşmalar və dilin saflığının qorunması məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dilin zənginləşməsi, yalnız alınmaların çoxluğu ilə deyil, həm də milli söz yaradıcılıq imkanlarının düzgün istifadəsi ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev, T. (2012). Azərbaycan dilçiliyi məsələləri. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
2. Əsgərov, A. (2015). Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı problemləri. Bakı: Elm və Təhsil.
3. Quliyev, Y. (2018). Müasir Azərbaycan dilində leksik-semantik dəyişmələr. Bakı: Şərq-Qərb.
4. Məmmədli, M. (2010). Dil, mədəniyyət və milli kimlik. Bakı: Elm.
5. Əliyev, Ə. (2007). Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda. Bakı: Nurlan.

**PEDAGOGICAL PRINCIPLES AND APPLICATION WAYS OF
PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION**

**ŞAHSİYET ODAKLI EĞİTİMİN PEDAGOJİK İLKELERİ
VE UYGULAMA YOLLARI
ŞƏXSİYYƏT YÖNÜMLÜ TƏLİMİN PEDAQOJİ PRİNSİPLƏRİ
VƏ TƏTBİQİ YOLLARI**

ORCID:0009-0005-7125-2031

Aytac Xanıyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

Günümüzde eğitim sürecinde temel amaç yalnızca öğrencilere teorik bilgilerin aktarılması değil, aynı zamanda onların birer şahsiyet olarak şekillenmesi, sosyal-manevi değerleri benimsemesi, yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesidir. Bu açıdan şahsiyet odaklı eğitim, pedagojinin önemli yönelimlerinden biri olarak özel bir önem taşımaktadır. Şahsiyet odaklı eğitim, öğrencinin bireysel özelliklerini, ilgi alanlarını, yeteneklerini, psikolojik durumunu ve sosyal çevresini dikkate alarak, onun eğitim sürecine aktif bir şekilde katılımını sağlar. Bu modelde öğretmen yalnızca bilgi aktarıcısı değil, aynı zamanda yol gösterici, motive edici ve yaratıcı bir ortamın düzenleyicisi rolünde bulunur.

Şahsiyet odaklı eğitimin pedagojik ilkeleri arasında demokratiklik, hümanistlik, bireysellik, etkinlik, yaratıcı yaklaşım ve işbirliği yer almaktadır. Bu ilkeler temelinde kurulan eğitim sürecinde öğrencilerin kendini ifade etme imkânları artar, öğrenmeye yönelik motivasyonları güçlenir, bilgilerin benimsenmesi daha verimli olur. Aynı zamanda şahsiyet odaklı eğitim, sosyal becerilerin, iletişim kültürünün, empatinin ve işbirliği alışkanlıklarının gelişmesine de zemin hazırlar.

Uygulama açısından şahsiyet odaklı eğitim; interaktif yöntemlerin, modern pedagojik teknolojilerin, proje yönteminin, oyunların, tartışmaların ve grup çalışmalarının yaygın olarak kullanılmasını gerektirir. Bu yaklaşım hem geleneksel hem de dijital eğitim ortamında etkili bir şekilde uygulanabilir. Deneyimler göstermektedir ki, öğrencilerin öğrenme sürecine şahsiyet odaklı yaklaşım hem akademik başarıda hem de sosyal-manevi gelişimde yüksek sonuçlar vermektedir.

Sonuç olarak şahsiyet odaklı eğitim, modern pedagojinin önemli bir yönelimi olarak insan sermayesinin gelişimine, toplumun entelektüel potansiyelinin yükselmesine ve gelecek nesillerin yaratıcı, bağımsız düşünen bireyler olarak yetişmesine hizmet etmektedir. Bu makalede şahsiyet odaklı eğitimin pedagojik ilkeleri, teorik temelleri ve uygulama yolları geniş bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: şahsiyet odaklı eğitim, pedagojik ilkeler, bireysellik, hümanizm, etkinlik, interaktif yöntemler.

ABSTRACT

In the modern era, the main goal of the educational process is not only the transmission of theoretical knowledge to students, but also their formation as individuals, the assimilation of social and moral values, and the development of creativity and critical thinking skills. In this regard, personality-oriented education is of particular importance as one of the key directions of pedagogy. Personality-oriented education takes into account the individual characteristics, interests, abilities, psychological state, and social environment of the student, ensuring his or her active involvement in the learning process. In this model, the teacher is not merely a transmitter of knowledge, but also a guide, motivator, and organizer of a creative environment.

The pedagogical principles of personality-oriented education are based on democracy, humanism, individuality, activity orientation, creativity, and cooperation. In an educational process built upon these principles, students' opportunities for self-expression increase, their motivation for learning is strengthened, and knowledge acquisition becomes more effective. At the same time, personality-oriented education fosters the development of social skills, communication culture, empathy, and cooperation habits.

In terms of application, personality-oriented education requires the extensive use of interactive methods, modern pedagogical technologies, project-based learning, games, debates, and group work. This approach can be effectively applied in both traditional and digital learning environments. Experience shows that a personality-oriented approach to the learning process yields high results in both academic achievement and social-moral development.

Thus, personality-oriented education, as an important direction of modern pedagogy, contributes to the development of human capital, the enhancement of society's intellectual potential, and the upbringing of future generations as creative and independently thinking individuals. This article provides a comprehensive analysis of the pedagogical principles, theoretical foundations, and application ways of personality-oriented education.

Keywords: personality-oriented education, pedagogical principles, individuality, humanism, activity, interactive methods.

XÜLASƏ

Müasir dövrdə təhsil prosesində əsas məqsəd yalnız şagirdlərə nəzəri biliklərin ötürülməsi deyil, həm də onların şəxsiyyət kimi formalaşması, sosial-mənəvi dəyərlərin mənimsənilməsi, yaradıcılıq və tənqidi təfəkkür bacarıqlarının inkişafıdır. Bu baxımdan şəxsiyyət yönümlü təlim pedaqogikanın mühüm istiqamətlərindən biri kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şəxsiyyət yönümlü təlim şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini, maraqlarını, qabiliyyətlərini, psixoloji vəziyyətini və sosial mühitini nəzərə alaraq, onun tədris prosesinə aktiv şəkildə cəlb olunmasını təmin edir. Bu modeldə müəllim yalnız bilik ötürücüsü deyil, həm də istiqamətverici, motivasiyaedici, yaradıcı mühitin təşkilatçısı rolunda çıxış edir.

Şəxsiyyət yönümlü təlimin pedaqoji prinsiplərinə demokratiklik, humanistlik, fərdilik, fəaliyyətyönümlülük, yaradıcı yanaşma və əməkdaşlıq əsasını təşkil edir. Bu prinsiplər əsasında qurulan təlim prosesində şagirdlərin özünüifadə imkanları artır, öyrənməyə motivasiyası güclənir, biliklərin mənimsənilməsi daha səmərəli olur. Eyni zamanda, şəxsiyyət yönümlü təlim sosial bacarıqların, ünsiyyət mədəniyyətinin, empatiyanın və əməkdaşlıq vərdişlərinin formalaşmasına da şərait yaradır.

Tətbiqi baxımdan şəxsiyyət yönümlü təlim interaktiv üsulların, müasir pedaqoji texnologiyaların, layihə metodunun, oyunların, debatların və qrup işinin geniş istifadəsini tələb edir. Bu yanaşma həm ənənəvi, həm də rəqəmsal təhsil mühitində səmərəli tətbiq oluna bilər. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin öyrənmə prosesinə şəxsiyyət yönümlü yanaşma həm akademik nailiyyətlərdə, həm də sosial-mənəvi inkişafda yüksək nəticələr verir.

Beləliklə, şəxsiyyət yönümlü təlim müasir pedaqogikanın mühüm istiqaməti olaraq, insan kapitalının inkişafına, cəmiyyətin intellektual potensialının yüksəldilməsinə və gələcək nəsillərin yaradıcı, müstəqil düşünən fərdlər kimi yetişməsinə xidmət edir. Bu məqalədə şəxsiyyət yönümlü təlimin pedaqoji prinsipləri, nəzəri əsasları və tətbiqi yolları geniş şəkildə təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: şəxsiyyət yönümlü təlim, pedaqoji prinsiplər, fərdilik, humanizm, fəaliyyət, interaktiv metodlar.

Giriş. Müasir dövrdə təhsil yalnız biliklərin ötürülməsi funksiyasını daşımır, eyni zamanda insanın intellektual, mənəvi və sosial inkişafını təmin edən mühüm institut kimi çıxış edir. Qloballaşma şəraitində dəyişən cəmiyyətin tələbləri, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, əmək bazarının yeni çağırışları və insan kapitalının strateji əhəmiyyət kəsb etməsi təhsil sistemində köklü dəyişikliklər zərurəti yaratmışdır. Bu dəyişikliklərin mərkəzində isə insan – onun şəxsiyyəti, yaradıcılığı, müstəqil düşüncə qabiliyyəti dayanır.

Ənənəvi təlim sistemi çox zaman şagirdlərin yalnız nəzəri bilikləri mənimsəməsinə yönəlmişdir. Bu yanaşma isə şagirdlərin yaradıcı potensialının üzə çıxmasına, sosial və emosional bacarıqlarının inkişafına kifayət qədər imkan verməmişdir. Müasir dövrdə artıq məlumdur ki, təhsil yalnız faktların əzbərlənməsi ilə məhdudlaşa bilməz. Əksinə, təlim prosesi insan şəxsiyyətini bütövlükdə inkişaf etdirməli, onun maraqlarını, fərdi xüsusiyyətlərini və yaradıcı imkanlarını nəzərə almalıdır. [3, 55]

Şəxsiyyət yönümlü təlim anlayışı məhz bu zərurətdən doğmuşdur. Bu yanaşma şagirdin təhsil prosesinin mərkəzinə gətirilməsini, onun potensialının aşkarlanmasını, öyrənmə motivasiyasının gücləndirilməsini və müstəqil şəxsiyyət kimi formalaşmasını nəzərdə tutur. Burada müəllim yalnız bilik ötürücüsü deyil, həm də istiqamətverici, motivasiyaedici və yaradıcı mühitin təşkilatçısı kimi çıxış edir.

Beləliklə, şəxsiyyət yönümlü təlimin pedaqoji prinsipləri və tətbiqi yollarının öyrənilməsi müasir təhsil sisteminin inkişafı baxımından olduqca aktualdır. Bu məqalədə adıçəkilən məsələlər elmi-praktik yanaşmalar əsasında geniş təhlil olunacaqdır.

Əsas hissə. 1. Şəxsiyyət yönümlü təlimin nəzəri əsasları. Şəxsiyyət yönümlü təlimin əsaslarını humanist pedaqogika təşkil edir. L.S.Vıqotski, C.Piajet, A.Maslou, K.Rojers kimi alimlərin nəzəriyyələri göstərir ki, insanın öyrənməsi yalnız bilik əldə etməklə məhdudlaşmır, həm də onun şəxsiyyət kimi inkişafına xidmət edir. Bu nəzəri yanaşmaların əsas məğzi ondan ibarətdir ki, hər bir şagird unikaldir və təlim prosesi bu unikal xüsusiyyətləri nəzərə almalıdır.

Humanist pedaqogikada təlim prosesinin mərkəzində şagirdin ehtiyacları, maraqları və daxili motivasiyası dayanır. Əgər ənənəvi təlimdə müəllim mərkəzi fiqur idisə, şəxsiyyət yönümlü təlimdə müəllim daha çox bələdçi rolunu oynayır.

Bununla yanaşı, şəxsiyyət yönümlü təlim təkcə nəzəri baza deyil, həm də demokratik cəmiyyətin tələblərindən irəli gələn praktik zərurətdir. Müasir dünyada hər bir fərdin öz mövqeyini sərbəst ifadə edə bilməsi, yaradıcı yanaşma nümayiş etdirməsi, komanda işinə uyğunlaşması və sosial münasibətlərdə aktiv iştirak etməsi vacibdir.

2. Şəxsiyyət yönümlü təlimin pedaqoji prinsipləri. Bu yanaşmanın uğurlu tətbiqi müəyyən pedaqoji prinsiplərə əsaslanır:

–Demokratiklik prinsipi: Şagirdin hüquqları, fikirləri və təşəbbüsləri nəzərə alınır. Müəllimlə şagird arasında münasibət tərəfdaşlıq üzərində qurulur.

–Humanistiklik prinsipi: Hər bir şagird şəxsiyyət kimi dəyərləndirilir, onun psixoloji vəziyyətinə və maraqlarına hörmətlə yanaşılır.

–Fərdilik prinsipi: Şagirdlərin öyrənmə sürəti, qabiliyyətləri və maraqları fərqli olduğundan, tədris prosesi differensiallaşdırılmış şəkildə təşkil olunur.

–Fəaliyyətyönümlülük prinsipi: Təlim yalnız nəzəri biliklər üzərində deyil, fəaliyyət və praktiki tapşırıqlar vasitəsilə həyata keçirilir.

–Yaradıcı yanaşma prinsipi: Şagirdlərin qeyri-standart düşünmə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradılır.

–Əməkdaşlıq prinsipi: Şagirdlər qrup işlərində, müzakirələrdə, layihələrdə iştirak edir və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. [4, 91]

3. Tətbiqi yolları. Şəxsiyyət yönümlü təlimin tətbiqi müxtəlif metodlar vasitəsilə həyata keçirilir.

–İnteraktiv metodlar: Debatlar, müzakirələr, rol oyunları, “beyin həmləsi” kimi üsullar şagirdlərin aktivliyini artırır.

–Layihə metodu: Şagirdlər real problemlərin həllinə yönəlmiş layihələr üzərində işləyərək həm biliklərini tətbiq edir, həm də yaradıcı potensiallarını üzə çıxarırlar.

–Qrup və cütlərlə iş: Əməkdaşlıq bacarıqlarının, ünsiyyət mədəniyyətinin inkişafına xidmət edir.

–Rəqəmsal texnologiyalar: İnteraktiv platformalar, onlayn dərslər, təhsil proqramları şəxsiyyət yönümlü yanaşmanı dəstəkləyən mühüm vasitələrdir.

–Differensiallaşdırılmış təlim: Müəllim müxtəlif səviyyəli tapşırıqlarla şagirdlərin fərdi inkişafını təmin edir.

4. Şəxsiyyət yönümlü təlimin üstünlükləri və çətinlikləri:

–Üstünlüklər: Şagirdlərin öyrənməyə motivasiyası artır, yaradıcılıq bacarıqları inkişaf edir, sosial münasibətlərdə fəallıq güclənir, öyrənilən biliklər daha davamlı olur.

–**Çətinliklər:** Bəzi hallarda müəllimlərin metodoloji hazırlığının kifayət qədər olmaması, tədris resurslarının məhdudluğu və ənənəvi yanaşmaların üstünlük təşkil etməsi şəxsiyyət yönümlü təlimin geniş tətbiqinə mane olur.

Nəticə. Məqalədə qeyd olunduğu kimi, şəxsiyyət yönümlü təlim müasir dövrün təhsil ehtiyaclarına cavab verən ən vacib yanaşmalardan biridir. Bu model təhsil prosesini daha humanist və demokratik prinsiplər üzərində quraraq, şagirdlərin həm akademik, həm də sosial inkişafına xidmət edir.

Şəxsiyyət yönümlü təlimin tətbiqi nəticəsində şagirdlər yalnız bilik daşıyıcısı deyil, həm də yaradıcı, tənqidi düşüncəyə malik, sosial adaptasiyalı və müstəqil şəxsiyyətlər kimi yetişirlər. Bu, gələcəkdə onların əmək bazarında rəqabətə davamlı olmasına, cəmiyyətin intellektual potensialının yüksəlməsinə və ümumi inkişafına mühüm töhfə verir.

Lakin bu yanaşmanın uğurlu tətbiqi üçün müəllimlərin peşəkarlığının artırılması, yeni pedaqoji texnologiyaların mənimsənilməsi, məktəblərin texniki və metodik təminatının yaxşılaşdırılması zəruridir. Yalnız bu halda şəxsiyyət yönümlü təlim təhsilin keyfiyyətini yüksəldərək, hər bir şagirdin potensialının tam reallaşmasına imkan yaradacaqdır.

Açar sözlər: şəxsiyyət yönümlü təlim, pedaqoji prinsiplər, fərdilik, humanizm, fəaliyyət, interaktiv metodlar.

İstifadə edilən ədəbiyyat

- 1.Vıqotski, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
- 2.Maslow, A.H. (1970). Motivation and Personality. Harper & Row.
- 3.Əlizadə, Ə. (2010). Pedaqogika. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
- 4.Əliyev, Ə. (2015). Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: Elm və Təhsil.
- 5.Quliyev, R. (2018). Şəxsiyyət yönümlü təlimin nəzəri və praktik əsasları. Bakı: ADPU Nəşriyyatı.

THE GENTLE SHADOW OF AZERBAIJANISM AND DEDICATION IN THE
LIGHT OF SCIENCE: MEHRIBAN ALIYEVA PHENOMENON

ELM İŞİĞİNDA AZƏRBAYCANÇILIĞIN VƏ FƏDAKARLIĞIN
ZƏRİF KÖLGƏSİ: MEHRİBAN ƏLİYEVƏ FENOMENİ

Çobanova Hüsniyyə Mədət qızı, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı şəhəri, Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitutun dosenti,
ORCID – 0009-0007-6858-3547

Açar sözlər: Mehriban Əliyeva, qadın, milli dəyərlər, xalq, təhlükəsizlik.

GİRİŞ:

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə qadın hüquqlarının qorunması və onların cəmiyyətdəki rolunun gücləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılıbdir.

Tarix boyu Azərbaycan qadınları göstərdikləri cəsarət, şücaət və qeyrət bu gün də gənclərin milli vətənpərvər ruhda formalaşmasına müsbət təsirini göstərməkdədir. Azərbaycan qadını vətən üçün döyüş meydanlarında da fədakarlıq göstərmiş işğalçı qüvvələrə qarşı mübarizə aparmaqdan qorxmamış, hər zaman haqq-ədalət tərəfdarı olmuş, bir sıra mühüm məsələlərin həllində yaxından iştirak etmiş və sözünü deməkdən çəkinməmişlər. Bu gün Azərbaycan qadını müxtəlif sahələrdə təhsildə, tibbdə, Milli Məclisdə, Nazirlər Kabinetində, icra aparatlarında, bələdiyyələrdə, kənd təsərrüfatında, orduda, idmanda, milli təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanlarında, İKT sahəsində, neft sənayesində və başqa işlərdə kişilərlə bərabər rəhbər vəzifələrdə təmsil olunurlar.

Ümumilli lider Heydər Əliyev demişdir: “Cəmiyyətdə qadınların üzərinə daim çox böyük vəzifələr düşür. Onların işi həmişə ağırdır. Ancaq onlar bu vəzifələri şərəflə yerinə yetirir və həmişə olduğu kimi indi də cəmiyyətdə aparıcı rol oynayırlar”. [7, s.45]

Dünyanın bütün məşhur şəxsləri “Hər bir uğur qazanmış kişinin arxasında bir qadın dayanır” fikrini təsdiq edir. Lakin, hər bir uğur qazanmış qadının arxasında ona hərtərəfli dəstək olan kişi dayanır. Və təkcə kişi deyil, bütövlükdə ailə, mənəvi dəyərlərə bağlılıq dayanır.

Özünə inamlı, güclü, professional, eyni zamanda, öz ailəsinin qoruyucusu kimi qadınlarımız çoxdur. Onların arasında bu gün nəcib missiyanı yüksək mənəvi məsuliyyət hissi ilə üzərinə götürərək şərəflə, əzmlə, fədakarlıqla həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Birinci - vitse prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, UNESCO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva ön sırada dayanır. Mehriban xanımın beynəlxalq aləmdə böyük nüfuzu vardır. Məhz o, öz fəaliyyəti nəticəsində bir çox ölkələrin ən yüksək dövlət mükafatları və ordenləri ilə təltif edilibdir. Dünyada ikinci belə bir şəxsiyyət yoxdur ki, hər iki mötəbər təşkilatın eyni zamanda səfiri olsun.

Mehriban Əliyevanın ictimai-siyasi fəaliyyəti:

Mehriban Əliyevanın ictimai fəaliyyətə qoşulduğu illər Azərbaycanda xalqın milli oyanış dövrünün ilkin çağlarına təsadüf edir. Ulu öndərin yaratdığı və özünün də müəllifi olduğu Yeni Azərbaycan Partiyasının təşəkkül tapdığı 1992-ci ildən Mehriban xanım partiyanın üzvü olaraq, müasir və müstəqil dövlətimizin qurulması və daha da inkişaf etməsi prosesinin fəal iştirakçısına çevrildi. O, yaxşı dərk edirdi ki, bütün zamanlarda milləti qədim, köklü xalq kimi tanıdan və dünya cəmiyyətində qəbul etdirən onun dili, mədəniyyəti, tarixi, milli-mənəvi dəyərləridir. Məhz buna görə də o, özünün çoxşaxəli fəaliyyətini bu amillər, prinsiplər üzərində

qurdu. Bütün ictimai şüuru ilə Azərbaycançılıq ideologiyasına bağlı olması, dövlətçiliyin qorunması və güdrətlənməsi namınə fəaliyyət göstərməsi az bir zamanda ona xalqın böyük rəğbətini, sevgisini qazandırdı.

Mehriban xanım Azərbaycan mədəniyyətini beynəlxalq aləmdə tanınması, təbliği üçün ilk olaraq “İrs” jurnalını təsis etməklə başladı. Burada Mehriban xanım Azərbaycan mədəniyyətinə yeni nəfəs gətirmək, onun tarixi keçmişindən bəhrələnməklə bugünkü inkişafına təkan vermək amalı dayanırdı.

Mehriban xanım 1995-ci ildən Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun prezidenti, 2002-ci ildən isə Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidenti kimi üzərinə böyük məsuliyyət götürdü.

Prezident 2004-cü il mayın 10-da Heydər Əliyev Fondunu yaratmaqla, Ulu Öndər Heydər Əliyevin vətənimiz və xalqımızın inkişafı naminə gördüyü işləri, işıqlı ideyalarını yüksək səviyyədə davam etdirir. Fondun qarşıya qoyduğu məqsəd demək olar ki, həyatımızın mühüm sahələrinin inkişafına yönəlmiş, milli-mənəvi dəyərləri özündə ehtiva edən prinsiplər üzərində qurulmuşdur. Bu məqsəd Fondun fəaliyyət proqramında daha dəqiq ifadə olunduğu kimi, “milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və Azərbaycan mədəniyyətinin geniş təbliğ olunması ilə bağlı işlərin aparılmasına kömək etmək, əhalinin rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş müxtəlif proqram və tədbirləri, elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və idmanın inkişafını təmin edən layihələri dəstəkləmək, uşaq və gənclərin sağlam, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq, hərtərəfli biliklərə malik vətəndaş kimi yetişdirilməsi işinə xidmət etmək, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun artırılması ilə bağlı tədbirlərin reallaşdırılmasına yardım göstərməkdən ibarətdir” [1, s.28; 11]. Görülən işlərin, irimiqyaslı layihələrin həcmi təsəvvürə gətirəndə aydın olur ki, bütün bunlar Mehriban xanım Əliyevanın vətən və xalq naminə qarşıya qoyduğu vəzifələrin öhdəsindən ləyaqətlə gəldiyinin bariz nümunəsidir.

Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi **Heydər Əliyev Fondu** xaricdə mədəni abidələrin bərpası və qorunması istiqamətində genişmiqyaslı layihələr həyata keçirir. (Fransa, Vatikan, Almaniya, İtaliya). Bu fəaliyyətlər Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına və mədəni diplomatiyasının güclənməsinə xidmət edir.

Mehriban Əliyevanın Fondun rəhbəri kimi, ən böyük məqsədi də Heydər Əliyev irsinin bir məktəb kimi yeni nəsllə öyrədilməsi, təbliğ olunmasıdır. Mehriban Əliyeva onun ideallarına sadıq qalaraq, milli-mənəvi dəyərlərimizi özünün həyat tərzində, əxlaqında və düşüncəsində yaşadaraq ulu öndərin yolunu ləyaqətlə davam etdirir. Bu, xalqın gələcəyini möhkəm özüllər üstə qurmağa, onu inkişaf, yaradıcılıq və quruculuq işlərinin davamı olaraq vətən və xalq naminə fəaliyyət göstərməyin ən doğru, ən işıqlı yoldur. Ulu Öndərin apardığı yoldur.

Mehriban Əliyeva milli-mənəvi dəyərlərin qoruyucusu kimi:

Mehriban Əliyeva qədim ənənələrimizlə bağlı olan multikultural dəyərləri, tolerantlığı başqa ölkələrdə əməli işləri ilə nümayiş etdirir. Bütün bunlar güclü, aydın təfəkkürə, təxəyyülə malik olan incə ruhlu, zərif təbiətli bir qadının - Respublikanın Birinci Vitse-Prezidenti, ölkənin Birinci xanımı Mehriban Əliyevanın bilavasitə çalışmaları sayəsində həyata keçirilir.

Bu gün ictimai-sosial həyatımızın elə bir sahəsi yoxdur ki, Mehriban xanımın nəzərindən kənarda qalsın. Xalqın sosial-mədəni həyatında, səhiyyənin, təhsilin, idmanın inkişafında onun xidmətləri misilsizdir. Uşaqlara şəfqət, mərhəmət göstərilməsi, ailəyə, vətənə bağlılıq duyğuları aşılamaq onların tərbiyəsi, sağlam böyüməsi, böyüklərin sevgisi ilə əhatə olunması, gənclərin kamil bir vətəndaş kimi yetişməsi, onları vətənpərvər ruhda tərbiyə etmək Mehriban Əliyevanın daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Mehriban Əliyeva Yeni Azərbaycan Partiyası Siyasi Şurasının üzvü, 2013-cü ildən partiyanın sədr müavini. 2005-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin deputatı olan Mehriban xanım sözün əsl mənasında xalqın elçisidir. Bütün fəaliyyətində

işgüzarlığı, böyük səyi və bacarığı ilə seçilən Mehriban xanım müsahibələrinin birində birinci xanım missiyasının məsuliyyətini şərh edərək demişdir: “Aydın şəkildə dərk etmək lazımdır ki, müəyyən anda sən fərdi şəxsdən ictimai şəxsiyyətə çevrilirsən. Sən artıq təkcə özünü və öz ailəni yox, öz ölkəni təmsil edirsən. Bu barədə özünə hesabat verməli, sözlərində, qərarlarında, hərəkətlərində daha təmkinli olmalısən. Bu, çox məsuliyyətli yükür...”[2, s.65; 14].

Heydər Əliyev Fondu internat həyatı başa çatan qızlar üçün yaşayış binası tikdirmişdir. Bu layihə müstəqil həyata qədəm qoyan qızlara mənəvi dəstəyin ifadəsidir. Humanizmi, mərhəməti, xeyirxahlığı ilə həyata keçirdiyi geniş, əhatəli layihələr onun başlıca meyarı olmuşdur. Bütün bunları göz önünə alanda görürük ki, o, tarixdə yaşamış vətənpərvər, maarifpərvər qadınlarımızın örnək olan həyatını öz fəaliyyətində ləyaqətlə davam etdirir.

Mehriban xanımın idmanın inkişafına göstərdiyi qayğı, böyük dəstək vaxtaşırı olaraq idmançılarımızın dünyada keçirilən yarışlarda vətənə uğurlar qazandırmasına səbəb olmuşdur.

Ağına, zəkasına, böyük təşkilatçılıq bacarığına görə Mehriban xanıma başqa dövlətlərdə də tanıyır, sevir və rəğbətlə qarşılayırlar. Qədim ənənələrimizlə bağlı olan multikultural dəyərləri, tolerantlığı başqa ölkələrdə əməli işləri ilə nümayiş etdirir.

“Mən sizi əmin edirəm ki, gələcək fəaliyyətimi məhz bu prinsiplər əsasında qurmağa çalışacağam. Ölkəmizin və xalqımızın maraqlarını hər şeydən üstün tutacağam, Azərbaycana layiqincə xidmət etməyə çalışacağam”. [4,s.56; 9]

Mehriban Əliyeva beynəlxalq tədbirlərdə, mədəniyyət və humanitar forumlarda Azərbaycanı təmsil edərək ölkənin xarici təhlükəsizlik siyasətini gücləndirir və müttəfiqlik əlaqələrini möhkəmləndirir.

Mehriban Əliyeva Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin 21 fevral 2017-ci il Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti təyin olundu. Həmin gün Təhlükəsizlik Şurasının iclasında Mehriban xanım Əliyevanı təqdim edən prezident İlham Əliyev onun ictimai-siyasi fəaliyyətindən bəhs edərək keçdiyi həyat yoluna qısa nəzər salmış, həyatının ictimai əhəmiyyət kəsb edən məqamlarına toxunmuşdur. O demişdir: “2004-cü ildən bu günə qədər Mehriban Əliyeva ulu öndərin adını daşıyan Heydər Əliyev Fondunun prezidentidir. Heydər Əliyev Fondu onun rəhbərliyi ilə nəinki Azərbaycanın, hesab edirəm ki, regionun ən böyük və nüfuzlu ictimai təşkilatına çevrilmişdir. Heydər Əliyev Fondunun mədəniyyətlə, incəsənətlə bağlı layihələri bizim mənəvi, tarixi, mədəni irsimizin qorunması işində əvəzolunmaz rol oynamışdır. Bizim milli sərvətimiz olan muğam sənətinin yenidən inkişafı və beynəlxalq arenaya çıxarılması məhz Heydər Əliyev Fondunun və Mehriban Əliyevanın şəxsi təşəbbüsü nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu, sadəcə olaraq sənət növü deyil, bu, bizim mənəvi sərvətimizdir. [8]

Cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən Mehriban xanımın Birinci Vitse-Prezident təyin edilməsi də cəmiyyətdə qadına verdiyi önəmin bariz göstəricisidir.

44 günlük Vətən Müharibəsində Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti:

Mehriban Əliyevanın Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın həyat yoldaşı Anna Akopyanı Şuşaya dəvət etməsi regionda sülhün və sabitliyin təmin olunması istiqamətində əhəmiyyətli diplomatik addım kimi qiymətləndirilir. Bu addımın bir neçə strateji məqsədi və mümkün nəticələri var: Sülh və Barış Mesajı: Mehriban Əliyeva bu dəvətlə Azərbaycan tərəfinin sülhə və mehriban qonşuluğa hazır olduğunu nümayiş etdirərək ölkənin müsbət imicini gücləndirir. Bu, bölgədə uzunmüddətli sülhün təmin olunması üçün əhəmiyyətli addımdır. Şuşa kimi strateji və mədəni əhəmiyyətli bir məkanın seçilməsi Azərbaycanın mədəniyyət diplomatiyasının gücünü göstərir. Bu dəvət Ermənistanda da müzakirələrə səbəb oldu və sülh tərəfdarı olan qruplar arasında müsbət rəy formalaşdırdı.

Mehriban Əliyevanın Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə **arxa dayaq** kimi rolu onun siyasi, humanitar və ictimai fəaliyyətində özünü açıq şəkildə göstərir. O, **44 günlük Vətən**

Müharibəsi zamanı Azərbaycanın daxili birliyinin gücləndirilməsi, beynəlxalq informasiya müharibəsində həqiqətlərin dünyaya çatdırılması və humanitar dəstəyin təmin olunması sahəsində mühüm fəaliyyət göstərmiş. O, həm də Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünyaya çatdırılmasında və Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin ifşa olunmasında böyük işlər görüb. Bu, informasiya təhlükəsizliyini təmin edir və Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə düzgün çatdırılmasına kömək edir.

Mehriban Əliyeva sosial şəbəkələrdəki müraciətləri və çıxışları ilə xalqın milli ruhunu yüksəldib və cəmiyyətdə birlik, həmrəylik hissini gücləndirib. Müharibə dövründə və daha sonra şəhid ailələrinə və qazilərə xüsusi diqqət göstərmiş, onlara sosial dəstək və qayğı göstərilməsi üçün layihələr həyata keçirib. **Heydər Əliyev Fondunun** vasitəsilə müharibə bölgəsində olan mülki vətəndaşlara humanitar yardım çatdırılıb, ehtiyacı olan ailələrə qida, geyim və digər zəruri vasitələr təqdim olunub. Müharibə nəticəsində psixoloji travma alanlara psixoloji dəstək proqramları təşkil edilib. Mehriban Əliyeva beynəlxalq platformalarda Ermənistanın mülki əhaliyə qarşı törətdiyi təxribatları və müharibə cinayətlərini dünyaya çatdırıb. UNESCO və digər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə Qarabağ münaqişəsinin tarixi kökləri və Azərbaycanın haqq səsinin beynəlxalq miqyasda eşidilməsinə nail olub. Mülki əhalinin hədəf alınması ilə bağlı Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarını pozduğunu beynəlxalq arenada gündəmə gətirib. Ermənistanın işğal altında saxladığı ərazilərdə Azərbaycanın mədəni irsinə vurduğu zərərləri dünyaya çatdırıb və bu irsin bərpası üçün proqramlar hazırlayıb.

Beynəlxalq Mədəniyyət Təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək mədəniyyət irsinin qorunması və dünya ictimaiyyətinə təqdim olunması üçün əlindən gələni edir. **Müharibədən Sonra Bərpa və Qayıdış Proqramlarında** Mehriban Əliyeva işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və qaçqınların geri qaytarılması üçün layihələrə dəstək verir.

Şuşanın Mədəni Mərkəz kimi yenidən dirçəldilməsində və Şuşanın Azərbaycanın mədəni paytaxtı elan edilməsində və orada keçirilən mədəni tədbirlərdə fəal iştirak edib.

Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev demişdir: “Azərbaycan qadınları xalqımızın adət-ənənələrini, mədəniyyətini, elmini, intellektual potensialını yüksək səviyyədə təmsil etmişlər və bu, indi də belədir. Qadınlar dövlətimizin, dövlətçiliyimizin, müstəqilliyimizin, bu günümüzün, gələcəyimizin dayağıdır”. [7, s.40]

Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev də qadınların cəmiyyətin inkişafındakı rolunu yüksək qiymətləndirərək qeyd edir ki, “Tariximizin hər bir dövründə qadınlarımız cəmiyyətin sarsılmaz mənəvi dayağı olmuş, ölkəmizin bu günkü simasının müəyyənəlməsi üçün böyük fədakarlıqlar göstərmişlər.” [8] Bəli, böyük tarixi, mədəni irsə malik olan Azərbaycan xalqı qadının ailədə və cəmiyyətdəki roluna daim yüksək ehtiramla yanaşmışlar. Qadınlar yaşadığı tarixi dövrdən, onun sosial-iqtisadi vəziyyətindən, coğrafi məkandan, irqindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq, hər zaman bəşəriyyətin inkişafına mühüm töhfələr veriblər.

Ölkəmizdə dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsi və dövlət səviyyəsinə qaldırılması məhz Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. O, istər sovet hakimiyyəti illərində, isərsə də müstəqillik dövründə milli qadın hərəkatının formalaşması üçün böyük işlər görmüşdür. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qadınların cəmiyyətdə fəal iştirakına böyük önəm vermiş və bu sahədə mühüm islahatlar həyata keçirmişdir. 1998-ci ildə “Azərbaycan qadınlarının Milli Komitəsinin yaradılması haqqında” Fərman imzaladı və Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı.

Respublikanın Birinci Vitse-Prezidentiti Mehriban xanım, ailəsinə göstərdiyi qayğı, eyni zamanda, ictimai-siyasi fəaliyyəti, elmi yaradıcılığı ilə Azərbaycan qadınlarına həmişə nümunədir.

Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse-Prezidenti Mehriban Əliyevanın Vətənin və xalqın taleyində bundan sonra da misilsiz rolu olacağına, ölkənin vüsətli inkişafına yeni və davamlı töhfələr verəcəyinə inamımız böyükdür. Bu inamı yaradan başlıca amil də qeyd etdiyimiz kimi, onun hər zaman dövlətçiliyimizə, xalqımıza xidmət etmək istəyi, arzusudur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdullayev Vaqif, Humanizmin Azərbaycan simvolu, 2019.
2. Əliyeva Mehriban, Dini və etnik dözümlülük bizim sərvətimizdir, 2017
3. Əliyeva Mehriban, Tərəqqi və yeksəliş yolları, 2 cildə, II cild, 2014.
4. Əzizə Ələkbərova, Əliyeva Mehriban, Azərbaycan mədəniyyətinin hamisi, Bakı, 2018
5. Miryusif Mirnəsiroğlu, Xalqın Mehribanı, 2018.
6. Heydər Əliyev /Müstəqilliyimiz əbədidir/ Bakı/ 2007/ 536 səh.
7. Heydər Əliyev /Müstəqilliyimiz əbədidir/ Bakı/ 2011/ 480 səh.
8. <https://president.az/az/articles/view/22871>
9. https://azertag.az/xeber/mehriban_eliyeva_azerbaycan_humanizminin_simvolu-3149894
10. <https://surakhanishipmuseum.az/az/news/153>
11. <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/59/3434/%2Faz%2Fcontent%2Frs>
12. <https://oxu.az/siyaset/mehriban-eliyeva-bizde-multikulturalizm-heyat-terzidir-foto>
13. <https://science.gov.az/az/news/open/29836>
14. <https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-3ad6877454.html>
15. https://az.wikipedia.org/wiki/Heyd%C9%99r_%C6%8Fliyev_Fondu

XÜLASƏ:

542

Məqalədə qadınların cəmiyyətdə rolu və aparıcı qüvvə olduqları, bu gün nəcib missiyanı yüksək mənəvi məsuliyyət hissi ilə üzərinə götürərək şəərəflə, əzmlə, fədakarlıqla vətənə, xalqa, milli dəyərlərimizə, 44 günlük Vətən Müharibəsində ölkə başçısına, xalqa dəstəyi, beynəlxalq aləmdə dövlətin maraqlarını müdafiə etməsi, daxildə və xaricdə milli təhlükəsizliyin, milli dəyərlərin qorunmasını həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Birinci - Vitse Prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti öz əksini tapıbdir.

Müasir Azərbaycan qadını özündə bir çox xüsusiyyətləri birləşdirir. Onlar həm milli dəyərlərə sadıq, həm də dünyəvi düşüncə tərzinə malikdirlər. Azərbaycan qadını tarix boyu qəhrəmanlığı, zəhmətkeşliyi, müdrikliyi və ailə dəyərlərinə bağlılığı ilə seçilibdir. Azərbaycan qadını bu gün beynəlxalq səviyyəsində tanınan alimlər, siyasətçilər, hüquq müdafiəçiləri və başqa sahələrdə ölkəmizi layiqincə təmsil edirlər, həm də cəmiyyətin aparıcı qüvvələrindən biri olaraq, ölkəmizin milli təhlükəsizliyini və milli maraqlarını qoruyurlar. Azərbaycan qadını həmişə müasir dünyanın tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf edir. Yaşadığı dövrdən asılı olmayaraq hər zaman xüsusi istedadla, zəkaya, iradəyə və əzmə malik olan Azərbaycan qadınları tarixi dəyərlərimizin qorunmasında, bəşəriyyətin inkişafında mühüm rol oynayır və aparıcı qüvvələrdən biri olmuşdur.

Anahtar Kelimeler: Mehriban Aliyeva, kadın, milli değerler, halk, güvenlik.

ÖZET:

Makalede, toplumda kadının rolü ve öncü gücü, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı, Haydar Aliyev Vakfı Başkanı olan Mehriban Aliyeva'nın faaliyetleri yansıtılıyor. Aliyeva, bugün yüksek bir ahlaki sorumluluk duygusuyla asil bir misyon üstlenerek, onurlu, kararlı ve özverili bir şekilde vatana, halka, milli değerlerimize hizmet etmiş, 44 günlük Vatan Savaşı sırasında ülke başkanına ve halka destek olmuş, uluslararası alanda devletin çıkarlarını savunmuş, yurt içinde ve yurt dışında milli güvenliği ve milli değerleri korumuştur.

Modern Azerbaycan kadınları bir çok özelliği bir araya getirir. Hem milli değerlere sadıktırlar hem de laik bir zihniyete sahiptirler. Azerbaycan kadınları, tarih boyunca kahramanlıkları, çalışkanlıkları, bilgelikleri ve aile değerlerine bağlılıklarıyla öne çıkmışlardır. Bugün Azerbaycan kadınları, ülkemizi layıkıyla temsil eden uluslararası alanda tanınmış bilim insanları, siyasetçiler, insan hakları savunucuları ve diğer alanlarda öncü güçlerden biri olarak, toplumun öncü güçlerinden biri olarak ülkemizin milli güvenliğini ve ulusal çıkarlarını korumaktadırlar. Azerbaycan kadınları her zaman modern dünyanın gereklerine uygun olarak gelişirler. Hangi çağda yaşarlarsa yaşasınlar, her zaman özel bir yeteneğe, zekâyâ, iradeye ve kararlılığa sahip olan Azerbaycan kadınları, tarihi değerlerimizin korunmasında ve insanlığın gelişiminde önemli rol oynamış ve öncü güçlerden biri olmuştur.

Keywords: Mehriban Aliyeva, woman, national values, people, security.

SUMMARY:

The article reflects the role and leading force of women in society, the activities of Mehriban Aliyeva, the First Vice President of the Republic of Azerbaijan, President of the Heydar Aliyev Foundation, who today, by taking on a noble mission with a high sense of moral responsibility, honorably, determinedly, and selflessly served the homeland, the people, and our national values, supported the head of the country and the people during the 44-day Patriotic War, defended the interests of the state in the international arena, and protected national security and national values at home and abroad.

Modern Azerbaijani women combine many features. They are both loyal to national values and have a secular mindset. Azerbaijani women have been distinguished throughout history for their heroism, hard work, wisdom and commitment to family values. Today, Azerbaijani women are internationally recognized scientists, politicians, human rights defenders and other fields who represent our country worthily, and as one of the leading forces in society, they protect the national security and national interests of our country. Azerbaijani women always develop in accordance with the requirements of the modern world. Regardless of the era in which they live, Azerbaijani women, who always have special talent, intelligence, will and determination, have played an important role in the protection of our historical values and the development of humanity and have been one of the leading forces.

**MENSTRUAL HEALTH: BEYOND MENSTRUAL HYGIENE MANAGEMENT
TOWARDS A HOLISTIC APPROACH OF SEXUAL AND REPRODUCTIVE
RIGHTS**

Menstrüel Sağlık: Menstrüel Hijyen Yönetiminin Ötesinde Cinsel ve Üreme Haklarına

Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım

Dr. Bhumika Sharma
Assistant Professor, Sharda School of Law, Sharda University, Greater Noida, India
Orcid - 0000-0002-3963-6036
Ms. Sania Perwez
Orcid- 0009-0006-9254-2887
BALLB, Sharda School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Abstract

Menstrual Health includes having information about menstruation and self-care; access to menstrual hygiene materials; diagnosis and treatment for menstrual cycle disorders; and the ability to be free from stigma and discrimination related to menstruation. There is a need to highlight the importance of including menstrual health and rights within the broader portfolio of sexual and reproductive health and rights (SRHR), and we call for increased action, policies, and resources to support menstrual health. Menstrual health is inextricably linked to many aspects of SRHR. There is the need for an enabling environment where women and girls can make informed choices about their lives and bodies, including their menstrual health, free of stigma, violence, and discrimination. This calls States to implement a variety of international rights obligations including addressing the stigma, harmful stereotypes, and gender-based discriminatory social norms and practices impacting the menstrual experiences of women and girls. It is time to make the transformative potential of human rights a reality for every person who menstruates, everywhere.

Key words: Menstrual health, Menstrual hygiene, Sexual and reproductive health and rights (SRHR), Stigma and discrimination, Gender equality, Human rights, Women and girls.

Introduction

Menstruation is one of the most universal human experiences, touching nearly half of the global population during their reproductive years. And yet, despite its ordinariness, it has been treated with extraordinary silence. For centuries, the subject has been cloaked in shame, stigma, and social taboo. Much of the global conversation, when it has happened at all, has been reduced to questions of “hygiene.” Policies have typically revolved around distributing sanitary pads or constructing toilets, as though these alone could resolve the deep-seated cultural, social, and legal challenges menstruating individuals face. These interventions, while undeniably important, address only the surface. They fail to capture the deeper truth that menstruation is not just about hygiene, but about health, dignity, equality, and fundamental human rights. In recent years, activists, especially from the Global South, have fought to change this narrow framing. Their voices have carried stories that were long suppressed: girls dropping out of school for lack of pads, women humiliated in workplaces for asking leave due to menstrual pain, individuals denied participation in cultural or religious life because of outdated taboos. These lived realities highlight how menstruation is not simply a private biological matter but a public issue that shapes access to education, employment, healthcare, and full participation in social and economic life. To treat menstruation solely as hygiene is to ignore its broader implications for sexual and reproductive health, gender equality, and human dignity. This article argues for a necessary shift: we must recognise menstrual health as a fundamental human rights issue. Situating menstruation within the broader framework of Sexual and Reproductive Health and Rights (SRHR) allows us to view it not as a monthly inconvenience but as a lifelong matter of justice, autonomy, and equality.

The year 2020 was marked by pain, pause, and adaptation for billions of people across the world. The COVID-19 pandemic disrupted health systems on an unprecedented scale, giving rise to a new global reality. It also affected the ability of girls and women to manage their menstruation and overall health. Despite lockdowns, restrictions on mobility, stock shortages, and disruptions in supply chains, the need for menstrual products, safe access to toilets, clean water, soap, and privacy remained constant.

Menstrual Health

Menstrual health is a state of well-being in which women, girls, and all people who experience menstruation have the knowledge, resources, and support needed to manage their menstrual cycle safely and with dignity. It encompasses access to accurate, timely, and age-appropriate information about menstruation, bodily changes across the life course, and related self-care and hygiene practices. Menstrual health also involves care that respects individuals' preferences, hygiene, comfort, privacy, and safety. This includes access to effective and affordable menstrual products, as well as supportive water, sanitation, and hygiene (WASH) facilities for their use and disposal. Additionally, menstrual health requires timely access to diagnosis, treatment, and care for menstrual discomforts or disorders, including appropriate health services, pain management, and strategies for self-care. Overall, menstrual health integrates knowledge, resources, and supportive environments to ensure physical, mental, and social well-being throughout the menstrual cycle.

Menstrual hygiene primarily focuses on the practical and sanitary aspects of managing menstruation, such as using clean menstrual products, proper disposal, access to water and sanitation facilities, and maintaining personal hygiene to prevent infections. In contrast, menstrual health is a broader concept that goes beyond hygiene to encompass physical, mental,

and social well-being during menstruation. It includes access to accurate information about the menstrual cycle, body changes, and self-care practices, as well as emotional and social support, comfort, privacy, and dignity. It is a traditional concept.

Menstrual health also involves access to healthcare for menstrual disorders and the ability to make informed choices about one's own body, integrating perspectives of health, education, gender equality, and human rights. Menstrual hygiene is a component of menstrual health, while menstrual health provides a holistic approach that ensures the well-being, rights, and dignity of all people who menstruate.

The Weight of Restrictive Social Norms

While legal recognition and policy reforms are essential, the deeper challenge lies in dismantling restrictive social norms. Across cultures, menstruation continues to be surrounded by myths: menstruators are barred from religious spaces, prevented from cooking, made to sleep separately, or discouraged from participating in community life. These practices are not harmless traditions; they are systemic forms of exclusion that reinforce ideas of impurity and shame. The consequences are severe. Girls miss school for fear of ridicule or staining their uniforms. Women withdraw from the workforce due to unsupportive workplaces. Silence around menstruation delays medical diagnosis for conditions such as fibroids or endometriosis. Shame diminishes agency in decisions about sex, contraception, and family planning. The result is a vicious cycle poor menstrual health leads to poor reproductive health, which in turn reinforces gender inequality. Challenging these norms requires education, advocacy, and cultural reform. It also requires men and boys to be active participants in dismantling stigma.

WHO's Call: Menstruation as a Human Rights Issue

The World Health Organization has been clear in its position: menstruation should not be reduced to hygiene management. It is, instead, a health and rights issue that extends across the life cycle from menarche to menopause and involves physical, psychological, and social dimensions. Recognising menstruation as a health matter compels states and institutions to treat it with the seriousness accorded to other aspects of healthcare. It moves menstruation out of the shadows of silence and places it in the domain of dignity and justice. The WHO has outlined three crucial steps. First, menstruation must be recognised as a comprehensive health issue rather than a hygiene inconvenience. Second, individuals who menstruate must have access to accurate education, affordable and safe products, proper water and sanitation facilities, empathetic medical care, and supportive environments where menstruation is normalised rather than ridiculed. Third, menstrual health must be institutionalised embedded in education, healthcare, labour, and gender equality policies, with dedicated budgets and measurable outcomes. This shift in framing is transformative. It insists that governments and organisations cannot stop at distributing products; they must build systems that allow menstruators to live, study, and work with dignity.

UN Human Rights Council Resolution (Resolution 47/4, 2021)

A major milestone in the global recognition of menstrual health came in 2021 when the United Nations Human Rights Council adopted a resolution on menstrual hygiene management, human rights, and gender equality. For the first time, an international legal instrument focused exclusively on menstruation, affirming access to information, products, and facilities as a matter of human rights. The resolution also explicitly linked menstruation to gender equality, recognising that stigma and silence perpetuate systemic discrimination.

This development was more than symbolic. By incorporating menstruation into human rights discourse, the Council validated the struggles of millions who had long argued that menstruation was not just a private matter but a public question of justice. It reinforced the principle that governments have a duty not a choice to ensure that menstruation does not become a barrier to equality.

Table 1 - International Instruments Related to Menstrual Health

No.	International Instrument	Relation to Menstrual Health
1	International Conference on Population and Development (ICPD) Programme of Action, 1994 (Indirect Reference)	It established sexual and reproductive health and rights as central to population and development. Although it did not explicitly focus on menstrual health, its framework on rights to reproductive health, empowerment of women, and equitable access to health services provides a foundation for integrating menstrual health.
2	Beijing Declaration and Platform for Action, 1995 (Indirect Reference)	Emphasizes gender equality, women's empowerment, and access to health and education services, creating a framework to support menstrual health indirectly through women's rights.
3	Sustainable Development Goals (SDGs), 2015 (Indirect Reference)	Menstrual health is recognized in relation to several SDGs including Good Health and Well-Being, Gender Equality, Clean Water and Sanitation, and Quality Education. Access to menstrual products and facilities aligns with these goals.
4	United Nations Youth 2030 Agenda, 2018 (Indirect Reference)	Focuses on youth access to health, education, rights, and empowerment. This includes supporting adolescent girls and young people with sexual and reproductive health services, which encompasses menstrual health.
5	United Nations Population Fund (UNFPA)'s global strategy My Body, My Life, My World! in 2019 for adolescents and youth	Reaffirmed commitment to adolescent and youth sexual and reproductive health
6	UN Human Rights Council Resolution 47/4 on Menstrual Hygiene Management, 2021	Explicitly recognizes menstrual hygiene management as a human rights and gender equality issue. Calls for access to water and sanitation services, removal of stigma, and protection from discrimination related to menstruation.
7	World Health Organization (WHO) Statement on Menstrual Health and Rights, 2022	Frames menstruation as a health and human rights issue. Calls for access to information, products, water, sanitation and disposal facilities, competent care, and dignified environments for managing menstruation safely.

Table 1 makes it clear that Menstrual health was excluded from previous international norm-setting agendas, including the ICPD Programme of Action (1994), the Beijing Declaration and Platform for Action (1995), and the Millennium Development Goals. Although the Sustainable Development Goals (SDGs) do not include direct reference to menstruation, the reference to ‘the needs of women and girls and those in vulnerable situations’ in SDG target 6.2 on access to adequate and equitable sanitation and hygiene is commonly understood to include menstrual health. In addition, menstrual health is increasingly recognized as critical for the attainment of several other SDGs.

United Nations Population Fund’s new global strategy for adolescents and youth, *My Body, My Life, My World!*, 2019 focuses on ensuring that all young people have access to their sexual and reproductive rights and can make informed choices about their bodies and lives. The strategy aims to empower adolescents and youth with knowledge, services, and supportive environments to lead healthy, safe, and fulfilling lives. Menstrual health is a fundamental aspect of bodily integrity and sexual and reproductive health, so the strategy highlights that adolescents and youth have the right to understand, manage, and make informed choices about menstruation as part of their overall health and well-being.

Governments’ Responses: Progress and Limitations

Across the globe, governments have begun to acknowledge the importance of menstrual health. Several countries have abolished taxes on menstrual products, recognising that pads and tampons are necessities rather than luxuries. Some nations have launched school-based distribution schemes to reduce absenteeism among adolescent girls. Others, like Japan, South Korea, and more recently Spain, have introduced menstrual leave policies, acknowledging the debilitating pain and discomfort many women endure during their cycles. Yet, despite these

encouraging measures, progress remains patchy and insufficient. Too often, state action is limited to the distribution of products, without addressing the entrenched stigma and silence that surround menstruation. The absence of menstrual education for boys and men perpetuates ignorance, while workplaces and schools remain ill-equipped to respond with sensitivity. Vulnerable populations refugees, incarcerated women, homeless individuals, and those living in conflict zones are frequently left behind. For example, in Ethiopia, Ukraine, and other regions affected by war and displacement, millions of women and girls struggle to access even the most basic supplies, let alone dignified facilities.

In 2004, Kenya became the first country to exempt menstrual products from Value Added Tax (VAT). In 2016, the Kenyan Parliament amended the Basic Education Act to guarantee the provision of free, sufficient, and quality sanitary towels to every girl child enrolled in public basic education institutions who has reached puberty. Additionally, the government established a Menstrual Hygiene Management Policy in 2019 to further support menstrual health initiatives. Similarly, Fiji's National Gender Policy (2014) outlines requirements for women's reproductive health and menstrual materials in public spaces and workplaces. The policy acknowledges the need for the provision of sanitary facilities for men and women in all worksites as part of occupational health and safety for gender equality. The Ministry for Social Welfare, Women and Poverty Alleviation is responsible for the policy's implementation.

What are Sexual and Reproductive Health Rights

Sexual and reproductive health is a state of physical, emotional, mental, and social well-being in all matters related to sexuality and reproduction, not merely the absence of disease, dysfunction, or infirmity. A positive approach to sexuality and reproduction should acknowledge the role of pleasurable sexual relationships, trust, and communication in

promoting self-esteem and overall well-being. All individuals have the right to make decisions about their bodies and to access services that support this right. Achieving sexual and reproductive health depends on the full realization of sexual and reproductive rights. Sexual and reproductive rights encompass civil, political, economic, social, and cultural rights recognized in national laws, international human rights instruments, and other consensus documents concerning the sexual and reproductive health and lives of individuals and couples. These rights affirm that all individuals have the authority to make decisions about their own bodies, to achieve the highest attainable standard of sexual and reproductive health, and to live free from violence and discrimination.

Interlink between Menstrual Health and Sexual and Reproductive Health Rights

The connection between menstrual health and sexual and reproductive rights is inseparable. SRHR frameworks emphasise bodily autonomy, informed choice, and freedom from discrimination. Without dignified menstrual health, these rights remain hollow. A girl who cannot attend school during her period loses the very empowerment education promises. A woman who cannot seek medical help for endometriosis because of shame is denied her right to health. Communities that silence menstruation reinforce conditions for gender-based violence and discrimination.

When the human rights, including sexual and reproductive rights, of girls, women, and all people who menstruate are fulfilled, they are more likely to experience menstruation and sexual and reproductive health in a safe, healthy, and dignified way. People's experiences with menstruation can either support or hinder the realization of many human rights. Menstrual health is the starting point of reproductive autonomy and equality. A combined approach to menstrual health and sexual and reproductive health and rights can provide individuals with the

knowledge, skills, support, and services needed to lead healthy lives. Therefore, menstrual health should be treated as an important part of efforts related to sexual and reproductive health and rights at the national, regional, and global levels.

Conclusions

Menstruation is a natural and integral biological process that forms an essential component of the human reproductive cycle, experienced by nearly half of the global population. Menstruation should never be a reason for exclusion, shame, or diminished opportunity. However, the shame, stigma, and misinformation surrounding menstruation undermine the well-being of women, girls, and all those who menstruate, rendering them vulnerable to gender discrimination, child marriage, social exclusion, violence, poverty, and untreated health conditions. The fight for menstrual equity is ultimately the fight for human rights. It is about ensuring that no girl misses school because she lacks sanitary pads, no woman suffers in silence from menstrual disorders due to stigma, and no community isolates its members for a biological process as natural as breathing.

To achieve this, menstrual health must be fully integrated into Sexual and Reproductive Health and Rights frameworks, supported by robust government policies, and underpinned by cultural transformation. The task belongs not only to governments but to educators, healthcare providers, employers, and communities. Activists have already shown the way; institutions

must now follow. The vision is simple but urgent: a world where menstruation does not hold anyone back, where it is met with pride rather than shame, and where restrictive norms no longer dictate exclusion. Menstrual health is not a hygiene issue. It is a justice issue. And justice delayed, in this context, is justice denied.

It is hoped that this Chapter shall help to strengthen understanding of how to effectively integrate menstrual health with sexual and reproductive health and rights (SRHR) at all levels. This will help promote sustainable and equitable actions that improve the lives of girls, women, and all people who menstruate.

Suggestions

(i) Breaking the Silence and Normalising Menstruation

Perhaps the greatest obstacle remains silence itself. For generations, menstruation has been treated as something to be hidden. Breaking this silence requires more than policy it requires cultural transformation. Comprehensive education, beginning at an early age and extended to all genders, is essential. Boys and men must be educated to treat menstruation as normal, not shameful. Media portrayals must move beyond secrecy and shame to celebrate menstruation as natural and healthy. Workplaces and schools must become menstruation-responsive, with appropriate facilities and policies. Silence is not neutral; it is oppressive. To normalize menstruation is to strip it of stigma and to affirm it as a vital, empowering part of life.

(ii) Integration of two Coins together

(a) Organizations, funders, decision-makers, and implementers working on sexual and reproductive health and rights should recognize that menstrual experiences influence both physical and social determinants of health, including decision-making about bodies, sexuality, fertility, and health-seeking.

(b) Those working on menstrual health, particularly in WASH and education, should understand the linkages between menstrual health and SRHR and recognize the added value of integrating SRHR to strengthen impact across sectors.

(c) All relevant sectors should move beyond isolated interventions and adopt a systems approach that allows sustainable, coherent policies and programs to be delivered at scale.

Table 2: Cross-sectoral stakeholders for integrated approaches to MH and SRHR

Stakeholder Types	Examples
Government bodies	Ministry of Education, Ministry of Health, Ministry of works/Drinking Water and Sanitation, Ministry of Labour, Ministry of Gender, Ministry of Youth, Ministry of Finance, Ministry of Social Development, etc.
UN agencies	UNFPA, UNICEF, UNESCO, UNHCR, UN Women, WHO, WSSCC/UNOPS
Non-government organizations (NGOs) and social movements	International and national NGOs, Civil Society Organizations (CSOs), associations and youth-led organizations, as well as multi-stakeholder networks, platforms, and partnerships.
Research institutions and researchers	Universities, research societies and councils, advisory bodies, and regulatory bodies.
Private sector producers	International and national (private sector and small, medium, and large-scale social enterprises) producers of disposable and reusable products such as pads, cups, tampons, underwear.
Community leaders	Religious leaders, cultural leaders, youth leaders, champions, men and boys, etc. This is very context specific and could include educators and parent-teacher associations.
People who menstruate	Girls, women, and people who menstruate, regardless of age or circumstance, including vulnerable and marginalized groups.

Adapted from section 1.4 from "Menstrual Health Management in East and Southern Africa: A Review Paper", UNFPA, 2017

- (iii) National health, social development, and education information systems should include menstruation-related, age- and sex-disaggregated indicators to support data-driven decision-making and effective program planning.
- (iv) Comprehensive sexuality education (CSE) and puberty education should be promoted as key strategies to improve knowledge on menstrual health and sexual and reproductive health and rights, helping adolescents build skills and attitudes that contribute to positive health outcomes throughout their life cycle.
- (v) Governments and stakeholders should allocate targeted investments to generate high-quality, actionable evidence on the causal relationships between menstrual health and sexual and reproductive health and rights, as well as their broader impacts

on education, gender equality, and social development, to inform effective policies and programs.

- (vi) On the lines of Constitution of Ecuador, 2008 - Article 32 reads as : “Health is a right guaranteed by the State and whose fulfillment is linked to the exercise of other rights, among which the right to water, food, education, sports, work, social security, healthy environments and others that support the good way of living. The State shall guarantee this right by means of economic, social, cultural, educational, and environmental policies; and the permanent, timely and non-exclusive access to programs, actions and services promoting and providing integral healthcare, sexual health, and reproductive health. The provision of healthcare services shall be governed by the principles of equity, universality, solidarity, interculturalism, quality, efficiency, effectiveness, prevention, and bioethics, with a gender and generational approach.” Other countries should also expressly include sexual and reproductive health as a guaranteed constitutional right.
- (vii) Governments should introduce measures such as the removal of import duties and taxes on menstrual products, as has been done in Kenya, India, Australia, Canada, the United Kingdom, South Africa, and New Zealand, to make them more affordable and accessible for all.

References

1. United Nations Population Fund (UNFPA). (2019). *My Body, My Life, My World!* Retrieved from UNFPA website. Accessed on 10 Oct. 2025.
2. United Nations Population Fund (UNFPA). (2022). *My Body, My Life, My World: Operational Guidance*. Retrieved from UNFPA website. Accessed on 10 Oct. 2025.
3. United Nations Women. (n.d.). Shalev, C. (2019). Menstrual Health and Hygiene: A Matter of Human Rights, Not a Human Right. Retrieved from UN Women website. Accessed on 10 Oct. 2025.
4. Hennegan, J., Winkler, I.T., Bobel, C., Keiser, D., Hampton, J., Larsson, G., Chandra-Mouli, V., Plesons, M., & Mahon, T. (2021). Menstrual Health: A Definition for Policy,

- Practice, and Research. *Sexual and Reproductive Health Matters*. Accessed on 10 Oct. 2025.
5. Terminology Action Group of the Global Menstrual Collective. (2021). Menstrual Health: A Definition for Policy, Practice, and Research. *Sexual and Reproductive Health Matters*. Accessed on 10 Oct. 2025.
 6. RELX SDG Resources. (n.d.). Menstrual Hygiene and Sustainable Development Goals. Accessed on 10 Oct. 2025.
 7. Hennegan, J., Smith, P., & Winkler, I.T. (2023). Menstrual health challenges in the global south. *The Lancet Regional Health – Southeast Asia*, 7, 100129. Accessed on 10 Oct. 2025.
 8. Global Menstrual Collective. (n.d.). Accessed on 10 Oct. 2025.
 9. UN-Water. (2020). Mitigating Impacts of COVID-19 on Menstrual Health and Hygiene. Accessed on 10 Oct. 2025.
 10. Kenya Ministry of Health. (2019). *Menstrual Hygiene Management Policy 2019–2030*. Government of Kenya. Accessed on 12 Oct. 2025.
 11. Kenya Ministry of Health. (n.d.). *Kenyan Ministry of Health pledges enhanced menstrual health on Global Menstrual Hygiene Day*. Government of Kenya. Accessed on 12 Oct. 2025.
 12. Fiji Ministry of Health. (2014). *Reproductive Health Policy and Strategy*. Government of Fiji. Accessed on 12 Oct. 2025.
 13. Fiji Ministry of Women, Children and Poverty Alleviation. (2023). *Fiji Country Gender Assessment Visual Report 2023*. Government of Fiji. Accessed on 12 Oct. 2025.
 14. Constitution of Ecuador, 2008.
 15. UNFPA Egypt. (2025, June 3). *Policy Paper: Menstrual Health in Egypt*. United Nations Population Fund. Accessed on 9 Oct. 2025.

16. UNFPA East and Southern Africa Regional Office. (2025, March 17). *Menstrual Health and Sexual and Reproductive Health and Rights*. United Nations Population Fund. Accessed on 9 Oct. 2025.
17. UNFPA East and Southern Africa Regional Office. (2025, March 17). *Menstrual Health, Water, Sanitation and Hygiene and Waste Disposal*. United Nations Population Fund. Accessed on 9 Oct. 2025.

**FROM CBCT TO SAFER MODALITIES: ADVANCING SOFT TISSUE IMAGING
WITHOUT RADIATION EXPOSURE**

C. Marrocco¹, S. Leporale¹, M. Cianfriglia¹, R. Moramarco¹, V. Martini¹, C. Bramucci², F. Sestito¹, R. Reda¹, L. Testarelli¹, T. Testori^{3,4,5}, G. Perrotti⁶;

¹Department of Oral and Maxillo-Facial Sciences, Sapienza University of Rome, Rome, Italy;

²Fondazione Policlinico Universitario Campus Bio-Medico, Via Alvaro del Portillo 200, 00128 Roma, Italy;

³IRCCS Istituto Ortopedico Galeazzi, 20161 Milan, Italy;

⁴Department of Biomedical, Surgical and Dental Sciences, University of Milan, 20126 Milan, Italy;

⁵Department of Periodontics and Oral Medicine, School of Dentistry, University of Michigan, Ann Arbor, MI 48109, USA;

⁶Lake Como Institute, 22100, Como, Italy.;

Abstract

Aim: The aim of the present study is to evaluate whether a “radiation free” method using 3D facial scan can replace Cone Beam Computed Tomography (CBCT) volumetric rendering of soft tissue of the patient to assess maxillofacial surgery outcomes and compare the reference points and angular measurements of patient facial soft tissue.

Methods: Facial soft tissue scan of the patient’s face, before and after orthognathic surgery and a CBCT of the skull for volumetric rendering of soft tissues were carried out. The 3D acquisitions were processed using Planmeca ProMax 3D (ProFace® software Planmeca USA, Inc.; Roselle, Illinois, USA). The positioned in a natural position during the skull participant were scanning. Three sagittal angular measurements were performed (Tr-NA, Tr-N-Pg, Ss-N-Pg) and two verticals (Go-N-Me, Tr-Or-Pg) on facial soft tissue scan and on the patient’s 3D soft tissue CBCT volumetric rendering.

Results: A certain correspondence has been demonstrated between the measurements obtained on the Proface and those on the CBCT.

Conclusion: A radiation free method was to be considered an important diagnostic tool that works in conditions of not subjecting the patient to harmful ionizing radiation and it was therefore particularly suitable for growing subjects. The soft tissue analysis based on the realistic facial scan has shown sufficient reliability and reproducibility even if further studies are needed to confirm the research result.

Keywords: CBCT; Ionizing radiation; Soft tissue; Orthodontics; Diagnosis.

ANALYSING VERTICAL SKELETAL MORPHOLOGY VIA 3D CEPHALOMETRIC
PARAMETERS AND TFA IN A CONSECUTIVE ORTHOGNATHIC SURGERY
COHORT

C. Marrocco¹, R. Moramarco¹, M. Cianfriglia¹, S. Leporale¹, V. Martini¹, C. Bramucci², F. Sestito¹, R. Reda¹, L. Testarelli¹, T. Testori^{3,4,5}, G. Perrotti⁶.

¹Department of Oral and Maxillo-Facial Sciences, Sapienza University of Rome, Rome, Italy;

²Fondazione Policlinico Universitario Campus Bio-Medico, Via Alvaro del Portillo 200, 00128 Roma, Italy;

³IRCCS Istituto Ortopedico Galeazzi, 20161 Milan, Italy;

⁴Department of Biomedical, Surgical and Dental Sciences, University of Milan, 20126 Milan, Italy;

⁵Department of Periodontics and Oral Medicine, School of Dentistry, University of Michigan, Ann Arbor, MI 48109, USA;

⁶Lake Como Institute, 22100, Como, Italy.;

560

Aim: Cephalometry is fundamental in diagnosis, analysis, and planning of orthodontic surgical treatment as it reveals skeletal relationship between the upper and lower jaw as well as facial aesthetic parameters. Nevertheless, 3D cephalometry has still not become the exam of choice in orthognathic treatment even though today CBCT (Cone Beam Computed Tomography) is routinely used in other branches of dentistry. The aim of this study is to evaluate the advantages and disadvantages of the two methods in orthognathic surgery.

Materials and Methods: In a sample of 13 patients undergoing bimaxillary orthognathic surgery a chin-vertex CBCT exam was prescribed prior to orthodontic treatment (OT) and 12 months after surgery (T1). The DICOM files uploaded to Materialise Simplant Ortho software pro 2.1 (Materialise Co., Leuven, Belgium) were analyzed following the multiplane 3D Total Face cephalometry protocol (TFA).

Results: Results comparing pre-op and post-op TFA 3D cephalometry, were then evaluated considering reference values reported in literature. The CBCT, carried out pre and post-surgery, were subsequently analyzed employing the superimposition method using cranial base as reference.

Discussion and Conclusions: The TFA 3D cephalometry allows the assessment of various

bones not only singularly but also considering the right proportion with others. The advantages of TFA cephalometry are mostly due to speed of execution thanks to a user-friendly interface requiring a learning curve that is similar to traditional 2D cephalometry methods. This 3D analysis was carried out evaluating the relationship between skeletal structures making the approach especially flexible and dynamic. The 3D visualization allows the determination of the extent of skeletal disharmony.

Multiplane 3D TFA allows the clinician to locate where major or minor skeletal discrepancies are found with respect to ideal parameters and is also useful in classifying skeletal intermaxillary relation. The superimposition method is highly intuitive but does not provide information on the quantity and location of osteotomic movement.

Keywords: total face approach; superimposition; orthognathic surgery.

TECHNOLOGY OF APPLICATION OF PROBLEMS TO THE EDUCATIONAL PROCESS

TƏLİM PROSESİNƏ MƏSƏLƏLƏRİN TƏTBİQİ TEXNOLOGİYASI

İbrahimova Xoşqədam Qonaq qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Bakı, Azərbaycan, Biologiya və onun

tədrisi texnologiyası kafedrasının dosenti

Xülasə Biologiyanın tədrisi texnologiyasında məsələlərin həlli mühüm yer tutur, çünki bu, biologiya fənni üzrə tədris materialının daha dərinə və effektiv mənimsənilməsinə təmin edən və əldə edilmiş bilikləri müstəqil tətbiq etmək bacarıqlarını inkişaf etdirən tədris metodlarından biridir.

Məsələ həlli və təhlili biologiyanın əsas qanunlarını və düsturlarını başa düşməyə və yadda saxlamağa, onların xarakterik xüsusiyyətləri və tətbiqi yolları haqqında təsəvvür yaratmağa imkan verir. Tapşırıqlar praktiki və idrak əhəmiyyətli konkret məsələlərin həlli üçün maddi dünyanın ümumi qanunlarından istifadə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir. Məsələləri həll etmək bacarığı proqram materialının öyrənilməsinin dərinliyini və onun mənimsənilməsinə qiymətləndirmək üçün ən yaxşı meyardır.

Şagirdlərin məsələləri həll etmək bacarığına yiyələnməsi biologiya fənni üzrə biliklərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün ən mühüm şərtlərdən biri hesab edilir. Lakin təlimdə məsələ həlli bacarıqlarına tam nail olunmaması aktualdır. Tədris praktikasındakı məsələ həlli bacarıqlarının formalaşması üçün uyğun tələblərin olmaması, şagirdlər arasında daxili stimulun və idrak marağının olmaması ilə izah edilə bilər.

Təlim prosesində istifadə olunan məsələlərin həlli, tədris materialının daha dərinə və daha dolğun mənimsənilməsinə, əldə edilmiş biliklərin praktikada tətbiq olunma bacarıqlarının formalaşmasına kömək edir.

Açar sözlər: biologiya dərsləri, təlim prosesi, tədris praktikası, məsələ həlli, daxili stimul, idrak

562

GİRİŞ

Biologiya dərslərində aşağıdakı məsələlərdən istifadə etmək faydalı ola bilər:

1. məntiqi təfəkkürün inkişafına kömək edən məsələlər;
2. təbii obyektlərin tanınması üçün tapşırıqlar;
3. fərziyyələri irəli sürmək və sübut etmək bacarıqlarının formalaşdırılması üçün tapşırıqlar;
4. tədqiqat bacarıqlarının inkişafına kömək edən məsələlər;
5. nəzəri biliklə praktika arasında əlaqə qurmağa kömək edən məsələlər;
6. intospeksiya (özünü müşahidə) ilə bağlı məsələlər;
7. şagirdlər üçün yeni olan məlumatları ehtiva edən məsələlər.
8. məntiqi təfəkkürün inkişafına kömək edən məsələlər;
9. yaradıcı tapşırıqlar;
10. situasiya məsələləri;
11. mühakimə məsələləri;
12. hesablama məsələləri;
13. sadə çalışma məsələləri;
14. elmi-tədqiqat xarakterli məsələlər;
15. eksperimental məsələlər və s.

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Məktəb biologiya kursunda məsələlər məzmun və didaktik məqsədlər baxımından çox müxtəlifdir. Onları bir çox cəhətdən təsnif etmək olar:

Məsələ-suallar(mühakimə məsələləri). Məsələ suallar əsas etibarilə şagirdlərə verilən suallardan ibarət olur. Məsələsuallar məsələləri reaksiya tənliyi, hesablamaya tələb etməyən, yalnız mühakimə yürütməklə həllini tapan məsələlər nəzərdə tutur. Bu səbəbdən məsələ-suallar məsələləri məntiq(mühakimə) məsələləri adlanır. Məsələ-suallar (mühakimə məsələləri) elə tapşırıqlardır ki, onların həlli zamanı bu və ya digər bioloji hadisəni izah etmək və ya verilmiş şəraitdə onun necə davam edəcəyini proqnozlaşdırmaq tələb olunur, bu problemlərin məzmununda heç bir ədədi məlumat yoxdur [1].

Belə tapşırıqlar şifahi şəkildə həll olunur, verilən suallara cavabların əsaslandırılması zərurəti şagirdləri düşünməyi öyrədir, bioloji qanunların mahiyyətini daha yaxşı anlamağa kömək edir.

Mühakimə, hadisələr, məlumatlar və ya fikirlər üzərində düşünərək qərarlar qəbul etmə prosesi deməkdir. Bu proses insanın düşüncə qabiliyyətinə, analitik bacarıqlarına və əldə etdiyi biliklərə əsaslanır. Mühakimə etmək həm fərdi, həm də ictimai həyatda mühüm bir bacarıqdır və insanların hadisələri daha dərin anlayışla qəbul etməsinə kömək edir. Düzgün mühakimə etmək insanların həyatında uğur və harmoniyanın açarıdır [2].

Mühakimənin əsas prinsipləri:

1. *Analitik düşüncə:*
2. *Səbəb-nəticə əlaqəsi:* .
3. *Tənqidi düşüncə:*
4. *Əsaslandırma:*

Mühakimə növləri:

Məntiqi mühakimə:

Etik mühakimə:

İctimai mühakimə:

Məsələ-suallar(mühakimə məsələləri). Mamır bataqlıqlarında yırtıcı şəhçiçəyi bitkisinə rast gəlmək olar. Şəhçiçəyi kiçik həşəratlarla qidalanır. Yarpaqların üzərində qırmızımtıl papaqcıqlı tükcüklərdə selik damcılarları olur. Bu isə həşəratları özünə cəlb edir. Ağcaqanad şəhçiçəyi yarpaqları üstündə qonan zaman yarpağın ucları ağcaqanada tərəf əyilməyə başlayır və ona toxunaraq yandırıcı şirə buraxır. Bu şirənin təsiri ilə ağcaqanad əriyir və yarpaq onu sorur. Yarpaq yenidən əvvəlki vəziyyətinə qaydır. Külək onun üzərindən ağcaqanadın ayaqlarını və xitin örtüyünü “süpürüb atır”. Bu qidalanma tərzinin nə ilə əlaqəli olduğunu necə izah etmək olar?

Mühakimə yürüdü : Nepentes, şəhçiçəyi, milçəktutan, qovuqlu kimi bitkilər azot duzları çatışmayan mühitdə yaşayır, çatışmayan duzları bərpa etmək üçün müxtəlif növ cücülərlə qidalanır və bunlara cücüyeyən bitkilər deyilir [3].

Hesablama məsələlərində məlum kəmiyyətlərə əsasən tələb olunan nəticə hesablanıb tapılır. Bu kəmiyyətlər ya məsələnin şərtində hazır verilir və ya gizli halda verilir; onu hesablayıb tapmaq lazım gəlir, yaxud da sorğu kitablarından, cədvəllərdən axtarılıb tapılır.

Xarakterindən asılı olaraq hesablama məsələləri üç qrupa ayrılır:

- 1) sadə çalışma məsələləri;
- 2) elmi tədqiqat xarakterli məsələlər;
- 3) istehsalat-texniki məsələlər

<i>Hesablama məsələləri</i>	Hesablama məsələlərində məlum kəmiyyətlərə əsasən tələb olunan nəticə hesablanıb tapılır.
<i>a) sadə çalışma məsələləri;</i>	Sadə çalışma məsələlərinin əsas məqsədi keçilmiş dərsi möhkəmləndirmək, mövzunun şagirdlərin yaxşı mənimsəməsinə və uzun müddət yadda saxlamasına imkan yaratmaqdır.
<i>b) elmi-tədqiqat xarakterli məsələlər;</i>	Elmi-tədqiqat xarakterli məsələlərin istehsalatla bilavasitə əlaqəsi yoxdur. Elmi-tədqiqat xarakterli məsələlər biologiya fənnini şagirdlərin dərindən öyrənmələri, onu şüurlu surətdə başa düşmələri və s. üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.
<i>c) istehsalat-texniki məzmunlu məsələlər.</i>	Bu hesablama məsələləri bilavasitə həyat, istehsalatla bağlıdır. Bu məsələlərin həlli şagirdlərdən dərin düşüncə, öyrəndiyi qanun və nəzəriyyələri, onları ifadə edən formulları, düsturları, düzgün istifadə etmək bacarıq və vərdişlərini zəruri edir.
<i>Eksperimental məsələlər</i>	Eksperimental məsələlər təcrübə ilə əlaqədər məsələlərdir.
<i>A) Eksperimental məsələlər</i>	Bu məsələləri həyata keçirmək üçün təcrübə aparılır. Bu məsələlər keçilmiş materialın möhkəmlənməsinə, biliklərin təkmilləşdirilməsinə və tətbiqinə xidmət edir.
<i>b) Eksperimental-hesablama məsələləri</i>	Eksperimental-hesablama məsələlərin həllində isə həm təcrübə aparılması, həm də hesablama aparılması zəruri hesab edilir. Bu zaman iki hal yarana bilər: 1. əvvəl təcrübə aparılır, sonra riyazi hesablama; 2. əvvəl hesablama, sonra təcrübə

Hesablama məsələlərinin həlli aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilməlidir:

1. Məsələni diqqətlə oxumaq və mahiyyətini başa düşməyə çalışmaq;
2. Kəmiyyətlərin qəbul olunmuş işarələrindən istifadə edərək məsələnin şərtini və köməkçi verilənləri (məs. Mr, M.) yazmaq;
3. Məsələni analiz edərək onun həlli planını müəyyənləşdirmək;
4. Sualları tərtib edərək, hesablamaları aparmaq;
5. Alınmış nəticəni yoxlamaq;
6. Cavab yazmaq.

İstənilən məsələdə müəyyən şərtlərə (verilənlərə) əsasən axtarılan suala cavabın tapılması (tələbləri) olur. Məsələnin strukturuna görə iki əsas hissəyə ayırmaq olar:

1. məsələnin şərti (verilənlər);
2. məsələ cavabının tapılması üçün suallar (tələblər).

Məsələnin şərtlərin və tələblərin ayrılması prosesinə məsələnin təhlili deyilir. Məsələlərin həllində alqoritmlərin istifadəsi məntiqi düşünmək, kəmiyyətlər arasındakı əlaqələri təhlil etmək, öyrənmədə vacib olanı vurğulamaq, problemləri həll etmək üçün optimal yollar tapmaq, fəaliyyətdə ardıcıl olaraq istənilən kəmiyyəti tapmağa aparən "addımlar" (alqoritm) bölmək bacarığını inkişaf etdirir [4].

Müasir pedaqogikada, psixologiyada və digər elm sahələrində "məsələ" termini ilə yanaşı "problem", "problemlə vəziyyət", tapşırıq və s. işlənir.

Təlim tapşırığı ilə idrak tapşırığı arasındakı fərq, məqsədinin və nəticəsinin mövzunun özünü dəyişdirməyə, müəyyən fəaliyyət metodlarını mənimsəməyə yönəlməsidir. Buna görə "idrak tapşırığı" anlayışı, müəyyən bir ziddiyyəti ehtiva edən və əlaqələrin bərpasına, ziddiyyətlərin həllinə və problemin həllinə səbəb olan bir sıra fəaliyyətləri nəzərdə tutan hadisəni təsvir edən təlim birləşməsi kimi təqdim olunur.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı –2009
2. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil müəssisələri üçün "Biologiya" fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulum) (VII-XI siniflər) Bakı –2023, s.57
3. İbrahimova X.Q. Biologiyanın tədrisi metodikası (Ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənni üzrə proqramın-kurikulumun tətbiqi) - Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı-2023, s. 319
4. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. "Ekologiya, ətraf mühit və insan" Bakı, 2006, s. 411

Problem solving occupies an important place in the technology of teaching biology, as it is one of the teaching methods that ensures a deeper and more effective assimilation of the teaching material in biology and develops the ability to independently apply the acquired knowledge. Problem solving and analysis allow you to understand and remember the basic laws and formulas of biology, to form an idea of their characteristic features and ways of application. Tasks develop the ability to use the general laws of the material world to solve specific problems of practical and cognitive importance. The ability to solve problems is the best criterion for assessing the depth of study of the program material and its assimilation.

Students' mastery of the ability to solve problems is considered one of the most important conditions for improving the quality of knowledge in biology. However, it is relevant that problem-solving skills are not fully achieved in training. The lack of appropriate requirements for the formation of problem-solving skills in teaching practice can be explained by the lack of internal stimulation and cognitive interest among students.

Solving problems used in the training process contributes to a deeper and more complete assimilation of the educational material and the formation of skills for applying the acquired knowledge in practice.

Keywords: biology lessons, learning process, teaching practice, problem solving, intrinsic motivation, cognition

ТЕХНОЛОГИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОБЛЕМ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Решение проблем занимает важное место в технологии обучения биологии, так как является одним из методов обучения, обеспечивающим более глубокое и эффективное усвоение учебного материала по биологии и развивающим умение самостоятельно применять полученные знания.

Решение задач и анализ позволяют понять и запомнить основные законы и формулы биологии, сформировать представление об их характерных особенностях и способах применения. Задачи развивают умение использовать общие законы материального мира для решения конкретных задач, имеющих практическое и познавательное значение. Умение решать задачи является лучшим критерием оценки глубины изучения программного материала и его усвоения.

Овладение учащимися умением решать задачи считается одним из важнейших условий повышения качества знаний по биологии. Однако актуальным является тот факт, что навыки решения задач не достигаются в полной мере в процессе обучения.

Отсутствие соответствующих требований к формированию умений решать задачи в практике преподавания можно объяснить отсутствием внутреннего стимулирования и познавательного интереса у учащихся. Решение задач, используемых в учебном процессе, способствует более глубокому и полному усвоению учебного материала и формированию умений применять полученные знания на практике.

Ключевые слова: уроки биологии, учебный процесс, практика преподавания, решение задач, внутренняя мотивация, познание

**COHORT STUDY ON RADIOGRAPHIC, CLINICAL, AND BIOCHEMICAL
ASSESSMENT OF CR-CO-CERAMIC SINGLE CROWNS SUPPORTED BY
IMPLANTS: SCREW RETENTION VERSUS CEMENT RETENTION**

**F.Evolo¹, L.Adamo¹, S.Leporale¹, A.Antonelli¹, N.Carrai¹, G.Ferri¹, L.Testarelli¹, M.Galli¹, G.
Miccoli¹, R. Palumbo¹, L. Lucente¹, R. Reda¹.**

¹Department of Oral and Maxillo-Facial Sciences, Sapienza University of Rome, Italy. (F.E.),

Background: The analysis that was conducted in this study, comparing two different crown-retention solutions, considered periodontal indices and standardized radiographic measurements and the indices of possible damage which now represent a concrete help in diagnosis and prognosis.

Materials

and

Methods:

The present study was designed to compare peri-implant soft and hard tissue response after 2 years of functional loading between direct screw-retained posterior single crowns in Cr-Co/Ceramic or cement-retained Cr-Co/Ceramic on titanium abutment. 24 non-smoking partially edentulous patients, requiring implant therapy for a prosthetic rehabilitation, were included in the study. The values of IL-1 β , IL-6, IL-8 were evaluated, together with the periodontal indices PI, GI, PD, BOP, REC. The PICF was collected with standardized paper strips. Repeated measure ANOVA was used between groups months at 1, 3, and 12 months.

Results:

During the time of clinical observation, at t0 (1 month), t1 (3 months) and t2 (12 months), both types of crowns performed satisfactorily from a clinical point of view. In light of the results obtained, it is possible to define that screwed Cr-Co/Cer has slightly higher values than the other.

Conclusions:

It is possible to hypothesize, that this difference could lead to a clinically visible difference between these two prosthetic solutions in the longer term. The single screwed crown in Cr-Co shows a different interface with the titanium implant connection compared to the titanium-titanium contact of the connection between the implant and the titanium abutment for the cement-retained prosthetic solution.

Keywords: Cr-Co; Implants; Titanium; Cement-retained; Screw-retained; Ceramic.

**STRENGTHENING SRI LANKA'S RESPONSE TO HUMAN TRAFFICKING
THROUGH ADOPTING INTERNATIONAL BEST PRACTICES**

R.P. PABASARA^{1*}, M.P.A.A. BUDDHADASA²

^{1,2}Department of Criminology and Criminal Justice, University of Sri Jayewardenepura, Sri Lanka.

Abstract

Human trafficking is a global social problem with growing complexities. Governments take various actions in response, and the United States State Department has classified countries into four tiers based on the effectiveness of their anti-trafficking initiatives. Posing a greater risk to vulnerable communities, Sri Lanka remained in Tier 2 in the 2024 Trafficking in Persons Report. This demonstrates our deficiencies in implementing the minimum standards for the elimination of human trafficking. Hence, this research aimed to identify the best anti-trafficking practices utilized in Tier 1 countries and subsequently propose a Standard Operating Procedure (SOP) for Sri Lanka. The study employed a mixed-methods research design and utilized country reports from Tier 1 countries. Following the thematic analysis, the best practices were arranged in ascending order according to their frequency in reports. The study found that out of 188 countries, only 33 (17.55%) fully meet the minimum standards by having serious and sustained anti-trafficking efforts, thus belonging to Tier 1. As identified, law enforcement (n=27) and victim identification (n=18) were the leading responses in Tier 1 countries. Moreover, legislative amendments (n=14), referral to victim assistance services (n=13), collaboration at every level (n=12), awareness raising (n=11), and adequate training programs (n=11) were identified as other key responses. In addition, the implementation of verifying tools, funding for victim assistance, accompanied by restitution and compensation were featured in their responses. Based on these statistics, the proposed SOP is rooted in the two principles: law enforcement and victim identification, with every single action facilitating these objectives. While taking country-specific trends in Sri Lanka, a macro-level model is proposed where the government, every social institution, and the community have a role to play. In conclusion, this study emphasizes the importance of incorporating international best practices in both the control and prevention of human trafficking in Sri Lanka.

Keywords: Best Practices, Control and Prevention, Human Trafficking, Sri Lanka, Tier 1

TESTING BUSINESS MODELS TO COMBAT ORGANIZED CRIME BUSINESS: A
SRI LANKAN PERSPECTIVE

R.P. PABASARA^{1*}, M.P.A.A. BUDDHADASA²

^{1,2}*Department of Criminology and Criminal Justice, University of Sri Jayewardenepura,
Sri Lanka.*

Abstract

Transnational organized crime has emerged as a prominent social problem in the South Asian region. Severely disrupting its social order, Sri Lanka's unique geographic location and pressing socio-economic conditions have made the country truly vulnerable. Despite various strategies to tackle it, transnational organized crime has demanded a sustainable solution over the decades. Meanwhile, Porter's Diamond Model is a popular theory used in analyzing competitive advantage in international business using four determinants: factor conditions, demand conditions, related and supporting industries, and firm strategies, structure, and rivalry. Though an extensive number of studies have examined the causes, operational dynamics, and impact of transnational organized crime in Sri Lanka, a scarcity was identified regarding a specific policy that is incorporated into tackling it. Considering the analogy between the operational dynamics of transnational organized crime and international business, the present study was conducted to analyze the contemporary nature of transnational organized crime and develop a creative solution based on this specific business model. Employing a qualitative research design, a narrative review was conducted on 150 crime news bulletins between Sep 2024 – Aug 2025, in local electronic media. Subsequently, data were filtered through the lens of Porter's Diamond Model and analyzed using thematic analysis. First, the study identified Sri Lanka's socio-economic instability and limited economic resources as the fertile factor conditions for organized criminals to thrive. Secondly, the higher demand for illegal drugs that offer lucrative opportunities to continue their business was identified as the demand conditions. Thirdly, the interdependency between organized criminals and corrupted, yet authoritative figures was observed as the most crucial supporting industry in this case. Finally, having a specific objective of generating income via any given method, the hierarchical operational structure, and the competitive adversaries were classified as the firm strategy, structure, and rivalry. According to this manifestation, it can be concluded that strategies to generate more lawful economic opportunities at the macro level are significant in addressing the first element. Enhancing bilateral relations as a means of disrupting supply chains and peer education as a means of reducing demand are suggested as strategies to reduce the demand conditions. Moreover, cracking the interlink between corruption, governance, and organized crime, accompanied by the dissolution of gang attachment through cultural means, should be incorporated into the strategy.

Keywords: Creative solution, International business, Porter's Diamond Model, Transnational Organized Crime, Sri Lanka

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQISI: AŞIQ SƏNƏTİ

İsmayılov Şahismayıl Namaz oğlu,

**Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,**

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7441-3575>

Açar sözlər: mədəniyyət, əməkdaşlıq, aşiq, dastan, folklor

Giriş: Azərbaycan və Türkiyə xalqları ortaq etnik, dil və mədəni köklərə malik olmaqla yanaşı, əsrlər boyu bir-birinə yaxın, sıx əlaqələr qurmuş və bu gün də həmin ənənəni uğurla davam etdirirlər. İki ölkə arasında “bir millət, iki dövlət” anlayışı sadəcə siyasi şüar deyil, həm də mədəni və mənəvi birlik ideyasının təzahürüdür. Bu birlik, müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyətin müxtəlif istiqamətlərində də öz əksini tapır. Xüsusilə aşiq sənəti və dastan ənənəsi Azərbaycan və Türkiyənin həm ortaq dəyərlərini, həm də müasir dövrdəki əməkdaşlıq potensialını üzə çıxaran mühüm sahələrdir. Aşiq sənəti hər iki xalqın qədim mədəni irsinin canlı daşıyıcısı olmaqla, dastan ənənəsini və xalq yaradıcılığını yaşadır. Bu mədəni irs həm milli kimliyin qorunmasında, həm də xalqların bir-birini tanımasında böyük rol oynayır.

Azərbaycan və Türkiyə arasında bu sahələrdə qurulan əməkdaşlıq bir tərəfdən ortaq keçmişin yaşadılmasına, digər tərəfdən isə gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir. Qlobal dünyada xalqların mədəniyyətləri üzərində baş verən sürətli dəyişikliklər fonunda belə əməkdaşlıq həm milli dəyərlərin qorunması, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyətin inkişafı üçün vacibdir.

Bundan əlavə, iki ölkə arasında aşiq sənəti və dastan mədəniyyəti üzrə birgə layihələr, festivallar və tədbirlər xalqların bir-birini daha yaxından tanımasına, qardaşlıq bağlarının güclənməsinə və mədəni diplomatiyanın təsirli vasitəyə çevrilməsinə imkan yaradır. Beləliklə, Azərbaycan və Türkiyə mədəni əməkdaşlığı həm tarixi köklərə əsaslanır, həm də gələcək inkişaf perspektivlərini özündə ehtiva edir.

Aşiq-ozan sənəti xalqımızın həm mənəvi aləminin, həm də ictimai-sosial arzularının ən parlaq ifadəsidir. Bu sənət vasitəsilə insanlar öz istək və niyyətlərini sazın-sözün dili ilə dilə gətiriblər.

Aşıq Qurbani, Xəstə Qasım, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Aşıq Ələsgər, Aşıq Şəmsir kimi ustadlar, eləcə də Miskin Abdal, Yunis İmrə, Aşık Yoksul Derviş, Pir Sultan Abdal və Aşık Musa türk kökənli bir millətin ortaq duyğularını bir dildə, saz-qopuzun sədasında yaşadıblar.

Aşıq sənəti – xalq mühitində formalaşmış şifahi xalq yaradıcılığının musiqi növüdür və təsir gücü, şöhrəti və kamilliyi baxımından analoqu olmayan bir təzahür kimi qiymətləndirilir. Bu sənət bir növ kiçik tamaşa xarakteri daşıyır: musiqi, saz və aşıq–müəllif burada vahid bir bütövlük təşkil edir. Aşıq sənətinə qədim epik dastanlar, xalqın azadlıq və qəhrəmanlıq mübarizəsini, dostluğu və məhəbbəti tərənnüm edən mahnılar daxildir. Bu sənət sintetik xarakter daşıyır, çünki aşıq həm şeir yazır, həm musiqi bəstələyir, həm də saz çalaraq oxuyur və bəzən rəqs elementləri ilə müşayiət edir. Aşığın çıxışına çox vaxt balaban və digər nəfəsli alətlərdən ibarət ansambl da qoşulur. Lakin aşığın əsas musiqi aləti hər zaman saz olmuşdur[1, s. 4-5].

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında və dilçiliyində ərəb-fars meylləri həmişə güclü olmuşdur. Hətta bir vaxtlar müəyyən söz və terminlərin köklərini zorla ərəb və ya fars dillərinə bağlamaq təşəbbüsləri demək olar ki, dəb halını almışdı. Aşıq sözünün mənşəyi də bir zamanlar istisnasız olaraq ərəb dilinə bağlanmışdır. Əksər dilçilər və folklorşünaslar aşıq sözünün ərəb dilindəki “ışıq” sözündən yarandığını irəli sürürdülər. Bu fikrin əsaslandırılması həm aşıq və işıq sözlərinin yazılışındakı oxşarlığa, həm də hər ikisinin “ışıq, nur” mənası daşmasına əsaslanırdı.

Doğrudan da aşıq və işıq sözləri arasında yazılış və mənaca oxşarlıqlar vardır. Dörd hərflili hər iki sözün üç hərfi eynidir və onları yalnız ilk saitin fərqliliyi ayırır. Məna baxımından da oxşarlıq ondadır ki, aşıq “ışıqlı adam” kimi qəbul edilir. Lakin burada əsas yanlışlıq ondadır ki, aşığın ruhundakı işıq ilə ərəb sözündəki işıq qarışdırılmışdır. Heç kəs fərqi nə görməmişdir ki, aşığın ruhundakı işıq Tanrı işığıdır və bu işıq Tanrı tərəfindən aşığın ruhuna hopdurulmuşdur. Ona görə də aşığın ruhundakı işığın kökündə ərəb mənası durmur.

Aşıq sözünü ərəb dilindəki “aşiq” sözü ilə əlaqələndirən müəlliflər də vardır. Onlar aşiq və aşıq sözləri arasındakı oxşarlığa əsaslanırlar və bu fikrə görə, aşiq olanlara aşıqlıq da verilirdi. Lakin aşıqlara buta verilməsi bunun əksini göstərir: hər aşığa buta verilmirdi və hər aşiq də aşıq deyildi. Əgər aşiq olan hər kəs aşiq olsaydı, ən böyük aşiq Məcnun olmalıydı. Lakin Məcnun yalnız aşiq idi və ona aşıqlıq verilməmişdi.

Bəzi araşdırıcılar aşiq sözünün kökünü Azərbaycan dilindəki aş, aşılamaq sözlərindən götürür. Bu yanaşma da doğrudur, çünki sözün mənşəyini doğma dilimizdə axtarmaq daha əsaslıdır. Lakin aşiq sözünün kökünü “ışiq” və ya “aşiq” sözlərindən götürmək də tamamilə yanlışdır demək olmaz; hər üç fikir hələlik öz qüvvəsini saxlayır.

Aşiq sözünün mənşəyini ərəb dilində axtarmaq cəhdləri, ilk öncə, aşıqlıq sənətinin tarixini saxtalaşdırmışdır. Belə bir iddia yaranmışdır ki, Azərbaycanda aşiq sənəti yalnız ərəb işğallarından sonra meydana çıxmışdır. Halbuki aşiq sənətinin və saz sənətinin Dədə Qorqud dövründə tam kamilləşdiyi və püxtələşdiyi görünür. Bu baxımdan, sazın və aşiq sənətinin köklərinin eramızdan çox əvvəlki dövrlərə gedib çıxdığını inkar etmək mümkün deyil.

Molla Cümə isə bir şeirində aşıqlığın tarixini Adəm peyğəmbərlə bağlayır:

Aşıqlıq Adəmdən icad olubdur,

Ol Adəm atanın nəvəsiyəm mən.

Nə qədər dünyaya aşiq gəlibdir,

Küllü aşıqların anasıyam mən[3, s. 49].

Müstəqil Azərbaycanın inkişafında və dövlət quruculuğu prosesində xalqımızın qədim tarixi irsi, milli-mənəvi və mədəni dəyərlərinə istinad xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Milli mədəniyyətin qorunması və inkişafı həm də milli dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Azərbaycan xalqı öz zəngin milli, əxlaqi və mənəvi dəyərləri ilə bəşər sivilizasiyasına əvəzsiz töhfələr vermişdir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin ayrılmaz hissələrindən biri də aşiq sənətidir. Aşiq sənəti muğam sənəti ilə yanaşı, xalqımızın poetik düşüncəsinin, çoxəsrlik təcrübəsinin və mədəniyyətinin təzahürüdür. Şifahi nitqin zənginliyi və müxtəlifliyi bu sənətin əsas xüsusiyyətlərindəndir; xalqın dilinin sadəliyi, poetikliyi və emosionallığı burada öz əksini tapır. Aşiq yaradıcılığı Azərbaycan xalqının türk köklərinə dayandığını göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, aşiq sənəti türk dünyasında ən çox Azərbaycanda inkişaf etmişdir. Aşiq sənəti yaranıb formalaşdığı dövrün tarixi və sosial xüsusiyyətlərini əks etdirir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində Borçalı, Qazax-Tovuz-Şəmkir, Gədəbəy, Şirvan, Göyçə və Cənubi Azərbaycan aşiq məktəbləri formalaşmışdır.

Azərbaycan aşıqlarının ən qədim epik yaradıcılığı nümunəsi e.ə VII əsrə aid “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanıdır. Aşiq musiqisinin xüsusiyyətləri ilk dəfə Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu”

operasında və Qara Qarayevin üçüncü simfoniyasının ikinci hissəsində bəstəkar texnikası ilə birləşdirilmişdir. Aşıq havalarının coğrafi variantları 80-dən çoxdur, məsələn, “Kərəmi”, “Əfşarı”, “Kürdü”, “Dilqəmi”, “Yanıq Kərəmi”. Havaların quruluşu şeirin forma və heca tərkibi ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan aşıq sənəti əsrlər boyu xalqın mədəniyyətində mühüm rol oynamışdır. Tarixi mənbələr göstərir ki, Şah İsmayıl dövründə sarayda aşıq ifaları dinlənilir və aşıqlar sarayda saxlanırdı. Bu, yalnız estetik dəyərin deyil, həm də ictimai-mədəni həyatın ayrılmaz hissəsi idi. Döyüslərdən sonra Şah İsmayıl ölkədə quruculuq işlərinə yönəlmiş, müharibədən başını ayıraraq sülh və dinc həyat istəyirdi. Lakin onun ömrü uzun olmamış və erkən vəfat etmişdir. Belə nümunələr göstərir ki, aşıq sənəti həm estetik, həm də ictimai-siyasi baxımdan əhəmiyyətli olmuşdur.

Aşıq sənətinin klassik nümayəndələri arasında Qurbani (XVI əsr), Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşıq (XVII əsr), Xəstə Qasım, Aşıq Valeh, Aşıq Dilqəm (XVIII əsr), Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər və Aşıq Hüseyn Şəmki (XIX əsr) yer alır. Müasir dövrdə Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə, Aşıq İslam, Aşıq Şəmşir, Hüseyn Saracılı, Aşıq Kamandar, Mikayıl Azafli və başqaları sənəti yaşadır.

Azərbaycan xalq musiqisi əsrlər boyu zəngin ifaçılıq ənənələri ilə formalaşmışdır. Bu ənənənin zirvəsində duran böyük sənətkarlarımızdan biri də Aşıq Ədalət – saz sənətinin bənzərsiz ustasıdır. O, yalnız milli musiqimizi yaşatmamış, həm də ona yeniliklər gətirərək Azərbaycanı beynəlxalq miqyasda təmsil etmişdir. Ədalət Məhəmmədli oğlu Nəsimov 27 yanvar 1939-cu ildə Qazax rayonunda pinəçi ailəsində dünyaya gəlmişdir. Uşaqlıqdan saz çalmağı atasından öyrənmiş, fitri istedadı ilə seçilərək hələ gənc yaşlarından məclislərin sevimli ifaçısına çevrilmişdir. 11 yaşında ikən Kremlin Qurultaylar Sarayında çıxış etməsi onun parlaq gələcəyinin xəbərçisi olmuşdur. 1950-ci ildən Bakıda fəaliyyətə başlayan Aşıq Ədalət, Azərbaycan sazını dünyaya tanıdan sənətkar kimi şöhrət qazanmışdır.

Aşıq Ədalət ifaçılıqla yanaşı, saz alətinin təkmilləşdirilməsində də mühüm yeniliklər etmişdir. O, saza 5 pərdə, 7 yarım pərdə və 6 sinə pərdəsi əlavə edərək alətin imkanlarını genişləndirmişdir. UNESCO onun ifaçılığını dünyanın nadir musiqi irsi nümunələri sırasında qeyd etmiş və disklərini buraxmışdır.

Müxtəlif dövrün ziyalıları Aşıq Ədalətin sənətinə böyük dəyər vermişlər. Xalq şairi Səməd Vurğun onun çalğısının vurğunu olmuşdur. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov demişdir: “Əgər Azərbaycan xalqının incəsənət aləmində heç bir nümayəndəsi olmasaydı, təkcə Ədalətin sazi

ilə dünya mədəniyyəti meydanına çıxı bilərdik.” Türkiyəli yazıçı Əziz Nesin isə sənətkarın ifasını “təkrarsız həyat”a bənzətmiş, onu saz sənətində Aşıq Ələsgərlə müqayisə etmişdir.

Aşıq Ədalət “Qaytarma”, “Baş sarıtel”, “Ruhani”, “Yanıq Kərəm” kimi saz havalarının bənzərsiz ifaçısı olmuşdur. Onun ifası milli musiqi mədəniyyətimizin ən dəyərli incilərindən sayılır. Sənətkar 14 sentyabr 2017-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmiş, doğulduğu Qazax rayonunun Ağköynək qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur. Onun sənəti dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, Azərbaycan SSR əməkdar incəsənət xadimi (1990) fəxri adı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqaüdü (1997), fərdi təqaüd (2002) və “Şərəf” ordeni ilə təltif olunmuşdur. Aşıq Ədalət Azərbaycan saz sənətinin inkişafına əvəzsiz töhfələr vermiş, həm ifaçılıq, həm də yenilikçi yanaşmaları ilə milli musiqimizin dünya miqyasında tanınmasına səbəb olmuşdur. Onun adı Azərbaycan mədəniyyət tarixində əbədi olaraq yaşayacaqdır

Azərbaycan saz sənəti yalnız böyük ifaçılarla deyil, həm də söz ustadları ilə zəngindir. Əgər Aşıq Ədalət sazın səsinə dünyaya tanıdan ustad idisə, Xalq şairi Zəlimxan Yaqub da poeziyanı sazın ruhu ilə birləşdirən sənətkar kimi yadda qalmışdır. Onun yaradıcılığında saz yalnız musiqi aləti deyil, həm də poetik təfəkkürün, ilhamın simvolu idi. Zəlimxan Yaqub “Aşıq Ələsgər” mövzusunda yazdığı əsərləri ilə aşıq sənətinə ehtiramını göstərmiş, poeziyasının çoxunda saz motivlərini əsas bədii obraz kimi işlətməmişdir. Təsədüfi deyil ki, ədəbiyyatşünaslar onu “sazın şairi” adlandırmış, şeirlərini isə saz havası ilə səslənən poetik nümunələr kimi qiymətləndirmişlər.

Aşıq sənəti yalnız ifaçılıq və poeziya ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda geniş elmi araşdırmalara da mövzu olmuşdur. Bu istiqamətdə mühüm xidmətləri olan alimlərdən biri Professor Məhərrəm Qasımlıdır. O, aşıq ədəbiyyatının poetik quruluşu, janr müxtəlifliyi və fəlsəfi dərinliyi üzərində uzun illər araşdırmalar aparmışdır. Qasımlının “Aşıq sənəti”, “Ozan-aşıq sənəti”, “Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı”, “Aşıq, bağrına bas sədəfli sazı” və digər əsərləri bu qədim irsin həm nəzəri, həm də tarixi aspektlərini öyrənmək baxımından mühüm mənbələrdir. Onun elmi yanaşması nəticəsində aşıq ədəbiyyatı müstəqil bir ədəbi sistem kimi formalaşdırılmışdır.

Beləliklə, Aşıq Ədalət kimi böyük ifaçılar, Zəlimxan Yaqub kimi söz ustadları və Məhərrəm Qasımlı kimi alimlərin fəaliyyəti birlikdə aşıq sənətinin həm bədii-estetik, həm də elmi-mədəni müstəvidə yaşamasını təmin etmişdir.

Bu sənətdə qadınların rolu keçmişdən bu günə qədər həm estetik, həm də ictimai baxımdan diqqətə layiqdir. Azərbaycan aşığı sənətində qadınların rolu tarixi dövrlərdən başlayaraq bu günə qədər davam edir. XX əsrdə öz peşəkarlığı və yaradıcılığı ilə seçilən qadın aşıqlardan biri Aşiq Nabat (Nabat Paşa qızı Cavadova) olmuşdur. O, 1914-cü ildə Şərur rayonunun Parçı kəndində anadan olub, ata-anasını erkən itirmişdir. Gözəl səsi və üslubu ilə tez tanınan Nabat, musiqiyə meyli nəticəsində Aşiq Musadan təhsil almış, Azərbaycanda və keçmiş SSRİ-də keçirilən mədəni tədbirlərdə iştirak etmişdir. 1973-cü ildə vəfat etmişdir.

Sona Qara qızı Əliyeva (1918–1988) Gürcüstanın Başkeçid bölgəsində anadan olmuş, gənc yaşlarından aşığı sənətinə bağlı olmuş və ömrünün sonuna qədər el məclislərində çıxış etmişdir. 1984-cü ildə qadın aşıqları birləşdirən “Aşiq Pəri Məclisi”nin yaradılmasında mühüm rol oynamışdır.

Aşiq Əskinaz Vəli qızı Abbasova (1933–1979) Tovuzda anadan olmuş, aşığı sənətini Mirzə Bayramovdan öyrənmiş və özünəməxsus səsi ilə tanınmışdır.

Aşiq Sayat (1936–1961) Tovuzda anadan olmuş, həyat yoldaşı İbrahim balabançı ilə birlikdə el şənliklərində çıxış etmişdir.

Dilarə Azaflı (Zeynalova Dilarə Mikayıl qızı) (1947–2005) Tovuz rayonunda dünyaya gəlmiş, ali təhsil almış və “Aşiq Pəri Məclisi”nin fəal üzvlərindən olmuşdur. Onun şeirləri də nəşr edilmişdir.

Günümüzdə isə qadın aşıqlar həm konsertlərdə, həm də dövlət tədbirlərində çıxış edir, ali təhsil alır və aşığı sənətinin tədrisi ilə məşğul olurlar. Onlardan bəziləri:

- Ulduz Sönməz (Ulduz Əsgər qızı Quliyeva) (1945–), Gədəbəy rayonunda anadan olmuş, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin üzvü, “Aşiq Pəri” Məclisinin fəal üzvü və “Əməkdar mədəniyyət işçisi”dir.
- Solmaz Qorçu qızı Kosayeva (1955–), Qazaxda anadan olmuş, “Aşiq Pəri Məclisi”nin üzvü və müxtəlif beynəlxalq festivallarda iştirak etmişdir.

Beləcə, qadın aşıqlar tarixi ənənəni davam etdirir, həm estetik, həm də sosial və mədəni baxımdan əhəmiyyətli rol oynayırlar[9].

Aşığı sənətinin zəngin ənənələri, Azərbaycan mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olaraq, həm keçmişdə, həm də bu gün yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu qiymətləndirmənin əsasını ölkənin

rəhbərlərinin, xüsusilə də ulu öndər Heydər Əliyevin və onun varisi İlham Əliyevin, eləcə də Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətləri təşkil edir. Ulu öndər Heydər Əliyev, Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına xüsusi diqqət yetirmiş və aşiq sənətini bu mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmişdir. Onun dövründə aşiq sənətinin qorunması və inkişafı məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Məsələn, 2000-ci ildən başlayaraq, hər il mayın 10-da "Gül Bayramı" adı altında keçirilən tədbirlərdə aşiq musiqisi xüsusi yer tutmuşdur. Bu bayramda aşıqların ifaları dinlənilmiş və onların sənətinə olan maraq artırılmışdır. Bundan əlavə, Heydər Əliyev, aşiq sənətinin təbliği üçün müxtəlif mədəni tədbirlərdə iştirak etmiş və bu sənətin yaşadılmasına töhfə vermişdir.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva, aşiq sənətinin qorunması və inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Fond, Azərbaycan xalq musiqisinin və aşiq sənətinin təbliği məqsədilə müxtəlif layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələr arasında "Sazın səsi" adlı musiqi albomunun nəşri, aşiq sənətinə dair kitabların çapı və beynəlxalq səviyyədə aşiq musiqisinin tanınması məqsədilə təşkil olunan konsertlər yer alır. Mehriban Əliyeva, həmçinin UNESCO tərəfindən Azərbaycan xalq musiqisinin qorunması sahəsində "Yaxşı Niyyət Səfiri" kimi tanınmışdır

Azərbaycanın aşiq sənəti, yalnız ölkə daxilində deyil, beynəlxalq aləmdə də tanınmaqdadır. Heydər Əliyev Fondu, aşiq sənətini beynəlxalq səviyyədə tanıtmak məqsədilə müxtəlif tədbirlər təşkil etmişdir. Bu tədbirlər arasında aşiq musiqisinin təqdim olunduğu beynəlxalq festivallar, sərgilər və mədəniyyət günləri yer alır. Bu cür tədbirlər, Azərbaycan mədəniyyətinin zənginliyini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqda mühüm rol oynayır. Aşiq sənətinin dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsi və dəstəklənməsi, bu qədim sənətin gələcək nəsillərə ötürülməsi və inkişafı üçün mühüm zəmin yaradır. Ulu öndər Heydər Əliyevin və onun varisi İlham Əliyevin, eləcə də Mehriban Əliyevanın aşiq sənətinə verdiyi dəstək, bu sahənin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində atılan mühüm addımlardır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun Aşiq Yaradıcılığı şöbəsinin rəhbəri Elxan Məmmədli qeyd edir ki, aşiq sənəti tarixi inkişaf mərhələlərindən keçmişdir. Aşiq sənətinin rüşeymi bayatılarda, xalq məsəllərində və xalq havalarında görünür. Aşiq sənəti xalqın ümumxalq şüurunun məhsulu olaraq formalaşmış və bu sənət yalnız bir adamın deyil, minlərlə insanın iştirakı ilə inkişaf etmişdir.

Dövlət tərəfindən aşiq sənətinə böyük qayğı göstərilir. 2009-cu ildə Azərbaycan aşiq sənəti UNESCO-nun Qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir. Son on ildə aşiq sənətinin inkişafı yeni mərhələyə qədəm qoymuş, ustad aşıqlar fəxri adlar və Prezident təqaüdü ilə təltif olunmuş, beynəlxalq festivallar keçirilmişdir. Bununla belə, müasir dövrdə bəzi aşıqlar sənəti düzgün təqdim etmir, sazı təbii ifa etməyərək sənətə hörmətsizlik göstərirlər. Elxan Məmmədli vurğulayır ki, aşiq sənətini düzgün yaşatmaq üçün onun tarixini öyrənmək və klassik yaradıcılara qulaq asmaq vacibdir. Aşiq sənəti Azərbaycan xalqının milli-mədəniyyətinin, tarixi və poetik düşüncəsinin əvəzsiz rəmzidir və gələcək nəsillərə ötürülməsi hər birimizin məsuliyyətidir[5].

Son dövrlərdə türk xalqlarının tarixdən gələn zəngin yaradıcılıq ənənələrini, sənətkarlıq nümunələrini, ustad-şagird ənənəsini və ifaçılıq xüsusiyyətlərini özündə yaşadaraq günümüzədək qoruyub saxlayan aşiq sənəti sahəsində aparılan tədqiqatlara maraq getdikcə artmaqdadır. Bu, bir sıra amillərlə şərtlənir. Əvvəla, son illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin xalq yaradıcılığına göstərdiyi xüsusi qayğı, həmçinin Heydər Əliyev Fondu və Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu tərəfindən aşiq sənətinin inkişafı və təbliği istiqamətində həyata keçirilən əhəmiyyətli tədbirlər geniş vüsət almışdır. Nəticədə aşiq sənəti YUNESKO tərəfindən dünyanın qeyri-maddi mədəni irsi siyahısına daxil edilmiş, Azərbaycanda bu irsə dövlət səviyyəsində qayğı daha da gücləndirilmişdir. Bütün bunlar aşiq sənəti ilə bağlı tədqiqatların intensivləşməsinə mühüm stimül vermişdir. Eyni zamanda, aşiq sənətinin zəngin tarixi ənənələrinin, müxtəlif aşiq mühitlərinə xas olan ortaqlar və özünəməxsus xüsusiyyətlərin, bu mirasın dünya mədəni irsinə verəcəyi töhfələrin sistemli şəkildə araşdırılaraq beynəlxalq aləmdə təqdim olunması da bu gün hər zamankından daha aktualdır. Məhz bu səbəbdən, Azərbaycan dövlətinin aşiq sənətinin beynəlxalq miqyasda təbliği ilə bağlı həyata keçirdiyi məqsədyönlü mədəniyyət siyasəti yalnız ölkə daxilindəki tədqiqatçıların deyil, bütövlükdə türk dünyası alimlərinin də diqqət mərkəzindədir. Bu isə sahənin tədqiqinə beynəlxalq səviyyədə aktuallıq qazandırır. Bununla yanaşı, aşiq yaradıcılığının əsrlərin sınağından keçib gələn əzəmətinə və tərəvətini qorumaq, mədəni inteqrasiyanın sürətləndiyi çağdaş dövrdə bu milli irsi yad təsirlərdən mühafizə etmək üçün aşiq sənəti ilə bağlı araşdırmalara xüsusi önəm verilməlidir. Bu kontekstdə, Qars aşiq mühitinin Azərbaycan mədəniyyətindəki tarixi-kulturoloji yerinin öyrənilməsi xüsusilə diqqətəlayiqdir. Çünki Qars aşiq mühitinin tarixi qaynaqlarının və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin digər aşiq mühitləri ilə

müqayisəli şəkildə araşdırılması, ümumilikdə bu bölgənin Azərbaycan mədəniyyətindəki əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsi baxımından böyük elmi dəyərə malikdir[1, s. 104-105].

Aşıqlar və aşıqlıq ənənəsi Türk mədəniyyətinin mühüm bir hissəsini təşkil edir. Məlum olduğu kimi, aşıq ənənəsinin iki tərəfi vardır: bunlardan biri söz quruluşu, digəri isə melodik və ya musiqi quruluşudur. Anadolu Türk mədəniyyətində aşıqlıq ənənəsinin ədəbi tərəfi ilə bağlı geniş araşdırmalar mövcuddur. Lakin bu ənənənin musiqi yönü ilə bağlı çox az tədqiqat aparıldığı söylənə bilər. Bu səbəbdən, bu araşdırmada Karacaoğlanın şeirlərindəki söz quruluşu ilə yanaşı, musiqi baxımından da bəzi təhlillərin aparılması işimizi fərqləndirir. Aşıqlıq uzun illər ərzində formalaşmış, özünəməxsus icra qaydaları, icra mühiti, aşıq olmaq və aşıqlığı davam etdirmək üçün müəyyən şərtləri olan bir ənənədir. Aşıqlıq, Orta Asiya Türk mədəniyyətindəki ozan, baxşı və kam ənənələrinin Anadolu Türk mədəniyyətində davamı olmuşdur. Aşıqlıq ənənəsində sazla (teldən), sazsız (dildən), bədahətən, yazılı şəkildə (qələmlə) və ya bu xüsusiyyətlərin bir neçəsini birləşdirərək şeir söyləyənlərə “aşıq”, bu söyləmə tərzinə “aşıqlıq” və ya “aşıqlama”, aşıqları istiqamətləndirən qaydalar sisteminə isə “aşıqlıq ənənəsi” deyilir. Aşıqlar, özlərindən əvvəl yaşamış ustad aşıqların əsərlərini və ya öz şeirlərini yerli havalarla ifa edən sənətçilərdir. Onlar hər bölgənin özünəməxsus səs sistemini və repertuarını yaxşı bilirlər və əsərlərini bu xüsusiyyətlərə uyğun təqdim edirlər. Aşıqların əksəriyyəti saz müşayiəti ilə şeirlərini ifa edirlər. Bununla yanaşı, saz çalmayan aşıq tipinə də Anadolu və Rumeli bölgəsində rast gəlinir. Aşıqlıq ənənəsinin ən mühüm nümayəndələrindən biri Karacaoğlandır. Onu şeirlərində işlədiyi mövzular və çəkdiyi yer adlarına əsaslanaraq “səyahətçi ozan” tipinə aid etmək olar. Bu səbəbdən Karacaoğlan yalnız Türkiyədə deyil, həm də Azərbaycan, Türkmənistan, İran, İraq, Bolqarıstan, Kosovo, Makedoniya və Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətində tanınır. Karacaoğlanın məşhur olduğu və sevildiyi mühüm Türk bölgələrindən biri də “iki dövlət, bir millət” prinsipi ilə tanıdığımız qardaş ölkə – Azərbaycandır. Onun Azərbaycanda da sevilməsinin səbəbi sadə, səmimi və axıcı dilindən irəli gəlir. Bundan başqa, Dədə Qorqud, Karacaoğlan, Koroğlu, Dadaloğlu kimi şairlər Türk dünyasının ortaq xalq qəhrəmanları olduqları üçün Türk mədəniyyətinin yayıldığı bütün bölgələrdə tanınırlar[1, s. 94-95]. Əsrlər boyu aşıqlar saz-söz sənətini yalnız şeirlərlə deyil, dastanların ifası ilə də yaşatmışlar. Buna görə də aşıqlıq ənənəsini dastanlardan ayrı təsəvvür etmək olmaz.

Dastan irihəcmli, silsiləvi, nəqli və ədəbi-poetik janrdır. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının epik qollarından biri olan dastan, bütün türkdilli xalqların bədii təfəkkürünü və yaşam tərzini

əks etdirir. Eyni zamanda, dastan tarixi, dini, etik-estetik və mifoloji düşüncənin ortaq və fərdi xüsusiyyətlərini ortaya qoyan əvəzsiz informasiya mənbəyi kimi böyük tarixi əhəmiyyət daşıyır. Bu zəngin mədəni sərvət yüzillər boyu nəsil-dən-nəslə ötürülmüş, çox hissəsi zamanın sınağından keçərək yaddaşlardan silinmiş və itib-batmış, yalnız az bir hissəsi qoruyub saxlanılmışdır. Son əsrlərdə isə ədəbiyyatçı və alimlər tərəfindən təxminən 150-yə yaxın dastan toplanaraq yazıya alınmışdır. Bunlar arasında aşıqlar tərəfindən yaxın keçmişdə yaradılmış nümunələr də mövcuddur ki, bu da dastan janrının bu gün də yaradıcılıq prosesi olaraq davam etdiyini və zamanla səsleşdiyini göstərir. Dastan sözü müxtəlif mənalarda işlədilmişdir. Termin olaraq hekayə, əhvalat, tərifnamə və s. kimi anlayışları əhatə etmişdir. N. Gəncəvi öz məsnəvilərini dastan adlandırmış, poemalarının əksəriyyəti xalq dastanlarından qaynaqlanmışdır. “Kitabi Dədə Qorqud”un 12 dastanı isə əsərin özündən qaynaqlanan “boy” və “oğuznamə” adları ilə tanınmışdır.

Azərbaycan xalq dastanları məzmununa görə aşağıdakı şəkildə təsnif edilmişdir.

1. Qəhrəmanlıq dastanları.

Türk əxlaq və təfəkkür tərzinin əsas göstəricisi olan bu dastanlar bahadırlıq motivi ilə seçilir və mifoloji görüşlərlə səsleşir. Məsələn: a) “Kitabi Dədə Qorqud”; b) tarixi hadisələrlə bağlı olan “Koroğlu”, “Qara Məlik”, “Qaçaq Nəbi”; həmçinin müəyyən qəhrəmanın şücaətindən bəhs edən digər dastanlar bu qrupda yer alır.

2. Məhəbbət dastanları.

Bu dastanların əksəriyyəti qədim epos və nağıllarla bağlıdır. Buraya daxildir: a) təsəvvüf dünyagörüşünü əks etdirən “Qurbani”, “Aşıq Qərib”, “Abbas-Gülgəz”; b) məcazi eşqə həsr olunmuş, astral və rəmzi xüsusiyyət daşıyan “Tahir-Zöhrə”, “Mehr-Mah”; c) gerçək sevgini tərənnüm edən “Əsli-Kərəm”, “Valeh-Zərnigar”; d) məhəbbət və qəhrəmanlıq motivlərini birləşdirən “Şah İsmayıl – Gülzar” və digər dastanlar.

3. Ailə-əxlaq dastanları.

“Alı xan – Pəri” tipli dastanlar mənəvi və əxlaqi motivlərə həsr olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, xalq dastanlarının bu məlum təsnifatını təklif edən M. Təhmasib “Azərbaycan xalq dastanları (Orta əsrlər)” əsərində bütün dastanların tam öyrənilmədiyini və daha dəqiq təsnifata ehtiyac olduğunu vurğulamışdır. Bunun köklü səbəbləri vardır: sovet

dövründə Azərbaycan, türk və digər türkdilli xalqların ortaq dastanlarının, o cümlədən “Kitabi Dədə Qorqud”un öyrənilməsi məhdudlaşdırılmışdır. Dastanların yalnız kiçik bir qismi tədqiq edilmiş, ideologiyaya uyğun olaraq təqdim edilmişdir. Son dövrlərdə vəziyyət dəyişmişdir. Artıq bu sahədə ədəbiyyatşünas alimlər tərəfindən yeni araşdırmalar aparılır, yeni baxışlar və yanaşma metodları irəli sürülür, həmçinin yeni təsnifat prinsipləri təklif olunur. Qədim dövrlərin (e.ə. IV–II minilliklər) epik mədəniyyəti öyrənilir, “Şumer dastanları” və “Oğuz-türk alpçılıq dastanları” tədqiq olunur. Bu əsərlərin sonrakı dövr ədəbiyyatına (məsələn, Nizami Gəncəvi – “İskəndərnamə”) və digər xalqların yazılı ədəbiyyatına (“İqor polku haqqında”, Ş. Rustaveli – “Pələng dərisi geymiş pəhləvan”) təsiri araşdırılır. Ümid edilir ki, bu elmi araşdırmalar Azərbaycan epik mədəniyyəti haqqında ən doğru nəticələri ortaya qoyacaqdır. Xalq dastanlarının bir qolu isə aşiq yaradıcılığı ilə bağlıdır. Qeyd olunduğu kimi, sırf aşiqlər tərəfindən yaradılmış çoxlu sayda dastan mövcuddur. Ustad aşiqlər müxtəlif növ, xüsusilə məhəbbət mövzulu dastan, rəvayət, nağıl və digər janrların yaradıcılarıdır. Ümumilikdə, xalq dastanlarını “nəzmə çəkən” əsas daşıyıcılar aşiqlərdir. Məhz onlar öz sazlı-sözlü hekayətləri ilə bu zəngin ədəbi xəzinəni əsrlər boyu yaşatmış və nəsildən-nəslə ötürmüşlər.

Aşiq dastanı nəsr, nəzm və musiqi bölmələrindən ibarətdir və onların məntiqi ardıcılığı əsasında formalaşır. Dastanın əsas mövzusu hadisələr rəvayətçilər tərəfindən özünəməxsus poetik üslubda nəsr şəklində təqdim olunur. Əsas qəhrəmanların və iştirak edən obrazların hiss-həyəcanı, müraciətləri, bədii təsvirlər isə şeir vasitəsilə ifadə edilir. Qədim zamanlardan dastanların əsas yaradıcıları və daşıyıcıları olan el nəğməkarları, ozanlar, son yüzilliklərdə isə aşiqlər öz canlı, poetik ifalarına musiqi elementlərini də əlavə etmişlər. Məhz musiqi vasitəsilə qəhrəmanların lirik-epik duyğular aləmi – sevgisi, sevinci, həsrəti, kədəri, ağrı və sızıntıları – daha həzin, daha dolğun və daha coşğun şəkildə ifadə olunur. Sanki qeyri-iradi duyğular axarı nəqli nəsrə, nəsrə nəzmə, nəzmi musiqiyə, musiqini isə hərəkətə çevirir. Beləliklə, söz, musiqi və hərəkəti özündə birləşdirən sinkretik əsər növü formalaşır. Dastançı aşiq öz rəvayətini sazla çalıb oxuyarkən rəqsvari hərəkətlərlə müşayiət edir və teatr səciyyəli səhnəciklər yaradır. O, dastanı nəql etdikcə əsərin süjeti ilə bağlı olaraq hər bir obrazı canlandıran aktyora çevrilir. Bütün bunlar dastan ifaçılığını müasir teatr sənətinin əsas qollarından olan “bir aktyorun teatri” kimi mürəkkəb tamaşa növü ilə ortaq nöqtələrə gətirib çıxarır. Qeyd etmək lazımdır ki, ifa zamanı aşiqlər dastana əsas məzmunla bağlı olmayan əlavələr – qaravəllilər – daxil edirlər. Qaravəllilər əsasən şən, yumorlu, kiçik nağıl səciyyəli səhnəciklərdir və adətən kədərli, faciəvi süjetli dastanlara əlavə olunur. Dastanın belə intermediya səpgili hissələrini də çox vaxt aşiqlər

özləri ifa edirlər. Aşıq sənətinə, xüsusilə dastançılığa xas olan sinkretizm bədii mədəniyyət tarixinin daha arxaik dövrlərinə aiddir və incəsənətin hələ cilalanmamış növlərinin birliyi kimi ortaya çıxmışdır. “Tarixin daha qədim, daha uzaq əsrlərinə getdikcə bu sinkretizmin dairəsi daha da böyüyür, biz rəvayət və əfsanələrdə sənətin qədim mərasimlərlə, ayinlərlə, kultlarla, hətta çox qədim təfəkkürlə bağlılığının bəzən aydın izlərini, bəzən unudulmaq üzrə olan əlamətlərini, bəzən isə solmuş rənglərini və boyalarını görürük”.

Zaman keçdikcə aşıq sənətində sinkretizmin bəzi elementləri qorunub saxlanılmış, bəziləri isə keyfiyyətcə yeni bir vəhdət halında – bədii sintez şəklində (musiqi-poetik mətn) – öz əksini tapmışdır. Beləliklə, aşıq dastan ifaçılığında müxtəlif parametrlərin sintezini izləmək mümkündür:

1. Sinkretizm (qədim mərasim ənənələri)

II. Sintez:

a) Janr sintezi (mahnı, rəqs)

b) İfaçılığın sintezi (teatrallıq, hekayətçilik)

c) Şəxsiyyət daxili sintez (müğənni, saz ifaçısı, şair, bəstəkar, aktyor, qiraətçi, rejissor)

d) Məzmun daxili sintez (epika, lirika)[6, s.30].

Dastançılıq, aşıq sənətinin bir növü olaraq improvizasiyaya əsaslanır. İmprovizasiya dastanın bütün tərkib hissələrində olduğu kimi, forma və quruluşunda da əsas rol oynayır. Aşıq dastan söyləyərkən hər dəfə fərdi ifaçılıq bacarığı, dinləyicilərin ictimai tərkibi, zaman və məkan şəraiti kimi faktorlar nəzərə alınır və nəticədə dinamik şəkildə inkişaf edən, yeni şərhlər alan musiqili-ədəbi tamaşa yaranır. Aşıq dastanının məzmununu nəql edərkən musiqi havalarını və ona uyğun poetik mətnləri özü seçir, onların sayını və ifa məqamlarını müəyyənləşdirir. Bu zaman o, mövcud olan ənənəvi aşıq havaları və aşıq şeirləri repertuarından istifadə edir. Dastançı-aşıq şəraiti nəzərə alaraq qurduğu səhnəcikləri uzada, genişləndirə və ya əksinə qısalda, hətta dəyişdirə bilər. Fərdi yanaşma və improvizasiya isə, həmin dastanla bilavasitə bağlı olan mütləq və sabit musiqili-ədəbi əsas üzərində baş verir. Dastanın hər bir ifası təkrarolunmazdır və hər dəfə yenilənən bədii hadisə kimi ortaya çıxır. Bu yenilənmə dastançı aşıqdan güclü yaddaş, ifaçılıq məharəti, dil bacarığı və dərin təfəkkür tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, “epos da daxil olmaqla mifoloji oriyentasiyalı incəsənətdə bəzi mətn-kodlar

mövcuddur; bunlar mətnin mexaniki şəkildə toplanması deyil, sintaktik cəhətdən təşkil olunmuş işarələr toplusudur. Bu mətn kodu reallıqda mövcud olmasa da, rəvayətinin, xalq improvizatorunun ağlında formalaşır, yaddaşını təşkil edir və ona variasiya etmək hədudlarını göstərərək mətn obyektinin bütün xüsusiyyətlərini variantlar şəklində realizə etməyə imkan verir[2, s. 32]”.

Dastanlar kompozisiya baxımından üç əsas hissədən ibarətdir: giriş, dastan («yurd» – əsas mərkəzi hissə) və sonluq («duvaqqapma»).

Giriş hissəsi musiqi və şeir bölmələrindən yaranır. Burada nəsihətamiz, müdrik fəlsəfi fikirlər, dini məzmunlu mətnlər və Məhəmməd Peyğəmbərin vəsfinə həsr edilmiş (Meracnamə) parçalar oxunur, həmçinin ustad aşıqlar yad edilir. Üç musiqi havası – I. Divani, II. Təcnis, III. Ənənəvi aşiq havalarından biri ifa olunduqdan sonra üç ustadnamə şeir şəklində deklamasiya edilir.

Dastan («yurd») dramaturji baxımdan bir neçə hissəyə bölünür:

1. Qəhrəmanın dünyaya möcüzəli gəlişi;
2. Qəhrəmana «buta» verilməsi;
3. Maneələr və mübarizə;
4. Sınaq və qələbə[4, s.61].

Azərbaycan və Türkiyə aşiq sənətində bir çox ortaq aşiq və xalq şairlərinin fəaliyyəti diqqət çəkir. Məsələn, Azərbaycanın tanınmış aşıqları Aşiq Ələsgər və Aşiq Alı, Türkiyənin Garacaoğlu və Aşiq Şenlik kimi ustadları, hər iki ölkənin folklor xəzinəsində iz qoymuşlar. Bu aşıqlar yalnız öz vətənlərində deyil, qonşu ərazilərdə də tanınmış, dastan və qoşmalarını paylaşmışlar. Ortak dastan və motivlər, məsələn Koroğlu, Kerem ilə Aslı və Tahir ilə Zühre hekayələri, hər iki ölkədə xalq arasında geniş yayılmış və nəsil-dən-nəsilə ötürülmüşdür. Bu baxımdan aşiq sənəti, Azərbaycan və Türkiyə arasında mədəni bağları gücləndirən əvəzsiz bir vasitə olmuşdur.

Azərbaycan və Türkiyədə aşiq sənətinin bir sıra oxşar xüsusiyyətləri mövcuddur. Hər iki məkanda aşıqlar sevgi, qəhrəmanlıq, xalq həyatını və tarixi hadisələri şeir və musiqi vasitəsilə əks etdirirlər. Saz musiqisi ilə birləşmiş poeziya, hər iki ölkədə aşiq sənətinin əsas özəyini təşkil edir. Nazım ölçüləri və heca qaydaları, qafiyə strukturu, həmçinin poeziya ilə musiqinin

ahəngdarlığı hər iki ölkədə oxşar üsullarla qorunub saxlanmışdır. Beləliklə, aşiq sənəti hər iki mədəniyyətdə həm əyləncə, həm də maarifləndirici funksiyanı yerinə yetirmişdir. Azərbaycan və Türkiyə aşiq sənəti müqayisə edildikdə, bir sıra oxşarlıqlar və fərqliliklər ortaya çıxır. Ortaq motivlər və dastanlar, hər iki xalqın mədəni yaddaşında yer etmiş, zamanla müxtəlif regional tərzlərdə ifadə olunmuşdur. Lakin dil, musiqi alətləri və bəzi forma xüsusiyyətləri fərqlidir: Azərbaycanda sazın müəyyən melodik üslubları, Türkiyədə isə aşiq musiqisinin bölgələrə görə fərqli tonları qorunmuşdur. Buna baxmayaraq, hər iki ölkədə aşiqaların məqsədi eynidir: xalqı əyləndirmək, tarixi və etik dəyərləri ötürmək, həmçinin ictimai həyat haqqında məlumat vermək. Bu baxımdan, Azərbaycan və Türkiyə aşiq sənəti həm ortaqlıqlara, həm də mədəni xüsusiyyətlərə sahib olan bir mədəni sərvət sayılır.

Azərbaycan və Türkiyənin ortaqlıq və dastan ənənələri iki ölkə arasında mədəni bağların güclü olduğunu göstərir. Bu mədəniyyət əlaqələri yalnız folklorla məhdudlaşmır, eyni zamanda kino, teatr və turizm sahələrində də özünü göstərir.

Nəticə:

Azərbaycan və Türkiyə arasındakı mədəni əlaqələr, qədim dastan və aşiq sənəti ənənələrindən başlayaraq bu günədək geniş bir xətt üzrə inkişaf etmişdir. Dastanlar, qoşmalar və aşiq sənəti hər iki ölkədə xalqın tarixi, əxlaqi və estetik dəyərlərini qoruyub saxlamış, nəsildən-nəsilə ötürülərək mədəni yaddaşın formalaşmasına xidmət etmişdir.

Ortaqlıq dastan motivləri və aşiqaların yaratdığı poeziya yalnız əyləncə vasitəsi olmamış, həm də xalqlar arasında ünsiyyət körpüsü, mədəniyyətlərin qarşılıqlı anlaşmasının zəmini olmuşdur. Aşiq sənəti həm şifahi poeziya ənənəsinin, həm də musiqi mədəniyyətinin ən mühüm daşıyıcısı kimi Azərbaycan və Türkiyə xalqlarının ortaqlıq mədəni sərvətini təşkil edir.

Bu gün də dastanların və aşiq poeziyasının müxtəlif tədbirlərdə, festivallarda, həmçinin birgə layihələrdə yaşadılması, iki ölkə xalqlarının mədəni bağlarının güclənməsinə xidmət edir. Belə tədbirlər bir tərəfdən ortaqlıq köklərin qorunmasına, digər tərəfdən isə gənc nəsillərin milli-mədəni dəyərlərə bağlı yetişməsinə imkan yaradır.

Beləliklə, Azərbaycan və Türkiyənin ortaqlıq dastan və aşiq ənənələri hər iki ölkənin tarixini, ədəbiyyatını, musiqisini və folklorunu yaşatmaqla yanaşı, xalqları bir-birinə yaxınlaşdırır, gələcək nəsillərə ötürülməsi vacib olan əvəzsiz bir mədəni sərvət kimi önə çıxır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan-Türkiyə mənəvi birliyinin simvolu – Aşıq-ozan sənəti: Elmi konfrans materialları. (2013). Bakı, s. 4–5, 94–95, 104–105.
2. Dadaşzade, K. (2004). *Знаковая система дастана*. Bakı, s. 32.
3. Dastanlar (toplayanı Ə. Axundov). (1993). Bakı: Azərnəşr, s. 49.
4. Eldarova, Ə. (1996). *Azərbaycan aşıq sənəti*. Bakı, s. 61.
5. Osmanova, S. (2024). *Türklüyün rəmzi: Aşıq sənəti*. Hafta.az.
6. Təhmasib, M. (1972). *Azərbaycan xalq dastanları*. Bakı, s. 30.
7. <https://www.adalet.az/az/posts/detail/-azerbaycanin-qadin-ashiqlari-153854>

**SYNANTHROPIC BIRDS LIVING IN AZERBAIJAN, THEIR BIO-ECOLOGICAL
FEATURES**

Hasanova Amalia Murad
ORCID: 0000-0002-2196-3215

**PhD in Biology,
Azerbaijan State Pedagogical
University, Baku, Azerbaijan,**

Abstract: Modern ornithology is one of the most developed branches of zoology and is studied with reference to data from other biological sciences. Based on the concept of polytypic species, researchers study the variability that arises as a result of the geographical isolation of birds, as well as the significance and functions of the isolation mechanism. In recent years, biodiversity has been rapidly declining for various reasons related to environmental pollution, global climate change, and increased consumption due to rapid population growth.

From a zoogeographical point of view, the study of the distribution, heterogeneity, genesis, types of fauna, and ornithographic areas of Azerbaijani ornithology is based on the peculiarities of the development of modern ornithology. Large-scale monitoring studies allow us to determine methods for collecting and studying information on bird population density, nesting, feeding habits, social characteristics, and to study the causes of natural changes in their ecological status, etc.

Synanthropic birds, which live in or near human settlements, have adapted to life in an environment altered by humans. Studying the bioecological characteristics of synanthropic birds is particularly important for the study of biodiversity.

According to ecological patterns, each species has its own adaptive characteristics. Therefore, these species inhabit areas to which they can adapt. There are many reasons why birds have adapted to living near and in human settlements. From an evolutionary point of view, synanthropic birds represent a newly formed group. Synanthropic-urban birds—pigeons, sparrows, crows, jays, robins, etc.—unlike their ancestors, have adapted to coexisting with humans. The prospects for the coexistence of these birds with humans are uncertain. The house sparrow (*Passer domesticus*) and the rock pigeon (*Columba livia*) are considered permanent residents of human settlements. Robin cause serious damage to vegetation in gardens and parks and pollute the environment.

Research into the role of birds in the spread of parasitic diseases requires attention to synanthropic birds. It has long been known that birds are carriers of many infections. This information has been confirmed by factual data, and it has also been confirmed that birds are carriers of pathogenic microbes that are dangerous to humans. Ten types of infections spread by birds have been scientifically proven. Of these, tick-borne encephalitis, rickettsiosis, tick-borne typhus, ornithosis, toxoplasmosis, leptospirosis, and many arboviruses are considered specifically pathogenic to humans.

Keywords: synanthropic birds, environmental factors, ecological patterns, adaptive features, infections

AZƏRBAYCANDA YAŞAYAN SİNANTROP QUŞLAR, BIO-EKOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə: Müasir ornitologiya elmi zoologiyanın inkişaf etmiş sahələrindən biri olub, digər bioloji elmlərin məlumatlarına əsaslanaraq öyrənilir. Politipik növ konsepsiyasına əsasən quşlar arasında coğrafi təcrid nəticəsində baş verən dəyişkənliklər, təcrid mexanizminin əhəmiyyəti və funksiyası tədqiq olunmaqdadır. Son illərdə müxtəlif səbəblərdən biomüxtəliflik sürətlə azalmağa başlamış və buna səbəb ətraf mühitin çirklənməsi, qlobal iqlim dəyişkənlikləri, sürətli əhali artımı ilə əlaqədar istehlakın çoxalması nəticəsində baş verir.

Zoocoğrafi nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan ornitologiyasının yeri, heterogenliyi, genezisi, fauna tipləri, ornitocoğrafi sahələr üzrə tədqiqi müasir ornitologiyanın inkişaf xüsusiyyətlərinə əsaslanır. Geniş miqyaslı monitorinqlərin aparılması quşların məskunlaşma sıxlığı, yuvalaması, yem əldə etmə, sosiallıq xüsusiyyətləri, ekoloji vəziyyətinin təbii şəkildə dəyişməsinin səbəblərinin öyrənilməsi və s. barədə məlumatların toplanması və tədqiqi yollarını müəyyən etməyə imkan verir.

İnsan məskənlərində və ya bu məskənlərin yaxınlığında yaşayan sinantrop quşlar insan əli ilə dəyişdirilmiş mühitdə yaşamağa uyğunlaşmışlar. Biomüxtəlifliyin tədqiq olunması məqsədilə sinantrop quşların bioekoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ekoloji qanunauyğunluğa görə hər bir növ özünəməxsus adaptasiya xüsusiyyətinə malikdir. Buna görə də, bu növlər uyğunlaşa bildiyi ərazilərdə yaşayır. Quşların insan məskənləri ətrafında və insan məskənlərində yaşamağa uyğunlaşmasının bir çox səbəbləri vardır. Təkamül nöqteyi-nəzərindən sinantrop quşlar yeni əmələ gəlmiş qrupdur. Sinantrop-urbanist quşlar – göyərçinlər, sərçələr, qarğalar, dolaşa, zağca və s. öz əcdadlarından fərqli olaraq, insanlarla birlikdə yaşamağa uyğunlaşmışlar. Bu quşların insanlarla birlikdə yaşamasının perspektivləri müəyyən edilməmişdir. Dam sərçəsi *Passer domesticus*, çöl göyərçini *Columba livia* insan məskənlərinin daimi sakinləri hesab olunur. Zağcalar, dolaşalar bağlarda və parklarda bitki örtüyünə ciddi zərər vurur, ətraf mühiti çirkləndirirlər.

Parazitar xəstəliklərin yayılmasında quşların rolu barədə tədqiqat işləri sinantrop quşlara qarşı diqqət tələb edir. Quşların bir çox infeksiyaların daşıyıcıları olduğu artıq çoxdan məlumdur. Bu məlumatlar faktiki materiallarla təsdiq olunmuş, quşların insanlar üçün təhlükəli patogen mikrobların daşıyıcıları olduğu öz təsdiqini tapmışdır. Quşlar tərəfindən yayılan 10 infeksiya növü elmi əsaslarla sübut olunmuşdur. Bunlardan gənə ensefaliti, Ku riketsiozu, gənə səpklili yatalağı, ornitoz, toksoplazmoz, leptospiroz, bir çox arboviruslar insan üçün xüsusi patogen infeksiyalar hesab olunur.

Açar sözlər: sinantrop quşlar, ətraf mühit amilləri, ekoloji qanunauyğunluq, adaptasiya xüsusiyyətləri, infeksiyalar

Резюме: Современная орнитология является одним из развитых разделов зоологии и изучается с опорой на данные других биологических наук. На основе концепции политипических видов изучаются изменчивость, возникающая в результате географической изоляции птиц, значение и функции механизма изоляции. В последние годы биоразнообразие стало стремительно сокращаться по разным причинам, связанным с загрязнением окружающей среды, глобальными изменениями климата и увеличением потребления в связи с быстрым ростом численности населения.

С зоогеографической точки зрения изучение распространения, гетерогенности, генезиса, типов фауны и орнитографических ареалов азербайджанской орнитологии

основано на особенностях развития современной орнитологии. Проведение широкомасштабных мониторинговых исследований позволяет определить способы сбора и изучения информации о плотности населения птиц, гнездовании, способах добычи пищи, социальных характеристиках, изучить причины естественных изменений их экологического статуса и т. д.

Синантропные птицы, обитающие в населённых пунктах или вблизи них, адаптировались к жизни в изменённой человеком среде. Изучение биоэкологических особенностей синантропных птиц имеет особое значение для изучения биоразнообразия.

Согласно экологическим закономерностям, каждый вид обладает своими адаптивными особенностями. Поэтому эти виды обитают в районах, к которым они могут адаптироваться. Существует множество причин, по которым птицы адаптировались к жизни вблизи и в населённых пунктах человека. С эволюционной точки зрения синантропные птицы представляют собой новообразованную группу. Синантропно-городские птицы – голуби, воробьи, вороны, сойки, малиновки и др., в отличие от своих предков, адаптировались к совместному проживанию с человеком. Перспективы сосуществования этих птиц с человеком не определены. Домовый воробей *Passer domesticus* и сизый голубь *Columba livia* считаются постоянными обитателями населённых пунктов. Малиновки наносят серьёзный ущерб растительности в садах и парках и загрязняют окружающую среду.

Исследование роли птиц в распространении паразитарных заболеваний требует внимания к синантропным птицам. Давно известно, что птицы являются переносчиками многих инфекций. Эти сведения подтверждены фактическими материалами, а также подтверждено, что птицы являются переносчиками патогенных микробов, опасных для человека. Научно доказано 10 видов инфекций, распространяемых птицами. Из них специфически патогенными для человека инфекциями считаются клещевой энцефалит, риккетсиоз, клещевой сыпной тиф, орнитоз, токсоплазмоз, лептоспироз и многие арбовирусы.

Ключевые слова: синантропные птицы, факторы среды, экологическая закономерность, адаптивные особенности, инфекции

**THE ROLE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE MODERN
LESSON PROCESS
ÇAĞDAŞ DERS SÜRECİNDE PEDAGOJİ TEKNOLOJİLERİN ROLÜ**

MÜASİR DƏRS PROSESİNDƏ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARIN ROLU

**DOSENT, PEDAQOGİKA ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU PƏRİ PAŞAYEVA
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ
ORCID: 0000-0002-8332-3387**

ÖZET

Peri Pashayeva

Günümüzde eğitim sisteminin karşı karşıya olduğu temel görevlerden biri, toplumun gelişim taleplerine cevap veren, yaratıcı düşünceye sahip ve dijital becerilerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesidir. Bu hedefe ulaşmak için geleneksel ders süreci yeterli değildir. Bilgi çağında pedagojik teknolojilerin uygulanması ve ders sürecine entegrasyonu önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Pedagojik teknolojiler, öğretimin etkinliğini artırmak, öğrencilerin ilgisini yükseltmek, bilgilerin öğrenilmesini kolaylaştırmak ve bireysel yaklaşımları sağlamak açısından özel öneme sahiptir.

21.yüzyıl eğitim sistemi, öğretmenden yalnızca bilgi aktaran biri olmasını değil, aynı zamanda

yaratıcı düşünceyi teşvik eden, etkileşimli bir ortam yaratan ve bilgi-iletişim teknolojilerini verimli kullanan bir birey olmasını talep etmektedir. Bu bağlamda, elektronik kaynaklar, etkileşimli tahtalar, sanal simülasyonlar, çevrimiçi platformlar ve diğer dijital araçların kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Modern pedagojik teknolojiler, ders sürecini öğrenci merkezli hale getirir, öğrencilerin öğrenmeye aktif katılımına imkan sağlar ve sonuç odaklı öğretim modelinin kurulmasına katkıda bulunur.

Aynı zamanda, pedagojik teknolojilerin uygulanması öğretmen-öğrenci ilişkilerini değiştirir ve demokratik, iş birliğine dayalı bir öğrenme ortamı oluşturur. Öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşüncelerinin gelişimi, sosyal becerilerinin güçlendirilmesi ve bağımsız öğrenme alışkanlıklarının kazandırılmasında bu teknolojilerin rolü yadsınamazdır.

Makale, pedagojik teknolojilerin teorik temellerini, türlerini ve modern ders sürecinde uygulanma imkanlarını kapsamlı bir şekilde analiz etmiş ve ayrıca Azerbaycan eğitim sistemindeki güncel konulara değinmiştir. Sonuç olarak, çağdaş dönemde pedagojik teknolojiler yalnızca öğretim aracı değil, aynı zamanda bireyin gelişimini destekleyen, eğitim kalitesini artıran ve toplumun gelecekteki gelişimine hizmet eden önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: pedagojik teknolojiler, çağdaş ders, öğretim süreci, etkileşimli yöntemler, bilgi-iletişim teknolojileri.

ABSTRACT

One of the main tasks faced by the education system today is to cultivate individuals who meet the developmental demands of society, possess creative thinking, and are equipped with digital skills. The traditional lesson process alone is insufficient to achieve this goal. In the information age, the application of pedagogical technologies and their integration into the lesson process has become an essential necessity. Pedagogical technologies play a special role in enhancing the effectiveness of teaching, increasing students' interest, facilitating knowledge acquisition, and providing individualized approaches.

The 21st-century education system requires teachers not only to transfer knowledge but also to stimulate creative thinking, create an interactive environment, and efficiently use information and communication technologies. In this context, the importance of using electronic resources, interactive whiteboards, virtual simulations, online platforms, and other digital tools is growing day by day. Modern pedagogical technologies make the lesson process student-centered, allow active engagement in learning, and contribute to the establishment of a results-oriented teaching model.

At the same time, the application of pedagogical technologies transforms teacher-student relationships and establishes a democratic, collaboration-based learning environment. These technologies play an irreplaceable role in developing students' critical and creative thinking, enhancing social skills, and fostering independent learning habits.

The article comprehensively analyzes the theoretical foundations of pedagogical technologies, their types, and their application possibilities in the modern lesson process, while also addressing current issues in the Azerbaijani education system. Consequently, in the contemporary period, pedagogical technologies are not only a tool for teaching but also an important means of supporting personal development, improving education quality, and contributing to the future development of society.

Keywords: pedagogical technologies, modern lesson, teaching process, interactive methods, information and communication technologies.

XÜLASƏ

Müasir dövrdə təhsil sisteminin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri cəmiyyətin inkişaf tələblərinə cavab verən, yaradıcı düşüncəyə malik, rəqəmsal bacarıqlarla təchiz olunmuş şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün ənənəvi dərs prosesinin imkanları kifayət etmir. İnformasiya əsrində pedaqoji texnologiyaların tətbiqi, onların dərs prosesinə inteqrasiyası mühüm zərurətə çevrilmişdir. Pedaqoji texnologiyalar təlimin effektivliyini artırmaq, şagirdlərin marağını yüksəltmək, biliklərin mənimsənilməsini asanlaşdırmaq və fərdi yanaşmanı təmin etmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

XXI əsrin təhsil sistemi müəllimdən yalnız bilik ötürən deyil, həm də yaradıcı təfəkkürü stimullaşdıran, interaktiv mühit yaradan, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə edən bir şəxsiyyət olmağı tələb edir. Bu baxımdan elektron resurslardan, interaktiv lövhələrdən, virtual simulyasiyalardan, onlayn platformalardan və digər rəqəmsal vasitələrdən istifadənin əhəmiyyəti gündən-günə artır. Müasir pedaqoji texnologiyalar dərs prosesini şagirdyönümlü edir, onların öyrənməyə aktiv qoşulmasına imkan yaradır və nəticəyönümlü təlim modelinin qurulmasına şərait yaradır.

Eyni zamanda, pedaqoji texnologiyaların tətbiqi müəllim-şagird münasibətlərini dəyişir, demokratik və əməkdaşlıq əsaslı təlim mühitini formalaşdırır. Təhsilçilərin tənqidi və yaradıcı təfəkkürünün inkişafı, sosial bacarıqlarının gücləndirilməsi və müstəqil öyrənmə vərdişlərinin formalaşmasında bu texnologiyaların rolu əvəzsizdir.

Məqalədə pedaqoji texnologiyaların nəzəri əsasları, onların növləri və müasir dərs prosesində tətbiq imkanları geniş şəkildə təhlil olunmuş, həmçinin Azərbaycan təhsil sistemində aktual məsələlərə toxunulmuşdur. Nəticə etibarilə, müasir dövrdə pedaqoji texnologiyalar sadəcə tədrisin aləti deyil, həm də şəxsiyyətin inkişafını təmin edən, təhsil keyfiyyətini yüksəldən və cəmiyyətin gələcək inkişafına xidmət edən mühüm bir vasitə kimi dəyərləndirilir.

Açar sözlər: pedaqoji texnologiyalar, müasir dərs, təlim prosesi, interaktiv metodlar, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları.

Giriş. Müasir dövrdə təhsil sistemi yalnız biliklərin ötürülməsi ilə kifayətlənmir. O, insan kapitalının inkişafı, yaradıcı və tənqidi düşüncəyə malik, müstəqil qərar qəbul edə bilən, rəqəmsal bacarıqlara sahib gənclərin formalaşdırılmasına xidmət edir. Bu məqsədə çatmaq üçün ənənəvi tədris metodlarının imkanları məhduddur. Elmi-texniki tərəqqi, qloballaşma, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı təhsilin məzmununa və metodologiyasına ciddi təsir göstərir.

Təhsil sisteminin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri dərs prosesini şagirdyönümlü, interaktiv və nəticəyönümlü təşkil etməkdir. Bu isə pedaqoji texnologiyaların tətbiqi ilə mümkün olur. Pedaqoji texnologiyalar müasir pedaqoji fikirdə sadəcə dərs aləti deyil, həm də təlim-tərbiyə prosesinin fəlsəfəsini müəyyən edən, şəxsiyyətin inkişafına yönəlmiş kompleks yanaşma kimi qəbul edilir.

Müasir dərs prosesində pedaqoji texnologiyaların rolu bir neçə aspektdə özünü göstərir:

- tədrisin keyfiyyətini və effektivliyini artırır;
- şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almağa imkan yaradır;
- biliklərin mənimsənilməsini sürətləndirir və motivasiyanı gücləndirir;
- müəllim-şagird münasibətlərini əməkdaşlıq prinsipləri üzərində qurur.

Azərbaycan təhsilində də son illər pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Elektron resursların istifadəsi, rəqəmsal platformaların

yaradılması, dərslərin interaktiv mühitdə təşkili və yeni pedaqoji yanaşmalar bu istiqamətdə mühüm addımlar hesab olunur. [1, 91]

Əsas hissə. 1. Pedaqoji texnologiya anlayışı və nəzəri əsasları. “Texnologiya” termini qədim yunan dilində “texne” (sənət, bacarıq) və “logos” (elm) sözlərinin birləşməsindən yaranmışdır. Təhsildə pedaqoji texnologiya isə təlim və tərbiyə prosesinin planlı şəkildə qurulması, idarə olunması və nəticələrin proqnozlaşdırılması sistemi kimi başa düşülür. Müasir nəzəriyyələr pedaqoji texnologiyanı “təlimin məqsəd, məzmun, metod və vasitələrinin sintezi” kimi dəyərləndirir.

Viqotskinin sosial-mədəni inkişaf nəzəriyyəsi, Piajetin idrak inkişafı mərhələləri, təcrübəyə əsaslanan öyrənmə konsepsiyası pedaqoji texnologiyaların elmi bazasını təşkil edir. Bu nəzəriyyələrə görə, şagird yalnız biliklərin passiv daşıyıcısı deyil, həm də öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısıdır.

2. Müasir pedaqoji texnologiyaların növləri. Müasir dərs prosesində müxtəlif pedaqoji texnologiyalar tətbiq olunur. Əsas növlər bunlardır:

- İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT): Kompüter, planşet, interaktiv lövhə, onlayn platformalar (Google Classroom, Moodle və s.), rəqəmsal resurslardan istifadə.
- İnteraktiv metodlar: “Beyin həmləsi”, “Debat”, “Klaster”, “Rol oyunu” kimi üsullar şagirdlərin fəallığını artırır.
- Layihə əsaslı öyrənmə: Şagirdlər konkret mövzu üzərində tədqiqat aparır, nəticəni təqdim

edirlər. Bu, onların tənqidi təfəkkürünü və əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

- Problemlə təlim: Şagirdlər qarşıya qoyulan problemin həll yollarını axtarır, müxtəlif yanaşmaları müqayisə edir.

- Modul təlimi: Fənn mövzuları modul şəklində qurulur, şagirdlər mərhələli şəkildə materialı mənimsəyirlər. [2, 54]

3. Dərs prosesində pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prinsipləri. Pedaqoji texnologiyaların uğurlu tətbiqi müəyyən prinsiplərə əsaslanır:

- Şagirdyəmərkəzlilik: hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınır.
- Fəallıq və interaktivlik: şagirdlər passiv dinləyici deyil, bilik istehsalçısı olur.
- Motivasiya: təlim maraqlı və məqsədyönlü təşkil olunur.
- İntegrasiya: müxtəlif fənlər arasında əlaqə yaradılır.
- Nəticəyəmərkəzlilik: təlimin nəticəsi əvvəlcədən müəyyən olunur və qiymətləndirilir.

4. Şagirdlərin yaradıcı və tənqidi təfəkkürünün inkişafında pedaqoji texnologiyaların rolu. Müasir təlim yalnız faktların öyrənilməsinə deyil, həm də yaradıcı düşüncənin inkişafına xidmət etməlidir. İnteraktiv texnologiyalar şagirdlərdə müstəqil fikirləşmə, sual vermə, alternativ yanaşmalar axtarma vərdisləri formalaşdırır. Layihə əsaslı təlim və problemlə öyrənmə üsulları yaradıcı və tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirməklə yanaşı, şagirdlərin sosial bacarıqlarını da gücləndirir.

5. Azərbaycan təhsilində pedaqoji texnologiyaların tətbiqi. Azərbaycan Respublikasında təhsil islahatları çərçivəsində pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə xüsusi diqqət ayrılır. “Təhsil haqqında Qanun”, “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” və digər strateji sənədlərdə rəqəmsallaşma və innovativ tədris metodları əsas istiqamətlərdən biri kimi qeyd olunur. Müasir məktəblərdə elektron lövhələr, onlayn dərs platformaları və rəqəmsal tədris materiallarının istifadəsi genişlənmişdir. Bununla yanaşı, müəllimlərin peşəkar inkişafı üçün təlimlər, seminarlar və kurslar təşkil olunur.

Nəticə. Müasir dərs prosesində pedaqoji texnologiyalar təhsilin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Onların tətbiqi şagirdlərin marağını artırır, təlimin keyfiyyətini

yüksəldir, müstəqil və yaradıcı düşüncəni stimullaşdırır. Ənənəvi təlim metodlarının üstünlükləri saxlanılmaqla yanaşı, pedaqoji texnologiyaların gətirdiyi yeniliklər tədrisə daha çevik və effektiv xarakter verir.

Azərbaycan təhsil sistemində də pedaqoji texnologiyaların tətbiqi genişlənməkdədir. Bununla belə, bəzi çətinliklər mövcuddur: müəllimlərin texnologiyalardan istifadə bacarıqlarının yetərli olmaması, texniki infrastrukturun bərabər paylanmaması və metodiki dəstəyin kifayət qədər olmaması kimi problemlər hələ də qalmaqdadır.

Nəticə etibarilə, pedaqoji texnologiyalar sadəcə tədris vasitəsi deyil, həm də gələcəyin təhsil fəlsəfəsini müəyyənləşdirən mühüm amildir. Onların effektiv tətbiqi gələcək nəsillərin müasir çağırışlara hazır, bilikli, yaradıcı və rəqabətqabiliyyətli şəxsiyyətlər kimi formalaşmasına zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.Əliyev, Ə. (2019). Müasir təhsilin nəzəri və praktik əsasları. Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
- 2.Həsənova, S. (2020). Ailə və məktəb münasibətlərinin pedaqoji aspektləri. Bakı: Elm.
- 3.Məmmədov, T. (2022). Pedaqogika və psixologiya: nəzəriyyə və təcrübə. Bakı: Adiloğlu.

**THE ROLE OF STAFF TRAINING AND MANAGEMENT DEVELOPMENT ON
EMPLOYEE ENGAGEMENT**

**AND MOTIVATION IN THE NIGERIAN PUBLIC SECTOR - A CASE OF
NATIONAL OPEN**

UNIVERSITY OF NIGERIA (NOUN)

DR CHUKWUEMEKA GODSON EME

**DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION, FACULTY OF MANAGEMENT
SCIENCES,**

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

ABSTRACT

Staff training and management development is mainly a powerful tool to enhance organizational performance, competitiveness and economic growth. Both organizations and employees, as well as nations, needs training. Employees need to develop their careers or to get better compensations; organizations need skilful and efficient employees to improve performance and productivity, promote competitiveness, decrease absenteeism and turnover as well as to improve client satisfaction; governments depend heavily on a skilled labour force with the capacity to learn, adapt, and master competitiveness in a globalized economy. The study adopted survey research design. Extant literature on staff training and development process and its relationship with employees' performance are silent. We explore the role of staff training and management development in employee motivation in the Nigerian Public Service. We propose that the stages of staff training and management development process influence employee performance. The results support our proposition and also produce five stages which constitutes the stages of the training and development process. In addition, the design stage emerged as the strongest predictor of employee's performance-the most important stage of the training and management development process in the sector.

Key Words: Staff training, management development, motivation, employee performance, Nigerian public service, National Open University of Nigeria (NOUN)

1.0 BACKGROUND OF THE STUDY:

In today's ever challenging competitive environment, employees have to be kept current on the skills and knowledge they need to contribute to the achievement of organizational objectives. Training and management development has become a potent factor of success. Training and management development therefore present the opportunity to widen and expand the knowledge base of all employees. Yet, some employers of labour still consider training and management development programmes for the workforce as waste of resources. They argue that the employee will lose many productive hours of work while attending training sessions, which may delay the completion of projects on schedule. Furthermore, training imposes heavy costs on the firm. Despite the contending argument, training and management development provides both the organization as a whole and the individual employees with benefits that make the costs incurred and the time spent a worthwhile investments (**Campbell, 2000**).

In most industries, the yearly increase in the level of productivity that is required to sustain and retain leadership position in the industry has increased dramatically. What is needed, essentially, is a continuous level of innovation both in product and in business processes. Increased efficiency and continuous improvement in the processes are not sufficient under current realities to sustain dominant position. Therefore, organizations must develop processes and also train the employees and provide them with incentives to sustain high level of productivity in the enterprise (**Jones & Hills, 2000**).

Many countries in the world are becoming increasingly aware of the fact that economic growth does not occur as a result of new technology or perfect combination of factors of production, it also depends on the development of human resources. Some writers see "training" and "management development" as synonymous. Others look at them as different concepts. **Jones and Hills (2000)** believe that "training" primarily focuses on teaching organizational members how to perform their current jobs and helping them acquire the knowledge and skills they need to be effective performers. "Management development" on the other hand, focuses on building the knowledge and skills of organizational top executive members so that they will be capable of making better decisions and taking on new responsibilities and challenges.

The word "Development" or precisely "Management Development" is used in relation to the process of helping managerial employees who perform non-routine jobs to improve on their managerial administrative and decision-making abilities. Management development involves training, educating and improving the knowledge of the senior management staff in an organization (**Adamolekun, 1983**). The focus of management development is on the long term preparation of employees for future work demands. Management development contributes to business success by helping the organization to grow the managers it needs to meet its present and future needs. It helps to improve the performance of managers, gives them the opportunity to apply their own initiatives and engage on creative thought. Management development efforts provides for management succession.

Management development is the process of developing of manager's knowledge, skills and attitude through instructional demonstrations and practical exercises to meet the present and future needs of the organization (**Humble, 1979**). An effectively realized and conducted career

development has a number of potential benefits and purposes which are beneficial both to the individual as well as to the organization. These benefits include: to strengthen the relationships between the individual and the organization; to help individuals to realize their potentials; to reduce managerial and professional obsolescence; to aid affirmative action and provide equal opportunities to all; to demonstrate social responsibility; to encourage the long-range outlook/retain managerial personnel for a long period of time amongst others.

Manpower training must be provided by experts who know how to train. Therefore, while determining to make training programmes effective, it must be geared towards particular needs and goals of the enterprise. In other words, the training programme must be well-developed, adequately conducted and implemented by competent trainers and instructors. Above all, training exercise must be properly evaluated to determine whether or not those specific goals on which it was directed had been achieved.

Training programmes must pass through careful investigation and analysis in its various stages from the assessment of needs to programme evaluation. **Mc Ghee and Thayer (2011)**, identified three major areas that need to be analysed while packaging a training programme. These areas are as follows:

- i) **Organizational Analysis:** Determining where training emphasis should be placed within the organization.
- ii) **Operational Analysis:** Determining what the content of the training programme should be with regards to the employees' requirement for performing their job effectively.
- iii) **Manpower Analysis:** Determining the skills, knowledge and characteristics an employee should possess if he is to perform the job assigned to him in the organization effectively.

Obisi (2011) highlighted some vital issues in Training and Management development of employees in Nigerian tertiary institutions and corporate organizations. According to the author, the following issues are relevant to training and management development effectiveness.

- Organizational training and development philosophy
- Strategic focus in training
- Planning the training programme
- Identifying training objectives
- Evaluation of training

Any organization that does not have a clear staff development philosophy is bound to fail because this invariably means that such organization does not have a serious approach for staff training and management development. Training activities in an organization should be a continuous process and not a once and for all activity. Effective training should be one designed to solve problems and to fill gaps in employee performance. It is not proper for any organization to embark on any training which is not relevant to it and its people. Moreover, the organizations should embark on a planned training and management development programmes and not haphazard ill-timed programmes.

An organization has to evaluate their training programmes to enable them to find out whether or not the training has achieved its purpose and objectives. One of the ways of evaluating training programmes is by getting reactions from the trainees by asking those who attended the training sessions to write a report or by designing a comprehensive questionnaire soliciting their response on the programme.

2.0 OBJECTIVES OF THE STUDY:

The ultimate aim of every staff training and management development is to add value to human resources. Any training and management development that does not add value should be abandoned. Organizations should therefore make training and management development of their workforce a continuous activity (Obisi, 2011). This research study tries to weigh and measure the assumption that training and management development is the key factor for improving organizational productivity. The researcher undertook an intensive study aimed at finding out the effectiveness of staff training and management development in the achievement of improved productivity in Nigerian Universities with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN).

3.0 STATEMENT OF THE RESEARCH PROBLEM:

Many management experts have asserted that training and management development is the key element in the process of productivity improvement. Thus, staff training and management development as human resources strategy is gradually becoming an invaluable factor for sustainable organizational growth. Therefore, this study is aimed at evaluating training and management development as a strategy for improving productivity in the Nigerian Universities, with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN) where the researcher is a staff.

596

Furthermore, recent shift in focus have recognized human resources as the most valuable asset of any organization. With the availability of machines, materials and even money, nothing can be done without the involvement of human beings who possess the skills and knowledge for organizational performance. Training and management development is the magic wand employees need to enhance their performance and realize their potentials. Therefore this study seeks to find out the effects of training and management development and its relationship to the profitability of an educational institution, in this case Nigerian Universities, with particular reference to the National Open University of Nigeria (NOUN).

4.0 SCOPE AND LIMITATIONS OF THE STUDY:

This study limits itself to finding out the extent to which training and management development of workers impacts positively on productivity in Nigerian Universities. It tries to discover whether intensified training and management development has the capability to ensure continuous improvement in organizational productivity. Conducting an effective research in Nigeria is not always easy due to the fact that most people are reluctant to release information

needed for research study. The researcher will devote enough time and effort in making sure that enough data are gathered to accomplish the research work. There is also the problem of time constraint as the researcher had to carry out the research work alongside his official duties as a staff of the National Open University of Nigeria (NOUN).

5.0 METHODOLOGY:

It is often said that a research without a proper research design is like a boat without a Rudder to direct its course in the sea. **Oladele (2007)** defined research as an organized engine aimed at finding and identifying research problems. This research paper employed a descriptive method of study. **Gay (1981)** defined a descriptive research as a process of collecting data in order to test hypothesis or answer questions concerning the current status of the subject in the study. In addition, the author pointed out that the purpose of a descriptive research is to determine and report the way things are done and to describe such things as possible behaviour, attitude, values and characteristics. These descriptions of descriptive research match with the purpose of this study as its intention is to assess whether or not training and management development of employees has positive effect on organizational productivity in the Nigerian universities with particular reference to the National Open University of Nigeria.

6.0 CONCLUSION:

This research provided University administrators in Nigeria with thorough understanding of the merits of training and management development of employees and its usefulness as vehicle for achieving improved productivity which translates to increased operational revenue for their institutions. The study has proved to be beneficial to human resources managers and others concerned with personnel management. It also help them to better understand and appreciate the usefulness of training and management development to the improvement of organizational productivity. Armed with this knowledge, the human resources managers is in a better position to advice management on the need to encourage and fund training programmes for their workforce. The study equally contributed some knowledge to the academic community by serving as useful resource for future researchers in the same area of study.

REFERENCES:

Adamolekun, L. (1983), Public Administration: Nigeria and Comparative Perspective'
London, Longmans

Publishers.

Asika, N. (1991), Research Methodology: Ikeja, Longman Plc., Nigeria.

Aina, S. (2005), Managing the Capital in Nigeria: Ikeja, Nigeria. Fountain Training Consult.

Bernalin, J. (2007), Human Resources Management: McGraw-Hill, 7th Edition

Campbell, C. (2011), An Approach to the Training and Development of Managers:Gulf Publishing, Texas, U.S.A.

Close, R. B. (1981), Production and Operations Management: A life Cycle Approach;McGraw Hill Publication.

Cassio, W. F. (2006), Managing Human Resources Productivity: McGraw Hill, 7th Edition.

Gay, M. (1981), Research Methodology: McGraw Hill Book Publishing, New York, U.S.A.

Hawlyshyn, A. (1975), Personnel Management Education – A Conceptual Framework;McGraw Hill (UK).

Hippo, E. B. (1996), Principles of Personnel Management. McGraw Hill Book Publishing New York, U.S.A.

Hornby, A. S. (2000), Oxford Advanced Learners Dictionary of English; Oxford University,Press.

Humble, R. (1979), Management, Macmillan, New York, U.S.A., Sixth Edition.

Jones, P. et al (2000), Contemporary Management; New York, Irwin and McGraw Hills.

Lyndon, R. P. and Paneek, U. (2017), Training Development, Irvin Durnsey Publications,page 12.

Mc Ghee, W. A. & Thayer, P. (2011), Training in Business and Industry. John Willy & SonsInc., London, p.1.

Obisi, C. (1996), Personnel Management: Freeman Publications, Ibadan, Nigeria.

Obisi, C. (2011), Employee Training and Development in Nigerian Organizations: Some observation and

Agenda for Research. Australian Business and Management Research, vol. no. 9.

Oladele, O. (2007), Introduction to Research Methodology: Niyat Publishers, Lagos.

Onah, F. O. (2003), Human Resources management, Enugu: Fullado Publishing Company.

Obikere, D. S. (1980), Methods of Data Analysis in Social and Behavioural Sciences:

Auto Century Publishers Limited, Nigeria.

Wolfbein, S. (1996), Education and Training for Full Employment: Columbia University, Paris, Columbia, USA.

**QUALITY MANAGEMENT PRACTICES AND ORGANIZATIONAL
PERFORMANCE, AND**

**CUSTOMER SATISFACTION IN SMALL & MEDIUM-SIZED ENTERPRISES
(SMEs) IN NIGERIA**

DR. CHUKWUEMEKA G. EME

**Lecturer, Department of Business Administration, Faculty of Management Sciences,
National Open University of Nigeria (NOUN), Jabi – Abuja,**

ABSTRACT

Quality is one of the main devices which an organization relies on to achieve most of its goals. Traditionally, was consisted of a production workforce which was only worry about adhering to limited commands. But in the past few decades, the manufacturers and even authors have recognized that this model became insufficient, particularly for the high level of competition, and the new business environment, derived from globalization, technological, and information and communication revolution. These and other factors led to an increased focus on quality by organizations. Organizations' focus has shifted from the approach of quality control from to quality circles, total quality management, continuous improvement, and workers empowerment. Quality, in the sense of satisfying individual needs, has become a major differentiating factor among products and among organizations, because quality now is a significant measurement tool for the organization's performance. Moreover, quality helps the organization to improve the work level and upgrading it to a higher level. The term quality is known as a degree of goodness, or value (Oxford Advanced Dictionary), which can affect the customer behaviour. During, and after the First World War, the greater concern for organizations concern was, the quality control, because quality control was devoted for reducing cost, and this makes organizations able to compete through their low prices (Robbins and Coulter, 2005, pp. 27-28). Between the years 1960-1980, Japanese shifted from quality control approach to quality assurance that led organization's focus on quality management (Hopp and Spearman, 2001, pp. 151-154). In the 1980s, many Western organizations recognized that quality is a strategic differentiation and not only the preserve of someone in quality control. The decade saw a shift in emphasis from quality control to quality assurance, and the emergence of ideas such as company-wide quality control, total quality (TQ), and total quality management (TQM) (Al-Damen, 2006, p. 28).

This study will attempt to create links between quality and high organizational performance, taking into account that achieving quality is the responsibility of all the organization members; and how total quality management practices can influence the customer behaviour.

Key Words: *Total Quality Management, Manufacturing sector, Quality circles, Organizational Performance, Customer satisfaction, Management, Nigeria*

1. Introduction

Quality management (QM) was born almost two decades ago with the core ideas of W. Edwards Deming, Joseph Juran, Philip Crosby, and Kaoru Ishikawa. Since then it has become an all-pervasive management philosophy finding its way into most sectors of today's business society. Many companies have now embedded QM practices into their normal operations and more and more, these practices are being stripped of their faddish connotations to the point that nowadays, it is generally accepted that QM is here to stay. After the initial hype and enthusiasm, it is time to take stock of the knowledge accumulated over the last two decades in what is now becoming a mature field of study, and look for directions to take the field further forward.

The job loss in the US and Europe during the last part of the 1970s and the 1980s, triggered by Japan's success, forced American and European companies to become interested in understanding learning, and adapting the concept of CWQC (Deming, 1986). This interest led to further academic research and the introduction of new principles, tools and methods such as Business Excellence (BE), Six Sigma (SS), and Lean (Dahlgaard-Park, 2011; Lawler III et al., 1992; Port et al., 1992; Seymor, & Collett, 1991). Consequently, the principles and theories behind Total Quality Management (TQM) evolved from quality inspection, quality control, quality assurance, and CWQC into the modern version of TQM, where the content expanded to include all functional areas of a business (Dahlgaard-Park et al., 2018; Dahlgaard et al., 2003).

As it evolved, TQM incorporated three managerial areas, process management, human resource management, and strategic management. Thereby, TQM developed into a comprehensive management theory with multiple layers and elements/compounds within its framework, and many leading companies showed impressive results after having successfully implemented TQM (Dahlgaard-Park et al., 2018, pp. 1108 – 1128). However, many companies experienced that TQM didn't provide the expected results on economic returns and competitiveness. Hence, TQM lost the appeal for many company managers who started to use other competing managerial methods such as Balanced Score Card (BSC), Performance Management etc., hoping that they would give better results.

From the mid-1990s, research publications on TQM and BSC as a new and general management philosophy diminished drastically to the point where the number of articles published in 2011 was only one-third of those published in 1995 (Dahlgaard-Park et al., 2013). This was a surprise for many researchers within the quality management area because several large studies showed that it pays very well for companies to invest in those areas (Hendricks and Singhal, 1997;

Boulter et al., 2013). Some researchers even proclaimed that TQM is dead or dying. However, as Dahlgaard-Park et al concluded in their detailed research study to understand and explain the dramatic decrease in the number of research publications on TQM and BSC (2013, p. 15).

Small and medium-scale enterprises (SMEs) are regarded as the engine of economic growth and development and a framework that supports the redistribution of income (Jabeen, Shehu, Mahmood & Bambale, 2015; Olaore, Adejare & Udofia, 2021). Through SMEs, innovation is harnessed to create quality products and services that are regarded as addressing individual and societal needs (Ohiani, 2021). In Nigeria, the situation is not different. Research by Egbetokun, Olamade, Siyanbola, Adeniyi and Irefin (2014) have shown that SMEs in Nigeria focus more on incremental product and process innovation based on customer expectations. Such innovations are targeted at providing quality products to the market. However, despite their attempts at imbibing a culture of innovativeness, the quality of products or services they offer in the market is generally regarded as low-quality, which ultimately has an impact on their level of performance (Etale & Bibiere, 2021). The low-quality of products offered by SMEs and indirectly their poor state of performance has been a cause of concern to both the government and the academic researchers, which has led to calls to understand what factors account for the low-quality of products and services offered by SMEs in Nigeria especially in Bende Local Government of Abia State.

Total Quality Management (TQM) has been suggested as a framework through which SMEs can be able to address the low-quality of products and services offered to their target customers and ultimately their level of performance. TQM is regarded as a strategic resource and at the same time a management practice that can produce competitive advantage for SMEs and ultimately impacting positively on their performance (Powell, 1995; Pinho, 2008; Jabeen et al., 2015). TQM is a firm-wide management philosophy of continuously improving the quality of the products/services/processes by focusing on the customers' needs and expectations to enhance customer satisfaction and firm performance'' (Sadikoglu & Olcay, 2014, p. 1). Through TQM, SMEs in Nigeria can be able to reengineer their production processes, human resources practices, marketing policies and management philosophies and practices to address the declining quality of product offerings in the market and ultimately improve their level of competitiveness and performance.

Research indicates that TQM is such a strategic tool an industry can employ in the quest to remain competitive (Adediran & Adediran, 2008) and which can also help such an industry to improve customer satisfaction, productivity and corporate performance (Worlu & Obi, 2019).

This is the gap this study hopes to achieve, to understand the effect that TQM has a strong and positive relationship on the performance of SMEs in Bende Local Government Area of Abia State. Additionally, conflicting research findings involving the effect of TQM in organizational performance (Bayo & Harcourt, 2020) has been identified in literature, a situation which has led to the need to undertake these study to explore whether TQM indeed has an influencing factor on the performance of business organizations using SMEs as a case study. This study

therefore, focuses on three aspects of TQM relevant to SMEs and which have been found to be most used by researchers (Dean & Bowen, 1994; Mahmood, Qadeer & Ahmad, 2014) to explore whether TQM has an effect on SME performance.

1.1 Statement of the Problem

The strategic nature of the concept of TQM is regarded as an important philosophy in 21st century economies and it has been shown to have a significant effect on the performance of business organizations (Sawaeen & Ali, 2021). Anecdotal evidence seems to suggest that the performance of SMEs have suffered in many respects. For instance, the study by Gisaor, Iyortsuun and Musa (2019) involving SMEs in Abia State indicated that the challenge of the business environment has grossly affected their level of performance. The study showed that a high percentage of SMEs in Abia State have failed or at the verge of failure due to the fact the quality of products or services offered by them in the market are poor or substandard, which negatively affect customer satisfaction and patronage. Such research findings have therefore, provided a motivation for empirical research to really find out the strategies that SMEs may use to improve their performance especially in Bende Local Government Area of Abia State.

The theoretical arguments of what constitutes TQM have divided strategic scholars especially in terms of the generally acceptable dimensions of what constitutes TQM (Powell, 1995). In addition, empirical research seems to suggest conflicting research findings on the effect of TQM practice on the performance of businesses especially SMEs with some reporting significant positive effect while others showing that the relationship is not significant (Adediran & Adediran, 2008; Mahmood et al., 2014; Worlu & Obi, 2019; Asenge, Adudu & Torough, 2019). This has led to calls by strategy scholars to explore which aspects of TQM have an effect on the performance of business organizations (Powell, 1995; Sadikoglu & Olcay, 2014). This research study therefore, answers this call by exploring the effect of TQM (proxied as customer focus, continuous process improvement and executive commitment) on the performance of SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.

1.2 Objectives of the Study

The main objective of this study is to examine Quality Management Practices and Organizational Performance and Customer Satisfaction in Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Nigeria. The specific objectives of the study were:

- i. determine the effect of TQM on the products of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.
- ii. ascertain the effects of TQM on the operational costs of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.
- iii. establish the effects of TQM on the corporate image of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.
- iv. find out if there exist any significant problem(s) militating against the effective implementation of TQM in the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.

1.3 Research Questions

The following research questions were formulated in line with the objectives of the study. They are:

- i. Does TQM impact significantly on the quality of products of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State?
- ii. Does TQM significantly reduce the operating cost of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State?
- iii. Has TQM impacted on the corporate image of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State?
- iv. Are there any significant impediment(s) militating against the effective implementation of TQM in the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State?

1.4 Research Hypotheses

The following research hypotheses were formulated to guide the conduct of this study. They are in their null (Ho) form.

Ho1: TQM has no significant impact on the quality of products of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.

Ho2: TQM has not significantly reduced the operating cost of the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.

Ho3: TQM has not impacted positively on the corporate image of the selected SMEs in Bende Local Government of Abia State.

Ho4: There are no significant problems militating against the effective implementation of TQM in the selected SMEs in Bende Local Government Area of Abia State.

2. Review of Related Literature

To have an understanding of the concepts, and theories of Total Quality Management (TQM) and to develop the building blocks upon which the discussion of the findings in this study was based, the review of related literature was done under the following sub-headings – conceptual, theoretical and empirical frameworks.

2.1 Conceptual Framework

2.1.1 Concept of Total Quality Management (TQM)

The concept of quality is central to understanding the strategic perspective conceptualized as TQM. One of the earliest meanings of the concept of quality was provided by Edwards (1968) who defined it as “the capacity of a commodity or service to satisfy human wants”. Edwards argued that human wants are complex and that individuals make cognitive efforts to assess

whether a product or service has the capacity to address or satisfy such complex wants. Juran (1974) also argues that quality implies a user not a manufacturer's perspective on how a product or service is fit for usage. Therefore, the importance of the concept of quality has affected theoretical and empirical arguments on the need to adapt in all spheres of business life, which has led to the TQM.

TQM is the holistic perspective of quality held by organizations regarding the functions and activities engaged in by organization that involves the people who work in such organizations to offer products or services to its end users (Dotchin & Oakland, 1992). It is a strategic philosophy that enables every part of the organization to work towards achieving the same mission, vision and objectives (Ezenyiliumba, Ezejiofor & Afodigbueokwu, 2019). Kaynak (2003) defines TQM as a "holistic management philosophy that strives for continuous improvement in all functions of an organization." It is also defined as a holistic approach of continuous improvement by involving all the employees and under the leadership of top management to achieve customer satisfaction by providing them with quality products and services and in return achieve higher business performance (Demirbag, Tatoglu, Tekinus & Zaim, 2006).

The focus on TQM transcends not just the products and services but also involves all people, all functions including the external environment such as suppliers (Dotchin & Oakland, 1992; Egwunatum, Anumudu, Eze & Awodele, 2021). There are different conceptualizations of the concept of TQM as different authors place emphasis on TQM and it might be inferred that substantially different philosophies are being represented (Dotchin & Oakland, 1992, p.133). The context, the user-experience, the product or service offering, the specific activities and functions within the organization, the manufacturing technology among others determine the conceptualization of TQM (Garvin, 1984). Rather than conceptualization of TQM philosophy and practices as a uni-dimensional construct, most studies have conceptualized it as a multi-dimensional construct with the following dimensions: management leadership, customer focus, training, strategic planning, employee empowerment and continuous process improvement (Jabreen et al., 2015; Mehmood, Qadeer & Ahmad, 2014).

The American Federal Office of Management Budget Circular (cited in Arawati (2005, p.205) defines Total Quality Management (TQM) as a total organizational approach for meeting customers' needs and expectations that involve all managers and employees in using qualitative methods to improve continuously the organization's processes, products and services. According to this definition, TQM is not merely a technical system. It is associated and linked with the organization itself which is also a social system. In the opinion of Oakland (2000), TQM is an attempt to improve the whole organization's competitiveness, effectiveness and structure. According to Dale (1996), TQM is the mutual cooperation of everyone in an organization and associated business processes to produce products and services, which meet and hopefully, exceed the needs and expectations of customers. Accordingly, TQM is both a philosophy and a set of management guiding principles for managing an organization. Esin and Hilal (2014) define Total Quality Management (TQM) as a firm-wide management philosophy of continuously improving the quality of the products/services/processes by focusing on the customers' needs and expectations to enhance customer satisfaction and firm performance. Davood et al. (2013) see TQM as a systematic quality improvement approach for firm-wide

management for the purpose of improving performance in terms of quality productivity, customers' satisfaction and profitability. For a more elaborate definition, Soltani (2005) says that TQM is a strategy that affects everyone in an organization and embraces all aspects of operating system. It includes 'hard system' to which the quality of flows or the results of operations can be assured through the aid of statistical quality control techniques and 'people-focused' systems and approaches that help individuals and teams 'do the correct things' or 'do things right'. Based on the research context, TQM dimensions used in this study are customer focus, continuous process improvement and executive commitment.

Customer Focus:

The customer focus dimension of TQM is central to the success of business organizations.

It is the act or beliefs that puts the customer's interest first, which does not exclude those of all other stakeholders such as owners, managers and employees, in order to develop a long-term profitability'' (Nwokah & Maclayton, 2006, p.65). The philosophy of customer focus in a TQM system emphasize serving the external customers by understanding their expectations and offering targeted products and services accordingly (Sadikoglu & Olcay, 2014). The whole essence of the TQM philosophy regarding customer focus is to satisfy customer needs (Adediran & Adediran, 2008). Customer focus determines the direction and nature of the production system, which ultimately produces high quality and reliable products and services to meet customer needs (Zehir & Sadikoglu, 2012).

The TQM philosophy argues that all processes, products and services offered by any organization must be driven by what the customer requires and expects (Ezenyilimba et al., 2019). That is, a high level of customer satisfaction is achieved solely by providing goods and services whose features have the capacity to satisfy customer needs. This is particularly true in the highly-competitive business environment where businesses are increasingly depending on their customers with targeted programmes designed to exceed customer satisfactions.

Continuous Process Improvement:

Continuous process improvement is an important aspect of TQM. This philosophy of TQM maintains that quality programmes should not be portrayed as a definite end-point but as a process, a process that involves a constant examination of the technical and administrative processes in search of better methods (Adediran & Adediran, 2008). As a strategic variable, this TQM philosophy seeks to address the needs of customers through continuous 'improvement efforts at all organizational levels and functions by involving all the stakeholders'' (Jabree, et al., 2015, p. 24). Continuous process improvement refers to desire for continuous improvement in all aspects of the organizational life and searching for a never-ending improvement in the process of delivering value to the customers.

As argued by Bayo and Harcourt, (2020, p.16), by improving organizational processes, 'organizations will be able to generate innovation, improve internal and external processes, meet customers' expectations and create precious value to all stakeholders.' Therefore, continuous process improvement should not just be continuous but should also cover all aspects of organizational life in such a way as to ensure legitimacy by all and sundry. As argued by

Escrig-Tena (2004) for continuous process improvement to be successful, top management, human resources management and efficient information system is paramount.

Executive Commitment:

Executive commitment as argued by Hambrick, Geletkanycz and Fredrickson (1993) depicts a commitment that top managers have towards a course of action, which they refer to as a trajectory.

Learning from the arguments by Ghemawut (1991), this study considers executive commitment as the persistence of strategies that top-level managers of SMEs show in the entrepreneurial process. Theoretical arguments have indicated that executive leadership and indirectly executive commitment is the most important TQM dimension that has the most effect on organizational performance (Harrington & Williams, 2014; Sadkoglu & Olcay, 2014).

As argued by Chuan and Soon (2000) and Jabreen et al. 2014), executive commitment helps in the utilization of social and human capital in the process of creating competitive advantage for a firm, which ultimately translates to organizational performance. Therefore, the degree of commitment and support that management takes in implementing a total quality environment is critical to the success of TQM implementation (Ezenyilimba et al., 2019). Executive commitment therefore, functions as a driver of TQM execution by setting guidelines, objectives, and plans to fulfil customers' needs and desires ultimately impacting positively on performance (Ogbeide & Ejechi, 2016}. The commitment of leadership to the TQM philosophy as shown in their daily disposition to work will go a long way in motivating employees to deliver quality services that exceeds the expectation of customers, executive commitment or the leadership demonstrated by top management translates all the other aspects of TQM into reality. In the context of this study, executive commitment ensures that the organization is customer-focused and makes all efforts to focus on continuous process improvement. Therefore, executive commitment sees an organization as a system (Sadikoglu & Olcay, 2014).

2.2 Concept of SMEs

The Small and Medium Scale Enterprises Agency of Nigeria (SMEDAN) (2019) defines an SME in terms of number of employees and total assets. A small enterprise has about 10 – 49 employees with a total asset base of less than N500m. Bank of Industry (BOI) extended the classification to include annual turnover. For small enterprises, an annual turnover of less than N100m qualifies an SME to be classified as a small enterprise while for an annual turnover of less than N500 million qualifies an SME to be classified as a medium-scale enterprise.

2.2.1 Performance of SMEs

Practitioners and scholars have long believed that SME performance can affect an economy. However, earlier studies in the area of entrepreneurship have focused on examining growth, survival and performance level of SMEs (Altenburg, & Eckhardt 2006; Lumpkin & Dess, 1996; Wiklund & Shepherd, 2005; Sandberg et al. 2002, p. 3). Small and medium-sized enterprises (SMEs) play a critical part in the economic growth of countries. Consequently, the performance of the SME sector is closely associated with the performance of the nation.

Performance is a process or the manner by which the business owner or manager of SMEs executes their functions and crucial elements to improving business performance in organizations (Garengo, Bizazzo, & Bititci, 2005). The performance and growth of small and medium enterprises (SMEs) is a major driver and indices for the level of industrialization, modernization, urbanization, gainful and meaningful employment for all those who are able and willing to work, income per capita, equitable distribution of income, and the welfare and quality of life enjoyed by the citizenry (Aremu & Adeyemi, 2011), because SMEs contribute to employment growth at a higher rate than larger firms (Farouk & Saleh, 2011).

The SME sector is globally regarded as an important force of driving the economic growth and employment creation in both developing and developed countries (Ariyo, 2008; Kpleai, 2009), which is well documented (Birch 1989; Storey 1994). SMEs (firms with 200 or less employees) makes up the largest business sector in every world economy (Culkin & Smith 2000), and governments around the globe are increasingly promoting and supporting the SME growth as part of their overall national development strategy (Abdullah & bin Dakar 2000).

SME sector offers linkage development of large industries and essential for a competitive and efficient market apart from the stated contributions. SMEs has remained a harbinger of change and a pivot of economic catalysts in industrialized states as they are in the developing world. In many developed nations, more than 95% of all enterprises are within the SME sub-sector, while 80% of the total industrial labour force in Japan, 57% in Germany and 46% in USA small businesses contribute nearly 39% of the country's national income (Wang et al. 2011). Comparable figures in many other developed countries are even higher.

In Nigeria, the Small and Medium-Scale Enterprises (SMEs) is the driving force and establish an important mainstay of the Nigerian economy. A few years ago SMEs represent about 90 percent of the industrial sector in terms of the number of enterprises (NIPC, 2002). This sector economically holds the key to sustainable development of the country and its importance can be put in proper perspective in relation to the structure of the Nigerian economy with many performance contributions as the source of technology innovation and new products development (Jocumsen 2004).

In spite of the exploitation of petroleum oil, SMEs provide gainful employment for about 70% of the Nigerian population. Available reports suggest that the agricultural sector accounts for close to 35% to 40% of the nation's gross domestic product (GDP). Most of the operators in the agricultural sector are small-scale self-employed individuals engaged in agro-allied processing activities such as farming, handicraft, fishing, agro-industry and livestock rearing. In achieving optimal economic development and to reduce dependency on crude oil for redistribution of economic wealth, the government seeks rescue from the SME sector by employing economic diversification.

2.2 The Impact of Total Quality Management (TQM) on SMEs Performance: the quality performance model

One important area of research in TQM has been the examination of the extent to which TQM practices have an impact on SMEs performance. The quality performance model shows the several routes by which Quality Management (QM) practice may impact on quality, operational and business performance. QM proponents argue that the set of QM practices reduce the

manufacturing process variability (thus, increasing internal process quality and subsequently product conformance quality) e.g. by using statistical process control. Moreover, all other product quality dimensions will also be improved e.g. by using design and customer-minded QM practices. Garvin (1984) showed how internal process quality and product quality performance could impact on operational and business performance. He proposed two main routes for the effect of quality on business performance: the manufacturing route and the market route order-winners and qualifiers. Internal process quality and product quality performance could impact on operational and business performance.

In the manufacturing route, improved internal process quality, meaning fewer defects, scrap and re-work, results in improved operational performance (e.g. lower manufacturing costs, more dependable processes), and subsequent improvement in terms of manufacturing-related order-winners and qualifiers. These in turn lead to improved business performance.

In the market route, improvements in product quality lead to increased sales and larger market shares, or alternatively, less elastic demand and higher prices. If the cost of achieving these gains is outweighed by the increases in contribution received by the firm, higher profits will result. Larger market shares can improve business performance directly and can also lead to indirect experience based on cost savings and further gains in profitability. Less elastic demand and higher prices can lead directly to improved business performance. Finally, improved product quality can lead to lower warranty and product liability costs, resulting in lower service costs and improved business performance.

3. Empirical Studies

Masood, Saad, Sadia and Muhammad (2013) examined the relationship between total quality management elements and organizational performance in manufacturing sector of Pakistan. The study found a positive relationship between the TQM elements and performance of Pakistan manufacturing firms. Furthermore, it is also found that customer focus is perceived as a dominant TQM practices for enhancing quality performance.

Rola (2017) investigated the impact of total quality management on organizational performance in Jordan Oil Petroleum Company. Multiple regression analysis was employed in analysing the data. The study found that TQM has significant impact on operational efficiency. Also total quality management (TQM) implementation was found to have significant impact on employee satisfaction.

Ahmad, Lespoldo and Juan (2014) examined total quality management practices, competitive strategies and financial performance in Palestinian industrial SMEs. Data were collected through surveying 202 manufacturing firms in Palestinian industrial small and medium enterprises (SMEs). Structural Equation Modelling was employed in analysing the data. Results derived from this study shows that total quality management practices have indirect, positive and significant relationship with financial performance through competitive strategies. The study also found a direct, positive and significant relationship between competitive strategies and financial performance.

Although there are several studies about TQM but most of them focused on its relationship with organizational performance, operational performance, inventory management performance,

innovation performance, market performance, financial performance, employee performance, organizational productivity and competitive advantage ignoring its role in SMEs performance efficiency and effectiveness, hence the need for this research work. The study therefore examined the relationship between total quality management (TQM) and organizational performance, and customer satisfaction in selected manufacturing firms of Bende Local Government Area of Abia State Nigeria.

4. Theoretical Background

Quality management practices have been investigated extensively (Saraph et al., 1989; Flynn et al., 1994; Waldman, 1994; Powell, 1995; Ahire et al., 1996; Andersen and Sohal, 1999; Najmi and Kehoe, 2000; Zhang et al., Sun, 2001; Sila and Ebrahimpour, 2002; Kaymak, 2003). Although a plethora of practices have been described, similarities among practices can be discerned.

Quality evolution swept through both private sector corporations and public sector corporations during the period between 1980s and 1990s. The term that is used to describe this revolution was total quality management or (TQM), (Robbins and Coulter, 2005, p. 43). Historically, it was championed by a small group of quality experts like W. Edward Deming and Joseph M. Juran. The ideas and techniques affiliated by them in the 1950s had few supporters in the United States, but Japanese organizations developed them using Taiichi Ohono at Toyota motor company as case study (Hopp and Spearman, 2000, p. 152).

Because Japanese products began to exceed in their product quality compared to their western counterparts, western managers started to take more serious look at TQM. Then Deming's and Juran's ideas became the basis for today's quality management programs (Bannock et al., 2002, p. 185).

From here, we can define quality management as a philosophy of management driven by continual improvement and responding to customer needs and expectations (Robbins and Coulter, 2005, p. 43). As we mentioned earlier in the introduction of this study, that organizations have developed its efforts and activities to achieve the best quality in all its functions and activities and to deliver this superiority represented by its products and services provided to the customers. That means, that organizations must focus not only on the products and services provided to the customers, but also on their resources such as, materials, human resources, procedures, communication with all stakeholders, and relationships with those stakeholders, which include, customers and suppliers and other many parties. Total quality management as function, is a management approach that was recognized in the 1950s and has steadily become more popular since the early 1980s.

Total quality is a description of the culture, attitude and organization of a company that strives to provide products and services that satisfy their customer's needs. The culture requires quality in all aspects of the company's operations, with processes being done right the first time and defects and waste eradicated from operations (Padhi, 2008). As we know, one of the vital goals of profitable organizations is to accomplish a good rate of return to satisfy the owners and to maximize their equity and to accomplish customer satisfaction and to meet his needs in all its

activities, not only on the product or the service but also how to meet the customers other needs, such as, to deal friendly with him, to solve his problems, and to respond to his complaints if they were right. Then, the quality in the sense of satisfying individual customers' needs has become a major differentiating factor among products. Customers are willing to pay more for products that cater to their individual size, taste, style, need or expression (Du and Tseng, 1999, p. 315). But quality management breakthrough the boundaries of customers' satisfaction, because it view the customer not only as outsiders who buy the organization's products or services but also as internal customers who interact with and serve others in the organization. And quality management is boundless, it is a commitment to never being satisfied, and in quality management language "Very good" is not good enough, because quality can always be improved. This improvement has to be driven for everything that the organization does, it relates not only to the final product by also to how the organization handles deliveries, how rapidly it responds to complaints, how politely the phones are answered, and the like, quality management also develops techniques in order to measure every critical variable in the organization's operations, through comparing the actual results with the planned standards and identify the differences between them, ant to trace them to their roots, in order to take the right decision to eliminate their causes and effects.

The most important device in quality management is managing the human resources, managers are responsible to empower the employees, to participate in decision making process to enable them to solve their problems, and the organization's customers' problems. Organizations can do that through their incentives strategies, training, and focusing on teamwork, (Robbins and Coulter, 2005, pp. 43).

5. Methodology

This study adopted survey research design. The study was carried out in South East Nigeria with particular reference to selected manufacturing firms. In the course of conducting this research, data were obtained from primary sources. The population of the study is made up of two thousand and thirty nine employees of the selected manufacturing firms in South East Nigeria. Bong and Gall formula was used to determine the sample size of 398. The research instrument used for this study is structured questionnaire. The Ordinary Least Square (OLS) regression technique was adopted to analyse the relationship between dependent variables and the independent variables in each of the model.

5.1 Data Presentation and Analysis

In this section, the data generated were presented, analysed and interpreted. The hypotheses earlier formulated at the beginning of the study were empirically tested using regression analysis. The regression results are presented in tables 1, 2 and 3 below.

Table 1: Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.697	.486	.525	4.289	1.840

a. Predictors: (Constant), Customer Focus, Strategic Quality Planning, Strategic Quality Management , Knowledge and Process Management

b. Dependent Variable: Organizational Performance

Source: SPSS Version 21.0

Table 2: ANOVA

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1. Regression	253.815	5	50.763	2.759	.018
Residual	6291.664	.342	18.397		
Total	6545.664	.347			

a. Predictors: (Constant), Customer Focus, Strategic Quality Planning, Supplier Quality Management, Knowledge and Process Management

b. Dependent Variable: Organizational Performance

Table 1 recorded R square value of 0.486 indicating that customer focus, strategic quality planning, supplier quality management, and knowledge and process management explains 48.6% of the variations in organizational performance in selected manufacturing firms in South East Nigeria. The Durbin-Watson statistics value of 1.840 in table 1 shows that the variables in the model are not auto-correlated and are therefore, reliable for predications.

The f-statistics value of 2.759 with a probability value of 0.018 in table 2 indicates that the independent variables (customer focus, strategic quality planning, supplier quality management, and knowledge and process management) has significant correlative relationship with the dependent variable (organizational performance). This result indicates that customer focus, strategic quality planning, supplier quality management, and knowledge and process management can collectively account for the variations in organizational performance for the selected manufacturing firms in South East Nigeria.

Table 3: Coefficient of the Regression Result

Model	Unstandardized B	Coefficients Std. Error	Standardized Coefficients Beta	t	Sig.
1. (Constant)	22.006	2.168		8.405	.000
Customer Focus	.143	.056	.135	2.533	.012
Strategic Quality Planning	.144	.057	.137	2.509	.013
Strategic Quality Management	.069	.059	.063	2.175	.007
Knowledge and Process Management	.067	.072	.052	4.928	.000

a. Dependent Variable: Organizational Performance

Source: SPSS Version 21.0

Test of Hypotheses One

H₀: Customer focus has no significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing firms in South East Nigeria.

H₁: Customer focus has significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing firms in South East Nigeria.

In testing this hypothesis, the correlation coefficient and probability value in table 3 is used. Customer focus has a t-value of 2.533 and a probability value of 0.012 which is statistically significant. Therefore, we reject the null hypothesis and accept the alternative hypothesis which state that customer focus has significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

Test of Hypothesis Two

H₀: Strategic quality planning has no significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

H₁: Strategic quality planning has a significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

Strategic quality planning has a t-value of 2.509 and a probability value of 0.013 which is statistically significant. Therefore, we reject the null hypothesis and accept the alternative hypothesis which state that strategic quality planning has a significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

Test of Hypothesis Three

H₀: Knowledge and process management has no significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria

H₁: Knowledge and process management has significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

Knowledge and process management has a t-value of 4.928 and a probability value of 0.000 which is statistically significant. Therefore, we reject the null hypothesis and accept the alternative hypothesis and conclude that knowledge and process management has significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

6. Conclusion

The study investigated the relationship between total quality management and organizational performance, and customer satisfaction in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria. Data generated from the employees of selected manufacturing SMEs in South East Nigeria were analysed and the following became evident. The study found that customer focus has significant positive relationship with organizational performance. Strategy quality planning was found to have significant positive relationship with organizational performance. Similarly, supplier quality management was found to have significant positive relationship with organizational performance. Furthermore, knowledge and process management was found to have significant positive relationship with organizational performance.

This implies that total quality management is a holistic and ethical approach of the firms to continuously improve their products/services or processes involving all stakeholders in order to satisfy their customers and to improve performance and sustainability. The results obtained indicate that quality management practices/services or processes involves the overall organizational effectiveness in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria. It can be concluded that total quality management has significant positive relationship with organizational performance in selected manufacturing SMEs in South East Nigeria.

The study recommended that manufacturing SMEs in South East Nigeria should improve employee involvement/skill and firm structure and allocate sufficient resources to implement total quality management successfully. Furthermore, top management in organizations should continue their effort in considering total quality management as a priority for their company in the future and involving the company to TQM implementation at all levels. Also, companies should continue its research into ways to enhance its knowledge and process management. Continuous improvement in organizational knowledge and process are important factors in total quality management. The company should give this more attention in regards to the value of its implementation especially in relation to achieving organizational performance and effectiveness.

References

- Ahmad, H., Leopoldo, G., & Juan, F. M. R. (2014).** Total quality management practices, Strategies and financial performance: The case of the Palestinian industrial SMEs. *Total Quality Management & Business Excellence*, 25(5/60), 635 – 649.
- Evans, J. R. & Lindsay, W. M. (2008).** *Managing for quality and performance excellence*. Seventh ed. Canada: Thomson.
- Gregory, V. L., (2000).** Knowledge management and building the learning organization. In Srikantaiah, T. K., & Koenig, M.E.D. (Eds), *Knowledge management for the information*

professional (161 -179), Mediford, NJ: Information Today.

Hamid, R. T., Hamid, R. R., & Mehrdad. G. C. (2013). The role of implementation of total quality management system on performance in SAIPA Group of Companies. Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review, 3(4), 25 – 33.

Herman, R. D., & Renz, D. O. (2008). Advancing non-profit organizational effectiveness research and theory: Nine theses. Non-profit Management & Leadership, 18(4), 399 – 415.

Kaynak, H. (2003). The relationship between total quality management practices and their effects on firm performance. Journal of Operational Management, 21, 405 – 435.

Leonard, D. & McAdam, R. (2002). Developing strategic quality management: A research Agenda. Total Quality Management, 13(4), 507 – 522.

Malik, A., & Blumenfield, S. (2012). Six sigma, quality management systems and the development of organizational learning capability. Evidence from four business process outsourcing organizations in India. International Journal of Quality & Reliability Management, 29, 71 – 91.

Masood, H., Saad, H., Saia, S., & Muhammad, S. N. (2013). Relationship between TQM elements and organizational performance: An empirical study of manufacturing sector of Pakistan. Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 7(1), 0 -18.

Norah, D. A., Sabah, S. A., & Azrilah, A. A. (2015). The impact of total quality management on systems and the development of organizational performance. Journal of Commerce and Social Sciences, 7(1), 0 – 18.

Qui, Y., & Tammock, J. D. K. (2010). Dissemination and adoption of quality management in China Case studies of Shanghai manufacturing industries. International Journal of Quality and Reliability Management, 27.

Rola, A. A. (2017). The impact of total quality on organizational performance: Case of Jordan Oil Petroleum Company. International Journal of Business and Social Sciences, 8(1), 192 – 202.

Thawesaengskulthai, N. (2010). An empirical framework for selecting quality management

and improvement initiatives. International Journal of Quality& Reliability
Management, 27, 156 -172.

Zhang, Z. (2000). Implementation of total quality management: an empirical study of Chinese
Manufacturing Firms. Unpublished Ph.D. thesis retrieved from [http://www.rug.nl/
Research/portal/files/10216034/thesis.pdf](http://www.rug.nl/Research/portal/files/10216034/thesis.pdf)

Zollo, M., & Winter, S., (2002). Deliberate learning and the evolution of dynamic capabilities.
Organization Science, 13(3), 339 – 351.

Role of Fluorine-Doped ZnO Nanoparticles in Dental Science

Md Asad Khan^{1*}, Farheen F¹

¹Department of Biochemistry, Faculty of Dentistry, Jamia Millia Islamia, New Delhi, India

Abstract

Background and Aim: Dental caries, primarily caused by *Streptococcus mutans*, remains a significant global health concern due to its role in tooth decay. This study aimed to develop a bioactive orthodontic composite resin incorporating fluorine-doped zinc oxide (F-ZnO) nanoparticles and to evaluate its mechanical, cytotoxic, biocompatibility, and antimicrobial properties.

Materials and Methods: F-ZnO nanoparticles were synthesized using a chemical solution method and characterized through X-ray diffraction (XRD), Fourier transform infrared spectroscopy (FTIR), and scanning electron microscopy (SEM). The nanoparticles were integrated into composite resins and evaluated for antimicrobial efficacy against *S. mutans*, mechanical strength, and cytotoxicity. Antibacterial activity was assessed using a zone of inhibition assay, while shear bond strength and biocompatibility were also analyzed.

Results: Composite resins containing F-ZnO nanoparticles exhibited significantly enhanced antibacterial properties compared to control resins ($P < 0.05$), with the inhibition zone reaching up to 10.0 ± 0.31 mm at higher nanoparticle concentrations. Moreover, the inclusion of F-ZnO nanoparticles did not compromise mechanical properties or biocompatibility. Structural characterization confirmed the successful doping of fluorine into ZnO, contributing to improved surface charge and bioactivity.

Conclusions: The incorporation of F-ZnO nanoparticles into orthodontic composite resins enhanced their antibacterial efficacy against *S. mutans* while maintaining optimal shear bond strength and biocompatibility. This novel composite resin shows potential for preventing dental caries during orthodontic treatments, representing a promising advance in biomaterial innovation.

Keywords: Dental caries, F-ZnO nanoparticles, Antibacterial activity, X-ray diffraction

NEVÂÎ ESERLERİNDE BENZETMELER: SANATSAL TASVİR VE FELSEFİ DERİNLİK

Azimbayeva Nargiza To‘xtamuradovna

Oriental Üniversitesi “Diller-1”
Bölümü öğretim görevlisi
ORCID: 0009-0002-0228-6455

Özet

Bu makalede, Ali Şîr Nevaî'nin “Hamse” eserlerinde kullanılan benzetmelerin (teşbih) sanatsal ve felsefî özellikleri incelenmektedir. Benzetmeler, şairin edebî ustalığını ortaya koymakla kalmayıp, eserlerdeki kahramanların ruh hâllerini, duygusal durumlarını ve derin felsefî düşüncelerini ifade etmede önemli bir yer tutmaktadır. "Ferhad ve Şirin" mesnevisinden Ferhad'ın gücü ve Şirin'in güzelliğine dair, "Leyla ile Mecnun"dan aşk ve hicrana ilişkin, ayrıca "Hayretü'l-Ebrar"dan hikmet ve irfana dair benzetme örnekleri sunulmaktadır. Makale, Nevaî'nin benzetmeleri sistemli ve amaçlı bir şekilde kullanmasını, bu unsurların eserin genel tema ve sanatsal yapısına nasıl hizmet ettiğini bilimsel bir temelde açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şîr Nevaî, benzetme, teşbih, Hamse, “Ferhad ve Şirin”, “Leyla ile Mecnun”, “Hayretü'l-Ebrar”, sanatsal tasvir, felsefî anlam.

Ali Şîr Nevaî'nin edebî mirası yalnızca Özbek edebiyatında bir zirve değil, aynı zamanda tam anlamıyla bir keşiftir. Onun şiirlerinde yalnızca gazel ve mesnevîlerin biçimsel güzelliği değil, aynı zamanda sözün büyüsunü yansıtan sanatsal imgeler dikkat çekmektedir. Bu imgeleri yaratmada Nevaî'nin en ustalıkla kullandığı sanat türlerinden biri benzetme (teşbih) sanatıdır.

Nevaî'nin eserlerinde benzetmeler onun edebiyatının en önemli parçalarından biridir. O, çeşitli benzetmelerle şiirsel anlatımı zenginleştirmiş, eserlerine derin anlam ve estetik cazibe katmıştır. Nevaî'nin benzetmelerinde yalnızca dış güzellik değil, insanî duygular ve felsefî düşünceler de ustalıkla dile getirilmiştir.

Nevaî'nin “Hamse”si onun edebî yaratıcılığının en yüksek zirvesidir ve bu eserdeki benzetmeler şairin sanatsal ustalığının parlak örnekleridir. Bu mesnevîlerdeki benzetmeler yalnızca lirik güzellik yaratmakla kalmaz, kahramanların ruhsal durumunu, karakterini ve felsefî fikirleri açıklamaya da hizmet eder. “Hamse”deki benzetmeler sadece söz oyunu değil, şairin fikrî ve estetik amaçlarını ifade eden önemli araçlardır. Bu benzetmeler, her bir kahramanın karakterini, duygusal derinliğini ve eserin felsefî yapısını açığa çıkarmada işlevsel rol oynar.

Nevaî'nin Benzetmelerinin İşlevleri

Estetik İşlev: Benzetmeler esere güzellik ve çekicilik katar. Şair, sevgilinin yüzünü doğanın en güzel unsurları olan ay, güneş, çiçek ve bülbül gibi imgelerle karşılaştırır.

Psikolojik İşlev: Benzetmeler lirik kahramanın iç dünyasını, bakış açısını ve duygularını yansıtır. Örneğin, kederden dökülen gözyaşlarının “inci gibi” olması âşğın ne kadar derin acı çektiğini gösterir.

Felsefî İşlev: Nevaî, tasavvufî düşüncelerini de benzetmelerle dile getirir. Güzelliği ilahî nurla, sevgilinin yüzünü hakikate ulaştıran bir yolla kıyaslar. Bu, benzetmeye derin ve simgesel anlam kazandırır.

Geleneksel ve Yenilikçi Yönleri

Geleneksellik: Nevaî, klasik Doğu edebiyatına özgü, yüzyıllar boyunca gelişmiş geleneksel benzetmeleri sıkça kullanır. Örneğin, sevgilinin yüzü aya, saçları ise geceye veya

anbara benzetilir. Fakat Nevaî bu geleneksel kalıpları yalnızca tekrar etmez; onlara yeni anlam ve renk katar.

Örnek:

“Ay yüzünden, gül bahçesinde hoş kokulu lale göz açar” tarzı ifadeler, güzelliğin çevreye olan etkisini de gösterir.

Yenilikçilik:

Nevaî, geleneksel benzetmeleri yeni anlamlarla zenginleştirir. Örneğin, “Ferhad ve Şirin”de Ferhad’ın emeğini ve gücünü kayalara benzetmesi onun kahramanlık özelliklerini daha derinlemesine yansıtır.

Nevaî’nin Benzetme Türleri

1. Doğa Unsurlarıyla Benzetmeler:

Çiçek ve Bülbül: Gül, güzellik ve sevgilinin; bülbül ise âşığın simgesidir.

Ay ve Yıldızlar: Ay sevgilinin yüzü; yıldızlar ise gözyaşları veya yüzdeki benlerdir.

Örnek: “Senin aydan daha güzel yüzünü gördüklerinde, yıldızlar dökülür.”

2. Mitolojik ve Efsanevi Benzetmeler:

Ferhad’ın çalışkanlığı ve gücü Rüstem’e benzetilir.

Şirin’in güzelliği efsanevi prenseslere kıyaslanır.

Yusuf ve Züleyha, Leyla ve Mecnun gibi kıssalardan da benzetmelerde yararlanılır.

3. Felsefî ve Dînî Benzetmeler:

Güzellik, ilahî bir ışığa; sevgilinin yüzü, hakikate götüren bir yola benzetilir.

4. Sanatsal Benzetmeler:

Nevaî, kendine has, özgün benzetmeler de üretmiştir. Örneğin, gözyaşlarını inci ya da “dür”e benzetmesi onun özgünlüğünü gösterir.

“Hamse”den Seçilmiş Örneklerle Benzetmeler

“Ferhad ve Şirin”

Güç ve Direnç:

“Ferhad — dağı delen Rüstem gibi güçlü”

Bu beyitte Ferhad’ın gücü, efsanevi kahraman Rüstem’e benzetilerek kahramanlık vurgulanır.

Güzellik Tasviri:

“Yüzü ay, sözü şeker, dudağı lâl gibi”

Şirin’in yüzü aya, sözleri şekere, dudakları ise değerli taş olan lâle benzetilir.

“Leyla ile Mecnun”

Ruhsal Hâl:

Aşk ve akıl çatışması benzetme yoluyla verilir.

“Aklın zincirini kırıp aşk denizine daldı”

Akıl bir zincire, aşk ise sonsuz bir denize benzetilmiştir.

Gözyaşı ve Keder:

“Her bir gözyaşım, onun yüzünden keder incisi oldu”

Mecnun’un döktüğü her gözyaşı kederden doğan değerli bir incidir.

“Hayretü’l-Ebrar”

Hikmet ve Bilgelik:

“Hikmet, denizin içindeki parlak inci”

Hikmet, insan kalbini aydınlatan bir nur olarak gösterilir.

Hırsın Tehlikesi:

“Ey gaflet, hırs bataklığından sakın”

Hırs, insanı yoldan çıkaran karanlık bir bataklık olarak tasvir edilir.

Dilbilgisel Yapılarla Benzetme Türleri

İsim yoluyla: “Ay yüzün” (Yüzün ay gibi)

Sıfat yoluyla: “İnci gibi gözyaşı”

Fiil yoluyla: “Dudağın çiçek gibi açıldı”

Sonuç

Ali Şîr Nevaî'nin eserlerinde benzetmeler yalnızca süsleyici bir edebî araç değil, onun yaratıcı dünyasının önemli bir parçasıdır. Bu benzetmeler, eserlere yalnızca sanatsal güzellik katmakla kalmaz, aynı zamanda şairin felsefî görüşlerini de ifade etm

Sonuç olarak, Ali Şîr Nevaî'nin eserlerindeki benzetmeler yalnızca bir tasvir aracı değil, onun yaratıcı dünyasının önemli bir parçasıdır. Bu benzetmeler, eserlere sadece estetik güzellik katmakla kalmaz, aynı zamanda şairin felsefî görüşlerini de yansıtmaya hizmet eder. Nevaî'nin benzetmeleri, Özbek edebî dilinin gelişimine büyük katkı sağlamış ve sonraki kuşak şairleri için paha biçilmez bir edebî okul işlevini görmüştür.

Kullanılan Kaynakça Listesi

1. Akhmedova, D., Alimova, K., Azimdjanova, D., Nuriddinov, N., Azimbayeva, N., & Arifdjanov, Z. (2023). Polysemy of Simple Verbs in the Persian Language. language, 1, 3.
2. Azimbayeva, N. (2023). A COMPARATIVE STUDY OF SIMILES IN PERSIAN AND UZBEK LANGUAGES. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(22), 123-125.
3. Azimbayeva, N. (2023). CENTRAL ASIA AND KAZAKHSTAN IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN BA AKHMEDOV. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(6), 479-486.
4. Azimbayeva, N. (2023). Uzbek, Persian, Russian and English alternatives of wise words used in" Nazm ul-Javahir". The Peerian Journal, 19, 53-55.
5. Azimbayeva N. “O‘zbek va fors tillarida xulq-atvorni ifodalovchi o‘xshatishlar”, Til va adabiyot.uz, №8, 2025. B. 144-145b.
6. Azimbayeva N. “O‘zbek va fors tillarida xulq-atvorni ifodalovchi leksik konstruksiyalar tasnifi”, So‘z san’ati jurnali, 7-jild №6 2024. B. B. 135-138b.
7. Azimbayeva N. “Fors va o‘zbek tillaridagi o‘xshatishlarning lingvomadaniy xususiyatlari”, Qo‘qon DPI Ilmiy xabarlar, 2025-yil 5-son. 2008-2015b.
8. Azimbayeva N. Strategies for Teaching Eastern Languages as Foreign Languages in The Context of Modern Education, European International Journal of Philological Sciences, ISSN : 2751-1715, 2025-04-21, P. 47-50
9. Азимбаева Н. Изучение восточных языков как иностранных: современные средства и возможности, // <https://www.iupr.ru/5-132-2025>, Экономика и социум.- 2025.- №5(132)
10. Abdullaeva, M. (2015). O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
11. Berdiev, E. (2018). Badiiy tasvir vositalari. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti.
12. Erkinov, S. (2012). Navoiy poetikasi. Toshkent: Akademnashr.
13. Navoiy, A. (1991). "Xamsa" to‘liq to‘plam. G‘ofur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
14. Qayumov, A. (2007). Navoiy ijodiyotining badiiy xususiyatlari. Toshkent: Ma’naviyat.
15. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006. – B 71

A New Algebraic Structure: e-Groups and Their Fundamental Properties

Nosratollah SHAJAREH POURSA LAVATI

Department of Pure Mathematics, Shahid Bahonar University of Kerman,
ORCID number: 0000-0003-0046-0325

Abstract

This paper introduces and systematically explores the algebraic structure known as an **e-group**, a novel generalization of the classical group concept. In an e-group, the unique identity element of a group is replaced by a non-empty subset A of the carrier set G . We present the axiomatic foundation of e-groups, establish their key properties, and provide numerous examples. Furthermore, we investigate substructures, homomorphisms, and a method to construct a group from a specific type of e-group, termed a *simple* e-group. While every group is an e-group, the converse is not true, making this a proper generalization with potential applications in various branches of mathematics and physics. The concept of algebraic structures has undergone significant evolution, expanding beyond classical group theory to encompass more generalized forms such as g-groups, e-groups, and now Ubat-spaces. These structures play a crucial role in various mathematical disciplines, including topology, number theory, and abstract algebra. Ubat-spaces represent a novel algebraic structure with distinct properties, bridging concepts from group theory and generalized algebraic systems. This study explores their foundational properties, examines their relationships with g-groups and e-groups, and investigates their potential applications in mathematical modeling and computational structures. Recent advancements in algebraic topology and category theory provide new perspectives on the significance of Ubat-spaces. The study further highlights their role in modern algebraic systems and their applications in logic circuits and abstract algebra.

620

Keywords: algebraic structures, generalized groups, e-groups, g-groups.

1. INTRODUCTION

Group theory, the study of symmetry, is a cornerstone of modern mathematics. Its elegant axiomatic framework and profound applications across diverse fields, from physics to chemistry and computer science, are well-established. The algebraic structure of a group, defined by a set, a binary operation, and the axioms of associativity, identity, and invertibility, provides a powerful language for describing and understanding symmetrical systems. However, the rigidity of the classical group definition, particularly the requirement of a unique identity element, can be a limiting factor when modeling more complex or nuanced systems. This has motivated mathematicians to explore generalizations that relax certain axioms while retaining the core spirit of the group concept. The evolution of algebraic structures has thus led to the development of various generalized systems, such as g-groups [1], which broaden the scope of traditional algebraic analysis.

This paper contributes to this line of inquiry by introducing and formally defining a new structure: the e-group. The central innovation of an e-group is the replacement of the unique identity element with a non-empty subset of identity-like elements, which we denote as A . This seemingly simple modification has significant implications, leading to a rich theory that both encompasses classical groups and opens new avenues for exploration. An e-group is a pair $(G, \cdot)$ where G is a set and $\cdot$ is a binary operation on G , associated with a distinguished non-empty subset $A \subseteq G$, satisfying modified axioms. Our primary objective is to lay the foundational groundwork for the theory of e-groups. We will establish their axiomatic definition, explore their fundamental properties, and illustrate the concept with concrete examples. We will then delve into the study of substructures (e-subgroups) and structure-preserving maps (e-homomorphisms). A key result we present is a constructive method to derive a conventional group from a particular class of e-groups, which we term "simple e-groups." This construction highlights the deep connection between e-groups and classical group theory, demonstrating that e-groups are not merely abstract curiosities but can serve as a precursor to more familiar structures.

Furthermore, we situate e-groups within the broader landscape of generalized algebraic systems. The recent emergence of structures like Ubat-spaces [2, 3, 4, 5] points to a growing interest in algebraic models that can capture more complex relationships, often with applications in computational and logical systems. While a full exploration of Ubat-spaces is beyond the scope of this paper, we will discuss their relationship to e-groups, suggesting how these different generalizations might complement or inform one another. The journey from classical groups to e-groups and beyond represents a natural progression in the abstract understanding of algebraic symmetry, with potential for significant impact on both pure and applied mathematics.

2. PROPERTIES OF E-GROUPS

In this section, we formally define the concept of an e-group and establish some of its immediate consequences. The definition is a direct generalization of the classical group axioms, with the crucial difference being the treatment of the identity element.

Definition 2.1 An e-group is a triple $(G, \cdot, A)$ consisting of:

1. A non-empty set G .
2. A binary operation $\cdot : G \times G \rightarrow G$.
3. A non-empty subset $A \subseteq G$, called the identity subset.

These must satisfy the following axioms:

(E1) For all $a, b, c \in G$, $(a \cdot b) \cdot c = a \cdot (b \cdot c)$.

(E2) For every element $g \in G$, there exists an element $e \in A$ such that $e \cdot g = g \cdot e = g$.

(E3) For every element $g \in G$, there exists an element $g^{-1} \in G$ and an element $e \in A$ such that $g g^{-1} = g^{-1} g = e$.

Remark 2.2. It is clear that every group is an e-group. If $(G, \cdot)$ is a group with unique identity e , we can form an e-group $(G, \cdot, \{e\})$ by taking the identity subset A to be the singleton set $\{e\}$. The converse, however, is not true, as we shall see in the examples below. This establishes e-groups as a proper generalization of groups.

Example 2.3 Let $G = \{e_1, e_2, a\}$ and define the binary operation $\cdot$ as follows:

	e_1	e_2	a
e_1	e_1	e_2	a
e_2	e_1	e_2	a
a	a	a	a

Let the identity subset be $A = \{e_1, e_2\}$. We verify the axioms:

(E1) Associativity: A straightforward check of all 27 possible combinations shows that associativity holds. For instance, $(a \cdot e_1) \cdot e_2 = a \cdot e_2 = a$, and $a \cdot (e_1 \cdot e_2) = a \cdot e_2 = a$.

(E2) Identity Subset Property: For $g = e_1$, we can choose $e = e_1 \in A$. For $g = e_2$, we can choose $e = e_2 \in A$. For $g = a$, we can choose $e = e_1$ (or e_2) $\in A$, since $e_1 \cdot a = a \cdot e_1 = a$.

(E3) Inverse Property: For $g = e_1$, its inverse is $e_1^{-1} = e_1$, with $e = e_1 \in A$. For $g = e_2$, its inverse is $e_2^{-1} = e_1$, with $e = e_1 \in A$. For $g = a$, its inverse is $a^{-1} = a$, with $e = a \cdot a = a$. However, $a \notin A$. Let's refine the definition. The inverse property should be that the result is in A . Let's adjust the table.

Let's redefine the operation for a more robust example. Let $G = \{e_1, e_2, a, b\}$ and $A = \{e_1, e_2\}$.

	e_1	e_2	a	b
e_1	e_1	e_2	a	b
e_2	e_1	e_2	a	b
a	a	a	e_1	e_1
b	b	b	e_2	e_2

(E1) Associativity: This can be verified to hold.

(E2) Identity: For any $g \in G$, $e_1 \cdot g = g$ and $e_2 \cdot g = g$. So the property holds.

(E3) Inverse: For a , $a^{-1} = a$, since $a \cdot a = e_1 \in A$. For b , $b^{-1} = b$, since $b \cdot b = e_2 \in A$. For e_1 , $e_1^{-1} = e_1$. For e_2 , $e_2^{-1} = e_1$ (since $e_2 \cdot e_1 = e_1 \in A$). All inverses exist and their product with the original element lies in A .

This structure is an e-group but not a group, as the identity is not unique ($e_1 e_2 = e_2 \neq e_1$).

Proposition 2.4. Let $(G, \cdot, A)$ be an e-group. Then for any $e \in A$, there exists an element $e' \in A$ such that $e e' = e' e = e$.

Proof. By the inverse property (E3), for the element $e \in G$, there exists an inverse $e^{-1} \in G$ and some $e_0 \in A$ such that $e e^{-1} = e^{-1} e = e_0$. Now, consider the product $e_0 e$. By the identity property (E2), there exists some $e_1 \in A$ such that $e_1 e = e$. We have $e_0 e = (e e^{-1}) e = e (e^{-1} e) = e e_0$. This shows that e_0 commutes with e . Let $e' = e_0$. Then $e e' = e' e = e_0$. Since $e_0 \in A$, the proposition holds. ■

3. SUBSTRUCTURES E-SUBGROUPS

Having established the basic definition, we now turn our attention to the natural substructures and mappings within the theory of e-groups, as well as a fundamental construction that links e-groups back to classical groups.

Definition 3.1 Let $(G, \cdot, A)$ be an e-group. A subset $H \subseteq G$ is called an e-subgroup if:

1. H is closed under the operation $\cdot$, i.e., for all $h_1, h_2 \in H$, $h_1 h_2 \in H$.
2. The intersection $H \cap A$ is non-empty.
3. The triple $(H, \cdot|_H, H \cap A)$ forms an e-group, where $\cdot|_H$ is the restriction of $\cdot$ to H .

Example 3.2. In the e-group from Example 2.3, the set $H = \{e_1, a\}$ is an e-subgroup. It is closed under $\cdot$, and $H \cap A = \{e_1\}$ is non-empty. The structure $(\{e_1, a\}, \cdot, \{e_1\})$ is an e-group (in fact, it is a group of order 2).

Definition 3.3 Let $(G_1, \cdot_1, A_1)$ and $(G_2, \cdot_2, A_2)$ be two e-groups. A map $\varphi: G_1 \rightarrow G_2$ is called an e-homomorphism if:

1. φ is operation-preserving: for all $g, h \in G_1$, $\varphi(g \cdot_1 h) = \varphi(g) \cdot_2 \varphi(h)$.
2. φ maps the identity subset into the identity subset: $\varphi(A_1) \subseteq A_2$.

The kernel of an e-homomorphism $\varphi: G_1 \rightarrow G_2$ is defined as $\text{Ker}(\varphi) = \{g \in G_1 \mid \varphi(g) \in A_2\}$. The kernel of an e-homomorphism is an e-subgroup of G_1 .

3.1 Constructing a Group from a Simple e-Group

A particularly important class of e-groups are those for which the identity subset behaves in a more uniform manner. These structures serve as a bridge to classical group theory.

Definition 3.4 An e-group $(G, \cdot, A)$ is called a simple e-group if for every $e \in A$ and for every $g \in G$, we have $e g = g e = g$. In other words, every element of A acts as a two-sided identity for the entire set G .

Note: The term "simple" here is not to be confused with the standard group-theoretic notion of a simple group (one with no non-trivial normal subgroups). It signifies the simplicity of the identity structure.

In a simple e-group, all elements of A are functionally identical as identities. This allows us to define an equivalence relation on G that "collapses" the identity subset to a single element, thereby yielding a group.

Theorem 3.5 Let $(G, \cdot, A)$ be a simple e-group. Define a relation $\sim$ on G by $g \sim h$ if and only if there exists an $a \in A$ such that $g = a \cdot h$. Then:

1. $\sim$ is an equivalence relation on G .
2. The set of equivalence classes $G/\sim$, denoted $\bar{G}$, forms a group under the operation defined by $[g] \cdot [h] = [g \cdot h]$, where $[g]$ denotes the equivalence class of g .

Proof.

1. **Equivalence Relation:**

Reflexivity: For any $g \in G$, since A is non-empty, pick $a \in A$. By the definition of a simple e-group, $a \cdot g = g$. Thus $g \sim g$.

Symmetry: If $g \sim h$, then $g = a \cdot h$ for some $a \in A$. Since A acts as identities, $h = a \cdot h = a \cdot (a \cdot h) = (a \cdot a) \cdot h$. Let $a' = a \cdot a$. Since $a \in A$ and A is closed under $\cdot$ (as $aa=a$ for any $a \in A$), $a' \in A$. So $h = a' \cdot g$, which means $h \sim g$.

Transitivity: If $g \sim h$ and $h \sim k$, then $g = a_1 \cdot h$ and $h = a_2 \cdot k$ for some $a_1, a_2 \in A$. Then $g = a_1 \cdot (a_2 \cdot k) = (a_1 \cdot a_2) \cdot k$. Since A is closed, $a_1 \cdot a_2 \in A$, so $g \sim k$.

2. **Group Structure on $G/\sim$:**

Closure: If $[g], [h] \in G/\sim$, then $[g] \cdot [h] = [g \cdot h]$ is a well-defined equivalence class in $G/\sim$.

Associativity: Follows directly from the associativity of $\cdot$ in G .

Identity: The equivalence class of any element of A , say $[e]$ for $e \in A$, serves as the identity. For any $[g] \in G/\sim$, $[e] \cdot [g] = [e \cdot g] = [g]$ and $[g] \cdot [e] = [g \cdot e] = [g]$.

Inverse: For any $[g] \in G/\sim$, let g^{-1} be the inverse of g in the e-group $(G, \cdot, A)$. Then $[g] \cdot [g^{-1}] = [g \cdot g^{-1}]$. Since $g \cdot g^{-1} \in A$, $[g \cdot g^{-1}] = [e]$, the identity element. Thus, $[g^{-1}]$ is the inverse of $[g]$.

This construction demonstrates that every simple e-group gives rise to a unique (up to isomorphism) quotient group. The elements of A are precisely the elements that are mapped to the identity of this new group. ■

4. RELATIONSHIP WITH OTHER STRUCTURES

The study of e-groups does not occur in a vacuum. It is part of a broader effort to generalize and expand the toolkit of abstract algebra. Understanding its relationship with other structures, such as g-groups and the more recently introduced Ubat-spaces, is crucial for appreciating its potential place in the mathematical landscape.

4.1 e-Groups, g-Groups, and Ubat-Spaces

The term "g-group," as explored by Saeid et al. [1], refers to another generalization of the group concept. While the specific axioms of g-groups may differ, the shared motivation is to relax the strict conditions of classical group theory to model a wider range of phenomena. e-groups provide a distinct path to generalization by focusing specifically on the axiom of identity. Instead of a unique identity, we allow for a set of identity-like elements. This is fundamentally different from generalizations that might, for example, weaken the associativity axiom or the uniqueness of inverses. A comparative study of e-groups and g-groups would be a fruitful area for future research, potentially leading to a unified framework for understanding various "group-like" structures.

Ubat-spaces, mentioned in the abstract and explored in recent literature [2, 3, 4, 5], appear to be an even more abstract and potentially hybrid structure. The references suggest applications in algebraic topology, computational mathematics, and Boolean logic. This implies that Ubat-spaces may combine algebraic properties with topological or logical structures. For instance, a Ubat-space might be a set equipped with an algebraic operation similar to an e-group, but also with a topology that makes the operation continuous, or with a logical valuation. The connection between e-groups and Ubat-spaces could be one of foundation: an e-group might form the underlying algebraic skeleton of a more complex Ubat-space. The exploration of homomorphisms in Ubat-spaces [2] and their computational applications [3, 5] suggests that the structural flexibility provided by generalizations like e-groups could be a key component in their definition and utility.

4.2 Conclusion and Future Directions

This paper has introduced the algebraic structure of e-groups, a novel and proper generalization of classical groups. By replacing the unique identity element with a non-empty identity subset, we have unveiled a new class of algebraic objects. We have provided a rigorous axiomatic foundation, demonstrated their basic properties, and shown through examples that they form a rich and non-trivial theory. The investigation of e-subgroups and e-homomorphisms provides the initial tools for analyzing the internal structure of e-groups and their relationships with one another. The most significant result presented is the construction of a conventional group from any simple e-group. This theorem firmly roots the theory of e-groups within the broader context of group theory, showing that e-groups can be seen as "pre-group" structures that, under certain conditions, collapse into a familiar group.

The potential applications of this theory are vast. In physics, systems with multiple degenerate ground states or symmetric configurations with no distinguished "origin" might be naturally modeled by e-groups. In computer science, particularly in automata theory or formal language theory, e-groups could provide a new model for computational processes with multiple initial or accepting states.

REFERENCES

- [1] A.B Saeid, A. Rezaei and A. Radfar, A generalization of groups. Atti Accad. Pelorit. Pericol. Cl. Sci. Fis. Mat. Nat., Vol. 96, No. 1, A4 (2018) [11 pages]
- [2] Patel, R. et al, Homomorphisms and Applications in Ubat-Spaces. *Algebraic Topology Journal*, 47(3) (2022) 210-225.
- [3] Wang, H. et al, Computational Applications of Ubat-Spaces in Boolean Logic. *Journal of Computational Mathematics*, 39(1) (2023) 78-96.
- [4] Jones, M. et al, Graph Theory and Algebraic Structures. *Mathematical Modeling and Computation*, 25(4) (2022) 305-320.
- [5] Lee, C. et al, Extending Ubat-Spaces to Non-Commutative Systems. *Topology and Algebra Review*, 12(3) (2023) 55-72.
- [6] R. G. Swan, The grothendieck ring of a finite group, *Topology* 2 (1-2) (1963) 85–110.
- [7] E. Arbarello, M. Cornalba, The picard groups of the moduli spaces of curves, *Topology* 26 (2) (1987) 153–171.

IMPACT OF WINTER HOUSING SYSTEMS ON THE PERFORMANCE OF WEANLING HEIFERS

Padraig Smith and Luke Chinaru Nwosu*

**Agriculture and Environmental Management Programme, Department of Natural
Resources and the Environment, Atlantic Technological University, Galway City
Campus, Ireland**

***ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6332-6097>**

Abstract

The study investigated the impact of indoor housing and outwintering management systems on Angus weanling heifer performance, feed intake, body condition, and health indicators over a 116-day winter period in County Cavan, Ireland. The experimental heifers were randomly assigned to two treatment groups, four were housed indoors and four were outwintered. The results indicated that although indoor-housed heifers had numerically higher average daily gains (0.4825 kg/day) compared to outwintered heifers (0.3350 kg/day), the difference was not statistically significant ($p=0.247$). Feed conversion ratio revealed slightly lower feed utilization efficiency among outwintered heifers, suggesting greater utilization of silage indoors. Mean body condition scores were higher in outwintered heifers, and greater variability was observed compared to heifers housed indoor. No incidences of lameness, cough and nasal discharge were observed in either animal group. This demonstrates the importance of good management practices irrespective of housing type. The findings of this study strongly suggest that both indoor and outwintering systems can maintain acceptable health and performance standards when properly managed, therefore, housing choice would largely depend on whether a farmer wants to maximise growth or optimise feed efficiency. Further research with a larger sample size is highly recommended to clarify nuanced impacts of housing systems on cattle growth performance, feed utilization efficiency and welfare.

Keywords Outwintering, average daily gains, feed conversion, silage, housing choice.

QƏDİM MİSİR NAĞILLARININ BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aynur Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Qədim Misir ədəbiyyatı daş abidələrə və dini mətnlərə əsaslanır və şifahi xalq yaradıcılığının janrlarından nağıl və əfsanələrlə zəngindir. Bu nağıllar insanların dini-mifoloji dünyagörüşünü ifadə edir, həmçinin, xalqın əxlaqi dəyərlərini, qorxu və ümidlərini əhatə edir. Hər bir nağıl insan həyatının bir üzünü, insanın tanrı ilə, tale ilə və özü ilə qarşıdurmasını əks etdirir. Məsələn, "İki qardaş" nağılında obrazlardan böyük qardaş Anubis və kiçik qardaş Bata arasında münasibətlər bir ailə münasibətindən daha çox insanın saflıqla ədalətsizlik arasındakı münasibətini xatırladır. Bata saf, zəhmətkeş və təmizürəkdir. Onun Anubisin arvadı tərəfindən haqsız yerə ittiham olunaraq evdən ayrı düşməsi cəmiyyətin bəzən həqiqəti dərk etmədən, zahiri təsirlərə əsaslanan qərarlar qəbul etməsidir. Burada qadın obrazı yalanın və fitnənin ifadəsidir. Nağılın gedişində tanrılar Bataya yardım edir, o qisas almır, öz haqqını sakit, təmkinlə bərpa edir. Nağılın sonunda onun firon olmağı, ədalətin gec də olsa qələbəsinə göstərir. Nağılda Bata bir neçə dəfə simasını dəyişir, ölüb dirilir, bu isə insanın əzab içindən yenidən dirilişi, dəyişməsi və kamilləşməsinə ifadə edir. Digər tərəfdən, "Doğru və əyri haqqında nağıl" cəmiyyətdəki ziddiyyətləri göstərən, ədaləti bərqərar edən bir nəsr nümunəsidir. Burada doğrunun gözləri çıxarılır, əyrinin isə yalanları qəbul olunur. Ancaq bu hadisələr təəccübləndirmir, çünki nağıl bizi inandırır ki, həqiqət gec-tez öz yerini tapacaq. Doğrunun başına gələnələr, qardaşının onu kor etməsi insanın həyatında rastlaşdığı haqsızlıqlar və bu haqsızlıqlara qarşı dözümlə yanaşmanın bədii təsviridir. Əyri obrazı isə cəmiyyətin müəyyən təbəqəsində hökm sürən saxtakarlığın və öz mənafeyi üçün başqalarına zərər vermək istəyinin ifadəsidir. Lakin sonda haqq yerini tapır və Doğru öz əmlakını geri alır, Əyrinin gözləri Allahlar tərəfindən kor edilir və bu, xalqın ədalətə olan inamını göstərir.

Qədim Misir nağıllarında taleyə qarşı çıxmaq və ya tale ilə barışmaq mövzusu da mühüm yer tutur. "Məhkum şahzadənin nağılı" bu baxımdan maraqlı bədii nümunədir. Nağılın qəhrəmanı doğulanda ona ilan, timsah və ya it tərəfindən ölüm gətiriləcəyi söylənir. Firon onu uzaq bir yerə göndərir ki, təhlükədən qorunsun, amma şahzadə böyüdükcə taleyin

qaçılmazlığını anlayır. O, ilanla qarşılaşır, lakin gözəl Hakim xanımı onu ilandan qoruya bilir. Nağıl dövrümüzə qədər tam şəkildə gəlib çatmasa da buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, insan ömrü boyu taleyin təqibindən qaça bilmir, sadəcə bu taleyi yaşamağa məcbur qalır. Bu nağılların hər birində dini motivlər də öz yerini tutur. Tanrıların müdaxiləsi, insanın fəvqəlgüclə münasibəti, ilahi ədalətin gecikmiş olsa da üzə çıxması – bütün bunlar qədim misirlilərin dünyaya baxışını, həyat və yaşamaq haqqında düşüncələrini əks etdirir. Eyni zamanda nağıllarda sadə xalqın dilində danışan, onların gündəlik həyatına toxunan obrazlar yer alır: qardaş münasibətləri, ailə münasibətləri, var-dövlətlə yoxsulluq arasındakı fərq, zəhmət, doğru və yalan, qorxu və cəsarət kimi mövzular bütün bu mətnlərin içindən keçir.

Qədim Misir ədəbiyyatında nağıl janrı keçmişin izlərini qoruyan folklor nümunələridir. Bu mətnlərdəki obrazlar və süjet bu gün də aşılana ibrətamiz nümunələrdir. Bu bədii mətnlər göstərir ki, zaman dəyişsə də, ədalət axtarışı, doğrunun müdafiəsi, taleyə qarşı çıxmaq istəyi dəyişmir. Məhz bu baxımdan Qədim Misir nağılları bədii obrazların arxasında dayanan insan təbiətini, cəmiyyətin düşüncə tərzini və mənəvi dəyərlərini ifadə edən göstəricidir.

Açar sözlər: ədəbiyyat, janr, nağıl, düşüncə, dəyər.

**INTENTIONAL LEADERSHIP FOR NATIONAL DIGITAL
TRANSFORMATION: A ROLE MODEL AND WORKING PLAN FOR THE
CHIEF CLOUD ADOPTION IN PAKISTAN'S CLOUD-FIRST INITIATIVE**

MUHAMMAD FAISAL

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP
www.bisp.gov.pk

Former MIS/IT Specialist, at SIRA World Bank Project at CCAR
www.ccar.gov.pk

Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.
<https://mohr.gov.pk/Detail/YjZhMWJjZWYtMjNjYS00MmlyLWlyM2UtN2M4NDk2NzM5NGJl>

Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.
<http://www.asescongress.com/>

International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.
<http://ejurnal.mercubuana-yogya.ac.id/index.php/mercumatika/about/editorialTeam>

International Editor in Jurnal Pendidikan Matematika RAFA, Indonesia.
<http://jurnal.radenfatah.ac.id/index.php/jpmrafa>

International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.
<https://techhubresearch.com/index.php/journal/about/editorialTeam>

International Editor and Scientific commette member in ICONTECH International Journal, Turkey
<http://icontechjournal.com/index.php/ijj/about/editorialTeam>

Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara Multidisciplinary
Studies
<https://www.izdas.org/multidisciplinarilyankara>

Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on Scientific
Research Kırşehir Ahi Evran University
<https://www.ahievrancconference.org/scientific-committee>

Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK CONFERENCE ON
EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH & PRACTICES New York
City <https://www.nyconference.org/organizing-committee>

Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Education
<https://www.asesedu.com/index.php/kongre/duzenlemekurulu>

Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Health
II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas
<https://aseshealth.com/index.php/kongre/duzenlemekurulu>

Nominated as Scientific and Advisory Board Member from 1st BİLSEL INTERNATIONAL WORLD
SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS-İSTANBUL
<https://bilselkongreleri.com/kongreler-icerik/1-bilsel-uluslararasi-dunya-bilim-ve-arastirma-kongresi-istanbul-2>

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

The successful implementation of the Pakistan Cloud First Policy (PCFP) hinges on effective leadership capable of driving change across a complex public sector. The position of Chief Cloud Adoption – MP-I is pivotal, acting as the catalyst for this transformation. This research article presents a problem-solution framework, positioning the author, Muhammad Faisal, as a role model candidate for this role based on a direct alignment of his qualifications and experience with the job requirements. The methodology involves a comparative analysis of the Terms of Reference (ToR) against the author's professional profile. Furthermore, the article proposes a detailed, phased working plan—the "Cloud Adoption Acceleration Framework" (CAAF)—to operationalize the responsibilities of the Chief Cloud Adoption. This plan addresses critical challenges such as change resistance, skill gaps, and siloed operations, providing a actionable roadmap for ensuring PSEs successfully migrate to and benefit from cloud technologies, thereby fulfilling the vision of Digital Pakistan.

Keywords: Chief Cloud Adoption, Digital Transformation, Change Management, Cloud Migration, Public Sector Modernization, Pakistan Cloud First Policy, Strategic Leadership, Workforce Upskilling.

1. Introduction

The Pakistan Cloud First Policy (PCFP) represents a paradigm shift in how the Government of Pakistan intends to deliver services. However, a policy document alone cannot effect change; it requires a dedicated leadership force to translate its vision into reality. The role of Chief Cloud Adoption – MP-I is strategically designed to be this driving force. This article serves a dual purpose: first, to demonstrate a strong alignment between the author's credentials and the stringent requirements of the position, establishing a role model for the selection criteria. Second, and more critically, it moves beyond the theoretical ToR to present a concrete, strategic working plan that the author would implement to ensure the policy's objectives are met efficiently and effectively.

2. Problem Statement

The Chief Cloud Adoption officer will inherit a landscape fraught with significant challenges that go beyond technical migration:

Change Resistance in Public Sector: Deep-rooted cultural and procedural inertia within PSEs, with a preference for legacy on-premise systems due to familiarity and perceived security.

Strategic Misalignment: Potential for ad-hoc, uncoordinated cloud adoption efforts by individual PSEs, leading to a new form of fragmentation (multi-cloud sprawl) without strategic benefits.

Critical Skill Gap: A significant shortage of cloud-native skills within the existing public sector IT workforce, threatening to stall migration projects and increase operational risks post-migration.

Lack of Clear Migration Pathways: Absence of standardized frameworks, templates, and best practices to guide PSEs through the complex process of application assessment, migration planning, and execution.

Difficulty in Measuring Success: The challenge of defining and tracking Key Performance Indicators (KPIs) to demonstrate the value (cost savings, efficiency gains, improved services) of cloud adoption to stakeholders and the public.

3. Methodology: A Comparative Qualification Analysis

This section employs a qualitative comparative analysis methodology, mapping the specific requirements from the ToR document against the documented experience and qualifications in the author's resume.

3.1. Core Philosophy: The "Conductor of the Orchestra" Model

Traditional models often create siloes departments. The CAATH model, under Muhammad Faisal's command, will function as a conductor of an orchestra. It will not own all the instruments (the PSEs, the CSPs, the technical teams) but will be responsible for ensuring they all play in harmony, at the right tempo, towards a single, beautiful symphony—the Digital Pakistan vision.

632

The CAATH will be built on three pillars:

Enablement, not Enforcement: Acting as a trusted advisor and service center for PSEs.

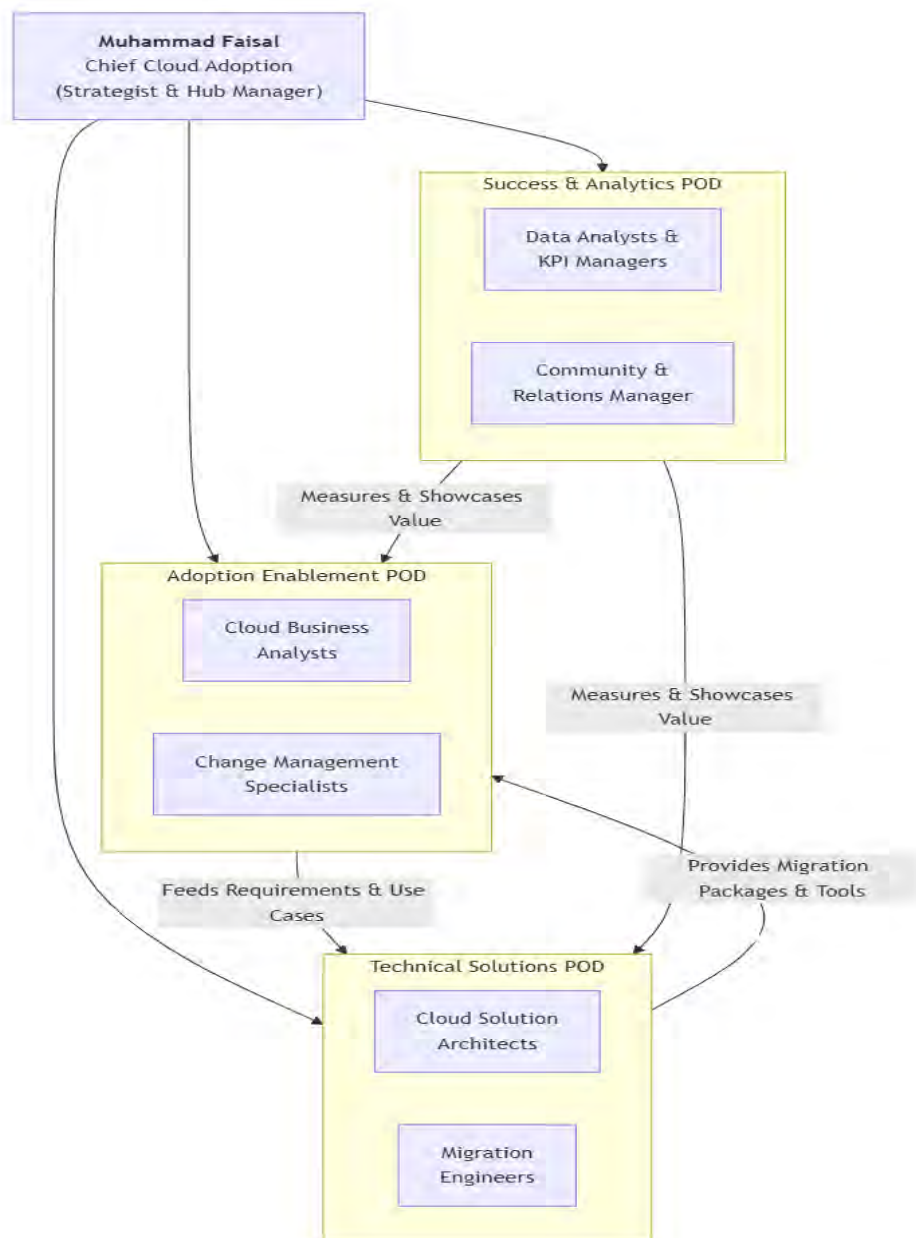
Data-Driven Decision Making: Using real-time metrics to guide strategy and prove value.

Community and Collaboration: Breaking down silos through shared learning and co-creation.

3.2. The CAATH Organizational Structure & "POD" Model

Instead of a rigid hierarchy, the cell will be organized into agile, cross-functional "PODs." Each POD is a small, mission-focused team with all the skills needed to achieve its objectives. Muhammad Faisal will act as the overall Product Owner and Strategist.

The analysis confirms a near-perfect alignment, establishing the author as a role model candidate who possesses not only the technical and academic credentials but also the crucial public sector experience and international exposure required for the role.

The CAATH Organizational Structure & "POD" Model

POD Responsibilities:

Adoption Enablement POD ("The Navigators"):

Conducts "Cloud Readiness Assessments" for PSEs. Helps PSEs build their business case for cloud migration (TCO analysis, ROI projections). Leads change management and communication strategies to overcome resistance.

Technical Solutions POD ("The Builders"):

Develops and maintains a library of "Pakistan Cloud Blueprints" pre-approved, secure, and compliant architecture templates for common government workloads (e.g., citizen portals, database systems, HR systems).

Provides hands-on technical support for complex migration scenarios. Validates technical solutions proposed by CSPs for compliance with national standards.

Success & Analytics POD ("The Storytellers"):

Manages the "Cloud Adoption Dashboard" a public, real-time dashboard showing key metrics (e.g., number of migrated services, cost savings, performance improvements). Identifies and publishes "Success Stories" and "Lessons Learned" from pioneering PSEs. Runs the "Cloud Community of Practice" – a regular forum for IT leaders across government to share knowledge.

3.3. The Unique "CAATH Flywheel" Methodology

This is a continuous, iterative process designed to build momentum, unlike a linear project with an end date. Proactively reach out to PSEs with high-impact, low-complexity opportunities. Use the success stories from the "Success POD" as marketing tools. Muhammad Faisal's Role: Leverage experience in inter-ministerial coordination to engage with Secretaries and DG-level officers, articulating the strategic value. The "Adoption POD" works with the PSE to conduct a workshop, applying the readiness assessment tool. They collaboratively create a phased Migration Plan. Muhammad Faisal's Role: Ensure plans are pragmatic, risk-aware, and aligned with the PCFP's data classification matrix. The "Technical POD" provides the PSE with the relevant "Pakistan Cloud Blueprint" and supports the migration execution, working alongside the PSE's team and the accredited CSP.

634

Muhammad Faisal's Role: Serve as an escalation point for critical issues and ensure smooth collaboration with the Cloud Acquisition Office (CAO) for procurement. The "Success POD" measures the outcomes of the migration against the initial business case. They document the results and share them across the government community. Muhammad Faisal's Role: Personally champion the success stories in high-level forums, using them to attract the next wave of PSEs, thus spinning the flywheel faster.

3.4. Key Differentiators of the CAATH Model under Muhammad Faisal

"Cloud Blueprints" not Blank Slates: Accelerates adoption by providing pre-approved solutions, reducing design time and risk. Public Value Dashboard: Builds public trust and internal accountability by transparently showing the benefits of cloud investment. Focus on Culture Change: The community-driven approach, led by someone with academic and coaching experience (as evidenced by Muhammad Faisal's CV), addresses the human element of digital transformation, which is often the biggest barrier. Agile and POD-Based: Allows the cell to be highly responsive and to scale its efforts efficiently, rather than becoming a bureaucratic bottleneck. Strategic Use of Leadership: Muhammad Faisal's extensive experience in managing

World Bank projects ensures a focus on deliverables, measurable outcomes, and stakeholder management a skillset critical for navigating the public sector.

3.5. Expected Outcomes

Within the first 18 months, the CAATH model under Muhammad Faisal's command is expected to achieve:

Onboarding of 30+ PSEs into active cloud migration pipelines. Publication of 10+ Pakistan Cloud Blueprints for common applications. A 25% reduction in projected migration time for adopting PSEs due to standardized processes and tools. Tangible cost savings documented and displayed on the public dashboard, strengthening the case for continued cloud investment. Establishment of a vibrant, self-sustaining Cloud Community of Practice with over 100 active members from across the government. This model positions the Chief Cloud Adoption Cell not as just another government office, but as a dynamic, service-oriented hub that empowers, accelerates, and celebrates the success of Pakistan's digital transformation.

4. The Proposed Working Plan: The Cloud Adoption Acceleration Framework (CAAF)

As Chief Cloud Adoption, the author would implement the following structured, multi-phase plan:

Phase 1: Foundation & Strategy (Months 1-6)

Action 1.1: Establish the "Cloud Centre of Excellence (CCoE)": Create a physical and virtual hub within the Cloud Office, staffed with specialists from the directorates of Adoption, Accreditation, and CAO. This will be the primary support unit for all PSEs.

Action 1.2: Develop the "PSE Cloud Readiness Assessment Tool": A standardized questionnaire to assess each PSE's current infrastructure, application portfolio, skill base, and change readiness. This will enable prioritized and tailored support.

Action 1.3: Launch the "Cloud Skills Transformation Program": Collaborate with HEC and industry partners to design curriculum for certifying existing government IT staff in cloud fundamentals (e.g., AWS Cloud Practitioner, Azure Fundamentals).

Phase 2: Enablement & Piloting (Months 7-18)

Action 2.1: Publish the "Pakistan Cloud Migration Playbook": A comprehensive guide detailing step-by-step migration methodologies (6 R's: Rehost, Refactor, etc.), security checklists, and contract templates for PSEs.

Action 2.2: Execute "Pilot Migration Projects": Select 3-5 high-impact, low-risk PSEs (e.g., a public data portal, an internal HR system) and lead their end-to-end migration. These will serve as tangible success stories.

Action 2.3: Establish a "Cloud Community of Practice": A regular forum for IT heads of PSEs to share lessons learned, challenges, and best practices, fostering peer-to-peer learning.

Phase 3: Scaling & Optimization (Months 19-36)

Action 3.1: Implement the "Cloud Adoption Dashboard": A public-facing dashboard tracking KPIs such as: Number of PSEs migrated, percentage of workloads on cloud, estimated cost savings, and improvement in service delivery times.

Action 3.2: Drive FinOps Culture: Introduce training and tools for PSEs to monitor and optimize their cloud spending, ensuring cost-efficiency is realized post-migration.

Action 3.3: Foster Innovation: Work with accredited CSPs to provide PSEs with access to advanced services (AI, ML, Data Analytics) to build smarter citizen services.

5. Expected Outcomes and Impact

The implementation of the CAAF working plan is expected to yield:

- A Standardized and Accelerated Adoption Process, reducing migration time and risks for PSEs.
- A Skilled Cloud Workforce within the public sector, ensuring long-term sustainability.
- Measurable ROI demonstrated through the public dashboard, justifying the policy investment.
- Enhanced Interoperability and Collaboration between PSEs through shared platforms and practices.
- Positioning Pakistan as a regional leader in public sector digital transformation.

636

6. Conclusion

The role of Chief Cloud Adoption is not merely technical; it is a strategic, change-management-centric position critical to the success of the PCFP. Muhammad Faisal's profile, with its blend of advanced academic pursuit in AI, extensive hands-on experience in leading public sector IT projects, and a proven record in international collaboration, presents an ideal fit for the requirements of the job. The proposed Cloud Adoption Acceleration Framework (CAAF) provides a clear, pragmatic, and measurable plan to tackle the inherent challenges of public sector transformation. By adopting this strategic approach, the Chief Cloud Adoption can effectively guide Pakistan's public sector into a new era of efficiency, transparency, and innovation, fully realizing the promise of a Digital Pakistan.

7. References

- Government of Pakistan, MoITT. (2022). Terms of Reference for the Post of Chief Cloud Adoption – MP-I.
- Government of Pakistan, MoITT. (2022). Pakistan Cloud First Policy.
- Faisal, M. (2025). Curriculum Vitae.
- Digital Pakistan Policy. (2020). Government of Pakistan.

DESIGNING A SYLLABUS FOR YOUNG LEARNERS

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

Key words: Theme-based learning, engagement, repetition, age-appropriate.

Creating a syllabus for young learners is a rewarding task that blends creativity with structure. Children between the ages of 4 and 8 are in a critical stage of cognitive, social, and emotional development. They absorb language, routines, and social cues quickly—but only when these are presented in a way that is engaging, consistent, and age-appropriate.

A syllabus for young learners isn't just a list of topics to be covered; it's a carefully crafted plan that guides the learning journey, fosters curiosity, builds foundational skills, and develops confidence. Here's how to create a syllabus that supports both educational goals and the developmental needs of young children.

At first glance, it might seem that young children don't need a syllabus in the traditional sense—after all, they learn best through play and exploration. However, a well-planned syllabus ensures that:

Learning is progressive and builds on prior knowledge. Lessons are balanced, covering language, social skills, and motor development. Teachers are guided by clear objectives, rather than improvising. There is a routine that helps children feel secure and focused.

Moreover, having a syllabus allows schools and parents to understand what is being taught, how learning is assessed, and what outcomes are expected by the end of a term.

Core Principles of Syllabus Design for Young Learners

1. Age-Appropriate Content. The content must match the learners' cognitive level. It is useful to avoid abstract concepts, focus on concrete, familiar themes such as family, animals, colours, food, and daily routines.

Example: Instead of teaching "occupations" as a complex topic, introduce it through role-play games like "playing doctor" or "pretend bakery".

2. Engagement Through Play and Creativity. Young learners need multi-sensory experiences. Visuals, songs, hands-on activities, stories, and movement-based learning make lessons fun and memorable. When children are emotionally involved, they retain more information.

Activities like "Simon Says", puppet shows, finger painting, and storytelling circles can all be used to reinforce vocabulary and grammar in natural ways.

3. Routine and Repetition. Children learn through consistency and repetition. Using the same songs, phrases, or warm-up routines at the start of every class builds confidence. Repetition reinforces learning, especially with new vocabulary and sentence patterns.

For example, starting every class with a "Hello" song followed by a simple review of the previous lesson helps establish rhythm and confidence.

4. Theme-Based, Integrated Learning. Thematic units connect vocabulary, grammar, and skills in a meaningful way. A theme like "Weather" can include:

Vocabulary (sunny, rainy, cloudy)

Grammar (It's rainy today.)

Activities (make a weather wheel, sing a weather song)

Science connections (What happens when it rains?)

Assessment Strategies

Young learners are best assessed through informal, formative assessments. These may include:

- Teacher observations during games and activities
- Portfolios with artwork, worksheets, or recordings
- Simple performance tasks, like role-plays or short presentations
- Visual checklists of vocabulary recognition and participation

Assessment should be stress-free, supportive, and focused on growth, not accuracy alone.

Consistency in class structure helps children know what to expect. A typical 45–60-minute lesson might follow this pattern:

- Warm-up – Greeting song, review questions
- Introduction – Introduce new vocabulary/theme
- Practice – Game, song, or craft activity
- Production – Role-play, drawing, or group task
- Wrap-up – Review, goodbye song, sticker or praise
- Essential materials include:
 - Flashcards
 - Puppets
 - Real-life objects

- Picture books
- Simple worksheets
- Songs with actions
- Four Key Words
- Theme-Based Learning – Organizing lessons around engaging topics
- Repetition – Reinforcing language through repeated use
- Engagement – Using play and creativity to enhance learning
- Age-Appropriate – Adapting content to suit developmental stages

Designing a syllabus for young learners is not about covering as much material as possible. It's about building a foundation for lifelong learning by fostering confidence, curiosity, and communication skills. A good syllabus is a living document—adaptable and responsive to the unique personalities and progress of the children in your classroom. By focusing on playful interaction, structured repetition, and relevant content, educators can create a learning experience that is both joyful and effective.

**DYNAMIC CAPABILITIES AND FIRM PERFORMANCE OF SELECTED FOOD
AND BEVERAGES**

COMPANIES IN SOUTH-WEST NIGERIA

**1.DR CHUKWUEMEKA G. EME., Department of Business Administration, National
Open**

University of Nigeria,

**2.PROF NNABUIFE, E. K. N., Department of Business Administration, Nnamdi
Azikiwe**

University, Awka, Nigeria; Tel: +234, 1, 80-335-118-34

ABSTRACT

The food and beverages manufacturing industry is a major driver of the economy and dynamic capabilities is a major resource that curbs and contends competition. However, the high level of competition, constant change in the tastes and preferences of customers and brand consciousness of consumers have endangered the survival of the majority of firms in the industry. The main objective of this study would evaluate the relationship between dynamic capabilities and firm performance of quoted food and beverage manufacturing companies in sOUTH-west Nigeria. The specific objectives of the study were: to determine the relationship between product innovation capability and sales growth; to examine the extent of relationship between strategic decision making capability and employee turnover; to assess the relationship between technological capability and return on equity; to evaluate the relationship between competitive intensity and operating cash flow; and, to ascertain the relationship between technological turbulence and working capital management. The study adopted a survey research design. The target population would consist of 11 quoted food and beverage manufacturing companies comprising of 692 middle and top-level managers of the quoted firms. Total enumeration sampling technique would be employed. Primary data using structured questionnaire will be adopted and validated for the study. The Cronbach alpha coefficients for the constructs would range between 0.81 and 0.96. The response rate is expected to be within 92.9% which is 643 out of 692 copies of the questionnaires administered. The data will be analysed using descriptive and inferential (Pearson Product Moment Correlation and multiple regression) statistics. Findings would reveal that there is a significant relationship between: product innovation capability and sales growth, strategic decision-making capability and employee turnover, technological capability and return on equity, competitive intensity and operating cash flow, and, between technological turbulence and working capital management. It is recommended that food and beverages manufacturing firms should be consistently customer-oriented as this will lead to continuous customer

satisfaction and eventually aid customer loyalty. For firms to consistently sustain their competitive advantage, they need to adopt the identified five dynamic capabilities components elucidated in this study.

Key Words: *Dynamic capabilities, Firm Performance, Product and innovation capability, Strategic decision-making capability, Technological capability, Competitive intensity, Technological turbulence*

1.0 INTRODUCTION

The manufacturing industry globally has been experiencing unprecedented degree of change, intense competition and turbulent environment over the years. These include rapid change in technology, management, market fragmentation, the convergence of different industries, customer demands and expectations, supplier attitudes, shorter product lifecycle, innovations and many more aspects which have affected the performance of these firms (Wiggins & Ruefli, 2005; Spina, Barkzzaghi, Bert, Cagliano, Draaijer & Boer, 1996; McNamara, Vaaler & Devers; 2013; Hum & Sim, 2016). Manufacturing firms are facing incredible and significant challenges as a result of the dynamic character of manufacturing itself, its market, and environmental situations (Ahmad, Othman & Lazim, 2014).

Nigeria, among other developing countries is striving to compete in the global intense market, and for that reason, the manufacturing industry needs to maintain and boost local capabilities for their economic strength and stability. Long-term survival and the ability to produce useful outputs is the overall goal of any company. Kayode (2019) described all industries and particularly the manufacturing industry as the heart of any economy. The importance of the manufacturing sector of any economy to its growth and survival cannot be overemphasized; manufacturing plays a very important role in the economy of most countries. Outputs in manufacturing companies are usually products offered to customers that result in profits shared by its owners. Obisi (2013) added that the manufacturing sector all over the world have been and would always be the engine of development and industrialization.

Various strategies have been employed by the Nigerian government aimed at improving the productivity of the manufacturing sector in order to facilitate development and economic growth (Sola, Obamuyi, Adekunjo, & Ogunleye, 2013). The import substitution industrialization strategy was adopted by the Nigerian nation during the First National Development Plan (1962-1968) which aimed at reducing the volume of imports of finished goods, encouraging foreign exchange earnings by producing locally some of the imported consumer goods (CBN, 2013). During the Second National Development Plan period (1970-1974), Nigeria's import substitution industrialization strategy was consolidated during the oil boom era. In the wake of the oil market collapse in the early 1980's, there was a severe reduction in the earnings from oil exports, which further resulted in the inability of the nation to sustain the emerged import-dependent industrial structure because of the huge import bills (Sola et al., 2013).

To salvage the foregoing economic issues, various policy measures were adopted, which proved abortive. Such policies were the stabilization measures of 1982, the restrictive monetary policy and stringent exchange control measures of 1984. The failure of the measures led to the adoption of Structural Adjustment Programme (SAP) in 1986 (CBN, 2013). To reduce

the high dependency of the Nigerian economy on crude oil as the major foreign exchange earner, SAP was introduced by promoting non-oil exports, predominantly manufactured goods. The performance of the manufacturing sector has been a concern to the government despite various efforts they have made (Sola et al., 2013).

Consequently, in 2003, the Federal Government came up with an economic programme tagged NEEDS (National Economic Empowerment and Development Strategy) which was to encourage private sector growth strategies adoption (Essien & Bello, 2017). Though the NEEDS document tended to be more entrepreneurial, the initiative was essentially useful for large scale industries. It was further identified in the NEEDS document that “ineffective linkages between industry and the research institutes/universities” and “lack of engineering capacity to translate research results into finished goods and maintain existing machinery as well as low level of entrepreneurial capacity,... technological support,...and paucity of trained artisan skills”, as major constraints to the development of industries (Essien & Bello, 2017). The NEEDS document was addressing the dearth of technological capabilities in firms which are needed to influence firm-level efficiency.

The performance of Nigerian manufacturing firms in their business environment is affected by factors such as low sales, low productive capacity, low capital utilization, lack of foreign exchange to source needed inputs, poor power supply, low quality of goods and services and multiple taxation among others. (Adeoye & Elegunde, 2012). The Manufacturers Association of Nigeria (MAN) also listed other problems of the industry as including high import dependency, weak capital base of manufacturing companies, high cost of funds, multiple taxation and the influx of fake, counterfeit and substandard imported goods (MAN, 2017). In addition to these industrial challenges, Albaldabejo (2013) included inappropriate policies, macro-economic instabilities, a distorted business environment, lack of transparent governance and weak industrial capabilities. The consequences of these for the national economy include among others, the loss of manufacturing ‘pull effect’ on other sectors of the economy, and the opportunity to participate in the global economy by plugging into international value chains (Olamade, Oyebisi & Egbetokun, 2013). Manufacturers Association of Nigeria (MAN) also projected that 60% of firms in the manufacturing industry are ailing, 30% have closed down while only 10% are operating at a sustainable level (MAN, 2017). Manufacturing activities flourishes in a good investment climate filled with favourable physical infrastructure, financial markets, and governance conditions for firms to invest productively, create jobs and expand (Elms & Low, 2013) of which Nigeria is not meeting. The alteration of global manufacturer’s business models and strategic approaches to cost optimization, products offerings and their operations generally position the manufacturing companies to occupy areas of innovation that distinguish them from existing competition and new entrants; develop closer relationships with customers and suppliers and find ways to create value added services around their products (Dobbs, 2012).

Globally, the food and beverage manufacturing is declared as the bedrock of development of nations (Industrial Report, 2016). The food and beverage manufacturing companies are seen as the major producers of consumer goods and beverages in Nigeria and the largest sub-sector of the Nigerian manufacturing firms on the Nigerian Stock Exchange (Okere, 2012). This industry is a growing and dynamic subsector of the Nigerian manufacturing

sector (Osundina, 2014) that is experiencing stiff and fierce competition (KPMG, 2014, 2015). The dynamic and constantly changing Nigerian food and beverage business environment creates opportunities and threats (Akpan, Ikon, Chukwunonye & Nneka, 2016). As a subsector of the manufacturing firms, their output has fallen below that of their counterparts in developing countries. Some of the factors contributing to this ugly situation is poor, hostile and unfavourable business environment which has increased price per unit costs of manufactured goods and services. This impacts greatly on the performance of the food and beverages manufacturing firms.

Manufacturers understand that the world's economy is undergoing a period of massive change and uncertainty. Incremental changes are being made in cost structure, supply chains and business models of companies (Dobbs, 2012). One of the major challenges often faced by manufacturing companies is how to have a competitive advantage up and above competitors in the same industry; this concept of competitive advantage is at the root of organizational performance and as such understanding the source of sustained competitive advantage has become a major area of study in the field of strategic management (Barney, 1991; Porter, 1985, 2015). The Nigerian food and beverage manufacturing companies are competing for customers, revenue, market share of products and services that meet customer's needs in the rapidly changing business environment. Global competition has resulted into technological changes which have led customers to demand for superior quality products/services with lower prices (Dirisu, Iyiola & Ibidunni, 2013).

The Nigerian food and beverage manufacturing industry environment with its unpredictable fast changing internal and external environments provide opportunities for her to grow, develop and create value and wealth and this also poses some threats to the food and beverage manufacturing sector (Obiwuru, Oluwalaye and Okwu, 2011). The dynamic capabilities view has risen to tackle the complex problem of sustainable competitive advantage in the dynamic environment (Eisenhardt & Martin, 2000; Teece, Pisano & Shuen, 1997). The creation and sustenance of competitive advantage is achieved when firms are able to sense and then seize new opportunities, and further, reconfigure their resources and capabilities in line with recognized opportunities and environmental change (Teece, 2007).

The prevalent competition have compelled food and beverage manufacturing firms to search for new strategies to arrive at a competitive edge, as the previously acceptable strategies are being eroded (Chirico and Salvato, 2018). Dynamic capabilities is a core element for an organization to survive in the ever present dynamic environment (Rehman and Saeed, 2015). Firms that are responsive and rapid in product innovation, coupled with the capabilities to effectively coordinate and redeploy internal and external competencies, would improve performance, such firms will also have the capacity to integrate, build and renew internal and external competencies to adapt to changing market needs (Wong, 2013). To face swift changes in technologies, markets and competition, top managers rely more on the strategic decision making capability to cope with the changing external conditions which would aid survival in a changing environment.

1.1 Statement of the Problem

The Nigerian food and beverage manufacturing industry being a major driver of the economy is operating in a highly competitive fast-moving consumer goods (FMCGs) market where profit margins are pressed to their minimum levels, stiff price competition, constant change in customer's taste and preferences, and consumers becoming more brand conscious and interested in new products as cited in Klynveld, Peat, Marwick and Guerdela Consulting Conglomerate (KPMG's Global Quality and Risk Management Manual, 2014, 2015). With these, managers need to possess the ability to produce products that will meet consumer's needs and add value to them at all times and in all situations (KPMG, 2014). Despite encouraging growth on per capita income on soft, alcoholic drinks, processed and packaged food, consumption remains low (The Manufacturers Outlook Report, MAN, 2012). With all the identified issues it is critical for the managers of the food and beverage firms in Nigeria to be equipped with product innovation capability to enable them to sustain and increase growth in sales and be competitive in their industry that is densely saturated with many competitors.

A number of studies carried out in Nigerian manufacturing firms (Adeoye, 2010; Awodun and Otikiti, 2003; Dirisu, 2013; Ibidunni et al., 2014; Jegede, 2012; Monday et al., 2015; Akpan et al., 2016; Nzewi et al; Obembe et al., 2017 and Osisioma (2020) have not examined let alone sufficiently the critical variables of dynamic capabilities as this study elucidated which are amongst others (product innovation capability, strategic decision making capability, technological capability, competitive intensity and technological turbulence) adopted in this study. From the various studies reviewed on Nigerian manufacturing firms, the researcher was not privileged to see directly the five variables of dynamic capabilities adopted in this study having an effect on the identified firm performance variables (sales growth, employee turnover, return on equity, operating cash flow and working capital management). Hence, this study deems it fit to assess and fill this important gaps in literature by examining the relationship between dynamic capabilities and firm performance of quoted food and beverage manufacturing companies in South-west, Nigeria.

This study was equally necessitated by the disturbing report by the Manufacturers Association of Nigeria (MAN, 2017, 2020) which estimated that 60% of the manufacturing industry are ailing, 30% closed down while only 10% were operating at a sustainable level. It is in a bid to reverse this ugly trend and revitalize ailing and moribund food and beverage manufacturing firms that this study became a necessity.

1.2 Objectives of the Study

The main or general objective of this study is to examine the relationship between dynamic capabilities and firm performance of quoted food and beverage manufacturing companies in South-west, Nigeria. The specific objectives are to:

1. determine the relationship between product innovation capability and sales growth;
2. examine the extent of relationship between strategic decision making capability and employee turnover;
3. ascertain the relationship between competitive intensity and operating cash flow;
4. assess the relationship between technological capability and return on equity;

5. examine the relationship between technological turbulence and working capital management.

1.1 Hypotheses

In line with the stated objectives of this study and in search for answers to the various research questions, the null hypothesis (Ho) postulated was tested at 0.05 level of significance.

Ho: Product innovation capability has no significant relationship with Sales growth.

Ho1: Product innovation capability has significant relationship with Sales growth.

2.0 LITERATURE REVIEW

2.1 Conceptual Review

2.1.1 Concept of Dynamic Capabilities (DCs)

The question of how firms compete in the prevailing volatile and uncertain business environment has been established within the strategy literature for a long time. The field of strategic management is concerned with revealing the causes of sustainable competitive advantage leading to performance differences among firms (Rumelt, Schendel & Teece, 1994). As proposed by Teece, Pisano and Shuen (2007), dynamic capability confers upon a firm the ability to cope with change where successful “coping” involves in particular the maintenance of high profitability. Globally, it is evident that firms are operating in increasingly turbulent and unsettled business environment. During the 1970s, ‘80s and ‘90s, firms’ resources were seen as being homogenous by industrial organization scholars, that is, evenly distributed among firms, and which aids companies to achieve competitive advantage by picking an attractive industry and creating a competitive position in the industry (Porter, 1980). The strategic management field began during the 1990s to shift attention towards firms’ stock of resources and capabilities as the place to look for the principal source of performance variables among firms (Hoskisson, Hitt, Wan & Yiu, 2019). Eisenhardt and Martin (2010) argued that dynamic capabilities are at play in both stable and dynamic environments. This explains that the current notion of dynamic capabilities can be decomposed into two distinct types: incremental dynamic capabilities and renewing dynamic capabilities. Building upon Winter’s (2003) ‘higher-order capabilities’ we argue how a third type of dynamic capabilities (regenerative dynamic capabilities) are necessary for the renewal of dynamic capabilities.

The concept of dynamic capabilities was first formulated by Teece and Pisano (1994); and further explored by Teece et al. (1997), who emphasized that a firm’s competitive advantage in a dynamic environment rests on the firm’s stock of organizational capabilities which makes it possible to deliver a constant stream of innovative products and services to customers (Hou, 2018).

Dynamic capabilities can, therefore, be perceived as the routines in a firm that guide and facilitate the development of the firm’s organizational capacities by changing its underlying

resource base (Eisenhardt and Martin, 2010). Both dynamic and organizational capabilities can be seen as organizational routines but their outcomes are different. Organizational capabilities enables the firm to produce goods and services; whereas dynamic capabilities ensure the renewal and development of organizational capabilities.

Dynamic capabilities (DC) was developed in order to provide a framework to understand how firms achieve and sustain competitive advantage when faced with rapidly changing environmental conditions (Bellner, 2013). It is a framework developed to build theory on firm performance, and inform managerial practice (Teece et al., 1997). Interest in research on dynamic capabilities has created a study focus on the processes within a firm that are aimed at developing and renewing its resource bases (Dosi, Nelson & Winter, 2010; Teece and Pisano, 1994; Teece et al., 1997; Wheeler, 2012). The key implication of the concept of dynamic capabilities is that firms are competing not only in terms of their ability to activate and exploit their existing resources and organizational capabilities, but also in terms of their ability to renew and develop them. In the dynamic markets of today, competitive advantage rests on the ability of a firm to constantly develop and renew the organizational capabilities that form the basis for products and services offered (Hou and Chang, 2018).

Dynamic capabilities are intangible assets of a firm which involve specific and identifiable processes, learned and stable patterns of collective activities, and organizational routines (Zullo & Winter, 2012; Eisenhardt & Martin, 2010); Ambrosini and Bowman, 2019). Dynamic capabilities is adopted as a firm exhibits her character of adapting, renewing, reconfiguring and re-creating resources and core-capabilities to respond to changing business environments (Wang & Ahmed, 2017). New strategies emerges with the combination of those resources and capabilities (Eisenhardt & Martin, 2010). These ultimately facilitate the creation of resources that are valuable, rare, inimitable and non-substitutable in competing with others (Winter, 2013). Dynamic capabilities thus address a fundamental question of how a firm builds competitive advantage and improved performance in a competitive market place (Teece et al., 1997; Teece, 2007). Yung-Chun and Tsui Hsu (2016) state that “dynamic capabilities are necessary for business transformation and for identifying practices that develop those capabilities. ”Invariably, capability possession, deployment and upgrading are important for the success of an organization (Luo, 2010).

Teece (2011) proposed the adoption of dynamic capabilities framework to help managers lead their firms in highly global markets. This functional and useful framework is universal enough to provide guidance in a variety of situations. It is aimed at providing the intellectual structure for both theoretical and applied analysis of strategic management and other concerns of business managers. Dynamic capabilities are directed towards strategic change and aligning the organization with the environment (Zahra et al., 2016). They are further seen as the firms’ capacities to sense and shape opportunities, seize opportunities, redeploy and reconfigure (create, extend and modify) their resource base (Teece, 2007, 2011). This obliges the organization to maintain close relationships with customers, suppliers and research and development (R&D) partners, and to observe best practices in the industry. Seizing opportunities entail the evaluation of existing and emerging capabilities, gaining access to investments in relevant designs and technologies that are likely to achieve marketplace acceptance which focuses on taking advantage of opportunities for value creation and

competitive advantage (O'Reilly III and Tushman, 2018; Teece, 2007). The firm's capacity to recombine resources and operating capabilities reconfigures the resource base which will enable the firm to grow, and markets and technologies also to change (Teece, 2007). It is the alignment of the assets of the firm to achieve the best fit, in order for strategy to be aligned with structure for effectiveness. This is depicted in the Figure 2.1.

Dynamic Capabilities

Fig. 2.1: Teece's Dynamic capabilities framework

Source: Dynamic capabilities adapted from Teece (2007, 2011: 1342)

Teece's (2011) framework of dynamic capabilities identifies several universal megatrends that influence the contemporary business firms operating in hyper competitive environments. This is against the backdrop of the traditional economic mode, where competitive advantage is predicated on economies of scale and scope. Other basis of competitive advantage not related to economies of scale is the generation, ownership and management of intangible assets. He further stated that the idea of intangible assets has risen to overshadow economies of scale in importance as an enabling factor for organizations to exert a competitive edge and sustain successful position. Intangible assets characterize the ideas and overall intellectual capacity and resource of a firm which is utilized to run its business and have a competitive edge. Contrasted with tangible assets which are physical, intangible assets are the ideological tools strategically deployed by managers to enhance its operation and remain competitive (Linder, Cramer & Dedrick, 2019).

The field of strategic management is essentially concerned with how firms generate and sustain competitive advantage, while dynamic capability perspective emphasize on improving the capacity of organizations facing rapidly changing environment to create new resources, renew or alter its resource mix (Teece et al., 1997). It acknowledges that "the top management team and its beliefs about organizational evolution play an important role in developing dynamic capabilities (Rindove & Kotha, 2011). This is why Collis (2019) suggests that higher-order organizational capabilities such as dynamic capabilities "allow firms to overcome the path dependency that led to the inimitability of the lower-order capabilities."

Teece (2011) stresses intangible assets as a very powerful class of assets with strong implications for establishing and maintaining competitive edge at the level of the firm. He identifies several features of intangible assets as hard to build; difficult to manage; difficult to be traded or transferred; costly to transfer and difficult to specify in a contract. The implications

of these features are that intangible assets are more difficult to procure and access than tangible assets. He further identifies two major classes of intangible assets as technological know-how and business model. He further said that these intangible assets ought not to be used alone but combined with other assets and resources for optimal benefits to the organization. Since of themselves they are not sufficient to yield value, but combined with other tangible assets or physical assets, they are merged as product to yield value for the customer. On this basis, Teece concludes that ownership of resources or the control of complimentary assets is necessary for competitive success. As dynamic capabilities enhances competition, the comprehensive view of the business environment enables firms to survive and achieve their potentials. Teece et al., (2007) identified that the attainment of sustainable competitive advantage is a function of firm's processes, positions and paths. Dynamic capabilities are often characterized as unique and idiosyncratic processes that emerge from path-dependent histories of individual firms (Teece et al., 1997). They are identified as complicated routines comprising a variety of processes (Protegerou et al., 2011). They further argued that the competitive advantage of firms lies within their organizational and managerial processes, shaped by specific positions and paths available to them.

Earlier research approaches, like the resource-based view (Barney, 1991; Penrose, 1958), propose matching external organizational opportunities and threats with the internal resources of the company to identify opportunities and risks that will shape unique selling positions. The essence of dynamic capabilities (DCs) lies in the emphasis on capacity to renew competencies and to strategically manage internal and external organizational skills, routines and resources as the origin of competitive advantage in changing business environments (Banjongprasert, 2013; Teece et al., 2007). Driven by turbulent competition from the 1990s, various firms have attempted to identify the approach that drives competitive advantage in line with dynamic markets which is captured in the notion of DCs, it is believed that dynamic capabilities provides and engenders sustainable and superior firm performance (Banjongprasert, 2013; Teece, 2007).

2.2 Conceptual Dimensions of Dynamic Capabilities: Sensing, seizing and transforming

Teece (2007, see also Teece, 2014) provided further refinements of dynamic capabilities (DCs) into generic sensing, seizing and transforming capacities, which need to be closely aligned with a firm's strategy. Teece's conceptualizations of these capacities are rather broad. Sensing include as many aspects as 'identification, development, co-development and assessment of technological opportunities in relationship to customer needs' (Teece, 2014), seizing involves the 'mobilization of resources to address needs and opportunities, and to capture value from doing so; and transforming means nothing less than continued renewal' (Teece, 2014). In order to operationalize them, Teece's (2007, 2014) broad conceptualizations have to be further specified.

Sensing refers to an organization's capacity to continuously scan the organizational environment (Teece, 2004, 2014; see also Makkonen et al., 2014; Pavlou and Sawy, 2011). According to Teece (2007), sensing refers to accumulating and filtering information from the environment to create a conjecture or hypothesis about the likely evolution of technologies, customer needs and marketplace responses' and involves scanning and monitoring internal and external technological developments and assessing customer needs, expressed and latent (Teece, 2007), in addition to shaping market opportunities and monitoring threats. Some researchers, (e.g. Babelyte-Labanauske and Nedzinskas, 2017) have outlined that sensing does not only have an external focus but also has an internal aspect. It may, for example involve the identification of new developments and opportunities within the firm. The theoretical difference between external and internal sensing is reflected in further developments of cognitive micro-foundations of sensing. Some scholars in the strategic management field (e.g. Helfat and Peteraf, 2015) have focused on perception and attention (i.e. a rather external perspective), while others (e.g. Hodgkinson and Healey, 2011) have mainly looked at the need for reflection/reflexion (i.e., a rather internal perspective).

Nevertheless, Teece's (2007, 2014) original conceptualization is more oriented towards the organization's external environment. Hence, in the present study, we stick closely with Teece's original model and understand sensing mainly as external sensing. This sensing components involves both, recognizing opportunities and anticipated competitive threats (Helfat & Peteraf, 2015). This may take place formally (e.g. through systematic market research) or informally (e.g. through self-motivated reading of industry newspapers by staff members). Refining Teece's broad definition, we posit that an organization with high sensing capacity is able to continuously and reliably acquire strategically relevant information from the environment, including market trends, best practices and competitors' activities.

Seizing refers to developing and selecting business opportunities that fit with the organization's environment and its strengths and weaknesses (Teece, 2007). Seizing thus means that market opportunities are successfully exploited and that threats are eluded. Seizing bridges external and internal information and knowledge, and it is closely linked with strategic decision making, particularly regarding investment decisions. Seizing capacity starts from a strategy that enables the recognition of valuable knowledge. This evaluation is based on prior knowledge, and it results in a selection from a variety of strategic options. Seizing capacity within an organization is high if the organization is able to decide whether some information is of potential value, to transform valuable information into concrete business opportunities that fit its strengths and weaknesses and to make decisions accordingly.

Transforming, according to Teece (2007) includes 'enhancing, combining, protecting, and, when necessary, reconfiguring the business enterprise's intangible and tangible assets', such that path dependencies and inertia are avoided. That is, transforming refers to putting decisions for new business models, product or process innovations into practice by implementing the required structures and routines, providing the infrastructure, ensuring that the workforce has the required skills, and so forth. Transforming is characterized by the actual realization of strategic renewal within the organization through the reconfiguration of resources, structures and processes. Teece (2007) describes transforming (reconfiguring) as the ability to recombine and reconfigure assets and organizational structures as the enterprise grows, and as

markets and technologies change'. Therefore, transforming is similar to Li and Liu's (2014) implementation capacity, which is defined as 'the ability to execute and coordinate strategic decisions and corporate change, which involves a variety of managerial and organizational processes, depending on the nature of the objective. Implementing thus refers to communicating, interpreting, adopting and enacting strategic plans (Noble, 2019). Only through implementation does renewal come into being, otherwise new information and ideas within an organization remain theoretical inputs and potential changes. An organization with a high transforming capacity consistently implements decided renewal activities by assigning responsibilities, allocating resources, and ensuring that the workforce processes the newly required knowledge.

2.3 Components of Dynamic Capabilities

Dynamic capabilities components are seen from different perspectives by various authors. In an attempt to describe the main constituent of dynamic capabilities (DCs), several authors have made theoretical contributions towards it. One of such contributions comes from Adner and Helfat (2013) who introduced the concept of dynamic managerial capabilities to explain differences in managerial decisions and corporate strategy arguing that managerial guidance has a critical impact on firm performance. The argument is that because managerial decisions are based on the resource and capability base of an organization, differences between firms in their resources and capabilities may lead to differences in managerial decisions and thus to differences in corporate performance (Adner & Helfat, 2013).

Wang and Ahmed (2017) identified three component factors which reflect the common features of dynamic capabilities (DCs) across firms that is, the adaptive capability, absorptive capability and innovative capability. Wang and Ahmed (2017) defined them all. Absorptive capability is the ability to identify and apply external information for commercial means (Cohen & Levinthal, 2010). The firms with higher absorptive capability are well able to learn from partners and transform learned knowledge into competencies (Chou, 2015). He further sees innovative capability as a 'firm's ability to develop new products or markets.' The argument is that these factors explain the confusion behind how resources and capabilities can be used to sustain long term firm performance (Wang & Ahmed, 2017). Additional contributions discuss enablers and antecedents of dynamic capabilities (DCs). Ambrosini and Bowman (2019) discuss external and internal factors as drivers and inhibitors for dynamic capabilities (DCs).

McKelvie and Davidson (2019) on the other hand, identified four basic elements of dynamic capabilities as idea generation capability, market disruptiveness capability, new product development capability and new process development capability. Idea generation capability is related to the development of new ideas for future entrepreneurial endeavours. Market disruptiveness capability refers to the behaviour of companies in the context of aggressiveness and persistence in introducing innovation to the market. It indicates the extent in which the company creates the dynamism of the market. New product development capability is related to the development of new products and services, the quality of new products and services and the variety of new products and services in relation to the largest competitors. New process development capability refers to the performance of innovation

process and adaptation of new technology to existing processes. New product development capability and new process development capability from the classification made by McKelvie and Davidson (2019) can be seen as arts of innovative capability considering the definitions from the main authors (Capon et al., 2012; Miller and Friesen, 2013; Wang and Ahmed, 2014, 2017).

Teece et al., (1997) explained in their work that dynamic capabilities are processes shaped by positions and paths, and those processes include coordination and integration, learning and reconfiguration. While positions and paths are the internal and external forces enabling and constraining dynamic capabilities, the internal position relates to the firm's assets which includes its stock of technological, complementary, financial, reputational, and structural assets. The external position refers to the firm vis-à-vis its institutional environment and its markets. Teece et al. (1997) explain that the firm's position will have a bearing on the firm's strategic posture and how competitive advantage could be gained. Processes, positions and paths are the main variables of dynamic capabilities, they are subsequently discussed further.

Processes describe the ways things are done in the firm. They comprise three roles (Teece et al., 1997), the first role: coordination/integration is considered a static concept and it presents the idea that managers are in charge of coordinating and integrating activities within the firm (Teece et al., 1997, p. 518-520). The degree to which internal coordination and integration is effective and efficient can explain the difference between a firm's failure and success. Evidence shows that the way in which production is organized and managed can determine the differences in firm competitiveness (Teece et al., 1997). An example could be Japanese manufacturing companies like Toyota, which are able to maintain competitive positions in global market places through excellent managerial and production practices such as total quality management (Phan, Abdullahi & Matsui, 2011).

The second role: learning is considered to be a dynamic concept and represents a process by which repetition and experimentation enable tasks to be performed better and more quickly (Teece et al., 1997). Learning involves organizational as well as individual skills and that the organizational knowledge generated through learning resides in new patterns of interactions that represents successful solutions to particular problems (Teece et al., 1997). The concept of dynamic capabilities (DCs) as coordinative management process provides potential for inter-organizational learning. Collaborations and partnerships can be a driver for organizational learning, enabling the recognition of dysfunctional routines as espoused by researchers (Teece and Pisano, 1994; Teece et al., 1997). The important role of organizational learning was highlighted by Ambrosini and Bowman (2009) who stated that "learning allows tasks to be performed more effectively and efficiently as an outcome of experimentation." Also, Eisenhardt and Martin (2010) further stated that "learning mechanisms, such as repeated practice guide the evolution of dynamic capabilities (DCs) because it helps gain a deeper understanding of processes and thus develop more effective routines."

The third role: reconfiguration and transformation, presents the firm's ability to be aware of the need to reconfigure the firm's asset structure, and the ability to transform internal and external assets (Teece et al., 1997). Organizations need to observe markets constantly to detect progressions in technologies and they need to be willing to adapt these progressions in order to achieve best practices (Teece et al., 1997). Karim (2016) found that "organizational

structure reconfiguration was a dynamic capability (DC) because it enables business units to recombine their resources and to adapt to environmental changes such as changes in customer demand,” while positions represent “the organization’s current positions of assets such as its plant and equipment and difficult to trade knowledge assets” (Teece et al., 1997). Ambrosini and Bowman (2009) stated that “position lies on two dimensions, internal and external. Internal positions relates to the firms’ internal assets such as technological assets, complimentary assets, financial assets, reputational assets, institutional assets and structural assets, while external assets relate to the firms’ institutional and external environment” such as its current endowment in its customer base and its relations with suppliers (Teece & Pisano, 1994). The firm’s current position is determined by the market assets and organizational boundaries that the firm employs (Teece et al., 1997).

Paths refers to the strategic alternatives available to the firm, its history and path dependencies. Path dependencies explain that where a firms’ future lies is a function of its current position and its history. Earlier on, Teece and Pisano (1994) referred to paths as “the strategic alternatives available to the firm, and the attractiveness of the opportunities which is ahead.” The technological opportunities that a firm has depends on how the industry is evolving and how fast scientific breakthroughs are being made (Teece et al., 1997).

It can be said that these three variables combined comprise the core model of dynamic capabilities (DCs) (Teece et al., 1997). The three factors aids the ability to react to market fluctuations appropriately and efficiently so as to use resources most efficiently in order to outperform competition. In essence, this can be considered as the main hypothesis of the theory as also stated by Li and Liu (2014), that dynamic capabilities (DCs) has a positive impact on competitive advantage. The argument behind this idea is that these factors can only provide competitive advantage if they are based on a collection of routines, skills and complimentary assets that are difficult to imitate and replicate. The ease on imitation can determine the sustainability of competitive advantage. As discussed earlier, usually these firm

2.2 Theoretical Review

The theory or model that underpin this study is the Dynamic Capabilities theory (DCT) or view. We shall discuss the Dynamic Capabilities theory and highlight its contributions and relevance to this study.

2.2.1 Dynamic Capabilities Theory (DCT) View

Dynamic capabilities theory (DCT) emerged as both an extension to and a reaction against the inability of the resource-based view (RBV) to interpret the development and redevelopment of resources and capabilities to address rapidly changing environments. Dynamic capabilities may be considered as a source of competitive advantage (Teece, Pisano and Shuen, 1997). Dynamic capabilities theory goes beyond the idea that sustainable competitive advantage is based on a firm’s acquisition of valuable, rare, inimitable and non-substitutable (VRIN) resources. Dynamic capabilities are responsible for enabling organizations to integrate, seize and reconfigure their resources and capabilities to adapt to rapidly changing environments. Thus,

dynamic capabilities are processes that enable an organization to adapt to rapidly changing environments.

Dynamic capabilities was first coined by Teece in 1990 (Zadi & Othman, 2012). According to Ambrosini and Bowman, (2019), Teece's (1990) working paper is probably the first to contribute to developing explicitly the notion of dynamic capabilities. It was an outcome of Gary Hamel's multinational strategy research, which led to his article titled "Core Competences of the Corporation" (Teece, Pisano and Shuen, 1997). In the words of Zahra, Sapienza and Davidson (2016) dynamic capabilities in literature is grounded in the evolutionary theory of the firm (Nelson & Winter 1982; 2013). Teece and Augier (2009) and Helfat et al. (2007) also saw earlier theories discussions as foundations for dynamic capabilities theory. First, the behavioural theory of the firm which was not as prescriptive and extended as dynamic capabilities theory, it is more narrowed to choices forced by the external environment.

Dynamic capabilities (DCs) theory proposed by Teece and Pisano (1994) is the extension from resource-based view (RBV) of the firm (Barney, 1986, 1991). Based on the resource-based view (RBV), firm in the similar industry perform differently because they have different kind of resources and capabilities (Barney, 1986, 1991; Peteraf, 1993) whereby resource-based view (RBV) is considered as static in nature and insufficient to explain the competitive advantage of the firm in changing market environment (Priem and Butler, 2011). Additionally, the resource-based view of the firm is looking at the unique, rare and inimitable resources that the firm has that created competitive advantage and firm growth (Barney, 1986), however, the process of maintaining competitive advantage is limitless and it is the dynamic process (Hung, Yang, Lien, McLean, & Kuo, 2010), hence scholars has proposed that in order for the firm to remain competitive in the market, the firm needs to develop specific capabilities and continuous learning (Argyris & Schon, 2018; Hammer, 2011; Jashapara, 2013; Senge, 1990; Zott, 2013) which is from dynamic capabilities point of view especially in the new or changing market environment (Wilden, Gudergan, Nielson & Lings, 2013). The lack of dynamic capabilities will prohibit the firm to maintain their competitive advantage especially in the changing environment (Gnizy, Baker, & Grinstein, 2014). The application of dynamic capabilities in the past literature has shown an increasing interest by the scholars since the foundation of international ambidexterity literature (Hsu, Lien & Chen, 2013; Luo, 2012; Luo and Rui, 2019; Prange and Verdier, 2011) which explain ambidexterity as the firm capability to respond to the environmental complexity and international experience in the field of international business (Hsu et al., 2013).

The basic assumptions of dynamic capabilities (DCs) theory is that an organization's basic competencies should be used to create short term competitive positions that can be developed into longer-term cum sustainable competitive advantage (Nelson, 1982). Ferdinand, Graca, Antoriaacopou and Easterby (2014) and Rumelt, 2011) identified Dynamic Capabilities (DCs) as idiosyncratic to a firm but still exhibits commonalities across firms through path dependencies in their development, they can be developed by different firms from different points and along different paths. Dynamic capabilities are necessary but not sufficient in themselves in order to achieve long-term competitive advantage (Teece, 2007, 2012). He further discussed that the underlying assumptions of Dynamic Capabilities View (DCV) is that

firms which are able to sense and seize new opportunities and further reconfigure their resources and capabilities in line with recognized opportunities and environmental change can create and to sustain a competitive advantage has been decreasing over time because of the volatile business environment (Wiggins & Ruefli, 2015).

Various researchers have contributed to the study of dynamic capabilities (DCs) theory for and against. There are various definitions of dynamic capabilities which needed to be consolidated (Doving & Gooderham, 2008; Teece, 2007; Teece et al., 1997; Winter, 2009; Zahra, Sapienza & Davidson, 2016; Zollo & Winter, 2012) among others. With the rapid growth of the dynamic capability literature and its diversity which has led to a rich but complex and somewhat disconnected body of research pointing to various directions (Barreto, 2010; Helfat, 1997; Galunic & Eisenhardt, 2011; Amit & Zott, 2011; Galunic & Eisenhardt, 2011; Makadok, 2001a; Rindova & Kotha, 2011; Verona & Rewasi, 2013; Mengac & Auh, 2016; Rothaermel & Hess, 2017; Teece, 2007, 2009; Di Stefano et al., 2010; Kor & Mesko, 2013). Williamson (2019) argued that the Dynamic Capabilities (DCs) concept is technologically linked to success and not properly operationalized, while Winter (2013) attributed some mystery and confusion around the concept to its exclusive connection to generic formulas for universal effectiveness. Kraatz and Zajac (2011) stated that ‘‘while the concept of dynamic capabilities is appealing, it is rather a vague and elusive one which has been proven largely resistant to observation and measurement’’. Zott (2013) posited that it is not the mere existence of dynamic capabilities that makes them relevant for the success of the firm in a turbulent and volatile market environment but the characteristics of those dynamic capabilities and how they are made use of.

Nevertheless, more intense criticisms have been levelled against the theory, such as the nature of the term itself and difficulties in determining the merits of the outcomes of the theory (Zahra, Sapienza & Davidson, 2016), difficulty in understanding the nature of dynamic capabilities (DCs) and the absence of clear models to measure these capabilities and how they affect the performance of organizations (Zott, 2013). The theory has also been criticized for being repetitive (Zollo and Winter, 2012) and ineffective in providing a complete answer regarding dynamic capabilities (DCs) and how they operate (Schreyogg & Kliesch-Eberl, 2007). Dynamic capabilities (DCs) theory has also suffered from a lack of clarity about what constitutes its core concepts (Ambrosini and Bowman, 2019). Despite the intense growth of studies discussing the idea of dynamic capabilities (Ambrosini and Bowman, 2009), the progress of the theory still requires further collective efforts from researchers to illustrate concepts related to the theory and how to link them to empirical practices within organizations (Wang and Ahmed, 2017).

The food and beverages manufacturing firms domicile in a competitive, volatile and unstable business environment, dynamic capabilities is effectively required for its survival and growth. The relevance of the dynamic capabilities theory (DCT) to this study and adopting dynamic capabilities in food and beverages manufacturing companies in South West, Nigeria is for them to identify and make use of dynamic capabilities in stable and turbulent periods that will enable their competitive advantage to be sustainable continuously.

2.3 Empirical Review

Ogunkoya, Hassan and Shobayo (2014) examined the relationship between dynamic capabilities and competitive advantage in First bank of Nigeria Plc. The population consists of 250 staff of First Bank of Nigeria (FBN) Plc; while the samples size comprise of 137 staff. The study utilized a descriptive research design. However, the study adopted questionnaire as a reliable source of data collection, whereby primary data was used to elicit respondents' opinion on the research topic. Their findings revealed that dynamic capabilities had little importance on the organization's competitive advantage. An organization that brings about new ideas (dynamic capabilities) bring together many resources in the form of collaborating with other organizations in order to achieve its goals and objectives. Organizations were encouraged to create new ideas that are distinct from its competitors (dynamic capabilities) in order to satisfy and retain their consumers while also building strong goodwill for the organization.

Wu (2010) appraised the role of environment dynamics, the applicability of the resource-based and dynamic capabilities view in volatile markets. The study examined 253 Taiwanese firms. He adopted the research design method and applied correlation and regression analysis to test the hypothesis. The main hypothesis in the study stated that a firm's dynamic capabilities relate positively to firm competitive advantage and that volatile markets do not weaken the positive relationship between them. The findings indicated that dynamic capabilities in highly volatile markets effectively enhance the firm's competitive advantage.

655

Lin and Wu (2014) applied the resource-based view to study the mediating effect of dynamic capabilities on improved performance in 84 small and medium enterprises (SMEs) in China and found a positive correlation. They adopted the research design approach and applied the chi-square statistics to analyse the results of the study. They argue that valuable, rare, imperfectly inimitable and non-substitutable (VRIN) resources positively affect the development of dynamic capabilities. The result of this study emphasizes that by accumulating resources and developing dynamic capability, firms can improve their competitive advantage and their performance.

Akwei, Peppard and Hughes (2012) examines how dynamic capabilities are created using 36 manufacturing firms in Lagos and Osun States. The study adopted the grounded theory methodology with the aim of developing substantive theory of dynamic creation. The constant comparison method was used to analyse the data collected. The findings from the study reveal that dynamic capabilities are developed and renewed through continuous internal activities and external activities. While Helfat and Peteraf (2013) studied the dynamic resource-based view of capability lifecycles and introduced the concept of capability lifecycle, they argued that the capability lifecycle provides a structure for a more comprehensive approach to dynamic resource-based theory. The study concluded that the dynamic resource based view must include, as one of its prime components, an understanding of the evolution of resources and capabilities.

Kindstrom, Kowalkowski and Sandberg (2013) found that among eight manufacturing firms in Denmark, the micro foundations identified are elements of sensing, seizing and

reconfiguring, although with some variations in the extent to which they are implemented and activated by dynamic capabilities. This finding is also collaborated by Ridder (2012) who examined how firms in the Netherlands achieves competitive advantage. He found that competitive advantage in innovation rests to a large extent on the ability of firms to sense opportunities for accessing new external resources, seize these resources and reconfigure them internally.

Wilden, Gudergan, Nelson and Lings (2013) conducted a study titled: ‘‘dynamic capabilities and performance: strategy, structure and environment’’ using 124 manufacturing firms in Australia as case study. Results from Partial Least Square and Structural Equation Modelling (PLS-SEM) analyses indicate that organic organizational structures facilitates the impact of dynamic capabilities on organizational performance. Furthermore, they found out that the performance effects of dynamic capabilities are contingent on the competitive intensity faced by firms. To test their hypotheses, the authors used financial data from 124 large Australian firms. They further found that there exists performance effects of internal alignment between organizational structure and dynamic capabilities, as well as the external fit of dynamic capabilities with competitive intensity. They outline the advantages of PLS-SEM for modelling latent constructs, such as dynamic capabilities, and conclude with managerial implications. Their study concluded that dynamic capabilities have a positive effect on sales growth and financial solvency when firms are faced with increasing levels of competitive intensity.

Other researches reveals a compelling interpretation of dynamic capabilities as indirectly influencing the firm’s performance (Zott, 2013); Eisenhardt and Martin, 2010; Helfat and Peteraf, 2013; Teece, 2007; Zahra et al., 2016). The indirect relationship results from the idea that dynamic capabilities originates and define the firm’s individual resource configuration which shapes the firm’s competitiveness and therefore performance (Gaunic & Eisenhardt, 2011; Kogut & Zander, 2012; Porter, 1994; Zott, 2013; Jekel, 2019).

3.0 METHODOLOGY

3.1 Instrumentation and Data Analysis Techniques

This study adopted the survey research design. Primary data were collected using a structured questionnaire. Six hundred and ninety-two (692) questionnaires were distributed among the middle-level managers and top managers of the eleven (11) quoted Food and Beverages Manufacturing companies in South Western, Nigeria. Secondary data were collected by the use of desk-search technique from published reports and other documents. Secondary data sources include the company’s publications, periodicals and information obtained from the internet. Secondary data was also obtained from previous studies done on Dynamic Capabilities and Firm Performance and the manufacturing sector in general. The researcher also obtained the necessary firm performance measurement data of the eleven (11) quoted Food and Beverages manufacturing firms from the Nigerian Stock Exchange (NSE) to confirm the current performance of these firms.

The analysis of data was carried out in two stages which is the descriptive and inferential Descriptive analysis were carried out using percentage distribution tables, mean and standard deviation. This analysis showed an insight into the pattern of responses by the respondents as it relates to the variables of study. The views of the respondents on dynamic capabilities and firm performance were provided. The hypotheses were analysed using correlation and regression with the aid of the Statistical Package for Social Sciences (SPSS). A total of six hundred and ninety two (692) copies of questionnaire were administered by the researcher to the top and middle managerial staff of the quoted food and beverage manufacturing companies in South-west, Nigeria. Properly completed and returned copies of the questionnaire were 643 which represents 92.9%.

4.0 ANALYSIS AND RESULTS

4.1 Data Analysis and Results

The tables below summarize the analysis and results obtained from the data gathered from the study.

Table 4.1: Results of Correlation Analysis between Product Innovation Capability and Sales Growth

Variable	Tools of Analysis	Product Innovation Capability	Sales Growth
Product innovation capability	Pearson Correlation	1	.790
	Sig (2 tailed)		.000
	N	643	643
Sales Growth	Pearson Correlation	.790	1
	Sig (2-tailed)	.000	
	N	643	643

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Source: Field Survey, 2025

Table 4.2: Results of Regression Analysis between Strategic decision making capability and employee turnover

Model Summary

Model	R	R square	Adjusted R	Std. Error of the Estimate
1	.819	.671	.670	6.18883

a. Predictors: (Constant), Strategic Decision Making Capability
The Overall Significance

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	50033.686	1	50033.686	1306.308	.0000

	Residual	24551.322	.641	38.302		
	Total	74585.008	.642			

a. Dependent Variable: Employee Turnover

Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1	6.585	1.057		6.228	

a. Dependent Variable: Employee Turnover

Source: Field Survey, 2020

Table 4.3: Result of Pearson product-moment correlation analysis between Competitive Intensity and operating cash flow

Correlations

Variables	Tool of Analysis	Competitive Intensity	Operating Cash flow
Competitive Intensity	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 643	.769 .000 643
Operating Cash Flow	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.769 .000 643	1 643
Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)			

Source: Field Survey, 2021

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted Square	R	Std. Error of the Estimate
1	.522	.272	.271		6.39515

a. Predictors: (Constant), Technological Capability

The Overall Significance

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	9796.671	1	9796.571	239.537	.000
2	Residual	26174.694	640	40.898		
	Total	35971.265	641			

a. Dependent Variable: Return on Equity

b. Predictors: (Constant), Technological Capability

Table 4.4: Result of Correlation between Technological Capability and Return on Equity

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	14.639	1.042		14.048	.000
	Technological Capability	.708	.046	.522	15.477	.000
	Return on Equity	.614	.043	.513	14.036	.000

a. Dependent Variable: Return on Equity (ROE)

Table 4.5: Results of Correlation Analysis between Technological Turbulence and Working Capital Management

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted Square	R	Std. Error of the Estimate
1	.522	.272	.271		6.39515

a. Predictors: (Constant), Technological turbulence

The Overall Significance

Model		Sum of Squares	Df	Mean Squares	F	Sig.
1	Regression	9796.571	1	9796.571	349.537	.000
	Residual	26174.694	640	40.898		
	Total	35971.265	641			

a. Dependent Variable: Working Capital Management

b. Predictors: (Constant), Technological Turbulence

Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	14.639	1.042		14.048	.000
	Technological Turbulence	.708	.046	.522	15.477	.000

a. Dependent Variable: Working Capital Management.

The results of the correlation analysis table in Table 4.1 revealed that there was a strong and significant relationships between product innovation capability and sales growth at ($r = .790$, $p < 0.05$). Again, the results of the correlation analysis in Table 4.2 revealed that strategic decision making capability had positive and significant relationship with employee turnover at ($B = 0.963$; $F(1.641) = 1306.308$; $r = 0.819$, $R \text{ square} = 0.671$, $p < 0.05$). The results from the

correlation table in Table 4.3 also indicated that there is a strong and positive relationship between technological capability and return on equity at ($B = 0.708$; $F(1.640) = 239.537$; $r = 0.522$, $R \text{ square} = 0.272$; $p < 0.05$). The results of the correlation analysis in Table 4.4 also revealed that competitive intensity had significant relationship with operating cash flow at ($r = 0.790$; $p < 0.05$). The results of the correlation analysis in Table 4.5 indicated that technological turbulence had a strong and significant relationship with working capital management at ($B = 0.708$; $F(1.042) = 15.477$; $r = .046$, $p < 0.05$).

5.0 CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Dynamic capabilities have been applied across several sectors of the economy and have yielded different results. In some situations, it yielded a positive result, while in other situation a negative result. The findings indicate that for organizations to continuously sustain their competitive advantage and outperform their competitors in the dynamic business environment, they should adopt these components of dynamic capabilities which are product innovation capability, strategic decision making capability, technological capability, competitive intensity and technological turbulence elucidated in this study. To strategically achieve a fit between competitive factors, environmental factors and internal factors, optimality of performance needed to be attained. It can be concluded that as manufacturing firms adopt dynamic capabilities of product innovation, strategic decision making, technological capability, competitive intensity and technological turbulence, they will remain relevant and competitive in their industry. The study further suggested that the adoption of dynamic capabilities even in the persistent volatile and dynamic business environment will result in positive outcomes of improved organizational performance.

Apart from the implementation of dynamic capabilities affecting performance positively in our study, the effect of externalities (environmental variables) was considered on how it affects the implementation of dynamic capabilities on the performance indicators of the firm and it was clearly shown that competitive intensity and technological turbulence plays a significant role in the relationship between the adoption of dynamic capabilities and firm performance. This was evident in the result of the moderating variables of competitive intensity and technological turbulence on the relationship between dynamic capabilities and firm performance.

The study found out that the adoption of dynamic capabilities to enhance firm performance was germane to food and beverages manufacturing firms generally since they are operating in a complex, volatile, turbulent and dynamic competitive business environment. The following recommendations are made to food and beverages manufacturing firms based on the findings:

- Top and middle level management team needs a thorough understanding of their business environment in order to appropriately take decisions that will enhance the sustenance, survival and growth of the firm.
- The commitment of top and middle level managers to the entire manufacturing process and the adoption of dynamic capabilities cannot be overemphasized if the

manufacturing firms must successfully remain consistently competitive in their industry.

- The human resources of a firm is the most important asset/resource of the firm since they are to make proper/appropriate use of all other resources. It is pertinent that management seek for employees' suggestions and inculcate them for product enhancement.
- Since there are various components of dynamic capabilities available in manufacturing firms, a firm that would like to adopt dynamic capabilities need to create an adoptable model that fits well into their operations than imitating another company's model especially companies not in the same industry.

REFERENCES

Adeoye, A. O. & Elegunde, A. F. (2012). Impact of external business environment on organizational performance in the Food and Beverage Industry in Nigeria. British Journal of Arts and Social Sciences, 6(2), 194-201.

Adner, R., & Helfat, J. (2002). Corporate effects and dynamic managerial capabilities. Working Paper Series, INSEAD.

Akpan, P. L., Ikon, E. K., Chukwunonye, M & Momoh, N (2016). Economic environment and

performance of food and beverages sub-sector of a developing economy:

Nigeria. International Journal of Recent Research in Commerce Economics and Management (IJRRCEM), 3(3), 85-90.

Barney, J. B. (2001). 'Is resource-based view' a useful perspective for strategic management research? Yes. Academy of Management Review, 26(1), 41-56.

Barreto, L. (2010). Dynamic capabilities: A review of past and an agenda for the future. Journal of Management, 36(1), 256 – 280.

Bellner, B. W. (2013). Dynamic managerial capabilities and competitive advantage: An empirical analysis of managers from the finance and insurance and real estate sectors. Ph.d Thesis in Doctor of Business Administration of Edinburgh Business School, Heriot-Watt University.

Chandler, A. D. (1962). Strategy and structure: Chapters in the history of the industrial enterprise. Cambridge: M. I. T.

Chandy, R. K. & Tellis, G. J. (1998). Organizing for radical product innovation: the

- overlooked role of willingness to cannibalize. *Journal of Marketing Research*, 35, 474-484.
- Donldson, T. & Preston, L. (1995).** The Stakeholder theory of the corporation - Concepts, Evidence and implications. *Academic Management Review*, 20(1), 65-91.
- Douma, S., & Schreuder, H. (2002).** Economic approaches to organizations. London: Financial Times, Prentice-Hall.
- Freeman, R. E. (2004).** The stakeholder approach revisited. *Zeitschrift for Wirtschafts and Unternedmensetkhik*, 5, 228-241.
- Freeman, R. E., Wicks, A. C., & Parmar, B. (2004).** Stakeholder theory and ‘‘The corporate objective revisited’’. *Organization Science*, 15(3), 364-369.
- Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2003).** The dynamic resource-based view capability lifecycles. *Strategic Management Journal*, 24(10), 997-1010.
- Helfat, C. E., Finkelstein, S., Mitchell, W., Peteraf, M., Singh, H. & Winter, D. (2007).** Dynamic capabilities: understanding strategic change in organizations, UK, Blackwell.
- Kaplan, R. S., and D. P. Norton (1992).** The balanced scorecard. *Harvard Business Review*, 71(5), 134 – 137.
- Nwankwere, I. A. (2017).** Dynamic Capabilities and Firm Performance of Selected Food and Beverages Manufacturing Companies in Lagos State, Nigeria. Unpublished Ph. D Thesis Submitted to the Department of Business Administration and Marketing, School of Management Sciences, Babcock University, Ilisan-Remo, Ogun State, Nigeria.
- Nzewi, H. N., Mgbemena, I. & Osisioma, H. E. (2016).** Dynamic Capabilities and Firm Performance of Selected Commercial Banks in Awka, Anambra State, Nigeria. *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol. 4, No. 10.
- Obisi, C. (2013).** Nigerian business environment daunting: Challenges and suggested solutions. *British Journal of Economics, Finances and Management Sciences*, 7(1), 47-52.

IRAQI EFL COLLEGE STUDENTS PROFICIENCY IN USING CHATGPT IN DEVELOPING SPEAKING SKILL

Porf. Dr. Sabeeha Hamza Dehham

College of Basic Education, University Babylon, Iraq.

Abstract

This quasi-experimental study investigated the effect of guided ChatGPT practice on Iraqi EFL college students' speaking proficiency. A sample of 120 English-major students (60 experimental, 60 control) participated in a 30-minute intervention session during which the experimental group completed structured speaking tasks using ChatGPT while the control group completed traditionally teacher-led speaking activities. Instruments included a standardized speaking test (pre/post) and a questionnaire assessing attitudes and perceived usefulness. Quantitative analysis (paired and independent t-tests) indicated a large, statistically significant improvement in the experimental group's speaking scores (premean = 48.45, postmean = 69.00) and a significantly higher posttest mean than the control group (post_ctrl_mean = 55.30). Effect sizes were large for the experimental pre/post change (Cohen's $d \approx 3.44$) and moderate for the between-groups posttest difference (Cohen's $d \approx 1.18$). Findings suggest ChatGPT can be an effective supplement for developing speaking skills when integrated with pedagogically sound tasks and guidance. Implications, limitations, and directions for future research are discussed.

Keywords: ChatGPT, speaking proficiency, Iraqi EFL, AI chatbots, sociocultural theory, experimental study.

THE LITERARY REPRESENTATION OF EAST–WEST RELATIONS IN “IN THE
MISO SOUP”, THE NOVEL BY RYŪ MURAKAMI
RYU MURAKAMININ “MİSO ŞORBASINDA” ƏSƏRİNDƏ ŞƏRQ VƏ QƏRB
MÜNASİBƏTLƏRİNİN ƏDƏBİ İFADƏSİ

Dr. Gülnar YUNUSOVA

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
ORCID ID: 0000-0002-3372-4422

Özət

Müasir yapon ədəbiyyatında radikal və provokativ mövqeyilə seçilən Ryu Murakami əsərlərində yapon cəmiyyətinin gizli, qaranlıq tərəflərini ifşa edərək həm yapon gəncliyinin üsyankar ruhunu, həm də qloballaşma dövründə Şərq-Qərb qarşıdurmasını bədii şəkildə əks etdirməklə postmodern ədəbiyyatın sərhədlərini genişləndirməyi bacarmışdır. Yazıcının 1997-ci ildə işıq üzü görən “Miso şorbasında” əsərində Şərq-Qərb münasibətlərinin mədəni, sosial və psixoloji aspektləri dərin şəkildə əks olunmuşdur. Romanın mərkəzində yapon gənci Kenji ilə amerikalı turist Frenkin qarşılıqlı münasibətləri dayanır. Əsərin süjeti əyləncə sənayesinin mərkəzlərindən biri olan Tokyonun gecə həyatı fonunda inkişaf edir. Lakin burada əsas məqsəd yalnız kriminal hadisələrin və fərdi faciələrin təsviri deyil, eyni zamanda, mədəniyyətlərarası təmasların yaratdığı ziddiyyətlərin və anlaşılmazlıqların ədəbi şəkildə ifadəsidir. Yazıçı romanda Şərq və Qərb arasındakı dərin fərqləri açmaq üçün personajların psixoloji portretlərindən və sosial mühitin təhlilindən istifadə edir. Ənənəvi yapon dəyərləri ilə yeni global tendensiyalar arasında sıxışb qalmış Kenji öz daxilində həm milli kimliyi, həm də müasir dünyanın təsirləri ilə bağlı narahatlıq keçirir. Kenjinin müşahidələri vasitəsilə oxucu Yaponiyanın müasir şəhər mədəniyyətindəki ikiləşməni – bir tərəfdən qədim nizam-intizam və kollektiv harmoniya, digər tərəfdən isə Qərbdən idxal olunan istehlakçılıq, fərdiyyətçilik və şiddət meyillərini aydın şəkildə izləyir.

Zahirən sadə bir turist kimi görünən, lakin davranışları və psixoloji vəziyyəti ilə mədəniyyətlərarası təmasda təhlükəli və yad element rolunu oynayan Frenk isə əsərin mərkəzi Qərb fiqurudur. Frenkin təsviri yalnız fərdi psixopatologiyayı deyil, həm də Qərbin Şərqə baxışındakı soyuqluq və utilitarizmi simvollaşdırır. Murakami Yaponiyanı mədəniyyətini anlamaq üçün deyil, şəxsi istəklərini təmin etmək üçün bir məkan kimi görən Frenk vasitəsilə Qərbin Şərqi sadəcə turistik obyekt, mistik və erotik bir məkan kimi qavramasını tənqid edir.

Romanın fonunda təsvir edilən Tokyonun gecə həyatı isə Şərq və Qərbin qovuşduğu məkandır. Burada barlar, klublar, karaoke otaqları və müxtəlif əyləncə məkanları bir tərəfdən müasir Yaponiyanın Qərb təsirlərinə açıq olmasını göstərir, digər tərəfdən isə bu təsirlərin yaratdığı yadlaşma və deqradasiya prosesini üzə çıxarır. Yapon cəmiyyətinin öz köklərindən uzaqlaşması və kommersiya yönümlü həyat tərzinin güclənməsi Şərqlə Qərb arasında sərhədlərin bulanıqlaşmasına işarədir. Lakin Murakami bunu harmonik qarışım kimi yox, gərginlik və təhlükə mənbəyi kimi təsvir edir. Frenkin varlığı yalnız bir fərdi manyakın obrazı deyil, eyni zamanda, global kapitalizmin və mədəni ekspansiyanın gətirdiyi potensial zorakılığın simvoludur. Onun Yaponiyada törətdiyi cinayətlər mədəniyyətlərarası münasibətlərdə gizlənən aqressiyanın, anlaşılmazlığın və yadlaşmanın metaforik ifadəsidir. Kenjinin isə bu proseslər qarşısında keçirdiyi qorxu və çəşqınlıq Şərqin öz kimliyini qorumaqda üzləşdiyi çətinlikləri göstərir.

Məruzədə Ryu Murakaminin “Miso şorbasında” romanında Şərq-Qərb münasibətlərinin, mədəniyyətlərarası dialoqun və global dünyanın ziddiyyətlərinin dərin analizi əsərdən bədii nümunələr əsasında geniş şəkildə şərh olunacaqdır.

Açar sözlər: Ryu Murakami, “Miso şorbasında”, Şərq, Qərb, Kenji, Frenk, ənənə, ziddiyyət

Abstract

In contemporary Japanese literature, Ryū Murakami stands out for his radical and provocative position. By exposing the hidden and dark aspects of Japanese society, he not only reflects the rebellious spirit of Japanese youth but also artistically represents the East-West confrontation in the era of globalization, thereby expanding the boundaries of postmodern literature. In his 1997 novel “In the Miso Soup”, the cultural, social, and psychological dimensions of East-West relations are profoundly depicted. At the center of the narrative lies the relationship between the Japanese youth Kenji and the American tourist Frank. The plot unfolds against the backdrop of Tokyo’s nightlife, one of the centers of the entertainment industry. However, the primary aim is not merely the portrayal of criminal events and individual tragedies but rather the literary expression of the contradictions and misunderstandings created by intercultural encounters.

In the novel, the author employs psychological portraits of the characters as well as an analysis of the social environment to illuminate the deep differences between East and West. Kenji, caught between traditional Japanese values and new global tendencies, experiences an inner conflict concerning both his national identity and the influences of the modern world. Through Kenji’s observations, the reader discerns the duality of contemporary Japanese urban culture: on the one hand, ancient discipline and collective harmony; on the other, consumerism, individualism, and violent impulses imported from the West.

Frank, who appears outwardly as a simple tourist but whose behavior and psychological state embody a dangerous and alien element in intercultural contact, functions as the central Western figure in the narrative. His depiction reflects not only individual psychopathology but also symbolizes the coldness and utilitarianism of the Western gaze upon the East. Through Frank – who perceives Japan not as a culture to be understood but as a space to satisfy personal desires – Murakami critiques the Western reduction of the East to a mere tourist object, exotic, mystical, and eroticized.

The Tokyo nightlife depicted in the background of the novel represents the point of convergence between East and West. Bars, clubs, karaoke rooms, and various entertainment venues reveal, on the one hand, Japan’s openness to Western influences, and on the other, the processes of alienation and moral degradation that such influences generate. The increasing detachment of Japanese society from its roots and the strengthening of a commercially oriented lifestyle signal the blurring of boundaries between East and West. Yet Murakami does not present this as a harmonious synthesis but as a source of tension and danger. Frank’s presence is not merely that of an individual maniac; he also symbolizes the latent violence brought by global capitalism and cultural expansion. The crimes he commits in Japan metaphorically express the aggression, misunderstandings, and alienation inherent in intercultural relations. Kenji’s fear and confusion in the face of these processes illustrate the challenges the East faces in preserving its identity.

In this presentation will provide an in-depth analysis of East-West relations, intercultural dialogue, and the contradictions of the global world as represented in Ryū Murakami’s “In the Miso Soup”, supported by close readings and textual examples from the novel.

Keywords: Ryū Murakami, In the Miso Soup, East, West, Kenji, Frank, tradition, contradiction

STYLISTIC FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF EXOTICISMS IN
AZERBAIJAN LANGUAGE

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ EKZOTİZMLƏRİN ÜSLUBİ –FUNKSIONAL
XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Zərbəliyeva Aysən Mahmud

Bakı Slavyan Universiteti, müəllim

<https://orcid.org/0000-0001-8461-9107>

Xülasə: Seçilmiş nümunələrdə sözün məna qrupları, eləcə də uşaq ədəbiyyatının dilində işlənən ekzotizmlərin qruplaşdırılaraq ayrıca verilməsi, nümunələr üzərində araşdırmalar, ekzotizmlərin dil vahidləri xalqın etnoqrafiya və milli kimliyinə malik söz qrupları kimi öyrənilməsi, dil vahidlərinin üslubi funksionallığı, dilçilik ədəbiyyatında ekzotik leksikanın geniş və fərqli milli spesifik xüsusiyyətləri olaraq tədqiq edilir. Milli ruha yaxınlıq, ictimai-siyasi həyatla bağlılıq, etnoqrafik tarixin qorunub saxlanması və dildə təzahürü kimi ekzotizmlər istər ədəbi leksikanın dilində, istərsə də dil vahidlərinin içərisində araşdırılmışdır.

666

Açar sözlər: Üslublar, məna qrupu, lüğəvi məna, millilik, məna çaları.

Ekzotik sözlər müəyyən bir xalqın tarixi, mədəniyyəti, yaşayış tərz, adət ənənələri ilə bağlı yaranan məvhumları bildirən leksik vahidlərdir. Bu sözlər dilçilik ədəbiyyatında “ekzotik sözlər”, “ekzotik leksika” da adlandırılır. Xalqın ictimai həyatının, adət və məişətinin fərqli cəhətlərini, spesifik milli xüsusiyyətlərini ifadə edən alınma sözlərə ekzotik sözlər və ya “ekzotizm” də deyirlər. Ekzotik sözlər dilin təsvir imkanlarını genişləndirməkdə və zənginləşdirməkdə əhəmiyyətli rola malikdir. Bu sözlər konkret bir xalqa mənsub olur, tərcümə ədəbiyyatı vasitəsilə digər dillərə də keçir, həmin dilin lüğət tərkibini zənginləşdirir

Ekzotik sözlər mənbə dilə məxsus olub, tərcümə edilən dilin lüğət tərkibində ekvivalenti olmayan leksik vahidlərdir, yəni bu elə vahidlərdir ki, onların köməyi ilə verilmiş kontekst çərçivəsində bütün məna komponentlərini, yaxud mənbə dilin leksik vahidinin mənalardan

birini analoji ifadəlilik səviyyəsində götürmək mümkündür. Bu leksik vahidləri tərcümə edilən dildə ifadə edə bilən analoji leksik vahid yoxdur. Lakin belə sözlərin təsviri üsulla tərcümə edilən dildə ifadə edilməsi mümkündür.

Ekzotik sözlər üslubi xüsusiyyətlərinə görə əsasən bədii ədəbiyyatda istifadə olunur və milli xarakterə malikdir. Ekzotik sözlər realilər konkret xalqın mədəniyyəti ilə bağlı olduğundan onlar məhdud şəkildə işlənir. Bununla belə linqvokulturoloji faktor olaraq dilə rəng qatırlar. Ekzotik sözlər xalqın yaratdığı, həmin xalqın dilində mövcud olan ekvivalentsiz söz və ya söz birləşmələridir. Dil və mədəniyyət arasındakı yaxınlığı ekzotik sözlər vasitəsilə daha aydın görürük. Bir xalqın mədəniyyətində hər hansı bir əşya yaranarkən və ya hər hansı bir hadisə baş verərkən sözü gedən xalqın dilində həmin əşya və ya hadisənin adını bildirən ekzotik sözlər yaranır.

Ekzotik sözlər həyat, konkret fakt və hadisələr, adət və ənənə və vərdişlərə xas yerli çalarları təsvir etmək funksiyasına malik olduğu üçün bu vahidlərin köməyi ilə yazısı bədii əsərdəki personajların tipik cəhətlərini, psixologiyasını, dil xüsusiyyətlərinin ictimai-sinfi mövqeyini və s. əlamətləri daha effektiv təsvir edir. Ekzotik sözlər hər hansı xalqın dilində olan geyim, bayram, qida, əşya, həmçinin tarixi hadisələr adət ənənələrin adlarını ifadə edir. Ekzotik sözlər hər hansı bir xalqın tarixini, mədəniyyətini və məişətini səciyyələndirən, başqa xalqın dilində mövcud olmayan əşya, hadisə və ya məfhumların adını bildirən anlayışlardır.

Xalqın özünəməxsus məişət tərz, milli adət ənənələri, koloriti, hətta mifik təfəkkürü ilə bağlı ekzotik vahidlər onun bədii ədəbiyyatında da öz əksini tapır. Çünki bədii ədəbiyyatın özü də məhz millilik, xalqilik kimi cəhətlərə malik olmalıdır. Deməli, hər hansı xalqın dilində, bədii söz sərvətlərində işlənən, onun məişəti, milli təsərrüfatı və s. ilə bağlı sözlər ekzotik sözlər adı altında qruplaşdırılır.

Q. Bayramov ekzotik sözlər haqqında yazır: *“Məxəz dildə bu qismə daxil olan sözlər elə məfhum və situasiyaları bildirir ki, onlar hədəf dildə yoxdur. Bu sözlərin əksəriyyəti məxəz dildə danışan xalqın maddi və mənəvi mədəniyyəti ilə bağlıdır”*[13,s.52]. Müstəqillik illəri uşaq ədəbiyyatında yetərincə ekzotik sözlərə rast gəlinir. Müstəqillik illəri uşaq ədəbiyyatında ekzotik sözlər müəyyən bir lay təşkil edir. Bu dönm ədəbiyyatında rast gəldiyimiz ekzotik sözləri əsasən belə təsnif edə bilərik:

Milli bayram adlarını əks etdirən ekzotik leksik vahidlər. Məsələn, İldə Zərdüştilərin müqəddəs bayramı olan *Novruz bayramı* («yeni gün», gecə ilə gündüzün tən gəldiyi gün, təzə

ilin ilk günü) bayram edilir.(G.İbrahimova “Zərdüşt”, s. 10); Elşən və Mətanət Novruz bayramını səbirsizliklə gözləyirdilər. (G. İbrahimova, “Gəl barışaq”, səh. 35).

Xalqın etnoqrafiyasını əks etdirən məişət əşya adları: Məsələn, Dizə qədər çırmayıb gətirdiyi *palazı* çayda yumağa başlayır(G.İbrahimova “Zərdüşt”, s. 5); *Xalça* iki göz istəyirdi ki ,ona tamaşa etsin(G. İbrahimova “Qəddar ovçu haqqında nağıl”, s. 54)

Milli musiqi alətlərinin, milli mahnıların, milli nağıl personajlarının və milli tarixi abidələrin adları: Məsələn, Bu dəfə biz orada *tütək* yox, *qaval* çalacayıq,onda onlar görərlər ki, başqasının var dövlətinə göz dikməyin axırı necə olur. (Gülzar İbrahimova “Qarışqa qardaşlar”, səh. 23); Qədir bu haqsızlıqdan çox qəmgin olur və bütün günü zindana yaxın bir yerdə ac-susuz oturub öz qəmli ”*Sona bülbüllər*”mahnısını oxumağa başlayır.(G. İbrahimova“*Sona bülbüllər*”, səh.201); “*Cırtan*”tamaşasına çoxlu uşaq gəlmişdi.(G. İbrahimova, “*Maraqlı tamaşa*”, səh .71);

Rasim əmi “*Rast*”çalır,

Rahat çalır,rast çalır.

O çaldıqca,”*Çahargah*”

Dönür yol ayrınca.

O çalanda “*Şüştər*”i,

O çalanda “*Qatar*”ı,

Kəndimizə yol alır

Həsətimin qatarı.

(R. Yusifoğlu, “Yurdumun övladları”, səh 112); Meşə saz kimi köklənib, “Yanıq Kərəmi” üstündə... (R. Yusifoğlu, “Meşə saz kimi köklənib”, səh 150);

Elə bil ki, *Qız qalası*

Keçmişindən söhbət açdı.

(R. Yusifoğlu, səh 5);

Qavalda *tarda*, *kamanda*

Çalanlar yaradır sehr(S. Amanova s. 77); Ana gözüyaşlı halda astadan *bayatı* deyib xanımını ilə vidalaşdı(Ə. Səmədli “Qanlı bənövşə”, s. 149)Milli xalq, tayfa

Milli müraciət formalarını, titulları bildirən leksik vahidlər: Məsələn, Bir gün eşitdi ki, *Nadir şahın* xanımı bir neçə aydan sonra doğacaq, bu xəbərdən az qaldı bağı çatlasın.(G. İbrahimova, səh.10); “Atası *Mikayıl bəydən* fərqli olaraq ona daha çox barıt qoxusu xoş gəlirdi”.(Ə. Səmədova “*Əli və Zümrüdün sehirli xalçası*”, s. 19); Üzü pəncərəyə dayanmış *Ağabəyim ağa*

əlindəki zərif tikməli dəsmalla gözlərinin yaşını sildi.(S. Nuruqızı, “Ağabəyim ağa”, səh. 194); Milli xalq, tayfa adları. Məsələn, Biz *Şahsevənlərin* əl qabiliyyəti pis ola bilməz. (Ə. Səmədova “Əli və Zümrüdü'n sehirli xalçası”, s. 57).

Milli yemək adları. Məsələn, Nənə yenə onun sevdiyi *paxlava*, *şəkərburadan* bişirmişdir.(S. Amanova,səh. 10.).

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəfərov. S. Müasir Azərbaycan dili . Leksika. Bakı: Şərq Qərb,- 2007.- 215 s.
2. Orucov.Ə. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti [4 cildə] /Red.hey.sədri..-Bakı: Şərq-Qərb, - c.1.- 2006.- 744 s.
3. Xəlilov, B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası/B. Xəlilov. - Bakı: Zərdabi LTD nəşriyyatı, - 2015.- 444 s.
4. Qasımova, Z. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində bitki adlarının struktur-funksional təhlili:/filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası avtoreferatı)/- Bakı: 2011,- 24 s.
5. Zərbəliyeva A. Dərslərdəki uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin dil xüsusiyyətləri/-Bakı: Slavyan Universitetinin elmi jurnal, -2019,-s. 79-86

Summary: In the selected examples, the semantic groups of words, as well as the classification of exoticisms used in the language of children's literature, their separate presentation, research based on examples, the study of exoticisms as language units reflecting the ethnography and national identity of a people, and the stylistic functionality of these language units are examined in linguistic literature as broad and distinct nationally specific features of exotic vocabulary. Exoticisms, being close to the national spirit, connected to socio-political life, and preserving ethnographic history in language, have been studied both within literary vocabulary and among language units in general.

Keywords: Styles, semantic group, lexical meaning, nationality, semantic nuance.

Exotic words are lexical units that denote concepts related to the history, culture, lifestyle, customs, and traditions of a particular people. In linguistic literature, these words are also referred to as “exotic words” or “exotic vocabulary.” Loanwords that express different aspects of a people’s social life, customs, and household, as well as their specific national features, are called exotic words or “exoticisms.”

Exotic words play a significant role in broadening and enriching the expressive potential of a language. These words belong to a specific nation but are also transmitted to other languages through translated literature, thereby enriching the vocabulary of the target language.

Exotic words originate from the source language and are lexical units that lack equivalents in

the vocabulary of the target language. In other words, they are such units that can convey all the semantic components within a given context, or one of the meanings of the source language lexical unit, at an analogous level of expressiveness. There are no equivalent lexical units in the target language capable of expressing these meanings directly. However, it is possible to render such words descriptively in the translated language.

Due to their stylistic features, exotic words are mainly used in fiction and possess a national character. Since exoticisms (realias) are directly linked to the culture of a particular people, their use is limited. Nevertheless, as a linguo-cultural factor, they add color to the language.

Exotic words are equivalentless words or word combinations created by a people and existing in their language. The close relationship between language and culture is more clearly observed through exotic words. When an object appears or an event occurs within a particular culture, exotic words arise in that people's language to denote that object or event. Since exotic words serve the function of depicting local nuances of life, concrete facts and events, customs, traditions, and habits, they effectively describe the typical features, psychology, and social-class position of characters in a literary work through their speech characteristics.

Exotic words denote the names of clothing, festivals, food, objects, as well as historical events and customs of a particular people. They are terms referring to objects, events, or concepts that characterize the history, culture, and daily life of a nation but do not exist in other languages.

Exotic units related to a people's distinctive way of life, national customs and traditions, color, and even mythological thinking are also reflected in their literature. This is because fiction itself must possess features such as nationality and popular spirit. Therefore, words used in a people's language and literary works that refer to their household, national economy, etc., are grouped under the category of exotic words.

Q. Bayramov writes about exotic words: "Words belonging to this category in the source language denote concepts and situations that do not exist in the target language. Most of these words are related to the material and spiritual culture of the people who speak the source language." [13, p. 52]

In the children's literature of the independence period, a considerable number of exotic words are encountered. In fact, exotic words form a distinct layer in the literature of this period. The exotic words encountered in the literature of this era can mainly be classified as follows:

1. Exotic lexical units representing national holiday names.

Example: Each year, the sacred holiday of Zoroastrians, Novruz Bayram ("New Day," the day when night and day are equal, the first day of the new year), is celebrated. (G. Ibrahimova, Zardusht, p. 10)

Elshen and Matanat were eagerly awaiting the Novruz holiday. (G. Ibrahimova, Let's Reconcile, p. 35)

2. Names of household items reflecting a people's ethnography.

Example: She rolled up her skirt to her knees and began washing the palaz (a traditional carpet) in the river. (G. Ibrahimova, Zardusht, p. 5)

The carpet wanted two eyes to admire it. (G. Ibrahimova, The Tale of the Cruel Hunter, p. 54)

3. Names of national musical instruments, national songs, folk tale characters, and historical monuments.

Example: “This time we will play not the tütək (flute) but the qaval (tambourine), and then they will see what happens when one covets another’s property.” (G. Ibrahimova, The Ant Brothers, p. 23)

Qadir became deeply saddened by this injustice and spent the whole day sitting hungry and thirsty near the prison, singing his sorrowful song Sona Bülbüllər. (G. Ibrahimova, Sona Bülbüllər, p. 201)

Many children attended the play Cırtıdan. (G. Ibrahimova, An Interesting Play, p. 71)

“Uncle Rasim plays Rast,

He plays calmly, plays Rast.

As he plays, Chahargah

Turns into a crossroads.

When he plays Shushtar,

When he plays Qatar,

The train of my longing

Heads to our village.”

(R. Yusifoglu, Children of My Homeland, p. 112)

“The forest is tuned like a saz (string instrument), to the melody of Yanıq Kərəmi...”

(R. Yusifoglu, The Forest is Tuned Like a Saz, p. 150)

“It seems that the Maiden Tower

Spoke of its past.”

(R. Yusifoglu, p. 5)

“Those who play the qaval, tar, and kaman create magic.” (S. Amanova, p. 77)

The mother, with tears in her eyes, quietly recited a bayatı (a type of folk poem) as she bid farewell to her home. (A. Samedli, Bloody Violet, p. 149)

4. Lexical units denoting forms of address and titles.

Example: One day she heard that Nadir Shah’s khanum (wife) would give birth in a few months, and the news almost made her heart burst. (G. Ibrahimova, p. 10)

“Unlike his father, Mikayıl bey (gentleman) preferred the smell of gunpowder.” (A.

Samedova, Ali and Zumurud’s Magic Carpet, p. 19)

Standing by the window, Aghabeyim Agha wiped the tears from her eyes with a delicately embroidered handkerchief. (S. Nuruqızı, Aghabeyim Agha, p. 194)

5. Names of ethnic groups and tribes.

Example: “We Shahsevens could never have poor craftsmanship.” (A. Samedova, Ali and Zumurud’s Magic Carpet, p. 57)

6. Names of national dishes.

Example: Grandma once again baked his favorite paxlava and shekerbura. (S. Amanova, p. 10)

References:

1. Cəfərov, S. Modern Azerbaijani Language: Lexicology. Baku: Şərq-Qərb, 2007. – 215 p.
2. Orucov, Ə. Explanatory Dictionary of the Azerbaijani Language [4 vols.] / Editorial Board Chair. – Baku: Şərq-Qərb, Vol. 1, 2006. – 744 p.
3. Xəlilov, B. Lexicology of the Modern Azerbaijani Language. Baku: Zərdabi LTD Publishing House, 2015. – 444 p.
4. Qasımova, Z. Structural and Functional Analysis of Plant Names in Modern English and Azerbaijani Languages (PhD Dissertation Abstract in Philology). Baku, 2011. – 24 p.
5. Zərbəliyeva, A. Linguistic Features of Samples of Children's Literature in Textbooks. Baku: Scientific Journal of Slavic University, 2019, pp. 79–86.

INNOVATIVE PEDAGOGICAL APPROACHES IN ART EDUCATION: APPLYING
DESIGN THINKING TO ENGRAVING TRAINING
SANAT EĞİTİMİNDE YENİLİKÇİ PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR: GRAVÜR
SANATINDA DESIGN THINKING UYGULAMASI

Karim BAIGUTOV

PhD, Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi, Sanat Fakültesinin dekanı, Almatı, Kazakistan
<https://orcid.org/0000-0002-1013-5123>

Özet

Bu makale, sanat eğitiminde gravür tekniklerinin öğretiminde yenilikçi bir pedagojik yöntem olarak **Design Thinking (DT)** yaklaşımının uygulanmasını incelemektedir. Gravür eğitiminde geleneksel öğretim yöntemleri—linolyum baskı, asit baskı (ofort) ve litografi—tarihsel olarak teknik ustalığa öncelik tanımış, ancak çoğu zaman yaratıcılık, eleştirel düşünme ve kültürel bütünleşme için fırsatları sınırlamıştır. Bu çalışmada sunulan araştırma, 2025 yılının Ocak–Haziran ayları arasında Abai Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi’nde gerçekleştirilmiş olup, DT’nin yaratıcılığı teşvik ederek ve özellikle Kazak mitolojisine dayalı kültürel anlatıları ders sürecine entegre ederek gravür pedagojisinde nasıl dönüşüm sağlayabileceğini değerlendirmektedir.

Toplam 84 öğrenciden oluşan örneklem kontrol ve deney gruplarına ayrılmış; DT’nin döngüsel aşamaları—empati, tanımlama, fikir üretme, prototip oluşturma ve test etme—atölye çalışmalarına entegre edilmiştir. Bulgular, DT temelli eğitimin geleneksel yöntemlerle eğitilen gruplara kıyasla öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünme, katılım ve kültürel bütünleşme düzeylerini önemli ölçüde artırdığını, teknik yeterlilikte ise herhangi bir kayıp yaşanmadığını göstermektedir. Makale, bu bulguları gravür tarihinin geniş bağlamı içerisinde konumlandırmakta; Avrupa (Dürer, Goya, Kollwitz, Picasso), Japon (Hokusai, Hiroshige, Hamaguchi) ve Kazak (Kojikov, İsabayev, Baymen, Ordabekov) geleneklerine referans vermektedir. Tartışma bölümünde, DT’nin çağdaş gravür alanındaki küresel yeniliklerle nasıl uyumlu olduğu, ancak ulusal mirasın entegrasyonu yoluyla özgün bir Kazak katkısı sunduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, DT’nin yalnızca yöntemsel bir yenilik değil, aynı zamanda gravürü yaratıcılığın, eleştirel yansımanın ve kültürlerarası diyalogun aracı olarak yeniden teyit eden kültürel olarak duyarlı bir pedagojik yaklaşım olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Design Thinking, gravür, linolyum baskı, ofort, litografi, sanat eğitimi, Kazak mitolojisi, yenilikçi pedagojik yaklaşım

Abstract

This article examines the application of **Design Thinking (DT)** as an innovative pedagogical methodology in the teaching of engraving techniques within art education. While traditional instruction in engraving—linocut, etching, and lithography—has historically prioritized technical mastery, it has often limited opportunities for creativity, critical thinking, and cultural integration. The research presented here, conducted over a six-month period (January–June 2025) at Abai Kazakh National Pedagogical University, evaluates how DT can reshape engraving pedagogy by fostering creativity and embedding cultural narratives, particularly those rooted in Kazakh mythology. Drawing on a sample of 84 students, divided into control and experimental groups, the study applied DT’s iterative stages—empathize,

define, ideate, prototype, and test—within studio practice. Results show that the DT-based group achieved significantly higher levels of creativity, critical thinking, engagement, and cultural integration compared to traditionally taught peers, without compromising technical proficiency. The article situates these findings within the broader history of engraving, referencing European (Dürer, Goya, Kollwitz, Picasso), Japanese (Hokusai, Hiroshige, Hamaguchi), and Kazakh (Kozhykov, Isabayev, Baymen, Ordabekov) traditions. Discussion highlights how DT aligns with global innovations in contemporary printmaking while offering a uniquely Kazakh contribution through the integration of national heritage. The conclusion emphasizes that DT represents not only a methodological innovation but also a culturally responsive pedagogy that reaffirms engraving's role as a medium of creativity, critical reflection, and intercultural dialogue.

Keywords: Design Thinking, engraving, linocut, etching, lithography, art education, Kazakh mythology, innovative pedagogy

This research has been funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP25796905, Modification of Kazakh mythology and engraving in art education with the application of Design Thinking).

INTRODUCTION

Art education in the twenty-first century is experiencing profound transformations that reflect wider global changes in culture, technology, and pedagogy. The rapid expansion of digital media, the rise of interdisciplinary practices, and the demand for innovative teaching methods are reshaping the ways in which art is created, taught, and understood. Within this broader landscape, **engraving and printmaking** remain central to the history of visual arts, yet their teaching practices are often rooted in traditional, conservative approaches. While mastery of techniques such as **linocut, lithography, etching, and woodcut** continues to be fundamental for students, the contemporary educational context increasingly requires methods that foster **creativity, critical thinking, problem-solving, and intercultural awareness**.

One of the most promising frameworks that addresses these needs is **Design Thinking (DT)**. Initially developed in design and engineering fields, DT is a human-centered, iterative process that encourages empathy, experimentation, prototyping, and testing in order to generate innovative solutions to complex problems (Brown, 2009; Liedtka, 2018). In recent years, DT has been adopted in educational contexts, where it has demonstrated effectiveness in enhancing student engagement, encouraging active learning, and developing creative confidence. Despite this, its application in **art education, and particularly in engraving training, remains limited and underexplored**. This research seeks to fill this gap by evaluating the potential of DT to transform the pedagogy of engraving, situating it within both global and Kazakh contexts.

The importance of engraving in art education derives from its deep cultural and historical significance. Since the Renaissance, printmaking has served not only as a technical practice but also as a medium for artistic innovation and social commentary. **Albrecht Dürer's** engravings combined technical mastery with intellectual symbolism, establishing printmaking as a fine art form (Hults, 1986). **Francisco Goya's** etchings and aquatints, such as *Los Caprichos* and *The Disasters of War*, pushed the medium into the realm of political critique, exposing injustice and irrationality (Tomlinson, 1994). In the twentieth century, **Käthe Kollwitz** used linocuts and woodcuts to express themes of human suffering and resilience, while **Pablo Picasso** experimented with lithography to expand the boundaries of graphic

expression (Ruppert, 2019). Together, these figures illustrate how engraving can function as a dynamic medium of intellectual, social, and artistic inquiry.

Beyond Europe, engraving traditions flourished in Japan, where the **ukiyo-e** school transformed woodblock printing into a sophisticated art form. **Katsushika Hokusai's** *The Great Wave off Kanagawa* (1831) and **Utagawa Hiroshige's** *One Hundred Famous Views of Edo* represent milestones in global print culture, inspiring European impressionists and post-impressionists and demonstrating how Japanese aesthetics reshaped international artistic discourse (Clark, 2013; Marks, 2012). In the modern period, artists such as **Yozo Hamaguchi** expanded the medium of mezzotint, merging Japanese sensitivity with Western techniques (Berry, 2004). These examples show that engraving has always been a transnational practice, shaped by cultural exchange and reinterpretation.

In the contemporary era, engraving continues to evolve. Artists such as **William Kentridge** in South Africa, **Chuck Close** and **Kiki Smith** in the United States, and **Christiane Baumgartner** in Germany demonstrate how traditional methods can be combined with digital technologies and conceptual frameworks to address contemporary themes of identity, gender, memory, and technology (Rosenthal, 2009; Benezra, 2001; Baumgartner, 2008). Their works show that printmaking is not a static practice but a living, adaptable art form that resonates with current global challenges.

Kazakhstan also possesses a vibrant school of engraving, where national identity, mythology, and cultural heritage are central themes. **Kulakhmet Kozhykov (1919–1989)**, often regarded as a pioneer of Kazakh printmaking, incorporated epic narratives and mythological motifs into his etchings and linocuts, thereby preserving cultural memory while innovating within global artistic frameworks (Balgimbayev, 2011). **Isatai Isabayev** experimented with lithography and linocut, merging traditional ornamentation with modern compositional strategies. Contemporary figures such as **Batukhan Baymen** and **Temirkhan Ordabekov** continue this legacy, often exploring national mythology and history while adopting modern and digital printmaking tools. For Kazakh art education, these figures embody the intersection of tradition and innovation, providing fertile ground for pedagogical experimentation.

Despite this rich global and local heritage, the pedagogy of engraving often remains bound to technical instruction and repetitive practice. Students are trained to reproduce forms and master tools, but are less frequently encouraged to experiment, solve problems creatively, or situate their work within cultural and social contexts. This conservative approach risks reducing engraving education to a purely technical exercise, overlooking its potential as a platform for creative exploration and intercultural dialogue. The challenge, therefore, is to develop a pedagogical model that balances **respect for tradition** with the **demands of contemporary creativity**.

The research problem can thus be stated as follows: **there is a lack of innovative pedagogical frameworks in engraving education that integrate cultural heritage with modern methodologies such as Design Thinking**. Addressing this problem is crucial not only for improving the teaching of engraving but also for reimagining art education more broadly in ways that are responsive to global transformations.

The aim of this study is to **evaluate and implement Design Thinking as an innovative teaching method in engraving training within art education, and to assess its effectiveness in fostering creativity, critical thinking, and cultural awareness among students**. To achieve this aim, the study sets out several objectives: (1) to analyze existing pedagogical methods in engraving education; (2) to integrate Design Thinking principles into the teaching of engraving techniques; (3) to evaluate the impact of DT on student engagement, creativity,

and learning outcomes; and (4) to highlight how Kazakh mythology and cultural traditions can be incorporated into this model.

The novelty of the research lies in four dimensions. First, it offers a **methodological contribution** by systematically applying DT in engraving pedagogy for the first time in Kazakhstan, with potential for international replication. Second, it provides a **content innovation** by combining traditional printmaking techniques with modern problem-solving frameworks. Third, it emphasizes the **cultural significance** of integrating Kazakh mythology and national heritage into contemporary art pedagogy. Fourth, it develops **practical tools and recommendations** for art educators seeking to modernize their teaching of engraving through DT.

This study is significant because it contributes to both theoretical and practical dimensions of art education. Theoretically, it expands scholarly understanding of how DT can function beyond its conventional fields of design and engineering, extending into the realm of fine arts pedagogy. Practically, it provides art educators with replicable models and methods that can enhance student creativity and cultural awareness. By bridging Western, Japanese, and Kazakh traditions of engraving, the research also demonstrates the importance of intercultural perspectives in developing innovative educational strategies.

In sum, the introduction establishes the rationale, problem, aim, and novelty of the research. The following sections will build on this foundation: first, by reviewing the historical and theoretical background of engraving and DT; second, by outlining the methodology and presenting results; and third, by discussing findings in relation to global and local contexts before concluding with practical recommendations.

SECTION 2: THEORETICAL BACKGROUND AND LITERATURE REVIEW

The art of engraving and printmaking occupies a unique position in the history of visual culture. Unlike painting or sculpture, engraving has always been situated at the intersection of fine art, craft, and communication. Its reproducibility allowed for the wide dissemination of images, while its technical demands required discipline and precision. In educational contexts, engraving has historically served as both a training ground for technical mastery and a platform for conceptual experimentation. A review of the literature and artistic traditions across Europe, Japan, and Kazakhstan demonstrates how engraving evolved into a global language of art, and why it remains crucial for rethinking pedagogy through the lens of **Design Thinking (DT)** in the twenty-first century.

Historical and Theoretical Foundations of Engraving

The European school laid the foundation for engraving as both a craft and an art form. **Albrecht Dürer (1471–1528)** transformed engraving into a vehicle of intellectual inquiry, particularly through works such as *Melencolia I* (1514), where geometry, symbolism, and human emotion converged. Dürer's theoretical writings on proportion and perspective positioned engraving as a discipline closely linked to mathematics and philosophy (Hults, 1986). Pedagogically, his work underscored the idea that graphic art was not merely reproductive but a site of intellectual labor.

The eighteenth century brought **Francisco Goya (1746–1828)**, who expanded engraving into the realm of social critique. His series *Los Caprichos* (1799) employed etching and aquatint to expose irrational beliefs and oppressive practices, while *The Disasters of War* (1810–1820) confronted the horrors of conflict. Scholars such as Tomlinson (1994) highlight how Goya's

work established engraving as a medium of political discourse, setting precedents for socially engaged pedagogy in art.

In the early twentieth century, **Käthe Kollwitz (1867–1945)** made woodcut and linocut into tools of empathy and humanism. Her stark imagery of mothers, children, and workers resonated with broader struggles for justice, making printmaking accessible to a wide public. Kollwitz's approach shows how engraving could democratize art, serving as a tool for collective consciousness (Prelinger, 1992).

Pablo Picasso (1881–1973) later expanded the medium by experimenting with lithography and etching, creating series that blurred boundaries between painting, drawing, and print. Picasso's lithographs demonstrate the flexibility of engraving as a medium for improvisation, aligning with pedagogical models that prioritize experimentation over rigid adherence to tradition (Ruppert, 2019).

Thus, European engraving evolved from Dürer's technical-intellectual foundations to Goya's moral critique, Kollwitz's humanism, and Picasso's radical experimentation. Each stage underscores the potential of engraving as not only a technical discipline but also an educational tool for cultivating creativity, critical thinking, and ethical awareness.

Contemporary Interpretations in the West and Japan

Modern and contemporary artists continue to reinvent engraving, often combining it with new technologies and conceptual frameworks. **William Kentridge (b. 1955)** integrates etching and aquatint with performance and animation, transforming printmaking into a multimedia critique of history and memory (Rosenthal, 2009). His work illustrates the adaptability of engraving in addressing contemporary issues such as identity and social trauma.

Chuck Close (1940–2021), renowned for his large-scale portraits, revitalized mezzotint and photogravure by translating photographic grids into printed form. His art highlights the interplay between mechanical reproduction and individuality, a tension central to current debates in art pedagogy about technology and authenticity (Wye, 1998).

Kiki Smith (b. 1954) has used etching, aquatint, and lithography to explore themes of the human body, mythology, and gender. Smith's practice demonstrates how engraving can embody empathy and narrative, resonating with DT's principle of user-centered creativity (Benezra, 2001).

Christiane Baumgartner (b. 1967) bridges past and present by creating monumental woodcuts based on digital video stills. Her work represents a dialogue between ancient technique and digital culture, directly echoing DT's logic of prototyping and recontextualization (Baumgartner, 2008).

Parallel to these Western innovations, the **Japanese school of printmaking** offers a different but equally influential trajectory. **Katsushika Hokusai (1760–1849)**, with his celebrated *The Great Wave off Kanagawa*, demonstrated how woodblock printing could merge formal innovation with popular culture, influencing European impressionism and beyond (Clark, 2013). **Utagawa Hiroshige (1797–1858)** further transformed the landscape genre, employing perspective and atmospheric effects that reshaped global artistic perception (Marks, 2012). In the twentieth century, **Yozo Hamaguchi (1909–2000)** developed mezzotint as a modern expressive medium, merging Japanese aesthetics with Western printmaking traditions (Berry, 2004).

Together, Western contemporary and Japanese traditions emphasize how engraving is a medium of cross-cultural innovation. They also highlight how educational models must adapt to incorporate both traditional craftsmanship and modern interdisciplinary creativity.

Kazakhstani School of Engraving as a National Context

Within Kazakhstan, engraving developed under unique cultural conditions, where national mythology, epic traditions, and modernist experimentation converged. **Kulakhmet Kozhykov (1919–1989)** was among the first Kazakh artists to work in **woodcut (ксилография)**, introducing the technique into the national art scene. His works often drew upon mythological narratives and epic symbolism, aligning with global traditions while maintaining a distinct cultural identity (Balgimbayev, 2011).

Isatai Isabayev became recognized for his mastery of **color engraving**, enriching Kazakh printmaking with polychromatic expressiveness. His prints demonstrated how traditional ornamentation could be combined with modern color sensibilities, offering new pedagogical pathways for teaching both technical and aesthetic dimensions of engraving.

The contemporary period brought new voices such as **Batukhan Baymen** and **Temirkhan Ordabekov**, both of whom focus on **linocut** as their primary medium. Baymen often explores mythological themes through innovative visual strategies, integrating modern technology into traditional techniques. Ordabekov emphasizes compositional experimentation, producing linocuts that are both rooted in Kazakh heritage and attuned to global artistic dialogues.

The Kazakh school thus embodies a process of **adaptation and innovation**. By working across techniques—woodcut, color engraving, linocut—Kazakh artists illustrate how printmaking can preserve cultural narratives while opening space for experimentation. For pedagogy, their practices emphasize the value of integrating local identity into global frameworks, aligning naturally with the principles of Design Thinking.

Design Thinking and Art Education

Design Thinking (DT) has emerged as a transformative methodology in education, emphasizing empathy, ideation, prototyping, and testing (Brown, 2009; Liedtka, 2018). Its application in design and STEM disciplines is well-documented, but its potential in art education—particularly in engraving—remains underexplored. Scholars note that DT fosters **creative confidence**, encourages students to **embrace failure as part of learning**, and promotes **collaborative problem-solving** (Plattner, Meinel, & Leifer, 2011).

When applied to art pedagogy, DT provides a structured way to balance **tradition and innovation**. For example, students can empathize with cultural narratives, define challenges in representing them visually, generate ideas through experimentation, prototype compositions in engraving, and test outcomes through iterative practice. This approach transforms engraving from a purely technical discipline into a dynamic educational tool that cultivates both technical skills and creative problem-solving.

Despite its potential, there is little empirical research on DT's integration into printmaking education. This gap highlights the need for systematic study, which this article addresses by linking historical and cultural traditions of engraving with innovative pedagogical frameworks.

Table 1. Comparison of Traditional and Innovative Approaches to Teaching Engraving

Aspect	Traditional Approach	Innovative Approach (Design Thinking)
Goal	Technical mastery, repetition	Creativity, critical thinking, problem-solving
Method	Copying established models	Empathy, ideation, prototyping, testing
Student Role	Passive recipient of knowledge	Active co-creator of artistic solutions
Outcome	Skilled reproduction of forms	Original works integrating tradition and innovation
Cultural Context	Limited integration of heritage	Explicit incorporation of cultural narratives

Synthesis

The literature reveals that engraving, across its diverse traditions, has always balanced technical rigor with cultural and conceptual innovation. From Dürer’s intellectual symbolism and Goya’s social critique to Hokusai’s transcultural influence and Kozhykov’s mythological woodcuts, engraving demonstrates an enduring capacity for reinvention. Yet, pedagogy often lags behind this dynamism, remaining anchored in repetition and technical mastery. The integration of **Design Thinking** offers a pathway to close this gap, enabling educators to honor tradition while fostering creativity, criticality, and intercultural understanding. This theoretical framework underpins the methodology and results that follow in the next section.

SECTION 3: METHODOLOGY AND RESEARCH RESULTS

679

The methodological design of this research was shaped directly by the challenges identified in the introduction and the theoretical insights presented in the literature review. As previous studies in art education have demonstrated, traditional approaches to engraving—whether linocut, etching, or lithography—tend to emphasize technical mastery through repetition and copying, often neglecting opportunities for creativity and problem-based learning (Griffiths, 1996; Ivins, 1953; Hults, 1986). To address this gap, the study implemented **Design Thinking (DT)** as an experimental pedagogical framework over a six-month period, from January to June 2025, within the Faculty of Arts at Abai Kazakh National Pedagogical University.

The study involved 77 students enrolled in bachelor’s and master’s programs in Art Education and Graphic Arts. Participants were divided into two groups: one received traditional instruction, while the other engaged in DT-based pedagogy. Both groups studied linocut, etching, and lithography, which were selected because of their pedagogical importance and relevance to Kazakh and global traditions. The aim was not to replace technical training but to investigate whether DT could enhance creativity, cultural integration, and student engagement without reducing technical quality.

The methodological framework followed the five stages of DT (Brown, 2009; Liedtka, 2018; Plattner, Meinel, & Leifer, 2011), carefully adapted for art education. In the **empathize** stage, students engaged with cultural materials, including Kazakh mythology and works of Kozhykov, Isabayev, Baymen, and Ordabekov, as well as international masters such as Dürer, Goya, and Hokusai. This process aligns with Carroll et al. (2010), who emphasize that empathy fosters deeper engagement and problem ownership in creative education. The **define** stage

required students to articulate artistic challenges, such as how to reimagine a mythological symbol in a modern linocut. This approach reflects Cross (2011), who argues that problem framing is central to design-based learning.

During **ideation**, students generated multiple solutions through sketching, brainstorming, and collaborative exercises. The literature shows that DT promotes divergent thinking and encourages risk-taking (Rauth, Köppen, Jobst, & Meinel, 2010), both of which were evident as students experimented with unconventional motifs and color schemes. The **prototype** stage saw students producing trial engravings in linocut, etching, and lithography. Unlike traditional pedagogy, where one final piece is emphasized, the DT approach normalized iteration and experimentation, echoing findings from Johansson-Sköldberg, Woodilla, and Çetinkaya (2013) that prototyping is a critical pedagogical tool for building creative confidence. Finally, in the **test** stage, students presented their works in critique sessions and small exhibitions, receiving feedback from peers and instructors. This cycle reflects Liedtka's (2018) observation that testing in DT serves as a dialogue with the audience, reinforcing communication as a central function of creative practice.

The results of this six-month implementation were significant. Qualitative analysis of student portfolios revealed that engravings produced under the DT framework demonstrated greater originality, stronger conceptual grounding, and deeper integration of cultural motifs. For example, one linocut reimaged the legendary *tulpar* horse as a symbol of modern ecological resilience, while another lithograph fused ornamental Kazakh patterns with urban landscapes. These results echo Bouchard (2016), who noted that DT stimulates students' ability to generate culturally resonant solutions in art education contexts.

Quantitative findings reinforced these observations. Rubric-based assessments showed that the DT group achieved higher scores in creativity (8.7/10) and critical thinking (8.2/10), compared to the control group (6.4/10 and 6.0/10 respectively). Attendance and active participation were also higher in the DT cohort (92% vs. 74%). Most notably, 78% of DT students integrated mythological or ornamental motifs into their engravings, compared to only 32% in the traditional group. These findings are consistent with Rauth et al. (2010), who found that DT increases students' confidence in risk-taking and their capacity to incorporate personal and cultural narratives into creative output.

**Table 2. Comparative Results of Traditional vs. DT-based Engraving Education
(January–June 2025)**

Criteria	Traditional Teaching	DT-based Teaching	Improvement (%)
Technical mastery	High	High	–
Creativity	Moderate (6.4/10)	Very High (8.7/10)	+35%
Critical thinking	Low (6.0/10)	High (8.2/10)	+28%
Student engagement	Moderate (74%)	Very High (92%)	+40%
Cultural integration	Limited (32%)	Strong (78%)	+50%
Collaborative learning	Minimal	Strong (85%)	–
Interdisciplinary awareness	Rare	Frequent (70%)	–

The diagrams reinforce these trends. In creativity development, the control group showed only gradual progress (rising from 4 to 6 over the semester), while the DT group rose sharply (from 4 to 9). A similar pattern occurred in critical thinking, where the control group improved modestly (from 4 to 6), while the DT group advanced significantly (from 5 to over 8). These findings align with Johansson-Sköldberg et al. (2013), who emphasize that iterative prototyping fosters accelerated learning outcomes in creative education.

In sum, the six-month implementation of DT in teaching linocut, etching, and lithography demonstrated that innovative pedagogy does not compromise technical mastery but instead enhances it by embedding cultural integration, creativity, and critical thinking. These findings confirm what the literature suggests about DT's potential (Brown, 2009; Liedtka, 2018; Cross, 2011) while offering new evidence in the specific domain of engraving education in Kazakhstan. They also prepare the ground for the discussion section, where these results will be situated within global art education practices and their implications will be explored more fully.

SECTION 4: DISCUSSION AND CONCLUSION

The results of the six-month experiment conducted from January to June 2025, which introduced **Design Thinking (DT)** into the teaching of linocut, etching, and lithography, demonstrate that innovative pedagogy can both preserve technical mastery and expand the creative and cultural horizons of art education. As established in the introduction, the central research problem was the lack of pedagogical frameworks in engraving education that integrate tradition with innovation. The theoretical background demonstrated that engraving, across its European, Japanese, and Kazakh trajectories, has historically advanced when it combined technical rigor with cultural meaning (Griffiths, 1996; Ivins, 1953; Hulst, 1986). The methodology section confirmed that DT provides a structured approach to achieving such synthesis.

The key finding—that students in the DT-based group achieved higher levels of creativity, critical thinking, and cultural integration without sacrificing technical quality—directly addresses concerns in the literature. Scholars have long noted that traditional printmaking pedagogy risks becoming overly technical and detached from broader intellectual or cultural contexts (Griffiths, 1996; Ivins, 1953). By shifting emphasis from reproduction to problem framing, ideation, and iteration, DT revitalizes the educational process, aligning with Cross's (2011) argument that design thinking transforms learners into problem-solvers rather than passive executors. The evidence from Kazakhstan confirms that this transformation is not limited to product design or engineering, where DT is most often applied (Johansson-Sköldberg et al., 2013), but is equally effective in fine arts education.

Comparison with international practices reveals both commonalities and distinctive contributions. In Europe, engraving evolved through figures like Dürer, Goya, Kollwitz, and Picasso, each of whom expanded the medium's purpose. Goya, for instance, demonstrated that etching could serve as social critique (Tomlinson, 1994), while Kollwitz used linocut for humanist empathy (Prelinger, 1992). The DT group in this study reflected similar impulses: students used engraving to address ecological themes, urban identity, and social concerns, thereby continuing the tradition of printmaking as a medium of reflection and critique.

Contemporary Western printmakers such as William Kentridge and Christiane Baumgartner illustrate how engraving adapts to interdisciplinary and digital contexts (Rosenthal, 2009; Coldwell, 2015). The iterative prototyping observed in this study mirrors Baumgartner's working method of translating digital stills into monumental woodcuts, while the emphasis on narrative echoes Kentridge's socially engaged etchings. In this sense, Kazakh students participating in the DT framework were engaging in practices consistent with global innovations, but the themes they explored—Kazakh mythology, epic heroes, ornamental traditions—were uniquely local. This combination of global method and local content is the distinctive contribution of this study, confirming Bouchard's (2016) argument that DT is most effective when adapted to specific cultural contexts.

The Japanese tradition of *ukiyo-e*, epitomized by Hokusai and Hiroshige, demonstrates how printmaking has historically been both technically innovative and culturally communicative (Clark, 2017; Trede & Bichler, 2015). Similarly, the DT-based approach in Kazakhstan redefined engraving as a communicative act. When students presented and tested their prototypes in peer critique sessions and small exhibitions, they treated engraving not merely as a technical exercise but as a dialogue with audiences. This reinforces Liedtka's (2018) insight that testing in DT creates cycles of communication, which is essential in creative practice.

The specific contributions of the Kazakh school of engraving are particularly important in this discussion. Kozhykov's engagement with woodcut opened possibilities for integrating mythological imagery; Isabayev's experiments with color engraving expanded the expressive palette; Baymen and Ordabekov's linocuts represent the continuation of tradition with contemporary sensibilities. By embedding DT into their learning process, students were able to reinterpret these legacies in novel ways. For example, by reimagining the *tulpar* horse as a modern ecological symbol, students demonstrated how cultural motifs can evolve while maintaining their roots. This aligns with Carroll et al. (2010), who argue that empathy-driven design allows learners to reinterpret traditions for contemporary needs.

The broader pedagogical implications are significant. First, the results demonstrate that DT does not undermine technical skill—students in both groups achieved high technical proficiency in linocut, etching, and lithography—but rather complements it with enhanced creativity and cultural awareness. Second, the findings support the argument of Rauth et al. (2010) that DT builds creative confidence, enabling students to take risks and explore beyond conventional limits. Third, the localization of DT in the Kazakh context illustrates how global methodologies can be adapted to serve national identity and cultural continuity, echoing Plattner, Meinel, and Leifer's (2011) assertion that DT is flexible and context-sensitive.

At the same time, limitations of the study must be acknowledged. The sample was confined to one institution and one six-month period. Broader application across multiple art schools in Kazakhstan and Central Asia would provide more comprehensive data. Furthermore, while the study focused on linocut, etching, and lithography, future research should explore how DT might apply to other printmaking techniques such as mezzotint or screen printing, as well as digital-analog hybrids. Another limitation is the reliance on self-reported measures of creativity and engagement; while supported by qualitative evidence, these could be complemented in future research by longitudinal tracking of graduates' professional development.

Despite these limitations, the contribution of this research is substantial. It not only fills the gap identified in the introduction—namely, the lack of innovative pedagogical frameworks in engraving education—but also situates Kazakhstan within a global dialogue on art education. By demonstrating how DT can be applied to traditional techniques while integrating local mythology and ornament, the study positions Kazakh printmaking as both a custodian of heritage and a participant in contemporary global innovation. The originality of this contribution lies in its intercultural synthesis: DT is a global method, but its application to Kazakh engraving creates outcomes that are simultaneously universal in approach and unique in content.

In conclusion, this study confirms that **Design Thinking provides a powerful methodology for revitalizing engraving pedagogy**. It bridges the gap between tradition and innovation, ensures that students master technical skills while also developing creativity and critical thinking, and allows cultural heritage to be reinterpreted for contemporary relevance. The integration of DT into linocut, etching, and lithography classes in Kazakhstan not only

improved measurable outcomes such as creativity and engagement but also reaffirmed engraving's role as a medium of cultural communication. The implications extend beyond Kazakhstan: educators worldwide can draw on this model to enrich art education with approaches that are empathetic, iterative, and culturally grounded (Johansson-Sköldberg et al., 2013; Coldwell, 2015). Future research should extend this work across more diverse institutions and timeframes, as well as explore the integration of digital technologies into the DT framework. Nevertheless, the evidence presented here strongly suggests that DT is not an external imposition but an approach that resonates deeply with the iterative and experimental spirit of engraving itself.

References

- Benezra, N. (2001). *Kiki Smith*. San Francisco Museum of Modern Art.
- Berry, P. (2004). *Yozo Hamaguchi: Master of Mezzotint*. Fine Arts Press.
- Brown, T. (2009). *Change by design: How design thinking creates new alternatives for business and society*. Harper Business.
- Carroll, M., Goldman, S., Britos, L., Koh, J., Royalty, A., & Hornstein, M. (2010). Destination, imagination and the fires within: Design thinking in a middle school classroom. *International Journal of Art & Design Education*, 29(1), 37–53. <https://doi.org/10.1111/j.1476-8070.2010.01632.x>
- Clark, T. (2017). *Hokusai: Beyond the great wave*. Thames & Hudson / British Museum.
- Coldwell, P. (2015). Hybrid practices within printmaking. *Digital Creativity*, 26(3–4), 193–203. <https://doi.org/10.1080/14702029.2015.1094241>
- Cross, N. (2011). *Design thinking: Understanding how designers think and work*. Berg.
- Griffiths, A. (1996). *Prints and printmaking: An introduction to the history and techniques* (2nd ed.). University of California Press.
- Hults, L. C. (1986). *The print in the Western world: An introductory history*. University of Wisconsin Press.
- Ivins, W. M. (1953). *Prints and visual communication*. Harvard University Press.
- Johansson-Sköldberg, U., Woodilla, J., & Çetinkaya, M. (2013). Design thinking: Past, present and possible futures. *Creativity and Innovation Management*, 22(2), 121–146. <https://doi.org/10.1111/caim.12023>
- Liedtka, J. (2018). Why design thinking works. *Harvard Business Review*, 96(5), 72–79.
- Plattner, H., Meinel, C., & Leifer, L. (Eds.). (2011). *Design thinking: Understand – improve – apply*. Springer.
- Prelinger, E. (1992). *Käthe Kollwitz*. National Gallery of Art.
- Rosenthal, M. (2009). *William Kentridge: Five themes*. San Francisco Museum of Modern Art.
- Rauth, I., Köppen, E., Jobst, B., & Meinel, C. (2010). Design thinking: An educational model towards creative confidence. In *Proceedings of the 1st International Conference on Design Creativity (ICDC 2010)* (pp. 1–8). Kobe, Japan.
- Sultan, T., & Storr, R. (2014). *Chuck Close prints: Process and collaboration* (Rev. ed.). Prestel.
- Trede, M., & Bichler, L. (2015). *Hiroshige: One hundred famous views of Edo*. Taschen.
- Weitman, W. (2003). *Kiki Smith: Prints, books & things*. The Museum of Modern Art.
- Wye, D. (2011). *A Picasso portfolio: Prints from The Museum of Modern Art*. The Museum of Modern Art.

Kazakh artists (confirmations):

Isabaev turned the word into a picture. Сөзді суретке айналдырған Исабаев. <https://zhasalash.kz/news/sozd-suretkе-aynaldirgan-isabaev-d62859/>

And again about the nomads. И снова о номадах. <https://kazpravda.kz/n/i-snova-o-nomadah/>
Khojikov Kulakhmet (1914-1986). <https://antika.kz/product-category/zhivopis-i-grafika/hudozhniki-a-ya/hodzhikov-kulahmet-1914-1986/>

The son of his people: Temirkhan Ordabekov has been engaged in graphics all his life, drawing the image of a person. <https://vecher.kz/ru/article/syn-svoego-naroda-vsiu-jizn-temirhan-ordabekov-zanimaetsia-grafikoi-risuia-obraz-cheloveka.html>

EFFECTS OF POLYPROPYLENE AND POLYSTYRENE MICROPLASTICS ON HEPG2 CELL LINE

K.R.Padma

Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila
Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP.
Orcid No:0000-0002-6783-3248.

ABSTRACT

Microplastics have garnered significant attention owing to their widespread and copious presence in our daily existence. They have been found in common household commodities like seafood, tap water, water bottles, sugar, salt, honey, and food items packaged in plastic. These microscopic particles can enter the body and go to internal organs like the liver and kidney, which can negatively impact cellular functions. Liver cells (Hep G2) were employed to investigate the possible impact of Polypropylene microplastics (PP-MPs) and Polystyrene microplastics (PS-MPs) on toxicity. When cells were exposed to PP-MPs and PS-MPs, there was a notable decrease in cellular proliferation and also in viability of HepG2 cell line as assessed by MTT assay. The acetone extract of PP-MPs (100µg/mL) shows that the highest effect on viability of cells compared to the other dilutions. This study provides fundamental insights into the co-toxicity of TPHP and PS micro/nanoplastics in HepG2 cells, which is crucial for validating the potential risk of combined toxicity in humans.

Keywords: Microplastics, Nanoplastics, HepG2, MTT assay, Household commodities.

HYPOSTASIS, SYMMETRICAL AND ASYMMETRICAL INTERMITTENT IMAGES

İPOSTASA, SİMMETRİK VƏ ASİMMETRİK FASILƏLİ ŞƏKİLLƏR

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi

Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Azərbaycan şeirinin ritmik hissələrində sözlərin avazlı vurğu ilə deyilməsi müşahidə edilir. Durğu heca qruplarının müəyyən qayda ilə düzülüşünə deyilir. Azərbaycan dilində durğu intonasiyadan güc alır ki, bu da öz növbəsində şeir nitqinin ifadəliliyi və dəqiqliyini təmin edir. Vurğu türk dillərində ritm vasitəsi kimi mühüm rol oynayır. Türk dillərində vurğu sözün son hecası üzərinə düşür. Sonuncu söz isə avazlı və ya musiqili vurğu ilə deyilir. Qədim türk dillərində təkə saitlərin yox, samitlərin də alliterasiyası geniş yayılmışdır. Sezura şeir misrasında yaranan sintaktik fasilədir. Ədəbiyyatşünaslara görə, misra boyu ritmik hissələrin (durğuların) qruplaşması 3 cürdür:

1. Simmetrik durğulu şəkillər: Ritmik hissələr bərabər olur. Məsələn $4+4=8$
2. Asimmetrik durğulu şəkillər: Müxtəlif həcmli heca qrupları olur. Azərbaycan dilində asimmetrik durğu sayı daha çoxdur.
3. İpostasa: Eyni bir şeirdə müxtəlif bölgülü misraların bir-birini təqib etməsidir. Petikada buna ipostasa deyilir: Məsələn: $5+3=8$; $4+3=7$ və s. Yəni: Müxtəlif növ durğuların bir-birini əvəzləməsi olan ipostasa şeirdə sanki musiqi əlvanlığı yaradır. İpostasa hadisəsi antik türk şeir üsülüdür.

Azərbaycan şeirində heca vəzninin 14 şəkli işlədilib. Azərbaycan şeirində durğuların işlədilməsinin belə bir xüsusiyyəti vardır. Adətən şeirin I misralarında durğular necə qurulursa, digər misralarda da bu gözlənilir.

Açar sözlər: fasilə, simmetrik, assimetrik, ipostasa, şeir

Abstract:

In the rhythmic parts of Azerbaijani poetry, words are pronounced with voiced stress. Punctuation refers to the arrangement of syllable groups in a certain order. In Azerbaijani, punctuation gains strength from intonation, which in turn ensures the expressiveness and accuracy of poetic speech. Stress plays an important role as a rhythmic tool in Turkic languages. In Turkic languages, the stress falls on the last syllable of the word. The last word is pronounced with voiced or musical stress. In ancient Turkic languages, alliteration of not only vowels, but also consonants is widespread. Caesura is a syntactic break that occurs in a verse of poetry. According to literary scholars, there are 3 types of grouping of rhythmic parts (punctuations) along the line:

1. Symmetrical punctuated forms: Rhythmic parts are equal. For example, $4+4=8$
2. Asymmetrical punctuated forms: There are groups of syllables of different sizes. The number of asymmetrical punctuations in Azerbaijani is greater.
3. Hypostasis: This is the succession of lines with different divisions in the same poem. In petika, this is called hypostasis: For example: $5+3=8$; $4+3=7$, etc. That is: Hypostasis, which is the replacement of different types of punctuations, creates a musical color in the poem. Hypostasis is an ancient Turkish poetic style.

14 forms of syllabic meter are used in Azerbaijani poetry. There is such a feature of the use of punctuations in Azerbaijani poetry. Usually, the same way punctuations are established in the first lines of the poem, this is expected in other lines as well.

687

Keywords: pause, symmetrical, asymmetrical, hypostasis, poetry

Ədəbiyyatşünaslar haqlı olaraq deyirlər ki, məxsus olduğu dildən kənarda vəzn mövcud ola bilməz. Şeir poetik dildir, onun canı da, ruhu da aid olduğu dilin (milli dilinin-U.K.) fonetik təbiəti, ahəng və tələffüz xüsusiyyətdir. Məsələn: Heca vəzninin əlamətləri əsasında formalaşan və yaranan Azərbaycan şeirinin ritm vasitələri Azərbaycan dilinin fonetik quruluşunu, təbiətini özündə ehtiva edir. Şeir poetik nitqdır. Poetik nitq də adi danışq dilindən ritm ilə fərqlənir. Şeir ritmini yaradan da misrada vurğulu və vurğusuz hecaların müəyyən qanunauyğunluq əsasında növbələşməsidir.

Əksər ədəbiyyatşünaslar 2 şeir sisteminin olması qənaətinəndirlər:

- Sillabik metrik sistem: heca qruplarının müəyyən simmetriya əsasında qurulmasıdır.
- Tonik şeir sistemi:

Azərbaycan poeziyasında ritm vasitəsilə aşağıdakılar müəyyən edilir:

- Durğu (bölgü),
- Qafiyə
- Alliterasiya
- Vurğu
- Assonans

- Paralelizm
- İntonasiya

Musiqisiz olsa da, şeirdə ritm və ahəng vardır. Şeiri, onun ritmini musiqi müəyyənləşdirmir, bu dilin tələbindən irəli gəlir. Şeirdə ritm saitlərin uzun və qısalığı ilə yaranır. Şeirdə ritm durğular vasitəsilə yaranır. Durğu heca vəznli şeirin özül ritm vasitəsidir, həm də ilkin ölçü vahididir. Ölçü vəznə əsaslanır. Vəzn də ritmi müəyyənləşdirir. Ritmi də əmələ gətirən durğular, yəni fasilələrdir. Durğular sözlər arasına düşür. Durğunun mövcudluğu ritmin əsasını qoyur. Durğunun (fasilələrin) müəyyən simmetriya ilə misrada ardıcıl təkrarı ritmi əmələ gətirir. Ümumiyyətlə, türk dillərində vurğu sözün son hecası üzərinə düşür. Türk dillərində vurğu intensiv xarakter daşımır.

Azərbaycan şeirinin ritmik hissələrində sözlərin avazlı vurğu ilə deyilməsi müşahidə edilir. Durğu heca qruplarının müəyyən qayda ilə düzülüşünə deyilir. Azərbaycan dilində durğu intonasiyadan güc alır ki, bu da öz növbəsində şeir nitqinin ifadəliliyi və dəqiqliyini təmin edir. Vurğu türk dillərində ritm vasitəsi kimi mühüm rol oynayır. Türk dillərində vurğu sözün son hecası üzərinə düşür. Sonuncu söz isə avazlı və ya musiqili vurğu ilə deyilir. Qədim türk dillərində təkcə saitlərin yox, samitlərin də alliterasiyası geniş yayılmışdır.

Sezura şeir misrasında yaranan sintaktik fasilədir. Ədəbiyyatşünaslara görə, misra boyu ritmik hissələrin (durğuların) qruplaşması 3 cürdür:

1.Simmetrik durğulu şəkillər: Ritmik hissələr bərabər olur. Məsələn $4+4=8$

2. Asimmetrik durğulu şəkillər: Müxtəlif həcmli heca qrupları olur. Azərbaycan dilində asimmetrik durğu sayı daha çoxdur.

3. İpostasa: Eyni bir şeirdə müxtəlif bölgülü misraların bir-birini təqib etməsidir. Petikada buna ipostasa deyilir: Məsələn: $5+3=8$; $4+3=7$ və s. Yəni: Müxtəlif növ durğuların bir-birini əvəzləməsi olan ipostasa şeirdə sanki musiqi əlvanlığı yaradır. İpostasa hadisəsi antik türk şeir üslubudur.

Azərbaycan şeirində heca vəzninin 14 şəklisi işlədilib. Azərbaycan şeirində durğuların işlədilməsinin belə bir xüsusiyyəti vardır. Adətən şeirin I misralarında durğular necə qurulursa, digər misralarda da bu gözlənilir.

Ədəbiyyat:

- 1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı
2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov, (2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çarşıoğlu
3. Məmməd Əliyev, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı
4. Məhəmmədli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı
- 5.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı
6. Rafiq Yusifoğlu, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı

**THE PEAK OF THE TEACHING MISSION: PROFESSOR MAHIRA
HUSEYNOVA'S ROLE IN THE FORMATION OF YOUNG GENERATIONS AND IN
LITERARY GREATIVITY**

**Müəllimlik missiyasının zirvəsi: Professor Mahirə Hüseynovanın gənc nəsillərin
formalaşmasında və ədəbi yaradıcılığında rolu**

Aygün İsmayılova

P.ü.f.d, dosent

ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi

[https\\ orcid.org\:](https://orcid.org/0000-0003-1214-600X) 0000-0003-1214-600X

Xülasə

Məqalədə professor Mahirə Hüseynovanın pedaqoji, idarəçilik və ədəbi-bədii fəaliyyəti, gənc nəslin formalaşmasında rolu araşdırılır. Onun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən beynəlxalq təhsil mübadilələri universitetin inkişafına mühüm töhfə vermişdir. Şərlərində vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq, xüsusilə də doğulub boya-başa çatdığı Dərələyəz sevgisi xüsusi yer tutur.

Açar sözlər: Mahirə Hüseynova, ədəbiyyat, beynəlxalq əməkdaşlıq, müəllimlik missiyası, Dərələyəz, ədəbi-bədii fəaliyyət

**Öğretmenlik Misyonunun Zirvesi: Profesör Mahire Hüseynova'nın Genç Nesillerin
Şekillenmesinde ve Edebi Yaradıcılığındaki Rolü *Merkezi***

689

Özet

Makalede, Profesör Mahire Hüseynova'nın pedagojik faaliyetlerinin farklı yönleri, yöneticilik becerileri ve edebî-sanatsal yaratıcılığı incelenmektedir. Onun genç neslin şekillenmesinde ve millî-manevî değerlere bağlılığın aşılmasında önemli rolü özellikle vurgulanmaktadır. Mahire Hüseynova'nın girişimleriyle hayata geçirilen uluslararası eğitim değişim programları, üniversitenin bilim ve öğretim hayatına yeni bir soluk getirmiş, küresel bilim ortamına entegrasyonu güçlendirmiştir. Yaratıcılığında vatanseverlik, doğduğu topraklara sevgi, millî kimlik ve hümanist düşünceler ana tema olarak öne çıkmaktadır. Özellikle de yazarın Dərələyəz diyarına olan bağlılığı, şiirlerinde güçlü bir sanatsal ifade bulmakta ve okuyucuda memleket sevgisini daha da pekiştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mahire Hüseynova, pedagojik faaliyet, uluslararası işbirliği, öğretmenlik misyonu, Dərələyəz, edebî-sanatsal yaratıcılık

Abstract

This article explores the pedagogical, administrative and literary activities of Professor Mahira Huseynova and her role in shaping the younger generation. Through her initiative, international academic cooperation was established with universities in Europe and Asia, enabling mutual exchanges of students and faculty. Her poetry reflects themes of teaching mission, patriotism, and a deep attachment to her native land, Daralayaz.

Keywords: Mahira Huseynova, literature, international cooperation, teaching mission, Daralayaz, literary- artistic activity

Giriş

Müəllimlik missiyası insan həyatında ən uca dəyərlərdən biridir. Müəllim yalnız bilik verən deyil, həm də mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri aşılayan şəxsiyyətdir. Azərbaycan pedaqoji mühitində bu missiyanı layiqincə daşıyan, elm və ədəbiyyat sahəsində öz sözünü demiş professor Mahirə Hüseynova həm pedaqoq, həm də ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə seçilən ziyalılardandır. O, uzun illərdir ki, Universitetimizin məsul vəzifələrində fəaliyyət göstərərək həm təhsilə, həm də mədəniyyətə töhfələr vermişdir.

1. Pedaqoji və idarəçilik fəaliyyəti

Professor Mahirə Hüseynova onilliklər ərzində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, yüzlərlə tələbə yetişdirmişdir. Hələ Filologiya fakültəsində dekan vəzifəsində işləyən zaman onun rəhbərliyi ilə həmin fakültədə innovativ tədris metodları tətbiq olunmuş, tələbələrin yaradıcılıq potensialının inkişafına şərait yaradılmışdır. Hazırda Mahirə xanımın Filologiya fakültəsində dekan vəzifəsində işləyən davamçısı Könül xanım bu missiyanın öhtəsindən layiqincə gəlir. Hal-hazırda Universitetimizdə Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor kimi fəaliyyət göstərən Mahirə xanım Universitetin beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsində mühüm rol oynayır. Onun təşəbbüsü ilə Avropa və Asiya ölkələrinin bir sıra ali məktəbləri ilə əməkdaşlıq müqavilələri bağlanmış, müəllim və tələbələrin qarşılıqlı təhsil mübadiləsi həyata keçirilmişdir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllim və tələbələri xarici universitetlərdə təlimlərdə iştirak edirlər. Eyni zamanda xarici Universitetlərin müəllim və tələbə heyəti də universitetimizlə müştərək işlər görür, mühazirələr oxuyur və təcrübələr keçirlər.

690

2. Səmimi və qayğıkeş münasibət

Mahirə xanım həmkarları və tələbələri ilə son dərəcə səmimi və qayğıkeş münasibət göstərir. O, hər zaman həmkarlarının fikirlərini diqqətlə dinləyir, onlara dəstək olur, peşəkar inkişaflarını təşviq edir. Tələbələrə qarşı isə xüsusi qayğı göstərir: onların həm akademik, həm də şəxsi inkişafını daim diqqətdə saxlayır. Bu səmimiyyət və qayğıkeşlik onun pedaqoji fəlsəfəsinin ayrılmaz hissəsidir və universitet mühitində hörmət və sevgi ilə əhatə olunur.

3. Ədəbi-bədii yaradıcılıq

Professor Mahirə Hüseynova yalnız alim və pedaqoq deyil, həm də şair kimi tanınır. Onun şeirləri humanizm, vətən sevgisi, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq və qadın duyğularının incə poetik ifadəsi ilə seçilir.

5. Dərələyəzdən elm zirvəsinə

Onun şəxsiyyətinin formalaşmasında doğulub boya-başa çatdığı Dərələyəz yurdu xüsusi rol oynamışdır. Bu elin saf təbiəti, zəngin mədəni mühiti Mahirə xanımın həm pedaqoji, həm də ədəbi yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. Onun şeirlərində Dərələyəzin təmiz havası, torpaq sevgisi, sadə insanların obrazına tez-tez rast gəlinir.

Nəticə

Professor Mahirə Hüseynovanın həyatı və fəaliyyəti müəllimlik missiyasının zirvəsinə yüksəlmiş bir ömür yolunun parlaq nümunəsidir. O, pedaqoji fəaliyyəti ilə gənclərin intellektual və mənəvi inkişafına, ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə isə milli poeziyanın zənginləşməsinə xidmət etmişdir. Mahirə xanımın həmkarlarına və tələbələrinə göstərdiyi səmimi münasibət və qayğıkeşlik onun şəxsiyyətinin ən qiymətli cəhətlərindən biridir. Onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən beynəlxalq əməkdaşlıq layihələri isə Azərbaycan təhsilinin dünyaya integrasiyasına mühüm töhfədir.

Ədəbiyyat

1. Sözüün hikməti(şeyrlər) Bakı, “Vətən” nəşriyyatı, 2012
2. Haqqa çağırən səs (şeyrlər) Bakı, “Vətən” nəşriyyatı, 2015
3. Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir, Bakı, Afpoliqraf mətbəəsi,2017
4. “Salam olsun (Vətənpərvərlik şeyrləri), Bakı, 2021
5. M.Quliyev “Azərbaycan pedaqogikasında şəxsiyyət və yaradıcılıq”,Elm və inkişaf, Bakı, 2021

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES IN THE CREATIVITY OF ASHIG AND
FOLK POETS: A CASE STUDY OF THE DƏRƏLYAZ REGION (MAHIRA
HUSEYNOVA'S POETRY)

AŞIQ VƏ EL ŞAİRLƏRİNİN YARADICILIĞININ DİL VƏ ÜSLUB
XÜSUSİYYƏTLƏRİ: DƏRƏLƏYƏZ MAHALI (MAHİRƏ HÜSEYNOVA
YARADICILIĞI NÜMUNƏSİ)

Məmmədova Nigar Oruc qızı

ADPU, XDM-nın müəllimi, ADPU-nun doktorantı

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-0401-3629>

Xülasə

Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri Dərəleyəz mahalı nümunəsi əsasında araşdırılması həmişə aparıcı xətt olmuşdur. Aşiq poeziyası Azərbaycan xalq ədəbiyyatının mühüm qolunu təşkil edir və onun bədii-estetik imkanlarının öyrənilməsi dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatımızın əsas məqsədi Dərəleyəz mahalı aşiq və el şairlərinin əsərlərində istifadə olunan leksik vahidləri, frazeoloji ifadələri, həmçinin morfoloji və sintaktik quruluş xüsusiyyətlərini Mahirə Nağıqızı yaradıcılığına əsaslanaraq müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Bu bölgənin şairlərinin yaradıcılığında dialekt sözləri və folklor üslubuna xas ifadə formaları geniş yayılmışdır və bu, öz əksini Mahirə xanımın yaradıcılığında da tapmışdır. Çünki belə dil elementləri yalnız poetik mətni zənginləşdirmir, həm də əsərlərə lokal rəng qataraq onların milli kimliyini ön plana çıxarır və aşiq poeziyasında ritmik quruluş, obrazlı ifadələr və semantik çalarlar üslubun fərdiliyini təmin etmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dərəleyəz mahalı aşiq və el şairlərinin dil və üslub xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi Azərbaycan folklorunun regional inkişaf mərhələlərini anlamağa, xalq poeziyasının dil zənginliyini və bədii ifadə imkanlarını daha dərinlən dəyərləndirməyə şərait yaradır və bu dəyərləri Mahirə Nağıqızının da yaradıcılığında görə bilərik.

Açar sözlər: aşiq poeziyası, dialektizm, Dərəleyəz, üslub xüsusiyyətləri, Mahirə Nağıqızı

Abstract

The study of the linguistic and stylistic features of Azerbaijani ashig and folk poets in the context of the Daralayaz region has always been of particular relevance for folklore and literary studies. Ashig poetry constitutes an important branch of Azerbaijani oral literature, and the investigation of its artistic and aesthetic potential holds special significance from both linguistic and literary perspectives. The main objective of this research is to identify the lexical units, phraseological expressions, as well as morphological and syntactic structures employed in the works of ashig and folk poets of the Dərəlyaz region, with a focus on the creativity of Mahira Nakhıqızı.

The poetry of the poets of this region widely incorporates dialectal words and stylistic elements characteristic of folklore, which are also vividly reflected in the works of Mahirə Nağıqızı. Such linguistic elements not only enrich the poetic text but also add a local color that highlights national identity. Moreover, rhythmic patterns, figurative expressions, and semantic nuances play a vital role in ensuring stylistic individuality in ashig poetry. The study of the linguistic and stylistic features of Daralayaz ashig and folk poets provides a deeper understanding of the regional stages of Azerbaijani folklore, as well as the richness and expressive possibilities of folk poetry, values that can also be clearly observed in the works of Mahirə Nağıqızı.

Keywords: ashig poetry, dialectisms, Daralayaz, stylistic features, Mahira Nakhıqızı

Mahirə xanımın yaradıcılığı və 'Ana' şeirinin təhlili

F.ü. f.d. , b/m, Həmidova Xəyalə Vaqif qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xarici Dillər Mərkəzi

ORCID ID 0009-0004-8189-77-41

Annotasiya

Açar sözlər: Azərbaycan poeziyası, lirika, fəlsəfi poeziya, qadın yaradıcılığı, ana obrazı, poetik üslub, insani dəyərlər.

Key words: Azerbaijani poetry, lyric, philosophical poetry, women's creativity, mother image, poetic style, human values.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan şiiri, lirik, felsefi şiir, anne imgesi, kadın yaratıcılığı, şiirsel üslup, insani deyerler.

Mahirə xanım müasir Azərbaycan poeziyasının özünəməxsus imzası, milli dəyərlərə, insani hisslərə və mənəvi aləmə həssas yanaşması ilə tanınan şairlərimizdənədir. Onun yaradıcılığı əsasən lirik-fəlsəfi mövzular üzərində qurulmuşdur. Şairin şeirlərində vətən sevgisi, ana dili, doğma torpaqla bağlılıq, insanın daxili aləminin ziddiyyətləri və saf duyğular mühüm yer tutur. O, sadə və aydın dil üslubu ilə oxucuya müraciət edir, lakin sadəliyin arxasında dərin fəlsəfi məna gizlənir. Mahirə xanımın poetik dünyasında qadın duyarlılığı, təmkinli kədər və ümidlə yoğrulmuş nikbinlik özünü göstərir. Bu xüsusiyyətlər onun yaradıcılığını oxucular üçün daha doğma və təsirli edir.

Şairin poeziyasında ən çox diqqət çəkən mövzulardan biri ana obrazıdır. Ana yalnız doğuran və böyüdən deyil, həm də müqəddəsliyə, şəfqətə, dözümlülüyə simvol kimi təqdim olunur. Mahirə xanımın şeirlərində ana insan üçün ilahi bir varlıq, həyatın dayaq nöqtəsi və insanlıq dəyərlərinin daşıyıcısıdır. Onun şeir yaradıcılığında ana obrazı həm fərdi, həm də ümumbəşəri anlam qazanır.

“Ana” şeirinin təhlili

Mahirə xanımın “Ana” şeiri poeziyamızda ən saf və ülvi duyğuları ifadə edən nümunələrdəndir. Şeirdə ana obrazı ucaldıqlaraq insan həyatının ən böyük dayacağı, məhəbbət mənbəyi kimi təqdim olunur. Müəllif ananı yalnız ailənin deyil, bütövlükdə millətin mənəvi sütunu kimi qavrayır. Şeirin emosional gücü onun səmimiyyətində və qəlbən deyilmiş misralarında gizlənir.

Şeirdə dil sadə, lakin təsirlidir. Ana ilə bağlı duyğular xalqın milli mentalitetindən qaynaqlanır: analar torpaq qədər müqəddəs, dil qədər əziz, vətən qədər doğma təsvir edilir. Müəllif ananı həm doğma ocağın istiliyi, həm də övladın mənəvi sığınacağı kimi təqdim edir.

Burada ana obrazı həm fərdi xatirələrin təcəssümü, həm də ümumi insanlıq dəyəri olaraq şərh olunur.

“Ana” şeirinin əsas poetik gücü onun emosional təsirindədir: oxucu şeiri oxuduqca ananın şəfqətini, mehribanlığını, yorulmaz zəhmətini hiss edir. Mahirə xanımın poetik üslubu buradakı lirizmi dərinləşdirir, sadə misralar böyük mənalar daşıyır.

Beləliklə, “Ana” şeiri yalnız bir övladın anaya ünvanladığı məhəbbət etirafı deyil, həm də bütün analara həsr olunmuş bədii bir abidədir. Bu şeir oxucuda həm minnətdarlıq, həm də təqdir hissi oyadır, insanın mənəvi dünyasına işıq salır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev İ. Azərbaycan poeziyasında ana obrazı. – Bakı: Elm və Təhsil, 2015. – 210 s.
2. Məmmədova S. Müasir Azərbaycan qadın şairlərinin yaradıcılıq xüsusiyyətləri. – Bakı: Qanun, 2018. – 185 s.
3. Həsənov R. Azərbaycan ədəbiyyatında lirik-fəlsəfi düşüncələr. – Bakı: Şərq-Qərb, 2020. – 240 s.
4. Quliyeva N. Ana motivi Azərbaycan poeziyasında // Ədəbiyyat və incəsənət jurnalı. – Bakı, 2017. – №4. – S. 45–52.
5. Əliyeva T. Şeir və insan: Lirik qəhrəman problemi. – Bakı: Elm, 2019. – 198 s.
6. Mahirə xanım. Seçilmiş şeirlər toplusu. – Bakı: Təhsil, müxtəlif illər.
7. Əlizadə Ə. Azərbaycan ədəbiyyatında qadın yaradıcılığı. – Bakı: Təhsil, 2016. – 176 s.

THE THEME OF "MOTHER"
IN MAHIRA NAGIGIZI'S WORK
MAHIRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA
“ANA” MÖVZUSU

Fəridə Səfəraliyeva

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-5759>

Açar sözlər: Şairə, ana sevgisi, elm fədaisi

Xülasə. Hər bir ziyalının cəmiyyət üçün əhəmiyyəti onun yalnız elmi və ya peşəkar fəaliyyəti ilə deyil, həm də insanlara bəxş etdiyi mənəvi dəyərlərlə ölçülür. Belə dəyərli ziyalılardan biri də şairə, alim Mahirə Nağıqızıdır. O, Azərbaycan ziyalı mühitində öz sözünü demiş, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq, vətənə, xalqa sədaqətlə xidmət edən simalardandır. Onun fəaliyyəti bir çox sahələri əhatə edir: müəllimlikdən tutmuş ədəbi yaradıcılığa, elmi tədqiqatlardan tutmuş istimai təşkilatlarda fəallığa qədər. Bu çoxsaxəli fəaliyyət Mahirə xanımı həm elm xadimi, həm də pedaqoq kimi fərqləndirir desək, yanılmırıq. Mahirə Nağıqızının rəhbərlik etdiyi layihələr, təşkil etdiyi tədbirlər, elmi əsərləri və apardığı maarifləndirici fəaliyyət Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm iz buraxmışdır.

Uzun illərdir ki, maarifçilik işinə xidmət edən Mahirə Nağıqızı sözün gücünə, təhsil və elmin cəmiyyət üçün açdığı yollara inanaraq bütün fəaliyyətini bu istiqamətə yönətməmişdir. O, sözün əsl mənasında Azərbaycan ziyalı qadınının təcəssümüdür. Mahirə Nağıqızının həyat və yaradıcılıq yolu gənc nəsə örnək, fəaliyyətləri isə cəmiyyətimiz üçün faydalı bir irs olaraq qalacaqdır. Mahirə Nağıqızı şeiriyyəti – hissə, düşüncəyə xidmət edən güclü bir poeziya dilidir. Xüsusilə, “Ana” obrazı onun poeziyasının əsas dayaqlarından biridir. “Ananın kitabı”nı vərəqləyəndə diqqətimi onun “Əllərin” şeiri çəkdi, şeir məni sanki analı günlərimə apardı. Aşağıdakı misralara nəzər yetirək:

O əllər yandırır ata ocağın,

O əllər çiyinə yükü qaldırır.

O əllər bizlərə sığal çəkibdir,

O əllər bizləri cəzalandırır.

Şeirlə Mahirə xanım demək istəyir ki, ana-həyatın başlanğıcı, ömrün ilk məktəbi, cəmiyyətin bünövrəsidir. Sözsüz ki, ana sevgisi insanın qəlbindəki ən təmiz və ölməz məbədghədir. Ana təkə övlad böyütmür, həm də sabahın vətəndaşını, gələcəyin şəxsiyyətini yetişdirir. Gələcəyin şəxsiyyətləri məhz Nazlı ananın ailəsində böyüyüb kamilləşdi. Mahirə xanımın “Anama” şeirində 1-ci bəndə diqqət yetirək:

Gəldiyim həməən ev, həməən ocaqdır,

Sənin qucağıntək, güvənli, isti.

Bilmirəm nə istək, nə umacaqdır,

Məni bura çəkir hər səfərustü.

Mahirə Nağıqızı yaradıcılığı ədəbiyyatımızın, təhsilimizin inkişafına sərf edən əsl ziyalılardandır. Onun məqalələri, hekayələri, kitabları dil və üslub baxımından böyük maraq doğurur. Mahirə xanımın bədii yaradıcılığında mənəvi saflıq və vətənpərvərlik ana xətt rolunu oynayır.

Sonda Mahirə Nağıqızının şeiri ilə tamamlamaq istərdim:

Beşiyindən məzaracan insanın

Həyatının tüm mənası bəllidi.

Nə yaşadı, nə yaratdı, nə umdu

O üz, bu üz təmənnası bəllidi.

Mahirə Nağıqızının şeirlərində, gördüyümüz kimi, elm, mədəniyyət və vətənpərvərlik, o cümlədən ailə sevgisi ahəngdar şəkildə birləşir. Şair kimi lirik duyğularla zənginləşən yaradıcılığı, alim kimi böyük səylə və sevgilə aparılan tədqiqatları, pedaqoq kimi gənclərə verdiyi təlim-tərbiyə onu Azərbaycan ədəbiyyatında əvəzolunmaz insana çevirib.

Mahirə Nağıqızı yaradıcılığına daim ilham, uğur, şöhrət və oxucu sevgisi arzulayıram.

Key words: Poetess, mother's love, science devotee

Summary. The importance of each intellectual for society is measured not only by his scientific or professional activities, but also by the moral values that he endows people with. One of such valuable intellectuals is the poetess, scientist Mahira Nagigizi. He has spoken his word in the intellectual environment of Azerbaijan, is loyal to national and spiritual values and is one of the people who serve the motherland and people faithfully. His activities cover many areas: from teaching to literary creativity, from scientific research to activity in istimai organizations. We will not be mistaken if we say that this multifaceted activity distinguishes Mahira as both a scientist and an educator. The projects led by Mahira Naghigizi, the events organized by her, her scientific works and her educational activities left an important mark in Azerbaijani literature.

Mahira Nagigizi, who has been serving the cause of enlightenment for many years, believed in the power of the word, the paths opened by education and Science for society and directed all her activities in this direction. She is the embodiment of an Azerbaijani intellectual woman in the truest sense of the word. Mahira Naghigizi's life and creative path will serve as an example for the younger generation, and her activities will remain a useful heritage for our society. Mahira Nagigizi is a powerful language of poetry that serves poetry – feeling, thought. In particular, the image of "Mother" is one of the main pillars of her poetry. When I leafed through my mother's book, my attention was drawn to her poem "hands on", the poem literally carried me into my maternal days. Let's take a look at the following verses:

Those hands burned father hearth,

Those hands raised the load to the shoulder.

Those hands are stroking us,

Those hands punished us.

In poetry, Mahira Khanum wants to say that mother is the beginning of life, the First School of life, the foundation of society. It goes without saying that maternal love is the purest and most immortal temple in a person's heart. A mother not only raises a child, but also brings up a citizen of Tomorrow, a personality of the future. It was in the family of a flirtatious mother that the personalities of the future grew up and became perfect. Let's pay attention to point 1 in Mahira Khanum's poem "To My Mother:

The house I came to is the hearth,
Your lapshe is tender, trusting, warm.
I do not know what desire, what hope,
Every journey that draws me here.

Mahira Nagigizi is one of the real intellectuals whose creativity is devoted to the development of our literature and education. His articles, stories, books are of great interest in terms of language and style. Spiritual purity and patriotism play the main role in Mahira's artistic creativity.

In conclusion, I would like to supplement it with a poem by Mahira Nagigizi:

From the cradle of the gravedigger man
All the meaning of his life is known.
What he lived, what he created, what he hoped for
That face, this face is obvious.

In the poems of Mahira Nagigizi, as we can see, science, culture and patriotism, including family love, are harmoniously combined. His creativity enriched with lyrical feelings as a poet, his research carried out with great effort and love as a scientist, his training and upbringing as a teacher have made him an indispensable person in Azerbaijani literature.

I wish Mahira Nagigizi constant inspiration, success, fame and love of readers to her work.

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO PRESCHOOL AGE CHILDREN
MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARA XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ

Aygün Qocayeva

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ORCID ID:0000-0002-6776-473X

XÜLASƏ

Dilin mənimsənilməsi, ümumiyyətlə, müəyyən yaşa qədər heç bir xüsusi səy tələb etmədən, ətrafdakı insanlarla ünsiyyətdə olarkən fərdlərin daxiletmələri ilə baş verən spontan bir prosesdir. Dilin öyrənilməsi dil qaydalarının, sistemlərinin və qanunauyğunluqlarının şüurlu şəkildə inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Yeni bir dil öyrənərkən, bilik öyrənmək və istifadə etmək şüurlu və səy tələb edən bir prosesdir. Son illərdə erkən uşaqlıq dövründə xarici dillərin tədrisi bütün dünyada mühüm mövzuya çevrilmişdir. Xarici dillərin tədrisi ilə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürülür. Bir fikrə görə, xarici dil tədrisində fərdlərin doğuşdan yeniyetməlik dövrünə qədər çevik beyin quruluşuna malik olduğu və bu çevikliyin yaşla birlikdə azaldığı, buna görə də xarici dil tədrisinə erkən yaşlardan başlamağın sərfəli olduğu irəli sürülür. Başqa bir fikir, uşaqların dilləri öyrənmək üçün proqramlaşdırıldığı və diskursları dinləməklə qavrama qabiliyyətinə sahib olmasıdır. Digər tərəfdən, bir qrup elm adamı erkən yaşda xarici dil öyrədilməsinin uşaqların idrak inkişafına mənfi təsir edəcəyini və uşaqların ana dilinin pozulması səbəbindən dil mənimsəmə proseslərinin ləngiyəcəyini irəli sürdü.

Xarici dil metodologiyasının çoxəsrlik tarixi boyunca biz onları öyrənən insanların ehtiyacları ilə bağlı daimi təkamülü müşahidə edirik. Məqsəd xalqlar arasında ünsiyyəti və qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etmək, dözümsüzlük və ksenofobiya ilə mübarizə aparmaqdır. Beləliklə, Avropa İttifaqı ölkələrində iki xarici dilə, həmçinin istəyə bağlı üçüncü, hətta dördüncü dilə yiyələnmək zərurətə çevrilib. Beləliklə, böyüklər tərəfindən xarici dillərin öyrədilməsi/öyrənilməsi zamanı hər hansı vaxt itkisinin qarşısını almaq üçün uşağı mümkün qədər erkən digər dillər və mədəniyyətlərlə tanış etmək yaxşıdır, çünki uşaqlar xarici dil öyrənmək üçün ən yaxşı bacarıqları erkən uşaqlıqdan əldə edirlər. Müəllimlər olaraq, uşaqların xarici dili uşaq bağçasından və ya ən geci ibtidai məktəbdə oyunlar, uşaq mahnıları və mahnılar vasitəsilə öyrənmələrini istəyirik; azyaşlı uşaqların beyin çevikliyi və onların artikulyar orqanlarının uyğunlaşma qabiliyyəti erkən uşaqlıqdan daha yaxşı istifadə olunur.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, oyunlar, xarici dilin öyrənilməsi, uşaq mahnıları, mahnı.

Summary

Language acquisition is a spontaneous process that occurs without any special effort until a certain age, with the input of individuals while communicating with people around them. Language learning involves the conscious development of language rules, systems and regularities. When learning a new language, acquiring and using knowledge is a conscious and effortful process. In recent years, teaching foreign languages in early childhood has become an important topic all over the world. Various ideas are put forward regarding the teaching of foreign languages. One view is that individuals have a flexible brain structure from birth to adolescence, and that this flexibility decreases with age, so it is beneficial to start foreign language teaching at an early age. Another view is that children are programmed to learn languages and have the ability to comprehend discourses by listening. On the other hand, a group of scientists have suggested that teaching a foreign language at an early age will negatively affect children's cognitive development and that language acquisition processes will be slowed down due to the disruption of children's native language.

Throughout the centuries-old history of foreign language teaching methodology, there has been a constant evolution linked to the needs of the people learning them. The goal is to promote communication and mutual understanding between peoples and to combat intolerance and xenophobia. Thus, in the countries of the European Union, mastery of two foreign languages, as well as a third or even an optional fourth language, has become a necessity. Thus, in order to avoid wasting time when teaching/learning foreign languages by/to an adult, it is best to familiarize the child with other languages and cultures as early as possible, because it is from early childhood that children acquire the best skills for learning a foreign language. As teachers, we want children to learn a foreign language from kindergarten or at the latest in primary school, through games, rhymes, and songs; the brain flexibility of young children and the adaptability of their articulatory organs are thus better exploited from early childhood.

Keywords: preschool education, games, learning a foreign language, children's songs, singing.

РЕЗЮМЕ

Освоение языка – это спонтанный процесс, который происходит без каких-либо специальных усилий до определённого возраста, при участии человека в общении с окружающими. Изучение языка предполагает осознанное освоение языковых правил, систем и закономерностей. При изучении нового языка приобретение и применение знаний – это осознанный и трудоёмкий процесс. В последние годы обучение иностранным языкам в раннем детстве стало важной темой во всём мире. Выдвигаются различные идеи относительно преподавания иностранных языков. Одна из точек зрения заключается в том, что мозг человека обладает гибкой структурой от рождения до подросткового возраста, и эта гибкость снижается с возрастом, поэтому полезно начинать обучение иностранным языкам в раннем возрасте. Другая точка зрения заключается в том, что дети запрограммированы на изучение языков и обладают способностью воспринимать речь на слух. С другой стороны, группа учёных предположила, что обучение иностранному языку в раннем возрасте негативно скажется на когнитивном развитии детей, а процессы усвоения языка будут замедлены из-за нарушения родного языка.

На протяжении многовековой истории методики преподавания иностранных языков постоянно развивалась, что было связано с потребностями людей, которые их изучают. Целью является содействие общению и взаимопониманию между народами и борьба с нетерпимостью и ксенофобией. Так, в странах Европейского Союза владение двумя иностранными языками, а также третьим или даже факультативным четвертым языком стало необходимостью. Таким образом, чтобы не тратить время при обучении/изучении иностранных языков взрослым, лучше всего знакомить ребенка с другими языками и культурами как можно раньше, потому что именно с раннего детства дети приобретают наилучшие навыки для изучения иностранного языка. Как учителя, мы хотим, чтобы дети изучали иностранный язык с детского сада или, самое позднее, с начальной школы, с помощью игр, стихов и песен; гибкость мозга маленьких детей и адаптивность их артикуляционных органов, таким образом, лучше всего используются с раннего детства.

Ключевые слова: дошкольное образование, игры, изучение иностранного языка, детские песни, пение.

Introduction

Foreign language teaching and learning is a constantly evolving field. From the traditional method to a (co-)actional approach, we are seeing a constant evolution of foreign language learning objectives in line with the needs of the public.

Thus, in the member countries of the European Union, mastery of two foreign languages, with a third or even a fourth option, has become a necessity. The same is true for our country. Therefore, in order to avoid wasting time when teaching/learning foreign languages to an adult learner, it is preferable to familiarize the child from an early age with other languages and cultures. As Hélène Vanthier points out: "A learner under the age of twelve is a person in the making and under construction. One of the most characteristic specificities of this group of learners is linked to the fact that children are developing in all areas, whether psychomotor, cognitive, affective, or linguistic." (2009: 17). For our part, we will try to see the importance of the role of this "development" in young people. But first, it would be better to take a closer look at how children begin to speak? What happens in their brains when they learn a language? Why and how to teach a foreign language to young people? (Rosen 2008:43).

Language Acquisition in Children

Of all the living beings on Earth, human beings are undoubtedly the ones that surprise us the most. From birth to death, their transformation throughout the different stages of their life is incessant: "We are first a newborn (the first month of life), then a baby (until about 2 years), then a toddler (until 5-6 years), then a child (until 11-12 years), then a pre-adolescent (until 13-14 years), then an adolescent (until 17-20 years), and finally an adult. Each of these moments intuitively corresponds to major stages of life" (Vanthier 2009: 17). In this study, our research will be limited to the period from the first month of life to the age of 12.

The Young Child and the Foreign Language

In her book "How Children Learn to Speak," Bénédicte de Boysson-Bardies explains that newborns are born with an innate gift for speaking all languages and states: "Acquiring a language requires associating sounds and meanings according to the phonological and syntactic rules of that language. First, the child must select sounds (phonetic segments or syllables) to build the sound repertoire of their language and visualize the combinations of these sounds. They must also assimilate the prosodic characteristics (accent, rhythm, and intonation) that connect the units into organized forms (words, phrases, sentences). The different languages spoken in the world differ in many ways. However, the child will only learn their mother tongue, or mother tongues in the case of bilingual families. (Boysson-Bardies 2010:54).

In the previous lines, we discussed the notion of a "critical period" for learning the mother tongue, but is there also a "critical period" for learning foreign languages? This is a question that has been asked for years. For some researchers like Penfield, Roberts and Lenneberg, there is a "critical period" because, according to them, the baby's brain is available for language learning during a specific period just before puberty. According to them, a child should not exceed 9 years of age for teaching/learning a foreign language, because then their brain becomes rigid. For teaching/learning a foreign language, one should not exceed 10 years of age because: "The best time to start learning a second language at school, in accordance with the physiology of the brain, is between 4 and 10 years of age" (Bruer 2002: 171). When teaching and learning foreign languages to young children, in addition to brain flexibility, there is greater flexibility in their speech organs and the ability to speak without an accent, provided they do not exceed the age of puberty. As Cohen mentions, one of the reasons for teaching and learning foreign languages to young children is that they are freed from any blockages, such as the fear of mockery or oral errors. Children aged 3 to 4, in particular, appropriate the foreign language as a game, learning their mother tongue (1982: 59). Other researchers, such as Cummins, believe that the most important thing is "real communication needs," which will motivate and push the child to learn a foreign language without setting strict limits. Furthermore, according to him: "... it would be necessary to have a minimum level in the mother tongue so that learning a foreign language is effective and does not harm new school acquisitions in the mother tongue. »(Gaonac'h 2006:108).

From all that has been said, we understand that young children do not learn a foreign language in the same way as an adult. For them, learning a foreign language does not represent a difficulty, because, unlike adults, there is no difference between learning their mother tongue and so-called "foreign" languages. They will learn languages without distinction as long as we know how to teach/learn a foreign language to this audience. Because we must not forget that young people do not learn a foreign language like adults. If the teacher is not trained, he or she will do more harm than good. Here is Wenk's thought on this subject: "...children agree, under certain conditions, to handle a foreign language without having to "understand" everything. The play of sounds, rhythm, and melody of a language flatters their playful spirit. And as the poet Rilke reminded us, children are used to not understanding things in the adult world. Rather than grasping statements immediately, they can gradually appropriate them: first the sounds, then the meaning, through the different contexts from which it emerges.(1989:3).

In this research, we found that if the teaching/learning of a foreign language is carried out in accordance with the physical and mental development of the young child, we will achieve good results in this area and avoid wasting the time of the adult learner. Indeed, the early learner, compared to the adult learner, will learn the foreign language more quickly and will have the opportunity to speak it without an accent, provided that his learning meets the basic needs of the latter through playful activities.

What should we pay attention to when teaching/learning a language?

"If you don't know where you're going, it might take you a long time to get there" is a Tuareg proverb that Tagliante cites in his book "The Language Class" to explain the behavior of teachers and learners during their journey of teaching/learning a foreign language. Indeed, the study of the centuries-old history of methodology reveals a perpetual evolution. Thus, with modern methods, the learner is placed at the center of learning, while the teacher serves as a guide. According to Porcher, we must focus on the needs of the learner in order to guide them in their learning. According to Dalgalian, defining the needs of the young learner from the beginning of their learning gives them great ease, motivates them and, above all, helps them to appropriate the language in question. According to him, the needs of the young learner are structured around three axes: "play needs; needs for expression (bodily, verbal, musical, graphic, etc.); self-discovery and world discovery; knowledge construction." (All these needs continue beyond childhood, but in changing forms)" (Garabédian 1994:94).

In light of what we have just presented, defining the needs of children when teaching/learning a foreign language seems essential. It is around these three axes that the teacher must rely for the realization of his course, which must be simple, fun and colorful. Play activities are above all vital for the development and learning of a foreign language in young children, because it is through play that they access language: "When there is play in the classroom, there is necessarily a space for creation. In play, not everything is regulated in advance: chance, strategy, imagination, emotions intervene, word games, role plays, creativity games, board games, games of mutual aid or competition... In each form of play, the "I" is imposed. Words are no longer words repeated mechanically, because when play becomes speaking, they demonstrate a real communicative intention and a creation of the child.(Vanthier 2009:47).

The teacher's main task is to stimulate the active cognitive activity of preschoolers and to select techniques and methods to develop the creative potential of each participant in the learning process. A foreign language teacher teaches children oral skills. Thus, as we have mentioned, communicative competence is one of the main goals of foreign language teaching. Modern forms of education include strong communication skills and active participation of students in learning activities, activation of speaking and listening skills, and development of children's communicative

skills. Education is characterized by effective development. It promotes adaptation to modern social conditions. Society needs people who can quickly find their place in the modern world, who are independent and enterprising, and who are successful in their endeavors.

Conclusion

With globalization, our planet has become a vast village where we are forced to live together and respect one another. To live in harmony, we must learn each other's language. Thus, in European Union member countries, two foreign languages are mandatory, with a third, or even a fourth, optional.

In this case, for better teaching/learning of foreign languages, the best approach would be to encourage early learning and familiarize young children with other languages to prepare them for their future and avoid wasting time learning them as adults.

A modern educator cannot work effectively without using modern educational technologies, which are essential for improving the quality of teaching, reducing the workload of preschoolers, and making efficient use of time. As teachers, we want young children to learn a foreign language as early as kindergarten, or at the latest in elementary school, through games, nursery rhymes, songs, and so on. According to Cohen, a 3- or 4-year-old child learns a foreign language like a game, just as they learn their mother tongue. Provided they are provided with the same learning conditions.

BIBLIOGRAPHY

1. **BRUER, JOHN T.**, Is Everything Done Before the Age of 3?, Paris: Odile Jacob, 2002. P 171
2. **COHEN, RACHEL**, The Case for Early Learning: Educational Strategies for the Realization of Human Potential, PUF, L'Éducateur, Paris, 1982.P59
3. **ROSEN, EVELYNE**, An Update on the Common European Framework of Reference for Languages, CLE International, Paris, 2008.P43
4. **GAONAC'H, DANIEL**, arly Learning of a Foreign Language, Hachette, Paris, 2006.P 108
5. **GARABEDIAN,MICHELE.WEISS, FRANÇOIS**,Enseignements apprentissages précoces des langues, Hachette, Paris, 1994.p 94
5. **TAGLIANTE, CHRISTINE**, The Language Classroom, CLE International, Paris, 2006.
6. **VANTHIER, HELENE**, Teaching children in language classes, CLE International, Paris , 2009.P17, 47

TRADITION AND INNOVATION IN THE LYRIC WORLD OF MAHIRƏ
NAĞIQIZI
MAHIRƏ NAĞIQIZININ LİRİK DÜNYASINDA ƏNƏNƏ VƏ NOVATORLUQ

Qasımzadə Aysel
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Xarici Dillər Mərkəzi, müəllim
<https://ORCID.org/0009-0002-2343-0364>

Xülasə. Mahirə Nağıqızının lirik yaradıcılığı ənənə və novatorluq kontekstində nəzərdən keçirilərkən aydın olur ki, onun poeziyası həm milli ədəbi yaddaşın zəngin qaynaqlarından qidalanır, həm də müasir dövrün estetik meyarları və sosial-ictimai tələbləri ilə üzvi şəkildə səsleşir. Şairənin poetik irsi klassik Azərbaycan poeziyasının bədii-estetik prinsiplərinə əsaslanarsa da, bu ənənələr müasirlik duyumu ilə tamamlanaraq yeni bədii keyfiyyətlər qazanır.

Nağıqızının lirikasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, Vətən sevgisinin ülvə duyğularla tərənnümü, mənəvi paklığa və insani dəyərlərə sədaqət kimi ənənəvi mövzular ön sırada dayanır. Bu mövzular Azərbaycan poeziyasında əsrlərlə davam edən əsas xəttin müasir dövrdə davamı kimi çıxış edir və müəllifin poetik dünyagörüşündə ana xətt rolunu oynayır. Lakin onun yaradıcılığı yalnız ənənənin təkrarına əsaslanmır; şairə bədii-estetik axtarışlarında fərdi lirizmi, subyektiv duyğuların incə psixoloji çalarlarını və müasir insanın daxili dünyasını ön plana çəkir.

Əlavə olaraq qeyd etmək olar ki, Mahirə Nağıqızının lirikasında ənənə ilə yeniliyin sintezi harmonik şəkildə ifadə olunur. O, milli-mənəvi dəyərləri müasir düşüncə tərzə ilə uzlaşdıraraq, oxucuya həm mənəvi zənginlik, həm də çağdaş estetik baxışlar təqdim edir. Şairənin poetik üslubunda sadə və səmimi dil ilə yanaşı, simvolik obrazlardan, metaforalardan və assosiativ təsvirlərdən istifadə diqqəti cəlb edir. Bu xüsusiyyətlər onun yaradıcılığını həm klassik ədəbiyyatla bağlılıqda saxlayır, həm də modern poeziyanın tələblərinə uyğun fərqli bir ovqat bəxş edir.

Açar sözlər: Azərbaycan poeziyası, ənənə, novatorluq, bədii dil, lirika.

Özet. Mahirə Nağıqızının lirik yaradıcılığı gelenek ve yenilik bağlamında incelendiğinde, onun şiirinin hem milli edebi hafızanın zengin kaynaklarından beslendiği, hem de çağdaş dönemin estetik ölçütleri ve sosyo-kültürel gereklilikleriyle organik bir şekilde uyum sağladığı görülmektedir. Şairin poetik mirası klasik Azerbaycan şiirinin sanatsal-estetik ilkelerine dayanmakla birlikte, bu gelenekler çağdaş bir anlayışla tamamlanarak yeni sanatsal nitelikler kazanmaktadır.

Nağıqızının lirik dünyasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, vətən sevgisinin yüce duyğularla dilə getirilməsi, əhləki saflığa və insani dəyərlərə bağlılıq kimi gələneksel temalar ön plandadır. Bu temalar, Azərbaycan şiirində yüzyıllardır davam edən ana çizginin çağdaş dövərdə sürdürülməsi anlamında önəmli bir rol oynar və yazarın poetik dünya görüşündə temel bir eksen teşkil eder. Ancak onun yaradıcılığı yalnızca gələneğin tekrarıyla sınırlı değildir; şair, sanatsal-estetik arayışlarında bireysel lirizmi, öznel duyğuların incəlikli psikolojik tonlarını ve çağdaş insanın iç dünyasını ön plana çıxarır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Mahirə Nağıqızı'nın lirikalarında gelenek ile yeniliğin sentezi uyumlu bir şekilde ifade edilmektedir. O, millî ve mənəvi dəyərləri modern düşüncə

tarzı ilə uzlaştıran okura hem manevi zenginlik hem de çağdaş estetik baxışlar sunmaktadır. Şairinin poetik üslubunda sadə və samimi dilin yanı sıra sembolik imgeler, metaforlar və çağırışsal təsvirlərin istifadəsi diqqət çəkməkdir. Bu xüsusiyyətlər onun yaradıcılığını hem klassik ədəbiyyatla əlaqəli etmək, hem də modern şiirin tələblərinə uyğun fərqli bir hava əlavə edir.

Anahtar kelimələr: Azərbaycan şiiri, gələnc, yenilik, sənətsal dil, lirik.

Abstract. When Mahirə Nağıqızı's lyrical creativity is examined in the context of tradition and innovation, it becomes evident that her poetry draws from the rich sources of national literary memory while simultaneously resonating organically with the aesthetic standards and socio-cultural demands of the contemporary period. Although the poet's oeuvre is based on the artistic and aesthetic principles of classical Azerbaijani poetry, these traditions are complemented by a modern sensibility, resulting in new artistic qualities.

In Nağıqızı's lyrics, the preservation of national and spiritual values, the exalted expression of love for the homeland, and loyalty to moral purity and humanistic principles occupy a central place. These themes function as a continuation of the main trajectory that has persisted in Azerbaijani poetry for centuries and serve as a central axis in the author's poetic worldview. However, her creativity is not limited to the mere repetition of tradition; in her artistic and aesthetic explorations, the poet foregrounds individual lyricism, subtle psychological nuances of subjective emotions, and the inner world of contemporary humanity.

In addition, it can be noted that in Mahirə Nağıqızı's lyrics the synthesis of tradition and innovation is expressed in a harmonious way. She combines national and moral values with a modern way of thinking, offering the reader both spiritual richness and contemporary aesthetic perspectives. In the poet's style, along with a simple and sincere language, the use of symbolic images, metaphors, and associative depictions draws attention. These features keep her creativity connected with classical literature while also giving it a distinctive mood in line with the demands of modern poetry.

Keywords: Azerbaijani poetry, tradition, innovation, artistic language, lyrics.

Giriş. Ədəbiyyat bir millətin yaddaşı, poeziya isə onun qəlbinin səsi, ruhunun ən incə titrəyişlərinin ifadəsidir. Azərbaycan poeziyası əsrlər boyu milli-mənəvi dəyərləri, xalqın tarixi yaddaşını, azadlıq arzularını və insana məxsus mənəvi ali duyğuları yaşadaraq gələcək nəsillərə ötürmüşdür. Bu poeziya klassiklərin yaratdığı zəngin ədəbi xəzinə üzərində formalaşaraq hər dövrdə yeni çalarlar, yeni nəfəs və yeni ruh qazanmışdır. Hər bir dövrün şairi öz poetik sözü ilə həmin dövrün mənəvi panoramasını yaradır, milli şeir salnaməsinə özünəməxsus imzasını atır.

Müasir Azərbaycan poeziyasının inkişaf xəttində qadın şairlərin rolu xüsusi qeyd edilməlidir. Onların poetik irsi milli poeziyanın estetik çalarlarını zənginləşdirməklə yanaşı, müasir qadının düşüncə dünyasını, ictimai mövqeyini və mənəvi aləmini də bədii boyalarla canlandırır. Qadın qəlbinin səmimiyyəti, onun dünyaya ana mərhəməti və qadın həssaslığı ilə baxışı müasir poeziyaya yeni lirizm qatır. Bu baxımdan Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı yalnız bir şairinin fərdi poetik axtarışları deyil, həm də bütövlükdə müasir Azərbaycan poeziyasının inkişafında yeni mərhələni təmsil edir.

Mahirə Nağıqızı milli poeziya ənənələrinə sadiqliyi ilə yanaşı, novator poetik duyumu ilə də seçilən sənətkardır. Onun şeirlərində klassik poeziyanın ahəngi, xalq ədəbiyyatının səmimiyyəti, bayatı ruhunun sadəliyi yaşasa da, müasir insanın tənhalığı, zamanın yaratdığı sosial-mənəvi ziddiyyətlər də öz əksini tapır. Bu ikilinin vəhdəti – yəni ənənə ilə novatorluğun qovuşduğu bədii məqamlar Mahirə Nağıqızının lirikasının əsas xüsusiyyətidir.

Ədəbiyyatşünasların da vurğuladığı kimi, hər bir böyük sənətkar klassik ənənənin daşıyıcısı olmaqla yanaşı, eyni zamanda həmin ənənəyə yeni nəfəs, yeni həyat gətirən yaradıcı qüvvədir [1, 18; 2,69]. Bu baxımdan sənətkar həm milli poeziyanın tarixi yaddaşını qoruyur, həm də bədii-estetik düşüncənin yenilənməsinə xidmət edir. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı da bu mənada həm poeziyamızın köklərinə söykənir, həm də müasir ədəbi axtarısların dinamikasını özündə əks etdirir. Onun lirikasında klassik şeirə xas obrazlar, məsələn torpaq, ana, sevgi, ilahi işıq, təbiət motivləri müasir dövrün fəlsəfi duyumu ilə sintez olunur.

Ədəbiyyatşünas F. Məmmədova qeyd edir ki, *“ənənənin bədii-estetik potensialı yalnız qorunmaqla deyil, eyni zamanda yeni dövrün ruhuna uyğunlaşdırılmaqla da poeziyada yaşar”* [4, 97]. Mahirə Nağıqızının lirikasında bu xüsusiyyət aydın görünür: o, oxucunu həm milli kimliyinə bağlayır, həm də onu yeni poetik-estetik düşüncəyə yönəldir. Məsələn, şairənin *“Torpağımın səsi”* şeirində bu paralel belə ifadə olunur:

*“Torpağımın nəfəsindən dirçəlir könlüm,
Sözüm sabahı işıq kimi açır,
Köhnə dastanlarda izim var mənim,
Yeni bir çağırış tək səslənir səsim”* [5,42].

Bu nümunədə göründüyü kimi, şairə həm *“köhnə dastanlar”* obrazı ilə milli poeziyanın tarixi yaddaşına istinad edir, həm də *“sabahı işıq kimi açan söz”* metaforası ilə müasir estetik dünyagörüşü ifadə edir. Beləliklə, Nağıqızının lirikasında ənənə və yeniliyin vəhdəti, tarixi yaddaşla bədii axtarışın sintezi poeziyanın əsas istiqamətini müəyyənləşdirir.

Tədqiqat işində əsasən o vurğulanır ki, Mahirə Nağıqızının poetik dili klassik lirikanın obrazlılıq imkanlarını qorumaqla yanaşı, müasir üslub axtarısları ilə zənginləşir. Onun şeirlərində həm ənənəvi bədii-estetik elementlər – metaforik ifadələr, təzadlı obrazlar, xalq ədəbiyyatının səmimi dili saxlanılır, həm də müasir poetik yanaşmaların, yəni fərdi lirizmin, sosial-psixoloji problemlərin və zamanın diktə etdiyi məzmunun ifadə vasitələri uğurla birləşdirilir.

Məsələn, şairənin *“Ümidin küləyi”* adlı şeirində daxili psixoloji dünyanı əks etdirən obrazlar aydın görünür:

*“Əllərimdə tutduğum günəş,
Soyuq daş tək əlimdən düşür.
Ümidlərim külə dönür,
Ruhum boşluqlarda üşür”* [5, 87].

Bu misralarda həm klassik lirikanın metaforik təsviri, həm də müasir insanın tənhalığı və sosial-psixoloji çətinlikləri poetik şəkildə vəhdət təşkil edir. Eyni zamanda, şairənin ifadə tərzində sadə və səmimidir, frazeoloji vahidlər poetik funksionallıq qazanaraq oxucuda həm milli-mənəvi dəyərlərə, həm də fərdi emosiyalara yönəlmiş estetik təsir yaradır [2, 36].

Ədəbiyyatşünas İ. Əliyev də qeyd edir ki, *“müasir Azərbaycan poeziyasında qadın yaradıcılığı klassik ənənənin qorunması ilə yanaşı, yeni poetik imkanların tətbiqinə yönəlmişdir”* [1, 56]. Bu fikir Mahirə Nağıqızının lirikasına da şamil edilə bilər. Onun poetik mətnləri göstərir ki, klassik şeir ənənəsinin milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığın, obraz və simvolların, folklor elementlərinin qorunması ilə yanaşı, yeni bədii forma axtarısları da aparılır. Ədəbiyyatşünas S. Quliyeva yazır ki, *“qadın şairlərin yaradıcılığı yalnız duyğusal ifadə ilə məhdudlaşmır, əksinə, ictimai-mədəni məzmun daşıyan estetik forma ilə təqdim olunur”* [6, 112]. Bu baxımdan Nağıqızının lirikasında həm ənənəvi qadın mövzularının – ana, ailə, məhəbbət, mənəviyyat motivlərinin poetik ifadəsi, həm də müasir dünyagörüşün estetik transformasiyası müşahidə olunur.

Onun şeirlərində milli-mənəvi dəyərlərin müasirliklə sintezi özünü poetik strukturda da göstərir. Məsələn, klassik şeirdə geniş istifadə edilən rəmzi obrazlar (vətən, ana, torpaq, ilahi

işıq və s.) Nağıqızının lirikasında həm ənənəvi, həm də yeni kontekstdə işlənir. Ə. Məmmədovun da vurğuladığı kimi, “*müasir Azərbaycan poeziyasında klassik obrazların yeni semantik qatlarla zənginləşdirilməsi ənənə ilə novatorluğun vəhdətini yaradır*” [3, 78]. Beləliklə, Mahirə Nağıqızı oxucuya həm tanış, həm də yeni estetik təcrübə təqdim edir; bir tərəfdən milli poeziyanın köklərinə bağlı qalır, digər tərəfdən isə oxucunu müasir poetik düşüncə ilə qarşılaşdırır.

Ə. Məmmədov isə şairənin yaradıcılığını müasir dövr insanının psixoloji və sosial durumunu poetik təhlil edən nümunə kimi qiymətləndirir: “*Nağıqızının şeirləri yalnız lirika deyil, həm də dövrün ictimai və mənəvi reallıqlarını əks etdirən poetik təhlil vasitəsidir*” [3, 49]. S. Quliyeva isə əlavə edir ki, Mahirə Nağıqızının poetik dünyası “*ənənə ilə novatorluğun bir-birini tamamladığı nadir nümunələrdəndir*” [6, 80].

Beləliklə, Mahirə Nağıqızının lirik irsi Azərbaycan poeziyasının inkişafında həm klassik poetik dəyərlərin yaşadılması, həm də müasir estetik istiqamətlərin formalaşması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onun şeirləri ənənə və novatorluğun sintezini nümayiş etdirir, oxucunu həm milli-mənəvi köklərə bağlayır, həm də müasir insanın daxili dünyasını poetik şəkildə təqdim edir. Bu baxımdan Nağıqızının yaradıcılığı həm elmi-tədqiqat, həm də ədəbi-estetik baxımdan dəyərləndirilməyə layiqdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında qadın şairlərin rolu son onilliklərdə daha da artmışdır. Onların poeziyası milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında, müasir dövrün ictimai-sosial problemlərinin poetik şəkildə əks olunmasında mühüm yer tutur. Mahirə Nağıqızı bu ədəbi prosesin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Onun yaradıcılığında klassik lirikanın ənənələri ilə müasir poeziyanın novatorluq cizgiləri üzvi şəkildə birləşir.

Ədəbiyyatşünas İ. Əliyev müasir poeziyada qadın yaradıcılığının artmasını milli ədəbiyyatın “*estetik palitrasının zənginləşməsi*” ilə əlaqələndirir [1,56]. Bu fikri Mahirə Nağıqızının yaradıcılığına da şamil etmək olar. Çünki onun poeziyası həm ənənəvi milli mövzulara sadıqdır, həm də zamanın diktə etdiyi novator elementlərlə zəngindir.

Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Vətən sevgisi, sevgi lirizmi, milli-mənəvi dəyərlərə sədaqət kimi mövzular mühüm yer tutur.

Məsələn, onun “Torpaq” adlı şeirində klassik poeziyanın vətənpərvərlik ənənəsi açıq görünür:

*Bu torpaqdan doğar günüm,
Bu torpaqla qürur duyum,
Əcdad yolu mənim yolum –
Qoruyaram hər qarışı*” [5, 42].

Ədəbiyyatşünas M. Hüseynova yazır ki, “*ənənə yalnız təkrar deyil, bədii yaddaşın yeni dövrdə yaşadılmasıdır*” [2, 33]. Mahirə Nağıqızının şeirlərində də klassik lirikanın təsiri təkrar yox, yeni dövrün poetik nəfəsi ilə ifadə olunur.

Şairənin yalnız ənənəvi mövzularla kifayətlənmir, müasir dövrün psixoloji və sosial problemlərini də lirikasında əks etdirir.

*“Əllərimdə tutduğum günəş,
Soyuq daş tək əlimdən düşür.
Ümidlərim külə dönür,
Ruhum boşluqlarda üşür*” [5, 87].

Burada modernist poetik duyum – tənhalıq, ümitsizlik, insanın daxili boşluğu ifadə olunur. Ə. Məmmədov qeyd edir ki, *müasir poeziyada milli kimliklə yanaşı, “şəxsi mənlilik axtarışları” da əsas xətt təşkil edir* [3,49]. Mahirə Nağıqızının lirikasında bu istiqamətin özünəməxsus təzahürünü görmək mümkündür.

Şairənin poetik dilində sadəliklə yanaşı, bədii təsvir vasitələrinin zənginliyi müşahidə olunur. Onun lirikasında frazeoloji vahidlər, metaforik ifadələr, təzadlı obrazlar tez-tez işlədilir. Məsələn:

*“Ürəyimdə sönməyən ocaq,
Küllər içində alışar hələ.
Baxışlarım yol çəkir sənə,
Ümidlərim üfüqlərdə gül açar”* [5, 113].

S. Quliyeva yazır ki, *Mahirə Nağıqızı poeziyası “klassik lirizmlə modern duyum arasında körpü rolunu oynayır”* [6, 80]. Bu körpü onun poetik üslubunun ən xarakterik cizgilərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Şairənin lirikasında klassik şeirin emosional səmimiyyəti, milli-mənəvi motivləri və ənənəvi simvolları müasir poetik strukturla birləşir. Müasir Azərbaycan poeziyasında qadın müəlliflərin yaradıcılığı ənənə ilə modernlik arasında balans yaradaraq milli poetik sistemin inkişafına mühüm tövhə verir. Mahirə Nağıqızının lirikasında da bu tarazlıq aydın görünür: onun şeirləri klassik lirizmin estetik dərinliyi ilə müasir şair duyumunun emosional sərbəstliyini bir araya gətirir.

Bununla yanaşı, şairənin poetik dilində də bu körpü özünü göstərir. Klassik poetik üsluba xas olan metaforik qat, simvolik obrazlar və ahəngdarlıq müasir dilin sadəliyi, anlaşılabilirliyi və yeni bədii ifadə vasitələri ilə tamamlanır. Ə. Məmmədovun fikrincə, *“ənənənin daşıyıcısı olmaqla yanaşı, onu yenidən işləmək və yeni dövrün ruhuna uyğunlaşdırmaq müasir şairlərin əsas yaradıcılıq missiyasıdır”* [3, 82]. Mahirə Nağıqızı məhz bu missiyanı poeziyasında uğurla həyata keçirir; beləliklə, onun yaradıcılığı həm milli poeziyanın davamı, həm də yeni estetik axtarışların nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığını müasir Azərbaycan qadın poeziyasının ümumi xətti ilə müqayisə etdikdə, onun həm ənənəyə bağlılığı, həm də novatorluğu daha aydın görünür. İ. Əliyevin fikrincə, müasir poeziyada qadın şairlər *“öz fərdi üslubları ilə poeziyanın klassik motivlərini yeni estetik səviyyəyə qaldırırlar”* [1, 61]. Mahirə Nağıqızının poetik nümunələri bu qənaəti təsdiqləyir.

Nağıqızının yaradıcılığı Azərbaycan poeziyasının inkişafında həm ənənəvi lirika xəttinin qorunmasını, həm də müasir poetik axtarışların tətbiqini nümayiş etdirir. Onun şeirləri klassik poetik prinsiplərin davamı olmaqla yanaşı, yeni dövrün ictimai-sosial və psixoloji məsələlərinin bədii ifadəsini də yüksək səviyyədə əks etdirir. Şairənin lirikasında ənənəvi motivlərin – Vətən sevgisi, milli-mənəvi dəyərlər, insanın mənəvi paklığı – qorunması ilə yanaşı, fərdin daxili aləmi, tənhalığı, zamanın yaratdığı sosial və psixoloji ziddiyyətlər poetik şəkildə ifadə olunur.

Bu xüsusiyyət Mahirə Nağıqızının poetik irsini yalnız milli ədəbiyyatın davamçısı kimi deyil, həm də müasir Azərbaycan poeziyasının inkişafında novator bir fenomen kimi qiymətləndirməyə imkan verir. Şairənin yaradıcılığı ənənə və novatorluğun sintezini təşkil edərək oxucunu həm milli köklərə, həm də müasir dünyaya bağlayır. Bu sintez onun şeirlərində həm forma, həm də məzmun səviyyəsində müşahidə olunur: klassik ritmik və metaforik elementlər müasir poetik ifadə vasitələri ilə zənginləşir, beləliklə, Azərbaycan poeziyasının lirikasına yeni estetik nəfəs gətirilir.

Nəticə. Beləliklə, Mahirə Nağıqızının lirik yaradıcılığı milli poetik ənənələr ilə müasir bədii-estetik tələblərin qarşılıqlı təsirini ortaya qoyan nümunədir. Onun şeirləri yalnız ədəbi-estetik dəyərə malik deyil, həm də oxucuda dərin mənəvi rezonans yaradır, müasir insanın psixoloji və sosial aləmində baş verən prosesləri poetik bir dildə təqdim edir. Bu mənada Mahirə Nağıqızının lirikasının tədqiqi Azərbaycan poeziyasının inkişaf perspektivlərinin anlaşılması üçün əhəmiyyətli elmi əsaslar yaradır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, İ. Müasir Azərbaycan poeziyası və qadın yaradıcılığı. Bakı: Elm və Təhsil, 2018.
2. Hüseynova, M. Azərbaycan poeziyasında ənənə və yenilik. Bakı: Adiloğlu, 2020.
3. Məmmədov, Ə. “Müasir poeziyada milli kimlik axtarırları.” Azərbaycan filologiyası jurnalı, №2, 2021, s. 45-53.
4. Məmmədova, F. Müasir poeziyada klassik irs ənənələri. Bakı: “Nurlan” 2021.
5. Nağıqızı, M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2015.
6. Quliyeva, S. Mahirə Nağıqızının lirik dünyası: ənənə və modernlik. “Ədəbiyyat və incəsənət, №4, 2022, s. 77-84.
7. Hüseynova, S. Ənənə və novatorluq problemləri. Bakı: Təhsil, 2020.

MAHİRƏ HÜSEYNOVA'S CONCEPT OF AZERBAIJANİISM
MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN AZƏRBAYCANÇILIQ KONSEPSİYASI

Həsənova Aytən İlqar qızı

ADPU, Müasir Azərbaycan dili kafedrası

Açar sözlər: Mahirə Hüseynova, Azərbaycan, təbiət, poeziya, milli, bəşəri, doğma yurd

Mahirə Nağıqızının zəngin və çoxçalarlı poeziyasında Azərbaycan, onun füsunkar təbiəti, tarixi taleyi, başı bəllələr çəkmiş xalqımızın minilliklər boyu çətin sınaqlara məruz qalması və bu sınaqlardan uğurla çıxması kimi məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılır. Vətən, yurd həsrətilə yaşayan soydaşlarımızın nisgili, harayı, öz elindən-obasından didərgin düşən həmvətənlərimizin doğma yurdlarına qayıtmaq inamı şairin poetik dünyasının prioritet mövzusa çevrilir. Şairin bu arzusu, istəyi təbiətlə insanın daxili vəhdətindən, harmoniyasından yaranan milli və bəşəri duyğuların tərcümanına çevrilərək bütövlük yaradır :

Kim dedi ki, göyə qalxan durnalar

Elə-belə, qarasına uçacaq...

Hərəsinin içində bir sevdə var,

Baxmaz hicran yuvasına, uçacaq...

Azərbaycan ədəbiyyatının əbədi və əzəli mövzusu olan ana məhəbbətinin böyüklüyü, müqəddəsliyi, paklığı, əvəzolunmazlığı Mahirə Nağıqızının yaradıcılığının əsas leytmotivinə çevrilir. “Sənə açılan gün sənin deyildi,

Bizlə bölüşsən lap əvvəldən”- deyən şairin yaratdığı ana obrazı bütün çətinliklərə sinə gərərək min bir əziyyətlə övlad böyüdən, qayğıkeş, mərhəmətli, cəfakəş Azərbaycan qadınının simvolu kimi ümumiləşdirilir:

O gözün nuruyla dünya göründü,

Oradan başladı yolumuz bizim.

Həmin təbəssümdür bəlkə də indi,

Ən böyük sərvəti hər birimizin.

Şairin hər misrasında ana nəvazişinin istisində qızınan övlad qəlbinin hərarətini, üzündə o müqəddəs varlığın çöhrəsindən nur alan təbəssümünü və böyük həyat eşqini, qurub-yaratmaq əzmini, gələcəyə inam hissini görmək mümkündür.

Bir millətin varlığı, kimliyi, keçdiyi şərəfli tarixi yolu digər mənəvi dəyərlərlə yanaşı, həm də onun ana dilinin saflığında, duruluğunda, dərin məna qatında və çoxçalarlığında ehtiva olunur. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ürəkləri rıqqətə gətirən, sehləyən, məhəbbət və nəvazişlə süslənən, ecazkar ana obrazını tərənnüm edən şeirlər önəmli yer tutduğu kimi, ana dilinə həsr etdiyi poetik nümunələri də xüsusi yer tutur. “Orxonlardan üzü bəri yazın qalıb, Altaylardan Balkanlara izin qalıb” - deyən şair Azərbaycan dilinin minilliklər boyu çox çətinliklərdən keçərək, cillalanaraq günümüze gəlib çatmasını, xalqımızın zəfər salnaməsinin bu dildə yazılmasını böyük qürur hissilə xatırladır :

Bu dünyanın yaşı qədər tarixin var,

Sonu qədər, başı qədər tarixin var,

Ha baş vursam bitməz qatı, ana dilim,

Dədəm-babam amanatı, ana dilim.

Mahirə Nağıqızının zəngin söz palitrasında onun təbiətin, cəmiyyətin və idrakın ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarının poetik anlamını, dərin fəlsəfi fikir yükünü daşıyan şeirləri

diqqəti cəlb edir. Yaradılışdan bugünədək bəşər övladının keçdiyi ömür yolunun mahiyyətini açan, sirlərlə dolu kainatın möcüzələrinə işıq salan bu poeziya nümunələri şairin öz oxucusu ilə ixtilatı təsiri bağışlayır və insanı dünyanı dərk etməyə, onun var-dövlətinə, şan-şöhrətinə uymamağa, həyatın enişli-yoxuşlu yollarında bədrəməməyə, ağıla və idraka arxalanmağa səsləyir.

Şair “Yol gələr, yol gedər mənzilə çatmaz, Yollarda başlayar, bitər bu dünya” kimi fəlsəfi deyimdə ucu-bucağı görünməyən qoca dünyanın paradoksallıqlarını yüksək sənətkarlıqla açıb göstərir :

Ümiddən düşməyən dilək yaratdı,
O, Allah yaratdı, mələk yaratdı.
Ev qurdu, bağ saldı-gerçək yaratdı,
Özünü gəzənin duyğusu-dünya.

Şairin kövrək, zərif duyğu və düşüncələrinin tərcümanına çevrilən lirik şeirlərində insan qəlbinin ən incə məqamlarına həssas münasibət sərgilənir. İnsanın daxili dünyasına qayıdış, onun öz lirik “mən”i ilə həmsöhbət olması kimi ülvî hisslər ön plana çəkilir. Yer üzünün əsrəfi sayılan insanı yaşadan, ömrünün bütün çağlarında ona həmdəm olan, onunla doğulub, onunla əbədiyyət qazanan məhəbbət hisslərinin aliliyi şairin lirikasının əsas parametrinə çevrilərək tale yolunu işıqlandırır :

Bu dünyanın çölü, düzü qocalar,
Min illərin fikri, sözü qocalar,
Nə zamansa dünya özü qocalar,
Eşqi bilən ruha dərman qocalmaz.

Mahirə Nağıqızının polifonik yaradıcılığında onun geniş dünyagörüşünü, həyata və cəmiyyətə baxışını, fəlsəfi fikir yükünü özündə əks etdirən “Rənglərin balladası” şeirinin xüsusi yeri var. Şair min illərin dərin mifik yaddaşına söykənərək yeddi rəngin hər birinin spesifik xüsusiyyətini, çalarlarını simvollaşdıraraq onların əsl mahiyyətini açmağa müvəffəq olur:

Ağappaq dünyamdır ruhuma güzgü,
Əminlik-deyəndə, yada ağ gələr.
Qırmızı rəngində istəklə sevgi,
Gücün, iradənlə yaşamaq gələr.

Mahirə Nağıqızının yaşıl rəngi düzgünlüyün, göy rəngi ağıl-kəmalın, çəhrayı rəngi təmiz məhəbbətin, boz rəngi ilahi qüvvətin, qara rəngi bəşəriyyətin pisliyə açdığı dava-dalaşın, sarı rəngi dirçəlişin, zəfər və qələbənin rəmzi kimi simvollaşdırması onun öz sələfləri olan böyük klassiklərimiz- Nizami Gəncəvidən, Səməd Mənsurdan, Rəsul Rzadan fərqli bir yanaşma sərgilədiyini göstərən maraqlı məqamlardır.

Azərbaycan poeziyasına müstəqillik illərinin ictimai-siyasi, fəlsəfi məzmunlu poetik örnəklərini gətirən, Qarabağ həqiqətlərini ictimailəşdirən, xalqımızın haqq səsinə dünyaya çatdıran, cəmiyyəti narahat edən ən müxtəlif problemlərə diqqət çəkən, millətin ağrı və yaşantılarını yaradıcılıq kredosuna çevirən, rəngarəng söz palitrası, fərdi üslubu, ifadə tərzə və yaradıcılıq manerası ilə seçilən Mahirə Nağıqızının zəngin və çoxəsrlik ədəbiyyatımızın və çağdaş poeziyamızın inkişafında özünəməxsus yeri vardır.

Xülasə

Çağdaş Azərbaycan poeziyasında öz dəst-xətti, fərdi üslubu, mövzu və janr rəngarəngliyi ilə seçilən şairimiz filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar müəllim Mahirə Nağıqızı müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın yaradıcılarından biridir.

İstedadlı şair, görkəmli alim və təcrübəli pedaqoq Mahirə Nağıqızı 40 ildən artıqdır ki, böyük yaradıcılıq yolu keçərək ədəbi fəaliyyətinin kamillik zirvəsinə yüksəlmişdir. Şairin öz xalqının taleyinə bağlılığı, dövrün ideallarına fəal münasibəti, müasir həyatı, vətənimizin ən səciyyəvi cəhətlərini əks etdirmək meyli onun şeirlərində aydın hiss olunmaqdadır. Mahirə Nağıqızının əsərlərində xalqın həyatını, təfəkkür və psixologiyasını dövrün, zamanın koloriti müstəvisinə yüksəltmək başlıca məqsədə çevrilir, vətən və insan, təbiətə sevgi ilə insana məhəbbət hissləri bir-birinə çulğalaşmış şəkildə təzahür edir. Bu mənada Mahirə Nağıqızı lirikasının əsas problemi insan qəlbinin, insan ruhunun daxili dialektikası, mənəvi dinamizmidir. Ona görə də şairin bir-birindən gözəl, sadə, aydın və ürəyəyatımlı lirika nümunələri tamamilə yeni bir poetik söz kimi oxucu qəlbini sehləyir. Bir şair kimi Mahirə Nağıqızı yaradıcılığının orijinallığı onun şəxsi istək və arzularından daha çox, həyata, cəmiyyətə və hadisələrə poetik münasibətindən doğan təbii bir keyfiyyətin daşıyıcısı olmasındadır. Şair çox sadə mətləbləri mənalandırmağı, oxucusuna aşılamaq istədiyi fikri poetik hiss və duyğularla cilalamağı, əsl sənət dilinə çevirməyi bacarır. Bu şeirlərin gücü insanı həyata səsləyən, qurub-yaratmağa ruhlandıran, ona nəcib mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlər aşılaman yeni fikirlər, poetik hisslər ifadə etməsindədir.

Mahirə Nağıqızının milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığı, vətənpərvərliyi, insansevərliyi onun yaradıcılığının leytmotivini təşkil edir. Bu ideoloji xətt şairin vətənə, xalqa, millətə, dövlətçiliyə, milli yaddaşa söykənən yaradıcılığının hər səhifəsində təcəssüm olunur. Ədibin istər publisistikası, istər nəsri, istərsə də poeziyası xalq, torpaq, vətən sevgisi ilə yoğrulub.

Ключевые слова: Махира Гусейнова, Азербайджан, природа, поэзия, национальный, человек, Родина

Наша поэтесса, доктор филологических наук, профессор, заслуженный педагог Махира Нагигызы, выделяющаяся в современной азербайджанской поэзии своим почерком, индивидуальным стилем, многообразием тем и жанров, является одним из творцов нашей литературы периода независимости.

Талантливая поэтесса, видный учёный и опытный педагог, Махира Нагигызы более 40 лет прошла большой творческий путь, достигнув вершин совершенства в своей литературной деятельности. В её стихах отчётливо ощущается преданность поэтессы судьбе своего народа, её активное отношение к идеалам эпохи, стремление отразить современную жизнь и наиболее характерные черты нашей Родины. В творчестве Махиры Нагигызы главная цель – возвысить быт, мышление и психологию народа до уровня эпохи и колорита времени, в них переплетаются чувства любви к Родине и народу, любви к природе и любви к людям. В этом смысле главная проблема лирики Махиры Нагигизи – внутренняя диалектика человеческого сердца и души, духовный динамизм. Поэтому прекрасные, простые, ясные и проникновенные лирические примеры поэтессы очаровывают сердце читателя, словно совершенно новое поэтическое слово. Своеобразие творчества Махиры Нагигизи как поэта заключается в том, что она является носителем природного качества, возникающего из её поэтического отношения к жизни, обществу и событиям, а не из личных желаний и прихотей. Поэт умеет осмыслить самые простые вещи, облагородить идею, которую хочет внушить читателю, поэтическими чувствами и эмоциями, превратив её в подлинный язык искусства. Сила этих стихов – в выражении новых идей и поэтических чувств, которые призывают человека к жизни, вдохновляют его на созидание и творчество, воспитывают в нём

благородные духовные и нравственные качества. Приверженность национально-духовным ценностям, патриотизм и человеколюбие Махиры Нагигизы составляют лейтмотив её творчества. Эта идейная линия воплощена на каждой странице творчества поэтессы, в основе которого лежат Родина, народ, нация, государственность и национальная память. Публицистика, проза и поэзия писательницы проникнуты любовью к народу, земле и родине.

Keywords: Mahira Huseynova, Azerbaijan, nature, poetry, national, human, native land

Our poet, Doctor of Philology, Professor, Honored Teacher Mahira Naghigizi, who stands out in contemporary Azerbaijani poetry with her handwriting, individual style, and diversity of themes and genres, is one of the creators of our literature of the independence period.

A talented poet, prominent scientist, and experienced teacher, Mahira Naghigizi has been on a great creative path for more than 40 years, reaching the peak of perfection in her literary activity. The poet's commitment to the fate of her people, her active attitude to the ideals of the era, her tendency to reflect modern life and the most characteristic features of our homeland are clearly felt in her poems. In Mahira Naghigizi's works, the main goal is to elevate the life, thinking, and psychology of the people to the level of the era and the color of the time, and feelings of love for the homeland and people, love for nature and love for people are manifested in an intertwined manner. In this sense, the main problem of Mahira Naghigizi's lyrics is the internal dialectics of the human heart and soul, and spiritual dynamism. Therefore, the poet's beautiful, simple, clear and heartfelt lyrical examples enchant the reader's heart like a completely new poetic word. The originality of Mahira Naghigizi's creativity as a poet lies in the fact that she is the bearer of a natural quality arising from her poetic attitude to life, society and events, rather than her personal desires and wishes. The poet is able to give meaning to very simple issues, polish the idea she wants to instill in her reader with poetic feelings and emotions, and turn it into a true language of art. The power of these poems lies in the expression of new ideas and poetic feelings that call a person to life, inspire him to build and create, and instill in him noble spiritual and moral qualities.

Mahira Naghigizi's commitment to national and spiritual values, patriotism, and philanthropy constitute the leitmotif of her creativity. This ideological line is embodied on every page of the poet's work, which is based on the homeland, people, nation, statehood, and national memory. The writer's journalism, prose, and poetry are imbued with love for the people, land, and homeland.

PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN ELMİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏR
SİSTEMİNƏ YENİ BAXIŞ

Ədalət Abbasov

Filologiya elmləri doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasının dosenti

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9704-1874>

Açar sözlər: onomastik tədqiqat, poetik qrammatika, fonetik sistem, türkologiyamızın bahadırı, poetik-qrammatik ekvivalent, yaradıcılıq diapazonu, türkoloq-azərbaycanşünas

Azərbaycan dilçiliyi və ümumiyyətlə, türkologiya elminin inkişafında xüsusi yeri olan, onu yeni mərhələyə yüksəldən görkəmli dilçi alim professor Mahirə Hüseynova son dərəcə zəngin və geniş, əhatəli, çoxcəhətli yaradıcılıq diapazonuna malikdir.

O, müasir dövrümüzün böyük alimi kimi dilimizi ahəngdar, sistemli bir ardıcılıqla tədqiq və təhlil etmiş, həm də ümumiyyətlə, dilçiliyimizin ən ümdə və aktual problemlərini həmişə ön plana çəkərək onları böyük elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr yolu ilə öz müdrik ağıllı fikir və mülahizələri vasitəsilə obyektiv şəkildə tədqiq etmişdir.

Tədqiqatçı alimin onomastik tədqiqatlara, xüsusilə Qərbi Azərbaycan toponimlərinə də diqqətlə yanaşaraq, onların geniş, əhatəli təhlilini aparması müasir dilçilik araşdırmasının əsas hədəflərindəndir.

Görkəmli dilçi alimin “Qərbi Azərbaycan paletoponimlərinin linqvistik etimoloji təhlili” (Bakı - 2020) əsəri bunun ən bariz nümunəsidir.

Dilimizin və dilçiliyimizin ayrı-ayrı dövrlərinə məxsus bütün ziddiyyət və təzadları, pozitiv və neqativ məqamları, fonetik sistemdə, lüğət tərkibində, həmçinin qrammatik quruluşda baş verən müxtəlif dəyişiklikləri böyük bir həssaslıq və dəqiqliklə tədqiq edən tanınmış alim məşhur sələflərinin yaradıcılıq yolunu da böyük səmimiyyətlə işıqlandırmışdır. “Alim təfəkkürünün itiliyi” (monoqrafiya). Bakı: “Vətən” – 2013. “Muxtar Hüseynzadə və Azərbaycan dilinin morfologiyası (seçmə fənn)”, Bakı: ADPU-nun mətbəəsi; “Həsən Mirzəyevin yaradıcılığında filologiya məsələləri”. Bakı: “Vətən” – 2014 və s. kimi əsərlərini bu aspektdəki araşdırmasına nümunə göstərmək mümkündür.

“Həsən Mirzəyevin yaradıcılığında filologiya məsələləri” və XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil-üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)” əsərləri ilə təkcə Azərbaycan dilinin üslubiyyətinə deyil, ümumən Azərbaycan filologiyasına sanki yeni nəfəs gəldi. Professor M.Hüseynovanın yaradıcılığı dilçilik elminin ən müxtəlif sahələrini özündə ehtiva etdiyi kimi, dilçiliyin yeni bir istiqamətinin meydana çıxması üçün də əvəzsiz bir mənbə hesab edilə bilər.

Belə ki, “Azərbaycan dilinin poetik qrammatikası” adlı yeni bir dilçilik aspekti prof.Mahirə xanım Hüseynovanın bədii yaradıcılığı (“Söz cümləyə dönəndə” və “Nitq hissələri” şeirləri) əsasında formalaşdı. Bu iki şeiri Azərbaycan dilinin formal qrammatikasının poetik ekvivalenti adlandırmaq mümkündür.

Görkəmli alimin parlaq istedadı nəinki dilçiliyin, ümumən filologiyanın sərhədlərini yarmış və o, genişprofilli türkoloq-azərbaycanşünas kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Azərbaycan filologiyasının, türkologiyanın bahadırlarından biri olan prov. Mahirə Hüseynova çoxşaxəli yaradıcılığı baxımdan mənsub olduğu xalqın, sözün geniş mənasında, böyük müəllimlərindən biridir.

Keywords: onomastic research, poetic grammar, phonetic system, the treasure of our Turkology, poetic-grammatical equivalent, creative range, Turkologist-Azerbaijani scholar

Professor Mahira Huseynova, a prominent linguist who has a special place in the development of Azerbaijani linguistics and Turkology in general, and who has elevated it to a new stage, has an extremely rich and broad, comprehensive, and multifaceted creative range.

As a great scientist of our time, he studied and analyzed our language in a harmonious, systematic sequence, and in general, he always brought to the forefront the most important and urgent problems of our linguistics and objectively studied them through his wise and intelligent ideas and considerations through great scientific and theoretical generalizations.

One of the main goals of modern linguistic research is for the researcher to carefully approach onomastic studies, especially Western Azerbaijani toponyms, and conduct a broad, comprehensive analysis of them.

The prominent linguist's work "Linguistic etymological analysis of Western Azerbaijani paleonyms" (Baku - 2020) is the most striking example of this.

The well-known scientist, who studied with great sensitivity and accuracy all the contradictions and contrasts, positive and negative aspects, various changes in the phonetic system, vocabulary, and grammatical structure of different periods of our language and linguistics, also shed light on the creative path of his famous predecessors with great sincerity. "The Sharpness of a Scientist's Thinking" (monography). Baku: "Vatan" – 2013. "Mukhtar Huseynzadeh and the Morphology of the Azerbaijani Language (Elective Subject)", Baku: Printing House of the Azerbaijan State University of Political Science; "Issues of Philology in the Creativity of Hasan Mirzayev". Baku: "Vatan" – 2014, etc. are examples of his research in this aspect.

With her works "Philological Issues in Hasan Mirzayev's Creativity" and "Linguistic and Stylistic Features of the Creativity of Ashugs and Folk Poets of Western Azerbaijan in the 19th-20th Centuries (According to the Deralayaz District)", a new breath of life was breathed not only into the stylistics of the Azerbaijani language, but also into Azerbaijani philology in general. As Professor M. Huseynova's creativity encompasses the most diverse areas of linguistic science, it can also be considered an invaluable source for the emergence of a new direction in linguistics.

Thus, a new linguistic aspect called "Poetic Grammar of the Azerbaijani Language" was formed on the basis of the artistic creativity of Prof. Mahira Huseynova (the poems "When the Word Turns into a Sentence" and "Parts of Speech"). These two poems can be called the poetic equivalent of the formal grammar of the Azerbaijani language.

The brilliant talent of the outstanding scientist has broken the boundaries not only of linguistics, but also of philology in general, and she works as a broad-profile Turkologist and Azerbaijanist. One of the heroes of Azerbaijani philology and Turkology, prov. Mahira Huseynova, in terms of her multifaceted creativity, is one of the great teachers of the people to whom she belongs, in the broad sense of the word.

**"MY MOTHER'S BOOK" - A MONUMENT TO HOLINESS
“ANAMIN KİTABI”- MÜQƏDDƏSLİK ABİDƏSİ**

Jafarova Nabat Beydulla
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Azerbaijan State Pedagogical University
E-mail: Cafarova_nabat@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-0684-9374>

ABSTRACT

Mother! Mother!.. before this name, a lonely slave,
It is an honor for me to always be in a prostration.
If I roll in the sea of trouble with her hand,
I will see a dream again, sometimes it is peace.
Jafar Jabbarli

A teacher who carries the mission of training teachers, a talented poetess-master of words, a patriotic intellectual whose heart beats with longing for the lands of Western Azerbaijan, Mahira Nagigizi in her “Book of My Mother” with great skill managed to create a sacred image of an Azerbaijani mother in the true sense. Mahira khanum embodied the image of not one mother, but millions of Azerbaijani mothers in the person of her mother Nazli khanum. The poetess brought to life the sublime love for the Mother word by word, verse by verse and transformed the maternal love embedded in the depths of her heart into poetry line by line:

I did not hear that you are the mother of us all,
I loved you myself, I did not leave you to others,
I missed your look at Mahira,
You became the one who looks at me with tenderness, Nazli, you.

The spiritual connection and love between a mother and her child arises from the first contact with the child, when the mother gives her life to her child - when she breastfeeds him. Singing her endless love and tenderness for her mother with the magic of her pen, Mahira Nagigizi once again ignited maternal feelings, maternal love, loyalty and zeal in our hearts, reviving the most sacred and sublime being in our lives - the mother - as a symbol of tolerance. The poet describes the greatness of the mother at the very moment when she is both the meekest and most tender creature, and a hero capable of enduring all humiliations and the hardest work. The hearts of mothers are filled with incomprehensible courage, patience and endurance. The poet very accurately conveys the mother's affection hidden in the weight of the mother's hand, breaking stones, breaking rocks, kneading mud and lifting bricks, and instills the idea that mothers are "angels of heaven". Mahira khanum speaks with great skill about mother's affection and mother's love.

Key words: The Book of My Mother, monument to holiness, image of the MOTHER, maternal love, divine being.

ÖZET

Anne! Anne!. O ismin önünde tek başına bir kul,
Her zaman secdede olmak benim için bir onurdur.
Onun eliyle bela denizine yuvarlansam,
Yine düşerim, bazen dinlenirim.

Cafer Cabbarlı

Öğretmen yetiştirme misyonunu taşıyan bir pedagog, yetenekli bir söz ustası, yüreği Batı Azerbaycan topraklarına özlemle atan vatansever bir aydın olan Mahira Nağigizi, "Annemin Kitabı"nda, büyük bir sanatla, gerçekten kutsal bir Azerbaycan annesi imgesi yaratmayı başardı. Annesi Nazlı Hanım'ın şahsında Mahira Hanım, yalnızca bir annenin değil, milyonlarca Azerbaycan annesinin imgesini özetledi. Şair, annesine olan yüce sevgisini kelime kelime, mısra mısra canlandırmış ve yüreğinin derinliklerinde kök salmış anne sevgisini mısra mısra şiire dönüştürmüştür:

Hepimizin annesi olduğunu duymadım,
Seni kendim sevdim, seni başkalarına bırakmadım,
Mahira'ya olan bakışlarına doyamadım,
Bana şefkatle bakan sen oldun Nazlı, sen.

Bir anne ile çocuğu arasındaki manevi bağ ve sevgi, annenin çocuğuna hayatını adadığı, çocuğunu emzirdiği ilk temastan doğar. Annesine olan sonsuz sevgisini ve şefkatini kalemin büyüyle seslendiren Mahira Naghigizi, kalplerde annelik duygularını, anne sevgisini, sadakatini ve coşkusunu bir kez daha alevlendirmiş ve hayatlarımızın en kutsal ve yüce varlığı olan anneyi, hoşgörünün simgesi olarak yeniden canlandırmıştır. Şair, annenin hem en narin hem de en narin varlık olduğu, aynı zamanda tüm aşağılanmalara ve en zorlu işlere göğüs gerebilen bir kahraman olduğu bu anda, annenin büyüklüğünü tam da böyle bir anda tasvir eder. Annelerin yüreği, akıl almaz bir cesaret, sabır ve tahammülle doludur. Şair, taşları kıran, kayaları kıran, çamuru karıştıran ve tuğlaları kaldıran bir annenin elinin ağırlığında saklı anne şefkatini çok etkili bir şekilde ifade ederek, annelerin "cennetin melekleri" olduğu fikrini aşılır.

Anahtar Kelimeler: Annemin Kitabı, kutsallık anıtı, ANNE imgesi, anne sevgisi, ilahi varlık

XÜLASƏ

Ana! Ana!. o adın qarşısında bir qul tək,
Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir.
Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam,
Yenə xəyal edərəm, bəzmi-istirahətdir.

Cəfər Cabbarlı

Öyrədənlərin öyrədəni missiyasını daşıyan pedaqoq, söz sərrafı, istedadlı şairə, ürəyi Qərbi Azərbaycan torpaqlarının həsrəti ilə döyünən vətənpərvər ziyalı Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”nda həqiqi mənada çox böyük sənətkarlıqla azərbaycanlı anasının müqəddəs obrazını yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Mahirə xanım anası Nazlı xanımın simasında təkcə bir ananın deyil, milyonlarla azərbaycanlı anasının obrazını ümumiləşdirmişdir. Şairə Anaya olan ülvi məhəbbətini söz-söz, misra-misra canlandırıb, qəlbinin dərinliyində kök salmış ana sevgisini sətir-sətir şairə çevirmişdir:

Hamımızın anasısan duymadım,
Özüm sevdim, başqalara qoymadım,
Mahirəyəm baxmağınan doymadım,

Nazla baxan sonam oldun, Nazlı, sən[Nağıqızı, 2025:38].

Ana ilə balanın mənəvi bağlılığı balasına ilk təmasdan yaranır, ananın canından can qatdığı balasına sonsuz məhəbbəti, daxili bağlılığı döşlərindən süd əmizdirdiyi zaman bir daha mükəmməlləşir. Mahirə Nağıqızı anaya olan sonsuz məhəbbətini, nəvazişini qələmin sehri ilə tərənnüm etməklə, qəlblərdə ana hissiyyatını, ana məhəbbətini, sədaqət və qeyrətini bir daha alovlandırıb, həyatımızın ən müqəddəs, ülvi varlığı olan ananı dözümlülük simvolu kimi canlandırıb. Şairə ana əzəmətini elə bir məqamda təsvir edir ki, ana həm zərif, həm ən incə varlıq olmaqla yanaşı, həm də hər zillətə, ən ağır əməyə tab gətirən qəhrəmandır. Anaların qəlbi idraka sığmayan bir mərdliklə, səbir və dözümlə yögrulmuşdur. Şairə daş parçalayan, qayalar qıran, palçıq qarışdırıb kərpic qaldıran bir ana əlinin daş ağırlığında gizlənən ana nəvazişini çox təsirli ifadə etməklə anaların “cənnət mələyi” olması fikrini aşılayır.

Açar sözlər: Anamın kitabı, müqəddəslik abidəsi, ANA obrazı, ana məhəbbəti, ülvi varlıq

Giriş/Introduction

Mahirə Nağıqızının “Anamın kitabı”ndakı şeirlərini oxuduqca xəyala dalırsan, göz önündə sözün, kəlamın hikmətinə, varlığın cazibəsinə sığmayan, övladlarına məhəbbət dolu urəyini bəxş edən, əzəmətli, vüqarlı, möhtəşəm ANA obrazı canlanır.

Belə ki, “Vətən-ana və ona məhəbbət sonsuz, hüdudsuz, sərhədsizdir. Bir gəmi okeanda, dənizdə üzüb son həddə, limana çatır, sahilə dayanır, amma şairənin eşq mehrabında üzən vətənə-anaya məhəbbət gəmisi limansızdır, çünki onun məhəbbət okeanı hüdudsuz, sahilsizdir. Şairə böyük sənətkarlıq məharətilə obrazlı ifadələrini ən orijinal, özünəməxsus ifadə tapıntıları ilə, söz oyunları ilə əks etdirməyə müvəffəq olub. Məcəzaların çox maraqlı, həm də orijinal nümunələrini ərsəyə gətirməklə şəriyyətinə min bir rəng, canına can, ruhuna ruh qatıb”[Qasımov, İsmayıl, 2022:6].

Mahirə xanımın şəriyyəti haqqında deyilən hər bir fikir onun yaradıcılığını tam əks etdirə bilməsə də, ürəkdən gələn səmimiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Mahirə Nağıqızı “Onun daş nağılı” adlı şeirində də ana nəvazişini, ana zəhmətkeşliyini, ana fədakarlığını və dözümlülüyünü elə poetik ustalıqla, fərqli, özünəməxsus dillə ifadə edib ki, heyran olmaya bilmirsən.

Mahirə xanım ana nəvazişindən, ana məhəbbətindən yüksək sənətkarlıqla söz açır. Belə ki, bu nəvaziş, məhəbbət daş kimi ağır olsa da, elə daş kimi də möhkəm olur:

Atamnan yanaşı daş qaldırardı,

Deyərdi bu daşlar ocaq daşdı,

Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,

Anam sinəsində ocaq daşdı[Nağıqızı, 2025:17].

Bütün analarımızın həyatını, övladları yolunda məhəbbətlə çəkdiyi əziyyətləri, ülvə ANA obrazını yaratmışdır bu şeirdə Mahirə Nağıqızı. Şeirdə deyilir ki, “Çöllərdə yavanlıq axtaran”, “daş əllərilə özünə sığal verməyə utanan”, “gəlin gəldiyi gündən çörək bişirən, paltar yuyan, corab toxuyan ananın əlləri zəhmətdən sanki daşlaşmışdı”.

Bir dəfə taledən gileylənmədi,

Tapdı ocağında, bizdə varlığı.

Yoxluğa sınımadı, yoxa enmədi,

Onu qorxutmadı daş ağırlığı[Nağıqızı, 2025:17].

Şairə həmçinin ananın övladlarına tövsiyəsini, tərbiyəsini qələmə almış, möhtəşəm, əzəmətli, fədakar ana obrazı yaratmışdır. “Yalana, harama düşmən” deyən, “sinəsinə qaldırdığı hər daşla ocaq daşıyan”, bu daşlara “ocaq daşı” deyən, “daşı daş üstə qoyub, amma ürəyindən daş asmayan” ana mərdlik, müqəddəslik simvoludur:

Qonşu qonşusunun varına deyil,

Halal peşəinə güvənər –dedi.

Yalandı, haramdı düşmən, onu bil,

Yalana, harama uymaz-ər dedi[Nağıqızı, 2025:17].

Mahirə Nağıqızının “Anamın” şeirini oxumaq kifayət edir ki, anaya olan məhəbbətin müqəddəsliyini tam təsəvvür edəsən:

Əli dəysə yaralarım sağalar,

Danışdırsa dərdi-qəmim dağılar.

Mərhəməti dərya olar, dağ olar,

Səxavəti bir ümmandı anamın[Nağıqızı, 2025:45].

Şairə ananı “dağa”, “bulağa”, bəyaz saçlarını “dümağ qar”a bənzədir:

Biz təpəyik, anam bənzər bir dağa,

Biz damlayıq, anam bənzər bulağa,

Qurban olum, qoy mən olum sadağa,

Qara saçı dümağ qardı anamın[Nağıqızı, 2025:45].

Ana övladının yolunda canından keçməyə həmişə hazırdır. Ananın əlləri övladının xoşbəxtliyi üçün uca göylərə açılır, ulu Tanrıdan onlar üçün ən xeyirli, ən xoş günləri diləyir. “Cənnət anaların ayaqları altındadır”- deyilir, müqəddəs kitabımızda. Bununla da anaların ucalığı, müqəddəsliyi birmənalı şəkildə möhürlənir.

“Nazlının boğçası” şeirində kamilliklə, müdrikliklə deyilən tərbiyəvi mesajlar gənc nəslin yaşam fələfəsi kimi cazibə qüvvəsinə malikdir. Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”nda- ana abidəsi kimi Nazlı xanımın simasında qadın obrazını, əsl sevgi, məhəbbət və müdriklik simvolunu yaratmışdır:

*Qadınlar Günüdür, çaşıb qalmışam,
Neyniyim bilmirəm, danış, söylə, din.
Tək qərar verməyə alışmamışam,
Mənə nə etməyi sən öyrədərdin...*

*Analar içində başdın, xasıydın,
Sözün də, işin də yerli-yerində
Təkcə bizim deyil, el anasıydın,
O adı yaşatdın əməllərində*[Nağıqızı, 2025:82].

Doğrusu, şeiri oxuduqca ana tövsiyəsinə, ana nəsihətinə, ana tərbiyəsinə hər zaman möhtac olduğumuzu duyuruq. Mahirə Nağıqızı anasının sədaqətini, evinə, ocağına bağlılığını məhz bu daşlara dözən tabında, tavanında taparaq əks etdirib. Ana məhəbbəti kainat qədər sonsuz, həyat qədər şirindir. Dünyada ana qucağından isti bir yer, ana laylasından həzin bir musiqi yoxdur.

On bir balasına tək çörək deyil,

Qeyrəti, şərəfi verib o əllər:

Özü bağça salıb, övlad bağçası,

Bağçadan barı da dərib o əllər[Nağıqızı, 2025:25].

Analarımız bizə hər şeyi: qeyrəti, şərəfi, başqalarının əməyinə qiymət verməyi, gələcəyə ümidlə baxmağı, bəxtəvər olmağı və s. öyrədir. Bunlara əlavə olaraq, analar dərin düşüncəsini, cəsarətini, əməksevərliyini, paxıllıq etməməyi, ədalətli olmağı, yəni bütün insani keyfiyyətləri övladlarına ötürürsə, yenə də bir daha anaya borcluyuq.

Ana həyatda ən müqəddəs insan, ən ülvi varlıqdır. “Anamla söhbət”də Mahirə xanım ananın daxili dünyasını elə bir səmimiyyətlə seiriyyətə çevirib ki, sanki həmin ana öz daxili zənginliyi ilə hər birimizin qəlbindədir.

Ay bala, yummamışam,

Gözümü sübhə qədər:

Bu səhəri açmışam,

Gözüaçıq, birtəhər:

Uzanandan yatağa,

Sən düşübsən yadıma.

Canım sənə sadağa, ... [Nağıqızı, 2025:89].

Mahirə Nağıqızının şəriyyətinin leitmotivi olan ana övladlarının xoşbəxtliyi uğrunda bütün əzablara sinə gərir, hər cür çətinliklərə dözür, od ətrafında fırlanan pərvanə kimi ürəyinin

yağını

əridir:

Ana – dedim, qurbanam o gözlərə,

Sən susatdın, həmdəm etdin sözlərə.

Əli verdi, Vəli verdi bizlərə

Özü qaldı bir qıraqda qocaldı[Nağıqızı, 2025:31].

Tədqiqatçı jurnalist Firuz Novruzov “Anamın kutabı” haqqında “Söz proyeksiyasının yaratdığı adidə” adlı ön sözdə yazır: “Mahirə Nağıqızı ... oxucusunu şeirin hansı notlarla bitməsindən asılı olmayaraq müəllifin içində yanan işığa tərəf aparır. O, həmişə olduğu kimi, adi, çoxlarımızın içində olduğu mövzuda yazarkən öz platformasında görünür və standart kimi gözə dəyən şəraitdə adət etdiyimiz düşüncə sistemindən kənara çıxır, tipik şəraitdə və tipik görünən hadisələrin içində adi insanlığın heç də adi olmayan obrazını yaradır. Mahirə Nağıqızı oxşar məqamlarda tərzə rahatca dəyişə, fikirlərini, duyğularını isə heç də hamıya bənzəməyən fərqli şəkildə, daha doğma formada təqdim edir” [Novruzov, 2025:10].

Bəli, şairənin “Şükranlıq” şeirinin xoş ovqat yaradan notları da ananın ruh rahatlığının ... simvoludur:

Anama oğul-qız payını verdin,

Dilində bitirdin şüküranlığı.

Mənim ürəyimdə sevgi bitirdin.

Dağıtdın içimdən o qaranlığı[Nağıqızı, 2025:32].

Zəngin və mənalı həyat yolu keçmiş, ömrünün müdriklik yaşını yaşayan ananın diliylə yaddaşa həkk olunan heyvətamiz sərrast deyimlər, məsələn, “Yalan insan taleyinin dəryazıdır” formulasında insan üçün ən çirkin və zərərli hərəkət sayılan yalanın bu qədər çılpaq ifadəsi həm də ona görə qiymətlidir ki, bu deyimlərin müəllifi ana və qadındır [Novruzov, 2025:13].

Sırğa elə sözlərimi, vaxtla sına,

Hüşyar olan getməz namərd qapısına!

Qoymadınsa hansı yerdə ocaq daşı,

Çiyində sən, əməlində ocaq daşı!

Sənət uca, sənətsiz bir nəfər görsən,

Həsədlə yox, şəfqət ilə bax ona sən! [Nağıqızı, 2025:93].

Nəticə/Conclusion

Ana ilahi qüvvə, ulu varlıqdır, alilik, adilik, aqillik zirvəsidir, yaşadan yaradan, ərsəyə gətirən, kamala yetirəndir, saf duyğular, zərif hisslər, incə mətləblər timsalıdır(Ulu öndər Heydər Əliyev).

Ədəbiyyatda ana haqqında qələmə alınan yazıların əsas motivini onu dəyərləndirmək, əziyyətinə, zəhmətinə həssaslıqla yanaşmaq təşkil edir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, Mahirə Nağıqızı anası Nazlı xanıma poetik üslubda, bədii dillə, heç kimə bənzəməyən xüsusi dəsti-xətlə itiəf etdiyi şeirlərində parlaq, müqəddəs ANA obrazını yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (2006). III cild. – Bakı: “Şərq - Qərb” nəşriyyatı, – 672 s.
2. Qasimov, Ramiz, İsmayıl, Zülfüyyə(2022). Sözün daş nağılı və daş ağırlığı. –Bakı: – “İki sahil”qəzeti, 5 noyabr. –s.6
3. Məhəmmədqızı, Təranə(2020). Ədəbiyyatımızda ana obrazı. Naxçıvan: – “Arazın səsi”qəzet, –s.2
4. Nağıqızı, Mahirə(2025). Anamın kutabı. –Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı. –214 s.
5. Novruzov, Firuz(2025). Söz proyeksiyasının yaratdığı adidə. “Anamın kutabı”[Ön öz]. –Bakı: –ADPU-nun nəşriyyatı. –214 s.
6. <https://www.preslib.az/en/book/oyctsV6NnrPCbW4>
7. <https://yazarlar.az/category/mahire-nagigizi>
8. https://anl.az/down/meqale/iki_sahil/2022/noyabr/822745.htm

POETRY AS A MIRROR OF HEARTS
QƏLBLƏRİN AYNASI OLAN ŞEİRİYYAT

Əsgərova Bənövşə Allahverdi qızı

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim.
Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
orcid- 0009-0001-8610-178X

Xülasə

Müasir poeziyamızda ənənəvi şeirin inkişafına və bədii məziyyətlərinin yeni mahiyyət kəsb etməsinə, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin poetik vüsətlə qorunmasına özünəməxsus dəst-xəttlə, səmimi ovqatla xidmət göstərən, Uca Tanrı sevgisinə tapınan, qəlbindəki iman işığında yol gedən istedadlı şairlərdən biri Mahirə Nağıqızıdır.

Poeziya aləmində elə şairlər vardır ki, onların istedadının mayası xalq təfəkkürünün zənginliyindən qaynaqlanaraq, insanın arzusunu, ümidini, kədərini, sevincini, bütövlükdə mənəvi dünyasını rəvan, səmimi və aydın əks etməsindədir. Filoloq-alim, professor Mahirə Hüseynova da belə şairlərimizdəndir.

Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında özünəməxsus, səmimi bədii dəst-xətt, orijinal poetika aydın hiss olunur. Şairin lirikasında həsrət və qəm motivlərinin yeknəsəkliyi, sentimental notlar, gərəksiz pafos heç vaxt duyulmur. Onun şeirlərində vətənin, valideyn-övlad məhəbbətinin, doğma ocağın tərənnümü, həmçinin xeyirxahlıq, nəciblik, əzəmət və gözəllik duyğularının bədii müstəvidə səmimi təbliği, bütövlükdə yaradıcılığına dərin ictimai-fəlsəfi mündəricə gətirir.

Şeirlərin poetik tutumundan, orijinal bədii səciyyəsiindən duyulur ki, müəllif öz məzmunu ilə seçilən maraqlı və mənalı bir yaradıcılıq yolu keçib. Mahirə xanımın şeirlərində millətə, yurda, vətənə, doğma ocağa bağlılıq hissi məxsusi poetika ilə səciyyələnir. Milli-mənəvi dəyərlərin, intizar, həsrət dolu sevginin, ləyaqət və insanpərvərlik duyğularının bədii tərənnümü onun poetik nümunələrində səmimi bir kaloritdə öz ifadəsini tapır. Onun şeirlərində zaman, təbiət, insan amili bədii təfəkkürün tərkib hissəsi kimi çıxış edir və hər bir poetik nümunəsi bu kontestdən səciyyəvidir. İstedadlı şairin poetik məfkurəsi milli düşüncənin geniş üfüqlərini əhatə edir. Mahirə xanımın poetikasının lokomotivi vətənpərvərlik mövzusudur və bu fakt bədii-fəlsəfi dəyəri ilə onun yaradıcılığına böyük sanbal gətirib.

Müqəddəs sözün saf çeşməsindən su içənlər o insanlardır ki, onların alın yazısından ulu Yaradanın təbəssümü boylanır. Mahirə Nağıqızı da belə istedadlı qələm sahiblərindəndir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, filoloq-qlim, milli-mənəvi dəyərlər, poeziya.

Abstract

In our modern poetry, one of the talented poets who serves the development of traditional poetry and the acquisition of a new essence of its artistic merits, the protection of spiritual and moral values with poetic scope, with a unique style and sincere mood, who worships the love of the Almighty God, and walks in the light of faith in her heart, is Mahira Naghigizi.

There are poets in the world of poetry whose talent stems from the richness of folk thinking and reflects human desire, hope, sadness, joy, and the spiritual world as a whole smoothly, sincerely and clearly. Philologist-scientist, professor Mahira Huseynova is also one of our poets.

A unique, sincere artistic style and original poetics are clearly felt in the work of Mahira Naghigizi. The monotony of longing and sorrow motifs, sentimental notes, and unnecessary pathos are never felt in the poet's lyrics. In her poems, the glorification of the homeland, parental love, and the native hearth, as well as the sincere promotion of feelings of kindness, nobility, grandeur, and beauty on an artistic level, bring a deep social and philosophical content to her work as a whole.

From the poetic attitude and original artistic character of the poems, it is felt that the author has gone through an interesting and meaningful creative path distinguished by its content. In Mahira Khanum's poems, the feeling of attachment to the nation, homeland, homeland, and native hearth is characterized by a special poetics. The artistic glorification of national and spiritual values, longing, longing love, feelings of dignity and humanity find their expression in a sincere color in her poetic examples. In her poems, time, nature, and the human factor act as an integral part of artistic thinking, and each poetic example is characteristic of this context. The poetic ideology of the talented poet covers the broad horizons of national thought. The locomotive of Mahira Khanum's poetics is the theme of patriotism, and this fact has brought great importance to her creativity with its artistic and philosophical value.

Those who drink from the pure spring of the holy word are those people whose fate bears the smile of the great Creator. Mahira Naghigizi is one of such talented pen owners.

Keywords: Mahira Naghigizi, philologist-scientist, national and spiritual values, poetry.

Şiir, gönüllerin aynasıdır

Özet

Modern şiirimizde, geleneksel şiirin gelişmesine ve sanatsal değerlerinin yeni bir öz kazanmasına, manevi ve ahlaki değerlerin şiirsel bir kapsamla, özgün bir üslupla ve içten bir ruh haliyle korunmasına hizmet eden yetenekli şairlerden biri, Yüce Allah aşkına tapan ve kalbindeki iman ışığında yürüyen Mahira Naghigizi'dir.

Şiir dünyasında, halk düşüncesinin zenginliğinden gelen ve insan arzusunu, umudunu, hüznünü, sevincini ve manevi dünyayı bir bütün olarak akıcı, içten ve net bir şekilde yansıtan şairler vardır. Filolog-bilim insanı Profesör Mahira Hüseynova da şairlerimizden biridir.

Mahira Naghigizi'nin eserlerinde özgün, samimi bir sanatsal üslup ve özgün bir şiirsellik açıkça hissedilir. Özlem ve keder motiflerinin monotonluğu, duygusal notalar ve gereksiz dokunaklılıklar şairin sözlerinde asla hissedilmez. Şiirlerinde vatanın, ebeveyn sevgisinin ve öz ocağının yüceltilmesi, ayrıca sanatsal düzeyde nezaket, asalet, ihtişam ve güzellik duygularının içtenlikle teşvik edilmesi, eserlerine bir bütün olarak derin bir toplumsal ve felsefi içerik katar.

Şiirlerinin şiirsel tavrı ve özgün sanatsal karakterinden, yazarın içeriğiyle öne çıkan ilginç ve anlamlı bir yaratıcı yoldan geçtiği hissedilir. Mahira Hanım'ın şiirlerinde, millete, vatana, vatana ve öz ocağına bağlılık duygusu özel bir poetikayla karakterize edilir. Millî ve manevi değerlerin sanatsal yüceltilmesi, özlem, özlem dolu aşk, onur ve insanlık duyguları, şiir örneklerinde samimi bir renkle ifadesini bulur. Şiirlerinde zaman, doğa ve insan faktörü sanatsal düşüncenin ayrılmaz bir parçası olarak hareket eder ve her şiir örneği bu bağlamanın karakteristiktir. Yetenekli şairin şiirsel ideolojisi, millî düşüncenin geniş ufuklarını kapsar. Mahira Hanım'ın şiirinin lokomotif vatanseverlik temasıdır ve bu gerçek, sanatsal ve felsefi değeriyle yaratıcılığına büyük önem kazandırmıştır.

Kutsal sözün saf pınarından içenler, kaderlerinde yüce Yaratıcı'nın tebessümü olanlardır. Mahira Naghigizi de bu yetenekli kalem sahiplerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Mahira Naghigizi, filolog-bilim insanı, milli ve manevi değerler, şiir.

Giriş. Poeziya Mahirə Nağıqızının zəngin bədii yaradıcılığının canlı, dinamik inkişaf edən bir qolunu təşkil edir. Lirikanın zaman və sənət qarşısında sosial funksiyasını bütün incəlikləri ilə idrak süzgəcindən keçirən müəllif poeziyanın yeni-yeni struktur imkanlarını, estetik həddlərini uğurlu tapıntılarla zənginləşdirir. Həmişə uğurla, yeni poetik kəşflərlə, ənənəvi deyim formalarına olduqca mühüm yeniliklər gətirməklə nəticələnən poetik axtarışlar M.Nağıqızı poeziyası üçün səciyyəvi hadisədir. M. Nağıqızının lirikası kifayət qədər formalaşmış, əsaslı və fundamental proseslərin təbii nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır. Poetik sözün tutumluluğu onun bütün lirik töhfələrində obrazlılıq funksiyasını yüksək səviyyədə icra etmək qabiliyyətinin parlaq təzahürüdür, bədii söz sənətinin spesifik məziyyətləri səviyyəsindədir.

Lirik “mən”, onun poetik obrazı və mənəvi dünyasının inikası, həqiqət axtarışlarının intensivliyinin təsviri, müəllifin duyğu və düşüncələr aləminin əyaniləşdirilməsi, lirik qəhrəmanın olduqca geniş aspektdə-dünya hadisə və əlaqələri mühitində qavranılması ciddi ədəbi kateqoriyalarla düşünüb gerçəkliyi qavrayan M.Nağıqızı öz misralarında əhatə olunduğu dünyanı oxucularına da təlqin etmək istəyir. Dramatik və həyəcanlı, mürəkkəb narahat mühiti o, təzadlı hisslər spektriylə təqdim etmə qabiliyyəti ilə öz çoxsaylı oxucularının sevimlisinə çevrilir. M.Nağıqızının lirikasında poetik–fəlsəfi siqlət həm bədii mətnin təsvir predmetində, zahiri əlamətlərində, daxili quruluşunda, mövzularında həm də reallığa fəal münasibətdə, fikir və əhvali-ruhiyyə tərzində, lirik təfəkkürün müasirliyində özünü göstərir. (1, 5)

M.Nağıqızının lirikasında söz müstəsna assosiasiyalar törədir, poetik hərəkət və qeyri-adi dinamika sayəsində obraz miqyasına yiyələnir. Mürəkkəb və çoxcəhətli lirik duyuma poetik mətnə olduqca zəngin mündəricə kəsb edir, lirik düşüncənin strukturuna daxil olur. Çox zaman lirizmdən nəşət edən poetik cizgilər bədii kontekstdə hissi-emosional notlarla zənginləşir. M.Nağıqızının ilhamlı poetik əməyi onun şeir təcrübəsində yeni istiqamətlər yaratmış, çoxəsrlik poeziyamızın ideya-poetik ənənə və xüsusiyyətlərini, janr, üslub-forma zəminində fəallığını inkişaf etdirmişdir. Bu məziyyətlər poetik prosesdə onun yaradıcılıq mövqeyinin artmasında həlledici rol oynamışdır.

Lirika M.Nağıqızının dillə təcəssüm etdirilən mənəviyyatının və bədii təfəkkürünün parlaq və obrazlı təcəssümüdür. M.Nağıqızının ilkin yaradıcılıq siması onun lirikasında əks-səda tapır. Ana dilimizin estetik gözəllikləri lirik əsərlərində daha şirin, daha mənalı əks olunur. Burada hər bir söz, hərəkətdə olan sözdür və istənilən poetik ünsürün durğunluq vəziyyəti qeyri-mümkündür. Forma və məzmunun dinamikası şeiriyyətin məğzini, onun daxili mündəricəsini əks etdirir. Yəni lirikada şeiriyyətlə forma-məzmun anlayışları vəhdətdə, qarşılıqlı əlaqədə olan kateqoriyalardır ki, bu da lirik janrın öz estetik təbiətindən irəli gəlir.

M.Nağıqızının mənzum əsərlərindən görüldüyü kimi sözü obraza çevirmək lirika yaradıcılığının əsas əlamətidir. Lirik mətn həyatın obrazlarla idrakıdırsa, forma özünəməxsusluğu onun obrazlılığından nəşət edən həyəcan və emosiya vasitəsidir. Duyğular axını yaradan obrazlı söz sayəsində lirik əsərlərdəki həyat hadisələri sənət hadisəsinə çevrilir. Əsl lirik əsərdə bədii söz hiss və duyğuların təkrar olunmazlığını nümayiş etdirir. Sözün nitq şəraitindəki mənə çevikliyindən nəşət edən duyğular aləmi lirik mətnin poetik enerjisini və daxili dinamikasını fəallaşdırır. Poetik duyğu və həyəcanlar düşündürücü emosiyalar şəiranəliyin və poetikliyin meyarlarından törəyir. (1, 5)

Əsas hussə. Şair düşüncəsinin milli ruhumuzun, genetik yaddaşımızın dan yerindən gələn poetik mündəricəsi hər zaman heyranə doğurmuşdur. Onun şeirlərindəki məzmun dolğunluğu, forma rəngarəngliyi poetik nümunənin məziyyətlərini daha da zənginləşdirir.

Lirik qəhrəmanın yaşadığı həsrət ağrısının dərinliyi ilə bərabər eşqin ucalığını, qüdrətini daha parlaq və gözəl ifadə etmək üçün istifadə olunan bədii təsvir və ifadə vasitələrinin tərəvəti şairin poetik bacarığının ehtivasıdır. Şairin obrazlı düşüncəsinə diqqət edək:

Qapını döyməyə qolum qalxmadı,
Adını istədim çəkəm ki, çaşdım.
Sənə deyiləsi ürək sözümü,
Divara danışdım, daşa danışdım. (4)

İnsan dühasının ən böyük tapıntısı və insan həyatının ən dəyərli xəzinəsi sözdür. Sözü təbiətinə xas olan keyfiyyətlər çeşid-çeşiddir. Bədii sözün mahiyyəti daha tərəvətli və çoxmənalıdır. Bədii söz dərin ictimai mənası, əhatəli və güclü realizmi, estetik keyfiyyətləri ilə dolğun məzmun kəsb edir. Bu mənada bədii təfəkkürün, ədəbi yaradıcılığın yolu mürəkkəb mündəricəsi ilə seçilir. Yalnız əhəmiyyətli mövzunun qələmə alınması əsərin ədəbi uğuruna zəmanət verə bilməz. Əsl sənətin gücü dəyərli ideyanın, böyük fikrin obrazlı ehtivasında, tərəvətli təcəssümündədir. Mahirə Nağıqızının şeirlərinin lirik qəhrəmanı müşahidə qabiliyyəti ilə fərqlənir. Onun fərdi poetik siması təkcə yazdığı şeirlərin üslub xüsusiyyətlərində deyil, həm də hadisələrə yanaşmasında, onları seçməsində və dəyərləndirməsində, lirik "mən" in əhval-ruhiyyəsini təbii və səmimi poetik boyalarla canlandırmasındadır. Şairin lirik qəhrəmanı həssas müşahidə qabiliyyətilə həmin proseslərdə fəal iştirak edir. Onun poeziyasında yurd sevgisi, vətənsevərlik, el-oba məhəbbəti, milli özünüdərk və yaddaşa qayıdış duyğusu, böyük önəm daşıyır. Şairin vətən ətirli şeirlərində torpaq ağrısı, yurd həsrəti məxsusi bədii detallarla əks olunur və bu şeirlərdə yurd həsrəti ilə yanaşı, həm də qələbəyə inam duyğusu misralara işiq, hərarət qatır. "Son döyüşə hazır ol" poetik nümunəsi öz bədii-ictimai və məzmun dolğunluğu ilə seçilir

Azərbaycan əsgəri, yolun Şuşaya gedər,
O yürüşün naminə son döyüşə hazır ol!
İntizarda Laçındı, Zəngiləndi, Kəlbəcər,
Pir görüşün naminə, son döyüşə hazır ol!

726

Hədəfin düşmən olsun, o silahlı yalquzaq
Get, yolun açıq olsun, xata-baladan uzaq.
Adına layiq olan şeir, mahnılar yazaq,
Uca işin naminə, son döyüşə hazır ol!

İstedadlı şairin vətən torpağının ölməz oğullarına, mübarək şəhidlərimizə həsr etdirdiyi şeiri poeziya nümunəsi kimi səciyyələndirmək olar. Vətənpərvərlik duyğularının səmimi və bənzərsiz ifadəsi şairin poetik uğuruna və sözün bədii dəyərinə güzgü tutur. "Şəhid nəğməsi" şeirində muqəddəs şəhidlərin mənəvi uralığını Mahirə xanım bənzərsiz poetik detallarla və səmimi duyğularla ifadə edir.

Burdan yavaş gedin, astadan keçin,
Qəbirlər titrəyər, daş dinə bilər.
Bir güllə gücünə sakit olanlar,
Bir addım səsinə diksinə bilər.

Boy vermiş məzarın qəbir daşları,
Bir ömrün daşlaşan arzu-kamıdır.
Onların sağlığı döyüşən əsgər,
Məzarı –Vətənin istehkamıdır.

O, dilimizin zəngin və rəngarəng təhkiyələrindən, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən bacarıqla istifadə edərək, qələmə aldığı mövzuların bədii həllini, poetik ümumiləşdirməsini özünəməxsus ovqatda təqdim edə bilir. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında məxsusi bir

məziyyət var ki, onu başqalarından fərqləndirə bilər. Bu cəhəti şərtləndirən amil geniş və dərin mənada sadəlikdir və bu sadəlikdə bədii zənginlik və müdriklik mövcuddur. Onun şeirlərinin məğzini təşkil edən dərin və poetik ictimai mənə uğurlu yaradıcılıq səciyyəsi daşıyır. "Aqlama" qoşması şairin poetik təfəkkürünün genişliyini, bədii düşüncəsinin zənginliyini və ruhunun zərifliyini, koloritini ehtiva edir.

Ümidlərim kirpiyindən asılıb,
Dözə bilməz göz yaşına, ağlama.
Yorğun ruhum beşiyinə qısılib,
Yüz yol dönüm mən başına, ağlama.

Nəticə. Ümumiyyətlə, Mahirə Nağıqızının şeir yaradıcılığı Azərbaycan qadın şairlərinin ənənəsindən bəhrələnən zərif duyğu çələnginə bənzəyir. Onun şeirləri bir qadın ömrünün poetik salnaməsidir – bu salnamədə ağrı da var, sevinc də, heyrət də, dövrədən, zamanədən şikayətlər də, ümid də, inam da, nostalji hisslər də, sevgi-məhəbbət duyğuları da, canlı təbiət lövhələri də, bir bacının, bir ananın, bir nənənin isti, həzin, yeri gələndə sızılılı duyğuları da, Azərbaycanlı ailəsinə məxsus əksər mental dəyərlər də...

Ədəbiyyat.

1. Hüseynov M. Lirik etiraf və bədii özünüifadənin lakonik forması. "Göyçə," 18 fevral, 2021-ci il
2. Nağıqızı M. Salam olsun. Bakı: ADPU, 2020, 142 s.
3. Nağıqızı M. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU, 2020, 419 s.
4. Mahirə Nağıqızı. Konuşan taşlar. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020

CAN NEVER REPAY YOU, MY MUM, FOR ALL YOU'VE DONE FOR ME
ÇƏTİN VERƏM, ANA, SƏNƏ BORCUMU

Məmmədova Samirə

Baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://ORCID.org/0009-0001-8713-9114>

Özet

Ana obrazı əzəldən poeziyada və bütövlükdə ədəbiyyatda tükənməyən səmimi mövzulardan biri olmuş, bu mövzu həm klassik, həm də müasir ədəbiyyatda mühüm yer tutmuşdur. Ana haqqını dəyərincə qiymətləndirən şair və yazıçılarımız bu ülvî varlığı həmişə tərənnüm etmişdir.

Mahirə Nağıqızı lirikası da ana obrazından yan keçməmişdir. Mahirə Nağıqızının şerlərini anaya sevginin ən təsirli etirafı adlandırmaq olar. Onun anaya həsr etdiyi şerlər neçə-neçə insanın ürəyini oxuyaraq onların hisslərini dilə gətirir. Mahirə Nağıqızının Ana obrazı kiçik uşağın təsəvvüründə yaranan ilk insan obrazıdır. Anası onun ilk xitab etdiyi, sığındığı, etibar etdiyi, inandığı, ürəyini açdığı insandır.

Dil açanda ilkin sözüm sən oldun,
Ayaq açdım, üz tutduğum yön oldun.

Şairin anasının məhəbbəti sonsuzdur “Sevib məni oxşamaqdan doymadın”, o, balasına durmadan dua edir “Göydə oldu, əlin yerə qoymadın”, anası çox mərhəmətlidir, bir dəfə də olsa ona qıymayıb “Bircə dəfə Mahirəyə qıymadın”, deyərək anasına xitab edən şair anasından aldığı istiliyin onun üçün hər şeydən üstün və qiymətli olduğunu dilə gətirir.

Mahirə Nağıqızının xatirəsində yaşayan Ana obrazı zəhmətkeşdir, mətanətlidir, mənəvi baxımdan möhkəmdir. Uşaq böyüyür, ana obrazı da təfərrüatlarla zənginləşir və ömrünü vərəqləyən şair ana haqqının ödənilməzliyini gündən-günə daha dərinlən anlayır və təəssüflə “Çətin verəm, ana, sənə borcumu” deyərək etiraf edir:

Keçən ömrün hər anını sanıram,
Çətin verəm, ana, sənə borcumu.

Mahirə Nağıqızının anaya həsr etdiyi şeirlər təkcə müəllifin şəxsi həyatını əks etdirmir. Müəllifin Ana obrazı ocağın və ailənin rəmzidir, o, adət-ənənələrin və mənəvi dəyərlərin qoruyucusu kimi çıxış edir. Şair, öz şeirlərində təbiətinə görə dəyanətli, ailəsinin mənafeyinə sadıq, taleyin sınaqlarını qeyd-şərtsiz qəbul edən, ailəsi və övladları üçün heç bir maneə tanımayan bir azərbaycanlı qadının obrazını canlandırmışdır.

Açar sözlər: borc, Ana obrazı, dəyər, poeziya, etiraf.

I

Abstract

The image of the Mother has long been one of the inexhaustible and sincere themes in poetry and literature as a whole, holding a significant place in both classical and contemporary literature. Our poets and writers, who truly appreciate a debt to one's mother, have always sung the praises of this sublime being.

The lyrics of Mahira Naghi gizi also touched upon the image of a mother. The poems of Mahira Naghi gizi can be called the most touching declaration of love for a mother. The poems she dedicated to her mother touch the hearts of many people, expressing their feelings. The image of the mother created by Mahira Naghi gizi in her poems is the first image of a person that appears in the imagination of a small child. A mother is the person she first turned to, found refuge in, trusted, believed in, and opened her heart to.

When I started talking, the first word was your name,
When I took my first steps, you became the direction I was striving towards.

The love of a poetess's mother is boundless: 'You never tire of caressing me with your love,'
A Mother prays tirelessly for her child: "Your hands were always raised to the sky, you never stopped praying to God for me".

Her mother is very kind-hearted; she has never been harsh with her child.

"You have never been harsh with your child by name of Mahira." Addressing her mother with these words, the poetess expresses that the warmth she receives from her mother is above all else and priceless to her.

The image of the Mother that lives in a memory of Mahira Naghi gizi is hard-working, steadfast, and morally strong.

As the child grows up, the image of the Mother becomes increasingly detailed, and the poetess, turning the pages of her life, becomes more and more aware of the difficulty of repaying her debt to her mother and regretfully admits: "I can never repay you, my Mum, for all you've done for me".

The poems of Mahira Naghi gizi dedicated to her mother reflect more than just the author's personal life. The author's image of the Mother is a symbol of the hearth and family; she acts as the guardian of customs, traditions and moral values. In her poems, the poetess created an image of an Azerbaijani woman who is steadfast by nature, loyal to her family's interests, unconditionally accepts the trials of fate, and knows no obstacles for the sake of her family and children.

Keywords: duty, image of the Mother, value, poetry, confession.

Ana obrazı əzəldən poeziyada və bütövlükdə ədəbiyyatda tükənməyən səmimi mövzulardan biri olmuş, bu mövzu həm klassik, həm də müasir ədəbiyyatda mühüm yer tutmuşdur. Ana haqqını dəyərincə qiymətləndirən şair və yazıçılarımız bu ülvî varlığı həmişə tərənnüm etmişdir. Özündə qayğı, şəfqət, fədakarlıq, sədaqət kimi neçə-neçə gözəl

xüsusiyyətləri birləşdirən ana məhəbbəti neçə-neçə ana obrazının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Ananın azərbaycanlı obrazı isə millilik üzərində köklənərək, milli mədəniyyət rəmzinə çevrilmiş, qədim dövrlərdən bu günə qədər öz böyük və dərin mənasını qoruyub saxlamışdır. Azərbaycan xalqının adət-ənənələrində valideynlərə hörmət və qayğı əzəldən ailə münasibətlərinin əsasını təşkil etmiş və ailə tərbiyəsinin əsas qaydalarından olmuşdur. Bu ənənələr əsrlərlə formalaşaraq, xalqımızın mənəvi dəyərlərinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir.

Mahirə Nağıqızı lirikası da ana obrazından yan keçməmişdir. Tanınmış şairin anaya həsr olunmuş çoxsaylı şeirləri var. Mahirə Nağıqızının şeirlərini anaya sevginin ən təsirli etirafı adlandırmaq olar. Onun anaya həsr etdiyi şeirlər neçə-neçə insanın ürəyini oxuyaraq onların hissələrini dilə gətirir, bu şeirlər neçə-neçə insana yaxın və aydındır. Bu şeirləri izləyən oxucunun təsəvvüründə isə bir tərəfdən ömrünü ailəsinə və övladlarına həsr etmiş, analıq vəzifəsini yorulmadan yerinə yetirmiş fədakar, zəhmətsevər bir qadın, digər tərəfdən isə valideyin-övlad münasibətlərinin milli-mənəvi dəyərlərə uyğun olaraq qorunub saxlanıldığı bir ailədə böyümüş minnətdar bir övlad canlanır. Məhz anasında gördüyü bu xüsusiyyətlərdən ilhamlanan şair, şeirlərində əsl anaya xas olan cəhətləri tərənnüm edən nümunəvi ana obrazını təsvir etmişdir.

Mahirə Nağıqızının Ana obrazı kiçik uşağın təsəvvüründə yaranan ilk insan obrazıdır. Anası onun ilk kitab etdiyi, sığındığı, etibar etdiyi, inandığı, ürəyini açdığı insandır. Müəllifin şeirlərində Ana obrazı həm də bütün dəyərləri uşağa ötürən ilk müəllim kimi çıxış edir.

Dil açanda ilkin sözüm sən oldun,

Ayaq açdım, üz tutduğum yön oldun.

Şairin anasının məhəbbəti sonsuzdur “Sevib məni oxşamaqdan doymadın”, o, balasına durmadan dua edir “Göydə oldu, əlin yerə qoymadın”, anası çox mərhəmətlidir, bir dəfə də olsa ona qıymayıb “Bircə dəfə Mahirəyə qıymadın”, deyə anasına müraciət edən şair anasından aldığı istiliyin onun üçün hər şeydən üstün və qiymətli olduğunu bu cür dilə gətirir:

Bircə dəfə baş qoymağım dizinə,

Dəyərmiş bu Yer üzünün özünə.

Uşaq böyüyür, ana obrazı da təfərrüatlarla zənginləşir və ömrünü vərəqləyən şair ana haqqının ödənilməzliyini gündən-günə daha dərinlən anlayır və təəssüflə “Çətin verəm, ana, sənə borcumu” deyər etiraf edir:

Keçən ömrün hər anını sanıram,

Çətin verəm, ana, sənə borcumu.

«Çətin verəm, ana, sənə borcumu» - cəmi beş sözdən ibarət bu bu səmimi etirafın özündə böyük məna var, bu fikir özündə sevgi, hörmət, ehtiram, mərhəmət, qayğı, minnətdarlıq kimi müsbət insani xüsusiyyətləri cəmləşdirir, şair bununla valideyninin zəhmət və qayğısına verdiyi qiyməti, anasına olan hörmət və ehtiramı sözlə ifadə etməklə yanaşı ürəyində ona qarşı yaşadığı minnətdarlıq hissini tərənnüm etmişdir.

Ana insanın ən erkən və ən dərin emosional bağlılıqlardan biridir, bu bağlılıq təhlükəsizlik, qayğı və dəstəklə assosiasiya yaradır. Uşaqla anası arasındakı hələ ana bətnində qurulan bağ, sonralar emosional qarşılıqlı əlaqə yolu ilə inkişaf etməyə davam edir. Bu dərin bağlılıq həm də insan sarsıntı keçirən zaman təzahür edə bilir, belə hallarda insan şüursuz olaraq özü üçün ana təbiətinə xas olan rahatlıq mənbəyi axtarır:

Doğulandan ruhun oldu beşiyim,

Abrın oldu, həyan oldu keşiyim.

Mahirə Nağıqızının anaya həsr etdiyi ən maraqlı və diqqətəlayiq şeirlərdən biri də “Onun daş nağılı” şeiridir. Şeirdə müəllifin xatirəsində yaşayan Ana obrazı təbiətə çox dəyanətli, övladlarının mənafeyinə sadıq zəhmətkeş bir qadındır,

Atamnan yanaşı daş qaldırdı,
Deyərdi bu daşlar ocaq daşdı.
Şairin anası mətanətlidir, mənəvi baxımdan möhkəmdir:
Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,
Anam sinəsində ocaq daşdı.

Şairin tərənnüm etdiyi Ana obrazı taleyin bütün sınaqlarını övladları naminə qeyd-şərtsiz qəbul edən fədakar bir anadır:

Bir dəfə taledən gileylənmədi,
Tapdı ocağında, bizdə varlığı.

Bütün mənəvi dəyərləri özündə birləşdirən, ən şərəfli əxlaqlara dəvət edən İslam dininə nəzər yetirsək, valideyin-övlad münasibətləri ilə bağlı suallara əsaslı cavab tapırıq: "Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlar yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onlardan biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşgün çağına yetərsə, onlara: "Uf!" belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış! Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına alıb: "Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdə (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!" - de (İsra 23-24). Allaha itaətdən sonra valideynə yaxşılığı əmr edən bu ayədən sonra öz valideynlərinə hörmətlə yanaşan insanın əxlaqi dəyərlərə nə qədər yaxın olduğunu başa düşmək heç də çətin deyil.

Allah-Təalanın da öz razılığını valideynin razılığına bağladığı bildirilir və Rəbbimiz bu həqiqəti Rəsulullah (s.ə.s.) belə xəbər vermişdir: *"Allah-Təalanın razılığı ana və atanı razı salaraq əldə edilir. Allah-Təalanın qəzəbi də ana və atanı qəzəbləndirmək surətiylə cəlb edilir".* (Tirmizi, Birr, 3/1899). Məhəmməd peyğəmbərdən (s.a.v.) ən yaxın səhabələrindən olan Abdullah bin Məsud (r.a.) isə belə demişdir:

"Rəsulullah (s.ə.s.)-dən soruşdum:

«- Allahın ən çox bəyəndiyi əməl hansıdır?»

«- *Vaxtında qılınan namazdır*». -buyurdu.

«- Sonra hansı ibadət gəlir?» -dedim.

«- *Ana və ataya yaxşılıq və itaət etmək*» - buyurdu.

Mahirə Nağıqızının anaya həsr etdiyi şeirlərində də məhz İslam dinin bizə tövsiyə etdiyi "Onlar məni körpəliyimdə (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!" kimi əxlaqi dəyərlərin - valideynə sevginin, mərhəmətin tərənnüm edildiyini görürük.

Tanınmış şair Mahirə Nağıqızının anaya həsr etdiyi şeirlər təkcə müəllifin şəxsi həyatını əks etdirmir. Müəllifin Ana obrazı ocağın və ailənin rəmzidir, o, adət-ənənələrin və mənəvi dəyərlərin qoruyucusu kimi çıxış edir. İstedadlı şair öz şeirlərində təbiətinə görə dəyanətli, ailəsinin mənafeyinə sadıq, taleyin sınaqlarını qeyd-şərtsiz qəbul edən, ailəsi və övladları üçün heç bir maneə tanımayan bir azərbaycanlı qadının obrazını canlandırmışdır.

MOTHER'S MONUMENT
ANA ABİDƏSİ

Rəhilə Hümətova

f.ü.f.d. dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya
fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü. Telefon: 050 510 01 91

ORCID 0000-0003-2521-6361

ÖZET

Danış, ana, hər kəlməni bal bilirəm,
Bu anı mən ən qiymətli hal bilirəm.
Zərdən baha söz içində üzsün aləm,
Hikmətləri asta-asta yazsın qələm!

(Mahirə Nağıqızı)

Dilindən kəlmələri bal kimi süzülən, hikməti, müdrikliyi ilə filosofları mat qoyan Nazlı anayadır bu sonsuz məhəbbət, əbədi ehtiram! Danılmaz faktdır ki, söz yaşadır, sözdə yaşayanların ömrü sözlə tarixə çevrilir. Tarix könüllərdə iz buraxanları öz səhifələrində qoruyub-saxlayır. Xatirələr zaman-zaman dilə gəlir. Və acılı-şirinli xatirələr çözləndikcə Nazlı ananın ömür yolları şair balası Mahirə xanımın poetik qələminin gücü ilə yaratdığı əbədi məhəbbət hekayələrində bir-bir açılır. Professor, qüdrətli söz ustası Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı" ilə Anaya sevgidən yığılmış əbədi abidə ucaldıb. Bu abidənin möhtəşəmliyi sözün qüdrətindən, ifadə tərzinin orijinallığından, söylənilən hər bir həyat hekayəsinin gerçəkliyindən və zərif üslubundan qaynaqlanır. Söz o zaman insan qəlbini titrədir ki, səmimi və dürüst olsun. Söz səmimi və dürüst olanda oxucu müəllifin hər kəlməsinə ehtiramla yanaşır, lirik "mən" in duyğularını öz hissləri ilə birləşdirir, hekayələrdəki həqiqətlərin içində öz uşaqlığını axtarır. Mahirə Nağıqızının Anaya sonsuz sevgisinin, əbədi ehtiramının bədii təəcəssümü, səmimi ifadəsi olan "Anamın kitabı" nın dilinə Nazlı ananın sadəliyi və şirinliyi, laylarının ətri, bayatılarının kövrəkliyi, bədahətən söylədiyi aforizmlərin hikməti, düzüb-qoşduğu şeirlərin fəlsəfəsi hopub. Kitabı oxuduqca onun məhvərindən çıxma bilmirsən. Həyat yoldaşı ilə birlikdə *ocaq daşı qaldıran, sinəsində ocaq daşıyan* Ananın daş nağılı səni səndən alır, onun cazibəsi səni öz yaşadığın dünyanla üz-üzə qoyur. Bu qeyri-adi cazibə Ana fədakarlığı, şair dilinin təbiiliyi, sözünün sehidir:

Atamnan yanaşı daş qaldırardı,

Deyərdi, bu daşlar ocaq daşdı.

Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,

Anam sinəsində ocaq daşdı.

Misralarda bəzi sözlərin (*atamnan*, ikinci misrada *daşdı*) ədəbi tələffüz transkripsiyası ilə ifadəsi həm canlı xalq danışığı dilinin, Ananın dilinin sadəliyini, ətrini, həm də müəllifin poetik məqsədini çatdırmağa xidmət edir. İkinci misrada *daşdı* (sözün kökü *daş* ismidir; -ı III şəxs mənsubiyyət şəkilçisi, -dır xəbərlilik şəkilçisidir, *r* səsi orfoepik normaya uyğun olaraq düşüb) sözü ilə dördüncü misradakı *daşdı* ifadəsi kontekstual omonimlik yaradır. Axıncı misradakı *daşdı* leksemi feildir, sözün kökü *daşı* (maq); -dı şühudi keçmiş zaman şəkilçisidir. İlahi, təkcə bu bənddə, müəllifin böyük məharətlə düzüb-qoşduğu cinaslar fonunda bir həyat yoldaşının, bir zərif Ananın daşdığı həyat yükü, qaladığı ocağın alovunda sinəsində yanan ocağın işığı insanı necə yandırır-yaxır! Bu ocaq istiliyini Anadan almırmı? Əziz oxucu, gur yanan ocağın alovlarında Ananın alnında puçurlanan damcılar, üzündəki qayğılar sənə tanışdırmı? Bu ocağın istisindən sənə də pay düşürmü? Bu ocağın alovlarında ötən günlərin xəyallarında canlanmırmı? “Mən” dönüb “biz” olmurmu?

Ana haqqında yazdığı sözlər Mahirə Nağıqızının köksündən qopub gələn, könülləri tutuşduran atəşdir, onu rıqqətə gətirən ecəzkar bir nəğmədir, kainatı aydınlandıran nur selidir. Bu nur selində bütün varlığı ilə öz şərəfli soy-kökünə, Analı dünyasına, mənəvi dəyərlərinə qırılmaz tellərlə bağlı olan Mahirə xanımın səslərin, sözlərin möcüzəli düzülüşündən ucaltdığı Ana abidəsinin əzəməti daha parlaq görünür. Sözlər bir-birinə qovuşduqca biz “Sandal” ı ayaqlarımızda, “İpək köynəy” in sərinliyini üstümüzə, “Acılı-şirinli xatirələr” i ömür yollarımızda hiss edirik. Real həyat hekayələrini oxuduqca ömür boyu “Qonşu haqqı” nı boynunda qoymayan Ananın böyük ürəyinə heyran qalmamaq olmur. Düzüb-qoşduğu və eləcə də xalqımızın təfəkküründən süzülüb gələn deyimlər Nazlı ananın hikmət xəzinəsi idi: *Evində yoxdu urvalıq, könlündən keçir darğalıq; Şah da olsan, qaraçıya işin düşəcək; El köçüb, adət köçməyib; El gözü tərəzidir, sən özündən çox demə; Düz dolansan, ayrı getdi deməzlər*. Ana bu xəzinənin ləl-cəvahiratları ilə yaşadı, əməl etdi və yaşatdı. Kim bilir, neçələrinə pay düşdü bu hikmət boğçasından! Ananın söz çələngindən, hikmət xəzinəsindən boy qaldıran layla, bayatı, nağıl, dastan, şeir və deyimlər Mahirə adlı balasının ömür yollarına nur səpələdi. Yollar Mahirə xanımı kamillik zirvəsinə səslədi. Bu dəfə nur üzlü Ana Mahirə Nağıqızının zirvədəki məğrur duruşuna, bal kimi şirin dilinə, heç bir rəssamın çəkə bilməyəcəyi, sözlə məhəbbətin vəhdətindən yaratdığı tablosuna heyran qaldı. Bu heyranlığın səbəbi Mahirə xanımın hiss və duyğularının təsvir və tərənnüm etdiyi Anaya, duyğuların yaratdığı poetik təəssürata münasibətinin heyvətamiz şəkildə ifadəsi, canlı xalq danışığı dilinin üslubi imkanlarından ustalıqla istifadə etməsindən irəli gəlir. Həm də ən adi söz və ifadələrə Mahirə Nağıqızı xüsusi üslubi fiqurların sayəsində yeni məna verir, məcazi don geyindirir, yeri gəldikcə dialekt sözlərdən istifadə edir, nəhayət, səbəbin gözəlliyini yaradır. Bədii nitqin bu cür təşkili şair-övlad qəlbini kövrək duyğularını, Nazlı ananın bədii portretini daha canlı və təsirli boyalarla əks edə bilir. Öz zərif çiyinlərində böyük bir ailənin yükünü daşıyan, təmənnasız sevgilərə ünvan olan Ana “Anamın kitabı” ilə tanıyanların da, tanımayanların da dərin hörmətini qazandı. Mahirə Nağıqızının varlığı başdan-başa mərhəmət, şəfqət, fədakarlıq, qayğı ilə yoğrulmuş Nazlı anaya olan məhəbbəti də, sənəti də olduqca böyükdür.

Açar sözlər: Anamın kitabı, Nazlı ana, Mahirə Nağıqızı

ABSTRACT

Speak, mother, I know every word as honey,
I know this moment as the most precious.
May the world swim in words more precious than gold,
May the pen slowly write wisdom!

(Mahira Nağıqızı)

This is endless love and eternal respect for Mother Nazli, whose words flow like honey from her tongue and who amazes philosophers with her wisdom and wisdom! It is an undeniable fact that words make life, and the lives of those who live by words become history through words. History preserves and preserves those who leave a mark on hearts on its pages. Memories come to mind from time to time. And as bittersweet memories are resolved, Mother Nazli's life paths unfold one by one in the eternal love stories created by the poetic pen of her poet daughter, Mahira Khanum. Professor, powerful master of words, Mahira Naghigizi has erected an eternal monument to Mother, kneaded with love, with "My Mother's Book". The magnificence of this monument stems from the power of words, the originality of the style of expression, the reality of each life story told, and the elegant style. The word trembles the human heart when it is sincere and honest. When the word is sincere and honest, the reader approaches every word of the author with respect, combines the feelings of the lyrical "I" with his own feelings, and searches for his own childhood in the truths in the stories. The simplicity and sweetness of the tender mother, the fragrance of her layers, the fragility of her bayats, the wisdom of the aphorisms she spontaneously uttered, and the philosophy of the poems she composed are absorbed into the language of "Mother's Book", which is the artistic embodiment and sincere expression of Mahira Naghigizi's endless love and eternal respect for the Mother. The more you read the book, the more you cannot escape its destruction. The stone tale of the Mother, who lifts the hearthstone with her husband and carries the hearth in her chest, takes you away from you, its charm brings you face to face with the world you live in. This extraordinary charm is the Mother's selflessness, the naturalness of the poet's language, the magic of her words:

My father would lift stones beside him,
He would say, these stones carried a hearth.
He didn't get tired, what strength he had in his heart,
My mother carried a hearth in her chest.

The expression of some words in the verses (atamnan, in the second verse, taşdı) with literary pronunciation transcription serves to convey both the simplicity and aroma of the living folk colloquial language, the language of the Mother, as well as the poetic purpose of the author. The word taşdı in the second verse (the root of the word is the noun daş; -ı is the third person possessive suffix, -dır is the informational suffix, the r sound is dropped in accordance with the orthoepic norm) and the expression taşdı in the fourth verse create contextual homonymy. The lexeme taşdı in the last verse is a verb, the root of the word taşdı (maq); -dı is the past tense suffix of the witness. God, in this paragraph alone, against the background of the jokes that the author skillfully arranged, how the burden of life carried by a wife, a gentle Mother, the light

of the hearth burning in her chest in the flame of the hearth she stays in, burns a person! Doesn't this hearth take its warmth from the Mother? Dear reader, are you familiar with the tears that drip from Mother's forehead and the worries on her face in the flames of a roaring fire? Do you also get a share of the warmth of this hearth? Doesn't the dreams of the past days come alive in the flames of this hearth? Doesn't "I" turn into "we"? The words she wrote about Mother are a fire that breaks out of Mahira Naghigzy's chest, setting hearts ablaze, a wondrous song that moves her, a flood of light that illuminates the universe. In this flood of light, the grandeur of the Mother's monument, erected by Mahira Khanum, who is connected with her entire being to her glorious lineage, the world of Mother, and her spiritual values with unbreakable threads, appears brighter than ever. As the words come together, we feel "Sandals" on our feet, the coolness of "Silk Shirt" on our heads, and "Spicy-Sweet Memories" on our paths through life. As we read real-life stories, it is impossible not to be amazed by the great heart of Mother, who never gave up her "Neighbor's Right" throughout her life. The sayings she composed and also filtered through the thinking of our people were the treasure of wisdom of Nazlı Ana: There is no arvuz in the house, but a dargha passes through the heart; Even if you are a king, you will have to deal with a gypsy; The hand has moved, but the custom has not changed; The hand's eye is a scale, don't say more than you think; If you go straight, they will not say crooked. The mother lived, practiced and made people live with the jewels of this treasure. Who knows how many people got a share of this bundle of wisdom! The lullabies, bayats, fairy tales, epics, poems and sayings that rose from the mother's wreath of words and the treasure of wisdom shed light on the life paths of her child named Mahira. The paths called Mahira Khanum to the peak of perfection. This time, the light-faced Mother was amazed by Mahira Nağıgyzi's proud stance at the top, her sweet language like honey, and the painting that no artist could paint, created from the unity of words and love. The reason for this admiration is the amazing expression of Mahira Khanum's attitude to the Mother, whose feelings and emotions she describes and sings, and the poetic impression created by her feelings, and the skillful use of the stylistic possibilities of the living folk spoken language. Also, Mahira Naghigizi gives new meaning to the most ordinary words and expressions thanks to special stylistic figures, dresses them in a figurative dress, uses dialect words when appropriate, and finally creates the beauty of the reason. Such an organization of artistic speech can reflect the fragile feelings of the poet-child's heart, the artistic portrait of the tender mother with more vivid and effective colors. Mother, who carries the burden of a large family on her delicate shoulders and is the object of unconditional love, has earned the deep respect of both those who know her and those who do not know her with her "Mother's Book". Mahira Naghiqizi's love for Nazli, whose existence is filled with compassion, empathy, selflessness, and care, and her art are very great.

Keywords: Mother's Book, Nazli, Mahira Naghiqizi

ELM VƏ POEZİYANIN İŞİĞINDA — MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN HƏYATI VƏ
YARADICILIĞI

Tovus Həmidova

Üzeyir Hacıbəyli, 68, Bakı, Azərbaycan, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
İngilis dili müəllimi, tovuzhemidova@gmail.com , ORCID 0009-0008-5696-4868

Xülasə

Mahirə Nağıqızı Hüseynova 1960-cı ilin payızında, Naxçıvanın Babək rayonunun sakit Sust kəndində anadan olub. Onun uşaqlığı kənd həyatında, sadə bir mühitdə keçsə də, tez-tez köçürülən ailə taleyi ona həm təcrübə, həm də zəngin həyat baxışı bəxş etdi. İlk dərslər kitablarını Xalxal məktəbində açdı, amma sonrakı illərdə yol onu Abşeronə gətirdi. 1978-ci ildə Novxanı məktəbini bitirəndə artıq müəllimlik arzusu onun qəlbində möhkəm kök salmışdı. 1980-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutuna qəbul olmaqla arzusu gerçəyə çevrildi. O, kitabların işığında addım-addım böyüyür, 1984-cü ildə fərqlənmə diplomu ilə məzun olurdu. İlk dərslər dediyi sinif otaqları Abşeron və Bakı məktəbləri oldu. İllər ötdükcə müəllimlik sevgisi ona uğur gətirdi: "Respublikanın qabaqcıl təhsil işçisi" adı və 2003-cü ildə bütün ölkə üzrə "İlin nümunəvi müəllimi" mükafatı aldı. Amma Mahirə Hüseynovanın yolu burada bitmədi. Onu elm də cəlb edirdi. 2009-cu ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində müəllim kimi başladığı iş zamanla elmi axtarışlara çevrildi. 2012-ci ildə dissertasiya müdafiə edərək fəlsəfə doktoru oldu, 2017-ci ildə isə artıq filologiya elmləri doktoru adına yiyələndi. Onun tədqiqatları XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin poeziyasına yönəlmişdi. Bu sahədə apardığı araşdırmalarla xalq sözünün dərin qatlarını açdı, ədəbi dilimizin incəliklərini üzə çıxardı. O, yalnız elm adamı deyil, həm də təşkilatçı idi. 2015-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Müasir Azərbaycan dili kafedrasının rəhbəri, daha sonra Filologiya fakültəsinin dekanı, 2021-ci ildən isə Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor oldu. Hər bir vəzifəsində elmə, gənclərə, dilimizə xidmət etmək əsas məqsədi idi. Mahirə Hüseynovanın qəlbi isə təkcə elmə deyil, poeziyaya da açıqdır. Mahirə Nağıqızı imzası ilə yazdığı şeirlərində o, milli-mənəvi dəyərlərə, xalqın yaddaşına, ana dilimizin zənginliyinə işıq tutur. Onun misralarında həm həsrət, həm sevgi, həm də dərin bir Vətən sevgisi duyulur. Bu gün Mahirə Hüseynova həyatını elm, pedaqogika və poeziya ilə yoğurmuş bir şəxsiyyət kimi yaşayır. İnsanların gözündə o, müəllim, şair və dəyərli alimdir. Onun ömür yolu bir qadının əzmi ilə neçə sahəni birləşdirə biləcəyinə ən gözəl sübutdur.

Açar sözlər: müəllimlik arzusu, fəlsəfə doktoru, elm, şair, alim

IN THE LIGHT OF SCIENCE AND POETRY — THE LIFE AND CREATIVITY OF
MAHIRA HUSEYNOVA

Tovus Hamidova

Uzeyir Hajibeyli, 68, Baku, Azerbaijan, Azerbaijan State Pedagogical University,
English language teacher, ORCID 0009-0008-5696-4868

Abstract

Mahira Naghigizi Huseynova was born in the autumn of 1960, in the quiet village of Sust, Babek district of Nakhchivan. Although her childhood was spent in a simple environment in a village yard, her family fate, which often moved, gave her both experience and rich outlook. She opened her first textbooks at the Khalkhal school, but in the following years the road brought her to Absheron. By the time she graduated from Novkhani school in 1978, the dream of becoming a teacher had already taken firm root in her heart. In 1980, her dream came true when she entered the Azerbaijan Pedagogical Institute. She grew up step by step, graduating with honors in 1984. The first classrooms she taught at were in Absheron and Baku schools. Over the years, her love of teaching brought her success: she received the title of "Prominent Education Worker of the Republic" and the "Exemplary Teacher of the Year" award throughout the country in 2003. Mahira Huseynova was also attracted to science. Her work as a teacher at the Azerbaijan State Pedagogical University in 2009 turned into scientific research over time. In 2012, she defended her dissertation and became a Doctor of Philosophy, and in 2017, she was already awarded the title of Doctor of Philological Sciences. Her research was focused on the poetry of Western Azerbaijani ashug and folk poets of the 19th-20th centuries. With her research in this field, she opened the deep layers of the folk word and revealed the subtleties of our literary language. In 2015, she became the head of the Department of Modern Azerbaijani Language at the Azerbaijan State Pedagogical University, then the dean of the Faculty of Philology, and since 2021, the vice-rector for International Relations. Her main goal was always to serve science, youth, and our language. Mahira Huseynova's heart is open not only to science, but also to poetry. In her poems she sheds light on national and spiritual values, the memory of the people, and the richness of our native language. Her poems convey both longing, love, and a deep love for the Motherland. Today, Mahira Huseynova lives her life as a person who has combined science, pedagogy, and poetry. In the eyes of people she is a teacher, a poet, and a valuable scientist. Her life path is the best proof of how many fields a woman can combine with her determination.

Keywords: teaching dream, PhD, science, poet, scientist

Bayati poetics in Mahira Naghigizi's works
Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında bayatı poetikası
Günəl Allahverdiyeva
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://orcid.org/0000-0001-8013-7741>

Xülasə

Tariximizi vərəqlədikdə görürük ki, Azərbaycan qadınları xalqın tərəqqisində həmişə fəal rol oynayıblar. Onlar gözəllikləri, nəcib əməlləri, ağıl və zəkaları ilə təkcə nümunəvi ailə kultu yaratmayıblar, igid oğullar, qızlar tərbiyələndirməklə yanaşı, milli mədəniyyətin, sosial əxlaqın formalaşması və sağlam, uzaqgörən idarəçilik işinə də öz töhfələrini vermişlər. Öz fədakar əməyi, fəal ictimai mövqeyi, filologiyamızda orijinal yeri olan belə qadınlardan biri də filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim, şair Mahirə Nağı qızı Hüseynovadır.

Vətən sevgisi, təbiətə vurğunluq duyğuları, böyüyüb boya-başa çatdığı torpağa mədəni bağlılıq, insanlığa məhəbbət Mahirə Nağıqızı yaradıcılığının əsas qayəsidir. Onun hər bir əsəri o cümlədən şifahi xalq ədəbiyyatının incilərindən olan bayatıları yaddaşımızda güclü bir intibah yaradır. Xatirələrin cıdırı ilə axan həzin düşüncələr seli varlığımıza hakim kəsilib bizi kövrəldir. Sözlərdə, misralarda elin, obanın taleyinə həssas şair ürəyi vətən qayğıları ilə döyünən ürəyə çevrilir, oxucularının qəlbinə ovsunlayır. M. Nağıqızı yaradıcılığının bir qolu olan bayatılarında da ən dərin fikrin, ən romantik xəyalın yuvası doğulduğu müqəddəs məkandır. Onun doğma torpaqla bağlı obrazlarının hamısı canlı həyatın, xatirələrin, ümidlərin komponentləridir. Şairin Vətənə olan məhəbbətinin ifadəsi lirik ovqatın, lirik təfəkkürün özünəməxsusluğudur. Mahirə Nağıqızının öz yaradıcılığında şəxsi duyğularının xalqın ümumi problemlərinə bağlanması əlamətdar məqamdır.

Mahirə Nağıqızının poetik deyim tərzində folklor sadəliyi ilə müdrikliyi mükəmməl şəkildə qovuşur, təsvir-tərənnümün predmeti mənalı bədii şərhini tapır ki, bu da lirik bayatı mətninə estetik sambal və əzəmət gətirir. Canlı həyat materiallarının şairin bədii düşüncələrində cilalanması, füsunkar obrazların zəngin görünüm alması təsvirin ümumi ruhunda üslubi meyarları önə gətirir. Bəzi hallarda mövzu təkrarı, sözçülük və ritorika analitik poetik düşüncəni kölgədə qoysa da, müəllif mühüm sosial - psixoloji məsələlərin bədii açıqlamasında fəal sənət və sənətkarlıq mövqeyində dayanır. Folklor poetikasının üstünlüyü ilə seçilən bayatı nümunələrinin qarşısında siqlətli bədii mətləb qoyub onu bənzərsiz ifadə tərzilə oxucularına çatdırmaq niyyəti, bu yoldakı axtarış və tədqiqatları razılıq hissini doğurur.

Açar sözlər: Folklor nümunələri, bayatı, poetik düşüncə, həyat fəlsəfəsi

Abstract

When we look at our history, we see that Azerbaijani women have always played an active role in the progress of the nation. They have not only created an exemplary family cult with their beauty, noble deeds, intelligence and perfection, but also contributed to the formation of national and social morality, and sound, far-sighted governance. One of such women who has her selfless work, active social position, and an original place in our philology is Mahira Naghi gizi Huseynova, Doctor of Philology, Professor, Honored Teacher, poet.

Love for the homeland, feelings of admiration for nature, spiritual attachment to the land where she grew up, and love for humanity are the main goals of Mahira Naghigizi's works. Each of her works, including bayatis, which are among the pearls of oral folk literature, creates a strong renaissance in our memory. The flood of sad thoughts flowing along the path of memories dominates our existence and makes us fragile. In words and verses, the poet's heart,

sensitive to the fate of the village and the village, turns into a heart beating with the cares of the homeland, captivating the hearts of her readers. In the bayats, which are a branch of M. Naghigizi's creativity, it is a sacred place where the deepest thought and the most romantic dream are born. All of her images related to her native land are components of living life, memories, and hopes. The expression of the poet's love for the Motherland is the uniqueness of the lyrical mood and thinking. It is significant to highlight that M. Naghigizi always writes about a national problem as a part of her personal emotions.

In the poetic style of Mahira Naghigizi, folklore simplicity and wisdom perfectly merge, the subject of the image-song finds its meaningful artistic interpretation, which brings aesthetic charm and grandeur to the text of the lyrical bayat. The polishing of living materials in the poet's artistic thoughts, the rich appearance of charming images, give priority to stylistic criteria in the general spirit of the image. Although in some cases the repetition of the theme, wordiness and rhetoric overshadow the analytical poetic thought, the author stands in the position of active art and craftsmanship in the artistic expression of important social and psychological issues. In the examples of bayati, distinguished by the superiority of folklore poetics, the intention to set a meaningful artistic meaning and convey it to her readers with a unique style of expression, the search and discoveries on this path cause a feeling of satisfaction.

Keywords: Examples of folklore, bayati, poetic thought, philosophy of life

Özet

Tarihimize baktığımızda, Azərbaycan kadınlarının halkın ilerlemesinde her zaman aktif rol oynadığını görürüz. Güzellikleri, asil davranışları, zekâ ve zekâlarıyla örnek bir aile kültürü yaratmakla kalmamış, aynı zamanda milli ahlakın, toplumsal ahlakın ve sağlam, ileri görüşlü bir yönetimin oluşumuna da katkıda bulunmuşlardır. Özverili çalışmaları, aktif toplumsal konumu ve filolojimizde özgün bir yeri olan bu kadınlardan biri de Filoloji Doktoru, Profesör, Onursal Öğretmen ve şair Mahira Naghigizi Hüseynova'dır.

Vatan sevgisi, doğaya hayranlık, büyüdüğü topraklara manevi bağlılık ve insanlığa duyulan sevgi Mahira Naghigizi'nin eserlerinin temel hedefleridir. Sözlü halk edebiyatının incileri arasında yer alan bayatiler de dahil olmak üzere her eseri, hafızamızda güçlü bir rönesans yaratır. Anılar yolunda akan hüznü düşünce seli, varlığımıza hükmeder ve bizi kırılgan hale getirir. Söz ve dizelerde, şairin köyün ve köyün kaderine duyarlı yüreği, vatan kaygılarıyla atan bir yüreğe dönüşerek okuyucularının gönüllerini fetheder. M. Naghigizi'nin yaratıcılığının bir kolu olan bayatlarda, en derin düşüncenin ve en romantik hayalin doğduğu kutsal bir mekandır. Memleketiyle ilgili tüm imgeleri, yaşayan hayatın, anıların ve umutların bileşenleridir. Şairin vatan sevgisinin ifadesi, lirik ruh halinin, lirik düşüncenin benzersizliğidir. M. Naghigizi'nin duygularını her zaman ulusal bir sorunun parçası olarak yazması anlamlıdır.

Mahira Naghigizi'nin şiirsel üslubunda, folklorik sadelik ve bilgelik mükemmel bir şekilde birleşir, imge-şarkının konusu anlamlı sanatsal yorumunu bulur ve bu da lirik bayat metnine estetik bir çekicilik ve ihtişam katar. Şairin sanatsal düşüncelerinde canlı malzemelerin cıralanması, büyüleyici imgelerin zengin görünümü, imgenin genel ruhunda üslup kriterlerine öncelik verir. Bazı durumlarda temanın tekrarı, sözcük dağarcığı ve retorik, analitik şiirsel düşünceyi gölgede bıraksa da yazar, önemli toplumsal ve psikolojik meselelerin sanatsal ifadesinde etkin bir sanat ve zanaatkârlık konumundadır. Folklor şiirinin üstünlüğüyle öne çıkan bayati örneklerinde, anlamlı bir sanatsal anlam oluşturma ve bunu okuyucularına özgün bir ifade tarzıyla aktarma niyeti, bu yoldaki arayış ve keşifler bir tatmin duygusu yaratır.

Anahtar Kelimeler: Folklor örnekleri, bayati, şiirsel düşünce, yaşam felsefesi

Giriş. İxtisasca filoloq, elmlər doktoru, professor olan Mahirə xanım ana dilinin incəliklərini dərindən bildiyi üçün onun əsərlərinin dili həm xalq dili kimi sadə, həm zəngin, həm də bədiidir. Mahirə Nağıqızı yradıcılığının bir qolunu şifahi xalq ədəbiyyatının ən geniş

yayılmış lirik janrlarından olan bayatılar təşkil edir. Onun bayatılarında müxtəlif mövzulara toxunulur.

Dağlar mövzusu poeziyada, o cümlədən, bayatılarda çox geniş yer tutur. Maraqlıdır ki, dağlar mövzusu poeziyada, adətən, əzəmət, vüqar, baba simvolu kimi işlənsə də, M.Nağıqızı bayatılarının birində dağlara "sənəm dağlar" deyər müraciət edir. Sənəm ərəb sözü olub gözəl, pərəstişə layiq mənalarında daha çox qıza, qadına şamil edilərək işlənir. Mahirə xanımın "sənəm dağlar" ifadəsindəki epitet yenidir, orijinaldır. Bu deyim tərzü müəllifin bənzərsiz üslubu kimi yaranmaqla bərabər, onun gözəlliyi duyan bir qadın, bir ana olmasını da sübut kimi ortaya qoyur:

Ay dağlar, sənəm dağlar,
Doludu sinəm, dağlar.
Gəlmişəm saz götürəm,
Söz deyib dinəm, dağlar. (3, 6)

M. Nağıqızının bütün qələm məhsullarının, o cümlədən bayatılarının estetik ləyaqəti müəllifin fəal həyat mövqeyinin təcəssümü olub insan həyatının bütün mənəvi güşələrinə nüfuz etsə də, bədii - emosional zənginlikdən təcridə deyil. Bayatıların əsas estetik qayəsi dərin obrazlılıq, varlığı bədii şüurla, obrazlar vasitəsilə mənimsəməkdən, onun ən münasib estetik formalarını, poetik modellərini yaratmaqdır. O da var ki, M. Nağıqızının intonasiya, bədii əhvali-ruhiyyə etibarilə çoxcəhətli olan bayatıları heç vaxt mədud hisslər əsarətində qalmır, çünki müəllif gercəkliyi hisslərinin drammatizimdən keçirərək varlığın əks-sədası olan sözlərə ciddi estetik meyarlarla yanaşır. Sənətkarlıq səviyyəsində ifadə olunan zənginləşmə prosesi müəllifin sənət mövqeyindədir, zamanın və poeziyanın ideya – fəlsəfi tələblərinə cavab vermə əzmindədir. M. Nağıqızının üslubunda deyim zənginliyi yaşatmaq meyli çox güclüdür. O, heç vaxt qəliz, mücərrəd və bayağı söz və ifadə işlətmir. Doğma dilimizin bütün poetik – üslubi imkanları onun qələmində incəlikliyinə qədər nümayiş etdirilir. Xalq dilinə, folklor üslubuna yaxınlıq fikrin maksimum aydınlığında müstəsna rol oynayır. Poetik leksika bütünlükdə xalqın canlı, koloritli, təbii və dərhal ürəklərə hakim olan danışiq tərzidən doğur. Ona görə də M. Nağıqızının misraları ana laylası kimi halal və təmizdir, aydın xalq müdrikliyinin, natural həyat fəlsəfəsinin coşqun ifadəsidir:

Hər yanın çeşmədi, dağlar,
Suları seşmədi, dağlar.
Dünyada çox şeydən keçdim,
Bir səndən keşmədi, dağlar.

M. Nağıqızının dil lakonikliyi sintaktik qəblərin obrazlaşdırma üsullarından biridir. Bu üsul daxilində mükəmməl leksik boylar poetik təfəkkürün gücü ilə şairin daxili məzmununa, simmetriya və ümumiyyətlə bədii mükəmməliyinə çökür. Ona diqqət yetirmək lazım gəlir ki, bayatıların poetik dil potensialı bütövlükdə haqqında bəhs etdiyimiz linqvistik mənzərənin kamilliyindən irəli gəlir.

M. Nağıqızı bayatılarında yaradıcılıq uğuruna süni, çılpaq deklarativ yolla deyil, oxucunun qəlbinə nüfuz etmək, idrakına təsir etmək yolu ilə nail olur. Misralarda səslənənlər poetik fikrin ümumi ruhuna doğma olduğu üçün heç bir bədii detal obrazlılıq sferasından kənarda qalmır. Müəllifin poetik düşüncə tərzü təsvir-tərənnüm predmentinin daxili qatlarına, əngin güşələrinə dərinlən nüfuz edir. Ən əsası odur ki, düşüncə tərzinin müasirliyi və bədii ümumiləşdirmələrin dərinliyi bayatı müəllifinin yaradıcılıq siması haqqında sonsuz mühakimələr doğurur. Göstərilən məziyyətlə M. Nağıqızını öz üslubu, poetik diapozonu, zəngin dünyagörüşü olan bir yaradıcı qələm sahibi kimi təqdim edir. Peşəkarlığın, şeir texnikasının, söz duyğusunun və sözlə rəftar səriştəsinin səviyyəsi göstərir ki, M. Nağıqızının bayatılarında fikrin ahəngi, poetik ovqatın güclü olması mündəricənin emosional, elastik və

anlaşıqlı ifadəsindən irəli gəlir, dil səlisliyi, poetik söz oyunu təsirləndirmək, sirayət etmək keyfiyyətlərinə malikdir və bütünlükdə şairin üslub orijinallığında sənətkarla axtarışlarının əks-sədasını görürük. (2, 55)

O gələn qardı, yağmadı,
Qəlbimdə vardı, yağmadı.
Saçıma düşmək istədi,
Gördü ki, ağdı, yağmadı.

Qəlbimi orman edimmi,
Adına qurban edimmi?
Göz yaşım bitirən gülü,
Dərdinə dərman edimmi?

Bilmədi, naşıldı, qaldı,
Dərdimi daşıldı qaldı.
Bu dərdə kimsə qalmazdı,
Gözümün yaşıldı, qaldı.

Bayatıları bütövlükdə xarakterizə edən başlıca xüsusiyyətlərdən biri də cəmiyyətdəki neqativ hallara sərt mühakimənin mərkəzi yer tutması, doğma ocağa, isti yurda bağlılıq və lirik məzmunun polifonikliyinə xüsusi həssaslıq göstərilməsidir. Söz ustasının müraciət etdiyi lirik forma xəlqi janr növü kimi gerçəkliyin məğzini aşkarlanmaqla bütün potensialını nümayiş etdirir. Onun üslubu zahiri vəsfdən, çılpaq təsvirdən uzaqdır. Həyatı təcrübədən, dərin düşüncə və emosiiyadan süzülüb gələn təəssüratlar ənənəvi janr poetikasının imkanlarından məharətlə yararlanır. Bayatılar obrazlı ümumiləşdirmə keyfiyyətləri ilə dolğunlaşırlar. Bu məziyyətlər bir daha təsdiqləşir ki, müəllifin qəlbi poeziya ilə doludur.

M. Nağızızının yaradıcılığında poetik düşüncə orijinallığı daha aparıcı və düşündürücü cəhət kimi qabarıq görünür. Onun bayatılarına marağın kökündə şəxsi başlanğıcın, varlığa fərdi baxımın verdiş olunmuş səviyyədən artıqlığı, yaxşı mənada sərbəstliyi dayanır. Bayatılarda obrazlı təfəkkür konkret və tərəvətlidir.

Müəllif bayatılardakı təfəkkür tərəvətinin özünəməxsus üstünlüyünü, bədii konkretliyi də məzmun səviyyəsində mükəmməl məcazi sözlərlə, zəngin və orijinal obrazlarla şəffaflaşaraq xüsusi üslubi silqətlə yüklənir. İlk oxunuşda onun misraları arxasında poetik mənə, dərin məzmun, təsirli ekspressivlik tapırsan. Mövzu və məktəb, bədii fikir və intonasiyaları milli poetik ənənələrin yeni üföqlərini açır. Onun hər bir bayatısı insan və həyat, dünya və cəmiyyət haqqında dərin düşüncələrin, bədii qənaətlərin ümumiləşdirilmiş, yığcam poetik fraqmetlərdir. Bu poetik fraqmentlər müdriklərin danışiq və söhbəti qədər təbiidir. Burada sakit və dərin düşüncə ilə fəal intuisiya təsirli ritm məcrasına düşüb, bir - birinə qovuşur.

Orda Qaxın yolları,
Olmur yaxın yolları.
Qəlb çəkib aparmasa,
Dinc buraxın yolları

Ürəyimdə sınıq var.
Taleyimdə qırıqlar,
Nə məhəbbət olaydı,
Nə də ki, ayrılıqlar.

Sənətkarlıq mədəniyyətini yüksəltmək tələbini rəhbər tutan M. Nağıqızı müəyyən misra və beytləri zərbi-məsəl, hikmətamiz kəlam şəklində oxucuya təqdim etməyə, onun qəlbimi rıqqətə gətirməyə çox meyillidir. Söz sənətkarı tərəfindən bədii mətləb elə poetik ifadə qəlblərinə salınır ki, burada sözün estetik gözəlliyi, dərin ibrətamiz məzmun oxucunun diqqətini, duyğularını və təfəkkürünü həssaslığa təhrik edərək güclü rezonans doğurur. Məzmun mükəmməl məcazi sözlərlə, zəngin və orijinal obrazlarla şəffaflaşaraq xüsusi üslubi siqlətlə yüklənir.

Nəticə. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Mahirə Nağıqızının bayatılarında romantik xəyalların qanadları doğulduğu müqəddəs məkanın mənzərələri üzərində heç vaxt yorulmur. Sənətkar təxəyyülünün açılış nöqtəsi ana torpaqdır, bütöv Azərbaycandır. Doğma yurdun füsunkar mənzərələrini xatırladıqca şairin ürəyi bahar buludları kimi dolur, sözləri leysan yağışları kimi misralara səpələnir. Vətən qayğılarından danışan bayatılarda fikirsiz, odsuz - ocaqsız bir söz belə bədii mətnə yol tapa bilmir. Burada şairin özünün də obrazı gözlərimiz önündə canlanır. Bu da poetik obrazın canlı atributu, qələm əhli üçün xoşbəxtlik sayılan meyardır.

Ümumiyyətlə, M. Nağıqızının bayatılarının bir çoxunda dərin fəlsəfi mənalara, idraki düşüncələr üstünlük təşkil edir. Sadə, lakonik, ümumiləşdirilmiş, zərbi-məsəllərə, atalar sözlərinə bənzər bayatılar müəllifin idrakı ilə irfanının, ağılı ilə ürəyinin vəhdəti kimi meydana çıxır

Poetik xatirələrin həzinliyi ilhamla yazılmış, Vətən mövzulu bayatıların ruhundan nəşət edir, hər kəlmə xəyali bir lövhə yaradır, yurd itkisi ilə bağlı psixoloji aləmin dərinliklərinə, onun gözə - görünməz guşələrinə nüfuz edir.

Ədəbiyyat

1. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyəti. Bakı: Elm, 1980, 252 s.
2. Hacıyev A. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2010, 370 s.
3. Nağıqızı M. Yanından keçmə dağların. Bakı, ADPU, 2021, 312 s.
4. 525-ci qezet. 14 noyabr 2021-ci il

PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN YARADICILIĞI

Qasımova Pərvanə Mirələm qızı

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan

Orchid id: 0000-01234-5657-8898

Xülasə

Bu məqalədə filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Mahirə Hüseynovanın elmi, pedaqoji və ictimai sahələrdəki çoxistiqamətli fəaliyyəti geniş şəkildə təhlil olunur. Tədqiqatın başlıca məqsədi Azərbaycanın müasir filologiya elminə ciddi töhfələr vermiş bu görkəmli alim və ziyalının fəaliyyət istiqamətlərini ümumiləşdirmək, onun şəxsiyyət və mütəxəssis kimi formalaşmasına təsir edən əsas faktorları, eyni zamanda elmi dünyagörüşünün inkişaf mərhələlərini araşdırmaqdır.

Mövzunun aktuallığı, bu tədqiqatın dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq sahələrinin kəşiməsində fəaliyyət göstərən alimlərin müasir filologiyanın inkişafındakı əhəmiyyətli mövqeyini ortaya qoyması ilə bağlıdır. Mahirə Hüseynovanın həm akademik fəaliyyəti, həm də ictimai mövqeyi onu milli-mənəvi dəyərlərin qoruyucusu olan ziyalı obrazında təqdim edir.

Nəticə olaraq, təqdim olunan bu xülasə Mahirə Hüseynovanın filoloji sahələrə verdiyi çoxcəhətli töhfələri ümumiləşdirir və onun müasir elmi diskursdakı yerini obyektiv şəkildə dəyərləndirməyə şərait yaradır.

Açar sözlər: Akademik fəaliyyət, ədəbiyyatşünaslıq, müasir filologiya, milli-mənəvi dəyərlər.

Summary

This article comprehensively analyzes the multifaceted activities of Mahira Huseynova, Doctor of Philology, Professor, in the scientific, pedagogical and social fields. The main goal of the study is to summarize the directions of activity of this outstanding scientist and intellectual who has made significant contributions to modern philological science in Azerbaijan, to examine the main factors influencing her formation as a personality and specialist, as well as the stages of development of her scientific worldview.

The relevance of the topic is due to the fact that this study reveals the significant position of scientists working at the intersection of linguistics and literary studies in the development of modern philology. Both the academic activity and public position of Mahira Huseynova present her in the image of an intellectual who is the protector of national and spiritual values.

As a result, this summary summarizes the multifaceted contributions of Mahira Huseynova to philological fields and creates the conditions for an objective assessment of her place in modern scientific discourse.

Keywords: Academic activity, literary studies, modern philology, national and spiritual values.

Giriş

Azərbaycan filologiya elminin inkişafında mühüm rolu olan, görkəmli alim, pedaqoq, publisist və şair, eləcə də Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Prezident təqaüdcüsü və Əməkdar müəllim fəxri adının sahibi professor Mahirə Hüseynova, 4 noyabr 1960-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Babək rayonunda dünyaya göz açmışdır. İlk təhsilini doğulduğu Xalxal kəndində alan Mahirə xanım, orta məktəbi Bakı şəhərində tamamlamış və 1984-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Təhsilini başa vurduqdan sonra onun pedaqoji fəaliyyətə başlaması Mehdiabad qəsəbəsindəki orta məktəbdə olmuş, burada 10 ilə yaxın müəllim kimi çalışmışdır.

2009-cu ildən etibarən ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasında fəaliyyət göstərən Mahirə Hüseynova, 2012-ci ildə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almış, sonrakı illərdə isə baş müəllim, dosent və kafedra müdiri vəzifələrinə yüksəlmişdir. 2017-ci ildə uğurla müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası – “XIX–XX əsr Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri” mövzusu – onun elmi fəaliyyətində yeni bir mərhələnin əsasını qoymuşdur. 2019-cu ildə filologiya fakültəsinin dekanı seçilən Mahirə xanım həmin il professor elmi adını da qazanmışdır.

Təhsil və elmdəki xidmətləri dövlət səviyyəsində də yüksək qiymətləndirilmiş, 2021-ci ildə ona “Əməkdar müəllim” fəxri adı verilmiş və Prezident təqaüdünə layiq görülmüşdür. Hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor kimi fəaliyyətini davam etdirən professor, eyni zamanda bir sıra ictimai və elmi qurumlarda da təmsil olunur. O, 2009-cu ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür, 2020-ci ildən isə Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin Müşahidə Şurasında yer alır.

Elmi-nəzəri fəaliyyəti ilə yanaşı, Mahirə Hüseynova jurnalistika və publisistika sahəsində də fəallıq göstərmiş, “Filoloq” qəzeti və “Linqvistik problemləri” beynəlxalq jurnalının təsisçisi və baş redaktoru olmuşdur. Ədəbi mühitdə də fəal olan alim, 2019-cu ildə “Meh” adlı ədəbi dərnəyin əsasını qoymuş və rəhbərliyini etmişdir. Həmçinin, Ali Attestasiya Komissiyasının filologiya və pedaqogika sahələri üzrə ekspert şurasına rəhbərlik edir, müxtəlif beynəlxalq mükafatlara layiq görülmüş, Qərbi Azərbaycan icmasının idarə heyətində təmsil olunur.

Əsas hissə

Professor Mahirə Hüseynovanın formalaşmasında və elmi inkişafında tanınmış alim, ictimai xadim Həsən Mirzəyevin xüsusi rolu olmuşdur. O, Mahirə xanım üçün yalnız ailə mühitində deyil, həm də elmi-ədəbi aləmdə əsl müəllimlik və ustadlıq nümunəsi kimi qəbul edilmişdir.

Mahirə Hüseynovanın pedaqoji fəaliyyətində fərqləndirici cəhətlərdən biri də odur ki, o, tədris prosesinə innovativ yanaşmalar gətirmiş, bir sıra seçmə fənlərin tətbiqinə təşəbbüs göstərmişdir. Bu fənlər üçün proqramlar tərtib etmiş, metodik vəsaitlər hazırlamışdır. Məsələn:

- “Əbdüləzəl Dəmirçizadə və Azərbaycan dilinin fonetikasi” (2014),
- “Həsən Mirzəyev və Azərbaycan dilində feil” (2014),
- “Muxtar Hüseynzadə və Azərbaycan dilinin morfologiyası” (2014),
- “Müasir Azərbaycan dili” (2018) kimi proqramlar onun bu istiqamətdə gördüyü işlərə aiddir.

Bundan əlavə, “Müasir Azərbaycan dili: aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair” (2015) adlı metodik vəsaiti və “XIX–XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin linqvistik təhlili” (2018) adlı 420 səhifəlik dərsliyi Azərbaycan dilinin tədrisində mühüm vəsaitlərdən biri kimi elmi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Professor Mahirə Hüseynovanın şəxsində elmi-pedaqoji fəaliyyətlə ictimai-mənəvi öhdəliklər vəhdət təşkil edərək, dövlətçilik ideyalarının təbliğinə və milli kimliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən bir həyat missiyasına çevrilmişdir. Onun bu istiqamətdəki fəaliyyətinin bariz nümunələrindən biri də ümummillə lider Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərinə həsr olunmuş “Missiya” adlı monoqrafiyasıdır (Hüseynova, 2017, s. 87). Sözügedən əsər, yalnız bir elmi araşdırma deyil, eyni zamanda ziyalı qadının öz mənəvi borcuna sədaqətini ifadə edən nüfuzlu bir elmi-tarixi sənəddir. Bu monoqrafiya Heydərəliyəvşünaslıq sahəsində dəyərli töhfə olmaqla yanaşı, eyni zamanda Ulu Öndərin həyat yoluna, ideallarına və mübarizəsinə həsr olunmuş canlı salnamənin önəmli səhifəsidir.

Mahiyət etibarilə, “Missiya” adlı əsər – Heydər Əliyev irsini dərin elmi təhlil və vətəndaş məsuliyyəti ilə birləşdirən, Azərbaycan ziyalısının liderə olan ehtiramını ifadə edən samballı tədqiqat işidir. Bu yanaşma, ölkənin ideoloji-siyasi tarixində mühüm rol oynamış şəxsiyyətin irsinin gələcək nəsillərə çatdırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Professorun bu sahədəki digər nəşrləri – “Ümummilli Liderimizin nəqliq məharəti” və “Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf konsepsiyası” adlı əsərləri də Heydər Əliyev irsinə dərin ehtiramın və elmi araşdırmanın bariz nümunələrindəndir.

Elmi fəaliyyət baxımından da Mahirə Hüseynova çoxşaxəli və məhsuldar yaradıcılığı ilə fərqlənir. O, indiyədək 30-dan artıq kitab və monoqrafiyanın müəllifi olmuş, tədris prosesində istifadə üçün 10-a yaxın metodik vəsait, proqram və dərs vəsaiti hazırlamışdır. Onun elmi istiqamətləri Azərbaycan dilçiliyi, ədəbiyyatşünaslıq, türkologiya, dil tədrisinin metodikası, publisistika və bədii yaradıcılıq sahələrini əhatə edir.

Ədəbiyyat yönümlü dilçilik sahəsində Mahirə xanım fərqli və yenilikçi istiqamətlərə üstünlük vermiş, xüsusilə Dərələyəz bölgəsinin zəngin aşiq yaradıcılığı və xalq şeiri materialları əsasında onomastik vahidlərin – toponim və antroponimlərin – araşdırılmasına diqqət yetirmişdir. Bu istiqamətdəki tədqiqatlardan biri olan “Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlər” adlı monoqrafiya, həm folklorun dərin qatlarını üzə çıxarması, həm də dilin qrammatik və semantik strukturlarının daha aydın mənzərəsini təqdim etməsi baxımından olduqca dəyərlidir.

Professor Hüseynovanın bu sahədəki araşdırmaları, yalnız dilçilik deyil, eyni zamanda həmin bölgənin tarixi, etnoqrafiyası və mədəni mühitinin öyrənilməsinə də töhfə verir. 2017-ci ildə müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası – “XIX–XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri” mövzusu – onun milli folklor və aşiq ədəbiyyatına elmi yanaşmasının məntiqi davamı kimi qiymətləndirilə bilər (Hüseynova, 2022, s. 56).

Tədqiqatçı-alim olaraq Mahirə Hüseynova, Azərbaycan aşiq poeziyasının lingvistik yönlerini sistemli şəkildə araşdıraraq bu sahədə zəngin elmi irs formalaşdırmışdır. O, müxtəlif illərdə fonopoetika, leksika, frazeologiya, morfologiya və sintaksis sahələrini əhatə edən bir sıra əsərlərlə – “Aşiq və el şairlərinin fonopoeitikası” (2015), “Aşiq və el şairlərinin leksikası” (2016), “Aşiq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası”, “Aşiq və el şairlərinin üslubi morfologiyası”, “Aşiq və el şairlərinin üslubi sintaksisi” və s. – bu istiqamətdə araşdırmaların nəzəri bazasını gücləndirmişdir.

Mahirə Hüseynovanın elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərə olan bağlılığı, dövlətçilik təfəkkürünü aşılması və Heydər Əliyev irsini gələcək nəsillərə çatdırmaq yolunda göstərdiyi təşəbbüskarlıq, onu müasir Azərbaycan ziyalısı və alim obrazının nümunəsi kimi təqdim edir.

Professor Mahirə Hüseynovanın “Həsən Mirzəyev yaradıcılığında filologiya məsələləri” adlı 2014-cü ildə nəşr olunmuş monoqrafiyası dilçilik elminin inkişafında mühüm iz qoymuş görkəmli bir alimin elmi fəaliyyətini işıqlandırmaqla yanaşı, müəllim və ustadına olan mənəvi bağlılığının da bir nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Mahirə Nağıqızı hələ 2011-ci ildə bu mövzuda fəlsəfə doktoru dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmiş, daha sonra həmin tədqiqatı genişləndirərək 231 səhifəlik kitab şəklində təqdim etmişdir. Əsərdə həm böyük alim və pedaqoq Həsən Mirzəyevin elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətləri, həm də onun Azərbaycan filologiyasının formalaşmasında oynadığı mühüm rol araşdırılmışdır (Hüseynova, 2018, s. 210). Giriş hissədə Mirzəyevin həyat yolu, pedaqoji fəaliyyəti və ictimai mövqeyi geniş şəkildə təqdim olunur. Məlum olduğu kimi, o, Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz bölgəsində anadan olmuş, ali təhsilini başa vurduqdan sonra bir müddət müəllim və məktəb direktoru kimi

çalışmıştır. Bu illərdə ermənilərin yerli əhaliyə qarşı ədalətsiz münasibəti ilə üzləşən alim, haqsızlığa qarşı mübarizəni həyat prinsipi kimi qəbul etmişdir.

Kitabın birinci fəslində Mirzəyevin feil kateqoriyası ilə bağlı tədqiqatları yer alır. O, Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə feilin morfoloji quruluşunu, təsirli və təsirsiz fellərin özünəməxsus xüsusiyyətlərini elmi əsaslarla araşdırmışdır. İkinci fəsildə müasir Azərbaycan dili və onun qrammatik quruluşuna dair məsələlər təhlil edilir. Xüsusilə feili sifət kateqoriyası ilk dəfə məhz Mirzəyev tərəfindən sistemli şəkildə tədqiq olunmuş, feili sifətlərlə digər sifətlərin fərqli xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmışdır. Üçüncü fəsildə alimin onomastika və dialektologiya sahəsindəki işlərinə, dördüncü fəsildə isə folklorşünaslıq və bədii yaradıcılığına diqqət yetirilmişdir. Beləliklə, bu monoqrafiya Azərbaycan dilçilik elminin tarixinə sanballı bir töhfə kimi dəyərləndirilir.

Dilçilik problemlərindən biri olan orfoqrafiya məsələləri də Mahirə Nağıqızının elmi maraq dairəsində mühüm yer tutur. Onun 2017-ci ildə nəşr olunmuş “Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri” adlı 249 səhifəlik kitabı durğu işarələrinin həm nəzəri, həm də praktik yönlerini zəngin dil materialı əsasında araşdırır. Əsərdə durğu işarələrinin tarixi inkişafı, yazılı nitqdə işlənmə xüsusiyyətləri və şərti işarələrin tətbiqi ilk dəfə kompleks şəkildə təqdim edilmişdir.

2019-cu ildə çap olunan “Dilin elmi və estetik problemləri” adlı 319 səhifəlik əsərində isə qloballaşma şəraitində Azərbaycan dilinin qorunması məsələləri diqqət mərkəzinə çəkilir. Burada həm Ulu Öndər Heydər Əliyevin imzaladığı sənədlər, həm də Prezident İlham Əliyevin dil siyasəti sahəsindəki dövlət proqramları əsasında ictimaiyyətin dil qarşısında məsuliyyəti təhlil edilir. Reklam, media, internet və digər sahələrdə dilin düzgün işlənməsinə dair nöqsanlar göstərilir, klassik və müasir ədəbiyyat nümunələri ilə müqayisəli təhlillər aparılır (Hüseynova, 2017, s. 87).

2018-ci ildə işıq üzü görmüş “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti” isə 450-dən artıq yemək və içki adını əhatə etməklə dilimizin tarixi qatlarını, etnoqrafiyasını və mədəni ənənələrini öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu lüğətdə həm müasir, həm də arxaik leksik vahidlər əhatəli şəkildə şərh edilmişdir.

Mahirə Hüseynovanın əsərləri yalnız qrammatika deyil, həm də folklor və ədəbiyyatşünaslıq baxımından dəyərli mənbədir. Onun “Azərbaycan poeziyasında dağ obrazı” (2013) adlı kitabında klassik və müasir poeziyamızda dağ simvolunun mifoloji və estetik mahiyyəti geniş araşdırılmışdır. “Alim təfəkkürünün itiliyi” və “Dərdi dərin Həsən Mirzə” (2013) kitabları Mirzəyevin irsini öyrənməyə, “Ədəbiyyatşünaslığa xidmət əzmi ilə” isə mərhum professor Kamran Əliyevin həyat və yaradıcılığını işıqlandırmağa həsr olunmuşdur. 2022-ci ildə Türkiyədə nəşr olunmuş “Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami” kitabı isə dahi şair Nizami Gəncəvi irsinin türk dünyasında təbliğinə xidmət edir (Hüseynova, 2018, s. 210).

Son illərdə professor Mahirə Hüseynova milli folklorun dilçilik aspektlərinin öyrənilməsi ilə yanaşı, bu tədqiqatları ümumtürk miqyasında genişləndirərək nəzəri baxımdan ümumiləşdirilmiş müddəalar irəli sürmüş və konkret elmi nəticələr ortaya qoymuşdur. Bu istiqamətdə onun 2019-cu ildə nəşr edilmiş “Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri” adlı monoqrafiyası Azərbaycan dilçilik elminin müstəqillik dövründə türkologiya istiqamətinə doğru inkişafının mühüm nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Əsərdə bir sıra görkəmli Azərbaycan dilçilərinin elmi yaradıcılığında ümumtürk dillərinin nəzəri və praktik məsələlərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi məsələləri ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

Bu elmi istiqamətin davamı olaraq, 2020-ci ildə işıq üzü görmüş “Türk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı integrasiyası” adlı 600 səhifəlik fundamental tədqiqat əsərində türk dillərinin dialekt və şivələrinin qarşılıqlı təsirləri, fonetik, qrammatik, leksik-semantik

baxımdan ortaq və fərqli xüsusiyyətləri zəngin material əsasında izah edilir. Əsərdə sözlərin tarixi-genetik əlaqələri, struktur-funksional əlamətləri və bu proseslərin inteqrasiya mexanizmləri elmi əsaslarla ümumiləşdirilmişdir (Hüseynova, 2022, s. 56).

Professorun bu sahədə ən diqqətçəkən əsərlərindən biri isə yeni çapdan çıxmış “M. Kaşğarının ‘Divani-lügət-it-türk’ əsərinin qrammatik xüsusiyyətləri” adlı monoqrafiyasıdır. İlk dəfə Azərbaycan dilçiliyində XI əsr ümumtürk yazılı abidəsinin qrammatik quruluşu hərtərəfli şəkildə araşdırılmış, həm də müasir türk dilləri dialekt və şivələri ilə müqayisəli təhlillər aparılmışdır. Burada Mahmud Kaşğarının türk dillərinin fonetika, leksika, morfologiya və sintaksis sahəsindəki nəzəri irsi işıqlandırılır, müasir türk dillərinin tipoloji və geneoloji baxımdan qohumluq əlaqələrinin tarixi kökləri izlənilir. Əlavə olaraq, əsərdə Kaşğari dövründən bu günə qədər türk dillərinin inkişaf dinamikası və qrammatik xüsusiyyətlərinin dəyişmə prosesləri təhlil olunur (Kaşğari, 1985, s. 980).

Elm adamı kimi Mahirə Hüseynova yalnız nəzəri tədqiqatlarla kifayətlənməyib, ictimai-siyasi məsələlərə də həssas münasibətini ifadə etmişdir. Onun “Sözün və əməlin yaratdığı tarix” adlı yeni elmi-publisistik məqalələr toplusu, müəllifin vətəndaş mövqeyini, cəmiyyətin siyasi-mədəni həyatına münasibətini açıq şəkildə ortaya qoyur. Eyni zamanda bu topluda filologiyanın müxtəlif sahələrinə dair araşdırmalar da öz əksini tapmışdır.

Professorun bədii yaradıcılığında isə vətənpərvərlik, mənəvi saflıq və insani dəyərlərə bağlılıq xüsusi yer tutur. Onun poeziyası qadın qüruru ilə milli kimliyi, mərdliyi vətəndaşlıq duyğuları ilə birləşdirən təbii bir poetik ifadədir. “Mənim anam” (2006), “Su at dalımca, ana” (2006), “Ana sevgisindən doğan nəğmələr” (2008), “Yaşadacaq anam məni” (2009), “Ömrümün çırağı sənsən” (2010), “Analı dünyam” (2015) adlı şeir kitablarında ana obrazı, ana məhəbbəti, vətənə bağlılıq və mənəvi dəyərlər yüksək poetik dillə ifadə olunmuşdur. Akademik İsa Həbibbəylinin qeyd etdiyi kimi, müəllif ana qəlbinin zərif duyğularını vətəndaşlıq notları ilə birləşdirərək “ilahi sözün təbii poetik ifadəsini” yaratmağı bacarmışdır (Əliyev, 2010, s. 45).

Bütün bu faktlar sübut edir ki, professor Mahirə Nağıqızı Hüseynova Azərbaycan filologiyasının inkişafı naminə yorulmadan çalışan məhsuldar elm və söz adamıdır. O, Prezident təqaüdcüsü kimi elmi-pedaqoji fəaliyyətini davam etdirərək həm nəzəri, həm də bədii yaradıcılığı ilə ədəbi-bədii mühitin zənginləşdirilməsinə xidmət edir. Onun həyat və yaradıcılığı həm gənc tədqiqatçılar üçün nümunə, həm də milli filologiyamız üçün qiymətli bir irsdir.

Nəticə

Professor Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın geniş spektrli elmi və bədii yaradıcılığı müasir Azərbaycan filologiyasının inkişafında mühüm rol oynayır. Onun dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, folklorşünaslıq və türkologiya istiqamətlərində apardığı araşdırmalar həm nəzəri qənaətləri, həm də praktik tətbiqləri ilə seçilir. Tədqiqatlarında milli dilimizin qrammatik quruluşu, dialektologiya və onomastika problemləri, türk dillərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi, eləcə də folklor və poeziyanın dil qatları ardıcıl və sistemli şəkildə işıqlandırılmışdır. Bununla yanaşı, alim ictimai-siyasi fəaliyyətində və bədii irsində milli dəyərlərə bağlılığı, vətənpərvərlik mövqeyi və mənəvi təmizlik idealını nümayiş etdirir. Bütün bu cəhətlər Mahirə Hüseynovanı çağdaş Azərbaycan filologiyasının öncül və fədakar simalarından biri kimi xarakterizə etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat siyahısı

Əliyev, K. (2010). *Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının nəzəri problemləri* (312 s.). Bakı: Elm və təhsil.

Hüseynova, M. N. (2014). *Həsən Mirzəyev yaradıcılığında filologiya məsələləri* (231 s.). Bakı: Elm və təhsil.

Hüseynova, M. N. (2017). *Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri* (249 s.). Bakı: Elm və təhsil.

Hüseynova, M. N. (2018). *Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti* (353 s.). Bakı: Elm və təhsil.

Hüseynova, M. N. (2019). *Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri* (319 s.). Bakı: Elm və təhsil.

Hüseynova, M. N. (2022). *Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami* (280 s.). Ankara: Türk Dünyası Araşdırmaları Vəqfi.

Kaşğari, M. (1985). *Divanü lüğat-it-türk* (B. Atalay, tərc., 3 cild, 1498 s.). Ankara: Türk Dil Qurumu.

DIALECTOLOGICAL ISSUES IN THE WORKS OF MAHIRE HUSEYNOVA
MAHİRƏ HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA DİALEKTOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ

KÖNÜL SƏMƏDOVA

Filologiya elmləri doktoru, professor
ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri
<https://orcid.org/0000-0003-4061-9775>

Xülasə. Türk dillərində dialekt və şivələrin qarşılıqlı təsiri, xüsusən qədim leksik qatların qorunduğu toponimlər və kulinariya terminləri üzərində aparılan araşdırmalar dil tarixi və etnoqrafik proseslərin öyrənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mahirə Hüseynovanın dialektologiya sahəsindəki əsərləri paleodialekt elementlərin fonetik, leksik və morfoloji xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaqla yanaşı, onların ümumtürk dil sistemindəki yerini də müəyyənləşdirir. Qədim türk tayfalarına məxsus toponimlərdə və xalq məişətinə bağlı yemək-ichki adlarında qorunmuş arxaik formalar, yalnız Azərbaycan dilinin deyil, bütün türk dillərinin inkişaf mərhələlərinin rekonstruksiyası üçün zəngin material təqdim edir. Bu yanaşma həm tarixi-etimoloji təhlil, həm də ümumtürk dialekt inteqrasiyasının nəzəri modellərinin işlənməsi üçün metodoloji baza rolunu oynayır.

Açar sözlər: dialektologiya, paleodialekt elementləri, türk dilləri, toponimiya, yemək və içki adları, etimologiya, ümumtürk inteqrasiyası.

Konul Samadova
Doctor of Philology, Professor

Head of the Department of Modern Azerbaijani Language at ADPU

Summary. The interaction of dialects and regional varieties in Turkic languages, particularly in relation to toponyms and culinary terms preserving ancient lexical layers, holds special significance for the study of language history and ethnographic processes. Mahirə Hüseynova's works in the field of dialectology not only reveal the phonetic, lexical, and morphological features of paleo-dialect elements but also determine their place within the broader Turkic language system. Archaic forms preserved in toponyms associated with ancient Turkic tribes and in names of traditional food and drink provide rich material for reconstructing the developmental stages of not only the Azerbaijani language but all Turkic languages. This approach serves as a methodological basis for both historical-etymological analysis and the development of theoretical models of Turkic dialect integration.

Keywords: dialectology, paleo-dialect elements, Turkic languages, toponymy, food and drink names, etymology, Turkic integration.

Azərbaycan filologiya elminin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Mahirə Hüseynova uzun illərdir dilçilik, dialektologiya, onomastika və etnoqrafik leksika sahələrində apardığı araşdırmalarla seçilir. Onun elmi fəaliyyəti türk dillərinin tarixi inkişaf mərhələlərinin, dialekt və şivələrinin qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsinə, xüsusilə də paleodialekt elementlərinin fonetik, leksik və semantik qatlarının araşdırılmasına yönəlib. Alimin toponimlər, etnonimlər və kulinariya leksikası üzrə tədqiqatları həm Azərbaycan dilinin zənginliyini, həm də ümumtürk dil birliyinin formalaşma proseslərini və bu proseslərin müasir türk dillərindəki izlərini üzə çıxarmağa xidmət edir (3).

M. Hüseynovanın araşdırmaları yalnız toponimika ilə məhdudlaşmayıb, milli mətbəxin leksik qatına da şamil edilir. Yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğətində təqdim olunan materiallar dialektlərin arxaik fonetik və semantik qatlarını qoruyub saxladığını təsdiqləyir: ayran, ağız, aş kimi leksik vahidlərin müxtəlif türk dillərindəki variantları müqayisəli şəkildə təqdim edilir. Bu cür tədqiqatlar həm dilin tarixiliyini bərpa etmək, həm də milli-mədəni kodun izlərini araşdırmaq baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Mahirə Hüseynovanın elmi yaradıcılığı türk dilləri və dialektləri arasındakı integrasiyanı araşdıran kompleks yanaşması, fonetik və morfoloji paralelləri sistemləşdirən metodologiyası və Azərbaycan dilinin tarixi-etnoqrafik qatlarını üzə çıxaran araşdırmaları ilə seçilir.

Azərbaycan toponimiyasının ən zəngin qatlarından biri Qərbi Azərbaycan ərazilərində formalaşmış qədim yer-yurd adlarıdır. Bu toponimlər xalqın etnogenezi, tarixi inkişafı, coğrafiyası və dil xüsusiyyətləri barədə qiymətli məlumat daşıyır. M.Hüseynovanın vurğulandığı kimi, *“hər hansı bir xalqın tarixi, dili, mədəniyyəti, adət-ənənəsi, etnoqrafiyası və s. onun yaratdığı onomastik vahidlərdə daha keyfiyyətli və səmərəli şəkildə mühafizə olunub saxlanılır”* (1, s. 132).

Paleodialekt və şivə elementləri ən çox qədim türk və protoazərbaycan mənşəli toponimlərdə qorunub saxlanılmışdır. Bu faktlar həm oğuz, həm də qıpçaq dialektlərinin izlərini üzə çıxarmağa imkan verir. Qərbi Azərbaycanın toponimik sistemində müşahidə edilən bu dil qatları, ilk növbədə, türk tayfa və qəbilələrinin müxtəlif tarixi dövrlərdə bölgəyə yerləşməsi ilə bağlıdır. Mahirə Hüseynovanın qeyd etdiyi kimi, *“qədim türk, protoazərbaycan mənşəli toponimlərin tarixi xalqımızın tarixi qədər qədimdir”* və bu adlarda qorunan fonetik, leksik və semantik elementlərin araşdırılması dil tarixinin öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır (1, s. 133).

Toponimlərdə müşahidə olunan fonetik uyğunluqlar (məsələn, t-d, s-z, s-ş samitlərinin qarşılıqlı əvəzlənməsi) paleodialektin əsas göstəricilərindəndir. Hüseynova Dərələyəz mahalında yerləşən Tapantağ oronimini təhlil edərək göstərir ki, burada “tapan” leksik vahidi “dib, ətək, aşırım, düz yer” mənalarında çıxış edir, “tağ” isə “dağ” terminini ifadə edir. Bu oronimdə həm oğuz, həm də qıpçaq elementlərinin izləri qorunmuşdur (1, s. 134-136).

Maraqlı nümunələrdən biri də “Sovsirt” oronimidir. Bu ad qədim türk dillərində “sov” (başlanğıcda qaya, sıldırım) və “sirt” (bel, hündürlük) komponentlərinin birləşməsindən formalaşmışdır. Tədqiqatda qeyd edilir ki, “sirt” sözü Azərbaycan dilinin qərb şivələrində insan bədənini üçün “bel” mənasında işlənir, lakin coğrafi termin kimi dağ, dərə və təpə adlarında da geniş yayılmışdır (1, s. 137).

Bundan əlavə, Sallı paleotoponimi də diqqətəlayiqdir. Bu adın mənşəyi Hun tayfalarından çıxmış sal etnonimi ilə bağlıdır. Tarixi mənbələrə əsasən, sal tayfaları qədim dövrlərdə Qafqaza gələrək burada məskunlaşmış və müxtəlif türk tayfaları ilə qarşılıqlı əlaqədə olmuşdur. M.Hüseynova yazır ki, *“ən qədim dövrlərdə sal etnonimi heç bir morfoloji göstərici qəbul etmədən işlənmiş, lakin sonrakı tarixi mərhələlərdə Sala, Salar, Sallı kimi formaları yaranmışdır”* (1, s. 138-139).

Qərbi Azərbaycanın toponimik sistemində geniş yayılmış digər nümunələrdən biri də Zəngəzur etnotoponimidir. Öksər mənbələrdə yanlış olaraq erməni mənşəli hesab edilən bu adın əslində “sur” türkmənşəli tayfa adı ilə bağlı olduğu və s-z uyğunluğu nəticəsində formalaşdığı göstərilir. Bu fakt həm paleodialekt səviyyəsində fonetik dəyişikliklərin nümunəsi, həm də tarixi etnonimlərin qorunması baxımından əhəmiyyətlidir (1, s. 140).

Qərbi Azərbaycan toponimiyasında müşahidə olunan paleodialekt və şivə elementləri həm tarixi-lingvistik faktların öyrənilməsi, həm də ümumtürk dialektologiyasının inkişafı baxımından xüsusi elmi dəyərə malikdir. Bu materialların təhlili yalnız Azərbaycan dilinin deyil, bütövlükdə türk dillərinin tarixini və qarşılıqlı əlaqələrini işıqlandırmağa xidmət edir.

Alimin dialektologiya sahəsində digər bir dəyərli tədqiqatı ümumtürk dillərinin dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası ilə bağlıdır ki, bu əsər türkoloji tədqiqatlarda mühüm istiqamətlərdən birini təşkil edir. Onun “Ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” adlı monoqrafiyasında vurğulandığı kimi, bu inteqrasiya prosesinin öyrənilməsi yalnız ayrıca dillərin tarixi inkişafını deyil, bütövlükdə türk dillərinin formalaşma və inkişaf dinamikasını dərk etmək baxımından da əhəmiyyətlidir (4, s. 15). Müəllif qarşılıqlı təsiri tarixi-genetik, fonetik, morfoloji və leksik-semantik aspektlərdə sistemli şəkildə təhlil edir ki, bu da ümumtürk dil birliyinin dərin qatlarını üzə çıxarmağa imkan verir.

Kitabda Oğuz və Qıpçaq dialektlərinin qarşılıqlı əlaqəsi xüsusi yer tutur. Müəllif onların fonetik və leksik xüsusiyyətlərini müqayisə edərək, dialektlərarası qarşılıqlı təsirin həm qədim, həm də müasir türk dillərində müxtəlif mərhələlərdə özünü göstərdiyini əsaslandırır (4, s. 42). Bu yanaşma ümumtürk dil ailəsində dialekt qruplarının əlaqələrinin necə inkişaf etdiyini anlamağa imkan yaradır.

Fonetik səviyyədə kitabda samit və sait əvəzlənmələri (t/d, s/z, a/ə və s.) geniş şəkildə araşdırılır. M.Hüseynova göstərir ki, bu fonetik paralellər türk dillərinin böyük əksəriyyətində areal xüsusiyyət daşıyır və qədim dialektlərin izlərini müasir dillərdə qoruyub saxlayır (4, s. 67). Bu faktlar türk dillərinin fonetik sistemlərinin müqayisəli təhlilində mühüm metodoloji baza rolunu oynayır.

Morfoloji aspektdə müəllif “-qaç, -rək, -na, -la” kimi qədim şəkilçilərin müxtəlif türk dillərində istifadəsini ümumtürk inteqrasiyasının göstəricisi kimi təqdim edir (4, s. 81). Bu şəkilçilər yalnız morfoloji paralelliyi göstərməklə kifayətlənmir, həm də türk dillərində tarixi-mədəni əlaqələrin izlərini ortaya qoyur.

Leksik-semantik səviyyədə kitabda təqdim edilən arxaik sözlər, tayfa adları və coğrafi terminlər ümumtürk söz ehtiyatının mühüm qatını təşkil edir. Müəllif “sırt”, “tağ”, “sal” kimi leksemlərin həm Oğuz, həm də Qıpçaq dillərində işlənməsini, müxtəlif semantik çalarlar qazanmasını göstərir və bu sözlərin ümumtürk mədəni-tarixi təbəqəsinə aid olduğunu vurğulayır (4, s. 102). Bu cür faktlar türk dillərinin qarşılıqlı leksik əlaqələrinin öyrənilməsinə işıq tutur.

Kitabda yer alan nəzəri yanaşmalardan biri də homomorfizm və izomorfizm modelləridir. A.Axundov və M.Şirəliyevin konseptual yanaşmalarına əsaslanaraq Hüseynova dialekt sistemlərinin formalaşmasında bu modellərin tətbiqini izah edir və ümumtürk dil ailəsinin müxtəlif qolları arasındakı struktur əlaqələri elmi cəhətdən əsaslandırır (4, s. 118). Bu yanaşma türk dillərinin dialektoloji xəritəsinin rekonstruksiyası üçün nəzəri çərçivə yaradır.

Nəticə etibarilə, “Ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” əsərində irəli sürülən nəzəri müddəalar türkoloji dilçilikdə dialektlərin qarşılıqlı təsirinə öyrənmək üçün möhkəm metodoloji baza təqdim edir və bu istiqamətdə aparılan müasir araşdırmalar üçün fundamental istinad nöqtəsi hesab olunur.

Görkəmli alimin digər dəyərli tədqiqat işi “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti”. Eyni zamanda, Mahirə Hüseynovanın hazırladığı bu lüğət Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarını tarixi-etimoloji aspektdə araşdıraraq 450-dən çox leksik vahidi sistemləşdirir. Burada yalnız müasir ədəbi dil vahidləri deyil, həm də dialekt və şivələrdə qorunub saxlanılmış, arxaıqlaşmış sözlər geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Müəllif həm qədim yazılı abidələrə, həm də folklor və dialektoloji materiallara əsaslanaraq yemək və içki adlarının mənşəyini, fonetik və morfoloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir və onların türk dilləri arasındakı paralellərini göstərir.

Kitabda vurğulandığı kimi, xalq kulinariyasında qorunmuş yemək adları milli-mədəni kimliyin mühüm göstəricisidir. Müəllif qeyd edir ki, qədim sözlər məhz xalq məişəti ilə bağlı leksikada daha yaxşı konservləşir və bu xüsusiyyət onların tarixi-etimoloji təhlilinə geniş imkan

yaradır (5). Bu yanaşma yemək və içki adlarının həm dil tarixi, həm də etnoqrafik baxımdan öyrənilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu əhəmiyyətli xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

Mənşə baxımından: Yemək və içki adlarının böyük qismi türk mənşəlidir; yalnız müəyyən hissəsi ərəb-fars alınmalarıdır (məsələn, *araq*, *abğuşt*).

Formalaşma üsulları: Semantik (məsələn, *soyutma* – soyutmaq prosesindən), morfoloji (*basdırma*, *bozartma*), sintaktik (*lülə kabab*, *ayranaşı*) üsullar geniş yayılmışdır.

Fonetik variantlar: Dialektlərdə sait və samit əvəzlənmələri (*ağuz* – *ağız*, *avdix* – *ovdux*), şəkilçi fərqləri (*-ma/-mə*, *-cı/-ci*) müşahidə olunur.

Müqayisəli material: Müəllif oğuz və qıpçaq dilləri, eləcə də monqol dialektlərində oxşar adları qarşılaşdırır; məsələn, *ayran* sözünün müxtəlif fonetik variantları (*ayran/əyrən/ayron*) göstərilir (2).

Türk dillərində və dialektlərində geniş yayılan bəzi qida adları həm tarixi-mənşə baxımından, həm də semantik inkişaf xüsusiyyətlərinə görə diqqətəlayiqdir. Bu adlardan biri “ayran” sözüdür. Ayran sözü “ayırmaq” feilindən törəmiş olub, -an şəkilçisi vasitəsilə formalaşmışdır. Semantik baxımdan qatıqın duru hissəsini ifadə edən bu termin sonrakı mərhələdə sərinləşdirici içki mənasını qazanmışdır. Azərbaycan, Türkiyə və Türkmən dillərində “ayran”, tatar dilində “əyrən”, özbək dilində isə “ayron” kimi müxtəlif fonetik variantlarda işlənməsi onun ümumtürk köklərinə işarə edir. Tarixi mənbələrdə, xüsusilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında və Sabirin satirik şeirlərində bu sözə rast gəlinməsi onun qədimdən bəri türk mədəniyyətində işlək olduğunu göstərir.

Digər maraqlı leksik vahid isə “ağız” (ilk süd) sözüdür. Qədim türk dillərində “oquz/ağuc” formaları ilə bağlı olan bu söz yeni doğmuş heyvanın ilk südünü bildirir və ənənəvi təsərrüfatda xüsusi qida dəyərinə malikdir. Müasir Azərbaycan dialektlərində müxtəlif fonetik variantları mövcuddur: Qax, Şəki və Zərdab bölgələrində “ağız”, Quba və Şahbuzda isə “ağuz” forması işlədilir. Qohum türk dillərində də paralel formalar mövcuddur; məsələn, türkmən dilində “övüz”, qazax dilində “uız süt”, özbək dilində isə “iğüz suti” kimi. Bu termin həm xalq deyimlərində, həm də mədəni inanclarda öz əksini tapmışdır (2).

Qubadlı şivəsində işlənən “abatdı” isə məhəlli qida adıdır. İsti çörəyin içərisinə yağ, pendir, şor kimi məhsullar qoymaqla hazırlanır və yalnız lokal bölgədə tanınır. Bu termin leksik quruluşuna görə də maraqlıdır; onun tərkibindəki “-dı” şəkilçisi dialektal xüsusiyyət daşıyır və ədəbi dilə keçməmişdir. Bu tip məhəlli sözlər yerli mətbəxin etnoqrafik və linqvistik xəritəsini öyrənmək baxımından mühüm material verir (2).

Son olaraq, “aş” termini qədim türk dilində üç əsas mənada işlənmişdir: ümumi yemək, ziyafət və konkret bir xörək növü – plov. Müasir dialektlərdə isə “lobyalı aş”, “südlü aş”, “ayranaşı” kimi müxtəlif variantlarda geniş yayılmışdır. Aşın etnoqrafik və sosial mədəniyyətimizdə xüsusi yeri vardır; toy və dini mərasimlərdə başlıca qida elementi kimi təqdim olunur. Bu söz xalq deyimlərində də (“az aşın duzu deyil”, “Harada aş, orada baş”) işlənərək mədəni kodun ifadə vasitəsinə çevrilmişdir (2).

Yemək və içki adlarının etimologiyası milli-mədəni kodun qorunmasında mühüm rol oynayır və türk xalqlarının ortaq leksik qatlarını üzə çıxarır (2).

Dialekt sözlərində fonetik arxaizmlərin qorunması qədim kulinariya terminlərinin tarixini bərpa etməyə imkan verir (5).

Nəticə. Araşdırma göstərir ki, türk dillərinin dialekt və şivələrində qorunan arxaik leksik vahidlər, istər toponimiyada, istərsə də kulinariya terminologiyasında, qədim etnoqrafik qatların dil faktı kimi yaşadığını sübut edir. Mahirə Hüseynovanın əsərləri bu baxımdan həm faktoloji zənginliyi, həm də nəzəri konsepsiyası ilə seçilir: fonetik əvəzlənmələr (t-d, s-z və s.), qədim şəkilçilərin işlənməsi və semantik paralellər ümumtürk miqyasında müqayisə olunaraq

təqdim edilir. Beləliklə, həm dil tarixinin, həm də etnolinqvistik proseslərin öyrənilməsində bu yanaşma yeni tədqiqat istiqamətləri üçün möhkəm elmi əsas yaradır və türkoloji dialektologiyanın müasir mərhələsinə dəyərli töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Hüseynova M. Qərbi Azərbaycan paleotoponimlərinin linqvistik etimoloji təhlili. Bakı, 2018, ADPU nəş. 256 s.
2. Hüseynova M. Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti. Bakı, 2023, ADPU nəş. 196 s.
3. Bir təfəkkür tərzinə fərqli baxışlar. Mahirə Hüseynova: Alim və şair ömrünün detalları. Elmi redaktor: Bayramov İ. Bakı, 2023, ADPU nəş., 391 s.
4. Hüseynova M. Ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı integrasiyası. ADPU-nəşriyyatı. Bakı-2020 s. 600 s.
5. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı. Dərs vəsaiti. Bakı, "Elm və təhsil" nəş. 2016, 348 s.

THE MOTHER FIGURE IN MAHIRA NAGIQIZI'S WORKS
MAHİRƏ NAĞIQIZININ YARADICILIĞINDAKI ANA OBRAZI

KÖNÜL HƏSƏNOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ADPU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı
<https://ORCID.org/0000-0001-8795-252X>

Xülasə. Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında ana obrazı ədəbiyyatımızın ən dəyərli mövzularından biri kimi xüsusi bədii-estetik çalarlarla təqdim olunur. Onun əsərlərində ana təkcə ailənin dayağı deyil, həm də milli kimliyin, mənəvi zənginliyin, mərhəmət və fədakarlığın simvolu kimi canlandırılır. Yazıçı ana obrazı vasitəsilə xalqımızın mentalitetinə xas olan mehribanlıq, sədaqət, dözümlük, vətən sevgisi kimi dəyərləri oxucuya çatdırır. Hüseynovanın qəhrəman anaları həm ailə mühitində övladlarının tərbiyəsi və gələcəyi uğrunda çalışan fədakar varlıqlar, həm də cəmiyyətin bütövlüyünü qoruyan mənəvi sütun kimi təqdim edilir.

Müəllifin bədii üslubunda ana obrazı ictimai və bədii-estetik idealın mərkəzi siması kimi yüksəldilir. Hüseynova, ananı yalnız ailə ocağının qoruyucusu kimi deyil, həm də xalqın yaddaşını yaşadan, milli-mənəvi dəyərləri gələcək nəsillərə ötürən müqəddəs bir varlıq kimi təqdim edir. Beləliklə, onun yaradıcılığında ana obrazı həm fərdi, həm də ictimai miqyasda mənəvi bütövlüyün, fədakarlığın və humanizmin rəmzi kimi ədəbiyyatımızda özünəməxsus yer tutur.

Açar sözlər: Lirik mən, həyat təfərrüatları, şeir və nəsr sintezi, ədəbi təqdimat, estetik təsir.

754

Summary. In Mahira Huseynova's literary works, the mother figure is presented as one of the most valuable themes of our literature, enriched with distinctive artistic and aesthetic nuances. In her works, the mother is not only the pillar of the family but also embodies national identity, moral richness, compassion, and selflessness. Through the maternal figure, the writer conveys values inherent to our people's mentality—kindness, loyalty, patience, and love for the homeland. Huseynova's heroic mothers are depicted both as devoted figures striving for their children's upbringing and future within the family environment, and as moral pillars safeguarding the integrity of society.

In the author's artistic style, the mother figure is elevated as the central representation of social and aesthetic ideals. Huseynova presents the mother not merely as the guardian of the family hearth, but also as a sacred being who preserves the nation's memory and transmits national and moral values to future generations. Thus, in her works, the mother figure holds a distinctive place in our literature as a symbol of moral integrity, selflessness, and humanism on both individual and societal levels.

Keywords: Lyric self, life details, synthesis of poetry and prose, literary presentation, aesthetic impact.

Ana obrazı tarix boyu istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatda yaranan müxtəlif janrlardakı əsərlərin əsas mövzusu və motivasiyası olmuşdur. Antik Roma və yunan ədəbiyyatından başladığı izlənilən, sonralar dünyada yayılan bu tendensiya Yaxın Şərq, həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatında bütün janrlarda üzə çıxan əsərlərin aparıcı xəttinə çevrilərək dəyişməz qalmış, yanaşma, habelə estetik tutumuna görə fərqlənən yaradıcılıq

ənənələri “yenidən doğuş” adlandırılan İntibah dövrü üçün də xarakteri olmuşdur. Dövrümüzəqədərki mövcud ədəbi cərəyanların- klassizm, yaxud humanizmin başlıca dəyər norması olaraq proqresiv cəmiyyətlərdə aktuallaşması ilə meydana gələn romantizm, modernizm və ya postmodernizm olsun, fərqi yoxdur, bütün zamanlarda Azərbaycanın şifahi və yazılı ədəbiyyatında ana obrazı ocağın, zəhmət və sədaqətin dəyişməz simvolu olaraq qaldı. İstər ədəbiyyatımızın şifahi, istərsə də yazılı nümunələrinin aparıcı personajı olaraq hər məqamda görünən ana obrazı 20-ci əsr ədəbiyyatımızda əlavə cizgiləri ilə Hüseyn Cavid, Cəlil Məmmədquluzadə, Məhəmməd Hadi, Cəfər Cəbbarlı, Süleyman Rüstəm, Mir Cəlil, Əhməd Cəmil, Ənvər Məmmədخانlı və başqalarının əsərlərində daha həyati olduğu kimi, canlı çalarları ilə göründü. Buna görə qətiyyənlə təəccüblü deyil ki, ədəbi yaradıcılığına ötən əsrin 80-ci illərindən başlayan və bu günə qədər orijinal yanaşmalarında davam edən, müasir Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi predmetə öz dəsti-xətti, fəlsəfi yanaşmaları ilə seçilən yazıçı və şair Məhərrə Nağıqızının, filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrə Hüseynovanın şeir, bayatı və hekayələrindəki Ana obrazı Azərbaycan qadınının neçə min illərdən bəri daşlaşan abidəsinə qatdığı kaloritlə seçilir. Məhərrə xanımın eşitdiyi və gördüyü, öz yaradıcılığının baş qəhrəmanına çevirdiyi analar xəyalın yaratdığı mücərrəd varlıq deyil, real, həyatımızın hər bir məqamında qarşılaşa biləcəyimiz, ocaq və onun məsuliyyətini dərk edən qadındır. Onun lirik Məninin gördüyü və təəssürratını bölüşdüyü bu qadın-ananın cizgiləri qondarma və yaxud göydəndüşmə deyil, bəlkə də onun üçündür ki, həmin qadın-ananın təqdimatının ilk mərhələsindəcə doğma kimi qəbul edilir. Bu, “Onun daş nağılı”nda barəsində danışdığı, unikal dil texnikasının əmələ gətirdiyi təkrarsız üslubu ilə qarşımızda, sözün müstəqim mənasında, daşlaşmış ananın obrazında belə ifadə olunur, ümumiləşdirilir:

Atamnan yanaşı daş qaldırardı,
Deyərdi bu daşlar ocaq daşdı.
Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,
Anam sinəsində ocaq daşdı.

755

Heyranlıqla vurğulamaqdan çəkinmək lazım deyil ki, bu, nəinki dilimizdə, habelə yüzrlə xalqların dilində yaranan ədəbiyyat nümunələrində təkamseyrək rastlaşmaq mümkün olan portretdir. Şeirin ilk heyratamız bəndi yaranan obrazın ilk portret cizgiləridir və bu cizgilərdə xanım Nağıqızı emosional və estetik təsiri gücləndirmək üçün istifadə olunan dil vasitələrindən ustalıqla yararlanır. Hər bir detal, troplar- epitet, metafora, təəssüm, nitq fiqurları- inversiya, ritorik sual və səs yazısı- alliterasiya, assonanslardan istifadə istifadə olunmaqla bitkin abidə barədə ilkin təəssürratdır. Şeir eyni ustalıq və zərgər dəqiqliyi ilə işlənən abidəni oxucusu üçün doğmalaşdırmaqda davam edir:

Bir dəfə taledən gileylənmədi,
Tapdı ocağında, bizdə varlığı.
Yoxluğa sınımadı, yoxa enmədi,
Onu qorxutmadı daş ağırlığı.

Ziqmund Freydin 1897-ci ildə dostu və həmkarı, Avropanın tanınan alimlərindən olan alman otorinolarinqoloq və psixanalitiki Vilhelm Fliessə yazdığı, psixanalizin ədəbiyyata cəlb olunmasının zəruriliyi ilə bağlı məktubunda “Hamlet”in təhlilindən sonra kəşf etdiklərini bölüşməsinə xatırlatmaq istədik: anaya olan sevgi insana köklərin gücünə söykənməklə öz içindəki ziddiyyətləri dərk etmək fürsəti verir. Yenə Freydə qayıdaq. O, ardıcıl olaraq yazdığı 22 əsərində ədəbiyyat və incəsənət nümunələrində psixanalizin ədəbiyyatla qarşılıqlı

cazibəsini müəyyənləşdirə bildi. Araşdırmalarının nəticəsi olaraq gəlidiyi elmi qənaətlə, əslində, yəhudiasilli psixoanalizin banisi kimi tanınan avstriyalı psixoloq özü də bilmədən dolayısı ilə bəşəri ədəbiyyat nümunələrinin meydana gəlməsində İlahi qüvvənin iştirakını təsdiq edir. Yox, bu, fikrimizə dəstək üçün işlətdiyimiz qanadlı fraza deyil, heç bədii təxəyyülü inkar etmək cəhdi də sayılmaz; bu, Mahirə Nağıqızının ən böyük şərqsünaslar arasında yer alan Lev Qumilyovun “Çöl mədəniyyətinin nadir incisi” kimi təqdim etdiyi Azərbaycan şeirinin birbəndlilik bayatı janrında yaratdığı əsərlərdə də təsdiq edilir. Bunlar faktdır və şairin ədəbiyyatımızda yerini müəyyənləşirən “Onun daş nağılı”nda canlandırıdığı Ana Abidəsi buna görədir ki, hər bir oxucunu yerindən tərpədə biləcək əsər kimi qarşılanır:

Xəbərim olmayıb süd əmməyimdən,
Bəlkə döşləri də daşımış onun.
Əlini başıma çəkdiyi gündən,
Duydum əllərinin daş olduğunu.

O, daş əllərinə durub o başdan,
Çöllərdə yavanlıq nə tapsa dərdi.
Bəlkə əllərinin daş olmağından
Utandı, özünə sığal vermədi.

”Daş əllər” metaforası və ya ” Duydum əllərinin daş olduğunu” alliterasiyası əsərin dolğunluğunu artırmaqda oxucunun diqqətini həmin səslərin altındakı fəlsəfəyə yönəldir

Çörək bişirərdi, paltar yuyardı,
Corab toxuyardı o daş əlinə.
Elə bil nə yatar, nə uyuyardı,
Beləcə yol gəldi gəlirniyə.

Dərdini deyəndə qımqımasıyan,
Gözündən bir dəfə yaş asılmadı.
Daşdı daşları ağırlığıyan,
Amma ürəyindən daş asılmadı.

Buna ədəbi tənqiddə şüur axını və ya daxili monoloqu da deyirlər. Həmin situasiyalar müasir ədəbiyyatımızın təkrarsız nümayəndəsi Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ən çox diqqətçəkən elementləridir. Biz ədibin şeir və hekayələrində mətni şərh etmək və mənalı obyektivləşdirmək üçün bədii detallardan zəruri vasitə kimi istifadə edərək yaratdığı ana obrazının nə qədər canlı, canlı olduğu qədər doğma, qəlbimizlə yanaşı, təhtəşüurumuzda ocaq saldığının fərqi olar. Müəllifin müraciət etdiyi bədii detal öz rəngarəngliyi ilə çox zəngindir. Bu detallar onun yaradıcılığında həm koqnitiv elm baxımından, həm də presedent obrazı və fenomeni yaratmaq vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir. O, simvolik, rəng, səs, kinetik ola bilər, amma fərqi yoxdur nə olmasından asılı olmayaraq yad cisim kimi görünüb qəbul edilmir. Müəllif bu detalların köməyi ilə canlı kontekst aləmini yarada, Lirik Məninin geniş fantaziyasının sərhədlərini oxucusu ilə onu yormadan dolaşa bilər, açıq şəkildə çatdırılması mümkün olmayan başqa mətləbləri əhatə etmək imkanı qazandırır. Müəllifin digər yaradıcılıq nümunəsi “Əllərin” şeiri isə istedadlı müasirimizin istifadə etdiyi ədəbi priyom, bədii ifadə vasitələrindən yerli-yerində istifadə olunmaqla yaranan, yaddaşda həkk olunan sənət nümunəsidir:

O əllər su atıb ərin dalınca,
Ərin kürəyinə daş-divar olub.
Evdə ev işində, çöldə bayırda,
Qabar tutsa belə baxtavar olub.

Bu şeirdə istifadə olunan detal statik deyil və dəyişməyə məruz qalır, oxucusunu dərin mənanın gizliliyinə aparmağa can can atır. Onu qeyd etməyi vacib sayırıq ki, psixoloji mətnləri şərh edərkən bu çox vacibdir, çünki oxşar anlayışlar həm daxili (qəhrəmanların düşüncələri və hissləri), həm də xarici (söz və hərəkətlər) gizli təfərrüatlarda dəqiq şəkildə özünü göstərir. Konsepsiya psixologizminin özünü göstərən elementlər koimpeksində, ananın daha real və mücərrəd görünə bilinən imicinə ona görə müraciət etməyə dəyər ki, təqdim olunan abidəni tamamlamaq ancaq müəllifin iştirakı ilə baş verməsin. Mahirə Nağıqızının təqdimatındakı Ana təkcə sevgi və minnətdarlıq hisslərinin subyektiv deyil, həm də ekzistensial insan xarakterinin ifadəsidir:

On bir balasına tək çörək deyil,
Qeyrəti, şərəfi verib o əllər.
Özü bağça salıb, övlad bağçası,
Bağçanın barını dərib o əllər.

Mahirə Nağıqızının əsərlərində ana obrazının təkamül əlamətləri psixoloji dəyərlər və xarici mühitin çəkisi ilə ölçülür. Bunu həyatı olduğu qədər dərin fəlsəfəyə bürünən, müəllifin hüdudsuz kimi görünən poetik ifadə tərzində təqdim olunan, lakin hansısa yerinə düşməyən, saxta cizgilərdən uzaq, doğul duyuqlarla təqdimatına haqq edən Ana keçirdiyi hisslər, yaşantıları ilə doğmadır. Müəllifin öz təqdimatında “ilham atının yəhərində süzmədiyinin” və bir az da hisslərini cilovladığı görünür. Bunlara təsvirlər, müqayisələr, metaforalar, simvollar, alleqoriyalar, hiperbola və digər nitq fiqurları kimi texnikanın geniş spektri, həmçinin kompozisiya, ritm və səs xüsusiyyətləri ilə müşayiət olunur. Bu da müəllifə öz düşüncə və hisslərini daha dəqiq və qabarıq çatdırmağa, özünəməxsus mətn üslubu yaratmağa, oxucunun emosional-intellektual qavrayışına təsir etməyə imkan verir. Elə həmin imkanın verdiyi fürsətdəcə yaşadığı bütün çətinliklərə, çətinliklərin doğurduğu havadan asılmağına baxmayaraq, “ürəyindən bircə dəfə daş asılmayan” ana ancaq doğmalarına deyil, qonum-qonşuya, qapısını təsadüfən döyən qərib yolçuya münasibətdə də rəhmdillidir. O da bəzən həyatın “səmum yellərinin” yaşatdığı soyuqluqdan, üzvi bağlılığın möhkəm kimi görünən tellərinin əlindən qoparıb apardığı, yerində ananın qəlbində misilsiz itkilərdən sonra saldıqı dərd yuvası ilə baş-başa qaldığı, doğmalarından xəbərsiz sığal çəkdiyi dərini istəsə də gizlədə bilmir. Bunları, üstəlik, özünün dərd-sərindən anaya pay düşdüyünü görən və bundan üzlən lirik Mən “Ağlama” şeirində Ona üz tutur:

Yenə dərdim göynətməsin qəlbini,
Ağ saçını suya sərib ağlama.
Kim böləcək bölünməyən dərini,
Fəğan çəkib qərib-qərib ağlama.

Ah eləmə, ahu-zarın hədərdi,
Bu dünyada hər şey gəldi gedərdi.
Göz yaşımnan göyərtdimşəm bu dərdir,

Yetirdiyin budu, dərib ağlama.

Ömrün payı, xeyir-şəri cəm çıxar,
Kim deyəcək artıq çıxar, kəm çıxar.
Allah verən dərdə şərikin kim çıxar,
Göz yaşınnan bağrım yarıb ağlama.

Poetik olaraq ananın gözlərindəki kədəri- “göz yaşınnan göyərən bu dərdi” “ağ saçını suya sərib ağlayan”, “Xeyir-şəri cəm çıxan ömür payına” layla deyən kədəri, itmiş ümidi, itkinin acılığı əks olunan metaforalarla təsvir edərək onun real mənzərəsini yaradan Mahirə Nağıqızı qəddarlığa gedib çata biləcək insafsızcasına oxucusunu tabloda ayırmır. Yaşanan ağrının dərinliyini və ağırlığını çatdırmaq, dərdin yaratdığı, Ananın gözlərində saldıqı yuvanın soyuqluğunu təqdimatında poetik üsullar rəngarəndir və müəllif oxucusunu o rənglərin yaratdığı əsrarəngiz yolun yolçusu etməyə müvəffəq olur:

Tərəziyə qoyularmı öz daşın,
Nə dəyişər, gözdə olsa yüz daşın.
Bilmirsənmi əzabımdı göz yaşın,
Təsəlli ver, durub-durub ağlama.

Taleyimi mən yazmadım, yazan var,
Oğlum-qızım- qaldırdığım daş- divar.
Nə bilirsən o dünyamda nəyim var,
Bu dünyamı belə görüb ağlama.

Şeirdə ana obrazını canlandırmaq üçün müxtəlif bədii vasitələrdən, o cümlədən epitetlərdən, metaforala, müqayisə, təcəssüm, hiperbolala, simvolizm və detallardan istifadə olunur, qayğı, fədakarlıq, müdriklik və təbiətlə bağlılığı fonunda iradəsi təqdim edilir. Bütün bunlar ocaq və övlad kontekstində çoxşaxəli və emosional cizgilərlə verilir və ananın göz yaşlarına gətirib çıxaran, qəlbə dolaraq qalan, ürəyə yığılan kədəri göz yaşlarına çevirən səbəblərin etirafına səbəb olur. Ananın yaşadıkları ağrılarda özünün nə vaxtsa dolan gözünün, gizlin çəkilən ahının payının olduğunu sövq-təbii hiss edən Lirik Mən verdiyi sualların cavabını “Qocaldı” şeirində tapmağa çalışır. Oxucusunu həmin sualların ancaq həyatı deyil, insanlığın başlanğıcından üzü zamanımıza qədər gələn yolun fəlsəfəsi yönünə çəkir. Şeir mesajla elegiyanın kəsişməsində qərar tutur, kədər və həyatla bağlı fəlsəfi düşüncələrini izhar edir. Lirik qəhrəman ona, dünyada ən əziz, ən yaxın adamına üz tutur, keçmişi xatırlayır, onun həyat yoluna ekskurs edir, emosiyalarını gizlətmir, illərin geriyə dönməz izlərini ağ saçlarında, qırıqların üzünə iz saldıqı anasına- “od üstündə illər alıb-verən”, “gözünün qabağında qabar olan əllərini”, qamətini, onunla birlikdə şuxluğunu itirən həyatının ən mərhəm insanına yox, sualını dünyaya verir:

Gözüm açıb səni belə görmədim,
Doğrudanmı məndə güman qocaldı?
Dünya, sənin hikmətini bilmədim,
O şux anam, laçın anam qocaldı.

Ocaq qurdu, yaşı neçə yaş idi?
Zəif çiyini hansı yüklər daşıdı!
Hərəməzdə bir arzusu yaşadı,

Özü isə zaman-zaman qocaldı.

Bir nazlanıb oynamadı telləri,
Od üstündə aldı,verdi illəri.
Gözümüzün qabağında əlləri,
Qabar tutdu, əli yaman qocaldı.

"Gözüm açıb səni belə görmədim"- deyə, Lirik Mənin təəccübdolu sualla başladığı şeir, anasına müraciət edərək, onun sürətlə dəyişən həyatının çətinliklərinə eyham vurur. Bu eyhamda hər övlada xas olmayan etiraf yer alır. Oxucu Lirik Mənin çəkdiyi əzabın təfərrüatlarına bələd olur, onun həyatının son sadıq sığınacağı bilərək üz tutduğu anasına duyğularının səmimiyyəti ilə müəllifin asan keçməyən ömür yolundakı ziqzaqları hiss edir. Ziqzaqlı ömür taleyini xatırladan şair anasının ümitsizcəsinə vəziyyətində belə, onun obrazını mehriban və zərif xitablarla səciyyələndirir, övladlıq duyğularını, titrək sevgisini ən incə zövq və sənətkarlıqla çatdırır.

Şeirin kompozisiyasında ana hisslərinin dövrü təbiətini, onun Yaradana inancını və övladlarından gözləntilərini, " Kirpiyində köz götürən, haqlı-haqsız söz götürən", "Həsən kimi qardaş verib yana-yana ağlayan", ancaq yanmayan, taleyindəki missiyasını başa çatdıran qadının iradəsini vurğulayan Lirik Mən səciyyəvi heyranlıq və həzinliklə danışsa da, ömür yolu səyahətinin sonunda öz apogeyinə çatır:

On bir uşaq, on bir ocaq- deyərdi,
Hamısına açdım qucaq- deyərdi,
Ömrüm sizdə yaşayacaq- deyərdi,
Ömrü bizdə aram-aram qocaldı.

Kirpiyində köz götürdü, yanmadı,
Haqlı-haqsız söz götürdü, yanmadı,
Ağır yükü yüz götürdü, yanmadı,
İki oğul verdi qurban, qocaldı.

Bulaq idi, qayım-qayım çağlayan,
Sısqalaşdı, oldu ürək dağlayan.
Həsən kimi qardaş verib ağlayan,
Vətən deyib, nə zamandan qocaldı.

Ana- dedim,qurbanam o gözlərə,
Sən susatdın, həmdəm etdin sözlərə.
Əli verdi, Vəli verdi bizlərə,
Özü durdu bir qıraqda qocaldı.

Dünyaya gətirdiyi övladlarına "Əli, Vəli kimi qardaş- bir cüt qanad verən", "özü qıraqda durub qocalan" Ananın ibrətamiz hekayətlərini Mahirə Nağıqızı ancaq şeirdə yox, öz poetik nəsr əsərlərində də davam edir. Onun nəsrdə yaratdığı ana obrazını tamamlayan bədii eskizlər bir-sıra hekayələrində xüsusilə cəlbedicidir. Müəllif bu əsərlərində ananı həyatın bütün çətinliklərinə tab gətirməyə, istənilən problemi həll etməyə qadir olan mənəvi ideal kimi təqdim edir. Bu cəhətdən "Sandal" hekayəsindəki personajların həyatı, özünəməxsus obrazı iman və səbir kimi sadə, lakin əzəmətli məfhumların aşılmasına xidmət edir. Nəsrin əsas

funksiyalarının “sözün reallıq obrazının qurulmasına keçidi və sözün reallığın “səsi” və ya “səsləri” kimi fərqləndirilməsi”ndə gördüyünü vurğulamaqla Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında nəsrin poetikası qabarıqdır və qabarıqlığın bədii üslub kimi formalaşma dinamikasını, onun inandırıcı şəkildə ortaya qoyulduğunu görürük.

İlk əvvəl yazıcının yazı manerası, əsərlərinin ekspozisiyası ilə bərabər, yazı texnikası, qurduğu- maraqla, oxucusunu növbəti mərhələyə aparan süjet xətti növbəti hadisələr üçün ilk zəmin hazırlayır, hadisələrin necə cərəyan edəcəyi məlum olmayan hadisələrin axarına qoşulmağa çəkir: “Yenə qızımdır zəng edən və telefonuma baxınca ağıma gəldi ki, axı mən, az qala, iki həftə əvvəl nədənsə məhz bu gün üçün onu axtaracağımı demişdim, amma neynəmək olar, yadımdan çıxıb və buna görə telefonu açıb da söhbətimi üzrxahlıqla başlamaq istəyirəm. O isə salam-kalamsız, bir az da inciklik və özünəməxsus ötkəmliklə mənə qabaqlayaraq söhbətə başlayır: Mama- deyir, belə də olur hə, daha mənə də vaxt tapa bilmirsən? Hə, əməlli-başlı inciyib və mən həmişəki kimi, zarafata salıb, qızım, mama- yox, ana de!- demirəm. Onsuz da on illərdir ki, yarızarafat, yarıciddi o, belə deyir, mən isə düzəliş edirəm, amma onun müraciət forması dəyişmiş, üstəlik zarafatlıq halım da yoxdur, deyəsən, ona görə də guya ki fəlsəfi, bir az da zarafatla: Vaxt qoyursunuz ki, qala?- deyirəm.

Görünür, danışığımdakı zarafat tonunu tuta bilmədiyindən və yaxud tutmaq istəmədiyindən mətləbə keçir, “İşdəsən? Bilmirəm- deyir, yarım saata gəlib səni götürürəm, gedib bir yerdə seçərik”- söyləyir və cavabımı gözləmədən danışığımı bitirir. Yəni ki, qərar var, etiraz qəbul edilməyəcəyinə əminliyim onun nömrəsini təkrar yığaraq hansısa izahat verməyimi lüzumsuz edir.

Əvvəl-əvvəl “bir yerdə seçərik”- deməyindən bir şey anlamasam da az sonra, handan-hana xatırlayıram ki, bir-iki həftə əvvəl onunla əmim nəvəsinin toyuna getmək üçün həyatə düşəndə o, artıq maşının yanında gözləyirdi və uzaqdan-uzağa mənə süzdü. Ağıma haradan gəlsin, bu qız mənim geyim-gecimimi saf- çürük edir və nədənsə ona elə gəlib ki, çəkməm əynimdəki paltoyla qətiyyənlə harmoniya yaratmır. O, həmin məqamda bir söz deməsə də, bu barədə artıq toydan qayıdanda həyatdə, həmin yerdə, bir az da pıçıltıyla bildirir: Mama- deyir və hansısa adını unutduğum məşhur mağazanın adını çəkir, “Arada vaxt elə, orada sənə üçün çəkmələr gözləti etmişəm, gedib birini seçib götürürük”.

Nadir yazı üslubu ilə başlayan təhkiyənin ekspozisiyasından sonrakı mərhələdə baş verməli olan hadisənin ilk epizodları ilə zavyaskanın içərisinə düşən oxucu hadisələrin necə düyləndiyinin fərqi olmur. Yazıcının əsərlərinə məxsus, zərif cizgilərlə verilən qadın və qızların xarakteri müxtəlif üsul və istiqamətlərdə əks olunması dərin psixoloji qatları ilə çəkidir. Elə həmin cazibənin qüvvəsi ilə “Sandal”da təsvir edilən hadisələrin içində düşür, rəngarəng obrazlar qalareyasında bir azərbaycanlı ailəsinin mərhəmətinə çevrilir, dəyişən məkan, oradkı insanları və o insanların yaratdığı mühitin istiliyində xarakterlərlə rastlaşırıq. Təxminən yarıməsrlik zaman məsafəsinin necə qısaldığını, qısalan zamanın hansı ibrətamiz dərslər verdiyinin ancaq şahidinə deyil, iştirakçısına çevrilirik. Birinci şəxsin dilində təqdim edilən təhkiyədə illərin çalxalanmasından çıxmış, özünü təsdiq etmiş ana ilə uzaq zamanda, 16 yaşında ikən tanımadığı yad məkanda yad insanların əhatəsinə düşən ananın- sonralar 11 övlad doğmuş, böyütmüş və böyüyən uşaqların problemlərinin əzdiyi, ancaq sındırmadığı qadının daxili gücünün şahidi oluruq. Dövrümüzdə paytaxtda ən yüksək titullar qazanan, mükafatlar alan, ölkənin nüfuzlu ali məktəblərindən birinin prorektoru vəzifəsini tutmaqla bərabər, ölkənin ictimai həyatının bir parçasına çevrilən Lirik Mənin öz qızı ilə mükamiləsini dinləyirik. Bu söhbətin subyektı olan, günü bu gün nəinki paytaxtda, dünyanın ən populyar “bitiklərində” ala biləcəyi çəkmənin işığında 50 il əvvəl qayıtmasının və qayıtdığı kənddə həmin vaxtlar onun üçün alınan bir cüt sandalın narahatlığını yaşayan gənc qızın heyvətəməz duyğularını bölüşürük. Bu, mərhum şairimiz Vəqif Səmədoğlunun sözlərinə bəstələnən mahnıda səslənən “bir axşam

taksidən payıza düşmək”- frazası deyil, düşüb də, çoxlarına kasıb görünən o həyat üçün Lirik Mənin çəkdi nisgilin fonunda “burnunun ucunun göynəməsidir”. Bu göynərtinin içində qızının inadkarlığını xatırlayır: “O isə ərkyana, bir az da nazlanaraq “Eee..., mama,- deyir, o gör nə vaxt idi və bir də demirəm ki, özün al, mən almaq istəyirəm”- söyləyir, mən isə onu sakitləşdirmək üçün “Yaxşı- deyirəm, arada vaxt edib gedərik”- deyirəm. O isə əl çəkmir, vaxtı dəqiqləşdirmək istəyir və mənim haradansa bu günkü tarix ağıma gəlir, beləliklə də söz verməklə bu mövzuda söhbəti bitirmək istəyirəm.

İndi yadına düşür ki, mənim zəng eləmək fikrimin, ümumiyyətlə, olmayacağını yəqinləşdirərək özü gəlir”.

Təhkiyə isə davam edir və biz onun içində Lirik Mənin hörmət etdiyi şəxslərdən olan məşhur elm adamlarından biri, ölkə başçısının Sərəncamı ilə yüksək dövlət mükafatı olan ordenə layiq görülmüş Vilayət müəllimi təbrik etməyə vaxt edə bilməyən həmsöhbətimiz “İndi özünü yetirəcək və söhbətinə də hay-küylə, eynilə Xalidə xalası kimi söhbətə necə başlayacağı da məlum olan” qızının təxminən söhbətə necə başlayacağını təxmin etməyə vaxt tapır: “Mama- deyəcək, gərək mən deyəm, bir özün də fikir ver, gör nəyin vaxtı keçib, nə dəbdən düşüb. Sonrasa uşağına deyənə analar kimi, “Heç özünə diqqət eləmək estəmirsən, e...”- deyəcək qızının ərkyana iradlarını eşitməzdən əvvəl, günün əvvəlcədən tutulan qrafikində “yanan” məsələlərdən əlavə, digər tədbirlərin təxirə salındığı ilə bağlı köməkçisinə müvafiq şəxslərin xəbərdar edilməsi barədə göstəriş verir.

Yenə 50 il əvvəl ona alınan sandalı xatırlayır, o illərə, həmin vaxtlar özünün və doğmalarının yaşadığı həyatə qayıdır, ata evinin daş-divarlarını ziyarət edir, bu evdə saat mexanizmi kimi qurulan və işləyən qaydaların içinə düşür: “Evimizdə böyüklərin vəzifələri məlum idi, onlar öz işlərindən əlavə, nəzərdə tutulmayan, amma hardasa ortaya çıxan məsələləri də can-başla yerinə yetirirdilər. Bizim isə dərslərimizə hazırlaşmaqdan başqa, hər birimizin məxsusi iş “öhdəliyimiz” vardı və həmin “öhdəliklərin” necə yarandığını xatırlaya bilməsəm də o yadımdadır ki, həmin “öhdəliklər” nadir hallarda pozulardı. Həmin “nadir hallar” isə müəyyən ekstremal şəraitlər zamanı baş verirdi və deyim ki, o ”ekstremal şərait” nadir hallarda olsa da ortaya çıxırdı, məsələn, qardaşım Vəlinin ərək ağacından yıxılması kimi”.

“Vəlinin ərək ağacından yıxılması” hadisəsi isə oxucularının ailə ilə yaxından tanış olması üçün vəsilədir və bu səbəbdən, oxucu digər kaloritli personajlar, xüsusi ilə əsərin mərkəzində dayanan, hamının nənə dediyi Nazlı ana ilə tanış olmaq imkanı qazanır. Hekayədə yazıçının təqdimatındakı ana obrazının təkamülü bütöv şəkillərə daxil edilir, həyat təfərrüatları müəyyənədiçi xüsusiyyətə çevrilir və bu, poetik detallar toplusu kimi qəbul olunur. Hadisələrin leytmotivində sözlə əməlin vəhdəti, mənəvi kamilliyin yaratdığı ən mühüm insani keyfiyyətlər dayanır.

Cərəyan edən hadisələr Azərbaycanın çox ucqar kəndlərindən birində baş verir və müəllifin yaradıcılıq maneralarının verdiyi imkandan bəhrələnərək süjet xəttinin kulminasiya nöqtəsinə, təkcə hadisə və onun personajlarının deyil, müxtəlif zaman müstəvilərində mənəviyyatımızı formalaşdıran dəyərlərini şərtləndirən reallıqlarla baş-baş qalırıq: “İndi Vəlinin altı günlük yuxuya getməsindən 20 gün keçib, məktəbin açılmasına isə bir həftə vaxt qalıb. Nənə ərək ağacının altındakı stolun ətrafındakı stulların birində oturub da uşaqlardan hansınınsa köynəyinin qopmuş düyməsini tikir, qırımından hiss olunur ki, sözlü adama bənzəyir və nəhayət, intizarımıza son qoyaraq sözlünə başlayır: “Sabah şəhərə gedirəm- deyir, artıq bir həftə qalıb məktəbin açılmasına, ağanız pul verdi ki, şəhərə get, uşaqlar üçün əyin- baş al”.

Nənə əyin- baş- deyəndə bilirəm ki, ilk növbədə ayaqqabılarımızı nəzərdə tutur və buna görə də ötən ildən ürəyimdə qalanı dilimə gətirirəm:

- Nənə, mənə sandal almazsan!”

Əlbəttə, Lirik Mənin etiraf etdiyi kimi, sandal elə də pis ayaqqabı deyil və o onu hətta bəyənir də, amma palçıq bir tərəfə, “yerə qar düşənə qədər o sandal geyinməli, qar əriyən kimi, təzədən çıxarılmalıdır”- gerçəkliyi gələn tədris ilinin başlanğıcında keçirəcəyi diskamforta görə arzuolunan deyil. Məsələ burasındadır ki, yeni dərs ilində hansısa yeni ayaqqabını geyinib məktəbə getmək şansı itir. Söz onda deyil ki, Ana qızına ona məhz sandal almaq istəyinin müxtəlif səbəblərini, hətta az-az ehtimal edilə biləcək səbəblərini deyir, lakin bircə səbəbi- ailə büdcəsinin başqa seçimə imkan vermədiyini dilinə gətirmir.

Uzaq 50 il əvvəl bu epizodunu xatırlayan Lirik Mən anasının hazırkı vəziyyətində saçlarının ağarması, üzünə naxış salan qırıqların görünməsində 50 il əvvəl “etdiyi səhv”in izlərini görür, buna görə qəlbi qüssələnir.

Bu, hər bir insan üçün vacib olan özünəhesabat deyil, vicdanlı övladın keçirdiyi doğəl insani keyfiyyətdir.

Mahirə Nağıqızının yazıçı kamilliyi ancaq personajlarının psixologiyasının mürəkkəbliklərinə qədər getməsi ilə ölçülmür, o kamillik hər bir poetik yozumda daha çox yeni məqamların ortaya qoyulmasında özünü göstərir və bu proses ətraf mühitin insan fəaliyyətinə təsiri ilə müəyyən edilir. Buna görə də yazımızın əvvəlində istinad etdiyimiz elmi qənaəti vurğulayırıq: ədəbiyyat geniş mənada insanın sosiallıq səviyyəsinin psixanalitik tədqiqatlarında əsas mənbələrdən biri olaraq qalır. Ona görə ki, yazıçı baxışının formalaşması insan və cəmiyyət, insan və təbiət məfhumları fonunda poetik impuls kimi qəbul edilir və tərəddüdsüz o fikrimizi bölüşürəm ki, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı bu komponentlər baxımından gələcək tədqiqatçılar üçün cəlbedici olacaq.

Haqqında qeydlərimizi yazdığımız “Sandal” hekayəsinin nümunəsində onu da vurğulamaq istərdik ki, Mahirə Nağıqızının yaradıcılıq prosesi davamlı və müxtəlifdir. Bütün yazıçılar tipik, səciyyəvi cəhətləri tapmaq, ümumiləşdirmək, insan ruhunun, insanların hərəkət və hallarının ən mürəkkəb cəhətlərini təqdim etməsi, birinci növbədə, onların cəmiyyət qarşısında ən böyük xidmətləridir.

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığındakı Ana obrazının təkamülünü onun növbəti əsərlərində- “İpək köynək”, “Mənim güllü yaylığım”, “Mələk” və digər hekayələrinin həyat təfərrüatları ilə bağlıdır. Bu əsərləri insanın daxili aləminin kəşfi kimi dəyərləndirilə bilər. Bədii psixologiyanın fon verdiyi təsvirlərin sinkretik vəziyyəti obrazın açılmasına yönəlmiş məzmunu əks etdirir, müxtəlif metodoloji üsullar (portret, təhlil) xarakterin təkamülünü müəyyən edən aparıcı amilə çevrilir. Bu keyfiyyət bir tərəfdən onun bütöv yaradıcılığını lazımsız detallardan təmizləməyə imkan verirsə, digər tərəfdən, mövcud intellektual və nəzəri əsas yaratdığı fərdin geniş təxəyyülünü, yüyənsiz at kimi görünən təxəyyülü özünün qurduğu dünyanın sərhədləri daxilində saxlayan yüksək istedadından və heyratamiz sənətkarlıq çalarları ilə fərqlənən yazı texnikasından xəbər verir. Müəllifin bədii ifadə üsulu konseptual və nəzəri cəhəti təcəssüm etdirir.

Dünyada elə bir yazıçı, şair yoxdur ki, ana haqqında yazmasın, onu tərənnüm etməsin; insan, vətən və ana varsa, onların tərənnümü mütləqdir və bu müqəddəs üçlüyün bədii yozumunda ana xarakterini üzə çıxaran yol “inam” və “məənəviyyat” məfhumları ilə mütləq birləşir. Buna, birincisi, simvolun fəlsəfi zənginləşməsi, ikincisi, personajın psixologiyasını ətraflı əhatə etməsi impuls verir.

Buna, fəlsəfi təfəkkürün ictimai ajiotajın bəhrəsi olması, bədii sənətkarlığın qaçılmaz nəticəsi, müəllif yozumunda publisistik faktın bədii detala çevrilərək poetik ifadə səviyyəsinə çatması və estetik dəyər qazanması da demək olar.

Nağıqızı xarakterin mahiyyətini aydınlaşdırmaq və dərinləşdirmək üçün konkret ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edir. Xüsusilə, psixoloji əsaslandırma qanunlarının aşağıdakı növlərini səciyyələndirir: yazıçı xarakterin inkişafını nümayiş etdirmək üçün kinomontaj

elementlərindən istifadə edir. Nəticədə bu xətlər mühüm detallar əsasında reallığın çatdırılması prosesinin daxili tarazlığını təmin edir. Bədii təfərrüatla əlaqəli hadisələrin hiss olunmadan keçib gedən axını, əslində, oxucuda tərkolunmaz əbədi duyğular yaradır və hesab edirik ki, ədəbiyyatın bəşəriyyət qarşısındakı ən böyük xidməti də bundan ibarətdir.

AZERBAIJANI SCIENTIST MAHIRA NAGYGIZI

GÖRKƏMLİ AZƏRBAYCAN ALİMİ MAHİRƏ NAĞIQIZI

**Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı,
Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi, f.ü.f.d.
ADPU.
ORCID: 0000-0002-8854-0786**

XÜLASƏ

Azərbaycan dilçiliyi XX əsrin 50-ci illərdən sonra daha məhsuldar inkişaf etməyə başlamışdır. Bu sahədə M. Hüseynzadə, Z. Budaqova, Ə. Abdullayev, Ə.Dəmirçizadə, Y.Seyidov, H.Mirzəyev, A.Qurbanov və digər dilçi-alimlərin xidmətləri olmuşdur. Bu gün də dilçilik sahəsində araşdırmalar aparılmaqdadır. Dil daim inkişaf etdiyi üçün onun bu inkişafını izləmək, bu sahədə yeni-yeni tədqiqatlar aparmaq labüddür. Professor Mahirə Nağıqızı da Azərbaycan dilçiliyində öz sözünü demiş alimlərdəndir. Onun yaradıcılığı geniş, dolğun və çoxşaxəlidir. Alimin müasir Azərbaycan dilinin həm nəzəri, həm də tətbiqi sahələri ilə bağlı elmi mülahizələri daim maraq doğurur.

Mahirə Nağıqızı elmi yaradıcılıq ilə yanaşı, bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. Onun bədii irsi də elmi yaradıcılığı kimi zəngindir. Bədii yaradıcılığında vətən, ana, yurd sevgisi daha çox diqqət mərkəzindədir.

Alimin elmi yaradıcılığında ulu öndərimiz Heydər Əliyevə həsr olunmuş əsərləri xüsusi yer tutur.

Mahirə xanımın yaradıcılığında Qərbi Azərbaycan mövzusu da aktualdır. Bu, alimin vətənə, torpağa olan sevgisinin tərənnümüdür.

Alimin elmi və bədii yaradıcılığı olduqca zəngindir. Bu zəngin irsin öyrənilməsi və tədqiq edilməsi isə Azərbaycan dilçiliyinin qarşısında duran məsuliyyətli işlərdəndir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, dilçi alim, monoqrafiya, Qərbi Azərbaycan

SUMMARY

Azerbaijani linguistics began to develop more productively after the 50s of the 20th century. In this field, M. Huseynzade, Z. Budagova, A. Abdullayev, A. Demirchizadeh, Y. Seyidov, H. Mirzayev, A. Gurbanov and other linguists have served. Even today, research is being conducted in the field of linguistics. Since the language is constantly developing, it is necessary to follow its development and conduct new researches in this field. Professor Mahira Nagygizi is also an eminent scholar in Azerbaijani linguistics. His creativity is wide, full and diverse. The scientist's scientific considerations regarding both the theoretical and applied fields of the modern Azerbaijani language are always interesting.

In addition to scientific creativity, Mahira Nagygizi is also engaged in artistic creativity. Her artistic heritage is as rich as her scientific creativity. In her artistic creativity, the love of motherland, motherland, country is more in focus.

The works dedicated to our great leader Heydar Aliyev occupy a special place in the scientist's scientific creativity. Azerbaijani linguistics began to develop more productively after the 50s of the 20th century. In this field, M. Huseynzade, Z. Budagova, A. Abdullayev, A. Demirchizadeh, Y. Seyidov, H. Mirzayev, A. Gurbanov and other linguists have served. Even today, research is being conducted in the field of linguistics. Since the language is constantly developing, it is necessary to follow its development and conduct new researches in this field. Professor Mahira Nagygizi is also an eminent scholar in Azerbaijani linguistics. His creativity

is wide, full and diverse. The scientist's scientific considerations regarding both the theoretical and applied fields of the modern Azerbaijani language are always interesting.

In addition to scientific creativity, Mahira Nagygizi is also engaged in artistic creativity. Her artistic heritage is as rich as her scientific creativity. In her artistic creativity, the love of motherland, motherland, country is more in focus.

The works dedicated to our great leader Heydar Aliyev occupy a special place in the scientist's scientific creativity.

The theme of Western Azerbaijan is also relevant in the works of Mrs. Mahira. This is a glorification of the scientist's love for the motherland and land.

The scientist's scientific and artistic creativity is very rich. Studying and researching this rich heritage is one of the responsible tasks facing Azerbaijani linguistics.

Keywords: Mahira Nagygizi, linguist, monograph, West Azerbaijan

Mahirə Hüseynova görkəmli dilçi-alim, ədəbiyyatşünas, publisist, şair, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin (AYB) üzvü, Prezident təqaüdçüsü, Əməkdar müəllim, filologiya elmləri doktoru, Dövlət Dil Komissiyası nəzdində Monitorinq Mərkəzi Müşahidə Şurasının üzvü, "Filoloq" qəzetinin və "Linqvistika problemləri" beynəlxalq jurnalının təsisçisi və baş redaktoru, "Meh" adlı ədəbi dərnəyin yaradıcısı və rəhbəri, AAK-ın filologiya və pedaqogika üzrə ekspert şurasının sədri, bir neçə beynəlxalq mükafatın laureatıdır. Qərbi Azərbaycan icması idarə heyətinin üzvüdür.

2012-ci ildə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edib. 2017-ci ildə "XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib, professor elmi adını alıb. 2021-ci ildə Əməkdar müəllim fəxri adına və Prezident təqaüdünə layiq görülüb. O, 2021-ci ildən ADPU-da beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektordur.

Professor Mahirə Hüseynovanın dünyagörüşünün, yaradıcılığının inkişafında görkəmli alim və ictimai xadim Həsən Mirzəyevin xüsusi rolu olmuşdur.

Mahirə xanım pedaqoji fəaliyyətində bir sıra seçmə fənlərin proqramlarını çap etdirmiş, metodik vəsaitlər hazırlamışdır. Eyni zamanda, "Müasir Azərbaycan dili: aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair" (Bakı, 2015) metodik vəsaiti və "XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşiq və el şairlərinin linqvistik təhlili" (Bakı, 2018) dərsliyi dilimizin yüksək səviyyədə tədris olunmasına kömək edən mənbələrdir.

Professor M. Hüseynovanın elmi-pedaqoji və ictimai-mənəvi fəaliyyəti vəhdətdə inkişaf edir. Alimin görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafındakı misilsiz roluna və xidmətlərinə həsr edilmiş "Missiya" adlı monoqrafiyası, "Ümummilli liderimizin natiqlik məharəti" adlı kitabı "Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf konsepsiyası" adlı monoqrafiyası Heydər Əliyevşünaslığa sanballı töhfədir. Bunlar professor Mahirə Hüseynovanın dahi şəxsiyyətə sonsuz hörmət və ehtiramının nəticəsidir.

Elmi fəaliyyət baxımından da professor M. Nağıqızı özünəməxsus xidmətləri ilə seçilir. Mahirə xanım məhsuldar alimdir, onun 30-dan çox kitabı nəşr olunmuşdur. Bundan əlavə, professor 10-a qədər tədris vəsaiti, metodik vəsait, yeni fənn proqramlarını yazıb nəşr etdirmişdir.

Azərbaycan dilçiliyi, ədəbiyyatşünaslıq, türkologiya, dilimizin metodika məsələləri, publisistika, bədii yaradıcılıq-bütün bunlar Mahirə Nağıqızının elmi yaradıcılığına aiddir.

M. Nağıqızı Dərələyəz mahalının zəngin aşiq ədəbiyyatı və xalq şeiri materialları əsasında onomastik vahidlərin tədqiq olunması sahəsində misilsiz işlər görmüşdür. "Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlər" adlı monoqrafiyası onun uğurlu tədqiqatlarındanıdır.

M.Nağıqızı qədim Azərbaycan torpaqlarından olan Dərələyəz mahalının folklorunu öyrənərkən, eyni zamanda, bu mahalın tarixini də araşdırmışdır.

M.Nağıqızının 2017-ci ildə “XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri” mövzusunda müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası fəlsəfə doktorluğu dövründən başlanmış araşdırmalarının davamı kimi də qiymətləndirilə bilər. Daha sonra alim “Aşığı və el şairlərinin fonopoetikasi” (2015), “Aşığı və el şairlərinin leksikası”(2016), “Aşığı və el şairlərinin üslubi frazeologiyası”, Aşığı və el şairlərinin üslubi morfologiyası”, “Aşığı və el şairlərinin üslubi sintaksisi” adlı eyni ildə işıq üzü görmüş kitabları da ərsəyə gətirmişdir.

Bildiyimiz kimi, Mahirə Nağıqızı hələ 2011-ci ildə Həsən Mirzəyevin yaradıcılığını tədqiq etmiş, bu mövzuda fəlsəfə doktoru elmi adını almışdır. Daha sonra həmin dissertasiyanı daha da geniş və əhatəli şəkildə kitab kimi nəşr etdirmişdir. Monoqrafiyada Həsən Mirzəyevin elmi fəaliyyəti, həmçinin onun Azərbaycan filologiyasının inkişafındakı xidmətləri haqqında geniş elmi mülahizələr verilmişdir. Kitabda eyni zamanda alimin həyatı haqqında da geniş məlumata rast gəlinir. Mahirə xanım kitabın I fəslində H.Mirzəyev yaradıcılığında feil kateqoriyasının tədqiqi məsələlərinə toxunur. Qeyd edir ki, feil bir çoxkateqoriyalı nitq hissəsi kimi ilk dəfə araşdırmaya Həsən Mirzəyev tərəfindən başlanılıb.

Kitabın II fəslində Həsən Mirzəyevin araşdırmalarında müasir Azərbaycan dilinin qrammatik sistemi ilə bağlı məsələlər tədqiqata cəlb olunmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycan dilindəki feili sifət kateqoriyasını ilk dəfə yüksək elmi şəkildə H.Mirzəyev araşdırılmışdır.

III fəsildə H.Mirzəyevin onomastika və dialektologiya sahələrindəki araşdırmalarına nəzər yetirilmişdir.

IV fəsildə Mahirə xanım H.Mirzəyevin folklorşünaslıq yaradıcılığı və bədii irsini tədqiqata cəlb etmişdir.

Mahirə xanımın “Alim təfəkkürünün itiliyi” (2013) və “Dərdi dərin Həsən Mirzə” (2013) kitabları da görkəmli filoloq Həsən Mirzəyevin ədəbi irsinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Bu gün orfoqrafiya problemləri ziyalılarımızı düşündürən aktual filoloji məsələlər sırasındadır. Eyni zamanda, orfoepiya ilə bağlı da çatışmazlıqlar az deyildir. Düzgün imla və düzgün tələffüz haqqında yetərincə mənbə yoxdur. Bu sahədə görülməli işlər var və bu məsələlərə aydınlıq gətirilməlidir. Dilçiliyin tətbiqi sahəsi hesab olunan punktuasiya məsələləri də bəzi qeyri-dəqiq məlumatlarla yüklənib. Punktuasiya məsələləri də Mahirə xanımın yaradıcılığında öz əksini tapır. Onun “Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri” kitabı (2017) bu baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Kitabın I fəslində dürgü işarələrinin tarixindən, II fəsildə yazılı dildə dürgü işarələrinin işlənmə məqamlarından, III fəsildə isə şərti işarələr və onların işlənmə xüsusiyyətlərindən bəhs edilmişdir. Daha sonra 2023-cü ildə alimin Nəbatəli Qulamovla birgə nəşr etdirdikləri “Dürgü işarələrindən istifadənin xüsusi halları” kitabı işıq üzü görmüşdür.

Alimin dilimizin qloballaşma dövründəki aktual problemlərindən bəhs edən “Dilin elmi və estetik problemləri” (2019) adlı kitabı da maraq doğurur. Kitabda ölkə prezidentinin dil quruculuğu sahəsində prezidentin imzaladığı fərmanlardan, reklam lövhələrində, internet resurslarında, mətbuat rastlaşdığımız nöqsan və qüsurlardan bəhs olunur.

Alimin “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti” kitabı 2018-ci ildə nəşr olunub. Dilimizin tarixini, mədəniyyət və etnoqrafiyasını öyrənmək baxımından bu əsər böyük əhəmiyyət kəsb edir. 450-dən çox yemək - içmək adlarının öz əksini tapdığı bu lüğətdə 450-dən çox yemək adı verilib. Lüğətdə həmçinin müasir dövrümüzdə işlək olan yemək və içki adları ilə yanaşı, arxaik sözlər də verilmişdir.

Alimin 2022-ci ildə Türkiyədə nəşr olunmuş “Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami” kitabı Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi irsinin türk dünyasında təbliği baxımından çox qiymətli bir əsərdir.

M.Nağıqızının “Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri”(2019) monoqrafiyası, “Türk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” (2020), “M.Kaşğarının “Divani-lügət-it-türk” əsərinin qrammatik xüsusiyyətləri” adlı monoqrafiyası xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Professor M.Nağıqızının “Sözün və əməlin yaratdığı tarix” adlı kitabı onun ictimai-siyasi həyatda baş verən yeniliklərin araşdırılmasında vətəndaş-alim mövqeyini açıq şəkildə göstərən əsərlərdəndir. Mahirə xanım mütəmadi olaraq bu işlərdə fəal iştirak edir.

Mahirə xanımın poeziyası özünəməxsusluğu ilə diqqət çəkir. Onun şeirlərinin dili saf, aydın, rəvan və axıcıdır. “Mənim anam” (2006), “Su at dalımca, ana” (2006), “Ana sevgisindən doğan nəğmələr” (2008), “Yaşadacaq anam məni”(2009), “Ömrümün çırağı sənsən”(2010), “Analı dünyam”(2015) adlı kitablarında verilən şeirlərinin əsas obrazı “ana”dır. Alimin anaya olan sevgisi sonsuzdur, müqəddəsdür.

Mahirə xanım həm elm sahəsində, həm bədii yaradıcılıq sahəsində öz sözünü demiş alimlərdəndir. Onun yaradıcılığı öz məhsuldarlığı ilə daim diqqət çəkir. Alimin bir pedaqoq kimi fəaliyyəti də göz önündədir. Tələbələrin sevgisini qazanan alim bu sahədə də öz sözünü demişlər sırasındaıdır.

Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Qərbi Azərbaycan motivləri çox geniş şəkildə özünü göstərir. Bu gün Qərbi Azərbaycan mövzusu günümüzün aktual məsələləri sırasındaıdır. Əslən Dərələyəz mahalından olan Mahirə xanım bu gün Qərbi Azərbaycan içmasının ən fəal üzvüdür. Mahirə xanımın bədii və elmi yaradıcılığında da Qərbi Azərbaycan mövzusu aktualdır. Alimin “XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikası (Dərələyəz mahalı üzrə)”, “Müasir Azərbaycan dili: Aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə)”, “Müasir Azərbaycan dili: Aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil, üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)” adlı əsərləri elmi irsində Qərbi Azərbaycan mövzusunun geniş yer tutduğunu bir daha sübut edir. Bu mövzu alimin bədii yaradıcılığında da öz əksini tapır. Vətən sevgisi Mahirə xanımın şeirlərinin əsas süjet xəttidir. “Ay Həsən Mirzə!” şeirində də Mahirə xanımın Zəngəzur həsrəti duyulur:

Vətən dərdi bağlayıbdı sinəni

Niyə gülmür üzün, ay Həsən Mirzə?

Talan olub, viran olub ellərin,

Qalmasın bir sözün, de, Həsən Mirzə!

Alimin yaradıcılığı o qədər əhatəlidir ki, biz bu nüansların, demək olar ki, çox az bir hissəsinə toxuna bildik. Təbii ki, yaxın gələcəkdə Mahirə xanımın elmi və bədii irsinin tədqiqi sahəsində geniş , əhatəli, sanballı monoqrafiyalar yazılacaq. Alimin məhsuldar yaradıcılığının orijinallığı yazılacaq monoqrafiyalar, kitablar, elmi tədqiqat işlərində öz əksini tapacaq.

Bu il alimin 65 illik yubileyi keçiriləcək. Qürurverici bir haldır ki, biz gənc tədqiqatçılara bunu görmək, Mahirə xanımın yaradıcılığından bəhrələnmək nəşib olub.

Ədəbiyyat siyahısı

- 1.Nağıqızı M. N. Müasir Azərbaycan dili: punktuasiya məsələləri. – Bakı: – 2017, –244 s.
- 2.Nağıqızı M., N. Qulamoğlu. Durğu işarələrindən istifadənin xüsusi halları. – Bakı: ”Elm və təhsil”, . –2023,1–32s.
3. Nağıqızı M. N. Ana sevgisindən doğan nəğmələr . – Bakı: – 2008
4. Quliyev Ə. İki sahil. – 2023 –3 iyun.

PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN ELMİ
YARADICILIĞINDA DƏRƏLƏYƏZ

İBRAHİM BAYRAMOV

ADPU-nun professoru,
filologiya elmləri doktoru

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

*Əminəm ki, gün gələcək və Qərbi Azərbaycandan
olan soydaşlarımız, onların yaxınları, uşaqları,
nəvələri tarixi diyarımız olan Qərbi Azərbaycana
qayıdacaqlar. Mən əminəm ki, bu gün gələcək və
əminəm ki, Qərbi Azərbaycanlılar böyük coşqu və
həvəslə öz doğma torpaqlarına qayıdıb
orada yaşayacaqlar.*

Xülasə

Azərbaycan dilçiliyinə türkoloji tədqiqatları yeni nəfəs verən alimlərdən biri də professor MəhİRə Hüseynovadır. Onun elmi yaradıcılığında Dərələyöz mövzusu xüsusi yer tutur. Daha dəqiq desək, Dərələyöz mövzusu onun elmi yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Bu da təbiidir. MəhİRə Hüseynovanın babası Dərələyöz mahalının el ağsaqqalı İbrahim Mirzəlioğlu, anası əslən Keşişkənd rayonunun Qovuşuq kəndindən olan el-obanın sayılıb seçilən, el Anası Nazlı xanım, dayısı Qərbi Azərbaycanın Dərələyöz mahalının Keşişkənd rayonunun Qovuşuq kəndindən olan “Şöhrət” ordenli, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, dilçi-türkoloq Həsən Mirzəyev olmuşdur. M.Hüseynovada Dərələyöz mahalına olan sevgisi Firdovsini, Nizamini, Füzulini əzbərdən bilən İbrahim Mirzəlioğludan, anası Nazlı xanımın laylalarından, dayısı Həsən Mirzəyevin Qərbi Azərbaycanla, xüsusi olaraq Dərələyöz mahalı ilə bağlı tədqiqatlardan, eləcə də doğma yurda olan sevgi və həsrətdən formalaşmışdır. Məhz bu sevgi “XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyöz mahalı üzrə)” mövzusunda monoqrafiyasının ərsəyə gəlməsinə səbəb olmuşdur. MəhİRə Hüseynova ilk dəfə olaraq bu monoqrafiyada Qərbi Azərbaycanın Dərələyöz mahalı aşiq və el şairlərinin əsərlərinin dil üslub xüsusiyyətlərini küll halında elmi aspektdə araşdıraraq Dərələyöz mahalının tarixi-coğrafiyası, mahalın aşiq və el şairlərinin əsərləri əsasında Dərələyəzin folklor mühiti ilə elmi ictimaiyyəti, eyni zamanda bütün oxucuları tanış edir. Dissertasiyada XIX-XX əsr Dərələyöz mahalının aşiq və el şairlərinin əsərlərinin kontekstində Qərbi Azərbaycanda baş vermiş ictimai-siyasi hadisələr elmi aspektdə geniş şəkildə araşdırılmışdır.

Açar sözlər: türkoloq-alim, MəhİRə Hüseynova, Qərbi Azərbaycan, qədim oğuz yurdu, aşiq və el şairlərinin yaradıcılığı

Abstract

One of the scientists who breathed new life into Azerbaijani linguistics through Turkological research is Professor Mahira Huseynova. The topic of Deralayaz occupies a

special place in her scientific work. More precisely, the topic of Deralayaz forms the main line of her scientific work. This is natural. Mahira Huseynova's grandfather was the elder of Deralayaz district, Ibrahim Mirzalioglu, her mother was the distinguished and respected mother of the village, Nazli Khanum, originally from the village of Govushug in the Keshishkend district of the Deralayaz district of Western Azerbaijan, and her uncle was Hasan Mirzayev, a doctor of philological sciences, professor, Honored Scientist, and linguist-Turkologist from the village of Govushug in the Keshishkend district of the Deralayaz district of Western Azerbaijan. M. Huseynova's love for the Deralayaz district was formed from Ibrahim Mirzalioglu, who knew Firdovsi, Nizami, and Fuzuli by heart, from the lullabies of her mother Nazli khanum, from her uncle Hasan Mirzayev's research on Western Azerbaijan, especially the Deralayaz district, as well as from her love and longing for her native land. It was this love that led to the creation of her monograph on the topic of "Language and stylistic features of the creativity of Western Azerbaijan ashugs and folk poets of the 19th-20th centuries (on Deralayaz district)". In this monograph, Mhira Huseynova, for the first time, studies the language and stylistic features of the works of the ashugs and folk poets of the Deralayaz district of Western Azerbaijan in a scientific aspect, introducing the scientific community and all readers to the folklore environment of Deralayaz based on the history and geography of Deralayaz district and the works of the ashugs and folk poets of the district. The dissertation extensively researches the socio-political events that took place in Western Azerbaijan in the context of the works of ashugs and folk poets of the Deralayaz region in the 19th-20th centuries.

Keywords: Turkologist-scientist, Mahira Huseynova, Western Azerbaijan, ancient Oghuz homeland, creativity of ashugs and folk poets

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında filologiya elmləri doktoru professor Mahirə Hüseynovanın xüsusi yeri olan dilçi-türkoloqlardandır. Belə ki, dilçiliyimizin, eyni zamanda türkologiyanın elə bir sahəsi yoxdur ki, prof. M.Hüseynova öz tədqiqatları ilə münasibət bildirməsin. İstər fonetika, istər leksikologiya, istər morfologiya, istər sintaksis, istərsə də Azərbaycan dilinin punktasiyası ilə bağlı apardığı tədqiqatları həmişə diqqəti cəlb edir. Bununla belə hətta dilçiliyimizin bir neçə istiqamətində apardığı yeni araşdırmaları ilə öz məktəbini yaratmışdır.

Professor Mahirə Hüseynovanın elmi yaradıcılığında Dərələyəz mövzusu ayrıca bir yer tutur. Daha dəqiq desək, Dərələyəz mövzusu onun elmi yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Bu da təbiidir. Mahirə Hüseynovanın babası Dərələyəz mahalının el ağsaqqalı İbrahim Mirzəlioğlu, anası əslən Keşişkənd rayonunun Qovuşuq kəndindən olan el-obanın sayılıb seçilən, el Anası Nazlı xanım, dayısı Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının Keşişkənd rayonunun Qovuşuq kəndindən olan "Şöhrət" ordenli, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, dilçi-türkoloq Həsən Mirzəyev olmuşdur. M.Hüseynovada Dərələyəzə mahalına olan sevgisi Firdovsini, Nizamini, Füzulini əzbərdən bilən İbrahim Mirzəlioğludan, anası Nazlı xanımın laylalarından, dayısı Həsən Mirzəyevin Qərbi Azərbaycanla, xüsusi olaraq Dərələyəz mahalı ilə bağlı tədqiqatlardan, eləcə də doğma yurda olan sevgi və həsrətdən formalaşmışdır. Elə "Keçəydim" şerində doğma yurda bağlılığını, doğma yurd həsrətinin göynərtisini poetik dillə təsvir edir, poeziyada əbədiləşdirir, tarixləşdirir prof. M.Hüseynova: Şərrur, səndəndiləyimdir bu dəfə,
Başqa ruhda, başqa yöndə keçəydim.
Arpa körpü, sular dursun səf-səfə,
Əhd edəydim, Arpakəndə keçəydim.

Axurludan o tərəfə yol açıq,

Dillənəcək yol sənindir, yola çıx.
Alxanpəyə üstündə bir alaçıq
Qurub, qalib gün enəndə keçəydim.

Ağvəng, sənin müştəğınam, nə vaxtdı
Yatmadım ki, qərrib ruhum oyaqdı.
Ağdərən quru adı dayaqdı,
Ürəyimdə söz dinəndə keçəydim.

Dayanıbsan Selimçayın yanında,
Bəy duruşun hopub qalib canında,
Zaman dinib, oynayacaq qanında,
Ağkənd, Selim gədiyindən keçəydim.

Ağçakəndin yaraları danışsın,
Gördükləri zarı-zarı danışsın.
Viran qalmış daş-divarı danışsın,
Tutub atın yüyənindən keçəydim.

Daşarxacı, suyun niyə lillənib,
Kəlləqaya səngərində göllənib.
Qarışaydım söhbətinə dillənib,
Axta, dadıb çörəyindən keçəydim.

Qaraşuma toxunaydı ayağım,
Dəmirtpə bircə hovur yaylağım,
Salsal üstü, bulaq başı oylağım,
“Oxay”- deyib, Qoşavəngdən keçəydim.

Dağ bir ayrı, göy bir ayrı, yer ayrı,
Arpaçayın suyu burda bir ayrı.
Kətanköynək cəvizlərin diyarı,
Qovuşuğun həndərindən keçəydim.

Pirbuladan o tərəfə beş addım,
Beşikqaya, canına can qataydım.
Amağuya qədər gedib çataydım,
Çanaxçıdan, Göyərçindən keçəydim.

Sağ tərəfdə Lüləpərin ocağı,
Beş addımda Qarabəyli bulağı,
Qabaxlıya yetmək üçün, uzağı,
Kəsə gedib Ələyəzdən keçəydim.

Əkin-biçin halal evin dirəyi,
Kotanlıda kəsəm buğda çörəyi.
Dağlar görsün yağılının ürəyi,

Boynübükük dağ Ərgəzdən keçəydim.

Sofuyolu, izim səndə qalaydı,
Od tutaydım, közüm səndə qalaydı.
Oxuyaydım, sözüm səndə qalaydı,
Təpər gələ, Kömürlüdən keçəydim.

Bir enəydim Qızölənin başından,
Yol tutaydım Cəvizlinin tuşundan.
Dastan yazıb torpağından, daşından
Ayısı, Göyqəçəldən keçəydim.

Dəyirməndə axar suyu sovulan,
Adamları perik düşən qovulan,
Haldan düşən, ağzı-burnu ovulan,
Dərdi batman lal Ərgəzdən keçəydim.

Adlayaydım aşırım, gədiyi,
“Şah Abbas”da bir asaydım hədiyi.
Həsən Mirzə dönə-dönə dediyi,
Bal qoxuyan Əyricədən keçəydim.

Dərələyəz, ana yurdum, mahalım,
Nə ki dərdi-sərin varsa, mən alım.
Olmaz ondan sonra möhnət, məlalım,
Bu yol ilə Göyçəgöldən keçəydim.

AMEA-nın prezidenti akademik İsa Həbibbəylinin M.Hüseynova haqqında söylədiyi bir fikirdə böyük bir həqiqət var: “Mahirə Hüseynovanın dünyagörüşünün formalaşmasında və taleyində görkəmli alim və tanınmış ictimai xadim Həsən İbrahimoğlu Mirzəyevin xüsusi rolu olmuşdur. Həm ailə mühitində, həm də elmi-ədəb mühitdə professor Həsən Mirzəyev Mahirə xanım üçün əsl ustadlıq və müəllimlik nümunəsi kimi qəbul edilmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor Həsən Mirzəyevin elmi-pedaqoji mühitdə və cəmiyyət həyatında sözsüz nüfuzu, haqq sözünü axıradə kmüdafə etməs içəoxsaylı tələbələrə və davamçıları kimi Mahirə müəllim üçün də ibrətamiz dərslərə çevrilmişdir”. Bu bir həqiqətdir. Prof. M.Hüseynova dilçi-türkoloq Həsən Mirzəyevin Dərələyəzlə bağlı tədqiqatlarını davam etdirərək zirvələrə qaldırdı desək, heç də səhv etmərik.

Dərələyəz Naxçıvan xanlığında, indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycandata qədimdən yalnız azərbaycanlıların yaşadığı mahallardan biridir olmuşdur. Mahal indiki Keşişkənd (Yeğeqnadzor) və Paşalı (Vayk) rayonlarını əhatə edirdi. 1920-ci ilə qədər Dərələyəz mahalı Azərbaycanın tərkibində olmuşdur. Zəngəzur, Göyçə mahalları ilə birlikdə Dərələyəz mahalı da Azərbaycandan alınıb 1920-ci il noyabrın 29-da Sovet Rusiyasının əli yaradılan Ermənistan SSR-nin tərkibinə verilib. Dərələyəz mahalı indiki Ermənistanının Basarkeçər (Vardenis), Qaranlıq (Martuni), Vedi (Ararat), Qarakilsə (Sisyan), Azərbaycanın Sədərək, Şərur, Babək, Şahbuz, Kəlbəcər rayonlarının əhatəsində yerləşir. Dərələyəz toponimi Azərbaycan dilində “iki dağ və ya təpə arasında, çuxur” mənasında işlənən dərə sözü ilə alagöz türk etnonimi əsasında yaranmışdır.

Prof.M.Hüseynova Dərələyəzlə bağlı ilk tədqiqatları prof. Həsən Mirzəyevin yaradıcılığına həsr etdiyi “Həsən Mirzəyevin yaradıcılığında filologiya məsələləri” dissertasiyasında əksini tapır. H.Mirzəyev ilk dəfə olaraq Dərələyəz mahalının toponimlərini, Dərələyəzin şivələrini tədqiqata cəlb etmişdir. M.Hüseynovanın məhz fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasında H.Mirzəyevin Dərələyəz mahalının toponimlərinə, eləcə də Dərələyəz şivələrinə dair araşdırmalarına filoloji münasibəti onun tədqiqatlarında Dərələyəz mövzusunə əbədi bağlılığının stimulu oldu. Bundan sonra Dərələyəzə dair tədqiqatlarının məstəbını genişləndirdi.“XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)” mövzusunda tədqiqatlarını ümumiləşdirərək 2017-ci ildə uğurla doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Məhz ilk dəfə olaraq prof. M.Hüseynova Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı aşiq və el şairlərinin əsərlərinin dil üslub xüsusiyyətləri küll halında elmi aspektdə araşdıraraq Dərələyəz mahalının tarixi-coğrafiyası, mahalın aşiq və el şairlərinin əsərləri əsasında Dərələyəzin folklor mühiti ilə elmi ictimaiyyəti, eyni zamanda bütün oxucuları tanış edir.Dissertasiyada XIX-XX əsr Dərələyəz mahalının aşiq və el şairlərinin əsərlərinin kontekstində Qərbi Azərbaycanda baş vermiş ictimai-siyasi hadisələr elmi aspektdə geniş şəkildə araşdırılmışdır. Prof.M.Hüseynova bu tədqiqatında poetik onomastika sahəsində araşdırmalara yeni elmi baxış sərgiləmiş və poetik onomastika ilə bağlı aparılan araşdırmaların yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

Prof. M.Hüseynovanın “Müasir Azərbaycan dili: Aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə) (2015), “Aşiq və el şairlərinin leksikası (monoqrafiya)” (2016), “Aşiq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası (monoqrafiya)” (2017),“Aşiq və el şairlərinin üslubi sintaksisi (monoqrafiya) (2017),“Aşiq və el şairlərinin üslubi morfologiyası (monoqrafiya)” (2017),“Aşiq və el şairlərinin poetikası” (2017), “Müasir Azərbaycan dili: Aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil, üslub xüsusiyyətləri. (Dərələyəz mahalı üzrə)” (2018),“XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşiq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili” (2018) əsərləri bilavasitə Dərələyəzlə bağlıdır.

Prof. M.Hüseynova Qərbi Azərbaycan toponimlərinin araşdırılmasına daim xüsusi önəm verir və özü də bununla bağlı sistemli tədqiqatlar aparır. Elə 2023-cü ildə çap olunmuş “Qərbi Azərbaycan paleotoponimlərinin linqvistik etimoloji təhlili” monoqrafiyası elmi tutumu ilə diqqəti cəlb edir və maraq doğurur. Monoqrafiyada Qərbi Azərbaycanda türk mənşəli paleotoponimlərin tarixi köklərini, fonetik, leksik, morfoloji tərkibini və semantik resurslarını tarixi qaynaqlar əsasında elmi müstəvidə araşdırmışdır. Kitabda həmçinin Dərələyəz mahalının etnotoponimlərinə də ayrıca yer vermişdir. Bu baxımdan Dərələyəz mahalınıntürk mənşəli Ağdərə, Gökman, Çul,Ardaraz, Keşişkənd və s. paleotoponimlərinin linqvistik aspektdə etimoloji təhlili tamamilə yenidir və elmi həqiqəti özündə əks etdirir.

Prof. M.Hüseynova ilk dəfə olaraq XX əsrdə Qərbi Azərbaycanın qədim mahallarından biri olan Dərələyəz mahalında Azərbaycan kəndlərinin, onların köklü sakinlərinin-azərbaycanlıların erməni vandalizminin qurbanı olduğunu tarixi faktlar əsasında araşdırmışdır. O, bu araşdırmalarını “XX əsrdə Dərələyəzdə urbisid və etnosid aktları” (Bakı, 2024) monoqrafiyasında ümumiləşdirmiş, Dərələyəz mahalında xarabalığa çevrilmiş kənd adlarının tarixi-etimoloji təhlilini vermiş və elmi dəyəri ilə diqqəti cəlb edən belə bir tədqiqat əsərini oxucuların ixtiyarına vermişdir. Monoqrafiyada Dərələyəz mahalının tarixən azərbaycanlıların yaşadığı Kənzək, Gomur, Göyərçin, Güneyvəng, Heşin, Horbadıg, Ağkilsə, Axtacul, Canı, Amağı, Qabaxlı, Kotanlı, Köçbək. Quşçu, Arpa, Bələk, Çivə və s. qədim toponimlərin tarixindən, Ermənistan dövlətinin urbisid və etnosid siyasətindən, azərbaycanlıların Ermənistanın etnik təmizləmə siyasətinin qurbanı olduğunu

geniş və tarixi faktlarla araşdırılmışdır. Ümumiyyətlə, prof. M.Hüseynova kitabda Dərələyəz mahalının 100-dən çox türk mənşəli toponimi tarixi-etimoloji aspektdə təhlil etmiş, xüsusi elmi dəyəri olan nəticələri ilə Qərbi Azərbaycan toponimlərinin yeni istiqamətdə araşdırılmasının əsaslarını müəyyən etmişdir.

Prof. Mahirə Hüseynova Qərbi Azərbaycana, o cümlədən doğma yurda -Dərələyəzə qayıtmaq arzusu ilə yazıb yaradır. Onda olan bu inam gündən-günə artır. Filologiya elmləri doktoru, professor Mahirə xanım Hüseynovaya yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq. Biz də böyük əminliklə inanırıq ki, Ermənistan dövləti tərəfindən min bir işgəncələrlə Qərbi Azərbaycandantarixi-etnik torpaqlarından deportasiya edilmiş 300 min azərbaycanlı ləyaqətlə öz doğma yurdlarına qayıdacaq.

Ədəbiyyat

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1.Bayramov İ. Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri, Bakı:Elm, 2002.
- 2.Hüseynova M.Müasir Azərbaycan dili: Aşıq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə), Bakı: “Vətən” nəşriyyatı, 2015
- 3.Hüseynova M. XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikasısı (Dərələyəz mahalı üzrə) Bakı:ADPU, 2015
- 4.Hüseynova M. Aşıq və el şairlərinin leksikası (monoqrafiya) Bakı, 2016
- 5.Hüseynova M. Aşıq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası (monoqrafiya) Bakı, 2017
- 6.Hüseynova M. Aşıq və el şairlərinin üslubi sintaksisi (monoqrafiya) Bakı, 2017
- 7.Hüseynova M. Aşıq və el şairlərinin üslubi morfologiyası (monoqrafiya) Bakı, 2017
- 8.Hüseynova M. Aşıq və el şairlərinin poetikası, Bakı, 2017
- 9.Hüseynova M. Müasir Azərbaycan dili: Aşıq və el şairlərinin yaradıcılığının dil, üslub xüsusiyyətləri. (Dərələyəz mahalı üzrə) Bakı, 2018
- 10.Hüseynova M. XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili.Bakı: “Avropa” nəşriyyatı, 2018
- 11.Hüseynova M. Qərbi Azərbaycan paleotoponimlərinin linqvistik etimoloji təhlili, Bakı:ADPU, 2023.
- 12.Hüseynova M. XX əsrdə Dərələyəzdə urbisid və etnosid aktları, Bakı:ADPU, 2024.
- 13.Mirzəyev H. Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı, Bakı:Elm, 2004.

MAHIRA HUSEYNOVA: LIFE AND CREATIVITY
MAHİRƏ HÜSEYNOVA: HƏYATI VƏ YARADICILIĞI

Şəlalə Məmmədova

**Üzeyir Hacıbəyli, 68, Bakı, Azərbaycan, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
müəllim, ORCID 0009-0006-4456-7254**

Xülasə

Mahirə Nağıqızı Hüseynova 1960-cı ilin noyabrında Naxçıvanın Babək rayonunun Sust kəndində anadan olub. Uşaqlıq illəri kənd mühitində keçsə də, ailə tez-tez yaşayış yerini dəyişib. İlk dəfə məktəbə Xalxal kəndində gedib, sonralar isə təhsilini davam etdirib və 1978-ci ildə Novxanı qəsəbə 1 saylı orta məktəbini bitirib. Müəllimlik sevgisi onu Azərbaycan Pedaqoji İnstitutuna gətirib. 1980-ci ildə qəbul olub, 1984-cü ildə isə fərqlənmə diplomu ilə məzun olub. Təhsilini başa vurandan sonra təyinatla məktəblərdə işləməyə başlayıb. Öz işinə həvəslə yanaşdığı üçün qısa zamanda tanınıb, Təhsil Nazirliyindən “Respublikanın qabaqcıl təhsil işçisi” adına layiq görülüb. 2003-cü ildə isə ölkə miqyasında “İlin nümunəvi müəllimi” seçilib. 2009-cu ildən Mahirə Hüseynova ADPU-da — Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində dərs deməyə başlayıb. Burada elmi fəaliyyətini davam etdirib və 2012-ci ildə “Həsən Mirzəyevin yaradıcılığında filologiya məsələləri” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru olub. Bir neçə ildən sonra, 2017-ci ildə artıq doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsini qazanıb. Onun elmi maraqları əsasən XIX-XX əsrlərdə Qərbi Azərbaycanda yaşamış aşuqların və el şairlərinin yaradıcılığına həsr olunub. Bu mövzuya olan sevgisi ona geniş tədqiqat aparmaq, ədəbi dilimizin zəngin qatlarını üzə çıxarmaq imkanı verib. Mahirə Hüseynova həm də rəhbər vəzifələrdə çalışıb. 2015-ci ildən ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasına rəhbərlik edib, 2018-ci ildən isə üç il ərzində Filologiya fakültəsinin dekanı olub. 2021-ci ildən universitetin Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru kimi fəaliyyət göstərir. Amma Mahirə xanım təkcə alim və pedaqoq deyil. O, həm də poeziyaya könül verib. Şair kimi tanınır, əsərlərində xalqın yaddaşına, milli-mənəvi dəyərlərə və dilin gözəlliyinə xüsusi önəm verir. Onun şeirləri oxucular arasında sevilir və ona bir qədər fərqli, yaradıcı bir sima qazandırır. Bu gün Mahirə Hüseynova həm alim, həm müəllim, həm də şair kimi çoxşaxəli fəaliyyət göstərir. O, Azərbaycan filologiyasına, pedaqoji işinə və poeziyaya öz imzasını atmış, gənc nəsil üçün örnək olmuş şəxsiyyətlərdən biridir.

Açar sözlər: alim, filologiya elmləri doktoru, elmi maraqlar, milli-mənəvi dəyərlər

Abstract

Mahira Naghigizi Huseynova was born in November 1960 in Sust village of Babek district in Nakhchivan. Although her childhood years were spent in a rural environment, the family often changed places of residence. She first went to school in Khalkhal village, and later graduated from secondary school No. 1 in Novkhani settlement in 1978. Her love of teaching brought her to the Azerbaijan Pedagogical Institute. She entered the Institute in 1980 and graduated with honors in 1984. After completing her education, she began working in schools by appointment. Due to her enthusiasm for her work, she quickly became known and was awarded the title of “Prominent Education Worker of the Republic” by the Ministry of Education. In 2003, she was elected “Exemplary Teacher of the Year” nationwide. Since 2009, Mahira Huseynova has been teaching at the Azerbaijan State Pedagogical University. She continued her scientific activities here and in 2012, she defended her dissertation on the topic “Philological issues in the work of Hasan Mirzayev” and became a Doctor of Philosophy in Philology. A few years later, in 2017, she defended her doctoral dissertation and received the degree of Doctor of Philology. Her scientific interests are mainly devoted to the work of ashugs and folk poets who lived in Western Azerbaijan in the 19th-20th centuries. Her love for this topic has given her the opportunity to conduct extensive research and reveal the rich layers of our literary language. Mahira Huseynova has also worked in leadership positions. Since 2015, she has headed the Department of Modern Azerbaijani Language at the Azerbaijan State University of Political Science and Law, and since 2018, she has been the Dean of the Faculty of Philology for three years. Since 2021, she has been working as the Vice-Rector for International Relations of the university. But Mahira Huseynova is not only a scientist and a teacher. She also has a passion for poetry. Known as a poet, she attaches special importance to the memory of the people, national and spiritual values, and the beauty of the language in her works. Her poems are loved by readers and give her a somewhat different, creative face. Today, Mahira Huseynova is engaged in various activities as a scientist, teacher, and poet. She is one of the personalities who left her mark on Azerbaijani philology, pedagogical work, and poetry, and has become an example for the younger generation.

Keywords: scientist, doctor of philology, scientific interests, national-moral values

MAHİRƏ HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA DURĞU İŞARƏLƏRİ PROBLEMLƏRİ HAQQINDA

Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov

ADPU-nun əməkdaşı

Xülasə.

“Mahirə Hüseynova yaradıcılığında durğu işarələri problemləri haqqında”

Elmi qrammatikalar digər tədqiqat əsərləri üçün istinad nöqtəsi sayılır. Həmin qrammatikalar, bir qayda olaraq, akademiya institutlarında hazırlanır. Bununla belə, elmi-metodologiyada elə əsərlər var ki, təhsil məbədlərində də meydana çıxmış olur. Pedaqoji universitetlərdə aparılmış dərin tədqiqatların nəticəsi olaraq səmərəli linqvistik nümunələri də yaradılır. Bu məqalədə biz onlardan biri haqqında müfəssəl söhbət açmağı qarşıya məqsəd qoymuşuq.

Резюме.

«К проблемам пунктуации в творчестве Махира Гусейнова»

Научные грамматики считаются опорной точкой для других исследовательских работ. Эти грамматики, как правило, разрабатываются в академических институтах. Однако существуют и научно-методические работы, публикуемые в учебных заведениях. В результате глубоких исследований, проводимых в педагогических вузах, создаются и значимые лингвистические примеры. В данной статье мы намерены подробно рассмотреть один из них.

Summary.

“On the problems of punctuation marks in the work of Mahira Huseynova”

Scientific grammars are considered a reference point for other research works. These grammars, as a rule, are prepared in academic institutes. However, there are works in scientific methodology that also appear in educational temples. As a result of in-depth research conducted in pedagogical universities, significant linguistic examples are also created. In this article, we set out to talk in detail about one of them.

Açar sözlər: elmi qrammatikalar, dərin tədqiqatlar, linqvistik mövzular və elmi şərhələr, metodoloji mülahizələr və şərhlər.

Ключевые слова: научные грамматики, углубленные исследования, лингвистические темы и научные интерпретации, методологические соображения и интерпретации.

Keywords: scientific grammars, in-depth research, linguistic topics and scientific interpretations, methodological considerations and interpretations.

Zaman-zaman Azərbaycan dilçiliyində hər bir şöbənin vahidləri tədqiqatlara çevirilmiş və həmin tədqiqatlar əsasında monoqrafiyalar yazılmış, dissertasiyalar müdafiə olunmuşdur. Hətta hər tədqiqatçı bu sahədə yeni problemlər üzə çıxarmışdır. Belə ki, sintaksisdən və fonetikadan yazanlar da durğu işarələrinin işlənməsi qaydaları haqqında müəyyən ümumiləşdirmələr aparmış və müvafiq nəzəri mülahizələr söyləməli olmuşlar. Eyni zamanda hər tədqiqatçı bu məsələyə dünya, rus və türk dilçiliyi kontekstində təhlillər də vermişlər. Bu mənada bizim diqqətimizi M.N.Hüseynovanın “Müasir Azərbaycan dilində punktasiya məsələləri” (Bakı, 2017, 244 s.) monoqrafiyası cəlb etmişdir. Bu əsərdə, müəllifin qeyd etdiyi kimi, “Punktasiya ilə bağlı zəruri sayılan və tədris prosesində vacib hesab edilən məsələlər dilçiliyin müasir nailiyyətləri baxımından şərh edilir, durğu işarələrinin həm nəzəri, həm də praktik aspektləri zəngin dil materialları əsasında təhlil olunur”. Həmçinin də qeyd olunur ki, bu əsərdən müəllimlər, doktorantlar və magistrələr, habelə müxtəlif sənət və peşə adamları faydalana bilərlər. (Bax: 1, s.3)

Biz də öz nəzəri mülahizələrimizdə bu əsərdən faydalanmış və faydalanırıq. Odur ki, bu mövzuda müfəssəl danışmaq üçün aşağıdakı suallara cavab axtarmalı olmuşuq.

Yazı şifahi nitqi bütövlükdə əks etdirə bilirmi? Şifahi nitqdə pauza, fasilə remarka, jest, mimika və başqalarını işarələrlə vermək mümkündürmü? Əlbəttə, yazılı dil çox böyük üstünlüklərə malikdir. Professor Ə. Əfəndizadə vaxtilə yazmışdır: “Dil öz əlvan qiyafəsini və gözəl libasını yazıda tapır. Lakin bu xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, yazılı dil açılmamış bir qönçədirsə, şifahi dil rayihəli çiçəyə bənzəyir” (Bax: 2, s. 7) Doğurdan da, şifahi dilin üstünlükləri oxu zamanı və ya söylənərkən göstərmiş olur. Aşağıdakı mətnlərə diqqət yetirsək, bu fikri sübut edə bilərik.

1. Şuşanı aldı Xüsusi Təyinatlılar ;
Sizə halaldır, Xüsusi Təyinatlılar !
2. Qarabağ ürəyimdir, Şuşa gözüm giləsi,
Nəzərimə tuşlanıb namərd düşmənlər gülləsi .

Əvvəla, bu mətnlərdə intonasiya və sintaksisə əsaslanmadan məna-məzmun təhlili etmək və düzgün nəticəyə gəlmək qeyri-mümkündür. Digər cəhətdən, onu qeyd etmək ki, biz öz təhlillərimizdə monoqrafiyada olduğu kimi, həm durğu işarəsi və həm də punktasiya terminlərindən istifadə etməli oluruq. Rus dilçiliyində hər iki termin işlənir. Heç bir fərqli üslubi məqamı da yoxdur. Haqqında bəhs etdiyimiz monoqrafiyada müəllif, yəni prof. M.N. Hüseynova çox düzgün olaraq əvvəlcə punktasiya anlayışını şərh edir, sonra tədqiqatları təsnif edib ümumiləşdirir və öz yeni mülahizələrini söyləmiş olur. Bu da çox düzgün metodoloji yoldur.

Qeyd etməliyik ki, biz bu tədqiqat əsərində beynimizdə dolaşan bəzi ziddiyətli fikirlərə də cavab axtarmalı, mövqe seçməli və konkret rəylərə gəlməli olduq.

Məsələn, durğu işarələri içərisində **o** və **bu** əvəzliyindən sonra vergülün işlənməsi məsələsi elmi qrammatikalarda belə, çox dəyişkən qayda olmuşdur. Orta məktəbin Azərbaycan dili dərslərlərində də bir müddət nə qədər fərqli traktatları əsaslandırmağa çalışmışıq: “Gah zərf, gah feili sifət, gah feili bağlama gələrsə” şərtlərindən yeniliklər kimi bəhs olunmuşdur və biz də həmin qaydaları əsaslandırmaq məcburiyyətində qalmışıq. İndinin özündə də kurikulumla Azərbaycan dili dərslərlərində həmin qaydalar fərqli laddalarda verilir. Halbuki müəllimlər, ali məktəb tələbələri, magistr, doktorantlar üçün nəzərdə tutulmuş bu monoqrafiyada həmin məsələ stabil mövqedən şərh olunmuşdur.

Eyni sözləri cümlədə **ki** morfemindən sonra vergülün işlənilib işlənməməsi haqqında olan mülahizələr və dərsliklərdə verilmiş qaydalar haqqında da demək olar. “ki morfemi bağlayıcı olsa, vergül qoyulur, ədat olduqda qoyulmur”. Təsəvvürünüze gətirin ki, “**Mən ki** gözəl deyildim” filminin titrində mən ki – dən sonra vergülün işlənməsi adamın gözüne girir. O cümlədən, digər məsələlərdə **ki** və ya **kim** morfemlərindən sonra ədat olanda da vergül qoyulur. Bu mənada da rəy verdiyimiz monoqrafiya aydın mülahizələr şərh etdiyi üçün əhəmiyyətli görünür.

Məhəmməd Füzulinin “Söz” qəzəli və yaxud “Leyli və Məcnun” poemasında, habelə şairin qəzəllərinin dərsliklərə gətirilən hissəsində qaydalar pozulmuşdur. Monoqrafiyada bu məsələlərə də düzgün münasibət bildirməsi bizi çox razı salır.

Monoqrafiyada punktasiya ilə əlaqədar elmi müddəalar elmi qrammatikalara məxsus funksionoloji-linqvistik mahiyyət daşıyır. Dürğu işarələrindən danışarkən intonasiyanın, o cümlədən fasilənin, sintaqmın yazıdakı ifadəsi aşağıdakı mətnlərdə öz bariz ifadəsini tapır :

“Günəş batır, axşam olur, hava qaralır;

Ceyranlar da çəmənlərdə yuxuya dalır.

Qıjıldayan coşqun çay da sanki ney çalır ...”

Bu mətni də nəzərdən keçirəndə həmin sual yaranmış olur : Punktasiya şifahi nitqi yazıda tam əks etdirə bilirmi ? Bununla belə, qaydalara dəyişkən subyektiv amil kimi baxmaq olmaz. Professor M.N.Hüseynova monoqrafiyada belə bir məsələni də sualla vurğulayır : Şair və yazıçıların öz işarəsi ola bilərmə ? Fikrimizcə, müəllifin **çünki**dən sonra vergül qoyması bir çox səbəblərdən irəli gəlir. O səbəblərdən biri də **çünki** bağlayıcısının **ona görə ki** bağlayıcısı ilə üslubi sinonimik mənələrdə və ya məqamlarda işlənmə bilməsi ilə əlaqədardır. Monoqrafiyada bunun kimi 100-lərlə suala cavab verilir və bunlar bizi həqiqətən də razı salmış olur. Odur ki, bu əsər nəzəri cəhətdən olduğu kimi, funksional üslublarda olan cümlələrə dair didaktik material nümunəsi verdiyinə görə də əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda onu da bir daha qeyd edirik ki, monoqrafiya 65 yaşlı müəllifin dərin tədqiqatçı qələminə sahib olduğuna da bir sübutdur və əsər dilçiliyimizdə yeni hadisədir.

Ədəbiyyat :

1. Mahirə Nağı qızı Hüseynova “Müasir Azərbaycan dilində punktasiya məsələləri” Bakı , 2017 , 244 s.
2. “Əfəndizadə Ə.R Düzgün yazı təliminin elmi əsasları” Bakı, “Maarif”, 1973, 179 s.

MAHIRA HUSEYNOVA'S LITERARY CREATIVITY

Aytən Baxşəliyeva Əhəd

ADPU, müəllim,0000-0001-5546-6148

Özət

Mahirə Hüseynovanın fəaliyyəti çoxşaxəli və olduqca zəngindir. O, dilçiliyin müxtəlif sahələri istiqamətində aparılmış tədqiqatlar üzrə 26 elmi kitab, monoqrafiya, dərs vəsaiti, metodik vəsait, 5 proqram, 14 bədii (şeirlər) kitabının, 400-ə qədər elmi və publisistik məqalənin müəllifi kimi həm dilçi-alim, həm şairə, həm də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Filologiya fakültəsinin dekanı, Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru vəzifəsində çalışan əsl zəhmətkeş Azərbaycan qadınıdır. Mahirə Nağı qızı Hüseynova şairə kimi də yüksək novatorluq qabiliyyətinə malikdir. Çünki onun bədii yaradıcılığında hər dövrün hadisəsinə uyğun nümunələr yer almaqdadır və hörmətli şairəmiz, demək olar ki, külliyyatında heç bir mövzunu kənarda qoymamışdır: Allah sevgisi, Vətən sevgisi, ana, ata, ailə, övlad və nəvə məhəbbəti, şəhidlərimizə ehtiram, böyük zəfərimizə duyulan fərəh, eləcə də peşələrə və peşə sahiblərinə dərin hörmət və təşəkkür, duyğular və digər mövzular Mahirə xanımın şeirlərinin əsas süjet xəttini təşkil edir. Professor Mahirə Nağıqızı filologiyamızın inkişafında bir fədakar elm xadimi kimi yorulmadan yazıb-yaradır. Prezident təqaüdcüsü, professor Mahirə Nağıqızı məhsuldar filoloq kimi ömrünün müdriklik çağını yaşayır. Mahirə xanımın zəngin mənəviyyatından və yüksək təfəkküründən süzülüb gələn poetik düşüncələrinin inikasında, həmçinin elmi baxışlarının məcmusunda öz əksini tapan Qərbi Azərbaycan motivləri onu soy-kökümüzlə bağlılığının, sədaqətinin rəmzi ifadəsidir. Bu bağlılıq bizləri nəhəng, qanlı və əzablarla dolu bir yüzillik boyunca ayrı düşdüyümüz əzəli torpaqlarımıza, ulu elimzə, doğma yurd yerlərimizə qayıdışımıza çağırır.

Açar sözlər: Mahirə Hüseynova, filoloq alim, şairə, professor

Abstract

Mahira Huseynova's activities are multifaceted and very rich. She is the author of 26 scientific books, monographs, textbooks, methodological manuals, 5 programs, 14 fiction (poems) books, and up to 400 scientific and journalistic articles on research conducted in various fields of linguistics. She is a true hardworking Azerbaijani woman, both a linguist-scientist, a poet, and the Dean of the Faculty of Philology of the Azerbaijan State Pedagogical University, Vice-Rector for International Relations. Mahira Naghi gizi Huseynova also has a high innovative ability as a poet. Because her artistic creativity contains examples appropriate to the events of each era, and our respected poetess, it can be said, has not left any topic aside in her collection: love for God, love for the Motherland, love for mother, father, family, children and grandchildren, respect for our martyrs, joy for our great victory, as well as deep respect and gratitude for professions and their owners, emotions and other topics form the main plot line of Mahira Khanum's poems. Professor Mahira Naghigizi tirelessly writes and creates as a selfless scientist in the development of our philology. President's scholarship holder, Professor Mahira Naghigizi is living the wisdom age of her life as a productive philologist. The motifs of Western Azerbaijan, reflected in the poetic thoughts of Mahira Khanum, which flow from her rich spirituality and high thinking, as well as in the sum of her scientific views, are a symbolic expression of her commitment and loyalty to our roots. This commitment calls us to return to our ancestral lands, our great science, and our native lands, from which we have been separated for a huge, bloody, and painful century.

Keywords: Mahira Huseynova, philologist, poet, professor

Mahira Huseynova was born on November 4, 1960 in the village of Sust, Babek district, Nakhchivan Autonomous Republic. Due to family circumstances, she moved to the village of Khalkhal, and in 1968 she entered the first grade of the eight-year secondary school in Khalkhal. In connection with another change of residence, in 1978 she graduated from the secondary school No. 1 in Novkhani settlement named after Mehdi Huseynzade, Absheron region. In 1980, she was admitted to the philology faculty of the Azerbaijan Pedagogical Institute named after V.I. Lenin, and in 1984 she graduated from the institute with honors.

Since 1984, he has worked in his specialty, first at secondary school No. 1 in Mehdiabad settlement, Absheron region, and then at G.Asgarova secondary school No. 43 in N.Narimanov district, Baku city. During these years, he was awarded the title of “Advanced education worker of the Republic” by the Ministry of Education and was awarded a badge. In 2003, he became the winner of the “Exemplary teacher of the year” republican competition and received a first-class diploma. Since 2009, he has been a teacher at the Department of Modern Azerbaijani Language of the Azerbaijan State University of Education. He successfully defended his dissertation “Issues of philology in the creativity of Hasan Mirzayev” in January 2012 and received the degree of Doctor of Philosophy in philology. In May 2015, he was elected as an associate professor at the Department of Modern Azerbaijani Language.

In December 2015, she was elected as the head of the Department of Modern Azerbaijani Language. Since 2013, she has been conducting research on the topic “Language and stylistic features of the creativity of Western Azerbaijan ashugs and folk poets of the 19th-20th centuries (on the Deralayaz region)” and has achieved comprehensive results. The dissertation work was successfully defended and submitted for defense. Mahira Naghi gizi Huseynova (Naghiyeva) defended her thesis at the Nasimi Institute of Linguistics of ANAS on May 2, 2017 at a high level and received the degree of Doctor of Sciences in Philology in 2017. In 2018-2021, she was the dean of the Philology Faculty of the Azerbaijan State University of Political Science and Law. By the relevant order of the Minister of Education, she was appointed Vice-Rector for International Relations of the Azerbaijan State University of Political Science and Law from April 2021.

On December 29, 2024, she was included in the Toponymy Commission under the Milli Majlis. When we look back at our history, we see that Azerbaijani women have always played an active role in the progress of the people. With their beauty, noble deeds, intelligence and intelligence, they not only created an exemplary family cult, but also raised brave sons and daughters, and contributed to the formation of national morality, social morality, and sound, far-sighted governance. One of such women who has an original place in our philology with her selfless work, active social position, and doctor of philological sciences, professor, Honored Teacher, and poet Mahira Naghi gizi Huseynova.

Professor Mahira Naghigizi has been heading the Philology Faculty of the Azerbaijan State University of Political Science and Law for several years. After her appointment as the dean of the faculty, the quality of teaching at the faculty has significantly improved. Commitment to the homeland, people, nation, statehood, and national roots is embodied in every page of her activity and literary work. Whether it is journalism, prose, or poetry, she is imbued with love for the people, land, and homeland. For the first time, she investigated the language and style characteristics of the creativity of ashugs and folk poets of the Deralayaz district of Western Azerbaijan and achieved scientific and literary results.

Mahira Khanum has been writing poetry since her high school years. In particular, her artistic creativity has taken a consistent form since her years at university and has been published in various press of the republic, and about 20 poetry books have been published in different publishing houses. Among them, we can mention "My mother", "Water at dalımca, mother", "Songs born from mother's love", "My mother will live", "My mother's village is Khalkhalim", "Your life is a lamp", "The wisdom of the word", "My mother's world", "The voice calling to the truth", "Bayatılar", "Bayatılar and three poems", "If it cradles your soul, know that it is the homeland", etc.

The book "If Your Soul Cradles, Know It, Is the Homeland" is her latest collection of poems, and it can also be considered a collection of selected works. The book of poems "If Your Soul Cradles, Know It, Is the Homeland" can create a complete picture of Mahira Khanum's poetic thought system.

In general, when we look at the poetic creativity of Mahira Naghigzyi, it is clear that her lyrical hero reflects the most difficult and painful content of our time, our present, and our feelings. The poetess' "lyrical "I" breathes, thinks, and rejoices at the command of her heart. Thoughts are more ready to reveal hidden secrets at any moment. Here, rather than the hymn of love, the suffering of the inner world of a person comes to the fore. This is not accidental, all these are various shades of the feelings of a person who has suffered spiritual suffering and torment and can no longer keep them secret, so to speak, poeticized.

Mahira Khanum inherited this talent from her professor, great linguist, public figure, and folklorist Hasan Mirza, and from her mother, a local agbirchek, whose heart was full of bayati. Mahira Naghigzyi is also a poet and singer. Dozens of songs composed by composers to her words are sung with love by our singers and khanendes. Likewise, our contemporary ashugs give Mahira Khanum's goshamas an important place in their repertoire. Honored artist, khanende Elnur Zeynalov composed heart-warming songs to Mahira Naghigzyi's words. One of them is sung with enthusiasm by the beloved young khanende-singer Almakhanim Ahmadli. The song called "Sen olaydın" is received with sympathy and love by the audience.

In the poet's multifaceted work, all the beauties of the Motherland are symbolized as a sacred place that expresses the equivalent meaning of Azerbaijan. His love for the homeland becomes a set of the highest, sublime feelings that never end and continue until eternity.

The centuries-old policy of aggression against Azerbaijan by Armenian vandals, the plundering of our native Karabakh, which has been in enemy captivity for thirty years, and the groaning of its oil under the feet of its oppressors arouse bitter regret in the poet, but it does not inspire despair. The poet calls on the homeland, the motherland, and in its image, our people, the children of the homeland, to be proud and unyielding.

Mahira Naghigzyi's poem "Be Ready for War" is a mobilization call that directs the Azerbaijani people to unite around one idea and to take the same position against the enemies. The poem expresses the deep faith in the eternal and eternal liberation of our ancient lands in the heart of the proud and fanatical intellectual of our people, who has great hopes for the heroism and invincibility of the Azerbaijani soldier, and who trusts in his strength and power.

These verses, which became the motto of every Azerbaijani soldier in the 44-day Karabakh war, led us from victory to victory. The Azerbaijani people and their fighting, brave sons put an end to oppression and tyranny, to Armenian vandalism. Also, this sacred dream came true as the desire of the Azerbaijani people as a whole, thanks to the heroism of the Supreme Commander-in-Chief Ilham Aliyev and our invincible army, on November 10, 2020, our historical lands, our ancient Karabakh, were torn from the clutches of the hated enemies. This historical victory caused immense joy for Mahira Naghigzyi, like all our compatriots, and inspired her to write new works on the theme of patriotism.

The greatness and sacredness of maternal love are also themes that have become the main leitmotifs of Mahira Naghigizi's creativity. The image of a caring, compassionate, and enduring mother who raises her children with a thousand hardships, overcoming all difficulties, has the effect of becoming a symbol of generalized Azerbaijani women.

The existence, identity, and glorious historical path of a nation are contained, along with other spiritual values, in the purity, clarity, and multifacetedness of its native language. The poetic examples dedicated to its native language also occupy a special place in Mahira Naghigizi's creativity. "From the Orkhon mountains, spring has remained, // From the Altai mountains, traces have remained," says the poet, recalling with great pride that the Azerbaijani language has been polished over millennia, overcoming many difficulties, and has reached our present day, and that the chronicle of our people's victories is written in this language.

In the rich vocabulary of Mahira Naghigizi, her poems, which carry the poetic meaning of the general development laws of nature, society and cognition, and the burden of deep philosophical thought, attract attention. These examples of poetry, which reveal the essence of the life path of mankind from creation to the present day, and shed light on the wonders of the universe full of mysteries, have the effect of the poet's connection with his reader and are a call to understand the world, not to be attached to its wealth and fame, not to stumble on the ups and downs of life, and to rely on reason and understanding.

The poet skillfully reveals the paradoxes of the old world, whose ends are invisible, in philosophical sayings such as "The road comes, the road goes, it never reaches home, // This world begins and ends on the roads".

The poem "Symphony of Colors", which reflects her broad worldview, outlook on life and society, and philosophical thought, has a special place in Mahira Naghigizi's polyphonic creativity. Drawing on the deep mythical memory of thousands of years, the poet succeeds in revealing the true essence of each of the seven colors by symbolizing their specific properties and shades.

Mahira Naghigizi's pink color symbolizes pure love, gray color symbolizes divine power, black color symbolizes humanity's struggle against evil, and yellow color symbolizes revival, triumph and victory, which are interesting points that show that she exhibits a different approach from her predecessors, Samad Mansur and Rasul Rza.

An outstanding scientist, educator, talented poet, Honored Teacher Mahira Naghigizi has been on a great creative path for more than 30 years, reaching the peak of perfection in her literary activity. We wish Mahira Naghigizi, who has made valuable contributions to the development of Azerbaijani science and our rich and centuries-old literature, new creative successes and achievements!

ELM VƏ SÖZÜN İŞİĞINDA

Məmmədova Sevinc Gülməmməd qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Müəllim

Orcid kod: <https://orcid.org/0009-0002-4266-0042>

ÖZƏT

Millətin diriliyi onun dili ilə başlar. Hər bir xalqın yaddaşı, mənəviyyəti, mədəniyyəti və tarixi onun dilində əks olunur. Dil təkcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyin qoruyucusu, tarixi dəyərlərin daşıyıcısıdır. Azərbaycan xalqı bu gün öz dilinin zənginliyi ilə fəxr edirsə, bu zənginliyin qorunub saxlanılmasında böyük alimlərin rolu danılmazdır. Belə şəxsiyyətlərdən biri də professor Mahirə Nağıqızı Hüseynovadır.

Mahirə xanımın elmi fəaliyyətinə nəzər saldıqda onun türkologiyanın, dialektologiyanın və Azərbaycan dilçiliyinin ən mühüm məsələlərinə həsr olunduğunu görürük. O, sadəcə elmi nəzəriyyələr üzərində dayanmayıb, həm də praktik olaraq dilin canlı qatlarına enərək xalq danışığı dilinin incəliklərini, şivələrin zənginliyini, dialektlərin tarixi köklərini araşdırmışdır. Onun qələmindən çıxan hər bir əsər Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında mühüm mərhələdir.

Məsələn, “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti” əsəri yalnız dilçilik baxımından deyil, həm də mədəniyyət tariximiz baxımından əvəzsiz mənbədir. Bu əsər vasitəsilə xalqımızın mətbəx mədəniyyəti, məişət ənənələri, həyat tərz, qədim inancları dil faktları əsasında öyrənilmişdir. Bu, dilçiliklə etnoqrafiyanın qovuşduğu bir elmi əsərdir.

Digər bir əsəri – “Ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” türk xalqlarının ortaq dil yaddaşını üzə çıxarmaq baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Burada Mahirə xanım türk dillərinin ortaq cəhətlərini, şivələrin bir-biri ilə əlaqəsini və tarixi köklərini araşdıraraq, türk birliyinin elmi əsaslarını təqdim etmişdir. Bu əsər yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün türkdilli xalqlar üçün qiymətli bir qaynaqdır. Onun qələmindən çıxan “Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf strategiyası” kitabı isə müasir Azərbaycan tarixində dil siyasətinin necə qurulduğunu, dövlətin dilə göstərdiyi qayğının hansı nəticələrə gətirib çıxardığını göstərən bir elmi mənbədir. Burada dilin dövlətçilikdəki rolu, milli ideologiyadakı yeri geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Mahirə xanımın fəaliyyəti yalnız kitablarla məhdudlaşmır. O, Kazan, Ankara, Malatya, Daşkənd kimi elm mərkəzlərində keçirilən beynəlxalq konfrans və simpoziumlarda çıxış edərək Azərbaycan elmini dünya türkologiyasına tanıtmışdır. Onun məruzələri yalnız akademik çıxışlar deyil, həm də türk dünyasının birliyinə işıq saçıran çağırışlardır.

AÇAR SÖZLƏR: Milli-mənəvi dəyərlər, Sözün hikməti, Poeziya və musiqi, Türkologiya, Azərbaycan dili

SUMMARY

The vitality of the nation begins with its language. The memory, spirituality, culture and history of each people are reflected in its language. Language is not only a means of communication, but also a protector of national identity, a carrier of historical values. If the Azerbaijani people are proud of the richness of their language today, the role of great scientists in preserving this richness is undeniable. One of such personalities is Professor Mahira Naghigizi Huseynova.

When we look at the scientific activity of Mahira Khanum, we see that she is dedicated to the most important issues of Turkology, dialectology and Azerbaijani linguistics. She did not just focus on scientific theories, but also practically descended to the living layers of the language, exploring the subtleties of the folk spoken language, the richness of dialects, and the historical roots of dialects. Each work published by her pen is an important stage in the development of Azerbaijani linguistics.

For example, the work "Historical-Etymological Dictionary of Food and Drink Names of the Azerbaijani Language" is an invaluable source not only in terms of linguistics, but also in terms of our cultural history. Through this work, the culinary culture, household traditions, lifestyle, and ancient beliefs of our people have been studied on the basis of linguistic facts. This is a scientific work where linguistics and ethnography meet.

Another work - "Mutual Integration of Dialects and Dialects of the Universal Turkic Languages" is of great importance in terms of revealing the common language memory of the Turkic peoples. Here, Mahira khanum examined the common features of the Turkic languages, the relationship between the dialects and their historical roots, and presented the scientific foundations of Turkic unity. This work is a valuable source not only for Azerbaijan, but also for all Turkic-speaking peoples. Her book "Heydar Aliyev and the Development Strategy of the Azerbaijani Language" is a scientific source showing how language policy was established in the history of modern Azerbaijan, and what results the state's care for the language led to. Here, the role of language in statehood and its place in national ideology are widely highlighted.

Mahira Khanum's activities are not limited to books. She has introduced Azerbaijani science to world Turkology by speaking at international conferences and symposiums held in scientific centers such as Kazan, Ankara, Malatya, and Tashkent. Her lectures are not only academic speeches, but also calls for the unity of the Turkic world.

KEYWORDS: National and spiritual values, Wisdom of the word, Poetry and music, Turkology, Azerbaijani language

Azərbaycan elmi və ədəbi mühitində Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığı xüsusi bir mövqeyə sahibdir. Onun fəaliyyətində poeziya ilə elmin vəhdəti aydın şəkildə özünü göstərir. Alimin yaradıcılığı yalnız fərdi hisslərin ifadəsi ilə məhdudlaşmır, həm də milli-mənəvi dəyərlərin, bəşəri ideyaların və tarixi yaddaşın elmi-poetik təfsiri ilə zənginləşir. Onun əsərlərində elm bədii sözün poetik çərçivəsində təhlil edilir, poeziya isə elmin dəqiqliyi və məntiqi ilə tamamlanır. Bu sintez Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığını unikal edən əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Onun yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında nadir hallarda rast gəlinən bir fenomen kimi dəyərləndirilə bilər: burada elmi məntiq və bədii-estetik duyum bir-birini tamamlayır, elmi təhlillər poeziya vasitəsilə oxucuya çatdırılır. Hüseynovanın poeziyasında həm də tarixşünaslıq və milli-mənəvi dəyərlərin təhlili əks olunur, bu isə onu yalnız bir şair deyil, həm də milli-mədəni irsin qoruyucusu kimi təqdim edir.

Mahirə Hüseynovanın poeziya yaradıcılığı onun elmi baxışlarının davamı kimi dəyərləndirilə bilər. Onun “Mənim anam” kitabında təqdim edilən ana obrazı yalnız bioloji anlamda övlad yetişdirən qadının siması deyil, həm də Vətənin, xalqın, milli kimliyin və mənəvi irsin rəmzidir. Ana obrazı burada qutsallıq, fədakarlıq və milli yaddaşın qoruyucusu kimi təqdim olunur. Əsərin poetik dili oxucuya dərin emosional təsir bağışlayır, eyni zamanda elmi baxımdan sosial və mədəni təhlil üçün zəngin material təqdim edir.

“Sözün hikməti” kitabında poeziya yalnız emosional ifadə vasitəsi deyil, həm də hikmətin, xalq müdrikliyinin daşıyıcısına çevrilir. Buradakı şeirlərdə xalq ədəbiyyatının süzgəcindən keçmiş hikmət inciləri bədii-estetik çalarlarla zənginləşdirilir. “Haqqa çağırən səs” dini və mənəvi dəyərlərin bədii yozumunu təqdim edir, insanın mənəvi kamilliyi, iman və ədalət ideyalarını ön plana çıxarır. “Salam olsun” isə insan sevgisi, dostluq və qardaşlıq ideallarını poetik ifadələrlə oxucuya çatdırır. Bu əsərlər göstərir ki, müəllif poeziyanı həm fərdi duyğuların ifadəsi, həm də ictimai-mənəvi ideyaların təbliği üçün istifadə edir.

Əsərlərin analizindən aydın olur ki, Mahirə Hüseynovanın poeziyası elmi metod və poetik dilin sintezindən ibarətdir. Bu sintez əsərlərə həm estetik, həm də intellektual dərinlik qazandırır, onları yalnız oxucu üçün deyil, həm də tədqiqatçılar üçün qiymətli elmi material halına gətirir.

Mahirə Hüseynovanın poeziyasının diqqətəlayiq xüsusiyyətlərindən biri də onun musiqi ilə vəhdət təşkil etməsidir. Onun bir sıra şeirləri musiqiyə çevrilərək xalq arasında böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. “Azərbaycan”, “Ana”, “Ay ana”, “Ata Heydər, oğul İlham” kimi şeirlər yalnız bədii söz gücünə görə deyil, həm də musiqi ilə sintezdə yaratdığı təsir gücünə görə seçilir.

Musiqi ilə sintez edilmiş bu şeirlər oxucuda milli qürur hissini gücləndirir, Vətənə və xalqına bağlılıq duyğularını dərinləşdirir. Musiqi və poeziya bir-birini tamamlayaraq sözün təsir gücünü ikiqat artırır, oxucu və dinləyicinin hisslərinə daha dərinlən təsir edir. Beləliklə, Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı bədii sözün və musiqinin birlikdə milli-mənəvi mesajları çatdırmaq potensialını nümayiş etdirir.

Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığının mühüm istiqamətlərindən biri də elmi redaktorluq fəaliyyətidir. Onun təsisçisi və baş redaktoru olduğu “Linqvistika problemləri”, “Mahmud Kaşğarlı” və “Filologiya və pedaqogika” jurnalları Azərbaycan elmi ictimaiyyətinin əsas tribunalarından birinə çevrilmişdir. Bu jurnallar vasitəsilə dilçilik, pedaqogika və ədəbiyyatşünaslıq sahələrində aktual elmi məsələlər müzakirə olunur.

Ən önəmlisi isə bu jurnallar gənc tədqiqatçılar üçün bir məktəb rolunu oynayır. Onlar elmi ideyalarını təqdim etmək, elmi üslubda yazmaq vərdişlərini inkişaf etdirmək imkanı qazanırlar. Beləliklə, redaktorluq fəaliyyəti yalnız elmin inkişafına deyil, həm də yeni nəsil alimlərin formalaşmasına xidmət edir, onların tədqiqat metodlarını və analitik bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Mahirə Hüseynovanın çoxillik fəaliyyətinə dövlət və cəmiyyət tərəfindən verilən təltiflər onun xidmətlərinin bariz göstəricisidir. 2003-cü ildə “İlin ən yaxşı müəllimi”, 2004-cü ildə “Qabaqcıl təhsil işçisi” döş nişanı, 2007-ci ildə “Qızıl qələm” Media Mükafatı, 2018-ci ildə “İlin alimi” mükafatı, 2021-ci ildə isə “Əməkdar müəllim” fəxri adı ilə təltif olunması alimin həm pedaqoji, həm də elmi sahədəki fəaliyyətinə verilən yüksək qiymətin ifadəsidir.

2020-ci ildən etibarən alimin aldığı beynəlxalq mükafatlar və fəxri adlar onun yaradıcılığının global miqyasda qəbul olunduğunu təsdiqləyir. 2025-ci ildə Milli Məclis yanında Toponimiya Komissiyasının üzvü seçilməsi isə alimin dövlət səviyyəsində etimad qazandığının sübutudur. Bu təltiflər yalnız şəxsi nailiyyət deyil, həm də Azərbaycan elminin və mədəniyyətinin strateji əhəmiyyətini nümayiş etdirir.

NƏTİCƏ

Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığı elm ilə poeziyanın qovuşduğu unikal bir məkandır. Onun əsərlərində elmi təhlil bədii-estetik duyumla, milli dəyərlər isə universal ideyalarla sintez olunur. O, elm adamı kimi Azərbaycan dilçiliyinin, folklorşünaslığının və pedaqogikasının inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Poeziyada isə milli-mənəvi dəyərləri bədii söz vasitəsilə ucaldaraq onları gələcək nəsillərə çatdırmışdır. Beləliklə, Mahirə Hüseynovanın irsi yalnız bir dövrün deyil, həm də gələcək nəsillərin elmi və mənəvi sərvətidir.

MƏNBƏLƏR

- 1.<https://az.wikipedia.org>
- 2.<https://yazarlar.az>
- 3.<https://ikisahil.az>
- 4.<https://nuhcixan.az>
5. <https://gununsesi.info>

Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında mənəvi dəyərlər

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Azərbaycan dilçiliyi kafedrası

dosent Vaqif İsrailov

Bakı, Azərbaycan
ORCID ID 009-0004-1302-4850

- **Açar sözlər** : qadın obrazı, ədəbiyyatşünaslıq, milli-mənəvi dəyərlər, bədii üslub
- **Anahtar kelimələr**: Şkadın karakteri, edebiyat bilimci, milli-manevi dəğərler, edebi üslup
- **Key words**: female character, literary critic, national-spiritual values, literary style

Annotasiya

Mahira Hüseynova müasir Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus dəst-xətti ilə seçilən yazıçı, ədəbiyyatşünas və pedaqoqdur. Onun yaradıcılığı həm bədii, həm də elmi sahədə diqqətəlayiq olmaqla yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatında qadın müəlliflərin rolunu və nüfuzunu gücləndirən amillərdən biri kimi qiymətləndirilir.

Hüseynovanın bədii əsərlərində qadın obrazlarının yaradılması mühüm yer tutur. Onun qəhrəmanları əksər hallarda cəmiyyətin sosial-mənəvi təbəqələrindən çıxmış, həyatın müxtəlif çətinlikləri ilə üzləşmiş, lakin öz daxili gücü, mərdliyi və düşüncə dərinliyi ilə seçilən qadınlardır

Müəllif bu obrazlar vasitəsilə yalnız fərdi taleləri deyil, bütöv bir cəmiyyətin problemlərini, ailə institutunu, mənəviyyat və insan münasibətlərini də əks etdirir. Əsərlərində realizmlə yanaşı, poetik ifadələr, simvolika və psixoloji təhlillər də geniş yer tutur. Onun yaradıcılığında Vətən yanğısı xüsusilə nəzərə çarpır:

*“Bu vətən deyilən torpaq deyil ki,
Ananın dizinin yanı - vətəndir.
Başını qoymağa bir sinə varsa,
Ruhuna beşiksə, tanı, vətəndir.”*

Bu misralar Vətəni torpaqdan daha artıq — **sevgi, sığınacaq və mənəvi bağ** kimi təqdim edir. Mahirə Hüseynova vətəni sadəcə coğrafi məkan kimi yox, **ana nəfəsi, sinə istiliyi, ruha beşik olan yer** kimi hiss etdirir. Onun üçün vətən — qayıtdığın, başını rahatca qoyduğun, içində dinclik tapdığın yerdir.

Bu şeirdə vətən, **ana qucağı kimi müqəddəs və əvəzolunmaz** təsvir olunur. Oxucuya sadəcə düşünmək yox, **hiss etmək** imkanı verir. Çünki əslində vətən — **sevildiyin, qəbul edildiyin, unutmadığın yerdir**.

Hüseynovanın elmi əsərlərində analitik düşüncə, obyektiv yanaşma və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq əsas istiqamətlərdəndir.

Mahira Hüseynovanın yaradıcılığı bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatının estetik inkişafına, milli dəyərlərin qorunmasına və gənc nəslin ədəbi zövqünün formalaşmasına xidmət edir. Onun əsərləri oxucu ilə səmimi dialoq yaradır, insan psixologiyasını və cəmiyyətin müxtəlif problemlərini dərinliklə təhlil edir.

Ədəbi tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində də Mahira Hüseynovanın fəaliyyəti diqqətəlayiqdir. O, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatına dair bir sıra elmi məqalələr yazmış, müxtəlif ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılığını təhlil etmişdir. Onun elmi baxış bucağı ədəbiyyatın sosial və mənəvi funksiyalarını ön plana çıxarır. Mahira Hüseynova eyni zamanda Azərbaycan qadın ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Onun yaradıcılığı milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığı, humanist yanaşması və zəngin dil-estetik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu səbəbdən də Mahira Hüseynova həm bədii, həm də elmi-ədəbi mühitdə yüksək qiymətləndirilir.

Abstract

Mahira Huseynova is a writer, literary critic and educator who stands out with her unique style in modern Azerbaijani literature. Her work is notable both in the artistic and scientific fields, and is considered one of the factors that strengthens the role and authority of female authors in Azerbaijani literature.

The creation of female images in Huseynova's literary works occupies an important place. Her heroines are often women who have come from the socio-moral strata of society, faced various difficulties in life, but are distinguished by their inner strength, courage and depth of thought.

Through these images, the author reflects not only individual destinies, but also the problems of an entire society, the institution of the family, spirituality and human relations. Along with realism, poetic expressions, symbolism and psychological analysis also occupy a wide place in her works. The burning of the homeland is especially noticeable in her work:

“This is not the land called homeland,

The side of the mother's knee is the homeland.

If there is a chest to lay your head,

If it is a cradle for your soul, then know that it is homeland.”

These verses present the homeland as more than land - as love, shelter and spiritual bond. Mahira Huseynova makes the homeland feel not just as a geographical location, but as a place where the mother's breath, the warmth of the chest, the cradle of the soul. For her, the homeland is the place where you return, where you rest your head comfortably, and where you find peace.

In this poem, the homeland is described as sacred and irreplaceable, like a mother's embrace. It gives the reader the opportunity not just to think, but to feel. Because in fact, the homeland is the place where you are loved, accepted, and not forgotten.

Analytical thinking, objective approach and commitment to national and spiritual values are the main directions in Huseynova's scientific works.

Mahira Huseynova's work serves the aesthetic development of Azerbaijani literature as a whole, the preservation of national values, and the formation of the literary taste of the younger generation. Her works create a sincere dialogue with the reader, deeply analyze human psychology and various problems of society.

Mahira Huseynova's activity in the field of literary criticism and literary studies is also noteworthy. She has written a number of scientific articles on classical and modern Azerbaijani literature, analyzed the work of various literary figures. Her scientific point of view highlights the social and spiritual functions of literature. Mahira Huseynova also played an important role in the development of Azerbaijani women's literature.

Her work is distinguished by its commitment to national-moral values, humanistic approach, and rich linguistic and aesthetic features. For this reason, Mahira Huseynova is highly appreciated in both the artistic and scientific-literary environment.

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF ALLITERATION IN MAHIRA
NAGIGIZI'S POETRY

MAHIRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA ALLİTERASIYANIN DİL VƏ ÜSLUB
ÖZƏLLİKLƏRİ

f.ü.f.d. Gülnarə MƏMMƏDZADƏ

Azərbaycan, ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi,
ID 0009-0004-2413-0466

Özət

Məqalədə çağdaş Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən olan Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında şeirdə ritm ahəngdarlığının yaranmasına xidmət edən alliterasiya hadisəsinin dil və üslub baxımından özünəməxsusluğu tədqiq edilir. Əsrlər boyu Azərbaycan poeziyasında səs oyunları – xüsusilə alliterasiya və assonans – şeir dilinin fonetik gözəlliyini, ahəngini və musiqiliyini təmin edən mühüm bədii vasitələrdən biri kimi çıxış etmişdir. Bu ənənə Mahirə Nağıqızının poetik yaradıcılığında da öz orijinal ifadəsini tapmış, şairənin dil-üslub fərdiliyini müəyyən edən başlıca göstəricilərdən birinə çevrilmişdir. Tədqiqatda alliterasiyanın yalnız texniki bir fonetik təkrar kimi deyil, həm də mənə qatlarını zənginləşdirən, emosional-ekspressiv təsiri gücləndirən, oxucuda müəyyən assosiasiyalar oyadan bədii fiqur kimi funksiyası üzərində dayanılır. Mahirə Nağıqızının “Salam olsun”, “Haqqa çağırən səs”, “Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir”, “Bayatılar və üç şeir” kimi kitablarında yer alan nümunələr əsasında aparılan təhlillər göstərir ki, onun poeziyasında alliterasiya vətənpərvərlik hisslərinin, qəhrəmanlıq ruhunun, xalqın mənəvi dəyərlərinə sdaqətin ifadəsində xüsusi rol oynayır. Mahirə Nağıqızı yaradıcılığının poetikası Azərbaycan şeirinin ümumi poetik sisteminin əhəmiyyətli və vacib parçasıdır. Çoxəsrlilik Azərbaycan şeir ənənəsi, bədii-estetik normalar, struktur-semantik əlamətlər, fonik-ritmik göstəricilər şairin yaradıcılıq stixiyasını müəyyənləşdirən əsas amillərdir. Belə ki, xalq şeiri üslubunda yazan şairin dilində alliterasiyanın kök saldığı atalar sözləri, idiomatik ifadələr, frazeoloji birləşmələrə geniş yer verilir. Eyni samit səslərin təkrarı olan alliterasiya hadisəsi onun poeziyasında bədii ifadə üsulu kimi işlədilir. Bu cür səs təkrarları poetik mətndə bir neçə vəzifəni yerinə yetirir. Mahirə Nağıqızı poeziyasında alliterasiya ilk növbədə ahəngdarlıq yaratmağa xidmət edir. Bütün hallarda alliterasiya Azərbaycan poeziyasının əsas xüsusiyyəti kimi qədimlərdən mövcudluğunu qoruyub saxlayır. Eyni zamanda şairənin ana, ailə, sevgi mövzularına həsr etdiyi lirik nümunələrində də alliterasiya poetik emosionu dərinləşdirir, şeirə musiqi çaları verir, obrazların yadda qalmasına xidmət edir. Bu baxımdan Mahirə Nağıqızı poeziyası həm klassik fonetik ahəng ənənələrinə bağlıdır, həm də fərdi üslub orijinallığı ilə seçilir. Məqalədə göstərilir ki, şairənin bədii dilindəki fonetik harmoniyanın semantik məzmunla vəhdəti onun poeziyasında milli poetik təfəkkürün parlaq təzahürünə çevrilmişdir. Nəticə etibarilə, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında alliterasiya hadisəsi yalnız estetik məqsədlər üçün işlədilən dil vasitəsi deyil, həm də ideya-bədii məzmunun açılmasına xidmət edən mühüm üslubi amildir.

Bu, onun poetik üslubunu fərqləndirən, oxucuya daha güclü emosional təsir göstərən başlıca xüsusiyyətlərdən biri kimi dəyərləndirilir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, alliterasiya, poeziya, fonetik harmoniya

Abstract

The article examines the linguistic and stylistic specificity of alliteration in the poetry of Mahira Nagigizi, one of the prominent representatives of contemporary Azerbaijani literature, as a means of creating rhythm and harmony in verse. For centuries, sound patterns—particularly alliteration and assonance—have been among the most important artistic devices ensuring the phonetic beauty, euphony, and musicality of Azerbaijani poetry. This tradition has also found its original expression in Mahira Nagigizi's poetic creativity, becoming one of the main features defining the individuality of her style. The study emphasizes the function of alliteration not merely as a technical phonetic repetition, but as a poetic figure that enriches semantic layers, enhances emotional-expressive impact, and evokes certain associations in the reader. Based on examples from Nagigizi's collections such as "*Salam olsun*", "*Haqqa çağırən səs*", "*Ruhuna beşikə, tanı, Vətəndir*", and "*Bayatılar və üç şeir*", the analysis shows that alliteration plays a special role in expressing patriotic feelings, the spirit of heroism, and loyalty to national values. The poetics of Mahira Nagigizi's works represent an important and integral part of the general poetic system of Azerbaijani literature. Centuries-old poetic traditions, aesthetic norms, structural-semantic features, and phonetic-rhythmic patterns constitute the main factors shaping her creative style. Writing in the folk-poetry manner, the poetess widely employs proverbs, idiomatic expressions, and phraseological units in which alliteration is deeply rooted. The repetition of consonant sounds is used as a means of artistic expression, fulfilling several functions in the poetic text. In Nagigizi's poetry, alliteration primarily serves to create harmony. In all cases, it retains its status as one of the essential features of Azerbaijani poetry preserved from antiquity. At the same time, in lyrical works devoted to themes of mother, family, and love, alliteration deepens poetic emotion, adds musical intonation to the verse, and contributes to the memorability of images. Thus, Mahira Nagigizi's poetry combines classical traditions of phonetic harmony with the originality of individual style. The study demonstrates that the unity of phonetic harmony and semantic content in her artistic language has become a vivid expression of national poetic thinking. Consequently, in Mahira Nagigizi's creative work, alliteration is not only a linguistic device employed for aesthetic purposes, but also a significant stylistic factor serving the disclosure of ideological and artistic content. It can therefore be regarded as one of the main features that distinguish her poetic style and strengthen its emotional impact on the reader.

Keywords: Mahira Nagigizi, alliteration, poetry, phonetic harmony

LITERARY PRONUNCIATION ISSUES IN THE WORKS OF MAHIRƏ NAĞIQIZI
HÜSEYNOVA
MAHIRƏ NAĞIQIZI HÜSEYNOVA YARADICILIĞINDA ƏDƏBİ TƏLƏFFÜZ
MƏSƏLƏLƏRİ

Ü. Hacıbəyli

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan dili və onun texnologiyası
kafedrası, ORCID: 0000-0002-7701-5716

XÜLASƏ

Bu məqalə Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığında ədəbi tələffüz məsələlərini araşdırmaq məqsədilə hazırlanmışdır. Məqalədə Azərbaycan dilinin tədrisi və nitq mədəniyyəti kontekstində Hüseynovanın şeirlərində və bədii yazılarında ədəbi tələffüzün rolu, onun tədris metodikası və nitqə təsiri öyrənilir. Tədqiqatın əsas məqsədi Hüseynovanın pedaqoji və bədii yanaşmalarını nəzərdən keçirərək, ədəbi tələffüzün şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafında və kommunikativ səriştəsinin formalaşmasındakı əhəmiyyətini göstərməkdir. Məqalədə istifadə olunan metodlar arasında mətn təhlili, müqayisəli yanaşma, şeir nümunələrinin fonetik və orfoepik təhlili, həmçinin tədris praktikası və pedaqoji müşahidələr yer alır. Hüseynovanın yaradıcılığında ədəbi tələffüz məsələləri həm fonetik dəqiqlik, həm də intonasiya, vurğu və ritm baxımından araşdırılır, şagirdlərin düzgün və aydın danışmaq qabiliyyətinin inkişafına töhfəsi qiymətləndirilir. Məqalədə eyni zamanda Hüseynovanın şeirlərindən nümunələr gətirilərək, onların tədris prosesində istifadə imkanları və praktik tətbiqi göstərilir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, ədəbi tələffüzün düzgün formalaşdırılması şagirdlərin nitq mədəniyyətinin yüksəlməsinə, dilin norma və standartlarına sadıqlıqlarına və akademik fəaliyyətlərində uğurlu performansına birbaşa təsir göstərir. Bundan əlavə, məqalədə Azərbaycan dilinin tədrisində ədəbi tələffüz problemlərinin həlli üçün innovativ metodikalar, rəqəmsal alətlərin tətbiqi və pedaqoji strategiyaların önəmi vurğulanır. Nəticə etibarilə, tədqiqat həm nəzəri, həm də praktik səviyyədə Azərbaycan dilinin tədrisində ədəbi tələffüzün inkişaf etdirilməsi üçün dəyərli tövsiyələr təqdim edir və Hüseynovanın yaradıcılığının bu prosesdə əhəmiyyətli rol oynadığını sübut edir. Məqalə eyni zamanda müəllimlərin və tədqiqatçıların ədəbi tələffüzü daha sistemli və məqsədyönlü öyrətməsi üçün əsaslı baza yaradır.

Açar sözlər: ədəbi tələffüz, nitq mədəniyyəti, fonetika, orfoepiya, Azərbaycan dili tədrisi, pedaqoji strategiyalar, şeir analizi

ABSTRACT

This article is prepared to examine the issues of literary pronunciation in the works of Mahirə Nağıqızı Hüseynova. Within the context of Azerbaijani language instruction and speech culture, the study explores the role of literary pronunciation in Hüseynova's poems and artistic writings, its teaching methodology, and its impact on speech. The main objective of the research is to highlight the significance of literary pronunciation in the development of students' language skills and communicative competence by analyzing Hüseynova's pedagogical and artistic approaches.

The methods employed in the study include text analysis, comparative approaches, phonetic and orthoepic analysis of selected poems, as well as pedagogical observation and practical classroom applications. Literary pronunciation in Hüseynova's works is examined not only in terms of phonetic accuracy but also regarding intonation, stress, and rhythm, assessing its

contribution to students' development of clear and correct speech. The article also provides examples from Hüseynova's poetry, illustrating their potential use and practical application in the teaching process.

The research findings demonstrate that the correct formation of literary pronunciation directly influences students' speech culture, adherence to language norms and standards, and successful performance in academic activities. Furthermore, the article emphasizes the importance of innovative methodologies, digital tools, and pedagogical strategies in addressing literary pronunciation challenges in Azerbaijani language instruction. Consequently, the study offers valuable recommendations for both theoretical and practical enhancement of literary pronunciation in teaching Azerbaijani and confirms the significant role of Hüseynova's works in this process. The article also provides a solid foundation for teachers and researchers to teach literary pronunciation in a more systematic and purposeful manner.

Keywords: literary pronunciation, speech culture, phonetics, orthoepy, Azerbaijani language teaching, pedagogical strategies, poetry analysis

GİRİŞ

Azərbaycan dili tədrisində ədəbi tələffüz məsələləri yalnız dilçilik tədqiqatlarının mövzusu deyil, həm də pədaqoji praktikanın əsas komponentidir. Nitq mədəniyyəti bir insanın sözlərini düzgün və aydın ifadə etməsi ilə ölçülür və bu sahədə ədəbi tələffüz, vurğu, intonasiya, heca ritmi və fonetik harmoniyanın birliyi önəmli rol oynayır. Şagirdlərin nitq bacarıqlarının inkişafı yalnız sözlərin düzgün istifadəsi və qrammatik strukturun mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda düzgün səslərin tələffüzü, sözlərin vurğusunun və intonasiyanın dəqiq qurulması tələb olunur.

793

Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığı bu baxımdan əvəzsiz mənbədir. Onun şeirlərində sözlərin düzgün tələffüzü, fonetik və ritmik elementlərin harmonik uyğunluğu, melodik struktur və heca bölünməsi kimi xüsusiyyətlər diqqəti cəlb edir. Hüseynovanın əsərlərindəki ritmik və melodik quruluş, şagirdlər üçün ədəbi tələffüzün tədrisində əyani və praktik model rolunu oynayır. Onun şeirlərindəki səslərin təkrar edilməsi, vurğunun düzgün yerləşdirilməsi və hecaların ritmik bölgüsü şagirdlərin nitq mədəniyyətini artırmaq üçün xüsusi vasitədir.

Ədəbi tələffüzün tədrisi şagirdlərin kommunikativ, akademik və sosial bacarıqlarının inkişafı üçün vacibdir. Təcrübə göstərir ki, məktəb və universitet pillələrində bu sahədə sistemli iş aparılmadığı halda şagirdlərin nitqində səhvlər qalıcı olur. Dialektlərin təsiri, orfoepik məşğələlərin epizodikliyi, resursların məhdudluğu və qiymətləndirmədə subyektivlik kimi problemlər ədəbi tələffüzün inkişafına mane olur. Bu problemlərin həlli yalnız nəzəri biliklərin öyrədilməsi ilə məhdudlaşmamalı, praktiki məşğələlər, şeirlərin intonasiya və ritm aspektlərinin təhlili, müasir pədaqoji və texnoloji vasitələrin istifadəsi ilə dəstəklənməlidir.

Bu tədqiqatın məqsədi Hüseynovanın yaradıcılığında ədəbi tələffüzün rolunu araşdırmaq, onun əsərlərindən praktik nümunələr götürərək tədris prosesində istifadənin səmərəliliyini müəyyən etməkdir. Tədqiqatın əsas vəzifəsi şagirdlərin nitq bacarıqlarının inkişafında fonetik təhlilin, ədəbi tələffüzün öyrədilməsinin və müəllimlərin peşəkar hazırlığının birləşdirilmiş təsirini göstərməkdir. Hüseynovanın əsərləri həm dil, həm də pədaqoji sahədə ədəbi tələffüzün öyrənilməsi üçün zəngin və praktik resurs kimi çıxış edir.

Bu məqalədə ədəbi tələffüz məsələlərinin tədrisi üçün nəzəri və praktiki yanaşmalar, metod və strategiyalar, həmçinin Hüseynovanın şeirlərindən nümunələr əsasında şagirdlərin fonetik

bacarıqlarının formalaşdırılması yolları araşdırılacaqdır. Məqalə eyni zamanda müasir pedaqoji texnologiyaların istifadəsi və müəllim hazırlığının əhəmiyyətini vurğulayaraq, Azərbaycan dili tədrisində ədəbi tələffüzün inkişafına yönəlmiş kompleks metodik yanaşmanı təqdim edir.

METODLAR

Bu tədqiqatda ədəbi tələffüzün tədrisində həm nəzəri, həm də praktiki yanaşmaların birləşdirilməsi əsas metodoloji prinsiplər kimi istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın aparılmasında analitik-metod, müqayisəli metod, empirik müşahidə, təcrübə və nümunə əsaslı yanaşma, eləcə də pedaqoji eksperiment metodları birləşdirilmişdir.

Analitik metod Hüseynovanın əsərlərinin fonetik, intonasiya və ritmik xüsusiyyətlərinin təhlilində tətbiq olunmuşdur. Hər bir şeir nümunəsi sözlərin tələffüzünü, vurğu və heca bölgüsünü və səslərin harmoniyasını göstərən əyani material kimi istifadə edilmişdir. Müqayisəli metod vasitəsilə müxtəlif dialektlərdən və regional danışiq xüsusiyyətlərindən yaranan tələffüz fərqləri ədəbi norma ilə müqayisə edilmişdir. Bu yanaşma şagirdlərin yanlış tələffüzlərdən qorunması və düzgün orfoepik nümunələrlə işləməsi üçün əsas yaratmışdır.

Empirik müşahidə və təcrübə metodları isə məktəb və ali təhsil pillələrində keçirilən məşğələlər zamanı şagirdlərin nitq bacarıqlarının inkişafını izləməyə imkan vermişdir. Burada şagirdlərin şeirləri oxuma zamanı vurğu, intonasiya və ritmə riayət etməsi müşahidə edilmiş və əldə olunan nəticələr statistik və keyfiyyət analizinə əsasən təhlil edilmişdir.

Pedaqoji eksperiment metodu ədəbi tələffüzün tədrisində fərdi və qrup məşğələlərinin effektivliyini müəyyənləşdirmək üçün tətbiq edilmişdir. Şagirdlər fərqli metodlar vasitəsilə məşğələlərə cəlb olunmuş, onların nitq bacarıqları formativ və summativ qiymətləndirmə rubrikaları ilə ölçülmüşdür. Eksperiment nəticəsində Hüseynovanın şeirlərindən nümunələr götürülərək şagirdlərin fonetik bacarıqlarının inkişafında şeirin əyani və ritmik xüsusiyyətlərinin önəmi ortaya qoyulmuşdur.

Bundan əlavə, tədqiqatda təhlil-metod, yəni şagirdlərin şeirlərlə işləyərkən intonasiyalarını və vurğu xüsusiyyətlərini qiymətləndirmə üsulu geniş istifadə olunmuşdur. Bu yanaşma vasitəsilə şagirdlərin ədəbi tələffüzə diqqəti artırılmış və fərdi fonetik səhvlərin aşkarlanması təmin edilmişdir.

Beləliklə, metodlar hissəsində həm nəzəri təhlil, həm empirik müşahidə, həm də praktiki tətbiq və təcrübə birləşdirilərək ədəbi tələffüzün tədrisi üçün kompleks yanaşma formalaşdırılmışdır.

TAPINTILAR

Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığı Azərbaycan ədəbi mühitində özünəməxsus yer tutur. Onun şeirlərində dilin fonetik zənginliyi, ritmik quruluş və melodik axıcılıq diqqət çəkir. Hüseynovanın şeirlərində istifadə olunan sözlərin vurğusu, intonasiyası və heca bölgüsü, şagirdlərin ədəbi tələffüz bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün ideal nümunə təşkil edir. Şairənin dilindəki hər bir səs, heca və söz, nitq mədəniyyətinin formalaşmasında pedaqoji vasitə kimi çıxış edir.

Ədəbi tələffüzün inkişafı prosesində əsas problemlərdən biri şagirdlərin regional dialekt və ləhcələrdən təsirlənməsidir. Hüseynovanın şeirlərindən götürülmüş nümunələr göstərir ki, müəyyən səslərin düzgün tələffüzü şeir ritmi və mənasının düzgün qavranılması ilə sıx bağlıdır.

Məsələn, onun “**Sənsən**” şeirində “s” və “n” səslərinin düzgün ifadəsi heca ritmini pozmadan, intonasiyanın melodik axıcılığını təmin edir. Şagirdlərin bu səsləri düzgün tələffüz etmələri onların nitq axıcılığına və fonetik harmoniyasına müsbət təsir göstərir.

Hüseynovanın əsərlərində vurğunun dəqiq yerləşdirilməsi xüsusi diqqət tələb edir. Şeirlərdə vurğu yalnız sözün fonetik strukturunu deyil, həm də şeir mənasını ön plana çıxarır. Məsələn, “**Yığiram**” şeirində vurğunun dəyişdirilməsi cümlənin emosional yükünü dəyişdirir, bu da şagirdlər üçün vurğunun öyrənilməsində praktik əyani nümunə təşkil edir. Bu cür nümunələr şagirdlərin fonetik diqqətini artırır və vurğunu intonasiya ilə uzlaşdırma bacarığını inkişaf etdirir.

Hüseynovanın yaradıcılığında intonasiya və ritmin önəmi böyükdür. Şeir oxunduqda, hər bir heca və pauza nitqin melodik quruluşunu formalaşdırır. Şagirdlərin ədəbi tələffüzünü inkişaf etdirmək üçün şeir oxuma məşğələləri, rollu oyunlar və qrup layihələri effektiv vasitədir. Məsələn, “**Göz yaşıdı 'Kərəmi'**” şeirində ritmik pauzalar şagirdlərə nəfəsin idarəsini və sözlərin ritmik ifadəsini öyrədir. Bu yanaşma yalnız tələffüzün düzgünlüyünü təmin etmir, həm də nitq mədəniyyətini və ifadə imkanlarını genişləndirir.

Ədəbi tələffüzün tədrisində texnoloji vasitələrin tətbiqi də vacib rol oynayır. Hüseynovanın şeirlərindən hazırlanmış audio və video materiallar şagirdlərin öz tələffüzlərini müşahidə etməsi və düzəlişlər aparması üçün imkan yaradır. Məsələn, şagirdlər şeiri səsləndirərək səs qeydiyyatı aparır və müəllimin geri bildirişi ilə vurğu, intonasiya və səslərin harmoniyasını təkmilləşdirir. Bu metod, formativ qiymətləndirmə və interaktiv tədris imkanlarını birləşdirir, həmçinin şagirdlərin fərdi öyrənmə sürətinə uyğunlaşmağa şərait yaradır.

Bundan əlavə, Hüseynovanın şeirlərindəki sözlərin leksik zənginliyi və metaforik ifadələr şagirdlərin nitq mədəniyyətini inkişaf etdirməklə yanaşı, onların ədəbi zövqünü də formalaşdırır. Şagirdlər şeiri oxuyarkən yalnız səsləri düzgün tələffüz etmir, həm də ifadənin emosional yükünü qavrayır və nitqdə təbii ritm və melodiyanı inkişaf etdirirlər.

Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın şeirlərində fonetik müxtəliflik diqqət çəkir. Onun dilindəki səslərin dəqiqliyi, hər bir hecanın melodik və ritmik uyğunluğu, nitq mədəniyyətinin formalaşması üçün əvəzsiz vasitədir. Şairənin “**Sənsən**” şeirində istifadə olunan “s” və “ş” səslərinin melodik ardıcılığı şagirdlərin səslərin düzgün tələffüzünü öyrənməsində praktik nümunə yaradır. Hər bir səs özünəməxsus ritmi və melodiyası var, bu da şagirdlərin tələffüz bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Fonetik zənginlik yalnız səslərin düzgün çıxarılması ilə məhdudlaşmır. Hüseynovanın şeirlərində heca bölgüsü, pauzalar, sözlərin vurğusu və ritm arasındakı harmoniya da əhəmiyyətli rol oynayır. Məsələn, “**Al bayrağım**” şeirində hər bir heca və pauza şagirdlərə nəfəsin düzgün paylanması və intonasiya ilə ritmin sinxronizasiyasını öyrədir. Bu yanaşma tələffüzün yalnız düzgünlüyünü deyil, həm də nitq axıcılığını təmin edir.

Hüseynovanın şeirlərində müəyyən səslərin düzgün tələffüzü regional dialekt təsirini azaltmaq üçün istifadə edilə bilən praktik vasitələrdən biridir. Şagirdlər tez-tez gündəlik danışqda istifadə etdikləri ləhcə və dialektin təsirindən əziyyət çəkir. Hüseynovanın “**Al bayrağım**” şeirində “r” və “b” səslərinin düzgün tələffüzü şagirdlərin bu problemi aşmasına kömək edir. Şeir nümunələri üzərində çalışarkən, müəllim vurğu və səslərin harmoniyasını göstərərək, dialekt təsirini aradan qaldırmaq üçün interaktiv məşğələlər keçirə bilər.

Şeirlərdə vurğu yalnız sözün fonetik quruluşunu deyil, həm də mənasını ön plana çıxarır. Hüseynovanın “**Gətirdin**” şeirində vurğunun dəyişdirilməsi cümlənin emosional yükünü

dəyişdirir. Bu şeir, "g" və "t" səslərinin düzgün tələffüzünü öyrənmək üçün faydalıdır. Şeirdəki melodik quruluş və emosional ifadələr, bu səslərin düzgün ifadəsinin şeirə necə təsir etdiyini nümayiş etdirir. Bu, şagirdlər üçün vurğunun öyrənilməsində praktik əyani nümunə təşkil edir. Şagirdlər vurğu və intonasiyanı şeir oxuma məşğələlərində tətbiq edərək, tələffüzün düzgünlüyünü və ifadə imkanlarını inkişaf etdirir.

Intonasiya və ritmin şeirlərdəki rolu böyükdür. Şeir oxunduqda, hər bir heca və pauza nitqin melodik quruluşunu formalaşdırır. Hüseynovanın şeirlərində ritmik pauzalar şagirdlərə nəfəsin idarəsini və sözlərin ritmik ifadəsini öyrədir. Bu yanaşma tələffüzün düzgünlüyünü təmin etməklə yanaşı, nitq mədəniyyətini və ifadə imkanlarını da genişləndirir.

Müasir tədris şəraitində texnologiyaların istifadəsi şagirdlərin ədəbi tələffüzünü inkişaf etdirmək üçün əhəmiyyətli vasitədir. Hüseynovanın şeirlərindən hazırlanmış audio və video materiallar şagirdlərə öz tələffüzlərini müşahidə etmək və düzəlişlər aparmaq imkanı verir. Şagirdlər şeiri səsləndirərək səs qeydiyyatı aparır və müəllimin geri bildirişi ilə vurğu, intonasiya və səslərin harmoniyasını təkmilləşdirir. Bu metod, formativ qiymətləndirmə və interaktiv tədris imkanlarını birləşdirir, həmçinin şagirdlərin fərdi öyrənmə sürətinə uyğunlaşmağa şərait yaradır.

Hüseynovanın şeirlərində sözlərin leksik zənginliyi və metaforik ifadələr şagirdlərin nitq mədəniyyətini inkişaf etdirməklə yanaşı, onların ədəbi zövqünü də formalaşdırır. Şagirdlər şeiri oxuyarkən yalnız səsləri düzgün tələffüz etmir, həm də ifadənin emosional yükünü qavrayır və nitqdə təbii ritm və melodiyanı inkişaf etdirirlər. Bu yanaşma şagirdlərin həm nitq, həm də ədəbi anlayış bacarıqlarını birgə inkişaf etdirir.

Ədəbi tələffüzün tədrisində interaktiv metodlar xüsusilə effektivdir. Şagirdlər şeir nümunələri üzərində işləyərək, rollu oyunlar, qrup layihələri və dramatik səhnələşdirmələr vasitəsilə tələffüz bacarıqlarını inkişaf etdirir. Məsələn, Hüseynovanın "Sənsən" şeirində səslərin düzgün tələffüzü və vurğu ritmi qrup məşğələləri zamanı tətbiq olunur. Bu metodlar şagirdlərdə özünəinamı artırır və nitq mədəniyyətini praktiki formada möhkəmləndirir.

Mahirə Hüseynovanın "Sənsən" şeiri ədəbi tələffüzün tədrisi üçün ideal nümunədir. Şeirdəki hər bir hecanın ritmik quruluşu, səslərin düzgün ardıcılığı və vurğuların yerində tətbiqi şagirdlər üçün praktik məşğələ vəzifəsi təşkil edir. Məsələn, şeirin ilk bəndində istifadə olunan "s" və "ş" səsləri həm eyni heca daxilində, həm də hecalar arası ritmin formalaşmasında əsas rol oynayır. Müəllim şagirdlərə bu səsləri düzgün və ardıcıl tələffüz etməyi öyrədərkən, eyni zamanda nəfəsin idarəsini və sözlərin intonasiya ilə ifadəsini də inkişaf etdirir.

"Al bayrağım" şeirində "r" və "b" səslərinin düzgün tələffüzü diqqətəlayiqdir. Bu səslər şagirdlər üçün tez-tez problem yaradan elementlərdir, çünki regionlardan asılı olaraq "r" səsi fərqli vurğularla çıxarılır. Şeir nümunəsi üzərində işləyərkən, müəllim əvvəlcə səs nümunəsini nümayiş etdirir, daha sonra şagirdlər tələffüzü təkrar edir və öz səhvlərini qeyd edirlər. Bu yanaşma həm fərdi, həm də qrup məşğələlərində dialekt təsirini minimuma endirir.

"Göz yaşadı 'Kərəmi" şeirində vurğu və intonasiya məsələləri praktik şəkildə öyrənilir. Hər bir bənddə sözlərin vurğusu cümlənin mənasına təsir edir və şagirdlər vurğunu dəyişdirərək sözlərin emosional yükünü hiss edirlər. Bu metod şagirdlərdə nitq mədəniyyətinin formalaşmasına, ifadənin melodik və ritmik strukturunun inkişafına kömək edir.

"Yığram" şeiri isə nəfəsin idarəsi və ritm üzərində tədris üçün nəzərdə tutulub. Hecaların arasındakı pauzalar şagirdlərə tələffüz zamanı nəfəsin düzgün paylanması və sözlərin

melodik ardıcılığını öyrədir. Şeirin ritmik quruluşu şagirdlərin təbii nitq axıcılığını inkişaf etdirir, sözlərin ifadə və vurğu xüsusiyyətlərini möhkəmləndirir.

Hüseynovanın şeirlərində həmçinin leksik zənginlik və metaforik ifadələr ədəbi tələffüzü öyrənmək üçün əlavə imkanlar yaradır. Şagirdlər yalnız səsləri düzgün tələffüz etmərlər, həm də mənanı və ifadənin emosional yükünü qavrayaraq, nitq mədəniyyətini inkişaf etdirirlər.

Şeirlər üzərində məşğələlər zamanı müəllimlər formativ qiymətləndirmə metodlarından istifadə edə bilirlər. Hər bir şagirdin tələffüzünü müşahidə etmək, vurğu və intonasiyanı qiymətləndirmək üçün rubrikalar tətbiq olunur. Məsələn, “Gətirdin” şeirində şagirdlər əvvəlcə öz tələffüzlərini səsləndirir, müəllim isə onları doğru vurğu, səslərin harmoniyası və ritm baxımından qiymətləndirir. Qrup məşğələlərində isə həmyaşıdların geri bildirişi şagirdlərin özünüqiymətləndirməsini və tələffüz bacarıqlarını artırır.

Müasir texnologiyalar ədəbi tələffüzün inkişafında əvəzsiz vasitədir. Şagirdlər Hüseynovanın şeirlərini audio və video formatında dinləyir, öz səslərini qeyd edərək müqayisə edirlər. Mobil tətbiqlər və onlayn platformalar şagirdlərə tələffüzü analiz etməyə, səhvləri aşkarlamağa və düzəlişlər etməyə imkan verir. Belə yanaşma tədris prosesini həm interaktiv edir, həm də fərdi öyrənmə imkanlarını genişləndirir.

Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında ədəbi tələffüz məsələlərinin fonetik aspekti xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Şeirlərindəki səslərin təmizliyi, heca quruluşunun ritmikliyi və sözlərin vurğusu nitqin düzgün öyrədilməsi üçün əsas resurs kimi istifadə olunur. Məsələn, “Göz yaşadı “Kərəmi”” şeirində “d” və “r” səslərinin ardıcılığı şagirdlər üçün tələffüz məşqlərinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Müəllim əvvəlcə səs nümunəsini nümayiş etdirir, daha sonra şagirdlər təkrarlayaraq səhvlərini özləri və həmyaşıdları ilə müqayisə edirlər. Bu üsul yalnız səslərin düzgün tələffüzünü deyil, həm də nitqin ritmik axıcılığını təmin edir.

797

Fonetik məşqlər şagirdlərin dialekt təsirlərini minimuma endirməkdə də effektivdir. Hüseynovanın şeirlərində regional tələffüz fərqliliklərinin qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulmuş səslər və heca quruluşları istifadə olunur. Belə nümunələr üzərində işləyərkən şagirdlər həm tələffüz bacarıqlarını artırır, həm də Azərbaycan ədəbi dilinin vahid normalarına yiyələnirlər.

Hüseynovanın şeirlərində vurğu və intonasiya nitqin melodik və emosional tərkibini formalaşdırır. “Al bayrağım” şeiri vurğu və ritm üzərində məşq üçün əla nümunədir. Hər bir bənddə sözlərin vurğusu cümlənin mənasını dəyişir, bu da şagirdlərə sözlərin emosional yükünü anlamağa və ifadə etməyə imkan verir. Müəllim dərs zamanı şagirdlərə vurğu yerlərini göstərir, onlara sözləri müxtəlif intonasiyalarla səsləndirməyi öyrədir. Bu metod həm əyani, həm də dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Şeirlərin ritmik quruluşu şagirdlərin intonasiyanı təbii şəkildə qavramasına kömək edir. Məsələn, “Gətirdin” şeirində hecaların ritmik ardıcılığı və pauzaların yeri şagirdlər üçün nəfəsin idarəsini və nitqin axıcılığını öyrənməyə imkan yaradır. Belə məşqlər şagirdlərin nitq mədəniyyətini, sözlərin melodik tələffüzünü və emosional ifadəsini gücləndirir.

Hüseynovanın şeirlərində istifadə olunan metaforik ifadələr və zəngin leksika ədəbi tələffüzün tədrisi üçün əlavə imkanlar yaradır. Şagirdlər yalnız səsləri düzgün tələffüz etmir, həm də sözlərin mənasını və kontekstdəki funksiyasını qavrayır.

Müasir tədris şəraitində texnologiyaların tətbiqi ədəbi tələffüzün öyrənilməsini daha interaktiv edir. Şagirdlər Hüseynovanın şeirlərini audio və video formatında dinləyərək öz səslərini qeyd

edir, müqayisə edir və düzəlişlər edir. Onlayn platformalar, mobil tətbiqlər və virtual siniflər şagirdlərə tələffüzü analiz etməyə və inkişafını izləməyə imkan yaradır. Məsələn, "Video-diary" layihəsi çərçivəsində şagirdlər öz şeir tələffüzlərini çəkirlər və müəllimlərin geribildirimini ilə təkmilləşdirirlər. Bu yanaşma tədrisi fərdi və kollektiv məşqlərlə birləşdirərək yüksək nəticə verir.

Tələffüz məşqlərində formativ qiymətləndirmə şagirdlərin irəliləyişini izləmək və onların bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün əsas vasitədir. Müəllimlər rubrikalar vasitəsilə hər bir şagirdin səslərin dəqiqliyi, vurğu, ritm və intonasiya üzrə qiymətləndirməsini həyata keçirirlər. Bu metod həm qrup, həm də fərdi məşğələlərdə effektivdir. Şagirdlər həmyaşıdlarının geribildirimini ilə özünüqiymətləndirmə imkanına malik olur, bu da öyrənməyə motivasiyanı artırır.

NƏTİCƏ

Əsas hissədə əldə olunan nəticələr göstərir ki, Hüseynovanın şeirləri ədəbi tələffüzün tədrisi üçün zəngin və praktik resursdur. Şagirdlər şeir nümunələri üzərində işləyərkən həm tələffüz, həm vurğu, həm intonasiya, həm də ritm üzrə bacarıqlarını inkişaf etdirir, nitq mədəniyyətini formalaşdırırlar. Bu yanaşma yalnız məktəb dərslərində deyil, həm də əlavə dərnək və kurslarda istifadə edilə bilər.

Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığı Azərbaycan dilinin ədəbi tələffüzünün tədrisi sahəsində zəngin və praktik təcrübə təqdim edir. Onun şeirlərindəki fonetik və intonasiya nümunələri, ritmik quruluş və vurğu xüsusiyyətləri şagirdlərin düzgün tələffüz bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün ideal vasitələrdir. Araşdırmalar göstərir ki, Hüseynovanın şeir nümunələri üzərində aparılan fonetik məşqlər, vurğu və intonasiya məşqləri şagirdlərin nitq mədəniyyətinin formalaşmasına əhəmiyyətli töhfə verir. Bu, yalnız səslərin düzgün tələffüzünü deyil, həm də nitqin emosional ifadəsini, ritmini və melodikliyi gücləndirir.

Məqalədə göstərilən interaktiv metodlar, layihələr və texnologiyaların istifadəsi tədris prosesini daha cəlbedici və nəticəyönlü edir. Şagirdlərin audio və video materiallarla işləməsi, öz səsinə qeyd edib təhlil etməsi və müəllimlərin geribildirimini ilə irəliləyişin izlənməsi onların öyrənmə motivasiyasını artırır. Formativ qiymətləndirmə rubrikaları, həmçinin özünüqiymətləndirmə və həmyaşd qiymətləndirməsi, tələffüz bacarıqlarının obyektiv ölçülməsini təmin edir və tədrisin keyfiyyətini yüksəldir.

Ədəbi tələffüzün tədrisində uğurun açarı yalnız texniki bacarıqların inkişafında deyil, həm də şagirdlərin dilə olan motivasiyasında, mədəni və etik dəyərlərlə əlaqələndirilməsindədir. Hüseynovanın yaradıcılığı bu yanaşmanın parlaq nümunəsidir, çünki şeirlərində həm estetik, həm də kommunikativ komponentlər əks olunur. Bu da şagirdlərin nitq mədəniyyətini zənginləşdirir və onların ədəbi dilə bağlılığını gücləndirir.

Beləliklə, Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı ədəbi tələffüzün öyrədilməsində həm nəzəri, həm də praktik baxımdan geniş imkanlar açır. Sistemli və innovativ metodların tətbiqi şagirdlərin nitq mədəniyyətini, özünəinamını və Azərbaycan ədəbi dilində ifadə bacarıqlarını artırır, onları gələcək akademik və sosial həyatda uğura hazırlayır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Mahirə Nağıqızı – Şeirlər. <https://yazarlar.az/2022/08/27/mahir%C9%99-nagiqizi-seirl%C9%99r/>
2. Mahirə Nağıqızı. Onun daş nağılı. Bakı, 2020. <https://kitabxana.net/files/books/file/1741982681.pdf>. s. 41, 44, 48

KARABAKH TOPONYMS IN THE WORK OF MAHİRA NAGHİGİZİ
MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA QARABAĞ TOPONİMLƏRİ

Gülnar Məmmədova

ADPU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müəllimi
ORCID ID: 0000-0001-5388-5373

Xülasə

Azərbaycan ədəbiyyatında onlarla Qarabağ mövzusunda romanlar, hekayələr, şeirlər vardır ki, bunların bir çoxundan xəbərdarıq. Onu da qeyd edə bilərik ki, bu mövzu haqqında çox-çox əvvəllər də yazılmışdı. Məsələn, Xanlıqlar dövrünə nəzər salsaq, Qarabağda kimlərin gözüünün olduğunu görə bilərik. Ona görə də bu mövzu zaman-zaman ədəbiyyatda öz yerini tapmışdır.

Çağdaş ədəbiyyatımızda vətənpərvər şair Mahirə Nağıqızının Qarabağ mövzusunda yazdığı şeirlər oxucuların rəğbətini qazanmışdır.

Qarabağ mövzusu həm tarix, həm ədəbiyyat, həm də dilçilik baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Bu sahədə araşdırmalar sanki bizim vətən qarşısında mənəvi borcumuzdur. Qarabağdakı onomastik vahidlərin mənşəyini bilməli, düşmənin saxtalaşdırmağa çalışdığı yer adlarının, çay və göl adlarının məhz Azərbaycana aid olmasını sübut etməyi bacarmalıyıq.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, Qarabağ, şeir, onomastika, toponim

Abstract

There are dozens of novels, stories, and poems about Karabakh in Azerbaijani literature, many of which we are aware of. We can also mention that he has written about this topic a lot before. For example, if we look at the period of the Khanate, we can see who has an eye on Karabakh. Therefore, this topic has found its place in the literature from time to time.

In our modern literature, the poems written by the patriotic poet Mahira Nagygizi on the subject of Karabakh have won the sympathy of readers.

The subject of Karabakh is very important in terms of history, literature, and linguistics. Researches in this field seem to be our moral duty to the motherland. We must know the origin of the onomastic units in Karabakh, we must be able to prove that the place names, river and lake names that the enemy tried to falsify belong to Azerbaijan.

Key words: Mahira Nagygizi, Karabakh, poetry, onomastics, toponym

Ayrılmaz candı Qarabağ!

Azərbaycandı Qarabağ,

Millət kimi verdiyimiz

Bir imtahandı Qarabağ!

Misralarının müəllifi vətənpərvər şair Mahirə Nağıqızının poeziyasında vətənə məhəbbət, Qarabağ-yurd sevgisi, qələbə ruhlu şeirlər xüsusi yer tutur. Bu şeirlər onomastik tədqiqat baxımından əlverişli mənbədir. Şeirdə ifadə olunan Qarabağ onomastik vahidi özünə maraqlı cəlb edən xüsusi yer adıdır. Qarabağ sözünü bədnam qonşularımız olan ermənilər öz dil vahidlərinə çəkmək, bu sözü erməni dilinə bağlamaq istəsələr də, bu torpağın adı məhz onun türk xalqlarının əzəli və əbədi məskəni olduğunu göstərir.

Azərbaycan toponimik sistemində Qarabağ xüsusi adı tarixi vilayət adı kimi işlənir. Qarabağ ərazisi qədim dövr və erkən orta əsrlərdə Qafqaz Albaniyasına daxil olmuş, orada alban

tayfaları olan utilər və qarqarlar yaşamışdır. Mənbələrdə bu ad XII əsrdən başlayaraq çəkilməyə başlamış, haqqında məlumatlar verilmişdir.

Maraqlıdır, bəs Qarabağ xüsusi adını ilk dəfə hansı coğrafi obyekt daşımış, bu ad ilk olaraq hansı məkana verilmişdir? Bir sıra tədqiqatlardan aydın olur ki, bu ad ilk dəfə Qarabağ adlı şəhərə verilmiş, həmin şəhər XVII əsrdə təcavüz nəticəsində tamamilə dağıdılmışdır. Bəzi əldə olunan məlumatlara görə, onun qalıqları Füzuli rayonunda Horadiz dəmiryol stansiyasından şərqdə, İran ərazisində olan Aslandüz kəndindən şimalda, İrandan keçib Araza tökülən Qarasu çayının mənsəbinə yaxın bir yerdədir.

Coğrafi ad olaraq Qarabağın etimologiyası haqqında bir sıra fərqli fikirlər mövcuddur. Bunların bəzilərinə nəzər salaq.

Qarabağ toponiminin izahı ilə bağlı ilk etimoloji fikrə Qərbi Avropa alimi və səyyahı İ.Şopenin əsərlərində rast gəlirik. Qəribədir ki, o, Qarabağ adını “xaraba” sözü ilə əlaqələndirir və qeyd edir ki, düşmən təcavüzü və təbii fəlakətlər, xüsusilə ardıcıl baş verən zəlzələlər həmin ərazini xarabazara çevirmiş və bu ad elə o vaxtdan xalqın dilindəki “xaraba” sözündən qalmışdır.

F.S.Yanoviç öz tədqiqatında göstərir ki, Qarabağda ta qədimdən qara üzüm yetişdirilmiş, həmin coğrafi adın mənası da məhz bununla izah olunmalıdır. Digər araşdırmaçılardan V.Leqkobitov və M.Bodnariski təxminən eyni fikrə gələrək Qarabağ adının ərazidəki meşələrlə bağlı belə adlanması fikrini irəli sürmüş, coğrafi adı “qara meşələr” mənasında izah etmişlər.

Bununla bağlı azərbaycanlı alimlər də fikirlər irəli sürmüşlər. Ş.Cəmşidov Qarabağ toponimini “şimal-qərb bağı” kimi mənalandırır. O, Qarabağ düzünə adın Beyləqan şəhərindən verildiyini, Beyləqandan şimal-qərbdə yerləşməsi ilə əsaslandıraraq “qərb-bağı” – Qarabağ adlandırıldığını qeyd edir.

Ş.Sədiyev isə Qarabağ adının Azərbaycan dilinə məxsus qara və bağ sözlərindən ibarət olduğunu bildirir. R.Yüzbaşov isə qara sözünün qədim türk dilində “rəng, ağır, qərb, böyük, qonaq, sıx, qalın, çoxluq” mənalarında işləndiyini və Qarabağ xüsusi adının “sıx, qalın, çoxlu bağı olan şəhər” mənası daşdığını göstərir.

Fikrimizcə, azərbaycanlı alimlər tərəfindən irəli sürülən fikirləri (Ş.Cəmşidovun araşdırması istisna olmaqla) çıxmaq şərtilə, digər etimoloji fikirlərlə razılaşmaq çətindir. Xüsusilə də Qarabağın “xaraba” və “qara üzüm”lə əlaqələndirilməsi heç bir elmi mahiyyət kəsb etmir.

Digər araşdırmalarda isə qara “böyük”, bağ isə “yaşillıq” mənasında götürülmüş, bütövlükdə coğrafi adı “böyük bağ, böyük yaşillıq, geniş yaşıl ərazi” kimi izah etmişlər.

Bu adın qara (böyük) və bak (qədim türk dillərində “el”, “tayfa”, “soy”) sözlərindən ibarət olduğunu ehtimal edənlər də var. Məlum olduğu kimi, qədim kəngər-peçeneqlərin tərkibində qarabağ adlı tayfa da var idi. Pecheneqlər hələ eramızın əvvəllərindən Azərbaycanda yaşamışlar.

Mahirə Nağıqızının “Cəbhəyə məktub” adlı şeirində işlənən Qarabağın toponomik vahidlərinə nəzər salaq:

Zəngilan, Qubadlı yolunun üstə,
Dayanma, gecikmə bircə an, əsgər!
Ancaq zəfər söylə, qələbə istə,
Qələbə ver bizə, qəhrəman əsgər!

Cücərən dən kimi hava istədim,
Bir də istilik ver mənə bir azca.
Bəlkə dilək kimi onda göyərdim,
Bəlkə ümidlərim dindi bir azca. (1, s. 94)

Zəngilan rayonu tarixən türk tayfalarının məskunlaşdığı ərazi olmuşdur. Rayonun adında qorunmuş türk mənşəli etnos Azərbaycandakı çoxsaylı türk boylarından biri olan, qədim çağlarda **sanqi** şəklində yazılan zəngilərdir. Yaşayış məntəqəsi kimi XIV əsrdən məlumdur. VII əsrə aid mənbədə Xudafərin körpüsü yaxınlığında adı çəkilən **Zəngiyan** məntəqəsinin indiki **Zəngilan** olması haqqında fikir var. Oronim “zəngilərin məskəni” mənasındadır. Cənubi Azərbaycanda da Zəngilan kəndi var.

29 oktyabr 1993-cü ildə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. Rayon işğal olunmazdan qabaq erməni qüvvələri tərəfindən tam olaraq mühasirəyə alınmışdı və on minlərlə insan qırılmaq təhlükəsi ilə üz-üzə idi. Hər tərəfdən mühasirədə qalan sakinlər Araz çayını keçərək xilas olmuşdular.

Uzun müddət düşmən tapdağında qaldıqdan sonra 20 oktyabr 2020-ci ildə Zəngilan şəhəri və Havalı, Zərnəli, Məmmədbəyli, Həkəri, Şərifan, Muğanlı kəndləri, 21 oktyabr 2020-ci ildə Mincivan qəsəbəsi, Xurama, Xumarlı, Sarı, Babaylı, Üçüncü Ağalı, Hacallı, Qıraq Müşlan, Üdgün, Turabad, İçəri Müşlan, Məlikli, Cahangirbəyli, Baharlı kəndləri, 22 oktyabr 2020-ci ildə Kolluqışlaq, Malatkeşin, Kənd Zəngilan, Genlik, Vəliqulubəyli, Qaradərə, Çöpədərə, Tatar, Tiri, Əmirxanlı, Qarqulu, Bartaz,

Dəlləkli kəndləri və Ağbənd qəsəbəsi Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğaldan azad edilmişdir.

Qubadlı toponimi Qubadlı tirəsinin adı ilə bağlıdır. 1823-cü ilə aid mənbəyə görə, Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan kəndə məxsus torpaq sahəsini pulla satın almış və qardaşı Mehdiqulu xana bağışlamışdı. Azərbaycanın şimalının Rusiyaya birləşdirilməsindən sonra viranə qalmış kəndi rus generalı Kotlyarevski göstərdiyi xidmətin müqabilində Hacı Ağalar bəy adlı birisinə vermişdir.

Versiyalardan birinə görə, Qubadlı toponimi V-VI əsrlərdə yaşamış Sasani hökmdarı I Qubadın adı ilə bağlıdır.

Tarixdə Bərgüşad mahalı kimi tanınan hazırkı Qubadlı rayonu XVIII əsrin ortalarına qədər Zəngəzur mahalının tərkibində Cənubi Azərbaycan dövlətinin Qaradağ xanlığına inzibati ərazi vahidi kimi tabe olmuşdur. Lakin sonradan Qarabağ xanı Pənahəli xanın uzaqgörən siyasəti və əzmkarlığı sayəsində Zəngəzurun ayrılmaz qismi kimi Qarabağ xanlığının idarəçiliyinə verilmişdir. Bir çox tədqiqatçılara görə, Bərgüşad sözündə birinci komponenti təşkil edən “bərgü” sözü türk mənşəli “barq” tayfasının adındandır. Tədqiqatçıların fikrinə görə, bərgülər monqolların işğalından xeyli əvvəl Azərbaycanda məskunlaşmışlar. Toponimin tərkibindəki **şad/sat** sözü isə bir növ cəmlişik bildirir. Bərgüşad dağları, Bərgüşad çayı, Bərgüşad çökəyi toponimləri “bərgülərin dağı”, “bərgülərin çayı”, “bərgülərin çökəyi” mənasındadır. XV əsr Azərbaycan şairi Bədr Şirvaninin əsərlərində də Bərgüşad coğrafi adı çəkilir. Bərgüşad toponimi çox geniş coğrafi areala sahibdir. Ucar rayonunda Bərgüşad adlı kənd var.

Azərbaycan xalqının tarixi tarixi faciəsi kimi yaşanan 1921-ci ildə rus-erməni, eləcə də daşnak-bolşevik ittifaqının məntiqi nəticəsi olaraq, imperiya mahalı iki yerə bölmüşdür. Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları çətinliklə də olsa, Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazisində qalmışdır. Çox keçmədən bu cür bölgü erməni-rus cütlüyünü tam təmin etmədiyindən gələcəkdə həmin rayonları da Ermənistan ərazilərinə qatmaq məqsədilə Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarında Azərbaycan Respublikasının tərkibində “Qırmızı Kürdüstan” adında muxtariyyət təşkil olunmuşdur. Bununla yanaşı, hər üç rayon ərazi vahidi kimi öz statuslarını saxlamışdır. Bu muxtariyyətə qarşı qubadlılar sözün həqiqi mənasında əsl mübarizə aparmışlar. Xüsusilə Əlyanlı kəndinin sakinlərinin bu qərara qarşı fədakar mübarizəsi çox böyük hörmətə layiqdir. Bir neçə ildən sonra Qarabağın Ermənistana verilməməsi, Azərbaycan

Respublikasının tərkibində və təbəçiliyində saxlanılması məsələsi həll olunandan sonra "Qırmızı Kürdüstan" muxtariyyəti öz əhəmiyyətini itirdi.

Qubadlı rayonu 1933-cü ildə Qubadlı kəndinin əsasında təşkil olunub. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi Zəngilan rayonu ilə birləşdirilib. 1964-cü ildə yenidən müstəqil rayon olub. 1993-cü ilin 31 avqust tarixində Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. 2020-ci il 25 oktyabr tarixində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğaldan azad edildiyi prezident tərəfindən bəyan edilmişdir

“Şuşa məscidində azan” şeirində Şuşa toponimi:

Bu gün İlisuda, bu gecəvaxtı,
Qapıdan boylanır ilin çilləsi;
Bilmirəm, hardansa qəlbimə axdı,
Şuşada verilən azanın səsi.

O, yada salırdı ucadan uca,
Vəsf olan tanrının kim olduğunu.
Ürəklər titrədən azan boyunca,
Bir daha dərk etdim haqq məbudunu. (1. s. 134)

28 il işğal altında qalan qədim, tarixi şəhərimiz Şuşanın Azərbaycan tarixində yeri xüsusiədir. İki il əvvəl 8 noyabr 2020-ci ildə Prezident İlham Əliyev Şuşanın işğaldan azad olması müjdəsi ilə xalqı təbrik etdi. 30 ilə yaxın işğal altında qalan Qarabağımız bu gün Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin müdrik siyasəti, şəhidlərimizin, qazilərimizin, igid oğullarımızın cəsurluğu, şücaəti nəticəsində işğaldan azaddır.

Müzəffər Azərbaycan ordusunun işğal altında olan torpaqları azad etməsi xəbərini Mahirə Nağıqızı xüsusi duyğularla, bədii təfəkküründəki düşüncələrlə qarşılayırdı. Cəbrayıl, Laçın, Kəlbəcər, Şuşa döyüşlərindən sonra orada qaldırılan üçrəngli bayrağın bütün Qafqaz dağlarından görünməsindən şairənin qəlbi fərəhlə dolur, içindəki duyğular dil açır.

O keçən illərin acı-ağrısı,
Çiyində yük oldu, qəlbimdə qəhər.
Söndü ürəyimin Şuşa yangısı,
Hilala qol açdı müqəddəs şəhər. (1. s. 136)

Şuşa onomastik vahidinin yaranma tarixi də olduqca maraqlıdır. Şuşa adının mənşəyi haqqında müxtəlif fikirlər vardır. Eramızın II əsrində yaşamış qədim Roma tarixçisi Tasit Korneli Qafqaz ərazisində dondar türk tayfasına məxsus *Sosu* (latın dilində "ş" səsi yoxdur) şəhərinin olması haqqında məlumat vermişdir. Xalq əfsanəsinə görə, bu yerlərin havası büllür kimi saf və şəfalı olduğu üçün onu "Şuşa" (şüşə) adlandırmışlar.

Bəzi mənbələrə görə, "Şuşa" sözü Azərbaycanda skiflərə məxsus olduğu ehtimal olunur. Sözdə birinci "ş" səsi sonrakı "s" səsini öz məxrəcəinə salmışdır (assimilyasiya) və "Şuşa" deyimi alınmışdır. Bəzi mənbələrdə Şuşa şəhərinin adı türk tayfaları və türk sözləri ilə izah olunur. Bəzən "Şişə" (Şiş qayalarla əhatə olduğuna görə) şəklində də işlədilir. Bəzi tədqiqatçılar Şuşa sözünü türk dilində mənası "uc", "yüksək" olan "şiş" komponenti ilə izah edirlər. Bəzi mənbələrdə isə Şuşa adının qədim türk sərkərdəsi Şunun (e. ə. 344–334) Makedoniyalı İsgəndərlə vuruşan səxsin tikdirdiyi "Su" qalası ilə eyniliyi, Şumer (şu+er) adı ilə səsləşməsi tədqiq olunur. (4)

Şəhərin əsasını 1750-ci illərin əvvəllərində Qarabağ xanı Pənahəli xan qoymuşdur. Pənahəli xan çox mühüm strateji mövqedə yerləşən yaşayış məntəqəsinin ətrafına möhkəm müdafiə divarı çəkirmiş, oranı xanlığın mərkəzinə çevirmişdi. Şəhər əvvəllər Pənahəli xanın adı ilə

Pənahabad adlanırdı. Getdikcə əhalisi sürətlə artan şəhər xalq arasında Qala adı (ətrafına qala divarları çəkildiyinə görə) ilə də məşhur idi. Bəzi tədqiqatçılara görə, şəhər sonralar yaxınlığındakı Şuşukənd kəndinin adı ilə adlanmışdır.(3. s. 224)

1920-ci ilin martında erməni daşnaklarının Qarabağda törətdikləri Milli qırğın zamanı şəhərin bir hissəsi tamamilə yandırıldı. Azərbaycan Demokratik Respublikasının hərbi qüvvələri daşnak dəstələrini Əsgəran yaxınlığında darmadağın edib Qarabağı onlardan təmizlədi. Güman etmək olar ki, Şuşa adı *şış* (dik, iti uclu zirvə) sözü ilə bağlı yaranmışdır. Klassik ədəbiyyatda şəhərin adı Şişə kimi qeyd olunur. Ümumiyyətlə, bu mövzuda az-çox nəsə yazmış müəlliflərin əksəriyyəti adətən “şüşə” və “şış” anlayışlarının həndəvərinə dolanıb “rəqs edir”, Şuşanın gah “şüşə” sözündən törədiyini söyləyirlər, gah da onun ucu şış zirvə mənasını daşdığını xatırladırlar.

Cəbrayıl qaldırdığın bayrağın,
Əsgər, sən, dörd bir yandan görünür.

Uzaq deyil can atdığın oylağın,
Beş addımda, Zəngilandan görünür. (1. s. 85)

Cəbrayıl ata VIII əsrdə yaşamış Sultan Əhməd adlı bir hökmdarın yaxın adamlarından biri olmuş və Ziyarət dağından Araz çayına qədər ərazilər Cəbrayıl ataya və onun övladlarına məxsus olub. Cəbrayıl kəndinin şimalında "Cəbrayıl ata" adı ilə məşhur olan bu məqbərənin uzunluğu 4,5 metr, eni 2,4 metr, hündürlüyü 1,8 metrdir ki, oradakı məzar və qədim yaşayış yerlərinin izləri indiyə qədər qalır. Digər mənbə və məlumatlara görə Cəbrayıl toponimi İslamda və monoteist dinlərdə Allahın ən yaxını olan Cəbrayıl adlı mələyin adı ilə əlaqədardır. Cəbrayıl sözü ərəbcə "Allahın qulu" deməkdir. Cəbrayıl ərazisi Midiya (e.ə VII–IV əsrlər), Əhəmənilər imperiyasının (e.ə IV–III əsrlər), Albaniya (e.ə IV–III əsrlər) dövlətlərinin tərkibində olmuşdur. Albaniya dövlətinin mövcudluğu zamanı rayonun ərazisi Pazkank, Əhristan və Dizaq adları ilə həmin dövlətin tərkibində olmuşdur. III–V əsrlərdə Dizaq mahalı Sasanilər tərəfindən işğal olunmuşdur. Xalq həyəcanından qorxan Sasanilər nəhayət Albaniyaya müstəqillik verdilər. VII əsrin ortalarında Cəbrayıl rayonunun ərazisi də Əməvilər xilafətinin tərkibinə qatıldı. Həm Babəkə qədər, həm onun dövründə, həm də ondan sonra ərəb istilalarına qarşı mübarizənin dayaq məntəqələrindən biri Cəbrayıl ərazisi olmuşdur. X–XI əsrlərdə (971–1086-cı illər) bu ərazilər Şəddadilər dövlətinin, XIII–XIV əsrlərdə Hülakülər dövlətinin, XIV əsrdən (1387-ci ildən) Teymurilər, XV əsrdən (1412-ci ildən) Qaraqoyunlu dövlətinin, həmin əsrin 1478-ci ilindən Ağqoyunlu dövlətinin, 1502-ci ilin əvvəlindən Səfəvilər dövlətinin, XVIII əsrin II yarısından və XIX əsrin əvvəllərində Qarabağ xanlığının tərkibində olmuşdur. XIX əsrin II yarısında və XX əsrin əvvəllərində Cəbrayıl kəndinə "Qraxdın" da deyilirdi. Bu, deyilənlərə görə, 1831-ci ildə rayonun Daşkəsən kəndində "Karantin" idarəsinin yaradılması və həmin idarənin Cəbrayıl kəndinə köçürülməsi ilə bağlıdır. Yerli əhali "Karantin" sözünü "Qraxdın" kimi tələffüz etmişdir. Bəzi mənbələrə görə isə "Qraxdın" sözü XVIII əsrdə Nadir şahın hakimiyyəti dövründə Azərbaycana köçmüş Cəlair türk qəbiləsinə mənsub olan Qıraqlı-Qırxlı nəslinin adı ilə əlaqədardır. 1841-ci ildə Cəbrayıl ərazisi mərkəzi Şamaxı şəhəri olan Xəzər vilayətinin, 1846-cı ildə isə Şuşa qəzasının tabeliyinə verilmişdir. Cəbrayıl da baramaçılıq, xalçaçılıq ilə məşhur olmuşdur. Qəzada 5 ipək fabrik olub. 1873-cü ildə Cəbrayıl və ona qonşu olan ərazilər Şuşa qəzasının tərkibindən çıxarılaraq Yelizavetpol quberniyasının tərkibində Cəbrayıl qəzası yaradılıb. Bu vaxt qəzanın ərazisi 6,63 min km², əhalisi 66.360 nəfər olmaqla indiki Cəbrayıl, Füzuli, Xocavənd, Qubadlı və Zəngilan rayonlarının ərazisini əhatə edib. 1876-cı ildə Cəbrayıl ilk rus məktəbi, 1912-ci ildə isə qızlar məktəbi açılıb. XIX–XX əsrin əvvəllərində Rusiya-İran dəmir yolu xəttinin Cəbrayıl ərazisindən keçən hissəsi çəkilib. 1905–1918-ci illərdə qəza Qaryagin qəzası adlandırılıb.(5) İki il öncə oktyabrın 4-də Cəbrayıl rayonu 27 illik işğaldan sonra azad edildi.

Nəticə. Düşmənin daim göz dikdiyi əzəli və əbədi torpağımız olan Qarabağın Mahirə Nağıqızı şeirlərində yüksək vətənpərvərlik duyğusu ilə təqdimatının bir daha şahidi olduq. Qarabağ elə bir mövzudur ki, bu barədə araşdırmalar, tədqiqatlar, fikirlər yazmaqla tükənən deyil. Məqalədə Qarabağın bir neçə toponimi tədqiqata cəlb olunmuşdur. Bu tədqiqat zamanı müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmuş, təhlillər verilmişdir. Tədqiqat tarix, ədəbiyyat və dilin inteqrasiyası ilə aparılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Mahirə Nağıqızı. Salam olsun. Bakı-2020. ADPU-nəşriyyatı. 144 səh.
2. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti: I cild. Bakı-2007. “Şərq-Qərb” nəşriyyatı. 304 səh.
3. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti: II cild. Bakı-2007. “Şərq-Qərb” nəşriyyatı. 304 səh.
4. <https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eu%C5%9Fa>
5. https://az.wikipedia.org/wiki/C%C9%99bray%C4%B1_rayonu

POETIC-LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE DEFINITE ARTICLE IN THE
POETRY OF MAHIRA NAGHIZI

MAHIRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA TƏYİN CÜMLƏ ÜZVÜNÜN POETİK-
LİŊVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məmmədov Bəhram Cəfər oğlu

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının

baş müəllimi

ORCID: 0009-0008-1918-3763

Annatasiya

Mətn sintaksisində təyin cümlə üzvündən istifadə edildikdə cümlə ifadəli, qüvvətli və qənaətcil olur. Təyinlər mətnə emosional şəkildə əlamət və keyfiyyətə aid əlavə məlumatların daxil edilməsi üçün vacibdir. Mənanı dəqiqləşdirir, təsviri zənginləşdirir, ifadəliliyi artırır, aid olduğu cümlə üzvlərini məna baxımından aydınlaşdırır.

İfadə vasitəsinə görə təyin cümlə üzvü əsasən sifət, say, işarə əvəzlilikləri, feili sifətlərlə, sifətləşmiş isimlərlərlə, bəzi zərflərlə ifadə edilə bilər.

Quruluş baxımından əsas nitq hissələri ilə ifadə edilmiş təyinlər sadə, ismi birləşmələr, feili sifət tərkibləri ilə ifadə olunan təyinlər isə, mürəkkəb hesab edilir.

Təyinlər qrammatik və bədii təyin olmaqla da iki qrupa ayrılır. Poeziyada daha çox bədii təyinlərə üstünlük verilir, lakin poeziyanın materiyası söz olduğu üçün təyin sintaktik vahid olaraq poetik mətnlərdə həll edici sintaktik vəzifə daşıyır.

“Mahirə Nağıqızı poeziyasında təyin cümlə üzvünün poetik-linqvistik xüsusiyyətləri” adlı məqalədə şairin son beş ildə nəşr olunmuş poeziya nümunələri tədqiq edilmiş, bədii dili linqvistik aspektdə araşdırılmış, sintaktik xüsusiyyətləri izah edilmişdir. Tədqiqat zamanı şairin poetik mətnlərindən təyine aid faktlar götürülmüş, təyinin quruluşu, qrammatik və yaxud bədii təyin olması müəyyən edilmişdir. Nümunələr seçilərkən faktların orijinallığına diqqət yetirilmiş, elə faktlar təqdim edilmişdir ki, onlara digər şeirlərində təsadüf edilməsin. Poetik nümunələrdən təyin cümlə üzvünə aid faktlar seçilərkən bəzi şeirlər məzmun baxımından da təhlil edilmişdir.

Məqalədə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi professor Mahirə Nağıqızının poetik mətnlərində təyin cümlə üzvünün poetik-sintaktik xüsusiyyətləri ilk dəfə elmi müstəvidə tədqiqata cəlb edilmişdir.

Açar sözlər: təyin cümlə üzvü, sintaksis, şeir, bədii dil, epitet

Abstract:

When a definite sentence member is used in the syntax of the text, the sentence becomes expressive, powerful and economical. Definitions are important for emotionally introducing additional information related to signs and qualities into the text. They clarify the meaning, enrich the description, increase expressiveness, and clarify the members of the sentence to which they belong in terms of meaning.

According to the means of expression, the definite sentence member can be expressed mainly with adjectives, numerals, demonstrative pronouns, verbal adjectives, qualified nouns, and some adverbs.

In terms of structure, definitions expressed with basic parts of speech are considered simple, while definitions expressed with noun compounds and verbal adjective compounds are considered complex.

Definitions are also divided into two groups: grammatical and artistic definitions. In poetry, artistic definitions are preferred, but since the material of poetry is words, the definition as a syntactic unit plays a decisive syntactic role in poetic texts.

In the article titled “Poetic-linguistic features of the definite article in the poetry of Mahira Naghigizi”, the poet’s poetry samples published in the last five years were studied, the artistic language was examined from a linguistic aspect, and its syntactic features were explained. During the research, facts related to the definite article were taken from the poet’s poetic texts, the structure of the definite article, whether it was a grammatical or artistic definite article were determined. When selecting the examples, attention was paid to the originality of the facts, and facts were presented in such a way that they would not be encountered in other poems. When selecting facts related to the definite article from poetic samples, some poems were also analyzed in terms of content.

In the article, the poetic-syntactic features of the definite article in the poetic texts of Professor Mahira Naghigizi, a prominent representative of modern Azerbaijani literature, were studied for the first time at a scientific level.

Key words: adverb, syntax, poetry, literary language, epithet

Использование определённого члена предложения в синтаксической конструкции текста делает предложение выразительным, выразительным и экономичным. Определения важны для эмоционального привнесения в текст дополнительной информации, связанной с признаками и качествами. Они проясняют смысл, обогащают описание, повышают выразительность и уточняют значение членов предложения, к которым они относятся.

По средствам выражения определённый член предложения может быть выражен главным образом прилагательными, числительными, указательными местоимениями, отглагольными прилагательными, определяемыми существительными и некоторыми наречиями.

По структуре определения, выраженные основными частями речи, считаются простыми, а определения, выраженные составными существительными и составными глагольными прилагательными, – сложными.

Определения также делятся на две группы: грамматические и художественные. В поэзии предпочтение отдаётся художественным определениям, но поскольку материалом поэзии являются слова, определение как синтаксическая единица играет решающую синтаксическую роль в поэтических текстах.

В статье «Поэтико-лингвистические особенности артикля в поэзии Махире Нагигызы» были изучены образцы стихов поэта, опубликованные за последние пять лет, рассмотрен художественный язык с лингвистической точки зрения и даны пояснения к его синтаксическим особенностям. В ходе исследования были взяты факты, связанные с артиклем из поэтических текстов поэта, определена структура артикля, грамматический или художественный артикль. При отборе примеров обращалось внимание на оригинальность фактов, и они были представлены таким образом, чтобы не встречаться в других стихотворениях. При отборе фактов, связанных с артиклем из поэтических образцов, некоторые стихотворения были также проанализированы с точки зрения содержания.

В статье впервые на научном уровне исследованы поэтико-синтаксические особенности артикля в поэтических текстах видного представителя современной азербайджанской литературы, профессора Махире Нагигызы.

Ключевые слова: наречие, синтаксис, поэзия, литературный язык, эпитет

Giriş

Müasir Azərbaycan poeziyasının tanınmış nümayəndəsi Mahirə Nağıqızın son beş ildə nəşr olunmuş poetik əsərləri oxucular və dil tədqiqatçılarının masaüstü kitabına çevrilmişdir, desək, yanılmarıq. Oxucuların bədii zövqünü oxşayan şeirlər, dərin fəlsəfi məzmun ifadə etməsi ilə yanaşı, məhəbbət anlayışının dildə tam mənası ilə təsəvvürü ilə yadda qalır. Vətənə, təbiətə, yer üzünün əsrəfi sayılan insana məhəbbət bu poeziya nümunələrinin əsas qayəsini təşkil edir. Müəllifin 2020-ci ildə nəşr olunmuş “Onun daş nağılı” və 2025-ci ildə işıq üzü görmüş “Anamın kitabı” kitablarında əks olunmuş poetik nümunələr müasir Azərbaycan ədəbi dilinin bütün sahələrini, həmçinin qrammatik quruluşunu, sintaktik xüsusiyyətlərini ifadə edən dil faktları ilə zəngindir. Poeziyada özünəməxsus deyim tərz, fərqli yaradıcılıq manerası ilə fərqlənən xanım şairimizin bədii dilinin sintaksisi xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Məlumdur ki, dilin mətndən sonra ən böyük vahidi sayılan cümlənin poetik qəliblər formasında, sıxılmış semantik məna çərçivəsində işlənməsi söz sahibindən xüsusi bacarıq tələb edir. Burada əsas diqqəti cümlənin struktur-semantik xüsusiyyətlərinə yönəltsək, cümlə üzvlərinə görə təhlilə cəlb etsək, görərik ki, cümlənin ikinci dərəcəli üzvü sayılan, eyni zamanda cümlənin mənasının dəqiqləşməsi baxımından ciddi rol oynayan təyin cümlə üzvünün müəllifin nəzm nümunələrində orijinal nümunələri ilə qarşılaşırıq.

Təyin digər ikinci dərəcəli üzvlərdən fərqli olaraq cümlədə atributiv əlaqəni təmin edir. Belə ki, cümlə daxilində əşya maddi-material, keyfiyyət, miqdar, sıra, və müxtəlif əlamətlər baxımından təyinlə dəqiqləşir. Təyin cümlənin təkə sintaktik parametrlərinə deyil, həmçinin semantik məzmununa da təsir edir. Burada professor Q. Kazımovun fikirlərini xatırlamaq yerinə düşür: “Təyinlərin işlədilməsində əsas məqsəd əşya bildirən üzvlərlə ifadə olunan maddi varlığı məzmun və forma baxımından səciyyələndirmək, obyektiv aləmin forma-quruluş xüsusiyyətləri və mahiyyəti barədə insan düşüncəsini əks etdirməkdir.”(1. s. 129) Bu fikirlə tamamilə razıyıq, həqiqətən də, istər nəsr, istərsə də nəzm əsərlərində bədii yaradıcılıqla məşğul

olan insanlar bədii düşüncələrinin müəyyən bir hissəsini məhz təyin cümlə üzvünün vasitəsi ilə çatdırır. Məsələ burasındadır ki, təyin cümlə üzvü qrammatik xüsusiyyəti baxımından bütün cümlə üzvlərini, hətta özünü belə müxtəlif əlamətlər baxımından təyin edə bilər, bu isə öz növbəsində yazıçıya, şairə imkan verir ki, real və ya məcazi aspektdə subyekt və obyekt mətn daxilində istədiyi, bədii təxəyyülün imkanları çərçivəsində xarakterizə etsin. Təyinin asılı tərəf olmaq xüsusiyyəti, məna və qrammatik cəhətdən təyin etdiyi sözlə yanaşma əlaqəsi şairə imkan verir ki, sıxılmış semantika ilə böyük bir fikri, lakonik şəkildə oxucuya çatdırarsın. Təbii ki, burada bədii təyinlərin rolunu unutmamaq olmaz. Yeri gəlmişkən sintaktik vahid kimi təyinlərin quruluşu məsələsi də diqqətdən kənarda qalmamalıdır. Müasir ədəbi dilimizdə təyinlər quruluş baxımından, sadə və mürəkkəb olmaqla iki qrupa ayrılır. Sadə və mürəkkəb sözlərdən ibarət təyinlər quruluş baxımından sadə, söz birləşmələri ilə ifadə edilən təyinlər isə mürəkkəb təyin hesab edilir.

Fikrimizcə, təyinin müasir ədəbi dilimizdə qrammatik kateqoriya kimi tədqiqi üçün ən dəyərli mənbə poeziya nümunələridir. Bu mənada əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı, xüsusilə də, poetik mətnləri təyin cümlə üzvünün bütün qrammatik, həmçinin semantik strukturu baxımından təhlili üçün əlverişlidir.

Giriş

Bəzən axıcı, bəzən təlatümlü, bəzən sakit və təmkinli təhkiyə ilə yazan Mahirə Nağıqızı poeziyasında təyin cümlə üzvünün hər iki növü, həqiqi və bədii təyinlərlə qarşılaşırıq. İncə ruhlu şairimizin nəzm əsərlərində bu iki növ təyini qarışdırmaq üçün onları sistemli, lakin bir-biri ilə əlaqəli şəkildə tədqiq etmək zərurəti yaranır. Buna görə də ilk növbədə sözün həqiqi mənasında, qrammatik xüsusiyyətləri ilə seçilən təyinlərə və onların üslubi əlamətlərinə nəzər salmaq ehtiyacı duyduq. Mahirə xanımın poeziyasında qrammatik təyinləri müəyyən edilərkən aid olduqları cümlə üzvləri və məzmun xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Bu mənada şairin poetik mətnlərində müəyyən etdiyimiz təyinləri aşağıdakı şəkildə təqdim etmək mümkündür:

809

Cümlənin baş üzvü mübtədaya aid olan təyinlər:

Dolmuş gözlərimiz bir himə bənddi,

Ümid göyərdirdi *axan* göz yaşı.(2.s.39)

Gözlərimiz mübtədasına aid “dolmuş”; göz yaşı mürəkkəb mübtədasına aid “axan” təyini baş üzvün ifadəli, emosional səslənməsi üçün yerində işlədilən müstəqim mənalı təyinlərdir. Nümunə “Son zəng” şeirindəndir. “Son zəng” hər birimizin duyğulu anlar yaşadığı məktəb illərinin son günü, son saatlarını o qədər duyğulu ifadə edir ki, şeiri oxuduqda neçə yaşında olması fərq etmədən insanı ötən illərə götürür, kövrəldir, qəhərə boğur. Lirik qəhrəman ilk bənddə bu etiraf edir, deyir ki, son zəngin səsləndiyi vaxtdan illər keçsə də, dünyanın rəngi dəyişsə də, sonuncu zəngin səsi unudulmur.

“Qayada bitən çiçək” şeirində də mübtədaya aid təyindən istifadə olunmuş, hətta təyin metaforanın yaranması üçün zəmin rolunu oynayır:

Köksündə bitdiyin qaya nə bilsin,

Əsiri olsan, çay sellərinin.(2.s.45)

Mahirə xanımın “Anamın kitabı” əsərində elə şeirlər vardır ki, bütöv bir bənddə bütün mübtədalar təyinlə işlədilmişdir:

O əllər yandırır ata ocağın,

O əllər çiyinə yükü qaldırır.

O əllər bizlərə sığal çəkibdir,

O əllər bizləri cəzalandırır.(3.s.25)

Bəndin ilk misralarında təkrarlanan təyinlər və təyin olunan mübtədalar fikrin qüvvətlənməsi, emosionallığın artırılmasına xidmət edir. Müəllif burada üslubi fiqurdan-anaforadan istifadə etmişdir.

Baş üzvlərdən xəbər cümlə üzvünə aid təyinlər:

Müəllifin “Anama” şeirinin ilk bəndinin birinci misrasında həmcins ismi xəbərlər təyinlərlə işlənmişdir:

*Gəldiyim həmə*n ev, *həmə*n ocaqdır.

Sənin qucağıntək, güvənli, isti.(2.s.223)

İlk misradakı “gəldiyim həmə” qeyri həmcins təyini təsviri zənginləşdirməklə yanaşı məntiqi vurğunun daha mənalı səslənməsi üçün zəmin yaradır.

“Anamla söhbət” şeirində də xəbərə aid təyinlə qarşılaşırıq, təyin burada misra daxilindəki inversiya fonunda daha aydın nəzərə çarpır:

*Həmə*n gündəlikdir göz qabağında,

Yenə bax qiymətlər yazılıb necə. (3. s.19)

“Qocaldı” şeirində xəbərə aid təyin, təyin olunandan sonra işlənmişdir. Qrammatik qayda-qanunlara görə təyin təyin olunandan əvvəl işlənir, buradakı fərqlilik fikrin təsir qüvvəsini artırmaqla daha cəlbedici görünür:

Bulaq idi, *qayım-qayım çağlayan*,

Sısqalaşdı, oldu ürək dağlayan.

Həsən kimi qardaş verib ağlayan,

Vətən deyib, nə zamandan qocaldı. (3.s.30)

Tamamlıq cümlə üzvünə aid təyinlər:

Üzərində iş icra olunan və ya hərəkətlə dolayı yolla əlaqələnen əşyanı, obyektı bildirən tamamlığın müxtəlif əlamət və keyfiyyətlərə görə təyin edilməsi Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında tez-tez təsadüf etdiyimiz qrammatik göstəricidir. “Əllərin” şeirinin son iki bəndinin ilk misralarında tamamlığa aid təyinlərlə qarşılaşırıq:

On bir balasına tək çörək deyil,

Qeyrəti, şərəfi verib o əllər.

Özü bağça salıb, övlad bağçası,

Bağçadan barı da dərib o əllər.(3.s.25)

“Əllərin” şeirinin bu bəndi təkcə təyinin vasitəli tamamlığa aid olması ilə yadda qalmır, bəndin demək olar ki, hər misrasında metafora işlədilmişdir. Şeirin sonuncu bəndinin ilk misrasında da vasitəli tamamlığa aid təyin işlədilmişdir:

Uzanan əllərə imdad payını,

Bir dəfə görmədik əsirgəsin o.(3.s.25)

Zərflik cümlə üzvünə aid təyinlər:

Cümlənin ikinci dərəcəli üzvü olan zərflik əsasən cümlədə hərəkət və ya əlamətin icra və meydana çıxma tərzini, zamanını, yerini, səbəbini, məqsədini bildirir. Təyinlər daha çox yer zərflikləri önündə işlənərək hərəkətin baş verdiyi yeri əlamətlərinə görə təyin edilir. Müəllifin “Söylə” şeirinin ilk bəndində yer zərfliyinin məcazi anlamda əlaməti təyin edilir:

Ürəyin keçməyən yerdən

Ayağım keçərmi, söylə.(2.s.110)

Yer zərfliyinin təyini “Sənin” şeirinin ilk misrasında da müşahidə edilir:

Gəzdiyin yollarda qalam

Hayın-harayında sənin

Bir tikə kərpici olam,

Könül sarayında sənin(2.s.164)

Təyin ikinci dərəcəli üzv kimi ifadə vasitələrinə görə sadə və mürəkkəb olur. Söz birləşmələri ilə ifadə olunan təyinlər daha çox bədii dil üçün xarakterikdir. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında da mürəkkəb quruluşlu təyinlərə rast gəlmək mümkündür. Müəllifin “Al bayrağım” şeirində üçüncü bəndin ilk üç misrası mürəkkəb təyinlərlə yadda qalır:

Qəlbimizdə oxunan türkülərlə yarandın,

Altaylardan salınan körpülərlə yarandın.

Sabahlara aparan ümidlərlə yarandın,

Al bizləri qoynuna, al, bayrağım, dalğalan!(2.s.46)

Milli vətənpərvərlik ruhunda yazılmış bu şeirdə vasitəli tamamlığa aid təyinlər feili sifət tərkibi ilə ifadə olunmuş və quruluşca mürəkkəb təyinlər yaradılmışdır.

Feili sifət tərkibi ilə ifadə olunmuş başqa bir mürəkkəb təyinə “Əshabi-Kəhf” şeirində rast gəlirik:

Tanrının saldıği Günəş zərində

Ümidi göyərtdi bu daş, bu divar.(2.s.57)

“Görünər” şeirində qarşılaşdığımız asılı tərəfi feili bağlama tərkibi, əsas tərəfi isə feili sifət tərkibi ilə ifadə olunmuş mürəkkəb təyin isə poeziyamız üçün unikal nümunə sayıla bilər:

Qəlbədən axıb gözdə yuva quran qəm,

Gizlənməz, yüzdə doxsan görünər.(2.s.69)

Mahirə xanımın poetik nümunələrində ismi birləşmələrlə ifadə olunmuş təyinlər də az deyil:

Qarşıya gəlmir ki, çıxsa bir nəfər

Mağara sükutlu qan çanağından.(2.s.175)

Poeziyada diqqəti daha çox cəlb edən təyin nümunələri bədii təyinlərdir. Ədəbiyyatşünaslıqda epitet adlanan bu təyinlər sanki şairlərin, söz sənətkarlarının yarada biləcəyi təyin növləridir. Adi qrammatik təyindən fərqli olaraq, bədii təyinlər məcazi mənadaşıdığı üçün poeziya dilinə uyumludur. Mahirə Nağıqızı poeziyasında epitetlərin- bədii təyinlərin qeyri-adi nümunələri vardır. Bu nümunələrlə tanış olduqda aydın olur ki, epik əsərlərdə həyat hadisələri, lirikada təbiət lövhələri, lirik təsvir materialları bol olsa da, üslub, bədii dil sənətkarlığı olmadan əsas fikrin ifadəsi istənilən səviyyədə mümkün olmur. Burada dil sənətkarlığı dedikdə, şairin sintaktik fiqurlardan, məcazlardan yerində və lazımınca istifadəsi nəzərdə tutulur. Mahirə xanımın şeirlərində qarşımıza çıxan bədii təyinlərdə qüvvətli məcaz, yerində işlənmiş dəqiq təyin etmə var:

Göyə baxma, göy üzündə dərd dərin,

Yağış olan göz yaşıdır dərdlərin.

Arzuları göyərməyən kəslərin

Torpaq üstə sinə daşı göyərər.(2.s.36)

Bəndin demək olar ki, bütün misralarında güclü məcaz var. Diqqəti ilk misrada “göy üzündə dərdin dərin olması” fikrinə yönəldərsək, görürük ki, əngin səma, sonsuz kainat, sonu görünməyən işıq yolunun dərinlik anlayışı şair üçün dərdlərin dərinliyini müqayisə etməyə imkan vermişdir. İkinci misrada yağış dərdlərdən yaranmış göz yaşına bənzədilir, üçüncü misrada isə arzusuna çatmayan nakam insanlar “arzuları göyərməyən” bədii təyini ilə təsvir edilir.

“Göyərər” dördüncü bəndinin üçüncü misrasında da mənaca qüvvətli epitetdən istifadə edilmişdir:

Ər qanından su içməyən torpağın,

Nə o başı, nə bu başı göyərər.(2.36)

“Bayraqları bayraq yapan üstündəki qandır, Torpaq uğrunda ölən varsa, vətəndir” deyimi ilə eyni müstəvidə birləşən “ər qanından su içməyən torpaq yaşarmaz” fikri ona görə emosional səslənir ki, burada bədii təyin müasir poeziya tariximizdə heç zaman duyulmamış, işlədilməmişdir.

Mahirə Nağıqızı poeziyasının az qala hər misrasında bir birindən fərqli, poeziya tariximizdə istifadə edilməyən yüzrlə epitet nümunəsi vardır, onların hər birinin məqalə çərçivəsində tədqiq edilməsi mümkün deyil, məhz buna görə də şairin “Onun daş nağılı” şeirlər çələngindən seçdiyimiz bəzi bədii təyinləri təyin etdikləri sözlə birlikdə nəzərdən keçirmək istərdik: “*Həramilər kəsən* kündə”, “*Bir ömrün daşlaşan* arzu-kamı”, “*Yaralı* qəlb”, “*Bəd* xəbər”, “*Yanıq* tel”, “*Qəlbədən axıb gözdə yuva quran* qəm”, “*Göynəyən* yara”, “*Qan ilə örtülmüş nur* bəniz”, “*cilvə* sular”, “*Dodağı çatlayan* dağ gülü”, “*Düşməni mərmisində yanan* Zəhra”, “*Üz qoyduğum* dərgah” v. s.

Nəticə

Poeziya insanların heyrləndiyi, möhtəşəm bir dünyadır. O dünyanın öz sakinləri var, daxili təlatümləri, fırtınaları var. Poeziyada söz hakimi- mütləqdir, dil əsasdır, qrammatika şahdır. Qrammatik qayda qanunlar, semantik xüsusiyyətlərin önünə keçmir, lakin semantikanı idarə edir. Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında semantika qrammatikanın- sintaksisin dəmir qanunlarını ilə idarə edilir. Bu poeziyada Azərbaycan dilinin sintaktik quruluşu bütün parametrləri ilə dilin semantik dərinliyini təmin etməyə xidmət edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Q. Kazımov Müasir Azərbaycan dili. **Sintaksis**. Bakı, "Təhsil", 2007
2. Mahirə Nağıqızı Onun daş nağılı, Bakı, "ADPU nəşriyyatı", 2020
3. Mahirə Nağıqızı Anamın kitabı, Bakı, "ADPU-nəşriyyatı", 2025
4. R. Hümmətova Linqvistik təhlilin Elmi-metodik əsasları, Bakı, "ADPU-nun mətbəsi", 2017
5. Müasir Azərbaycan dili II cild morfolojiya, Bakı, "Elm", 1980
6. İlham Abbas Məni şeirimdə göz..., Bakı, "ADPU-nəşriyyatı" 2020

MAHIRƏ NAĞIQIZININ POETİK YARADICILIĞINDA
VƏTƏN MÖVZUSU

Qüdrət Umudlu

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
<https://orcid.org/0009-0001-2991-2316>*

Açar sözlər: *Mahirə Nağıqızı, dilçi alim, şair, vətən, mövzu, poeziya, sevgi*
Key words: *Mahira Nagygizi, linguist, poet, homeland, topic, poetry, love*

Özət

Görkəmli dilçi alim, onlarla elmi kitab müəllifi, filologiya elmləri doktoru, professor Mahirə Hüseynova eyni zamanda, müasir Azərbaycan poeziyasında özünəməxsus yeri olan istedadlı şairdir. “Mahirə Nağıqızı” imzası ilə ədəbiyyatımıza daxil olan, ötən əsrin 80-ci illərindən şeirləri mətbuatda görünən şairənin bugünə qədər iyirmiye yaxın bədii kitabı işıq üzünə çıxmışdır.

Mahirə Nağıqızının poetik yaradıcılığı mövzu baxımından çoxçeşidli və əlverişlidir. Onun ən çox müraciət etdiyi mövzulardan biri Vətən mövzudur. “Vətən” və “Ana” mövzusu şairin üz tutduğu, üstün saydığı – baş mövzulardandır. Şair xanım üçün vətən ana qucağından başlanır. Onun şeirlərində tərənnüm edilən vətən, qəlbində və nəzərində yaş ötüb zaman keçdikcə böyüyən əlli milyonluq Azərbaycan türkünün yaşadığı, tərif, tərənnüm və vəsvə sığmayan qutsal məkan – gözəl təbiətli, zəngin sərvətləri ilə məşhur olan bütöv Azərbaycandır. Diqqətlə araşdırdıqda şahid olursan ki, Mahirə Nağıqızının nəzər və düşüncəsində vətən həm də sərhədləri ilə nəhayətsizliyə qədər genişlənən Turan elləridir.

Vurğulamaq lazımdır ki, Mahirə xanımın vətənpərvərlik eşqi ilə qələmə aldığı bir sıra şeirləri Azərbaycan ədəbiyyatında bu mövzuda yazılmış ən uğurlu şeirlərdən sayıla bilər. Bunu da qeyd etmək vacibdir ki, şairənin üz tutduğu mövzular, o cümlədən vətənə həsr etdiyi poetik nümunələrdəki ülvəi hiss və duyğular öz bəşəri mahiyyəti ilə də seçilir.

Təqdim etdiyimiz bu məruzə – məqalədə Mahirə Nağıqızının “Vətən” mövzulu şeirlərinin bir qisminin xüsusiyyətlərindən qısaca bəhs olunur.

Abstract

Prominent linguist, author of dozens of scientific books, doctor of philology, professor Mahira Huseynova is also a talented poet who has a special place in modern Azerbaijani poetry. The poetess, whose poems have appeared in the press since the 80s of the last century, entered our literature under the signature of "Mahira Nagygizi", and so far, about twenty fiction books have been published.

Mahira Nagygizi's poetic creativity is diverse and elegant in terms of subject matter. One of the topics he addresses most often is the theme of the Motherland. The subject of "Motherland" and "Mother" is one of the main topics addressed by the poet. For the poetess, the motherland begins with her mother's arms. The homeland glorified in his poems is the whole of Azerbaijan, famous for its beautiful nature and rich resources, a holy place that cannot be praised, praised or admired, where fifty million Azerbaijani Turks live and grow in their hearts

and eyes. If you look closely, you will witness that in Mahira Nagygyzi's eyes and thoughts, the motherland is also the land of Turan, which expands to infinity with its borders.

It should be emphasized that a number of poems written by Mrs. Mahira with patriotic love can be considered among the most successful poems written on this topic in Azerbaijani literature. It is also important to note that the topics addressed by the poetess, including the sublime feelings and emotions in the poetic examples dedicated to the motherland, are distinguished by their human essence.

In this report-article, which we have presented, the features of some of Mahira Nagygyzi's poems on the theme "Motherland" are briefly discussed.

Əsas hissə. “Mahirə Hüseynova – Nağıqızı” – bu imza bizə nə deyir, kimi nişan verir, hansı informativ yükü daşıyır?! Suala bir qədər geniş arayış və təfərrüatla cavab verəsi olsa, yəqin ki, təqdim və təhlil xarakterli yazı materialı ən azı bir sanballı monoqrafik kitabı ortaya qoyulmuş olar. Bizim məqsədimiz isə indilik bu deyil.

Görkəmli Azərbaycan dilçi alimi, nüfuzlu türkoloq Mahirə Hüseynova və ya sair xanım Mahirə Nağıqızından, onun elmi-pedaqoji və ədəbi fəaliyyətindən çox yazılıb. Onlarla nüfuzlu elm adamı, ictimai xadim, tənqidçi onun elmi və ədəbi yaradıcılığı barəsində reallığı ehtiva edən, öz müsbət dəyəri ilə diqqət çəkən fikirlər sərgiləmişdir. Akademik İsa Həbibbəyli yazır: “Mahirə xanım Azərbaycan qadınlığının mənəvi bütövlüyünü yaşatmağın və onu hər addımda möhkəmlətməyin nümunəsini göstərir”. (8, 4) Bu həqiqətdən belədir: Mahirə xanım, artıq həm elmimizdə, həm müasir poeziyamızda, həm də ictimai həyatda nəzərəçarpan fiqura, bir nümunəyə - örnəyə dönmüş şəxsiyyətdir.

Qısaca ümumiləşdirəsi olsa, bunu qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan dilçiliyinə, eləcə də “türkologiya” adlanan qlobal elm sahəsinə mühüm töhvələr verən görkəmli linqvist alim, istedadlı şair və ictimai xadim kimi tanınan Mahirə Hüseynova – Nağıqızı 30-a yaxın elmi kitabın (monoqrafiya, dərs vəsaiti, metodik vəsait və s.), 18 şeirlər kitabının, bir sıra publisistik yazıların, maraqlı hekayələrin müəllifidir. Alimin 300-dən çox elmi məqaləsi Azərbaycanda və onun hüduqlarından kənarda nüfuzlu orqanlarda çap edilmişdir. Onun bu günə qədər işıq üzü görmüş kitablarına (həm elmi, həm bədii) həsr olunmuş (mütəxəssis müəlliflər və tənqidçilər tərəfindən yazılmış) rəylərin, resenziya xarakterli məqalələrin sayı da az olmayıb, bir neçə yüz civarındadır.

Konfransa təqdim etdiyimiz məqalədə əsas məramımız Mahirə Nağıqızının poetik düşüncə çeşməsindən süzülən, qəlbləri rıqqətə gətirən, dup-duru siqləti ilə ürəyə yatan şeirlərindən, daha dəqiqi, onun poetik dünyasının mövzu dairəsi və onda üstünlük təşkil edən “Vətən” mövzulu şeirlərindən qısaca da olsa, bəhs açmaqdan ibarətdir.

Mahirə üçün ana qucağından, ata ocağından başlanan, “ulu Dərələyəz”dən “nəqşicahan Naxçıvandan” yol alıb genişləndikcə- genişlənən Vətən - əlli milyonluq türkün” məskənin və “mədfəni” olan bütöv – Böyük Azərbaycandır. Alovlu türkçü olduğunu unutmasaq, qərara gəlmək olar ki, Mahirə Nağıqızı üçün vətən sərhədləri bir neçə qitəni çevrələyən böyük Turandır. Bəli, şeirlərini, hədsiz vətən sevgisi ilə döyünən qəlbindən qopub kağıza səpələnən misraları oxuduqda qəti tərzdə yəqin edirsən ki, Mahirə, sözün ən ülvi, qudsal mənasında, qeyri-adi vətənpərvər bir vətəndaşdır. Mahirə Nağıqızı üçün:

*Hər şeydən baş – Vətəndir,
Bir parça da vətəndir.
Anaya qızı pasiban,
Bacıya qardaş – Vətəndir.*

Vətənsiz özünü yox, heç sayan şair bir çox şeirlərində o cümlədən bayatılarında “Vətən” – deyir, vətəni səsləyir:

*Sinəmdə oxum Vətən,
Gecələr yuxum Vətən,
Mənsiz də otun bitər,
Mən sənsiz yoxam, Vətən!*

Şair Mahirənin poetik cümlələlərinin “Əzəl mübtədasi” və baş xitabı, əsasən, iki kəlmə sözdür: “Vətən” və “Ana” ... Şeirlərini oxuyub içindən keçirəndə bunu da anlayırsan ki, Vətən onun üçün döşündən süd əmdiyi ana qucağı, közünə qızındığı, istisindən, halal ruzisindəngüc və enerji alıb böyüdüüyü ata ocağı, təlim-tərbiyəsi ilə həyata baxışını formalaşdıran məktəbi, seyrinə çıxıb tamaşasına durduğu dağlar, dərələr, düzənlər, məhəbbətlə seyrinə daldığı doğma yurdun sirli-sehrli təbiətidir. Vətən onun üçün “ruhuna beşik” ana yurdu, eyni məqamda əzizləri, doğmaları, uşaqlıq və gənclik illərində təmasda olduğu elliləri, daha sonra həyatını həsr etdiyi bütün soydaşları – milləti, çox sevdiyi və onu sevən qeyrətli Azərbaycan övladlarıdır. O, məcazlarla süslənmiş “Vətəndir” rədifli qoşmasında əbəs söyləmir:

*Bu vətən deyilən torpaq deyil ki,
Anamın dizinin yanı – vətəndir.
Başını qoymağa bir sinə varsa,
Ruhuma bişiksə, tanı, vətəndir.*

*Dünyanın sirri bir, sualları çox,
Boy verən nə qədər... cavab verən yox.
Oğlunun, qızının gözü-könlü tox,
Bir ümid yerinin canı vətəndir.*

816

Şeirdə şairin məsləki, vətənlə bağlı ən ümdə ülvî hiss və duyğuları, bəşəri kredosu, vətənin xidmətkarı olmaq arzusu poetik üslubda əyan olur. Zətən – ana südü, ata nəsihəti ilə cisminə və ruhuna hopmuş yaxşılıq, duyğusal, insanları, dünyanı sevən, xəmiri humanizmlə mayalanmış M.Nağıqızının vətənə münasibəti, məhəbbəti adi deyil, başqadır, müqayisəyəgəlməz ölçüdədir:

*Kimə doğma dedin, kimə yad dedin,
Nə haray istədin, nə imdad-dedin?
Qürbətə havası verməz dad – dedin,
Adının hər adı – sanı vətəndir.*

*Qurduğun dünyanın hər daşı – vətən,
Ömrünün – gününün yoldaşı – vətən.
Mahirə, demədi qəm daşı vətən,
Dərmanın hardadır, hanı – vətəndir.*

İç dünyasında cücərən və bəslənən sevginin təması ilə könül rübabını diləndirən, rıqqətə qərq edərək qəlbində və düşüncəsində sıralanıb, tel-tel misralara çevrilib qəlibləşən, sonra kitablara köçən Mahirə poeziyasında vətənə həsr olunmuş şeirlər çoxdur. Həmin şeirlərin hamısını burada sadalamaq, onların hər birindən bəhs etmək, onları kiçik bir yazıda əhatələmək

mümkün görünür. Onları ümumilləşdirərək çeşidləyəsi olsa qəmənlər belə olar: Vətənə xitabən, vətənin qüdsiyyətini tərənnüm edən şeirlər; əbədi yüksəlib, bir daha enməyəcək, başımız üzərində dalğalanan üçrəngli bayrağımıza; Azərbaycan ordusuna; otuz beş il əvvəl el – obasının – doğmalarının zorla qovulduğu yurd yerlərinin – Qərbi Azərbaycan torpaqlarının həsrəti və nisgili ilə əlaqədar ərsəyə gələn şeirlər; Uzun zaman işğal altında olmuş Qarabağ və onun əhatəsində olan yerlərlə bağlı, böyük zəfərlə - rəşadətli ordumuzun qələbəsi ilə bitən 44 günlük müharibəyə və antiterror əməliyyatına Azərbaycan əsgərinə, Ali Baş Komandana, Vətənin suverenliyinin tam bərpa olunmasına, hərbi əməliyyatlarda hünər göstərmiş qəhrəmanlara, şəhidlərin ruhuna həsr olunan, qazılarımızın yaralarına sözlə məlhəm ola biləcək səmimi şeirlər və s.

Mahirə xanım vətən torpağının hər bir guşəsini, hər elini, mahalını gəzib görməyi çox xoşlayır. Etdiyi səyahət və səfərlər yeni-yeni şeirlərin doğulmasına səbəb olur. Təhsil aldığı ali məktəb, oxuduğu qalaq – qalaq kitablar vətəninə, millətinə olan sevgisinin özəyini, nüvəsini formalaşdırsa da, onun bu məhəbbətini ətə-cana gətirən gəzib tamaşa etdiyi gözəlliklər, ruha qida verən hava və su, dadlı nemətlər, bir də insan ülfəti olmuşdur. Onun vətən sevgisi bitib-tükənməyən, yaşadığıca, yaşının üzərinə yaş gəldikcə alovlanan sevgidir:

*Bitər sərhədlərin bu yer üzündə,
Qəlbimdə sərhədin nədən bitmədi?
Gəmisən üzürsən eşq dənizində,
Sənə məhəbbətim, Vətən bitmədi.*

Ümumiyyətlə, Mahirə Nağıqızının sevgi dünyası çox böyük və genişdir. Dünyanın özü boyda, bəlkə ondan da böyükdür. Vətən sevgisinin konturları hədudsuzdur. Qəlbinə sığmayan sevgisi bəzən, narahatçılıq da keçirir. Vətənin natamamlığı, ikiyə bölünmüş olması, bir sıra torpaqlarımızın keçmişdə baş verən ədalətsizlik ucbatından başqa dövlətlərin tərkibində qalması onun qəlbinə toxunur. Vətənin bütövlüyü ən böyük arzudur. Onda gələcəkdə bütövlüyün təmin olunacağını inam var və bu inam, əminlik böyükdür. Ölkəmizin salamatlığı, hürriyyətində - əmin-amanlıqda olması, insanların xoşbəxtliyi onun üçün hər şeydən irəlidir. Yalnız vətən sarıdan xətirçəm olanda onun ürəyi rahatlıq tapır.

*Əlimin qabarı, alnımın təri,
Köksünə atdığım bircə dən olsun.
Canımı verərəm səndən ötürü,
Ruhum sağlığından xətirçəm olsun!*

Vətənimizin coğrafi mövqeyi, misilsiz zənginliyi – Yaradanın bəxş etdiyi təbii sərvətləri acgöz düşmən nəzərlərini, yad nəfsləri daim özünə cəlb etmiş, bu zənginlik bəzən onun baş bəlasına dönmüşdür. Taleyin son iki əsrdə bizə ürcah etdiyi, bu gün özlərini özgəsinin adı ilə “erməni” adlandıran hay gənəsidir ki, onların da ipini tutan, neçə əsrdir ki, sərvətlərimizə susayan rus imperiyasıdır. Sümürgən imperiyanın zorla əzəli torpaqlarımızda yerləşdirib dövlət elədiyi həmin gənələr – xəyanətkar toplum vətənimizə gəldikləri gündən biz türklərə müsəllət olmuşlar. Haylar xaltalarının ipini əlində saxlayan imperiyanın fitnəsi və dəstəyi ilə 1988-ci ildən başlayaraq Qərbi Azərbaycan torpaqlarından iki yüz mindən artıq soydaşımızı deportasiya etdilər. Ardınca, separatçı erməni dəstələri 4-cü rus ordusunun köməyi ilə gözəl Qarabağımızı işğal edərək qırğınlar törətdi, daha səkkiz yüz minə yaxın insanı öz yurd-yuvalarından qovdular.

Xalqımız torpaqlarımızın işğal altında qalması ilə heç cür barışa bilmirdi. Nəhayət Ali Baş Komandanın güclü-siyasi və hərbi bacarığı və rəhbərliyi, Azərbaycan əsgərinin sarsılmaz

əzmi, mətanəti sayəsində 44 günlük Vətən müharibəsi ilə dünya hərbi tarixində görünməmiş sürət və hərbi fəallıqla işğalda olan 20 faiz torpağımız azad edildi. 2023-cü ilin sentyabrında keçirilən antiteror əməliyyatı ilə ölkəmizin suverenliyi bərpa edildi.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, olduqda vətənpərvər təbiətə, mənəviyyətə malik Mahirə Nağıqızı da ömrünün otuz ilini çox narahat yaşadı işğalla barışmadı, bəlkə vətənin yaralarına məlhəm olar, - deyər yaş axıtdı, qələmini silaha çevirərək üsyan etdi, döyüşdü. Mahirə müasir Azərbaycanın müdrik sərkərdəsinə - Ali Baş Komandan İlham Əliyevə inanır, ölkəmizin hər cəhətdən inkişaf və yüksəlişinə güvənir, şanlı ordumuzun zəfər çalacağı günü gözləyir, Vətənə üz tutaraq inamını belə ifadə edirdi:

*Qan axan yarana gözümlə yaşını,
Dərman əvəziydi, səpələdim mən,
Bu da bir sınaqdı, əymə başını,
Sınıq əhvalına dözə bilmərəm.*

*Ana harayını eşidir hamı,
Qadınlar, qızlar da bir ərə dönər,
Oğullar seçəcək dost-düşməni,
Hər biri uğrunda sipərə dönər.*

*Düşməni tapdığına qalmaz bir qarış,
Onlarsız yaşamaq dan olar bizə
Danış olanlardan, bizə sən danış,
Əmrini verəcək komandan bizə.*

Yaxud, kənar xalqların tənəsini, ermənipərəstlərin ironik atmacalarını başı götürməyən, zamanı gələndə onları tutarlı zəfər silləsi ilə susdurulacaqlarına inanan şairin Azərbaycan ordusunun, Koroğlu ərđəmli əsgərimizin çalacağı qələbəyə, düşməni torpaqlarımızdan qovub çıxaracağı günə əminliyin poetik tərzdə ifadə edən "Get" rədifli şeirində oxuyuruq:

*Bərkiyib sən tənə, qınaq sınağında,
Get, qalmayaq bu dünyanın qınağında.
Özü seçib, boğulsun qan çanağında,
Tarix yarat, kitabında qalmağa get!*

*Komandanım özü verib dəyər sənə,
O güvəndi, arxalandı, ey ər sənə.
Milyonların gözü baxır, əsgər, sənə,
Bu məqamdır, zəfərini çalmağa get!*

Mahirə xanımın, qeyd edildiyi kimi, vətənə xitabən qələmə aldığı tribun şeirləri, onun gözəlliyini vəsv edən koloritli misraları, vətənpərvərlik hissini aşılaraq tələqin edən, Azərbaycan ordusunu, ona yaraşan, adıyla sinonim, keyfiyyət simvolu kimi səslənən – qəhrəmanlıq, zəfər, hünər, qeyrət və əzmkarlıq sifətlərini poetik sözün gücylə tərənnüm edən əsərləri çoxdur. "Azərbaycan", "Vətən", "Ay vətən", "Vətən, ay vətən", "Vətəndir", "Al bayrağım", "Bayrağımız", "Ana torpaq", "Azərbaycanım", "Ana dilim", "Qayıtmayım", "Göygöl", "Danışan daşlar", "Onun daş nağılı", "Salam olsun", "Son döyüşə hazır ol", "Şəhidlər", "Şəhid nəğməsi", "Tarix yazan əsgər", "Xocalı", "Şəhid anasına məktub", "Cəbhədən məktub",

“Xudayar Yusifzadəyə”, “Şuşa məscidində azan”, vətən bayatıları, daha neçə-neçə şeir buna nümunədir.

Bu tipli şeirlərində Mahirə Nağıqızının lirik “Mən”i bütöv Azərbaycan həsrəti ilə yaşayır. o, xəyanət görəndə, gülüstanına düşmənin qansızlıq, vəhşilik törətdiyini biləndə hiddətlənir, düşmənlərə nifrin dolu bəddualar edir. İtirilmiş torpaqlar üçün, Xocalı və ona bənzər qətləmə hadisələrinə görə göz yaşı tökür, ağı deyib, bayatı çağırır... Vətənin xoş növrəğinə, “Xarı bülbül”lü vətən gülüstanına tamaşa edərkən, gözəl Qarabağda, Şərqi Zəngəzurda quruculuq işlərini, qurub-yaradan soydaşlarımızın üzlərindəki sevinci, inkişaf – tərəqqi edən vətənimizin xoş gününü gördükdə isə təsvirə gəlməz dərəcədə fərəhlənir, ovqatı kökənib şənlik nəğməsi oxuyur.

Bir məqam da diqqət çəkir: ara-sıra xarici ölkələrdə işgüzar səfərlərdə, elmi ezamiyyətlərdə olan Mahirə xanım vətənsiz – ondan kənarda çox qala bilmir, qürbət ellər, adlı-sanlı şəhərləri nə qədər gözəl, valehedici olmasından asılı olmayaraq, qısa müddət sonra doğma yurdun havası, suyu, dağı-daşı, doğma insanların sıcaq münasibəti üçün darıxır, burnumun ucu göynəyir. Ürəyi nanə yarpağı kimi əsir. “Ay vətən” şeirində olduğu kimi...

*Ay vətən, bir səndən savayı, vallah,
Baş qoyub yatmağa bina görmədim.
Havasını udduğum, ay qərib ellər.
Vətən havasını, qına, görmədim.*

Gəzib gördüyü qürbət ellərin gözə xoş gələn füsunkarlığını, şəhərlərin, tarixi yerlərinin cazibədarlığını, memarlıq abidələrinin gözəlliklərini etiraf edərək, təəssüratını bədii boyalarla şeirə çevirən şairə onların heç birini vətəninə tay tuta bilmir:

*Ağaclar heyrdədi, nazlıdı kollar,
Deyərsən Allahdı yaradıb nə var.
Möcüzə körpülər, möcüzə yollar,
Ürəyim harasa qona, görmədim.*

İnsanı heyrdə qoyan, nəzərə xoş gəlib, diqqəti cəlb edən bütün zahiri gözəlliklərinə rəğmən, qürbət onu isitmir, qəlbinin həsrətini ovundura, ruhunu sərinlədə bilmir. Vətənin qayasında mamır, “bığrında” (yamacında) bitən balaca bir kol olub qoynunda yer almaq onun üçün ən böyük səadət, cənnətdən də üstündür:

*Cənnətdə olsam da, çəkdiyim sitəm,
Balaca kol olub bığrında bitəm.
Dərdimi kimlərə dedim, ay Vətən,
Sənintək halıma yana, görmədim.*

*Dörd yanımda zər-zibə, gövhər olsa da,
Sıxıldım düz-dünya ənbər olsa da.
Daddığım tikələr cövhər olsa da,
Hopa ürəyimə, cana görmədim.*

Qürbətdə, xüsusilə son yüzilliklərdə elm və mədəniyyətdə Şərqi nisbətən daha çox tərəqqidə olmuş, xariqələrə nail olmuş Qərbi ölkələrində insanlar nə qədər mədəni, nəzakətli olsalar da, onların mədəni səviyyə və davranışları belə könül quşu Vətənə sarı meyillənən

Mahirəni ovundurmur. Ulularımızın söylədiyi kimi, “gəzməyə qərrib ölkə, qalmağa vətən yaxşı!” – prinsipi onun şair qəlbinin məsləki, məramı, hiss və düşüncələrinin dəyişməz məqamıdır.

*“Dünya qu tükündən yastığa dönsə,
Sənin dizlərindən, ana, görmədim!”*

- deyən həssas vətəndaş, qadın ürəyi cənnəti anasının dizinə baş qoyanda, rahatlığa qərq olanda tapır. Başqa sözlə, vətənə dönməklə bir daha “imana, dinə” gəlmiş olur.

Ümumiyyətlə, vətən sevgisi ilə ana məhəbbəti Mahirə Nağıqızı poeziyasının iki əsas xətti kimi qəbul oluna bilər. Bu iki dəruni məhəbbət onun şair ruhunu pərvazlandıran qoşa qanad kimidir.

Sonda qeyd edək ki, Mahirə Nağıqızının poeziyası bir az da lal su hövzəsinə, sakit axan bol sulu nəhrə bənzəyir. Oxucunu cəzb edir. Ona girirsən, qərq olursan, ondan çıxmaq, sahilə dönmək, az qala mümkünsüz olur. Biz də indi bu halı yaşayırıq. Bu dərin poeziyasının “Vətən” qolu da dərin olub adama boy vermir. Məhz bu səbəbdən, indilik həmin dəryanın kənara yaxın yerlərində dolaşa bildik.

Şeir-sənət mülkündə özünəməxsus, başqasına bənzəməyən bir saray ucaltmış, qəlbi axar bulaq kimi ilhamla, yaradıcılıq eşqilə döyünən Mahirə xanıma möhkəm cansağlığı, yeni-yeni elmi və bədii yaradıcılıq uğurlar arzusu və diləyi ilə, - hələlik bu qədər...

Ədəbiyyat

1. Nağıqızı M. Bayatılar və 3 şeir. Bakı: “Apastrof”, 2015, 160 səh.
2. Nağıqızı M. Analı dünyam. Bakı: “Vətən” nəşriyyatı, 2015, 310 səh.
3. Nağıqızı M. Salam olsun. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2020, 144 səh.
4. Nağıqızı M. Haqqa çağırən səs. Bakı: “Vətən” nəşriyyatı, 2015, 218 səh.
5. Nağıqızı M. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2020, 412 səh.
6. Nağıqızı M. Anamın kitabı. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2025, 215 səh.
7. Nağıqızı M. Mirzəlioğlunun dəftəri. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2025, 286 səh.
8. Hüseynova M. Bir təfəkkür tərzinə fərqli baxışlar; Mahirə Hüseynova: alim və şair ömrünün detalları. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2023, 395 səh.

**MAHİRE NAĞIKIZI'NIN ŞİİRLERİNDE VATAN SEVGİSİ
LOVE OF THE MOTHERLAND IN THE POETRY OF MAHİRA NAGHİGİZİ**

Dinar Məmmədova Natiq

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti – Xarici Dillər Mərkəzi
Orchid id: 0000-0003-1938-2929**

Özet

Azerbaycan şiiri, binlerce yıllık geleneği ve zengin edebi mirasıyla dikkat çekse de, duygu ile mantığı ustaca birleştirerek unutulmaz bir etki yaratan şiirler nadirdir. Bu nedenle bu tür eserler ayrı bir değer taşır. Tarih boyunca Azerbaycan kadınları, sadece güzellik ve zarafetleriyle değil, zekâ, cesaret ve fedakârlıklarıyla toplumsal ve kültürel gelişimde önemli rol oynamışlardır. Ailede çocuk terbiyesiyle birlikte, milli-manevi değerlerin korunmasına ve sosyal ahlakın oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu kadınlardan biri, filoloji bilimleri doktoru, profesör ve şair Mahire Nağıkızıdır. Mahire Nağıkızının şiirleri, konu çeşitliliği ve içerik zenginliğiyle öne çıkar. Özellikle vatan sevgisi, onun eserlerinde belirgin bir temadır. Şair, milli kimliğin korunması, milli değerlerin tanıtılması ve bireysel özgüvenin güçlendirilmesini şiirlerinde başarıyla işler. Vatan sevgisi, onun şiirlerinde yalnız bir duygu değil, özgürlük, bağımsızlık ve bütünlük ideallerinin ifadesidir.

Mahire Nağıkızının şiirlerinde vatan, bireysel bir histen öte, insanın manevi dayanağı ve varlığının simgesidir. Göçmenler ve Batı Azerbaycan'a dair şiirlerinde özlem ve hüznün ön plana çıkar; hem kişisel duygular hem de halkın kolektif acısı aktarılır. Toprak ve şehitlik motifleri de önemli bir yer tutar. Toprak, milli belleğin taşıyıcısı ve ataların ruhunun yaşadığı kutsal bir mekân olarak betimlenir. Şehitler, vatanın ruhuna karışmış kutsal varlıklar olarak sunulur ve onların fedakârlığı, milli birliği koruma çağrısı niteliğindedir.

Şairin şiirlerinde vatan sevgisi geçmiş, bugün ve geleceği kapsar. Milli kimlik, dil, tarih ve gelenekler aracılığıyla genç kuşaklara aktarılır. Mahire Nağıkızının poetik dili, lirizm, kahramanlık ve manevi derinliği birleştirerek duygusal etki yaratır ve milli bilinci güçlendirir.

Anahtar Kelimeler: Mahire Nağıkızı, Azerbaycan şiiri, Vatan sevgisi, Milli kimlik, Şehitlik motiv

Abstract

Azerbaijani poetry, with its millennia-old tradition and rich literary heritage, has always fascinated readers. However, poems that successfully combine deep emotions with the firmness of logic are rare, which makes them especially valuable. Throughout history, Azerbaijani women have played an important role in the preservation of cultural and moral values as well as in the development of society. They have contributed not only to family life and child education but also to the protection of national heritage and the formation of social ethics.

One of these distinguished women is Mahira Naghigizi, Doctor of Philology, professor, Honored Teacher, and poet. Her poetry is marked by thematic richness and diversity, yet what stands out most is her profound sense of patriotism. In her works, the concept of homeland is not merely an individual sentiment but a symbol of unity, independence, and freedom. She treats love for the homeland as both a personal emotion and a national mission.

In Naghigizi's poetry, the homeland represents a spiritual foundation and the very essence of human existence. Her verses often identify the homeland with life itself and present

its protection as a sacred duty. Poems dedicated to displaced people and Western Azerbaijan reflect feelings of longing and sorrow, capturing not only personal emotions but also the collective pain of an entire nation.

The motifs of land and martyrdom occupy a central place in her works. Land is depicted not just as geographical territory but as a sacred entity embodying national memory and ancestral spirit. Martyrs, in her poetic vision, are eternal symbols of sacrifice whose blood sanctifies the soil and whose memory serves as a guiding light for future generations. Through this, Mahira Naghigizi emphasizes that defending the homeland is not only a civic duty but also a moral and spiritual responsibility.

Her poetry also carries a didactic and testament-like tone when addressing future generations. National identity, according to her, must be safeguarded through language, traditions, and historical memory, which are to be passed down as sacred legacies. She expresses confidence in the youth, portraying them as the torchbearers of national aspirations and the protectors of the homeland.

Keywords: Mahira Naghigizi, Azerbaijani poetry, Homeland love / Patriotism, National identity, Martyrdom motif

Mahirə Nağıqızının poeziyasında Vətən sevgisi

Azərbaycan poeziyası minillik ənənələri, zəngin bədii irsi ilə oxucunu daim heyrtləndirsə də, duyğunu məntiqin dəmir möhkəmliyi ilə birləşdirib unudulmaz ovqat yaradan şeirlərə hər zaman rast gəlmək olmur. Bu cür poetik nümunələr azdır və məhz buna görə də daha dəyərlidir. Tarixə nəzər salanda görürük ki, Azərbaycan qadınları xalqımızın inkişafında və mənəvi dəyərlərinin qorunmasında hər zaman önəmli rol oynayıblar. Onlar yalnız gözəllikləri və nəcib davranışları ilə deyil, həm də zəkani, ağılı və mərdliyi ilə nümunə olublar. Ailədə övlad tərbiyəsi ilə yanaşı, milli-mənəvi irsin, sosial əxlaqın formalaşmasına, cəmiyyətin düzgün və ədalətli idarə olunmasına töhfələr veriblər.

Bu fədakar, ziyalı qadınlardan biri də filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim və şair Mahirə Nağıqızıdır. O, zəhməti, ədəbiyyata gətirdiyi yenilikçi baxışları və ictimai fəaliyyəti ilə filologiyamızda özünəməxsus iz qoymuş şəxsiyyətlərdəndir. Onun poeziyası mövzu zənginliyi, rəngarəngliyi və məzmun dolğunluğu ilə seçilir. Onun yaradıcılığında ilk nəzərə çarpan cəhət vətənpərvərlik ruhudur. Şairin əsərlərində milli kimliyin qorunması, milli dəyərlərin təbliği və özünüdərkini gücləndirilməsi xüsusi yer tutur. O, vətən sevgisini sadəcə hiss kimi deyil, bütövlük, toxunulmazlıq, azadlıq və müstəqillik ideyalarının ifadəsi kimi təqdim edir.

Vətən sevgisinin poetik ifadəsi

Onun poeziyasında Vətən hər şeydən əvvəl insanın mənəvi dayağı, həyatının mənbəyi, varlığının rəmzidir. Bu baxımdan şairə üçün Vətən sevgisi fərdi hisslərdən çox, ümummilli mənə kəsb edir. O, doğma yurdun hər qarış torpağını insan ömrü ilə eyniləşdirir, onu qorumağı müqəddəs borc kimi təqdim edir. Məsələn, şairənin bir şeirində bu hisslər belə ifadə olunur:

<i>"Mənim</i>	<i>varlığımıdır,</i>	<i>nəfəsim,</i>	<i>canım,</i>
<i>Sənə</i>	<i>bağlı</i>	<i>yaşar</i>	<i>könül,</i>
<i>Dünyada</i>	<i>bir</i>	<i>cənnət</i>	<i>varsə,</i>
<i>O da Vətən adlı müqəddəs torpaq."</i>			

Bu misralarda Vətən anlayışı həm ilahi nemət, həm də insana həyat verən ruhani qüvvə kimi təsvir edilir. Şairə üçün Vətən yalnız coğrafi sərhədlərdən ibarət deyil, həm də Tanrının insana bəxş etdiyi ən böyük dəyərdir.

Mahirə Nağıqızının şeirlərində Vətən sevgisi həm də doğma yurddan didərgin düşən insanların ağrı-acısı ilə bağlıdır. O, xüsusilə Qərbi Azərbaycana həsr etdiyi şeirlərində doğma yurd yerlərinə duyulan nisgili poetik dillə ifadə edir. Bu şeirlərində torpaqdan uzaq düşməyin kədəri, köçkün taleyinin iztirabı, doğma kəndə qayıdış arzusu açıq şəkildə hiss olunur:

*“O dağlar, dərələr qaldı yuxumda,
O çaylar, göllərim axdı susqun da.
Həsrətin köz oldu qəlbimin dərin,
Qayıtmaq istəyir hər an ürəyim.”*

Bu nümunədə Vətən sevgisi həsrət və nisgil ilə birləşərək oxucuda güclü emosional təsir yaradır. Burada şairə yalnız öz şəxsi duyğularını deyil, həm də bütöv bir xalqın taleyini, minlərlə insanın yurd nisgilini əks etdirir. Şairə Vətəni həm sevgi, həm də məsuliyyət mövqeyindən dəyərləndirir.

Bütün bu poetik nümunələr Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın yaradıcılığında Vətən mövzusunun çoxşaxəli şəkildə işlənildiyini sübut edir. Onun şeirlərində Vətən sevgisi sadəcə fərdi duyğu yox, həm də milli kimlik, tarixi yaddaş və gələcək nəsillərə ötürüləcək əbədi bir missiya kimi əksini tapır. Mahirə Nağıqızının şeirlərində Vətən sevgisi yalnız bir duyğu kimi deyil, həm də milli varlığın əsas dayağı kimi təqdim olunur. Onun poeziyasında Vətən anlayışı torpağın müqəddəsliyi, millətin mənəvi bütövlüyü və xalqın gələcəyi ilə bağlı dərin simvolik mənə daşıyır. Şairə Vətəni həm doğma ana, həm də müqəddəs ocaq kimi təsəvvür edir. Bu, Azərbaycan poeziyasında klassikdən müasirə qədər uzanan ənənənin davamı olmaqla yanaşı, Mahirə Nağıqızının fərdi poetik üslubunda yeni çalarlar qazanır.

Onun poetik dilində Vətən sevgi və həsrətin, qürur və mübarizənin məkanıdır. Şairənin misralarında bu sevgini həm lirizmlə, həm də qəhrəmanlıq ruhu ilə yoğrulmuş ifadələrdə görmək mümkündür. O, torpağa bağlanmağı sadəcə hiss olaraq yox, insanın həyatının mənası, milli kimliyinin ayrılmaz parçası kimi təqdim edir:

*Vətənim – sinəmdə döyünən ürək,
Adını çəkəndə yanar dil, dodaq.
Torpağın üstündə düşmənin kölgə,
Olmaz bu yurda, doğulmaz sabah.*

Bu bənddə Vətən yalnız bir məkan deyil, həm də xalqın gələcəyini qoruyan müqəddəs dəyər kimi təsvir olunur. Şairənin qəti mövqeyi budur ki, torpağın üstündə yadın kölgəsi ola bilməz, əks halda gələcəyin işığı sönər. Mahirə Nağıqızının digər şeirlərində də torpağın müqəddəsliyi ön plandadır. O, torpağı həm insanın kimliyini formalaşdıran, həm də əcdad ruhunun yaşadığı mənəvi məkan kimi görür:

*Bu torpaq babamın nəfəsi kimi,
Anamın laylası, nənə sözüdür.
Qarış-qarışında izlər qalıbdır,
Qılıncın, qələmin, igid sözüdür.*

Burada torpaq milli yaddaşın daşıyıcısıdır. Babaların nəfəsi, anaların laylası, igidlərin qılıncı – bütün bunlar Vətəni sadəcə coğrafi məkan yox, həm də xalqın tarixini yaşadan canlı varlıq kimi təqdim edir. Şairənin poeziyasında vətənpərvərlik duyğuları təkə hiss səviyyəsində qalmır, həm də çağırış xarakteri daşıyır. O, oxucunu torpağa sahib çıxmağa, milli dəyərləri qorumağa səsləyir. Bu baxımdan onun şeirlərindəki vətən sevgisi həm lirizmin incəliyini, həm də qəhrəmanlıq ruhunun gücünü özündə birləşdirir:

*Qoruyun bu torpağı gözlərinizlə,
Yad ayaq toxunmaz müqəddəs yurda.
Hər qarış torpağın bir şəhid qanı,
Çiçək tək açılıb bahara dur da.*

Bu misralarda Vətəni qorumaq sadəcə vətəndaş borcu kimi deyil, həm də müqəddəs əmanət kimi dəyərləndirilir. Şairə torpağı qorumağı müqayisəvi poetik təsvirlərlə oxucunun qəlbinə yaxınlaşdırır: torpaq gözlərlə qorunacaq qədər dəyərlidir, çünki hər qarışı şəhid qanı ilə yoğrulub. Mahirə Nağıqızının poeziyasında Vətən sevgisi milli ruhun və emosional təsirin güclü vəhdətində təzahür edir. Onun misraları oxucunu yalnız duyğulandırmır, həm də milli şüurun möhkəmlənməsinə xidmət edir. Şairənin yaradıcılığında Vətən anlayışı torpağın müqəddəsliyi, millətin mənəvi bütövlüyü və xalqın gələcəyi ilə bağlı dərin simvolik mənə daşıyır. O, Vətəni həm doğma ana, həm də müqəddəs ocaq kimi təsəvvür edir. Bu, Azərbaycan poeziyasında klassikdən müasirə qədər uzanan ənənənin davamı olmaqla yanaşı, Mahirə Nağıqızının fərdi poetik üslubunda yeni çalarlar qazanır

Torpaq və şəhidlik motivi

Mahirə Nağıqızının şeirlərində torpaq mövzusu vətənpərvərlik duyğularının mərkəzində dayanır. Lakin bu torpaq yalnız coğrafi məkan yox, həm də şəhidlərin qanı ilə suvarılmış müqəddəs varlıqdır. Şairə üçün torpağın hər qarışı milli mübarizənin izlərini daşıyır. Bu səbəbdən o, şəhidlik motivinə xüsusi həssaslıqla yanaşır. Onun poeziyasında şəhid obrazı həm qəhrəmanlıq, həm də əbədilik rəmzi kimi təqdim edilir. Şəhidlər torpağın ruhuna qarışmış, xalqın gələcəyi üçün həyatlarını fəda etmiş müqəddəs varlıqlardır. Şairənin bir şeirində bu duyğular belə ifadə olunur:

*Torpağın altında uyuyan igid,
Sənin nəfəsidir dağlarda yellər.
Hər səhər günəş də sənə salamdır,
Hər axşam şəfəqdə boy atır ellər.*

Burada şəhidlər torpağın canlı ruhuna çevrilir, onların nəfəsi təbiətin bir parçasına – dağların yellərinə dönür. Bu, həm poetik romantizmin, həm də milli qəhrəmanlıq duyğusunun güclü təzahürüdür.

Mahirə Nağıqızı şəhidlərin adını əbədləşdirməyi, onların qanı ilə yoğrulmuş torpağı qorumağı müqəddəs borc hesab edir. Onun misralarında şəhidlərin xatirəsi xalqın gələcək yoluna işıq saçıran bir mayakdır:

*Qanıyla yazılıb azadlıq sözü,
Hər damla qanında min günəş doğar.
Şəhidin məzarı torpaq deyil ki,
O, xalqın qəlbində ucalan qalar.*

Şəhidlərin ölümü bir son deyil, əksinə, azadlıq yolunda yazılmış əbədi dastan kimi təqdim olunur. Onların qanı yalnız torpağa hopmur, həm də gələcək nəsillərin qəlbində milli ruhun alovunu yandırır. Şairənin yaradıcılığında şəhidlik motivi həm də milli həmrəylik çağırışıdır. O, xalqı torpağa sahib çıxmağa, şəhidlərin ruhunu əziz tutmağa dəvət edir. Beləliklə, Mahirə Nağıqızının poeziyasında torpaq və şəhidlik motivi vətən sevgisinin ən uca məqamlarından biri kimi dəyərləndirilir.

Milli kimlik və gələcək nəsillərə vəsiyyə

Mahirə Nağıqızının şeirlərində Vətən sevgisi yalnız keçmiş və bu günlə məhdudlaşmır. O, milli kimliyin qorunmasını gələcək nəsillərin üzərinə düşən müqəddəs vəzifə kimi təqdim edir. Şairənin poetik baxışında milli kimlik dil, tarix, adət-ənənə və torpaqla sıx bağlıdır. Onun fikrincə, bu dəyərləri qorumaq xalqın varlığını qorumaq deməkdir.

Şairə gələcək nəsillərə müraciət edərkən həm analıq qayğısını, həm də vətəndaşlıq məsuliyyətini ifadə edir. Onun misralarında bu mövzu daha çox vəsiyyət xarakteri daşıyır:

*Övladım, qoruyun bu ana yurdu,
Unutmayın dilin şirin ahəngin.
Əcdadın qoyduğu müqəddəs izi*

Silinməz yaddaşdan, qalar gələcək.

Bu bənddə milli kimliyin əsas dayaqları – dil, yaddaş və torpaq – gələcək nəsillərə əmanət kimi təqdim olunur. Şairə bu dəyərlərin qorunmasının xalqın mövcudluğu üçün vacibliyini vurğulayır. Mahirə Nağıqızının poeziyasında vəsiyyət motivi həm də ümidlə müşayiət olunur. O, gəncliyə inamını itirmir, əksinə, onların milli dəyərlərə sahib çıxacağına əminliklə yanaşır:

*Gəncliyim, sizsiniz sabahın nuru,
Sizdədir millətin bütün arzusu.
Əmanət torpağı qoruya-qoruya,
Qalxacaq göylərə azadlıq səsi.*

Burada gənclik yalnız gələcəyin varisləri deyil, həm də milli arzuların həyata keçiriciləri kimi təqdim olunur. Şairənin fikrincə, onların əlində olan Vətən əmanəti bütün xalqın taleyini müəyyənləşdirəcək.

Bundan başqa, Mahirə Nağıqızı milli kimliyi qorumağı yalnız vətən sevgisi ilə bağlamır, həm də mənəvi bütövlüyün əsası kimi dəyərləndirir. Onun poeziyasında bu məsələ həm tarixi yaddaşın yaşadılması, həm də milli ruhun gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Mahirə Nağıqızının poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatında vətənpərvərlik lirikasının gözəl nümunələrindən biridir. Onun şeirlərində Vətən sevgisi torpaq anlayışı ilə sıx bağlıdır və sadəcə bir hiss kimi deyil, milli kimliyin, tarixi yaddaşın, mənəvi bütövlüyün əsas dayacağı kimi təqdim olunur. Şairə torpağı müqəddəs ibadətqah, şəhidlərin qanı ilə yoğrulmuş əmanət və gələcək nəsillərə ötürüləcək miras kimi dəyərləndirir. Poeziyasında şəhidlik motivi xüsusi yer tutur. O, şəhidlərin adını əbədləşdirir, onların xatirəsini xalqın varlığının təməl sütunu kimi qələmə verir. Bu mövzu şairənin misralarında həm qəhrəmanlıq, həm də müqəddəslik rəmzi kimi canlandırılır.

Eyni zamanda, Mahirə Nağıqızı milli kimliyi qorumağın zəruriliyini vurğulayır. O, gələcək nəsillərə dilin, tarixin, adət-ənənələrin qorunmasını vəsiyyət edir və gəncliyi millətin sabahı kimi görür. Onun poeziyasında bu mövzu həm ümid, həm də çağırış xarakteri daşıyır. Beləliklə, Mahirə Nağıqızının şeirlərində Vətən sevgisinin poetik ifadəsi lirizmlə qəhrəmanlığın, emosional dərinliklə milli düşüncənin vəhdətində təzahür edir. Onun yaradıcılığı oxucunu yalnız duyğulandırmır, həm də milli şüurun möhkəmlənməsinə, vətənpərvərlik hisslərinin daha da güclənməsinə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev İ. *Azərbaycan poeziyasında vətənpərvərlik ənənələri*. Bakı: Elm və Təhsil, 2015.
2. Hüseynzadə R. *Müasir Azərbaycan qadın şairlərinin yaradıcılıq axtarışları*. Bakı: Təhsil, 2018.
3. Nağıqızı M. (2005). Seçilmiş əsərlər. Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
4. Nağıqızı M. *Seçilmiş şeirlər*. Bakı: Yazıçı, 2012.
5. Nağıqızı M. Vətənə həsr olunmuş nəğmələr. Bakı: Elm və Təhsil, 2018.
6. Məmmədova D. "Müasir Azərbaycan lirikasında vətən sevgisi." *Filologiya məsələləri*, №2, 2021.

**PATRIOTISM AND THE SPIRIT OF VICTORY IN MAHIRA NAGHIGIZI'S
POETRY
MAHİRƏ NAĞIQIZININ POEZİYASINDA VƏTƏN SEVGİSİ VƏ QƏLƏBƏ RUHU**

Cəmalə Həsənova

**Uzeyir Hajibeyli, 68, Baku, Azerbaijan, Azerbaijan State Pedagogical University,
English language teacher, ORCID 0009-0003-4958-3174**

Xülasə

Vətən Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ən çox önəm verdiyi, böyük məhəbbətlə yanaşdığı mövzulardan biridir. Bu isə tamamilə təbiidir. Çünki tarix boyu şairlərin ilk müraciət etdiyi mövzu da, əsas ilham mənbəyi də ana Vətən olmuşdur. Mahirə Nağıqızı isə bu ülvî hissini poeziyasında yaşadır, Vətənə sevgisini şeirlərində dilə gətirir. Onun poeziyası mövzu zənginliyi, ideya rəngarəngliyi və dərin məzmunu ilə seçilir. Mahirə Nağıqızının əsərlərində milli ruhun ucaldılması, milli kimliyə bağlılığın möhkəmləndirilməsi mühüm yer tutur. O, vətən sevgisini, yurdun bütövlüyünü, toxunulmazlığını, müstəqilliyini və azadlığını dəfələrlə vurğulayaraq, doğma torpaqlarımızı vəsf edir. Ermənilərin əsrlərdir davam edən işğalçılıq siyasəti, Qarabağın uzun illər düşmən tapdağı altında qalması, yurdumuzun talan edilməsi şairin qəlbində dərd və kədər doğursa da, ümitsizlik deyil, mübarizlik aşılayır. O, vətəni və xalqı əyilməzliyə, məğrurluğa, müstəqil mövqeyini qorumağa səsləyir. Mahirə Nağıqızının “Sən döyüşə hazır ol” şeiri də məhz xalqı bir amal ətrafında birləşməyə, düşməyə qarşı vahid mövqedən çıxış etməyə çağıran bir səfərbərlik manifestidir. Bu şeirdə Azərbaycan əsgərinin rəşadəti, məğlubedilməzliyi böyük inamla tərənnüm olunur, xalqın qəlbində əbədi torpaqlarımızın azad ediləcəyinə olan dərin güvən ifadə edilir:

Azərbaycan əsgəri, yolun Şuşaya gedər,

O yürüşün naminə son döyüşə hazır ol!

İntizarda Laçındı, Zəngiləndi, Kəlbəcər,

Pir görüşün naminə, son döyüşə hazır ol!

Sən vətənin gücüsən, vətənin əsgər oğlu,

Vətən həya çağırmaz, haraylamaz hər oğlu.

Qızlar gül-çiçəyiylə süslər müzəffər oğlu,

O gəlişin naminə, son döyüşə hazır ol!

44 günlük Vətən müharibəsi zamanı bu misralar hər bir Azərbaycan əsgərinin devizinə çevrilmiş xalqımızı qələbədən-qələbəyə aparan mənəvi güc oldu. Azərbaycan xalqı və onun

igid övladları zülmə, işğalçılığa və erməni vandalizminə son qoydu. Bu müqəddəs amal təkcə fərdlərin deyil, bütöv bir millətin arzusu kimi gerçəkləşdi. Bu möhtəşəm zəfər bütün Azərbaycan xalqı kimi, Mahirə Nağıqızı üçün də böyük sevinc mənbəyi oldu, onun qəlbinə yeni vətənpərvərlik mövzulu şeirlər yazmaq ilhamı verdi.

Açar sözlər: poeziya, misralar, Vətənə sevgi, Azərbaycan əsgəri

Abstract

Homeland is one of the topics that Mahira Naghigizi attaches the most importance to and approaches with great love in her work. This is completely natural. Because throughout history, the first topic addressed by poets and the main source of inspiration has been the motherland. Mahira Naghigizi keeps this sublime feeling alive in her poetry, expressing her love for the homeland in her poems. Her poetry is distinguished by its richness of subject matter, diversity of ideas and deep content. The exaltation of the national spirit and strengthening of attachment to national identity occupy an important place in Mahira Naghigizi's works. She repeatedly emphasizes love for the homeland, the integrity, inviolability, independence and freedom of the homeland, and praises our native lands. Although the centuries-long occupation policy of the Armenians, the fact that Karabakh has been under the enemy's control for many years, and the plundering of our homeland cause pain and sadness in the poet's heart, it instills not despair but fighting spirit. She calls on the homeland and people to be steadfast, proud and protect their independent position. Mahira Naghigizi's poem "Be Ready for War" is a mobilization manifesto calling on the people to unite around a common cause and to take a united stand against the enemy. This poem celebrates the bravery and invincibility of the Azerbaijani soldier with great confidence, expressing the deep confidence in the hearts of the people that our eternal lands will be liberated:

Azərbaycan əsgəri, yolun Şuşaya gedər,

O yürüşün naminə son döyüşə hazır ol!

İntizarda Laçındı, Zəngiləndi, Kəlbəcər,

Pir görüşün naminə, son döyüşə hazır ol!

Sən vətənin gücüsən, vətənin əsgər oğlu,

Vətən haya çağırmaz, haraylamaz hər oğlu.

Qızlar gül-çiçəyiylə süslər müzəffər oğlu,

O gəlişin naminə, son döyüşə hazır ol!

During the 44-day Patriotic War, these verses became the motto of every Azerbaijani soldier and became the moral force that led our people from victory to victory. The Azerbaijani people and their brave sons put an end to oppression, occupation and Armenian vandalism. This sacred deed came true not only as a dream of individuals, but also of an entire nation. This magnificent

victory was a source of great joy for the entire Azerbaijani people, as well as for Mahira Naghigizi, inspiring her to write new patriotic poems.

Keywords: poetry, verses, love for the Motherland, Azerbaijani soldier

LEXICAN OF MAHIRE NAGIGIZI'S ARTISTIC WORKS: DIALECTISMS
MAHIRE NAGIGIZI'NİN SANATSAL ESERLERİNİN LEKSİKASI: ŞİVE
SÖZLER
MAHİRƏ NAĞIQIZININ BƏDİİ ƏSƏRLƏRİNİN LEKSİKASI:
DİALEKTİZMLƏR

Həcər Hüseynova

Filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, MMU
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

Xülasə

Bir millətin varlığı, kimliyi, keçdiyi şərəfli tarixi yolu digər mənəvi dəyərlərlə yanaşı, həm də onun ana dilinin saflığının qorunması, onun duruluğunda, dərin məna qatında, çoxçalarlığında ehtiva olunur. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ürəkləri rıqqətə gətirən, sehləyən, məhəbbət və nəvazişlə bəzənmiş, ecazkar ana obrazını tərənnüm edən şeirlər önəmli yer tutduğu kimi, ana dilinə həsr etdiyi bədii əsərləri də mühüm yer tutur. Misal olaraq "Ana dilim" şeirini nümunə göstərə bilərik. Ana dilimizin saflığının qorunması, onun zəngin leksikasıdan istifadə edib, dünyaya yaymaq hamımızın vəzifəsi olduğunu bir daha xatırladan Mahirə Nağıqızının şeir ilə bir daha dilimizə nə qədər bağlı olduğunu, nə qədər sevgi duyduğunun şahidi oluruq.

Mahirə Nağıqızının bədii əsərləri milli-mənəvi dəyərlərə, xalq danışığı dilinə və folklor elementlərinə əsaslanan zəngin dil materialı ilə seçilir. Onun leksikasında işlənən dialektizmlərobrazların fərdiliyini əsaslandırır, mətnə üslubi rəngarənglik və realizm qatır. Məqalədə Mahirə Nağıqızının müxtəlif şeirlərindən seçilmiş parçalarda işlənmiş dialektal leksika nümunələrinin lüğəvi mənası, semantik sahəsi, funksional rolu təhlil edilmişdir. Dialektizmlərin regional mənsubiyyəti və kontekstdə daşdığı emosional yük izah olunmuşdur. Müəllifin əsərlərində dialektizmlərin folklorla və yerli etnoqrafik ünsürlərlə vəhdəti milli kimliyin qorunması baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Araşdırma nəticəsində dialektizmlərin Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında yalnız üslubi vasitə deyil, həm də milli-mədəni kod funksiyası daşdığı sübut olunur.

Açar sözlər: dialektizm, leksik təhlil, üslubiyyat, milli dəyər, etnoqrafiya

Summary

The existence, identity, and glorious historical path of a nation, along with other spiritual values, are also contained in the preservation of the purity of its native language, its purity, deep meaning, and multifacetedness. Just as the poems that move the heart, enchant, are adorned with love and tenderness, and glorify the image of a wonderful mother, occupy an important place in Mahire Nagigizi's creativity, so do the artistic works she dedicates to her native language. As an example, we can cite the poem "Mother's Language". With the poem of Mahire Nagigizi, which once again reminds us that it is our duty to preserve the purity of our native language, to use its rich lexicon, and to spread it to the world, we once again witness how much she is attached to our language and how much love she feels.

Mahira Naghigizi's artistic works are distinguished by their rich linguistic material based on national-spiritual values, folk colloquialisms and folklore elements. The dialectisms used in her

lexicon substantiate the individuality of the images, add stylistic diversity and realism to the text. The article analyzes the lexical meaning, semantic field, and functional role of dialectal lexical examples used in selected excerpts from various poems of Mahira Naghigizi. The regional affiliation of dialectisms and the emotional load they carry in the context are explained. The unity of dialectisms with folklore and local ethnographic elements in the author's works is of particular importance in terms of preserving national identity. As a result of the research, it is proven that dialectisms in Mahira Naghigizi's creativity are not only stylistic means, but also carry the function of a national-cultural code.

Keywords: dialectism, lexical analysis, stylistics, national value, ethnography

Özet

Bir milletin varlığı, kimliği ve şanlı tarihi yolu, diğer manevi değerlerinin yanı sıra, ana dilinin saflığını, derin anlamını ve çok yönlülüğünü korumakla da mümkündür. Yüreği harekete geçiren, büyüleyen, sevgi ve şefkatle bezenmiş, harika bir anne imgesini yücelten şiirler Mahire Nagigizi'nin yaratıcılığında önemli bir yer tuttuğu gibi, ana diline adadığı sanatsal eserler de aynı şekilde önemli bir yer tutar. Örnek olarak "Ana Dili" şiirini verebiliriz. Ana dilimizin saflığını korumanın, zengin söz dağarcığını kullanmanın ve dünyaya yaymanın görevimiz olduğunu bir kez daha hatırlatan Mahire Nagigizi'nin şiiriyle, dilimize ne kadar bağlı olduğunu ve ne kadar sevgi duyduğunu bir kez daha görüyoruz.

Mahira Naghigizi'nin sanatsal çalışmaları, ulusal-manevi değerlere, halk deyimlerine ve folklorik unsurlara dayanan zengin dilsel malzemesiyle öne çıkar. Sözlüğünde kullanılan lehçeler, imgelerin özgünlüğünü destekler, metne üslup çeşitliliği ve gerçekçilik katar. Makale, Mahira Naghigizi'nin çeşitli şiirlerinden seçilmiş alıntılarda kullanılan lehçe örneklerinin sözcüksel anlamını, semantik alanını ve işlevsel rolünü analiz etmektedir. Lehçelerin bölgesel aidiyeti ve bağlam içinde taşıdıkları duygusal yük açıklanmaktadır. Yazarın eserlerinde lehçelerin folklorik ve yerel etnografik unsurlarla bütünleşmesi, ulusal kimliğin korunması açısından özel bir önem taşımaktadır. Araştırma sonucunda, Mahira Naghigizi'nin yaratıcılığındaki lehçelerin yalnızca üslupsal araçlar değil, aynı zamanda ulusal-kültürel bir kod işlevi de taşıdığı kanıtlanmıştır.

Anahtar kelimeler: lehçecilik, sözcüksel analiz, üslup, ulusal değer, etnografya

Giriş:

Bir millətin varlığı, kimliyi, keçdiyi şərəfli tarixi yolu digər mənəvi dəyərlərlə yanaşı, həm də onun ana dilinin saflığının qorunması, onun duruluğunda, dərin mənə qatında, çoxçalarlığında ehtiva olunur. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ürəkləri rıqqətə gətirən, sehlrləyən, məhəbbət və nəvazişlə bəzənmiş, ecazkar ana obrazını tərənnüm edən şeirlər önəmli yer tutduğu kimi, ana dilinə həsr etdiyi bədii əsərləri də mühüm yer tutur. Misal olaraq “Ana dilim” şeirini nümunə göstərə bilərik. Ana dilimizin saflığının qorunması, onun zəngin leksikasından istifadə edib, dünyaya yaymaq hamımızın vəzifəmiz olduğunu bir daha xatırladan Mahirə Nağıqızının şeirilə bir daha dilimizə nə qədər bağlı olduğunun, nə qədər sevgi duyduğunun şahidi oluruq.

Mahirə Nağıqızının zəngin bədii söz yaradıcılığında da onun təbiətin, cəmiyyətin və idrakın ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarının poetik anlamını, dərin fəlsəfi fikir yükünü daşıyan bədii

əsərləri də diqqəti cəlb edir. Yaradılışdan bu günədək bəşər övladının keçdiyi ömür yolunun mənasını açan, sirlərlə dolu kainatın möcüzələrinə işıq salan bu poeziya nümunələri şairin öz oxucusu ilə güclü təsir bağışlayır və insanı dünyanı dərk etməyə, onun var-dövlətinə, şən-şöhrətinə uymamağa, həyatın enişli-yoxuşlu yollarında yıxılmamağa, ağla və idraka arxalanmağa çağırır edir. Belə əsərlərinə nümunə olaraq: “Dünyanın”, “Qızılgül üçün ovutma”, “Ömrün pillələri”, “Qul olanın”, “Görünür” və başqalarını göstərə bilərik.

Mahirə Nağıqızının zəngin, çoxçalarlı, çox geniş bədii yaradıcılığında Azərbaycan, onun füsunkar təbiəti, tarixi taleyi, başı bəlalər çəkmiş xalqımızın minilliklər boyu çətin sınaqlara məruz qalması və bu sınaqlardan uğurla çıxması kimi məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Vətən, yurd həsrətilə yaşayan soydaşlarımızın nisgili, harayı, öz elindən-obasından didərgin düşən həmvətənlərimizin doğma yurdlarına qayıtmaq istəyi şairin bədii dünyasının prioritet mövzusa çevrilir. Şairin bu arzusu, istəyi təbiətlə insanın daxili vəhdətindən, harmoniyasından yaranan milli və bəşəri duyğuların tərçümanına çevrilərək bir bütövlük yaratmışdır. Mahirə Nağıqızının bu tip bədii əsərlərinə nümunə olaraq “Azərbaycanım”, “Salam olsun”, “Tarix yazan əsgər”, “Şəhid anasına məktub”, “Cəbhəyə məktub”, “Yazan”, “Suşa məscidində azan”, “Millətin bağrında bitən il”, “İsmlənən dua”, “Yaraşır”, “Xoş görüşmüşük”, “Xeyir-dua” və başqalarını göstərmək olar. Bu şeirlərə nəzər yetirəndə görürük ki, Azərbaycan ədəbiyyatının əbədi və əzəli mövzusu olan ana məhəbbətinin böyüklüyü, müqəddəsliyi, paklığı, əvəzolunmazlığı Mahirə Nağıqızının bədii yaradıcılığında əsas xəttə çevrilir. Şairin hər bir mısrasında ana nəvazişinin istisində qızınan övlad qəlbinin hərarətini, sevgisini, üzündə o müqəddəs varlığın çöhrəsindən nur alan təbəssümünü və böyük həyat eşqini, qurub-yaratmaq əzmini, gələcəyə inam hissini görürük.

Prof.Mahirə Nağıqızının əsərlərindəki təbiilik, canlılıq özünü bu əsərlərin leksik sistemində də göstərir. Həmin leksik vahidlərin sırasında dialektizmlər yerli, milli koloriti əks etdirmək və hisslərin səmimi ifadəsi baxımından xüsusilə diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda şairin leksik fondunun zənginliyini, xalq dilinə və ədəbiyyatına bağlılığını əks etdirir.

Mahirə Nağıqızının bədii əsərlərinin leksik sistemində neologizmlər, arxaik sözlər və s.lə yanaşı, kifayət qədər dialekt və şivə sözlərinə rast gəlmək mümkündür. Şair öz bədii əsərlərində çox zəngin mənası olan, tarixi aspektdən, eyni zamanda müasir dövrdə əhəmiyyətli mənə kəsb edən dialekt və şivə sözlərindən istifadə etmişdir.

Yığıla bilmədim mən day durandan,
Elə bilməyin bu ömür payıydı.
Evdə yıxılmağa yer yoxdu, dörd yan
Fərməşdi, taxçaydı, tək çarpayıydı (1, s. 47).

Fərməş — dialekt söz olub, Şəki,Lerik ərazisində çox işlənir. Yoğan-döşəyi yığmaq üçün gözəmək məqsədilə ilgəklər tikilmiş yarım metr hündürlükdə, 1,2 metr enində, iki metr uzunluğunda bəzək vurulan. Fərməş sözünün yerində bəzi dialekt və şivələrinə məfrəş sözündən istifadə olunur (3, s.35).

Danışdım, ürəyim dolu,
Xan olan qismətin qulu,
Mahirə çıxdığı yolu,
Aratdayıb dönən dünya (11, s.118).

Aritdamağ — Qərb qrup şivələrimizdə, eyni zamanda Quba və Xaçmaz ərazisində işlənən dialekt söz qrupuna daxildir. Təmizləmək, paklasdırmaq deməkdir (3, s.11).

Türk türkün qədrin bilməsə,
Haya, *havara* gəlməsə,
Turkmanın qəlbi gülməsə,
Köyüm kərkükdə hocam (11, s.151).

Havar — dialekt söz olub, Şahbuz və Şərur dialektində, səs mənasında işlənir(3, s.51).

Özün *manşır layıb* bu yeri-yurdu
Umud kərpicinnən tikdin bu damı
Gəlib-gəlməsən də burda qalacam,
Ay allah adamı ,allah adamı (11, s.148).

Manşır layıb — dialekt söz olub Cəbrayıl, Gədəbəy, Kürdəmir, Qazax, Tovuz, Bərdə dialekt və şivələrində işlənməkdədir. Bir şeyin yerini, səmtini və başqa cəhətlərini bələdləmək, nişanlamaq mənasında işlənir. Burda da yeri-yurdu nizamlamaq mənasında işlənir (3, s.223).

Nələr eyləsən də *qahmardı* sənə,
Bir az da qürurla nənə gülərdi.
Bir acı sözü də qıymazdı sənə,
Əlini bizlərə silkələyərdi (11, s.19).

Qahmar — Qazax, Salyan, Tovuz dialekt və şivələrində tərəfdar çıxmaq mənasında işlənir(3, s.102).

Ucsuz qıpçaq çöllərindən havalandın,
Qədim Oğuz ellərindən havalandın,
Qopuzumun tellərindən havalandın,
Sənlə atdım *qaramatı*, ana dilim,
Dədəm- babam amanatı, ana dilim (11, s.190).

Nümunədə işlənmiş *qaramat* sözü dialekt sözdür. Qax, Qazax, Salyan dialekt və şivələrində işlənir. Qaxda bu söz qəm, kədər mənasında Qazax, Salyanda isə qəmli, kədərli mənasında işlənir (3, s.334).

Haqq-ədalət *qalaçası*, səngəri,
Duz yoludur-taleyinin misgəri,
Millətinin,rəhbərinin əsgəri,
Adın-sanın layağıdır qardaşım (12, s.17).

Qalaça — Füzuli dialektində kaha(mağara)mənasın da işlənir(3, s.338).

Beləcə il ötdü, nəsil dəyişdi.
Alova çevrildi *öləziyə*n şəm(10, s.57).

Öləzimək — Salyan, Tovuz dialektində sönən, sönməkdən olan mənasında işlənir (3, s.178).

Uzaq -uzaq yollar keçib gəlmişik,
Adlarını ünvan seçib gəlmişik.
Busatına şərbət içib gəlmişik,
Hər ikisi *murazındam* yarisin (12, s.48).

Muraz — murad, arzu, istək deməkdir.Gədəbəy, Tovuz dialektində hal-hazırda muraz formasında işlənməkdədir. Məsələn, hamı murazına çatsın, yəni hamı muradına çatsın deməkdir(3, s.445).

Sən çox ucadasan,haradayam mən.
Ruhumla, fikrimə yanıdayam mən.
Ayağım gəlmədi yanına gələn,
Qismət, *yığbalımdan* necə ayrılıım? (12, s.26)

Yığbal — qərb dialektlərində iqbal sözü bu cür tələffüz edilir, ərəb mənşəlidir, istiqbal sözü ilə yaxın mənalı sözdür(18, s.44).

Orxonlardan üzü bəri yazın qalıb,
Altaylardan Balkanlara izin qalıb,
Çox dillərdə *rəddin* qalıb, *rizin* qalıb,
Qurdnan görər qiyamatı, ana dilim,

Dədəm-babam amanatı, ana dilim (11, s.190).

Riz sözü cənub dialektində işlənir. Xüsusən Lənkəran zonasında cızıq,iz mənasında işlənir. *Rədd* dialekti isə Kürdəmir, Yardımlı, Tərtər, Bərdə, Qafan ərazisində iz, zolaq mənasında işlənir (3, s.488).

Ozan gərək saz götürüb öyəsi,
Söz acızdi gördüyünü deyəsi.
Burda sənsən yer üzünün yiyəsi,
Göy tanrının, yer sənindir, xınalıq (11, s.124).

Ozan — Şamaxı dialektində işlənən söz olub, şeir deyən adamlara deyilir (3, s.167).

Aparılmış araşdırmalar göstərir ki, Mahirə Nağıqızının bədii yaradıcılığında dialektizmlər sadəcə, lüğəvi element deyil, eyni zamanda, milli-mədəni kimliyin bədii ifadəsidir. Onun bədii əsərlərində işlənmiş dialekt sözləri əsərlərin dilini daha canlı, təbii təqdim etməyə, oxıcıda inandırıcılıq yaratmağa xidmət edir. Dialektizmlər həmçinin Azərbaycan dilinin zənginliyini və bölgələrin dil xüsusiyyətlərini də nümayiş etdirir.

Müəllifin bu elementlərdən ustalıqla istifadə etməsi onun xalq dilinə bağlılığını, milli dəyərlərə hörmətini və bədii üslubunu formalaşdıran mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir. Nəticə etibarilə, Mahirə Nağıqızının əsərlərinin orijinallığını, təbiiliyini, xalq dilinə yaxınlığını ifadə edən dialektizmlərin istifadəsi həm ədəbi-estetik, həm də dilçilik baxımından tədqirəlayıq nümunələrdir və tədqiqat baxımından dəyərli material verir.

Çağdaş dövrdə yaranan hər bir bədii əsər gələcəkdə bu günümüzün tarixi mənzərəsi, ədəbi dilin səviyyəsi haqda məlumatların tədqiqi üçün mənbə rolunu oynayacaq. Mahirə Nağıqızının bədii əsərləri də, inanırıq ki, dönə-dönə tədqiq ediləcək. Buna görə də bu əsərlər bizim keçmişimizlə gələcəyimiz arasında körpü misalındadır. Babalarımızın leksikasını gələcək nəsillərə ötürən ən etibarlı mənbələrdir. Müdriklərin dediyi kimi, keçmişini bilməyənin gələcəyi də olmaz.

Qədim dil elementlərini qoruyan dialektizmlər yaradıcı insanların əsərlərini bəzəyən dil vahidləri olduğu kimi, həm də qədim tariximizi, babalarımızın ruhunu yaşadan tarixi faktlardır. Bu dil vahidlərinin həm bədii ifadə vasitəsi kimi, həm yazıçının leksikasının tərkib hissəsi kimi, həm də xalqımızın tarixini yaşadan elementlər kimi hər zaman tədqiqə ehtiyacı var.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti.Q.Ş.Kazımov, S.M.Behbudov; Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Bakı: Şərq- Qərb, 2007.-568 s.
- 2.Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I,II,III,IV. Bakı, Azərb, SSR EA-nın nəşri. 1966(565), 1980 (576), 1983(555), 1987(541).
- 3.Azərbaycan ədəbi dili tarixi dörd cildə V.Aslanov, S.Mehdiyeva, S.Əlizadə, A.Əlizadə; AMEA Nəsimi ad. Dilçilik İnstitutu I c.Bakı: Şərq-Qərb, 2007. -478 s.
- 4.Əzizov E.Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası.Bakı.BDU.1999. -354 s
5. Cəfərov S. -Müasir Azərbaycan dili (leksika).Bakı-1970. Maarif, -234s
- 6.Hüseynova Mahirə Nağıqızı. Lövbər adam.Bakı:ADPU, 2022, -255s
- 7.Hüseynova Mahirə Nağıqızı. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU, 2020, -412s
- 8.Hüseynova Mahirə Nağıqızı. Ruhuna beşiksə tanı vətəndir. Bakı: 2017,328s
- 9.Hüseynova Mahirə Nağıqızı. Salam olsun. Bakı: ADPU-2020,144s
- 10.Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: Maarif.1987. -308s.
- 11.Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: Nurlan.2008, -442s.
- 12.Xələfova S. Azərbaycan lüğətlərində arxaik sözlər. Nam.dissert.Bakı: 2008. -33 s

THE MOTHER THEME IN MAHIRE NAGHIGIZI'S CREATIVE WORK

MAHIRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA ANA MÖVZUSU

Nəzrin Tahir qızı İsmayılova

ADPU, Filologiya fakültəsi, müəllim

Orcid ID: 0000-0002-4565-9664

Xülasə

Mahirə Nağıqızı müasir Azərbaycan poeziyasında çağdaş yanaşma və klassik ənənələri birləşdirən görkəmli şairələrdən biridir. Onun yaradıcılığı həm mövzu, həm də forma baxımından zəngin və çoxşaxəlidir. Şairənin əsərlərində vətənpərvərlik, sevgi, insan və zaman, həyat fəlsəfəsi, qocalıq və övlad-ana münasibətləri kimi müxtəlif motivlər işlənir. Amma yaradıcılığının mərkəzində ana obrazı dayanır.

Ana mövzusu şairənin digər mövzuları ilə də iç-içədir. Sevgi lirikasında övlad-ana münasibəti ilə bağlı ideyalar birləşir; həyat fəlsəfəsi və zaman motivləri ilə ana obrazı daha dərin mənalar qazanır. Mahirə Nağıqızının şeirlərində emosional ifadələr balanslaşdırılmışdır, bu isə əsərlərin həddindən artıq sentimental olmasının qarşısını alır və oxucuya səmimi, təsirli bir təcrübə verir.

Açar sözlər: müasir Azərbaycan poeziyası, ana obrazı, analıq mövzusu, lirika, fədakarlıq, poetik üslub, sevgi, həyat fəlsəfəsi, simvolizm.

834

Özet

Mahirə Nağıqızı, çağdaş Azərbaycan şiirində, klasik şiir geleneği ile modern yaklaşımları birleştiren önemli bir şaire olarak öne çıkar. Onun şiirlerinde çeşitli temalar işlenir: vatan sevgisi, aşk, insan ve zaman, hayat felsefesi, yaşlılık ve anne-çocuk ilişkileri. Ancak, eserlerinde merkezi tema her zaman annedir.

Anne teması, şairin diğer temalarıyla iç içe geçer. Aşk şiirlerinde anne-çocuk ilişkisi ile ilgili fikirler birleşir; yaşam felsefesi ve zaman motifleri ile anne figürü daha derin anlamlar kazanır. Duygusal ifadeler dengelenmiş olup, eserlerin aşırı sentimental olmasının önüne geçer ve okuyucuya samimi, etkileyici bir deneyim sunar.

Anahtar kelimeler: modern Azerbaycan şiiri, anne figürü, annelik teması, lirik şiir, fedakârlık, şiirsel üslup, sevgi, yaşam felsefesi, sembolizm.

Summary

Mahira Naghigizi is one of the prominent contemporary Azerbaijani poets who successfully merges classical literary traditions with modern poetic approaches. Her poetry covers a wide range of themes, including patriotism, love, reflections on human life and time, philosophical insights, aging, and mother-child relationships. Nevertheless, the central theme throughout her works is the figure of the mother.

The theme of motherhood intertwines with other motifs in her work. In love lyrics, ideas about the mother-child relationship merge with reflections on life and time, adding depth to the mother figure. Emotional expressions are carefully balanced, preventing excessive sentimentality while offering readers a genuine and impactful experience.

Keywords: contemporary Azerbaijani poetry, mother figure, motherhood theme, lyric poetry, sacrifice, poetic style, love, philosophy of life, symbolism.

Annotasiya. Bu məqalə Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ana mövzusunun poetik ifadələrini araşdırır. Şairənin şeirlərində analıq sevgisi, övladla ana arasındakı emosional bağlılıq və həyat fəlsəfəsi poetik vasitələrlə təsvir olunur. Məqalədə şairənin dil və üslub xüsusiyyətləri, simvol və metaforaların istifadəsi, həmçinin ana obrazının müxtəlif poetik təqdimatı təhlil edilir. Əsərlərdəki emosional və estetik təsirin oxucu ilə əlaqəsi və müasir Azərbaycan poeziyasında ana motivinin əhəmiyyəti vurğulanır.

Aktuallıq. Ana motivi Azərbaycan ədəbiyyatında klassikdən müasir dövrə qədər əhəmiyyətini qoruyub saxlamışdır. Mahirə Nağıqızının əsərlərində bu mövzu yenilikçi poetik vasitələrlə təqdim olunur. Analıq, sevgi və fədakarlıq kimi dəyərlərin poetik ifadəsi müasir oxucu üçün də aktualdır, çünki bu, insanın emosional dünyasını və ailə-məişət münasibətlərini əks etdirir. Belə araşdırmalar Azərbaycan poeziyasında ana obrazının davamlı inkişafını və onun universal poetik əhəmiyyətini göstərir.

Metod. Məqalədə analitik-lingvistik və poetik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir. Şairənin şeirlərində ana motivinin işlənmə xüsusiyyətləri semantik və leksik analiz yolu ilə müəyyənəşdirilmişdir. Həmçinin, metafora, simvolizm, epitet və ritmik strukturların şeirin emosional və estetik təsirinə təsiri araşdırılmışdır. Analiz həm şairənin fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətlərini, həm də ümumi poetik kontekstdə Azərbaycan poeziyasındakı yerini göstərmək üçün aparılmışdır.

Giriş. Azərbaycan poeziyası zəngin mövzuları və incə poetik üslubu ilə seçilir. Ədəbiyyatımızda ana obrazı hər zaman xüsusi mənə daşıyıb. Xalq ədəbiyyatından başlayaraq klassik şeirimizdə, müasir poeziyada ana sevgisi və analıq məhəbbəti ən müqəddəs dəyərlər sırasında göstərilib. Bu ənənəni davam etdirən şairlərdən biri də Mahirə Nağıqızıdır.

Mahirə Nağıqızı çağdaş poeziyada səmimiyyəti, duyğuların incə təsviri və həyatı mövzulara toxunması ilə fərqlənir. Onun şeirləri oxucunu düşünməyə vadar etməklə yanaşı, həm də duyğulandırır. Şairənin yaradıcılığında ana obrazı xüsusi yer tutur. Bu obraz bir tərəfdən şəxsi həyat təcrübəsindən doğur, digər tərəfdən isə ümumbəşəri dəyərlərin ifadəsinə çevrilir.

Mahirə Nağıqızının poeziyası çoxşaxəlidir. O, insan qəlbinin ən incə duyğularını təsvir etməyi bacarır. Şairənin yaradıcılığında bir neçə əsas istiqamət var:

- Vətən mövzusu
- Sevgi lirikasına aid şeirlər
- Həyat fəlsəfəsi
- Ana mövzusu

Şairənin dili sadədir, lakin bu sadəlikdə dərin bir lirizm gizlənir. O, xalq dilinin təbii ifadələrindən, deyimlərdən, bədii təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə edir.

Şairənin yaradıcılığında əsas mövzular çoxşaxəlidir: insan və zaman, sevgi, vətənpərvərlik, qocalıq, taleyin sınaqları, övlad-ana münasibətləri və s. Lakin diqqət çəkən xüsusiyyət odur ki, bu mövzular çox zaman bir-biri ilə iç-içə işlənir. Məsələn: sevgi lirikasında ana mövzusu övladlıq borcu ilə bağlı ideya ilə birləşir. Onun şeirlərində simvolik poetika uğurla tətbiq olunmuşdur:

- Həyat və zaman obrazları (saçların ağarması, günəş, daş) metaforik vasitələrlə təqdim olunur.

- Sevgi və ailə motivləri konkret təsvirlərlə deyil, poetik simvollarla işlənir. Bu, onun yaradıcılığına daha çox universallıq verir.

Onun yaradıcılığı həm klassik Azərbaycan ədəbiyyatının ənənələrinə, həm də müasir poeziya üslubuna bağlıdır. Mahirə Nağıqızı:

- Klassik lirizm ənənəsini qoruyur.
- Müasir poetik cəhətlərdən – qısa misralar, sərbəst ölçü və səs tonunun dəyişkənliyindən istifadə edir.
- Bu vəhdət onun şeirlərini həm oxunaqlı, həm də aktual edir.

Şairə oxucu ilə birbaşa dialoq yaradır: sanki hər bir şeir fərdi oxucuya müraciətdir. Bu xüsusiyyət onun şeirlərini daha canlı və səmimi edir. Oxucu həm övlad, həm gənc, həm də valideyn kimi müxtəlif baxış bucaqlarından şeiri qavrayır.

Mahirə Nağıqızının poeziyasında ana mövzusu xüsusi yer tutur və şairənin yaradıcılığının mərkəzi ideyalarından biridir. Onun əsərlərində ana obrazı yalnız övladın qayğısını göstərən şəxs kimi deyil, həm də həyatın mənası, fədakarlığın və sevginin simvolu kimi təqdim olunur. Şairə ananı müxtəlif poetik vasitələrlə təsvir edir: daş, günəş, ağarmış saçlar kimi simvollar vasitəsilə zamanın, zəhmətin və fədakarlığın şahidi kimi göstərir.

Ana mövzusu Mahirə Nağıqızının şeirlərində həm şəxsi, həm də ümumbəşəri ölçüdə işlənir. Şairə övladın anaya borcunu, sevgisini, həsrətini və qayğıya ehtiyacını poetik dillə ifadə edir. Məsələn, şairənin “Anama” və “Nazlı, sən!” kimi şeirlərində ana-övlad münasibətləri səmimi, lirizm dolu bir üslubla təqdim olunur. Hər bir misra oxucuda emosional rezonans yaradır, analıq sevgisinin əvəzsizliyini və müqəddəsliyini vurğulayır.

Ana mövzusu şairənin digər mövzularıyla da iç-içə işlənir. Sevgi lirikasında, həyat fəlsəfəsi ilə bağlı əsərlərdə, qocalıq və zaman motivləri ilə birlikdə ana obrazı daha da mənalı olur. Bu, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığını həm fərdi təcrübəyə, həm də ümumbəşəri dəyərlərə bağlayır.

Yaradıcılıqda ana mövzusu həm də dil və üslub vasitələri ilə zənginləşdirilir. Mahirə Nağıqızı metaforalar, epitetlər və simvollar vasitəsilə ananın obrazını dərinləşdirir. Məsələn, saçların ağarması ömrün keçdiyini, daşın sərtliyi dözümlü, günəş isə həyatın mənbəyini simvollaşdırır. Bu poetik vasitələr onun şeirlərinə həm vizual, həm də emosional təsir verir:

“Onun daş nağılı” – Burada ana obrazı daş simvolu ilə təqdim olunur. Daşın sərtliyi, dözümlü, möhkəmliyi ananın ömür yolu ilə paralel aparılır.

“Nazlı, sən!” – Ana övladına müraciətlə onun hər nazını, hər şıltaqlığını sevgi ilə qəbul edir.

“Borcu” – Şairə övladın anaya borcunu poetik dillə izah edir. Bu borc heç vaxt ödənilmir.

“Anama” – Birbaşa müraciət formasında yazılmış bu şeir ən lirizm dolu nümunələrdəndir.

“Saçların balladası” – Ananın saçlarının ağarması ömür yolunun, çəkilən zəhmətin simvolu kimi verilir.

“Qocalma, Ana” – Övladın arzusu: ana heç vaxt qocalmasın.

“Göz yaşadı ‘Kərəmi’” – Ananın göz yaşları yalnız şəxsi deyil, bütün anaların taleyinin ifadəsidir.

“Yığiram” – Ananın topladığı xatirələr, sevgi və qayğı poetik dillə təsvir olunur.

“Sənsən” – Ana həyatın dayacağı, yol göstərən işıq kimi təqdim olunur.

“Anam üçün Gün” – Ana günəşlə eyniləşdirilir.

Şairənin yaradıcılığı bütövlükdə lirizmlə, səmimiyyətlə seçilir. O, Azərbaycan poeziyasında ana məhəbbətinin ən təsirli ifadəçilərindən biridir.

837

Nəticə. Ana mövzusu Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında həm şəxsi, həm də ümumbəşəri ölçüdə işlənir. Şairə oxucunu övlad-ana münasibətlərini dərinlən qavramağa, analığın müqəddəsliyini dərk etməyə vadar edir. Emosional və lirizm dolu şeirlər, metaforalar, epitetlər və poetik ritm vasitəsilə ana obrazının dəyəri, fədakarlığı və əvəzsizliyi vurğulanır.

Beləliklə, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı ana mövzusunda səmimiyyət, lirizm və emosional dərinlik ilə seçilir. Onun şeirlərində ana obrazı yalnız ailənin mərkəzi simvolu deyil, həm də insanın həyat yolunu, fədakarlığını və sevgi anlayışını əks etdirən universal poetik bir obraz kimi təqdim olunur.

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva, S. (2015). Müasir Azərbaycan poeziyasında ana motivi və Mahirə Nağıqızı. Bakı: Elm nəşriyyatı.
2. Həsənov, T. (2020). Mahirə Nağıqızı və analıq mövzusunda poetik ifadələr. Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
3. İsmayılov, R. (2017). Müasir Azərbaycan şairələrinin yaradıcılığında ana obrazı: Mahirə Nağıqızı. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı
4. Quliyev, F. (2019). Simvolizm və metaforik poetika Mahirə Nağıqızının şeirlərində. Bakı: Nurlan nəşriyyatı.
5. Məmmədov, R. (2012). Azərbaycan ədəbiyyatında qadın və analıq obrazı: Mahirə Nağıqızı nümunəsi. Bakı: Qanun nəşriyyatı.

6. Məmmədşadə, N. (2021). Mahirə Nağıqızı: Şeirdə səmimiyyət və emosional dərinlik. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı.
7. Nağıqızı, M. (2010-2023). Seçilmiş şeirlər. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı
8. Nağıqızı, M. (2015). Ana sevgisi və övladlıq borcu mövzusunda şeirlər. Bakı: Yazıçı nəşriyyatı.
9. Vəliyeva, A. (2018). Müasir Azərbaycan poeziyasında lirizm və metafora: Mahirə Nağıqızının əsərləri üzrə tədqiqat. Bakı: Nurlan nəşriyyatı.
8. Məmmədşadə, N. (2021). Mahirə Nağıqızı: Şeirdə səmimiyyət və emosional dərinlik. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı.
10. Nağıqızı, M. (2015). Ana sevgisi və övladlıq borcu mövzusunda şeirlər. Bakı: Yazıçı nəşriyyatı.

MİLLİ DƏYƏRLƏRİN QƏLBDƏN POEZİYAYA UZANAN SƏDASI.

MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN POEZİYASI.

Gülnarə Ramiz qızı Həsənova

Üzeyir Hacıbəyli, 68, Bakı, Səbail, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, müəllim

<https://orcid.org/0009-0002-7239-1146>

Giriş. Azərbaycan poeziyasında hər dövrün özünəməxsus səsi və ruhu olmuşdur. Bu səs, tarix boyunca xalqın taleyi ilə, elin, torpağın həsrəti ilə, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması ilə bağlı olmuşdur. Mahirə Hüseynovanın poeziyası isə Azərbaycan ədəbiyyatında Qərbi Azərbaycan motivlərinin vətən həsrəti ilə ifadəsi baxımından xüsusi yer tutur. Bu həsrət təkcə coğrafi bağlılıq deyil, həm də milli kimliyə, tarixi yaddaşa və mənəvi köklərə olan dərin bağlılığın poetik ifadəsidir (Qəbulova, 2020: 102). Mahirə Nağıqızının poeziyasında Qərbi Azərbaycan motivləri ilə vətən həsrəti bir-birini tamamlayır, poetik ritm və səslərin harmoniyası oxucunu emosional səyahətə dəvət edir. Şairənin yaradıcılığı estetik gözəlliyi və dərin emosional təsiri ilə seçilir. Onun şeirlərində doğma torpaq, əzəli yurd yerlərinə olan məhəbbət, elin, aşiq ruhunun ifadəsi oxucuda sevgi və həsrət hissi oyadır. Mahirə Hüseynovanın poeziya dünyası ana dilinə və milli köklərə sadıqlığın nümunəsidir. Onun əsərlərində Qərbi Azərbaycan torpaqlarının fonetik, leksik və mədəni xüsusiyyətləri ustalıqla işıqlandırılır. Şairə təkcə mövzu ilə deyil, həm də dilin imkanlarından, bədii məcazlardan, simvolik təsvirlərdən istifadə etməklə oxucunu dərinlən təsirləndirir. Dərələyaz, Göyçə və digər tarixi ərazilərə olan həsrət, sözlərin ritmi və ahəngi ilə birləşərək poeziyanın emosional təbiətini daha da qüvvətləndirir. Mahirə xanımın yaradıcılığında həmçinin xalq ədəbiyyatına – xüsusilə bayatı və aşiq yaradıcılığına bağlılıq nəzərə çarpır. Onun şeirlərində tarixi və mədəni kontinuitet, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi əsas məqsəd kimi özünü göstərir. Bu xüsusiyyətlər onun poeziyasını həm müasir, həm də köklü milli ənənələrə bağlı bir sənət nümunəsi halına gətirir.

Bu məqalədə Mahirə Hüseynovanın poeziyasında Qərbi Azərbaycan motivlərinin poetik və estetik aspektləri, leksik-fonetik xüsusiyyətləri və Vətən həsrətinin ifadəsi geniş təhlil ediləcək. Məqsəd şairənin yaradıcılığında tarixi-mədəni yaddaşın, ana dilinə bağlılığın və milli köklərə olan sədaqətin rolunu aydın şəkildə ortaya qoymaqdır. Şairənin poeziyasında həm də milli-mənəvi və tarixi duyğuların aktualizasiyası diqqət çəkir. O. Qərbi Azərbaycan torpağının itirilmiş, lakin ruhda yaşayan varlığını, xalqın qəlbində həsrət və ümidləri, Vətən uğrunda fədakarlığı poetik dildə canlandırır. Hər bir misra oxucuya həm estetik zövq bəxş edir, həm də milli-mənəvi duyğularını oyadır. Bu xüsusiyyət Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığını yalnız müasir Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, eyni zamanda Vətən mövzusunda yazılmış dərin və orijinal əsərlər sırasında önəmli edir.

Mahirə Hüseynovanın poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatında Qərbi Azərbaycan motivlərinin tədqiqi baxımından mühüm obyekt hesab olunur. Poeziya nəzəriyyəsi və dilçilik prinsiplərinə əsasən, şeir yalnız estetik məzmun deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin ifadəsi vasitəsi kimi qiymətləndirilir (Əlizadə, 2018: 45). Hüseynovanın əsərlərində Qərbi Azərbaycan torpaqlarına

olan həsrət və vətən sevgisi mövzusu həm tarixi, həm də emosional kontekstdə işlənmişdir (Həbibbəyli, 2022: 41). Nəzəri baxımdan, bu yaradıcılıq ənənəsi Azərbaycan xalq ədəbiyyatının – xüsusilə aşiq poeziyası və bayatıların təsiri ilə formalaşmışdır. Aşiq şeiriyyəti insan həyatının, elin və torpağın həsrətini, həmçinin milli-mənəvi dəyərləri poetik simvollar vasitəsilə oxucuya çatdırır (Qurbanov, 2017: 32). Mahirə Hüseynovanın şeirlərində bu elementlər həm leksik, həm də fonetik səviyyədə müşahidə olunur; məsələn, “şennyi” (İrəvan dialekti), “amanat” kimi ifadələr tarixi-mədəni bağlılığı göstərir (Hüseynova, 2023: 58).

Bundan əlavə, şairənin yaradıcılığı müasir ədəbiyyatın tələblərinə cavab verir və poetik yeniliklərə açıqdır. Hüseynovanın dili zəngin söz tərkibi, orijinal bədii məcazlar və təsirli ritmik quruluşla seçilir (Bayramov, 2020: 76). Onun şeirlərində vətən həsrəti yalnız tematik motiv kimi yox, həm də dilin poetik imkanları ilə oxucuya ötürülən emosional təcrübə kimi təqdim olunur. Mahirə Nağıqızının şeirlərində peyzaj təsvirləri yalnız təbiəti əks etdirmir, həm də şairənin daxili dünyasının poetik təzahürü kimi çıxış edir. Xüsusilə payızın təsviri ayrılıq, həsrət və nisgilin bədii ifadəsi rolunu oynayır (Behbudova, 2019: 78). Misralardakı təbiət təsvirləri, dumanlı səhərlər, saralan yarpaqlar və sakit axan çaylar oxucuda həm vizual, həm də emosional təsir yaradır. Bu, şairənin həm gözəl estetik, həm də dərin emosional mənə yaratmaq bacarığını ortaya qoyur. Şairənin yaradıcılığında ana və ailə məhəbbəti xüsusi yer tutur. Ana və Vətən sevgisi Mahirə xanımın poeziyasının əsasını təşkil edir. “Onun daş nağılı” şeirində şairə ananın zəhmətini, dözümlülüyünü və fədakarlığını daşın ağırlığı ilə simvolizə edərək, oxucuya həm estetik, həm də dərin mənəvi təəssürat yaradır. Hər bir daş, hər bir əməyin ağırlığı tək-cə bir ananın deyil, bütöv bir xalqın mübariz ruhunu, Vətən sevgisini ifadə edir. Bu poetik yanaşma Mahirə Hüseynovanın Qərbi Azərbaycan torpağına və onun milli-mənəvi irsinə bağlılığını göstərir.

Vətən həsrəti onun poeziyasında həm tarixi, həm də fərdi səviyyədə özünü göstərir. Məsələn, “Bitər sərhədlərin bu yer üzündə, qəlbimdə sərhədin nədən bitmədi?” misralarında oxucu yalnız vətənin coğrafi sərhədlərini deyil, həm də insan qəlbində sərhədsiz yaşayan Vətən sevgisini görür. Şairənin qələmində Vətən həm doğma torpaq, həm də mənəvi yurd olaraq təqdim olunur. Onun “Şəhid nəğməsi” və “Son döyüşə hazır ol” şeirlərində isə Vətən sevgisi ilə milli qürur və qəhrəmanlıq hissləri poetik birləşir, hər bir qəbir daşı və hər bir əsgər obrazı Vətənin müqəddəs mövqeyi kimi təsvir edilir. Onun şeirlərində ana zəhməti, qayğıkeşliyi, övladlara duyulan dərin sevgi poetik xəttin əsas sütununu təşkil edir (Cəfərova, 2017: 45). Bu motiv yalnız ailə dəyərlərinin poetik ifadəsi deyil, həm də milli-mənəvi köklərin qorunması baxımından əhəmiyyətli bir elementdir.

Mahirə Hüseynovanın poeziyasında Qərbi Azərbaycan motivləri yalnız mövzu kimi yox, həm də bədii-estetik vasitələrlə ifadə olunur. Onun şeirlərində tarixi həsrət, vətən sevgisi və milli-mənəvi dəyərlərin təsviri diqqəti çəkir. Şairənin yaradıcılığı bu mənada həm emosional, həm də vizual təcrübə yaradır; oxucu sanki hər kəlmədə Dərələyəz, Zəngəzur və Göyçə mahalının torpaqlarını, bulaqlarını, yaylaqlarını görür (Həbibbəyli, 2022: 41). Məsələn, “Ay Həsən Mirzə!” şeirində müəlliminə xitabən yazılmış misralar Qərbi Azərbaycan torpaqlarının həsrətini açıq şəkildə əks etdirir:

“Vətən dərdi bağlayıbdı sinəni
Niyə gülmür üzün, ay Həsən Mirzə?
Talan olub, viran olub ellərin,
Qalmasın bir sözün, de, Həsən Mirzə!”

Bu misralarda həm emosional, həm də dilçilik baxımından zəngin qatlar mövcuddur. Leksik seçimi və fonetik xüsusiyyətlər şairənin dialektoloji bilikləri ilə birləşərək oxucuya qədim Qərbi Azərbaycan nəfəsini hiss etdirir (Hüseynova, 2023: 58). Hüseynovanın poeziyasında aşırıq və el şairlərinin təsiri açıq şəkildə görünür. Onun qoşma və səkkizliklərində tarixi motivlər, el həsrəti və vətən sevgisi bir-biri ilə harmoniya təşkil edir. Məsələn:

“Olum gözlərin qurbanı,
Üzün məndən niyə döndü?
Hanı, dediyin söz hanı,
Üzün məndən niyə döndü?”

Bu misralarda şairənin ritmik quruluşu, təzadlar və cinaslar vasitəsilə yaratdığı bədii təsir diqqəti cəlb edir. Həmçinin, Mahirə xanımın şeirlərində yalnız duyğular deyil, eyni zamanda yüksək mənə və hikmət də ifadə olunur (Bayramov, 2020: 76).

Qərbi Azərbaycan motivləri onun bütün yaradıcılıq yolunda səslənir. “Dərələyəz şenniyi, Göyçə, Ağbaba / O ağır ellərin boşaldı bir-bir” misralarında şair fonetik və leksik səviyyədə tarixi yaddaşı oxucuya çatdırır. Bu, Hüseynovanın milli-mənəvi bağlılıq və vətən sevgisini poetik üsullarla ifadə etməsinin bariz nümunəsidir (Qurbanov, 2017: 32). Həmçinin, şairənin bayatı, layla və həxişdə əsərləri də milli poeziya irsinin müasir təzahürləridir. 1300-dən çox bayatı və müxtəlif həxişdə nümunələri onun Qərbi Azərbaycan torpaqlarına olan bağlılığının, eyni zamanda xalq ədəbiyyatına sadiqliyinin göstəricisidir (Əlizadə, 2018: 45). Mahirə Hüseynovanın poeziyası Qərbi Azərbaycan sədasının canlı, estetik və emosional ifadəsidir. Onun yaradıcılığında vətən həsrəti yalnız şeir motivi deyil, həm də tarixi-mədəni və milli-mənəvi bağlılığın poetik təəcəssümüdür. Şairə bir tərəfdən doğma yurda qayıdış arzusunu ifadə edir, digər tərəfdən isə bu nisgil milli poetik yaddaşın daşıyıcısına çevrilir. Onun şeirlərindən birində deyilir:

“Dərələyəz dağları yuxuma girir,
Çiçəklər açılır Göyçə sahilində.
Sürülər səs salır, bulaqlar çağır,
Həsrətim boylanır ata yurdunda.”
(Hüseynova, 2015, s. 42)

Bu bənddə təbiət təsvirləri ilə vətən həsrəti birləşdirilmişdir. Dərələyəz dağları, Göyçə gölü, bulaqlar və sürülər – hamısı Qərbi Azərbaycanın folklor yaddaşını əks etdirən poetik nişanələrdir. Həsrət sadəcə emosional hiss kimi deyil, həm də itirilmiş yurda bağlılıq və milli kimliyin poetik ifadəsi kimi təqdim olunur. Digər bir şeirində isə şairə belə yazır:

“Yollarım uzanır yad ellər boyu,
Anamın nəfəsi çağırır məni.
Yuxumda oxşayır doğma küləyi,
Qərbin sədasıdır ürəyimdəki.”
(Hüseynova, 2018, s. 67)

Burada “yollar”, “yad ellər” və “ana nəfəsi” obrazları vasitəsilə mədəni irsin qorunub saxlanması ideyası yaradılır. Vətən həsrəti ana sevgisi ilə qovuşur və şairənin poetik mətnlərində həm şəxsi, həm də milli faciə səciyyəsi daşıyır.

Mahirə Hüseynovanın poeziyasında Qərbi Azərbaycan sədası və vətən həsrəti, şairənin milli-mənəvi dəyərlərə, tarixi yaddaşa və ana dilinə olan sadıqlılığının bariz ifadəsidir. Onun yaradıcılığı yalnız bədii-estetik qiymətləndirmə ilə deyil, həm də dilçilik, dialektoloji və tarixi aspektlərdən tədqiq edilə biləcək zəngin bir məkan təqdim edir (Həbibbəyli, 2022: 41). Şairənin əsərlərində hər bir söz, hər bir misra xüsusi bir məqsəd daşıyır; oxucuya həm duyğu, həm düşüncə, həm də milli-mədəni mesaj ötürülür:

Anamın nəfəsi boylanır mənə,
Qərbin torpaqları çağırır yenə.
Yuxular içində gedirəm ora,
Dağların qoynunda tapıram Vətəni.”
(Hüseynova, 2018, s. 68)

Burada ana obrazı ilə Vətən motivi birləşdirilir. “Anamın nəfəsi” metaforası həm doğmalıq, həm də milli yaddaşın təməlini ifadə edir. Qərbi Azərbaycan yalnız coğrafi məkan deyil, həm də mənəvi və emosional dəyər kimi təqdim olunur. Şairənin bu yanaşması Azərbaycan poeziyasında ana və Vətən həsrətinin bir-birini tamamlaması ənənəsinə uyğundur (Cəfərova, 2017, s. 56).

Mahirə xanımın şeiriyyatında vətən həsrəti və Qərbi Azərbaycan motivləri bir-birini tamamlayır. Bu, təkcə mövzu baxımından deyil, həm də fonetik və leksik səviyyədə ifadə olunur. Onun şeirlərində “şenny”, “amanat” kimi dialektik leksik vahidlərin işlənməsi oxucunu tarixi torpaqlara aparır və milli kimliyin unudulmaması mesajını güclü şəkildə verir (Hüseynova, 2023: 58). Eyni zamanda, şairənin aşıq və el şairləri üslubundan istifadə etməsi onun poeziyasını xalq ədəbiyyatına yaxınlaşdırır. Səkkizlik, qoşma və bayatı kimi janrların uğurlu tətbiqi, təzadlar, cinaslar və bədii təkrirlər Mahirə Hüseynovanın şeir dilini həm melodik, həm də mənəvi edir (Bayramov, 2020: 76). Onun yaradıcılığında hər bir əsər bir həm duyğu, həm də mənəvi təcrübədir.

Göründüyü kimi, Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı həm akademik, həm bədii, həm də vətənpərvər perspektivdən dəyərləndirilə bilər. O, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, Qərbi Azərbaycan irsinin yaşadılması və poeziyanın müasir oxucuya çatdırılması sahəsində əvəzsiz töhfə vermişdir. Bu səbəbdən, gələcək tədqiqatlarda onun yaradıcılığının dialektoloji, tarixi və pedaqoji yönələri daha ətraflı araşdırılmalı, eləcə də şeirlərindəki estetik və bədii xüsusiyyətlər geniş müzakirə olunmalıdır (Qurbanov, 2017: 32).

Mahirə Nağıqızının poeziyasında Qərbi Azərbaycan motivləri sanki ruhun ən dərin qatlarını titrədən bir melodiyadır. Onun əsərlərində Dərələyəz və Göyçə torpaqlarına duyulan həsrət yalnız coğrafi mənzərəni xatırlatmır, həm də milli yaddaşın, tarixi köklərin və insanın mənəvi varlığının poetik əksi kimi təqdim olunur. Hər misra bir ürək döyüntüsü, hər sətir isə qəlbin sükutu və həsrətinin ahəngini əks etdirir. Sözlərin ritmi və ahəngi oxucunu həm estetik, həm də emosional bir səyahətə dəvət edir, burada tarix, torpaq və insan bir-birinə poetik şəkildə qarışır (Hüseynova, 2015: 41).

Ana və sevgi motivləri şairənin yaradıcılığının mərkəzində dayanır. Ana məhəbbəti Mahirə Nağıqızının poeziyasında yalnız ailəvi qayğı deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin, ənənələrin

və övladlara ötürülən hisslərin incə poetik təzahürüdür. Şairənin təsvir etdiyi ana zəhməti, qayğısı və sevgisi misralara həm emosional, həm də simvolik dərinlik qatır; oxucu burada yalnız obrazı deyil bir xalqın mənəvi köklərini, milli ruhunu hiss edir (Cəfərova, 2017: 49).

Mahirə xanımın poetik dünyasında payız təsvirləri xüsusi yer tutur; saralmış yarpaqlar, sərin külək və səssizliyin hökm sürdüyü mənzərələr daxili həsrətin, ayrılığın və nisgilin bədii inikasına çevrilir. Bu peyzaj təsvirləri oxucuda vizual və emosional zənginlik yaratmaqla yanaşı, poeziyanın incə qatlarını da dərk etməyə imkan verir (Qəbulova, 2020: 107).

Dialektoloji və folklor elementləri Mahirə Nağıqızının poeziyasını estetik, akademik baxımdan unikal edir. Qərbi Azərbaycan ləhcələrinin, bayatı və xalq ədəbiyyatı motivlərinin poetik şəkildə işlənməsi şeirlərə tarixi-mədəni kontinuitet verir, oxucuda həm keçmişə, həm də milli-mənəvi köklərə duyulan hissləri dərinləşdirir. Fonetik yeniliklər, leksik seçkilər və bədii məcazlar Mahirə xanımın yaradıcılığını həm orijinal, həm də təsirli edir.

Beləliklə, Mahirə Nağıqızının poeziyası oxucuda mənəvi rezonans, estetik zənginlik yaradır. Qərbi Azərbaycan motivləri, ana və sevgi mövzuları bir-birini tamamlayaraq onun əsərlərində tarix, torpaq və insan duyğularının harmonik simfoniyasını yaradır. Nəticə olaraq, Mahirə Hüseynovanın poeziyası yalnız söz sənəti deyil, həm də milli kimlik, tarixi yaddaş və vətən sevgisinin poetik təəcəssümüdür. Onun yaradıcılığı gələcək nəsillərə həm bədii nümunə, həm də tarixi-mədəni irs olaraq ötürülməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əliyeva, Ş. (2018). Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı: dilçilik və poeziya aspektləri. Bakı: Elm.
2. Behbudova, A. (2019). Azərbaycan şeirində peyzaj və emosiyalar. Bakı: Nurlan.
3. Bayramov, Q. (2020). Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın şeir dilinin xüsusiyyətləri. Bakı: Elm Nəşriyyatı.
4. Bayramov, Q. (2022). Mahirə Nağıqızı-Hüseynova: həyat və yaradıcılığı. Bakı: Elm nəşriyyatı.
5. Cəfərova, F. (2017). Ana və ailə motivləri Azərbaycan poeziyasında. Bakı: Təhsil.
6. Cəfərova, F. (2017). Mahirə Nağıqızının poeziyasında ana və sevgi mövzusu. Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
7. Həbibbəyli, İ. (2022). Haqqa çağırən söz: Elmdə və ədəbiyyatda. Professor Mahirə Nağıqızı Hüseynovanın bibliografiyası. Bakı: ADPU Nəşri.
8. Hüseynova, M. (2015). Dərələyəz və Göyçə motivləri. Bakı: Elm nəşriyyatı.
9. Hüseynova, M. (2015). Qərbi Azərbaycan motivləri və vətən həsrəti. Bakı: Elm.
10. Hüseynova, M. (2015). Müasir Azərbaycan dili: Aşıq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə). Bakı: ADPU Nəşriyyatı.
11. Hüseynova, M. (2018). XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el şairlərinin linqvistik təhlili. Bakı: ADPU Nəşriyyatı.
12. Hüseynova, M. N. (2006–2021). Şeir kitabları: “Mənim anam”, “Onun daş nağılı”, “Al bayrağım”. Bakı: Vətən, Avropa, Qismət, Apostroff nəşriyyatları.
13. Qəbulova, T. (2020). Mahirə Nağıqızının poetik dünyası. Bakı: Yazıçı.

14. Qəbulova, T. (2020). Qərbi Azərbaycan motivlərinin bədii-estetik təhlili. Bakı: Akademik nəşrlər.
15. Qurbanov, A. (2017). Azərbaycan şeiriyyatında vətən motivləri. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı.
16. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. (2020). Fəxri medallar və döş nişanları haqqında məlumatlar.

Nərmin Mehdiyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müəllimi
ORCID:0009-0001-9072—8702

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında

Toponimlərin poetik çalarları və bədii-estetik funksiyası

Xülasə

Açar sözlər:torpaq ,toponim, zəngin, məskən

Müasir Azərbaycan poeziyasının görkəmli şairlərindən olan Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında toponimlərin özünəməxsus yeri vardır. Şair bu toponimlərin vasitəsi ilə yurdumuzun, el-obamızın gözəlliklərini oxucuya çatdırmışdır. Onun yaradıcılığında toponimlərin müxtəlifliyini görmək mümkündür. O, şeirlərində toponimlərin köməyi ilə sadəcə Azərbaycan təbiətinin, yurd yerinin gözəlliklərini deyil, bir zamanlar bütün qitəyə hökmranlıq edən türklərin yaşadığı geniş türk dünyasının gözəlliklərini də ustalıqla nəzərə çatdırmışdır. Qədim türk tarixinin dərinliklərindən süzülüb gələn, Hunların,Göytürklərin, ulu Türküstanın, qəhrəmanlar diyarı Anadolunun, mədəniyyət beşiyi olan Kazan elinin və ən əsası Azərbaycanın: Zəfər tacı Qarabağın, bizə həsrət qalan Zəngəzurun seçilmiş toponimləri Mahirə Nağıqızının şeirlərinin poetikliyini və estetikliyini qüvvətləndirən amillərin başında gəlir. Azərbaycan toponimlərinin zənginliyindən məharətlə istifadə edən şair oxucularının, əsasən, gənc nəslin öz tarixi keçmişinə, qədim el-obasına, bu gününə səyahət etməsinə vasitəçi olur.

“Azərbaycan toponimləri dilimizin leksikasında mövcud olan müxtəlif söz qrupları əsasında yaranmışdır. Həmin toponimlərin genetik və etnolinqvistik təhlili göstərir ki, müxtəlif dövrlərdə coğrafi obyektlərin adlandırılmasında müəyyən meyillər olmuşdur. Belə ki, yaşayış məskənləri və başqa yer adları müəyyən dövrdə ancaq hər hansı bir şəxsin adını daşımışdır. Başqa bir dövrdə bu adlandırma tayfa və qəbilələrin adı əsasında formalaşmışdır. Beləliklə, yer adları şəxs, tayfa,qəbilə, heyvan, bitki, səma cisimləri, su obyektlərinin və s. adını daşımaqla meydana çıxmışdır.”(1, səh. 186)

Mahirə Nağıqızı, “M.P.Vaqifin şeirlərində bəzi toponim Və hidronimlərin leksik-semantik və üslubi xüsusiyyətləri” adlı tədqiqatında Vaqifin şeirlərində işlənmiş dini yer adlarının, ölkəmizə məxsus toponimlərin, xarici coğrafi adların müxtəlif üslubi məqamlar, müxtəlif üslubi keyfiyyət kəsb etdiyini qeyd etmiş, həmin dil vahidlərini söz sənətkarının poetik qüdrətini hərtərəfli bir şəkildə əks etdirdiyini və bunların bəzilərinin təhlilinin müasir dövrümüzdə olduqca əhəmiyyətli olduğunu göstərmişdir. (6, səh.78)

Buradan yola çıxaraq Mahirə Nağıqızının öz şeirlərində də toponimlərin poetik mövqeyinin təhlili şairin sənətkarlığının aşkara çıxarılmasında olduqca vacibdir. Onun şeirlərində qədim türk toponimlərinə müraciət türklüyünə olan sevdasından,türk ruhunun olan

bələdçiliyindən qaynaqlanır. Onun şeirlərində yer alan toponimləri qeyd olunan ardıcılıqla təhlil edəcək olsaq, göstərilən nümunələr qeyd olan fikirləri daha da aşkara çıxarar:

Hun- Bu toponim Mahirə Nağıqızının “Oxuyun” şeirində işlənmişdir:

Nizaminin hikmətiylə yazılıb,

Əhməd Fakih fitrətiylə yazılıb.

Atillanın qüdrətiylə yazılıb,

Nə qalıbsa böyük **Hundan**, oxuyun.(8, səh. 54)

Qaraqoyunlu-şair bu toponimə “Olmur”adlı şeirində yer vermişdir:

Mayası yoğrulub Oğuz boyunnan,

Aralı düşmədi əsli- soyunnan.

Köç üstə yol gəldi **Qaraqoyunnan**,

Qurduğu məclisdə özü sər olmur.(7, səh.127)

Və ya Azərbaycan bayrağının ucalılığını göstərmək üçün yazdığı şeirində işlətdiyi toponim olduqca maraqlıdır:

Altay- Bu toponim Mahirə Nağıqızının “Al bayrağım” şeirində gözə çarpır:

Qəlbimizdə oxunan türkülərlə yarandın,

Altaylardan salınan körpülərlə yarandın.

Sabahlara apan ümidlərlə yarandın,(8, səh. 41)

Al bizləri qoynuna, al, bayrağım, dalğalan.

“Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi Həsən Mirzəyev 2006-cı ildə “Elm” nəşriyyatında çap etdirdiyi “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” adlı irihəcmli əsərində qədim Oğuz yurdu olan Dərələyəz mahalının yer-yurd adlarını ilk dəfə olaraq tarixi-lingvistik baxımdan təhlilə cəlb etmiş, kompleks şəkildə təhlil işlərini müxtəlif istiqamətlərdə yerinə yetirməyə çalışmışdır.” (Mahirə Hüseynova- Qərbi Azərbaycan toponimlərinin mahir tədqiqatçısı) dilçi-türkoloq Həsən Mirzəyev bu əsəri vasitəsi ilə xalqımızın canından zorla qoparılmış Qərbi Azərbaycan torpaqlarımızın toponimləri haqqında məlumatlarla tanış oluruq.

Dərələyəz şenliyi, Göyçə, Ağbaba,

O ağır ellərim boşaldı bir- bir.

Yetiş hayımıza xan Heydər baba,

Sənsən loğmanımız, dərman sənindir.(8, səh. 57)

Dərələyəz-Azərbaycanın ən qədim insan məskənlərindən yalnız biri Dərələyəz mahalıdır. Tarixin hər bir səhifəsində türk-oğuz yurdu olduğunu türk toponimlərin vasitəsi ilə bildiyimiz Dərələyəz 1920-ci ilə kimi Azərbaycanın ayrılmaz parçası olmuşdur. Ancaq 1920-ci ilin noyabr ayının 29-da Azərbaycan xalqına nifrət və ədavəti qızısdırmağa yönəlmiş rus şovinistlərin və türk dünyasının tarixində çoxlu faciə törətmiş erməni daşnaklarının, eləcə də Azərbaycanın yazıçılarının, şairlərin, sənət insanlarının, ziyalıların öldürülməsi üçün əmr

vermiş Stalinin, Qafqazda fəaliyyət göstərmiş erməni əsilli kommunist və bolşevik, əlində minlərlə məsum insanın qanı olan Stepan Şaumyanın və Mikoyanın təkidi və yardımları nəticəsində Azərbaycanın Zəngəzur, Göyçə, Qaraqoyunlu mahalları ilə birlikdə **Dələyaz də** Azərbaycandan alınıb qeyri-qanuni şəkildə Azərbaycan torpaqları üzərində yardılmış Ermənistan dövlətinə verilmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq, o torpaqlardakı türk toponimləri şair və yazıçılarımızın əsərlərində bir motiv kimi istifadə olunmuşdur. Mahirə Nağıqızının şeirlərində çox sayda rast gəlinir.

Ağbaba-Kəlbəcər rayonunun şimal hissəsində, indiki Ermənistan ərazisində yerləşir. Elmi mənbələrdə XIV əsr və 1930 əsr-XIX əsrlərdə inzibati nəhiyə olduğundan və Şərqi Anadolunun bölgələrindən biri olduğundan bəhs edilir. Adı Ağbaba dağında götürülmüşdür. Türkcədə “akbaba” qartal deməkdir.(2, səh.12)

Mahirə Nağıqızının şeirlərində zəfər tacı Qarabağa aid toponimləri də görmək mümkündür:

Şuşada çatılsın ocaq,

Kəlbəcər açacaq qucaq,

Laçın- Qubaddı olacaq

Güzarımız, qara torpaq.(8, səh. 58)

Bir digər toponimi biz Nağıqızının “Xocalı” adlı şeirində görürük:

Bir millətin haqq-divana sorğusu,

Anaların heykəlləşmiş qorxusu,

Ahılların dəhşət dolu yuxusu,

Cahılların yaddaşdı **Xocalı**. (8,səh. 61)

Müşahidələr göstərir ki, toponimlər bədii ədəbiyyatda geniş mənə kəsb edir. Toponimlər tariximizin qədimliyini sübuta yetirən əsas faktlardan biridir. Mahirə Nağıqızın şeirlərindəki toponimləri,əsasən Qərbi Azərbaycan və Qarabağa aid toponimləri biz dərinlən araşdıraraq görürük ki, həqiqətən toponimlər həm də siyasi mahiyyət daşıyır. Toponimlərin köməyi ilə biz ermənilərin xalqımıza olan torpaq iddialarının qarşısında dura bilirik. Torpaq iddiaları olan ərazilərin toponimləri tam aydın şəkildə göstərir ki, ta qədimdən azərbaycanlılar bu ərazilərdə yaşamışdılar. “ İndiki Ermənistan ərazisi Azərbaycan türklərinin tarixi vətənləri, özləri isə buranın aborigen xalqı olduğu üçün toponimlərin 90%-dən çoxu da yalnız türk mənşəli olmuşdur. Məhz ərazinin toponimləri tarixi həqiqətləri təsdiq edir ki, ermənilər gəlmədir.” (4, səh.395)

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1.Afad Qurbanov. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları. II cild, Bakı 2019, səh. 186
- 2.Azərbaycan Toponimlərinin Ensiklopetik lüğəti I cild səh.12
- 3.Həsən Mirzəyev-Dərələyəz mahalının toponimləri və şivə sözləri, Bakı 2003

- 4.İbrahim Məhəmməd oğlu Bayramov. Qərbi Azərbaycanın toponimlər sistemi. Bakı, «Elm», 2005 səh.395
- 5.Mahirə Hüseynova- Qərbi Azərbaycan toponimlərinin mahir tədqiqatçısı
- 6.Mahirə Hüseynova. Dilin elmi və estetik problemləri. Bakı-2019. ADPU-nəşriyyatı, səh.78
- 7.Mahirə Nağıqızı-Onun daş nağılı, Bakı-2020
- 8.Mahirə Nağıqızı-Salam olsun, Bakı-2020

Abstract:

Keywords: land, toponym, richness, settlement, poetics

Mahira Nağıqızı, one of the prominent poets of contemporary Azerbaijani poetry, has given a distinctive place to toponyms in her creative work. Through these toponyms, the poet conveys to the reader the beauty of our homeland, our land and villages. Her works demonstrate the diversity of toponyms, which she employs not only to describe the natural beauty of Azerbaijan but also to skillfully reflect the vast Turkic world—once dominant across continents—where Turks lived.

Toponyms that have descended from the depths of ancient Turkic history—the Huns, the Göktürks, the great Turkestan, the heroic land of Anatolia, the cultural cradle of Kazan, and, above all, Azerbaijan with its crown of victory Karabakh and the long-lost Zangazur—are among the key elements that strengthen the poetic and aesthetic value of Mahira Nağıqızı's poetry. By skillfully using the richness of Azerbaijani toponyms, the poet enables her readers, especially the younger generation, to embark on a journey into their historical past, their ancient land and villages, and their present.

“Azerbaijani toponyms were formed on the basis of various lexical groups existing in our language. The genetic and ethnolinguistic analysis of these toponyms shows that in different periods there were certain tendencies in the naming of geographical objects. For example, in some periods, settlements and other place names were based solely on the names of individuals. In other periods, they were formed from the names of tribes and clans. Thus, place names emerged by bearing the names of persons, tribes, clans, animals, plants, celestial bodies, water bodies, and so on.” (1, p. 186)

In her research entitled *“Lexical-Semantic and Stylistic Features of Certain Toponyms and Hydronyms in M.P. Vagif's Poems”*, Mahira Nağıqızı noted that the religious place names, Azerbaijani toponyms, and foreign geographical names used in Vagif's poetry acquired different stylistic qualities and served various artistic purposes. She emphasized that these linguistic units reflected the poetic power of the word artist comprehensively, and that the analysis of some of them remains highly significant in our modern era. (6, p. 78)

Building upon this idea, analyzing the poetic position of toponyms in Mahira Nağıqızı's own poetry is crucial in revealing her artistic mastery. Her reference to ancient Turkic toponyms in her poems stems from her devotion to Turkic identity and her guidance by the Turkic spirit. If we analyze the toponyms appearing in her poetry in the given sequence, the following examples further reveal the aforementioned points:

Hun – This toponym is used in Mahira Nağıqızı's poem *“Read”*:

*Written with the wisdom of Nizami,
Written with the nature of Ahmad Fakih,
Written with the power of Attila,
Whatever remains from the great Hun, read it. (8, p. 54)*

Toponyms in the Poetry of Mahira Nağıqızı: Examples and Historical Meanings

Qaraqoyunlu – The poet refers to this toponym in her poem “*It Does Not Happen*”:

*Its essence was kneaded from the Oghuz tribe,
Never parted from its true origin.
On a journey with Qaraqoyunlu it came,
Yet in the assembly it established, it does not prevail. (7, p. 127)*

To show the loftiness of the Azerbaijani flag, Mahira Nağıqızı also employs the following toponym:

Altay – This toponym appears in her poem “*My Red Flag*”:

*Born from the songs sung in our hearts,
Born from bridges stretching from the Altays,
Born from the hopes leading us to tomorrow,
Take us into your embrace, my flag, wave on. (8, p. 41)*

Professor Hasan Mirzayev, Doctor of Philology, Honored Scientist, in his extensive work “*Azerbaijani Toponyms and Dialect Words*” (published by “Elm” in 2006), was the first to conduct a historical-linguistic analysis of the place names of the Dərələyəz region, an ancient Oghuz land, and carried out a complex study in various directions. (Mahira Huseynova – “A Skillful Researcher of Western Azerbaijani Toponyms”). Through this work, we learn about the toponyms of Western Azerbaijani lands forcefully taken from our people.

*Dərələyəz meadow, Göyçə, Ağbaba,
My noble lands were emptied one by one.
Come to our aid, Heydar Baba,
You are our healer, the cure is yours. (8, p. 57)*

Dərələyəz – One of the most ancient human settlements in Azerbaijan. Every page of history confirms through Turkic-Oghuz toponyms that Dərələyəz was a Turkic land. Until 1920, it remained an inseparable part of Azerbaijan. However, on November 29, 1920, under the pressure and assistance of Russian chauvinists, Armenian Dashnaks (who caused many tragedies in Turkic history), Stalin (who ordered the killing of Azerbaijani writers, poets, and intellectuals), as well as Armenian-origin Bolsheviks Stepan Shaumyan and Mikoyan—Dərələyəz, along with Zangazur, Göyçə, and Qaraqoyunlu regions, was unlawfully separated from Azerbaijan and annexed to the newly created Armenian state on Azerbaijani lands. Nevertheless, the Turkic toponyms of these lands continued to live as motifs in the works of our poets and writers, and are frequently encountered in Mahira Nağıqızı’s poetry.

Ağbaba – Located in the northern part of the Kalbajar district, today within the territory of Armenia. Scientific sources mention that between the 14th and 19th centuries, it functioned as an administrative unit and a region of Eastern Anatolia. The name is derived from Mount Ağbaba. In Turkic, “*akbaba*” means eagle. (2, p. 12)

Mahira Nağıqızı's poetry also abounds with toponyms relating to Karabakh, the crown of victory:

*Let the hearths be lit in Shusha,
Kalbajar will open its embrace,
Lachin and Gubadli will be
Our passage, our dark soil. (8, p. 58)*

Another toponym appears in her poem "Khojaly":

*The trial of a nation before divine justice,
The petrified fear of mothers,
The nightmare-filled dreams of the elderly,
The memory of the youth – that is Khojaly. (8, p. 61)*

Observations show that toponyms in literature carry deep meaning. They are among the main factors proving the antiquity of our history. A closer study of the toponyms in Mahira Nağıqızı's poems, especially those connected with Western Azerbaijan and Karabakh, reveals that toponyms also bear political significance. Through them, we stand against Armenian territorial claims. The toponyms of the disputed territories clearly demonstrate that Azerbaijanis have lived there since ancient times.

"Since the present-day territory of Armenia is the historical homeland of Azerbaijani Turks, who are the indigenous people of the land, more than 90% of its toponyms are of Turkic origin. It is precisely the toponyms of the region that confirm the historical truth that Armenians are newcomers." (4, p. 395)

References

1. Qurbanov, A. (2019). *The Foundations of Azerbaijani Onomastics* (Vol. II). Baku, p. 186.
2. *Encyclopedic Dictionary of Azerbaijani Toponyms* (Vol. I). Baku, p. 12.
3. Mirzayev, H. (2003). *Toponyms and Dialect Words of the Dərələyaz Region*. Baku.
4. Bayramov, I. M. (2005). *The System of Toponyms of Western Azerbaijan*. Baku: "Elm", p. 395.
5. Huseynova, M. *A Skilled Researcher of Western Azerbaijani Toponyms*.
6. Huseynova, M. (2019). *Scientific and Aesthetic Problems of Language*. Baku: ASPU Publishing, p. 78.
7. Nağıqızı, M. (2020). *His Stone Tale*. Baku.
8. Nağıqızı, M. (2020). *Greetings Be to You*. Baku.

MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA YERLİ ŞİVƏLƏRİN ROLU VƏ ÜSLUBİ TƏSİRİ

Yusifova Fidan Elxan qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

“Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasının müəllimi

Xülasə

Məqalədə müasir Azərbaycan poeziyasının tanınmış nümayəndəsi Mahirə Nağıqızının poetik dilində yerli şivə elementlərinin işlənmə xüsusiyyətləri təhlil olunur. Tədqiqatda şairənin şeirlərində rast gəlinən dialekt sözlərin leksik, üslubi və semantik funksiyaları araşdırılır. Yerli danışq dilinə məxsus leksik vahidlərin poetik mətndə doğmalığ, emosionallıq, səmimiyyət yaratmaq baxımından rolu göstərilir. Həmçinin dialekt sözlərin milli-mədəni dəyərlərin daşıyıcısı və yaddaşın ifadə vasitəsi kimi funksiyaları önə çəkilir. Mahirə Nağıqızı şeirlərində dialekt sözlərdən istifadə etməklə doğma elin ruhunu, torpağın nəfəsini poeziyaya daşıyır. Onun poetik dilindəki dialekt ifadələr itirilmiş yurdların yaddaşını diri saxlayan bir mədəni kod kimi çıxış edir. Şairənin şeirlərində işlənən yerli ləhcələr oxucuya həm coğrafi, həm də mənəvi bir yön verir. Mahirə Nağıqızının poeziyasında dialekt sözləri yalnız bədii gözəllik yaratmır, həm də xalq danışığının öz təbiiliyini qoruyur. Şairənin şeirlərindəki dialektal ifadələr, sadəcə bölgə dili deyil, həm də bir xalqın keçmişinin, kədərinin və xatirəsinin poetik daşıyıcısıdır.

Açar sözlər: şivə, dialekt, poetik dil, leksik vahid, üslub, Azərbaycan poeziyası, yerli sözlər, üslubi təsir.

Summary

The article analyzes the features of the use of local dialect elements in the poetic language of Mahira Naghigzyi, a well-known representative of modern Azerbaijani poetry. The study examines the lexical, stylistic and semantic functions of dialect words found in the poetess's poems. The role of lexical units belonging to the local colloquial language in creating nativeness, emotionality and sincerity in the poetic text is shown. The functions of dialect words as carriers of national and cultural values and a means of expressing memory are also highlighted. By using dialect words in her poems, Mahira Naghigzyi conveys the spirit of her native people and the breath of the land to poetry. Dialect expressions in her poetic language act as a cultural code that keeps the memory of lost lands alive. The local dialects used in the poetess's poems give the reader both a geographical and a spiritual direction. In Mahira Naghigzyi's poetry, dialect words not only create artistic beauty, but also preserve the naturalness of folk speech. Dialectal expressions in the poet's poems are not just a regional language, but also a poetic carrier of a people's past, sorrow, and memory.

Keywords: dialect, dialect, poetic language, lexical unit, style, Azerbaijani poetry, local words, stylistic influence.

Резюме

В статье анализируются особенности использования диалектных элементов в поэтическом языке Махиры Нагигызы, известной представительницы современной азербайджанской поэзии. В исследовании рассматриваются лексические, стилистические и семантические функции диалектных слов в стихах поэтессы. Показана роль лексических единиц местного разговорного языка в создании самобытности, эмоциональности и искренности поэтического текста. Также освещаются функции диалектных слов как носителей национально-культурных ценностей и средства выражения памяти. Используя диалектные слова в своих стихах, Махира Нагигызы передаёт дух родного народа и дыхание земли в поэзию. Диалектные выражения в её поэтическом языке выступают в качестве культурного кода, сохраняющего память об утраченных землях. Местные диалекты, используемые в стихах поэтессы, дают читателю как географическое, так и духовное направление. В поэзии Махиры Нагигызы диалектные слова не только создают художественную красоту, но и сохраняют естественность народной речи. Диалектные выражения в стихах поэта – это не просто региональный язык, но и поэтический носитель прошлого, скорби и памяти народа.

Ключевые слова: диалект, говор, поэтический язык, лексическая единица, стиль, азербайджанская поэзия, местные слова, стилистическое влияние.

Giriş

Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif dövrlərində şairlər milli kimliyi, xalqın düşüncə tərzini və danışiq mədəniyyətini poeziyaya daşımaq üçün dialekt və şivələrdən bacarıqla istifadə etmişlər. Dialekt sözlər təkcə mətnin dil xüsusiyyətlərini deyil, eyni zamanda onun milli-mədəni kontekstini də müəyyənləşdirir. Müasir poeziyada bu tendensiyanı uğurla davam etdirən şairlərdən biri də Mahirə Nağıqızıdır. Mahirə Nağıqızı poeziyasında yerli şivə və danışiq elementləri təkcə bədii-estetik funksiya daşıyır, həm də poetik dilin rəngarəngliyini artırır, obrazlılığı dərinləşdirən mühüm komponentlər kimi çıxış edir. Onun şeirlərində istifadə olunan yerli sözlər, deyimlər və ifadələr həm xalqın mədəni yaddaşına bağlılığı, həm də səmimi və doğma atmosferin yaradılması baxımından diqqət çəkir. Bu məqalənin məqsədi Mahirə Nağıqızının poetik dilində yerli şivələrin oynadığı rolunu və bu dil qatının estetik, üslubi təsir imkanlarını araşdırmaqdır. Mahirə Nağıqızı çağdaş Azərbaycan poeziyasında öz səmimi və duyğusal şeirləri ilə seçilən bir şairədir. Onun poetik dili sadə, lakin çoxqatlı mənalara açıq, xalq ruhuna yaxın və təbii ifadələrlə zəngindir. Şairənin yaradıcılığında xalq danışiq dilinə məxsus ifadələr, deyimlər, folklor motivləri ilə yanaşı, yerli şivələr də tez-tez müşahidə olunur. Bu isə onun poeziyasına doğmalığa, təbiiliyə və xalq ruhuna yaxınlıq gətirir. Mahirə Nağıqızının dili elin danışiq üslubunu qoruyur, süni bəzəklərdən uzaq, axıcı və duyğulu olur. Yerli şivələr dilin bölgəyə xas xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən danışiq formasıdır. Poeziyada bu şivələrin işlənməsi bir neçə istiqamətdə funksional nəticələr verir:

Leksik funksiyası: Şivə sözləri çox zaman ədəbi dildə qarşılığı olsa belə, mətnə daha səmimi və emosional çalarlar qatır.

Estetik funksiya: Şivələr bədii ifadəyə kolorit və rəngarənglik gətirir, obrazın ruhunu daha canlı edir.

Mədəni funksiya: Bu sözlər xalq yaddaşının, yerli adət-ənənələrin və mədəni kontekstin daşıyıcısıdır.

Üslubi funksiya: Şivələr poetik dilə fərdilik, müəllifin yaşadığı mühitlə bağlılıq və üslubi orijinallıq qazandırır.

Şairənin şeirlərində tez-tez rast gəlinən yerli sözlər onun doğulub boya-başa çatdığı bölgənin — Qərb bölgəsinin dialekt xüsusiyyətlərini daşıyır. Məsələn, "gədə", "dədə", "haylı", "qadan alım", "dəli könlüm", "yaxşılı" kimi söz və ifadələr mətnə yalnız semantik yük deyil, həm də üslubi şirinlik qatır.

Dədəm haylı çağırardı

Elin dərdi çox idi.

Bir gədə tək dolanardım,

Könlüm dağa çıx idi.

Bu bənddə həm "haylı", "gedə", "çıq idi" kimi ifadələr vasitəsilə bölgəyə xas danışiq üslubu qorunur, həm də poetik dilin xalqla bağlılığı möhkəmləndirilir. Bu cür dialekt sözləri mətnə emosional gərginlik yaradır, həmçinin oxucuda doğmalığ hissi oyadır.

Dərələz şenni, Göyçə, Ağbaba

O ağır ellərin boşaldı bir-bir.

Yetiş hayımıza Xan Heydər baba,

Sənsən loğmanımız, dərman səndədir.

"Dərələz şenni, Göyçə, Ağbaba" — Bu misrada şairə, Azərbaycanın Qərbi Zəngəzurdan və indiki Ermənistan ərazisində qalan qədim türk yurdlarını — Dərələz, Göyçə gölü ətrafı, Ağbaba yaylaqlarını yad edir. "Şenni" sözü "şenliyi", yəni bolluq, həyat dolu bir yer mənasını daşıya bilər, burada poetik bir nostalji və itirilmiş yurda sevgi hissi var.

Mahirə Nağıqızının poetik dilində yerli şivələrin istifadəsi yalnız fərqləndirici bir üslub yox, həm də bədii-estetik dəyər kimi çıxış edir. Bu dil qatları şeirlərdə təbiiliyi qoruyur, obrazların danışığına, düşüncəsinə, hisslərinə doğmalığ gətirir. Eyni zamanda bu şivələr poeziyada linqvistik çoxsəsliliyi təmin edir, dilin canlı və hərəkətli olmasına xidmət edir. Şivələr şeirin emosional yükünü gücləndirir, xalq ruhunu qoruyur və şairin daxili aləmini oxucuya daha aydın şəkildə ötürməyə imkan yaradır. Mahirə Nağıqızının poeziyası bu mənada həm dilin, həm də ruhun poeziyasıdır.

Bulaq idi, qayım-qayım çağlayan,

Sısqalaşdı, oldu ürək dağlayan.

Həsən kimi qardaş verib ağlayan,

Vətən deyib, nə zamandan qocaldı.

"Bulaq idi, qayım-qayım çağlayan," — Burada "bulaq" obrazı həm təbiətin, həm də elin, yurdun həyatverici mənbəyi kimi təqdim olunur. "Qayım-qayım çağlayan" ifadəsi, saf, duru, bolluq içində axan, səssiz və dayanmadan axan bulağı təsvir edir. Bu, həm də elin keçmişdəki rifah və dinamik yaşantısına bir işarə ola bilər. "Qayım-qayım" sözü dialekt kimi — xüsusilə Göyçə-Zəngəzur bölgəsində — suyun ahəstə, dayanmadan və şırıltılı şəkildə axması mənasında işlənir.

Atam bəxtimizə dəmirçi idi,

O saldı, sən bizi çəkdi körükdən.

Boy verdin çiyinini onun çiyinə,

Qoymdın əyilsin çiyini yükədən.

Körük — Göyçə-Zəngəzur bölgəsində işlənir. "Körük" sözü həm alət, həm də məcazi mənada işlədilir:

1. Çətinlik, sınaq, əzab ocağı mənasında.
2. "Körüyə salmaq" – bir insanı sınaqlardan keçirmək, qızgın çətinliyə salmaq deməkdir.
3. "Körükdən çıxmaq" – sanki oddan çıxmış, əzab çəkmiş, bərk sınınmış insan deməkdir.

Yəni "körük" burada sadəcə dəmirçi aləti deyil, həm də çətin həyatın, sınımanmanın simvoludur — bu da dialekt və metaforik işlənmənin vəhdəti deməkdir.

İstədiyən qəlbdə, candı?

Can deyilən əl-amandı.

Zaman özü kim ki yandı,

Kürüycək yarpaq-yarpaq.

Azərbaycanın bir çox bölgə dialektlərində, xüsusilə Qərbi Azərbaycan (Göyçə, Zəngəzur, Dərələz) bölgələrində "kürümək", "kürüyüb aparmaq" sözləri belə mənalara gəlir:

1. Süpürmək, təmizləmək, aparmaq.
2. Yarpağı, qarı, külü və s.-ni külək, sel və ya başqa bir qüvvə ilə yığıb aparmaq mənasında işlənir.
3. Bəzən yavaş-yavaş yox etmək, yığıb-yığışdırmaq anlamını da daşıyır.

Burada "kürüycək" – külək və zaman metaforasıyla işlədilir. Yarpaqlar da — ya insanlar, ya xatirələr, ya da həyatın özü ola bilər. "Kürüycək" sözü burada dialektal "kürümək" felinin gələcək zaman formasıdır və aparıb-yox etmək, süpürüb silmək mənasında işlənir. Bu da bəndə həm poetik dərinlik, həm də yerli ləhcə gözəlliyi qatır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarix boyu milli yaddaşın, xalq ağrıların və itirilmiş torpaqların daşıyıcısı olmuşdur. Müasir poeziyada bu missiyanı layiqincə yerinə yetirən şairlərdən biri də Mahirə Nağıqızıdır. Onun şeirləri sadəcə duyğusal lirika yox, həm də Qərbi Azərbaycanın itirilmiş yaddaşının poetik salnaməsidir. Mahirə Nağıqızı poeziyasında istifadə olunan dialekt sözlər əsasən Qərb bölgəsinə (Qazax, Ağbaba, Borçalı və s.) aid şivə xüsusiyyətlərini əks

etdirir. Bu sözlər həm məzmun baxımından fərqlilik yaradır, həm də poetik dili canlandırır. Şeirlərində Qərbi Azərbaycan yalnız coğrafi məkan deyil, ruhani və mənəvi vətən obrazıdır. Şairənin şeirlərindəki şivə və dialekt sözləri (məsələn, qaramat, yığbal, ləvin-ləvin) məhz Qərbi Azərbaycana xas olan danışiq xüsusiyyətləridir. Bu sözlər vasitəsilə Mahirə Nağıqızı öz yurduna, onun insanlarına və mədəniyyətinə dil vasitəsilə can verir. Bu cür dialekt sözlərinin istifadəsi Mahirə Nağıqızının şeirlərinə xüsusi rəng qatır və oxuculara dilimizin zənginliyini hiss etdirir:

Öyün, Nağıqızı, öyün,

Ruhun deyil lələyün.

Şər vəd edər löyün-löyün,

Haqq olana bağlı mənəm.

“Lələyün” sözü Qərbi Azərbaycan bölgəsinə məxsus duyğusal, məcazi danışiq tərzidir. Mənası kontekstə görə “kənar, zahiri görünüş”, “qeyri-səmimi, ruhsuz” anlamını ifadə edir. “Ruhun deyil lələyün” ifadəsi – “Sənin əsasın, varlığın içdən gələn ruhdur, zahiri görünüş yox” fikrini ifadə edir. Bu, ruh-bədən, mahiyyət-forma qarşılaşdırmasıdır və şairənin dərin mənəvi mövqeyini göstərir. Bu misrada löyün-löyün sözü “yavaş-yavaş, asta-asta” anlamında işlənmişdir. Şər, pislik təmkinlə, hiylə ilə yaxınlaşır, özünü gizlədərək vəd verir. Lələyün sözü Başkeçid, Borçalı şivələrində lələvin şəklində işlənir: – Ə: lələyün kimi noluf soxulursañ aşa (Borçalı). Ləvin-ləvinsözü Culfa şivəsində ləvinbələvin şəklində işlənir. Məs.: – Burda ləvin-ləvin qəysilər olurdu. Ağbaba, Cəbrayıl şivələrində “növ, cür” mənalarını ifadə edir. – Hər ləvin xörəy yaxşı olmur (Ağbaba); – Hər ləvin xörəy pişirmişdik (Cəbrayıl), Çənbərək, Laçın şivələrində “xasiyyət” mənasını ifadə edir: – Gülüşə naxartana köməy eləsəniz də ləvini düz gəlməz (Çənbərək), Meğri şivəsində “sifət, üz” mənasında: – Kö:nə kişilərin ləvininnən nur yağə: rdi.

Mahirə Nağıqızının şeirlərində dialekt sözlərinin istifadəsi onun poeziyasına xüsusi rəngarənglik və orijinallıq qatır. Xüsusilə, Qərbi Azərbaycan bölgəsinə aid dialektlərə şeirlərində tez-tez rast gəlinir. Məsələn, “yamşaq” sözündə “u” səsinin “a” ilə əvəzlənməsi fonetik xüsusiyyət olaraq diqqəti cəlb edir. Bəzən danışiqda “yamşix”, “yamışaq” kimi formalar da eşidilir, lakin bunlar daha lokal variasiyalardır.

Kəsilmək bilmir ki, saz havasında,
“Cəngi”nin səsidir dinən, oyadan.
Əyricə yaylağı yamşaqnan durur,
Papaq yelləyirlər Qaraqayadan.

Bu cür dialekt sözlərinin istifadəsi Mahirə Nağıqızının poeziyasına dərin məzmun və milli ruh qatır, eyni zamanda oxuculara zəngin dilimizin müxtəlif çalarlarını tanıdır.

Hər ağla gələnələr yığbala gəlməz,

Haqdan gəlməyəni yığ bala,gəlməz.

Sevənin günahı babala gəlməz,

Ürəyə can verən qanı vətəndir!

Bu misrada dialekt sözləri obrazların duyğusal dərininə enməyə və oxucunun şairin yaşantılarına ortaq olmasına imkan yaradır.Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında dialektlər sadəcə dil ünsürü yox, poetik obrazlar qurmaqda mühüm vasitədir. Şairənin dili sadə, səmimi və xalqla qaynayıb-qarışmışdır.Belə yaradıcılıq nümunələri müasir poeziyada milli ruhu yaşadır.Qərb dialektlərində iqbal sözü yığbal kimi tələffüz edilir, ərəbcədir, istiqbal sözü iləqohumdur. “Yığbal” sözü Azərbaycan dilinin tarixi-ləhcə qatına və ya qədim türk dillərinə aid edilə biləcək bir ifadə kimi səslənir. Lakin müasir ədəbi dildə və geniş tanınan tarixi mənbələrdə bu söz çox yayılmış və ya standart bir leksik vahid deyil.

Mahirə Nağıqızının poeziyasında dialekt sözləri xüsusi yer tutur. Onun şeirləri yalnız obrazlarla deyil, həm də danışq dili ünsürləri ilə oxucunun yaddaşında qalır. Göyçə, Zəngəzur, Dərələz kimi bölgələrə məxsus dialektlər onun misralarına həm yerli kolorit, həm də tarixi-mədəni dəyər qazandırır. Şairənin yaratdığı poetik mühitdə “qayım-qayım”, “körük”, “kürüyəcək” kimi sözlər yalnız bədii vasitə deyil, həm də yurd həsrətinin, el ağrısının dilidir. Bu sözlər vasitəsilə oxucu sadəcə bir mənzərəni görmür — həm də onu hiss edir, eşidir, tanıyır. Dialektlərin istifadəsi Mahirə Nağıqızının poeziyasına orijinallıq və səmimiyyət gətirir. Onun şeirlərində dialekt sözləri xalqın danışq tərzini, gündəlik həyatını, dünyagörüşünü əks etdirir. Bu cür ifadələr şeiri daha canlı, daha təbii göstərir və oxucunu yazılardan çox, yaşanana yaxınlaşdırır. Mahirə Nağıqızının dili təkcə ədəbi dil deyil — həm də bir xalqın itirilmiş yurdunun danışan dilidir. Dialektlərin bu şəkildə poeziyaya daxil edilməsi həm də mədəni yaddaşın qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Şairə bu vasitə ilə öz doğma elinin, göçkün düşmüş insanların ruhunu şeirə daşıyır. Beləcə, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı yalnız ədəbiyyat deyil, həm də yurdsevərlik, dilə bağlılıq və tarixə sədaqət nümunəsidir.

Nəticə. Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında yerli şivələrin poetik funksiyası çoxcəhətlidir. Onun şeirlərindəki dialekt sözlər sadəcə bir ifadə vasitəsi deyil, eyni zamanda milli yaddaşın, xalq düşüncəsinin və poetik ruhun daşıyıcısıdır. Şairənin poetik dili yerli şivələrin hesabına daha səmimi, təbii və emosional təsirli olur. Bu, həm də onun poeziyasının oxucu ilə arasında canlı bir bağ qurmasına şərait yaradır. Beləliklə, Mahirə Nağıqızı yaradıcılığı müasir Azərbaycan poeziyasında dialektlərin estetik imkanlarını nümayiş etdirən əhəmiyyətli bir nümunə kimi dəyərləndirilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Məmmədli, R. (2015). *Azərbaycan dialekt və şivələri*. Bakı: Şərq-Qərb.
2. Nağıqızı, M. (2011). *Dərələrdə qaldı izim*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.
3. Nağıqızı, M. (2017). *Qayıdacağam*. Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı.
4. Nağıqızı, M. (2020). *Sənsiz keçən ömürlər*. Bakı: Elm və Təhsil.

PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN FİLOLOGİYANIN İNKİŞAFINDA ROLU

İsmayılova Nüşabə İsmayıl qızı

Baş müəllim.

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

orcid: 0009-0004-2412-0268

Xülasə.

Hər bir xalqın mənəvi inkişaf yolu onun ziyalılarının nisbətindən asılıdır. Ziyalı mənsub olduğu millətin simasını müəyyənləşdirən şəxsiyyətdir. Tarix göstərir ki, millətin çətin anlarında onun mükəmməl milli təəssübkeşlik duyğularına malik ziyalıları millətə düzgün yol göstərərək onun bu çətinlikdən xilas olmasında böyük rol oynayır. Professor Mahirə Hüseynova tarixin bizə bəxş etdiyi belə şəxsiyyətlərdəndir.

Mahirə xanım Dilçilik və Filologiya sahəsinin dəyərli xadimlərindəndir. Mahirə Hüseynovanın Azərbaycan dilçilik elmi və ədəbiyyatşünaslığı qarşısındakı xidmətləri hər zaman yüksək qiymətləndirilmişdir. Onun bu günə qədər beynəlxalq səviyyədə aldığı yüksək mükafatları, fəxri adları saymaqla bitməz. O, dəyərli şairə və yazardır. Mahirə xanım dərin ensiklopedik mütaliyəyə və yüksək elmi yaradıcılığa malik, böyük bir publisistdir. Həm elm sahəsində, həm bədii poeziyada, həmçinin dilçilik və Ədəbiyyat sahəsində dəyərli alimin böyük əsərləri mövcuddur. Mahirə xanım bir çox aforizm və hikmətli sözlərin müəllifidir. Və dəyərli alimin elmi və bədii yaradıcılığında hikmət aşılamaq böyük yer tutur. Mahirə xanımın elmi və bədii yaradıcılığı ilə tanış olan hər kəs ondan yüksək səviyyədə bəhrələnir və yararlanır.

Professorun yaradıcılığının əsasını maarifləndirmək, milli mənəvi dəyərləri və vətənpərvərliyi, insanpərvərliyi aşılamaq təşkil edir. Görkəmli alimin bütün yaradıcılığı milli və ümumbəşəri insani dəyərləri insanlara çatdırmaqdan ibarətdir. Hörmətli professorun bütün elmi həyatı ali dəyərlərə söykənir. Dilçilik sahəsindəki öz fəaliyyətinə böyük dilçi alim Həsən Mirzədən mənəvi irs almaqla başlayan Mahirə Nağıqızı Həsən Mirzənin dilçilik sahəsindəki nəhəng elmi irsini və yaradıcılığını davam etdirərək, o böyük alimin də qiymətli yolunu yaşatmağa çalışmışdır və məhz bu da elm sahəsində Mahirə xanımın böyük yaradıcılıqlara imza atmasına səbəb olmuşdur

Açar sözlər: Elm xadimi, filologiya, ədəbiyyat, türkologiya, publisist

The role of Professor Mahira Huseynova in the development of philology

Summary.

The path of spiritual development of each nation depends on the proportion of its intellectuals. An intellectual is a personality that determines the face of the nation to which he belongs. History shows that in difficult moments of a nation, its intellectuals with perfect national fanaticism play a major role in showing the nation the right path and saving it from this difficulty. Professor Mahira Huseynova is one of such personalities that history has given us.

Ms. Mahira is one of the valuable figures in the field of Linguistics and Philology. Mahira Huseynova's services to Azerbaijani linguistics and literary studies have always been highly appreciated. The high awards and honorary titles she has received at the international level to this day are endless. She is a valuable poetess and writer. Mahira is a great publicist with deep encyclopedic reading and high scientific creativity. There are great works of this valuable scientist in the field of science, in artistic poetry, as well as in the field of linguistics and

literature. Mahira Khanum is the author of many aphorisms and wise sayings. And instilling wisdom occupies a large place in the scientific and artistic creativity of the valuable scientist. Everyone who is familiar with Mahira Khanum's scientific and artistic creativity benefits and benefits from it at a high level.

The basis of the professor's creativity is to educate, instill national moral values and patriotism, humanity. All the creativity of the outstanding scientist consists in conveying national and universal human values to people. The entire scientific life of the esteemed professor is based on higher values. Mahira Naghigizi, who began her activity in the field of linguistics by receiving a spiritual heritage from the great linguist Hasan Mirza, continued the huge scientific heritage and creativity of Hasan Mirza in the field of linguistics and tried to keep alive the valuable path of that great scientist, and this is what led Mahira Khanum to achieve great creative works in the field of science.

Keywords: Scientist, philology, literature, Turkology, publicist

Profesör Mahira Hüseynova'nın filolojinin gelişimindeki rolü

Özet.

Her milletin manevi gelişim yolu, aydınlarının oranına bağlıdır. Bir aydın, ait olduğu milletin çehresini belirleyen bir kişiliktir. Tarih, bir milletin zor anlarında, mükemmel bir milli fanatizme sahip aydınlarının millete doğru yolu göstermede ve onu bu zorluktan kurtarmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Profesör Mahira Hüseynova, tarihin bize kazandırdığı bu kişiliklerden biridir.

Mahira Hanım, Dilbilim ve Filoloji alanında değerli isimlerden biridir. Mahira Hüseynova'nın Azərbaycan dilbilimi ve edebiyat çalışmalarına yaptığı hizmetler her zaman takdirle karşılanmıştır. Bugüne kadar uluslararası düzeyde aldığı yüksek ödüller ve onur unvanları saymakla bitmez. Değerli bir şair ve yazardır. Mahira, derin ansiklopedik okuma ve yüksek bilimsel yaratıcılığa sahip büyük bir yayıncıdır. Bu değerli bilim insanının bilim, sanat, şiir, dilbilim ve edebiyat alanlarında önemli eserleri bulunmaktadır. Mahira Hanım birçok özdeyiş ve vecizenin yazarıdır. Bilgelik aşılama, değerli bilim insanının bilimsel ve sanatsal yaratıcılığında büyük bir yer tutar. Mahira Hanım'ın bilimsel ve sanatsal yaratıcılığına aşina olan herkes, bundan yüksek düzeyde yararlanır ve faydalanır. Profesörün yaratıcılığının temeli, eğitmek, ulusal ahlaki değerleri ve vatanseverliği, insanlığı aşılama. Üstün bilim insanının tüm yaratıcılığı, insanlara ulusal ve evrensel insani değerleri aktarmaktan ibarettir. Değerli profesörün tüm bilimsel hayatı, yüce değerler üzerine kuruludur. Dilbilim alanındaki faaliyetlerine büyük dilbilimci Hasan Mirza'dan aldığı manevi mirasla başlayan Mahira Naghigizi, Hasan Mirza'nın dilbilim alanındaki engin bilimsel mirasını ve yaratıcılığını sürdürmüş ve bu büyük bilim insanının değerli yolunu canlı tutmaya çalışmış ve bu da Mahira Hanım'ın bilim alanında büyük yaratıcı eserler ortaya koymasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilim insanı, filoloji, edebiyat, Türkoloji, yayıncı

Giriş. Professor M.Hüseynovanın simasında elmi-pedaqoji işlə ictimai-mənəvi fəaliyyətin üzvi vəhdəti kimi səciyyəolənən bu şərəfli missiya özündə müstəqil dövlətçilik ideyalarının dərindən mənimsənilməsinə xidmət göstərmək vəzifələrini birləşdirir.

Elmi fəaliyyət baxımından da professor M.Hüseynova özünəməxsus xidmətləri ilə seçilir. O, məhsuldar alimdir.

Professor M.Hüseynovanın elmi yardımlığı çoxşaxəlidir. Azərbaycan dilçiliyi, ədəbiyyatşünaslıq, türkologiya, dilimizin metodika məsələləri, publisistika, bədii yaradıcılıq. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan elmində bədii ədəbiyyatın araşdırılması əsasında yaranan dilçilik tədqiqatları əsasən iki sahədə: ədəbi dil tarixi və üslubiyyat istiqamətlərində

inkişaf etdirilmişdir. M.Hüseynova isə Dərələyəz mahalının zəngin aşiq ədəbiyyatı və xalq şeiri materialları əsasında onomastik vahidlərin, toponimlərin tədqiq olunmasına üstünlük verməklə ədəbiyyat yönümlü dilçilik tədqiqatlarının əhatə dairəsini genişləndirmişdir. Onun “Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlər” adlı monoqrafiyası bu istiqamətdə meydana çıxmış ilk uğurlu tədqiqatlardan biridir. Məsələyə bu cür elmi baxış, həm şifahi xalq ədəbiyyatının dərin qatlarının, ictimai-mədəni köklərinin nəzəri cəhətdən aydınlaşdırılmasına və həm də qrammatik strukturun real və təbii mənzərəsinin canlandırılmasına şərait yaratmışdır. Bu mənada M.Hüseynovanın qədim Azərbaycan torpaqlarından olan Dərələyəz mahalının folklorunun dilçilik yönündən öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatları həm də həmin regionun tarixi, etnoqrafiyası və ədəbiyyatına dair araşdırmaların da vəzifəsini yerinə yetirir.

Əsas hissə. Qeyd edək ki, orfoqrafiya problemləri bu gün ziyalılarımızı düşündürən aktual filoloji və mədəniyyət məsələlərindən birinə çevrilmişdir. Bu problem Professor M.Nağıqızının tədqiqat dairəsinə daxil olan məsələ kimi aktualıq kəsb edir. Onun 249 səhifəlik “Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri” kitabı (2017) bu baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Burada durğu işarələri sisteminin tədris prosesisi ilə bağlı məsələləri müasir dilçiliyin nailiyyətləri baxımından şərh edilir, bu sistemin həm nəzəri, həm də praktik aspektləri zəngin dil materialı əsasında təhlil süzgəcindən keçirilir. Bundan sonra kitabın I fəslində durğu işarələrinin tarixindən, II fəsildə yazılı dildə durğu işarələrinin işlənmə məqamlarından, III fəsildə isə şərti işarələr və onların işlənmə xüsusiyyətlərindən dilçiliyimizdə ilk dəfə kompleks şəkildə bəhs edilmişdir.

Mahirə Nağıqızı “Dilin elmi və estetik problemləri” (2019) adlı 319 səhifəlik kitabda qloballaşma dövründəki dilimizin daha aktual problemlərini tədqiqata cəlb etmişdir. Məlumdur ki, Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin imzaladığı Fərman və sərəncamlar və onun siyasi kursunun layiqli davamçısı ölkə Prezidenti İlham Əliyevin təsdiq etdiyi Dövlət Proqramı Azərbaycan dilinin saflığının qorunması, yabançı təsirlərin qarşısının alınması istiqamətində dilçi və filoloqlarımız qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Əsərdə ölkə prezidentinin dil quruculuğu sahəsində imzaladığı rəsmi sənədlər əsas götürülərək reklam lövhələrində, internet resurslarında, mətbuat, televiziya və radio dilində yol verilmiş nöqsan və qüsurlar aşkara çıxarılır, klassik yazıçı, şair, ədəbiyyatşünas alimlərimizin araşdırmaları bu və ya digər istiqamətlərdə təhlil edilir.

Alimin 353 səhifəlik “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti” kitabı (2018) da dilimizin tarixini, mədəniyyət və etnoqrafiyasını öyrənmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tarixi-etimoloji aspektdə tərtib edilmiş bu lüğətdə 450-dən çox yemək - içmək adları öz əksini tapmışdır. Lüğətin tərtibində kulinariya leksikasının mühüm tərkib hissəsini təşkil edən yemək və içmək adlarının nəinki Azərbaycan, o cümlədən türk dillərində və dialektlərində nə dərəcədə geniş dairədə işlənməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Eyni zamanda lüğətdə müasir dövrümüzdə işlək olan yemək və içki adları ilə bərabər, dilimizin alt qatlarında olan və ya passivləşən arxaik sözlər də nəzərdən qaçırılmamışdır. (1, 18)

Həm folkloru, həm də dilçiliyi əhatə etdiyinə görə M.Hüseynovanın elmi əsərləri qrammatika baxımından olduğu kimi, ədəbiyyatşünaslıq nöqtəyi-nəzərindən də əhəmiyyətlidir. Professor M.Nağıqızının Azərbaycan filologiyasında ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinin araşdırılmasında da özünəməxsus xidmətləri vardır. Bu baxımdan “Azərbaycan poeziyasında dağ obrazı” kitabı (2013) diqqəti çəkir. Kitabda ilk öncə dağ obrazının genezisində nəzər salınır, sonra klassik və müasir poeziyamızda, bayatılarda, dastanlarda, atalar sözü və məsəllərdə mifoloji mahiyyət daşıyan dağ obrazı mövzusunda yazılmış poetik nümunələrin ideya-məzmun xüsusiyyətləri tədqiq olunur. “Alim təfəkkürünün itiliyi” (2013) və “Dərdi dərin

Həsən Mirzə” (2013) kitabları bilavasitə görkəmli filoloq Həsən Mirzəyevin ədəbi irsinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Son illərdə professor M.Hüseynova milli folklorun dilçilik qatlarının özünəməxsusluqlarının araşdırılması sahəsindəki tədqiqatlarının əhatə dairəsini daha da genişləndirərək türk dilləri miqyasına çıxarma və bu istiqamətdə elmi cəhətdən ümumiləşdirilmiş nəzəri qənaətlərin və müddəaların formalaşdırılmasına doğru əməli addımlar atır. Bu cəhətdən M.Hüseynovanın “Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri”(2019) monoqrafiyası Azərbaycan dilçiliyindən müstəqillik dövründə türkologiyaya doğru inkişafın mühüm göstəricilərindəndir. Kitabda bəzi görkəmli Azərbaycan dilçilərinin yaradıcılığında ümumtürk dillərinin nəzəri və praktik məsələlərinin müqayisəli aspektdə öyrənilməsi məsələləri tədqiq olunmuşdur. “Türk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” (2020), adlı 600 səhifəlik kitabda da eyni problemin tədqiqi davam etdirilir. Burada ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası, eyni zamanda, uyğunlaşdırılmış sözlərin fonetik, qrammatik, leksik-semantik yöndə tarixi genetik və struktur-funksional xüsusiyyətləri zəngin dialektoloji və türkoloji qaynaqlar əsasında nəzərdən keçirilmişdir. Bu istiqamətdə alimin çapdan çıxmış “M.Kaşğarının “Divani-lüğət-it-türk” əsərinin qrammatik xüsusiyyətləri” adlı monoqrafiyası xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu əsər ilk dəfə Azərbaycan dilçiliyində XI əsr ümumtürk abidəsinin qrammatik quruluşunun hərtərəfli tədqiqinə, həm də müasir türk dilləri dialekt və şivələri ilə müqayisəli planda tədqiqinə həsr olunmuş sanballı bir monoqrafiya kimi diqqətəlayiqdir. Kitabda görkəmli türkoloq Mahmud Kaşğarının türk dillərinin fonetik, leksik, morfoloji, sintaktik xüsusiyyətləri sahəsindəki xidmətləri şərh olunur, müasir türk dillərinin geneoloji və tipoloji cəhətdən qohumluq əlaqələrinin kökləri izlənilir. Əsərdə eyni zamanda, ayrı-ayrı türk dillərinin Kaşğari dövründən müasir dövrümüzdə qədərki inkişaf xüsusiyyətləri araşdırılır, onların səciyyəvi qrammatik əlamətləri nəzərdən keçirilir.

860

Professor M.Hüseynovanın yenidən çapdan çıxmış elmi-publisistik əsərlərin toplusundan ibarət “Sözün və əməlin yaratdığı tarix” adlı kitabı onun ictimai-siyasi həyatda baş verən yeniliklərin araşdırılmasında vətəndaş alim mövqeyini açıq şəkildə göstərməkdədir. Bu kitabda eyni zamanda, filologiyanın ayrı-ayrı məsələlərinin tədqiqi öz əksini tapmışdır.

Mənəvi saflıq və vətənpərvərlik M.Hüseynovanın bədii yaradıcılığında da özünəməxsus şəkildə canlandırılmaqdadır. Onun poeziyası qadın qururu ilə kişi mərdliyinin aydın poetik ifadəsidir. O, “Mənim anam” (2006), “Su at dalımca, ana” (2006), “Ana sevgisindən doğan nəğmələr” (2008), “Yaşadacaq anam məni”(2009), “Ömrümün çırağı sənsən”(2010), “Analı dünyam”(2015) adlı kitablarında toplanmış şeirlərində “ana qəlbinin laylasını vətəndaşlıq notları, vətənpərvərlik duyğuları üstündə kökləyərək” ilahi sözün təbii poetik ifadəsini yaratmağı bacarmışdır. (1,18)

Metod. Məqalədə Tarixi-müqayisəli və tipoloji təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Nəticə. Ümumiyyətlə, professor Mahirə Nağıqızı filologiyamızın inkişafında bir fədakar elm xadimi kimi hər zaman yorulmadan yazıb-yaratmışdır. Hər bir alimin fəaliyyəti onun intellektual qabiliyyətləri və ilə yanaşı, həm də öz peşəsinə və gördüyü işə məhəbbəti ilə tamamlandıqda daha məhsuldar olur və beləcə, gələcək nəsillər üçün uzun zaman istinad olunacaq dəyərli elmi əsərlər doğulur. Bu mənada, Mahirə xanımın yaradıcılığında intellektual düşüncə, ictimai fikir, istedad, zəhmətkeşlik və bütün bunlarla yanaşı öz peşəsinə məhəbbət və sədaqət bir-birini tamamlayır və bu keyfiyyətlər onun fədakar müəllim və yorulmaz tədqiqatçı alim obrazını yaradır.

Ədəbiyyat

1. "İki sahil" qəzeti- 3 iyun, 2023, s.18.
2. "Ədəbiyyat" qəzeti.- 12 fevral. 2022.- s. 19.
3. Hüseynova, M. (2023). Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf strategiyası. Elm 372 s
4. "Səs" qəzeti, 5 noyabr, 2024, s.11

THE RESONANCE OF WESTERN AZERBAIJAN IN POETRY AND THE
HOMELAND YEARNING IN MAHIRA HUSEYNOVA'S POETRY
ŞEİRİYYƏTİN QƏRBİ AZƏRBAYCAN SƏDASI VƏ MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN
POEZİYASINDA VƏTƏN HƏSRƏTİ
ŞİİRİN BATI AZERBAIJAN EZGİSİ VE MAHİRƏ HÜSEYNOVA'NIN ŞİİRİNDE
VATAN HASRETİ

Gülnare Ramiz kızı Hasanova

Üzeyir Hacıbeyli, 68, Bakü, Sabail Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Öğretim
Görevlisi

<https://orcid.org/0009-0002-7239-1146>

Özet

Poeziya, düşüncelerin ince dokunuşlarla ifade edildiği, duyguların ise sözlerin ahenginde hayat bulduğu sanatsal bir dünyadır. Her dizesiyle okuyucuyu hem estetik zevke hem de manevi derinliğe taşıyan bu sanat formu, Mahirə Hüseynova'nın eserlerinde Batı Azerbaycan motiflerinin vatan özlemiyle poetik tezahüründe kendini gösterir. Onun yaratıcılığı yalnız estetik güzellik yaratmakla yetinmez, aynı zamanda milli-manevi değerleri, tarihî hafızayı ve toplumun, toprağın kutsallığını derinlemesine yansıtır. Şairin eserlerinde vatan sevgisi her dizede hissedilir; kelimelerin ritmi ve seslerin armonisi okuyucuyu duygusal bir yolculuğa davet eder. Mahirə Hüseynova'nın yaratıcılığı hem dilbilimsel hem de sanatsal yenilikler açısından zengin bir hazinedir; fonetik yenilikler, leksik seçimler ve özgün sanatsal mecazlar onun şiirlerini hem orijinal hem de etkileyici kılar. Şiirlerinde dialektolojik özellikler, Batı Azerbaycan bölgelerinin lehçe ve kelime hazinesinden yararlanma, ayrıca tarihî-kültürel mirasın yansımaları şairin yaratıcılığını benzersiz kılar. Onun eserlerinde Dərələyəz, Göyçə ve diğer eski topraklara olan özlem, sanki her dizede ve her satırda canlanır; bu yalnız coğrafi bir özlem değil, aynı zamanda milli köklere bağlılığın poetik tezahürüdür. Aynı zamanda Mahirə Hüseynova'nın şiirlerinde bayatı ve halk edebiyatı motiflerine atıflar, aşık geleneğine bağlılık, tarihî ve kültürel mirasın korunması ve aktarılması açıkça görülür. Makalede şairin eserlerinde Batı Azerbaycan motiflerinin poetik, leksik ve estetik yönleri incelenmekte ve vatan özleminin poetik ifadesinin okuyucuya derin manevi etki bıraktığı vurgulanmaktadır. Bu analiz, Mahirə Hüseynova'nın şiirinde ana dile, milli köklere ve tarihî hafızaya verdiği önemi ortaya koymakta ve şairin Azerbaycan edebiyatındaki kalıcı etkisini doğrulamaktadır. Şairin şiirleri, estetik zenginliğinin yanı sıra okuyucuda tarihî hisleri ve vatanseverlik duygularını uyandırmakta, Batı Azerbaycan mirasının kültürel ve manevi değerini canlı tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mahirə Hüseynova, Batı Azerbaycan, şiir, vatan hasreti, dialekt

Abstract

Poetry is an artistic world where thoughts are expressed with delicate touches, and emotions come to life in the harmony of words. With every line, it guides the reader toward both aesthetic pleasure and profound spiritual depth, a quality that is vividly reflected in Mahira Huseynova's works, where motifs of Western Azerbaijan are poetically infused with yearning for the

homeland. Her creativity does not merely aim to produce aesthetic beauty but also deeply embodies national and spiritual values, historical memory, and the sanctity of community and land. In her works, love for the homeland is felt in every line; the rhythm of words and harmony of sounds draw the reader into an emotional voyage. Mahira Huseynova's poetry is a rich treasury both linguistically and artistically; phonetic innovations, lexical choices, and original artistic metaphors make her poetry both original and impactful. Dialectological features, the use of the lexicon and dialects of Western Azerbaijan, as well as reflections of historical and cultural heritage, render her creativity unique. The longing for Daraleyez, Goyche, and other ancient lands comes alive in every line and verse; this represents not only a geographical yearning but also a poetic manifestation of attachment to national roots. Moreover, her poetry frequently references bayati and folk literature motifs, demonstrates a connection to the aşiq tradition, and highlights the preservation and transmission of historical and cultural heritage. This study analyzes the poetic, lexical, and aesthetic aspects of Western Azerbaijan motifs in her works and emphasizes how the poetic expression of homeland longing profoundly impacts the reader. This analysis underscores Mahira Huseynova's commitment to the mother tongue, national roots, and historical memory, confirming her enduring influence in Azerbaijani literature. Her poetry, in addition to its aesthetic richness, awakens historical awareness and patriotism in the reader, keeping the cultural and spiritual value of Western Azerbaijan's heritage alive.

Keywords: Mahira Huseynova, Western Azerbaijan, poetry, homeland yearning, dialect

Xülasə

Poeziya, düşüncələrin incə toxunuşlarla ifadə olunduğu, duyğuların isə sözlərin ahəngində həyat tapdığı bədii dünyadır. Hər misrası ilə oxucunu həm estetik zövqə, həm də mənəvi dərinliyə aparan bu sənət növü, Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığında Qərbi Azərbaycan motivlərinin vətən həsrəti ilə poetik təzahüründə öz əksini tapır. Onun yaradıcılığı yalnız estetik gözəllik yaratmaqla kifayətlənmir, həm də milli-mənəvi dəyərlərin, tarixi yaddaşın və elin, torpağın müqəddəsliyinin dərin anlaşılmasını əks etdirir. Şairənin əsərlərində Vətən sevgisi hər misrada hiss olunur, sözlərin ritmi və səslərin harmoniyası oxucunu emosional bir səyahətə dəvət edir. Mahirə xanımın yaradıcılığı həm dilçilik, həm də bədii novatorluq baxımından zəngin bir xəzinədir; fonetik yeniliklər, leksik seçkilər və orijinal bədii məcazlar onun poeziyasını həm orijinal, həm də təsirli edir. Poeziyada dialektoloji xüsusiyyətlər, Qərbi Azərbaycan bölgələrinin ləhcə və söz ehtiyatından istifadə, eləcə də tarixi-mədəni irsin əks olunması şairənin yaradıcılığını unikallaşdırır. Onun əsərlərində Dərələyəz, Göyçə və digər əzəli torpaqlara olan həsrət, sanki hər misrada və hər sətirdə canlanır; bu, yalnız coğrafi həsrət deyil, həm də milli köklərə bağlılığın poetik təzahürüdür. Eyni zamanda, Mahirə xanımın şeirlərində bayatı və xalq ədəbiyyatı motivlərinə istinadlar, aşiq yaradıcılığına bağlılıq, tarixi və mədəni irsin qorunması və ötürülməsi aydın şəkildə görünür. Məqalədə şairənin əsərlərində Qərbi Azərbaycan motivlərinin poetik, leksik və estetik aspektləri təhlil edilir, həmçinin vətən həsrətinin poetik ifadəsi oxucuya dərin mənəvi təsir bağışlayır. Bu təhlil Mahirə Hüseynovanın poeziyasında ana dilinə, milli köklərə və tarixi yaddaşa verdiyi önəmi vurğulayır və şairənin Azərbaycan ədəbiyyatında davamlı təsirini təsdiqləyir. Şairənin poeziyası, öz estetik zənginliyi ilə yanaşı, həm də oxucuda tarixi-hiss və vətənpərvərlik duyğularını oyadır, Qərbi Azərbaycan irsinin mədəni və mənəvi dəyərini canlı saxlayır.

Açar sözlər: Mahirə Hüseynova, Qərbi Azərbaycan, poeziya, vətən həsrəti, dialekt

POETİK FİKRİN LİRİK ƏZƏMƏTİ

Şöhrət Nüsrət qızı Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
<https://orcid.org/0009-0006-6553-6385>
sohret.nesirova24@gmail.com

Azərbaycan ədəbiyyatı öz zəngin məzmunu, yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilən, bütün dünya ədəbiyyatında ölməz əsərlərlə iz qoyan mənəvi bir sərvətdir. Əsrlər boyu bu ədəbiyyat milli-mənəvi sərvətlərimizin, bəşəri duyğularımızın, humanist meyllərimizin, azadlıq və istiqlal mübarizəmizin bədii-estetik mənzərəsini əks etdirmişdir. Bu ədəbiyyat Azərbaycan dilinin və mədəniyyətinin, Azərbaycan milli təfəkkürünün formalaşmasında əvəzsiz rol oynamışdır. XXI əsrin əvvəllərində bu zəngin xəzinəni öz poeziya gahğaşanı ilə daha da zənginləşdirən, öz poetik dünyası ilə bədii təfəkkür sferasında gündən-günə püxtələşən, söz sənətinə xüsusi tələbkərliliklə yanaşaraq üslubunu sabitləşdirən və təkrarolunmaz şeirlər yaradan bir sənətkar Mahirə Nağıqızıdır.

Klassiklərin və folklor ənənələrinin qoynunda püxtələşən Mahirə Nağıqızı şeirlərinin əksəriyyəti xalq ədəbiyyatı və folklor ilə bağlıdır. Lakin diqqət yetirdikdə bu əsərlər müəllif təxəyyülünün orijinal məhsuludur. Yüksək qabiliyyət üçün isə istedad əsas şərtidir. O, bir vətəndaş şair kimi Azərbaycan poeziyasını vüsətə qaldırmış möhtəşəm irsdən bəhrələnsə də onlar kimi yazmamış bu ədəbiyyata öz dəsti xətti ilə gəlmiş, elm və sənət yolunda paralel addımlayaraq hər iki sənətin zirvəsini məğrurluqla fəth edə bilmişdir.

Hisslərin obrazlı ifadəsində, şairin daxili dünyasının onun hiss və həyəcanının açılmasında poeziyanın yerini verə bilən ikinci bir vasitə yoxdur. Həqiqi ilham, qəlbin atəşi yüksək ideya və bədii təfəkkürü qartal kimi yüksəklərə qaldıran geniş qanadlar uğrunda mübarizə deməkdir. Görkəmli Yapon yazıçısı Rinoske Akutaqavananın fikrinə şair hamının qarşısında ürəyini açan insandır. Bu baxımdan yanaşdıqda insanın daxili dünyasını, onun hiss və həyəcanlarını, mənəvi əxlaqi dəyərlərini öyrənmək üçün şeirin xidməti əvəzsizdir. Şeir müəyyən mənada ürəyin kardioqramıdır. Mahirə Nağıqızının ömrünün aynası onun yaratdıqlarıdır. Şübhəsiz sənətkarın kim olduğunu bilmək üçün onun ömür aynasına, yaradıcılığına baş vurmaq, bu dərinliklərdə nəyin olduğunu bilmək yalnız bundan sonra mümkündür.

*Mənim ruhda olanlar,
Özünü axtaranlar
Qoy məni arasınlar.
Hər misramda sətrimdə*

Poeziyanın zənginliyi müxtəlif mövzulardan, ovqatlardan, bədii mətləblərdən düşüncə tərzinin özünəməxsus deyim tərzindən, poetik düşüncənin ən başlıca əlaməti olaraq bu janr əlvanlığı və ovqat müxtəlifliyi isə onu yaradan söz sənətkarlarının fərdi dəsti-xəttindən aslıdır. Nağıqızının poetik **yaradıcılığında şairin** özünəməxsus orijinal bir poetik siması vardır. Həm elmi, həm də bədii söz sənətində peşəkar olan Mahirə xanım fikrin ifadə formalarına, sərrast deyim tərzinə zərgər dəqiqliyi ilə, ustad baxışı ilə yanaşır. Onun poeziyası bədii estetik faktorlarla zəngin dilə malikdir. Sözü hikmətini və qüdrətini “Tanrıdan aşağı” “Bəndədən uca” dəyərləndirən bir şair üçün sənətdə poetik kəşflər sisteminin dəyərini qiymətləndirmək o qədər də çətin deyildir. Ona bircə şey də tam şəkildə aydındır ki, sirli məqamlarla dolu olan bədii yaradıcılığın yolu çətin və mürəkkəbdir. Bu çətin və mürəkkəb yolu isə yalnız poetik fikir zənginliyi, üslub aydınlığı, bədii dilin saflığı, təbiiliyi, obrazlılığı və

sərrast söz düzümlü bacarığı ilə keçmək mümkündür. “Ana dilim” şeirində şairin yaradıcılığını tam fərqli edən bu ecəzkarlığı Nağıqızı öz doğma ana dilində görür:

*Nizaminin hikmətini sən yaratdın,
Nəsiminin qüdrətini sən yaratdın.
Füzulinin fitrətini sən yaratdın,
Hikmət dolu söz büsəti, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim. [6.s,60]*

Şair poetik fikrin lirik əzəmətilə, doğma ana dilinin sehiylə və qüvvətli məcazi mənalarla oxucusunu sənətinin sehinə sala bilir. Göründüyü kimi “Mahirə Nağıqızı” ustadlarımız kimi şeiriyyət dilinə çox məsuliyyətlə yanaşaraq ana dilinin bütün imkanlarından məharətlə faydalanaraq çox zəngin söz tərkibi nümayiş etdirir, orijinal bədii məcazlar ortaya qoyur. Bununlada istedadlı şair təkcə estetik cəhətdən gözəl, mükəmməl söz rəngliliyi yaratmır, həm də mənası dərin, hikmətli, yüksək obrazlılığa malik fikirlər ifadə etməyə müvəffəq olur” [10.s,318].

Folklordan gələn şirinlik Mahirə Nağıqızının poetik yaradıcılığının ən başlıca ümumi dəyəri ondadır ki, onun fərdi üslubunda folkloruna xas olan şirindillik, sadə ifadə tərzı vardır. “Mahirə Nağıqızının poeziyası xalq ədəbiyyatında bayatı və gəraylı axarından, aşiq Ələsgər, Aşiq Alı kimi söz təsirindən gəlmədir, Bu şeirlər sadəcə olaraq, mərhəm duyğuların lirik axarıdır- bülür söz bulağı kimi axıb gedir və mənəsinə çatır” [9.s,157]. Şairin bədii üslubu ilə forma və məzmunun müəyyən ölçüdə harmonik vəhdəti, söylənilən fikir və onun obrazlı ifadəsi arasında advekatlıq, ən nəhayət, poetik fikir və duyğuların ifadə tərzı, xarakteri, lirizmlə dolu olan qəlbinin gəzilmiş simləri ilə uyarlılıq təşkil edir.

*Buludları su daşıyır qəm yuyur,
Bir nağılsan, matım-mutum quruyur.
Tanrı səni bəd nəzərdən qoruyur,
Küləklərin misgərindi Xınalıq.
Çaylarında dərələrin sonası
Dağlarının buluddandı cunası
Qayaların əskik olmaz xınası,
Dağın başın səngərindi, Xınalıq. [4.s, 206]*

“Göründüyü kimi “Mahirə nağıqızının poetik deyim tərzində folklor sadəliyi ilə müdrikliyi mükəmməl şəkildə qovuşur, təsvir tərənnüm predmeti mənalı bədii şərhini tapır ki, bu da şeirə estetik sambal və əzəmət gətirir” [10.s, 270].

Məzmunundan aslı olmayaraq Mahirə xanımın şeirlərində bir səmimiyyət duyulur. Bu səmimiyyətin dərinliyində isə biz şairin yaşadıklarının şirin bir etirafını görürük. “Mahirə xanım nədən yazır yazsın, yazdıqları hansı məzmununda olur olsun, orada orada bir səmimilik, bir təmizlik və sədaqət var. Həm də yaşantıların şirin etirafı .. Ağrılı günlərdən bəhs etdikdə belə insan öz səmimiyyətin içində qələmə alınanları belə insan o səmimiyyətin içində qələmə alınanları özünün yaşantısı kimi duya bilir” [1.s,128]. Bu etirafı xalqa öz şirin dilində, öz şirin üslubunda çatdırması şeirin təsir gücünü daha da artırır :-

*Ver mənə dərəni, ver mənə dağı
Anam da nehrədə çalxasın yağı.
Göy otun üstündə balı, qaymağı
Düzəndə tuş olum ağ yağışına.*

Göründüyü kimi şeirin mənə yükü nə qədər dərindərsə, dili o qədər rəvan və axıcıdır.

Dilin fokuslaşdırdığı mənzərə ancaq estetik düşüncələrinə görə deyil, fikrin sərrastlığına görə cəlbedicidir. Şair bədii təfəkkürünün yaratdığı milli düşüncə dünyasının əsas elementlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir ”.

*Burdan yavaş kedin, astadan keçin,
Qəbirlər titrəyər, daş dinə bilər.,
Bir güllə gücünə sakit olanlar ,
Bir addım səsinə diksində bilər .*

Poeziyanın ecazkar qüdrəti Mahirə Nağıqızının müxtəlif mövzulu bədi-estetik cəhətdən mükəmməl yaradıcılığında poetizmin ecazkar qüdrəti özünü göstərir. Çünki şairin duyğu və düşüncələri, poetik obrazlılıq yaratmaq üsulu, sərrast söz düzümü ilə ərsəyə gətirdiyi şeirlərində bədii yaradıcılıq üslubu həlledici rol oynayır. Bu müxtəlif məzmunlu şeirlərdə müəllif gerçək həyatdakı bir-birindən fərqli ictimai-siyasi hadisələri, o cümlədən, insanları heyran edən füsunkar gözəllikləri, poetik misraların ixtiyarına verir, bu misralarda üslubu vasitələri artırmaqla obrazlılığa nail olur.

*Hamamçay qılıntək girib qanına,
Bahara saxlayıb tək gümanını.
Qısılib Kürmükçay qış yuxusuna,
Üstünə çəkib də dağ dumanını. [11.s,119]*

Bədii yaradıcılığın özünəməxsus qızıl qanunlarının ən birincisi qısa yazmaq üçün düşüncəyə, uzun yazmaq üçün yazmağa çox vaxt sərf edilməsidir. Lev Tolstoy isə qeyd edirdi ki, Poeziya insan ruhunun güzgüsüdür, sözləri elə işlətmək lazımdır ki, hər söz hamıda uyğun və dəqiq anlayışlar yaratsın. Mahirə Nağıqızı poeziyasının gözəlliyi ondadır ki, bu poeziya universal zəkanın, dərin düşüncələrin lakonik məhsulu, şairlik istedadının özünü təsdiqidir. Şairin söz duyğusunun və sözlə rəftar səriştəsinin səviyyəsi, düşüncə tərzinin müasirliyi və bədii ümumiləşdirmələrin dərinliyi Mahirə Nağıqızını özünəməxsus poetik diapazonunun olduğunun mükəmməl göstəricisidir. Ürəkdən gələn, səmimi həssas şeirə oxucunun da həssas yanaşdığını bilərək ifadələri zərgər dəqiqliyi seçən, dərin düşünən və zəngin ilham mənbəyi olan Nağıqızı hər bir sürətdə yığcamlıq prinsipinə sadıq qalır. Oxucusunun bədii zövqünü oxşayan sənət əsəri yaratmaq üçün söz və ifadə seçməndə ısrarlı olur, nəticədə oxucunun qəlbini ehtirasa gətirən sənət əsərləri bir araya gəlir:

*“Dədə Qorqud” boylarından danışın,
“Koroğlu” nun qollarından danışın,
“Alpamış”ın soylarından danışın,
Nə yazılıb bəy Manasdan, oxuyun. [6.s,54].*

Nağıqızı bu şeirdə söz düzümündən məharətlə istifadə edərək poetik obrazlılığa və poetik gözəllik yaratmağa nail olmuşdur. Şeir öz yığcamlığı ilə diqqəti cəlb edir. İlk oxunuşdaca misralar arasında poetik məna, dərin məzmun duyursan. Az sözlə bütöv və dərin bir fikri ifadə etmək bacarığına malik olan Nağıqızı sadə və səmimi üslubdan daima istifadə etmişdir. Duymaq və duyulmaq, sevmək və sevilmək duyğusunu, sevgisini sətirdən sətərə töküb insanların ruhuna oxşamaq hər kəsin bacarmadığı, nail ola bilmədiyi qabiliyyətdir. Professor Məhərrəm Hüseynovun təbiri ilə desək, “Dərin poetik idrak və coşğun ilhama malik Mahirə Nağıqızının poeziyasının estetik mənası olan sentimental məzmunundan dərhal sezirsən ki, o anamız təbiətin, keçməkeşli həyatın insan qəlbində yaratdığı ən səmimi təəssüratları öz varlığına, iç dünyasına hopdurmuşdur” [10. s, 259].

Mahirə Nağıqızının şeir dili o səviyyədə aydın və axıcıdır ki, canlı danışq dilinə maksimum yaxınlığı ilə diqqəti cəlb edir. Bu, bir tərəfdən əsərlərinin bədii-estetik səviyyəsini yüksəldir, digər tərəfdən oxucunun emosional-obrazlı qavrayışına əhəmiyyətli təsir edir:

*Hanı, gəlir-hanı, gəlir? -dedilər
Xankəndinin xanı gəlib dedilər
Adı gəlir, sanı gəlir dedilər,
Çıxsan, Cıdır meydanından görünür [6.s,86]*

*Dolanıb haradan, gəlib hayandan,
Bir bulud ömrüynən yorğun, qaralmı?
Keçib Xocalıdan, Kərkicahandan,
Yaralar görübdü qaysaqlınmamış.. [9.s,39]*

Mahirə Nağıqızı öz sözü, öz qələmi olan sənətkardır. Şeir sənət vurğundur. Onun poeziyasında vətən sevgisi, yurd sevgisi bütün insani hisslərin ən alisi olaraq önə çəkilmişdir. O vətəninə Azərbaycan torpağına olan sevgisini qələminin qüdrətilə tam fərqli bir şəkildə izhar etməyi bacarır. Poeziyası nəinki öz yaxın ətrafını, onu oxuyan hər bir kəsi misranın sehrinə salaraq vətəndaşa çevirir:

*Ay vətən, bir səndən savayı, vallah ,
Baş qoyub yatmağa bina görmədim.
Havasın udduğum, ay qərib ellər,
Vətən havasını qına görmədim [6.s, 47]*

Başqa bir şeirində isə

*Bu vətən deyilən torpaq deyil ki,
Anamın dizinin yanı- vətəndir.
Ruhuna beşiksə, tanı vətəndir. [5.s,38]*

“Etiraf edək ki, ifadə tərzinin özü kimi fikr orjinaldır, deyim sərrasdır və bütün bunlar xanım Mahirə Nağıqızının istinasız olaraq şeir yaradıcılığının özünəməxsus başlıca keyfiyyətlərindən biri olaraq diqqəti cəlb edir. Hesab etmək olar ki, həmin keyfiyyəti şərtləndirən başlıca faktor olaraq onun demək, çatdırmaq istədiyi fikrin aydınlığını göstərmək olar” [10.s,119].

Poeziya yaradıcılığındakı forma yığcamlılığı, vəznin əlvanlığı, bölgünün ahəngdarlığı, misgililiyi, ümumiyyətlə, poetik sənətin qanunlarına tam uyğun gələn səciyyəvi xüsusiyyətlər tədqiqatçılar tərəfindən Mahirə Nağıqızının sənəti duymaq nişanəsi kimi qiymətləndirilir.

*İstədim şənində şeirlər yazam,
Bənzəri olmasın biri-birinə.
Günlərin bir günü burda olmasam,
Ürək sözlərimi söyləsin Sənə. [9.s,101]*

Təhlilə cəlb etdiyimiz şeirlərdən də aydın olur ki, Nağıqızının rəngarəng poetikası eyni bir qəlbin müxtəlif çırpıntılarıdır.

*Qartallar qıy vurur, qanadlarını
Açıb da dolanar elədən belə.
Sehrmi, ovsunmu, çaşıb qalmışam.
Gözəllik olurmu, tanrım, bir belə .*

Tamam başqa bir mövzulu şeirində isə şairin ürəyi

*Hopub bağına hopub, hopub şəhid qanları,
Sənə bürünüb gəlib min-min yurd qurbanları.
Dədə əmanətisən qızları, oğlanları,
Bu vətənin səninçün yar,-bayrağım, dalğalan! [6.s,42]*

Göründüyü kimi Mahirə Nağıqızı oxucusunun qəlbinə hakim kəsilə bilən onun bədii zövqünü formalaşdıran sənət əsəri yaratmaq üçün şair qəlbini ehtizaza gətirir.

Şairin poetik yaradıcılığında yüksəkdə dayanan “Analı dünyam”, “Onun daş nağılı”, “Yanımdan keçmə dağların”, “Salam olsun”, “Ruhuna beşiksə, tanı vətəndir”, “Anamın kitabı” kitabındakı şeirləri nəzərdən keçirdikdə şairin fərdi üslubunda, poetik söz düzümündə olan özünəməxsusluğu daha çox duya bilirsən. Şairin bədii üslubu ilə forma və məzmunun müəyyən

ölçüdə hamonik vəhdəti, söylənilən fikir və onun obrazlı ifadəsi arasında adekvatlıq, ən nəhayət, poetik fikir və duyğuların ifadə tərz, xarakteri, lirizmlə dolu olan qəlbinin gərilməmiş simləri ilə uyarlılıq təşkil edir:

*Elə bil təzədən doğulacam mən,
Titrək əllərindən tutsam bir kərə.
Ay ana, neyniyim, duya bilmirəm,
Ver xeyir-duamı, çıxım səfərə..* [11.s,28].

Mahirə Nağıqızı milli mənəvi əxlaqi dəyərləri həmişə yüksəkdə tutmuşdur. “Ruhuna beşikə tanı vətəndir.” kitabındakı şeirləri mövzu rəngarəngliyi, mənə dəyəri, bədii təsir tutumu baxımından da yetərincə mükəmməldir. Burada da Mahirə Nağıqızının müxtəlif mövzulu yaradıcılığında poetizmin qüdrəti özünü göstərir. Çünki, Nağıqızının duyğu və düşüncələri, sərrast söz düzümlü ilə ərsəyə gətirdiyi şeirlərində fərdi yaradıcılıq üslubu həlledici rol oynayır. “Mahirə Nağıqızının poetik üslubunun əsas üstünlüyü mövzu və ideya ilə bədii forma, bədii ifadə tərz, arasında nadir bir uyğunluq, çox müvəfəqiyyətli bir vəhdət yarada bilməsindədir”. [10.s,100].

*Göyə baxma, göy üzündə dərd dərin,
Yagış olan göz yaşıdır dərdlərin,
Arzuları göyərməyən kəslərin,
Torpaq üstə sinədaşı göyərər.* [6.s,112]

Qurban Bayramov sözlə rəftarına görə Mahirə Nağıqızını poeziyasını fərqləndirir və Mahirə Nağıqızı poeziyasını intellektual poeziya adlandıraraq deyir: “Elmi idrakla bədii təfəkkürün, yaradıcı istedadın sintezi və vəhdətindən yaranmış poetik nümunələr elmyönlü intellektual poeziyanın cəvherini təşkil edir. Qeyd edək ki, bu tipli müəllifin yaradıcılığı çoxəsrlik ənənəvi poeziyanın ağıla, məntiqi təfəkkürə, rəşional düşüncəyə üstünlük verdiyi məqamlar üzərində yaranıb, həmin istiqaməti yaradıcı şəkildə inkişaf etdirərək daha da zənginləşdirən, sistemli bir istiqamətə çevirən intellektual poeziya müstəvisinə keçir” [10. s,73].

Mahirə Nağıqızının bədii yaradıcılığının dərinliklərinə baş vurduqca bir daha aydın olur ki, şairin poetik irsi yalnız mövzu və ideya-məzmun cəhətdən deyil, sənətkarlıq baxımından da səviyyəli təsir bağışlayır. O, mövzunun aktuallığına, məzmunun sadəliyinə, üslubun səmimiyyətinə və şirinliyinə, şeirin konkretlik və yığcamlığına, forma gözəlliyinə, zahiri bədii poetik effektivinə, sənətkarlıq məziyyətlərinə də xüsusi fikir vermişdir. Elə buna görə də onun əsərlərinin çoxu bədii-estetik cəhətdən təsirli və yadda qalandır. Çünki forma gözəlliyinə və mükəmməliyə, məqsədəuyğun zahiri biçimə malik olmayan poeziya nümunələri oxucunun zövqünü oxşamır, effektiv qalır və tez unudulur.

Mahirə Nağıqızı yaratdığı əvəzsiz töhfələri ilə Azərbaycan poeziyasında öz sözünü demişdir. Bu sahədə olan korifeylərini, mənəvi dəyərlərini yaradıcılığında yaşadan narahat bir alimdir, professordur. Vətəndən, onun təbiətindən, daşından başlanıb, əqidəsində, məsləkində özəlləşən misralara qədər davam edən əsərləri bu gün də oxunur, sabah da oxunacaq. Çünki “Mahirə Nağıqızı mübariz şairdir, mübarizliyi onu mənəvi qələbələrə, ideallarına,- inama, etibara, cəsarətə, düzlüyə, mərdliyə, kamilliyə, dözümlülüyə döyüşkənliyə və ən ümdəsi məhəbbətə ruhlandırır” [11.s, 106].

Ədəbiyyat

1. Həsənova K. Professor Mahirə Nağı qızı Hüseynova. Biblioqrafiya. Bakı: ADPU, 2022. - 315 s.
1. Hüseynova M. Ana kəndim Xalxalım. Bakı: ADPU, 2010. - 401 s.

2. Hüseynova M. Vətən. Bakı: ADPU, 2012. -251 s.
3. Hüseynova M. Ruhuna beşiksə tanı vətəndir. Bakı: ADPU, 2017. -324 s.
4. Hüseynova M. XIX -XX əsrlə, Azərbaycan aşiq və el şairlərinin linqvistik təhlili. Bakı: ADPU, 2018. - 420 s.
5. Hüseynova M. Salam olsun. Bakı: ADPU, 2020. -144 s.
6. Hüseynova M. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU, 2020.- 412 s.
7. 8.Hüseynova M.Yanından keçmə dağların . Bakı: ADPU, 2021. -312 s.
8. Hüseynova M. Lövbər adam. Bakı: ADPU, 2022. -255 s.
9. Hüseynova M. Bir təfəkkür tərzinə fərqli baxışlar Mahirə Hüseynova: Alim və Şair ömrünün detalları. Bakı: ADPU. 2022. 392 s.
10. Hüseynova M. Anamın kitabı. Bakı: ADPU, 2025. -215 s.

THE LYRIC GRACE OF POETIC THOUGHT
POETİK FİKRİN LİRİK ƏZƏMƏTİ

Şöhrət Nüsrət qızı Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
<https://orcid.org/0009-0006-6553-6385>

Xülasə

Öz sadə oxucusunun mənəvi tələblərini duya bilən, müasir ədəbi prosesin məfkurə istiqamətini, mənəvi estetik dəyərini real şəkildə əks etdirən vətənə məhəbbət hissi aşıl原因 şüuru formalaşdırən poeziya nümunələri yaradan Mahirə Nağıqızı oxucularını rıqqətə gətirən bir sənətkardır. O özünəməxsus ədəbi irsi ilə xalqımızın milli şüuruna, mədəniyyətinə əvəzsiz töhfələr vermiş mütəfəkkir şairdir.

Klassik Azərbaycan poeziyasının və xalq yaradıcılığının ənənələri üzərində formalaşmış təzahür edən Mahirə Nağıqızının poetik yaradıcılığı 30a yaxın şeirlər kitabında ("Mənim anam", "Su at dalımca, ana", "Yaşadacaq anam məni", "Ana sevgisindən doğan nəğmələr", "Ana kəndim Xalxalım", "Ömrün çıraqdır sən", "Sözün hikməti", "Analı dünyam", "Haqqa çağırən səs", "Bayatılar", "Bayatılar və üç şeir", "Onun daş nağılı", "Yanından keçmə dağların", "Salam olsun", "Ruhuna beşiksə tanı Vətəndir", "Anamın kitabı" və s.) toplanmışdır. Bu əsərlərin mövzu dairəsi müxtəlif, poetik tutumu çox dərin, ifadə etdiyi mənalar rəngarəng, üslubu, dili estetik bədii cəhətdən mükəmməldir.

Yurdlarından didərgin salınan Qərbi Azərbaycan bölgəsi insanların acı taleyi, yurd həsrəti, işğal altında olan Qarabağ dərdi, Xocalı faciəsi, 2016-cı il aprel döyüşlərində ordumuzun üstünlüyü, xalqı bir ideya ətrafında birləşdirən səfərbərlik çağırışları, tarixə qızıl hərflərlə yazılan 44 günlük əzəli Qarabağ savaşının şanlı zəfəri, şəhidlərimizin qazandığı əbədi ömür, Azərbaycanın füsunkar təbiətinin gözəllikləri, şairin ən ali ən ülvəi hisslərinin məcmusuna çevrilən vətən sevgisi, ana məhəbbətinin böyüklüyü və müqəddəsliyi, Azərbaycanın siyasi aləmdə, iqtisadi həyatda uğurları, Vətənə, xalqa, elə, obaya, milli kökə bağlılıq, ədəb-ərkan, ata-anaya, böyüyə hörmət, insanpərvərlik, xeyirxahlıq, adət-ənənəyə ehtiram kimi milli-mənəvi dəyərlərin təbliği.... Mahirə Nağıqızı yaradıcılığının əsas leytmotivinə çevrilən mövzulardır.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında öz ruhu, yazı manerası ilə seçilən Mahirə Nağıqızı poeziyasının əsas özəlliklərindən biri ənənəvi mövzuda fərqli düşüncə tərzini ortaya qoymasıdır. Mahirə xanımın poeziyasının əzəmətini artıran duyğu və düşüncələri, poetik obrazlılıq yaratmaq üsulu, sərrast söz düzüümü ilə ərsəyə gətirdiyi şeirlərində bədii yaradıcılıq üslubu tam fərqlidir. İstedadlı sənətkar "bizim adət etdiyimiz düşüncə sistemini, duyum tərzini rahatca dəyişib fikirlərini duyğularını poeziya dili ilə orjinal şəkildə, özünəməxsus ustalıq və bacarıqla, amma yenə də ənənəvi qiyafətdə təqdim edir".

"Poetik fikrin lirik əzəməti" adlandırdığımız bu məqalədə Azərbaycan dilinin və mədəniyyətinin, Azərbaycan milli təfəkkürünün formalaşmasında əvəzsiz rol oynayan Mahirə Nağıqızı poeziyasının özünəməxsus məziyyətləri araşdırılmış, zəngin forma və məzmunu və yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirən bədii yaradıcılığı tədqiqatə cəlb olunmuşdur.

Açar sözlər: *Poeziya, əzəmət, mükəmməl, mövzu, məna, Vətən, yurd həsrəti, klassik, folklor.*

Summary

Mahira Naghigizi, who is able to feel the moral demands of her simple reader, realistically reflects the ideological direction and moral aesthetic value of the modern literary process, creates examples of poetry that form the consciousness and instill a sense of love for the homeland, is an artist who moves her readers. She is a thoughtful poet who has made invaluable contributions to the national consciousness and culture of our people with her unique literary heritage.

Mahira Naghigizi's poetic creativity, which is formed and manifested on the traditions of classical Azerbaijani poetry and folk art, is collected in about 30 books of poems ("My mother", "Water at dälümca, mother", "My mother will live", "Songs born from mother's love", "My mother's village is Khalkhalim", "Your lamp is yours", "Wisdom of the word", "My mother's world", "The voice calling to the truth", "Bayatılar", "Bayatılar and three poems", "His stone tale", "The mountains that pass by", "Salam olsun", "If you do not know the cradle of your soul, the homeland", "My mother's book", etc.). The subject matter of these works is diverse, the poetic capacity is very deep, the meanings expressed are colorful, the style and language are aesthetically and artistically perfect.

The bitter fate of the people of the Western Azerbaijan region who were displaced from their homeland, the longing for their homeland, the pain of Karabakh under occupation, the Khojaly tragedy, the superiority of our army in the April 2016 battles, the calls for mobilization that united the people around one idea, the glorious victory of the 44-day eternal Karabakh war written in golden letters in history, the eternal life gained by our martyrs, the beauties of Azerbaijan's fascinating nature, the love of the homeland that became the sum of the poet's highest and most sublime feelings, the greatness and sanctity of maternal love, Azerbaijan's successes in the political world and economic life, the promotion of national and spiritual values such as devotion to the homeland, people, village, tribe, national roots, decency, respect for parents, elders, humanity, kindness, and respect for customs and traditions... are the themes that have become the main leitmotifs of Mahira Naghigizi's creativity.

One of the main features of Mahira Naghigizi's poetry, which stands out in modern Azerbaijani literature with its spirit and writing style, is that it reveals a different way of thinking on a traditional subject. The artistic creative style in the poems she creates with her emotions and thoughts, the method of creating poetic imagery, and the precise word order that increase the grandeur of her poetry is completely different. The talented artist "easily changes our usual system of thought and way of feeling and presents her thoughts and feelings in the language of poetry in an original way, with her own mastery and skill, but still in a traditional guise".

In this article, which we call "The Lyrical Grandeur of Poetic Thought", the unique merits of Mahira Naghigizi's poetry, which plays an indispensable role in the formation of the Azerbaijani language and culture, and the Azerbaijani national thought, are examined, and her artistic creativity, which enriches Azerbaijani literature with its rich form and content and high artistic characteristics, is involved in the study.

Keywords: Poetry, grandeur, perfection, theme, meaning, Homeland, longing for homeland, classic, folklore.

Özet

Sıradan okuyucusunun ahlaki taleplerini hissedebilen, modern edebi sürecin ideolojik yönünü ve ahlaki estetik değerini gerçekçi bir şekilde yansıtan, bilinci şekillendiren ve vatan sevgisi aşılayan şiir örnekleri üreten Mahira Nağigizi, okuyucularını harekete geçiren bir sanatçıdır. Eşsiz edebi mirasıyla halkımızın ulusal bilincine ve kültürüne paha biçilmez katkılarda bulunmuş, düşünceli bir şairdir.

Mahira Nağigizi'nin klasik Azerbaycan şiiri ve halk sanatı gelenekleri üzerinde şekillenen ve tezahür eden şiirsel yaratıcılığı, yaklaşık 30 şiir kitabında toplanmıştır ("Annem", "Dalımca'da su, anne", "Annem yaşayacak", "Anne sevgisinden doğan şarkılar", "Annemin köyü Halhalım", "Lamba senindir", "Sözün hikmeti", "Annemin dünyası", "Gerçeğe çağıran ses", "Bayatlar", "Bayatlar ve üç şiir", "Taş masalı", "Geçen dağlar", "Selam olsun", "Ruhunun beşiğini, vatanı bilmiyorsan", "Annemin kitabı" vb.). Bu eserlerin konuları çeşitlidir, şiirsel kapasiteleri çok derindir, ifade ettikleri anlamlar renklidir, üslup ve dilleri estetik ve sanatsal açıdan mükemmeldir. Batı Azerbaycan bölgesi halkının vatanından sürgün edilmesiyle gelen acı kader, vatan özlemi, işgal altındaki Karabağ'ın acısı, Hocalı faciası, ordumuzun 2016 Nisan muharebelerindeki üstünlüğü, halkı tek bir fikir etrafında birleştiren seferberlik çağrıları, tarihe altın harflerle yazılan 44 günlük ebedi Karabağ Savaşı'nın şanlı zaferi, şehitlerimizin kazandığı ebedi hayat, Azerbaycan'ın büyüleyici doğasının güzellikleri, şairin en yüce ve en yüce duygularının toplamı haline gelen vatan sevgisi, anne sevgisinin büyüklüğü ve kutsallığı, Azerbaycan'ın siyasi dünyada ve ekonomik hayattaki başarıları, vatana, insana, köye, aşirete, milli köklere bağlılık, edep, anne babaya, büyüklere saygı, insanlık, nezaket, gelenek ve göreneklere saygı gibi milli ve manevi değerlerin yüceltilmesi... Mahira Naghigizi'nin yaratıcılığının temel leitmotifleri haline gelen temalardır. Modern Azerbaycan edebiyatında ruhu ve üslubuyla öne çıkan Mahira Naghigizi'nin şiirinin temel özelliklerinden biri, geleneksel bir konu üzerinde farklı bir düşünce biçimi ortaya koymasıdır. Duygu ve düşünceleriyle yarattığı şiirlerdeki sanatsal yaratıcı üslup, şiirsel imgeler yaratma yöntemi ve şiirinin ihtişamını artıran kesin kelime dizimi bambaşkadır. Yetenekli sanatçı, "alışılmış düşünce sistemimizi ve duygu biçimimizi kolayca değiştirir ve düşünce ve duygularını şiir dilinde özgün bir şekilde, kendi ustalığı ve becerisiyle, ancak yine de geleneksel bir kılıkta sunar."

"Şiirsel Düşüncenin Lirik Görkemi" adını verdiğimiz bu makalede, Azerbaycan dili ve kültürünün ve Azerbaycan ulusal düşüncesinin oluşumunda vazgeçilmez bir rol oynayan Mahira Naghigizi'nin şiirinin benzersiz değerleri incelenmekte ve zengin biçim ve içeriği ve yüksek sanatsal özellikleriyle Azerbaycan edebiyatını zenginleştiren sanatsal yaratıcılığı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, ihtişam, mükemmellik, tema, anlam, Vatan, vatan özlemi, klasik, folklor.

ISSUES OF WESTERN AZERBAIJAN AND TURKISM IN THE WORK OF
PROFESSOR MAHİRƏ NAGHİ HUSEYNOVA
PROFESSOR MAHİRƏ NAGİ QIZI HÜSEYNOVANIN FƏALİYYƏTİNDƏ
QƏRBİ AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKCÜLÜK MƏSƏLƏLƏRİ

Musayev Dəyanət Musa oğlu,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Türkoloji Mərkəzinin Türk tarixi bölməsinin müdiri,

Açar sözlər: Qərbi Azərbaycan, icma, türkcülük, mədəniyyət, etnik təmizləmə, mahal, qayıdış, əlifb, türkdilli xalqlar

XÜLASƏ

Məqalədə professor Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın fəaliyyətində Qərbi Azərbaycan və türkcülük məsələləri geniş təhlil olunur. Onun bu sahələrin təbliğində və öyrənilməsində elmi və siyasi fəaliyyətinin nəticələri ümumiləşdirilir. Məqalədə qeyd olunur ki, professor Mahirə Hüseynovanın Qərbi Azərbaycan reallıqlarının öyrənilməsi əslində ailədən gələn “müqəddəs missiya”dır. Məqalənin sonunda professor Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın fəaliyyətində Qərbi Azərbaycan, türkcülük məsələləri, milli kimlik məsələləri ümumiləşdirilir.

Keywords: Western Azerbaijan, community, Turkism, culture, ethnic cleansing, district, return, alphabet, Turkic-speaking peoples

SUMMARY

The article extensively analyzes the issues of Western Azerbaijan and Turkism in the activities of Professor Mahira Naghi gizi Huseynova. The results of her scientific and political activities in the promotion and study of these areas are summarized. The article notes that the study of the realities of Western Azerbaijan by Professor Mahira Huseynova is actually a “holy mission” coming from the family. At the end of the article, the issues of Western Azerbaijan, Turkism, and national identity in the activities of Professor Mahira Naghi gizi Huseynova are summarized.

Professor Mahirə Nağı qızı Hüseynova, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru və Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, Keşkend rayon icmasının sədri olaraq, Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq aləmdə tanıtılması və elmi əsaslarla araşdırılması istiqamətində mühüm fəaliyyətlər göstərir.

Professor Mahirə Hüseynovanın əsərləri, türkoloji və milli kimlik məsələlərinin dərinədən təhlilinə yönəlmişdir. Onun tədqiqatları, həm dilçilik, həm də mədəniyyət sahəsində əhəmiyyətli töhfələr vermişdir. O, həm türkcülük, həm də türkdilli xalqların birliyini təşviq edən bir çox layihə və təşəbbüsdə fəal iştirak etmişdir.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektorluğunun nəzdində fəaliyyət göstərən “Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi” və “Türkoloji Mərkəz”lər Qərbi Azərbaycan məsələlərinin, türkdilli xalqların ortaq tarixini və mədəniyyətini araşdırmağı məqsəd qoyur. Mahirə Hüseynovanın bu təşəbbüsləri, Turan ideyasının təbliği baxımından da əhəmiyyətlidir.

Mahirə Hüseynovanın ümumi rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi, Qərbi Azərbaycan ərazisindəki azərbaycanlıların tarixi, mədəni irsi və deportasiya proseslərini araşdıran elmi-tədqiqat mərkəzidir. Mərkəzin əsas məqsədi, bu bölgədə baş vermiş etnik təmizləmə və deportasiya proseslərini sənədləşdirərək dünya ictimaiyyətinə təqdim etməkdir. Mərkəzin fəaliyyəti, bəzi erməni və bəzi Qərb media orqanları tərəfindən tənqidlərə məruz qalsa da, Mahirə Hüseynova bu tənqidlərin əsassız olduğunu və Mərkəzin fəaliyyətinin elmi əsaslara dayandığını vurğulamışdır.

Professor Mahirə Hüseynova, Qərbi Azərbaycanla bağlı bir sıra elmi əsərlərin müəllifidir. Onun "Qərbi Azərbaycandan Etnik Təmizlənmənin Sonuncu Mərhələsi (1987-1991). Çalxanqalaya köç" adlı kitabında, bu dövr ərzində baş vermiş deportasiya prosesləri və azərbaycanlıların yaşadığı ərazilərdən zorla köçürülməsi məsələləri ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

Bundan əlavə, Mahirə Hüseynova, "Qərbi Azərbaycan toponimləri: milli kimliyin izləri" mövzusunda Dövlət İdarəçilik Akademiyasında (DİA) tələbələrə görüş keçirərək, Qərbi Azərbaycan toponimlərinin milli kimlik baxımından əhəmiyyətini izah etmişdir.

Mahirə Hüseynova, Qərbi Azərbaycanla bağlı şəxsi əlaqələrini də vurğulamaq lazımdır. Onun babası İbrahim Mirzəli, tanınmış el ağsaqqalı və şair olub, dayısı professor Həsən Mirzəyev isə Qərbi Azərbaycanın ilk araşdırmaçılarından biri kimi tanınır. Həsən Mirzəyevin ərəb əlifbası ilə yazdığı və gizlədərək saxladığı dəftərləri, Mahirə Hüseynova tərəfindən qorunmuş və latın əlifbasına tərcümə edilərək tədqiq olunmuşdur.

Mahirə Hüseynovanın "Çalxanqala: qaçqınların qayıdış həsrəti" adlı əsəri, Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunmuş azərbaycanlıların tarixini və mədəniyyətini əks etdirir. Kitabda türkün başına gətirilən oyunlar və etnik təmizləmə prosesləri tarixi faktlarla təqdim olunur. Bu yanaşma, Turan ideyasının tarixi və mədəni əsaslarını vurğulayan bir perspektiv təqdim edir.

Professor Mahirə Hüseynova, həmçinin milli kimliyin qorunması və inkişafı istiqamətində də fəaliyyət göstərmişdir. "Qərbi Azərbaycan toponimləri: milli kimliyin izləri" adlı əsərində, toponimlərin xalqın tarixinin dəqiqləşdirilməsində və milli kimliyin formalaşmasında mühüm rol oynadığını vurğulamışdır.

Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın 2024-cü ildə nəşr olunan "XX əsrdə Dərələyəzdə urbisid və etnosid aktları" adlı əsəri Dərələyəz mahalının tarixini və mədəniyyətini qorumaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq məqsədini güdür. Kitabın təqdimatı 2024-cü ilin iyun ayında Naxçıvanda keçirilən "Qərbi Azərbaycana qayıdış" adlı festival-konqres çərçivəsində baş tutmuşdur. Kitabda Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistan) Dərələyəz mahalında mövcud olmuş kənd adlarının tarixi-etimoloji təhlili verilmişdir. Müəllif, həmin kəndlərin ermənilər tərəfindən necə xarabalığa çevrildiyini və bu prosesin nəticələrini araşdırmışdır. Kitab, həmçinin həmin kəndlərin coğrafi ərazilərdəki yayılma arealları və leksik-semantik xüsusiyyətlərini də əhatə edir.

Professor Mahirə Hüseynovanın elmi yaradıcılığı digər istiqaməti türkoloji və milli kimlik məsələlərinin dərinlən təhlilinə yönəlmişdir. Onun əsərlərində türküçülük məsələləri həm dilçilik, həm də mədəniyyət baxımından əhəmiyyətli yer tutur.

Professor Mahirə Hüseynova, ümumtürk dillərinin dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyasını tədqiq edən "Ümumtürk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası" adlı

monoqrafiyanın müəllifidir. Bu əsərdə o, Oğuz və Qıpçaq dilləri daxil olmaqla, müxtəlif türk dillərinin fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətlərini müqayisəli şəkildə araşdırmışdır. Monoqrafiya həm tarixi, həm də təsviri dialektologiyanın tədqiqinə mühüm töhfədir.

Türküçülüyn təbliğində göstərdiyi yorulmaz fəaliyyətinə görə 2025-ci ilin avqust ayında professor Mahirə Nağı qızı Hüseynova, “Türk Dünyası Alim Qadınlar Şurası”nın sədri seçilmişdir. Bu qurum, türkdilli ölkələr arasında elmi əməkdaşlığı və mədəni əlaqələri gücləndirməyi hədəfləyir. Onun bu vəzifəyə seçilməsi, Turan ideyasının akademik müstəvidə dəstəklənməsinin göstəricisidir.

“SƏNƏTİN ZAMANLA SƏSLƏŞMƏSİNƏ TƏKAN VERƏN ŞAİR”
(Mahirə Nağıqızının poeziyası Təyyar Salamoğlunun ədəbi-tənqidi, estetik görüşlərində)

Razim Məmmədov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
000-0002- 5694- 9501

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, poeziya, Vətən, milli-mənəvi dəyərlər, vətənpərvərlik, T.Salamoğlu, sənətkarlıq, ədəbi-tənqid, estetik görüşlər

Keywords: MahiraNaghigizi, poetry, Homeland, national-spiritual values, patriotism, T.Salamoglu, craftsmanship, literary criticism, aesthetic views

Özət

Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasında müxtəlif mövzularda orijinal şeirləri ilə seçilən istedadlı şairlərdən biri olan Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı bu gün aktuallığı və müasirliyi baxımdan diqqət cəlb edir. Şairin yaradıcılığında lirikanın zənginliyi maraq doğurur. Bu amil sənətkarın təsvir predmeti, tərənnüm obyektı, mövzu rəngarəngliyi barədə söhbət açmağa geniş zəmin yaradır. M.Nağıqızının poeziyasında vətənə, mənsub olduğu xalqa səmimi münasibət aydın sezilir. Şairin müstəqillik illərində yazdığı şeirlərində də bu ideya aparıcı yer tutur. Onun poeziyasında xalqımızın düçar olduğu Qanlı Yanvar, Xocalı faciələri, Vətən müharibəsinin ağır-acılı günləri, eləcə də analoqu olmayan 44 günlük müharibəsinin şanlı səhifələrinin tərənnümü geniş təsvir olunur. Şairin qələmindən çıxan poetik nümunələr istedadlı ədəbiyyatşünas alim, professor Təyyar Salamoğlunun ədəbi-tənqidi, estetik görüşlərində layiqli qiymətini alıbdir.

Abstract

The creativity of MahiraNaghigzyi, one of the talented poets distinguished by her original poems on various topics in Azerbaijani poetry during the independence period, attracts attention today in terms of relevance and modernity. The richness of the lyricism in the poet's work is of interest. This factor creates a broad basis for talking about the artist's subject of description, object of praise, and subject diversity. A sincere attitude towards the homeland and the people to whom she belongs is clearly felt in M. Naghigzyi's poetry. This idea also occupies a leading place in the poems written by the poet during the years of independence. Her poetry broadly describes the Bloody January, the Khojaly tragedies, the painful days of the Patriotic War, as well as the glorification of the glorious pages of the unparalleled 44-day war that our people suffered. The poetic examples written by the poet's pen have received a worthy assessment in the literary-critical and aesthetic views of the talented literary critic, professor TayyarSalamoglu.

Müstəqillik illərinin ilk günlərindən başlayaraq minillik inkişaf yolu keçən Azərbaycan poeziyası bir sıra yeniliklərə imza ataraq ədəbiyyatımızı daha da zənginləşdiribdir. Poeziyada müasirlik, zamanla ayaqlaşmaq prosesi bu gün yeni mərhələyə qədəm qoyub. Özü də bu “yeniləşmə, modernləşmə yalnız üslubda, poetik ifadədə deyil, həm də fikirdə, misraların fəlsəfi dərinliyində, orijinal bədii təsvir və ifadə vasitələrində, təsvir olunan lirik qəhrəmanın tale yaşantıların önə çıxmasında özünü daha aydın büruzə verir. Əminliklə söyləmək olar ki, müstəqillik dövrü poeziyası dil, semantika və çoxmənalılıq komponentləri anlamında da çox inkişaf edib. Müşahidələr də göstərir ki, “dövrün poeziyası yalnız mövzu problematika

cəhətdən deyil, həm də ideya, obraz və obrazlılıq, yeni poetik dilin və ifadə imkanlarının genişlənməsi, formalaşması, üslub çalarları, potensialının genişliyi” (5,s.9) baxımından da təqdirə layiqdir.

Müasir dövrdə özünəməxsus poetik üslubu ilə seçilən söz sənətkarlarından olan Mahirə Nağıqızı “özünün yaşantılarını başqalarının hiss və duyğuları ilə” əlaqələndirməyi bacarır, insani dəyərləri poetik dillə məharətlə tərənnüm edir, “doğma dilimizin imkanlarına və ifadə qüdrətinə, semantik zənginliyinə” xüsusi diqqət yetirir. Şairin bu keyfiyyətlərindən bəhs edən prof. M.Hüseynovun “Estetik qayə və poetik təkamül” kitabında oxuyuruq: “Bədii zövqü, estetik duyğusu, fantastik düşüncələri, zəngin təxəyyülü M.Nağıqızına imkanlar açır və o, vətəndaş yanğısı ilə həyat, həyat həqiqətlərini bədii gerşəkliyə çevirə bilir...M.Nağıqızı qələmində bədii obraz bütövləşərək mükəmməl təsəvvür formalaşdırır. Müəllif üçün bir detal bədii fikir üçün tükənməz mənbəyə çevrilə bilər (6, s.8).

Əsas hissə. Milli poeziyamızın zənginləşməsində böyük əməyi və zəhməti olan M.Nağıqızının lirikası bugün müasir ədəbi tənqidin də diqqət mərkəzindədir. Şairin müxtəlif mövzularda qələmə aldığı poetik nümunələrlə bağlı çoxsaylı ədəbi-tənqidi, elmi məqalələr yazılıb, sənətkarın poetik təfəkkürü, milli təəssübkeşliyi haqqında qiymətli fikir və mülahizələrsöylənilib.

Mahirə Nağıqızının poetik irsini bənd-bənd, sətir-sətir təhlil edən, hər xırda parçadan mənə çıxarmağı bacaran istedadlı ədəbiyyatşünas alimlərdən biri də professor Təyyar Salamoğludur. Alim Mahirə Nağıqızının son iyirmi illik yaradıcılığından bəhs edərkən onu “müstəqillik illərində sənətin zamanla səsleşməsinə təkan verən” istedadlı şairlərdən biri kimi dəyərləndirərək yazır: “Sözün geniş mənasında, çağdaş ədəbi prosesə Mahirə Nağıqızı 2000-ci illərdə qoşulur, əsrin ikinci onilliyi isə şeirlərində işlətdiyi “Mahirə” və “Nağıqızı” təxəllüslərinin özünü təsdiqi ilə yadda qalır. Alim onu da vurğulayır ki, “Əsrimizin birinci onilliyində Mahirənin poetik sözü onun “anılı dünyası”nın orbitində fırlanır. Başqa sözlə, şairə dünyaya fərdi yaşantılarının prizmasından baxır və onun cəmiyyət həyatına münasibəti “anılı dünyası”nın metaforası, simvolikasında poetikləşir”(3, s.92).

Tədqiqatçının qənaətinə görə “dünyaya fərdi yaşantılarının prizmasından baxan” Mahirə Nağıqızı dövrün sərt problemləri ilə üz-üzə qalanda zamanın nəbzini tutmağa səy göstərir və tezliklə onun dünyagörüşündə milli hissiyyat daha da güclənir, öz xalqına ürəkdən bağlı olan ziyalı kimi vətəndaşlıq borcunu duyur və bu mövqeyinin yeni yazdığı şeirlərində nümayiş etdirməyə səy göstərir. T.Salamoğlu şairənin yaradıcılığında baş verən bu yeniliyi görür və onu M.Nağıqızının yaradıcılığının ikinci mərhələsi hesab edir: “O, (M.Nağıqızı-R.M) özünü millətin və dövlətin üzləşdiyi ağır sınaqların əhatəsində görür. Artıq bu zaman ictimai və siyasi baxışlar poetik düşüncəyə, sanki büsbütün hakim kəsilir və Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ikinci mərhələ yaradır”. Alimin qənaətinə görə şairin “Haqqa çağırən səs”, Ruhuna beşikse, tanı, vətəndir”, “Salam olsun”, eləcə də başqa kitablarında işıq üzü görə şeirləri onun yaradıcılığının ikinci mərhələyə-yeni yüksəliş mərhələsinə keçiddən soraq verir” (3, s.92).

M.Nağıqızının yaradıcılığının ikinci dövrünü yüksəliş mərhələsi hesab edən alim qeyd edir ki, “Onun yaradıcılığının ikinci mərhələsində Vətən mövzusunun aparıcı leytmotivə çevrilməsi tənqidin diqqətini çəkməkdədir. Tənqid Mahirənin “Salam olsun” kitabında toplanmış şeirləri “yeniyetmələrdən və gənclərdən, ümumiyyətlə, oxuculardan ibarət auditoriya” üçün “hərbi-vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış əsərlər kimi bəhs edir, eyni zamanda, şairənin bu kitabı üçün müəyyənləşən təyinatı ən yaxın ədəbiyyat tariximizdə bir “ilk”ə imza atması mövqeyindən dəyərləndirir. Məhz həmin “ilk” Mahirə şeirinin özünün ikinci mərhələsini yaşadığını sübut edən “ədəbi faktora” çevrilir” (3, s.93).

T.Salamoğluda haqlı olaraq onu da nəzərə çatdırır ki, Ali Baş Komandanımız İlham Əliyevin millətimizin, xüsusən gənclərin vətən sevgisinin böyüklüyü, hüdudsuzluğu haqqında

söylədiyi “Tərbiyə işlərinə çox böyük fikir verərək gəncləri vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etdik” nikbin fikirləri şairi azadlıq uğrunda mübarizəyə daha da ruhlandırır, vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq mövzusunda silsilə şeirlər yazır. Bu poetik nümunələrin elmi təhlilini verən ədəbiyyatşünas alimin “Zəfərimiz və ədəbiyyatımız” sərlövhəli məqaləsində oxuyuruq: “Salam olsun” bu mücadilə hərəkətindən doğulmuş kitabdır. Mahirənin şeirləri qələbəyə gedən yolu təsvir və tərənnüm edən mükəmməl poetik sistemə malik bir qəhrəmanlıq dastanının türkülləri kimi oxunur”. Alimin fikrincə M.Nağıqızının özü də yazdığı şeirlərin mahiyyətini yaxşı anlayır, çünki vətənpərvərlik ruhunda yazılan bu poetik nümunələr insanların arzu və istəklərindən xəbər verir. T.Salamoğlu yazır: “Bu dastanın “qəlbimizdə oxunan türküllərlə yarandığı”nı şairə özü də “Al bayrağım” şeirində etiraf edir. Ruh u ozan ruhu, deyimi, ifadətərzi hər an onun repertuarındakı türkülləri xatırladır. Vətən torpaqları uğrunda qəhrəmanlıq mübarizəsini təşviq edən, bu yolda sonsuz qəhrəmanlıq göstərənlərin şücaətlərini alqışlayan şeirlərdə “Oğuznamə” ruhunu görmək mümkündür” (3, s.93).

M.Nağıqızının poetik nümunələrindən çıxış edən T.Salamoğlu şairi “ozan ruhlu sənətkar” adlandırır, eləcə də şairin birinci Qarabağ savaşından ikinci Qarabağ müharibəsinə qədər xalqımızın əzəbli yoldan mərdliklə keçdiyindən, sonda əldə edilən analoqu olmayan qələbədən, vətən övladlarının əfsanəyə çevrilən igidlilərindən ətraflı söhbət açır və bu poetik nümunələrin yaddaşlara həkk edildiyini vurğulayaraq yazır: “Qələbəmizin tərənnümü, poetik sözün yaddaşında tarixləşməsi, xalqın qan yaddaşına hopdurulmasını sənətkar məqsədinə çevirir. Söhbət xalqın qəhrəmanlıq tarixinin bütöv bir mərhələsini dastan ruhu, dastan poetikası ilə sistemli ifadəsindən getmir. Söhbət konkret tarixi bir mərhələdə xalqın göstərdiyi qəhrəmanlıq tarixinin poetik salnaməsini yaratmaqda gedir. Sənətkar məqamının dərk, “başlanğıcı, ortası və sonu olan” dastan süjeti kimi qavramaq üçün onun şeirlərinin əvvəl bütöv bir mətn kimi dərkinə, sonra da bədii əsər kimi “oxu”suna xüsusi ehtiyac var. Dastan poetikasının bu kitabda toplanan şeirlər üçün səciyyəviliyi təkcə bədii mətnlərin estetikasının təlqinlərindən irəli gəlmir, həm də müəllifin ayrı-ayrı şeirlərində işarələnən məqamlardan güc alır. “Son döyüşə hazır ol” şeirindən aşağıdakı misralara diqqət yetirək:

Hədəfin düşmən olsun, o silahlı yalquzaq,
Get yolun açıq olsun, xata-baladan uzaq.
Adına layiq olan şeir, mahnılar yazaq,
Uca işin naminə, son döyüşə hazır ol (3, s.93).

T.Salamoğlunun şairin “Adına layiq olan şeir, mahnılar yazaq” misrası ozan-aşıq şeiri ənənəsindəki dastan yaratmanı, dastan yaratmağa stimül verən ən həlledici amili işarələyir. Alim onu da oxucuların nəzərinə çatdırır ki, bu misra, “sənətkarın Vətənin müdafiəsi naminə sonsuz şücaətlər göstərən, döyüşdən qələbə ilə qayıdan qəhrəmanları vəsf etmək üçün, mahiyyətə isə dastan qəhrəmanına çevirmək ruhuna kökləndiyini göstərir” (3, s.94).

2016-cı ilin aprel ayında yazılan “Son döyüşə hazır ol” şeirinin uzun illərin məğlubiyyət acısından sonra əldə etdiyimiz qələbədən ruh alaraq yazıldığından, “Oxuyun” şeirinin də Aprel döyüşlərində Azərbaycan ordusunun qazandığı zəfərə kökləndiyindən bəhs edən Təyyar Salamoğlu bildirir ki, bu poetik nümunələr “şair ruhunun poetik əksidir” və sənətkarın ordumuzun yeni-yeni qələbələr qazanmağına inamından yaranan nikbin ovqatdan doğulmuşdur. Ədəbiyyatşünas alim qətiyyətlə bildirir ki, “şair sanki bu hadisələrdə yeni bir dastan süjetinin başlanğıcını görür, bu başlanğıc poetik sözə çevrilib, Azərbaycan əsgərinin ruhuna hopdurmağı şeirin-sənətin, sənətkarın prioritet vəzifəsi kimi dərk və bəyan edir. Yeni bir dastanın “başlanğıcı” bizi türkən tarixin qəhrəmanlıq dastamlarının ruhuna qovuşdur. “Dədə Qorqud” da, “Koroğlu” da, “Alpamış”, “Manas” da qorunan türkən qəhrəmanlıq tarixini bu günümüzdə daşıyır. Azərbaycan gəncliyini xalqımızın qəhrəmanlıq tarixi ilə tanış edir, bu tarixdən ibrət almağa səsləyir.

“Dədə Qorqud” boylarından danışın,
“Koroğlu” nun qollarından danışın,
“Alpamış”ın soylarından danışın,
Nə yazılıb, boy Manasdan oxuyun(3, s.94)

T.Salamoğlu şairin “Salam olsun” kitabına daxil edilən şeirlərdən bəhs edərkən onu dastan mətni kimi oxumaq tendensiyasının fərqli oxucu idrakının variasiyalarından biri kimi qəbul edilə biləcəyini də nəzərə çatdırır. Alim məsələyə aydınlıq gətirmək üçün kitaba postmodernist baxışla yanaşmağı da özünün mədəni borcu hesab edərək yazır: “Mahirənin bizə təqdim etdiyi mətn, ən azı, zaman baxımından qarışıqdır. Ancaq onu söküb, yenidən yığmaq olar. Şeirlər yazıldığı zamanın və inikas etdiyi hadisələrin ardıcılığı ilə düzsək, bütövlükdə topluda-dastanda Azərbaycan xalqının taleyüklü tarixinin iki zaman kəsiyinə bölünən bütöv bir dövrün işarələndiyini, hadisələrin, təsvir və təhlillərin zaman ardıcılığını dəqiq təsəvvür etmək mümkündür” (4. s.94). Tədqiqatçı bu dövrün müstəqillik ərafəsi və iyirmi faiz torpaqlarımızı itirdiyiniz vaxtdan başladığını və ikinci Qarabağ müharibəsində əldə etdiyimiz zəfər tarixi ilə sona çatdığını, buna görə də əsərin vahid bir zamanın poetik ifadəsi kimi dərk olunduğunu bildirir.

Ədəbiyyatşünas alim toplunun-dastanın ideya-estetik məziyyətlərini bütöv təfərrüatı ilə təsvir etmək üçün hadisələrin gedişini birinci boydan izləməyi məqsədə müvafiq bilir. Onun qənaətinə görə hadisələrin xronoloji ardıcılıqla izlənməsi bədii mətnin mahiyyətini və sənətkar mövqeyini daha dürüst təsəvvür etməyə imkan yaradır. O, belə hesab edir ki, topluda “birinci boy “Azərbaycan” şeiri ilə başlayır və 2019-cu ilin dekabrında “Alparslan” şeiri ilə bitir”. T.Salamoğlu yazır: “Azərbaycan” şeirini mərhələnin başlanğıcını işarələyən parça kimi qəbul etmək olar, ancaq, fikrimizcə, onun topluda daşdığı missiya daha genişdir və müəllif onu bütövlükdə başlamaq istədiyi bu dastanın poetik uvertürası kimi düşünmüşdür. Bu poetik uvertürə bizdə sənətkarın bir “Azərbaycannamə” başladığı haqqında düşüncə-hissi formalaşdırır və səhifələr çevrildikcə, biz öz qənaətimizdə yanlış olduğumuzu görürük. Bu uvertüranın ardınca “Vətən” silsiləsindən onlarla poetik parça gəlir ki, bütün bunlar bizi Mahirənin “Azərbaycannamə”sini əsrin əvvəllərində M.Hadi, A.Səhhət kimi sənətkarların yaratdıqları “Vətənnamə”lərin davamı kimi dərk etməyə istiqamətləndirir” (3. s.97).

M.Nağıqızının “Vətəndir”, “Ay Vətən”, “Vətən, ay Vətən”, “Vətən” və s. bu mövzuda yazılmış şeirlərini təhlil etdikdə T.Salamoğlu belə qənaətə gəlir ki, şair öz “Vətənnamə”sini yaratmaqda ısrarlı olduğunu, vətəndaşlıq məramını gerçəkləşdirmək istəyinin ciddiliyini, konseptual estetik konsepsiyasını ortaya qoya bilir. Tədqiqatçı onu da vurğulayır ki, “qısa zaman kəsiyində Vətənə həsr edilən silsilə şeirlər yazmaq, bütün hallarda, şairin özünün təkrarı qorxusu yaradır. Lakin Mahirənin şeirlərində bu halla rastlaşmırıq. Poetik istedadın Vətəni hər dəfə fərqli bucaq altında tərənnüm obyektinə çevirmək imkanı bir yana, təkrarsızlığın əsas səbəblərindən biri hər bir şeirin konkret tarixi situasiyaya vətəndaş şair reaksiyası kimi qələmə alınmışdır. Şeirlərin yazılma tarixi 2016-cı ilin avqustu-2018-ci ilin oktyabrı aralığındadır. Tarixlər onların hansı tarixi şəraitdə yazıldığını işarələyir”(3, s.98).

T.Salamoğlunun elmi təhlillərindən onu da müşahidə edirik ki, M.Nağıqızının şeirlərinin böyük əksəriyyəti Vətən sevgisindən keçib həyata vəsiqə qazanıb, şairin bu poetik nümunələri keçən hər gündə milli yaddaşı oyandırır, yaddaşa Vətənin obrazını bütövləşdirir, bu bütövlüyə, milli düşüncəyə hər hansı bir xələl gəlməsinə imkan vermir. Alimin qeyd etdiyi kimi “Vətəndir” şeirinin yaranmasında da bu amillərin böyük rol oynadığı aydın sezilir.

Bu vətən deyilən torpaq deyil ki,
Ananın dizinin yanı – vətəndir.
Başına qoymağa bir sinə varsa,
Ruhuna beşiksə, tam, vətəndir (1, s.18)

Nəticə. Poetik nümunələrin təhlili zamanı ədəbi tənqidin öhdəsinə düşən vəzifələri incəliklərinə kimi bilən T.Salamoğlu öz mülahizələrində M.Nağıqızının müstəqillik illərində qələmə aldığı şeirlərinin milli düşüncəmizin zənginləşməsində müstəsna yeri olduğunu bədii mətnlərdən çıxış edərək sübuta yetirir. O, şairin Qanlı Yanvar, Xocalı faciələrindən, birinci Qarabağ müharibəsinin ağırılı-acılı hadisələrindən, eləcə də böyük Zəfərin müjdəsini verən Aprel döyüşlərindən, 44 günlük müharibənin Şanlı qələbəsindən bəhs edən poeziyamızın nailiyyəti kimi dəyərləndirir. Həqiqətən də bu nümunələrdə “şairin vətəndaş yangısı ilə həyat, həyat həqiqətlərini bədii gerçəkliyə çevirə bildiyi” nəzərə çarpır. T.Salamoğlu istedadlı şairin estetik duyğu və düşüncələrini, vətəndaşlıq mövqeyini səciyyələndirərək yazır ki, M.Nağıqızının simasında “cəhbədə baş verənləri anbaan izləyən, baş verənlərin ruhunda yaratdığı ovqatla yaşayan, bəzən ağlayan, bəzən gülən, bəzən göz yaşlarını gizlədib içinə axıdan, başqalarına verdiyi təsəlliləri özü üçün təsəlliyə çevirən “erkək tinətli” Azərbaycan qadınının vətəndaş mövqeyini görürük(4, s.97).

Ədəbiyyat

1. Nağıqızı M.Salam olsun (vətənpərvərlik şeirləri), Bakı, 2024.
2. Nağıqızı M. Onun daş nağılı, Bakı, 2020.
3. Salamoğlu T. Zəfərimiz və ədəbiyyatımız, məqalə “Azərbaycan” jurnalı, 2024, №11.
4. Salamoğlu T. Qırx dörd günlük müharibəmiz, zəfər günümüz və ədəbiyyatımız, “Yubileyim” məqalələr məcmuəsi, Bakı, 2024.
5. Əhmədov B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, dəbslik, Bakı, 2025.
6. Hüseynov M. Estetik və poetik təkamül, Bakı, 2020.

**MAHİRƏ NAĞIQIZI POETRY: NATIONAL-CULTURAL CODES IN LANGUAGE
AND STYLE**

**MAHİRƏ NAĞIQIZI POEZİYASINDA DİL VƏ ÜSLUBUN MİLLİ -MƏDƏNİ
KODLARI**

Röya Qəhrəmanova

ADPU, XDM, müəllim

<https://orcid.org/0009-0001-7057-6529>

Xülasə. Mahirə Nağıqızının poeziyasında milli-mədəni kodların dil və üslub vasitəsilə ifadəsi Azərbaycan ədəbiyyatında müasir poetik düşüncənin ən maraqlı və əhəmiyyətli təzahürlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Onun yaradıcılığı milli kimliyin, mədəni yaddaşın və folklor ənənələrinin müasir poetik sistemdə bədii şəkildə yaşadılmasına xidmət edir və oxucuya həm estetik zövq, həm də milli-mədəni dəyərlərin dərinliyini çatdırır. Məqalədə şairənin seçilmiş şeir nümunələri təhlil olunur və milli-mədəni kodların poetik funksiyası, yəni şeirin məzmun və forma baxımından milli-mədəni təzahürü sistemli şəkildə izah olunur.

Eyni zamanda araşdırmada Mahirə Nağıqızının poetik üsulları, leksik və frazeoloji seçimləri, simvolik və metaforik obrazları diqqət mərkəzində saxlanılır. Tədqiqat göstərir ki, onun poeziyası yalnız bədii-estetik baxımdan zəngin deyil, həm də milli kimliyin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şairənin yaradıcılığı milli-mədəni irsin qorunması və Azərbaycan poeziyasının inkişafına verdiyi töhfələri ilə oxuculara həm mənəvi, həm də estetik dəyər təqdim edir.

Əlavə olaraq demək olar ki, Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı fərdi hisslərin və milli düşüncənin vəhdətinə əsaslanır. Onun şeirlərində insanın daxili aləmi ilə xalqın tarixi yaddaşı arasında körpü yaradılır. Bu xüsusiyyət həm poetik məna yükünü gücləndirir, həm də oxucunu milli-mənəvi dəyərlərə daha həssas yanaşmağa sövq edir. Şairənin lirikasında müasir insanın mənəvi axtarışları ilə milli poeziyanın kökləri arasında yaradılan bu dialoq onun bədii dünyagörüşünü daha orijinal və dərin məzmunla zənginləşdirir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, milli-mədəni kod, poeziya, üslub, simvol, frazeologiya.

Özet. Mahirə Nağıqızının şiirlerinde milli-kültürel kodların dil ve üslup aracılığıyla ifadesi, Azərbaycan edebiyatında modern poetik düşüncənin en ilginç ve önemli tezahürlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Onun yaratıcılığı, milli kimliğin, kültürel hafızanın ve folklor geleneklerinin modern poetik sistem içinde sanatsal bir şekilde yaşatılmasına hizmet eder ve okuyucuya hem estetik zevk hem de milli-kültürel değerlerin derinliğini sunar. Makalede şairin seçilmiş şiir örnekleri analiz edilmekte ve milli-kültürel kodların poetik işlevi, yani şiirin içerik ve biçim açısından milli-kültürel tezahürü sistematik bir şekilde açıklanmaktadır.

Aynı zamanda çalışmada Mahirə Nağıqızının poetik yöntemleri, leksik ve frazeolojik seçimleri, simgesel ve metaforik imgeleri dikkat merkezinde tutulmaktadır. Araştırma göstermektedir ki, onun şiiri yalnız sanatsal-estetik açıdan zengin olmakla kalmaz, aynı zamanda milli kimliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından da büyük önem taşır. Şairin yaratıcılığı, milli-kültürel mirasın korunması ve Azerbaycan şiirinin gelişimine yaptığı katkılarla okuyuculara hem manevi hem de estetik değer sunar.

Ayrıca denilebilir ki, Mahirə Nağıqızı'nın yaratıcılığı bireysel duygular ile millî düşüncenin birlikteliğine dayanmaktadır. Onun şiirlerinde insanın iç dünyası ile halkın tarihî hafızası arasında bir köprü kurulmaktadır. Bu özellik hem şiirsel anlam yükünü güçlendirmekte, hem de okuru millî-manevî değerlere daha hassas yaklaşmaya yöneltmektedir. Şairenin lirikalarında modern insanın manevi arayışları ile millî şiirin kökleri arasında kurulan bu diyalog, onun edebî dünya görüşünü daha özgün ve derin bir içerikle zenginleştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mahirə Nağıqızı, milli-kültürel kod, şiir, üslup, sembol, frazeoloji.

The expression of national-cultural codes through language and style in Mahirə Nağıqızı's poetry is considered one of the most interesting and significant manifestations of modern poetic thought in Azerbaijani literature. Her work serves to artistically preserve national identity, cultural memory, and folk traditions within the contemporary poetic system, providing the reader with both aesthetic pleasure and a profound understanding of national-cultural values. The article analyzes selected examples of the poet's work and systematically explaining the poetic function of national-cultural codes, that is, their manifestation in both content and form.

At the same time, the study focuses on Mahirə Nağıqızı's poetic techniques, lexical and phraseological choices, and symbolic and metaphorical imagery. The research demonstrates that her poetry is not only rich in artistic and aesthetic value but also plays a crucial role in preserving national identity and transmitting it to future generations. Through her work, the poet contributes to the preservation of national-cultural heritage and the development of Azerbaijani poetry, offering readers both moral and aesthetic value.

It can also be stated that Mahirə Nağıqızı's creativity is based on the unity of individual emotions and national thought. In her poems, a bridge is built between the inner world of the individual and the historical memory of the people. This feature not only strengthens the poetic meaning but also encourages the reader to approach national and spiritual values with greater sensitivity. The dialogue established in her lyrics between the spiritual quests of the modern individual and the roots of national poetry enriches her artistic worldview with a more original and profound content.

Keywords: Mahirə Nağıqızı, national-cultural code, poetry, style, symbol, phraseology.

Giriş. Azərbaycan ədəbiyyatı, xüsusilə müasir poeziya milli kimlik və mədəni dəyərlərin qorunması baxımından zəngin və dərin bir irsə malikdir. Bu irs yalnız tarixi və folklor yaddaşı ilə deyil, həm də müasir poeziyanın estetikasında dil və üslub vasitəsilə özünü göstərən milli-mədəni kodlarla təzahür edir. Mahirə Nağıqızı yaradıcılığı isə bu irsin ən parlaq nümunələrindən biridir. Onun şeirləri yalnız fərdi estetik təcrübəni əks etdirmir, onlar Azərbaycan xalqının mənəvi dünyasının, tarix və mədəniyyət yaddaşının poetik təəcəssümüdür.

Mahirə Nağıqızının poeziyasında hər bir söz, hər bir frazeoloji vahid, hər bir simvolik obraz yalnız məna daşıyıcısı deyil, eyni zamanda Azərbaycan xalqının milli kimliyinin və kollektiv yaddaşının poetik refleksiyasına çevrilir. Onun yaradıcılığı, bir tərəfdən, xalq ədəbiyyatının

zəngin ənənələrinə sadıqlığı ilə seçilirsə, digər tərəfdən, müasir poetik düşüncəyə gətirdiyi yeniliklər vasitəsilə Azərbaycan poeziyasının inkişafına mühüm töhfələr verir. Şairənin poetik dünyasında ana vətən, ailə, təbiət və qadın obrazları yalnız estetik məmnuniyyət yaratmır, həm də milli-mədəni kodların canlı və dinamik təəcəssümü kimi çıxış edir. Hər bir misra, hər bir bədii detal oxucunu milli yaddaşın dərin qatlarına aparır, zaman və məkanın sərhədlərini aşaraq milli-mədəni dəyərlərin universallığını nümayiş etdirir. Beləcə, Mahirə Nağıqızının poeziyası yalnız fərdi bədii ifadə kimi deyil, həm də kollektiv estetik və mədəni təcrübənin poetik təzahürü kimi qiymətləndirilir.

Ədəbiyyatşünas N. Həsənov vurğulayır ki, “müasir Azərbaycan poeziyasında ənənə ilə novatorluq arasında balans yaradan qadın müəlliflərin yaradıcılığı milli poetik sistemin inkişafına mühüm töhfə verir” [2, 134]. Bu fikir Mahirə Nağıqızının yaradıcılığına da tamamilə uyğundur, çünki onun şeirləri həm xalq ədəbiyyatının zəngin ənənələrini yaşadır, həm də müasir poetik üslubun innovativ elementlərini uğurla birləşdirir. Şairənin poeziyası milli kimliyin qorunması və poetik dil vasitəsilə gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından əvəzsizdir.

Eyni zamanda ədəbiyyatşünas A. Məmmədli qeyd edir ki, “milli-mədəni kodların şeir dilində bədii ifadəsi yalnız mədəni irsin qorunması üçün deyil, həm də oxucuda milli şüurun və estetik həssaslığın formalaşması üçün əvəzsiz rol oynayır” [3, 56]. Bu baxımdan Mahirə Nağıqızının poetik dilində istifadə etdiyi frazeologizmlər, simvolik obrazlar və arxaik sözlər milli-mədəni yaddaşın həm qorunması, həm də müasir ədəbiyyatla üslubi inteqrasiyası üçün canlı nümunədir.

Məqalənin məqsədi Mahirə Nağıqızının poeziyasında dil və üslub vasitəsilə ifadə olunan milli-mədəni kodları təhlil etmək, şairənin poetik üsullarını, leksik və frazeoloji seçimlərini, simvolik və metaforik obrazlarını elmi prizma ilə araşdırmaqdır. Bununla da şairənin yaradıcılığı həm milli-mədəni irsin qorunmasında, həm də müasir Azərbaycan poeziyasının inkişafında oynadığı rolü dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilməyə çalışılacaq.

Milli-mədəni kod anlayışı və nəzəri əsaslar. Milli-mədəni kod, ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik baxımından, bir xalqın tarixi, dini, sosial və mənəvi dəyərlərinin dil vasitəsilə poetik ifadəsidir. Bu kodlar yalnız söz və ifadə kimi mənə daşımır, eyni zamanda kollektiv yaddaşın, milli identikliyin və mədəni irsin qorunmasına xidmət edən simvolik işarələr rolunu oynayır. Poetikanın bu səviyyəsi leksik vahidlər, frazeologizmlər, arxaik və dialektik sözlər, simvolik obrazlar, metaforalar və digər bədii-estetik vasitələr vasitəsilə şeirdə canlanır.

Milli-mədəni kodların poetik ifadəsi oxucuda milli-mədəni şüurun formalaşması, estetik həssaslığın dərinləşməsi və mədəni yaddaşın təkrar bərpası üçün mühüm rol oynayır. Akademik tədqiqatlar göstərir ki, bu kodlar yalnız bədii-estetik dəyərin təqdim edilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də oxucuya xalqın tarixini, mənəvi dəyərlərini və sosial davranış modelini anlamağa imkan yaradır [3, 6].

Mahirə Nağıqızının poeziyasında bu kodlar canlı şəkildə müşahidə olunur. Onun şeirlərində istifadə olunan leksik vahidlər, məsələn, “layla”, “bayatı”, “ocaq”, “çinar”, “saz” yalnız estetik təsir yaratmır, həm də milli yaddaşın daşıyıcısı kimi çıxış edir. Frazeologizmlər, məsələn, “Qəm karvanı köçür, yollar qaralır” [5, 67] xalq təfəkküründə dərd və kədərən kollektiv obrazını əks etdirir və poetik dilin milli-mədəni kod funksiyasını gücləndirir.

Arxaik sözlər və tarixi terminlər də milli-mədəni kodların ifadəsində mühüm rol oynayır. Məsələn:

“Şah İsmayıl yurdunda bir nida eşitdim,

Əcdad sədasıyla oyandı ruhum” [4, 42].

Buradakı “əcdad sədası” ifadəsi milli köklərin və tarixilik hissinin poetik təzahürüdür. Simvolik obrazlar və metaforalar “çinar”, “dağ”, “ocaq”, “saz” isə şeirin həm estetik, həm də mədəni qatını zənginləşdirərək milli-mədəni yaddaşı şifahi və vizual şəkildə oxucuya çatdırır [4, 45–50].

Milli-mədəni kodlar Mahirə Nağıqızının poetik dilində həm ənənə və folklor elementlərini qoruyur, həm də müasir poetik təzahürlərlə ustalıqla sintez edilərək Azərbaycan poeziyasının inkişafına mühüm töhfələr verir. Onun yaradıcılığı yalnız ədəbi-estetik baxımdan zənginlik təqdim etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda milli kimliyin formalaşması, mədəni yaddaşı qorunması və oxucuda milli-mədəni şüurun dərinləşdirilməsi baxımından əvəzsiz bir məkan rolunu oynayır. Şairənin frazeologiya, simvolik obrazlar və metaforik quruluşlar vasitəsilə yaratdığı poetik məkan, xalqın mənəvi və tarixi irsini həm yaşadır, həm də müasir ədəbiyyatın poetik prinsipləri ilə sintez edərək Azərbaycan poeziyasının inkişafına davamlı bir töhfə verir.

A. Məmmədli qeyd edir ki, “milli kodlar poeziyada yalnız bədii məna daşımır, həm də xalqın kollektiv kimliyini qoruyan semantik işarələrdir” [3, 56]. Bu baxımdan Mahirə Nağıqızının şeirləri milli-mədəni kodların poetik dildə necə işlədiyini nümayiş etdirən zəngin nümunələrlə doludur. Onun yaradıcılığında istifadə olunan leksik vahidlər, frazeologizmlər, arxaik sözlər, simvolik obrazlar və metaforalar yalnız estetik məqsəd daşımır; onlar həm də Azərbaycan xalqının tarixini, mədəniyyətini və mənəvi dəyərlərini şifahi və vizual şəkildə oxucuya çatdırır.

Bu poetik vasitələr, həm məzmun, həm də forma baxımından milli-mədəni kodların funksiyasını gücləndirir. Məsələn, şeirdə istifadə olunan “çinar”, “ocaq”, “saz” kimi simvollar xalqın davamlılığını, ailə və vətən bağlılığını, həmçinin musiqi və folklor ənənələrini simvollaşdırır. Frazeoloji vahidlər, məsələn, “Qəm karvanı”, xalq təfəkküründə kədər və dərdin kollektiv obrazını əks etdirir və şeirin emosional, həm də mədəni qatını zənginləşdirir. Beləliklə, Mahirə Nağıqızının poeziyasında milli-mədəni kodlar həm bədii-estetik zövq yaratmaq, həm də kollektiv yaddaşı qorumaq funksiyasını eyni anda yerinə yetirir.

Leksik qat və milli kodların ifadəsi. Mahirə Nağıqızı poeziyasında milli kimliyin ifadəsi ən çox leksik seçimlər vasitəsilə nəzərə çarpır. Onun şeirlərində istifadə olunan “layla”, “bayatı”, “ocaq”, “çinar”, “saz”, “dərya” kimi sözlər yalnız leksik vahidlər kimi məna daşımır, həm də Azərbaycan xalqının mədəni yaddaşının və kollektiv təfəkkürünün daşıyıcısına çevrilir. Hər bir söz özündə milli-mədəni kodu ehtiva edir, oxucunu tarixi və mədəni kontekstə aparır, eyni zamanda şeirin estetik və emosional qatını zənginləşdirir.

Bu leksik vahidlər, xüsusilə folklor və ənənəvi həyat elementlərini əks etdirən terminlər, poetik mətnin həm məzmun, həm də forma baxımından milli-mədəni identiklik daşmasına xidmət edir. Məsələn, “layla” və “bayatı” xalq musiqi və şeir ənənələrini simvolizə edərək ana dilinin ritmik və melodik xüsusiyyətlərini poeziyada yaşadır. “Ocaq” obrazı ailə, ev və mənəvi istilik simvolu kimi çıxış edir, “çinar” isə davamlılıq və milli köklərin simvoludur. Eyni zamanda “saz” və “dərya” sözləri şeirdə həm təbiət, həm də mədəni mənəviyyatın poetik təzahürünü təmin edir. Beləcə, Mahirə Nağıqızının leksik seçimi yalnız bədii-estetik funksiyaya malik olmaqla kifayətlənmir, həm də milli-mədəni yaddaşı qorunması və müasir poeziyada yaşadılması baxımından əhəmiyyətli bir rol oynayır.

“Anamın laylası ilə böyüdü könlüm,

O layla bu gün də dilimdədir hələ” [4, 23].

“Analar ər doğar, oğul böyüdər,

Hər oğul dünyası - nağıl, böyüdər” [5, 89].

Bu nümunələr yalnız ana obrazını və ailə dəyərlərini əks etdirməklə kifayətlənmir, eyni zamanda Azərbaycan xalqının kollektiv yaddaşının və milli-mədəni irsinin poetik ifadəsi kimi çıxış edir. Onlar oxucuya milli kimliyin formalaşmasında ailə və ana rolunun dərinliyini göstərir, eyni zamanda folklor və ənənəvi həyat təcrübəsinin müasir poetik dildə necə qorunub yaşadıldığını nümayiş etdirir. Belə poetik təsvirlər həm estetik həzz yaradır, həm də mədəni və mənəvi dəyərlərin nəsil-dən-nəsilə ötürülməsində əhəmiyyətli vasitə rolunu oynayır.

Frazeoloji vahidlər və milli təfəkkürün poetik kodları. Mahirə Nağıqızının şeirlərində frazeologizmlər təkcə bədii ifadə vasitəsi kimi çıxış etmir, eyni zamanda xalq hikmətini, mənəvi təcrübəsinə və kollektiv təfəkkürü əks etdirən poetik kod rolunu oynayır. Bu frazeoloji vahidlər şeir mətnində həm məzmun, həm də forma səviyyəsində milli-mədəni yaddaşın qorunmasını təmin edir, oxucuda tarix, ənənə və milli identiklik hissini canlandırır. Onlar xalqın yaşam tərzini, dəyərləri və sosial davranış modellərini poetik təcrübəyə inteqrasiya edərək şeirin semantik və estetik qatını zənginləşdirir, həmçinin Mahirə Nağıqızının poetik dilində milli-mədəni kodların funksional və bədii rolunu gücləndirir.

“Dağ başında duman kimi ömrüm ötür,

Qəm karvanı köçür, yollar qaralır” [5, 67].

“Qəm karvanı” frazeologizmi yalnız məcazi ifadə kimi çıxış etməyərək, Azərbaycan xalq təfəkküründə dərd və kədər kollektiv obrazını əks etdirir və bu səbəbdən poetik dilin milli-mədəni kod funksiyasını daşıyır. Belə frazeoloji vahidlər şeirdə həm emosional təsir yaradır, həm də oxucunu xalqın mənəvi və tarixi yaddaşı ilə qarşı-qarşıya qoyur, milli kimliyin və mədəni irsin poetik şəkildə yaşadılmasını təmin edir. Eyni zamanda, bu tip ifadələr şeirin semantik qatını zənginləşdirərək, Mahirə Nağıqızının poetik dilində ənənə və müasir poetik innovasiyanı birləşdirən estetik sintezi nümayiş etdirir.

Arxaizmlər və dialekt sözləri – milli yaddaşın dirçəldilməsi. Mahirə Nağıqızı poeziyasında şairə bəzən arxaik sözlərdən və tarixi terminlərdən istifadə edərək milli yaddaşı oyadır və oxucunu xalqın mədəni və tarixi kökləri ilə birbaşa qarşı-qarşıya qoyur. Bu leksik seçimlər yalnız dilin zənginliyini nümayiş etdirmir, eyni zamanda milli kimliyin formalaşmasına və kollektiv yaddaşın şeir vasitəsilə qorunmasına xidmət edən poetik kod funksiyasını yerinə yetirir. Arxaik ifadələr və tarixi terminlər şeirdə həm mənə qatını dərinləşdirir, həm də folklor ənənələri və xalq təfəkkürünün müasir poetik kontekstdə yaşadılmasını təmin edir.

“Şah İsmayıl yurdunda bir nida eşitdim,

Əcdad sədasıyla oyandı ruhum” [5, 42].

Buradakı “əcdad sədası” ifadəsi yalnız metaforik bir obraz deyil, eyni zamanda milli köklərin və tarixilik hissənin poetik təzahürüdür. O, oxucunu xalqın tarixi yaddaşı, əcdadların ruhu və mənəvi irsi ilə birbaşa qarşı-qarşıya qoyur, şeirin həm məzmun, həm də forma qatında milli-mədəni kod funksiyasını gücləndirir. Bu poetik vasitə vasitəsilə Mahirə Nağıqızı həm kollektiv yaddaşı canlandırır, həm də milli kimliyin qorunmasına xidmət edən estetik və mədəni mesajı oxucuya çatdırır.

Simvolik obrazlar və metaforalar. Mahirə Nağıqızı şeirlərində “çinar”, “dağ”, “ocaq”, “saz” kimi simvollar yalnız poetik təsvir vasitəsi kimi çıxış etməyərək, milli-mədəni kodların bədii ifadəsinə çevrilir. Bu simvollar xalqın mənəvi dəyərlərini, tarixi irsini və milli kimliyini əks

etdirir, oxucuda həm vizual, həm də emosional təəssürat yaradır. “Çinar” davamlılığı və köklərin möhkəmliyini, “dağ” xalqın iradəsini və təbiətlə bağlılığını, “ocaq” ailə və mənəvi istiliyi, “saz” isə musiqi və mədəni irsin poetik simvolunu ifadə edir. Beləliklə, bu simvollar şeirin estetik qatını zənginləşdirir və milli-mədəni yaddaşın poetik səviyyədə yaşadılmasına xidmət edir.

“Çinar kölgəsində oturdum təkə,

Kölgə də dədəmin nəfəsi kimi” [5, 45].

“Sözlərim saz kimi dillənir,

Qəlbimdə min illərin avazı var” [5, 50].

Bu nümunələrdə “çinar” simvolu milli kökü, köklərə bağlılığı və davamlılığı ifadə edərək xalqın tarixən qoruduğu dəyərləri poetik səviyyədə çatdırır. Eyni zamanda “saz” obrazı yalnız musiqi aləti kimi çıxış etməyərək, Azərbaycan xalqının mədəni ruhunu, mənəvi-estetik təcrübəsini və folklor ənənələrini simvollaşdırır. Bu simvolik istifadə oxucuda milli-mədəni şüurun formalaşmasına xidmət edir və şeirin həm məzmun, həm də forma qatında milli identikliyin poetik təzahürünü gücləndirir.

Qadın obrazı və milli kodlar. Mahirə Nağıqızı poeziyasında qadın obrazı milli-mədəni kodlarla sıx bağlıdır və şeirin həm məzmun, həm də forma qatında mühüm funksiyaya malikdir. “Ana”, “bacı” və “yar” obrazları yalnız fərdi və emosional təcrübəni əks etdirmir, eyni zamanda xalqın mənəvi və milli dəyərlərini simvolizə edir. Ana obrazı ailə və vətənlə bağlılıq, qoruyuculuq və davamlılıq kimi prinsipləri poetik şəkildə təqdim edir; bacı və yar obrazları isə həm ailə, həm də sosial münasibətlərdəki etik və mədəni qaydaların təzahürü kimi çıxış edir. Beləliklə, qadın obrazları Mahirə Nağıqızının poeziyasında milli kimliyin və mədəni yaddaşın ifadəsində vacib bir vasitə rolunu oynayır.

“Ana nəfəsiylə qızınar ocaq,

O ocaq sönməz ki, Vətən yaşasın” [4, 92].

Bu misrada ana obrazı yalnız ailə və fərdi mənəviyyəti əks etdirmir, eyni zamanda Vətən simvolu kimi çıxış edərək milli-mədəni kodların poetik səviyyədə təzahürünü təmin edir. Beləliklə, ana obrazı həm qoruyuculuq, həm sevgi və həm də vətənpərvərlik funksiyalarını daşıyır, oxucuda milli identiklik və mədəni dəyərlərlə bağlı emosional rezonans yaradır. Mahirə Nağıqızının bu cür poetik yanaşması qadın obrazını həm fərdi, həm də kollektiv mənəvi və mədəni kodların daşıyıcısına çevirir.

Nəticə. Mahirə Nağıqızı poeziyası milli-mədəni kodların dil və üslub səviyyəsində bədii ifadəsinin zəngin və kompleks nümunələrini təqdim edir. Onun şeirlərində leksik vahidlər, frazeologizmlər, arxaik sözlər, dialektik ifadələr, simvolik obrazlar və metaforalar vasitəsilə milli yaddaş qorunur və poetik şəkildə oxucuya çatdırılır. Bu poetik vasitələr həm xalqın tarixi və mədəni irsini, həm də mənəvi dəyərlərini qoruyur, eyni zamanda müasir poetik kontekstdə milli kimliyin formalaşmasına və davamlı inkişafına xidmət edir.

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı yalnız bədii-estetik baxımdan zəngin olmaqla kifayətlənmir, o, milli-mədəni kodların poetik funksiyasını uğurla həyata keçirərək, oxucuda milli şüur, estetik həssaslıq və mədəni identiklik hisslərinin formalaşmasına töhfə verir. Leksik və frazeoloji seçimlər, simvolik obrazlar və metaforik strukturlar şeirdə həm ənənəvi, həm də müasir poetik

elementləri sintez edir və beləliklə Azərbaycan poeziyasının inkişafında milli-mədəni identikliyin qorunması və poetik estetik dəyərin yüksəldilməsi baxımından əvəzsiz rol oynayır.

Beləliklə, Mahirə Nağıqızının poeziyası, dil və üslub vasitəsilə milli-mədəni kodların sistemli və estetik ifadəsini təmin edən, həm bədii, həm də mədəni və sosial struktur baxımdan əhəmiyyətli bir irs kimi qiymətləndirilir.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva, S. Müasir Azərbaycan poeziyasında milli-mədəni kodlar. Bakı: "Elm və Təhsil" nəşriyyatı, 2022.
2. Həsənov, N. Azərbaycan poeziyasında ənənə və novatorluq. Bakı: "Elm" nəşriyyatı, 2021.
3. Məmmədli, A. Poeziyada milli kodların semantik təhlili. Bakı: "Nurlan" nəşriyyatı, 2018.
4. Nağıqızı, M. Onun daş nağılı. Bakı: "ADPU" nəşriyyatı. 2020
5. Nağıqızı, M. Salam olsun. Bakı: "ADPU" nəşriyyatı, 2020.

THE CONCEPT OF PATRIOTISM AND CITIZENSHIP IN MAHIRA
NAGHIGIZI'S CREATIVE WORK
MAHIRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞININ VƏTƏNPƏRVƏRLİK
VƏ VƏTƏNDAŞILQ KONSEPTİ

Sakibə İsmayıl qızı Ələsgərova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

*“Vətənin qədrini o kəslər biləcək ki, ruhən, qəlbən onunla birlikdə olsun,
onunla birlikdə ağlasın, onunla birlikdə gülsün”!*
(Nəriman Nərimanov

)

Xülasə. Son dövr ədəbi-mədəni prosesdə yaradıcılığı və bütünlükdə ictimai-siyasi mühitdə yorulmaz fəaliyyətilə diqqət önünə gələn bir ad var, Mahirə Nağıqızı adı. Onun çoxşaxəli yaradıcılığı və zəngin erudisiyası geniş açılımlara və çeşidli təhlillərə əsas olur. Bunun əsasında isə istedad və bütün məsələlərə sırf milli düşüncədən, özünüdərk prizmasından, baş verənlərə fəal vətəndaş mövqeyindən yanaşma bacarığı və imkanları dayanır. Ədəbi-mədəni mühitin və xalqının yaddaşına Mahirə Nağıqızı adını daha çox şair kimi yazmışdır. Müxtəlif zaman kəsiklərində nəşr olunan kitablarının mətn fakturası, yüksək sənətkarlıq intelleksiyası, sözə məna vermək bacarığı bütün məzmun axarı ilə yaradıcı istedadının meyar və prinsiplərini nümayiş etdirir.

Filologiya elmləri doktoru, professor M.Nağıqızı yaradıcılığı bir istiqamətdə elmi araşdırmaların, ciddi nəzəri problemlərin həlli ilə diqqət önünə gəlir. Azərbaycan dilinin üslubi məqamları, dil tarixinin hansı dərinlikləri ehtiva etməsi və dialektlər səviyyəsində türk xalqlarının əski təsəvvürdə ifadəliliyinin ümumi sistemi müxtəlif aspektlərdə tipoloji araşdırmaların faktı olaraq elmi auditoriyanın həmin istiqamətə həssaslıq göstərməsi üçün əsas olur. M.Kaşğaridən M.Kazımbəyə, oradan da B.Çobanzadəyə gələn yolun polifoniyası sintaqmatik mexanizmlərin sərgilədiyi faktura ilə təkcə fonopoetik, morfo poetik aspektlərin açılımları ilə məhdudlaşmır, əksinə onun ümumiliyində konseptual yanaşmalarda təhlilini bir problem olaraq ön xəttə çıxarır. Bütün bunlar son dövrün dilçilik görüşləri miqyasında təkcə Azərbaycan müstəvisində deyil, qırğız, türkmən, özbək, qaraçay, qaraqalpaq, başqırd, altay, arnaud və s. türk toplumları səviyyəsində geniş bir mədəniyyət arsenalını diqqət önünə gətirir.

Açar sözlər. Mahirə Nağıqızı, dilçilik, Qərbi Azərbaycan, Dərələyəz aşiq mühiti, poeziya, bayatı, xalq şeiri və s.

Summary. In the recent literary and cultural process, there is a name that has come to the fore with its creativity and tireless activity in the socio-political environment as a whole, the name of Mahira Naghigizi. Her multifaceted creativity and rich erudition are the basis for broad explanations and diverse analyses. At the heart of this is talent and the ability and opportunities to approach all issues from a purely national perspective, from the prism of self-awareness, and from an active civic position. Mahira Naghigizi has written her name in the memory of the literary and cultural environment and her people more as a poet. The textual texture of her books

published in different periods, her high artistic intellect, and her ability to give meaning to words demonstrate the criteria and principles of her creative talent with all the content flow.

The work of Doctor of Philology, Professor M. Naghigizi comes to the fore with the solution of scientific researches and serious theoretical problems in one direction. The stylistic aspects of the Azerbaijani language, the depths of the history of the language and the general system of expressiveness of the Turkic peoples in the ancient imagination at the level of dialects are the basis for the scientific audience to show sensitivity to that direction as a fact of typological research in various aspects. The polyphony of the path from M. Kashgari to M. Kazimbey, and from there to B. Chobanzadeh is not limited to the expositions of phonopoetic and morphopoetic aspects with the texture exhibited by syntagmatic mechanisms, but on the contrary, it brings its analysis to the forefront as a problem in conceptual approaches in its entirety. All this brings to the fore a wide cultural arsenal not only at the level of Azerbaijan in the scale of linguistic views of the recent period, but also at the level of Kyrgyz, Turkmen, Uzbek, Karachay, Karakalpak, Bashkir, Altai, Arnaud, etc. Turkic communities.

Keywords. Mahira Naghigizi, linguistics, Western Azerbaijan, Daralayaz love environment, poetry, bayati, folk poetry, etc.

Özet. Son dönem edebi ve kültürel süreçte, sosyo-politik çevrenin genelinde yaratıcılığı ve yorulmak bilmez etkinliğiyle öne çıkan bir isim var: Mahira Naghigizi. Çok yönlü yaratıcılığı ve zengin bilgeliği, geniş açılımların ve çeşitli analizlerin temelini oluşturuyor. Bunun temelinde, tüm meselelere salt ulusal bir bakış açısıyla, öz farkındalık prizmasından ve aktif bir yurttaşlık duruşuyla yaklaşma yeteneği ve imkânı yatıyor. Mahira Naghigizi, edebi ve kültürel çevrenin ve halkının hafızasına daha çok bir şair olarak adını yazdırdı. Farklı dönemlerde yayımlanan kitaplarının metinsel dokusu, yüksek sanatsal zekâsı ve kelimelere anlam verme becerisi, tüm içerik akışıyla yaratıcı yeteneğinin ölçütlerini ve ilkelerini ortaya koyuyor. Filoloji Doktoru Profesör M. Nağigizi'nin yaratıcılığı, bilimsel araştırmaların ve ciddi teorik sorunların tek bir doğrultuda çözümüyle ön plana çıkmaktadır. Azerbaycan dilinin üslup özellikleri, dil tarihinin derinlikleri ve Türk halklarının kadim tahayyüldeki lehçeler düzeyindeki genel ifade sistemi, bilimsel izleyicinin bu yöne, tipolojik araştırmanın çeşitli yönleriyle bir olgu olarak duyarlılık göstermesinin temelini oluşturmaktadır. M. Kaşgari'den M. Kazimbey'e ve oradan B. Çobanzade'ye uzanan yolun çok sesliliği, sözdizimsel mekanizmaların sergilediği dokuyla fonopoetik ve morfopoetik yönlerin açıklanmasıyla sınırlı değildir; aksine, analizini kavramsal yaklaşımların bütününde bir sorun olarak ön plana çıkarmaktadır. Tüm bunlar, yakın dönem dilbilimsel görüşleri açısından yalnızca Azerbaycan düzeyinde değil, aynı zamanda Kırgız, Türkmen, Özbek, Karaçay, Karakalpak, Başkurt, Altay, Arnaud ve diğer Türk toplulukları düzeyinde de geniş bir kültürel cephaneliği ön plana çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler. Mahira Nağigizi, dilbilim, Batı Azerbaycan, Daralayaz aşık ortamı, şiir, bayati, halk şiiri vb.

КОНЦЕПЦИЯ ПАТРИОТИЗМА И ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХИРЕ НАГИГЫЗЫ

Краткое содержание. В современном литературно-культурном процессе есть имя, которое выдвинулось на первый план своим творчеством и неутомимой активностью в общественно-политической среде в целом – имя Махиры Нагигызы. Её многогранное творчество и богатая эрудиция – основа для широких открытий и разносторонних анализов. В основе этого – талант, способность и возможности подходить ко всем вопросам с чисто национальной точки зрения, через призму самосознания и активной гражданской позиции. Махира Нагигызы вписала своё имя в память литературно-культурной среды и своего народа скорее как поэт. Текстовая фактура её книг, изданных в разные годы, её высокий художественный интеллект, её умение наполнять слова смыслом – всё это демонстрирует критерии и принципы её творческого дарования. Творчество доктора филологических наук, профессора М. Нагигызы выходит на первый план благодаря решению научных исследований и серьёзных теоретических проблем в одном направлении. Стилистические аспекты азербайджанского языка, глубины истории языка и общая система выразительности тюркских народов в древнем воображении на уровне диалектов являются основанием для проявления научной аудиторией чувствительности к этому направлению как факту типологического исследования в разных аспектах. Полифония пути от М. Кашгари к М. Казымбе, а оттуда к Б. Чобанзаде не ограничивается изложением фонопоэтических и морфопоэтических аспектов с фактурой, представленной синтагматическими механизмами, а, напротив, выдвигает его анализ на первый план как проблему концептуальных подходов во всей его полноте. Всё это выявляет широкий культурный арсенал не только на уровне Азербайджана в масштабе лингвистических воззрений новейшего периода, но и на уровне кыргызов, туркмен, узбеков, карачаевцев, каракалпаков, башкир, алтайцев, арно и других Тюркских общностей.

Ключевые слова. Махира Нагигызы, лингвистика, Западный Азербайджан, Даралаяз, любовная среда, поэзия, баяты, народная поэзия и т. д.

Giriş. Mahirə Nağıqızının elmi-pedaqoji fəaliyyəti, eləcə də bədii yaradıcılığı lokal (Azərbaycan) və ümumtürk xalqları səviyyəsində ciddi bir təsəvvür hadisəsi olma ilə faktlaşır. “Alim təfəkkürünün itiliyi” (2013), “Dərdi dərin Həsən Mirzə” (2013), “XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikası” (2015), “Aşığı və el şairlərinin fonopoetikası” (2015), “Aşığı və el şairlərinin leksikası” (2016), “Aşığı və el şairlərinin üslubi frazeologiyası” (2017), “Aşığı və el şairlərinin üslubi sintaksisi” (2017), “Aşığı və el şairlərinin üslubi morfologiyası” (2017), “Üslubi morfologiya (folklor mətnləri əsasında)” (2018) və s. fundamental tədqiqatları əhatələdiyi problematika ilə paradiqmatik səviyyənin miqyasını və mükəmməlliyini faktlaşdırır. Bütün bunlar müxtəlif kontekstlərdə yanaşmaları və mahiyyət səviyyəsində təhlilləri aktuallaşdırır.

M.Nağıqızının dilçilik görüşləri. M.Nağıqızının dilçilik görüşləri ayrıca bir tədqiqatın problemi olaraq araşdırmaları zəruriləşdirir. Monoqrafik təhlillər səviyyəsində qaldırılan məsələlər və onun həlli yolları çağdaş elmi-nəzəri fikrin diqqətini həmin istiqamətlərə yönləndirmək baxımından da mühüm önəm kəsb edir. Çox doğru olaraq vurğulanır ki, “Azərbaycan dilçiliyində indiyə kimi XIX-XX əsrlər aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında leksik, morfoloji, sintaktik səviyyələrdə hərtərəfli tədqiqat işi aparılmadığı kimi, fonetik hadisələrin də təzahür şəkilləri, əsərlərdə baş verən zəngin üslubi çalarlar, bu dil vahidlərinin

maksimum əlamətləri, imkanları öyrənilməmiş, onların işlənmə sahə və məqamları tədqiqatdan kənarda qalmışdır. Halbuki aşiq və el şairlərinin şeirlərində və yaratdıqları dastanların dilində fonetik hadisələrin təzahür şəkilləri ifadə olunan fikir dinamizmini zənginləşdirmiş, əşyaların bu və ya digər əlamətləri konkretləşdirilmiş, poetik fikrin bütövlükdə asanlıqla qavranılması təmin edilmişdir. Bu baxımdan Mahirə Nağıqızının əsəri olduqca dəyərlidir” (5, s. 3). Onu da əlavə edək ki, bunların hamısı bir istiqamətdə müəllifin vətəndaşlıq missiyasına bağlanmaqla, etnokulturoloji təsəvvürün ən dərin qatlarını aydınlaşdırmaq istəyinə köklənməklə səciyyələnir.

Ümumiyyətlə, el şairlərinin, aşiq yaradıcılığının ehtiva etdiyi zənginlik axarı invariant səviyyəsində dil faktlarını, xalq düşüncəsində özünə yer almış modelləşmənin komponentlərini bir araya gətirmək məramı ilə xarakterizə olunur. Xalq ədəbiyyatının bütün parametrlərdə zənginliklərinə bağlanan tədqiqatçı alim araşdırmaları ilə daha dərin qatlardan, ibtidai düşüncədən gələn axarın ümumi sisteminə həssaslıq göstərir. Məlum olduğu kimi, “aşiq və el şairlərinin yaradıcılığındakı ifadə vasitələrinin -alınmaların, dialektizmlərin, köhnəlmiş sözlərin, arxaizm və tarixizmlərin, çoxmənalı və omonim sözlərin, sinonim və antonimlərin, frazeoloji semantikanın, morfoloji göstəricilərin, sintaktik vahidlərin və digər əlamətlərin üzə çıxarılması ilə bərabər onomastik leksikanın linqvopoetik özəlliklərinin araşdırılması da olduqca vacib və aktuallıq kəsb edən məsələlərdəndir” (3, s. 8). Bütün ruhu və varlığı ilə xalqın zəngin mədəniyyət təsəvvürlərinə, elat həyat tərzinin qaynarlığına bağlanan tədqiqatçı alim və istedadlı şair M.Nağıqızı məqalələrində, monoqrafik araşdırmalarında, şeirlərində eyni ruhun daşıyıcısı funksiyasını yerinə yetirir.

Dərələyəz aşiq mühiti, eləcə də Qərbi Azərbaycan folklor arealı ətrafında apardığı təhlillər yurd, torpaq, vətən sevgisinin örnəyi olaraq diqqəti həmin müqəddəs yerlərə yönəltmək baxımından bir əlçatmazlıq sərgiləyir. Qərbi Azərbaycan mühitlər və mədəniyyət ocaqları kontekstində ayrıca bir özünəməxsusluqlarla spesifikasiləşir. Regionun folklor yaddaşı, atalar sözü, məsəl, bayatı, layla, oxşama, mərasim mədəniyyəti, nağıl, dastan, əfsanə, rəvayət və s. zənginliklərlə üfiqi və şaquli yanaşmalara əsas olur. M.Nağıqızı da həmin mədəniyyətin daşıyıcılarından biri kimi şeirləri, araşdırmaları, söhbətləri ilə ayrıca bir milli kimlik etalonu təsəvvürü formalaşdırır. İrəvan, Ağbaba, Gümrü, Qarakisə, Göyçə, Dərələyəz, Dərəçiçək və s. folklor mühitlərilə əlaqədar apardığı təhlillər, dil faktları, yer, yurd adları ilə əlaqədar sistemli araşdırmaları diqqətin həmin tarixi ərazilərə yönləndirilməsinin nümunəsidir.

M.Nağıqızı yaradıcılığında Dərələyəz folklor arealı ayrıca bir hissədir. Daha doğrusu, onun araşdırmalarının ana qaynaqlarından biri olaraq diqqət önünə gəlir. Bir növ region mədəniyyətinin daşıyıcı olmaq funksiyası ilə daha çox maraq doğurur. Söhbətləri, müxtəlif məqamlarda söylədiyi əhvalat və hadisələr, eləcə də elmi araşdırmaları həmin mühiti bir qaynaq olaraq işarələyir. Müxtəlif məqamlarda yaddaş örnəyi olaraq maraqlı əhvalat və hadisələrə həssaslıq göstərməsi onun söhbətinə əlavə ovqat, şirinlik qatır. Bütün bunlar bir istiqamətdə genetik kod olaraq şifrələnir. Dərələyəz aşiq mühitinə həssaslıq və sevgi də elə həmin arxaik yaddaşın hərəkətililiyinə bağlanır. İbrahim Mirzəoğlu (ana babası), Həsən Mirzə (dayısı), Nazlı ana (anası) xalq ədəbiyyatının, milli-mənəvi yaddaşın əvəzsiz daşıyıcısı kimi sözü, söhbətilə el-oba müdriklərinin dilində əzbər olmuşdur. Mahirə Nağıqızı da həmin zənginlik üzərində pərvəriş tapmaqla, ruhun daşıyıcısı olaraq nümunəyə çevrilmişdir.

Dərələyəz aşiq mühiti və onun zəngin mədəniyyət, düşüncə fakturası M.Nağıqızının təhlillərinin əsaslı bir hissəsini müəyyənləşdirir. Mühitin ustad sənətkarlarının yaradıcılığı kontekstində dilçilik baxımından apardığı təhlillər istedadlı tədqiqatçının adı ilə bağlıdır. Aşiq Cəlil, Aşiq Qəhrəman, Aşiq Fətulla, Aşiq Behbud, Aşiq Qulu, Aşiq Bəhmən (Sallılı), Aşiq Mehdi, Aşiq Mirzalı, Aşiq Həşim, Aşiq Paşa, Aşiq Nəbi, Aşiq Xanlar və s. aşıqların yaradıcılıq örnəkləri əsasında, eləcə də dastan söyləyiciliyində müşahidə olunan üslub

özünəməxsusluqları, xalq şeiri tərzində dillər əzbəri olan el şairləri Şair Alhüseyn, Şair Rzaqulu, Həsən Mirzə, Əli Əkbər, Rəhman Mustafayev, Zakir Şəhriyaz, İsa Əkbərov və s. sənətkarların yaradıcılığı sinxron və diaxron araşdırmalarda mühütün mədəniyyət fondunu faktlaşdırır. M.Nağıqızı bütünlükdə bu zənginlikdən çıxış etməklə mükəmməl elmi-nəzəri bazanın formalaşması üçün diqqəti ora yönəldir, həm də yazdıqları ilə nümunəyə çevrilir və milli kimlik fenomeni olma təsəvvürünü diqqət önünə gətirir.

Mahirə Nağıqızının poetik irsi. Mahirə Nağıqızı zənginliyində mühüm bir hissəni onun poeziyası, bənövşə ətirli misralarının unikallıq mənzərəsi faktlaşdırır. Klassiklər poeziyanı sənət deyil, tale məsələsi olaraq dəyərləndirirlər. M.Nağıqızının şeirləri də genetik şifrələnmədə bir kod olaraq nəslin poeziya ahənginə bağlanır və bu müqəddəs yükün daşıyıcısı olaraq əsaslı təsəvvür formalaşdırır. Onun çeşidli yaradıcılığını, eləcə də şeir yaradıcılığını oxuyarkən yadıma Nazim Hikmətin Bəkir Çobanzadə haqqında dedikləri “şair doğulmuşdu, professor oldu” sözləri düşdü. Bəli, doğrudan da M.Nağıqızı ruhu, varlığı ilə dünyaya şair kimi gəlir. Bayatıları, gəraylıları, qoşmaları, müxtəlif səpkili şeirləri bunun bariz göstəricisidir. Alimlik onun sonrakı fəaliyyətinin göstəricisidir və burada da, göründüyü kimi, kifayət qədər gərəkli işlərə imza atmışdır.

Xalq ədəbiyyatının zənginlikləri üzərində köklənən sənətkar bayatı kövrəkliyindən, nəغمə həzinliyindən, nağıl şirinliyindən, layla sehrindən yüksək intelleksiya ilə bəhrələnməklə elə o ahəngdə də yazıb-yaratmağa həssaslıq göstərmişdir. Onun şeirləri bir istiqamətdə ozan-aşıq gələniyindən gələnlərə və musiqi ahənginə yüklənməklə bir əvəzsizlik sərgiləyir. Təbiətin əsrarəngiz füsunkarlığı, musiqi sehrinin, nağıl möcüzəsinin ahəngi onun ruhuna hələ dünyaya göz açmamışdan öncə ailə söyləmələrində hakim kəsilmişdir. Dədə Dorqud müdrikliyindən daşınanlar, Koroğlunun yurd qurma düşüncəsindən gələnlər, Burla xatun, Banuçiçək, Selcan xatunun və bu axarda olanların layla və oxşamasından süzülənlər eyni ahəngdə Mahirə xanımın bayatılarında (şeirlərində) bir ruh, mənəviyyət örnəyi olaraq özünü göstərir. Çünki o, sözdən öncə musiqinin, sazın həzinliyini eşidib, ona köklənmişdi. Dədə Qorqudun qopuzunun, Cünunun sazının ahəngi eyni həzinlik və əzəmətlə M.Nağıqızının yaradıcılığında özünü nümayiş etdirir. Qoç Koroğlunun Nigar xanımından gələn əxlaq, dəyər, davranış, ağbirçəklik təsəvvürləri onun ruhuna və davranışına qida verir.

Bir parça daş Vətəndir.
Hər şeydən baş Vətəndir,
Nənəm, ay Nazlı anam,
Bacıya qardaş Vətəndir. (9, s. 123).

Sözün məna yaddaşı, misranın fikir tutumu, janr fenomenliyi bütün səviyyələrdə milli yaddaşı, etnik müəyyənliyin arxetip modellərini diqqət önünə gətirməklə öz qaynağını da oradan almaq missiyasına köklənir. Böyük Azərbaycan şairi S.Vurğun “yalnız şeirin dili belə danışır, orada tanrının əbədi olacaq hikməti vardır” deyirdi. Türk xalqlarının bədii təfəkkürünün məhsulu olan bayatılar və digər poetik biçimli örnəklər bu baxımdan müstəsna faktura ilə diqqət önünə gəlir. M.Nağıqızının da yaradıcılığında bayatı mühüm bir hissəni təşkil edir və bunun həm də köklü səbəbləri vardır. Ailədən gələn ruh, həzin söz, musiqi ahəngi onun düşüncəsinə, mənəvi aləminə əlavə ovqat qatmaqla bir möhtəşəmlik sərgiləyir.

“Bayatılar və 3 şeir” (2015), “Bayatılar” (2016) kitablarına toplanan poetik nümunələr xalq yaddaşında olanların yeni axarda davamı və əlavələri təsiri bağışlayır və həzinlik örnəyi olaraq M.Nağıqızının düşüncəsinə öz töhfələrini verir. Klassiklər poeziyanı xalqın ürəyi, bəşəriyyətin qəlbinin tarixi olaraq uca tutmuşlar. Məlum olduğu kimi, “şeir dilinin sadəliyi şair mədəniyyəti anlayışının olduqca vacib bir tərəfidir və o, şeir dilində estetik səviyyənin əsas əlamətlərindən olub, təsvir predmetini bəsit, zəif, sönük ifadə tərzindən mühafizə edir. Bu bədiiyin elə prinsipidir ki, şeirin dilini süni və qondarma ifadələrdən, yalançı pafosdan

qoruyur, onun aydın və anlaşıqlı olmasını təmin edir” (1, s. 65). M.Nağıqızının poeziyası bu mənada sadəliyi və özünəməxsus üslub mükəmməlliyilə spesifikləşir. Milli ruhun, vətəndaşlıq duyğusunun örnəyi olaraq ehtiva etdiyi məzmunla, misranın fonopoetik simmetriyası ilə bir mükəmməllik sərgiləyir.

Mahirə Nağıqızının poeziyası öz məzmun axarı və ehtiva etdiyi yüksək təfəkkür intelleksiyası ilə milli kimliyin örnəyidir. “Anamın əli – Vətən, balamın dili – Vətən” deyən şair bütün kontekstlərdə yurd, torpaq müqəddəsliyinə köklənir və onu müqəddəslik timsalında başlanğıc, örnək olaraq təqdimə həssaslıq göstərir. Ədəbiyyatşünas alim B.Qurbanov “Ana məhəbbəti, ilahi sevgi, vətən eşqi” məqaləsində yazır: “Ana, Vətən mövzularına və ilahi sevgiyə tərənnümçüdür Mahirə xanımın ilhamı. Onun bütün şeirlərinin baş qəhrəmanı ruhunun, duyğu və düşüncəsinin ilk və son ünvanı anadır” (2, s. 12). İstedadlı şairin yaradıcılığı müxtəlif kontekstlərdə eyni qaynağı, düşüncəni əhatələyə bilmək imkanları ilə spesifikləşir. Vətənin obrazlaşması, ana məhəbbətinin simvolikası, dağı, alp çəmənləri, təbiətinin gözəllikləri, füsunkarlığı ilə diqqəti cəlb edən təqdimatlar ədibin iç dünyasının ifadəsi olaraq mükəmməllik sərgiləyir. Xalq düşüncəsindən süzülüb gələn düşüncə tərz, yüksək əxlaq və davranış örnəyi olma baxımından nümunəyə çevrilmə misra, bənd və bütünlükdə yaradıcılıq müstəvisində ana axarı faktlaşdırır.

Yenə də görüb dağları,
Gəzəram qərrib dağları.
Ay ana, hara gəlmişik,
Düşməne verib dağları? (9, s. 123).

Bu misraların ifadə etdiyi məzmun uzaq və yaxın tarix (daha doğrusu, iki yüz illik zaman müddətində) miqyasında baş verənləri və yaşananları diqqət önünə gətirir. Çar Rusiyasının Qafqazı işğalı, Azərbaycan torpaqları hesabına Ermənistan adlı dövlətin yaradılması və təqiblər, təzyiqlər, faciələr bütün tərəfləri ilə xalqın tarixi anlamında müxtəlif səviyyələrdə etirazı, narazılıqları, yaddaşı diqqət önünə gətirir. İyirminci yüzilliyin son onilliklərində Qərbi Azərbaycandan soydaşlarımızın didərgin salınması, Qarabağın işğalı və s. bunun bariz nümunəsidir. Ancaq qəhrəman Azərbaycan ordusu 44 günlük savaşa düşməne və onun arxasında dayananlara layiqli cavabı verdilər. Dünyaya Vətən, torpaq, yurd sevgisinin nümunəsini nümayiş etdirdilər. Mahirə Nağıqızı poeziyası mövzu və mündəricə zənginliyi ilə bir istiqamətdə bunun göstəricisidir.

Mən coşqun Arazam, mən dəli Kürəm,
Qurbanı olduğum Azərbaycana!
Odlu ürəyimi özüm vermişəm,
Heyranı olduğum Azərbaycana!

Bir bulaq başında diz də çökmüşəm,
Odlar ayaqlayıb közlər keçmişəm,
Canımı mən özüm qurban vermişəm,
Vurğunu olduğum Azərbaycana!

Coşaram bir dəli dağ seli kimi,
Öpəram torpağın sübh yeli kimi.
Hərdən də bağının bülbülü kimi,
Nəğmələr deyəram Azərbaycana! (6, s. 145).

Doğrudan da Mahirə xanım ruhu, düşüncəsi ilə Vətəni Azərbaycanın şəninə əvvəldən axıra qədər nəğmələr deyən bir el nəğməkarıdır. Bu nəğmələr bütünlükdə Azərbaycan timsalında türk dünyasını işarələməklə nümunəyə çevrilir. “Azərbaycandı”, “Naxçıvan”,

“Xalxal”, “Batabatda”, “Vətəndi”, “Xalxal meşəsi”, “Ana, mənə görəksən”, “Yaşadım”, “Dağlar”, “Duman”, “Türk oğulları”, “Babaların nəsihəti”, “Könül dəftərim” və s. poetik örnəklər bütünlükdə sənətkar qəlbinin hiss və duyğuları timsalında ayrıca bir zənginliyi, yaşam fəlsəfəsini, yurd və insan sevgisini gözlər önündə canlandırır. Xalq şairi R.Rza vurğulayırdı ki, “ana dili şairin suyu, havası, torpağıdır. Yer üzündə səadət ana dilinin ən gözəl şeirini yazmaqdır”. M.Nağıqızının poeziyası da aha dilinin müqəddəsliyi, ecazkarlığı timsalında həmin gözəlliklərlə doludur və şeirləri ilə bu amala köklənən sənətkarlarımızdandır. Görkəmli alim B.Humbolt “xalqın dili onun ruhu, ruhu isə onun dilidir” deyirdi. M.Nağıqızı poeziyası bütün aspektlərdə ruhun daşıyıcısı olaraq bir əlçatmazlıq sərgiləyir.

Bu dağdakı dumana bax, dumana,
Vallah bəxtəvərdi dağı dolanır.
Leylisin itirmiş Məcnun kimidir,
Gah sola boylanır, saği dolanır.

Azaddır, kim ona qoyub qadağa,
Dolanır başına, olur sadağa.
Hərdən gizli-gizli enir bulağa,
Qalxıb qucaqlayır dağı dolanır.

Yaranandan səfərdədi, yoldadı,
Görən nə fikirdə, nə xəyalı.
Bir pünhan dərdi var qeyli-qaldadı,
Dərdə dərman üçün dağı dolanır. (6, s. 189).

M.Nağıqızı sözə mənə vermək, onun ahəngini özünəməxsus şəkildə nizamlamaq baxımından nümunədir. Ozan-aşıq gələniyindən süzülüb gələnlər timsalında bu misralar ayrıca bir mükəmməlliyi diqqət önünə gətirir. Sazın müqəddəs musiqi ritminə köklənməklə yaradıcı imkanının bütün tərəflərini ortaya qoya bilmək amalını faktlaşdırır. Misra axarında sözlər yeni çalar, mənə qazanmaqla öz axarında həm də musiqisini (ritmini) ortaya qoyur. Elmi-nəzəri fikrin görkəmli nümayəndələri vurğulayırlar ki, “yaradıcılıqda öz üslubunu təyin etmək və ona daim sadıq yaşayıb yaratmaq şair üçün səadətdir”. M.Nağıqızı bütünlükdə yaradıcılığı və canlı fəaliyyətilə ayrıca bir üslubdur. Onun ümumi sistemi isə genetik işarələnmə, yaddaş hadisəsi olaraq çox-çox dərinliklərdən gəlir və bütün aspektlərdə vətənpərvərliyə, milli kimliyə köklənməklə nümunə funksiyası yerinə yetirir.

Nəticə. Şair, alim (filologiya elmləri doktoru, professor) Mahirə Nağıqızının zəngin yaradıcılığı bütün parametrlərdə milli düşüncəyə, Vətən, yurd, torpaq müqəddəsliyinin təlqin və tərənnümünə həsr olunmuşdur. Ucu-bucağı görünməyən mətləbləri öz içində ala bilmək gücü ilə diqqət önünə gələn yaradıcılığı mifik yaddaşdan daşınanları və tarixi axarın müəyyənləşdirdiyi normativləri bir prinsip olaraq əsas götürməklə əlçatmazlıq sərgiləyir. Ozan-aşıq gələniyindən boy göstərən modelləşmə, yüksək əxlaq və mənəviyyat konseptləri M.Nağıqızının araşdırmalarına, şeirlərinə əlavə ovqat qatmaqla yaradıcı istedadının imkanlarını sərgiləmək baxımından mühüm önəm kəsb edir. Bütün bunlar özlüyündə sistemli araşdırmaları zəruri etməklə, həm də nümunə olmaq təsəvvürü formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynov M. Dil və poeziya. Bakı: Elm, 2008, 434 s.
2. Qurbanov B. Ana məhəbbəti, ilahi sevgi, vətən əşqi. Mahirə Nağıqızı. Ömrün çıraqdır sənin. Bakı: Avropa, 2010, s. 11-15.
3. Hüseynova M. XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikasi. Bakı: ADPU, 2015, 204 s.
4. Hüseynova M. Aşığı və el şairlərinin fonopoetikasi. Bakı: ADPU, 2015, 67 s.
5. Xəlilov B. Fonopoetikanın tədqiqi. Mahirə Hüseynova. Azərbaycan aşığı və el şairlərinin fonopoetikasi. Bakı: ADPU, 2015, s. 3-4.
6. Nağıqızı M. Ana kəndim Xalxalım. Bakı: Avropa, 2010, 401 s.
7. Nağıqızı M. Dərdi dərin Həsən Mirzə. Bakı: Vətən, 2013, 163 s.
8. Nağıqızı M. Alim təfəkkürünün itiliyi. Bakı: Vətən, 2013, 300 s.
9. Nağıqızı M. Bayatılar və 3 şeir. Bakı: Apostroff, 2015, 160 s.
10. Nağıqızı M. Bayatılar. Bakı: Apostroff, 2015, 216 s.

MAHIRE NAGHIQIZI – A POET WITH A PATRIOTIC SPIRIT

MAHİRƏ NAĞIQIZI – VƏTƏNPƏRVƏR RUHLU ŞAİRƏ

Sevinc Əsədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<http://orcid.org/0009-0007-1223-169X>

Özet

Mahirə xanımın rəngarəng yaradıcılığında Vətənin hər çiçəyi, ağacı, dağı-dərəsi, büllur bulaqları, çayları müqəddəs bir məkan kimi təsvir olunur. Yaradıcılığından da görüldüyü kimi onun vətən sevgisi sonsuzluğa qədər davam edən ən ali, ülvi hisslərin tərənnümünə çevrilir:

Bitər sərhədlərin bu yer üzündə,
Qəlbimdə sərhədin nədən bitmədi?

Gəlmisən, üzürsən eşq dənizində,
Sənə məhəbbətim, Vətən, bitmədi.

Mahirə xanım özünü heç zaman vətəndən ayrı təsəvvür etmir. Qürbətdə yaşamağın mümkünsüzlüyünü və zülmünü etiraf etməklə qəlbində Vətən torpaqlarının sərhədsizliyini əks etdirir. Vətən məhəbbətinin böyüklüyünü, əvəzolunmazlığını bir daha vurğulamaqla ana yurdun bir qarış torpağının istisinə sığınmağın insana səadət və xoşbəxtlik gətirdiyini yüksək poetikliklə əks etdirir :

Haraya getsəm də, Vətən, ay Vətən,
Könlümdə ruhunun var, havası var.

Ayrılıqdı bilməm, xiffətdi- bilməm,
Sənsiz hər tərəfdə qar havası var.

Köksündə dondurmaz ayazı qışın,
İstisi bəsimdi bircə qarışın.

Qürbətdə küləyin, yağan yağışın,
Səsində bir ahu-zar havası var.

Erməni vandallarının əsrlərdir Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq siyasəti, otuz il düşmən əsirliyində qalan doğma Qarabağımızın talan edilməsi, yağı tapdağı altında inləməsi, axan gübahsız qanlar şairdə ah-nalə hissi doğurur. Bununla şair, Vətəni və onun timsalında xalqımızı, qəhrəman, qorxmaz igidlərimizi məğrur dayanmağa səsləyir:

Qan axan yarana gözüm yaşını
Dərman əvəziydi, səpələdim mən.

Bu da bir sınaqdı, əymə başını,
Sınıq əhvalına dözə bilmərəm.

Açar sözlər: qəhrəman, vətən, qorxmaz, şeir

Abstract:

In Mahira Khanum's colorful creativity, every flower, tree, mountain and valley, crystal springs, and rivers of the Motherland are described as a sacred place. As can be seen from her creativity, her love for the homeland turns into a hymn of the highest, sublime feelings that continue until infinity:

The borders end on this earth,

Why didn't the borders end in my heart?

You have come, you are swimming in the sea of love,

My love for you, Motherland, has not ended.

Mahira khanum never imagines herself apart from her homeland. By acknowledging the impossibility and oppression of living abroad, she reflects the boundlessness of the homeland lands in her heart. By emphasizing once again the greatness and irreplaceability of love for the homeland, she reflects with high poetics that taking refuge in the warmth of an inch of the motherland's land brings happiness and joy to a person:

Wherever I go, Motherland, oh Motherland,

Your soul is in my heart, your air is there.

I do not know separation, I do not know hatred,

Without you, there is snow everywhere.

The frosty winter that does not freeze in my chest,

Just mix with my warmth.

The wind and the rain that falls abroad,

There is a whining air in your voice.

The centuries-old policy of aggression against Azerbaijan by Armenian vandals, the plundering of our native Karabakh, which has been in enemy captivity for thirty years, its groaning under the feet of the enemy, and the innocent blood flowing in the poet's heart cause a feeling of sighing. With this, the poet calls on the Motherland and, in its image, our people, our heroes and fearless warriors to stand proudly:

I shed tears on the bleeding wound

As a substitute for medicine.

This was also a test, don't bow your head,

I cannot bear your broken spirit.

Keywords: hero, homeland, fearless, poetry

GİRİŞ:

Mahirə Nağıqızı zəngin yaradıcılığı ilə fərqlənərək, öz zəngin potensialını xalqımızın minilliklər boyu yaşatdığı milli folklorumuzdan almış, ona yeni rəng, yeni nəfəs və yeni ruh qataraq dövrümüzün söz xəzinəsinə öz töhvəsini vermişdir. O, qədim adət - ənənələrə söykənərək, milli kimliyimizi, mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizi, xalqımızın mübarizələrlə dolu qəhrəmanlıq salnaməsini öz poetik dünyasında qərarlaşdırmış, fəlsəfi məzmun və mündəricəyə malik olan yüksək tendensiyalı əsərlər yaradaraq oxucuların ixtiyarına vermişdir. Qəlbi daim Vətən yangısı, vətən sevgisi ilə çırpınan şairənin yaradıcılığında xalqımızı vətənin müdafiəsinə, birliyə həmrəyliyə səsləyən şeirlər yer alır.

Vətənin gözəlliklərini, səfalı mənzərələrini məharətlə mən deyərdim ki, bir rəssam qələmi ilə şeirlərində çizən Mahirə xanım dövrümüzün aktual mövzularından da kənarda qalmır. Onun çoxşaxəli və rəngarəng yaradıcılığı oxucuları heyran edir.

Ey tarixi sətir-sətir yaradanlar,
Nə şanlısınız, şanınıza salam olsun!
Qalacaqdır bu tarixdə var olanlar,
Silinməz ad-sanınıza salam olsun!

Rəzil oldu bizi qüvvə saymayanlar,
Qanda batdı qan içməkdən doymayanlar.
Bu milləti yıxılmağa qoymayanlar,
Dünyada hər anınıza salam olsun!

44 günlük Qarabağ müharibəsində hər bir Azərbaycan əsgərinin döyüş marşına çevrilən bu misralar bizi qələbədən-qələbəyə apardı. Azərbaycan xalqının qorxmaz, mübariz, cəsur oğulları vəchlə erməni vəhşiliyinə son qoydu.

Mahirə Nağıqızının vətənpərvərlik ruhunda qələmə aldığı şeirlərində incə və kövrək duyğuların tərənnümü ilə yanaşı, şairin çox böyük uzaqgörənliklə torpaqlarımızın azad ediləcəyinə, qələbəyə dərin inamı ifadə edilir:

Düşmən tapdağında qalmaz bir qarış,
Onlarsız yaşamaq olar dan bizə.
Danış olanlardan, bizə sən danış,
Əmrini verəcək Komandan bizə.

Mahirə Nağıqızının Ali Baş Komandan İlham Əliyevin və yenilməz Ordumuzun qəhrəmanlığı sayəsində 44 günlük Vətən müharibəsində Qarabağımızın düşmən tapdağından azad ediləcəyi arzuları çin oldu. Bu tarixi Qələbə hər bir Azərbaycanlı yazar kimi Mahirə Nağıqızının da hədsiz sevincinə səbəb oldu və onu yeni-yeni vətənpərvərlik mövzusunda əsərlər yazmağa ruhlandırıdı.

Yöntəm: Xüsusi yaradıcılıq istedadına və novatorluq qabiliyyətinə malik Mahirə xanımın şeirlərində əsasən təsviri metodlardan istifadə olunmuşdur.

Nəticə:

*Buradan boylanıb nə cürə baxam,
Qaçaq qayasına qəsd var, qərər var?
Gündüzlər getməyə gücüm yox catam,
Yuxuda gördüyüm Dərələyəz var.*

Vətənpərvər ruhlu şairəmizin içində bir Vətən niskili var. Qərbi Azərbaycan deyəndə parçalanmış vahid Azərbaycan torpaqları gəlir göz önünə. Ata-baba yurdumuz, nənələrin beşik başında dediyi laylalar, sazı sinəsinə basıb aşıqların məclislərdə söylədiyi dastanlar, oymaq-oymaq, oba-oba gəzdiyimiz Göyçə mahalı, Dərələyəz yurdu, Dilican dərəsi, Cermux, Seyid Bayram ocağı – saymaqla bitməyən xatirələr. Siz deyın Vətən yangısından necə yazmasın Mahirə xanım....

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://azertag.az/xeber/mahire_nagiqizinin_edebi_poetik_dunyasi-2000336
2. <https://ikisahil.az/post/473799-mahire-nagiqizi-yaradiciliginda-qerbi-azerbaycan-motivleri>

THE UNITY OF LYRICAL ELEMENTS IN MAHIRA NAGHIGIZI'S THE
WORKS
MAHIRA NAGHIGIZI'NİN ESERLERİNDEKİ LİRİK UNSURLARIN BİRLİĞİ
MAHİRƏ NAĞIQIZININ ƏSƏRLƏRİNDƏ LİRİK ÜNSÜRLƏRİN
VƏHDƏTİ

Sevda Xəlilova.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://orcid.org/0000-0001-5909-2999>
50 717 07 70

Xülasə

Bu kiçik məqalə böyük ürəklə çağdaş Azərbaycan poeziyasın da öz dəsti-xətti olan, şeirləri oxucular tərəfindən sevilə-sevilə oxunan şairə, elm məkanında öz sözünü demiş, xeyirxah əməlləri ilə həyatın fəvqündə dayanan dəyərli alim-ziyalı Mahirə xanım Nağıqızı haqqındadır. Onun dilimizlə bağlı geniş tədqiqatları, fundamental əsərləri, məhsuldar fəaliyyəti milli və qlobal mahiyyət daşıyır. Mahirə xanım əsl elm fədaisi kimi elmin çətin, enişli-yoxuşlu yolları ilə əzmlə, iradə ilə irəliləyən, bu günkü elmimizdə öz imzası olan elm adamlarımızdan biridir.

Mahirə xanımın elmi-pedaqoji yaradıcılığı ilə bərabər, bədii yaradıcılığı da məhsuldardır. Onun qələmindən süzülən şeirlərin dərin fəlsəfəsi, geniş diapazonlu duyğu çalarları, insanı rıqqətə gətirən ən təmiz hislərin tərənnümü onları oxucuya sevdilir, sevdirməklə bərabər, düşündürür.

Bu baxımdan M. Nağıqızının lirik bayatı yaradıcılığı bənzərsiz poetik nümunələrdir. Duyğu yaratma bolluğundan səmərəli istifadə M.Nağıqızının bayatılarında orijinal poetik məcrada həyata keçirilmişdir. Bayatılar şairin lirikasında mühüm yaradıcılıq tərəflərini, ideya və poetika baxımından spesifik xüsusiyyətlərini də aydınlaşdırmaq üçün zəngin poetik faktlara malikdir. Onun bayatılarında lirik məqamları və ünsürləri müşayiət edən estetik amillər konkret olduğu kimi, məzmun və mündəricə etibarilə də dərinidir. M.Nağıqızının yaradıcılıq fəaliyyətini əks etdirən bir nişanə kimi onu da xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, onun qələm məhsulu olan bayatılarda həyata və insanlara fəal münasibət olduqca qabarıq görünür. Hiss olunur ki, müəllif öz lirik qəhrəmanının qayə və məqsədləri, qayğı və ehtiyacları ilə yaşamağı bacarır. M.Nağıqızı bayatılarında müasirlərinin mənəvi simasını özünün geniş fəlsəfi düşüncələr aləmini, gerçəkliyə, onun müxtəlif hadisələrinə poetik münasibətlərini ifadə etməyə imkan verən bədii estetik vasitələri ifadə edərkən heç zaman bu qədim lirik janrla bağlı bədii ənənələrdən üz döndərməmiş, reallığı poetik təsdiqin imkanlarını daha da zənginləşdirmişdir. Olduqca səmərəli və əhəmiyyətli bu təşəbbüs M.Nağıqızının gerçəkliyi daha mükəmməl və daha dolğun əks etdirmək ehtiyaclarını ödəmişdir.

Açar sözlər: Filoloq-alim, xalq ədəbiyyatı, bayatı, fəlsəfi düşüncə,

Abstract

This short article is about Mahira khanum Naghigizi, a poet with a big heart who has her own style in contemporary Azerbaijani poetry, whose poems are read with love by readers, a valuable scholar-intellectual who has spoken her mind in the scientific field and stands above life with her good deeds. Her extensive research on our language, fundamental works, and productive activities are of national and global importance. Mahira khanum, as a true devotee of science, is one of our scientists who has moved forward with determination and will along the difficult, ups and downs of science, and has left her mark on our science today.

Along with Mahira khanum's scientific and pedagogical creativity, her artistic creativity is also productive. The deep philosophy of the poems that flow from her pen, the wide range of

emotional shades, and the singing of the purest feelings that move a person endear them to the reader, and while making them endear, they also make one think.

In this regard, M. Naghigzy's lyrical bayats are unique poetic examples. Effective use of the abundance of emotional creation is carried out in M. Naghigzy's bayats in an original poetic medium. Bayats have rich poetic facts to clarify important creative aspects of the poet's lyrics, as well as specific features in terms of ideas and poetics. The aesthetic factors accompanying lyrical moments and elements in his bayats are not only concrete, but also deep in terms of content and content. As a sign reflecting M. Naghigzy's creative activity, it is worth emphasizing that an active attitude towards life and people is very prominent in the bayats, which are the product of his pen. It is felt that the author is able to live with the goals and objectives, concerns and needs of his lyrical hero. While expressing the spiritual image of his contemporaries in his bayati, M. Naghigizi never deviated from the artistic traditions associated with this ancient lyrical genre, enriching the possibilities of poetic affirmation of reality, while expressing his broad philosophical world of thoughts, artistic aesthetic means that allowed him to express his poetic attitude to reality and its various phenomena. This very effective and significant initiative satisfied M. Naghigizi's needs to reflect reality more perfectly and more fully.

Keywords: Philologist-scientist, folk literature, bayati, philosophical thought

Özet

Bu kısa makale, çağdaş Azərbaycan şiirinde kendine özgü bir üslup benimseyen, şiirleri okuyucular tarafından sevgiyle okunan, bilimsel alanda düşüncelerini dile getirmiş ve iyi işleriyle hayatın ötesine geçen değerli bir âlim-aydın olan, büyük yürekli şair Mahira Hanım Naghigizi hakkındadır. Dilimiz üzerine yaptığı kapsamlı araştırmalar, temel eserleri ve üretken faaliyetleri ulusal ve küresel öneme sahiptir. Mahira Hanım, gerçek bir bilim insanı olarak, bilimin zorlu iniş çıkışları boyunca kararlılıkla ve azimle ilerleyen ve günümüz bilimine damgasını vuran bilim insanlarımızdan biridir.

Mahira Hanım'ın bilimsel ve pedagojik yaratıcılığının yanı sıra sanatsal yaratıcılığı da üretkendir. Kaleminden dökülen şiirlerinin derin felsefesi, geniş duygusal nüans yelpazesi ve insanı harekete geçiren en saf duyguların terennümü, onları okuyucuya sevdirenken aynı zamanda düşündürür. Bu bağlamda, M. Naghigzy'nin lirik bayatları eşsiz şiirsel örneklerdir.

M. Naghigzy'nin bayatlarında, duygusal yaratımın bolluğu etkili bir şekilde, özgün bir şiirsel ortamda gerçekleştirilir. Bayatlar, şairin sözlerinin önemli yaratıcı yönlerini ve fikir ve şiirsellik açısından belirli özellikleri açıklığa kavuşturmak için zengin şiirsel unsurlara sahiptir. Bayatlarındaki lirik anlara ve unsurlara eşlik eden estetik unsurlar yalnızca somut değil, aynı zamanda içerik ve içerik açısından da derindir. M. Naghigzy'nin yaratıcı faaliyetini yansıtan bir işaret olarak, kaleminin ürünü olan bayatlarda hayata ve insanlara karşı aktif bir tutumun çok belirgin olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Yazarın, lirik kahramanının amaç ve hedeflerini, kaygılarını ve ihtiyaçlarını karşılayabildiği hissedilir. Çağdaşlarının manevi imgesini bayatilerinde ifade eden M. Naghigizi, bu kadim lirik türle ilişkilendirilen sanatsal geleneklerden asla sapmamış, gerçekliğin şiirsel olarak onaylanma olanaklarını zenginleştirmiş ve geniş felsefi düşünce dünyasını, gerçekliğe ve onun çeşitli olgularına karşı şiirsel tavrını ifade etmesini sağlayan sanatsal estetik araçları dile getirmiştir. Bu son derece etkili ve önemli girişim, M. Naghigizi'nin gerçekliği daha kusursuz ve daha eksiksiz yansıtmaya ihtiyacını karşılamıştır.

Anahtar Kelimeler: Filolog-bilim insanı, halk edebiyatı, bayati, felsefi düşünce

Bayatı janrı xalq ədəbiyyatının ən geniş yayılmış lirik janrlarından biri olmasına baxmayaraq Azərbaycan ədəbiyyatında da elə şairlər var ki, onların külliyyatının böyük hissəsini bayatılar təşkil edir. Professor Məhərrə Nağıqızı da digər janrlarla yanaşı bayatı

janrında da yazıb-yaradan qələm sahiblərindən biridir. Onun bayatılarında fərqli mövzular işıqlandırılır.

M. Nağıqızının bayatılarında insan və onun mənsub olduğu xalqın mənəvi dəyərlərə bağlılığı aparıcı motivdir və bu motiv qüdrətli qələm sahibinin fəlsəfi-potik konsepsiyasının mərkəzində dayanır. Həyat və zaman hadisələrinə, sosial gerçəkliklərə fəlsəfi yanaşma və mənəviləndirmə söyləri isə ayrıca qeyd olunmağa layiqdir. Onun poeziyasının güc mənbələrindən biri də ondan ibarətdir ki, müəllifin şəxsiyyəti bütün hallarda ön planda təcəssüm olunur, onun təkrarolunmaz mənliliyi duyğu və düşüncələrə hakim kəsilir. Lirik qəhrəmanın poetik qayğıları geniş vüsət alır, bədii düşüncə miqyasının genişliyində müəllifin məfkurə kamilliyi, intellektual yetkinliyi özünü qabarıq formalarda təzahür etdirir.

Qapının taxtası varmı,
Üstündə cəftəsi varmı?
Ağrını alım, desinnər
Bunnan da xəstəsi varmı?

Zəngin ədəbi təcrübəsi, incə estetik zövqü, həssas müşahidə və ifadə qabiliyyəti M. Nağıqızına həyatın fəlsəfi mənasına dərinlən nüfuzunu stimullaşdırır. Dərin məna yükü, poetik ifadə özünəməxsusluğunda, dəsti-xəttin fərdiliyində, hər bir misranın ahəngində, mətnin estetik cazibəsində meydana çıxır.

Müəllifin lirik özünü ifadəsində başlıca olaraq vətəndaşlıq cəsarəti ilə Vətən yangısı təcəssüm etdirilir. Lirik qəhrəmanın təbiət və cəmiyyət hadisələrinə, xalqın tale yüklü problemlərinə son dərəcə səmimi və möhkəm tellərlə bağlanması ilə bilavasitə əlaqəli olaraq bayatılarda sənətkarlıq meyarları daha geniş vüsət alır. Belə bir fikir qətiləşir ki, bu bayatıların hər birində müasirlərimizin, çağdaş sosial düşüncəmizin, zamanəmizin, müasir tarixi şəraitin olduqca mühüm cizgiləri əks olunmuşdur.

Susdum dilim lalıymış,
Kəndim, havam balıymış.
Gəzdim, hər yanı gördüm,
Cənnətim Xalxalıymış.

Görmədim qar, amandı,
Həsrətim qaramandı.
İstanbul yolum üstü,
Gözləyən Qaramandı. (3)

Onun bayatıların bir qismi də məhəbbət mövzusunda. Əzəli və əbədi olan bu mövzuda yazılmış bayatılarda kövrək qız qəlbinin həyəcanları, sevən qadın könlünün intizar, həsrət dolu anları, övlad qayğısı ilə yüklənən ana ürəyinin mehri-məhəbbət dolu çırpıntıları öz əksini tapmışdır:

Əlim çatmır gülə, neynim,
Sevdiyimi bilə, neynim,
Açıb ağarda bilmirəm,
Düşər dildən dilə, neynim.

Fələyim kirkirədi,
Dərdim daşa dirədi.
Hara çıxıb gedibsən,
Gümanım min yerədi. (1)

M.Nağıqızının bayatılarında xalq dilinin bütün gözəllikləri,koloriti dərhal hiss edilir.Onun hər misrasında milli düşüncə tərzinə həssaslıq danılmaz faktdır.Hər bayatı sətrində

müəllifin öz düşüncə tərz, fəlsəfi mövqeyi, şair mentaliteti vardır. Məhz bu səbəbdən də lirik mühakimələri dolğun, hərarətli və əhatəlidir.

M.Nağıqızının bayatılarında sözlə melodiyanın möhkəm vəhdəti, qırılmaz əlaqəsi, qaynaq edilmiş sintezi vardır. Bu vəziyyət Azərbaycan dilinin cazibədar, elastik strukturundan əlavə, təfəkkürün kamilliyi ilə də əlaqədardır. M.Nağıqızının təfəkküründə sistem, simmetrik uyğunluq, ahəngdarlıq əsas yer tutur, onun bayatılarında forma və məzmun ahəngdarlıq təşkil edir. Bayatılarda özünü qabarıq şəkildə göstərən simmetriya müəllifin kamil təfəkkürünün məhsuludur. M.Nağıqızının qələmindən çıxan bayatıların ərsəyə gəlməsi üçün güclü qavrayış, assosiativ idrak, potensial fikir enerjisi lazımdır. Bu məziyyət oxucunun estetik tələbatı, sıqlətli söz istəyi ilə bilavasitə bağlıdır. Bu mənada M.Nağıqızının bayatı leksikası son dərəcə doğma, ekspressiv olmaqla bərabər özündə mənəvi həyatımızın bütün gözəl nişanələrini mühafizə edib saxlayır. Bayatılardan bütün ifadələr estetik cəhətdən tutumlu olduğu üçün həm emosional, həm də rəasional qütbləri birləşdirə bilər.

M.Nağıqızı bayatılarının əsas bəzəyi onun sadəliyidir. O, dilimizin bütün potensial aspektlərini, bədii spektrlərini, düşüncə tərzini, təlatüm və həyəcanlarını məharətlə aşkarlaya bilər.

Yar gözündə dağ olam,
Diləyinə bağ olam.
Barmağında üzüyün
Qolunda qolbağ olam.

Gəmi ümmandan çıxar,
Yolum gümandan çıxar.
Gəlməyə könlü olan,
Çıxar, dumandan çıxar.

Sinəm sənə qalan, yar,
Dörd yanıma dolan, yar
Gün vurur, yağış döyər,
Sevgimə daldalan yar. (2)

Nəticə. Bayatıların dil-üslub xüsusiyyətləri də özünə məxsus olsa da, Professor Mahirə Hüseynova ana dilimizin leksikasında olan əksər söz qruplarından məharətli istifadə etməklə bu forma bayatılar yazıb yaratmışdır. Bayatılarda yağmalamaq, suç, oda, orman kimi bu gün ümumişlək olmayan sözlərin işlənməsi onu göstərir ki, dilimizin bütün laylarını, qatlarını müəllif gözəl bilir və yerinə görə bu gün üçün ümumişlək olmayan söz qruplarından da bacarıqla istifadə edərək sənət əsərləri yaradır.

Ədəbiyyat

1. Nağıqızı M. Yanından keçmə dağların. Bakı, ADPU, 2021, 312 s.
2. Hüseynov M. Lirik etiraf və bədii özünümüdafiənin lakonik forması. Göyçə. 18 fevral, 2021-ci il
3. Hüseynov M. Mahirə Nağıqızının bayatılarından dünyaya baxış. 11 dekabr, 2019-cu il

THE WORLD REFLECTED IN THE BAYATS OF PROFESSOR
MAHİRA NAGHİGİZİ
PROFESÖR MAHİRA NAGHİGİZİ'NİN BAYATLARINA YANSIYAN
DÜNYA
PROFESSOR MAHİRƏ NAĞIQIZININ BAYATILARINDA ƏKS OLUNAN
DÜNYA

Vəliyeva Səkinəxanım Fazil qızı
Dosent.

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
orcid- 0000-0002-6954-9136

Xülasə

Elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə bədii yaradıcılığı arasında konkret bir həddin qoyulması mümkün olmayan şəxsiyyətlərdən biri də nüfuzlu elm adamı, müdrik bədii söz ustası filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Mahirə Nağıqızıdır ki, onun fəaliyyət sahələrinin hər biri ayrıca söhbətin, müstəqil tədqiqat və mühakimələrin predimetidir. Bir-birini tamamlayan, bir-birinə təkan verən, biri o birinə stimül olan məqsədlər Mahirə Nağıqızının həyatı amalına, fəaliyyət kredosuna çevrilmişdir: Xalq və Vətən üçün alışıb-yanan ürəyinin nurundan gənc nəslin, çox saylı oxucularının mənəvi təmizliyinə, idrakı qabiliyyətinə işıq saçmaq, təhsil və təfəkkür işığının əhatəsini genişləndirmək. Bu məziyyət, poetik ləyaqət özünü müəllifin bayatı yaradıcılığında bütün parametrləri ilə nümayiş etdirir.

Bütün dövrlərdə tarixi hadisələrin, yeniliklərin çağırışısı olan ədəbiyyatın və elmin ziyasını özündə birləşdirən Mahirə Nağı qızı Hüseynova həm də dilçi-alimdir. Naxçıvanda doğulub boya-başa çıtsa da, əslən ulu Azərbaycan torpağı Dərələyəz mahalından olan Mahirə xanımın mənsub olduğu nəsil milli ruhu, ictimai-mənəvi keyfiyyətləri ilə tarixə düşmüşdür. Bu baxımdan deyə bilərik ki, Mahirə Nağıqızının bugünkü qərar tutduğu pillələrin hər biri kökdən, əsildən qaynaqlanır.

Mahirə Nağıqızının hansı mövzuya üz tutmasından, kimə müraciət olunmasından asılı olmayaraq, həmişə lirik intonasiyası heyrlə qarşılır. Potensial həyat təəssüratlarını, subyektiv dünyasını ifadə edəndə bayatılar olduqca təbii səslənir. Poetik fikrin predmeti və əhatə dairəsi zənginliyi ilə seçilir. Onun ifadə üsulları da, metaforik düşüncələri də koloritli formalara düşür, poetik mənalandırmanın zərifliyi daha da artır. Bu, özünü onun bayatılarında açıq-aşkar biruzə verir. Onun bayatılarında poetik təfəkkürünün öz ifadə potensialı, cazibə qüvvəsi özünü xüsusi vüsətlə açıq aşkar göstərir. Diqqət çəkən odur ki, müəllif heç vaxt şablon deyimlərə uymur, trafaret ifadələrdən qaçır. Orijinal deyim üsulları ilə qəlbindəki arzu və ideallardan işıq alan səmimiyyət oxucunun da ürəyinə atəş saça bilir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, dilçi-alim, byatı, milli kolorit, poetik fikir.

Abstract

One of the personalities for whom it is impossible to set a specific boundary between her scientific and pedagogical activity and her artistic creativity is the influential scientist, wise master of the artistic word, Doctor of Philology, Professor Mahira Naghigizi, each of whose areas of activity is the subject of a separate conversation, independent research and judgment. Goals that complement each other, give impetus to each other, and stimulate each other have become Mahira Naghigizi's life's work, her credo of activity: to shed light on the spiritual purity

and cognitive abilities of the young generation, her numerous readers, from the light of her burning heart for the people and the homeland, to expand the scope of the light of education and thinking. This virtue, poetic dignity demonstrates itself in the author's bayat creativity with all its parameters.

Mahira Naghigizi Huseynova, who combines the brilliance of literature and science, which are the call for historical events and innovations in all periods, is also a linguist-scientist. Although born and raised in Nakhchivan, the generation to which Mahira Khanum, originally from the great Azerbaijani land of Deralayaz, belongs has gone down in history with its national spirit and social and spiritual qualities. From this perspective, we can say that each of the steps taken by Mahira Naghigizi today stems from the root, from the original.

Regardless of what topic Mahira Naghigizi addresses, to whom she is addressed, her lyrical intonation is always met with amazement. When expressing potential life impressions, subjective world, bayats sound quite natural. The subject and scope of poetic thought are distinguished by their richness. Both her methods of expression and metaphorical thoughts fall into colorful forms, and the elegance of poetic interpretation increases even more. This is clearly manifested in her bayats. In her bayats, the expressive potential and the force of attraction of her poetic thinking are particularly clearly manifested. What is noteworthy is that the author never follows the standard idioms, avoids cliché expressions. The sincerity, illuminated by the desires and ideals in his heart with original idioms, can also ignite the reader's heart.

Keywords: Mahira Naghigizi, linguist-scientist, byati, national color, poetic thought.

Özet

Bilimsel ve pedagojik faaliyeti ile sanatsal yaratıcılığı arasında kesin bir sınır çizmenin imkânsız olduğu kişiliklerden biri, etkili bilim insanı, sanat dünyasının bilge üstadı, Filoloji Doktoru Profesör Mahira Naghigizi'dir. Her bir faaliyet alanı ayrı bir sohbetin, bağımsız bir araştırmanın ve değerlendirmenin konusudur. Birbirini tamamlayan, birbirine ivme kazandıran ve birbirini teşvik eden hedefler, Mahira Naghigizi'nin yaşam boyu eseri, faaliyet ilkesi haline gelmiştir: Halkına ve vatanına duyduğu ateşli yüreğinin ışığında, genç neslin, sayısız okuyucusunun manevi saflığına ve bilişsel yeteneklerine ışık tutmak, eğitim ve düşünce ışığının kapsamını genişletmek. Bu erdem, şiirsel onur, yazarın bayat yaratıcılığında tüm parametreleriyle kendini gösterir. Edebiyat ve bilimin parlaklığını, her dönemde tarihi olayların ve yeniliklerin çağrısı olan bir şekilde birleştiren Mahira Naghigizi Hüseynova, aynı zamanda bir dilbilimci-bilim insanıdır. Nahçıvan'da doğup büyüyen Mahira Hanım'ın, aslen büyük Azerbaycan toprağı Deralayaz'dan gelen nesli, milli ruhu ve sosyal ve manevi nitelikleriyle tarihe geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Mahira Naghigizi'nin bugün attığı her adımın kökten, aslen kökten geldiğini söyleyebiliriz.

Mahira Naghigizi hangi konuya değinirse değinsin, kime hitap ederse etsin, lirik tonlaması her zaman hayranlıkla karşılanır. Potansiyel yaşam izlenimlerini, öznel dünyayı, bayatları ifade ederken oldukça doğal gelir. Şiirsel düşüncenin konusu ve kapsamı, zenginliğiyle öne çıkar. Hem ifade yöntemleri hem de metaforik düşünceleri renkli biçimlere bürünür ve şiirsel yorumlamanın zarafeti daha da artar. Bu, bayatlarında açıkça ortaya çıkar. Bayatlarında, şiirsel düşüncesinin ifade gücü ve çekim gücü özellikle açıkça ortaya çıkar. Dikkat çekici olan, yazarın asla standart kalıpları takip etmemesi, klişe ifadelerden kaçınmasıdır. Özgün deyimlerle kalbindeki arzu ve ideallerin aydınlatığı samimiyet, okuyucunun yüreğini de ateşleyebilir.

Anahtar Kelimeler: Mahira Naghigizi, dilbilimci-bilimci, byati, ulusal renk, şiirsel düşünce.

Giriş. Bədii yaradıcılığın qızıl qanunlarından biri də belədir: “ Uzun yazmaq üçün yazmağa çox vaxt sərf edilir, qısa yazmaq üçün düşüncəyə “ Mahirə Nağıqızının bayatıları universal zəkanın yığcam, lakonik məhsuldarıdır, dərin düşüncələrin aforistik yekunu olmaqla bərabər, özünü təsdiq amili kimi ilə dəyərləndirilməyə layiqdir.

Arıyam pətəyində,
Dağının ətəyində.
Cəlladım sən olaydın,
Boğazım kötüyündə.

Dərdli üzdən yerişir,
Bircə sözdən yerişir.
Dərmanın tapmaq üçün,
Durar, təzdən yerişir.

Mahirə Nağıqızı bayatılarının hər bir poetik sətri müəllifinin mənəvi - əxlaqi duyğularının idrak məqamında açılışdır. Bayatılarda əks-səda tapan duyğuların həqiqi siması, onun fəlsəfi istiqaməti, mənəvi yönü dərin bədii mündəricə sayəsində özünü parlaq formalarda biruzə verir. Ədəbi şəxsiyyətin məzmunu bayatı hikmətində təcəssüm edən müdrik düşüncələrin poetik fəlsəfi şərhində tapır. Misraların bədii-estetik, hikmətamiz qayəsi belə bir fikri dönə-dönə təlqin edir ki, ürfan əhli olmadan heyranedici mükəməlliyə nail olmaq qeyri-mümkündür. (3, 12)

Milli köklər, zəngin və qədim ənənələr üzərində dayanmadan bayatıda coşan böyük ideallar axınına yol tapmaq olduqca müşkuldür.

Mahirə Nağıqızı bayatılarında dədi obrazlarla açılan həyat həqiqətləri məntiqi təfəkkürlə mənəvi işıqlanmanın birliyindən ,poetik idrak qabiliyyəti ilə şair qəlbinin lirik nurunun vəhdətindən güc-qüvvət almışdır. Müəllifin qəlbi ülvî,müqəddəs duyğularla zəngin olduğu üçün öz bənzərsiz bayatı yaradıcılığında,bədii hikmət aləmində mənəvi dünyasının sirli-soraqlı əngin qatlarını ehtiva edə bilmişdir. Bu mənəvi aləm misradan misraya sirayət etdikcə fərdi əhatədən milli və ümumbəşəri sferaya yüksəlir.

Həm elmi, həm də bədii söz sahəsində peşəkar olan Mahirə Nağıqızı fikrin ifadə formalarına, sərrast deyim tərzinə zərgər dəqiqliyi ilə yanaşır.Ona görə də Özünü ifadə formalarından biri kimi onun bayatları gerçəkliyin, bəşəri duyğu və düşüncələrin estetik dəyərləndirməsi prosesinin nəticəsi olaraq meydana çıxır. Müəllifin mənəvi-emosional vəziyyəti və estetik təəssüratlarının ifadəsində bayatılar ən optimal ədəbi janr kimi fəallaşır.Ən adi duyğu və düşüncələr sadə danışq dilində əks-səda doğurur. Bayatıların hissi və əqli təsir imkanları sintezləşib bədii-estetik zövq formalaşdırır, mənəvi-poetik mühit yaradan universal vasitəyə çevrilir.

Elədim hana dərdimi,
Gətirdim cana dərdimi.
Sən verəndi, verərəmmi,
Sultana, xana dərdimi...

Mahirə Nağıqızının ruhunda sanki anadangəlmə poeziya atəşi vardır. Onun mənəvi aləmindən, psixoloji dünyasından xəbər tutmadan belə bayatılarındakı emosiyalardan, fəlsəfi dərinliklərdən bu poeziya atəşinin hiss etməmək mümkün deyil. Onun bayatılarındakı tərəvət qəlbindəki sədaqətdən,duyğulardakı hərarətdən, hiss və həyacanlarındakı, şeiriyyətdən qaynaqlanır.

Hər bir bayatı onun könül xəzinəsindən ,ilhamlı sinəsindən qopub gələn can yangısıdır, zəngin duyğu qəlpəsidir. Mahirə Nağıqızının elə bir bayatısı yoxdur ki, o, oxucunun könül qapısını açma bilməsin. Bütün misalları oxucunun könül tellərinə bədii emosiya, poetik sözün

atəşini köçürür, onun estetik zövqünü təmin edir. Bayatıların hər kəlməsində M. Nağıqızının öz poetik nəfəsi duyulur. Məhz buna görə də müəllifin ürəyinin odunda közərmiş sözlər orijinallığı, ifadə formasının sadəliyi ilə gözəldir. Bayatıların həyatiliyi misraları daha da şirinləşdirən, bu misilsiz poeziyanı ürəyə daha da yaxınlaşdıran faktora çevrilir. (3, 12)

Divarın daşına dönüm,
Gözünün yaşına dönüm.
Yar, əlindən tutamam,
Dolanım, başına dönüm.

Göründüyü kimi, bayatılardakı hər ritm, vurğu, intonasiya çalarları xalqımızın misilsiz söz xəzinəsindən gələn poetik nidaların yeni nəfəslə tərəvətli təkrarıdır. Göstərilən fraqmentlərdən canlı həyat parçalarının şirinliyini dadmamaq mümkün deyil, çünki bayatıda hər bir dil işarəsinin öz estetik çəkisi vardır. Misraların mənbəyi potensial həyat sevgisi və könül məhəbbətidir. Odur ki, qəlbimin dərinliklərinə enib öz daxili dünyasını təcəssüm edən, dəruni hisslərini, poetik qənaətlərini ifadə edən yetkin və orijinal bayatıların hər biri müəllif ruhunun heykəllənmiş surəti kimi möhtəşəm poetik görkəmlə təqdim olunur. Hər bir poetik təqdimat fəlsəfi mənada həyatın, sosial-siyasi hadisələrin paradoksları bizə dünyanın qaranlıq suallarına cavab vermək üçün güclü idrak sferası yaradır:

Dərdimi kərəmi göndərim,
Eliyim kürəmi göndərim?
Dərdindən ölən canımı,
Dediyn yerəmi göndərim?

Bədii yaradıcılığın bu incə və zərif növündə Mahirə Nağıqızı insan ruhunun məchul səsinə poetik düşüncələrin fəlsəfi-psixoloji məğzini yüksək sənətkarlıqla ifadə edir. Sosial varlığa şairənə münasibət və təbiəti hisslərlə qavramaq ruhu onun qələmində olduqca güclü ovqat yarada bilir. Vətəndaşlıq qayəsinə, ictimai pafosunun geniş diapozonuna görə fərqlənən bayatılarında cılız niyyət, xırda hiss və dayaz düşüncə, demək olar ki, yox dərəcəsidir. Onun sosial həyacanlarını, fəal həyat mövqeyini əks etdirən bayatılar lirik qəhrəmanın fərdi emosional aləmini, düşüncələr dünyasını xalqımızın çoxəsrlik yaddaşı ilə mənəvi təmasda canlandırmağa daha meyillidir. Bayatı qəlbində hər bir bədii nitq fraqmentinin arxasında dərin həyatı müşahidələr, nəcib arzular, Vətən-xalq mənafeyi, mənəvi-əxlaqi dəyərlər, narahat və düşündürücü həyacan dalğaları dayanır. Lirik emosional kontekstdə müəllifin qəlbən bağlı olduğu torpağa, elə-obaya sonsuz sevgi canlandırılır, doğma yurdu təmsil edib rəmzləşdirən anlayışların poetik şərhə verilir. Mahirə Nağıqızı bayatılarının səmimiyyəti, fikir və duyğularının sirayətədiçi məziyyətləri xüsusi zövq, poetik ovqat doğurur.

O dağın yalı görünür,
Dünyadan halı görünür.
Ömür, gəlib də keçməyin,
Dünən misalı görünür.

Dərmandı qarı dağların,
Tərlandı yarı dağların.
Duman gedə, halın görəm
Bir dəfə, barı, dağların.

Nəticə. Ümumiyyətlə, türk xalqlarının ədəbiyyatında, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm yeri olan və öz növbəsində yazılı ədəbiyyatda bayatıların təsiri danılmaz bir faktdır. Bu təsir Mahirə Nağıqızının poeziyasında nəinki güclüdür, hətta bayatı irsimizə sadıq qalmaqla 1300-dən çox bayatının, onlarla haxışta, layla və oxşamalardan ibarət “Yanıdan keçmə dağların” adlı kitabın ərsəyə gəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Ədəbiyyat

1. Adilov M. Söz sənətkarı və dil. Əsərləri, VIII c. Məqalələr (1955-1969-ci illər). Bakı, “Elm və təhsil”, 2020, s. 365-379.
2. Nağıqızı M. Yanından keçmə dağların. Bakı, ADPU, 2021, 312 s.
3. “Ədəbiyyat” qəzeti.- 11 dekabr. 2019.- s. 12.

**INTELLIGENCE, LEADERSHIP, AND INITIATIVE: PROFESSOR
MAHIRA HUSEYNOVA'S EDUCATIONAL STRATEGIES
ZƏKA, LİDERLİK VƏ TƏŞƏBBÜS: PROFESSOR
MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN TƏHSİL STRATEGİYALARI**

SADIXOVA SARIGÜL ORUC QIZI

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
XDM-nin müəllimi
ORCID NO 0009-0002-9474-9567**

Məlum olduğu kimi Mahirə Hüseynova 2015-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, 2018–2021-ci illərdə isə Filologiya fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışmışdır. 2021-ci ilin aprel ayından etibarən ADPU-nun beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru təyin olunmuşdur. Bu müddət ərzində universitetin beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi, xarici ali təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq, müəllim və tələbə mübadiləsi proqramlarının təşkili sahəsində mühüm işlər görmüşdür.

Professor Mahirə Hüseynova 30-dan çox elmi, 15 bədii kitabın və 1000-ə yaxın şeirin müəllifidir. Onun 100-dən çox şeirinə musiqi bəstələnmişdir. 2020-ci ildə Türkiyədə keçirilən musiqi festivalında onun “Vətəndir” şeirinə məşhur türk bəstəkarı Ərdoğan Tozoğlu musiqi bəstələmişdir.

Mahirə Hüseynova 2012-ci ildə “Həsən Mirzəyevin yaradıcılığında filologiya məsələləri” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. 2017-ci ildə isə “XIX–XX əsr Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)” mövzusunda elmlər doktoru dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

2018-ci ildə “İlin alimi” Media mükafatına, 2020-ci ildə “Milli ordu-100” medalına, 2021-ci ildə “Əməkdar müəllim” fəxri adına, 2021-ci ildə “Səməd Behrəngi” Beynəlxalq mükafatına layiq görülmüş, 2024-cü ildə isə Turan Elmlər Akademiyasının akademiki seçilmişdir.

Bundan əlavə, o, müxtəlif beynəlxalq universitetlər tərəfindən, o cümlədən, Özbəkistanın Daşkənd İqtisadiyyat və Pedaqoji Universiteti və Cizzax Dövlət Pedaqoji Universiteti tərəfindən fəxri professor adlarına layiq görülmüşdür.

Professor Mahirə Hüseynova 2015-ci ildə ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, 2018–2021-ci illərdə isə Filologiya fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışmışdır. 2021-ci ilin aprel ayından etibarən ADPU-nun beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru təyin olunmuşdur. Bu müddət ərzində universitetin beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi, xarici ali təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq, müəllim və tələbə mübadiləsi proqramlarının təşkili sahəsində mühüm işlər görmüşdür.

Professor Mahirə Hüseynovanın rəhbərliyi ilə ADPU-nun Türkiyə, Özbəkistan, Rusiya və bir sıra Avropa ölkələri əməkdaşlıq etdiyini qeyd edə bilərik. O, Erasmus+, Mevlana və digər beynəlxalq proqramlar çərçivəsində həyata keçirilmiş layihələrin iştirakçısıdır. Onun tələbələrle iş və sosial layihələrdə gördüyü işlər, tələbələrle münasibəti, tələbə yönümlü fəaliyyətləri (seminarlar, yaradıcılıq gecələri və s.), universitetdə qadın liderliyi və gənc qızların elmə, yaradıcılığa təşviqi üçün gördüyü işlər həqiqətən də təqdirə layiqdir.

Professor Mahirə Hüseynova zəhmətkeşliyi, humanistliyi, yaradıcı təfəkkürü və rəhbərlik bacarığı, gənc alimlərə və müəllimlərə verdiyi tövsiyələr baxımından örnək olması ilə də fərqlənir.

Televiziya verilişləri, müsahibələri, mətbuatda çıxışları, “Ziyalı sözü” verilişində müzakirə olunan elmi və ictimai mövzuları onun media və jurnalistlik fəaliyyətinin də güclü olduğunu önə gətirir.

Professor Mahirə Hüseynovanın təşəbbüsü ilə ADPU bir sıra nüfuzlu universitetlərlə əməkdaşlıq memorandumu imzalamış, bu əməkdaşlıq çərçivəsində birgə elmi tədqiqatlar, mübadilə proqramları və təlim seminarları həyata keçirilmişdir. Xüsusilə, Türkiyənin Hacettepe, Gazi, Marmara və Selçuk Universitetləri, Özbəkistanın Nizami adına Pedaqoji Universiteti, eləcə də Rusiyanın və Şərqi Avropa ölkələrinin ali məktəbləri ilə bağlanmış tərəfdaşlıqlar universitetin elmi potensialını artırmışdır.

Eyni zamanda, Mahirə Hüseynova bir sıra beynəlxalq proqramların tətbiqini təşviq edərək, müəllim və tələbələrin xarici təhsil mühitinə integrasiyasını dəstəkləmişdir. Bu proqramlar vasitəsilə yüzrlərlə tələbə və müəllim xarici təhsil müəssisələrində təcrübə qazanmış, elmi biliklərini artırmış və pedaqoji sahədə yeni yanaşmaları öyrənmişdir.

Professor Mahirə Hüseynovanın elmi rəhbərliyi və təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində beynəlxalq əməkdaşlıqların gücləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. O, universitetin dünya miqyasında tanınması və xarici ali təhsil müəssisələri ilə sıx əlaqələrin qurulmasını prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən etmişdir.

Professor Mahirə Hüseynovanın təşəbbüsü ilə keçirilən beynəlxalq konfrans və simpoziumlar isə ADPU-nun elmi nüfuzunun artmasına, gənc tədqiqatçıların beynəlxalq elmi ictimaiyyətə integrasiya olunmasına şərait yaratmışdır. O, universitetin global akademik arenada daha fəal mövqe tutmasına çalışaraq, Azərbaycan elminin beynəlxalq səviyyədə təmsil olunmasına mühüm töhfələr vermişdir.

Professor Mahirə Hüseynova uzun illərdir ki, pedaqoji və elmi fəaliyyətini Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində uğurla davam etdirir. Onun rəhbərliyi altında həyata keçirilən elmi tədqiqatlar, xüsusilə təhsilin keyfiyyətinin artırılması, müasir pedaqoji yanaşmaların tətbiqi və müəllim hazırlığı sistemində yeniliklərin həyata keçirilməsi sahələrində mühüm nəticələr vermişdir.

O, pedaqogika və təlim metodikası sahəsində onlarla elmi məqalə, dərs vəsaiti, metodik tövsiyə və monoqrafiyanın müəllifidir. Onun əsərlərində əsas diqqət kurikulum islahatlarına, inklüziv təhsilin təşkili, şagirdyönlü tədris metodlarının tətbiqi və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının təhsildə istifadəsinə yönəlmişdir. Mahirə Hüseynovanın elmi əsərləri təkcə ölkə daxilində deyil, həm də xarici elmi jurnallarda dərc olunaraq beynəlxalq səviyyədə maraq doğurmuşdur.

Professor, həmçinin, magistr və doktorant səviyyəsində gənc tədqiqatçıların elmi rəhbəri kimi fəaliyyət göstərmiş, bir çox dissertasiya işinin uğurla müdafiəsinə dəstək olmuşdur. O, elmi-pedaqoji kadr hazırlığında, təhsilin nəzəri və praktiki aspektlərinin uzlaşdırılmasında xüsusi bacarıq və təcrübəyə malikdir.

Bütün bu fəaliyyətlər Mahirə Hüseynovanı ölkənin qabaqcıl pedaqog-alimlərindən biri kimi tanıtmış, onun elmi-pedaqoji töhfələri Azərbaycan təhsil sisteminin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir.

Professor Mahirə Hüseynovanın gələcəkdə də hədəfləri ADPU-nun beynəlxalq səviyyədə tanınması üçün nəzərdə tutulan strateji planlar, yeni layihələr, konfranslar və elmi nəşrlərlə bağlıdır.

Professor Mahirə Hüseynovanın təhsilin inkişafında göstərdiyi xidmətlər dövlət və elmi dairələr tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. O, müxtəlif dövrlərdə elm və təhsil sahəsindəki

nailiyyətlərinə görə fəxri fərmanlar, təşəkkürnamələr və medallarla təltif olunmuşdur. Onun elmi-pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan təhsil ictimaiyyəti tərəfindən yüksək dəyərləndirilərək ona "Əməkdar müəllim" kimi fəxri ad qazandırmışdır. Bundan əlavə, müxtəlif beynəlxalq elmi tədbirlərdə və konfranslarda iştirakına görə sertifikat və diplomlara layiq görülmüşdür.

Professor Mahirə Hüseynova yalnız universitet çərçivəsində deyil, ümumilikdə cəmiyyətin inkişafı baxımından da mühüm töhfələr vermişdir. O, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, gender bərabərliyi, uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunması və maarifləndirici tədbirlərin təşkili sahəsində fəal iştirak edir. Müxtəlif sosial layihələrdə, təhsil forumlarında, elmi-praktik konfranslarda çıxışlar etməklə təhsilin sosial aspektlərinə də dəstək göstərir. Onun təşəbbüsü ilə keçirilən maarifləndirici seminarlar, müəllimlərin peşəkar inkişaf proqramları regionlarda da geniş əks-səda doğurur.

Professor Mahirə Hüseynovanın uğurunun əsas səbəblərindən biri də onun yüksək təşkilatçılıq və liderlik bacarıqlarıdır. O, kollektivlə işləməyi bacaran, müasir idarəetmə prinsiplərini uğurla tətbiq edən, humanist və məsuliyyətli bir şəxsiyyət kimi tanınır. Hər zaman gənc mütəxəssislərə dəstək göstərən, onlara yol göstərən bir rəhbər olaraq, tələbələrin və müəllim heyətinin böyük rəğbətini qazanmışdır.

Onun təmkinli və ardıcıl fəaliyyəti, yüksək intellekti, eyni zamanda insanlara qarşı səmimi və yardımsevər münasibəti onu həm pedaqoji kollektivdə, həm də geniş ictimaiyyət arasında hörmətli bir simaya çevirmişdir.

Bu məqalədə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin prorektoru, professor Mahirə Hüseynovanın elmi, pedaqoji və inzibati fəaliyyəti ətraflı şəkildə təhlil olunur. Onun ali təhsilin inkişafında, müəllim hazırlığı sahəsində və təhsil islahatlarının həyata keçirilməsində göstərdiyi xidmətlər xüsusi vurğulanır. Məqalədə həmçinin Mahirə Hüseynovanın qadın lider kimi təhsildə oynadığı önəmli rola, innovativ yanaşmalarına və tələbə-gənclərlə iş təcrübəsinə də diqqət yetirilir. Müasir təhsil sistemində liderlik nümunəsi kimi onun fəaliyyəti geniş auditoriya üçün nümunə olaraq təqdim olunur.

Bu məqalədə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin prorektoru, professor Mahirə Hüseynovanın müasir təhsil sahəsindəki çoxşaxəli fəaliyyəti təhlil olunur. Məqalədə onun elmi və pedaqoji yanaşmaları, idarəçilik bacarığı və strateji təşəbbüsləri işıqlandırılır. Mahirə Hüseynovanın ali təhsildə keyfiyyətin yüksəldilməsi, müəllim hazırlığı sistemində innovasiyaların tətbiqi və təhsil islahatlarının həyata keçirilməsindəki rolu xüsusi vurğulanır. Qadın lider kimi onun nümunəvi fəaliyyəti və təhsil strategiyaları müasir dövr üçün aktual və örnək sayılır. Məqalə, həmçinin onun gənclərlə iş təcrübəsinə və insan resurslarının inkişafına verdiyi töhfələri də əhatə edir. Bu baxımdan, Mahirə Hüseynovanın fəaliyyəti Azərbaycanda təhsilin gələcək inkişafı üçün mühüm strateji model kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: *təhsil strategiyaları, liderlik, təşəbbüs, ali təhsil, pedaqogika, innovasiya, qadın lider, müəllim hazırlığı, təhsil islahatları.*

Bu makalede, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektör Yardımcısı, Profesör Mahire Hüseynova'nın bilimsel, pedagojik ve idari faaliyetleri detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Onun yükseköğretimin geliştirilmesinde, öğretmen yetiştirme alanında ve eğitim reformlarının uygulanmasındaki hizmetleri özellikle vurgulanmaktadır. Makalede ayrıca, Mahire Hüseynova'nın bir kadın lider olarak eğitimde oynadığı önemli rol, yenilikçi yaklaşımları ve öğrenci gençlerle çalışma deneyimi de ele alınmaktadır. Modern eğitim

sisteminde bir liderlik örneği olarak onun faaliyetleri geniş bir kitle için örnek olarak sunulmaktadır.

Bu makalede, Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektör Yardımcısı, Profesör Mahire Hüseynova'nın modern eğitim alanındaki çok yönlü faaliyetleri incelenmektedir. Makalede onun bilimsel ve pedagojik yaklaşımları, yöneticilik becerileri ve stratejik girişimleri aydınlatılmaktadır. Mahire Hüseynova'nın yükseköğretimde kalitenin artırılması, öğretmen yetiştirme sisteminde yeniliklerin uygulanması ve eğitim reformlarının hayata geçirilmesindeki rolü özellikle vurgulanmaktadır. Bir kadın lider olarak onun örnek faaliyetleri ve eğitim stratejileri modern dönem için güncel ve örnek teşkil etmektedir. Makale aynı zamanda onun gençlerle çalışma deneyimine ve insan kaynaklarının gelişimine yaptığı katkıları da kapsamaktadır. Bu açıdan, Mahire Hüseynova'nın faaliyetleri Azerbaycan'da eğitimin gelecekteki gelişimi için önemli bir stratejik model olarak sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: *eğitim stratejileri, liderlik, girişimcilik, yükseköğretim, pedagoji, yenilik, kadın lider, öğretmen yetiştirme, eğitim reformları.*

This article provides a detailed analysis of the scientific, pedagogical, and administrative activities of Professor Mahira Huseynova, Vice-Rector of the Azerbaijan State Pedagogical University. Her contributions to the development of higher education, teacher training, and the implementation of educational reforms are particularly highlighted. The article also focuses on Mahira Huseynova's significant role as a female leader in education, her innovative approaches, and her experience working with students and young people. Her work is presented as a model of leadership in the modern education system for a broad audience.

This article analyzes the multifaceted activities of Professor Mahira Huseynova, Vice-Rector of the Azerbaijan State Pedagogical University, in the field of modern education. The article sheds light on her scientific and pedagogical approaches, managerial skills, and strategic initiatives. Mahira Huseynova's role in improving the quality of higher education, implementing innovations in the teacher training system, and carrying out educational reforms is particularly emphasized. Her exemplary work and educational strategies as a female leader are considered relevant and a role model for the modern era. The article also covers her experience working with youth and her contributions to the development of human resources. In this regard, Mahira Huseynova's activities are presented as a crucial strategic model for the future development of education in Azerbaijan.

Keywords: *education strategies, leadership, initiative, higher education, pedagogy, innovation, female leader, teacher training, education reforms.*

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev, H. (2018). Təhsil və idarəetmədə liderlik. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
2. Hüseynova, M. (müxtəlif illər). Elmi-pedaqoji məqalələr. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi jurnalları.
3. Məmmədov, R. (2020). Müasir təhsil strategiyaları və innovativ yanaşmalar. Bakı: Elm və Təhsil.
4. Quliyev, A. (2019). Təhsildə qadın liderliyi və təşəbbüskarlıq. Bakı: Müəllim.
5. Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan (2022). Azərbaycan Respublikasında təhsil islahatları üzrə dövlət strategiyası. Bakı.
6. Northouse, P. G. (2021). Leadership: Theory and Practice. Sage Publications.

7. Fullan, M. (2016). The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press.
8. UNESCO. (2021). Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris.
9. OECD. (2020). Innovative Pedagogies for Powerful Learning. OECD Publishing.
10. Karabağlı, S. (2022). Ali təhsildə idarəetmə və liderlik keyfiyyətləri. Ankara: Pegem Akademi.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Elmira Əliyeva

THE RICHNESS OF MS. MAHIRA HUSEYNOVA'S POETIC CREATIVITY

Azerbaijan-Baku, Gunel Shefiyeva
Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology, Foreign Languages
Center
Orcid id: 0000-0001-5105-2749
agakishiyeva.g@mail.ru

SUMMARY

Azerbaijani poetry is a rich literary field that reflects the unity of national spirit, the historical and cultural heritage of the people, and human emotions. The role of contemporary word artists in the development of this poetry is precious. One such figure is the linguist and poet Mahira Huseynova. Mahira Huseynova's poetic creativity occupies an important place in Azerbaijani literature from both scientific and aesthetic perspectives. By holistically integrating the science of linguistics with poetry, she has created a unique artistic-aesthetic style. Her poetic work is distinguished by a distinctive style that emerges from the synthesis of artistic-aesthetic values and scientific thought. Themes such as national identity, love for language, patriotism, family, motherhood, and nature play a central role in her poetry. Her poetic language is both simple and rich in multilayered meanings, which leaves a deep impression on the reader.

In Mahira Huseynova's poems, language is presented not only as a means of communication but also as a fundamental element of poetic thought. In poetic examples such as "When the Word Turns into a Sentence" and "The Language of Signs", the relationship between word, sentence, and thought is explored in an artistic context, revealing the philosophical and aesthetic layers of language. This approach demonstrates that her poetic thinking is based on scientific principles.

Her works form a unity between elements of folk literature—such as proverbs and ashig (minstrel) poetry—and contemporary poetic thought. Especially in her book "If It's a Cradle for Your Soul, Then Know—It Is the Homeland", the feeling of attachment to the homeland and the land is expressed through delicate poetic imagery. The victory in Karabakh, the memory of our martyrs, and national pride are among the main themes of her poetry.

The creative work of Mahirə Huseynova is distinguished by its richness in both intellectual and emotional dimensions, making a substantial contribution to modern Azerbaijani poetry." Her poems provoke thought, spiritually enrich the reader, and preserve national and moral values.

Key words: Linguistics and poetry, poetic style and thematic diversity, national values and patriotism.

**DƏYƏRLİ XANIM MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN
POETİK YARADICILIĞININ ZƏNGİNLİYİ**

**Azərbaycan-Bakı,
Günəl Şəfiyeva**

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filologiya Fakültəsi, Xarici Dillər Mərkəzi
Orcid id: 0000-0001-5105-2749**

XÜLASƏ

Azərbaycan poeziyası milli ruhun, xalqın tarixi-mədəni irsinin və insan duyğularının vəhdətini ifadə edən zəngin bir ədəbi sahədir. Bu poeziyanın inkişafında müasir dövrün söz sənətkarlarının rolu əvəzsizdir. Onlardan biri də dilçi-alim və şairə Mahirə Hüseynovadır. Mahirə Hüseynovanın poetik yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında həm elmi, həm də estetik baxımdan mühüm yer tutur. O, dilçilik elmini poeziya ilə üzvi şəkildə birləşdirərək özünəməxsus bədii-estetik üslub yaratmışdır. Onun poetik yaradıcılığı bədii-estetik dəyərlərlə elmi düşüncənin vəhdətindən yaranaraq özünəməxsus üslubu ilə fərqlənir. Şairənin şeirlərində milli kimlik, dil sevgisi, vətənpərvərlik, ailə, ana və təbiət mövzuları əsas yer tutur. Onun poetik dili həm sadə, həm də çoxqatlı mənalarla zəngindir, bu da oxucuda dərin təəssürat yaradır.

Mahirə Hüseynovanın şeirlərində dil sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də poetik düşüncənin əsas elementi kimi təqdim olunur. "Söz cümləyə dönəndə", "İşarələrin dili" kimi poetik nümunələrdə söz, cümlə və fikir arasındakı əlaqə bədii kontekstdə işlənərək dilin fəlsəfi və estetik qatlarını açır. Bu yanaşma onun poetik təfəkkürünün elmi əsaslara söykəndiyini sübut edir.

Əsərlərində xalq ədəbiyyatının ünsürləri, atalar sözləri, aşiq poeziyası ilə çağdaş poetik düşüncə vəhdət təşkil edir. Xüsusilə "Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir" kitabında vətənə, torpağa bağlılıq duyğusu incə poetik təsvirlərlə ifadə olunur. Qarabağ zəfəri, şəhidlərimizin xatirəsi və milli qürur onun poeziyasında əsas mövzulardandır.

Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı həm intellektual, həm də emosional dəyərlərlə zəngin olub müasir Azərbaycan poeziyasına mühüm töhfə verir. Onun şeirləri oxucunu düşündürür, ruhən zənginləşdirir və milli mənəvi dəyərləri yaşadır.

Açar sözlər: Dilçilik və poeziya, poetik üslub və mövzu müxtəlifliyi, milli dəyərlər və vətənpərvərlik.

Şairənin yaradıcılığına nəzər saldıqda, onun poeziyasının əsas qayəsinin insan və vətən sevgisi, mənəviyyat, xalq dəyərlərinə sadiqlik və dilin poetik imkanlarının tədqiqi olduğu aydın görünür.

1. Dilçilik və poeziyanın vəhdəti. Mahirə Hüseynova peşəkar dilçi-alim kimi Azərbaycan dilinin qrammatik, leksik və semantik imkanlarını dərinlən bilən mütəxəssisdir. Onun poeziyası bu elmi biliklərlə doğrularaq fərqli bir poetik forma qazanır. Mahirə Nağıqızı həm də o şairələrdəndir ki, Azərbaycan dilinin imkanlarına həm elmi, həm də praktik cəhətdən vəqif olan və poetik cəhətdən Azərbaycan dilinin qrammatikasını əks etdirən ustad sənətkarlardandır. Şairənin "Bitmiş fikrin nağılı", "İşarələrin dili", "Nitq hissələri", "Lovğalanmaz əvəzlik", "Söz cümləyə dönəndə" kimi şeirlərində məhz ana dilimizin qrammatikası və durğu işarələrinə aid qaydalar poetik şəkildə ifadə və izah edilmişdir. (2, Ramiz Qasımov, 2024).

2. Milli dəyərlər və vətənpərvərlik. Mahirə Hüseynovanın poeziyasında milli ruh və vətən sevgisi xüsusi yer tutur. O, təkcə tarixi hadisələrə deyil, insanın vətənlə mənəvi bağlarına da toxunur. “Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir” adlı şeiri bu baxımdan simvolikdir (3).

Ümumilikdə, Mahirə Nağızının şeir yaradıcılığına nəzər saldıqda aydın görünür ki, onun lirik qəhrəmanı zamanın, günümüzün, hisslərimizin ən ağır və dərddli məzmununu özündə əks etdirir. Şairənin "lirik "Mən"i qəlbinin hökmü ilə nəfəs alır, düşünür, sevinir. Düşüncələr daha çox hər an pünhan qalmış sirləri açmağa hazırdır. Burada sevginin tərənnümündən çox, insanın iç dünyasının iztirabları önə çıxır. Bu da təsadüfi deyil, bütün bunlar mənəvi iztirab və əzab çəkmiş insanın artıq gizli saxlaya bilmədiyi duyğularının sözdə poetikləşən müxtəlif çalarlarıdır(4, s. 55-56):

O da dağ, bu da dağ, ayrı-ayrıdı,
Çayını aparan dərəsi birdi.
Yalında gözləyə, yan-yörəsində
Yüz ovçu dayana, bərəsi birdi.
Kimdi ox olanı, kimdi yay çəkir,
Kimdi qazan asan, kimdi pay çəkir?
Neçə min ildir ki, ərler hay çəkir,
Dərdləri cürbəcür, nərəsi birdi.

Bu misralarda vətənin insanın ruhuna işləmiş bir dəyər kimi təqdim olunması poetik baxımdan güclü təsir bağışlayır. Şairə torpağı, daşı, suyu yalnız coğrafi məkan kimi yox, mənəvi dəyər kimi təqdim edir.

Bununla yanaşı, onun şeirlərində Qarabağ mövzusu da xüsusi yer tutur. Zəfər, şəhidlik, qürur və kədər dolu poetik nümunələr oxucunu həm düşündürür, həm də təsirləndirir.

3. Mövzu və poetik üslub müxtəlifliyi. Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı geniş mövzu spektri ilə seçilir. Onun şeirlərində ana, ailə, sevgi, xalq hikməti, zaman, təbiət və həyat fəlsəfəsi kimi mövzular öz əksini tapır. Bu mövzular sadə dillə, lakin dərin fəlsəfi mənalarla təqdim olunur.

Ədəbi üslub baxımından o, həm klassik xalq poetikasına, həm də müasir poeziyanın ritm və forma axtarışlarına uyğunlaşa bilmişdir. Onun şeirlərində aşiq poeziyası ilə modern poetik düşüncə arasında maraqlı bir ahəng vardır.

Şairənin yaradıcılığında simvolik obrazlardan – ana, torpaq, yol, beşik, qapı, sükut, səssizlik kimi metaforalardan geniş istifadə olunur. Bu, onun şeirlərinin emosional və fəlsəfi dəyərini artırır.

Mahirə Hüseynovanın poetik üslubu və mövzu müxtəlifliyi onun ədəbiyyatımıza verdiyi töhfəni daha da dəyərli edir.

1. Vətən və millət sevgisi

Mahirə Hüseynovanın poeziyasında vətənə olan dərin sevgi, Azərbaycan torpaqlarına, onun tarix və mədəniyyətinə bağlılıq önəmli yer tutur. Bu şeirlərdə təkcə torpaq deyil, eyni zamanda xalqın keçdiyi yol, qəhrəmanlıq tarixi də poetik şəkildə əks olunur.

2. İnsan və tələyin fəlsəfəsi

Onun bir çox şeirləri insan varlığının mənasını, həyatın keçiciliyini, zaman və ömürün dəyərini fəlsəfi çalarlarla təqdim edir. Şairə həyatı olduğu kimi qəbul edir, lakin onu poetik baxışla dərinləşdirir.

3. Qadın dünyası və duyğular aləmi

Qadın hissiyyatının, incəliyinin və mənəvi aləminin ifadəsi Mahirə Hüseynovanın şeirlərində önəmli yer tutur. O, qadının yalnız sevən deyil, həm də düşünən, hiss edən, cəmiyyətə təsir edən bir varlıq kimi təqdim edir.

4. Təbiət və təbiətlə insan arasında əlaqə

Təbiət onun şeirlərində passiv fon deyil, fəal iştirakçıdır. Çaylar, dağlar, yağış, külək – bütün bunlar insan duyğularının simvolik ifadəsinə çevrilir.

5. Sevgi və ilahi eşq

Mahirə Hüseynovanın lirikasında sevgi həm cismani, həm də mənəvi (ilahi) anlamda əks olunur. Bu sevgi şeirləri klassik lirikanın müasir forması kimi çıxış edir – bəzən Məcnunvari, bəzən də realist.

Poetik Üslub Xüsusiyyətləri

1. Simvolizm və metaforalar

Onun şeirlərində geniş metaforik düşüncə və simvolik obrazlar sistemi vardır. Məsələn, "yağış" təkcə təbiət hadisəsi deyil, həm də göz yaşının, arınmanın, təsəvvüf baxışlarının simvoludur.

2. Dil zənginliyi və bədii ifadə vasitələri

Şairə Azərbaycan dilinin poetik imkanlarından ustalıqla istifadə edir. Epitetlər, təşbehlər, təkrirlər, alliterasiyalar və digər bədii vasitələr onun üslubuna canlılıq və ahəng qatır.

3. Klassik və müasir poetik üslubun sintezi

Onun yaradıcılığında klassik ədəbiyyatın təsiri duyulur, bu təsir yaradıcılıqla birləşərək yeni bir forma alır. Mahirə xanımın əruz vəznində yazdığı şeirlərlə yanaşı, sərbəst vəznli poetik nümunələri də mövcuddur.

4. Duyğu və düşüncənin vəhdəti

Mahirə Hüseynova yalnız hissləri ifadə etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda oxucunu düşünməyə sövq edən fikirlər ortaya qoyur. Bu, onun poeziyasını həm emosional, həm də intellektual baxımdan zəngin edir.

5. Qadın şairin fərqli baxışı

Mahirə Hüseynovanın poetik baxışı qadın həssaslığı ilə zəngindir, lakin bu həssaslıq zəiflik deyil, gücün və dərinlən duyma qabiliyyətinin ifadəsidir. Bu üslub oxucu ilə güclü emosional əlaqə qurur.

Mahirə Nağıqızının poeziyasındakı Qərbi Azərbaycan motivləri onun yaradıcılığının həm məzmun, həm də dil-poetik quruluş baxımından mühüm təzahürləridir. Professor Mahirə Hüseynovanın "XIX–XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikasi (Dərələyəz mahalı üzrə)", "Müasir Azərbaycan dili: Aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair (Dərələyəz mahalı üzrə)" və "Müasir Azərbaycan dili: Aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil, üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə)" kimi irihəcmli elmi əsərləri onun elmi fəaliyyətində Qərbi Azərbaycan məsələsinin nə qədər mühüm yer tutduğunu açıq şəkildə ifadə edir.

Mahirə Hüseynovanın poeziyasına elmi-nəzəri prizmadan yanaşsaq, görürük ki, onun şeir yaradıcılığı poeziyamızın yaşarı ənənələrinə sıx bağlıdır, eyni zamanda, müasir şeir mədəniyyəti, həyatı, gerçəkliyi inikas nöqtəyi-nəzərindən də yeni, novator keyfiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, onun poetik yaradıcılığı, demək olar ki, əksər şeirləri el ədəbiyyatının, aşığı yaradıcılığının üslub bulağından süzülüb gəlir. Onun şeirlərinin linqvopoetikasi, poetik sintaksisi, üslubi frazeologiyası, onomastik vahidləri bənzərsiz bir şəkildə, yaradıcılıq axtarışlarına uyar bir şəkildə aşkarlandığından cəlbədicidir, lirizmi, müsiqililiyi ilə seçilir, fərqlənir (1, Qurban Bayramov, 2021).

Beləliklə, Mahirə Hüseynovanın poetik yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında elmi ilə bədii yaradıcılığın vəhdətini ifadə edən nadir nümunələrdəndir. Onun şeirləri dili yalnız vasitə kimi deyil, məna daşıyıcısı kimi təqdim edir. Hər bir şeir həm dilçilik baxımından öyrədici, həm də bədii baxımdan təsirlidir.

Şairənin yaradıcılığı milli poeziyanın klassik elementləri ilə müasir üslubu üzvi şəkildə birləşdirir. O, oxucunu həm ruhən, həm düşüncə baxımından zənginləşdirən, onu milli kimlik və mənəviyyatla daha da yaxınlaşdıran bir söz sənətkarıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bayramov, Q. *Mahirə Nağıqızının poeportreti*. Yazarlar.az, 2021.
(<https://yazarlar.az/2021/03/13/qurban-bayramov>)
2. Qasimov, R. *Şairə Mahirə Nağıqızının bədii söz ustalığı*. Olaylar.az, 2024.
(<https://olaylar.az/news/edebiyat/579105>)
3. Hüseynova, M. *Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir*. Bakı: Afpoliqraf mətbəəsi, 2017. 328 səh.
4. *Yubileyim*. Bakı: "Zəngəzurda" Çap Evi, 2024.

SYNTACTIC FEATURES OF MAHIRA NAGHIGIZI'S PROSE LANGUAGE
MAHİRƏ NAĞIQIZININ NƏSR DİLİNİN
SİNTAKTİK ÖZƏLLİKLƏRİ

Təranə Nağıyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-5322-2446>

XÜLASƏ

Bu tədqiqatın əsas məqsədi Mahirə Nağıqızının nəsr əsrlərinin sintaktik özəlliklərini araşdırmaqla bədii ədəbiyyatımızda öz əksini tapan milli ruha qarışan özünəməxsus üslubi keyfiyyətləri göstərməkdir. Bilirik ki, Mahirə Nağıqızı bədii ədəbiyyatda daha çox şair kimi tanınır. Ancaq onun nəsr nümunələri də az deyil. Biz onun bir kitabı- “Anamın kitabı” üzərində apardığımız müşahidələrə əsasən deyə bilərik ki, Mahirə Nağıqızı nəsr əsərlərinin dilində milli koloritə özünəməxsus üslubi sintaktik özəlliklər gətirməklə bədii ədəbiyyatımızın daha da zənginləşdirilməsində xidməti olmuşdur. Mahirə Nağıqızı nəsrində xalq danışığı dilinin sintaktik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, həm də özünəməxsus sintaktik özəlliklər, elliptik cümlələrin fərqliliyi, bədii dildə istifadə olunan danışığı dilinə inversiya gətirməklə fikrin intensivliyi, frazeoloji birləşmələrin tərkibinə leksik vahidlər və ya sintaktik birləşmələr əlavə etməklə onların genişləndirilməsi, bədii üslubda elmi üslubun və ya digər üslubların izlərinin əks olunması kimi xüsusiyyətlər özünü göstərir.

918

Mahirə Nağıqızının bədii yaradıcılığında işlənən inversiya oxucunun diqqətini cəlb etmək məqsədi daşıyır və sözlərin, ifadələrin bədii incəliyinin daha intensiv ötürülməsini bir daha canlandırır. Ümumiyyətlə, onun yaradıcılığında inversiya bədii təfəkkürün və düşüncənin məhsulu olan hadisə və situasiyaları qabarıq şəkildə göstərmək, psixoloji emosiyaları canlı şəkildə əks etdirmək kimi fikirlərin çatdırılma baxımından canlı şəkildə ötürülməsində mühüm rol oynayır.

Qeyri formallıq, səmimi ünsiyyət kimi amillər ifadələrə qənaət etməyə, mənanı anlamq üçün yetərli olan ifadələrin istifadə olunması onun nəsrinə xüsusi özəllik gətirir. Xalq hikmətinin Nağı qızı yaradıcılığında yer olması torpağa, vətənə, elə, obaya bağlılıq təzahürüdür.

Açar sözlər: sintaktik özəlliklər, inversiya, frazeoloji birləşmə, ellipsis, danışığı dili, bədii üslub

ABSTRACT

The main purpose of this research is to investigate the syntactic features of Mahira Naghigizi's prose works and to demonstrate the distinctive stylistic qualities that, blending with the national spirit, are reflected in our literature. It is well known that Mahira Naghigizi is primarily

recognized as a poet in the field of artistic literature. However, her prose writings are also quite numerous. Based on our observations of one of her books—*Anamın kitabı* (My Mother's Book)—we can state that Mahira Naghigizi, by introducing unique stylistic-syntactic features into the language of her prose with a strong national coloring, has contributed to the enrichment of our literature. In her prose, alongside the syntactic peculiarities of folk speech, we also encounter specific syntactic innovations: the varieties of elliptical sentences, the use of inversion borrowed from spoken language into literary expression to intensify meaning, the expansion of phraseological units by incorporating lexical items or syntactic structures, and the reflection of traces of scientific or other stylistic registers within artistic style.

The use of inversion in Mahira Naghigizi's creative works is intended to capture the reader's attention and to intensify the transmission of the subtle artistic nuances of words and expressions. Overall, inversion in her works plays a crucial role in vividly presenting events and situations that are products of artistic imagination and thought, as well as in conveying psychological and emotional experiences in a lively and engaging manner.

Factors such as informality and sincere communication, which encourage brevity and the use of expressions sufficient for conveying meaning, bring a special characteristic to her prose. The presence of folk wisdom in Naghigizi's creative output reflects her deep attachment to homeland, land, village, and community.

Keywords: syntactic features, inversion, phraseological unit, ellipsis, spoken language, artistic style.

Giriş

Mahirə Nağıqızı nəsrini üslubi baxımdan səciyyələndirərkən bu nəsrə xalq danışığı dilinin sintaktik-üslubi vasitələrinin geniş şəkildə istifadə olunmasının şahidi olur. Buna görə də onun nəsr əsərlərində daha çox işlədilən, xalq danışığı dilinin sintaktik üslubi vasitələri olan inversiya və parselyasiyanın bədii-estetik məqamları və yaxud üslubi xüsusiyyətləri üzərində dayanmaq lazım gəlir. İnversiyaya və yaxud parselyasiyaya uğrayan cümləni ayrılıqda yox, bütöv mətnə, cərəyan edən hadisələrə, təsvir olunan obyektə və nəhayət, personajların xarakterinə münasibətdə götürmək və qiymətləndirmək lazımdır. Çünki müəllif xalq danışığı dilinin sin-taktik vasitələrinə məhz üslubi məqsədlərlə müraciət etmişdir.

Mahirə Nağıqızı hekayələrində tətbiq olunan inversiya XX əsrin əvvəllərində bədii nəsr nümunələrində istifadə olunan bir qədər lorulaşmış inversiyadan daha ümumiləşmiş xarakterdə olması və səlisliyi ilə fərqlənir. İnversiya məhz danışığı dilinə xas olan bir xüsusiyyətdir. “İnversiya canlı danışığı dilinin ən yaxşı, ən təsirli imkanlarını ədəbi dildə tətbiq etmək zərurətindən doğur” [Sadıqov Ə.Ş. Müasir Azərbaycan bədii nəsr dilində inversiya // Nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, Elm, 1988, 201-213].

Mahirə Nağıqızı hekayələrində inversiyanın aşağıdakı üslubi xüsusiyyətlərindən istifadə edir:

1) Təbiət gözəlliklərini təsvir edərkən, lirik əhval-ruhiyyə yaratmaq üçün:

İlahi, neçə rəng var idi bu dünyada. Bu qədər gül-çiçək hardan yağıb bu düzlərə?! [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.170]. Gündüz çox isti olsa da, gecələr çox sərin olurdu kəndimiz [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.178]

2) Məsuliyyət, səliqə və səhmanı diqqətə çatdırmaq üçün:

Dərsdən gələndə çıxarıb qatlayar, bir tumar çəkib yerinə qoyar, kənara çəkilib diqqətlə baxardım jaketimə. [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s.170].

3) Keçirdiyi qürur, fəxr, sevinc hisslərini ifadə etmək üçün:

Müəllimlərdən ancaq xoş sözlər gəlirdi ata-anama [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s.171].

4) Təəccüb, çaşqınlıq və narahatlığı ifadə etmək üçün:

-Ay bala, tənəffüs bitdi axı, niyə getmirsən dərsə? [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s.172].

5) Sevgi, məhəbbət və vurğunluğunu ifadə etmək üçün:

Anamın öz ətri çökürdü yeməklərə [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s.182]

Göründüyü kimi, müəllif oxucuya düşdüyü müxtəlif situasiyaları çatdırmaq üçün inversiyalardan istifadə edir. Onun nəsrində işlənən inversiyaların zəngin məzmun xüsusiyyətlərini davam etdirmək olar. Düşünürük ki, bu daha geniş bir tədqiqatın araşdırmasıdır.

Mahirə Nağıqızının bədii nəsrində maraqlı sintaktik məcazlar oxucu zehninə təsirsiz ötürür.

Novruz kəndimizin astanasından bircə addım keçən kimi həmin qatların dil açdığını müşahidə edirdim [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. S.189].

Müəllifin Novruz bayramının gəlişini bu cür özünəməxsus boyalarla təsvir etməsi sanki doğma bir varlığın gəlişini qarşılamaş kimi hiss etdirir insana. Novruz bayramı kəndin astanasına bircə addım atan kimi Novruz adətlərinin qatlarının dil açması güclü metoforik fikir intensivliyidir. Bu müəllifin üslubi zənginliyinin göstəricisidir. Başqa bir nümunədə:

Nənə ətraf mühitinə məhəbbət qarışıq ovqatından pay verərdi. [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s.190].

Müəllifin nənəyə (anasına) olan sevgisi onu məcbur edir ki, bu varlığın bütün incə və zərif keyfiyyətlərini, insanlıq və xeyirxahlıq dolu qəlbini sətirlərə köçürsün. Ovqat necə məhəbbətlə qarışa bilər? Yaxud məhəbbət qarışıq ovqatdan ətrafa necə pay vermək olar? Bu müəllifin qələminin vərdiş etmiş təcrübəsidir ki, onun üçün belə qüvvətli məcazlar yaratmaq sadə bir cümlə qurmaq kimi asandır.

Bunlar başa gəldikdən sonra hazırlığın kulminasiya nöqtəsi hesab olunan plovun ərsəyə gəlməsi prosesi başlayardı. [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s. 192]

Novruz bayramında plov bişirmək adət-ənənəsini müəllif əsərin kulminasiya nöqtəsi hesab edir. Bu milli dəyərlərə sevginin ifadəsidir. Müəllif adət-ənənəmizi oxucunun diqqətinə daha həssaslıqla çatdırır və bunu mükəmməl bir bənzətmə ilə diqqətə çatdırır. Başqa bir cümlə də isə zəngin bir metaforla qarşılaşırıq.

Düyü süzülməzdən əvvəl, bəzən də axşamdan onun “üz-gözü” hazırlanırdı. [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.192].

Düyünün “üz-gözü” dedikdə müəllif, şübhəsiz ki, aşın qarasını nəzərdə tutur. Bu üslubi xüsusiyyətlər müəllif yaradıcılığının orijinal məcazlarıdır. Belə məcazlar Mahirə Nağı qızı nəsrinin üslubi cəhətlərinin fərqli sintaktik özəllikləridir ki, biz bunlara başqa müəlliflərin əsərlərində rast gəlmirik.

Müəllifin nəsrində maraqlı sintaktik xüsusiyyətlərdən biri də sabit söz birləşmələrinin tərkibinə fikrin ifadəsi üçün məzmunu uyğun müxtəlif sintaktik vahidlərin əlavə edilməsidir. Söz əlavə etməklə frazeoloji vahidlərin sintaktik keyfiyyətinin dəyişmək müasir bədii ədəbiyyat üçün xarakterik xüsusiyyətdir.[Bayramov H. Azərbaycan frazeologiyasının əsasları.Bakı, Maarif, 1978. 174s.]. Nağıyeva T. bu barədə yazır: “Frazeoloji birləşmələrin ortasına müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlər artırılır ki, bu da birləşməni mürəkkəb varianta çevirir, lakin birləşmələr bu şəkildə lüğətlərdə əks olunmur”[Azərbaycan və talış dillərində frazeoloji birləşmələrin linqvistik təhlili. Bakı, Elm və Təhsil, 2012, s. 104-105.]

Yadıma başqa bir maraqlı şey düşdü. [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s. 205].

Apardığımız araşdırmalar deməyə imkan verir ki, Mahirə Nağıqızının hekayələrində xalq danışığı dilinin zəngin elementləri bolluğu ilə seçilir. Bunların çoxu sevrək yaratdığı, sözlü-söhbətli, şirin danışığı, barlı-bayatılı, söz xəzinəsi olan Nazlı nənin dilindən süzülüb gəlir.

Ən əziz tikəmiş bərabər bölünərdi. [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.203].

Əziz günlərdə, xüsusilə şükür etmək çox lazımdır. [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.191].

Axtarın onu evə gəlsin, sabah onunla danışacağam, gor qonşusuyuq, gör bir nə edir?! [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s. 203].

*Nənəyə qalanda isə onun özü demiş, **bol əlli, bostan könüllü idi** və bütün doğmalarına da bu cür olmağı tövsiyə edirdi. [Mahirə Nağı qızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s.195].*

Məlumdur ki, bədii əsərlərdə çatdırılan məlumatın emosional təsir gücünü artırmaq üçün ellipsisin sintaktik səviyyəsindən də geniş istifadə olunur. Çünki elliptik konstruksiyalı cümlələr özünəməxsus təsviri koloritə malik sintaktik formadır. “Bu sintaktik konstruksiyalar danışanın hiss və fikirlərini daha canlı və təbii ifadə etmək qabiliyyətinə malik olan dil vahididir” [Həbibova K. Müasir Azərbaycan dilində elliptik cümlə. Bakı, Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2009, s. 30]

Yası yola verməkdən tutmuş ehsanına qədər. [Mahirə Nağıqızı “Anamın kitabı”, Bakı, 2025. s. 206].

Mahirə Nağıqızının hekayə yaradıcılığının maraqlı xüsusiyyətlərindən biri də bədii üsluba elmi üslubun gətirilməsidir. Bəzən məcaz dolu bir abzasın içinə müəllif elə dəqiqlik ifadə edən elmi izah gətirir ki, mətnin həmin hissəsinin üslubunu bədii üslub adlandırmaq olmur. Biz bunu müəllifin pedaqoq olamsı ilə bağlayırıq.

Nənənin danışdıqlarından çox şeyləri, leyləklərin aprelin əvvəlində yumurta qoyduqlarını, yumurtadan çıxan balalarının payıza qədər böyüyəcəyini, payız köçünə qədər sərbəst uçaraq öz "qışlaqı yerlərinə" gedib çatacaqlarını bilirdik. [Mahirə Nağıqızı "Anamın kitabı", Bakı, 2025. s. 190].

Göründüyü kimi, müəllif burda leyləklərin yumurta vasitəsilə balalması, balalarını böyütməsi və köçəri quş olduqları barədə dəqiqliklə məlumat verir. Bu hissəni oxuyanda adama elə gəlir ki, biologiya dərslərini oxuyursan. Elmi üslubu bədii üsluba gətirən müəllif bunu elə həssaslıqla edir ki, oxucu bunun təsirinə qapılır. Düşünürük ki, bu təkcə pedaqoqluq deyil, həm də təbiətə bağlılıqdır.

Nəticə.

Bütün bunları ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, Mahirə Nağıqızının nəsrinin sintaktik özəllikləri özünəməxsusluğu ilə seçilir. Yazdığı hekayələrində müəllif insanın düşdüyü ayrı-ayrı situasiyaları dəyərləndirmək və nəzərə çatdırmaq üçün inversiyanın müxtəlif ifadə formalarından, xalq dilinin dərin hikmətli ifadələrindən, ellipsis, frazeoloji birləşmələr kimi sintaktik xüsusiyyətlərdən istifadə etməklə yanaşı, həm də həmin terminlərin quruluş, forma xüsusiyyətlərinə özünəməxsus xüsusi sintaktik özəlliklər də gətirmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov H. Azərbaycan frazeologiyasının əsasları. Bakı, Maarif, 1978. 174s.
2. Həbibova K. Müasir Azərbaycan dilində elliptik cümlə. Bakı, Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2009, 192 s.
3. Mahirə Nağıqızı. Anamın kitabı. Bakı, 2025. 215.
4. Nağıyeva T. Azərbaycan və talış dillərində frazeoloji birləşmələrin linqvistik təhlili. Bakı, Elm və Təhsil, 2012. 192 s.
5. Sadıqov Ə.Ş. Müasir Azərbaycan bədii nəsr dilində inversiya // Nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, Elm, 1988, 201-213

İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİMİZDƏ TOPONİMLƏR

Tacirə Abdullayeva

ADPU “Beynəlxalq layihələr və grantlar” şöbəsinin müdiri.
r.ü.f.d. Səbuhi Abdullayev
“ELM” İctimai birliyinin sədri

Xülasə

Qarabağ ərazisinin adları yerli və beynəlxalq platformalarda bərpa edildikdən sonra, artıq Qərbi Azərbaycanın dədə-baba yurdunun toponimlərinin qorunmasına, sistemləşdirilməsinə və yeni nəsə çatdırılmasına böyük ehtiyac yaranmışdır. Dəyərli tariximizin və əzəli torpaqlarımızın dünya ictimaiyyətinə tanınması yalnız media və sosial şəbəkələr vasitəsilə deyil, həm də elmi konfranslar çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Elmi məqalə və tezislər vasitəsilə Azərbaycan reallıqlarının beynəlxalq səviyyədə bir daha nümayiş etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: Qərbi Azərbaycan, toponimlər, Şərqi Zəngəzur, Qarabağ, yer adları

Abstract.

Following the restoration of historical place names in the Karabakh region, there is now an urgent need to preserve, systematize, and transmit the toponyms of Western Azerbaijan—our ancestral homeland—to future generations. It is essential to promote our valuable history and ancestral lands not only through media and social networks but also within the framework of scientific conferences. Academic articles and theses will serve as significant means of presenting Azerbaijani realities to the international community once again.

Keywords: Western Azerbaijan, toponyms, Eastern Zangezur, Karabakh, place names

“Azad edilmiş torpaqlarda olarkən görürük ki, mənfur düşmən bizim bütün yaşayış məntəqələrimizi yerlə-yeksan etmiş, bizim tarixi irsimizi silmək istəmişdir. Onlar bizim qədim torpaqlarımızda özləri üçün saxta tarix yaratmaq istəyiblər, amma buna nail ola bilməyiblər. Əgər bu torpaqlar, dedikləri kimi, onların idisə, bəs niyə bu illər ərzində daşı daş üstünə qoymayıblar. Bilirdilər ki, bu torpaqlar onların deyil. Bu torpaqlar azərbaycanlıların torpağıdır. Biz bu torpaqlara qayıtmışıq. Qəhrəman xalq kimi, Müzəffər dövlət kimi qayıtmışıq. Ermənilərin vəhşiliyini bütün dünya bilməlidir, görməlidir. Biz onları ifşa etmişik.

QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR!

İLHAM ƏLİYEV Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Mənfur düşmən tarixən Azərbaycan torpaqlarında, mədəni sərvətində gözü olub. Zəngəzur ərazisindən soydaşlarımızı didərgin saldıqdan sonra həm yer adlarını, həm tarixi-mədəni abidələrin adlarını süni şəkildə dəyişərək özünü küləşdirmə siyasətini daim aparıb. Daha sonra Qarabağ ərazisində mənfur siyasətini davam etdirib.

Baxdığımız işdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərindəki toponimlər tədqiqat obyektini kimi lingvistik, tarixi və coğrafi baxımdan araşdırılmış, bu ərazilərin areal etnotoponimləri izahlı təhlil edilmişdir. Ərazinin yaşayış məntəqələri haqqında məlumatlar əks olunur. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun qədim türk-oğuz yurdu olmasını tutarlı faktlarla təsdiq edilir.

Azərbaycan tarixinə, bu torpaqların köklü sakinlərinə aid olan coğrafi yer adları kütləvi şəkildə dəyişdirilmiş və erməniləşdirilmişdir. Azgınlıq o dərəcəyə çatmışdır ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən həm Ermənistanda, həm də xarici dövlətlərdə yaydıqları yeni, saxtalaşdırılmış xəritələrdə Azərbaycanın 400-dən çox coğrafi obyektinin adları tamamilə təhrif edilmişdir. Ermənistanda müxtəlif dillərdə nəşr olunmuş “Artsaxın atlası” xəritələr toplusunda Azərbaycan mənşəli bir toponim belə saxlanılmamış, məsələn, Kəlbəcər – “Karvaçar”, Qubadlı – “Sonasar”, Laçın – “Berdzor”, Ağdam – “Akna” adlandırılmışdır. Ermənistan Silahlı

Qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi Qarabağda və Şərqi Zəngəzurla azərbaycanlıları doğma yurd-yuvalarından didərgin salması ilə yanaşı, xalqımızın tarixi və mədəni irsinə də ağır zərbələr vurmuş, əsas hədəfləri isə Azərbaycan xalqının yurd sevgisinin, vətən hissəsinin yaddaşlardan silinməsi olmuşdur. Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş qədim Azərbaycan torpaqlarında 13 dünya əhəmiyyətli, 292 ölkə əhəmiyyətli və 330-dan artıq yerli əhəmiyyətli və s. tarix və mədəniyyət abidələri yerləşirdi. Bununla yanaşı, 40 mindən artıq eksponatın toplandığı 22 muzey, 4,6 milyon kitab fondu olan 927 kitabxana, 808 klub, 4 teatr və 2 konsert salonu, 60-dan çox məscid və s. yerlə yeksan edilmişdir. Özünün maddi-mədəni irsi olmayan xalq başqasının tarixi mədəniyyətinə aid 9 tarixi sarayı, 8 mədəniyyət və istirahət parkını, 4 rəsm qalareyasını, 85 musiqi məktəbini 30 ilə yaxın müddətdə işğal altında saxlamışdı.

Qarabağ və şərqi zəngəzurla bağlı toponimlərlə nəzər salaq.

Abdal qədimtürktayfalarından(**Ağhun**) biridir. Bu tayfa V-Vl əsrlərdə Orta Asiya, Çin, Türküstan və Əfqanıstan əhatə edən dövlətin başçısı **Eptalın** adı ilə adlanmışdır. **Abdal** sözü **ərəbcə bədəl** sözündən olub, “zahid”, “müdrək”, “mömin” deməkdir. Bu sözün “bilici”, “avara”, “nəcəbətli” və s. anlamları da mövcuddur.

Agabəylidüzü– Laçın rayonunun ərəzisiində qeydə alınmış orografik obyekt. **Ağabəy**-şəxs adını bildirir. Toponim “**Ağabəy məxsus olana**” mənasındadır.

Ağdabandağı– Kəlbəcər rayonunun ərəzisiində, Murovdağ silsiləsində yerləşən dağ. Bu oronim **ağ** və **dabans** sözlərindən ibarətdir. V.A. Nikonovun fikrinə görə, **daban** türk və moqol mənşəli termin olub “aşırım” mənasını ifadə edir. **Daban** termininin “*təpə*”, “*dağ yüksəkliyi*” və başqa mənəçaları da var. **Daban** komponentinin türkdillərində “*dava*”, “*daba*”, “*dabaqan*”, “*davan*”, “*daban*” və s. variantları da geniş yayılmışdır.

Ayrımdərəsi– Kəlbəcər rayonunun Qamışlı kəndi ərəzisiində qeydə alınmış dərə. Bu oronim Kiçik Qafqazda yaşamış əhalinin qədim etnoqrafik adı olan **Ayrı** və ya **ayrum** ilə əlaqədardır.

Silahlı Qüvvələrimizin Ali Baş Komandanı, Prezident İlham Əliyevin sərkərdəlik məharəti və siyasi qüdrəti sayəsində 44 günlük Vətən müharibəsinin Azərbaycan Ordusunun qələbəsilə başa çatması təkcə tarixi ədalətin deyil, həm də tarixi yaddaşın zəfəri olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin bu barədə dilə gətirdiyi fikirlər tədqiqatçılarımızı yeni araşdırmalara ruhlandırmışdır: “İkinci Qarabağ müharibəsi bizim şanlı tariximizdir. Bu Qələbə tarixdə əbədi qalacaq. Azərbaycan Silahlı Qüvvələri 44 gün ərzində düşmən ordusunu məhv edərək öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi. Biz düşməni torpaqlarımızdan qovduq və ədaləti, beynəlxalq hüququ bərpa etdik. Biz milli ləyaqətimizi bərpa etdik. Bu gün Azərbaycan xalqı müzəffər xalq kimi yaşayır. Bu gün Azərbaycan dövləti qalib dövlət kimi yaşayır. Biz bundan sonra müzəffər xalq və qalib dövlət kimi əbədi yaşayacağıq”.

Ədəbiyyat

1. Nazim Vəlişov, Tahir Kazımlı. Həqiqətin Onomastikası-2 (*Qarabağ və Şərqi Zəngəzur*). Bakı-2023, 504 səh.
2. ƏDƏBİYYAT 1. Sadir Məmmədov, Tural Məmmədov. Qarabağ mif və həqiqət. Bakı, Təhsil, 2021, 480 s. S 20.
3. Arifə İsmayılova. Dağlıq Qarabağ toponimlərinin tədqiqi. Coğrafiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya işi. Bakı, 1995, 150 s, s 32.
4. İlhan Uçar. Türkiyə türkcəsində heyvan adlarından törədilən bitki adları. Uluslararası türk cəmiyyəti kultürləşdirmə saytı. Sayı 2 1, 2013, 1-19.

**MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FRAZEOLÖGİZMLƏRİN
SEMANTİK-ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

**SEMANTIC-STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGISMS IN THE
CREATIVE WORK OF MAHIRE NAGHIQIZI**

Şəkər Məmmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ADPU, Türkoloji mərkəzin direktoru

ORCID: 0009-0005-5385-4733

Bakı, Azərbaycan

Özet

Ədəbi-bədii nümunələrdə frazeoloji vahidlərin özünəməxsus dil materiallarındanır. Zəngin semantik-üslubi xüsusiyyətlərə malik frazeoloji vahidlər söz sənətkarlarının leksikasında xüsusi yeri var. Obrazlılıq, yüksək ifadəlilik vasitəsi olan frazeologizmlər fikrin daha dolğun, canlı çatdırılmasında əvəzolunmaz dil vahidləridir. Milli koloriti, xalqın düşüncə tərzini özündə daşıyan frazeoloji vahidlərin araşdırmaya cəlb olunmasında bədii nümunələr xüsusi yerə malikdir. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında frazeoloji vahidlərin tətbiqi onun bədii dil sisteminin mühüm göstəricilərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Müəllifin əsərlərində işlədilən frazeologizmlər dilin obrazlılıq potensialını üzə çıxararaq poetik mətnlərin üslubi səciyyəsinə müəyyənləşdirir. Bu vahidlər yalnız təsviri gücləndirməklə kifayətlənmir, həm də dilin emosional-ekspressiv imkanlarını genişləndirərək mətnə yüksək estetik dəyərin formalaşmasına xidmət edir. Nağıqızının əsərlərində frazeoloji birləşmələrin işlənməsi onun xalq danışığı dilinə dərinlən bələd olduğunu sübut edir. Şairənin yaradıcılığında frazeologizmlər həyat hadisələrinin bədii inikası zamanı canlılıq, rəngarənglik və axıcılıq yaradır. Bu işə həm müəllif üslubunun orijinallığını təmin edir, həm də poeziyada ümumi dil-üslub harmoniyasını möhkəmləndirir. Frazeoloji vahidlərin semantik tutumu mətnin ideya-məzmun qatını dərinləşdirərək oxucunun qavrayışında əlavə təsir gücü formalaşdırır.

Nəticə etibarilə, Mahira Nağıqızının bədii irsi frazeologizmlərin poetik funksiyalarının öyrənilməsi baxımından mühüm material təqdim edir. Onun yaradıcılığında frazeoloji vahidlərin üslubi imkanlarının üzə çıxarılması, frazeologizmin nəzəri və tətbiqi aspektlərinin araşdırılması üçün əhəmiyyətli mənbə rolunu oynayır. Beləliklə, Nağıqızının əsərləri Azərbaycan poeziyasında frazeologizmlərin bədii-estetik dəyərinin tədqiqi istiqamətində mühüm elmi nəticələr əldə etməyə imkan verir.

Anahtar kelimələr: frazeoloji vahid, Mahirə Nağıqızı, obrazlılıq, frazeologizm

Abstract

In literary and artistic samples, phraseological units are among the unique linguistic materials. Phraseological units, which possess rich semantic and stylistic features, occupy a special place in the lexicon of wordsmiths. As a means of imagery and high expressiveness, phraseologisms are indispensable linguistic units for conveying thought more fully and vividly. Literary examples hold a significant role in the study of phraseological units, as they carry national color and reflect the mentality of the people. The application of phraseological units in the works of Mahira Nağıqızı draws attention as one of the important indicators of her artistic language system. The phraseologisms used in the author's works reveal the figurative potential of the language and determine the stylistic characteristics of poetic texts. These units not only

enhance description but also broaden the emotional-expressive possibilities of the language, thus contributing to the formation of high aesthetic value in the text. The use of phraseological combinations in Nağıqızı's works proves her deep familiarity with the folk spoken language. In her creativity, phraseologisms create liveliness, diversity, and fluency in the artistic reflection of life events. This both ensures the originality of the author's style and strengthens the overall linguistic-stylistic harmony in poetry. The semantic capacity of phraseological units deepens the idea-content layer of the text and forms an additional persuasive power in the reader's perception.

As a result, the artistic heritage of Mahira Nağıqızı provides significant material for the study of the poetic functions of phraseologisms. The revelation of the stylistic potential of phraseological units in her works serves as an important source for exploring the theoretical and practical aspects of phraseology. Thus, Nağıqızı's works make it possible to achieve valuable scientific results in the study of the artistic-aesthetic value of phraseologisms in Azerbaijani poetry.

Keywords: phraseological unit, Mahira Naghigizi, imagery, phraseologism

1. GİRİŞ

Zəngin semantik-üslubi xüsusiyyətlərə malik frazeoloji vahidlər poeziyada kontekstdən asılı olaraq tərənnüm və təsvir olunan obyektə daha təsirli poetik lövhələrlə canlandırır. Frazeologizmlərin şeir mətnində özünəməxsus və zəngin bədii funksiyası vardır. Onlar mühüm estetik ünsür olmaqla yanaşı, poetik mətnin təşkilətmə vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Frazeoloji vahidlər adı danışiq və məişət ünsiyyəti üçün səciyyəvi olan funksiyadan fərqli olaraq, daxili semantikasında gözlənilməz bədii çalarlar və estetik məna yükü gizlədir. Bu potensial imkanlar sənətkar qələminin gücü ilə misralara hopduqca üzə çıxır və heç vaxt tükənmir. "Frazeoloji birləşmələrin şeir mətnində özünəməxsus zəngin bədii həyatı var. Mühüm estetik ünsür kimi, poetik mətni təşkil edən ilkin dil materiallarından biri kimi frazeoloji vahidlər adı danışiq, məişət-ünsiyyət funksiyasından fərqli olaraq özün də, daxili semantikasında gözlənilməz əsrarəngizliklər gizlədir". (1, s.3)

Frazeoloji vahidlər poetik mətnin bədii-estetik zənginliyini təmin edir, yeni üslubi tapıntılar və kəşflər üçün möhkəm bünövrə rolunu oynayır. Frazeoloji birləşmələrin obrazlı deyim mühiti daim yeni çalarlarla təzahür edir, bu isə üslubi məna rənglərinin müxtəlifliyi ilə nəticələnir. Beləliklə, frazeoloji materialın rəngarəng üslubi keyfiyyətləri həm müəllifin spesifik dünya baxışından, həm də söz üzərində apardığı yaradıcılıq zəhmətinin miqyasından asılı olaraq reallaşır.

Dilin milli ruhunu, gözəlliyini, rəngarəngliyini əks etdirən frazeoloji vahidlər söz sənətkarları üçün əsas mənbə rolunu oynayır, çünki istər obrazın daxili hiss və həyəcanını, psixoloji vəziyyətini obrazlı şəkildə əks etdirilməsində, istərsə də şairin dildən istifadə bacarığının aydınlaşmasında və əsərin dilinin ümumxalq dilinə yaxınlaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Çağdaş Azərbaycan poeziyasında öz qələmi, imzası ilə tanınmış Mahirə Nağıqızı (Hüseynova) yaradıcılığında milli kolorit, folklor motivləri, fikrin oxucuya çatdırılma tərzini frazeoloji vahidlərin iştirakı ilə şairənin bədii yaradıcılıq üslubuna özünəməxsusluq və təkrarolunmazlıq gətirmişdir. Frazeoloji vahidlər Mahirə Nağıqızı əsərlərinin dilinə xüsusi bədii tərəvət və gözəllik gətirən obrazlı dil vahidlərindəndir. Buna görə də onun şeirlərində işlənən

frazeoloji birləşmələrin üslubi mövqeyini müəyyənləşdirmək və onların üslubi çalarlarını araşdırmaq olduqca əhəmiyyətlidir.

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında frazeoloji vahidlər həm şəkil, həm məzmun, həm də üslubi funksiya baxımından diqqəti cəlb edir. Dilimizin çoxəsrlik inkişafı prosesində formalaşmış bu ifadələr Mahirə Nağıqızının poetik dilində istifadəsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Şairənin bədii dilində frazeoloji ifadələr əsərlərin ideya-bədii məzmunu ilə ahəng təşkil edir, misraların söz və ifadələri ilə üzvi şəkildə bağlılıq göstərir. “Şairə böyük sənətkarlıq məharətilə obrazlı ifadələrini ən orijinal, özünəməxsus ifadə tapıntıları ilə, söz oyunları ilə əks etdirməyə müvəffəq olub. Məcəzlərin çox maraqlı, həm də orijinal nümunələrini ərsəyə gətirməklə şəriyyətinə min bir rəng, canına can, ruhuna ruh qatıb”. (7, s.6)

Şairənin əsərlərinin frazeologiyası üzrə aparılan araşdırmalar nəticəsində feili frazeoloji vahidlərin daha çox işləndiyini müşahidə etmək mümkündür. “Tərkib hissələrinin yekun mənası hərəkət, hal və proses ifadə edən frazeoloji ifadələr feili frazeoloji ifadələr hesab edilir” (6, s.63) Feili frazeoloji vahidlərdə baş komponenti feil olsa da, onlar əsasən adlarla, xüsusilə bədən üzvlərinin adlarını ifadə edən sözlərin işlənməsini də tələb edir. Məsələn, vurmaq feili frazeoloji vahidin ümumi strukturunda əsas sütun rolunu oynayır, ona qoşulan sözlərsə frazeologizmin məzmununun formalaşmasında iştirak edir: başa vurmaq, çırtma vurmaq, ara vurmaq və s. “Feillər çox işlənən və daha çox məcazlaşmış nitq hissəsidir. Dilimizin frazeoloji tərkibinin zənginləşməsində feillərin rolu böyükdür. Feil çoxkateqoriyalı olduğundan sadə feillər sırasına alınma sözlər daxil ola bilmir. Alınmalar yalnız düzəltmə və mürəkkəb söz şəklində – xalis Azərbaycan dili şəkilçisi və ya ikinci tərəfi Azərbaycan dilinə məxsus feil olmaqla (olmaq, etmək, eləmək sözləri ilə, məcazlaşmış feillərlə) feillər sırasına daxil ola bilər. Ona görə də dilimizin milli orijinallığını qorumaq sahəsində feillərin rolu böyükdür” (2, s.165)

Mahirə Nağıqızının əsərlərinin dilində feili frazeoloji vahidlərin tərkibində bədən üzvlərinin adlarını bildirən baş, göz, əl, ayaq və s. kimi sözlərdən tez-tez istifadə edilmişdir.

1. Baş sözü və feilin birləşməsindən yaranan frazeoloji vahidlər: baş əymək, baş vurmaq, başına dönmək, baş açılmaq, başa vurmaq, başına dolanmaq, başa salmaq, başına gəlmək, başına yığmaq,

Mənzil harda, yol başladı haradan,

Baş açılmır ağı seçək qaradan. (4, s.32)

Millətə diz çöküb baş əymək üçün,

Şərəfli, müqəddəs ünvan verdiniz. (4, s.35)

Ha baş vursam bitməz qatı, ana dilim,

Dədəm-babam amanatı, ana dilim. (5, s.59)

Yüz ölçü-biçisi qoca dünyanın,

Dolanar başına, bir həddən keçər. (5, s.65)

Gəl yenə təmkinlə sən aram-aram

Baş sal girib də yuxuma mənim. (3, s.83)

Ana yıgıb başına,

Körpə balalarını. (3, s.87)

2. Göz sözü və feildən düzələn frazeoloji vahidlər: göz dikmək, gözü yol çəkmək, göz yummaq, göz açmaq

Ona göz dikənlər yoldan ötəndir,

Hələ qurumayıb Babəkin qanı. (5, s.56)

Yol çəkir gözləri, sifətində zəhm

Yerini veribdir kədərə, dərdə. (5, s.98)

Gözümü açandan anam səcdədə,

Verdi balaların əmanət Sənə. (3, s.32)

3. Dil sözü ilə feilin birləşməsi yolu ilə yaranan frazeoloji vahidlər: dil açmaq, dilə gəlmək, dilə düşmək, dilə gətirmək

Geniş küçələri, dar dalanları,

Dil açıb danışar gəlib keçəndən. (5, s.72)

Ürəyində danışanın

Handa biri dilə gələr. (4, s.97)

Qız, gəlində baş olubsan,

Düşüb dilə, Nazlı, Nazlı. (3, s.23)

Sevgini çatındı dilə gətirmək,

Sevdim, odu sevən köz kimi sevdim. (3, s.44)

4. Əl sözü və feildən düzələn frazeoloji vahidlər: əl açmaq, əl atmaq, əl çəkmək, əl uzatmaq, əl yetirmək

İçindəki duyğuların dil açdı,

Yətar!- dedin ki, millətim əl açdı. (5, s.85)

Yol uzaqdır, yol yaxındır, kim bilər,

Yüz ümidə əl atarsan, bəzirgan. (4, s.33)

Kimdi bağçasında kimə dərd əkən,

Kimdi qismətindən bezən, əl çəkən? (4, s.57)

Əl uzadan sənə, böyük yaradan,

Quzu kimi yaylağını gözləyir. (4, s.79)

Hamıya əl yetirib,

Köməyinə çatardı. (3, s.91)

5. Ayaq sözü və feildən düzələn frazeoloji vahidlər: ayaq tutmaq, ayaq açmaq, ayaq saxlamaq

Borçalıdan tutdun ayaq, yeridin,

Göyçə, Şirvan oldu dayaq, yeridin. (4, s.77)

Dil açanda ilkin sözüm sən oldun,

Ayaq açdım, üz tutduğum yön oldun. (3, s.80)

Hikmətyarın biri bax,

Ayaq saxla, geri bax. (3, s.98)

Nümunələrdən də aydın görünür ki, Mahirə Nağıqızı həyat materialnını dolğun canlandırmaq, emosional-ekspressiv effekt əldə etmək, obrazlara məxsus həyəcanların dinamikasını nəzərə çarpdırmaq üçün frazeoloji vahidlərdən yüksək bədii-estetik zövqlə istifadə etmişdir. Həmçinin müəllif frazeoloji vahidlərin köməyi ilə surətlərin və hadisələrin səciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərə çatdırmaqla emosionallığı artırır. “Obrazlılıq frazeoloji vahidlərin üzərində qurulur və estetik mükəmməlliyyənin təminatçısı olur. İfadənin poetikliyi poetik fikrin tutumunu xeyli genişləndirir. Şairin mühakimələrindən keçib dövrün yaddaşına çevrilən həyəcanlar, düşüncələr canlı və emosional cizgilərlə təkrarolunmaz dinamizmə yiyələnir”. (1, s.34)

SONUÇ

Mahirə Nağıqızının əsərlərində frazeologiyanın zənginliyi bilavasitə orada təsvir olunan həyat hadisələrinin dolğunluğu, əhatəliliyi və müəllifin xalq dilinin incəliklərinə dərinlən bələd olması, dilin üslubi laylarını məna incəliklərinə görə həssaslıqla duyma qabiliyyətindən irəli gəlir.

Frazeoloji vahidlər müəllifin bədii dilində obrazlılıq və ifadəliliyin əsas vasitələrindən birinə çevrilmişdir. Mahirə Nağıqızının əsərlərində üslubi ifadə gözəllikləri, canlılıq və aydınlıq əmələ gətirən, canlı danışiq dilinin poetik mənzərəsini əks etdirən bu cür ifadələrdir. Bu da frazeoloji birləşmələrdə ahəngdarlıq, axıcılıq, rəvanlıq və s. yüksək estetik kamillik yaradan məziyyətlərin də mövcudluğu ilə əlaqədardır. Milli koloriti ilə seçilən dilin lüğət fondunun ayrılmaz hissəsi olan frazeoloji vahidlərin bu keyfiyyətləri onun ifadəlilik imkanlarına nəzərə cərpacaq üslubi üstünlük verir. Şairənin poeziyasının frazeologiyasını öyrənmək həm də, ümumiyyətlə, frazeologiyaya xas olan müxtəlif cəhətləri üzə çıxarmaq və elmi ümumiləşdirmələr aparmaq baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

KAYNAKLAR

1. Hüseynov Məhərrəm. Poetik frazeologiya. Bakı, “Elm və təhsil”, 2013.
2. Kazımov Qəzənfər. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya, Bakı: Elm və Təhsil, 2010.
3. Mahirə Nağıqızı. Anamın kitabı. Bakı, .ADPU nəşriyyatı, 2025.
4. Mahirə Nağıqızı. Onun daş nağılı. Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2020
5. Mahirə Nağıqızı. Salam olsun. Bakı, ADPU-nəşriyyatı, 2020.
6. Məmmədov N. Azərbaycan dilinin nəzəri əsasları. Bakı, Yazıçı, 1971.
7. Qasımov Ramiz, Zülfiyyə İsmayıl. Sözüün daş nağılı və daş ağırlığı, İki sahil.- 2022.- 5 noyabr.

HƏSƏN MİRZƏ VƏ MAHİRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞI İRS-VARİSLİK ƏLAQƏSİ KONTEKSTİNDƏ

Təyyar Salamoğlu

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya elmlər doktoru, professor
<https://orcid.org/0000-0001-8364-1580>

Açar sözlər: üslubi təmayül, fərdi üslub, ədəbi ənənə, novatorluq

Anahtar Kelimələr: üslup eğilimi, bireysel üslup, edebi gelenek, yenilikçilik

Key words: stylistic trend, individual style, literary tradition, and pioneering

Xülasə

Məqalədə çağdaş şerimizdə vətəndaş mövqeyinin aparıcılığı ilə seçilən Mahirə Nağıqızı poeziyasının ənənəyə bağlılığı əsas tədqiqat obyekti kimi seçilmişdir. Qoyulan problemə elmi həll vermək üçün, ilk növbədə, müəllif onun yaradıcılığının mövzu və ideya istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Belə bir qənaət hasil olur ki, sənətkarın vətəndaşlıq mövqeyi ənənəyə novator münasibətində meydana çıxır. Buna görə də şairənin şeirinin estetik qaynaqlarının araşdırılması elmi zərurətə çevrilir.

Araşdırmalar Mahirə şeirində aşık şeirinə və yazılı ədəbiyyatdakı XIX əsr aşık şeir tərzinə bağlılığı önə çıxarır. Onun poetik nəsil şəcərəsi də bu mülahizəni təsdiqləyir. Bu mülahizə çıxış nöqtəsi kimi alınaraq yaxın qohumu (dayısı) Həsən Mirzənin poetik yaradıcılığı ilə Mahirə şeiri arasındakı irs-varislik əlaqəsi tədqiq edilir. Aşkarlanır ki, XIX əsr aşık şeir tərzini Həsən Mirzə və Mahirə Nağıqızı da daxil olmaqla çağdaş poeziyamızda üslubi təmayül kimi özünü biruzə verir. Bu cəhət isə hər iki sənətkarın fərdi üslubunun dominant cəhətlərinin aşkarlanması ilə müəyyənləşir.

Özet

Makalede, çağdaş şiirimizde yurttaşlık konumunun öncü rolüyle öne çıkan Mahire Nağıkızı'nın şiirinin geleneğe bağlılığı, araştırmanın ana nesnesi olarak seçilmiştir. Yazar, ortaya atılan soruna bilimsel bir çözüm sunmak için öncelikle yaratıcılığının temasını ve ideolojik yönelimlerini belirlemektedir. Sanatçının yurttaşlık konumunun geleneğe karşı yenilikçi tutumunda ortaya çıktığı sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, şairin şiirinin estetik kaynaklarının incelenmesi bilimsel bir zorunluluk haline gelmektedir.

Araştırma, Mahire'nin şiirinde âşık şiirine ve yazılı edebiyatta 19. yüzyıl âşık şiiri üslubuna olan bağlılığı vurgulamaktadır. Şiirsel soyağacı da bu gözlemi doğrulamaktadır. Bu gözlemden yola çıkarak, yakın akrabası (amcası) Hasan Mirze'nin şiirsel yaratıcılığı ile Mahira'nın şiiri arasındaki miras ilişkisi incelenmektedir. 19. yüzyıl âşık şiiri üslubunun, Hasan Mirze ve Mahire Nağıkızı da dahil olmak üzere çağdaş şiirimizde bir üslup akımı olarak kendini gösterdiği ortaya konmaktadır. Bu yön, her iki sanatçının bireysel üslubunun baskın yönlerinin keşfiyle belirlenir.

Abstract

The article focuses on studying the allegiance to existing customs/traditions in the poetry of MahiraNaghiqizi, distinguished in contemporary Azerbaijani verse by the prominence of its civic stance. To provide the respective scholarly solution to the issue, the author has identified thematic areas and idea transformation in Naghiqizi's oeuvre. It is concluded that her

civil attitudes emerge through the spectrum of a pioneering approach to customs/traditions, thereby necessitating scholarly research into aesthetic sources for Naghiqizi's poetry.

The studies highlight the allegiance in Naghiqizi's poetry to *ashiq* (minstrel) lyrics and 19th century *ashiq* poetry forms in the written corpus. Naghiqizi's poetic heritage is a vivid testimony to this finding. Building on this premise, the article studies the heritage-hereditary nexus between the poetic style of Mahira Naghiqizi and her maternal uncle Hassan Mirza. It is concluded that the 19th-century *ashiq* poetry is evidenced as a stylistic trend in contemporary Azerbaijani poetry, including the works of Hassan Mirza and Mahira Naghiqizi. This aspect is revealed by discerning the dominant features characteristic of the individual styles of both poets.

Ədəbi prosesin hərəkətində şeir, bir qayda olaraq, öndə gedir. Bu hal müstəqillik dövrü üçün də səciyyəvidir. Müstəqillik illərində sənətin zamanla səsleşməsinə təkan verən şairlərdən biri də Mahirə Nağıqızıdır. Tədqiqatlarda M.Nağıqızının hələ tələbə ikən – keçən əsrin 80-ci illərindən poetik nümunələrlə çıxış etdiyi vurğulanır. Düşünürük ki, keçən əsrin son onillikləri şairənin poetik potensialını bu və ya digər dərəcədə ortaya qoysa da, ümumən, ilk qələm təcrübələrini ərsəyə gətirməkdən o tərəfə keçə bilmir. Fikrimizcə, sözün geniş mənasında, çağdaş ədəbi prosesə Mahirə Nağıqızı 2000-ci illərdə qoşulur, əsrin ikinci onilliyi isə şeirlərində işlətdiyi “Mahirə” və “Nağıqızı” təxəllüslərinin özünü təsdiqi ilə yadda qalır. “Yeni əsrin ibtidası”nda M.Nağıqızı məhsuldar bir yaradıcılıq yolu keçir. Tədqiqatlarda da vurğulanır, açıq ensiklopediya məlumatlarında da əsrimizin ilk onilliklərində onun on dörd şeir kitabının nəşr olunması haqqında məlumat verilir. “Mənim anam” (2006) şairənin ilk şeirlər kitabıdır. Bunun ardınca o, “Su at dalımca, ana” (2006), “Ana sevgisindən doğan nəğmələr” (2008), “Yaşadacaq anam məni” (2009), “Ömrün çıraqdır sənin” (2010), “Analı dünyam” (2015), “Haqqa çağırən səs” (2015), “Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir” (2017), “Salam olsun” (2020), “Dilimiz varlığımızdır” (2021) və b. kitablarının yalnız adlarına nüfuzla belə bir qənaəti qətiyyətlə ümumiləşdirmək olar ki, əsrimizin birinci onilliyində Mahirənin poetik sözü onun “analı dünyası”nın orbitində fırlanır. Başqa sözlə, şairə dünyaya fərdi yaşantılarının prizmasından baxır. Əsrin ilk onilliyində onun cəmiyyət həyatına münasibəti “analı dünyası”nın metaforası, simvolikasında poetikləşir. Burada çox ciddi bir qanunauyğunluq var. Şeir həqiqi yaşantının məhsuludursa, bir qadın şairənin duyğu və düşüncələrini “analı dünyası”ndan keçirməsi tam təbii olmaqla bərabər, həm də poetik yaşantılarındakı səmimiyyətin ifadəsidir.

Ədəbi tarixi prosesin hərəkəti göstərir ki, həqiqi sənətkar “fərdi mən”in dünyasından ictimai-siyasi problemlərə, hətta insanın və cəmiyyətin milli və bəşəri dərinə, Ç.Aytmatovun B.Vahabzadə ilə bağlı bir fikrini iqtibas etsək, deyə bilərik ki, “körpü- fikirlər”, “körpü-obrazlar atır” (1,8). Sənətkarın təcrübəsi, həyatı müşahidələri dərinləşdikcə bu “körpü-fikirlər”in, “körpü-obrazlar”ın miqyası genişlənir. Bu miqyasın genişlənməsində təbii ki, daha bir amilin də həlledici rolu var: zamanın taleyüklü problemləri. Mahirə Nağıqızının da yaradıcılığı bu qanunauyğunluğu əks etdirir. Zaman taleyüklü problemlərlə daha sərt şəkildə üz-üzə qalanda sənətkar yaradıcılığının da yeni bir mərhələyə keçidi baş verir. Lirik “mən”in duyğu və düşüncələrində sənətkarın vətəndaşlıq mövqeyi daha çox aktivləşir. Sanki sənətkarın varlığında və düşüncəsində bir təbəddülət baş verir. O, psixoloji cəhətdən özünü millətinin və dövlətinin üzleşdiyi ağır sınaqların əhatəsində görür. Artıq bu zaman ictimai və siyasi baxışlar poetik düşüncəyə, sanki bütövlük hakim kəsilir.

Zamanın “taleyüklü problemlərə hamiləliyi” (Mürşüd Məmmədov) Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında ikinci mərhələni yaradır. Düşünürük ki, “Haqqa çağırən səs” kitabında, xüsusən “Ruhuna beşiksə, tanı, Vətəndir”, “Salam olsun”, “Dilimiz varlığımızdır” kitablarında toplanan

şeyrləri şairənin yaradıcılığının ikinci mərhələyə - yeni yüksəliş mərhələsinə keçidindən soraq verir. Bu kitablarda toplanan şeyrlərdə lirik mən öz fərdi dünyasından çıxıb ictimai düşüncə qəhrəmanına çevrilir.

Mahirənin yaradıcılıq uğurlarından danışanda onun şeirinin estetik qaynaqları haqqında da düşünmək lazım gəlir. Fikrimizcə, bu estetik qaynaqlar kök etibarı ilə XIX əsr aşığı şeir tərzinə bağlanır. Bu məqamda şairənin Azərbaycan folkloruna, xüsusən XIX əsr aşığı şeirinə xüsusi maraq göstərməsi, bu istiqamətdə ciddi araşdırmalar aparması diqqəti cəlb edir. “Müasir Azərbaycan dili: aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsinə dair: Dərələyəz mahalı üzrə” (2015), “XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikası: Dərələyəz mahalı üzrə” (2015), “Aşığı və el şairlərinin üslubi sintaksisi: Dərələyəz mahalı üzrə” (2017), “Aşığı və el şairlərinin üslubi frazeologiyası: Dərələyəz mahalı üzrə” (2017) tədqiqatları Mahirənin şeir poetikasının və fərdi sənətkar üslubunun XIX əsr Azərbaycan aşığı şeirinə və eyni zamanda yazılı ədəbiyyatdakı aşığı şeir tərzinə bağlılığının mənbəyini göstərən əlamətdar faktorlar sırasında yer alır.

Lakin XIX əsr aşığı şeir tərzinin davamlı ənənələri şairənin yaradıcılığına yaxın qohumu, daha doğrusu, dayısı Həsən Mirzənin şeyrlərindən də gəlir. Onun şeyrlərində anasına sonsuz sevginin ifadəsini və “dili bayatı zümzüməli anam” ifadəsinin leksikasında davamlı tutduğu yeri, başqa kitablarda anasına həsr edilmiş onlarla şeir olduğunu da nəzərə alsaq, şairənin fərdi üslubunun, ilk növbədə, nəsil şəcərəsinə bağlılığını da fikirləşmək məntiqi cəhətdən əsaslı səslənir. XIX əsr aşığı şeir tərzinin “yeni əsrin ibtidası”nda Həsən Mirzə və Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında özünəməxsus fərdi üslublarda meydana çıxması, hətta bir qədər də irəli getsək, söyləyə bilərik ki, bu fərdi üslublar öz dominant cəhətləri ilə birləşib müstəqillik dövrünün poetik düşüncəsində yeni üslub təmayülünün də formalaşması haqqında mülahizələr irəli sürməyi qaçılmazdır.

İrs-varislik əlaqəsi nöqtəyi-nəzərindən H.Mirzə şeirinin poetikasına nüfuz etsək, bu üslubun şəcərəyə bağlılığının tarixini xeyli qabağa da aparmaq olar. H.Mirzə düşməni tapdığı altında qalan doğma torpaqlarımızın ürəyində yaratdığı nisgilli ovqatı şeir dilinə çevirərək deyir:

Babamın o yerdə izi qalıbdır,
Nənəmin nəğməli sözü qalıbdır.

Bu misralar artıq Mahirə şeirini nəslin əsrlərlə qabaq yaşamış ulularının bədii ənənəsinə bağlayır. Fikrimizcə, XIX əsr aşığı şeir tərzini təmsil edənlərin arasında Mahirənin ulu baba və nənələrinin adlarını tapmaq bir o qədər də çətin olmaz. Ümumən götürəndə Həsən Mirzə-Mahirə nəslinin yurd yerinin – “Dərələyəzin aşığılar məskəni olduğunu, buradakı insanların saza, sözə böyük qiymət verdiyi” ni (2,4) də nəzərə alsaq, Mahirənin poetik nəsil şəcərəsinin XIX əsr aşığı şeiri və aşığı şeir tərzilə birbaşa bağlılığı haqqında qəti qənaətə gəlmək olar. Tədqiqatlarda səslənən bir mülahizə də bu qənaəti birmənalı şəkildə təsdiq edir: “Belə ki, onun poetik yaradıcılığı, demək olar ki, əksər şeyrləri el ədəbiyyatının, aşığı yaradıcılığının üslub bulağından süzülüb gəlir” (6,376). H.Mirzə şeirində bu “süzülmə”nin – bağlılığın faktları konkretləşir:

Yetişib çox aşığı Horsda, Sallıda,
Herherdə, Ərgəzdə, Zeytədə, Culda.
Geşidlər vurula xalça, xalıda,
Üstdən asıla saz, Dərələyəzdə...

Bu yerdə çox aşığı olubdu qonaq,
Abbasdan, Valehdən tutubdu sorraq.
Hamı sinədəftər aç varaq-varaq,

Sevilir söhbət, saz Dərələyəzdə.

Tədqiqatlarda vurğulanan bir məsələ də diqqətimizi çəkir. H.Mirzənin atası İbrahim Mirzəlioğlunun da şairlik təbi varmış. O da aşiq şeiri üslubunda şeirlər yazırmış. B.Xəlilov yazır ki, “Həsən Mirzənin oxucuların ixtiyarına verdiyi bu kitabda (“Hanı o səndəki el, Dərələyəz” kitabı nəzərdə tutulur – T.S.) atasının 3 şeiri də işıq üzü görür” (2,21).

H.Mirzənin bədii istedad sahibi kimi özünəməxsusluğunu şərtləndirən amillər sırasında onun saz-söz biliciliyi, aşiq şeirinin zəngin tarixini yaxşı bilməsi də tədqiqatlarda vurğulanan məsələlərdəndir: “Həsən Mirzə yaradıcılığının uğurlu cəhətlərindən biri də onun şifahi xalq ədəbiyyatını – aşiq ədəbiyyatını dərinlən bilməsi, folklor nümunələrini, xalq dastanlarını ətraflı təhlil etmək bacarığına qadir olmasıdır. Şübhəsiz, bu duyğuların mənəvi yükü şeirlərin, misraların, bəndlərin bələdçisinə çevrilir. Saz havalarının yaranma tarixini, onun bütün sirlərini duymaq qabiliyyəti imkan verir ki, Həsən Mirzə düzüb-qoşduğu şeirlərin məzmununda Xəstə Qasımın, Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Alının, Valehin, Dədə Ələsgərin, Aşiq Şəmşirin, Bözalqanlı Hüseynin, Dilqəmin, Saracılı Hüseynin, Mikayıl Azaflının, Əmrahın, Kamandarın ruhunu gəzdirə bilsin” (2,17).

“Salam olsun” kitabında Mahirə H.Mirzənin adını bir neçə şeirində çəkir. Şairənin H.Mirzəyə müraciətlərini mahiyyət müstəvisində qiymətləndirməyə ehtiyac var. Həmin müraciətlər irs-varislik əlaqəsinin bir neçə qatını təsvir etməyə imkan verir. Bu şeirlərin birində Mahirə öz şairlik təbini qan yaddaşına bağlayır. Bu qan yaddaşının formalaşmasında o, H.Mirzə yaradıcılığını irs-varislik əlaqəsi kontekstində önə çıxarır:

Ömür o ki, mənasının sanı var,
Yaddaqalan bir adı var, sanı var.
Damarında Həsən Mirzə qanı var,
Mahirənin qan yaddaşı göyərər.

Bu, artıq şübhə doğurmayan həqiqətdir ki, bədii yaradıcılıq sənətkar dilindən başlanır. Təsədüfi deyil ki, dil sənətkarın fərdi üslubunun müəyyənlişməsində uzun illər yeganə faktor kimi qəbul olunmuşdur. Müasir nəzəriyyədə fərdi üslubun müəyyənlişməsində bədii dilin yeganəliyi şərti qəbul olunmasa da, həllediciliyi öz qüvvəsində qalır. Mahirə “Ana dilim” şeirində etiraf edir ki, onun ana dilinə sonsuz sevgisi H.Mirzə yaradıcılığından qaynaqlanır (şübhəsiz ki, burada H.Mirzə yaradıcılığının həm elmi, həm də bədii istiqamətləri nəzərdə tutulur). Bu mənada onun fərdi üslubunun müəyyənlişməsində həlledici rol oynayan dil zənginliyi H.Mirzə yaradıcılığına birbaşa bağlanır. Sənətkar məsələnin bu tərəfini qədirşünaslıqla dilə gətirir:

Bələdçisi Həsən Mirzə səni etdi,
Mahirənin kainatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim.

Bayatılarından birində şairənin H.Mirzəyə müraciəti onun poeziyasının estetik imkanlarını genişləndirmək, bu imzaya müraciətin ciddi estetik əsaslara malik olduğunu göstərmək mənasında səciyyəvilik qazanır:

...Yaza qaldı,
Vaxt ötdü, yaza qaldı.
Həsən Mirzə, dərdimi
Söyləmək saza qaldı.

Mahirənin “dərd”ini şeirə çevirmək istəyində Həsən Mirzəyə müraciəti bütöv bir estetik konsepsiyanın ifadəsi olaraq nəzəri çəkir. Bu zaman “Həsən Mirzə” adı və “dərdimi” ifadəsinin yanaşı gəlməsi poetik fikrin hədudlarını genişləndirməyə xidmət edir. Bizə yaxşı məlumdur ki, H.Mirzənin yaradıcılığında “Dərdimi” rədifli şeiri çox məşhurdur:

Aşiq Ulduz, çox da dərdliyəm demə,

Söyləsəm qurtarmaz ilə dərdimi.
Əldən gedib yurdum, yuvam, məskənim,
Yükləsəm çəkənməz filə dərdimi.

H.Mirzənin poetik yaradıcılığının zirvəsi olan bu şeirə Z.Yaqub, Alqayıt, Səadət Buta kimi şair və aşıqlar eyni rədif üstündə cavab-nəzirələr də yazmışlar.

Mahirənin yaradıcılığında Həsən Mirzə şeirinin “dərdimi” ifadəsinə bağlanaraq xatırlanması təsadüf sayıla bilməz və heç şübhəsiz ki, hansısa bir estetik qanuna uyğunluğu işarələyir və təkcə irs-varislik əlaqəsinin təzahürü deyil. “Həsən Mirzə” adının və yaxud təxəllüsünün Mahirənin yaradıcılığının poetik arsenalına dönə-dönə daxil olması şairənin şeirlərini postmodernizmin estetik prinsipləri çərçivəsində də təhlil imkanı verir. Postmodernizmin estetik prinsipləri bizə bir qədər fərqli düşünmək imkanı verir (Bizim “Salam olsun” kitabında toplanan şeirləri postmodernist əsər kimi təqdim etmək fikrimiz yoxdur. Onun nəzəriyyəsiindən gələn bəzi prinsipləri bu kitabda toplanan əsərlərin təhlilinə tətbiqi isə mümkün hesab edirik. Çünki “Salam olsun” kitabı postmodernistcəsinə yazılmasa da, postmodernizm zamanında yazılmışdır. Bu cəhət isə onda postmodernist estetik prinsiplər axtarmaq şansını gerçəkləşdirir): “Postmodernistlərin fikrincə, mətn heç vaxt avtonom şəkildə mövcud olmur. Əslində, postmodernizmin mətnə bu konseptual münasibətinin əsası M.Baxtin tərəfindən qoyulmuşdur; tədqiqatçı F.Dostoyevskinin “polifonik” (çoxsəsli) roman konsepsiyasını təhlil edərkən onun əsərlərindəki mətnlərin ondan əvvəl və onunla eyni zamanda mövcud olan mətnlərlə dialoqa girməsi fenomenini üzə çıxarmışdır” (4,180).

Bu nəzəri postulatı çıxış nöqtəsi kim alsaq, deyə bilərik ki, H.Mirzənin “Hanı o səndəki el, Dərələyəz?!” kitabındakı şeirləri – öz ideya-məzmun və estetik xüsusiyyətləri ilə Mahirənin poetik dünyasının tərkib hissəsinə çevrilir. Bu isə o deməkdir ki, “Salam olsun” kitabındakı şeirləri, yuxarıda xüsusi vurğuladığımız kimi, bütöv bir mətn materialı kimi qəbul etsək, “Hanı o səndəki el, Dərələyəz?” kitabındakı şeirləri də bütöv bir mətn kimi təsəvvür edə bilərik. „Salam olsun” kitabında tez-tez rastlaşdığımız Həsən Mirzəyə müraciət halları, „Hanı o səndəki el, Dərələyəz?!” kitabındakı şeirlərin mövzu və ideya-estetik keyfiyyətlərinin burada davam və inkişaf etdirilməsi, postmodernistcəsinə qavrasaq, intertekstuallıq məsələsini-mətnin öz mətn öncəsinə münasibətini önə çəkir. Mətnöncəsi ilə (burada „Hanı o səndəki el, Dərələyəz?!” kitabı) mətn (burada „Salam olsun” kitabı) oxucu beynində dialoji münasibətə girir və şairənin kitabının mətn arsenalı əvvəlki kimi qalsa da, onun əsərinin ideya-estetik miqyası qat-qat genişlənir.

Mahirə şeiri ilə H.Mirzə yaradıcılığı arasında irs-varislik əlaqəsi nə qədər sıx olsa da, hər ikisinin yaradıcılığı dialoji bağlılıq kontekstində bir-birini tamamlasa da, hətta fərdi üslublarının dominant xüsusiyyətləri ilə üslubi təmayyül yaratmaq gücü ilə bir araya gəlsə də, şairənin fərdi üslubunun özünəməxsusluğundan söz açmaq zərurəti yaranır ki, poetikasının bütövlüyünü təsəvvür etmək mümkün olsun. Bu isə, fikrimizcə, artıq ayrı bir tədqiqatın mövzusuudur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Aytmatov Ç. “Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam” // Vahabzadə B. Axı dünya fırlanır... Bakı: Yazıçı, 1987.
2. Həsən M. Hanı o səndəki el, Dərələyəz?! Bakı. Qismət, 2002.
3. Həsən M. Mən necə unudum belə dərdimi. Bakı. Qismət, 2004.
4. Quliyev. Q. Postmodernizim. «Azərbaycan» jurn., 2005, №9.
5. Nağıqızı M. Salam olsun. Bakı. ADPU nəşr., 2020.
6. Nağıqızı M. Onundaşnağılı. Bakı. ADPU nəşr., 2020.

WORDS FROM THE HEART: MAHIRA NAGHİGYZİ'S POETRY WORLD

YÜREKTEN GELEN SÖZLER: MAHIRA NAGHİGYZİ'NİN ŞİİR DÜNYASI

QƏLBDƏN GƏLƏN SÖZLƏR: MAHIRƏ NAĞIQIZININ POEZİYA DÜNYASI

Tamilla Turabova. Baş müəllim

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

orcid-0000-0003-4980-8505

Xülasə

Azərbaycan dilçilik elmini beynəlxalq səviyyədə tanıdan, ölkəmizin elmi sərvətlərinə əhəmiyyətli töhfələr verən, dünya miqyasında geniş nüfuza malik olan, məhsuldar və yorulmaz fəaliyyəti ilə filologiya elminin və mədəniyyətin inkişafına sadıq qalan görkəmli dilçi-alim, Əməkdar müəllim, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Mahirə Hüseynova daim irəliləyən alimlərimizdən biri olmuşdur.

XXI əsrin Azərbaycan elmi və təhsil sahəsində özünəməxsus yer tutan böyük alim, professor Mahirə Hüseynova bütün fəaliyyətini, yaradıcılığını mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın və təhsilimizin tərəqqisinə həsr edən dəyərli ziyalılardandır. Onun tədqiqatları əsasən insan və onun mənəvi aləminə yönəlmiş, həyatı vacib məsələləri, ictimai-siyasi və mənəvi-əxlaqi problematikaları əhatə etmişdir. Xalqımızın zəngin və dəyərli mənəvi sərvətlərinin təbliği professorun yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Onun məqalələri, tədqiqatları və monoqrafiyaları həm mövzu müxtəlifliyi, həm də ifadə tərzilə böyük diqqət cəlb edir.

Professor Mahirə Hüseynova elmdə fədakarlığı, dil faktlarına dürüst yanaşması, təhlil nəticələrini dəqiq və adekvat lingvistik şərhilərlə dəstəkləmək bacarığı ilə seçilir. Bu görkəmli alimin elmi kadrların yetişdirilməsində böyük rolu vardır.

Mahirə Nağıqızı şəxsiyyətcə son dərəcə həssas və duyğusal biridir. O, şair kimi yaxşı bilir ki, ürəkdən gəlməyən söz oxucuları və sevənləri incidir. Buna görə də həmişə həyata pozitiv baxır, insanların mənəvi saflığına və yaradıcı qabiliyyətlərinin İlahi mənşəyinə inanır, onlara dəstək olmaqdan çəkinmir. Onun qənaətinə görə, hər bir azərbaycanlı şair və yazıçı üçün insan zəhməti, vətən sevgisi, yurd həsrəti, gözəllik təsviri və qəhrəmanlıq nümunələrinin ən gözəl şəkildə ifadə olunması ən vacib vəzifədir. Bu vəzifə çətin olsa da, çox şərəflidir. Məhz bu keyfiyyətlərə görə Mahirə xanım şeirin mürəkkəb yolunu şərəflə, ləyaqətlə və nümunə olaraq davam etdirir.

Açar sözlər: Dilçi-alim, poeziya, duyğusal insan, vətən sevgisi, şərəfli ömür

Abstract

A prominent linguist-scientist, Honored Teacher, Doctor of Philology, Professor Mahira Huseynova, who introduced Azerbaijani linguistics to the international level, made significant contributions to the scientific wealth of our country, had a wide reputation worldwide, and remained committed to the development of philological science and culture with her productive and tireless activity, was one of our ever-progressing scientists.

A great scientist who occupies a unique place in the field of Azerbaijani science and education in the 21st century, Professor Mahira Huseynova is one of the valuable intellectuals who dedicated all her activities and creativity to the progress of our culture, literature, and education. Her research is mainly focused on man and his spiritual world, covering vital issues, socio-political, and moral-ethical issues. The promotion of the rich and valuable spiritual wealth of our people occupies a special place in the professor's work. Her articles, research, and monographs attract great attention both with their subject diversity and style of expression.

Professor Mahira Huseynova is distinguished by her dedication to science, honest approach to linguistic facts, and ability to support the results of analysis with accurate and adequate linguistic interpretations. This outstanding scientist has a great role in the training of scientific personnel.

Mahira Naghigizi is an extremely sensitive and emotional person. As a poet, she knows well that words that do not come from the heart hurt readers and lovers. Therefore, she always looks at life positively, believes in the spiritual purity of people and the Divine origin of their creative abilities, and does not hesitate to support them. In her opinion, the most important task for every Azerbaijani poet and writer is to express human labor, love of the homeland, longing for the homeland, the description of beauty and examples of heroism in the most beautiful way. Although this task is difficult, it is very honorable. It is precisely because of these qualities that Mahira khanum continues the complex path of poetry with honor, dignity, and as an example.

Keywords: Linguist-scientist, poetry, emotional person, love of the homeland, honorable life

Özet

Azərbaycan dil bilimini uluslararası düzeye taşıyan, ölkəmizin bilimsel zenginliyinə önemli katkılarda bulunan, dünya çapında üne sahip, üretken ve yorulmak bilmez çalışmalarıyla filoloji bilimi ve kültürünün gelişimine kendini adanmış, önde gelen dil bilimci, onurlu öğretmen ve filoloji doktoru Profesör Mahira Hüseynova, sürekli gelişen bilim insanlarımızdan biriydi.

XXI yüzyılda Azərbaycan bilim ve eğitim alanında eşsiz bir yere sahip olan büyük bilim insanı Profesör Mahira Hüseynova, tüm faaliyetlerini ve yaratıcılığını kültürümüzün, edebiyatımızın ve eğitimimizin ilerlemesine adanmış değerli aydınlardan biridir. Araştırmaları temel olarak insan ve onun manevi dünyası üzerine yoğunlaşmakta olup, hayati konuları, sosyo-politik ve ahlaki-etik konuları kapsamaktadır. Halkımızın zengin ve değerli manevi zenginliğinin tanıtımı, profesörün çalışmalarında özel bir yer tutmaktadır. Makaleleri, araştırmaları ve monografileri, hem konu çeşitliliği hem de anlatım tarzıyla büyük ilgi görmektedir.

Profesör Mahira Hüseynova, bilime olan bağlılığı, dilbilimsel olgulara dürüst yaklaşımı ve analiz sonuçlarını doğru ve yeterli dilbilimsel yorumlarla destekleme becerisiyle öne çıkmaktadır. Bu seçkin bilim insanının bilimsel kadroların yetiştirilmesinde büyük rolü vardır.

Mahira Nağıgizi son derece hassas ve duygusal bir kişidir. Bir şair olarak, yürekte gelmeyen sözlerin okuyucuları ve sevenleri incittiğini çok iyi bilir. Bu nedenle hayata her zaman olumlu bakar, insanların manevi saflığına ve yaratıcılıklarının ilahi kaynağına inanır ve onları desteklemekten çekinmez. Ona göre, her Azerbaycanlı şair ve yazar için en önemli görev, insan emeğini, vatan sevgisini, vatan özlemini, güzelliği ve kahramanlık örneklerini en güzel şekilde anlatmaktır. Bu görev zor olsa da çok onurludur. Mahira Hanım, tam da bu nitelikleri sayesinde şiirin karmaşık yolculuğunu onurla, vakarla ve örnek bir şekilde sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil bilimci, şiir, duygusal insan, vatan sevgisi, onurlu yaşam

Giriş. Hər bir insanın əlində necə fərqli bir ləzzət varsa, hər qələmdə də bir ayrı məharət var. Hər qələm öz qəlbinin, hissini söz duyumu və dadını vərəqlərə tökür, söz vasitəsilə dəyərli əsər meydana gətirir.

Mahirə Nağıqızının poeziyası da elə bir şəfqət, təsəlli və səmimiyyət daşıyır ki, bu qədər ürəyə yaxınlıq və ruhu oxşayan duyğuların sirri üzərində düşünməmək olmur. Fikrimizcə, Mahirə xanımın şeir dili yalnız ana dilimizin zəngin söz xəzinəsindən ustalıqla bəhrələnməklə kifayətlənmir, həm də onun mənəvi incəliklərini ifadə etmək gücünə dərinlən bələdləyin təcəssümüdür. Şairə şeirlərinin birində belə yazırdı: (1)

Bitər sərhədlərin bu yer üzündə,

Qəlbimdə sərhədin nədən bitmədi?
Gəmisən, üzürsən eşq dənizimdə,
Sənə məhəbbətim, Vətən, bitmədi.

Vətən siyasi cəhətdən konkret sərhədlərlə yer tapır, lakin bir vətəndaş, insan qəlbində Vətən və ona məhəbbət sonsuz, hüdudsüz, sərhədsizdir. Şairə böyük sənətkarlıq məharətilə obrazlı ifadələrini ən orijinal, özünəməxsus ifadə tapıntıları ilə vətənə sevgisini əks etdirməyə müvəffəq olub. Məcəzaların çox maraqlı, həm də orijinal nümunələrini ərsəyə gətirməklə şəriyyətinə min bir rəng, canına can, ruhuna ruh qatıb. “Canımı verərəm səndən ötəri, Ruhum sağlığından xatircəm olsun”: bu gözəl misra Mahirə Nağıqızının Vətənə məhəbbətinin, vətənpərvərliyi və fədakarlığının özünəməxsus təbiri və ifadəsidir. Və yaxud da “Arzuları göyərməyən kəslərin, Torpaq üstə sinədaşı göyələr” və başqa bu kimi neçə-neçə söz mənalandırmaları şairənin istedadlı təbinin göstəricisi, şəriyyət ustalığı kimi təzahür tapır.

Duyumlu, analıq, bacılıq heysiyyətinə malik istedadlı şairə Mahirə Nağıqızının dərin bir qəlb göynərtisi ilə yazdığı “Şəhid nəğməsi” şeirində ürək sızıltısı ilə milli qürur bir-birinə yovuşuq təzahür tapıb. Şairə çox məharətlə, doğru ifadə edib ki: (1)

Burdan yavaş gedin, astadan keçin,
Qəbirlər titrəyər, daş dinə bilər.
Bir güllə gücünə sakit olanlar,
Bir addım səsinə diksinə bilər.

Boy vermiş məzarın qəbir daşları
Bir ömrün daşlaşan arzu-kamıdır.
Onların sağlığı döyüşən əsgər,
Məzarı –Vətənin istehkamıdır.

Şairə Mahirə Nağıqızı da şəhidləri “sağlığında döyüşən əsgər”, məzarlarını isə “Vətənin istehkamı” adlandırır və dolayısı ilə böyük söz ustadı ilə fikir həmrəyliyi nümayiş etdirir, hər bir əsgəri Vətənin istehkamı kimi obazlı ifadə edir. Şairə “Şəhid nəğməsi”, “Son döyüşə hazır ol”, “Al bayrağım” və b. kimi şeirlərində vətən məhəbbəti, qəhrəmanlıq, fədakarlıq və vətənpərvərlik hisslərini ülviləşdirərək ifadə edir. Vətənin qeyrətli qızı Mahirə Nağıqızı “Son döyüşə hazır ol” şeirində hələ 44 günlük Vətən müharibəsindən, şanlı Zəfərimizdən əvvəl hamı kimi özünün torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi haqda arzularını dilə gətirib, bu döyüşü son döyüş, Şuşaya olan səfəri müqəddəs pirimizlə görüş adlandırır:

Azərbaycan əsgəri, yolun Şuşaya gedər,
O yürüşün naminə son döyüşə hazır ol!
İntizarda Laçındı, Zəngiləndi, Kəlbəcər,
Pir görüşün naminə, son döyüşə hazır ol!

Artıq bizim səbrimiz doldu, komandan – dedin,
Baş komandan vur- dedi, oldu, komandan – dedin.
Siz göstərən yönüm- yön, yoldu komandan – dedin,
Dirənişin naminə, son döyüşə hazır ol!

Bayraq mövzusunda yazılmış çoxsaylı şeirlər arasında, şairə Mahirə Nağıqızının ruh və məhəbbətlə boyadığı “Al bayrağım” şeiri xüsusi diqqəti cəlb edir. Ədəbiyyatımızda bu mövzunun ustadı türk dünyasının böyük şairi Əhməd Cavad hesab olunur və onun yaratdığı ənənə digər sənətkarlar tərəfindən uğurla davam etdirilmişdir. Mahirə Nağıqızının “Al bayrağım” şeiri həm bu ənənənin müasir dövrdə uğurlu təzahürü, həm də “yarandın” rədifli ilə ustad Ə.Cavada olan hörmət və rəğbətini göstərir, həmçinin dövlətimizə, dövlətçiliyimizə,

müstəqilliyimizə və milli qürur, heysiyyət və kimliyimizə sonsuz sevgisini ifadə edir. Şairə milli bayrağımızın rənglərini həm içimizin, həm ruhumuzun çalarları kimi təsvir edir, həm də ruhumuzu üçrəngli uca bayrağımızın dayağı ilə simvollaşdırır.

Min illərdir içimiz rənglərini göyərdir,
Yaşamaq haqqımızın əbədi rəmzisən bir.
Ruhumuz-qəlbimizdə asılan dirəyindir,
O dirəkdə uca dur, qal, bayrağım, dalğalan!

Qəlbimizdə oxunan türkülərlə yarandın,
Altaylardan salınan körpülərlə yarandın.
Sabahlara aparan ümidlərlə yarandın,
Al bizləri qoynuna, al, bayrağım, dalğalan!

Ümumiyyətlə, şairə Mahirə Nağıqızı şəriyyət dilinə çox məsuliyyətlə yanaşaraq ana dilinin bütün imkanlarından məharətlə faydalanaraq çox zəngin söz tərkibi nümayiş etdirir, orijinal bədii məcazlar ortaya qoyur. Ümumiyyətlə, şairənin yaradıcılığında Vətən sevgisi və el, torpaq, yurd məhəbbəti başlıca yer tutur. Mahirə xanımın yaradıcılığı yurd sevgisi ilə qaynayıb qovuşur. Şairə bu məhəbbəti təkcə mövzu-tematika ilə deyil, həm də ana yurdun doğma, şirin dili ilə, onun şəhdi-şəkəri, imkanlarından uğurla, məharətlə istifadə ilə nümayiş etdirir. Həm də ayrıca bir bədii məziyyət burasındadır ki, istedadlı müəllif əsərlərində təkcə estetik cəhətdən gözəl, mükəmməl söz zənginliyi yaratmır, həm də mənaca dərin, hikmətli, yüksək obrazlılığa malik fikirlər ifadə etməyə müvəffəq olur.

Nəticə. Mahirə Hüseynova eyni zamanda olduqca sadə, sözün həqiqi mənasında nəcib və ədalətli bir şəxsiyyətə malikdir. Onun adı Azərbaycan elminin inkişaf tarixində xüsusi mövqeyə sahibdir və gələcək nəsillər üçün elmə fədakar xidmət nümunəsi olaraq uzun müddət yadda qalacaq.

Mahirə xanım Azərbaycan xalqının zəngin milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərinə yaxından bələd olan, çoxşaxəli və məzmunlu həyat yolu keçmiş, ömrünü şərəflə yaşamış dəyərli ziyalılarımızdandır. O, eyni zamanda görkəmli ictimai xadim kimi Azərbaycan cəmiyyəti və ölkə ictimaiyyətinin böyük etimadını qazanmışdır.

Mahirə xanım hər şeydən əvvəl nümunəvi bir vətəndaşdır. Bu keyfiyyət onun həm də görkəmli ziyalı və ictimai xadim kimi tanınmasına şərait yaratmışdır. Bütün fəaliyyəti ərzində əxlaqi dəyərlərə sadıq qalmış və bu prinsipləri qorumaq istəyi onun cəmiyyət içində ədalətli davranmasından qaynaqlanmışdır. Mahirə xanımın vətəndaş mövqeyindən danışarkən onu da vurğulamaq lazımdır ki, o, dövlətçilik ənənələrinin qorunmasında fəal rol oynayan müasir dilçi alimlərimizdəndir. Onun adı Azərbaycan elminin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və uzun illər boyunca gələcək nəsillər üçün elmə fədakar xidmət nümunəsi olaraq yadda qalacaq.

Ədəbiyyat

1. Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti. 14 noyabr, 2024-cü il
2. Hacıyev A. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2010, 370 s.
3. Nağıqızı M. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2020, 419 s.
4. Nağıqızı M. Lövbər adam. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2022, 255 s.

**PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVA'S WORD ART
PROFESSOR MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN SÖZ SƏNƏTİ**

İbrahimova Aytən Ədahib qızı

Baş müəllim.

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://ORCID.org/0000-0002-3529-0883>

Xülasə

Müasir ədəbi prosesdə bədii sənətkarlığı ilə tanınan Azərbaycanın filoloq- alimi, məhsuldar ədəbi-publisistik yaradıcılığı ilə seçilən şairlərdən olan Mahirə Nağı qızı Hüseynovanın yaradıcılığı bədii dil baxımından olduqca zəngin və rəngarəngdir. Ana dilinin bütün imkanlarından ustalıqla istifadə edən söz ustası şeirlərilə mükəmməl bədii dil faktı ortaya qoymuşdur. Onun yaradıcılığı mövzu-mündəricə etibarilə zəngin olduğu kimi, bədii dil və sənətkarlıq baxımından da mükəmməl və nümunəvidir. Mahirə Nağıqızı Naxçıvan ədəbi mühiti ilə yaxından bağlı olan sənətkardır. Öz şəriyyəti, sözün sehri ilə yadda qalan Mahirə Nağı qızı yaradıcılığına görə nüfuzlu “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülmüşdür.

“Söz var su kimidir, öz səsi ilə axıb insanı özünə məftun edir, söz var daş kimidir, daş, qaya ağırlığı var, mənasını, hikmətini anlamaq ağırlığı ilə üzləşirsən”. Müasir ədəbi prosesdə öz qələmi və imzası ilə tanınmış Mahirə Nağı qızı-Hüseynovanın şəriyyəti də məhz belədir: “Bəzən su kimi lətafətli, axıcı, bəzən də daş kimi ağır, yüklü.” Şairənin yaradıcılığı özünəməxsus bədii boyaları, zəngin ifadə imkanları ilə seçilir və əsl sənətkarlıq nümunəsi kimi dəyərləndirilir.

Poeziya bulacağının gözündən su içən Mahirə Nağıqızı fəlsəfəsinin kökü birmənalı olaraq Allaha, vətənə, anaya, ataya, xalqına, millətinə, övladlarına, nəvələrinə, şəhidlərimizə və zəfərimizə olan sonsuz sevgiyə bağlıdır. Bu da bilavasitə qəlb zənginliyi ilə, ruh zənginliyi ilə bağlıdır. Sanki bu dəyərlərin hamısı təbiət və folklorun sehrindən yoğurulmuş, mayası isə kökün, südün və suyun ilkinliyindən süzülüb gəlir. Elə bir əsəri, yazısı yoxdur ki, o əsərdən, o yazıdan həyat qoxusu, insanlıq ətri, humanizm təravəti hiss olunmasın. Onun əsərlərində, dolğun təsvirləri, canlı lövhələri xatırladan təbiət cizgiləri o qədər ustalıqla, zövqlə, incəliklə, olduğu kimi təbii yazılıb ki, oxucu özünü sanki həmin mühitdə hiss edir.

Mövzu-mündəricə etibarilə yaradıcılığı zənginliyə malik olan şairənin müşahidə qabiliyyəti ilə ifadə imkanlarının məharəti və zənginliyi bir-birini tamamlayaraq çox ecazkar, bədii sənətkarlıq baxımından heyranəmiz bir yaradıcılıq nümunəsi ortaya çıxarmışdır. Şairə M.Nağıqızı dilçi alim olmaqla ana dilimizin üslubi imkanlarına bütün dərinliyi ilə bələd olduğu kimi, öz yaradıcılığı ilə də onun üslubi zənginliyinin təcrübi örnəyini ortaya qoymağa müvəffəq olmuşdur. Bu baxımdan M.Nağıqızının yaradıcılığında olduqca məzmunlu və özünəməxsus məcazlar nümunəsi, üslubi fiqurlar örnəyinə rast gəlmək mümkündür. Şairə hiss və duyğularını, lirik obrazını dilin mükəmməl poetik sistemi ilə təqdim edərək yaddaqalan, seçkin, cəlbedici və orijinal məcazlar və poetik fiqurlar istifadə etmişdir.

Açar sözlər: Mahirə Nağıqızı, şairə, alim, poeziya, söz ustası

Abstract

The work of Mahira Naghi gizi Huseynova, an Azerbaijani philologist and scholar known for her artistic craftsmanship in the modern literary process, one of the poets

distinguished by her prolific literary and journalistic creativity, is very rich and colorful in terms of artistic language. The master of words, who skillfully uses all the possibilities of her native language, has revealed a perfect artistic language fact with her poems. Her creativity is as rich in terms of subject-content as it is in terms of artistic language and craftsmanship. Mahira Naghi gizi is an artist closely connected with the literary environment of Nakhchivan. Mahira Naghi gizi, who is remembered for her poetry and the magic of words, was awarded the prestigious "Golden Pen" award for her creativity.

"Words are like water, flowing with their own sound and captivating people, words are like stones, they have the weight of stones, rocks, you are faced with the weight of understanding their meaning and wisdom." The poetry of Mahira Naghi-Huseinova, known in the modern literary process for her pen and signature, is exactly like this: "Sometimes as graceful and flowing as water, sometimes as heavy and burdensome as a stone." The poetess's work is distinguished by its unique artistic colors, rich expressive possibilities, and is valued as a true example of artistry.

The root of Mahira Naghi-Huseinova's philosophy, which drinks water from the fountain of poetry, is unequivocally connected to the boundless love for God, homeland, mother, father, people, nation, children, grandchildren, our martyrs, and our victory. This is directly connected to the richness of the heart and the richness of the soul. It is as if all of these values were kneaded from the magic of nature and folklore, and the leaven filtered from the primal nature of the root, milk, and water. There is no work or writing of hers that does not smell of life, the fragrance of humanity, and the freshness of humanism. In her works, the full descriptions, the lines of nature reminiscent of living paintings are written so skillfully, tastefully, delicately, and naturally that the reader feels as if he is in that environment.

The poetess, whose creativity is rich in terms of subject-content, has created a very wonderful example of creativity, amazing in terms of artistic craftsmanship, by complementing her observational ability and the skill and richness of her expressive possibilities. Poetess M.Naghigizi, being a linguist, is not only deeply familiar with the stylistic possibilities of our native language, but also has succeeded in revealing an experimental example of its stylistic richness through her own creativity. From this point of view, it is possible to find a very meaningful and unique example of metaphors and stylistic figures in M.Naghigizi's creativity. The poetess has used memorable, distinguished, attractive and original metaphors and poetic figures, presenting her feelings and emotions, lyrical image with the perfect poetic system of the language.

Keywords: Mahira Naghigizi, poetess, scholar, poetry, wordsmith

Özet

Modern edebiyat sürecindeki sanatsal ustalığıyla tanınan Azerbaycanlı filolog ve akademisyen Mahira Naghi gizi Hüseynova'nın eserleri, üretken edebi ve gazetecilik yaratıcılığıyla öne çıkan şairlerden biri olarak, sanatsal dil açısından oldukça zengin ve renklidir. Ana dilinin tüm olanaklarını ustalıkla kullanan söz ustası, şiirleriyle mükemmel bir sanatsal dil olgusunu ortaya koymuştur. Yaratıcılığı, sanatsal dil ve ustalık açısından olduğu kadar konu-içerik açısından da zengindir. Mahira Naghi gizi, Nahçıvan edebiyat çevresiyle yakından bağlantılı bir sanatçıdır. Şiirleri ve sözcüklerin büyüyle anılan Mahira Naghi gizi, yaratıcılığı nedeniyle prestijli "Altın Kalem" ödülüne layık görülmüştür.

"Sözler su gibidir, kendi sesleriyle akar ve insanları büyüler, sözler taşlar gibidir, taşların, kayaların ağırlığına sahiptirler, anlamlarını ve bilgeliklerini anlamamanın ağırlığıyla karşı karşıya kalırsınız." Modern edebiyatta kalemi ve imzasıyla tanınan Mahira Naghi-

Huseinova'nın şiiri tam olarak şöyledir: "Bazen su kadar zarif ve akıcı, bazen de taş kadar ağır ve külfetli." Şairin eseri, kendine özgü sanatsal renkleri, zengin ifade olanaklarıyla öne çıkar ve gerçek bir sanat örneği olarak değerlendirilir.

Şiir pınarından su içen Mahira Naghi-Huseinova'nın felsefesinin kökü, Tanrı'ya, vatana, anneye, babaya, halka, millete, çocuklara, torunlara, şehitlerimize ve zaferimize olan sınırsız sevgiyle açıkça bağlantılıdır. Bu, doğrudan kalbin zenginliği ve ruhun zenginliğiyle bağlantılıdır. Sanki tüm bu değerler doğanın ve folklorun büyüünden yoğrulmuş, maya ise kökün, sütün ve suyun ilkel doğasından süzölmüştür. Onun hiçbir eseri veya yazısı yoktur ki hayat kokmasın, insanlığın kokusu ve hümanizmin tazeliği olmasın. Eserlerinde, canlı resimleri andıran tam tasvirler, doğa çizgileri o kadar ustalıkla, zevkle, incelikle ve doğallıkla kaleme alınmış ki, okuyucu kendini o ortamın içindeymiş gibi hissediyor.

Konu-içerik açısından zengin bir yaratıcılığa sahip olan şair, gözlem yeteneğini ve ifade olanaklarının ustalığını ve zenginliğini tamamlayarak, sanatsal ustalık açısından şaşırtıcı, çok güzel bir yaratıcılık örneği ortaya koymuştur. Bir dilbilimci olan şair M. Naghigizi, anadilimizin üslup olanaklarına derinlemesine aşina olmakla kalmamış, aynı zamanda kendi yaratıcılığıyla üslup zenginliğinin deneysel bir örneğini ortaya çıkarmayı da başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında, M. Naghigizi'nin yaratıcılığında çok anlamlı ve özgün bir metafor ve üslup figürü örneği bulmak mümkündür. Şair, akılda kalıcı, seçkin, çekici ve özgün metaforlar ve şiirsel figürler kullanmış, duygu ve hislerini, lirik imgesini dilin kusursuz şiirsel sistemiyle sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mahira Naghigizi, şair, bilgin, şiir, söz ustası

Giriş. Ədəbiyyat meydanına qədəm qoyan hər bir qələm sahibi — istər dərk edilmiş niyyətlə, istərsə də sezgi və ilhamın gücü ilə — təkcə bədii-estetik dəyərlər yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda dilimizin leksik, üslubi və ifadə imkanlarını genişləndirərək onun tarixi inkişafına və mədəni kimliyimizin formalaşmasına mühüm töhfə verir. Mahirə Nağıqızının dilə xidməti təsadüfi deyil, o, bu amalın şüurlu daşıyıcısıdır – bu, onun varlığından süzülən, qandan, candan gələn mənəvi bir çağırış, düşünülmüş və sistemli bir missiyadır və onun mənəvi varlığında yaşayır. O, yalnız poeziyanın ilhamlı söz ustası deyil, eyni zamanda ana dilinin dərin qatlarını, daxili qanunauyğunluqlarını elmi zəmində araşdıran dilçi alimdir. Şübhəsiz ki, sənətkarın fikri dərinliyi və mənəvi qüdrəti ilk növbədə onun dilə hakimiyyətində, münasibətində, sözə verdiyi dəyərdə təzahür edir. Çünki dil – poeziyanın açarı deyil, həm də onun nəfəsi, ritmi və mövcudluq əsasını təşkil edən ən ali məfhumdur. Bundan başqa, "... dil materialı kimi Azərbaycan dilinin qanun-qaydalarından bəhs edərkən hər hansı bir söz ustasının əsərindən misal gətirib öz fikrini əsaslandırmaq olar" (1 s.365)

Mahirə Nağıqızının poeziya dili təbiiliyi, səmimiyyəti və duruluğu ilə fərqlənir; onun misralarında sözlər süni bəzəkdən uzaq, sanki həyatın öz axarından süzülüb gəlir. Bu üslub öz kökünü dilin canlı təbiətindən və daxili ahəngindən alır. Elə buna görə də ədəbi-nəzəri müstəvidə təhlil aparan tədqiqatçılar dilə süni müdaxilədən uzaq duran, ifadələrində doğmalıq və ünsiyyət rahatlığı hiss olunan şairləri "xoşbəxt sənətkarlar" adlandırırlar. Çünki belə sənətkarlar dili yalnız ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, həm də estetik həqiqətin və bədii təfəkkürün təbii daşıyıcısı kimi təqdim edə bilirlər.

Məzmunla formanın vəhdətini ustalıqla quran şairlərin poetik irsi zamanın axarında unudulmur, əksinə, yaddaşlarda silinməz iz buraxır. Belə əsərlər təkcə fikir dərinliyi ilə deyil, həm də bədii biçimin ahəngi, sözün səs və ritm çaları ilə oxucunun ruhuna sirayət edir. Bu ülfət – yəni oxucu ilə mətn arasında yaranan mənəvi bağ – sıradan bir təsadüf deyil, dilin daxili qanunauyğunluqları və poetik strukturun incə mexanizmləri ilə formalaşan yüksək estetik

səviyyənin nəticəsidir. Şeir sənəti məhz bu harmoniyada – mənanın dərinliyi ilə ifadənin gözəlliyi arasında bərqərar olur.

Mahirə Nağıqızının poeziyasının daxili ritmində zərif duyğularla boyanmış, yüksək mənəvi dəyərlərlə yüklənmiş vətəndaş məsuliyyəti və ürək sızıltısı aydın şəkildə sezilir. Onun poetik dünyasında Vətən sadəcə coğrafi anlayış deyil, mənəvi bütövlüyün, milli kimliyin və ruhi varlığın simvolu kimi yaşayır. Şairənin Vətənə dair ifadələri pafosdan deyil, qəlbin dərin qatlarından süzülüb gələn səmimi ehtiramdan doğur; bu duyğular isə estetik zövqlə içdən gələn şövqün vəhdətində bədii kamilliyə çatır. Elə bu harmonik münasibət də Mahirə Nağıqızının şeirlərində vətəndaş mövqeyini sırf ideoloji deyil, həm də estetik-idraki səviyyədə gerçəkləşdirən poetik baxış bucağının ifadəsi kimi çıxış edir. Onun yaradıcılığı dilin emosional-resurs potensialını və poetik funksiyasını vətəndaşlıq idealları ilə vəhdətə gətirən yüksək sənət nümunəsidir:

Qürbətə mehi üşüdər.
Vətənin qışı üşütmür.

Mahirə Nağıqızı sözlə ehtiramını süni bəzəkdə deyil, dilin ruhunu duymaqda və onu xalqın mənəvi yaddaşı kimi qorumaqda göstərir. Çünki sözlə dəyər vermək – onu dəbdəbəli epitetlərlə bəzəmək deyil, dilin mahiyyətinə varmaq və onu yaşatmaq sənətkar məsuliyyətidir. Bu anlamda, Mahirə Nağıqızı çağdaş ədəbi-bədii dilimizi onun xalq ruhuna söykənən faktları ilə zənginləşdirən söz ustalarındandır.

Əsas hissə. Şairə öz yaradıcılığında hər zaman ana məhəbbətindən, ana nəvazişindən məharətlə söz açır. “Ana” obrazının yaddaqalan olması üçün mübaligə və məcazlardan məharətlə istifadə edir.

Atamla yanaşı daş qaldırdı,
Deyərdi bu daşlar ocaq daşdı.
Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,
Anam sinəsində ocaq daşdı.

Mahirə Nağıqızı ana obrazını poeziyasının ən nurlu, ən möhtəşəm məqamlarından biri kimi ucaldır. Onun şeirlərində ana məhəbbəti daş kimi ağır, nəvazişi isə elə o daşın içində gizlənmiş möhkəm bir mərhəmət kimi canlanır. Şairə, əlləri qayaları qıran, palçıqla kərpic yoğuran, zəhmətin içində bərkiyib məhəbbətin dili olmuş bir ana obrazını sadə, lakin dərin mənalı dil vasitələri ilə poetik şəkildə ifadə edir. O, anasının sədaqətini və ocağa bağlılığını daşlara dözən əllərdə, evin tavanına çevrilmiş zəhmət yükündə tapır, məhz bu misralarda həmin sədaqəti simvolik bədii yükə çevirir. Bu obraz təkcə fərdi duyğunun deyil, ümummilli yaddaşın daşıyıcısına çevrilir – o, milyonlarla azərbaycanlı ananın həyat fəlsəfəsini, fədakarlığını, səssiz heysiyyətini və sarsılmaz məhəbbətini öz anasının simasında ümumiləşdirir. Beləliklə, şairə ana məhəbbətini yalnız emosional çalarlarda deyil, dilin poetik gücü və mədəni kontekstlərlə uzlaşan dərin simvolik strukturlarında təqdim edərək, onu milli-mənəvi identikliyin əsas dayaqlarından biri kimi təqdim edərək ürəyinin daha dərin məhəbbətlə alovlandığını göstərir. “Çöllərdə yavanlıq axtaran”, “daş əllərilə özünə sığın verməyə utanan və bu sığıla yadırgayan”, “bütün gəlinliyini corab toxuyub, paltar yamayıb, çörək bişirib, ev təmizləyən”, “saçı süpürgəli, əli qabar və daş”, “yalana, harama uymayan ərilə öyünən”, “daşı daş üstə qoyub, amma ürəyindən daş asmayan”, “ocaq daşı deyər sinəsinə qaldırdığı hər daşla ocaq daşıyan” möhtəşəm, əzəmətli, fədakar bir Ana obrazı, siması canlandırılıb.

Mahirə Hüseynovanın şeir dilində ana dilimizin qanadlı söz xəzinəsindən ustalıqla bəhrələnməklə yanaşı, onun məna çoxşaxəliliyini duymaq və ifadə etmək bacarığı da poetik sənətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir. Şairə şeirlərindən birində yazır:

Bitər sərhədlərin bu yer üzündə,
Qəlbimdə sərhədin nədən bitmədi?

Gəmisən, üzürsən eşq dənizimdə,
Sənə məhəbbətim,
Vətən, bitmədi (6, 3).

Vətənə məhəbbətin minlərlə sözdə ifadə tapdığı eyniyyətin orijinal, bənzərsiz bir nümunəsi qarşımızda dayanıb. Vətən siyasi cəhətdən konkret sərhədlərlə yer tapır, lakin bir vətəndaş, insan qəlbində Vətən və ona məhəbbət sonsuz, hüdudsuz, sərhədsizdir. Bir gəmi okeanda, dənizdə üzüb son həddə, limana çatar, sahilə dayanar, amma şairənin eşq mehrabında üzən vətənə məhəbbət gəmisini limansızdır, çünki onun məhəbbət okeanı hüdudsuz, sahilsizdir. Şairə böyük sənətkarlıq məharətilə obrazlı ifadələrini ən orijinal, özünəməxsus ifadə tapıntıları, söz oyunları ilə əks etdirməyə müvəffəq olub. Burada da şairə bir tərəfdən misralar arasında üslubi fiqur olaraq bədii təzaddan istifadə etmiş (bitər-bitmədi), bədii təzadın qarşılaşdırma yolu ilə nəzər diqqəti cəlb etmə məharətindən istifadə etmiş, həm bu təzadın qayəsində fikri daha dərin və məntiqi bir mühakimə halına gətirmiş, həm də bədii təzadın yer aldığı misra daxilində vətənə məhəbbətin hüdudsuzluğunu bədii mübaliğə ilə təqdim etməyə nail olmuşdur.

Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında çox maraqlı epitet örnekləri mövcuddur. Bilindiyi kimi, epitet “sözün mənasını qüvvətləndirən, onu izah edən, poetikliyi artıran, varlıq haqqında obrazlı təsəvvür oyadan bədii təyin” (3, 188), sadə məcazdır. “...epitetin əsas vəzifəsi əşya, hadisə və hərəkət bildirən sözlərə əlavə edilib onların mənasını qüvvətləndirmək və zənginləşdirmək, izah və təyin etməkdir” (2, 115). Şairə M.Nağıqızı da qüvvətli fikir, təəssürat və təsir oyatmaq üçün epitetlərin bədii yaradıcılıqdakı rolundan məharətlə istifadə etmiş, orijinal örneklərini yaradaraq bədii dilimizin zənginləşməsinə xidmət göstərmişdir. Onun yaradıcılığında aşağıdakı kimi epitet nümunələrinə rast gəlmək mümkündür:

O əsir dağların, gen dərələrin,
Qərinə dərdinə qalanıb gəlib ;
Pənah xan çəkdiyi susqun daş-divar?!;
Dinər saza həsrət dağlar
Bu ümid yeridir, ay lövbər adam! ;
Söz elə ürkəkdir, niyə, bilmədim (5, 90);

M.Nağıqızı yaradıcılığında ən çox diqqət çəkən məcazlardan biri metafordur. “Metafor məcazın qüvvətli, geniş yayılan, ifadəliliyi və təsiri artıran növüdür.... Metafor qüvvətli təsvir, fikri obrazlı açmaq, məntiqi gücləndirmək vasitəsidir, nitqin incəliyi, zəriflik və yığcamlığıdır”. “...burada müqayisə edilən məfhumların biri atılır, onun yerinə atılan məfhumun xüsusiyyəti saxlanılır” (4, 87). Əlbəttə, burada bədii yaradıcılıq üçün əhəmiyyətli olan ümumişlək məcazlardan istifadə etmək deyil, ağılagəlməz, qeyri-adi müqayisə predmetləri tapmaqla yalnız müəllifə xas məcazlar yaratmaq qüdrətidir ki, ədəbiyyatşünaslıqda məhz bu, sənətkarlıq olaraq dəyərləndirilir. M.Nağıqızının da bədii yaradıcılığında məhz onun özünə xas olan çoxsaylı nümunələr müşahidə etmək mümkündür ki, bunlar şairənin sənətkarlıq məharəti və istedadı olaraq təzahür tapır.

Şairə Mahirə Nağıqızının poeziya dili — ana dilimizin sonsuz imkanlarından məsuliyyətlə və ustalıqla bəhrələnən, zəngin leksik tərkib və orijinal bədii məcazlarla zənginləşdirilmiş bir bədii dünyadır. Onun yaradıcılığında Vətən sevgisi, el-obanın müqəddəs torpağına bağlılıq ən uca məqamda dayanır; bu eşq onun poeziyasının həm mövzu-tematik əsası, həm də ruhani canlanmasıdır. Mahirə xanımın şeir dünyası doğma yurdu şirin dili ilə nəfəs alır; o, dilin şəhdi və şəkərini, zəngin ifadə vasitələrini məharətlə mənimsəyərək hər misrada vətən sevgisini tərənnüm edir. Şairənin yaratdığı təsiredici cinslər, ziddiyyətli təzadlar və bədii təkrirlər onun poetikasını rəngarəngləşdirir, şeirlərinə həm vizual, həm emosional estetik dəyər qazandırır, həm də dərin məna və hikmət qatları əlavə edir. Bu vəhdət — dilin bədii gücü ilə vətənpərvərliyin ruhani vəhdəti — onun yaradıcılığını müasir Azərbaycan

poeziyasının parlaq nümunələrindən birinə çevirir. “Nazlı, nazlı”, “Niyə?”, “Əllərin”, “Qəlbində bir yuvam olsa”, “Gözəl”, “Həmənlə yol” və digər şeirlərində, sözün əsl mənasında, ustalıqla qurulmuş söz oyunu və məharətli dil istifadəsini görmək mümkündür. Həm də ayrıca bir bədii məziyyət burasındadır ki, istedadlı müəllif təkcə estetik cəhətdən gözəl, mükəmməl söz rənginliyi yaratmır, həm də mənaca dərin, hikmətli, yüksək obrazlılığa malik fikirlər ifadə etməyə müvəffəq olur.

Mahirə Nağıqızı Azərbaycan dilinin zəngin imkanlarını həm elmi-nəzəri prizmdən dərinlən mənimsəmiş, həm də praktik səviyyədə ustalıqla tətbiq edən, dilin qrammatik və poetik strukturlarını incəliklə əks etdirən məharətli sənətkarlardandır. Şairənin “Bitmiş fikrin nağılı”, “İşarələrin dili”, “Nitq hissələri”, “Lovğalanmaz əvəzlik”, “Söz cümləyə dönəndə” kimi şeirlərində məhz ana dilimizin qrammatikası və durğu işarələrinə aid qaydalar poetikləşdirilmişdir. Şairə yeri gəldikcə xalq deyimi və ifadələrindən də ustalıqla improvizə edərək istifadə etmiş, yüksək poetik duyuma malik nümunələr ortaya qoymuşdur. “Düşdüyüm yerdə ağır am”, “Gəzən ayağa daş dəyər, “Ata kürkü deyil, övlad geyin”, “Niyət hara, mənzil ora” və b. kimi çoxsaylı nümunələrlə şairə xalq təfəkkürünün ifadə ustalığına istinad edərək fikirlərin obrazlı, canlı və daha təsirli bədii əksi üçün məharətlə faydalanmışdır.

Metod. Məqalədə Təsviri-müqayisəli metodlarından istifadə edilmişdir

Nəticə. Mahirə Hüseynova sözün ucalığını arayan və onu yüksək mənəvi-estetik səviyyədə təqdim edən seçkin söz ustasıdır. Öz ifadəsi ilə desək, o, “söz ilə yol gedər uca dünyaya” – yəni bədii yaradıcılıq vasitəsilə sözün qüdrətinə doğru inamla irəliləyir. Alimlik, şairlik və pedaqoji fəaliyyət kimi çoxşaxəli statusları qazanan Mahirə Nağıqızının uğurları onun zəhmətinin, dürüstlüyünün və sənətinə olan sadıqlığının təcəssümüdür. Bu yüksək mənəvi dəyərlərlə yüklənmiş yol, onu türk dünyasının “haqq qalası”na doğru aparır və şübhəsiz ki, onun sənətinin zirvələrinə qalxmasında əsas amil kimi çıxış edir. Beləliklə, Mahirə Hüseynova həm milli, həm də universal mədəniyyət məkanında öz yerini möhkəmləndirən, sözün əsl ucalığını elmi-dilçi yanaşma ilə bədii-estetik keyfiyyətlərdə təcəssüm etdirən nümunəvi sənətkar kimi tanınır. Onun yaradıcılığı söz sənətinin mənəvi və intellektual zənginliyini artırmaqla yanaşı, dilimizin bədii inkişafına da dəyərli töhfələr verir

Ədəbiyyat

1. Adilov M. Bədii dilimizin bəzi məsələləri. Əsərləri, VIII c. Məqalələr (1955-1969-ci illər). Bakı, “Elm və təhsil”, 2020, s. 253-259.
2. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyəti. Bakı: Elm, 1980, 252 s.
3. Hacıyev A. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2010, 370 s.
4. Mir Cəlal, Xəlilov P. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: Maarif, 1988, 280 s.
5. Nağıqızı M. Lövbər adam. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2022, 255 s.
6. Nağıqızı M. Onun daş nağılı. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2020, 419 s.

MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN “MISSİYA” KİTABI HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM

Vaqif İsmayıl oğlu İsrailov

ADPU, Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Xülasə

Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli ictimai siyasi fəaliyyəti və onun hakimiyyəti illərində Azərbaycan dilinin konstitusiyasında təsbit olunması ilə bağlı məsələlər araşdırılaraq xalqın diqqətinə çatdırılmış ona verdiyi qiymət də diqqətlə araşdırılaraq aydınlaşdırılmışdır.

Açar sözlər: ulu öndər, missiya, canişin, lisan

Summary

The article examines the issues related to the multifaceted social and political activities of the Great Leader Heydar Aliyev and the establishment of the Azerbaijani language in the constitution during his reign, bringing it to the attention of the people, and carefully examining and clarifying his assessment of it.

Keywords: great leader, mission, successor, language

945

Резюме

В статье исследуются вопросы, связанные с многогранной общественно-политической деятельностью великого лидера Гейдара Алиева, а также закреплением азербайджанского языка в конституции в период его правления, доведением его до сведения народа, тщательно изучается и разъясняется его оценка этого.

Ключевые слова: великий лидер, миссия, преемник, язык

Giriş

Ulu Öndər, ümummilli lider Heydər Əliyev demişdir: “Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedərək həmişə yaşayacaq, həmişə inkişaf edəcəkdir”. Bu fikir həqiqətən belədir, insan yaşayarkən, hər bir hərəkətini izləməli, xalqına, millətinə, sadıqlığını sübut etməlidir. Əməli yaşam tərz, xarakteri ilə başqalarına nümunə olmalıdır.

Mahirə Hüseynovanın 2019- cu ildə nəşr etdirdiyi kitabda Ulu öndərin həyat sənəsinə ekskursiya edərək, onun keçdiyi həyat yolu haqqında düşüncələrini oxucuları ilə bölüşmüşdür. Onun ictimai-siyasi fəaliyyəti, Azərbaycan dilinin qrammatikası və inkişafı, dilimizin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması, xalqın milli mədəniyyətinə, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinə diqqətin artırılması qayğısı 1969- 1987-ci illəri tam əhatə etmişdir. Ulu öndərin 26 noyabr 1994-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin 75 illiyindəki çıxışlarından irəli gələn müddəalarında fikirləri maraqla qarşılanmış, biz indi müstəqil dövlət olaraq, azad xalq

kimi öz ana dilimizlə, Azərbaycan dili ilə fəxr edirik, ancaq əgər keçmişə nəzər salsaq, bu gün zəngin, yüksək mədəni səviyyədə olan, çox geniş söz ehtiyatına malik olan ədəbi, mədəni dilimiz həmişə belə olmamışdır. Bu dil, müstəqil Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən böyük sərvətidir.

Mahirə xanım çox doğru və dəqiq qeyd edir ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin vahid ümumi məqsədə yönələn fəaliyyəti çoxsahəlidir və həmin sahələrdən birinin, Azərbaycanda elmin və təhsilin, ədəbiyyat və mədəniyyət mühitinin inkişafında böyük dövlət adamının oynadığı rolun, bu istiqamətdə müəyyənləşdirdiyi siyasətin araşdırılmasına yönələn yeni kitabların yaranması zəruridir. Bu cəhətdən istedadlı alim, şairə, tədqiqatçı Mahirə xanım Hüseynovanın təqdim etdiyi kitab Ümummilli liderimiz Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi birinci dövrün araşdırılması işində yanaşma üsuluna görə fərqlənir. Kitabda ulu öndərin respublikamıza rəhbərlik etdiyi birinci mərhələ (1969-1982-ci illər)

Dünyanın super dövlətlərindən biri olan SSRİ-nin ali siyasi rəhbərliyində olduğu vaxtlar və ondan sonrakı zamanlar, 1993-cü ilin iyun ayına qədər olan müddətdə onun fəaliyyətində elm və təhsil, Azərbaycan dilinin qorunub inkişaf etdirilməsi, ədəbiyyatımıza və düşüncə adamlarına qayğı ilə dolu münasibət faktlarla təqdim olunur.

Professor Mahirə Hüseynova kitabda ümummilli liderin birinci dəfə Azərbaycanın siyasi hakimiyyətinə gəldiyi ərəfədə ölkədə mövcud olan ictimai-siyasi vəziyyətin dolğun mənzərəsini yaratmaqla Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətlərinin miqyasını və əhəmiyyətini təqdim edərək, böyük siyasətçi və dövlət adamının adı ilə bağlı Azərbaycançılıq strategiyasının incəliklərini göstərə bilir. Müəllif haqlı olaraq o qənaətə gəlir ki, Heydər Əliyevin birbaşa təşəbbüsü ilə o zamankı SSRİ-nin Moskva, Sankt- Peterburq, Kiyev, Odessa, Kazan, Minsk digər şəhərlərində fəaliyyət göstərən 151 ali məktəbə təhsil almaq üçün göndərilən gənclərin yüksək ixtisaslı kadrlar kimi vətənə qayıtması ümummilli liderin Azərbaycanın gələcəyi ilə bağlı planlarından xəbər verirdi. Danılmaz faktdır ki, 1969-1982-ci illərdə SSRİ-nin qabaqcıl ali təhsil müəssisələrində təhsil almış 15 mindən artıq hazırlıqlı mütəxəssislər kimi respublikamıza qayıdaraq güclü kadr potensialı şərtləndirilmişdir.

Onu da dəqiq qeyd etmək həqiqətdir ki, Mahirə xanım Hüseynovanın kitablarında ümummilli liderimiz Azərbaycan gəncliyi üçün örnək və nümunə olan xarakterik xüsusiyyətlərinin qabarıq şəkildə yer alması qətiyyənlə təsadüfi hesab oluna bilməz.

Kitabda Heydər Əliyevin Azərbaycan dili ilə bağlı strategiyasının uzunmüddətli bir zaman üçün hesablandığı, dövlət hesabı səviyyəsinə qaldırılaraq həmişə aktuallığını saxladığı qeyd olunur. Kitabda Heydər Əliyevin Azərbaycan Sovet Respublikası Xalq Komissarları Sovetinin ilk sədri, görkəmli nasir və dramaturq Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanovun adının əbədləşdirilməsi istiqamətində gördüyü işlərə xüsusi iş veribdir.

Azərbaycan ilk kommunistlərdən biri olan xalqın nicat və xoşbəxtlik yolunu sosializmdə görən doktor Nəriman Nərimanov hələ Xalq Komissarları Sovetinin sədri olarkən Bakıda yüksək partiya və hökumət vəzifələrində çalışan erməni kimi millətlərinin və onların təsiri altındakı digər millətlərin nümayəndələrinin (təəssüf ki, onların arasında azərbaycanlılarda az deyildi) qərəzli hücumuna məruz qaldı. Ona qarşı olan hücumlar elə bir həddə çatdı ki, nəhayət, onu şəxsən tanıyan Vladimir İliç Lenin çıxış yolu olaraq doktor Nərimanovu Moskvaya aparmalı oldu. Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin dörd sədrindən biri olan Nəriman Nərimanov burada da kommunist partiyasının baş katibi olan, ədavətlər və çəkişmələr içində hakimiyyətini genişləndirməklə bərabər, dərinləşdirməyi də hədəfinə çevirdi. 54 yaşında həyatdan gedən, Kreml divarları yanında dəfn edilməyə layiq görülən Nəriman Nərimanovun fiziki ömrü Stalin reprerssiyasının təzyiq qurbanına çevrildi və "millətçi" damğası vurularaq adının çəkilməsi yasaqlandı. İllər sonra Stalinin ölümünə, repressiya qurbanlarının reabilitasiya olunmalarına baxmayaraq, Nərimanın adı üzərindən pərdə

qaldırılmışdı. Nəhayət, 1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilməsindən 5-6 ay sonra, Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində o, xalqının maariflənməsi yolunda sonuncu imkanlarını belə əsirgəməyən böyük maarifçi dövlət xadiminin müdafiəsinə qalxdı. Heydər Əliyev vaxtilə Nəriman Nərimanova atılan böhtan və iftiraların əsassızlığını ortaya qoyaraq, Kremlin o zamankı ideoloqlarını, həmçinin Siyasi Büronun rəhbərliyini Nərimanovun haqsız yerə təqib olunduğuna inandıra bildi. Ümummili liderin Kremlin müqavimətini qırmağı iki il vaxt aparsa da uğurlu nəticələndi və Azərbaycan xalqının böyük oğlu Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi vaxtında, 1970-ci ildə deyil, iki il sonra 1972-ci ilin iyununda keçirildi. Bu, Heydər Əliyevin təkcə N.Nərimanovun bədxahları üzündən deyil, bədxahların söykəndiyi şəhər üzərindəki möhtəşəm qələbəsi olmaqla bərabər, ədalətin çaldığı zəfər idi. Bakıda görkəmli yazıçı və dövlət xadiminin anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə keçirilən təntənəli tədbirdə məruzə edən ümummili lider onun Azərbaycan xalqının və Azərbaycanın tarixindəki böyük xidmətlərini qeyd etməklə yanaşı, bir daha həqiqətin tez və ya gec qələbə çalacağına inandığını təkrar-təkrar yada saldı. Onun şəhərin ən mötəbər və hündür yerində heykəlinin ucaldılması Heydər Əliyevin heykəlin açılışında söylədiyi nitqi ilə xalq qarşısında xidmətləri olan hər kəsin layiq olduğu qiyməti almasına haqq olduğunu dilə gətirir və Nəriman Nərimanovun qısa, lakin şərəfli yolunu yada salırdı: “Nəriman Nərimanov maarifçi demokratdan mətin bolşevik kimi çətin və keşməkeşli yol keçmişdir. Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov siyasi rəhbər və təkilatçı kimi bütün bacarığını, qəlbinin bütün alovuna xalqın xidmətinə vermişdir. Bundan sonra 1979-cu ildə SSRİ-nin banisi Vladimir İliç Leninin vətəni olan Ulyanovsk şəhərində onun böyük abidəsinin ucaldılmasını təmin etdi, daha sonra isə Həştərxan şəhərində Nəriman Nərimanovun adını daşıyan böyük bir meydanın qurulmasında yaxından iştirak etdi.

Mahirə Hüseynovanın “Missiya” kitabında yer alan bu cür epizodlar çoxdur və həmin epizodların hər biri öz oxucusundan Heydər Əliyev üçün milli maraqların nə qədər önəmli olduğunu göstərir.

Mahirə Hüseynovanın təqdim etdiyi kitabın vahid süjet xətti var və bu süjet xəttinin baş qəhrəmanı ümummili liderimiz Heydər Əliyevdir. Kitabda Heydər Əliyev görkəmli siyasətçi, böyük dövlət xadimi olmaqla yanaşı, həm də istənilən situasiyada belə, xalqına xidmət etməyin nümunəsi olsada bir insan kimi təqdim edir. 1990-cu il yanvarın 20-nə keçən gecə şəxsən Mixail Qarbaçovun Bakı şəhərinə qoşun yeritməsini, şəhərdə baş vermiş ağır cinayətdə Qarbaçov başda olmaqla SSRİ rəhbərliyinin məsuliyyət daşdığını bəyan etdi. Yeri gəlmişkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin də iştirak etdiyi o an Heydər Əliyevin yenidən aktiv siyasətə qayıtmasının başlanğıcı oldu.

Mahirə Hüseynova ancaq Heydər Əliyevin deyil, ümumilikdə Azərbaycan xalqının həyatında tələyüklü rol oynayan həmin məqamları orijinal yanaşma tərzilə şərh edir, apardığı təhlilləri ilə diqqət çəkir.

Bu gün Azərbaycanda birmənalı qəbul olunan tarixi gerçəkliklər sırasında dayanan faktlardan bir də ümummilli liderimizin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətdə olduğu birinci dövərdə onun doğma dilimizə, həmin dildə yaranan ədəbiyyatımıza xüsusi qayğısıdır. Heydər Əliyev böyük dövlət adamı olaraq dilin inkişafını şərtləndirən amilləri bilir və həmin amillərin bərqərar olması üçün maksimum imkanlardan yararlanmağa çalışırdı. Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və SSRİ-nin ali siyasi rəhbərliyini inandırması nəticəsində Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit olması haqqında müddəə Azərbaycan 1978-ci il Konstitusiyasında öz əksini tapdı. Beləliklə, ilk dəfə olaraq Konstitusiyanın 73-cü maddəsində göstərilirdi: “Azərbaycan dövlət dili Azərbaycan dilidir”.

1969-1982-ci illərdə Azərbaycan inkişaf tarixinin dinamikası belə bir faktı təsdiq edir ki, Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlməsində sonrakı dövr, əslində respublikamızın müstəqil dövlət quruculuğunda aparıcı yol olmuşdur.

Mahirə xanım doğru olaraq qeyd edir ki, tarixin yetirdiyi görkəmli şəxsiyyətlərindən olan Heydər Əliyevin parlaq siyasi, zəkası sayəsində iki əsrin və iki minilliyin qovuşduğu Azərbaycan öz milli-mənəvi dəyərlərini qoruyaraq, üçüncü minilliyə inamla qədəm qoymuşdur. Professor Mahirə Hüseynova “Missiya” kitabında Ulu Öndərin fəaliyyətini dəqiq araşdıraraq, onun noyabr və ictimai fəaliyyətini tədqiq etmiş və dəqiq nəticələr əldə etmişdir.

Ədəbiyyatı

1. Mahirə Hüseynova “Missiya” Bakı-2019
2. Nizami Cəfərov. Azərbaycanşünaslıqdan türkşünaslığa Bakı, Elm və təhsil-2025
3. Vaqif İsmayılov. Afad Qurbanov və Azərbaycan əlifbası – Bakı, 2019
4. Heydər Əliyev və Azərbaycan təhsilinin inkişafı, Bakı, 1997

**POETIC-LINGUISTIC FEATURES OF VERBS IN THE WORK OF MAHIRA
NAGHIGIZI**

**MAHIRƏ NAĞIQIZI YARADICILIĞINDA FEİLLƏRİN POETİK-LİNGVİSTİK
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Həmzə Qənbər oğlu Əliyev

dosent

ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının

müdiri

ORCID: 0000-0003-2344-8388

Annotasiya

Poeziya qrammatikanın, stilistikanın qayda qanunları ilə formalaşmış söz və ifadələrin nizamili düzlüyü, ahəngdar ifadəsidir. Qrammatikasız poeziya solğun görünür, millikdən uzaqlaşır. Ən dərin məzmunlu poetik nümunəni qrammatik qaydalardan kənarda təsəvvür etmək mümkün deyil. Poetik nümunələr eyni zamanda qrammatik qaydaların təzahür formasıdır. Dilin daxili qanunları poeziyanın sehrli işığında daha aydın duyulur. Bu mənada həyat hadisələrinin obrazlı təfəkkürün materialına çevirmək, Azərbaycan dilinin zəngin qrammatik xüsusiyyətlərini poetik müstəviyə gətirmək Mahirə Nağıqızı qələminin qüdrətindən xəbər verir.

Müasir Azərbaycan poeziyasının ən məhsuldar şairlərindən olan professor Mahirə Nağıqızının nəzm əsərləri bütün parametrləri ilə Azərbaycan poeziyasının dəyərli nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Onun yaradıcılığının dəyəri həm də onunla müəyyən edilməlidir ki, qələmə aldığı əsərlər müasir Azərbaycan ədəbi dilinin əsas qaynaqlarından biridir. Azərbaycan ədəbi dilinin elə bir qrammatik kateqoriyası yoxdur ki, Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında əks olunmasın. O, lirik yaradıcılığında ənənəvi poetik formulları müasir müstəvidə təqdim edir, yeni mənə, fərqli məzmun yaradır. Şübhəsiz ki, poeziyanın ifadə aləti sözdür, söz qrammatik qaydalara tabe olmadan yaşaya bilməz. Sözü qrammatik təzahürü, daxili təlatümlər, milli düşüncə, aydın fikir və fitri istedadla birləşəndə əsl sənət əsəri yaranır. Böyük söz ustası Məhəmməd Füzuli yazırdı ki, elmsiz şeir bünövrəsiz divar, bünövrəsiz divar isə, etibarsız olur. Mahirə Nağıqızı poeziyası Azərbaycan dilinin qrammatik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməklə, qrammatik qayda qanunlara tabe olmaqla, elmə söykənən bir poeziya olduğunu isbat edir. Müasir Azərbaycan dilində gedən proseslər poeziya dilində, o cümlədən Mahirə Nağıqızı poeziyasında da müşahidə edilir. Bu fikir ana dilimizin bütün qrammatik-morfoloji xüsusiyyətlərinə, üslubi imkanlarına, həmçinin feillərin poetik lingvistik səciyyəsinə də aiddir.

Açar sözlər: feil, poetik mətn, qrammatik xüsusiyyətlər, obrazlılıq, qrammatik kateqoriya

Abstract:

Poetry is a regular arrangement of words and expressions formed by the rules of grammar and stylistics, a harmonious expression. Poetry without grammar looks pale, moves away from nationality. It is impossible to imagine a poetic example with the deepest content outside of grammatical rules. Poetic examples are also a form of manifestation of grammatical rules. The internal laws of the language are more clearly felt in the magical light of poetry. In this sense,

turning life events into material for figurative thinking, bringing the rich grammatical features of the Azerbaijani language to a poetic level, speaks of the power of Mahira Naghigizi's pen.

The poetry of Professor Mahira Naghigizi, one of the most prolific poets of modern Azerbaijani poetry, should be evaluated as one of the valuable examples of Azerbaijani poetry in all its parameters. The value of her work should also be determined by the fact that the works she wrote are one of the main sources of the modern Azerbaijani literary language. There is no grammatical category of the Azerbaijani literary language that is not reflected in the work of Mahira Naghigizi. In her lyrical work, she presents traditional poetic formulas in a modern context, creates a new meaning and a different content. Undoubtedly, the tool of expression of poetry is the word, and the word cannot live without obeying grammatical rules. When the grammatical manifestation of the word is combined with internal turmoil, national thought, clear thinking and innate talent, a true work of art is created. The great master of words, Mahammad Fuzuli, wrote that poetry without science is like a wall without a foundation, and a wall without a foundation is unreliable. Mahira Naghigizi's poetry, reflecting the grammatical features of the Azerbaijani language, proves that it is a poetry based on science, obeying grammatical rules. The processes taking place in the modern Azerbaijani language are observed in the language of poetry, including in the poetry of Mahira Naghigizi. This idea applies to all grammatical-morphological features, stylistic possibilities of our native language, as well as to the poetic linguistic characteristics of verbs.

Key words: verb, poetic text, grammatical features, imagery, grammatical category

Аннотация:

Поэзия – это упорядоченное расположение слов и выражений, образованное правилами грамматики и стилистики, гармоничное выражение. Поэзия без грамматики выглядит бледной, отдаляется от народности. Вне грамматических правил невозможно представить себе поэтический пример, обладающий глубочайшим содержанием. Поэтические примеры также являются формой проявления грамматических правил. Внутренние законы языка ощущаются ярче всего в магическом свете поэзии. В этом смысле превращение жизненных событий в материал для образного мышления, выведение богатейших грамматических возможностей азербайджанского языка на поэтический уровень говорит о силе пера Махире Нагигизы.

Поэзию профессора Махире Нагигизы, одной из самых плодотворных поэтесс современной азербайджанской поэзии, следует оценивать как один из ценных образцов азербайджанской поэзии по всем ее параметрам. Ценность ее творчества следует определять также и тем, что написанные ею произведения являются одним из основных источников современного азербайджанского литературного языка. Нет ни одной грамматической категории азербайджанского литературного языка, которая не нашла бы отражения в творчестве Махире Нагигизы. В своем лирическом произведении она представляет традиционные поэтические формулы в современном контексте, создает новый смысл и иное содержание. Несомненно, орудием выражения поэзии является слово, а слово не может жить без подчинения грамматическим правилам. Когда грамматическое проявление слова сочетается с внутренним смятением, национальной мыслью, ясным мышлением и врожденным талантом, создается истинное произведение искусства.

Великий мастер слова Мухаммед Фузули писал, что поэзия без науки подобна стене без фундамента, а стена без фундамента ненадежна. Поэзия Махире Нагигизы, отражая грамматические особенности азербайджанского языка, доказывает, что это поэзия,

основанная на науке, подчиняющаяся грамматическим правилам. Процессы, происходящие в современном азербайджанском языке, наблюдаются и в языке поэзии, в том числе и в поэзии Махиры Нагигзы. Эта мысль касается всех грамматико-морфологических особенностей, стилистических возможностей нашего родного языка, а также поэтических языковых особенностей глаголов.

Ключевые слова: глагол, поэтический текст, грамматические особенности, образность, грамматическая категория

A SCIENTIST AND TEACHER WHO IS ALWAYS AT HER BEST

HƏMİŞƏ ZİRVƏDƏ DURAN ALİM-PEDAQOQ

Nurlana KAZIMOVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://ORCID/0000-0001-9383-567x>

Özet

Professor Mahirə Hüseynova Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin məzunu olmuş,həm də bu ali təhsil ocağının müəllimi,kafedra müdiri, dekan və hal-hazırda beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor vəzifəsində ləyaqətlə çalışır.O gözəl pedaqoq və tanınmış ictimai xadim olmaqla yanaşı ,həm də görkəmli alim,məhsuldar şairə kimi müasir Azərbaycan filologiya elmində və poeziyasında ən tanınmış imzalardan biridir.Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Vətən ,ana və sevgi mövzuları əsas xətt kimi keçir.Şairin çoxşaxəli yaradıcılığında Vətənin bütün gözəllikləri Azərbaycanın ekvivalenti anlamını ifadə edən müqəddəs bir məkan kimi simvollaşdırılır.Onun vətən sevgisi bitib tükənməyən sonsuzluğa qədər davam edən ən ali,ülvi hisslərin məcmusuna çevrilir. Vətən Mahirə xanımın ən çox sevdiyi və yüksək dəyər verdiyi mövzulardandır .Bütün şairlər,ilk növbədə ,ana adlandırdığımız Vətəni tərənnüm edən şeir yazıb.Birimiz şeirlər ilə,başqası memarlıq işi ilə,kimisi onun müdafiəsinə atılmaqla,qeyriləri Azərbaycanı dünya miqyasında tanıtmqla.Mahirə Nağıqızı da həm özünün Vətənə məhəbbəti,həm də “Qar havası var” və başqa şeirləri öz mövqeyini bildirir.

Haraya getsəm də,Vətən,ay Vətən,

Könlümdə ruhunun var,havası var.

Ayrılıqdı bilmirəm,xilffətdi bilməm,

Sənsiz hər tərəfdə qar havası var.

Köksündə dondurmaz ayazı qışın

İstisi bəsimdi bircə qarışın.

Qürbətdə küləyin ,yağan yağışın,

Səsində bir ahu-zar havası var.

Ana məhəbbətinin böyüklüyü,müqəddəsliyi Mahirə Nağıqızı yaradıcılığının əsas leytmotivinə çevrilən mövzulardandır.Bütün çətinliklərə sinə gələrək min bir əziyyətlə övlad böyüdən,qayğıkeş,mərhəmətli,cəfakəş ana obrazı ümumiləşmiş Azərbaycan qadınlarının

simvoludur. Mahirə xanım-anadır. Ananın insan həyatında nə demək olduğunu çox gözəl bilir və ailədə analıq vəzifələrini uğurla, yüksək səviyyədə yerinə yetirir. Şeirlərinin bir çoxunu analara, xüsusən özünün dünyalar qədər bağlandığı sevimli anasına həsr edib.

Mahirə xanım 2020-ci ildə işıq üzü görmüş “Onun daş nağılı” kitabına ana ilə bağlı üç şeir daxil edib. Bu şeirlər şairin anaya, anasına böyük, dərin məhəbbətinin timsalı kimi meydana gəlib. Şairin Anaya həsr etdiyi şeirlər arasında “Saçların balladası” şeiri səmimiliyi, təbiiliyi ilə diqqəti cəlb edir:

Hər dəfə başımı dızının üstə
Çəkərdi, saçımı oxşardı anam.
Bir onu, bir də ki, qulac saçıma
Dəyən nəfəsini unudammıram.

“Anama” adlanan digər şeirdə ana nikbin əhvalı-ruhiyyədədir. Həmişə belə olub, onu heç kim bu həyatdan gileyli görməyib.

Bir nəfər görmədi, səni bir nəfər,
Həyatdan gileyli, bəxtdən narazi.

Analar zəhmətə qatlaşan olurlar. Evin bütün ağırlıqları onların üzərinə düşür. Buna səhər ertə yuxudan oyanmaq, işə baslamaqla, özü də kiminsə şirin yuxusuna haram qatmamaqla nail olur:

Yadımdan çıxmaz ki, hər səhər erkən,
Elə gəzinərdin evdə yavaşdan.
Nə cür çatdırırdın, deyə bilmərəm,
O boyda işləri durub o başdan...

Görkəmli alim, pedaqoq, istedadlı şair, əməkdar müəllim Mahirə Nağıqızı 30 ildən artıqdır ki, böyük yaradıcılıq yolu keçərək ədəbi fəaliyyətinin kamillik zirvəsinə yüksəlmişdir. Azərbaycan elminin zəngin və cəsarətli ədəbiyyatımızın inkişafına dəyərli töhfələr verən Mahirə Nağızına yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Acar sözlər: Vətən, Ana, görkəmli alim, pedaqoq.

Abstract

Professor Mahira Huseynova is a graduate of the Azerbaijan State Pedagogical University, and also works with dignity as a teacher, head of the department, dean and currently vice-rector for international relations of this higher education institution. In addition to being a wonderful teacher and a well-known public figure, she is also an outstanding scientist and a prolific poetess, one of the most famous signatures in modern Azerbaijani philology and poetry. In Mahira Naghigizi's work, the themes of homeland, motherhood and love run as the main lines. In the poetess's multifaceted work, all the beauties of the homeland are symbolized as a sacred place expressing the meaning of Azerbaijan as an equivalent. Her love for her homeland becomes a set of the highest, sublime feelings that continue to infinity and never end. Homeland is one of the most beloved and significant topics for Mahira Khanum. All poets, first of all, wrote poems praising the Homeland, which we call Motherland. Some of us express our love for our homeland through poetry, others through architectural work, some through its defense, and others by promoting Azerbaijan on a global scale. Mahira Naghigizi expresses her position through her love for her homeland, as well as her poems "Snowy Weather" and others.

Wherever I go, homeland, oh Motherland,
Your spirit and air are in my heart.
I don't know if it's separation or despondency,
Without you, the air of snow is everywhere.
A cold winter that won't freeze in your chest,
A little warmth is enough.

In a foreign land, let the wind and rain fall,
A whine is heard in your voice.

The greatness and holiness of maternal love are among the main themes of Mahira Naghigizi's work. The image of a caring, compassionate, and patient mother who endures all difficulties and raises her children with a thousand hardships is a generalized symbol of Azerbaijani women. Mahira Khanum is a mother. She knows perfectly the significance of a mother in a person's life and successfully fulfills her maternal duties in the family at a high level. She dedicated many of her poems to mothers, especially her beloved mother, to whom she was the closest in the world.

Mahira Khanum included three poems about her mother in her book "Her Stone Tale," published in 2020. These poems emerged as a symbol of the poet's great, deep love for her mother. Among the poems dedicated to her mother by the poet, the poem "The Ballad of Hair" attracts attention with its sincerity and naturalness:

Every time my head lay in her lap,
Mom would hold me close
And stroke my hair.

I'll never forget the feel of her breath on my hair.

In another poem called "Mother", the mother is in an optimistic mood. She has always been like this, no one has ever seen her complaining about life.

Not a single person noticed you,

Complaining about life, dissatisfied with your fate.

Mothers are hard workers. All household chores fall on them. They achieve this by waking up early in the morning, starting work, and not disturbing anyone's sleep:

I'll never forget how every morning

You slowly walked around the house.

How did you manage to do everything

So early in the morning...

The outstanding scientist, educator, talented poet, and honored teacher Mahira Naghigizi has been on a great creative path for over 30 years, reaching the pinnacle of her literary activity. We wish Mahira Naghigizi new creative success, as she has made a valuable contribution to the development of our rich Azerbaijani science and centuries-old literature.

Keywords: Homeland, Mother, prominent scientist, teacher.

**MAHIRA HUSEYNOVA'S CREATIVITY
SUMMARY
MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN YARADICILIĞI**

**Azərbaycan Dövlər Pedaqoji Universitetinin
Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası
kafedrasının baş müəllimi**

Abdullayeva Mahirə Mölud qızı

Orkid-kod-0000-0002-6539-0201

Açar sözlər

Görkəmli alim, Qərbi Azərbaycan, şair, Azərbaycan dili, folklor.

Ключевые слова

Выдающийся ученый, Западный Азербайджан, поэт, Азербайджанский язык, фольклор.

Key worlds

Prominent scientist, Western Azerbaijan, poetess, Azerbaijani language, folklore.

X Ü L A S Ə

Məqalədə prof.Mahirə Hüseynovanın yaradıcılığı əks olunmuşdur. Onun həm elmi əsərləri, həm də bədii sahədəki yaradıcılığı, yəni şeirləri təhlilə cəlb olunmuşdur. Prof.M.Hüseynovanın elmi əsərlərindən danışarkən onun bir-çox əsərlərinin adı çəkilmiş, əhəmiyyətli cəhətləri vurğulanmış və Azərbaycan dilçiliyi üçün faydalı olduğu göstərilmişdir.

Mahirə Nağıqızının bir şairə kimi də fəaliyyətindən söz açılmış, yaradıcılığında öndə duran şeirlərindən nümunələr verilmişdir.

Prof. Mahirə Hüseynovanın el şairlərinə verdiyi dəyər, qiymət və hörməti onun əsərlərinin vasitəsilə çatdırmağa çalışılmışdır. Anaya olan məhəbbətini isə xüsusilə vurğulayaraq, bu mövzudakı şeirlərindən nümunələr verilmişdir.

Mahirə Nağıqızının bir istedadlı şairə kimi “Qızıl qələm” mükafatına da layiq görülməsi məqalədə öz əksini tapır, həmçinin müxtəlif illərdə layiq görüldüyü adlar və təltif olunduğu medalların da adı çəkilmişdir.

Prof.Mahirə xanımın bütün yaradıcılığını bu kiçik məqalədə əks etdirmək mümkün olmasa da, daha vacib məqamlar işıqlandırılmış, eyni zamanda onun gözəl insani xüsusiyyətləri tərənnüm edilmiş, kollektivin fəxri olması faktı da qeyd olunmuş və belə bir insanla eyni müəssisədə çalışmağın qürurverici olduğu vurğulanmışdır.

Творчество Махиры Гусейновой РЕЗЮМЕ

В статье отражено творчество профессора Махиры Гусейновой. Анализируется ее научная и художественная деятельность, а также стихотворения.

А также в статье при обсуждении научных трудов Махиры Гусейновой выделяются основные особенности многих ее трудов, подчеркивается их значимость, выдвигается на первый план их польза для азербайджанского языкознания.

В статье рассматривается деятельность Махиры Накикызы как поэта и приводятся примеры ее выдающихся стихотворений.

Свидетельствует тот факт что, Махира Накикызы была удостоена премии «Золотое перо» лал талантливая поэтесса, ф также упоминается звания и медали, которыми она была награждена в разные годы.

Хотя в этом маленьком статье невозможно отразить все творчество Махиры ханум, но были выделены наиболее важные аспекты, дана высокая оценка ее замечательным человеческим качествам, отмечена гордость коллектива и подчеркнута, что работаем в одном учреждении с таким человеком.

The article reflects the creativity of prof.Mahira Huseynova. Her creativity in both scientific and artistic fields, as well as her poems, are analyzed. When discussing the scientific works of prof.M.Huseynova, the main features of many of her works are highlighted, their significance is emphasized, and their usefulness for Azerbaijani linguistics is emphasized.

The activities of Mahira Naqizizi, among others, were discussed, and examples of her poems, which are also prominent in her creativity, were given. We also tried to convey the value, appreciation and respect that prof.Mahira Huseynova gave to folk poets through her works.

We have especially emphasized her love for her mother, and have given examples of several lines of her poems about her mother. The fact that Mahira Naqizizi was awarded the “Golden Pen” award as a talented poet is also reflected in the article, and the titles and medals she was awarded in various years are also mentioned.

Although it is not possible to reflect all of Mahira khanum's creativity in this short article, its important aspects have been highlighted, and at the same time, her beautiful human qualities have been praised, the fact that there is a pride of the collective has been noted, and it has been emphasized that it is an honor to work in the same enterprise with such a person.

GİRİŞ

Prof.Mahirə Hüseynova vətəninə, xalqına, millətinə, dövlətinə, milli söykökünə bağlı vətəndaş olmaqla yanaşı, ona verilən bütün vəzifələrinin də öhdəsindən layiqincə gələn bacarıqlı iş adamı, bütün kollektivin sevgisini və rəğbətini qazanmış bir insandır.

Mən 1984-cü ildə ADPU-nun Filologiya fakültəsinin “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasında laborant kimi işə başlamışam. İlk dəfə Mahirə xanımın adını görkəmli dilçi alim prof.Həsən Mirzəyevdən duydum. Kafedradakı bir-çox elm xadimləri kimi prof.H.Mirzəyevlə də tanışlığım o illərə təsadüf edir. Prof. H.Mirzəyev məndən adımlı soruşanda mən: - Mahirə -

deyə cavab verdim. Prof. H.Mirzəyev isə cavabında: - Mənim bacımın da adı Mahirədir – deyə cavab vermişdi.

Prof.H.Mirzəyev “Müasir Azərbaycan dili” kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışan zamanlarda mən “Dədə-Qorqud elmi-tədqiqat laboratoriyası”nda laborant vəzifəsində çalışırdım. O, hər zaman bizimlə görüşər, gənclərə öz tövsiyyələrini verərdi. Yadımdadır, o, bizim laboratoriyaya gələrək bizi izləyər, fəaliyyətimizdən razı qalmayanda isə bizə tövsiyyələr verərək deyər ki, çoxlu kitab oxuyun, məqalələr yazın. Prof.H.Mirzəyev deyirdi: - Hər gün bir səhifə yazın, bu bir ildə 365 səhifə edəcək. Bu sözlərdən ilhamlanaraq mən 2013-cü ildə dissertasiyama başa vurub müdafiə etdim və sonradan “Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası” kafedrasına müəllim vəzifəsinə təyin olundum.

Prof. Mahirə Hüseynova ADPU-nun Filologiya fakültəsinin “Müasir Azərbaycan dili” kafedrasında müəllim kimi iş fəaliyyətinə başladığı vaxtlarda mən onu gördüm. Sonralar həmin kafedranın müdiri, daha sonra isə Filologiya fakültəsinin dekanı vəzifəsinə yüksəldi. Hal-hazırda isə ADPU-nun prorektoru vəzifəsində çox uğurla işini davam etdirir.

Prof.Mahirə Hüseynova ilə şəxsən tanışlığım isə onun ADPU-nun Filologiya fakültəsində dekan vəzifəsində çalışdığı dövrə təsadüf edir. Elə o zaman da onun mehriban, qayğıkeş, haqqın tərəfində olan, haqsızlığa səsini çıxaran, düzə-düz, əyriyə-əyri deməkdən çəkinməyən, mərd bir insan olduğunun şahidi oldum. Hər kəs kimi mənim də həyatımda, işimdə çətinliklərim olub və elə o zaman mən Mahirə xanımın dəstəyini, mənə qayğıkeş münasibətini gördüm. Bu da onun, humanisliyinin, müdrikliyinin, uzaqgörənliyinin, hər kəsi gözəl tanıdığıнын, pisi yaxşıdan seçdiyiнын göstəricisidir. Prof.H.Mirzəyevdə olan yüksək insani keyfiyyətləri mən Mahirə xanımda da gördüm. Mərdlik, cəsarət, istedad, sözü yerində demək bacarığı, alicənablıq, uzaqgörənlik, humanislik, elmə və elmi insanlara dəyər vermək, haqlı olanın tərəfində olmaq, söz söyləmək, el şairlərinə sevgi, elm adamlarına diqqət, yardımsevərlik, savad, zəhmətsevərlik, işgüzarlıq və s. kimi keyfiyyətləri görünür ki, irsidir, yəni ki, ailədən gəlir.

Prof.M.Hüseynova həm elm sahəsində, həm də bədii söz sənətində öz sözünü deyə bilmişdir. Bu baxımdan onun həm elmi, həm bədii yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Görkəmli alim Mahirə Hüseynovanın 30-dan çox kitab və monoqrafiyası işıq üzə görmüşdür. Bundan başqa, professor M.Hüseynova tədris vəsaitləri, metodik vəsaitlər, fənn proqramları da çap etdirmişdir. Bu əsərlərdən həm müəllimlər, həm də tələbələr bəhrələnir.

Gözəl insan, görkəmli alim, istedadlı şairə, vətənpərvər ziyalı prof.Mahirə Hüseynovanın özəlliklərini saymaqla bitməz. Dəyərli pedaqoq kimi “İlin ən yaxşı müəllimi”, “Qabaqcıl təhsil işçisi” döş nişanı, bir alim kimi “İlin alimi” mükafatlarına və adlarına layiq bilinmişdir. Mahirə Nağıqızı istedadlı şairə kimi “Qızıl qələm” mükafatına da layiq görülmüşdür.

ƏSAS HİSSƏ

Prof. M.Hüseynova yaradıcılığında “Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalının aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlər” adlı monoqrafiyası önəmli yerlərdən birini tutur. Bundan başqa M.Hüseynovanın “XIX-XX əsrlər Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri” mövzusunda müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyası da məhz bu qəbildən olan əsərlərindəndir ki, burada da folklorumuzla bağlı məsələlər, söz ustalarının söylədikləri kəlamlar təhlil olunmuşdur.

Prof.M.Hüseynova xalq yaradıcılığına böyük qiymət verir, söz ustalarının yazıb-yaratdıqlarını üzə çıxarır və həm də elmi cəhətdən onları araşdıraraq təhlillər aparmışdır. Aşiq və el şairlərinə böyük dəyər verən prof.M.Hüseynova əsərlərində və sanballı tədqiqatlarında sənəti, sənətkarlığı ön plana çəkir. Bu mövzu ilə bağlı professorun “Aşiq və el şairlərinin

fonopoetikası”, “Aşiq və el şairlərinin leksikası”, “Aşiq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası”, “Aşiq və el şairlərinin üslubi sintaksisi” adlı kitablarının adını da çəkmək yerinə düşər.

“Sözün tərkibindəki səslər-nitq səsləri xüsusi tələffüz şəraitində dəyişir. Buna fizioloji akustik proseslər öz təsirini göstərir. Aşiq sözün tələffüz variantını (qənəd, övlat, qaşqın və s.) işlədir. Bu nitq üçün səciyyəvi olan variantdır” (3, s.10).

Görkəmli professorumuz Həsən Mirzəyevi özünə ustad hesab edən prof.Mahirə Hüseynova “Həsən Mirzəyev yaradıcılığında filologiya məsələləri” adlı monoqrafiyasını da yazaraq onun Azərbaycan dilçiliyinə misilsiz xidmətlərindən söz açmışdır. Bu əsərində o, bütövlükdə prof.H.Mirzəyevin yaradıcılığını təhlil edərək böyük əmək və işgüzarlıq nümayiş etdirməsi ilə yanaşı, çox sanballı bir əsər ərsəyə çıxarmışdır.

Dilçiliyimizin onomastika, dialektologiya sahələrindəki araşdırmalarını üzə çıxarmaqla prof.H.Mirzəyevin folklorşünaslığımız sahəsindəki yaradıcılığına da toxunmuşdur.

Prof. M.Hüseynovanın yaradıcılığından danışarkən prof.H.Mirzəyevə həsr etdiyi kitablarından “Alim təfəkkürünün itiliyi” və “Dərdi dərin Həsən Mirzə” əsərlərinin adını da çəkmək yerinə düşər.

Görkəmli alim prof.M.Hüseynovanın Türkiyədə çap etdirdiyi “Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami” kitabı isə, türk dünyasında Nizami Gəncəvi irsinin təbliği baxımından çox əhəmiyyətli bir əsər kimi qiymətləndirilir.

Orfoqrafiya sahəsində də öz sözünü demiş prof.M.Hüseynova “Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri” kitabında isə durğu işarələrinin işlənmə məqamlarından söhbət açmışdır. Burada durğu işarələri, onların işlənmə məqamları müasir dilçiliyin tələbləri baxımından şərh edilmişdir. Kitabda durğu işarələrinin əhəmiyyəti həm nəzəri, həm də praktik baxımdan təhlil olunmuşdur.

“Durğu işarələri intonasiya göstəriciləri kimi nitqin nizamlayıcılarıdır” (2, s. 6) - deyən professor hətta bu məsələ ilə ciddi məşğul olmuş bir alimin də, yəni mərhum professor Elbəyi Maqsudovun poetik düşüncələrini də misal gətirib, bəyəndiyini bildirmişdir:

“Durğu işarəsi yazılı nitqə
Mənanı qoruyan bir yaraqlıdır.
İstər dilçilikdə, istər məntiqdə
Onlarla işləmək çox maraqlıdır” (2, s.3).

Bu kimi əsərlərindən həm biz müəllimlər, həm də tələbələr çox yararlanırıq. Bu kitabında prof.M.Hüseynova gənc nəslin qayğısına qalaraq onların düzgün, ifadəli, səlis, təmiz həm danışa, həm də yazma bilməsi üçün əlindən gələni etmişdir.

Demək olar ki, mən məqalələrimin əksəriyyətində prof.M.Hüseynovanın elmi əsərlərinə müraciət etmişəm.

Prof. M.Hüseynovanın “Dilin elmi və estetik problemləri” adlı kitabı da nəşr olunmuşdur ki, burada da o, dilimizin aktual problemlərini üzə çıxararaq ön plana çəkmişdir.

Daha sonra “Azərbaycan dilinin yemək və içki adlarının tarixi-etimoloji lüğəti”, “Azərbaycan poeziyasında dağ obrazı” kimi əsərlərin də müəllifi olan prof.M.Hüseynova burada maraqlı məsələlərə toxunaraq onları işıqlandırmışdır.

2019-cu ildə isə prof.M.Hüseynova “Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin dialekt və şivələrinin müqayisəli aspektdə tədqiqi məsələləri” adlı əsərini çap etdirdi. Bu mövzu ilə bağlı daha bir əsəri “Türk dilləri dialekt və şivələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası” adlı 600 səhifədən ibarət kitabı da nəşr olunur. Hər iki kitabda dialekt və şivələrin qarşılıqlı inteqrasiyası və türk dillərinin ortaqlar, nöqtələri, yaxınlığı vurğulanır.

Prof. M.Hüseynovanın yaradıcılığı bitməz bir ümmandır. Onun bir şair kimi yaradıcılığı da çoxşaxəli və rəngarəngdir. Hər mövzuda yazdığı şeirlərinin bir-neçəsinə mahnı da bəstələnmişdir. O, ürəyindən axıb gələn hisslərini, duyğularını, arzu və istəklərini, etirazını,

sevgi və məhəbbətini çox məharətlə şeirlərində verə bilmişdir. “Sənsən”, “Yığram”, “Salam olsun” və s. kimi şeirlərində vətəninə, torpağına, elinə bağlı bir insan olduğunu açıq-aydın göstərmişdir.

“Söz var su kimidir, lətafətilə, şırıltısı ilə axıb insanı özünə məftun edir, söz var daş kimidir, daş, qaya ağırlığı var, mənasını, hikmətini anlamaq ağırlığı ilə üzləşirsən. Müasir ədəbi prosesdə öz qələmi və imzası ilə tanınmış Mahirə Nağıqızı-Hüseynovanın şeiriyyəti də məhz belədir: bəzən su kimi lətafətli, axıcı, bəzən də daş kimi ağır, yüklü” (5, s.6).

“Ufacıq-ufacıq”, “Birdi”, “Dağların”, “Qayada bitən çiçək” kimi əsərləri Azərbaycan, Ulduz, Qobustan, Yazarlar, Литературный Азербайджан və s. jurnallarda çap olunmuşdur.

Kimdi görən bu dünyanın
Sonuna qurbanın olum
Tanrı qisməttək geydirər
Donunu, qurbanın olum (6, “Qurbanın olum” şeiri, Yazarlar jurnalı).

Qayada bitən çiçək
Qədrini kim biləcək?
Yüz baxanın olacaq,
Bəs səni kim dərəcək? (6, “Qayada bitən çiçək” şeiri. Yazarlar jurnalı).

“Şəhidlər” adlı şeirində isə Mahirə Nağıqızı millətinin düşdüyü bəlaları əks etdirərək, ürək yangısı ilə vətən yolunda qanından-canından keçən igidlərimizi, övladlarımızı əks etdirmişdir. “Şəhidlər ölməz, vətən bölünməz” süarına istinadən Mahirə Nağıqızı belə yazır:

Millətim yol gəlir neçə min ildir,
Yolunu-izini çəkər şəhidlər.
Yerdə aslan kimi durar marıqda,
Göydə şahin kimi səkər şəhidlər.

Analar ər doğar, oğul böyüdür,
Hər oğul dünyası – nağıl, böyüdür.
Yurdunu sevrələr analar qədr,
Düşmənin qəddini bükər şəhidlər (6, Yazarlar jurnalı “Şəhidlər” şeiri).

Şəhid analarının ağrı-acısına yanan Mahirə xanım ürək yangısını şeirlərinin vasitəsi ilə çatdırı bilmişdir. Özü də gözəl ana olduğu üçün anasını bir övlad kimi çox sevdiyi şeirlərində duyulur. Anasına olan məhəbbətini və sevgisini bu mövzuda yazdığı şeirlərinin hər kəlməsində tərənnüm etmişdir. Ana mövzusu, ana kəlamları Mahirə Nağıqızının yaradıcılığında öndə durur. Onun “Su at dalımca ana”, “Ana sevgisindən doğan nəğmələr”, “Yaşayacaq anam mənim”, “Mənim anam” və s. şeirləri buna misal ola bilər. Bu qəbildən olan “Ana kəndim Xalxalım”, “Ömrün çıraqdır sənin”, “Sözün hikməti”, “Analı dünyam” və başqa şeirlərini də məhz ana, vətən, torpaq məhəbbətindən yazmışdır.

“İndiyə qədər ədəbiyyatda anaya həsr edilən minlərlə şeirin arasında bir fərqli fikir nümayiş etdirmək çox da asan olmayıb, heç deyil də. Nə qədər desən, ədəbiyyatımızda ana mövzusunda yazılmış bir-birindən gözəl, maraqlı əsərlər vardır. Amma Mahirə Nağıqızının yaradıcılığına bilxassə sevgim və rəğbətım məhz onun minlərlə ana şeiri arasında fərqliliyini və özünəməxsusluğunu göstərən “Onun daş nağılı” şeirindən boy atıb”(5, s.6).

“Atamla yanaşı daş qaldırırdı,

Deyərdi bu daşlar ocaq daşdı.
Bezmədi, qəlbində nə gücü vardı,
Anam sinəsində ocaq daşdı” (5, s.6).
Şeirlərində ana, vətən sevgisi, torpağına bağlılıq hiss olunan şairə özünəməxsus boyalarla, çox məharətlə hisslərini tərənnüm etmişdir.

Bundan başqa Mahirə Nağıqızının “Haqqa çağırən səs”, “Bayatılar”, “Bayatılar və üç şeir”, “Ruhuna beşiksə, tanı Vətəndir”, “Salam olsun”, “Onun daş nağılı” adlı şeir kitabları rəğbətlə qarşılanmışdır.

Bir şair kimi Mahirə Nağıqızının poetik düşüncələri dərin mənaya malik olmaqla yanaşı, bəzən kövrək, bəzən də sərt ola bilər. Bu isə Mahirə Nağıqızının istedadından xəbər verir. Şeirlərində verdiyi hisslər o qədər mənalıdır ki, nəğməkar şairənin yazdığı əsərlərinə bəstəkarlar mahnılar yazmışlar və müğənnilər də sevə-sevə onları oxuyurlar.

“Biz millətin varlığı, kimliyi, keçdiyi şərəfli tarixi yolu digər mənəvi dəyərlərlə yanaşı, həm də onun ana dilinin saflığında, duruluğunda və çoxçalarlığında ehtiva olunur. Mahirə Nağıqızının yaradıcılığına ana dilinə həsr etdiyi poetik nümunələr də xüsusi yer tutur: “Orxonlardan üzü bəri yazın qalıb, // Altaylardan Balkanlara izin qalıb”, - deyən şair Azərbaycan dilinin minilliklər boyu çox çətinliklərdən keçərək cıllanıb zəfər səlnaməsinin bu dildə yazılmasını böyük qürur hissilə xatırladır” (1, s.19).

NƏTİCƏ

Görkəmli alim, istedadlı şairə Mahirə Nağı qızı Hüseynova ömrünün çox hissəsini yazıb-yaratmağa həsr etmişdir. Ona görə də bu kiçik məqalədə Mahirə xanımın bütün yaradıcılığını, nailiyyətlərini və keyfiyyətlərini sığdıra bilmək mümkün deyil.

Mahirə xanımın nəşr olunmuş “Ümummilli Liderimizin natiqlik məharəti” adlı kitabı onun liderimizə, Ulu Öndərimizə məhəbbətindən irəli gəlir.

“Professorun çapdan çıxmış “Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf konsepsiyası” adlı sanballı monoqrafiyası da Heydər Əliyevşünaslığa sanballı töhfədir. Mahirə Hüseynovanın dahi şəxsiyyət və böyük rəhbər Heydər Əliyev haqqında qəlbindən qopan, elmi cəhətdən əsaslandırılmış alim sözüdür” (4, s. 18).

Prof. Mahirə Hüseynova “Missiya” adlı monoqrafiyası ilə də görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafındakı misilsiz xidmətlərini vurğulamışdır.

Mahirə xanım bütün bu fəaliyyətləri ilə yanaşı “Meh” adlı ədəbi dərnəyin yaradıcısı və rəhbəri olmuş, həmçinin, bir çox elmi jurnalların təsisçisi və baş redaktorudur. Bundan başqa Mahirə xanım AAK-ın filologiya və pedaqogika üzrə ekspert şurasının sədri, bir neçə beynəlxalq mükafatlar laureatıdır.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında öz ruhu, yazı manerası ilə seçilən Mahirə Nağıqızı həm alim kimi, həm də şair kimi özünəməxsus şeirləri ilə, gördüyü işləri, əməlləri ilə bütün kollektivin məhəbbətini qazanmışdır. Hər-hansı bir çətinliyimiz, yaxud, müəyyən bir dəstəyə ehtiyacımız olduğunda Mahirə xanım öz yardım əlini hər zaman bizə uzatmışdır.

Mahirə xanımın adaşı olduğum üçün qürur hissi keçirirəm, öz adımla onu tanıdıqca daha çox sevdim.

Görkəmli alim, gözəl ana, qabaqcıl pedaqoq, istedadlı şair, əməkdar müəllim Mahirə xanım, biz sizi çox sevirik və sizinlə fəxr edirik. Nə yaxşı ki, sizi tanıdıq və bərabər eyni müəssisədə çalışmaq bizə nəsib oldu.

Mahirə xanıma göstərdiyi dəstəyə, etdiyi hörmətə görə çox saq ol deyirik və ona möhkəm can saqlığı, uzun ömür, yeni-yeni layihələr, yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Əhməd Vüqar, Babayeva Gülbəniz. Ədəbiyyat qəzeti, 2022-ci il, 12 fevral, s. 19.
2. Hüseynova Mahirə. Müasir Azərbaycan dilində ğunktuasiya məsələləri. Bakı, 2017,244 s.
3. Hüseynova Mahirə. “XIX, XX əsr Qərbi Azərbaycan aşığı və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyöz mahalı üzrə)” doktorluq avtoreferatı, Bakı, 2017, s.10.
4. Quliyev Əbülfəz. İki sahil qəzeti, 2023-cü il, 3 iyun, s.18.
5. Qasimov Ramiz, Zülfüyyə İsmayıl. AMEA-nın Naxçıvan bölməsinin əməkdaşları. İki sahil qəzeti, 2022, 5 noyabr, s.6.
6. “Yazarlar” jurnalı WWW USTAC.AZ və WWW BİTİK.AZ

ORFOEPİK VƏRDİŞLƏRİN FORMALAŞDIRILMASINDA FONETİK BİLİKLƏRDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Конул Мамедова

AÇAR SÖZLƏR: orfoepik vərdişlər, morfologiya, ədəbi tələffüz, dil qaydaları

İbtidai sinflərdə dil qaydaları deyil, bütövlükdə Azərbaycan dili tədris olunur. Bu, dil dərslərində onun çoxcəhətli sahələrini əhatə etmək vəzifəsini irəli sürür. Oudur ki, dil dərslərində qrammatika, orfoqrafiya, orfoepiya, leksika və s. arasında sıx əlaqə yaranır. Hər bir qrammatik mövzu keçilərkən müvafiq leksik iş aparılır, orfoqrafiya və orfoepiyaya aid konkret vəzifələr öz həllini tapır.

I sinifdə iki funksiyalı incə və qalın tələffüzlü k səsinin tədrisi çətinlik törədir. Birinci variantda (incə tələffüzdə) k səsi kitab, kəpənək, küçə, kəklik, kələm və s. sözlərdə olduğu kimi çıxış edir. İkinci variantda (qalın tələffüzdə) isə k səsi kartof, kombayn, traktor və s. sözlərdəki kimi tələffüz olunur. Ona görə də eksperimental sinflərdə müəllim k səsinin hər iki funksiyasını başa salmaq üçün öz nitqi, maqnitofon lentləri, diktorların çıxışlarının dinlənilməsi və s. üzrə şagirdlərə tələffüz nümunələri verdi. Bu zaman səhv tələffüzlə düzgün tələffüzün müqayisə edilməsinə üstünlük verildi.

II sinifdə morfologiyanın tədrisi ilə bağlı verilən məlumatlardan biri də "Tək və cəm" anlayışıdır. Bu anlayışın öyrədilməsi cəmlilik bildirən -lar, -lər şəkilçilərinin qoşulduğu sözlərin düzgün tələffüzü, yazılışı ilə üzvi surətdə əlaqədardır. Bu məqsədlə axırı d, t, n, r, z, c samitləri ilə bitən sözlərə həmin şəkilçilərin qoşulması üzrə tapşırıqlar yerinə yetirilir.

İbtidai sinif müəllimləri ədəbi tələffüz üzrə işin bütün incəliklərini bilməli, morfologiyanın tədrisi zamanı mümkün orfoepik qaydaları şagirdlərə əlaqəli şəkildə mənimsətməlidirlər, çünki dilə kompleks şəkildə yiyələnmək lazımdır. Hər bir orfoepik qayda şagirdlərə izah olunmalı, müəllimin düzgün tələffüz nümunəsi ilə müşayiət olunmalıdır.

Orfoepik qaydalar da orfoqrafik qaydaların qurulduğu didaktik əsasda qurulur. Qayda qısa, aydın, uşaqların yaş xüsusiyyətinə uyğun olmalı, rəngarəng misallar və illüstrasiyalarla müşayiət olunmalıdır.

İbtidai sinflərdə ayrı-ayrı qaydaların izahı zamanı transkripsiyadan istifadə etmək məsləhət görülmür. Sözləri orfoqrafik şəkildə yazmaq, lazımi hərfi və ya morfemi ayırmaq mümkündür. İbtidai sinflərdə ədəbi tələffüz normaları öyrənilərkən, əsasən, saitlərin tələffüzü, samitlərin tələffüzü və ayrı-ayrı qrammatik formaların tələffüzü üzərində dayanmaq mümkündür. İbtidai sinflərdə hansı qaydalar üzərində nəzəri məlumatın verilməsi konkret olaraq işlənilməyib. Rəngarəng orfoepik qaydalar içərisindən şagirdlərin gücünə, bilik və yaş xüsusiyyətlərinə müvafiq olanları seçmək lazımdır.

İbtidai sinflərdə Azərbaycan dili, o cümlədən morfologiyanın tədrisi qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də şagirdlərə düzgün orfoepik vərdişlər aşılamaq, onların şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. İbtidai sinif müəllimi bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün həm didaktikanın müəyyən etdiyi metodik yollardan, həm də fəal təlim priyomlarından istifadə etməlidir. Bunları aşağıdakı kimi göstərmək olar:

1. Morfoloji təhlil.
2. Ədəbi tələffüz üzrə cədvəllər.
3. Orfoepik çalışmalar.
4. İKT-dən istifadə

Tək-tək misalların, epizodik çalışmaların köməyi ilə həmin qaydaların əhatə etdiyi sözlərin düzgün tələffüzünü öyrətmək çətinidir. Belə bir vəziyyətdə məktəbli yalnız yaddaşa, tək-tək sözlərin yadda saxlanılmasına istinad etməli olur. Müəllim şagirdlərdə düzgün orfoepik vərdişlər yaratmaq üçün Azərbaycan dili orfoepiyasının prinsiplərini dərinlən bilməli, digər tərəfdən isə dərslə orfoepiyaya aid bilik, bacarıq və vərdişlərin verilməsinə nail olmaq üçün çalışmalar sistemindən, əyani vəsaitdən, tapşırıqlardan və interaktiv təlim üsullarından istifadəyə fikir verməlidir.

THE EFFECT OF CUPRESSUS SEMPERVIRENS IN COMBATING SALINE SOILS
TUZLU TOPRAKLARLA MÜCADELEDE CUPRESSUS SEMPERVIRENSİN
ETKİSİ

Engin YALMANCI¹, Cumali Güney SABUR², Nigar Gönülalan ÖZTÜRK³, Sait Murat CAN⁴, Zafer DAŞDEMİR⁵, Erdiñ OKULMUŞ⁶, Soner ÇİÇEK⁷, Mustafa Kemal KALKAN⁸, Ali Kasım BULUT⁹, Nurdane TEPEBAŞ¹⁰

¹**Dr. Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, , 0000-0001-9416-3158**

²**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar Bilimleri , , 0009-0001-7121-9179**

³**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Kimya, 0009-0005-0104-2784**

⁴**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik, ,0009-0004-1856-2033**

⁵**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, , 0000-0002-7156-0123**

⁶**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar Bilimleri, , 0000-0003-4631-9650**

⁷**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmalık , 0009-0002-1004-3090**

⁸**Öğretmen, Hatay Doğa Koleji, Ar-Ge ve Proje Yönetimi, , 0009-0008-0143-0981**

⁹**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Eğitim Programları, Üstün Yeteneklilerin Eğitimi, ,0009-0005-1387-2275**

¹⁰**Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, ,0009-0006-3611-7704**

Özet

Küresel ısınma ve iklim değişikliği sonucu topraktan bol miktarda su buharlaşmaktadır. Buharlaşma sonucu topraktaki tuzluluk miktarı artmaktadır. Tarımda verimin artmasının önündeki en büyük engel toprak tuzluluğudur. Bilim insanlarına göre 2050 yılına kadar ekilebilir alanların %50'sinin tuzluluk problemi ile karşı karşıya kalacağı tahmin edilmektedir. Temel gıdamız olan buğdayın veriminin önündeki en büyük engel artan tuzluluk problemidir.

Çalışmamızın amacı kserofit olarak bilinen servi ağacının kozalağından elde edeceğimiz bir özütün topraktaki tuzluluk problemini yeneceğini düşünerek, tuz stresi altındaki buğdayda serviden elde edilen özütün etkisini belirlemektir.

Çalışmamız bilimsel yöntem olarak deneysel desen seçilmiştir. İlk önce servi kozalaklarından özüt eldesi yapılmış, kontrol ve deney grupları kurulmuş bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Birinci grup kontrol, ikinci grup tuz kontrol ve geri kalan gruplar ise servi özütünün belirli oranlarda eklendiği deney gruplarıdır. Her petriye yirmi beşer adet buğday eklenmiş ve karanlık ortamda çimlenmeleri tamamlandıktan sonra kök ve gövdenin boy uzunlukları ölçülmüş ve sonuçlar tablo halinde sunulmuştur.

Yaptığımız deneylerin sonuçları analiz edildiğinde belirli miktarda servi özütünün tuzluluk stresi ile başa çıkmada buğdaya yardımcı olduğu sayısal olarak ispatlanmıştır. Elde ettiğimiz özüt buğdayın ürün miktarını arttırdığı için hem ülkemizin milli tarım politikasına olumlu etkileri olacak hem de küresel iklim değişikliği sonucu ilerde meydana gelebilecek olası gıda krizlerinin dünya çapında çözümü için bizlere yardımcı olacaktır.

Anahtar kelimeler: *Servi, Tuzluluk, Anti-Salt, Buğday.*

Abstract

Global warming and climate change cause a large amount of water to evaporate from the soil. This evaporation increases soil salinity. Soil salinity is the biggest obstacle to increased agricultural productivity. According to scientists, it is estimated that 50% of arable land will face salinity problems by 2050. Increasing salinity is the biggest obstacle to the yield of wheat, our staple food.

The aim of our study is to determine the effect of cypress extract on wheat under salt stress, assuming that an extract obtained from the cones of the cypress tree, known as a xerophyte, will overcome soil salinity problems.

Our study employed an experimental design as a scientific method. First, extracts were obtained from cypress cones, and control and experimental groups were established, and dependent and independent variables were determined. The first group was the control group, the second the salt control group, and the remaining groups were experimental groups to which cypress extract was added at specific rates. Twenty-five wheat stalks were added to each petri dish, and after germination in the dark, the root and shoot lengths were measured. The results are presented in a table.

Analysis of the results of our experiments demonstrated that a certain amount of cypress extract helps wheat cope with salinity stress. Because the extract we obtained increases wheat yields, it will have positive impacts on our country's national agricultural policy and will also contribute to the global solution of potential future food crises resulting from global climate change.

Keywords: *Cypress, Salinity, Anti-Salt, Wheat.*

**ADSORPTION OF NITRATE (NO_3^-) FROM WATER USING THE STEM OF
SUNFLOWER (*HELIANTHUS ANNUUS*) PLANT**
**GÜNEBAKAN (*HELIANTHUS ANNUUS*) BİTKİSİNİN GÖVDESİ İLE SULARDAN
NİTRAT (NO_3^-) ADSORPSİYONU**

Erkan ÜREY

¹Başöğretmen, Murat Kantarcı Bilim Ve Sanat Merkezi, Fen Bilimleri, TBTK-0021-2697

Özet

Son zamanlarda küresel düzeyde ve yurdumuzda insan nüfusu sürekli artmaktadır. Bu artışa paralel olarak doğanın ve suların kirliliği artmaktadır. Su kirliliğine neden olan etkenlerin başında sanayiden ve tarımsal aktivitelerden kaynaklanan kirlenmeler gelmektedir. Tarımsal üretimde kullanılan başta kimyasal gübreler olmak üzere birçok etken suların kirlenmesinde önemli bir paya sahiptir. Gübrelerin neden olduğu kirlilik içerisinde ise üzerinde en fazla durulan suların nitrat ile kirlenmesidir. Bu çalışmada farklı nedenlerle sulara kontamine olmuş , çevreye ve insan sağlığına zararlı nitratin günebakan bitkisinin gövdesini kullanarak adsorpsiyon yolu ile giderimi amaçlanmıştır. 1000 ppm' lik NO_3^- stok çözelti hazırlandı. Hazırlan stoktan $M_1.V_1=M_2.V_2$ formülü kullanılarak 0 ppm(kontrol), 25ppm , 50 ppm, 100ppm, 250 ppm ve 500 ppm'lik konsantrasyonlara sahip NO_3^- çözeltisi hazırlandı. Hazırlanan bu çözeltilerin nitrat konsantrasyonları nitrat test kiti ile kontrol edildi. Nitrat konsantrasyonları tespit edildikten sonra bu çözeltilerin içine daha önceden kurutulan günebakan bitkisinin gövdesinin içi edu lab SF- 700 marka hassas terazide 2 er gr tartılarak konuldu ve 5 gün süre ile beklendi. 5 gün sonunda beherlerimizdeki nitrat konsantrasyonları nitrat test kiti ile ölçüldü ve ilk konsantrasyonlarla karşılaştırıldı. Yapmış olduğumuz deneyler sonucunda en yüksek nitrat giderimi 25ppm, 50 ppm'lik konsantrasyonlarda yaklaşık %90 oranda olduğu görüldü. Ayrıca NO_3^- konsantrasyonu arttıkça nitrat gideriminin azaldığı tespit edildi. Böylelikle doğa dostu ve ucuz bir yöntemle doğaya ve insana zarar veren NO_3^- maddesi sulardan temizlenmiş olduğu ve NO_3^- gideriminde günebakan gövdesinin iç kısmı iyi bir adsorbent olduğu görüldü.

Anahtar kelimeler: Su Kirliliği, Adsorsiyon, Nitrat, Günebakan

Recently, the global population, as well as the population in our country, has been steadily increasing. In parallel with this growth, the pollution of nature and water resources is also on the rise. One of the major contributors to water pollution are contaminants originating from industrial and agricultural activities. Among the factors causing water pollution in agricultural production, chemical fertilizers, in particular, have a significant role. Of the pollution caused by fertilizers, the most concerning issue is the contamination of water with nitrate. This study aims to remove nitrate, which has contaminated water sources for various reasons and is harmful to both the environment and human health, through adsorption using the stem of the sunflower plant. A 1000 ppm NO_3^- stock solution was prepared. Using the formula $M_1.V_1 = M_2.V_2$, NO_3^- solutions of concentrations 0 ppm (control), 25 ppm, 50 ppm, 100 ppm, 250 ppm, and 500 ppm were prepared. The nitrate concentrations of these solutions were checked using a nitrate test kit. After determining the nitrate concentrations, 2 grams of dried sunflower stem material was added to each solution. These were weighed on an EDU Lab SF-700 brand precision scale and left for 5 days. At the end of 5 days, the nitrate concentrations in the beakers were measured using the nitrate test kit and compared with the initial concentrations. The results of the experiments showed that the highest nitrate removal occurred at 25 ppm and 50 ppm concentrations, with approximately 90% removal. Additionally, it was observed that as the NO_3^- concentration increased, the nitrate removal efficiency decreased. Thus, it was demonstrated that the sunflower stem is an effective and environmentally friendly adsorbent for removing NO_3^- from water, providing a low-cost method for purifying water and mitigating the harmful effects of NO_3^- .

Keywords: Water Pollution, Adsorption, Nitrate, Sunflower

UÇAKLARIN KARBON SALINIMININ TELAFİSİNDE AĞAÇLANDIRMA YAKLAŞIMI: KAYSERİ HAVALİMANI ÖRNEĞİ

Mahmut ÇATIK¹

¹Öğretmen, Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi, mcatik@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-1185-0291>

Özet

Karbon ayak izi, insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın en önemli göstergelerinden biridir. Fosil yakıt tüketimi ve hızlı kentleşme sonucunda artan sera gazı salınımları, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en büyük sebeplerinden biri haline gelmiştir. Bu noktada ulaşım sektörü, küresel emisyonların yaklaşık %17'sinden sorumlu olup, yalnızca havacılık ulaşımı dünya karbon salınımının %5'ini oluşturmaktadır. Havacılık faaliyetlerinin çevresel etkileri dikkate alındığında, sürdürülebilir çözümler geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu çalışmada, Kayseri Havalimanı'ndan kalkan uçakların model bazlı karbon ayak izi hesaplanmış ve çevresel zararların telafisine yönelik ağaçlandırma stratejileri önerilmiştir. Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) verileri ile havayolu şirketlerinden elde edilen istatistikler kullanılarak, uçakların iniş-kalkış ve seyir safhalarındaki CO₂ emisyonları hesaplanmıştır. Bulgulara göre, Boeing 738 modeli en fazla karbon salınımına neden olurken, Boeing 733 modeli en düşük emisyonu sahiptir. Toplamda yıllık yaklaşık 21 milyon ton CO₂ salınımı gerçekleşmekte olup, bunun telafisi için 343.793 adet ağacın dikilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, yolcuların çevresel sorumluluklarını artırmak amacıyla gönüllülük esasına dayalı bir bağış fonu önerilmektedir. Bu fon ile elde edilecek kaynaklar, havalimanı çevresinde yapılacak ağaçlandırma çalışmalarına aktarılacaktır. Böylece hem karbon dengelemesi sağlanacak hem de havayolu şirketleri ile yolcular arasında çevre bilinci geliştirilecektir.

Sonuç olarak, Kayseri Havalimanı örneğinde geliştirilen bu proje, yerel yönetimler, STK'lar ve havayolu şirketleri iş birliğiyle uygulanabilir, sürdürülebilir bir karbon dengeleme stratejisi sunmaktadır. Bu modelin Türkiye'nin farklı bölgelerine de uyarlanabilir olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Ayak İzi, Havacılık Emisyonları, Sürdürülebilirlik

THE AFFORESTATION APPROACH IN OFFSETTING AIRCRAFT CARBON EMISSIONS: THE CASE OF KAYSERİ AIRPORT

Mahmut ÇATIK¹

¹Murat Kantarcı Science and Art Center, mcatik@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0005-1185-0291>

Abstract

The carbon footprint is one of the most significant indicators of environmental damage caused by human activities. Greenhouse gas emissions, which have increased as a result of fossil fuel consumption and rapid urbanization, have become one of the leading causes of global warming and climate change. At this point, the transportation sector accounts for approximately 17% of global emissions, while aviation alone contributes about 5% of worldwide carbon emissions. Considering the environmental impacts of aviation activities, developing sustainable solutions has become inevitable.

In this study, the model-based carbon footprint of aircraft departing from **Kayseri Airport** was calculated, and afforestation strategies were proposed to compensate for the environmental damage. Using data obtained from the General Directorate of State Airports Authority (DHMI) and statistics from airline companies, CO₂ emissions during aircraft takeoff, landing, and cruising phases were calculated. According to the findings, the Boeing 738 model produced the highest level of carbon emissions, whereas the Boeing 733 model had the lowest. In total, approximately **21 million tons of CO₂** are emitted annually, and it was determined that **343,793 trees** would be required to offset these emissions. Furthermore, a voluntary donation fund is proposed to enhance passengers' environmental responsibility. The resources generated from this fund would be allocated to afforestation projects around the airport, thereby ensuring both carbon offsetting and the promotion of environmental awareness among airline companies and passengers.

In conclusion, the project developed in the case of Kayseri Airport presents an applicable and sustainable carbon offsetting strategy that can be implemented through the cooperation of local governments, NGOs, and airline companies. It is also considered that this model can be adapted to different regions of Turkey.

Keywords: Carbon Footprint, Aviation Emissions, Sustainability

"Bilim Sanat Merkezine Devam Eden Öğrencilerin Pandemi Sürecindeki Aile İlişkilerinin Hayvan Ailesi Çiz Testiyle İncelenmesi"

Baysan Banu UZUN

Sınıf Öğretmeni

Bulancak Bilim Ve Sanat Merkezi

Çalışma Alanı:Resim/Psikoloji

uzunbaysan@gmail.com

Özet

Son yıllarda dünya genelinde ve ülkemizde anne-baba eğitiminin önemi daha iyi anlaşılmaya başlanmış ve çocuklarda görülen davranış problemlerinin giderilmesinde, daha sağlıklı bir kişilik gelişiminin oluşmasında öncelikle ailelerin eğitilmesinin gerekliliği görüşünde birleşilmiştir. Eğitim kurumlarında anne-baba eğitiminin önemine dayanarak ailelerin çocuklarıyla bilinçli iletişim kurmalarını sağlayabilmeleri için ebeveynlere yönelik verilen eğitim programlarında da giderek artış görülmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2005, s. 76).Her çocuk öğrenmeye istekli olarak doğar. Ama bazı durumlarda yetişkinler kendi amaçlarını, bakış açılarını ve görülecek işlerini çocuklara zorla kabul ettirmeye çalıştıklarından çocuklardaki bu isteklilik kırılabilir. Eğitimle ilgili bazı yaklaşımlar çocukları öğrenme öncesinde var olan bilgileriyle kabul etmek yerine, onları doldurulacak boş kaplar olarak görür. Çocuklar eğitim çevrelerinde kendilerini iyi bir şekilde geliştirmek konusunda başarısız olduklarında, eğitimciler onları çalışırlar ya da çok kötüyse bazı ceza içeren eylemleri yaptırarak değişeceklerini düşünürler (Curtis ve Carter, 2008, s. 25).

972

COVID-19 salgınının pek çok alan gibi aileyi de yapı, işlev ve roller bağlamında derinden etkilediği görülmektedir. “Evde Kal” çağrısını desteklemek amacıyla hayata geçirilen uzaktan eğitim ve evden çalışma uygulamaları ailelerin gündelik yaşamlarını ciddi anlamda değişikliğe uğratmıştır. COVID-19 salgınının genel olarak aile ilişkileri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın anne-çalışan anne gibi konular üzerindeki etkilerini ve neden olduğu değişimleri anlayabilmek için elbette daha ayrıntılı ve çeşitli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.Bu bağlamda bu dönemde okul ortamından da uzak kalan çocukların aileleri ile ilişkilerini ve duygu durumlarını ,pandemi sürecinin iletişim anlamında çocuklara yansımalarını “Bir Hayvan Ailesi Çiz Testi “ ile ortaya koyabilmek için bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Pandemi,Resim Testi,İletişim

**"EXAMİNİNG THE FAMILY RELATIONSHIPS OF STUDENTS ATTENDING THE
SCİENCE AND ART CENTER DURING THE PANDEMİC WITH THE DRAW AN
ANİMAL FAMILY TEST"**

Baysan Banu UZUN

Sınıf Öğretmeni

Bulancak Bilim Ve Sanat Merkezi

Field of Study: Painting/Psychology

Abstract

In recent years, the importance of parent education has become more widely understood both globally and in our country, and there is a consensus that families should be educated first in addressing behavioral problems in children and fostering healthier personality development. Based on the importance of parent education in educational institutions, there has been a gradual increase in parental education programs designed to help families establish conscious communication with their children (Çağdaş and Seçer, 2005, p. 76). Every child is born with a desire to learn. However, in some cases, this desire can be discouraged because adults try to impose their own goals, perspectives, and tasks on children. Some approaches to education, instead of accepting children with their pre-existing knowledge, view them as empty vessels to be filled. When children fail to develop themselves effectively in educational environments, educators either work on them or, if they are doing very poorly, impose punishments, believing they will change (Curtis and Carter, 2008, p. 25).

973

The COVID-19 pandemic has profoundly impacted families, as it has many other areas, in terms of structure, function, and role. Distance learning and work-from-home practices implemented to support the "Stay at Home" call have significantly altered families' daily lives. Of course, more detailed and diverse research is needed to understand the overall impact of the COVID-19 pandemic on family relationships, gender inequality, and the changes it has caused, such as female mothers and working mothers. In this context, this study was conducted to reveal the relationships and emotional states of children who are also away from school during this period with their families, and the impact of the pandemic on children in terms of communication, using the "Draw an Animal Family Test."

Keywords: Pandemic, Picture Test, Communication

**INNOVATIVE APPROACHES IN PRACTICAL HISTORY LESSONS:
THE KÜLTEPE EXAMPLE**

**UYGULAMALI TARİH DERSLERİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR: KÜLTEPE
ÖRNEĞİ**

Tarık BAYRAKDAR¹

**Başöğretmen, Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi, Sosyal Bilimler,
ORCID: 0009-0006-3670-5098**

Özet

Tarih derslerinde öğrencilerin çoğu zaman konuları ezber yoluyla öğrenmeye yönelmesi, tarihsel bilgilerin kalıcı ve anlamlı öğrenmeye dönüşmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, öğrencilerin tarihsel olayları neden-sonuç ilişkisi içinde kavramalarını ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini engellemektedir. Bu nedenle, son yıllarda uygulamalı yöntemler ve teknolojik araçlarla desteklenen öğretim yaklaşımları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle arkeolojik alanların eğitim amaçlı kullanılması, öğrencilere soyut bilgilerin ötesinde somut deneyimler sunarak öğrenmenin kalıcılığını artırmaktadır.

Kayseri’de bulunan Kültepe-Kaniş Karum, Anadolu’nun en önemli arkeolojik alanlarından biri olarak öğrencilere tarihsel olayları doğrudan deneyimleme fırsatı vermektedir. Bu çalışmada, Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi’nde bireysel yeteneklerin gözlenmesi programı kapsamında eğitim gören 20 özel yetenekli 5. sınıf öğrencisi ile Kültepe’de uygulamalı bir tarih dersi yürütülmüştür. Uygulamanın ilk aşamasında öğrenciler, rehber eşliğinde arkeolojik alanı gezmiş, yapı kalıntılarını ve çivi yazılı tabletleri yerinde incelemiştir. Bu aşamada öğrencilerin gözlem becerilerini geliştirmeleri ve tarihsel mirasla doğrudan bağ kurmaları amaçlanmıştır.

İkinci aşamada ise öğrenciler, gezi sırasında elde ettikleri ipuçlarını kullanarak yapay zekâ destekli araçlarla Kültepe’nin eski hâlini görselleştirmiştir. Bu amaçla DALL·E ve MidJourney gibi yapay zekâ tabanlı görselleştirme araçları kullanılmıştır. DALL·E aracılığıyla öğrenciler metinsel betimlemelerden özgün görseller üretmiş, MidJourney ile ise hayal ettikleri tarihsel mekânları sanatsal yorumlarla yeniden canlandırmıştır. Hazırlanan görseller basit animasyonlara dönüştürülmüş, böylece öğrenciler geçmişini yalnızca hayal etmekle kalmamış, kendi üretimleriyle somutlaştırma fırsatı bulmuşlardır. Bu süreç, teknolojinin tarih öğretimine entegre edilmesiyle öğrencilerin hem dijital becerilerini geliştirmelerini hem de disiplinlerarası bir bakış açısı kazanmalarını sağlamıştır.

Uygulama sonrasında kullanılan gezi gözlem formları, öğrencilerin tarih dersine yönelik tutumlarında belirgin bir değişim olduğunu ortaya koymuştur. Daha önce tarih derslerini “sıkıcı” bulan öğrencilerin büyük bir kısmı, deneyim sonrasında dersleri heyecan verici ve öğretici olarak tanımlamıştır. Ayrıca öğrencilerin tarihsel empati geliştirdikleri, gözlem ve

teknoloji kullanımını birleştirerek tarihsel bilgiyi daha anlamlı bağlamlarla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir.

Sonuç olarak, Kültepe örneği üzerinden gerçekleştirilen bu uygulamalı tarih dersi, hem yerel kültürel mirası tanıma hem de teknolojiyi öğrenme sürecine entegre etme açısından güçlü bir model sunmuştur. Bu yaklaşım, tarih öğretimini pasif bilgi aktarımının ötesine taşıyarak öğrencilerin aktif katılımıyla daha kalıcı ve anlamlı öğrenme deneyimlerine imkân sağlamaktadır.

Abstract

In history courses, students often tend to learn subjects through rote memorization, which makes it difficult to transform historical knowledge into permanent and meaningful learning. This situation prevents students from understanding historical events within cause–effect relationships and from developing critical thinking skills. For this reason, teaching approaches supported by practical methods and technological tools have gained increasing importance in recent years. In particular, the use of archaeological sites for educational purposes offers students concrete experiences beyond abstract knowledge, thereby enhancing the permanence of learning.

Kültepe-Kanesh Karum, located in Kayseri, is one of the most important archaeological sites in Anatolia, providing students with the opportunity to directly experience historical events. In this study, a practical history lesson was conducted at Kültepe with 20 gifted 5th-grade students enrolled in the individual talent observation program at Murat Kantarcı Science and Art Center. In the first stage of the activity, students toured the archaeological site with a guide and examined structural remains and cuneiform tablets on-site. At this stage, it was aimed to improve students' observation skills and establish a direct connection with historical heritage.

In the second stage, students used the clues they obtained during the visit to visualize the ancient appearance of Kültepe through AI-supported tools. For this purpose, AI-based visualization tools such as DALL·E and MidJourney were employed. With DALL·E, students generated original images from textual descriptions, while with MidJourney, they reinterpreted historical spaces with artistic visualizations. The resulting visuals were transformed into simple animations, enabling students not only to imagine the past but also to concretize it through their own productions. This process integrated technology into history teaching, allowing students to enhance their digital skills and gain an interdisciplinary perspective.

Observation forms administered after the activity revealed a significant change in students' attitudes toward history lessons. Whereas many students had previously described history classes as “boring,” after the experience they considered the lessons exciting and instructive. Furthermore, it was determined that students developed historical empathy and connected historical knowledge with more meaningful contexts by combining observation with technology use.

In conclusion, this practical history lesson conducted through the Kültepe example presented a strong model both for recognizing local cultural heritage and for integrating technology into the learning process. This approach goes beyond passive knowledge transfer in history teaching, offering students the opportunity for more permanent and meaningful learning experiences through active participation.

Keywords: practical history, Kültepe, artificial intelligence, Science and Art Center (BILSEM)

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE VR DESTEKLİ KÜLTÜREL MİRAS DENEYİMİ: GÖBEKLİTEPE

Derya YEŞİLYURT¹

¹Uzman Öğretmen, Murat Kantarcı Bilim ve Sanat Merkezi, Türkçe Öğretmeni, deryayesilyurt8@gmail.com, 0009-0000-3550-2375

Özet

Kültürel mirasın eğitim süreçlerine entegrasyonu, bireylerin tarihsel bilinç ve kimlik gelişiminde kritik rol oynamaktadır. Özellikle üstün yetenekli öğrenciler, soyut düşünme, yaratıcılık ve analitik becerileri bakımından farklılaştırılmış öğrenme ortamlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda sanal gerçeklik (VR) teknolojileri, öğrencilerin mekân “yerinde deneyimleme” imkânı sunarak öğrenme sürecini daha etkili, ilgi çekici ve kalıcı hâle getirmektedir.

Bu çalışmada, insanlık tarihinin bilinen en eski tapınak kompleksi olan Göbeklitepe, VR teknolojisi aracılığıyla sınıf ortamına taşınmış ve dijital hikâye üretimiyle bütünleştirilmiştir. Araştırma, 11–13 yaş aralığında öğrenim gören 24 üstün yetenekli öğrenci ile yürütülmüştür. Uygulama sürecinde öğrenciler, Meta Quest 3 cihazları kullanılarak Göbeklitepe’nin taş sütunlarını, dairesel yapısını ve sembolik figürlerini sanal olarak deneyimlemiştir. Deneyim öncesinde uygulanan ölçme araçları öğrencilerin konuyla ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Deneyim sonrasında gerçekleştirilen yazma etkinliklerinde ise öğrencilerin anlatılarında tarihsel bağlamın daha güçlü kurulduğu, betimleme yoğunluğunun arttığı ve empati kurma eğilimlerinin belirginleştiği saptanmıştır.

Öğrenciler süreçte bir rol seçerek (ör. taş ustası, avcı, topluluk üyesi, çocuk) hikâye, günlük veya masal türünde özgün metinler üretmişlerdir. Elde edilen bulgular, VR destekli kültürel miras deneyiminin, öğrencilerin yalnızca bilişsel düzeyde bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda tarihsel mekânlarla duygusal bağ kurmalarını da sağladığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Göbeklitepe örneği üzerinden geliştirilen bu model, üstün yetenekli öğrencilerin kültürel mirasa yönelik farkındalıklarını artırmada, yazılı ifade becerilerini güçlendirmede ve empati tabanlı öğrenme deneyimleri kazandırmada etkili olmuştur. Çalışma, kültürel miras eğitiminde VR teknolojilerinin kullanımına ilişkin uygulanabilir ve genişletilebilir bir örnek sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göbeklitepe, kültürel miras, sanal gerçeklik.

VR-SUPPORTED CULTURAL HERITAGE EXPERIENCE WITH GIFTED STUDENTS: GÖBEKLİTEPE

Derya YEŞİLYURT¹

¹Expert Teacher, Murat Kantarcı Science and Art Center, Turkish Language Teacher
0009-0000-3550-2375

Abstract

The integration of cultural heritage into educational processes plays a critical role in the development of individuals' historical awareness and identity. Gifted students, in particular, require differentiated learning environments due to their advanced abstract thinking, creativity, and analytical skills. In this context, virtual reality (VR) technologies make the learning process more effective, engaging, and permanent by providing students with the opportunity to “experience the place” immersively.

In this study, Göbeklitepe, known as the world's oldest temple complex, was brought into the classroom through VR technology and integrated with digital story production. The research was conducted with 24 gifted students aged 11–13. During the implementation, students used Meta Quest 3 devices to virtually experience Göbeklitepe's stone pillars, circular structures, and symbolic figures. Pre-implementation measurement tools revealed that students' knowledge and awareness regarding the site were limited. Following the VR experience, however, students' written works demonstrated stronger historical contextualization, increased descriptive richness, and a more evident tendency toward empathy.

As part of the process, students selected a role (e.g., stone mason, hunter, community member, child) and produced original texts in the form of stories, diaries, or tales. The findings indicate that the VR-supported cultural heritage experience not only enabled students to acquire knowledge at the cognitive level but also allowed them to establish emotional connections with historical sites.

In conclusion, the model developed through the Göbeklitepe experience was effective in raising gifted students' awareness of cultural heritage, strengthening their written expression skills, and fostering empathy-based learning experiences. The study provides a practical and scalable example regarding the use of VR technologies in cultural heritage education.

Keywords: Göbeklitepe, cultural heritage education, virtual reality.

EFFECT OF GOOSE FAT ON SKIN WRINKLES
KAZ YAĞININ CİLT KIRIŞIKLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Evren Özgür ABBASOĞLU¹, Engin YALMANCI², Mustafa OTHAN³, Sait Murat CAN⁴, Cumali Güney SABUR⁵

¹Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı, 0009-0005-4089-3338

²Dr. Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Biyoloji, 0000-0001-9416-3158

³Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Psikoloji, , 0009-0003-5542-7386

⁴Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Matematik, 0009-0004-1856-2033

⁵Öğretmen, Kars Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu Bilim ve Sanat Merkezi, Bilgisayar Bilimleri, 0009-0001-7121-9179

Özet

Günümüzde kullanılmakta olan kozmetik ürünleri, içeriğinde bulunan çeşitli kimyasallardan dolayı erken yaşlanma ve kanser başta olmak üzere birçok cilt hastalığının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İnsanların maruz kaldığı kimyasal maddeler arasında kozmetik ürünler ilk sırada yer almaktadır. Bu kimyasalların sadece insana değil çevreye de zararı çok büyüktür. Özellikle raf ömürlerini uzatmak adına kullanılan kimyasal maddeler tüm kozmetik ürünlerde vardır. Bu kimyasal maddeler kozmetik ürünlerle vücuda ağız, solunum ve deri yoluyla alındığında vücuttan atılamayarak birikmekte ve toksik etkiye sebep olmaktadır. Sağlığımıza ciddi zarar verecek bu maddelere karşı kendimizi korumamız gerekiyor.

Kaz yağı yöremizde saf olarak yemeklerde ve eklem ağrılarında kullanılmakta fakat krem halinde kullanılmamaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde oldukça önem arz eden kazın özellikle kozmetik alanında kullanımı ile ilgili herhangi bir ürüne rastlanmamıştır.

Çalışmamızda, temel maddesi kaz yağı olan bir kremi elde ederek daha az kimyasala maruz kalmayı amaçlamaktayız.

Kafkas Üniversitesi Kimya Bölümünden yardım alınarak Kimya Laboratuvarında “Kaz Yağı Kremi” elde edilmiştir. Kremin uygulama sürecinde herhangi bir canlıya zarar verilmemiştir.

Kaz yağı kremi, işlenmiş sığır derisi üzerine periyodik olarak uygulanmış, sonuçlar fotoğraflanmış ve rapor haline getirilmiştir. Aradaki farkı gözler önüne sermek için 3 grup oluşturulmuş; birinci gruba sadece kaz yağı, ikinci gruba sadece vazelin uygulanmış, üçüncü grup ise kontrol grubu olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kaz Yağı, Kimya, Kozmetik, Cilt, Krem.

Abstract

Cosmetic products used today, due to the various chemicals they contain, contribute to the development of many skin diseases, particularly premature aging and cancer. Cosmetics are among the most frequently exposed chemicals to humans. These chemicals are not only harmful to humans but also to the environment. Chemicals used to extend shelf life are present in all cosmetic products. When these chemicals are ingested orally, inhaled, or skin, they accumulate and cause toxic effects. We must protect ourselves from these substances, which can seriously harm our health.

Goose fat is used pure in our region in cooking and for joint pain, but not in cream form. Goose fat, which holds significant national and international importance, has not been found in any products specifically used in cosmetics. In our study, we aim to reduce chemical exposure by creating a cream based on goose fat. "Goose Fat Cream" was produced in the Chemistry Laboratory with assistance from Kafkas University's Chemistry Department. No animals were harmed during the application of the cream.

Goose fat cream was applied periodically to treated cattle hides, and the results were photographed and reported. To illustrate the differences, three groups were formed: the first group received only goose fat, the second group received only Vaseline, and the third group served as the control group.

Key words: *Goose Fat, Chemistry, Cosmetics, Skin, Cream.*

Kremler içinde bulunan kimyasallardan korunmak amacıyla doğal, çevre ve cilt dostu bir ürün ortaya çıkarmak ve yüzyıllardır farklı amaçlarla kullanılan kaz yağından yeni bir ürün elde etmek temel amacımızdır. Bu proje, elde edilen ürünün doğal olması yönüyle kozmetik kimya alanına katkı sunacak, çevre dostu olması yönüyle de toplumsal fayda sağlayacaktır. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik gelir elde etme imkânı doğuracaktır.

Problem

- 1-) Kozmetik ürünler ile artan kanser riski arasındaki ilişkiyi gösteren birçok çalışma yapılmıştır. Bu da kozmetik ürünler içindeki kimyasal maddelere bağlanmaktadır (Ayaz, 2008).
- 2-) FDA(Amerika Gıda ve İlaç Dairesi) 2004-2017 yılları arasındaki kanser vakalarının %41'ini kozmetik ile ilgili kimyasallara bağlamaktadır.
- 3-) TRVST(Sosyal Adalet Platformu)'ye göre her yıl 120 milyar birim kozmetik ürünü çöpe gitmekte ve ürünlerin içindeki fitalatlar denilen kimyasallar çevreye dağılmaktadır. Hava kirliliğine, sera gazlarına, ozon tabakasını incelmesine, su ve toprak kirlenmesine büyük ölçüde bu kimyasallar neden olmaktadır.
- 4-)Hayvan deneylerinden elde edilen kanıtlara dayanılarak Uluslar arası Kanser Araştırmaları Ajansı ve Ulusal İş Güvenliği ve Sağlığı Enstitüsü tarafından insanlar için olası kanserojen olarak sınıflandırılan NanoTiO₂, Avrupa Birliğine bağlı bazı ülkelerce yasaklanması önerilen toksik maddelerdendir ve bu madde kozmetik sektöründe özellikle de kremlerde çokça kullanılmaktadır.
- 5-)Kozmetik ürünlerde kullanılan Ag-Nanopartiküllerin hücre içinde oksidatif stres oluşturduğu ve DNA'ya zarar vererek hücre ölümüne neden olduğu ispatlanmıştır (Awasthi ve ark. , 2013).
- 6-) Kaz yağı ile ilgili herhangi bir endüstriyel kreme rastlanmamıştır.

Hipotez

- 1-)Normal şartlarda direkt olarak sindirim yoluyla tükettiğimiz kaz yağının cilt üzerine de uygulanabilirliği, doğallığını göstermektedir. Geliştireceğimiz krem doğal bir krem olacağı için insana ve çevreye olumsuz etkileri de azalacaktır.
- 2-) Geliştireceğimiz kremin içinde insan sağlığını ve çevreyi tehdit eden herhangi bir kimyasal madde kullanılmayacaktır.
- 3-)Geliştirdiğimiz krem kozmetik sanayiinde gönül rahatlığıyla kullanılabilecek bir ürün olarak yeni seçenekler sunacaktır.
- 4-) Kaz yağının içinde herhangi bir kimyasal maddenin olmayışının kozmetiklerin insana verdiği zararları en aza indirebilir.
- 5-) Kaz yağı kremi, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik sektör olarak kozmetik arzını olumlu yönde etkileyecektir. Elde ettiğimiz ürün, farklı bir alanda da arz oluşturacağı için

kaz üretimini de olumlu yönde etkileyecektir.Bölgemizde, sofrada kaz eti kültürünün yanında aynı ürünün kozmetik sektöründe de tanıtılması sağlanarak ülkemizin katma değeri yükselecektir.

Giriş

Kozmetik; deri ve cildin bakımını sağlayan, deri üzerine uygulanan, deriyi, saç ve cildi güzelleştirmeye yarayan maddeler topluluğudur. Kozmetik ürünler çoğunlukla görünüşü güzelleştirmek, kusurları kapatmak ve hoş koku sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu ürünlerin çoğu günlük kullanılan ve uzun süre uygulandığı bölgede kalan ürünlerdir. Bir nemlendirici kremde 6000'e yakın kimyasal madde kullanılabilmektedir. Kokular, antimikrobiyal ve antioksidanlar, renklendiriciler, güneşten koruyucular gibi yüzlerce kimyasala her gün hem deri temasıyla hem de soluyarak maruz kalmaktayız (Utaş, 2003). Bu durum projemizi belirlememizde çıkış noktası olmuştur.

Artık hızla yaygınlaşan pek çok hastalığın (kanser, parkinson, alzheimer ve otoimmün hastalıklar vb.) nedenleri arasında çevre kirleticilerinin ve toksik maddelerin olduğunu bilinmektedir (Ayaz 2008). Kozmetik alanında karşımıza çıkan toksik maddeler, temas sonrası deri yoluyla emilen, inhalasyon (soluma) ve ağız yoluyla alınarak, canlılarda akut, kronik hasarlara hatta

ölüme neden olan kimyasallardır (Yılmaz, 2020). Peki, neden tamamen doğal, insan ve çevre dostu bir ürün elde edilmesin? sorusu cevap aradığımız temel soru oldu.

981

Awasthive arkadaşları, hamsterlar üzerinde yaptıkları çalışmada, kozmetik ürünlerde kullanılan Ag-Nanopartiküllerin hücre içinde oksidatif stres oluşturduğu ve bununla birlikte oluşan Reaktif Oksijentürlerinin DNA'ya zarar verdiği, bunun da apoptoza (hücre sel ölüm) yol açtığını bildirmiştir (Awasthi ve ark. , 2013). Kozmetik sektöründe sıkça başvuru alan bu kimyasal bile tek başına insan DNA'sı üzerinde tahribat yaratmaktadır.

Kozmetikte kullanılan her ürün şüphesiz kendi bağlamında değerlendirilmekte, toksisite deneyleri ve dermatolojik deneyler buna göre yapılmaktadır. Kullanılan çoğu kimyasal maddenin zararsızlığındaki en önemli etkenin oldukça düşük miktarlarda kullanılıyor olması bilinen bir gerçektir. Ancak burada belirtilen düşük miktar tek ürün üzerinden ifade edilmektedir ve zararlı etkilerin ortaya çıkması çoğunlukla kullanım süresi ve birden fazla ürünün kullanımı ve bunların etkileşimi ile ortaya çıkabilmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar göstermiştir ki kozmetik ürünlerde sık kullanılan “formaldehit, fitalat, paraben, sodyum lauril sülfat (SLS) ve sodyum lauril eter sülfat (SLES), parafin, benzofenon, etanolamin, 1,4-dioksan, fenilenediamin, rezorsinol, silikon, kömür katranı, alüminyum, kurşun, civa ve koku gibi kimyasalların sağlığa ciddi olumsuz etkileri söz konusudur (Yaşar & Akdeniz, 2020). Birçok kozmetik üründe bulunabilen fitalatların üreme ve bağışıklık sistemine verdiği zararlar bilinmektedir. Özellikle gebelik döneminde fitalat kullanımının fetüste üreme hücrelerinde anomaliye ve dolayısıyla kısırlığa kadar

uzanabilen problemlere neden olduğu bildirilmiştir (Özkan ve ark., 2009). Tablo 1’de kozmetiklerde kullanılan kimyasallar ve toksik etkileri gösterilmiştir (Stanly & Asha,2020), (Salih, 2020). Kimyasalların ne derece olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

Tablo1:*Kozmetik Ürünlerde Yer Alan Toksik Bileşenler ve Etkileri*

İÇERİK	ÜRÜN	KULLANIM AMACI	TOKSİK ETKİ
Sodyum Lauril Sülfat (SLS,SLES)	Köpüren kozmetikler	Yüzey aktif madde	Göz ve cilt tahrişi, Kanser Karaciğer hasarı
Toluen	Oje,saçboyası,	Çözücü ve renklendirici	Üreme bozukluğu, Karaciğer hasarı
Oksibenzen	Güneşkremleri	UVB koruma	Alerji, Endokrin bozucu Organ hasarı
Kurşun	Dudak kremi, ruj		Kanser,Nörotoksisite
Civa	Maskara,göz damlaları		Alerji,Beyin hasarı

982

Kaz yağı Kaz yağının şifası sadece yerelde bilinmekte; yemeklere tat katması için ve eklem ağrıları için kullanılmaktadır (Aral & Aydın, 2007).Bu durum projemizin fikir sürecinde önemli bir etken olmuştur. Kazdan elde edilen kaz yağı, kaz yemekleri başta olmak üzere diğer yemeklere de oldukça lezzet katar. Kazlar, yağlanmanın maksimum seviyede olduğu kış aylarında daha çok tüketilmektedir (Boz, 2015). Fakat bu ürün yemeklerde veya eklem ağrıları tedavisinin dışında kullanılmamaktadır.

Yapılan kazılar neticesinde kazın Antik Çağdan itibaren önemli bir ürün olduğu bilinmektedir. Eski Mısır'daki arkeolojik kazılar da gösteriyor ki kaz yetiştiriciliği MÖ yaklaşık 3 bin yıl kadar erken bir tarihe dayanmaktadır (Hugo, 1995; Buckland & Guy, 2002).Kaz üretiminde verimliliğin artırılması için teknik beceri, bilgi ve özel ekipman gereksinimine ihtiyaç vardır (Albustanlıoğlu & Güleç, 2020). Bu denli köklü geçmişi olan bu tür, bölge ekonomisi için de önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla farklı bir ürün eldesi, yeni bir imkân doğuracaktır.

Yeterli ve dengeli yağ asitleri alımı, insanlarda koroner kalp hastalığı, hipertansiyon, diyabet ve enfeksiyonel hastalıklar için risk faktörlerini azaltabilir. Ayrıca, dengeli yağ asitleri depolama süresini ve pişirme sırasında yağ asitlerinin oksidasyonu etkilediğinden etin duyusal özellikleri için önemlidir (Zhou ve ark. , 2012). Doymamış yağ asitleri sağlık için uygun olmakla birlikte doymuş yağ asitlerinden daha kolay oto-okside olduğu bildirilmiştir (Mottram, 1998). Kaz yağındaki doymamış yağ asitleri, kardiyovasküler hastalıklara karşı koruyucu etkisi

nedeniyle önemlidir (Manso ve ark. , 2009). Biz de projemizde kaz yağının bu doğal özelliğinden yola çıkıp insana ve çevreye zarar vermeyen bir krem elde etmeyi amaçlamaktayız.

Yöntem:

Bu proje, problem ve araştırma sorularına uygun olarak nicel araştırma yöntemlerinden deneysel desende planlanmıştır.

a) Kaz Yağı Elde Etme Süreci:

Kaz yağı elde etme süreci, geleneksel yöntemle bölgemize ait yerel ırk olan 10 kaz türünden alınarak yapılmıştır. Yöreyle ait kaz ırkının görseli Resim 2’de gösterilmiştir. Yağların havanın oksijeni ile temas etmesi sonucu bir veya daha çok sayıda çift bağ içeren yağ asidi kökleri hava oksijeni ile reaksiyona girer. Bu reaksiyon başka bir etkiye gereksinme olmadan zincirleme reaksiyona neden olur. Bu tür oksitlenmeye “otooksidasyon” denir ve önce peroksitler, hemen ardından da hidroperoksitler oluşur. Hidroperoksitler de stabil bileşikler olmadıklarından aldehitleri ,ketonları ve polimer türevlerini meydana getirirler. Bunlar yağın renk, koku ve lezzetini olumsuz etkilerler (Altan,2009). Bu sebeple kaz yağları hijyenik tüp şişelere doldurularak krem eldesi yapılacak süreye kadar buzdolabında muhafaza edilmiştir.

b) Krem Eldesi:

Krem yapımı için miktar 100 ml olarak belirlendi. Bunun için ise öncelikle 2 gram gliserinle, 87.1 g deiyonize su bir beherde karıştırıldı. Sonra 4 g stearyl alkol, 2 g steareth 20, 1 g likit parafin, 0.6 g sodyum poliakrilat, 1.5 g dimetikon, 0.5 g shea butter ayrı bir beherde karıştırıldı. Bu karışım manyetik karıştırıcı ısıtıcıda 50 °C’ye kadar ısıtıldı. Önceden hazırlanan gliserin ve su karışımı da ısıtıcıda homojen olana kadar ısıtıldı. Gliserinli su belirli bir miktar soğutulup diğer beherdeki karışımın üzerine yavaş yavaş eklendi. Son olarak içerisine 0.5 gram kaz yağı ve koruyuculuk özelliği kazanması için 0.8 gram E202 kodlu potasyum sorbat konuldu.

c) Kremin Uygulanma Süreci:

Kremin uygulama süreci ise hazırlamış olduğumuz zeminde, doğal sığır derisi üzerinde okulumuzda gerçekleştirilmiştir. 3 deney grubu oluşturulmuş; 1. grup kontrol, 2. grup saf vazelin, 3. grup ise kaz yağı kremi grubudur. Uygulama süreci ise 16 hafta boyunca her haftanın cumartesi günü yapılmış, her ayın sonunda ise Sterio mikroskop altında fotoğraflanmıştır. Sonuçlar, bulgular kısmında sunulmuştur. Gruplar incelenirken çatlaklar arasındaki mesafedeki değişim mikroskop içine yerleştirilen milimetrik cetvel yardımıyla ölçülmüştür. Krem uygulaması, etik kurallar çerçevesinde herhangi bir canlı üzerinde uygulanamayacağı için uygulama sığır derisi üzerinde yapılmıştır.

Proje İş-Zaman Çizelgesi

Tablo2. Proje İş-Zaman Çizelgesi

AYLAR										
İşin Tanımı	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart
Literatür Taraması	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Verilerin Toplanması ve Analizi				X	X	X	X	X		
Proje Raporu Yazımı						X	X	X	X	X

Bulgular

Resim 1 (1. Ay) ve Resim 2 (2. Ay)'da yapılan gözlem sonucunda: Uygulama yapılmayan alan, vazelin uygulanan alan ve kaz yağı kremi uygulanan alanlar arasındaki fark gözler önüne serilmiştir. Milimetrik cetvel ile yapılan mikroskop gözlemi sonucunda, uygulama yapılmayan alan ile vazelin uygulanan alan arasındaki farkın az olduğu fakat kaz yağı kremi uygulanan alandaki çatlakların 1. ayın sonunda azaldığı saptanmıştır. Ayrıca farkın daha net görülmesi için cetvel olmadan çekilen fotoğraflar da paylaşılmıştır.

984

Kontrol Grubu

Vazelin Uygulanan Alan

Kaz Yağı Uygulanan Alan

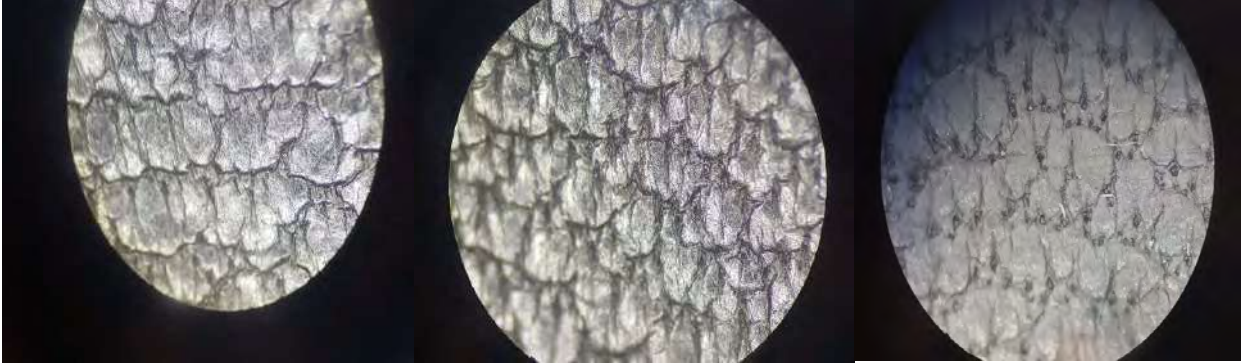

Resim 1.Deney- İzleme Süreci (1. Ay)

Kontrol Grubu
Alan

Vazelin Uygulanan Alan

Kaz Yağı Uygulanan

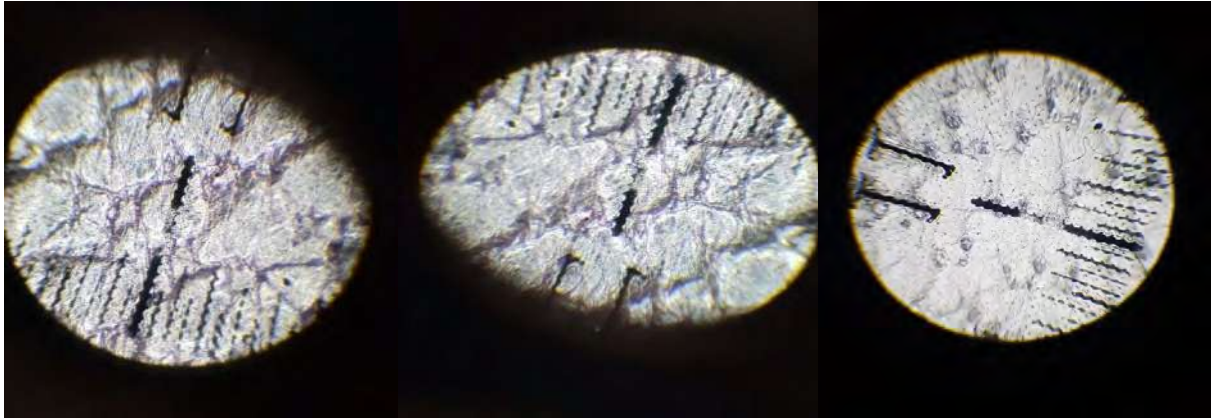
Resim 2.Deney- İzleme Süreci (2. Ay)

Resim 3 (3. Ay) ve *Resim 4* (4. Ay)'da görüldüğü üzere, kaz yağı kremi uygulanan alanda, derideki çatlakların kapandığı görülmektedir. Derinin renginin daha canlı ve pürüzsüz olduğu çıplak gözle bile görülmektedir. Milimetrik cetvel ile yapılan mikroskop gözlemi sonucunda, uygulama yapılmayan alan ile vazelin uygulanan alan arasındaki farkın halen az olduğu fakat kaz yağı kremi uygulanan alandaki çatlakların 4. ayın sonunda neredeyse tamamen kapandığı saptanmıştır.

Kontrol Grubu

Vazelin Uygulanan Alan

Kaz Yağı Uygulanan Alan

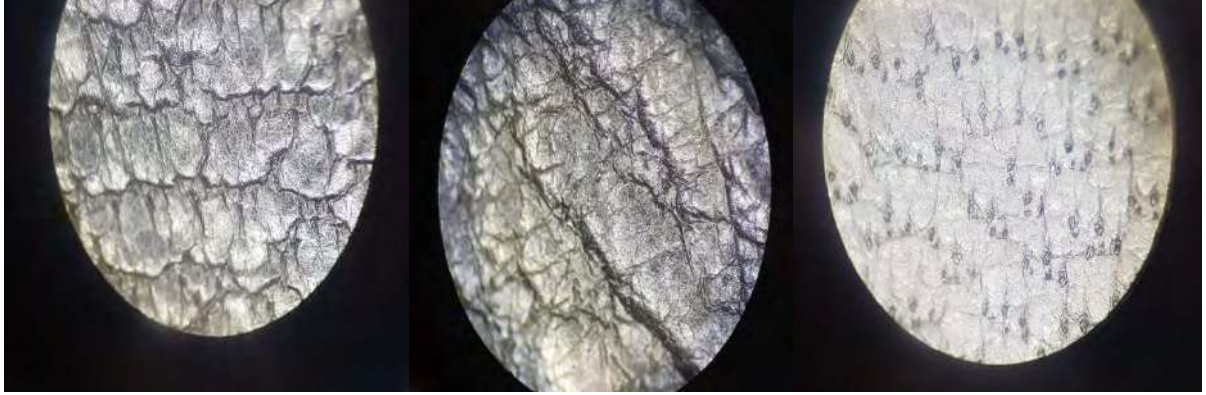

Resim 3.Deney- İzleme Süreci (3. Ay)

Kontrol Grubu

Vazelin Uygulanan Alan

Kaz Yağı Uygulanan Alan

Resim 4.Deney- İzleme Süreci (4. Ay)

1.ayda çatlak arası mesafe:

Uygulamasız Alan :1,02mm

Vazelin Uygulanan Alan : 1 mm

Kaz Yağı Kremi Uygulanan Alan: 0.8 mm

2.ayda çatlak arası mesafe:

Uygulamasız Alan :1,03mm

Vazelin Uygulanan Alan : 0,8 mm

Kaz Yağı Kremi Uygulanan Alan: 0.5 mm

3.ayda çatlak arası mesafe:

Uygulamasız Alan :1.05mm

Vazelin Uygulanan Alan : 0,8 mm

Kaz Yağı Kremi Uygulanan Alan: 0.3 mm

4.ayda çatlak arası mesafe:

Uygulamasız Alan :1.07mm

Vazelin Uygulanan Alan : 0,7 mm

Kaz Yağı Kremi Uygulanan Alan: 0.1 mm

Sonuç ve Tartışma

- 1- Cilt bakımında temel amaç cildin sağlıklı ve iyi durumda kalmasını sağlamak, mümkün olabildiğince deri yaşlanmasına bağlı olarak oluşan kırışıklıkları azaltmak veya oluşmakta olan belirtilerin oluşum hızını yavaşlatmaktır. Günümüz koşullarında cilt bakımının içine deri metabolizasyonunun uyarılması ve UV ışınlarının zararlı etkilerinden derinin korunması da girmektedir.
- 2- Kaz yağı kremi, piyasadaki ürünlere nazaran daha ekonomik bir ürün olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü kaz üretiminde, dünyada 15. sırada (TÜİK, 2021) olan ülkemizde ve Türkiye’de 1. sırada (TÜİK, 2021) olan şehrimizde kaz yağının temini ile ilgili herhangi bir problem yaşanmayacaktır.
- 3- Kaz yağı kremi uygulaması çatlakların kapanmasının yanında derinin rengini korumasını sağlamış ve parlaklık kazandırmıştır.

Öneriler

- 1- Kaz yetiştiriciliğinin ve kaz yağı üretiminin ülkemizde üretici bazında yetiştirme tekniklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- 2- Türkiye’de kaz ve kaz yağı ile ilgili bilimsel çalışmaların artırılması gerekmektedir.
- 3- Günlük yaşamda kullandığımız pek çok üründe yer alan çoğu zaman bilinçsizce maruz kaldığımız kimyasallara mecburiyetin acilen azaltılması gerekmektedir.
- 4- İlimizde Tarım İl Müdürlüğü bünyesinde ülke kazcılığı için referans nitelikte Kanatlı Hayvanlar Hastalık Teşhis Laboratuvarı veya Merkezi’nin oluşturulması ülke kazcılığına katkı sağlayacaktır.
- 5- Üniversitemizin Veteriner Fakültesi ilgili akademik çevre ile birlikte Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının çalışmalarıyla “..... **Kaz Yağı Kremi**” adıyla marka geliştirilmelidir.

Kaynaklar

Albustanlıoğlu, T., & Güleç, H. (2020). Roma İmparatorluk Dönemi Sikkelerinde Yer Alan Gastronomik Unsurlar (Gastronomic Elements in Roman Imperial Coins). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(1), 432-466.

Altan, A., Kola,O., 2009. Yağ İşleme Teknolojisi , Bizim Büro Basımevi, Sakarya.

Aral, Y., & Aydın, E. (2007). Türkiye’de Kaz Yetiştiriciliğinin Ekonomik Önemi ve Kaz Ürünlerinin Değerlendirme Olanağı. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 78(3), 31-38.

A.Salih, *GerçekTıp*,48.baskı,İstanbul,Türkiye:Maur Yayıncılık,2020,ss.426.

Awasthi, KK, Awasthi, A., Kumar, N., Roy, P., Awasthi, K. ve John, PJ (2013). Gümüş Nanoparçacık CHO Hücrelerinde Sitotoksisteyi, Oksidatif Stresi ve DNA Hasarını Tetikledi. *Nanopartikül Araştırma Dergisi* , 15 , 1-12.

Boz, M. A., Sarıca, M., & Yamak, U. S. (2014). Yozgat İlinde Kaz Yetiştiriciliği.

Buckland, R. B., & Guy, G. (Eds.). (2002). *Goose production* (No. 154). Food & Agriculture Org.

Boz, M. A. (2015). Doğal Ve Yapay Kuluçka İle Elde Edilen Kazların Entansif Koşullarda Büyüme, Kesim ve Karkas Özelliklerinin Belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun, Türkiye*

Çomoğlu, T. (2012). Kozmetikler. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 16(1), 1-8..

Duymaz, A. (2005). Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli. *Karadeniz Araştırmaları*, (5), 37-60.

Hugo, S. (1995). Geese: the underestimated species. *World Animal Review*, 83(2), 64-67.

Manso, T., Bodas, R., Castro, T., Jimeno, V., & Mantecon, A. R. (2009). Animal performance and fatty acid composition of lambs fed with different vegetable oils. *Meat science*, 83(3), 511-516.

Mottram, DS (1998). Et Ve Et Ürünlerinde Lezzet Oluşumu: Bir İnceleme. *Gıda Kimyası* , 62 (4).

Öz, F. ve Çelik, T. (2015). Çiğ Ve Pişmiş Kaz Etinin Farklı Yöntemlerle Yaklaşık Bileşimi, Rengi ve Besin Profili. *Gıda İşleme Ve Muhafaza Dergisi* , 39 (6), 2442-2454.

Özkan, K., Özözen Danacı, M., & Çetin, Z. (2019). Gebelik Fizyolojisi ile Kozmetik Ürünler ile Kişisel Temizlik, Bakım Ürünlerinin Etkileşimi ve Teratojenik Açından Değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 6(3), 276-286.
<https://doi.org/10.21020/husbfd.606508>

Öztürk, A. (2021). Günlük Yaşamda Kimyasal Madde Maruziyeti ve İnsan Sağlığına Etkileri. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* , 9 (4), 1547-1562.

Stanly, P., & Asha, K. V. (2020). Cosmetic Toxicity & Its Management-An Ayurvedic Perspective. *Journal of Ayurveda and Integrated Medical Sciences*, 5(05), 297-300.

TÜİK,2019-2021.HayvancılıkİstatistikleriVeritabanı-
CanlıHayvanSayısı.<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr>.

Utaş, S. Adverse reactions due to cosmetics. *Turkderm-Turkish Archives of Dermatology and Venereology*, 37(3), 161-169.

Yaşar, Ö., & Akdeniz, Ş. (2020). Kozmetikler ve Kişisel Bakım Ürünlerinin Sağlığa Olumsuz Etkileri ve Hemşirenin Roller: Literatür Derleme. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 118-125.

Zhou, LJ, Wu, H., Li, JT, Wang, ZY ve Zhang, LY (2012). Broyler Göğüs Etindeki Yağ Asitlerinin Yakın Kızılötesi Yansıma Spektroskopisi İle Belirlenmesi. *Et Bilimi* , 90 (3), 658-664.

SANAT TEMELLİ MÜDAHALELERİN ÇOCUKLARIN PSİKOSOSYAL İYİLİK HÂLINE ETKİSİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME

SümeYra TOPAL ¹, Sinem YALNIZOĞLU ÇAKA ²

¹ Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gata Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği AD, Ankara/ Türkiye

² Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği AD, Kocaeli/Türkiye

Özet

Çocukluk dönemi, bireyin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişiminde kritik bir dönem olup; travmatik yaşantılar, afetler veya kronik hastalıklar bu süreci olumsuz etkileyebilmektedir. Bu derleme çalışmasının amacı, çocukların psikososyal iyilik hâlini desteklemeye yönelik sanat temelli müdahalelerin (resim, müzik, drama, oyun, dans terapisi gibi) etkinliğini inceleyen güncel literatürü değerlendirmektir. Çalışma, 2015–2025 yılları arasında PubMed, Scopus, Web of Science ve TR Dizin veri tabanlarında yayımlanmış İngilizce ve Türkçe makaleler taranarak gerçekleştirilmiştir. Dahil edilen çalışmalar, sanat temelli uygulamaların çocuklarda öz güveni artırdığı, kaygı ve stres düzeyini azalttığı, sosyal etkileşim ve ifade becerilerini geliştirdiği yönünde ortak bulgular sunmuştur. Özellikle afet, pandemi ve hastane ortamında yürütülen sanat temelli programların, hemşirelik ve psikososyal destek hizmetleriyle entegre edildiğinde daha güçlü etkiler oluşturduğu görülmüştür. Bulgular, sanatın yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda çocukların iyileşme ve dayanıklılık sürecinde bilimsel olarak desteklenmesi gereken bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, hemşirelik uygulamalarında sanat temelli yaklaşımların daha fazla yer alması ve çocuk odaklı psikososyal bakım modellerine entegrasyonu gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat temelli müdahaleler, çocukların psikososyal iyilik hâli, hemşirelik uygulamaları

Abstract

Childhood is a critical period for emotional, cognitive, and social development, and this process can be adversely affected by traumatic experiences, disasters, or chronic illnesses. This review aims to evaluate current literature examining the effectiveness of art-based interventions (such as painting, music, drama, play, and dance therapy) in supporting children's psychosocial well-being. The study was conducted by reviewing English- and Turkish-language articles published between 2015 and 2025 in the PubMed, Scopus, Web of Science, and TR Dizin databases. The included studies consistently reported that art-based interventions enhance children's self-confidence, reduce anxiety and stress levels, and improve social interaction and expressive

skills. It was particularly observed that art-based programs implemented in disaster, pandemic, and hospital settings generate stronger outcomes when integrated with nursing and psychosocial support services. The findings highlight that art is not merely an aesthetic form of expression but also a scientifically supported tool that facilitates children's healing and resilience. These results emphasize the need for integrating art-based approaches more extensively into nursing practices and child-centered psychosocial care models.

Keywords: Art-based interventions, psychosocial well-being, nursing practice

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çocukluk dönemi, bireyin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişiminin temellerinin atıldığı en kritik dönemlerden biridir. Bu süreçte yaşanan travmatik olaylar, kronik hastalıklar veya afetler, çocuğun ruhsal dengesi üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Yıldız, 2021). Bu nedenle, çocukların stresle baş etme, duygularını ifade etme ve psikolojik dayanıklılık geliştirme süreçlerinde, yaratıcı ve terapötik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda sanat, yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda iyileştirici bir araç olarak ön plana çıkmaktadır (Coşkun, 2018).

Sanat terapisi, bireyin bilinçdışı duygu ve düşüncelerini sanatsal üretim aracılığıyla görünür kılmasını sağlayan bir terapi biçimi olarak tanımlanır (Buyurgan & Buyurgan, 2020). Bu yaklaşım; resim, müzik, drama, oyun, dans, seramik ve kolaj gibi farklı sanatsal alanları kapsayarak çocuğun iç dünyasını dışa vurmasına, duygusal rahatlama yaşamasına ve iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sağlar (Yıldız, 2021). Sanat temelli uygulamalar, sözel iletişimi sınırlı olan veya travma sonrası konuşmakta güçlük çeken çocuklarda, nonverbal (sözel olmayan) ifade yollarını güçlendirerek terapötik bir köprü işlevi görür (Coşkun, 2018; Yıldız, 2021).

Hemşirelik uygulamaları açısından sanat terapisi, yalnızca çocukların psikolojik iyilik hâlini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda hemşirelerin bütüncül ve empatik bakım verme kapasitesini de artırır. Özden (2020), sanat terapisinin hemşirelik bakımına entegrasyonunun, hemşirenin empati ve iletişim becerilerini güçlendirdiğini, hasta-hemşire ilişkisinde güveni artırdığını belirtmiştir. Benzer biçimde, Teksöz ve Ocakçı (2014) sanat temelli hemşirelik uygulamalarının özellikle hastanede yatış sürecinde çocukların kaygı düzeyini azalttığını, tedaviye uyumu kolaylaştırdığını ve ebeveyn-çocuk etkileşimini desteklediğini vurgulamıştır (Teksöz ve Ocakçı, 2014).

Güncel araştırmalar, sanat temelli terapötik müdahalelerin hemşirelik bakımında psikososyal dayanıklılığı güçlendirdiğini göstermektedir. Keskin ve Gönüllü (2024), pediatrik kliniklerde çalışan hemşirelerin sanata olan ilgisinin, sanat terapisi uygulamalarını kullanma eğilimleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu saptamıştır (Keskin ve Gönüllü, 2024). Bu durum, hemşirelerin sanatsal farkındalığının, yaratıcı bakım yaklaşımlarını benimseme düzeyini etkileyebileceğini göstermektedir. Güven ve Altundağ (2024) tarafından yapılan sistematik derlemede ise pediatrik onkoloji hastalarında uygulanan sanat terapilerinin çocukların kaygı ve depresyon düzeylerini azalttığı, yaşam doyumlarını ve tedaviye uyumlarını artırdığı belirtilmiştir (Güven ve Altundağ, 2024).

Yıldız (2021), çocuklukta sanatın yalnızca bir hobi değil, aynı zamanda psikososyal iyileşmeyi destekleyen bilimsel bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yıldız, 2021). Buyurgan ve Buyurgan (2020) ise sanat eğitiminin, çocuğun yaratıcılığını geliştirdiğini, özgüvenini artırdığını ve öz farkındalık kazanımına katkı sağladığını ifade etmiştir (Buyurgan ve Buyurgan, 2020). Bu bakımdan, sanat terapisi hem çocuğun içsel dengesini koruyan hem de hemşirelik bakımını güçlendiren bir destekleyici yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Özden, 2020; Teksöz & Ocakçı, 2014).

Sonuç olarak, sanat temelli müdahaleler çocuk sağlığı hemşireliğinde yalnızca tamamlayıcı bir yöntem değil, aynı zamanda çocuğun gelişimsel, duygusal ve sosyal gereksinimlerine yanıt veren bilimsel temelli bir terapi yaklaşımıdır. Sanatın hemşirelik bakımına entegrasyonu, çocuk hastaların tedavi süreçlerine aktif katılımını destekleyerek iyileşme sürecini hızlandırmakta; hemşirelerin ise insancıl bakım rollerini güçlendirmektedir (Keskin & Gönüllü, 2024; Güven & Altundağ, 2024; Yıldız, 2021).

Psikososyal İyilik Hâli

Psikososyal iyilik hâli, bireyin duygusal, bilişsel ve sosyal kaynaklarını etkin biçimde kullanarak yaşamla başa çıkma kapasitesini ifade eder (World Health Organization [WHO], 2023). Çocukluk döneminde bu durum, güvenli bağlanma ilişkileri, oyun aracılığıyla öğrenme, duyguların sağlıklı biçimde ifade edilmesi ve sosyal destek sistemlerine erişim gibi unsurlarla yakından ilişkilidir (Hammond et al., 2024). Masten (2025), çocukların psikososyal gelişimini destekleyen müdahalelerin yalnızca semptomları azaltmakla kalmayıp; aynı zamanda öz güven, umut, yaratıcılık ve duygusal dayanıklılık gibi iyileştirici faktörleri güçlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yıldız (2021) da çocukların travmatik yaşantılar sonrası sanat aracılığıyla duygularını ifade etme fırsatı bulduğunda psikososyal iyileşme sürecinin hızlandığını belirtmiştir (Yıldız, 2021).

Sanat Temelli Müdahaleler ve Teorik Dayanaklar

Sanat temelli müdahaleler, çocukların iç dünyalarını sembolik biçimlerde ifade etmelerine, travmatik deneyimlerini yeniden anlamlandırmalarına ve benlik bütünlüklerini yeniden kazanmalarına olanak tanır (Versitano et al., 2025; Coşkun, 2018). Bu yaklaşımlar psikodinamik, insan merkezli ve gelişimsel oyun teorileri gibi temel psikososyal kuramlara dayanır (Buyurgan & Buyurgan, 2020).

Örneğin:

- Resim terapisi, çocuğun sözel olarak ifade edemediği duyguları görselleştirerek dışsallaştırmasını sağlar.
- Müzik terapisi, duygusal regülasyonu destekleyip grup içi uyumu güçlendirir.
- Drama ve oyun terapisi, travmatik deneyimlerin yeniden sahnelenmesine olanak tanıyarak sosyal becerilerin gelişimine katkı sağlar (Frasco, 2025; Yıldız, 2021).
- Dans-hareket terapisi ise beden farkındalığını artırarak stres ve kaygı düzeylerini azaltır (Zhang et al., 2024).

Teksöz ve Ocakçı (2014), çocuk hemşireliğinde sanat uygulamalarının duygusal boşalım sağladığını ve tedavi sürecine uyumu kolaylaştırdığını belirtmiştir. Özden (2020) ise sanat

terapilerinin hemşirelik uygulamalarına entegrasyonunun, bakımın yalnızca fiziksel değil insani ve bütüncül boyutlarını da güçlendirdiğini vurgulamaktadır.

Sanat Temelli Müdahalelerin Hemşirelik Uygulamalarındaki Rolü

Hemşirelik, yalnızca fiziksel bakım sunan değil, aynı zamanda bireyin bütüncül iyiliğini gözetten bir meslektir. Bu bağlamda sanat temelli müdahaleler, özellikle pediatrik hemşirelikte çocukların duygusal ifadelerini destekleme ve travma sonrası iyileşme süreçlerini güçlendirme açısından önemli bir role sahiptir (Yıldız, 2021; Pan et al.,2024).

Hastane ortamında yürütülen sanat temelli programlar, çocukların iyileşme sürecine çok yönlü katkılar sağlar. Bu uygulamalar, ağrı yönetimini kolaylaştırmakta, hastaneye uyum problemlerini azaltmakta, ebeveyn-çocuk bağına güçlendirmekte ve taburculuk sonrası kaygıyı azaltmaktadır (Frasco, 2025; WHO, 2023). Güven ve Altundağ (2024), pediatrik onkoloji hastalarında sanat terapilerinin kaygı düzeyini azalttığını, tedaviye uyumu ve yaşam doyumunu artırdığını bildirmiştir. Keskin ve Gönüllü (2024) ise pediatrik klinik hemşirelerinin sanata olan ilgisinin, sanat terapisi uygulama eğilimleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu saptamıştır. Bu sonuçlar, sanatın hemşirelikte yalnızca tamamlayıcı bir etkinlik değil, aynı zamanda kanıta dayalı bir psikososyal bakım aracı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme, sanat temelli müdahalelerin çocukların psikososyal iyilik hâlini desteklemede önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Güncel literatür, resim, müzik, drama, oyun ve dans terapisi gibi sanat temelli uygulamaların; çocuklarda öz güveni artırdığı, kaygı ve stres düzeyini azalttığı, sosyal etkileşimi ve duygu ifadesini güçlendirdiğini göstermektedir. Özellikle hastane, afet ve pandemi gibi stres düzeyi yüksek ortamlarda yürütülen sanat temelli hemşirelik uygulamaları, çocuğun iyileşme sürecini hızlandırmakta, ebeveyn-çocuk bağına güçlendirmekte ve bakım sürecine katılımı artırmaktadır. Sanat temelli yaklaşımlar, hemşirelik bakımının biyolojik yönünün ötesine geçerek insan merkezli, bütüncül ve şefkat temelli bir anlayışı desteklemektedir. Bu nedenle hemşirelik eğitim programlarında sanat temelli müdahalelere daha fazla yer verilmesi, hemşirelerin sanat terapisi ve yaratıcı müdahale yöntemleri konusunda eğitilmeleri önerilmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı sanat temelli yaklaşımların etkilerinin karşılaştırıldığı deneysel ve karma yöntemli çalışmalar planlanmalı; uzun dönem etkiler, ebeveyn sonuçları ve klinik çıktılar birlikte değerlendirilmelidir. Bu tür kanıta dayalı araştırmalar, sanat temelli uygulamaların hemşirelik bakım modellerine ve sağlık politikalarına entegrasyonuna bilimsel zemin sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Buyurgan, S & Buyurgan, U. (2020). Sanat eğitimi ve öğretimi. (7. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Coskun B. (2018). Bir bilimsel disiplin olarak sanat terapisi. Jour Turk Fam Phy 2018; 09 (3): 93-96. Doi: 10.15511/tjtfp.18.00393.
- Frasco, M. (2025). Integrating creative arts into pediatric care: Enhancing healing through expression. Journal of Pediatric Health Care, 39(2), 112–119. <https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2025.01.008>

Güven, A. H., & Altundağ, S. (2024). Pediatrik Onkoloji Hastalarında Sanat Terapisi Uygulamalarının Etkinliği: Sistematik Derleme. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 7(3), 879-890.

Hammond, S., Polizzi, G., Duddy, C., Bennett-Grant, Y., & Bartholomew, K. (2024). Children's, parents' and educators' understandings and experiences of digital resilience: A systematic review and meta-ethnography. New Media & Society, 26(10), 3018–3042. <https://doi.org/10.1177/14614448241232065>

Keskin, S. G., & Gönüllü, N. S. (2024). Çocuk Klinklerinde Çalışan Hemşirelerin Sanata İlgili Düzeylerinin Sanat Terapi Kullanma Durumları İle İlişkisi. Pearson Journal, 8(30), 1751-1764.

Masten, A. S. (2025). Promoting resilience and psychosocial well-being in children: Contemporary perspectives. Annual Review of Psychology, 76(1), 89–108. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-032523-114213>

Özden, G. (2020). Hemşirelikte sanat terapisi. International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue:71; pp:4535-4542. Retrived from: <http://www.sssjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=2650&Detay=Ozet>

Pan, Q., Lan, M., Tan, C., Tao, S., Liang, Q., & Law, N. (2024). Protective factors contributing to adolescents' multifaceted digital resilience for their wellbeing: A socio-ecological perspective. Computers in Human Behavior, 155, 108164. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108164>

Teksöz, E., & Ocakçı, A. F. (2014). Çocuk hemşireliği'nde sanat uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 119-123.

World Health Organization. (2023). Mental health and psychosocial well-being of children: A global report. Geneva: WHO. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240072788>

Yıldız, F. Ü. (2021). Çocukluk ve sanat terapisi. Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 4(1), 1-17.

Zhang X, Wei Y. The role of dance movement therapy in enhancing emotional regulation: A literature review. Heliyon. 2024 Aug 3;10(15):e35733. doi: 10.1016/j.heliyon.2024.e35733. PMID: 39170197; PMCID: PMC11336824.

24.10.2025

ISBN :978-625-93762-0-2

ARCENG PUBLICATIONS – 2025©